

સુન્દરી સુખોદ.

(સંવર્ગસ્થ સાક્ષત્વર્થ ગોવર્દનભાર્ગવા શબ્દોના કહીએ તો “ સ્ત્રીઓ પતિત યાથ, સસંગ યાથ, કુટુમ્બપોષક યાથ, સ્વસ્થ યાથ, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાથ, ધૌર્યતાના પ્રમાણમાં કુટુમ્બજનનભાથી તેઓ મુક્ત રવનત્ર યાથ, ને તે મુક્તતાથી અને રવનત્રતાથી કુટુમ્બની મુખ્ય ઈર્ષ્યાઓ અને કહેવોભાથી જુગી, એ કુટુમ્બનું ખરૂં કન્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની અને કુટુમ્બના બાળક વગ ને તેણણ રને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ બર્ષોની કન્યાણરાસનાઓ વૃક્ષ કરે ” સંધી પત્ની યદ્ય પતિનું જીવન દનન કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની કુખનિમિત્તમાં કબજા લઈના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃબાજા પુત્રો તરીકે દિનચૈયાનાં સત નોના વિમાસ અને પ્રગતિની સદાચક યાર, તથા પ્રભવસ્થળ જનનિરૂપે સરદેશમાં હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી, ઉદ્ધારકર્તા ગિરજો પૂર્ણ વિરવાથી પ્રસારે એવ આર સુન્દરીઓના જીવનનો સફલતા છે સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રા વિના શુદ્ધ સ્ત્રી દનનતિ વિના દેશની દનનતિ અસાધ્ય છે ”)

પુ ૧૬ સુ.]

સુન્દરી, ૧-૧૬.

[અંક ૧-૨.

સાતમું

ખનારી થા. વિષય

પિતાએ આપેલી કન્યાઓ

વિવાહ સંસ્કાર.

વરનું મધુપર્કથી પૂજન થયા પછી વર કન્યાને વસ્ત્ર પહેરાવે છે. “ તું મારી સાથે સુખ લોગવી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત કર. હું આપુ છું તે વસ્ત્ર ધારણ કર, મનુષ્યોનું શ્રેય કર, તું સો વર્ષ જીવ. પતિમત તેજયુક્તા યદ્ય દ્રવ્ય અને પ્રભ ઉત્પન્ન કરી તેમનું સરક્ષણ કર, હે આયુષ્મતી, આ વસ્ત્ર પહેર. ” પછી ઉત્તરીય વસ્ત્ર આપે છે, “ જે દેવીઓએ આ વસ્ત્ર ઠાંત્યુ છે તથા વણ્યું છે, તે દેવીઓ તું વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી તને વસ્ત્ર પહેરાવે, હે આયુષ્મતી, આ વસ્ત્ર પહેર. ”

“ પછી વર ગોવે છે, “ હે કન્યા, વિશ્વદેવા અર્થાત્ સર્વ દેવતાઓ નિમિત્ત સંધવામાં આવતું અન્ન, જળ, તથા વાયુ, આપણા હૃદયને શુદ્ધ કરી, તેમાં સારા સંસ્કાર પાડો પ્રભપતિ અર્થાત્ પરમાત્મા આપણી વાણીને ધર્મના સ્થિર કરે. ” પછી પિતા કન્યાનું દાન આપે છે.....

વર કહે છે, “ હે કન્યા, તું સૌમ્યદ્રષ્ટિવાળી થા. તું પતિનો વિરોધ કરીશ નહિ તું પશુઓનું રક્ષણ કરશે. તારૂં મન પ્રસન્ન રાખશે, તું સુખ પામશે અને અમને સુખ આપશે. સર્વ મનુષ્યોને અને પશુઓને સુખી કરશે. ”

ૐ દ્વે ઝર્જે વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ । ભગવાન્ વિષ્ણુ ઝર્જની પ્રાપ્તિ આરૂ તને
બીજું પગલું ચલાવેા. ૨.

ૐ ત્રીણિશયસ્યોષાય વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ । ભગવાન્ વિષ્ણુ ધને પ્રાપ્તિને સારૂ
તને ત્રીજું પગલું ચલાવેા. ૩.

ૐ ચત્વારિમાયોભવાય વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ । ભગવાન્ વિષ્ણુ સુખ પ્રાપ્તિને
સારૂ તને ચોથું પગલું ચલાવેા. ૪.

ૐ પંચ પશુભ્યો વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ । ભગવાન્ વિષ્ણુ પશુસમૃદ્ધિ સારૂ તને
પાંચમું પગલું ચલાવેા. ૫.

ૐ પટ્ટતુભ્યો વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ । ભગવાન્ વિષ્ણુ વસતાદિ ઋતુના વિલાસ
સારૂ તને છઠું પગલું ચલાવેા. ૬.

ૐ સત્ત્વે સપ્તપદાભવ સા મામનુવ્રતાભવ વિષ્ણુસ્ત્વાનયતુ ।

હે સખી, તું સાતમું પગલું ચાલીને સપ્તલોકમાં વિજ્યાત થા. મારી આજ્ઞા
પ્રમાણે વર્તેન શખનારી થા. વિષ્ણુ ભગવાન્ તને સાતમું પગલું ચલાવેા.

“પિત્રા મત્તામાદાય પિતાએ આપેલી કન્યાને લઈ વર બહાર-મહેપમા બંધ
છે.” આ વિધિ સરૂ થાય તે વખતથી એક માણસે પાણીનો ઘડો ખભા ઉપર
લઈ વિવાહાગ્નિની દક્ષિણમાં કઈ પશુ બોલ્યા વિના ઉભા રહેવું. આ ઘડા-
માંથી પાણી લઈ સપ્તપદી પછી વરે કન્યા ઉપર અભિષેક કરવો. “ જે જળ
કલ્યાણ અશુભ્ય સુખ અને પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે, તે જળ તને આરોગ્ય
રાખેા.”

તે પછી કન્યાના જમણા ખભા ઉપર હાથ નાંખી વર તેના હૃદયને
સ્પર્શ કરે છે. “ મારા મતને અનુકૂળ તારૂં હૃદય કહે છે. મારા ચિત્તને અનુ-
કૂળ તારૂં ચિત્ત થએ. તું એકચિત્તથી મારી આજ્ઞાનું પાલન કર. પ્રજાપતિ
ભગવાન્, મારૂં કલ્યાણ કરવામાં તને નિયુક્ત કરે.” પછી વર કન્યાનું અભિ-
મંત્રણ કરે છે. “ હે અગ્નિ આદિ વિવાહ દેવતાઓ, આ વધુએ ઉત્તમ મંગલ
પ્રાપ્ત કર્યું છે. તમે સર્વ એકત્ર થઈ તેનું અવલોકન કરો, અને તેને સૌભાગ્ય
અર્પણ કરી ફરીથી આવા શુભ પ્રસંગે પધારવા સારૂ હાલ તમારા નિવાસ-
સ્થાનમાં પધારો.....”

અનુભવિકા:

જિંદગીની “પાપ” વીતી અને “પર” વીતી કયામો.

[આ વિભાગમાં (તેમજ આ માર્શિક પત્રમાં) પ્રકટ થતા માનવ જીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કોઈ પણ અમુક વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને અથવા અમુક સ્થળે બનેલા બનાવો ઉપરથી લીધેલા નથી (અને લેવામાં આવતા પણ નથી); પરંતુ આવા અનુભવો-પ્રસંગો સંસારમાં કદિ કદિ જોવામાં આવે છે, એટલીજ કલ્પના છે. —ત્રી સુ. સુ.]

સામાજિક પ્રશ્નો:

પાપ ખરું ?

૨.

મીથુન “મહયાનિલ.”

રણજનો હું પોસ્ટ માસ્તર છું. મને પાંત્રીસ રૂપિયા અને મારા પડાવાળા તથા ટપાલીની રાક્ષત નોકરી એટલું મળે છે. રણજની અંદર સારામાં સાફ ધર જુઓ તો મારફ, ઉંઝામાં ઉંઝું. હોય તો તે મારફ.

ગામ ન્હાનું છે. આજુશાજુ કોટ બંધાએલા નથી પણ રચના એવી રચી છે કે કોટની જરૂર ન પડે. લાઇન બંધ ઘર બાંધેલા હોવાથી રૂબાર કોટ જોવાજ લાગતો હતો મારફી સાથે મારફી અર્ધાંગના શિવાય બીજા કોઈ સાથી નથી. એ સાથી અન્યની ન્યૂનતા આ પૂરે તેમ નથી !

ત્યાં વસ્તી આવક અને કણુખીની. કોઈ નાગર સ્થિતિ નથી. મુંબાઈના બાદીઆ અને સુરતના મહેરી કાયરો નથી. જો કેળવાયેલા હઈ તો હું, સાંની કચેરીના એક એ ગાયક-વાદી અમલદાર અને ગામની એંગલો વર્નાક્યુલર નિરાશજો હેડ માસ્તર.

પરંતુ રણજ એ ગામ છે; શહેર નથી. ગામડાની મજા ત્યાં છે. શહેરની કૃત્રિમતા નથી. મારા પ્રમુજમાં વારંવાર ગામડીઆ, ગાંધીઓ, એકતો વિગેરે આવતા અને એમજ માનતા કે માસ્તર બહુ સારા છે અને આપણા ઉપર બહુ ઉપકાર કરે છે. કારણ શું તમે જાણો છો ? મારા વખાણ નથી કરતો પણ જણાવું છું કે બીજા પોસ્ટ માસ્તરોની પોંટ મિજાજ નથી કરતો. એમની પોંટ હું “અ” દમજાં, મોડો આવજો. સાચા રોગા, કોણ જાણે ક્યાંથી આવે છે ! આજ બહાર હોમો રહે”-કિંગે ઉદ્ધત શબ્દો નથી કહેતો.

મારફી બીનું નામ કોઈલા. એ ગિર્યારી અમલવાદી. શહેરમાં ઉજરેલી ચીપોને વા-તચિત કરેલી. એને આ ગામડીઆ સાહેલીઓ ક્યાંથી ગમે ? જતાં બીજા સદવાસ કોનો લાવે ? વિદ્યુતો આદિ ક્યાંથી લાવે ?

* આ વિષયને લગતો ખરો ભેષ સુન્દરી સુખોદના મે-મૅન (૧૯૧૮)ના અંકમાં પ્રકટ થયો હતો અને તેને લગતી ચર્ચા જુલાઈ-ઓગસ્ટ ૧૯૧૮ ના અંકમાં આવી હતી.

હવે વાતનો મુખ્ય વિષય.

ગામની બહાર એક વિશાળ તળાવ છે; અને તેના ઉપર સાંજે ટોરોને ભેગા કરવાનું એક સાફ મેદાન છે. આબૂગાબૂ આગવી લીંઘડાના છે અને ખીજે કિનારે બહાદેરનું એક દેવળ છે.

સાંજે કામથી છૂટા થઈ હું તથા કોકિલા એ મહાદેવનાં દર્શન કરવા નીકળે છીએ. એ બંદાને ફરાય અને ચિત્તને જરા આનંદ લાગે. ગામડાની બહાર સંખ્યાક્રમે નળાવના કિનારાપર ફરવાનો એક અવર્ણનીય આનંદ છે. ગાયો બેસે બકરા એકાં થઈ એક જ જગ્યાએ ઠંઠેલા કુર્તા હોય તો ખીજ બાબૂ ઝાડીઓની વચમાં સૂઈ વિરામતો જણાતો હોય અને સમી સાંજની સુંદર શોભા ચારે કોર પથરાઈ ગઈ હોય. એવે વખતે એક શિવાલય પાસે ફરવું અતિ રમણીય અને ચિત્તને પ્રફુલ્લ કરનારું લાગે છે.

એની એક મનોહર સંખ્યાક્રમે હું તથા કોકિલા ફરવા નીકળ્યાં હતાં. કોકિલા મ્હારી સાથે તથા વધી રહેતી હતી. મ્હને ખાતરી છે કે એ મ્હને સંપૂર્ણ મ્હાય છે. અન્ય તરફ એનું ચિત્ત કદિપણ ખેંચાતું નથી. એને મ્હારો સહવાસ થયો ગયો છે. નીચે એકિસમાં કામ કરતો હોઈ તે વખતે મ્હને મ્હા પીવા એવડા ખાવા વિગેરે બંદાનાં કાદી ઉપર ભોલાવે. આટલો પ્રયો એને મ્હારી તરફ લાગે છે અને એટલું પણ ખરું કે એ મ્હને અનન્ય ભક્તિથી મ્હાય. મનમાં પણ પારકા સંબંધી વિચાર ન કરે, પારકા તરફ દષ્ટિ પણ ન દોરે એવા અભ્યભિચારી શાવનામય પતિત્રતનો હું લોભી છું.

ફરતા ફરતા અમે શિવાલયના દ્વાર પાસે આવી પહોંચ્યાં. મહાદેવની આરતી થવાની તૈયારી હતી એટલે ગામનાં ઘણાં માથુસો ત્યાં લગાવેલાં હતાં. એજ ટોળામાં અમારે ત્યાંની સ્કુલનો હેડ માસ્તર એક ઐન્યુએટ પણ ત્યાં ઉભો હતો. માસ્તર લગભગ એવીસેક વર્ષની વયનો હતો. આંખે ચરમા પ્હેરેલાં, કપાળમાં કંકુનો ચાંદો કરેલો અને ઘરીરે ગૌર વર્ણનો, આથી શિવાલયની ઘોંટી બ્યોતિમાં એનું રૂપ અતિ સુંદર અને આકર્ષક લાગતું હતું. હું તથા કોકિલા પણ ત્યાં ઉભાં રહ્યાં.

ઘંટડીનો અવાજ થયો. આરતી શરૂ થઈ. કોકિલા અને હું જોડા જોડ મહાદેવની સ્થામાં ઉભાં હતાં અને માસ્તર મંદિરની બાબૂ ઉપર ઉભો હતો. ઓચિત્તી એની નજર કોકિલા ઉપર પડી અને પળવાર નેઈ રહ્યો. કોકિલા શું કરે છે તે જોવા મ્હેં તેના સામું નોંધું. અવગત એની નજર સ્વાભાવિક માસ્તર ઉપર પડી પણ તરતજ જરાપણ વાર 'ટકવી' શાખ્યા શિનાય તેણે મહાદેવની મૂર્તિ-વે દિવ્ય દર્શન તરફ નેઈ દીધું. સાર પછી કોણ જાણે પાંચ દસ વખત માસ્તરે કોકિલા તરફ-તેની રમ્ય આકૃતિ તરફ નજર નાંખી પણ તે ફોકટ. કોકિલા જાણતી હતી પણ ફરી વેને નિહાળે તેમ ન હતી. મ્હારા હૃલમાં પ્રેમનો અવનવો ઉત્તરો ચઢ્યો. પરપુરણ-સૌન્દર્યને નિરખવા આત્મમાં એ પાપ ગણે છે? આવું તો મ્હેં કેટલીએ વાર પરખી તરફ નોંધું દર્શી. હું એના કરતાં પવિત્રતામાં હલકા પડ્યો. પ્રીતિની ઉર્મિઓ ફરી ફરીને આવવા લાગી અને તે બોંડમાં કોકિલાનો હાથ બંધાયો પકડી મ્હેં આસ્તેથી દબાવ્યો. કોકિલા સુશિક્ષિત હતી. શિક્ષણ તેણે આયરણમાં ઉતાર્યું હતું તેની આજ ખરીદા થઈ. રસ્તામાં પાછા ફરતાં પણ એજ વિચાર મ્હારા મનમાં ધૂમરાયા કરે. જેટલી મ્હને આરિષ્ટમાં તે ચડીઆતી લાગી તેટલો હું જીવન ક્યદમાં પાછળ લાવ્યો.

આવી સ્ત્રી શું મારે લાયક છે ? મ્હારામાં કોઈ જાતનું દેવત નથી તે હું એક સાધ-
રણ માનના પોસ્ટ માસ્તર અસંતાપ મારું હું-સંતોષ માનવા પડશે.

રસે અને જમવા ના વખતે મ્હેં વાત છેડી. એ ચોપડાં બતાવતી જતી અને
વાત કરતી. હું હન-હંદા આરોગતો અને આજે તો સંખ્યા પણ ભૂલી જતો હતો.
કાકિલા ! આજે પેલા માસ્તરે તમારા સ્વાસ્થ્યને જોયું ત્યારે તમે નજર કેમ પાછી
જેમી લાક્ષ ? તમે જોયું હોત તો મ્હને કંઈ જોઈ ન લાગત.

એના ચારિત્ર્ય ઉપર જાણે હું આરોપ મૂકતો હતું એવો એણે દેખાવ કર્યો મ્હારી
સ્વાસ્થ્યે કંઈક શોધતી એણે જોયું અને પછી એટલુંજ બોલી, "આજે કહ્યું છે તો કીક છે
પણ દવેથી મ્હને કદિ ફરી આવવા શબ્દો ન કહેશો. તમે મ્હારા પતિ છો એટલે તો શું
કર્મ પણ બીજું કંઈ હોત તો ફરી જેની સાથે બોલત નહિ."

કાકિલા ! તમે જોઈ ન સમજાડતા. પણ આજે તમારું એ વર્તન જોઈ મ્હને ઘણી
નવાઈ લાગી. નજરે પણ કોઈને જોઈ નહિ એ નિયમ બધી સ્ત્રીઓ ભાગ્યેજ પાળતી હશે.
તમારી આજ સ્વલગત ઉપર કોઈ જાતનો ડાઘ નથી સમાડતો પણ ચાલો આજ તમારા
વિચાર જણાવો કે નજરે માત્ર, જોવાથી શું પાપ ? શું ખૂનસુરત સ્ત્રીને જોવાનો દરેક
માણસને હક નથી ?

કાકિલા હસી. મ્હારી તરફથી તમને શું જાણવાનું મળશે ? તમારા જેટલું કંઈ હું નથી
ભણી. તમે કહો છો કે સુન્દર સ્ત્રીને જોવાનો દરેકને હક નહિ ! વાત તો ખરી. યુવાન
જોઈએ. મોગરો જોઈએ. સંખ્યામણનું આકાશ જોઈએ અને સામાટે પરપુરુષ જોઈએ ?
મ્હારો જવાબ તો એ છે કે એ યુવાન, મોગરો ને આકાશ, આપણે જોઈએ છીએ તે ઉપર
વિચાર ચલાવતા નથી પણ હું કદાચ એ માસ્તર સ્વાસ્થ્યને જોઈ અને એ જોતાં એ મ્હને
ભુલે તો મ્હારે વાસ્તે એ શું ધારે ? એણે મ્હારા તરફ જોયું તો મ્હેં એને વાસ્તે કેવો
અભિપ્રાય બાંધ્યો ? યુવાન મોગરો કંઈ આમ અભિપ્રાય બાંધતા નથી-આપણી દિગ્મત
કરતા નથી અને માસ્તરમાં એવું જોવાનું શું હતું ?

"કેમ, એ મ્હારાથી સુન્દર નથી ?"

"તો શું તમે એમ માનો છો કે તમે કંઈ દેખાવડા છો એટલા વારતેજ તમે
મ્હને વદાલા છો ? ધારો કે તમે તારાપણ ન કરે ને માંદા પડો. શરીર એકંદમ સુકાઈ
જાય. ખાવ નહિ. ન્હાવ નહિ. કપડાં પણ જલ્લી ચોકા નહિ. તો શું તમે એમ માનો છો કે
હું તમને આઈ જ નહિ ? તમને જો હેત અને ઉમળકાથી બોલાવું હું તે હેત
અને ઉમળકા છેડી જાય ન ! તમારી આકરીએ હું ન કરું ? એમ તે. એ માસ્તર
કરતા ખૂનસુરત પણ એ દશે-તેમ-પૈસાદારે ધણા હશે. શેરને માથે સવાશેર તો
તથે દોષ તો હું મ્હોટામાં મ્હોટો સુન્દરમાં સુન્દર અને ખૂન પૈસાદાર દોષ તેની પાછળ
તમને પરપુરા જનાં ભટકીયા ? ને એમ દોષ તો તો આ સંસાર આલેખ નહિ. આપણું જેનું
જ્ઞાન તે કંઈ તમારા પૈસાને કે તમારા દેખાવને લીધે નથી. આપણે જાને આટલો બધો
ખાન-ભોજાં રહ્યા-આપણા સ્વભાવ અનુકૂળ પડ્યા. મ્હને તમે ગમ્યા તમને હું ગમી પછી
સ્ત્રીજની ધમ્મ મ્હને તો કદિ પણ નથી. તમને દોષ તો કાણ જાણે." કહી હસી પડી
અને સાક મ્હારી યાજ્ઞમાં થઈ રહ્યું હતું તે મુક્યું. આજે જાણે એ મ્હારી સિદ્ધાંત દોષ

એનું થયું હતું. આટલો જીર્ણ વિચાર એ કરી શકે છે ? પ્રેમનું રહસ્ય એ સ્ફમળે છે. વાહ ! કેટલા ! ત્હારા માથાપ તો આટલાં ફળવાયલાં નથી. અને મ્હેં તને કદિ આ જ્ઞાન નથી આપ્યું, તો આ ચારિત્ર્યની ભાવના તને કાણુ જતાવી ગયું !

“ શુ માથાપ શામળાં કે લૂલાં લંગડાં હોકરને ફેંકી દેતાં હશે, કેમ ? તમે પણ મ્હને મ્હારે ધેરજ મોઢલાથી દો-બે હું કહાયને માંદી પડું તો એટલું ખાતરીથી માનજો કે હવે કેટલાં તે તમારીજ છે અને અન્યનું જ્ઞાન મન કે વાણી કથાથીય કરવાની નથી. જે હો તે તમે. મ્હને મ્હારી છંદગીથી સંતોષ છે. આપણે પૈસાદાર યજ્ઞયું-શોખ મારીયું તો તેની ના નથી, પણ તેથી કાંઈ આજુથી હું તેટલા વારતે તમને આજખામણુ ગણવાની નથી. મ્હને કાંઈ કામ કરવાને આજસ નથી તેમ અણુગમેએ નથી હું તો તમારાથી પૂરેપૂરી સંતુષ્ટ છું. નહિ હજી ત્યારે તમને કહીશ. ”

એક પરચીકિત તેજનો તરંગ મ્હારી આંખમાં-હૃદયમાં-આત્મામાં-છેક જડો ચમકી ગયા. જે રનેહનું સામ્રાજ્ય હું શોધતો હતો તે મ્હારે ત્યાંજ છે કારણુ એક દૈવી શુભવાણી રનેહરાસીએ મ્હને પેતાનો પરમેશ્વર બનાવ્યો હતો.

પતિ તે પાડનાર કે પકડનાર ?

શ્રીયુત ‘મસ્ત’ (જી. એ)

‘ તમારે હાં આવે, મને એક દસકો ચર્ચ ગયો, અને મારામાં, કેટલો ફેરફાર ! સાપ જેમ કંઈયળી ઉતારી નાંખી, નહું જીવન પારણુ કરે છે, તેમ, મારા તન મનની કંઈયળી, તમારા સંગથી ઉતરે, મેં, નહું જીવન પારણુ કર્યું છે. ’

આ પ્રમાણે શુભવંતગવરી અને શુભવંતરાય, ખાઈ પીને પરચારી, સુતા પહેલાનો સમય, એક દિવસ પોતાની અગારીમાં, ખીલી રહેથી ચાંદનીના શીતળ પ્રકાશમાં, બેસીને વ્યતીત દરનાં હતાં. જમની વખતનો ચર ચયેલો ત્રિષય, હજી પણ ચાલુ હતો, એમ, ઉપવા વાક્યથી, સ્પષ્ટ સમજાતું હતું.

‘ ગવરી, તમે તો, હંમેશાં મને, પાડ ચકાવ્યાજ કરો, પણ, વિચારો તો ખરા, કે તમે તૈયાર ન હત, તો, માફે કયન, શું અમર કરત ? ’

‘ અરે નાથ, તમે એ શું બોલો છો ! તમે તો પરચરને પકડ્યો છે. ખરાબાને કેળવી કેળવીને, ફળદ્રુપ જમીન બનાવી ‘ છે, ’ શુભવંતગવરીએ કહ્યું. ‘ કહો, હું આવી ત્યારે કેવી હતી ? ફેણુમા ફક્કડ, મિજાનમાં ગાકડ, અને, શુભમાં, લાકડ જેવી હું, નહોતી ? હાલ જે મારામાં, નમ્રતા, દસતું વદન, માનસિક વિકાસ, ધર્મમાં જ્ઞાન, વડિલ, સેવા, સ્નેહ, દયા, જાગ કેળવણી પર લાસ, વિગેરેએ વાસ કરેલો છે, તે કાંઈ મને, પીગરથી, કરીઆવરમાં મળેલાં નથી. એ કાંઈ સ્ત્રી ધન નથી. એતો, પતિએ પ્રમદાને પ્રમદ રૂપવા, વખતોવખત આપેલી, અમુલ્ય, અમર બેરો છે. પીગરથી તો, હું, અચાનતા, દંભ, મિજાન, ખાણેશનજ નાસિનદત્તની, વિગેરે વિગેરે અજણીત અવગુણો, લાવી હતી. આપ બિચારો મે તેજ, કંઈયળે બણેયા, એટલે, બાણુવવામાં મારી થી દખરેખ ગણે ? તેમ, તેજા ઉત્સાહી નહોતા, કે બંદો દોષસ્ત્ર કરી મને બણાવે. બિચારી માતા પણે તેવીજ, એટલે, પોતે જે સીખીને આનેલી

હોય, અને સાસરે આવી જે જોયું હોય, તેજ પોતાની સંતાનને શીખવેને ? તમેજ કહોને, કે હું નવનવી આવી, ત્યારે, ગળર ને ચુલાનું નામ પડતી, મારા મોતીઆ જેવા પડી ગયા હતા, જે કે સાસુ નજીક, ચિકિત્સા જોવાને તરતમાં નહોતાં, પારકાની, કુચલી કદસણા કરવાની, મને કેટલી ટેવ હતી, અને તમારે મને, કેટલી વખત તે બાબતમાં, વારવી પડતી ? જેવાં જેવાં ડાક ડમાળવાળાં કપડાં તરફ મારું મન દોડતું ? બળરૂ, અશુદ્ધ ચીજો ખાવાને, છાંતું મન જેવું તલપતું ? ઉટની પેરે, અરાટે અંગ વાંકાં કરી, પગની બાંટીઓ મારી, રસ્તામાં કૃત્રીમ આશયી, સપાંકારે ચાલવાનું, મને જેવું મન થતું ? સાસુ, સસરા, નજીક, દિગ્ગર, દેરાણી, જેઠાણીને, ભિન્ન ભાવે કેવી જોતી ? પ્રાતઃકાળમાં નાહી ધોઈ, પ્રજ્ઞ સ્મરણમાં મન પરોવતે, મોં જેવું મરડાતું ? ન્યારે તમે તો, વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હતા, આપને પૈસે, મારું તમારું, પેટ ભરતા હતા, દર મહીને, દિસાબ ખર્ચનો ચિહ્નો, વડિલો સમક્ષ રજુ કરતા હતા, વળી જાતે સાદા, એક નિઠાવાળા, ધર્મી, સદાયરણી, અને ધુની હતા. ‘પંચ જોઈને ચાલવું, અને કંઈ જોઈને મહાલવું’ એતો, તમેજ મને શીખવ્યું છે. પણ તેમાં, હું, તમારી ઉપકરણી છું. જે હું, એક વખત, હજારના ધર મંડાવવા, અને ભંગાવવાની શક્તિવાળી, તે હું આજે, ફક્ત સારાનીજ સોજત ઈચ્છનારી, નહીં તો, પુસ્તકોની બહેનપણી થનારી. જે હું એક વખત, હંધરના અસ્તીત્વની શંકા કરનારી, તે હું આજે, તમારા પ્રતાપથી, તેને કાગલે પગલે જોનારી, અને તેનેજ, હરનીશ પુંજનારી. જે હું એક વખત, કૃત્રીમતામાં, ફક્ત ફક્ત થનારી, તે હું આજે, સાદી કુદરતને વખાણનારી. જે હું એક વખત, મારા વડીજોને, કચરામાં ખપ્પાવનારી, તે હું આજે, તમારા, મારા, અને, આપણા બાળ બચ્ચાના શ્રેયાર્થે, તેમની શ્રદ્ધા પુર્વક, સેવા કરનારી. જે હું એક વખત, મણિ મારી, અહાર નીશાનીજ આશયક, તે હું આજે, સાદીત્વ, સંગીત, કળાની શ્રદ્ધક. જે હું એક વખત, બાલ્યાવસ્થામાં કેળવણી નહીં મેળવેલ તેથી, તેને ધિક્કારનાર, તે હું આજે, મારા બચ્ચાનું ભવિષ્ય સુધરે, તે માટે, તેમના ઉપર, મારામાં રહેલું, બધું ફેલવી દેવાને, એકે પગે યઈ રહેનાર. જે હું એક વખત, પૈસાને, સ્વસ્વાર્થ અર્થેજ, ખરચવાના વિચારવાળી તે હું આજે, જાતે દુઃખ વેડીને પણ, આત્મા સંતોષનારી. જે હું એક વખત, જાતે જોર ન. પડે, તેટલા માટે, સ્વચ્છતા, અને સુખડતાની, કદી ચતુ, તે હું આજે, દેહ રક્ષણાર્થે, દેહને કસી, તેજ સ્વચ્છતા અને સુખડતાની, પાકી મિત્ર. જે હું એક વખત, અચુકત ભોગ વિલાસની કંખનાવાળી, તે હું આજે સાદાઈ અને વૈરાગ્ય મંત્રીવાળી. જે હું એક વખત, સ્વછંદી મન પુરંગને, ધયેચ્છ વિદાર કરવા દેવાના અભીપ્રાયવાળી, તે હું આજે, વ્રત, નીવમ રૂપી કાંટાળા સગામથી, તેને કાણમાં રાખનારી. જે હું એક વખત, ધરનું પણ કામગાજ કરતી, શરમ આવ્યાથી નોકરોની. પરવશ, તે હું આજે, કુંદડીની પેટે ફરી વગવાને, સસકા સ્તાં, તેમનાથી સ્વનંત.

કહો નામ ! કહો, મારામાં કેટલો દેરદાર ! આ બધા, તમારા, પહેલી રાતના, મુકે બાગંજીના પ્રતાપ છે. આવીતી તો બનીકનીને, છુવરા મમકાવની, આગળ જાનસ સાથે, પીયરથી ખનિને પોષ જ્યા. પણ, રચનશૃદમાં પેસનાં, ખુરશી ઉપર પડે પડે, અંગાજ મદયા-રીણી આંતરગાથી, બતાવી દિધેલી, બાર આનાની, પ્રેમચંદની છીદડીએ મારા છોલા મગજને, પહેસો, સજ્જ કટોક સંગાઓ. ભવિષ્ય વર્નન શી રીતે ચલાવવું, તેની પહેલી એના શીડી હું ચીખી.

‘ગવરી, એમાં મારો શું દોષ હતો ? માઈ ગરીમ ઘર, તમને થનથનાટ કરતાં સાંભળેલાં હોવાથી, અને તે વિવેક પ્રત્યક્ષ બેવાથી, નિષ્ઠાવત્તા ખાતર, મારે, એ માર્ગ, પકડવો પડ્યો હતો હું બચ્ચતો હતો, કે તેજીને, ટોકારાની જરૂર છે. પણ હજી તમારા મનમાં એ રહી ગયું છે ખરું ?’

‘જરાએ નહીં,’ શુભવંતગવરીએ કહ્યું. ‘જો એમજ હતું, તો આપણે, સુખમય જીવન, પંસાર, ન કરી ગકત. પણ નાથ, તમારી એ છીદ્રી, જાનુગરણી જખર, હો. મેં એ પહેરી, કે તમને વશ કરવા આવનારી તે હું, તમારે વશ થઈ ગઈ. મેં, ત્યારથીજ, નિશ્ચય કર્યો હતો, કે પતિને પગલે ચાલનાથી, હું, મારો જીવન બગીચો, ખીનની સગીશ તમે જો મને પોપણ આપ્યું હતું, તો મારું, અને મારા નિર્દોષ સતાતોનું ભવિષ્ય, હું મારે હાથે બગાડતું, અને હાથે કરીને દુઃખી દુઃખી થાત

જુઓને, પેની મિચારી, સુમતિના હાથ. સાસરે આવી ત્યાં સુધી, શરમાળ, સાદી અને સુશીન હતી. ધીમે ધીમે, મિચારીને, તેના વરે આગળ પડતી, નકવ કરતી, અને, ધૂટ બનાવી પણ, વિચાર ન કર્યો, કે મરીબાધને, એ ગમશે નહીં, અને તાહકની ચરબડ હકશે. પરીણામ એ થયું છે, કે ખીરમાં ખાલી ને જુસ્મો બારી, રહી ગયો છે. હવે, તે એના ઉપર, રોષ બળવવા જાય છે, તે પેવી, ગજુકારે ખરી કે ? એમનો તે અવતાર છે. એક ખીમને ખાઉકરીઓ કરે છે, અને બન્નેની તકરારમાં, હોકરને ધીમી નાખે છે. આ તાત તમામા, ઠોકરાં નાનપણથી જુએ, પછી શી રીતે, મહાન વક્ત્ર થાય ? હવે બન્નેની ફેશન તો ક્યારેક ધુસી ગઈ છે, પણ આવક જવકના ઉઝા શી રીતે મેળવવા, તેની ચિંતામાં, બન્ને જથ્થા, રાતદિસ, ધસાતાં જાય છે.

પતિ તે પાડનાર જોઈએ કે પકડનાર ?

ખરી શાન્તિ:—

મારે બાલુ મેં નજર ફેંટાં આપણને જણાય છે કે લાખો સ્ત્રી પુરૂષો ચિંતામાં ડૂબી રહેલાં છે અને શાન્તિના વાયુનો તેમને સ્પર્શ પણ થતો નથી. મનથી, શરીરથી તેમજ બહાર સ્થિતિથી કંટાળાને શાન્તિ મેળવવાને માટે તેઓ અનેક રસ્થે ફરે છે અને સમગ્ર પૃથ્વીનું પર્યટન કરે છે, તોપણ તેમની સર્વ પ્રયત્ન વ્યર્થજ જાય છે તેમને શાન્તિ મળી નથી અને મળશે પણ નહિ; કારણકે જે સ્થળમાં તે નથી સ્ તેઓ તેને શોધે છે શાન્તિનું સ્થાન તો અંતરમાંજ છે અને જો અંતરમાં શાન્તિ ન શોધાઈ તો બીજો દાર્ઢ સ્થળ તે કહી પણ મળી શકનાર નથી.

શાન્તિ બહુ પદાર્થો કે જગતમાં નથી તે તો પોતાના આત્મામાંજ રહેલી છે. તેને બહારની મેળવવાને માટે આપણે ગમે તેટલા માર્ગો પ્રયત્ન કરીએ, નાના પ્રકારના બાહ્ય મોડા મોગવાંએ, આ બહુ વસ્તુઓમાં અને સ્થળોમાં તેને શોધીએ અને ક્યાં જગતના દરેકે દરેક સ્થળમાં જોઈએ તોપણ તે આપણને મળનાર નથી. કારણકે જ્યાં તે છેજ નહિ ત્યાંથી તે કેવી રીતે મળી શકે ? એને માટે તો મનુષ્ય જે પ્રમાણમાં પોતાની ઉપ મોગના ઇચ્છા અને વાસનાઓને સંયમમાં રાખી પોતાના અતરાત્રમાના આદેશ પ્રમાણે વર્તે છે તે પ્રમાણમાંજ સફળ થઈને તે સલ નાનંદ અને યથાર્થ શાન્તિ અનુભવી શકે છે. એમ કરવાને બદલે મનુષ્યો જોટલા પ્રમાણમાં વસનાઓના આદેશ પ્રમાણે વર્તે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેઓ - ધિક્ક રોગી, અધિક દુઃખી અને અધિક અસહ્યો બને છે.

—રા. રા. મહિલાલ નયુસાર્દ દારી કૃત પ્રજુમય જીવનમાંથી.

ગૃહ-ધર્મ

સ્ત્રીઓનું પ્રહાર્ય.

રા. રા. વૈંધ અમૃતલાલ સુન્દરજી પંથિયાર.

એક સંજ્ઞાની સ્ત્રી સુન્દરી ગઈ તેના મરણની હકીકતની વાતો કહેતાં કહેતાં તે બંધુએ મને એમ કહ્યું કે, હું મારી યુવાનીમાં મરી જાઉં છું તેના થોડાક દોષ તમારી ઉપર પણ છે. એ સાંભળીને અજ્ઞાન ઘઈ ને મેં કહ્યું કે, એ કેવી રીતે ? શમાટે તું આમ કહે છે ? તે હું કાંઈ સમજી શકતો નથી. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તમારી વિષય ભોગ-વંશની પ્રમથન ઇચ્છાને માન આપવાથી મારા શરીરના આવા હાલ થયા છે. કારણકે તમને રાજી રાખવા, એજ મ્હારા અંતરની લાવના હતી. તેને લીધે અને આપણા રનેહને લીધે હું તમારી ઇચ્છાને હમેશાં આધિન રહેતી હતી. પણ તેનું પરિણામ તમે જુઓ છો કે મારા મૃત્યુમાં આવે છે. માટે હું કહું છું કે, મારા મોતમાં તમે પણ કાર્ષ્ણિક નિમિત્ત રૂપ છો. એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે એ વાત ખરી છે, પણ તે પ્રથમથી એ સગંધી કાંઈ ઇસારો કર્યો હોત તો ઠીક થાત, હવે તો બહુ મ્હોટું થયું, પણ એ વાત સાંભળ્યાથી મને મારી ભુલ સમજાણી અને મારા હૃદયને બહુ ઘટ્ટો વાગ્યો.

મને આ વાત કહેનાર બંધુ બહુજ આગળ વધેલા વિચારો ધરાવનાર છે, બહુ પર-માર્થી સ્વભાવના છે, અને તેમની મરનાર સ્ત્રી પણ સંસ્કારી હતી, છતાં પણ સ્ત્રીઓનો જ્ઞાત્યર્થ સગંધમાં તેઓને જેવી નેહ એ તેવી ચોક્કસી સમજણ નહોતી તેથી એ બાહ્યના રોગ દિન પ્રતિદિન વધતો ગયો, અને તેમાંથી તે વિચારી સુન્દરી ગઈ, આ હકીકત જાણ્યા પછી એ જાણત સગંધી વિચાર કરતાં મને એમ લાગ્યું કે, સ્ત્રીઓના જ્ઞાત્યર્થ સગંધી મારે કાંઈક મારા અનુભવની વાતો મારા જ્ઞેન લાઈઓને જણાવવી નેહએ. તે ઉપરથી આ લેખ લખવાનું સુઝ્યું છે. એટલે આ લેખથી જે કાંઈ પણ જ્ઞેનોને કાંઈ ખેરા ફાયદો થાય અને તેનું કાંઈ પણ પુણ્ય મળે તો આ પુણ્ય મરનાર સ્વર્ગવાસી બાઈના આત્માનેજ ઘટે છે. કારણકે પોતાના જ્ઞતી અનુભવની સાચી વાત તે પોતાના પ્રતિ આગળ કહી શકી છે. અને એ પુણ્યમાં જે બીજા કાઈને ભોગ હોય તો તે મારી આગળ પ્રવેશ દીલે આવી ખાનગી વાત કહેનાર સંજ્ઞાને ઘટે છે.

પુરૂષોને લગતી જ્ઞાત્યર્થ સગંધી ઘણી વાતો આપણે જાણીએ છીએ, અને ત્યાં નેહ એ ત્યાં પુરૂષોના જ્ઞાત્યર્થ ઉપર ખાસ ભાર મુકેલો હોય તેવા ઘણા લેખો. આપણને મળે છે, પણ સ્ત્રીઓના જ્ઞાત્યર્થ સગંધી સ્પષ્ટ સુલસાથી લખેલા લેખો મળતા નથી. કાંઈ કાંઈ ટકાણે એ સગંધી કાંઈ કહેલું હોય તે પણ અધુરું અધુરું કહેલું હોય છે, અને ભર-મમાં કહેલું હોય છે. સ્ત્રીઓના જ્ઞાત્યર્થ સગંધી સમયને અનુસરતી જેવી ચોક્કસ ચોક્કસી તો કહેવી નેહએ તેવી ચોક્કસી વાતો સુન્દરાતી સાહિત્યમાં નથી, એમ કહેતાં મને હેલગીરી થાય છે. ધાર્મિક દૃષ્ટિએ, સંસાર સુધારાની દૃષ્ટિએ, આરોગ્યનાની દૃષ્ટિએ, અને પ્રતિ બંધુબની પ્રજાના સુખની દૃષ્ટિએ જેતાં પણ સ્ત્રીઓની અને જ્ઞાત્યર્થનો સગંધ

જાણવાની બહુજ નરેર છે. એટલુંજ નહીં પણ એ જાતનું સાહિત્ય જેટલું ઓછું છે તેટલી આપણી કમનસીબી છે, કારણકે સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનનું સાહિત્ય ત્યાં સુધી પુરેપુરું ન હોય ત્યાં સુધી પુણે ખંડેલે પડેલી સ્ત્રીઓને કંઈએ વાત પહોંચી શકે નહીં. અને ત્યાં સુધી ઘણી સ્ત્રીઓએ અજ્ઞાત્યની વાત જાણે નહીં ત્યાં સુધી તેઓની તન્દુરસ્તી સુધરી શકે નહીં માટે યોદી-શરમમાં નહીં રહેતાં આવી અજ્ઞાત્યની વાતોનું સાહિત્ય હવે આપણી બાપામાં વધારવાની જરૂર છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવતાં છતાં અજ્ઞાનની જરૂર છે, આપણા લોકોને કાંઈક એવેજ ખ્યાલ ભેગી ગયો છે કે, અજ્ઞાન એ બહુ મહાન બાબત છે, અને તે તો માત્ર મહાત્માઓજ પાળી શકે, અજ્ઞાન પાળવું એ કાંઈ સૌથી બની શકે નહીં. બેશક આપણે કશુંક કરવું જોઈએ કે, અજ્ઞાન પાળવું એ બહુ મુશ્કેલ બાબત છે, અને તે કાંઈક બાઅશાળીથીજ બની શકે તેવી વાત છે, પણ યાદ રાખજો કે એ નૈમિષિક અજ્ઞાનની વાત છે, એ કાંઈ સાધારણ અજ્ઞાનની વાત નથી અને યાદ રાખજો કે અજ્ઞાન એ પ્રકારનું છે, એક આખી જીંદગી સુધીનું અજ્ઞાન અને બીજું અમુક મુદત સુધીનું અજ્ઞાન. જેમકે અઠવાડીયાનું અજ્ઞાન, પંખવાડીયાનું અજ્ઞાન, મહિનાનું અજ્ઞાન, ત્રણ મહિનાનું અજ્ઞાન, છ મહિનાનું અજ્ઞાન, નવસનું અજ્ઞાન, ડાકટરનું સર્ટિફિકેટ મળે ત્યાં સુધીનું અજ્ઞાન, અને જાને અગર પુરૂષને કાંઈ બિમારી થયેલી હોય તે રોગ મટે ત્યાં સુધીનું અજ્ઞાન, એવા અજ્ઞાનના પ્રકાર છે. અને તે મુદતનું અજ્ઞાન કહેવાય છે, અને એવું મુદતનું અજ્ઞાન ગૃહસ્થાશ્રમી હોવા છતાં પાળી શકાય છે. માટે હું આજ સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનની જે દૃષ્ટિકોણ દર્શાવું છું તે મુદતના અજ્ઞાનની વાતો છે. કાંઈ આખી જીંદગી સુધીના અજ્ઞાનની વાતો નથી, એ ખ્યાનમાં રાખજો.

પુરૂષો સ્ત્રીઓને અજ્ઞાન પાળવા દેતા નથી.

ઘણા પુરૂષો એમજ સમજે છે કે દરેક વખતે અમારી મરજી પ્રમાણે વિષય ભોગવવામાં સ્ત્રીઓએ અમારે આધિન રહેવુંજ જોઈએ, એમાં તેઓથી ના પડાયજ કેમ ? અને સ્ત્રીઓ પણ એમજ સમજે છે કે, પતિને નારાજ કેમ કરાય ? એ ખ્યાલને લીધે પોતાની ઈચ્છા ન હોય છતાં પણ તેઓને પતિની ઈચ્છાને આધિન થવું પડે છે. એટલુંજ નહીં પણ ઘણી વખત ઘણી સ્ત્રીઓને પોતાનું અજ્ઞાન તોડતાં બહુજ કષ્ટ થાય છે, છતાં પણ એ કષ્ટ તેઓ સહન કર્યા કરે છે, અને પતિની ઈચ્છાને આધિન થયા કરે છે.

સ્ત્રીઓનું અમુક મુદતનું અજ્ઞાન તોડવાથી તેઓને જે જાતનું કષ્ટ થાય છે તે કષ્ટ બે પ્રકારનું થાય છે. એક કષ્ટ ધાર્મિક લાગણીનું હોય છે, અને બીજું કષ્ટ શારીરિક હોય છે. જેમકે ન્યારે કાંઈ સ્ત્રીએ કાંઈ જત કરેલું હોય ત્યારે અજ્ઞાન પાળવાનું હોય છે, તેવે દિવસે પણ તેનો પતિ ન્યારે તેનું અજ્ઞાન તોડાવે ત્યારે તેને માનસિક દુઃખ થાય છે, અને ન્યારે સ્ત્રીઓના શરીરની અંદર કાંઈ રોગ હોય અથવા તેઓ સગર્ભા હોય ત્યારે તેનો પતિ તેનું અજ્ઞાન તોડાવે એ વખતે તેઓને શારીરિક દુઃખ થાય છે, છતાં પણ એવા ઘણા પુરૂષોના દાખલાઓ હું જાણું છું કે, આવે વખતે પણ તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને હેરાન કર્યા કરે છે અને તેના અજ્ઞાનના લાગ કર્યા કરે છે. આમ જનવામાં સ્ત્રીઓનો પણ કાંઈક વાંક હોય છે. અને તે એકે, તેઓ પોતે અજ્ઞાન પાળવાના કારણ જાણતી નથી, તેના કારણે સમજતી નથી, અને આવે પ્રસંગે પોતાના પતિને કેમ સમજાવી લેવા ? તેની પણ

તેમાં આવડત હોતી નથી, તેથી તેઓને ખમતું પડે છે, મતલબ કે જો યોગ્ય દલીલોથી, લાગણીથી અને પ્રેમથી પતિને સમજાવવામાં આવે તો પુરુષોનો મોટો ભાગ એવો હોય છે કે, જેઓ પોતાની સ્ત્રીના મતને માન આપ્યા વિના રહેજ નહીં. બેશક એટલું ખરું છે કે, એવા પણ કેટલાક ખરાબ પુરુષો હોય છે કે, જેઓ સ્ત્રીઓની વાત માને નહીં, અને પોતાનીજ મરજી મુજબ વરતે. તેમજ આવી નાણુક બાબતમાં બહુ દૃઢ કરવી એ પણ કાંઈ સ્ત્રીઓને માટે ઠીક કહેવાય નહીં, છતાં પણ સ્ત્રીઓની આનાકાનીયા કાંઈકે દેર પડે છે અને સ્ત્રીઓ જો ડાહી હોય તો ટોરે પુરુષને પણ અતે તેની ઇચ્છાને આધિન થવું પડે છે.

સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનપણાને લીધે તેઓના બ્રહ્મચર્યનો લાંગ થાય છે.

બહુ ટુંકી સુદૃઢતું બ્રહ્મચર્ય પણ ઘણી સ્ત્રીઓ પાળી શકતી નથી તેનું ખરું કારણ એ છે કે, બ્રહ્મચર્યની સાચી કિંમત સ્ત્રીઓ સમજતી નથી. તેથી તેઓ બ્રહ્મચર્ય પાળવાની બાબતમાં બેદરકાર હોય છે, એટલુંજ નહીં પણ હું એવા દાખલાઓ પણ જાણું છું કે, પુરુષ સમજી હોય તેથી પોતાની મિમાર સ્ત્રી સાથે બ્રહ્મચર્ય પાળતો હોય તો એવે વખતે પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ એવી શંકા રાખે છે કે, હવે મારા વરનું હેત મારી ઉપરથી ઝાણું થઈ ગયું છે, તેથી તે મારી સાથે સખંધ રાખતા નથી. આવા અર્થ પોતાના અજ્ઞાનપણાને લીધે ઘણી સ્ત્રીઓ કરે છે. અને પતિની ઇચ્છા બ્રહ્મચર્ય પાળવાની હોય છતાં પણ તેમાં તેઓ કાંઈ કાંઈ વિરૂદ્ધતા બતાવ્યા કરે છે. ખીજી વાત એ છે કે, ઘણી સ્ત્રીઓ પતિ-વ્રતપણાને નામે પોતાના બ્રહ્મચર્યનો લાંગ ધવ દેય છે, જેમકે તેઓ એમ સમજે છે કે, પતિને એવી બાબતમાં ના કેમ પાડી શકાય ? એ બ્યાલને લીધે તેઓ તેને આધિન થાય છે. પણ આદ રાખવું કે, પોતાની તન્દુરસ્તી ખરાબ હોય છતાં પણ જ્યારે વિષય ભોગવવાની વાત આવે ત્યારે પતિને કેમ ના પડાય ? એ બાંના નીચે તેઓ પતિની ઇચ્છાને આધિન થાય છે. પણ તેમાં ખરી વાત તો કાંઈક જુદીજ હોય છે. અને તે એ કે, પોતાને વિષય ભોગવવો બહુ ગમે છે, તે સારજ તેઓ પોતાના શરીરની, પોતાના પતિના શરીરની, તથા પોતાની પ્રજાના શરીરની પણ દરકાર રાખ્યા વિના વિષય ભોગવ્યા કરે છે. એટલુંજ નહીં પણ વિગ્ય ભોગવતી વખત પોતાને શરીરનું ગગર મનનું દુઃખ થતું હોય છતાં પણ તેઓ પોતાના બ્રહ્મચર્યનો લાંગ ધવ દેય છે. અને તેમાં બાંનું એ કહાડે છે કે, પતિની ઇચ્છાની વિરૂદ્ધ આપણથી કેમ વરતાય ? પણ એજ સ્ત્રીઓ ખીજી ઘણી બાબતમાં પતિની વિરૂદ્ધ એટલી બધી થાય છે કે, જો એ બધી સાચી દલીલત આપજો જાણીએ તો આપણને અજ્ઞાનથી લાગ્યા વિના રહે નહીં, જેમકે, કાંઈ સ્ત્રીને વારે વારે મ્હા પીવાની ટેવ હોય તે તેથી તેના શરીરની ખરાબી થતી હોય, તે જોઈને તેનો પતિ કહે છે કે, તું મ્હા પીવાનું છોડી દે તો સારું. પણ એ વાત તેનાથી બની શકતી નથી, કોઈ સ્ત્રીને ખાવા પીવાનો બહુ શોખ હોય અને તેણે, મરચાં, તથા ખાટાં જોરાનાં સ્વાદ વિના મજે ન પડતી હોય તેથી તે તેનું ખાતી હોય, તેને તેનો પતિ કહે કે, તારે આવું આવું ખાવું છોડી દેવું જોઈએ, છતાં પણ તે છોડતી નથી, એવી બાબતમાં તે પોતાના પતિની ઇચ્છા પ્રમાણે વરતી શકતી નથી. ઘણી સ્ત્રીઓ એવી જાતના સુસ્મારે વાળા હોય છે કે, તે પોતાના પતિના ઘણી જાતના વિચારોની સાથે એક મત ધારી શકતી નથી. પતિના વિચારો કરતાં તેના ઘણા વિચારો બહુજ વિરૂદ્ધ પ્રકારના હોય

છે, અને પતિના ઉદાર વિચારોનું રહસ્ય સમજવાની તેનામાં શક્તિ હોતી નથી તેથી તે પોતાના પતિના વિચારોની વિરૂદ્ધમાં રહે છે. એ વખતે તેનો પતિ તેની બુદ્ધિ સમજાવે છે, પણ તે દોષ ચતુર સ્ત્રી પતિની એકેય વાત માનતી નથી. અને તેમ છતાં એવા વિરૂદ્ધ વિચારોની સ્ત્રીઓ 'પણ અનુક્રમિત સુધી અહમ્મય' પાળવાની બાબતમાં એમજ કહે છે કે, પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કેમ વરતી શકાય ? ઘણી સ્ત્રીઓ વાત વાતમાં પતિને મ્હેણાં માપાં કરે છે તે તેનું લોહી બાળ્યા કરે છે, છતાં પણ જ્યારે અહમ્મય પાળવાની વાત આવે ત્યારે તેઓ કહે છે કે, એમાં અમારું શું આવે ? અમારે તો અમારા ધણીની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવુંજ જોઈએ આવી રીતે ઘણી બાબતોમાં ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિનું કંઈ માનતી નથી અને પોતાની કુની ટેવો છોડતી નથી, તથા પોતાના શોખની બાબતમાં પતિની યાતોતે જરાપણ વચન આપતી નથી, પણ જ્યાં અહમ્મય પાળવાની વાત હોય ત્યાંજ તેઓને પતિની વિરૂદ્ધ કેમ થાય ? એ વાત યાદ આવી જાય છે. અને પતિનું માન રાખવાનું મન થઈ જાય છે. આનો અર્થ શું ? એ વિચારવા જેવી વાત છે. મને તો એમજ લાગે છે કે વિષય ભોગવવાની ઘણી સ્ત્રીઓમાં જ અતિશય લાયસા રહેતી હોય છે તેને લીધેજ તેઓ અનુક્રમિત સુધી અહમ્મય પણ પાળી શકતી નથી, પણ જો તેઓ એ બાબતમાં જરાક વધારે મજબુતી રાખે તો હુંડી હુંડી મુદ્દતનાં અહમ્મય પાળી શકે તેમ છે. અને એથી પણ તેઓને ઘણા કષ્ટો થાય તેમ છે. માટે આવી અગત્યની વાત જરા સ્પષ્ટ રૂપમાં કહેવાની જરૂર છે.

સ્ત્રીઓનાં શરીરની નબળાઈ વખતે અહમ્મયની જરૂર છે.

પુરુષોનાં શરીર જ્યારે નબળાં પડી જાય ત્યારે તેને તેના મિત્રો તરફથી તથા પૈદોને ડાકટરો તરફથી લલામણ કરવામાં આવે છે કે, તમારે હમણાં થોડો વખત અહમ્મય પાળવું જોઈએ એવી જાતની લલામણ પુરુષોને વારંવાર થયા કરે છે પણ સ્ત્રીઓના શરીર જ્યારે નબળાં હોય ત્યારે તેઓને અહમ્મય પાળવાનું કાંઈ કહેતું નથી કે કંઈ ડાકટરો પણ તેને એ સલાહ આપતા નથી, અને સર્ગા બહાવાં તથા મિત્રો પણ એ બાબત ઉપર તેનું ધ્યાન ખેંચતા નથી. કેમ જાણે સ્ત્રીઓનાં શરીર અતિશય નબળાં હોય છતાં પણ તેઓને અહમ્મય પાળવાની જરૂર ન હોય, તેથીજ રીતે તેઓની સાથે વસતવામાં આવે છે, પણ થાદ રાખવું જોઈએ કે પુરુષોનું શરીર નબળું હોય ત્યારે પુરુષોને અહમ્મયની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ જરૂર સ્ત્રીઓનું શરીર નબળું હોય ત્યારે સ્ત્રીઓને પણ અહમ્મયની છે. એ બાબતમાં સ્ત્રીઓ માટે કાંઈ જુદો નિયમ હોય અને પુરુષોને માટે કાંઈ જુદો નિયમ હોય એવો કાંઈ કુદરતનો કાયદો નથી. એ વાત અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. કારણકે નબળાઈ વખતે અહમ્મયનો લાગ કરવાથી પુરુષના શરીરની જેટલી ખરાબી થાય છે તેટલીજ ખરાબી નબળાઈ વખતે અહમ્મયનો લાગ કરવાથી સ્ત્રીઓના શરીરની પણ થાય છે. એમાં કાંઈજ શક નથી.

પ્રદર વખતે અહમ્મયની જરૂર.

ઘણી સ્ત્રીઓને પ્રદરનો બહુ ગંભીર રોગ હોય છે, અને જેટલીક બાબતોને તો તે રોગ જેટલો બધો હોય છે કે, એ જોઈને આપણને તેઓની દયા આવ્યા વિના રહે નહીં. તથા એક પ્રકારની બાબત થયા વિના રહે નહીં એવે વખતે પણ તેઓ અહમ્મય પાળ

શક્તી નથી તેથી પરિણામ એ થાય છે કે, એ રોગ હલો દિન પ્રતિદિન વધતો જાય છે. એ રોગ મટાડવા માટે સ્ત્રીઓ ઘણી જાતની દવાઓ ખાય છે પણ તેની જે ખરી દવા અઘર્ય છે તે તેઓ પાળતી નથી. તેથી તેઓને એ રોગ મટતો નથી. પણ જો તેઓ અસુક મુદત સુધીનું અઘર્ય પાળે તો એ રોગ મટી શકે છે, અગર કાણુમાં આવી જાય છે. માટે પ્રદરવાળી સ્ત્રીઓએ અસુક મુદતના અઘર્ય પાળવાની ખાસ જરૂર છે.

કસુવાવડ વખતે અઘર્યની જરૂર.

સવા વરસમાં ચાર કસુવાવડ થયાના દાખલા નું જાણું છું. તેમજ એક વરસમાં એ કસુવાવડ થયાના દાખલાઓ તો દેશભે ઠેકાણે જાણ્યા કરે છે, એ વખતે સ્ત્રીઓને ડાકટરો દવા આપ્યા કરે છે, અને તેનાં સર્ગા બ્લાલાં તેની દવા ખવડાવ્યા કરે છે, અને દવા કરે છે કે, બિચારીને કસુવાવડ થઈ જાય છે. બિચારીને છોકરાઓની દેહેણાદેણી નથી. આવી વાતો કરવામાંજ તેઓ રહી જાય છે, પણ એવે વખતે જોણામાં જોણા છ મહિના સુધી અઘર્ય પાળવું તે એ વાત તેઓને ટ્રામ સંમતવર્તા નથી, કસુવાવડ વખતે ગર્ભાશયની સ્થિતિ એવી ખરાબ પાની જાય છે કે તે વખતે તેને ઘણી મુદત સુધી આરામ આપવાની ખાસ જરૂર હોય છે. તેને બદલે એવે વખતે પણ જ્યારે અઘર્ય ન પળાય ત્યારે તેનાં પરિણામ એ થાય છે કે, ગર્ભાશય અસલ સ્થિતિમાં આવવાને બદલે વધારે દીકું પડતું જાય છે. અને યાદ રાખજો કે, ગૃહસ્થાશ્રમની અંદર અસુક મુદતના અઘર્ય પાળી શક્તાં નથી તેને લીધેજ આ બધી ખરાબી થાય છે.

એથી દરદવાળા પુરુષોએ પણ, અસુક મુદત સુધીનું અઘર્ય પાળવું જોઈએ. ઘણા પુરુષોને યાદી, પ્રગેઠ, લોહી ગિગાડ વિગેરે ઘણી જાતનાં દરદોની સ્થિતિમાં તેઓ વિષય ભોગવ્યા કરે છે, અને પોતાની તન્દુરસ્તી તો ખગડેલી હોયજ છે પણ પોતાની સ્ત્રીની તન્દુરસ્તી પણ તેઓ ખગાડે છે, અને પ્રભુતા મુન્હેગાર થાય છે, તથા દુનિયામાં રોગ ફેલાવનારા થાય છે એટલુંજ નહીં પણ એવાં દરદ વખતે જે પ્રભુ ઉત્પત્ત થાય તે પ્રાણની અંદર પણ એ જાતના રોગો ઉતરે છે. આટલી બધી ખરાબી થોડીક થોડીક મુદતનું અઘર્ય ન પાળવામાંથી થાય છે. એવે વખતે જો તેઓ જરા વધારે મજા છુટી રાખે અને રોગના જંરનો સમય હોય વેટલો વખત અઘર્ય પાળે તો પોતાને પણ લાભ થાય છે, અને પોતાની સ્ત્રીની તન્દુરસ્તી પણ જળવાય છે. પણ અફસોસની વાત એ છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમની અંદર મુદતના અઘર્યની દિમત લોહો સમજતાં નથી, તેથી આવી ખરાબી થવા કરે છે. માટે એવી ખરાબીમાંથી સ્ત્રીઓને જાણવવા સારૂ આવી જાણતો, હવેના વખતમાં વધારે ખુલાસાથી કહેવાની જરૂર છે.

એવા કેસો પણ હું જાણું છું કે જ્યારે ટાઈફો તાવ આવતો હોય ત્યારે પણ દાઢ ને અટકાવવા માટે વિષય ભોગવામાં આવેલો છે ! પણ તાવ વખતે વિષય ભોગવવાથી શરીરની કેટલી બધી ખરાબી થાય છે ? એનો તેઓને ખ્યાલ આવતો નથી. માત્ર તાવમાંજ આવા બનાવો બને છે એમજ નહીં, પણ જ્યારે સ્ત્રીઓને કાચ રોગ ચલેલો હોય તથા તેઓની તબીબત બદલ ખરાબ ચલેલી હોય ત્યારે પણ મજા પુરુષો વિષય ભોગવ્યા કરે છે. એ વખતે અડચડીઆ પખચડીઆનું કે મહિના એ મહિનાનું અઘર્ય પણ તેઓ પાળી શકતા નથી. તેથી પરિણામ એ થાય છે કે, અનેક જાતની હાનિ હાનિ દવાઓ કરતાં

છતાં પણ રાગ વધતોજ જાય છે. અને યાદ રાખજો કે ગૃહસ્થાશ્રમની અંદર અમુક મુદ્દ તના અભ્યર્થ પળાતાં નથી તેને લીધેજ આત્મ અધિર આવે છે અને એ બધાનું મુળ કારણ એજ છે કે, સ્ત્રીઓ અભ્યર્થની કિંમત સમજતી નથી, તેથી તેઓ લાયક વસ્તુ મંદવાડ વખતે પણ વિપયની ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે, ને દુઃખી થયા કરે છે માટે આવી સ્થિતિમાંથી છુટવા સારું ગૃહસ્થાશ્રમીઓ પાળી શકે તેવાં મુદ્દતના અભ્યર્થનાં સાહિત્યની અસારે આપણા દેશને જરૂર છે.

ધણી સ્ત્રીઓ બ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતિમાં હોય છે ત્યારે તેઓની તન્દુરસ્તી બહુ ખરાબ હોય છે, કારણકે તેઓને અભ્યર્થની જરૂર હોય છે છતાં પણ તેઓ અભ્યર્થ પાળી શકતી નથી, તેથી તેઓનાં શરીર ખરાબ થાય છે. પણ એજ સ્ત્રીઓ દેવ ઇચ્છાથી બ્યારે વિરવા થાય છે ત્યારે તેઓને ફરજિયાત અભ્યર્થ પાળવું પડે છે, તેથી તેઓની તન્દુરસ્તી સુધરે છે અને તેઓ ખડી બની જાય છે. એવા સેંકડો દાખલાઓ આપણા જોવામાં આવે છે. તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે શરીર ઉપર અભ્યર્થની અમર અજળ્ય જેની હોય છે.

મુદ્દતનું અભ્યર્થ પાળનામાં મદદ કરનારી એક ખાસ વાત આ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે, સ્ત્રી પુરુષનાં બીજાના જુદાં જુદાં રાખવાથી એ બન્નેમાં મરમતા થઈ પડે છે. આપણા દેશમાં ઘણે ઠેકાણે એકજ બીજાનામાં સુવાનો રિવાજ છે તેને લીધે અભ્યર્થ પાળવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે મહારા ધણા મિત્રોએ મને એમ કહેલું છે કે અભ્યર્થ પાળવાની ધણીએ ઇચ્છા છતાં એક બીજાનાના રિવાજને લીધે અને એ બાળતમા ફેલ થઈએ છીએ, માટે મુદ્દતનું અભ્યર્થ પાળનાની બાળતમાં આ મુશ્કેલી પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે અને આ સુચના પણ ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે.

અભ્યર્થ રાખે એટલો બધો મટોટો છે કે એ રાખે સાંભળીને લાકો લાકડા કરે છે. પણ યાદ રાખજો કે મુદ્દતનું અભ્યર્થ એ બહુ ન્દાની વાત છે, અને તેમ છતાંજ કાદા-કારક વાત છે, માટે જેમ જાને તેમ જા અગત્યની બાળત ઉપર મૌ સ્ત્રી પુરુષોએ એટલું અને તેટલું બળ આપવું જોઈએ. અને પોતાની, પોતાના પતિની, તથા પોતાનાં બન્ધાઓની તન્દુરસ્તી સુધરે તેમ કરવું જોઈએ.

આ બહુ નાજુક બાળત છે, એટલે ધણી વાતો બહુ છુટથી કહી શકાતી નથી, છતાં પણ મારી ફરજ અને મારો અનુભવ મને આ લેખ લખવાની ફરજ પાડે છે. તેથી બની શકે એટલું ટુંકામાં અને વિવેકની હદમાં રહીને લખેલું છે, છતાં પણ કોઈને એમ લાગે કે, આમાં મર્યાદાના કામકે ભંગ થાય છે, તો માટે જણાવવું જોઈએ કે, એવી ખોટી મર્યાદા દરતા પ્રેમની તન્દુરસ્તીને ખાતર લોકાચારની કે જહાનના વિવેકની થોડીક મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે તો તેમાં કોઈ બહુ મોટી વાત નથી, કારણકે આવે વખતે તે પાપ રૂપ નથી પણ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય રૂપ છે, એમ હું માનું છું. અને આશા રાખું છું કે ધણી બહેનો આ રુપથી પોત પોતાના અનુભવો તથા વિચારો જરૂરમાં મુકવાની કિંમત કરશે, તથા જે માટેના મવાગતી ભરેલા રસ્તાએ બતાવનાની રહેરખાની કરશે. જો એમ થશે તો મને ખુબ આનંદ થશે ને હું મારી મહેનત સફળ થયેલી સમજીશ.

વાર્તાલિહરી.

ગૌરીનું ગૌરવ.

રા. રા. નરવર. એમ. વીમાવાળા.

જે પ્રમિલા જન્મી રહી હોત તે પોતાના બાલકોને સારી રીતે જળવવામાં તેણે કશા કચાસ રાખી ન હોત; કિન્તુ દેવપોએ પ્રમિલા એ ચોવીસ વર્ષની કુમળા વયે દેહ મૂકી જેથી તેના નાણુક દૂલનો વિકાસ કરવાનું કામ બીજાં દલકાં પ્રકારના માણસોના હાથમાં આવી પડ્યું.

પ્રમિલાને એ બાલક હતાં એક પુત્ર અને બીજી પુત્રી. પુત્રનું નામ લલિત હતું. તે, માતાના મરણ સમયે ચાર વર્ષનો હતો. લતા, માતાના મરણ સમયે સાત વર્ષની હતી. માતાના મરણ પછી બન્ને બાલકો માથી મદલેખાને લાં રહ્યાં. મદલેખા એક દલકા પ્રકારની સ્ત્રી હતી એમ કહીએ તો ચાલે. તેને બાલક રૂપી કુલનો વિકાસ કરતાં આવડ્યું નહિ. તેની પાસે રહેવાથી બાલકોના મનમાં પોતાની માતાના મરણનું જ્ઞાન અને સાવધી માતાની લિતી દાખલ થયાં.

પત્નીના મરણ પછી લગભગ છઠ્ઠે માસે મહેન્દ્રે દ્વિતિય વિવાહ કર્યો. લાં સુધી અને તે પછી પણ કેટલોક વખત ઉભય બાલકો મદલેખાની સાથેજ રહ્યાં.

મહેન્દ્રની નવી પત્નીનું નામ ગૌરી હતું. ગૌરી ચૌદ વર્ષની સુદ બાળા હતી. તેની માતાએ, પોતે વિધવા હોવા છતાં તેને લાણવી ગણાવીને હેશિઆર બનાવી હતી. તેને તેની માતા તરીકેની, પત્ની તરીકેની ફરજોથી સંપૂર્ણ રીતે જાત કરી હતી અને ન્યારથી વિવાહ થયો ત્યારથી માતાએ ગૌરીને નાંવન પ્રકારનો ઉપદેશ ગૌરીને આપ્યા માંડ્યો.

એ, તેની સાંજી માંતા તરીકેની ફરજનો હતો. પોતાના પતિના છોકરાં કે તથા પોતાના પુત્રોમાં બીજકૂલ ફેર ન ગણવો, પોતાને સંતતિ થાય ત્યાં સુધી અને તે પછી પણ તે બાલકોનું સંપૂર્ણ રીતે, તે બાલકોની માતા મરણ પાછીજ નહોત તેવી રીતે પાલન કરવું ધત્પાદિ ઉપદેશ વચ્ચે ગૌરીના મનમાં તેની માતાએ સંપૂર્ણ રીતે દસાવ્યાં.

આ પ્રમાણે ન્યારે શાંતિદેવી ગૌરીને આવો ઉપદેશ આપતાં ત્યારે લલિત અને લતાના કાનમાં મદલેખા તરફથી જુદાજ પ્રકારનું અમૃત (1) રેડાતું હતું. "જુઓ તમારી એક સાવધી મા છે ને તમને મારશે, અને દમોશાં દુઃખ દશે કિન્તુ તમારે બિહુમ્મ સહેવું નહિ. તમે કાંઈ તેના દમોશાં નથી. તેને તમારે પજવવી અને એ તમને દુઃખ દેવા માગે તો તે દુઃખ બીજકૂલ ખમવું નહિ." મદલેખા એ રહેલેથીજ કૂમળા બાળકોના ગગનમાં આવ્યા પ્રકારનો વિચાર દસાવવા માંડ્યો એટલુંજ નહિ પણ જો બારણેથી ગૌરી જતી હોય તો "જે પેલી તારી સાવધી મા જળ કર એને હવ (એને માર)" એ પ્રમાણે મદલેખા નાના લલિતને કીધવતી.

અત્રી વર્ષ રહીને મહેન્દ્રનું લગ્ન થયું; અર્થાત્ લગ્નગ ૧૧-૧૭ મે ત્રી ગૌરીએ શુદ્ધ પ્રવેશ કર્યો અને ગવપત્ની પ્રમિલાના જેનીજ તે સુધીજ અને સુધા હોવાથી મહેન્દ્રનો શુદ્ધસંસાર જાણો સરજ રીતે ચલવા લાગ્યો.

એક દિન ગૌરીએ કહ્યું “સ્વામિનુ હવે લલિત સત્તાને ક્યાં સુધી મોસાગ રાખશે હું સંજાળ સેનાર છું તો પછી કોઈનું અજ એમને ખવડાવવાની શી જરૂર છે ?”

મહે દ્ર મમજી હતો ગૌરીની કિમ્મત તેણે પુરેપુરી આંક હતી અને માતાનું સ્થા એ વર્ણ પદ્મ જાળવી રાકશે એમ એ જાણતો હતો. તેણે તરતજ એક ચાકર સાથે મ લેખાને ત્યાં એક ચીટ્ટી મોકલી અને લલિત સત્તાને તેડાવ્યાં.

“હવે જે હું લલિત તારી પાણી ગુમાવતો નહિ તારી સાવધા માતા તને પચાવે ના તેના મંભાજ લેજો અને સત્તા જે જે તું પછામરી શિખામણનો ઉપયોગ કરતી જાજો. આ પ્રમ્ત જેની સૂચનાઓ આપી મદલેખાએ ખાલકોને તેમના પિતાને ત્યાં મોકલ્યાં.

(૨)

ગૌરી યુગલી બેઠી હતી તે મમયે ચાકર ખાલકોને લઈ આવ્યો.

“આવ લલિત આવ તું આવ્યો માશીને ત્યાંથી, આવ હું તને બાઉ આવડું.”

“હ હ-હ તું તો મને મારે તારી પાસ ન આવું તું તો સાવધામા-હ-હ-હ.”

ગૌરી તો રન-મજ થઈ ગઈ આ ખાલકોને આ શીખવનાર કોણ ?

“જેમ જેન સત્તા તું તે જહુ ડાહી બેઠરી છે. લલિત, લાક આવ હું તને ન મારું તે તું જહુજ ડાહી છે આવ જેસ મારી પાસે દિવ્યકા પર.”

પરંતુ લલિત તો આ-ગોજ નહિ અને સત્તા અરડાટમાં ચાલી ગઈ

મહેન્દ્ર પાંખે “જેમ જાગ ક્યા જાય છે ? જાતારી મા પાસે સંલગતી નથી

ગૌર એ મહેન્દ્રે શાંત પાડનાં કહ્યું. “તમે તપો છો શામાટે ? હજુ અગવડું કેની ! સૌ ધીરે ધીરે આશો.

સમજતાં સમજતાં સમજશે ”

પરંતુ એ ખાલકો તે મદ ખનું શિક્ષણ લઈ આવેલાં હતાં તે કેવી રીતે નમ્યું આપે ગૌરીના માથે ઉભયમાનું કોઈ ખલતું નહિ

મહે દ્રના મિલનમ જતો નહેના અને લખને “પાધરા દોર કરવા” તે લાડકી મુ લેતો કિન્તુ ગૌરી તેમને તરત શાંત પાડી દેતી અને કહેતી “હવે એમ ન જો. હવે વાળવાને નમ્રના અને જોગ જોગને છીએ લાડકી નહિ.”

(૩)

“હવે તને કહ્યો ન પડે ! જોઈ ધુપેવનો શીશો તોડી નાંખ્યો અને ધુપેવ ધો નાંખ્યું હવે તું ગડિ ન કહેવાય ?”

એક દિવસ ગૌરીએ જાર એક વાગે દિવાનખાના જઈ જોયું તો ધુપેવનો શીશો કા દેખા થઈ જાય ૨ પડેતો અને આદીપત્ર જહુ ધુપેવ ધુપેસ પામે દયામણે મહેન્દ્રે લલિ ઉભો હતો દારણકે તે જાણતો હતો કે તે વાડમાં હતો કિન્તુ ગૌરીના નજર તેને શર આંખ્યું.

“મને ગડિ શાની કહે ! હું ગડિ શાનો ? લે કહેજો હવે ગડિ” એમ કહી હવે તે કાયનો આ મોટે દુહડે ગૌરી પર નાંખ્યો ગૌરીને તે આખ પામે ૧૨૭ અને લાલકી પછ નાંખ્યું.

કાચનો દુકડો નાંખી લલિત દોડી ગયો. રહાછળે પગે તે દોડ્યો એટલામાં પગે અડક્ટ આવી અને તે પડી ગયો. પથ્થરની ફરંજગંદો હતી. લલિતનું માથું કુટ્યું.

ગૌરીએ પોતાનું કપાળ રહેલા દીધું એકદમ તે દોડી અને મા શું થયું? શું થયું?" ફરતી લલિત પાસે ગઈ અને તેને એકદમ ખોળામાં લઈ, દવાથી લોહી બેહતું બંધ કર્યું અને તેને તરત પથારી કરી મુકાડ્યો. અને પ્રેમપૂર્વક તેને પંપાળી તેનું આશ્વાસન કરવા લાગી. ટેકલીટ પારે તેને શીરો કરી આખો લલિત ભર ઉંચમાં પડ્યો. ગૌરી તેના માથા પર પંપાળતી ઓશિયા પાસે બેસી રહી.

જે ગૌરીએ ક્યું હતું તે બન્યું. કંઈક પથ્થરને પણ તરમ શબ્દ અને પ્રેમયુક્ત વર્તન પીગળાવી નાંખે છે લલિતનો પાંદ હતો. તેણે ગૌરીના કપાળમાં કાચનો દુકડો માર્યો હતો. તે બચતો હતો કે પોતાનો નાંદ છે તેણે બેધ કે તેનું માથું કુટ્યું તે સમયે ગૌરીને પોતાના જખમનું જ્ઞાન ન હતું. શું નથી સ્ત્રી સારી માતા હોઈ શકે? મદલેખાએ સાવધી માતાનું જે ચિત્ત રહ્યું ક્યું હતું તે આવું ન હતું. એટલે પોતાની ખરી માતાજી અને તેજ આવો પ્રેમ બતાવે. લલિતાના બાહ્ય મગજમાં સુદ્ધા આ ચિંતારો પસાર થઈ ગયા.

તે જ્યારે હકીકત ત્યારે તેની વેદના વધી હતી. તે આત્મચરિત્રે બોલ્યો "મા મા," ગૌરીનું મન હર્ષથી ઉત્તરાર્ધ ગયું. તેના ચેતનાં ખસા થઈ ગયાં. એક હલપર છત મેળવવામાં તે ફરેલ પામી હતી, તે વિચિત્ર હતી તેને હર્ષાશ્રુ આવ્યાં.

"શું છે બેટા?" પ્રેમપૂર્ણ સ્વરે તેણે ક્યું.

‘આત્મ પ્રેમની સીમા.

મિત્ર મન્નરણ રામણી.

શીશુત્વ ‘મરત’ (ખી. એ.)

વિશાળ મિત્રતા વિશાળ મેદાનમાં, વિનાશ માંચાના વિશાળભાગો, વિશાળ ગમનના વિશાળ દરને, વિશાળપણે ચારે તરફ ધારણ કરી રહ્યા હતા એક તરફ કાર્ડ સ માના વાપ-સાયમાં ‘મિલિન્ડર-રોકરો’, બીજી તરફ ઉભા કરનાને આણેના વરડીકન એન્જન અને બોલ-લર, ત્રીજી તરફ માર્કીંગ મશીનનું મોટું ડ્રમ, અને ચોથી તરફ કેવેન્ડર સાચાના રોકરો, આમતેમ વિખરાયલા દ્રષ્ટીએ પડતા હતા.

સવારના મોડાનય વાગ્યા હતા. ખુટના વધતા માણુઓની જગ્યા, ફરનાળે ઉભા રહેવા અવેજી બરનારાઓથી, દરેક ખાતામાં ભરી દીધેલી હોવાથી, અને મીડ (મિત્ર એન્જન) નો મિલમાં ફરવા આવવાનો વખત આ ા વાગેનો હોવાથી એન્જનનું ફર ન બંદીન, પોતાના પુર બહારમાં આવી, પુર નેમથી ફરવા લાગ્યું હતું.

‘સ્પિનીંગ ખાતાપાસે ઉભા રહેનાં, કાન ફેડી નાંખે તેવો, બોખંડા ઘસારાનો કર્કષ્ય અવાજ, સંભળાવતો હતો, કે મનુષ્ય હાલ, મારા જેવું નિષ્કુર છે સાળખાતા પાસે, ચટકા રિટકનો ફ્લાફ્ટ અવાજ, સમજાવતો હતો, કે, સંસારમાં, સંપીને નહીં ચાલે તે, કુર્સપ, હું જેમ ચટકા કાઢીશ તે ફ્લાફ્ટ ઉડાવ્યા કરે છું તેમ, તમને ઉડાવ્યા કરશે. કેવેન્ડર ખાતાના રાગરાનો ધરડ ધરડ અવાજ, કહેતો, હતો, કે સંસારમાં, બળીઆના બે ભાગ છે. એની ઝપટમાં, જે આવી ગયું, તેના તે: લુપ્તજ, ઉડી જવાના. ઈજનેર ખાતાનું બોલકાર, ઉપદેશ આપતું હતું, કે કુકમ રૂપી ક્ષારને, ઇંધર સ્મરણ, અને પશ્ચાનાપ રૂપી મ-ગ્નિથી, બાળ્યા કરશો, તેજ, વરાળની પેડે, સહેવાઈથી, હલકા અવાથી ઉચે ચડી શકશો, અને મારી પેડે તપના નહીં રહો, તો કોષ, પત નહીં કરે.

જેવી મિત્ર વિશાળ હતી, જેવું તેનું ઓગાન વિશાળ હતું, અને જેવા તે તે મેદાનમાં વિશાળ સાંચાના વિશાળ ભાગો, પડ્યા હતા, તેવુંજ, તે વિશાળ મેદાનમાં, વચ્ચો વચ્ચે આવી રહેલું, દુખીઆના, કંટાળેવાના અને તરેવાના વિસામરણ, એક વિશાળ વટમણ, પોતાના કુડુંગ કપીલા સાથે હતું. આ વિશાળ વટમણ, જમીનને સુંબત કરતી, બે વડવડાઓને છેડે બાંધેલી, ફાટાટુટા યીગડાવણી, મેલા લુગડાની ઝોળીમાં, એક દશ માર મહીનાનું બાળક ઉભાં, ઢ્રવાં, ઉભાં કરી, માતાની ઝંખના કરતું, ઝોળીને, દિલોરા મારી રહ્યું હતું

હર શીયાળામાં છ સાડા છ વાગે પછી, ઘોર અંધારું હોય છે. તે વખતે, મિનની સીસોડી સાંભળતાં, આરેડા બાળકને સુવાડતાં, મધ્ય રાત્રી પંખી આંખ ગાયેથી હોવા છતાં, બેબાકળી બનીને, ડાખામાં ધાવતા પડેલા મળકને, કેડમાં નાંખી લુમી સંધ્યાનો ભાગ કરી, પતિને જગાડી, તેની સાથે મિત્રા આવી, વટમણે ઝોળી બાંધી, બાળકને સુવાડી, બે ચાર બચ્ચીઓ કરી, માતા, રાંચા ઉપર કામ કરવા, સ્પિનીંગ ખાતામાં, ચાલી ગઈ હતી. બાળક બચાઈ, માતાના વિયોગે, રોતુ રોતું ચાપી જવાથી, આટલીવાર મુઠી ઉઘી ગયું

હતું. એને ખિયારાને, બોળામાં લઈ રમાડવાને, કેણુ નવરે હતું, કે ઈનરાય ? નામજાનો બેલી પરમેશ્વર, એ વાક્યાનુસાર, એ બેચાડે, એને આધીન થતે, અન્નમયીનું નામું હતું.

ટાટે આજ કાંઈક, અધા દિવસનું સાદું વાળવાનો, વિચારેકયો હોય, એમ જણાવું હતું સાચું નવ દસ, થવા આવ્યા હતા તોયે, તેની ચમકી તો, તેરીને તેરી, ચાલુ હતી. તે એટલે સુધી, કે, તેણે સુર્યનારાયણને પણ, ના કૌવતવન, બનાવી દીધા હતા. તો: અને મોંમાંથી, ધુંવાડા ઉપર ધુંવાડા, નીકળેજી જતા હતા હેઠ સુકાઈ જવાથી ખતસર એ કરે જાણીવાળા. થઈ જતા હતા અને તેમાં કોટ પડવાથી, ઝાલીની ટમ્મરો, જળાતી હતી. ડાટ પાટલુન પહેરી, લાંબા પહોળા ધર્મ, વખત મારતા, રિપનાંચ, તવીંગ મારટરો અને ફજનેરો પણ, બગલમાં હાથ ધાલી બાલી, કુચડા જની, આમતેમ ટે-તા, માલુમ પડતા હતા. જ્યારે, પાંચ ગયસોનો દરમાયે ખાનારાઓના ટાટે, આ હાલ ક્યાં હતા, ત્યારે, પોતીધું પહેરવાને પણ, મળવાના જેને સાંસ હોય, તેના રિયતિતું તો, કહેવુંજ શું !

રામલી બે કે પોતાના ધણી સાથે, મીલમાં આવતી હતી, તોપણ, તેને તેના ધણી સાથે, કામ કરવા દેવામાં, આવતું ન હતું. કારણકે, તે ઈશ્વરને લાથે, નવરે દહાડે, એકાગ્ર ચિત્તથી ધડાપહી, નુરજહાન હતી. આ લા-લા-લા વિધાગોના શું ખુબી હાં ક્યાં મોગલ શહેનશાહ જહાંગીરની લાય લાકડી, અને અરીસો, નુ જહાં એમમ, અનં ક્ય કમનીઆ વાધરીની પાણીતર ખિયારી રામલી ! ફેર તો ફક્ત ધોડા ઝધેડને. એક અનુદાસીએ એસના રી, ત્યારે બીજી, પગપર સ્વારી કરનારી. એક તળી નામની મચક, ત્યારે બીજી ચાર પાંચ લાંગા પહોળા જમીનના ટુકડાપર, આડે રહેનારી. એક, ચુનામેથી મહેલ રહેલા, હોળના પાણીમાં કીડા કરનારી, અને, લાન ભાતનાં બોગ્ગન ખાત્રી, ત્યારે બીજી, નલાવું ગું, તે પણ ન સમજનારી, ને, જરને ભાખરો, તથા ફુંગળીનું ણું અટકનારી. એક, જરી કિન્ખાનને, પગત તળીએ કચરનારી, ત્યારે બીજી, ધોગડાં મારવાને પણ કપડું ન મળતાં, ચીથરે લાક, ખાદાનો ચોરમો, ઓઢનારી. એક, નખથી તે શીખ સુધી મોતી જવાહીરથી મરેલી, ત્યારે બીજી, એકજ લાકમાં, અમે પૈસાચણું, દુધેલાના તુમડાનું, નંદયક્ષુ સૌભાગ્ય ચિન્હ, ધારણ કરનારી. એક હજરોને લાજી રાખનારી ત્યારે બીજી, મગડીની પેઢે ધોડી જવા છતાં, “આજ નહીં કમ ઉ તો રાટલો ક્યાંય ખાઈ” ની બહીકથી, પરાઈથી તે દિવાળતી સુધી, સાંચા પારો, ઉભી રહેનારી, એક, મુઠીઓ ભરી ભરી વેરનારી, ત્યારે બીજી, કાંધીઆનું દેવું ભરનારી.

સ્વભાવમાં પણ તેવોજ ફેર. એક, મોહોબતખાનને રાત્રી છોડાવનારી. અને બીજી, ઉભી ઉભી આંસુ પાડનારી. એક, સમથાન વૈરાગ્ય પાળનારી, અને બીજી, અધમ જાતીમાં અસતરેલી હોવા છતાં, એક પતિવ્રત ધર્મને, પ્રાણપાંચ કરીને પણ, પાળવાના નિશ્ચય ઉપર આવેલી.

અંજે, ખાનપાન અને માવજતથી, ટકાવી રાખતી હતી, ત્યારે મીજ, જરૂરીઆતની ચીજો ના પણ અભાવે, કુદરતને આશરેજ, બારે માસ વર્ષેત રૂઢીમાં રહેતી હતી.

આજ એવા સૌંદર્યને લઈ બન્ને દ્રષ્ટીપાનના ભોગ યદ્ય પડ્યા હતાં. એકને પ્રાપ્ત કરવાને માટે, જદાગીરે શેર અફઘાનનું ખુન કરાવ્યું હતું. ન્યારે બીજને, ધડીએને પચકે, આવતે ને જાતે, આખના માર, અને બિહત્ત સખ્દોના પ્રહાર સહન કરવા પડતા હતા.

પણ રામલી બચારી, બધું ઝુઝે મેધે વેડે જતી હતી અને પતિ, ન જુએ, કે ન સાંભળે તેમ, તેના નિંદ્રાધીન થયા પછી, અસલ દુઃખનો કુમે, ખાલી કરતી હતી, દારણ કે, તે સારી પેઠે જાણતી હતી, કે બન્નેની રોજ. કરસન આ શેરની આખ ખેંચાતાં, દુટી જશે. પણ બચારી, કેનું કેનું સહન કરે ? ન્યાં, વાડ, વેલે, ડાળાં, પાખડાં, અને ફળ-પુણ, સ લાં હોય, ત્યાં કેના ઉપર આધાર રાખે ? પણ તેણે મનમાં નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો, કે ન્યારે, જાત કુમલા ઉપર વાત આવશે, ત્યારે, સિદ્ધશની પેઠે, છદ્મ મારી, નિ-કાલ આણી દર્શા.

આજે પણ, તેની સાથે સહેવાઈથી, એવડેલ વાત યદ્ય શકે, તેટલા માટે, રામલીને, પોતાના ધણીથી, જુદી, કામે વળગાડનામાં આવી હતી, દુટ નરીઓની ટેળાએ, પોતાના કાંચમાં, જુદા જુદા પેચ, ન જવાથી, એક સપ કયો હતો. અને, દામ, દામ અને બેનો પણ, ઉપયોગ કરવો, નાશપ કયો હતો પહેલાં તો, તેઓ તેને, અને તેના ભરવારન, હવડું દામ આપતા, અને સાથે રાખતા, અને વખત બે વખત, રામલીને લલચાવતા. પણ તેમાં, નિષ્ફળ જવાથી, બન્નેને જુદા પાડ્યાં, અને, કામનો બોલે પણ, વધારો. બીજ તરફથી તે નિર્ધન યુગલનો હાથ, તગીમાં જાણી, પૈનાની મદદ આ વાનુ કહી, રામલીને ફાવવા, પ્રયત્ન કરવા માડ્યો. પણ ન્યારે, તેમાં એ ન શક્યા, ત્યારે, બન્નેને વાંકાં આણી, વિદાય કરવાની, શેર આપવા માંડી.

ભાવતું હતું, ને વૈરે શું થયું દિવસની, એકડી ઘણેલી, દાઝ ચોલવાનો આજ, 'દીક પ્રમંગ મળ્યો દારણકે, પીચાપ નહોં તો, દોળી પણ દેવું, એનાં, એ દરામો. વિચવાધ તરદીઆઓએ, દ્રઢ વિચાર કયો હતો એક તરફ, શેડનાં પગલાં વાગતાં હતાં, અને બીજ તરફ, કિપનીજ ખાતું ચઢાજ ૧૨ રસો, ફાગળ ઝીવ ઉપરથી, પુટયો. શેડ જીવતી પ્રવી-કનો વેગ ધીમે પડતાં, સાંચા ધીમા દરવા લાગ્યા, અને તેની સાથે, મુકરદમો તરફથી, સીસોડીઓના અવાજ, અને હાથ ઉચ્ચ નીચા કરી, 'ઝાકુ કાકો, ઝાકુ કાકો' ના મુંગા ફાગો, પ્રગ લાગ્યા.

બીજાઓની મારફ, કરસનનીઓ પણ, પોતાનો સચો, માવરણીથી, જાપટવા મંડી પડ્યો. અને રામલીએ, સાવરણી હાથમાં લોધી હતી. તે વખતેજ, શાંતીના શર્યાન ઘણેલી હોવાથી, તેણે, આફંદ કરી રહેતા, પોતાના બચ્ચાનો, અવાજ સાંભળ્યો.

'આવું મું મારા વીરા, મહારાના' કહી, સાવરણી ફેંકી, રામલી આખ મીંચી, મહાર નીકળવાના દરવાજા તરફ દોડી, સાંચાની ગલીમાંથી, નિકળવા જતાં, ખાતાના ખંધા મુકરદમે, જરીજ બિચારી રામલીને, જાણી નોંધને, પગની આડેટ ચઢાવી, એજ દુટ વિચારથી,

કે દોઢર ખાતાં પડે, તો 'નંતો ખરી, બેતો ખરી' કરી, મદદ કરવાને બદલે, સંરીર મદન કરવાનો, સહાવો મળે, પણ, રામલીને છટપી ગમેલી બેઠ, 'ભૂલી રહે, વ્યાંજનવસે' ની બૂમમારી, તે, તેને પકડવા, તેની પાછળ દોડ્યા મૃગપત્ની રામલી, દરવાજા સુધી જઈ પહોંચી, પણ તેટલામાં પાછળ, પાછળ આવતા મુકરદમે, તેના હાથ, 'પકડી લીધો, અને, અણુછળતા આવી'ગનની ધ્રુવચી, તેના હાથનો એવી રીતે ઝટકો માર્યો કે રામલી, નિદ્રાપાથે, મુકરદમની છાતી ઉપર, જઈ પડી. પણ તેટલામાં તો, પોતાનો હાથ છોડવી જગદંબા જેવી વિકાળ આંખો કરી, તેણે મુકરદમને, એટલા તો બેસથી, તમાચો ખેંચી કઢાડ્યો, કે ઘના, હોંસકોસ ઉડી ગયા, અને રામલીથી, આથે ડેભો રહી, 'આને પકડો પકડો'ની બૂમો પાડવા લાગ્યો.

આસપાસથી, માણસો એકદમ, એકઠાં થઈ ગયાં, અને તેમના ભેગો, કરસનીઓ પણ, શોર ખેંદાર સાંભળી, પોતાનું કામ પડતું મુખી, દોડતો આવ્યો, તો રામલીને, વિખાંસાં વાળવાળી, કોવથી ચહેરા ઉપર છવાયલી લાલીવાળી, થરથર મુગ્ધતી, અને નંદાર્ધ જેવું, બે કકડા થઈ પડેલી, ચુડી તરફ, એકાદ ટસે બેતી, તેણે બેઈ. ચારે તરફ, ધાંટા ધાંટ ચર્ચ રહી હતી, એટલે, બહારને અરાજ, સંભળાવો નહોતો. કરસનીઆને, રામલીને કારણુ પુછવા જતો બેઈ, તેમ કરતો તેને અટકાવવાને, મુકરદમ 'હઠરા ગાંધરીના પક્ષે તાણવા આવ્યોસે, 'કામ કરતું નહી, ને બેડે બેડે, રાટલા ખાવાસે' વીગેરે વીગેરે અપ શબ્દો સંભળાવતો, પોતાનું કારણુ સમજાવતો, તેના ઉપર હુડી પડ્યો, અને તેની સાથે ત્યાં તો, હો હો ધર્ચ રહી.

રામલી બિચારી, ધર્મ સંકટમાં, આવી પડી હતી. એક તરફ, મદદ માંગતા બચ્ચાનો, કદળાં રવ સાંભળી, સુદમ દેહે જવાતું હોય, તો યુના માટીનું અંધન તોડી, તે જવાને તકની રહી હતી. બીજી તરફ, મેરાવરની વારે ચડી આવેલાઓથી, કુદાઈ જતા નિર્દોષ કરસનીઆને, બચાવવા ખાતર, શુરવીર ક્ષત્રિયુની પેઠે, તે મરદોના ટોળામાં, ધુમી રહી હતી.

બૂમાબૂમ, બહાર સુધી સંભળાવથી, ચોરના લાઈ ધંટી ચોર, પહેરા પર બેઠેલા, અમલ ઉતરી જવાથી ઝોડખાતા, દરગન સાહેબ, દીક્ષાદય ચર્ચ બેસેલા, પગ ઢસડતા, અને અગાસા ખાતા ખાતા, હાથમાં લાકડી લઈ, 'ચલો સાલો કામ પે' ચડબજો,' 'સેક સામ આનેકા, અખત હો ચવારે,' 'ચે કયા દંચમ મચાવારે,' 'માચે ફિરને લગો, વો દેખતે નહીં? બોલતા, ખાતાના દરવાજા સુધી, આવી પહોંચ્યા, ત્યાં મુકરદમે વધાવી લીધા:-

'જમાદાર હાથ, જમાદાર હાથ, એતો દરેક ચેલો કરદનીઓ, અને એની બેરી, હારા ગામનો ઉતાર, ચેલી રામલી, કામ નતાં કરનાં, તે કહેવા ગયો, એટલે હઠરાએ, હાથ ઉગામ્યો. (ખાતાના પોતાના હાથ નીચેના બીજા માણસો તરફ ફરી) કહો લાઈ, એજ કને કે બીજું કંઈ સે?'

જમાદાર -અરે જાને હો, કુછ કામ નહીં. મેં સાલેકું અમ્મી તરેસેં પિજાનતાઈું સુમરે દરામીરે. દિનમેં, દેહસો અખન, બહાર જાનેકું મંગતેહે. હો ચલો રેંટીઆ ખરેખરી ખસ. સાલોકા પગ નિઝાલ ડાલો, કે અપકા મિરે.

મુકરદમ—(જમાદારના પગમાં ફાળીયું મુકતો મુકતો) હોવે જમાદાર હાથ. તો તો હરખાના દન ચાપ. તમે ખરાખર હાથ પુરજો.

એક તરફ, કરસનીઆ અને રામલીને, રિપર્નીંગ માર્ટર પાસે, લાઇ જવાની વાત, આ પ્રમાણે ચાલી રહી છે, તેટલામાં દરવાજામાંથી, બહાર નિકળી જવાનો રસ્તો જણાતાં, રામલી, પોતાના જાળકને, છાતી મરસો ચાલવા, દોડી, તે દોડના જોવામાં ન આવ્યું, પણ કરસનીઆને પકડી, સામ્રેયું, રિપર્નીંગ માર્ટરની ઓરડી તરફ, જવા નિકળ્યું. પગથીઆની બધા પગ મુકે છે, તેટલામાં, રિપર્નીંગ માર્ટર સાથે ફોડને, સામી તરફથી પેલા યોગાનમાં આવેલા, વડ તરફ, આવતા જોયા, અને રામલીને પણ, તેમ વડ તરફ, દોડતી જતી જોઇ. પણ બધાએ, એકી વખતે, એ જોયું, કે ધોડીઆની ઝોળીની, બન્ને જાણી, પગ ગળી, ચરતી એક બકડાં, રામલીના બચ્ચાને, શાંત મિતે ધવરાવી રહી હતી.

માજી મા ચાંતે સમજ્યાં ખરાં !

શ્રીયુત “ વિનાદ. ”

મયા આવજી માસની વાત. લાંબા વખતે હમારા દિવરજી મુંગધથી આવ્યા હતા. તેમની ફાલેજમાં રગ્ન પડી હતી, એટલે બે ત્રણ દિવસ માટે તે ઘેર આવ્યા હતા. તેમને માટે કંઈક મિષ્ટાન્ન—ગિરંગ કે લાકુ કરવાં, એ ધરાદથી લંડારીઆમાંથી કેશર, બદામ, દાલ અને એકથી દાદી, હું બાગમ મોળવા પેડી. એટલામાં દિવરજી ત્યાં આવ્યા અને “ કેમ ? શું ચાલે છે, લાલી ? અમારે માટે આ કંઈ મેજખાની દેખાય છે. શાનો વિચાર કર્યો છે ? સીખંડ પુરી ? લુઓ, મેં કેવી રીતે પારખ્યું ? ” એમ કહીને પાસે પાટલો હતો તે ઉપર બેઠા.

“ નહિ, સીખંડ જત્યારે-કેવી રીતે બને ? તમે ખીલકુલ ખગર આપ્યા વિના અચા નક શામાટે આવ્યા ? હવે તરત ઘડીએ દહીં કેવી રીતે જમીને તૈયાર થઇ શકે ? વેચાતું મજે ખરૂં, પણ અગરમાંનું દહીં લાવવું મને ખીલકુલ પસંદ નથી. આપણા ઘરનું દહીં એખ્યું હોય છે, તેવું શું બજારમાં કંઈ ગળી શકે ? ”

“ દેખીતુંજ છે, લાલી ! ધરના જેવી કાળજી દુકાનદાર શું કરવા રાખે ? દુકાનદાર લેણા દુધમાં જેવું તેવું ગંદું પાણી રેડે છે, અને તે ધરાડને માથે મારે છે. તેમાં મુંગધના દુધની તો વાતજ ન પૂછવી ! આટલું મોઢું લાદને પણ તેમાં ખીલકુલ સ્ના તો મજેજ નહિ ! એકલું પાણીજી જોઈ લેવું. ”

“ લાંથી નિકળવા આગળ એકદ દાડે લખવો હતો, દિવરજી ! એટલે આજે તમને કેવો સાગે સીખંડ ખવડાવ્યો હોત ! મુંગધની વાંધીમાંનું સ્નાદહીન જમણું જમનાં કંદાવો આવ્યો હતો. ”

“ મજે આવગતો આગળથી વિચાર હોય તો હું કાળજી લખું કેવી ? ચાર દિવસની એકદમ રગ્ન પડતાં કાંઈક કંઈક વિચાર કર્યો, છેવટે છેક રાત્રે આક વાગે મનમાં

આવું કે આજ ' વાઈએન્ડ ' ટીકાટ લઈ સહેલ કરી આવવી! અને વિચાર આવતાં જોઈએ-ટો બધો અને નિઃશ્ચયો. અને કંઈ સીખડની જરૂર નય; એવો મેં તમારી જરા મજાક કરી, બાબી ! ”

“ પછી રજા પુરી થતાં સુધી પણ તમારાથી રહી શકાશે, નહીં ? દિવરજી ? ” મેં પૂછ્યું.

“ નહિ, અમારી રજા તો છુપવાર સુધી છે, પણ મારે કાલે અર્ધાથી નીકળવું જોઈએ. કહે છે કે ગામમાં કાલેરા ઘણા આવે છે, સામવળે. પીવાનું પાણી તો ગરમ કરીને વપર સમાં લ્યો હોને ! બાબી ! ”

“ હા, મારાથી બને છે તેટલી કાળજી હું રાખું છું. પીવાનું પાણી હું મારે હાથે ઉત્તુ કરીને ગાળી મુકું છું. પણ મારીયા સાંભળે ત્યારેને ? તેમને કાણ કહે ? સંધ્યાને મારે તો નહિ પણ હાથ દરવાજા પણ ઉત્તુ પાણી લેવા કહ્યું ત્યાં તેમનો સ્પષ્ટ નાજ ! ”.

મારી વાત હલુ આકતીજ હતી, એટલામા દિવરજી બોલ્યા, “ આ પ્રાક્ષણ જુઓને, કટલી માખી ઉપર બેસી છે બાબી, એને દાંડી મુકાને. ”

“ હશે, હવે એ બધું ઘોઘનેજ લઈ છું. આ માખીએતો ધંભોજ ત્રાસ છે. ”

“ તેજ જ કહું છું કે કાંઈ પણ ઉધાડું મુકશો નહિ. આ મોસમમાં ખાવાના પદાર્થો ઉપર માખીને બેસવા હિંબ ન જોઈએ. એ પ્રાણી ઘણુંજ ગદું હોય છે. ગામમાં રાત્ર પ્રથમ આ માખીઓથીજ પ્રસવો હશે. એવો ઠીક, પણ ખાણીની તખ્તિત હમણાં ઠીક કેમ રહેતી નથી ? એ ઘણોજ અશક્ત થયોસો દેખાય છે !

“ એને કરમ થયા છે અને ધાવ તેમાં નવાઈજ નથી. આખો વખત ખાંડજ ખાયા કરે છે. એ મારે, અને માજી આખા બાય છે પછી પુછવાનુંજ શું ? ”

“ નહિ, પણ એ સારું નહિ. એમ ખાંડ ખાવાને એને આપવી નહિ, બાબી. ”

“ આ બધું અને કહેવા રતાં મારીયાનેજ કહેા. માગ તરફથી હું સાચવું છું, પણ તેમને કેણ કહેવા જા ? આ પીવાનું પાણીજ ઉત્તુ કહું એ તેમને ગમે નહિ. તોએ મારું કહેલું તો સાંભળેજ શેના ! રસોડામાંજ એક વખતે જઈને તમે જુઓ. એટલે સમાજશે કે રિયતી શી છે ! ”

“ સારું ત્યારે, હવે હું તેમને જરી સમજાવું ‘ યાંડું ’ છું તે જુઓ. હવે વાંડે, પણ તમેજ આ કટલા કટલી બદલ આમ ઉધાડી કેમ નાખી ? તે ઉપર માખી બેસે હોને ? હવે એ બધી બદલમ ધોષ નખા. ” એમ કહીને દિવરજી ત્યાંથી ફરી ગયા.

અમારા મારીયા અમારા સાસુજીના કાષ્ટ દૂરના બહેન થતાં તેમને ‘ યાંડું ’ પણ હાકરા વિગેરે સગાં ન હોવાથી ઘણાં વર્ષોથી તે અમારે સાંભળ રહેવા. ન્યારથા અમારા સામ્રજી સુન્દરી ગયા ત્યારથી એજ અમારી પોતાના પેટના હાકરા કોટલી કાળજી રાખતાં તેઓ પરાયાં જ એવું હમને લેતા પણ લાગતુંજ નહિ માત્ર ઘણી જુના રિવાજની શ્રીઓ પ્રમાણે તેમનો સ્વભાવ જરા ધણોજ જાડી દોવાથી, તેમ અબોલીઈ પહેલાં સિવાય હું ધોએલાં હુમડાં સાથે રસોઈ કહું એ તેમને બિલકુલ પસંદ ન હોવાથી તેઓ અને રસોઈજ કરવા ન દેતાં. પેતેજ બધું કરતાં બધા કરતાં દિવરજી ઉપર એમને વધારે પ્રીતિ હતી.

એટલે એમને કંઈ કહેવું હોય તો તે દિવસ સુકિતથી તેમને કહેના. તેમના મનનું સમાધાન કરે એ બીજાનું કામજ નહીં. ગાડીપરથી આવ્યા પછી સ્નાન કરી ચિત્ત રમોડામાં પગ મુકવો એ પણ માણીને પરવડશે નહિ ! એ માણી પેટે જાણના દિવસ રમેડાના દ્વારમાં જ ઉભા રહ્યા, અને “શું આલે છે માણી બ ? સારા છેને ?” વગેરે પ્રશ્નોથી શરૂઆત કરી.

“હોણ ? નવનીત ? ક્યારે આવ્યો મુંગણી ?” માણીયાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“આ હમણાજ ચોથો આવું છું. આજે શું શું જમવાનું કર્યું છે માણી ?”

“હવે કંઈ જ કર્યું નથી. દાગણાંજ આ રમોઈ કરવા માંડી, એટલામાં તું આવ્યો. તુંજ કહેને, તારે શું ખાનું છે ? એટલે તે કરી આવું.”

“વાહ, પછી પુછતુંજ શું અનાગી મગાનું ? કંઈના લાજ્યા બનાવી આપો. બેઉ, નાથી, મુંગણી લાજ્યા તમરા જેવાં દોષનેજ કરાં આવતું નથી.”

“શું કહે છે ? આ આપણુ આસ આપે છે ને તું કંઈ ખાજે ? તેમાં વળા આજે દશેમ છે એટલે હું કંઈને હાથ અડાડેશ નહિ ! કહો આખીને તે કરી આપશે. મુંગણી આવુંજ વડેજ પછી ચંપાવતો હશે, શીતલું શું !” માણીએ રીસમાંજ કહ્યું.

“સારું, નહિ તો નહિ જવાદો, તમે પૂછ્યું તેથી મેં રહેજ કહ્યું. તમને જે રૂચે તે કરો. માણીયાના હાથનો મોરે તે પદાર્થ હશે તોપણ ગતિ તો તે ખીંડા સ્વાદીષ્ટજ લાગવાનો.” દિવસએ માણીને ટુવજી કરવાનો અરંભ કર્યો.

“કાલેજમાં રહીને મીઠું મીઠું બોતનાં કીક રીખ્યો છે.” તેમના બોલના તરફ લક્ષ ન આપનાં દિવસએ ઉમંગ ઉપર બેઠીને ધીમેથી મુખ્ય મુદ્દાની વાત વદ કરી. “બાણને કરમ થયા છે, માણી ?”

“તે ન્હાના છોકરાને ચવાનાજ ! તેમાં શું છે ? ગજપણ વધારે ખાપ છે એટલે એમજ આવે, તે હમણાં નહિ ખાપ તો શું મોટો થયા પછી ખાશે ?”

“તેમ નહિ માણી ! એકલ ગજપણથીજ કરમ થના નથી. આજે માખીઓ છે તે દેખાવામાં આનિ હાલ (નજી) પણ પછી ઉપદ્રી છે. એકલ પદાર્થ ઉપર બેઠી એટલે તેના ઉપર ઇર્ષા મુકેજ. હવે આ ખાંડનો કામો અહીં ઉઘાડો પડ્યો છે તેના ઉપર લુચો કેટલી માખી બેઠી છે તેમણે તે ખાંડ ઉપર કેટલાં જનાં ઈર્ષા મુક્યાં હશે ! હવે તો એટલામાં બાણ આવ્યો તો તે ના કલા છતાં પણ તેમાંથી કાઢી મારવાનો, એટલે તેના પેટમાં ખાંડની સાથે જે ઈર્ષા માખીએ મુક્યાં છે તે જવાનાંજ. ન્હાનાં છોકરાં કંઈ તે પચાવી શકે નહિ. તેથી તે ઈર્ષા પેટમાં રહેલથી પછી કરમ ઉત્પત્ત થાય છે.”

“વાહ, કીક, માખીને તે વળા ઈર્ષા આવનાં હશે ? અમને તો નથી દેખાતાં તે ! ખાંડનો દાણો તે કેવડા અને તે ઉપર ઈર્ષા રહી શકે કેમ ? તમે ગમે તેમ સમજાવો તેમ હું સમજું એટલું બધી ગાડી નથી.”

“હું એ કંઈ મારા મનથીજ કહેતો નથી માણી ! આ ઈર્ષા એટલાં સૂક્ષ્મ હોય છે કે આપણને તે દેખાતાં નથી, પણ તેની બીજી કૃતિ આપ દેખાવા સિવાય રહેલી નથી.

અહીં તેમનું પ્રદર્શન તને ખતોલું, તેં થઈને જે લોટ રાટલી માટે ખાધી મૂક્યો છે, તેના પર ક્યારથી માખી બેસી રહી છે. તે હવે ઉડી ગઈ. જરા અજવાળામાં લાવીને લુચ્ચો. આ લોટ ઉપર કાળાં છાંયો છાંયો ટપકાં દેખાપ છેને ? ”

“ આ જો તે લોટ ! ક્યાં છે કાળાં ટપકાં ? આ જે દેખાપ છે તે લોટમાંનું થુલું છે, ” એમ કહીને માશીએ તે લોટ મસખ્યો એટલે માખીનાં છંડાં વગેરે અંદર મિશ્ર થઈ ગયાં.

“ આ શું ક્યું માશી ! આ ખધા મંદવાડ પેટમાં જશે ને હમારા હવે ! વારં, ત્યારે હું તને એક ન્હાનો પ્રયોગ કરી દેખાહું. પેલી ધોળા ચોખ્ખી રકાખી છે તેના ઉપર બેચાર ટીપાં દુધનાં નાંખ. હવે બેચાર દે તે પર એ માખીને ! ” “ તને આજે કંઈ બીજું કંઈ નથી કે આવ્યો ત્યારનો માખીનીજ ક્યાં લાગે છે. ” માશી બાએ કંટાળીને કહ્યું.

“ આ માખી પુરાણ જે ચલાવ્યું તે ન ચલાવીએ તો પછી અમારા પેટમાં એનાં છંડાં જખને કાલેરાના બોગજ થઈ પડીએ તો ! પછી અમારે શું કરવું ? ” દિયરજીનો આ ઠંડા ઉત્તરે તો માશીબા ઉઘટાં વધારે ખીજ્યાં અને કૂકડી હડપ્યા, “ તો શું ? આગળ કંઈ માખીઓ હતી કે હમો કંઈ મુઆં રસોષ કરતાં હતાં ! તમે આજે હમને રીખવવા નીકળ્યા તે મોટા ! ”

“ તેમ નહિ, માશી ! હું તને કંઈ કહેતો નથી. ગામમાં રાગ અડધો તો આ માખી, મચ્છર, વગેરે ફેલાવે છે, એમ મોટા મોટા ડાક્ટરોએ હવે સિદ્ધ થઈ છે, અને તેમ હું તને સહેજ કહેતો હતો. ”

“ જે ન સાંભળીએ તેવી નવાઈ ! આટલી નાનાં માખી થી અને કહે કે એ રાગ લાવે છે એ તે થી રીતે ખતે ! ” માશીબા હલુ રીસમાંજ બોલતી હતી, પણ દિયરજીએ તો પોતાની વાત ચાલુજ રાખી. સહેજ આગળ ખસીને તે બોલ્યા, “ હવે કેમ પૂછ્યું ! આ જો માશીબા ! હવે આ એક માખી છે, એવી એક પણ જગ્યા ખતાવો ત્યાં એ નથી બેસતી ! આ તરફ તો ફરજો. ખાટે જે પાપડીની થીંગ મુકી છે તે પર તે બેસી છે. તે જાગરમાં બેસીને પછી અહીં આવી હોય કયાંય ! ખાગમાં, કાદવમાં, ગટર વગેરે કોઈ પણ જગ્યાએ એ ન બેસી હોય એ ખાતરી કોણ કહી શકે ? વેને, આવી ખરાબ જગ્યાએથી આવતું એટલે તે રચગતા ગંદા રજાણો એના પગે વગરગતાજ અને તે આવવાના મારાં ખાવાનામાં ! કે.કે રોગીનું થુંકે, મગમગ વગેરે ઉપર બેસી આવીને અમારા ખાવાના પદાર્થો પર તે રોગનું ખીજ મુકી જશે છતાં એ આપણે તે જાણી ન શકીએ ! કાલેરાના જે જંતુ છે તે પાણીમાંથી વધારે ફેલાય છે, એકદમ કાલેરા થયેલ રોગીના ઘરમાંથી આવી રીતે એક માખી આવે એમ ધારે, અને તે તારા રમેાઇના ચોખ્ખા પાણીના હાંડમાં પ્રવેશ કરે. એટલે એ રોગના જંતુ લાવીને તેમાં મુક્યાજ સમજી લ્યો. અને એ પાણી તમે રાંધવા માટે લ્યો એટલે રોગનો ફેલાવો થયોજ ને ! ”

“ ખરું છે જાણ, તારું કહેવું. મને શું ખબર કે એ એમ છે ! હવે નથી રસોષ હું હાંધી મુકતી જાઉં. ” “ હવે સમજણ પડીને માશીબા ! હું આટલી સંભાળ રાખવા કેમ કહું છું તે ત્યારે જો આ રકાખી કેવી કાળાં ટપકાંથી ભરાઈ રહી છે. ક્યાંથી આવ્યા

એ રજકલો વાઈ ! માખીજ એ ઉપર બેસી હતી. ત્યારે માઈ કહેવું ખઈને ! બીજું ઘાસ-
ને માટે પણ પાણી હમેશાં ગરમ લેવેને હો ! ”

“ તેમજ કરીશ હો ! વહુ રોજ પી નહું પાણી ઉતું કરે છે એ મને આટલા દિવસ
ગમતું નહિ. વાઈ એ તો ખરું ! શાક, લાત ત્યાદિ વસ્તુઓ તો ઢાંકી શકાય, પણ પુરીઓ
કેવી રીતે ઢાંકશે ! તેમ વળી લાંઘાં પણ કંઈ ગરમ ઢાંકાય નહિ. એવા કેટલાક પદાર્થો-
છે કે જેની વરાળ વળાને તેમાં પડે તો તે બગડી જાય તેનું શું કરવું ? ” માણીએ
ચંકા ધરી.

“ એનો પણ ઉપાય છે માગી ! ચળણી જેવાં જળવાળાં ઢાંકણાં મળે છે, તેની
નીચે, એક વસ્તુ મુકી હોય તો વરાળ નીકળી જાય અને છીડી, માખી, અંદર જઈ ન શકે.
કાલે હું મુખે જઈશ એટલે એવાં બે ઢાંકણાં જરૂર મોકલી આપીશ. ”

“ મેં તો એવાં ઢાંકણાં બેમાં નથી, ત્યારે યાદ રાખીને એટલા જરા મોકલી દે ને
નહિ તો મુખે ગયા એટલે ભુલી જવો ”

“ એ તો નહિ ભૂલું, પણ માણી, શાક વગેરે ધોઈને વાપરો છોને તમે ! લાલમાં રૂઢ
મારી નથી. તેથી ધુણુ ધુ ! રમોડમાંજ ખાસ કરીને સ્વચ્છતા જાળવી હોય તો પછી ઘરમાં
રોગ થવાનો સંભવજ રહે નહિ. તારા કપાટની અંદર બંધું સાફસૂદ રહે અને કાંઈપણ
જથ્થાસ ઉઘાડી ન રહે એટલે કંઈ ધારનીજ નહિ, ”

“ આટલું સાંભળ્યા પછી હું કાળજી કેમ નહિ રાખીશ ! હવે કંઈ ઉઘાડું રાખીશ
નહિ. બધા કચરાં વાળીઝાડીને કપાટ ધેઈને સ્વચ્છ કરે છું ”

“ મને ખબર હતી માણી, તું કાળજી રાખીને મારા કહેવા પ્રમાણે આશીશ, તેથીજ
મેં અહિં આવીને તને આટલું કહ્યું કાલેરો થયો છે એવી વાત મેં સાંભળી તેવાજ
મુખેઈથી ખાસ આટલા મારેજ આવ્યો. ”

એમ કહીને દિવસથી ત્યાંથી ઉડ્યા અને મારી પામે આવીને બોલ્યા, “ભાભી, ભુઓ,
સમજજી તો પાડીને. હવે બાણને પણ આખો દિવસ ખાંડ મગશે નહિ.”

બાણ આવતો હતો, તેણે આ સમગ્ર સાંભળનાંજ દેડતાં આવીને દિવસજને પૂછ્યું,

“ આ શું કાકા ! મને ખાંડ કેમ નહિ ? ”

“ મ્હોટી માની ખાતીં યઈ, હવે તને ખાંડ કાણ આપે ? ”

અને ખરેખરજ તે દિવસથી અમારાં મચીની જરાખર ખાતી યઈ. જરા પણ સ્ત્રીજ
ઉઘાડી ન રહે એની તે કાળજી રાખવા લાગ્યાં. આગળ હવે જતું રહ્યું. તે પોતાને હાથે
ધોઈને સ્વચ્છ કરી સઘળું લેવા લાગ્યાં એટલે તેમની રસોઈમાં હવે ઘણીજ સ્વચ્છતા જળ
વાતી. દિવસજએ મુખેઈથી પેલાં જાળીવાળાં ઢાંકણાં મોકલ્યા પછી તેમને ધણો આનંદ થયો.

અમારા બાણને પણ હવે મૂંઝવણી લરીને ખાંડ મળતી બંધ યઈ, કારણ ખાંડતો
ડખો માણી બિલકુલ ઉઘાડો મુકનાજ નહિ, તેથી તે દિવસજએ કહેવું ખ્યાનમાં રાખીને કહેતો

“ મ્હોટી માની ખાતી યઈ, હવે શું કરવા મને ખાંડ આપે ! ” દરેક મ્હોટી માની-
એ આ પ્રમાણે ખાતી થાય તો કેવું સારું !

વિવાકલા-વૈદક.

ક્ષયરોગ

તહેનું વર્ણન અને ઉપાય.

સ્વામી શ્રીમાન શિવાનન્દજી અને શ્રીમાન પરમાનન્દજી.

ઉપોદ્યાત.

આ દુનિયામાં એવો કોઈ પણ માણસ નહીં હશે કે જેને વૈદક-વિવાપર પ્રીતિ નહીં હોય, કારણકે પોતાની જીંદગીમાં તેની ધણીજ જરૂર પડે છે અને આ વિદ્યા બાળપણમાં જાણીને આશ્રય લેવો પડે છે. આપણે પ્રાચીનકાળ તરફ જરા નજર કરીશું તો જાણીશો કે રાજા, મહારાજા, શ્રીમંત અને રૂઝ વિગેરે વૈદ્યની તન મન અને ધનથી સેવા કરતા હતા અને વૈદ્ય પણ તે લોકો ઉપર સંપૂર્ણ હાથ રાખતા હતા અને તેમને પ્રાણુથી પણ અધિક માનતા હતા. કારણકે તે સમે દવાની કિંમત અથવા શ્રી લેવાનો કંઈ રીવાજ નહોતો. વૈદ્યોને એવો નિયમ હતો કે જ્યારે તેમની પાસે તે લોકો દવા લેવા આવતા હતા ત્યારે વૈદ્ય સારામાં સારી દવા કિંમત લીધા સીવાય આપવા હતા અને જે દરદી તેમની પાસે આવી ન શકે એવી સ્થિતિમાં હોય તો વગર શીએ વૈદ્ય તેમના ઘેર જતા હતા અને દવા આપતા હતા; આના બદલામાં ગૃહસ્થોને એવો નિયમ હતો કે એસતે વર્ષે અગર કોઈ તહેવારના દિવસે પોતાની રક્તિ અનુસાર ગૃહસ્થો વૈદ્યને યોગ્ય સત્કાર કરતા હતા. આથી વૈદ્ય અને ગૃહસ્થ બંનેને ધણેજ લાભ હતો, કારણકે વૈદ્યના મનમાં એવી ધ્રુવ રહેતી કે દરદી જેમ અને તેમ જલદી સાબો થાય તો સારું, કે જેથી દવા યોગી વપરાય અને પોતાની કીર્તિમાં વધારો થાય. દરદીના મનમાં પણ એવી શંકા ઉત્પન્ન થતી નહોતી કે વૈદ્ય વધારે પૈસા મેળવવાની ખાતર કામ લગાવે છે અને દરદી મટાડતો નથી, હાલના સમયમાં શીનો રીવાજ ચાલતો હોવાથી કેટલાક દવા કરનાર વીગેરે શીની લાલચમાં રામ જલદી મટાડ્યા નથી અને કામ લગાવી દરદીને કંટાળા આપે છે. આવો પ્રયમના વખતમાં દરદીઓના મનમાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવતો નહોતો. હાલ આપણે જોઈએ છીએ તો વૈદ્યો અને ગૃહસ્થોએ પોતપોતાના નિયમનો ત્યાગ કર્યો છે. ગૃહસ્થોએ વૈદ્યોનો સત્કાર કરવો મુશ્કેલીથી અને વૈદ્યોએ પોતાના નિર્વાહ અર્થે લાલચનો આશ્રય લીધો.

પ્રાચીનકાળમાં વૈદ્ય વિદ્વાન અને ઉચ્ચ કુળના યતા હતા અને મૂર્ખ અને નિરક્ષર લોકોમાંથી સર્થ શકતા નહોતા. કારણકે અલગ મૂર્ખ વૈદ્યને માટે ધર્મશાસ્ત્રમાં દેહાન્તની શિક્ષા કરમાવેલી છે પરંતુ આ સમયમાં વૈદ્યના ઉપર રાજ્યનો અંકુશ નહીં હોવાથી નીચ જાતિના લોકો કે જેના સ્વર્ણથી રતના કર્યા શિવાય ખાનપાન કરવાનો પણ સાત્તમાં નિર્ણય છે એવા લોકો બે-ચાર દવાએ બનાવી વૈદ્યના નામ ધારણ કરી આપણે જાણી નિંદાના કારણભુવ કંઈ પણ છે, જે આજે પણ સારા લોકો ગુરૂદ્વારા વૈદ્યશાસ્ત્રનું પઠનપાઠન કરી ધણી

ચર કરે તો હાલ પણ આયુર્વેદની દુર્લભ સમયમાં ભરતખંડમાં તો શું પણ દરેક ખંડની અંદર પ્રદેશ થાય અને તેનું ખર્ચ રહસ્ય દુનિયાના પ્રદેશમાં આવે, કારણકે ખીજા ખંડ-વાળાઓ ગુપ્તમાંથી છે અને હંકા ઉતરી રહસ્યને ઓળખવાવાળા છે. આયુર્વેદની પદ્ધતિનું કારણ એ કે તેનું પદનપાકન હોડી દેવામાં આયુર્વેદ અને ઔષધિઓ પણ મળતી અથવા ધર્મ. ઔષધિઓના નામમાં ફેરફાર થવાથી તેને ઓળખી કાઢવાની મુશ્કેલીઓ વચ્ચે આવીને નહે છે. મુળ ગ્રંથની ટીકા કરતી વખતે છાપવાળાની ભુલથી અથવા કોઈ ખીજા કારણથી જે નામ છપાયાં તેજ નામ પ્રસિદ્ધ થયાં અને વાંચનાર તે ખોટાં નામના રસ્તે દોરાયા. પુસ્તકમાંથી વાંચી વેંઈ જે કાંઈ લખી આપે છે તે લઈ દરદી ગાંધી પાસે જાય છે. ગાંધીને ત્યાં ઔષધિઓ મુકવાની એવી વ્યવસ્થા હોય છે કે એકના બદલે બીજા ભળતીજ ઔષધિ આપવામાં આવે છે. ગાંધીએ પોતાની દુકાનમાં જુદા જુદા વાસણમાં જુદા પુરાણા વખતની ઔષધિઓ ભરી રાખેલી હોય છે અને દરેક વાસણ ઉપર ઔષધિઓના નામની સીડીઓ લગાડેલી હોય છે. ગાંધી, વૈદ્યની દવાઓ અને સીડીનાં નામ સરખાવી પૈસા લઈ પડીકા બાંધી આપે છે, શી દવા આપી અને તે બરાબર આપી કે બીજા આપી તે ગાંધી પર્યં જણી શકતો નથી. જાણવાનો આધાર માત્ર વાસણ ઉપર લગાડેલી સીડી હોય છે. બ્યારે ગાંધીના વડીલોએ દુકાનની શરૂઆત કરી હશે તે વખતે વાસણ ઉપર સીડી લગાડી હશે કે નામ લખ્યું હશે. તે દવા હાલમાં ધગા વર્ષો ધર્મ ગયા છતાં તેજ વાસણમાં છે અગર સીડી ઉપર તેજ નામ છે કે બીજું છે અગર તેમાં કાંઈ ફેરફાર ફેરેલો છે કે નોકર ચાકરે ઔષધિ ભરવામાં ભુલ કરેલી છે તે વાત હાલના અવાજ ગાંધી સંગઠ્ય શકતા નથી. તે તો જે વાસણમાં હોય છે તે બાંધી આપે છે ને દરદી તે દવાઓ વૈદ્યની પાસે લાવે છે, વૈદ્ય તે જોઈને કુકળ આપે છે કે દવાનો અમુક પ્રકારે ઉકાળો કરી કે કાકી બનાવી તેનો ઉપયોગ કરવો. શુંના બદલે શું આપ્યું છે તે વૈદ્યરાજ પણ ઓળખતા નથી, કારણકે વૈદ્ય રાજે તો ગ્રંથના આધારે દવાઓ લખી આપેલી હોય છે. વગરમાં કે કુંગેમાં કોઈ પણ વખત ગુરૂ સાથે ફરવા નીકળી ઔષધિની વનરખતી પણ જોયેલી હોતી નથી. હવે ગાંધીએ ઔષધિનાં જે પડીકાં બાંધી આપ્યાં તે બરાબર છે કે નહીં? અનુકૂળ છે કે પ્રતિકૂળ છે તે વૈદ્યરાજે ઓળખી શકતા નથી હાખણ તરીકે એક ગામડીઆ દરદીને વૈદ્યના કહેવાથી લીંડીપીંપરની જરૂર પડી, ને તે લેવા માટે ગાંધીની દુકાને ગયો. ગાંધીએ ઔષધિનાં વાસણો ઉપર નજર કરી જેના ઉપર લીંડીપીંપર એવી સીડી લગાડેલી હતી તેમાંથી લીંડીપીંપરો બાંધી આપી વાસણ ઉઘાડાં રહેતાં હતાં એટલે ગાંધીને વામણે ઉઘાડવાની પણ જરૂર રહેતી નહોતી. આ લીંડીપીંપરોનું પડીકું લઈ દરદી વૈદ્ય પાસે ગયો અને કહ્યું કે “હું આ લીંડીપીંપરો ગાંધીની દુકાનેથી લઈ આવ્યો છું.” વૈદ્યરાજે પડીકું ઉઘાડી જોઈ આગા આપી કે આમાંથી અમુક લાગ લઈ તેનો ઉકાળો કરીને પીવો. બિચારો દરદી વૈદ્યની આજ્ઞાનુસાર તે પ્રમાણે ઉકાળો કરી પીવા લાગ્યો; પરંતુ રોગ અટકવાના બદલે દિન પ્રતિ-દિન ઉકાળાના પ્રતાપથી વધતો ગયો. આથી દરદી કંટાળ્યો અને તે વૈદ્યની દવા પડતી મુશી બીજા વિદ્વાન વૈદ્યનો આશ્રય લીધો; ને જે લીંડીપીંપરનો ઉકાળો પીવો હતો તે, તે વૈદ્ય પાસે લઈ ગયો અને કહ્યું કે અમુક દિવસથી આ ઉકાળો પીઉં છું પણ મારો રોગ મરવાના બદલે વધતો જાય છે. આ ઉકાળો બતાવનાર વૈદ્ય અને કહેતા હતા કે પુસ્તકમાં

લખ્યું છે કે આ રોગ લીંડીપીપરના ઉદાઝાથી મટે છે અને તે પ્રમાણે તેમણે આ ઉદાઝા ખતાવ્યો છે. આ સાંભળી તે વિદ્વાન વૈદે તે વાત કણ્ઠ કરી અને વાત કરતાં પેલા ઉદાઝાના વાસણ તરફ નજર કરતાં લીંડીપીપર નજરે પડી, જ્યાં તે દસીને વિચારમાં પડી ગયો. આથી દરદીએ કહ્યું “તમે કેમ દસીને વિચારમાં પડ્યા ?” વૈદે જવાબ આપ્યો “ભાઈ આ લીંડીપીપરે નથી પરંતુ ઉદરની લીંડીએ છે માટે ત્યાંથી ઔષધિ બાધી લાવ્યો હોય ત્યાં તપાસ કર.” દરદીએ ગાંધીની કુદને તપાસ કર્યો તો જણાઈ આવ્યું કે લીંડીપીપરેવાળું વાસણ જુના પુરાણા વખતથી એક ખુણામાં ઉધાડું પડેલું હતું કે જેની અંદર ઉદરોએ લીંડીએ કરેલી હતી. તે ગાંધી બિચારાએ ચીડીના આધારે લીંડીપીપરેવું પડીકું બાધી આવ્યું હતું ને જે વૈદને ખતાવવામાં આવ્યું હતું તેની બાજુ જાણે કે લીંડીપીપર તે પડીતું નામ છે, કે ઉદરની લીંડીએ છે, કે આઠનાં શીંગડાં છે કે હવે વિચાર કરવો જોઈએ કે ત્યાં અમારી દવાની આવી દશા છે ત્યાં આયુર્વેદની નિંદા ન થાય તો પડી શું થાય ? વનસ્પતીનો એવો નિયમ છે કે વધારેમાં વધારે એક વર્ષમાં તેનો શુણ્ઠ નષ્ટ થઈ જાય છે. જો સારા નથીએ કોઈ ગાંધીના ત્યાંથી દવા નીકળે તો રામાવતાર અગર કૃષ્ણાવતારની નીકળે. જો નામ અને દેખાવમાં દવા દેશે તો શુણ્ઠમાં તો માટી કરતાં પણ કુંડી હશે. દરેક દેશમાં વગડામાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતી ઉત્પન્ન થાય છે. જો ગાંધી લોકો ગણીતા જંગલી માણસોથી બંદાબસ્ત કરે તો થોડા પૈસામાં અનેક દવાઓ ભેગી કરી શકે તેમ છે, જ્યાં તેમને સારી આયક થાય અને દરદીઓને સારી દવા મળી શકે. બાધી મારો ફાયદો થાય, મારો કે એક દરદીને ગોખરની જરૂર પડી, તો તરતજ તે ગાંધીને ત્યાં જઈ લઈ આવે છે. તે આપ્તરમાં તો ગોખર હોય ને પરંતુ તે ધણા થયેનો જુનો હોવાથી અંદરથી નષ્ટ થઈ ગયેલો હોય છે, હવે વિચાર કરો કે આથી દરદીને શું ફાયદો થાય ? દરવરસે સેંકડો મણુ ગોખર વગડામાં ઉગે છે તેજ પ્રમાણે બીજી દવાઓ પણ ઉગે છે, માટે જો તાજા લાવવામાં આવે તો લોકોને કેટલો બધો ફાયદો થાય ? ! રાજ્યસત્તા વિના આવી મુશ્કેલીઓને દુર કરવી એ અસંભવિત છે. જો ગાંધી લોકોને દરજ પાડવામાં આવે કે એક વર્ષ પડી વનસ્પતીની દવાઓ નાખી દેવી જોઈએ તો પરિણામે તમામ ગાંધી લોકો તાજા વનસ્પતીઓ રાખે, જ્યાં દરદીમાં દિવસે દિવસે વનસ્પતીના અભાવે વધારો થાય છે તે થાય નહીં અને ઉચ્છેદ મટાડે થાય. રાજ અને પ્રજાનો પિતા-પુત્ર સમાન ધણોજ નિકટ સંબંધ છે. જો પ્રજા બળવાન અને તનકુરસ્ત થશે તો રાજ્યને મોટા લાભ થશે. પ્રજાને સુખનાં સાધનો કરી આપવાં તે રાજાનો ધર્મ છે અને રાજ-કર્તાની સેવા ઉઠાવવી તે પ્રજાનો પરમ ધર્મ છે. ધણા લોકોના મનમાં એવો ખ્યાલ છે કે આયુર્વેદમાં શરીરના અવયવના યાન સૂત્રધી લેખો તથા વાદ-કાપનાં પંચ-શસ્ત્રે શત્તાદિ સૂત્રધી લખાણો જોવામાં આવતાં નથી. આ ખ્યાલ તદત ખોટો છે. તે ચોતાના મોટા મોટા મંથોનું અવલોકન કરી ઉઠા ઉતરતા નથી તેથી આવો ખોટો ખ્યાલ આવે છે. જો ચોતાના મંથો વાંચ્યા હોય તો આજ વિચાર કોઈ દિવસ આવે નહીં. જો ધનાઢ્ય પુરુષ પ્રાચીન મંથની શોધ કરાવી વિદ્વાન વૈદોને આશ્રય આપે તો ધણા મુદારો થઈ આયુર્વેદની દિગ્ગતિ થવા સંભવ છે. ભારતવર્ષીઓને ભરતખંડમાં ઉત્પન્ન થયેલી વનસ્પતી લાલકારક ઈર્ષ પડે છે, બીજા દેશની લાલકારક ઈર્ષ પાતી નથી, સૌ માટે એ મોટા મહત્તરો પડેથી.

સાંભળ્યું હતું કે જ્યારે કોઈ ડોક્ટર કોઈ દરદીની સારવાર કરતાં કરતાં થાડી જાય છે અને દરદીને આરામ કરી શકે તો નથી ત્યારે તેને પોતાની જન્મભૂમિમાં જવાની ફરમાસ કરે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જન્મભૂમિનાં હવા-પાણી, વનસ્પતી અને દરેક વસ્તુઓ બીજા દેશના કરતાં વધારે લાભકારક છે. અન્ય વિદ્વંસ સ્વભાવવાળા ખંડની ઔષધિઓ આ દેશના દરદીઓને કેવી રીતે લાભ આપી શકે! વિદ્વાન સમજી પુરૂષો વિચાર કરશે કે આ-પણા ઉષ્ણ હરતખંડમાં બીજા હંડા ખંડોની અતિ તીક્ષ્ણ ઔષધિઓ કેવી રીતે લાભ-કારક થઈ પડશે? જેમ જેમ બીજા ખંડોની ઔષધિઓ આ ખંડમાં પ્રવેશ કરતી ગઈ તેમ તેમ રોગ વધતા ગયા, દાખલા તરીકે જંગલી દેશના અને કેટલાક ગામડાના લોકોને કે જેમને આપણે જંગલી કહીએ છીએ તે ઘણા તનદુરસ્ત અને બળવાન હોય છે. તેઓ કદાચ માંદા પડે છે તો જંગલમાંથી વનસ્પતીઓ લાવી મોમાં ચાવી ખાઈ ઝટ જાગ થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યાં તેજ લોકો સ્વાસ્થી સુધરેલાની મંગતથી સુધરે છે અને જેમ જેમ અન્ય ખંડોની ઔષધિઓના આશ્રય લે છે તેમ તેમ નજળા, શીકા અને નાણુક બાંધના બનતા જાય છે. જે ઘરનાં એક શીશી પણ મળતી નહોતી તે ઘરમાં સૌથી બીજા વસ્તુ કરતાં મીઠીઓ વધારે જંગલમાં આવે છે. દિવસે દિવસે મરણ મેખ્યા પણ વધતી જાય છે તે જે સશક્ત જીવે છે તે મંગત વગરના રહી ગયેલાં જંગલમાં આવે છે.

ગાંધી દારૂગોળી મૃત્યુ ઉપજે છે જેમાં એક મોટા દુઃખદાયક રોગ "ક્ષય" નામનો છે. રોગી પોતે તો મરી જાય છે, પરંતુ જંગલમાં લાખો મૃત્યુજનક બીજા શુક્રતા જાય છે, અમારું ધર્મજાતમાં એક બહુ સારો નિયમ છે કે આપણે ક્ષયરોગના રોગીને પરણવું જ નહીં; જેનો હેતુ એ છે કે આગળ જતાં તે રોગનું બીજાં વધે નહીં. આ રોગ વિશે આયુર્વેદમાં ઘણું જાણ વિવેચન કરેલું છે. પરંતુ આજકાલ લોકોને મોટા મોટા ગ્રામી જંગલમાં ધૂળ થતી નથી, તેથી મેં એક નૈદક ગ્રંથ લખવાનો આરંભ કરેલો છે તે અમુક સુદત પછી ગહાર પડવાનો સંભવ છે. તેના આ ક્ષયરોગને લેખ છે તે લોકદિવારે આવી રીતે હુંકમાં જવડી બહાર પાડવામાં આવ્યો છે, કારણકે દાંતમાં આ રોગથી મરણના પ્રમાણમાં વધારે થતો જણાય છે. આમાં જે જે લાખો જતાવી છે તેમાં કોઈ પણ જાનને પડેલાં રાખવામાં આવ્યો નથી. આ દવાઓ ઉપરોક્ત છે એમ લાગે તો જરૂર ક્ષયરોગના દરદીએ અજમાવી જોવી. મેં જેટલા દરદીઓ ઉપર આમાં બતાવેલી દવાઓ અજમાવી છે તેટલા દરદીઓને ઘણાજ ક્ષયરોગી થયો છે સામાન્ય મૃત્યુઓ લાભ લઈ શકે તેથી ઘણા સરળ રૂબરૂમાં આ લેખ લખેલો છે. કોઈ સત્તો પુષ્પ મો લેવાની જરૂર જણાય તો નીચે મુજબનાં સરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો અગર રૂબરૂમાં જાતે મળવું.

સ્વામી શિવાનંદ તથા પરમાનંદ.

અમૃતાલય (ધર્મોર્થ ઔષધાલય.)

વીસનગર-ઉત્તર ગુજરાત.

૧. ક્ષયરોગનું સ્વરૂપ.

આ રોગનાં ત્રણ નામ છે. ૧ ક્ષય. ૨ રાજ્યક્ષમા અને ૩ શોષ.

૧ શરીરનો ક્ષય કરી નાખે છે માટે ક્ષય કહેવાય છે.

૨ પ્રથમ આ રોગ નક્ષત્રના રાજ્ય ચંદ્રમાને થયેા હોય અને તે તમામ રોગમાં બૃહ કષ્ટદાયક રોગ છે તેથી તેને રાજ્યક્ષમા કહેવામાં આવે છે.

૩ આ રોગ રસ આદિ ધાતુઓનું શોષણ કરે છે માટે તેને શોષ કહે છે.

ક્ષયનું પુર્વ રૂપ.

મહેનત વગર થાક, મંદાગ્નિ, હાય-પગમાં બળતરા, શ્વાસ, મોમાં તાળાનું સુકાવું, કોષ્ટક વખત ઉલ્ટી, તબીબનમાં દાસીનતા, ઐયુન કરવાની વિશેષ ધ્યાન, અલપર અરિય શરીરનું કાટવું, આટલાં આટલાં ચિન્હ ક્ષયરોગની શરૂઆતમાં જણાઇ આવે છે. વળી રોગ રહિત વસ્તુમાં દોષનું જોવું, અને સ્વપ્નમાં પોષ્ટ, કાગડા, વાદરા, સર્પ, શ્વાસ, ગીધ, મુક્ત પેલી નદી, ઉત્તજ ગામ, ગાડમાં અગ્નિ આકાશમાં હુમ્ર એવી વસ્તુઓનું માલમ પડવું વગેરે જણાઇ આવે ત્યારે ક્ષયરોગ શરૂ થવાનો સંભવ છે એમ જાણવું.

ક્ષયનાં સામાન્ય લક્ષણ.

હમેશાં શરીરમાં તાવનું રહેવું, બપોર પછી તાવનું વધવું, ઉધરમ, કોષ્ટક વખત છાતીમાંથી લોહીનું પડવું, ખભામાં પીડા, હાય ખગનાં તળાખામાં બળતરા, સ્વરભેદ. છાતીમાં દરદ, ખસળામાં પીડા, વારંવાર યુકવું, બગાસાં, નિદ્રાનો ત્રાસ, મેમાં દુર્ગંધ, શ્વાસનું રોકાવું, બીજાનાં ખોલવા ઉપર અણુગમો, શોક, અને લમ, આ સામાન્ય લક્ષણો જણાય ત્યારે ક્ષયરોગ લાગુ પડ્યો છે એમ સમજવું.

૨. ક્ષય રોગનાં કારણ.

[કર્મવિપાક.]

કર્મશાસ્ત્રના આધારે જોતાં જેણે પુર્વ જન્મમાં સ્વહૃદય કરી હોય, અથવા કોષ્ટકી જન્મીને દબાવી હોય, અગર લઈ લીધી હોય. અથવા ચુરની રત્રી સાથે ગમન કર્યું હોય તો તે મનુષ્ય આ રોગથી આ જન્મમાં પીડાય છે.

[જ્યોતિષ.]

જ્યોતિષશાસ્ત્રના આધારે જોતાં જેના જન્મકારમાં સુર્યની દિશામાં સુધની અંતર દશા આવી હોય અથવા જન્મકારમાં ચંદ્ર નક્ષત્રમાં સુધનો રોગ થયો હોય તો તેને ક્ષય વિગેરે રોગ થાય છે.

[વૈદક.]

વૈદકશાસ્ત્રના આધારે જોતાં અતિ સ્ત્રીરાગ વિષ્ણુની ક્ષિણતા, અતિ મહેનત, અનિયમિત ભોજન, વિરૂદ્ધ ભોજન, સુકું ભોજન, અતિ ઉપવાસ. મળ, મુત્ર, બગાસાં આદિનું રોકાવું, અને સમન્વિતિ દવાઓનું મેવન કરવું, આ કારણોમાંથી કોષ્ટ પશુ કારણથી ક્ષયરોગ ઉત્પન્ન થાય છે. સૌથી વધારેમાં વધારે કારણ વિષ્ણુની ક્ષિણતા છે. ત્યારે વિષ

ક્ષિણુ યાય છે ત્યારે વિર્યની ખાસે જે મળ્લ નામની ધાતુ છે, તે પણ ક્ષિણુ થવા માંડે છે. તે પછી હાડકો ક્ષિણુ થવા માંડે છે; એમ એક પછી એક ક્ષિણુ થઈ ધાતુ સુદૃઢ જાય છે. કોઈ એમ શંકા કરે કે વિર્ય કાર્યભૂત છે તો કાર્યભૂતની હાની થવાથી કારણુમુ મુની હાની થતી નથી. તે શંકાનું સમાધાન એ કે, વિર્યનો ક્ષય થવાથી વાયુ આદિ દોષો ખગડે છે અથવા વિર્ય નષ્ટ થવાથી પવન આલવાવાળા નાડીઓના માર્ગ બંધ થઈ વાયુ ખગડે છે ત્યારે તેજ વાયુ પાસેની મળ્લ નામની ધાતુને સુકવે છે. તેજ પ્રમાણે એક પછી એક ધાતુને સુકવી સુકવીને રસપર્થ ત સુકવી નાંખે છે. દ્રષ્ટાંત તરીકે લોહાના એક ગોળાને અગ્નિમાં તપાવી લીની જમીનમાં મુકવામાં આવે તો પ્રથમ તે, નળદીકની બીનાશને શોષી લે છે અને પછી દૂરની બીનાશને શોષી લઈ જમીનને સુકવી નાંખે છે, માટે જુદાવાન પુરુષોએ શરીરની રક્ષા માટે વિર્યની અવશ્ય રક્ષા કરવી, કારણકે વિર્ય શરીરમાં આહાર વ્યવસ્થા ઉત્તમ અને અંતમ રૂઢ છે.

અતિ મહેનતથી ખગડેલા વાયુ આદિ દોષ છાતીમાં જામી જતને દેહમાં જંતુ ઉત્પન્ન કરે છે. દેહમાં ધણીજ નરમ, તાલુક, સ્પર્શ (વાદળ) જેવા આહારનાં કામળ હોય છે અને તે કરને રહેવાનું રચાન છે. તેથી અંદર જંતુ પ્રવેશ કરી સ્વીકાશના લીધે ત્યાં રહી જાય છે અને લાંબા બચ્ચાં વૃદ્ધિ પામે છે અને પરિણામે દેહમાં ખાવાં શરૂ કરે છે, અને તેમાં જખમ પાડે છે. વાયુ આદિ ખગડેલા દોષોના જે લાગમાં આ સમયે જંતુઓ પ્રવેશ કરે છે તે વાગમાં પીડા ઉત્પન્ન કરે છે. જે કંઈમાં પ્રવેશ કરે છે તો સ્વરસંગ થાય છે, જે શ્વાસનળામાં પ્રવેશ કરે છે તો શ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે, જે માથામાં પ્રવેશ કરે છે તો માથાનું દર્દ પેદા થાય છે, તેજ પ્રમાણે જુદા જુદા અવયવોમાં પ્રવેશ કરવાથી જુદી જુદી પીડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

દેહમાં નેચળાં પડવાથી, વાયુની વિષમગતિ થવાથી, અને વાયુદ્વારા કંઈના શેષાવાથી ઉધરસ ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉધરસ ખાવાથી દેહમાંના જખમમાંથી લોહી ચુંકદ્વારા બહાર આવે છે તેથી મોંમાંથી દુર્ગંધી આવે છે અને દિવસે દિવસે શરીર નચળું પડતું જાય છે.

અનિયમિત ભોજન, સૂઠાં ખોરાક, વિરૂદ્ધ ભોજન, અતિ ઉપવાસ વિગેરેથી વાત આદિ ત્રણેન્દ્રિય દુષ્ટ થઈ અર્થાત્ ખગડી જઈ રસ વહેવાવનાર નાડીઓને બંધ કરી સ્થિર થાય છે આથી મનુષ્ય જે પદાર્થ ખાય છે તેથી મજ અને મૂતની વૃદ્ધિ થાય છે; અન્ય ધાતુઓની વૃદ્ધિ થતી નથી. મજમૂત વિશેષ નિકળવાથી શરીર ક્ષીણ થઈ દુષ્ટ થયેલા વાયુ આદિ દોષ સ્વીકારના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રવેશ કરી જુદી જુદી પીડા ઉત્પન્ન કરે છે, જેથી શરીર દુર્બળ બની ક્ષયની ઉત્પત્તિ કરે છે.

મજ-મૂત્રાદિ શેષાવાથી તે દુષ્ટ થયેલા વાયુ આદિ દોષોને સાથે લઈ શરીરના જુદા જુદા સ્થાનોમાં પ્રવેશ કરી અનેક વ્યાધીઓ ઉત્પન્ન કરે છે તે મળને પતંગો બનાવે છે, અથવા તે સુકવી નાંખે છે; જેથી જલશક્તિ મંદ પડી અન્ન ઉપર અશ્ચય થાય છે, શરીર સુકવા માંડે છે જેથી અંતે ક્ષય થાય છે.

કર્ષા, ખેદ, ચિન્તા. વિગેરે કરવાથી હૃદયમાં રહેવાવાળા રસનો ક્ષય થાય છે, તે રસ સુકવાથી હૃદય અશક્ત થઈ જાય છે. જેથી હૃદયના કાર્યમાં ટેરફાર થવાથી લોહી ગળી

રીતે ફરી શકતું નથી, જેથી શરીરના અવયવોને મોવણું મળી શકતું નથી અને શરીર સુગ્રામ માંડે છે અને પરિણામે ક્ષય થાય છે.

સમગ્ર વગર દવાઓનું સેવન કરવાથી વિખરિત પરિણામ આવે છે. એવી દવાનું સેવન કરવું જોઈએ નહીં, કે જેથી વાત, પીત્ત અને કફ એ ત્રણે દોષ દુષ્ટ થાય નહીં. વાયુ બગડવાથી જડરાગિન બગડી રસ આદિ ધાતુઓને શોષી નાંખે છે અને પાચન આદિ ક્રિયાઓને ક્ષય કરે છે આ ક્રિયાઓને ક્ષય થવાથી રસની હાની થાય છે. રસ બધી વસ્તુઓનું કારણસ્તુત હોવાથી રસની સાથે લોહી આદિ કાર્મણ બધી ધાતુઓ અનુક્રમે ક્ષય થાય છે. પીત્ત બગડવાથી જડરાગિન ખરાબ થઈ રસ આદિ બધી ધાતુઓને ખાળી નાંખે છે અને કફ બગડવાથી રસને વહેવાવનાર નાડીઓના માર્ગ બંધ થવાથી શરીરનું મોવણું બંધ થઈ જાય છે અને રસ પોતાની જગા ઉપર કાયમ રહી ઉપદ્રવ કરે છે, જેથી લોહી ઉપરની બાલુમા ફેલાય છે તેથી ક્ષયરોગીને ખાધેલો ખોરાક જોડરીમાંજ પેટની ગરમીથી પકે છે, પરંતુ ધાતુઓની ગરમીથી પાકતો નથી તેથી તેના વધારે મળ થાય છે અને ખીન ધાતુઓને પુષ્ટિ મળતી નથી આથી મળના આધારે ક્ષયરોગીની જીંદગી ટોલી હોય છે માટે મળની રક્ષા કરવી, કે જે જરૂરનું છે. આ પ્રમાણે કુંડમાં કારણો બતાવ્યા છે.

૩. પૃથ્વાપૃથ્વ વસ્તુઓ.

ક્ષયરોગમાં તજવાની ચીજો.

સ્ત્રીમંગ, (સ્ત્રી પુરૂષની પચારી પજી એક રાખવી નહીં) અતિ બાપામં, દિવસે ઉઘવું (રાત્રે ઉઘ ન આવી હોય તો દિવસે ઉઘવામાં બાધ નથી.) તેજ દ્રેપ અર્થાત ખીજના શુભોમાં દોષ જોવો, જુલાખ, અને હલદી (અચકત દોષ, ચિંતા, ભારે ખોરાક, તેજ, ખટાસ, રીંગણાં, કારેલાં, રાઇ, સુકા ખોરાક, તંબુલ, અડદ, લસણ, વાંસની કુંપળ, હીંગ, તીણુ તમતમું, કસેલી અને તમામ પ્રકારની કઠવી વસ્તુ, કાકડી અને વિરૂદ્ધ જોજન જેમકે દુધ-દહિં બેગાં ખાવાં નહીં એટલી વસ્તુઓને ક્ષયરોગીએ લાગ કરવો.

ક્ષયરોગમાં હિત) સેવન કરવાના પદાર્થ.

અજાયવ, હલકા ખોરાક, પહેતાં રોટી પછી રંધેલા ભાત, એક વર્ષના છુના કાપ સહી ચોખા, ઘઉં, બજીરું દુધ, બકરીનું ઘી. બકરીની સેવા કરવી, ઉની કરેલી શેરડી, ગગ, ચણા, ગાખણ, ઘી, દુધ, મલાઈ, કેળાં, કાંદા, ખાંડા ફેરી, આમળાં, ખારેક, ફાલસા, નાળાએર, સરગમે, દાઢા, વરીઆળી, દાડમ, સફરજન, કપૂર તથા સુખડ તથા કરચીરીનો લેપ, તથા ભેરવી માલકોચ ગારન સંભિગવું, વજાઈદાર સળવાં, પાણીમાં દુબણી મારીને નહાવું, કુલ્હના હાર પહેરવા, ચંદ્રોત્ર પ્રકાશ લેવો, ગાવું નાચવું, બીન વાળાં વગાડવાં અને આનંદમાં રહેવું તથા દોઝ, દાન, દેવપૂજા તથા મંદ સ્વચ્છ અને દલકો પવન, દુધી, પરવળ, થોડો બાપામ.

૪. ક્ષયરોગનો ઉપાય.

(કર્મ ત્રિપાક.)

પુર્વજન્મનાં પાપોની નિવૃત્તિ અર્થે ક્ષયરોગીએ પોતાની સ્થિતિ અનુસાર સુવર્ણની ગ રૂળ-પત્ર સાથે બનાવવી અને તેના ઉપર વજ્ર દાંડા તેને દોરાથી બાંધી અનેક પ્રમાણે

પકવાન કરી બ્રહ્મભોજન જમાડવાં. હોમ કરાવી તે કેળ કાઈ ધર્મિષ્ઠ શાન્ત બ્રાહ્મણને દાન કરવી, પુજન આદિ કરીને ઉત્તમ બ્રાહ્મણ, ઈષ્ટ મિત્ર અને બંધુ સાથે ભોજન કરવું, તેઓ પુર્વજન્મને માનનારા નથી તેઓ આ ક્રિયા કરાવશે તો કાંઈ હાની નથી, કારણકે પુર્વ જન્મ નથી એવી તેમની પાસે નિશ્ચયપુર્વક ખાતરી નથી. માત્ર મનમાં સંદેહ છે કે પુર્વ જન્મ છે કે નહીં. કારણ કે પુર્વજન્મ નથી અને ઉપર પ્રમાણે ક્રિયા કરી તો તેથી કાંઈ નુકસાન નથી, ઉલટા લાભ છે. હવન વિગેરે કરવાથી ધરતી શુદ્ધ થાય છે અને મિત્રમંડળ સાથે ભોજન કરવાથી મનને આનંદ થાય છે. જેથી રોગની હાની થાય છે અને કારણ કે કદાચ પુર્વજન્મ નીકળ્યો તો ઉપરની ક્રિયા કરવાથી તેમના પુર્વજન્મના પાપોની નિવૃત્તિ થાય છે.

મહશાન્તિ.

સપ્તરોગીએ નિલ ઇષ્ટપુજન કરવી, વિદ્વાન બ્રાહ્મણ પાસે મહશાન્તિ કરાવવી, શક્તિ અનુસાર ભોજન કરાવવું, ગરીબોને અન્ન-વસ્ત્રોનું દાન આપવું. ઈષ્ટપુજન કરતી વખતે હવન કરવો અને યજ્ઞશક્તિ હમેશાં રામનામની લોટની ગોળાઓ વાળી માઝલનિ નાંખવી. એ પ્રમાણે એકંદર સવાલક્ષ ગોળાઓ નાંખવી.

ભુત-પ્રેત આદિનો ઉપાય.

દરોજ પોતાના હાથે બકરીની લીંડીમાં હવન કરવો અને એકવીશ આહુતીઓ કરવી, દરેક આહુતીની સાથે નીચે લખેલો જંત્ર (યંત્ર) અગ્નિમાં નાંખવો. *

યંત્રવિધિ-બકરીના મુત્રમાં કેસર, ગોરોચન, સુખડ, કપુર, એ વસ્તુઓને સાથે ઘોળાને, ખાખરાના પાંદડા ઉપર અરકુસાની લાકડીથી જંત્ર લખવો અને હવન કરતી વખતે જે દિશાએથી પવન આવતો હોય તે તરફ અગ્નિનો કુંડ રાખવો અને દરદીએ જે તરફ પવન આવતો હોય તે તરફ બેસવું.

હવન-સામગ્રી.

બકરીનું ઘી, તમ્બ, કાકીચોખા, ધર્લ, જવ, લીંબડો, અરકુસો, અગર, સુખડ, બ્રહ્મ-દેરી, બોરીઓ કથાર, ખાખરા, સંખાવળી, ગજો, કરીઆતું, હળદર, કપુર, હરમલ, લોખાન, કપુર કાચલી, કચુર, બકામન (બકોલબકો) રીસમ, બકરીનું ઘી એક રોર, કપુર પાંચ તોલા, બાકની દરેક વસ્તુઓ અરધો અરધો રોર. એ પ્રમાણે વસ્તુઓ લઈ ખાંડી બેગી કરીને રાખવી, અને અરધા તોલા ભારતી એક આહુતી આપવી. એક વખતમાં એકવીશ આહુતીઓ આપવી. એ પ્રમાણે દિવસમાં બે વખત હવન કરવા. આહુતિ નાંખતી વખતે અગ્નિ મંદ રાખવો.

* એક ત્રિકોણ ઉપર બીજું ત્રિકોણ આવીને પંચકોણ (પાંચ ખૂણવાળો) યંત્ર થાય છે, તદ્દેવો બનાવવો. આવો યંત્ર જોમને બનાવવો દરો તદ્દેવને આ પત્રની આદિસમાં અથવા શ્રીમાન્ સ્વ મીજને વીસનગર લખ્યેથી તેમ કરવાની સ્પષ્ટ મોકલી આપવામાં આવશે. યંત્રની બનાવટ ધણી રહેલી છે.

પ્રાણાયામથી ક્ષયનો નાશ.

દરદીએ રાત દિવસમાં બે વખત પ્રાણાયામ કરવો, સુખ આસન (જે આમન ઉપર વધારે વખત બેસી શકાય અને કોઈ પણ પ્રકારની તકલીફ થાય નહીં તે) ઉપર બેસી જે બાજુથી મંદમંદ પવન આવતો હોય તે બાજુ મોં ફરવું, એવી જગ્યામાં બેસવું કે ત્યાં કોઈપણ જીવજંતુ અગર કોઈપણ વસ્તુ કોઈ પણ પ્રકારની પીડા કરે નહીં, કમર સીધી રાખવી, શ્વાસ સારી રીતે લઈ શકાય તેવી રીતે બેસવું, જમણા હાથની આંગળીઓ વતી ડાબી નાસિકા બંધ કરી ધીરે ધીરે જમણી નાસિકાદ્વારાએ શ્વાસ ઉપર ખેંચવો, જ્યારે ઉપર વધારે શ્વાસ ખેંચવાની શક્તિ ન રહે ત્યારે અંશુકાવતી જમણી નાસિકા બંધ કરવી, ને જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી શ્વાસ રોકી પછી નાસિકાદ્વારા ધીરે ધીરે શ્વાસ બહાર કાઢે, જ્યારે શ્વાસ બહાર નીકળી રહે ત્યારે શ્વાસને ત્યાં અટકાવે. જ્યારે અટકાવવાની શક્તિ ન રહે ત્યારે ડાબી નાસિકાથી શ્વાસ ધીરે ધીરે ઉપર ખેંચવો ખેંચ્યા પછી પ્રથમ પ્રમાણે રોકવો ને પછી જમણી નાસિકાદ્વારાએ ધીરે ધીરે છોડવો. આ એક પ્રાણાયામ કહેવાય છે તેજ પ્રમાણે ત્રણ વખત કરવું. પરંતુ શ્વાસ ખેંચવામાં અગર રોકવા કોઈપણ પ્રકારની હક કરવી નહીં, એટલે કે શક્તિ ઉપરાંત શ્વાસ રોકવા અગર ખેંચવા પ્રયત્ન કરવો નહીં. આ પ્રમાણે દૈનમાં શુદ્ધ યર્ષ ક્ષય નાશ પામે છે.

ખુણી હવામાં સવારે ફરવા જતી વખતે ચાલતે ચાલતે ધીરે ધીરે લાંબા શ્વાસ ખેંચવા ને છોડવા, તે પ્રમાણે ત્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી કરવું આ પ્રમાણે કરવાથી પશુ દૈનમાં તાજા હવાથી શુદ્ધ યર્ષ ક્ષયનો નાશ કરે છે.

દવાથી ક્ષયનો નાશ.

લેપ કરવાની દવા—બકરીની લીંડીળો, હળદર, તગર, જેડીમધનું લાકડું એ ચીજોને સરખે ભાગે લઈ ૭ કરીના ધૂતમાં વાંટી ઊતી કરી છાતીપર તેનો મેપ કરવો.

ચોળવાનું તેલ—તેલ શેર પાંચ, બકરીનું દુધ શેર તેર, બકરીનું મૂત્ર શેર દસ, પાણી શેર દસ, જેડીમધનું લાકડું ખાંડનું તોલ દસ, એ બધી ચીજોને ભેગી કરી લોખંડની કકાઈમાં ધીમા ધીમા તાપે પકવવી, જ્યારે એકલું તેલ રહે ત્યારે ઉતારી લુગડામાં ગળવું ને આખા શરીર ઉપર મદન કરવું. (જ્યારે તેનમાંથી કીણ આવતું બંધ થાય ત્યારે બાજુનું કે કેવળ તેલ બાકી છે)

રેફસાંમાં લેવાની વરાળ—તાંબાનું એક વરાળપત્ર ઉતું પાણી મકવાના હાલમાં વચ્ચે જુગળાવાળા અને આલુગાલુ પાણી રહે છે અને જુગળાની અંદરની બાજુમાં અગ્નિ રહે છે, એવા જે સંચા આવે છે તેમાં સંચા જેવું યનાવડું જે જોએ પાણી નાંખવાનું દેખે છે તે જગ્યાએ અગર તેમાં બાજુની જગ્યાએ એક નંગો સગડ લાગુ કરી તે દ્વારાએ વરાળ સારી રીતે આવી શકે અને મોં ખુલ્લું રાખી આમદ્વારાએ દૈનમાં વરાળ લઈ શકાય તે પ્રમાણે નળાની રચના દરી અને વરાળ તીકળી ન તપ તેલ પ્રકારનો યંત્રમાં બદોયસ્ત કરવો. આ યંત્રમાં પાણી આસરે શેર બાર, બકરીનું મૂત્ર શેર આઠ (અગર જોઈ મળી શકે તેટલું અને ખુટે તેટલું પાણી તાપી શેર આઠ પૂડ કરવું) : ત્યાં નીચે

છપેલી દવાઓ ખસેર નાખવી. જળ લાગે, જોડીમધનું લાકડું, પકરીની લીંડીઓ, બેરી-ઓ કલાર, કરીઆતું, લીંમડો, હળદર, ઘઘેદેડી, વૃક્ષ, પીંપળો, ઉમરાનાં પાંદડાં, ઠંસાંગી, ગજો, અરકુસો, અને મીંકું. આ પ્રમાણે દવાઓ નાખી યંત્રને અગ્નિ આપવી. યંત્રની નળી દરદીના ખાટલાથી આશરે બે હાથના છેટે રાખી ધીમે ધીમે વરાળ આવતા દેવી ને દરદી-એ તે વરાળ ધીમે ધીમે શ્વામદ્વારાએ અંદર જેવવી. આ ક્રિયા સાંજ અને સવાર બે વખત અઢેક કલાક સુધી કરવી, અને એ વખત યંત્રમાં નાખેલી દવા બે વખત કામમાં લેવી.

પરસેવો લાવવો.—જો દરદી સશક્ત હોય તો વરાળમાં લખેલી ચીજોદ્વારા દરદીને નીચે પ્રમાણે પરસેવો કરાવશે. એક વાણના ખાટલા ઉપર થોળા ચાદર પાથરી દરદીને વસ્ત્ર વગર સુવાડવો, ને એક ભાગ લુગડાથી દરદીને એવી રીતે ઢાંકવો કે લુગડું ચારે બાજુએથી જમીન સુધી પહોંચી શકે અને વરાળ બહાર આવી શકે નહીં. પછી ઉપર વરાળ યંત્રમાં નાખવાની જો ચીજો ખતાવી છે તે ચીજોને એક માટીના વામણમાં ખાદી વાસણનું ઢાંકણ બંધ કરી ખાટલા નીચે લાવી પછી ઢાંકણ ધીરે ધીરે ઉઘાડી તે વાસણ ખાટલા નીચે ચારે બાજુએ ફેરવવું જ્યારે વાસણમાંથી નીકળતી વરાળ બંધ થાય અથવા દરદીના દરીરમાંથી પરસેવો ધ્રુવ આવી જાય ત્યારે તે વાસણ ખાટલા નીચેથી લઈ લેવું અને દરદીને પરસેવો કપડાવતી હાથી નાખવો ઢાંકેલી ચાદર ઉપાડી કપડાં બીજાં પહેરાવવાં. જ્યાં આગળ આ ક્રિયા થાય ત્યાં દરદીને પવન લાગવો નેહએ નહીં, ને પરસેવાવાળાં લુગડાં ગરમ પાણીમાં નાખી ધોળીને ધોવા આપવાં. જો દરદી અશક્ત હોય તો આ ક્રિયા કરવી નહીં.

ખાવાની દવા—જોડીમધનું લાકડું ખડિયું તોલા દસ, ખગેર પાણીમાં નાખીને ઉકાળવું જ્યારે પાણી આશરે તોલા દસ રહે ત્યારે તેને ઉતારી ચોળા લુગડામાં ગળવું, પછી તેની અંદર શીંદાજીત બે તોલા નાખી ધીમે ધીમે ગરમ કરવું. જ્યારે મધ જેવું બનું થાય ત્યારે અગ્નિ ઉપરથી નીચે ઉતારી તેની અંદર અવાળભસ્મ, ચાંદીભસ્મ, અબ-કેમ્બસ્મ, અણિક ભસ્મ, દરેક અઢેક તોલાભાર નાખી ચોળાઓ આશરે એક રતિમારની બનાવવી અને દરદીએ દરરોજ મચારના ૬ વાગે ખકરીના દુધ સાથે લેવી.

ખીંછ દવા—ત્રણ તોલા એક, ચાંદીની ભસ્મ અગર ચાંદીનો વર્ક તોલો એક, પીળા કોડીની ભસ્મ તોલો એક, એલ્બી ક્ષેતરનાં વગરનાં તોલા બે, શુદ્ધ શીંદાજીત તોલા બે, ગજોનો સત્ત્વ તોલા ત્રણ, પ્રયણભસ્મ તોલા ત્રણ, લીંડી પીપર તોલા ચાર, વાંમકપુર તોલા આઠ, સાકર તોલા સોળ. આ બધી ચીજોને ખાંડી કપડાજીત કરવી તેમાંથી પાવથીમાર દવા લઈ તે સાથે બાર આનીભાર લી, દસ આનીભાર મધ, મેળવી ખકરીના દુધ સાથે મચારના નવ વાગે દરદીએ આ દવા લેવી.

ખીંછ દવા—માખણ તોલો એક. સાકર તોલો એક, મધ તોલો અર્ધો, અને અને મોનાના વર્કનું પાનું અર્ધું, જે રીતે એટલી ચીજો બપોરના એક વાગે માથે મેળવીને ચાટવી. અગર તે ન બની શકે તો તાજાં આંબળાંના રસ તોલો એક, મધ તોલો એક, રૂપાના વર્કનું પાનું એક, એટલી ચીજો ભેગી કરીને ચાટવી. (જો આંગળાંની રૂઝ

ન હોય તો તો સુકા ખાડેલાં એક તોલો આંખનાં વીસ તોલો પાણીમાં નાંખી ઉમળવાં, ન્યારે પાણી તોલો એક રહે ત્યારે ઉપરની બાકીની ચીજો નાંખી બપોરે એક વાગે ચાટવું.)

ચોથી દવા—આઠડાનો ખાર એક રતિભાર, સોનાભરમ અગર, ચાંદીભરમ બે ચોખાભાર, અને મધ તોલો અર્ધો એ રીતે ચીજો ભેગી કરી રાત્રે ચાટવી.

ભરમ કરવાની વિધિ.

પ્રવાળ ભરમ—પ્રવાળની ડાંખણી તોલો પાંચ અને બકરીનું દુધ તોલો ૫૦ એક માટીના વાસણમાં નાંખી ગજપુટ આગ આપવી, એટલે કે એક ગજ પહોળો, એક ગજ ઉંડો અને એક ગજ લાંબો ખાડો ખોદી તેની અંદર અર્ધા પાણીમાં બકરીની લીંડીઓનાં બનાવેલાં છાણાં નાંખી તેના ઉપર દવાવાળું વાસણ મુકી તેના ઉપર બીજાં છાણાં નાંખી ખારો બરાબર ભરી ઉપરથી અગ્નિ સળગાવવી અને ન્યારે તે સળગી રહે અને સ્વયં શીતળ થાય અર્થાત્ પોતાની મેળે ઓલવાઈ જાય ત્યારે તે દવા અંદરથી કાઢી વાટી નાંખવી એટલે ભરમ તૈયાર થઈ જશે.

કલાઈ ભરમ—કલાઈને એક લોખંડના વાસણમાં ગાળી તેને બકરીના મુત્રમાં એકસો ને એકવાર જીલવવી અને પછી તેને ટીપાવી નાખનખ જેવા ઝીણા કકડા કરવા, પછી મેંદી અથવા લીંડીઓનાં પાંદડાંને સુકવી ત્રણવાર બકરીના મુત્રમાં પલાળી પાછાં સુકવી બકરીની લીંડીઓનાં છાણાં જમીન ઉપર બમણાં પાથરી તેના ઉપર પાથરનાં અને પછી તેના ઉપર કલાઈના છુટાછુટા કકડા પાથરી તેના ઉપર પાછાં મેંદી અગર લીંડીઓનાં પાંદડાં પાથરી તેના ઉપર પાછાં ઉપર બતાવેલાં છાણાં ઢાંકનાં અને ઉપરથી અગ્નિ પ્રકટ કરવી. ન્યારે તે ભઠ્ઠી પોતાની મેળે ઓલવાઈ શકે ત્યાં ત્યાં તેના ઉપરથી બળા ગયેલાં છાણાં ઉપાડી લઈ તીવેથી ભરમ થએલી કલાઈ ઉપાડી લેવી. એમાં જે કાચી રહેલી હોય તે જુદી કરી બાકીની થએલી ભરમ ઉપયોગમાં લેવી.

ગજવેલ ભરમ—ગજવેલનો કકડો લઈ તેને અગ્નિમાં ખરમ કરી બકરીના મુત્રમાં એકસો ને એક વાર જીલવવો. પછી તેનો અતરડા વતી ઝીણું કુંકા કરી આવળના કાચા પવડાના રસમાં ખરલ કરી ગજપુટ અગ્નિની આંચ આપવી. આ પ્રમાણે ત્રણ વખત અગ્નિ આપવી. પછી દરડે, ખેડાં અને આંખનાનો ક્વાથમાં ખરલ કરી ઉપર પ્રમાણે પાછી ત્રણ આંચ આપવી, પછી કુંવરપાકાના રસમાં ખરલ કરી ત્રણ આંચ આપવી પછી નંજુ અગર નંજુનાં પાંદડાના રસમાં ખરલ કરી ત્રણ આંચ આપવી. આ પ્રમાણે કરવાથી ઉત્તમ પ્રકારની ગજવેલ ભરમ થાય છે.

ચાંદીની ભરમ—ચાંદીનો વેર અથવા ચાંદીનો વડ તોલો બે લાઈ તેને પંદર દીવમ સુધી બકરીના મુત્રમાં એવી રીતે ખરલ કરવો કે જરા મુત્ર નાંખી ખરલ કરી સુકવવા દેવો. પછી પાંચું જરા મુત્ર નાંખી ખરલ કરી સુકવવા દેવો (એકદમ મુત્ર નાંખી ખરલ કરવાથી ભરમ સારી થતી નથી) એમ પંદર દીવસ સુધી ખરલ કરી ન્યારે ચાંદીની ચમક ગટી જાય ત્યારે તેની ચેપલી કરી સુકવી નાંખવી ને બકરીની લીંડીઓ તોલો વીસતો ગોળો કરી તેની અંદર તે ચેપલી મુકી તેને ગજપુટ આંચ આપવી ને પોતાની મેળે ચંદી થવા પછી ચેપલી અંદરથી કાઢી તેને ઉપયોગ કરવો.

અમ્બક લસરમ—શ્લેષા અમ્બક તોણ વીસ લઈ તેને અગ્નિમાં તપાવી બકરીના મુત્રમાં એકસોને એક વખત છાંયી પછી તેને ખાંડી ઝીણા કરી એક ખાદીની કાથળાનું મોં બંધ કરી એક પાણીવા વાસણમાં કાથળાને મુકી યુગ્મ મસળવી, એટલે કાથળામાંથી અમ્બક બહાર આવશે. થોડીવાર પાણી ઠરવા દઈ પાણી છાંયી નાખી અમ્બક કાઢવો. પછી તે અમ્બકને સુધી નાખી અનુક્રમે નીચે લખેલી વનસ્પતીની ભઠ્ઠીઓ આપવી—મુળો, ગદયળખી, આકાનું દુધ, સોરીંગડી, હિમી રીંગડી, કુંવરપાકું, એરંડા, ઉપરની ભઠ્ઠીઓ આપ્યા બાદ ન્યારે તેની અમ્બક મટી જવ સારે શુદ્ધ લસરમ થઈ એમ જણવું.

અમ્બકીક લસરમ—અષ્ટક્રિતે દેવતામાં તપાવી બકરીના મુત્રમાં એકસો ને એક વખત છાંયી ઝીણી વાટી બકરીના દુધમાં તેની થેપલી જનાવી સુકવી નાખવી. જે અમ્બકીક તોણા જે હોય તો કમળ કાકડીનાં બીજ તોણા ૨૦ લઈ બકરીના દુધમાં વાટી લુગદી કરી તેની અંદર અમ્બકીકની થેપલી મુકી સંપુટ કરી ગજપુટની આંચ આપવી અને પોતાની મેળે થંડી થયા બાદ બહાર કાઢવી. આ પ્રમાણે ત્રણ વખત આંચ લગાડવાથી લસરમ તૈયાર થશે.

પીળી કોટીની લસરમ—બકરીનું દુધ શેર જે એક માદીના વાસણમાં રેડી તેમાં પીળી કોટી તોણા વીસ નાખી વાસણનું મોં બંધ કરી ગજપુટની આંચ આપવી એટલે લસરમ તૈયાર થશે.

સુવર્ણ લસરમ—સોનાનાં પતરાં અગ્નિમાં તપાવી બકરીના મુત્રમાં એકસો ને એક વાર છાંયી કાનસથી ઝીણા છુકા જનાવી કાંચનારના રમમાં પંદર દિવસ ખરસ કરી વીસ તોણા કાંચનારના પાંદડાંની લુગદી કરી તેની અંદર વાટેલા સોનાની થેપલી મુકી સંપુટ કરી ગજપુટ આંચ આપવી અને પોતાની મેળે શીતળ થયા પછી બહાર કાઢવી એટલે લસરમ તૈયાર થશે. ઉપર જતાવેલી તમામ ભઠ્ઠીઓમાં બકરીની લીંડીઓનાં છાણાં વાપરવાં.

૫. ક્ષયરોગને લગતી સુચના

૧ ક્ષયરોગના દરદીએ એક વાસણમાં પાણી નાખી તેમાં નવસાર નાખી તેમાં યુંકવું. બીજે કોઈ ઠેકણે યુંકવું નહીં. કારણકે દરદીના યુંકની સાથે હમેશાં સેંદરો જંતુઓ નીકળ્યા કરે છે. ન્યાં સુધી કફ લીધો હોય છે સર્વ સુધી તે જંતુઓ કફમાં ચેટિલા રહે છે, પરંતુ કફ ન્યારે સુકાય છે સારે તે જંતુઓ કફથી જુદા પડી હવામાં આડા અવળા ઉડ્યા કરે છે જે શ્વાસદારાએ બીજા માણસોના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે જેથી બીજાઓને અનુકૂળ પ્રમંગ આવે ક્ષય થાય છે. જે પાણીમાં દરદી યુંકે તે પાણી આવ જ વગરની જગ્યામાં ખાડો કરી રેડી દેવું. યુંકવાનું વામણ દિવસમાં બે ત્રણ વખત સાફ કરવું. શેર પાણીમાં એક તોલો નવસાર નાખવો.

૨ દરદીનાં ખાવાપીવાનાં વાસણ તથા પાયરવાનાં કપડાં જુદાં રાખવાં. દરદીએ વાપરેલાં વાસણ અને કપડાં નવસારવાળા પાણીથી સાફ કરવાં. (દરદીના માટે જુદાં વાસણ સુકનામાં આવે તો બીજાઓનું હીન સમજી દરદીએ વાસણ આપનાર ઉપર ખોટું કળાવું નહીં.)

૪ જે ઓરડામાં દરદીનો ખાટલો પાથર્યો હોય તે ઓરડામાં કાંઈએ સૂઈ રહેવું નહીં. અને તે ઓરડાનાં બારણાં દરેકમાં ખુલ્લાં મુકવાં અને તેમાં અવરુચી સૂઈનાં કિરણો સારી રીતે આવવા દેવાં. સામસામા બારીઓમાં ચઢને પવન આવ જા કરે. તેવા ઓરડામાં દરદીને રાખવો બેઠાએ.

૫ જ્યાં દરદીની પથારી હોય ત્યાં રોધવાનો કે ખાવાપીવાનો કાંઈ પણ પદાર્થ રાખવો નહીં. જે દરદીના ઓરડામાં દુધ ઉઘાડું ગદી ગયું હોય તો તે કદાપિ વાપરવું નહીં.

૬ રૂપીઓ, બે આની, ત્રણ આની, ગીની, વિગેરે કાંઈ પણ વખતે મોંમાં નાખવાં નહીં, કારણકે કદય તે કાંઈ ક્ષયદરદીના મોંમાં નાખેલાં હોય તો તેથી ક્ષય થવાનો સંભવ રહે છે.

૭ કાંઈ પણ વખતે સુંબત કરવું અમર કરાવવું નહીં.

૮ ક્ષયદરદીની સારવાર કરવાવાળાએ ખાતી પીતી વખતે સારી જેઠે નવસારવાળા પાણીથી સાથુ લગાડી હાથ ધોવા.

૯ ધણુ લોકો ક્ષયરોગને એપી રોગ માનતા નથી અને બચાવમાં કહે છે કે અમુક અમુક માણસોએ ક્ષયવાળા દરદીઓની સારવાર કરી છતાં પણ તેઓને ક્ષય થયો નથી. આ બચાવ તેમનો ખોટો છે અને તેમ સમજવાનાં તેઓ બૂચ ખાય છે. કારણકે ક્ષયના જન્તુઓની ઘણછ નહીં રાખવાથી પ્રસંગ આવે તેઓ શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે, અને શરીરમાં પ્રવેશ કર્યા પછી જો શરીરનું લોહી જન્તુઓને અતુકુળ પડે છે તો તે જન્તુઓ બચ્યાં મુખી થઈ પામી શરીરને ખરાબ કરી નાંખે છે કદાપિ લોહી પ્રતિકુળ પડે છે તો જન્તુઓ મરી પણ જાય છે, અને જો તે જાંતેમાંથી કામ્પજુ દોતું નથી તો તે જન્તુઓ તે તે જગતિમાં ક્ષયમ પડી રહે છે અને જ્યારે કાંઈપણ કારણથી શરીર અચકત પડે છે તે લોહીમાં ફેરફાર થાય છે ત્યારે પડી રહેલાં જન્તુઓ નોરમાં આવે છે અને બચ્યાં મુખી વધવા માટે છે તે મહુબના શરીરને શિષુ કરી નાંખે છે. તેજ પ્રમાણે બીજા એપી રોગોનું પણ સમજવું.

૧૦ કેટલાક ક્ષયના દરદીઓ એવાં જોવામાં આવે છે કે જેના વંશમાં ક્ષય થવાનાં કારણ માતુલ પડતાં નથી, પરંતુ બારીક તપાસ કરવાથી જણાય છે કે ક્ષયરોગીની મા અથવા તેના બાપ બીજા ક્ષયદરદીની સારવારમાં કે સંબંધમાં આ દરદીના જન્મ પહેલાં જ્યારે રહેલાં હોય છે ત્યારે ક્ષયના જન્તુઓ તેમના શરીરમાં પ્રવેશ કરી ગયેલા હોય છે અને કાંઈ પણ હાતી પહોંચ્યામા વગર ક્ષયમ પડી રહેલા હોય છે, જે આ દરદીને વારસામાં મળે છે અને અતુકુળ પ્રસંગ આવે જોર પડી દેખાવ દે છે, માટે જેમ જને તેમ આ દરદીથી બચવું તેજ સાઈ છે.

કરતાં વધારે ખળીને ખૂલી ગઈ છે, તે પોતાના અવિચલ વલની મોટપમાં આ
ડગતી પ્રજાઓની ક્ષણિક મૂર્ચ્છાઓ તરફ દસી રહી છે.

હિંદ વાલો ! તમારી માતૃભૂમિને ચાહો, તે તમારા પ્રેમને લાયક છે. બીજી
પ્રજાઓ તેના પુત્ર પુત્રીઓ ઉપર નેચપણાનું કલંક લગાડે છે તે સ્વીકારી તેને
અપમાન આપશો મા. તમારા દેશ માટે મગરૂર થાઓ; તેના સ્વરા મંત્ર બનો;
તમારા જીવને ડચું વનાવો તેની સેવા કરો અને તેની આવરુને અકલંકિ રાખો
તેના નામ ઉપર તેની સ્વાતર, તેના શાલકોનું દુઃસ્વ ટાઢી તમારી સામાજિક
સેવાને તે માતાના ચરણમાં અર્પણ કરો. આવું કરશો તો તમારી ભક્તિ તેની
મુક્તિ આળવામાં ઘણો ઉમદા ભાગ ધજવ્યો ગગારો, અને સર્વ પ્રજાઓ તેને,
સ્વરા સ્વરૂપમાં જોતાં શીખશે

શ્રીમતી ઈનીવિસેન્ટ.

કાવ્યકુંજ.

આર્યભૂમિનું યશોગાન.

શ્રીયુત્તમ “જિજ્ઞાસુ.”

આર્યભૂમિ ! તું દેવાશી નમ માન ને:
પુનિત ને યશસ્વી તારી મત :
તેજસ કાંટી ખાણમાં સેત કરે
મીઠા રવથી યજ્ઞગાન તુજ માપ ને — આર્યભૂમિ !
કાનિ કાવ્ય સરી છે તુજ અંકારમાં,
પૂર્વ મમયતી, પ્રુચ્છે નદિ કા કાળ ને:
શાસ્ત્ર, પુરાણ—અમોક્ષાં તું અરથી રહી,
ભુલાય ક્ષમ ને અણભેલ તુજ દાન ને ! — આર્યભૂમિ !
ભોજ, ભગીરથ, વિક્રમ—નહુ પેદા થયા,
એવા નર—રત્નોની તું દાતાર ને:
વિદ્ય તણ વિદ્યાતથ જુનું તાલક,
અગકે વિદ્ય તણી સ્પર્ધામાં આજ ને. — આર્યભૂમિ !
સ્વર્ગ તણી સરિતા ગંગા અલીનાં મરી,
દિમાવય અદિ ન્યાં સ્વર્ગનું પ્રાપ્ત ને;
મે મો વમનાં ધીનજ તારી હાથમાં
તણ કરને આપેનું દિન રાત ને ! — આર્યભૂમિ !

પ્રેમી-સુલસુલ ક્યાં ગયું ?

શ્રીયુત “વિજ્ઞાસુ.”

બુલતી હતી પ્રિય ! લાડથી અમ રનેહના સાગર પહોં,
રસ-એકનામાં ફૂંચી એ સ્મરણ તાળું છે હજી;
મૃદુ વાક્ય વદતું તે સમે સ્મિત દાસ્ય દિવ્ય પ્રકાશનું,
મમ જીવનનું રસિલું, મધુરું, પ્રેમી-સુલસુલ ક્યાં ગયું ?
એ હૃદયની શુચિતા, પ્રભુતા, પ્રીતિ ના વિસરાવતી,
પ્રિય સંગતિમાં વિશ્વમાં સ્વર્ગીય સુખોં માણતી;
શુભ પંથ પગવા માટ શીખ હું તે સમે દેતું હતું,
મમ જીવનનું રસિલું, મધુરું, પ્રેમી-સુલસુલ ક્યાં ગયું ?
હિચ્ચાશયો આ જીવનનાં તે તું વિના ફૂંચી ગયા,
આધાર ના છે વિશ્વમાં સુખના દિનો નાથી ગયા;
આનંદ-અભિષેકમાં ફૂંચી હા નિવસ તું ઘેલું થતું,
મમ જીવનનું રસિલું, મધુરું, પ્રેમી-સુલસુલ ક્યાં ગયું ?
જીવું જગતમાં હૃદય પશુ પ્રિય ! તુજ તરફ છે દોડતું,
પ્રીતિ અખંડિત છે હજી, વિષ્ણુદંડ ધયું તો શું થયું ?
હજી દિવ્યને મીઠા સ્વરે મમ હૃદયમાં હું હૃદયનું,
મમ જીવનનું રસિલું, મધુરું, પ્રેમી-સુલસુલ ક્યાં ગયું ?

યુગાન્તર:

(સખિ ! શીખો તો શાણપણું શીખવું ને-એ દાળ)

શ્રીયુત “કુસુમાકર” (ખી. એ.)

સખિ ! જાણિ પટ પરે લખાય બળ્ય કંઈ ને,
કૃપાનાથ રહી અદસ્ય ધડે જાણિ દિવ્ય ને--સખિ !
ગૃહમમં વિરત નર ઉડેલી ઝાઈ થકે ને,
કૃપાનાથની આશીશ સખિ ! ઉતરેજ ને--સખિ !
દેશ-ભક્તિની શું સ્વર્ગથી છુટી જા-હવી ને,
એજ રંગમાં રંગાય સર્વ લાગણીજ ને--સખિ !
દેશ-ભક્તિના તરંગ હૃદયમાં રમેજ ને,
અશ્રુપદર લહરિ ચિત્તમાં એજ વહે ને--સખિ !
લોક લાગણીનું શુર પ્રયંક ઉછળેજ ને,
યુગાન્તર થયો નવિન હિપા ઉધડેજ ને--સખિ !

ભૂમિપુત્ર હૃદય-જ્યોતિ ને વધારતાજ ને,
હૃદયમંદી સુવર્ણ જોત સખિ । ઝીંઝનાજ ને—સખિ ।
સહ સ્વાર્થ દોમતા પ્રકટી યજ-વેદી ને,
ધ્રુમે દેશ અર્થ શરીર હૃદયને નીચોવી ને—સખિ ।
વેર યા છુટા કર્ષક દીગે વાદળાજ ને,
વીજ પાદ પ્રહારે યશે તુટી છુટાજ ને—સખિ ।
ઝાણ ખાજશે વહે પુનિત સમય-પ્રસાદજ ને,
ચલનયુગનો રશ્મિર મંદી હૃદયે હૃદયસ ને—સખિ ।

વસંતનાં પંખીડાં.

શ્રીયુત્ત મલયાનિલ (ખી. ઓ. એસ એસ, ખી.)

વસંત તણાં પંખીડાં અરોધ અમે ખેલીએ,
અનિશ આપ્ર ખેસી એક રાગ અમે રેલીએ, વસંત

સુરોભિ એક ડાળપરે હેત યજી હીંચનાં,
મધુર એક મંજરીને ગીત યજી રીઝતાં,
હસી હસીને હાસ્ય એક, રાગ અમે રેલીએ, વસંત

વહન્ત સૌ દિગન્તમાં સમીર હ્લેર રીતગી;
પીએ પીએ ફુલી અમે મળ નિશુની વિમળી;
ખુશાલીમાં ફૂળી જઈ સુરાગ એક રેલીએ, વસંત

જ્યારે તુર મૂલતાં ફીળે જલે પ્રપટ્ટા;
જગાવી એક તાનતા દિશા બધી ઉગળતાં,
" મધુ-મધુ " પુકારી એક રાગ અમે રેલીએ, વસંત

ઉગળી ઉર આવળે અમારે આગળે તમે;
મીઠું મીઠું તહકળે રશિક જોડણી । તમે;
ગળી જૂએ સુરે મીઠે, સુરાગ એક રેલીએ, વસંત

શ્રીયું સર્વ વિશ્વમાં નિદાળી અન્ય નેહીડા;
ચિખાણું એક સિંગતે રચીયું એક ભાવના;
" હરિ । હરિ । " પુકારી એક રાગ સર્વ રેલીએ, વસંત

પ્રણય સંબંધ

શ્રીયુત "કાસાર"

પરસ્પર સુદ સાચા સ્નેહથી જોડાએલાં હંપતિ ॥

અન્ય આકૃષ્ટો, કરતી, અન્યોય પ્રેમની વૃદ્ધિ ॥

નિર્મળાનેદે પ્રસન્ન, અમિમય મીઠું વ્હાલ ॥

અલેદાનદિ, લજ્જતા પ્રેમી જગત તડાગ ॥

હૃદય નમતા, પ્રયશ્ચ પદનાં, જગતની આદ્રતા વદતા ॥

વિયોગે ના જરી દક્તા, પરસ્પર નામને ભજતા ॥

આશક ॥ માશુક ॥ તેજ-તે ભક્ત પ્રભુ ॥ પરમાણુ

સતત વહે આતુરતા; તે છે "સ્વર્ગ" નિવાન ॥

મનોહર પ્રેમર્તુ વર્ષણ, કરે કંઈ જોર આકર્ષણ ॥

તલસનાં તે સદા દર્શન ॥ અન્યોનય સિરના સાટે ॥

હરકત કો અટકે નહિ ॥ કમેદ યના તૈયાર ॥

આખી આલમ રૂપતા ॥ કમે નહિ તલસાર ॥

દિલે રૂઢ તે યાતાં, પ્રણય રસ પીતાં ને પાતાં ॥

અન્યોનય શયને ગાતાં, પ્રીતિની વાંચના વાતાં ॥

રૂનિ વાણી કર્મમાં અદ્વેતતાજ જણાય ॥

શંકા ॥ શોક ॥ દક નહિ ॥ તે સત્ય સ્નેહ અણાય ॥

પ્રણય કાસારમાં પડતાં મગર મચ્છો નહિ અણનાં ॥

ખરે સત્ય સ્નેહને સ્મરતાં, જરૂર જપાદિર તે પામે ॥

દુઃખી સખીને,

શ્રીયુત "વિવિત્સુ."

ક્યાં આંસુડાં સારે સખિ ॥ વિજન રચે જનને સગ,

ધર ધૈર્ય હું જરી, દુઃખનો પરિહાર તો માથે કલા;

તુજ પ્રુનિત હરની દુઃખ મમ સ્થિતિ નહીં નીરમી દશે,

સુખ સ્વખ તારાં હે સહુણી ॥ જો સમીપ હવે દિસે.

જાણું બધાં તુજ દુઃખ હું પરિહારમે હું ઈચ્છતો,

પરતન્તર કિન્તુ હું રહ્યો. ક્યમ શોકનાર કંઈ હતો ?

આ વિશ્વમાં સખિ ॥ દુઃખ છે સદયે પડી શાન્તિ કંઈ ?

અદા અખંડા પતમાં ધર અન્ય કો શન્તિ દે નહીં.

તુજ ભાવ એ સંખિ । બહુતો તુજ હિતને અભિવાંચ્છતો,
 કરતો સમસ્ત ઉચિત વિચ્છે, ત્હોમ અશ્રુ ઝોધ શો !
 તુજ દુઃખ હમે માદરી મૃતિ જ્યાં સંત્યાગી મને,
 કર્તવ્ય પથે વિશ્વ નાખે, નેત્ર અશ્રુથી ભર.
 સ્વાયત્ત નો કદિ હોત તુજને શાન્તિ દેવાનું સંખિ,
 માની શકે છે રહેજ ચે કે, રહેત રડતી નીરખી !
 આ રહેજ દુઃખાનુભૂતિથી સુખ એ બહુતર બને,
 તું બચુતી સંધણું છતાં, અશ્રુ અજબ કર્ષ વહે !

માતાનાં લીડ.

શીશુત " હવે. "

માત હેતે શ્રુતાવે દેવાને દિયોળ

માત હેતે રમાડે દેવાને દિયોળ

સુવાડે દેવાની સૈયામાં રનેદાળ

દેવાને દિયોળ

દેવાને દિયોળ.....

માત હેતે બોલાવે સુવાડીને બોલ

માત હેતે જમાડે સુવાડીને બોલ

લગવે અંતરનાં અનેરાં એ લાક

સુવાડીને બોલ

સુવાડીને બોલ.....

માત હસતી હસાવે રમાડીને ઠાડે

માત હસતી હાંધાડે રમાડીને ઠાડે

ને કહેતી " એ છે મ્હારા દેવાનો હાર "

રમાડીને ઠાડે

રમાડીને ઠાડે.....

માત રડતાં રીડાવે દયાવીને સોડે

માત રડતાં દસાવે દયાવીને સોડે

ગુલાબી ગુલાબી ચૂમે ચુજ ગાલ

દયાવીને સોડે

દયાવીને સોડે.....

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

કેટલાક પત્રો.

(મગલી ઉપન્યાસ)

રા. રા. આગ્યેસાલ સવરામભાઈ દસાઈ.

પ્રિય બહેન, સૌં સવિતા,

‘પ્રેમપૂર્વક અને કોતમ આશીર્વાદ. સરિતા બહેન, ત્હારી સર્વે’ હકીકતનું પાછીટ તા. ૧૬ મીએ મ્હને મળ્યું. પાછીટમાંની હકીકત વાંચતાં મનુઈ હારજ આવે છે, છતાં મન દુઃખમાં બદાવડે થઈ જાય છે. ત્હારા પત્રો મ્હારા તનુદી આઠ દિવસ સુધી પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહીં તેથી ત્હને પુનઃ એક ગુસ્સાનો પત્ર મ્હારા ઉપર લખ્યો; તે કાલેજ મળ્યો. બહેન, તું તારા પત્રમાં લખે છે કે:—“ત્હારા પ્રેમ મ્હારા ઉપરથી હી મર્યો છે.” પણ એવું લખવામાં ત્હને ઉતાવળ કરી છે, એટલુંજ નહીં પણ તે ઉતાવળ પણ જૂઠું ભરેલી છે. એવું ત્હને લખું છું તો આશા છે કે તું મ્હારા ઉપર રોષ આણીશ નહીં. બીજા પત્ર લખ્યા અગાઉ ત્હારી નજીક લલિતાએ પોતાની માતા કાન કુંડી તને બપોલ દેવરાબી દોરે તેથી હું શુભે યદ્ય ‘સોમાનું પ્રાપ્તિત ગોમાને’ એ ન્યાયે મ્હારા ઉપર ત્હારા રોષનો ગમ્મ થયો. “મરીજ બહેનને વિસારી મુઠ્ઠી એ આ જમાનાનો પ્રભાવ છે” એવી જે ટીકા ત્હારા પત્રમાં મને કરેલી છે, પણ તે કેરળ ત્હારા સન્તાપી મનનું પરિણામ છે. પ્રેમ કદી પેસાથી ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમજ પ્રેમનાં નજરમાં પેમાનાં નાજીનું થયણું નથી પેસાથી ઉત્પન્ન થવાર તે ખરો પ્રેમ નથી, એમ ત્હને પછી ખતી તો છેજ. ખરૂં કહું છું સવિતા બહેન, ત્હારા પાછીટનો ઉત્તર પાછીટ પહોંચ્યા પછી એક ક્ષણકાળ આપના હોય. પણ પાછીટમાંની હકીકત નિયમ પ્રમાણે દુશ્મન વર્તમાનથી ભરેલી ન હતી પણ ઇન્દ્રગીતા એક મહત્વના વિષય ઉપર વિચાર કરવાની હતી. આખરે ન્યારે કાલે પુનઃ તારા ગુસ્સાનો પત્ર આગ્યો, ત્હારે મેં આજે કંઈ પણ વિચાર ન કરતાં એકદમ પત્ર લખવાની શરૂઆત કરી. ખરેખર બહેન, સંસારનું દુઃખ મનુષ્ય પે તે, સંસારમાં પૂજા શિષ્યાપત્નેને સમજતું નથી. સંસાર ચિત્ર ગુલામનાં પુલ પ્રમાણે તુરોગિત જગ્યા છે, પણ ગુલામનો સ્પર્શ થયો કે, તેના તીક્ષ્ણ કંઠા હાથમાં ભોંકાય છે, તે પ્રમાણે સંસારમાં પણ કે, સંસાર ચિત્રનું સૌન્દર્ય નજર થઈ જાય છે. સંસાર ચિત્રની કલ્પના સુલ ભરેલી છે. જે પ્રમાણે ન્દાનાં બાળકોને તેના વડીલો આજની લાક્ષ્ય આપી શાળામાં પ્રવેશ કરાવે છે, તેજ પ્રમાણે સંસાર શાળામાં પ્રવેશ કરતી વખતે કંઈ સમજાવી લાક્ષ્ય આપણા મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સંસાર શાળામાં પ્રવેશ કરવાનેજ કંઈ સંસ્કાર કરાવેલો છે, એનાથી વધારે સંસાર બાળકની કલ્પના વર-વધૂતાં અન્ન કરજીમાં હોતી નથી. સંસારની ખરી કલ્પના સંસાર માથે પડ્યા પછીથીજ થાય છે, અને પ્રત્યેકનાં મ્હોંમાંથી આ સંસાર સુખી નથી પણ દુઃખીજ છે’ એવા ઉદગારો નીકળે છે, આ સંસાર દુઃખનોજ છે, એવી ન્યારે આપણને ખાતી થાય છે, ત્હારાજ તે વિષય ઉપર વૈરાગ્ય આવે છે, પણ તે કામ આવડે.

નથી સંસારમાં આનન્દ ઉત્પન્ન કરવાને મનુષ્યનો સુખ દુઃખના દાવ ખેલવા પડે છે. અરતુ સવિતા બહેન, પત્ર લખતી વખતે તદારા હૃદયને દુઃખમાં ઘટી દઈ, પત્રની છેવટે તે તારો સન્તાપ વ્યક્ત કર્યો છે, એમ તદારા પત્રમાં સ્પષ્ટ માનુષ પડે છે. બહેન ! આવાજ પ્રકારનો તારો પહેલો પત્ર આવ્યો, તેથી-મદારા મનમાં દેટલું આશ્ચર્ય અને દુઃખ ઉત્પન્ન થયું હશે ? તેની તને કહ્યું નથી. તારા જોડાણીએ, તેમજ લલેનાએ ચલાવેલાં વળ મટે રા. દિનકરરાય (સવિતાની પતિ) પાસે જુદાં રહેવાની માગણી કરી, અને તે બદલ તું મારો પોતાનો પણ મત માગે છે. જુદો વસવાટ ચાંજ, જોડાણીનો, દેરાણીનો, સામુનો નજીવી વગેરેનો કંઈ ગ્રામ મટી જવાનો છે ? અણમદુર મોટા કુટુંબમાં કોયેશ ચલાથી સાંસ, જોડાણી, દેરાણી વીગેરેના ત્રાસથી મુક્ત થઈ, સ્વતંત્ર બની પતિપત્ની આ-દેશનેબલ સંસાર માંડવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. તેવીજ ઇચ્છા તારા મનમાં ઉદભવી છે, પણ એ ઇચ્છા ઉતાવળપણીની છે, એવું બ્યારે કું તને કહીશ, ત્યારે તું મારા ઉપર ગુસ્સે થયા વિના રહેનાર નથી એવી અને પૂર્ણ ખાત્રી છે. બહેન, તદારા મનમાં ઉદભવેલી કષ્ટનાઓને દાસને હાલજ કાઢી નાખ. તહેને તારા મનમાં ક્ષણભરને માટે પણ રસાને આપીશ નહીં. રા. દિનકરરાય પાસે પણ એ વાત કાઢીશ નહીં. તહેના મનને આ યોગ માટે અત્યંત ત્રાસ થશે. સાંસ, જોડાણી, દેરાણી, નજીવી વીગેરે તરફથી ચનારો ત્રાસ તારે મનમાંજ રાખવો જોઈએ. તે ક્રોધકત બદાર પાડવામાં કાયદો નથી. આપણા ધરની ક્રોધકત લોકની આગળ કહેવાથી લોક ઉદભા આપણનેજ દરી છે. જગતને આપણે માટે કાળજી છે, એમ માનવું એ જમિતજ કષ્ટના છે.

લલિતા તદારા ઉપર ગ્રામ વર્તાવે તોપણ તહેના ઉપર દેવ છુદે રાખીશ નહીં. તે ન્દાની છે. બે વર્ષ પછી તે તહેના શ્વસુરગૃહે જશે. ખીજનાં મનમાં આપણે માટે જોડા ત્રિચારો ઉત્પન્ન થયા દોમ, તો તેની સાથે દળામણી અને નમ્રતા રાખી તહેના હૃદયમાંથી તે ત્રિચારો દૂર કરાવવા જોઈએ. ઉત્તમ રીતિએ ચાતનાર મનુષ્યને ઇશ્વર કદી પણ દુઃખ આ પતો નથી. ઉત્તમનું ફળ ઉત્તમ, અને ખરાબનું ફળ ખરાબ, એવી કંઈકરી ચે જના છે. મદારે નોકરીના સંજમે આટલે દૂર વસવું પડે છે. તેથી મને અને તારી લાબીને ચનારો ત્રાસ તારો સ્વમર્જવામાં આવશે, તદારે જુદાં રહેવાની જૂલ ભરેલી કષ્ટના તદારા મનમાં આવશે નહીં. તદારી વાબી ફક્ત એ મદિનામાંજ કંટાળા ગઈ છે. કુટુંબના વસવાટમાં દરેક મનુષ્યને કામ બાજે પડતું આવે છે મર્વકર્મનો બોલો એકને માથે ન પડવાથી તહેને વ-ણવાનું કિંવા ગુરવાનું એવા કજા કાચવનાં કામ કરવાને સમય મળે છે. ધરમાં બે ત્રણ ઓઝો હોવાથી ન્દાનાં બાગમાંની સંભાગ પણ સારી રીતે રાખી રાખાય છે. એજ મનુષ્યના ઘરીરપર સંસારનો બીજો પડનો હોવાથી તહેના સધળો વખત સંગારનાં કર્મમાં વ્યતીત થઈ જાય છે. તહેનાં મનને ત્રિચાની કિંસા આનન્દ કદી પણ મળનાં નથી અને તું કામ પ્રમ કરશે કે જગતમાં એકલાં રહેનારાં જોડાં શું નથી ? છે. - લણીએ છે. પરંતુ જોના અનુભવેલા ત્રિચારો કું કું છું તેમ રડનાજ છે. તું થોડા વખત અનુભવ થઈ જુદે લખજો. કામની વહેચણી કરવાનો તહેને વખત મળશે આવો દિવસ સંસારની ખટ-ટ કરવામાં તારી લાબીએ દરેકો કાઢયા તહેને શું આ ત્રિચારોનો અનુભવ નથી ? ત્રિચારો અનુભવ તદારી લાબીને મળે નથી, પણ ખરેખરો અનુભવ, એજવામાં વખત અને

મનની સુખસન્નતા જોઈએ સારો દિવસ સંસારનાં કાર્યો કરી કંટાળનાં હૃદયને 'ડાપા ટાપા' થયેનાં કાર્યો કરવાનો ઉત્સાહ કમ્પાઈ લેખન થાય ! ન થાય એ દેખાતું છે.

ત્યારા પત્રનો ઉત્તર આપવા મહેં ત્હારી ભાભીને કહ્યું છે, પણ ત્હારાં મનને ભાંજી ગયું ન થાય તેથીજ આ પત્ર મહેં લખ્યો છે. કુટુંબથી અલગ રહેવામાં શું સુખ છે ? એનો કેવો અનુભવ ત્હારી ભાભીનો છે. ત્હારા સ્વાનુભવથી લખેલી વાતને માટે ત્હારાં દિવસમાં ખાતરી કરીએ ! સાસુ નણુંદના ગ્રાસથી મુક્ત થવા લિખ વસવાતી બ્રમણ ત્હારાં મનમાંથી જતી રહેશે એવી મહેં આશા છે. ઓઝોનાં અંતઃકરણની વાતમાં ઓઝોને વધારે સ્થ-મજ પડે છે. અસ્તુ. તું ત્હારો સાસુ સાથે નમ્રપણે હળીમળીમજ. કારણકે વડીલોની બૂવ ડિંચાં દોષ કાઢવાનો ન્હાનનિ અધિકાર નથી. દેરાણી, જોડાણી માટે ત્હારાં મનમાં રોષ આણીય નહીં. કારણકે એમાં કુટુંબ વતમસનાને ઘણો ધોધ પહેચિ છે. પુષ્કળ કાળી-ઓથી ભરેલું વૃક્ષ જેવું શોભા આપે છે, તેવું કમી વાળું આપતું નથી. જગતનો પૂર્ણ અનુભવ મેળવ્યા પછીજ સ્વતંત્ર થવાનો પ્રયત્ન કરવો. અનેકનું બળ એ પાંડ બાધાવસ્થા-માં તું શીખી છે. અનેકનું જોર અને સંપ એજ આનંદ છે, એવી ત્હેમાં વાત છે અને ત્હારાં સરખીનાં મુશિક્ષિત મનને પણ એમજ લાગશે, એવું મ્હારે તો ધા-વું છે પછી તો તું જાણે. એથી વિશેષ શું લખું ! ત્હારી ભાભીને લખવા કહેલો પત્ર ચાર પાંચ દિવસ પછી ત્હને મળશે તે લખશે. પત્રનો લખતોજ અર્થ કરી જોડુ લગાડીશ નહીં એવી આશા છે. સર્વને આશીષ.

સિંહ ત્હારો લાડકો બન્ધુ,
અરવિન્દ.

૨.
પ્રિય બહેન સૌં સવિતા,

બહેન, ત્હમારો ઉપર સર્વ હકીકતનો પત્ર લખવાને સાત આઠ દિવસ વેં ત્હેમણે ત્હમારો બન્ધુએ) કહ્યું હતું, અને તે વખતેજ હું ત્હમને પત્ર લખવાની હતી પણ શું કહું બહેન ! મહેં આખા આઠ દિવસમાં પત્ર લખવાને વખતજ મળ્યો નથી રખતે મળ્યો નથી ' એ શબ્દ વાંચી ત્હને હસવું આવશે. 'પત્ર લખવો એમાં કેલો વખત લાગે ? ભાઈની માફક ભાભીને કચેરીમાં તો જવાનું નથીને ? ' એવો પ્રશ્ન કરવાને ત્હમારે દિલ ઉત્સુક બનશે. પણ બહેન, પત્રની છેલ્લે હું તમને સલગ હકીકત લખનાર છું તે વાંચશે એટલે તમારા મનનું મમાધાન થશે. અને 'ભાઈ સરખીજ ભાભી' એવા શબ્દો તમ્હારા

બૂન, અને કોયે પણ ખરાબર છે એનો મહેં આજપર્યંત વિચાર ન કર્યો નથી કિંવા વિચાર કરવાની મને ગરજ ન પડી નથી એવું કહીશ તો તે વધારે શોભામદ ગણાશે. તદ્માર્ પાછીટ વધારે મને વાંચી મંભળાવું ત્યારે મ્હાગ મનની જે સ્થિતિ થઈ હતી, તે ખરેખર પત્રમાં લખવાને અશક્ય છે. તદ્મારો પત્ર આવ્યો, તે વખતે હું સ્નાનાદિ કાર્યથી મુક્ત થઈ બોજનાદિ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ રહી હતી. પત્ર દર્શેશ મુજબ હશે એવું ધારી તદ્દમણે મને વાંચી મંભળાવવાની શરૂઆત કરી. પત્ર વાંચતી વખતે ખરેખર તદ્દમને સુદાં ઝળઝળાયાં આવ્યાં હતાં. તે વખતે મહેં તદ્મારો માસુછ માટે બે ત્રણ પ્રશ્નો કર્યા, પણ તદ્દમણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહીં. "તદ્દને બપોરે વખત મળે ત્યારે પત્ર ધ્યાનપૂર્વક વાંચજો" એટલું ફક્ત તદ્દમણે કહેવું થયું. મહેં પછી વધારે પુછપરછ કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું નહીં. બપોરે તદ્દમારો પત્ર ધ્યાન દબને વાંચ્યો. ખરેખર તદ્દમને કહું છું ખડેન! પત્ર વાંચતાં મને એકદમ મ્હારો સાસુજીનું સ્મરણ થઈ આવ્યું તદ્દમારો માતૃમી-મ્હારો માસુછ-મ્હારા ઉપર કેટલી મમતા-રાખનાં હતાં? સાસુપણનો અમત્ય તદ્દમણે મ્હારા ઉપર એક પણ દિવસ ચલાવ્યો નથી. મને તે એક ખીજ પુત્રી ન સ્મરજતાં હતાં. મ્હારો લગ્ન પછી બે વર્ષે તદ્દમારો લગ્ન થયાં. મ્હારે તદ્દમારે કાઠપણ દિવસ રહેજ પણ તકરાર થઈ હોય એમ મને સંભળતું નથી. કિંવા તદ્દમારે મ્હારે માટે સાસુજી આગળ એક પણ દિવસ કપાદ કરતી પડી હોય એમ મને માંભરતું નથી. સાસુજીના પ્રેમાગ સદવાસનો લાભ, મને અભાગિનીને વધારે વખત મળ્યો નહીં, એ મ્હારા દુર્ભાગ્ય! સારાં મનુષ્યને ઈશ્વર વધારે વખત રહેવા દેતો નથી, એવું જે કહેવાય છે તે અમલ નથી. સર્વ જગ્યાએ સાસુજીને ઠેકાણે મ્હારે તદ્દમોજ છે. ઈશ્વર તદ્દમને સુખી ગણે એવી મ્હારી ઇચ્છા છે. તદ્દમારે સાસરે આનંદનતા છે, અને તદ્દમારે મ્હારા મંડળ તદ્દમારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે એમ મ્હારું માનવું હતું; પરંતુ પરમ દિવસના તદ્દમારો પત્રએ એ માનવું બૂધ ભરેલું ઠેરવ્યું. તદ્દમારે તદ્દમારો સાસુ, જેઠાણી, નજીંદી વીગેરેનો ત્રાસ વેગે પડે છે, એવો પત્ર વાંચી મ્હારું અન્તઃકરણ દ્રવી રહ્યું છે. ખડેન! તેઓએ તદ્દમારા પ્રત્યે આતી વર્તણૂક શામાટે આદરી? જેઠાણી નજીંદની વાત તો મળે જુદી, પણ ખુદ તદ્દમારા સાસુ એવું શામાટે ચલાવે છે? વડુ એટલે પોતાના પુત્રની પત્નીને? પોતાના પુત્ર ઉપર પ્રેમ રાખે, તદ્દનો સુખની મગજ રાખે, ત્યારે તદ્દની પત્નીનાં સુખની માતાએ કેમ કમજી ન રાખવી? પોતાના પુત્રનો મંમાર ઉત્તમ રીતિએ ચલાવવો એવી ઇચ્છા રાખે એટલે તદ્દની પત્નીના સુખની કાજી રાખવી જોઈએ. સંમારનું મુખ્ય અંગ સ્ત્રી છે. તે પુત્રવધૂના જીવન ઉપર આપણા પુત્રનો મંમાર અવલંબેલો છે, તદ્દને દુઃખમાં દમવાથી સંમાર કોઈ કાળે પણ મરણ પાવે કે? જે પાવાના નેરથી ચાર મગની સુન્દર ઇમારત બાંધવાની છે તે ઇમારતનો પાયો કાચો રાખવાથી તે વૂટી જશે! ઇમારત કાયમ રાખવાને પાયો મજબૂત ન લેઈએ. સ્ત્રી એ સંસાર ઇમારતનો પાયો છે. તદ્દને કદ આપવાનું કમજ નથી. પુત્રનો મંમાર ઉત્તમ નીચવાને પ્રત્યેક માસુએ પોતાની પુત્રવધૂ તરફ પ્રેમાગ, અને મગનાણે કદું નોંધે તદ્દની નજીવી બૂચો પર કાળાદિથી નેહ, તદ્દને સંસારના ઉત્તમ માર્ગ પર લાડતી લેઈએ.

તદ્દનો મારો નરસાં વર્તન ઉપર ન પુત્રવધૂને સારી કિંવા નરસી રવાનું અવલંબેલું છે. તદ્દમાં મર્વ કુજવડો ઉત્તમ વર્તનની અને સાસુ મર્વે ખરાગ વર્તનની એવું મ્હારું કહેવું

નથી. મહારા મૂન સાસુના પ્રેમાળ સહવાસનું જ્યાં સુધી મહારા હૃદયમાં સ્થાયી છે, ત્યાં સુધી મહારા મુખમાંથી એવા શબ્દો કદી પણ નીકળનાર નથી. મહારા લખવાનો સર્વ હેતુ તદ્દમારા લખેલા પત્રમાંના મુદ્દા ઉપર છે. પરમ દિવસેજ અને ખતેલા ખનાવની એક હપ્તો ૬૧ લખુ છું. હમારા ઘર પાસે આગ પાંચ ઘરના અંતરે એક 'પ્રિયવદન' નામના ગૃહસ્થ રહે છે. કુટુંબમાં ફક્ત ત્રણ જ માણસ. મા, પુત્ર, અને-પુત્રવધૂ. પુત્રનાં લગ્ન થયે બે વર્ષ થઈ ગયાં. તે (પ્રિયવદન) અને ગામજતદારની કચેરીમાં ૩૦ રૂપીઆના કારકુન છે. માનું નામ 'લક્ષ્મીનાથ' આઠીસ વર્ષની ઉંમરમાં આ એકનો એક જ પુત્ર. પુત્રવધૂની વય ૧૮ વર્ષની હતી, અને તેનું નામ 'શાન્તા' હતું. લગ્ન થયા બાદ છ માસ પછી શાન્તાના માખાપ પ્લેગનાં લોગ થઈ પડ્યાં-સ્વર્ગે સીધાવ્યાં. તેને કોઈ કિંવા બહેન બીજી કોઈપણ સમ્બંધી નહોતું. લગ્ન પછી બે મહિના બાદ પીડરથી સાસરે આવી. આવી તે આવી, પુનઃ તેને પીડરનાં દર્શન કરવાનો નિષ્કાર દેવે વખત જ આપ્યો નહીં. શાન્તાનું સામર અને પીડર એક જ બન્યું. પુત્રવધૂનું આપણા સિવાય બીજી કોઈ છે જ નહીં, આપણેજ તેનાં તારનાર કિના મારનાર, આપણા ઉપર રહેથી સંપૂર્ણ જવામદારીનો વિચાર કરી લક્ષ્મીનાથએ તેના તરફ પ્રેમાળપણે વર્તવું જોઈએ, એ તેનું કર્તવ્ય હતું પણ તે પ્રમાણે ન કરતાં ગરીમ બિચારી શાન્તાના ઉપર નાહક રાત્રિ દિવસે જુલમ યુગરતી હતી. તેને હમ્મેશાં મારે, મારો લાડે એવો પ્રકાર આજવા લાગ્યો. પુત્રને પણ રહમત ન પડી કે પત્ની ઉપર જુલમ થાય છે. તે કોઈ કોઈ વખત પત્નીનો પક્ષ લેતો-પણ પત્ની તો કોઈ ચમત્કારિક પ્રકાર થયો. લક્ષ્મીએ પુત્રવધૂને વિશે પુત્રના કાન લખ્યાં. અને તેથી પુત્ર પણ પત્ની તરફ બીફડું લક્ષ આપતો નહીં. પુત્રની વૃત્તિ બદલાઈ ગઈ, અને તે તદ્દન પત્નીની રજા રહિત થયો. લક્ષ્મીનો જુલમ પુત્રવધૂના ઉપર દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. આ સર્વથી ગરીમ અને નિર્દોષ બિચારી શાન્તા કંટાળી, અને જીન્દગીને તૃણવત માની આત્મહત્યા કરી. હજી આ વાતની નાં સરકાર તરફથી તપાસ ચાલે છે. બહેન! લક્ષ્મીએ પોતાના પુત્રના સંસાર મુખ ઉપર અવિચારપણાના ધગધગતાં અંગાર મુક્યા. દૈની ઇચ્છાથી સર્વ કાર્ય બને છે; પણ મહેને એમ લાગે છે કે લક્ષ્મીનાથે ને શાન્તાની સગે સારી રીતે વર્તી હોત તો દૈવ કૃપાએ તેના ગૃહમાં બાળકની પ્રાપ્તિ થાત. શાન્તા સરખી ગરીમ છોકરીનો આવી રીતે અંત થયો-તેને માટે પ્રત્યેક મનુષ્ય દિવગીરી દર્શાવે છે. શાન્તા ગરીમ હતી, એટલે તેણે આ માર્ગ પસંદ કર્યો. બીજી બે કોઈ સ્ત્રી હોત, તો તે અવિચારી માર્ગ પ્રહણ કરી. આખરે ઉપર પાણી ફેરવન; એટલું જ નહીં પણ સાસુનાં, તેમજ પતિનાં મુખપર કાણ કંઈક ચોટાડત. પત્નીનાં મુખને માટે માની મણીદાનું ઉત્ત્રંધન પતિએ કરવું ન જોઈએ. કુટુંબ વત્સલનામાં રહેતારાં મનુષ્યને એ અનુભવ હમ્મેશાં મળે છે. વરમાં પત્ની વિરોધ (સાદ, જોડાણી નણી વીગેરે) સ્ત્રીઓ તકરાર કરવાનો એકાદ પ્રસંગ લાવે છે. આ વખતે મોનો દોષ છે! તેનો પતિએ શાન્તાપણેજ વિચાર કરવો જોઈએ. ઘણી સ્ત્રીઓને કુટુંબનું કામ કરવાને કંટાળો આવે છે તેથી પતિ અને આપણે બન્નેનો બિન્ન સંમાર માંડવાના હેતુથી પતિ પાસે તકરારો કરીએ છીએ. તેમાં ઉનાવળથી ન્યાય કરેલો કામ આવતો નથી. પણ પ્રથમ સુદાં શાન્તાપણે વિચાર કરતા નથી. હવે કાનના લોકો વૃત્તિ બિન સંસાર જમા;

વવાની ઇચ્છા ધારણ કરે છે. પણ એવું કરવાથી પુરુષ અને સ્ત્રીઓ બન્નેને ત્રાસ વેડવો પડે છે. લગ્ન રચ્યા એટલે પુત્ર માળાપથી દૂર રહેવા માડે છે. બહેન! કેટલી અશ્વેસની વાત! જુદાવસ્થામાં માળાપની સર્વ આશા પુત્ર પર હોય છે. આવે વખતે પુત્રને સ્ત્રી પર જીવે એટલે માળાપથી જીવં વસવું? માળાપ પુત્રને માટે અનેક કષ્ટો વેઠે છે, તહેનો અદ્વેષ પુત્ર પાસેથી આવી રીતે મેળવવા? પુત્રનું ખરાબ વર્તન જોઈ ક્યા માળાપને લાગશે નહીં? હું આટલે દૂર આવી છું તેથી પુત્ર એક વાત લખનાર છું. બહેન! તમે તમારાં સાસુજીનાં પુત્રવત્ત જા. જાં પુત્રવત્ત પોતાનું કર્તવ્ય બરાબર બજાવે, તો કોઈને પણ તહેનો દોષ કહવાનું કંઈપણ કારણ નહીં. કામ કરવાને કટાણો આવે છે, ચોરી પારીથી લટકામટકા કરવા તંહની પ્રજ્ઞાત હોય છે. જોડણી નજીદીનું કિંચ તહેમનાં બાળકોનું કામ કરવામાં તહેને હાનપણ માવમ પડે છે. આપણે અને આપણા પાતેનું કામ કર્યું કે, આપણું કર્તવ્ય સમાપ્ત થયું એમ સ્વમજે છે, જોડણી નજીદીથી જ જ માત્ર સુધી અજોલ રહે છે, એ સર્વનું છે. વટનું પારણામ ભણ વસવાટ કરી આજના 'દ્રશનેબલ' સંસાર ચલાવવાનું આવે છે, પૂરે અંક કુટુંબમાં ૧૫-૨૦ માણસોની મંડળી એકતાથી, એકત્ર નિઅરથી રહેતી હતી અત્યંત જગ્યામાં આવતુ હતુ. સાંપ્રત કાળનુ કુટુંબ-એવા અર્થે પાત, પત્ની, અનં એકાદ બીજુ જાગ હોય છે. માતા કુટુંબમાં કામ પુજ્ય હોય છે, પણ તે અંકજ સ્ત્રીને કરવું પડતુ નવા. માતા કુટુંબમાં કામ કરવાને આમા પણ પુજ્ય હોય છે. કામ કરવાને જાડી મળે છે તેથી કટાણો આવતો નથી. જોડણી નજીદી. બાળકો તરફ ઉત્તમ ભાવના રાખીએ તો તેઓ આપણા બાળકો તરફ સદ્ભાવના બતાવે છે. આપણે તરવતન રાખીએ તો સ્થાના મનુષ્ય આપણા તરફ કદા પણ અધાતત વતન રાખશે નહી. આપણે જેવા શબ્દો ઉચ્ચારાએ છાએ તેજા જ શબ્દો પાછા આપણને ઉત્તરમાં મળે છે, તે જ પ્રમાણે આપણે જેના રીતે વર્તીએ તરજા રાતે માગ પણ આપણા સાથે વર્તે છે. અસ્તુ.

આજ દિવસ તા ગ્રીષ્મ માસ સમ્પત્ત તાવથી અમરો છે. બાહ્યન સલાળનાર કાંઈ પણ મનુષ્ય નથી. હંમચ તે માસમાં રમતો હાલવા તંહ તાવ આવે છે. પુરુષ માણસ બાળકોની કેટલી સલાળ રાખ! ગત્રા અકરાડીવાયા અકરાડીએ કામ મુકા દાણુ છે. દળવા આપેલું ઘઉં પાકુ ૬-૪ દિવસ લાનલાગટ આણુ આણુ. તંહન માટે તંહન રહેજ કહતાં તે તરારે કરા ચાગ ગઇ. ધરનુ સવ કામ મ્હાર જતે કરવું પડતું હોવાથી ગ્રીષ્મ બાહ્યની તાનમત વધારે ગડી આ ગામમાં નળ નવા. ધરના વાડમાં એક ફૂલ છે તે ખાસ પાણીનાં છે નાં પાણીના કુબા ધણીજ દૂર છે. ધરમાં કામ અત્યત છે. પાડોશમાં એક બ જાઆએ પોતાના બાળકો માટે કરીના ટોપી બનાવી છે, મ્હન પણ બાહ્યન માટે બનાવવાનું તાવ ઇચ્છા છે, પણ વખત જ મળતો નથી. મનની હોસ મનમાં જ રહે છે. હવે સંસારમાં સુખ માણુન પડતુ નથી. અસ્તુ. સંસારની ક્યતા જેટલી કહું તેટલી એકાંજ છે. તે કદાપણ સમાપ્ત થવાની નથી. બહેન! આ સર્વ હજાકનથી તમારાં મનનું થોડું ધણું તમામત રચુ હશે. પત્ર ધણી લખાયુ થયો. હવે સમાપ્ત કરું છું. મનને કદી ત્રાસ આપશે નહી. પત્ર લખનાં રહેલો તો ચિન્તા રહેશે નહીં રા. દિનકરણ ઉપર તહેમનો પત્ર મળેલો કે. એ જ. વિશેષ શું લખું? સર્વને આશીષ તમારી સાડકા ભાભી, સાગીરથી.

૩.

પ્રિય ખંડેન સૌં સવિતા.

ખંડેન, ત્હારા પ્રેમાળ સહવાસથી છુટો પડી હું અને સહાગમન વાગે ભર્ય આવી પહોંચ્યો છું. તે બદલ કંઈ કાળજી કરશે નહીં. રસ્તામાં લખવા સરખો કંઈ ત્રાગ પડ્યો નથી.—ગાડીની અંદર બીલકુલ ગઈ નહોતી, પરન્તુ પ્રવાસી લોકો બધા ઉપર સુતેલા હોવાથી સર્વ જગ્યા રોકાઈ ગયેલી હતી, તેથી બાકના એક ખૂણા પર એકલી બેસી ઉંઘ ન લેતાં આખી રાત્રી જાગૃણ કર્યું. બે ત્રણ વખત ડબ્બે બદલવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ પ્રત્યેક ડબ્બામાં એજ સ્થિતિ હતી. અસ્તુ. ત્યારે ત્યાંથી આવ્યા બરાબર પત્ર લખવો જોઈએ પણ તે હેતુ સિદ્ધ થયો નહીં. પત્ર તુર્તજ ન લખવાનું કારણ ત્હને પત્રમાંજ લખ્યું છે. ત્હેનાથી સર્વ ખીના ત્હારા જણવામાં આવશે. અને આવ્યા પછી તુર્તજ ત્હને પત્ર લખવાનો મ્હારો વિચાર હતો, કિન્તુ કૃત્ય વર્તમાનનો ચાર લીટીનો પત્ર લખવાથી મ્હારા મનનું સમાધાન થાય તેમ નહોતું. કારણ હૃદયમાં કંઈ વિચારોની બટમાન થઈ થયેલી હતી ત્હેને માટે ચોક્કસ ફાવ કરી તે હકીકત ત્હને પત્રદારા જણાવવાની હોવાથી આવતું મોકું થયું છે, અસ્તુ. ખંડેન ! ત્યાં ખરો પ્રેમ હોય છે ત્યાં એક બીજાને સહાનુ-ભૂત મળે છે. સ્વાર્થી પ્રેમ—કૃત્રિમનો પ્રવાહ ઉજળેલા ઉદ્ધિ સમાન વહે છે. પણ ખરા પ્રેમની સરિતા કુપ્રિ પણ ખડકને ઓળંગી મન્દગતિથી વહે છે. ખંડેન ! આ વખતે ત્હારે ઘેર મ્હેં મ્હારી બધી નાતાલની રજા પુરી કરી છે. પ્રેમાળ ભગિનીના સહવાસમાં એ રજા કેટલા આનંદથી પસાર થઈ તે લખવાની આવશ્યકતા નથી એકાદ સવિચાર કે બીજા રજાના દિવસે, ત્હારે ઘેર આવી તુરત હું પાડો અને આવતો હતો, એ મ્હારો હૃદયનો નિયમ હતો. પણ આ વખતે બધી રજા ત્હારે ત્યાં ટાઢી તે વખતે ત્હારા ઘરમાં જ કંઈ દૃષ્ટિએ પડ્યું, તે વિષય પર વિમાર કરવાને સમય મળ્યો અને અથવા અગાઉ ત્હારી રજા એ હકીકતનો ખુલાસો કરવાનો હતો પણ તેવો અવમરજા મળ્યો નહીં અને તેવાતનો ખુલાસો ત્હારી સમક્ષ કરું કે નહીં કે ત્હે માટે હું ચોક્કસ વિચાર પર પણ નહોતો.

ખંડેન ! હું શ્રીમન્ત છે. આજ ત્હારે ઘેર પંદર વીર માણસો પોતાનું પેટ ભરે છે કોઈ મોમાં મીઠાં વમનો બોલી બાઈ સાહેબને ખુલ કરવા માટે, કોઈ શ્રીમન્ત બાઈ સાહેબની કૃપા સંપાદન કરવા માટે. સ્તુતિ સ્તોત્ર બાઈ પ્રત્યેક બાઈ સાહેબની ધન્યતા મેળવે, પુન્યથી, આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાથી, ત્હારી સાથે વાત કરવી હોય તો ફક્ત ૧૫-૨૦ મિનિટો માટે પ્રવાસથી મળે છે. હું બીલકુલ બોલતી નથી, એવી કલ્પના મ્હારા મનમાં જુએ પણ આવનાર નથી. ત્હારો મ્હારા પરનો અમૂલ્ય પ્રેમ, મ્હારે માટે દરેક ક્ષમમાં રાખતી કાળજી, એ જોઈ મ્હારા મનમાં કાંઈપણ વિચાર હાથગર પણ આવનાર નથી. અસ્તુ. હું મ્હારું હૃદય ઉઘાડી મનમાં ઘોળાતા વિચારો ત્હારી આગળ પ્રદર્શિત કરું છું. ત્હારું ઉદાર અને પ્રેમાળ અંતઃકરણ મ્હારા પત્રનો ભગતો જ અર્થ કરશે નહીં એવી મ્હને સમ્પૂર્ણ આશા છે. ખરા પ્રેમની જુલ્હા હૃદયમાં ખડે અને સ્પષ્ટ કહે છે. ખરા પ્રેમના હૃદયમાં ખડે ભાગે તેજ વિચારો તે બ્હાર પાડે છે. હૃદયમાં પોતાની સ્તુતિ સાંભળવાને ટેવાયલા—

શ્રીમન્તના દાનોને ખરા વચન કહ્યાં એર જેવાં લાગે છે, પણ ખહેન! તું તેવી નથી. એમ મહેને લાગવાથી કેટલાક રૂપટ વિચારો પત્રદારા ત્હારી સમક્ષ વ્યક્ત કરવાનું સાહસ કર્યું છે. એક દિવસ એક ગરીબ વિદ્યાર્થી ત્હારે ઘેર આવી એક માસની 'શી' માંગવા આવ્યો હતો. ત્હમારાં સરખાં શ્રીમન્તને ઘેર જરૂર કામ થશે એવી ત્હને પક્કી ખાતરી હતી. પરંતુ ત્હારા પતિએ (મનહરરાયે) દુર્ત જ “હાલમાં સવડ નથી” એવો ઉત્તર આપ્યો. સુધાધારણ સ્થિતિનાં માણસો સુદાં ગરીબ વિદ્યાર્થીને મદદ કરી વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવા માટે આના વિદ્યાર્થીએની હોંશ પૂર્ણ કરે છે. કેટલાક લોકો કહું કહી પૈસા એટલા કરી “અનાયાશો” સરખાં સંસ્થા સ્થાપી વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાનો લાભ અપાવે છે. મનહરરાયનો નકારો ‘નત્રો’ સાબળા તે વિદ્યાર્થી કંઈ ન બોલતાં સાથી ચાલતો થયો. તે બિચારો પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો. ખહેન તે જોઈ મહેને ધણું જ ખરાબ લાગ્યું. ઈશ્વર કૃપાથી ત્હમો શ્રીમન્ત છો. ત્હમો એ માણસનું પોષણ કરવાને શક્તિવાન છો. દર રોજ ૨૫-૩૦ માણસો ત્હમારે, સાં જમે છે. મહેમાનોની ગદી દરરોજ થાય છે; એટલું જ નહીં પણ મહેમાનોના મહેમાનો પણ ત્હમારે સાં આવી ઉતરે છે આવી સ્થિતિમાં તે ગરીબ વિદ્યાર્થીને થોડી ધણી મદદ કરી હોત તો તે અસ્થાનાય તો નહીં જ ગણાત. દૂર દૂરથી પોતાનાં માળાપોનો ત્યાગ કરી ધરખાર છોડી-બાણના માટે આવે છે, કેટલાકોની સ્થિતિ એટલી વિકટ હોય છે, કે રહેવાને જગ્યા નહીં, નિશાળની ‘શી’ તથા પુરતકો માટે પૈસા નહીં, અંગ ઉપર જાડાં પુરતાં કપડાં પણ નહીં, એવી સ્થિતિ હોય છે.—સર્વને જ્યારે મદદ કરવાનું ખની શકતું નથી, ત્યાર થોડાને તો થોડી ધણી મદદ કરી વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવું એ શ્રીમન્તોની ફરજ જ છે. જેની પાસે ક્ષુદ્ર કૃપાથી પૈસા બચ્યા છે, તેણે પોતાનાં દબ્યનો સદ્વ્યય કરી જવાબદારીથી સુક્ત ચલું જોઈએ. અસ્તુ.

હવે બીજી વાત લખું છું. ત્હારી પુત્રીની એટલે ફેરવેજલ વત્સલાની. ખહેન! તું પત્રમાં હૃદય ખુલ્લું કરેલું. એમ પત્રની સરખાતમાં જ દર્શાવ્યું છે એટલે સંકાચ કરવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. ખહેન! ત્હારી બાલ્યાવસ્થા ગરીબાઈમાં ગઈ છે. જેને ગરીબનાં દુઃખની પૂર્ણ કદરવા છે, ત્હને ઈશ્વર કૃપાથી શ્રીમંતાઇ પ્રાપ્ત થવાથી તે દ્રવ્યાધિ બને નહીં. વત્સલાને જન્મથી ગરીબની પીછાણ નથી, તો પછી ત્હને ગરીબનાં દુઃખની કદરવા ક્યાંથી શક્ય!

અનુભવ શિવાય માહુમ ન પડે એવી જ્યારે સ્થિતિ હોય છે ત્યારે કેટલીક કાષ્ઠપત્રિક વાતોનો ખરોખર વિચાર ક્યાંથી સમજ પડે છે. વત્સલા પોતે શ્રીમન્તની પુત્રી છે, એટલે ત્હના સહવાસમાં પ્રત્યેક શ્રીમન્ત માણસો જ આવે છે એવું કંઈ નથી. વત્સલા ચૌદ વર્ષની છે. અભ્યાસમાં તે ઇંગ્રેજી ત્રીજું ધોરણ શીખે છે. શિક્ષણથી મન સુશિક્ષિત થાય છે. નાનાં મોટાં, ગરીબ, શ્રીમન્ત, દેવોની સાથે મિલન રાખવો એવી ત્હની સમજણ છે; પણ તે કોઈ પણ પ્રકારનો સદ્વ્યય કહેવાય નહીં. ખરેખર કહીએ તો ત્હવા સહવાસમાં કદત પન્દર મિનિટ આવનાર માણસ, વત્સલા પહેલાં નંજરની મિલનસખોર છે એમ ૨૫૪ કહે છે. શ્રીમન્તાઈઓ વિદ્યાના ગર્વથી તે તદ્દન મુહાઈ ગઈ છે. તે ગરીબ મનુષ્ય સાથે એ શબ્દ પણ બોલવા પુરી નથી, જે પ્રમાણે પુત્રની જવાબદારી પિતા ઉપર છે તેજ પ્રમાણે પુત્રીની

જવાબદારી માતા ઉપર છે. વતસવાનું વર્તન બસતર સુધારવાને કાળજી રાખીશ એની મને આશા છે. કદાચિત્ સારા સંસ્કાર ત્હેના કુમળા મગજ પર પડી ગયા તો ત્હેના સામ્રાજ કાળનાં વર્તનમાં જરાતર પશુ ફરક પડશે. બચકારમાં મનુષ્યને રાખથી રક પર્યન્તની ગરજ પડે છે. શ્રીમન્તાઇ આર દિવમની ચાન્દની છે. આપણા અંગમાં વાસ કરનારા સદ્-ગુણ એજ ખરી શ્રીમન્તાઇ છે.

ચૈત્રનાવરયામાં, ફાકડાં ચર્ધ કરવાનો શોખ પુરુષ તેમજ સ્ત્રી બન્નેને હોય છે. પણ તે ધરની પરિસ્થિતિ અનુકૂળ હોય તો જ બની શકે છે. આપણા દરમજ પ્રમાણે કપડાં લતાં જોઈએ, એ જરૂરનું છે. હાલમાં જગત દરેક પળે સુધરતી જાય છે, અને તે પ્રમાણે કપડાં લતાની પણ સુધારણા થતી જાય છે. પણ બહેન! સુધારણાની પણ મીમા હોય છે પોપા-ક ઉપરથી મનુષ્યની કિમ્મત થાય છે. વતસબનો પોપાક જોઈ લોકા શું કહે છે? ત્હેના કપાળે ઝીણી કંકુની બિન્દી જોઈ લોકાએ એને બાલચુની કે કાની છોકરી સમજી? શ્રીમન્તની છોકરી વીરા રૂપિયાની રેશમી માડી પહેરે ત્હેને બદલે તેજ જવારે ડાઢ રૂપિયાની જારીક ઓલછીમાં પોતાની શ્રીમન્તાઇ બ્હાર પાડે ત્યારે લોકા ત્હેને શું કહે? લોકાની આંખે ખરાબ? કે આપણું વર્તન ખરાબ? કે ત્હેના નિર્ણય તું ત્હારા મનમાજ કરી લે ને ચૌદ વર્ષની યુવાન છોકરી પણ સુતાં ઉઠતાં “ટોનીક પી”સ” પે છે. તું ત્હારી બાલ્યાવસ્થાનું સંસ્મરણ કરી ત્હારી પુત્રીને સુધારવાને પ્રયત્ન કરશે એવી મ્હારી ઇચ્છા છે.

ત્રીજી વાત ત્હારા પુત્રની ચિન્ બાસ્કરની વય સોળ સત્તર વર્ષની હશે, પણ હજી તે યુજરાતી ત્રીજી ધોરણ શીખે છે ત્હેના ખરાબર ન છાત્રાઓ ધંત્રજી એથું ધોરણ શીખે છે ત્યારે તે અઘાપી યુજરાતી શામાટે ન શીખી રહ્યો? બાસ્કરને લાગુમણી પરિક્ષા આપી કેમાં પેટ માટે નોકરી કરવી છે? એવો પ્રશ્ન તું મ્હને કરીશ, પણ બહેન? વિદ્યાને અને પૈસાને ડોળા સમજ્યાજ નથી. ગરીબનાં છાત્રાંઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવાને પ્રથમ પૈમાની અડચણ હોય છે. શ્રીમન્તાં છાત્રાંઓ પૈસાથી અરપૂર હોવાથી ન્હાના પ્રકારના શોખ કરી, ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવાને પ્રથમ પૈમાની અડચણ હોય છે. શ્રીમન્તાં છાત્રાંઓ પૈસાથી અરપૂર હોવાથી ન્હાના પ્રકારના શોખ કરી, ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવાને નાવાયક બને છે. શ્રીમન્તાં છાત્રાંઓ પ્રથમ પ્રથમ સ્કૅલર શું પ્રકારના એવો જલ્દી રમતો પ્રકારના એથ ત્હેને હાગે છે કંઈ શ્રીમન્તોનેજ અપચાદ આપવો એવો નિયમ નથી પણ એકંદર મારાસારનો વિચાર કરવો જોઈએ. શ્રીમન્તાં છાત્રાંઓ લાડથી દલી રીતે જગડે છે ત્હેનું તારે ધેર, જોઈએ એક દજાન્ન કહું છું પરમ દિવમની જ વન. તું ત્હારે ધેર દતો ત્યારે એક દિવસ સવારમાં ચિ બાસ્કર ત્હેની ‘ચંપી’ કુત્રી સાથે રમતો દતો બાસ્કર રમતમાં મદાયુષ થઈ ગયો હશે. એટલામાં જ ત્હેનો માસ્તર ત્હેને શિક્ષણ આપવાને આવ્યો માસ્તરને આવેલો જોઈ તેજ હાથે બાસ્કર ત્હેના પિતા કને જઈ દયામણું મ્હોં કહું. પુત્રની ધંત્રજી અવારે લગ્નના બેસવાની નથી એમ જાણી ત્હેના પિતાએ “મન્યાકાળે લાગુવવાને આ વજો” એવું માસ્તરને ઇરમાબુ (1) ‘વાર’ કહી માસ્તર આવ્યો ગયો. સન્યાકાળે પગ બાસ્કર લાગુવા નહીં બેસે તો માસ્તરને ચોક્કસ નુકસાન જવાનું હતું? મહિતાના દય પંદર રૂપિયાપગવાના તે પગવાના જ! છોકરો તદન લાક લગાવના નરી એવું મ્હારું કહેવું

નથી. પરન્તુ ભલતાજ હાડ લગાવવા તે શા કામના ! પુત્ર જો એ અક્ષર વધારે શીખે તો તેમાંજ તેહનું હિત સમાયજી છે. પુત્રનાં હિતાહિતની જવાબદારી તેહના પિતા ઉપર છે, અને પુત્રીનાં લગ્ન થયા બાદ તે સાસરે જાય ત્યાં સુધીની પૂર્ણ જવાબદારી તેહની માતા ઉપર છે. અસ્તુ. પત્ર ધણી લખાણ થયો છે. પત્રમાં કમી નહીં લખાયું હોય તો બહેન તારાં અંતઃકરણપૂર્વક મારી આપીશ એવી મહેને આશા છે. સર્વને આશીષ !.

તારો ગરીબ બન્ધુ,

અરવિન્દ.

૪.

સૌ બાળીરથી બાળી:-

બાળી, તમારા બન્ને પત્રો મળ્યા છે. તમારા પત્રો એટલે તમારાં હૃદયનું પ્રતિબિંબ. તમારા પત્રમાં એક પણ અક્ષર ખોટો નથી.

બાળી ! હું તમારી સ્તુતિ કરતી નથી પણ ખરું જ કહું છું કે, તમારા સરખો વિચારશીલ, સ્વમજદાર, અને સુશીલ પત્ની તમારા અરવિન્દભાષને પ્રાપ્ત થઈ છે, તેથી તેહનું સુખાનુ જ સ્વમજનું. ખરેખર તમારા સરખો સુહૃદિય ગૃહિણી જેને પ્રાપ્ત થઈ છે તેહનાં ગૃહસુખની સીમા જ નથી. તમારા પત્રો અને સર્વ મરજી વાંચ્યા છે. તેમાંની સંસારિક કહેણાજનક કહાણી વાંચી કાના મનમાં દયાનાં અંકુરો ફુટ્યા પિના રહે. તેમાંનું અલ્પવચિત સંસારનું ચિત્ર જોઈ કોનું અંતઃકરણ ભારાઈ આવ્યા પિના રહેજી ! બાળી ! તમારાં બન્ને પત્રોથી મહેને તમારી જૂઠા જણાઈ છે, અને તમારાં મનને એક પ્રકારનું આશ્વાસન મળ્યું છે. તમારા પત્રની અંતે ધણીજ તારીફ થઈ છે. અને સર્વે એકદમ કહેવા લાગ્યા કે:-“ બસ, અરવિન્દ પોતાની પત્નીને આપેલાં શિક્ષણનું તેહણે સાર્યક કર્યું છે. શિક્ષણથી મન સુશીલિત થાય છે; અને આવેલું મંકટ ધૈર્યથી વિખેરી નાંખવા પુરતો વિચાર કરનારી અંગમાં એક દિવ્ય શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. શિક્ષણના પણ પ્રુષ્ઠ પ્રકાર છે. શિક્ષણ આપવાના પણ પ્રુષ્ઠ માર્ગ છે. ઉત્તમ પ્રકારનાં આપેલાં ઉત્તમ શિક્ષણનું પરિગમ હમણેનાં ઉત્તમ જ આવે છે.” આવા પ્રકારનું બોલવું સર્વ લોકોનું થયું. બાળી ! તમારા મનમાં પણ શિક્ષણ લેવાની પૂર્ણ ઉત્કંઠા છે. પણ હું શું કહું ? એક તો અહીં શિક્ષણ લેવાનો પુરતો વખત જ મળતો નથી. કદાચને વખત કહાકું તો તેમ પ્રકારની અમારા ઘરમાં પરિચયિત નથી. રાત્રે ઘરનું મર્વ કામકાજ પૂર્ણ કરતાં સ્લાઇડસ વાગે છે. અને પછી શિક્ષણ લેવાનું તો શું ? પણ સર્વસ્વ ત્રાસદાયક લાગે છે. પ્રાતઃકાળે મજાસમાં પાંચ વાગ્યામાં ઉઠવું પડે છે. અસ્તુ. બાળી ! તમારા બન્ને પત્રોનો પ્રત્યુત્તર આપતાં આટલો વિશ્વમ્બ થયો છે. તે ખાત્ર તમો ચરમામાં દરો, પણ વિશ્વમ્બ લાગવાનું કારણ લખવાથી તમારો ચરમા ઉતરશે એવી આશા છે. બાળી ! તમો સર્વે ઘરમાં એકાં રહેવાનાં કારણે તમારા મનમાં આવી વાત આવી છે, દૂર શું કામ ? પત્ર લખવાનું જ ઉદ્દેશજ સ્ત્રોત્રે ? કમને પત્ર લખવાનો વિચાર આવતાં જ તે તમો ક્ષણમાં લખી શકો છો. બાળી ! અને

મ્હારે કેટલાક પ્રકારની અડચણો આવીને ઉભી રહે છે. મ્હને હમ્મેશ લખવાની ટેવ ન હોવાથી મ્હારાથી જલ્દી લખી શકાતું નથી. તે શિવાય સામુદ્ર દેરાણી, જેમણી, વીગેરેને હું નકામા જ પત્રો લખું છું એમ લાગે છે. સસરાજી ઘણે ખરે ભાગે ઘેર રહેવા નથી, પણ ત્હેને કોઈની મારફત પત્ર લખવાની બચ્ચ પડી તો આકાશ પાતાળ એક ક્યાં શિવાય રહે નહીં હમારા ઘરમાં હજુ જુના વિચારો જ ચાલે છે. સસરાજીને સ્ત્રીઓ લખે વાંચે તે તરફ અત્યંત તિરસ્કાર છે. હમારા ઘરમાં હજુ જુના જુના ધણી રીવાજો છે, અને આગળ ઉપર પણ તે જ પ્રમાણે ચાલતું એવો સસરાજીનો હજુ દૃઢ નિશ્ચય છે, પરમ દિવસે બળદ-માંથી ખાંડ ખરીદી આણી હતી કાગળની કોથળામાંથી મેં ત્હેને એક વામનમાં ભરી હતી. કોથળાના કાગળ ઉપર કંઈ જાહેરખબર હતી. ત્હેના ઉપર માત્ર મ્હારી દિણ પડતી જ “કામ ધંધો છોડી વાંચવાનું શરૂ થયું કે” એવો ખુબી મંમરાજી સન્ધ્યા કરતા હતા તે ઓરડામાંથી આવતો મ્હારા કાને પડ્યો એક તો મસરાજીનો સ્વભાવ કાક નેવામાં આવું કંઈ દિણે પડ્યું કે પડી તો પુછતું જ શું? મ્હારા સામુદ્રીની આવી વર્તની ઉખર થઈ છે, તોપણ હજુ તે એક નહાનાં બાલક માફક સસરાજી આગળ ચરચર કરે છે. સસરાજી હમ્મેશાં ખંદાર જ ક્યાં કરે છે. પણ એકાદ વખત ઘેર આવે ત્યારે પોતાની જરોખરતા પુત્રો સાથે પણ પ્રેમથી બોલી બે ઘડી વાત ખરી હોય એવું અઘાપિ મુધી મ્હારા સ્મરણમાં નથી કાંઈ વખત મંમરાજીક બામનમાં બેસતું પડે તો પણ ફક્ત એક કે બે શબ્દો જ. મ્હારા દીવરો તો મસરાજીની સ્લામી ઉભા જ રહી શકતા નથી તેઓ હાથ મુખખર્ચની કાગળમાં અભ્યાસ કરે છે, પરમ દિવસે જ દિવાળીની રાત્રીમાં તેઓ ઘેર આવ્યા છે. આવતાની સાથે જ માયા ઉપર રાખેલા વાળ જોઈ મસરાજીએ મનસ્વી હુકમ કર્યો કે, માયા ઉપરના વાળ કાઢી નાંખ્યા શિવાય મ્હારી પકિતમાં કોજન કરવા બેસતું નહીં દીવરજી પણ અન્તઃકરણમાં અતિશય ક્રોધાતુર થયા. ત્હેમને જેમ જાને તેમ સ્વભાવની મનાવ્યા ત્હેમાં ગુણવન્તરાય હવે સુમધમાં વસવાટ કરશે એમ લાગે છે આનંદરાય ખરીક્ષામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા જાણી સગરાજી પુછળ રીસે લાગ્યા છે. અને ત્હેને ઘેર રહેવાની જાની કરી છે. આનંદરાયનો સ્વભાવ પણ વડીલ પ્રમાણે સન્તાપી જ છે. તેઓ અત્રેથી જઈ, સુમધમાં કાંઈ નાટક મણગાંમાં જઈ રહ્યા છે. પણ ગુણવન્તરાયે ત્હેમને સ્વમજાવી પાછા આણ્યા છે. વડીલનું મુખ જોવાને પણ આનંદરાય રાજી નથી, અસ્તુ

આ દ્વેષ મહિનામાં આવી ચમત્કારિક સ્થિતિ હોવાથી ભાભી ત્હેમને પત્ર લખવાનો અવકાશ મળ્યો નહીં. સર્વ દૃષ્ટિકોણ ત્હેમને જણાવી છે. હવે ત્હેમારો ગુસ્સો ઉતરશે એવી મને સમર્પણ ખાત્રી છે. વધુ શું લખું? ત્હેમારો તો મ્હારા ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ છે. ભાઈત્રી અરવિન્દ-ભાઈને પ્રણામ. ચિંત્ર બાણને આશીર્વાદ.

લિં. ત્હેમારી પ્રેમાળ નણ્ડી,

સવિતા.

૫.

પ્રિય બહેન સૌં સવિતા:-

પ્રેમપૂર્વક અને કષ્ટમ આશીર્વાદ. બહેન, તું ત્હારી લાભીના પત્ની ગઢ જોતી હશે, એનામાં કદપના પણ તહીં છતાં ત્હારો પત્ર આવેલો જોઈ ત્હારા મનને જરા ખરાબ લાગશે તહીં પણ ત્હારાં મનને થોડી ઘણી નિરાશા તો થશે જ. ત્હારો ત્હારી લાભી પર આવેલો પત્ર મ્હને વંચાવ્યો છે. ત્હારો પત્ર વાંચી ત્હારા મનમાં કેટલાક ઉદ્ભવેલાં વિચારો આ પત્રમાં લખ્યા છે. ત્હારી લાભી દાલમાં રહેના બાપના આવેલા પત્રનો ઉત્તર લખવામાં ગુંથાયલી છે, એટલે મ્હેં આ પત્ર લખવાનું માથે લીધું છે. બહેન ! ત્હમો સીએ અરસ-પરસ એક ખીજનાં અન્તઃકરણ તદ્દન ખુલાં કરી દિતવચ્ચે કહો છો. ત્હમાં સરખી વયની સરખા વિચારની મૈત્રિણીએ પ્રેમના દ્વ આભિનયની બેઠે છે, એટલે ત્હમારો હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા રવતંત્ર વિચારોનો સમુદ્ર એક સરખો વહે છે. તે જ પતિ પત્નીનું, બાપ દીકરાનું, ભાઈ બહેનનું દિત કરે છે. કે તમારો હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા વિચારોનો સમુદ્ર બીક, લગ્ન, મર્યાદા, સંક્રાંતિ વૃત્તિ ઇલાદિ ખડક પ્રદેશમાં મ્હોટી સાવધાનીથી અને શાન્તપણાથી વહે છે પણ એમાં ત્હારો દોષ નથી. ત્હમારો પ્રેમાળ, અને વિનયશીલ મનમાં એ સદૃશ્યજન છે, બાલક-છોકરી હંમેશાં રહેની માતાને વધારે યાદે છે. તે માતાને છોડી કણ્ઠમર પણ દૂર રહેતી નથી. પુત્રી જોતેલો માતા સાથે સંબંધ રાખે છે તેટલો પિતા સાથે રાખતી નથી પુત્રની સ્થિતિ સાધારણ રીતે આનાથી તદ્દન ઉચ્ચતી જ છે. પુત્રને માતાનો રનેહ કંઈ નથી હોતો એમ નથી, પણ પુત્ર જરા સ્વમજવાલો યાય છે કે પિતા સાથે વધારે રનેહ રાખે છે, પિતા બહાર જવા જોયાર યાય કે, પુત્ર પોતાની ટાપી હાથમાં પકડી હાથથી ધસારત કરી, કિંવા બાલકાધારમાં ત્હારે બહાર આવવું છે' એવું કહે છે. પુત્રને બહાર ફરવાનો શોખ પુત્રી કરતાં વધારે હોય છે. અસ્તુ. બાલ્યાવસ્થામાંથી જ સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે આવી રીતે તફાવત દર્શાવે પડે છે.

સવિતા બહેન, ત્હારી, અને ત્હારી લાભી વચ્ચે આવેલો પત્રવ્યવહાર જોઈ ત્હારાં મનને ઘુણે જ આનંદ થયો છે. તેમજ ત્હારાં મનનું કંઈક સમાધાન પણ થયું છે. એના રની ચર્ચા સ્ત્રીથી જ થતી જોઈએ. એટલે તે ચોખ પ્રકારે થઈ, સમાજને થોડાપણા ફાયદો એનાથી થશે-ત્હારા પહેલા પત્રમાં એક ઠેકણે " સ્ત્રીએનાં મનની વાતમાં સ્ત્રીએને સારી રીતે અને જલ્દી સ્વમજ પડે છે. " એવું એક વાક્ય ત્હને લખેલું તે યાદ હશે જ. તે લખવાનું પ્રત્યક્ષ ઉદ્દેશ્ય એટલે ત્હારી, અને ત્હારી લાભી વચ્ચે આવેલો પત્રવ્યવહાર એ જ છે. બહેન ! મંસારમાં ત્હારે સી અને પુરુષનો મરખો જ સંગ્રહ હોય ત્હારે પણ, મંસારમાં આરીક સુખ કુખની જાગર પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને જ વધારે હોય છે. સંસાર ચંકટ ઉત્તમ રીતિને સ્વાવધાને પુરુષને ન્હાના પ્રકરના અમ કલોમ, વીગેરે કરવા પડે છે. પુરુષનું મન હંમેશ ઉલોમ સુદિમાં જ હતું રહે છે અને સ્ત્રીએનું મન સંસાર સુદિમાં ફરતું રહે છે. રિનું એક ન્હાનું મરખું ઉદ્દેશ્ય હતું હું:-પતિ સન્માનને આશીસ્તમાંથી ઘેર આગે ત્હારે રહેની વૃત્તિ દરરોજ કરતાં વધારે આનંદિત રેખાઈ. રહેલો પોતાના આનંદનું કારણ

પત્ની આગળ પગાર વધવાનું જણાવ્યું. પત્નીએ હાતું મુખ કર્યું તહેજે પોતાના આનન્દનું કારણ પતિ આગળ, એક કાટલું વસ્ત્ર આપી લીધુંનું અથાણું બરત્તાની ચીનાઈ બરત્તી લીધી તે જણાવ્યું. બન્નેનો આનન્દ એકેન્ન દરજ્જાનો સંસાર સંબંધનો જ હતો. બરત્તી અને પગારની વૃદ્ધિ, બન્ને બાજુનો સંસારનીજ છે. માત્ર તે આનન્દ જુદો જુદો છે. અસ્તુ. હવે હું ત્હને જે વિષય પર પત્ર લખું છું તે તરફ વળું છું.

જેનું તું ત્હારા પત્રમાં ત્હારા સસરાજીના સન્તાપી સ્વભાવનો, અને ત્હારો ન્હાનો દીયર રોપથી નાટક કંપનીમાં ફટલાક દિવસ રહ્યાનો ઉલ્લેખ કરે છે. તે બાબત હું ત્હને બે શબ્દો લખનાર છું. ત્હારો દીયર આનંદરાય નાટક કંપનીમાં જતો રહ્યો ત્હનાં બે કારણો છે. તે પૈકી એક પ્રત્યક્ષ, અને બીજું અપ્રત્યક્ષ. હમણાં હમણાં બે ત્રણ વર્ષ થયાં નાટક કંપનીઓનો પ્રવાહ વલ્લો જાય છે. દર વર્ષે નિશ્ચય બે ત્રણ નાટક કંપનીઓ ઉભી થાય છે. પ્રત્યેક શહેરમાં બે ત્રણ નાટક મંડળીઓ ખેલ કરી લોકોનું મન રંજન કરે છે. સંખ્યાક્રમે નાટકના છેકરાઓ (એક્ટર) લખકાજંઘ પોષાક પહેરી શહેરમાં ફરતા ફરે છે. નાટકની મંડળી શ્રીમન્ત અને સુખી હોય છે એવી ઘણા મોટા લોકોમાં સમજીત છે. તે શિવાય કેટલીક બાબત સંગીત ઉપર અવલંબેલી છે. બાલ્યાવસ્થામાં એકદમ બાળતની હશે લાગી એટલે ત્હની અસર બાળકનાં ક્રમમાં મગજ ઉપર તુર્તાતુર્ત થાય છે. બાળકોને ખરાબ ક્રિયા સારી વલણ તરફ વાળવા બાબત તેના ધરના વડીલ માથુસે તે બદલ વધારે કાળજી રાખવી જોઈએ. ત્હારા આનંદરાય દીયરને નાટક કંપનીમાં જવાને અપ્રેક્ષિત રીતે ત્હારા સસરાજી કારણજીત છે. એવું કહેવાને હું સાદમ કહું છું, કેવું તે જો. કુટુંબમાં વડીલ પુરુષનો અભ્યંતર ધાક બેસાડવાને, કુટુંબની મંડળીને ત્હની આગાહી પાલન કરાવવાને, ત્હના શબ્દોને માન આપવાને, વડીલ પુરુષમાં કાંકપણુ જોઈએ એ સ્વાભાવિક છે, પણ તે કાંકપણુનો અમલ કરવાને દાસ્યપણું સ્વીકારવું જોઈએ. હમ્મેશ સન્તાપી રહી ધમપણક કરવું એવું કાંકપણુ આખરે કોડી કામનું ચર્ચ પડે છે. ત્હને ખજર હશે કે એકદમ કમલ સાસુ જ્ઞાને પોતાની પુત્રવધુ ઉપર રોષે બરામ છે, ત્હારે પુત્રવધુને સાસુના રાખની ક્ષીતિ ન લાગતાં ત્હનાં મુખમાંથી તિરસ્કાર મુક્ત ઉત્તર “ રાજ ગરે ત્હને કાણુ રહે ? ” એવો નીકળે છે. સન્તાપી સસરાજી પોતાને માટે બીજાનાં મનમાં અપ્રીતિ અને તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરે છે. તું લખે છે કે “ સસરાજી આગળ સાસુજી તેમ જ દીયરો ઉભા રહી શકતા નથી. ” એ અક્ષરશઃ સત્ય હોવું જોઈએ, વડીલના સન્તાપી વર્તનમાં આનંદરાયના મનમાં તિરસ્કાર વધી ગયો એવું હોવું જોઈએ, અને તેથી જ તહેજે ‘ વડીલનું મુખ જોવાનો નથી ’ એવો ઉગ્રાર કહ્યો. આનંદરાય પરીક્ષામાં નાસીપાસ થયો એ ત્હની જૂન ખરી, પણ આજ જ વખતે ત્હારા મસરાએ પુખ્ત વિચાર કરી કપોઠા દેવો હતો. પુત્રના અપરાધ બદલ રોષ આણુવો, પ્રમંથે યોગ્ય શિક્ષા કરવી, એ વડીલનું કર્તવ્ય જ છે. પણ તે વખતે વડીલો પુત્રને ત્હનાં કર્તવ્યથી જાણકાર કરવો અને એ પણ વડીલનું જ કર્તવ્ય છે. ‘ તું ધરમાંથી કોણું કર ’ અને ‘ હવે ત્હાં બીજા માગી ખા ’ આવી આવી અવિચારપણી શિક્ષા પુત્રને કરવી, એટલે આપણા હાથથી પુત્રની જીન્દગી ખરાબ કરવી એ જ છે. અસ્તુ. પત્ર ઘણો લખાણ થયો-હવે સમાપ્ત કરું છું. ચમુર પક્ષમાં કોઈપણ મનુષ્યનું દિલ નહીં ખવડાવી ખજર-ધરી રાખજે પ્રકૃતિ બદલ યોગ્ય સંભાળ રાખજે, એ આશીર્વાદ. રા. દિનકરરાયને શીર સાદાંજ નમસ્કાર

લિ. ત્હારો પ્રેમી બન્ધુ,

અરવિન્દ.

ફૂલવાડી.

ગૃહ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસક્રમ.

(મદ્રાસની પ્રજાકીય વિશ્વવિદ્યાલય ' નેશનલ યુનિવર્સિટી ' નો

ગૃહ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસક્રમ)

(દ્વિતીય ઉપરથી અનુવાદ.)

૨૧. ૨૨. પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ. (બી૦ એ૦)

૧. રાંધણ કળા.

(વય).

૫-૬. દીંગલી રમવાનો ઓરડો અને તેની વ્યવસ્થા.

રાંધવાની રમત.

૭. દીંગલીને ખવડાવવાની તથા સારવાર કરવાની રમત.

તેને ઉધાડવામાં હાલરડાં, વગેરે.

૮. દાળ તથા ચોખ્ખા ઝાડકવા અને પીણુવા.

૯. શાક સમારવું. ફળ ચીરવાં,

દિંદુ પંચાંગ પ્રમાણે તિથિ, વાર, મહિના, રેતુઓ વગેરેની સમજણ.

૧૦. ચાવતાં અને ચટણી બનાવવી.

ખર્ચાનો દ્વિસાળ રાખવો.

ચોવા આપેલાં કપડાં તથા રોજ આવતા કુધની નોંધ રાખવી.

૧૧. દાળ, ચોખ્ખા વગેરે છડીને સાફ કરવા.

ચોખ્ખા, દાળ, આમટી, કઠી, રોટલી, જાખરી, ચોરણપોળા વગેરે વા બનાવવી.

ફરાળની વાનીઓ તૈયાર કરવી.

૧૨. અતિથિ સત્કાર. પાણી ખેંચવું. ધોવું.

ગરમ મસાલો તથા વધારમાં જોઈતી ચીજો તૈયાર કરવી.

હળજોઈ જાખવા. ટપાલના તથા તારના સાધારણ નિયમોની સમજણ.

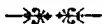
ગાયે, બેસો વગેરેની સંભાળ, (વાસીકુ, દોવું વગેરે).

૧૩. સાધારણ સંપૂર્ણ રાંધવું. માંસની વાનીઓ તૈયાર કરવી.

ફૂં, દહી, યાચ, ઘી વગેરે બનાવવાં,

માસમાં પીરસવું.

૧૪. અમુક સંખ્યા માટે જોઈતી ખોરાકની ચીજોના પ્રમાણની સમજણ. લાકુ, લાજી, ચેવડો વગેરે ખાસ વાનીઓ તૈયાર કરવી ફસલ ભરવાની ઝાલુ તથા તેની રીતની સમજણ. ચુવા બનાવવા. અચાણું, પાપડ વગેરે કરવા. (આ ચીજોને આગ-ગાડી તથા આગખોટ દ્વારા મોકળવાની તથા સાથે લેઇ જવાની રીતનું જ્ઞાન) હિંદુ તહેવારો તથા તે દિવસોએ ધરમાં કરવાની વિધિની સમજણ.
૧૫. મુરબ્બા બનાવવા. ખોરાકના પદાર્થોના પ્રશિક્ષારક તત્વોના રસાયણનું જ્ઞાન. શાક લાજીની વાડી તૈયાર કરવી, તેમાં વારાફરતી શાક વાવવાના સમયની સમજણ.
- ૨૮૫ તથા વિજ્ઞાપી રાધિવાનું જ્ઞાન,
૧૬. હિંદના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં રાધિવાની રીતોની સમજણ. દેશીઓ વિલાયતી પદ-તિના જમણુવારની વ્યવસ્થા. નોકરો પર દેખરેખ, દિસાખ રાખવો, ગૃહ વ્યવસ્થામાં કરકસર કરવાના ખાસ મુદ્દાઓની સમજણ.

૨. વાસણુ તથા કપડાં.

(વય).

૫. રમકડાં જેવાં વાસણુ ઢીંગલીના કપડાં. રમતગમત.
- ૬-૭. ઉપર કહેલી ચીજોને ધોઈને સાફ કરવી; તથા તેમની નોંધ રાખવી.
૮. સાદું સીવણુ, ઢીંગલીના કપડાં સીવવાં.
૯. સીવણુ, પોતાનો ધાખરો ચોળા સીવવાં,
૧૦. કપડાં ધોવાં, સુકવવાં તથા તેમને અચ્છી કરવી.
- ૧૧-૧૨. સીવવાનો સાચો વાપરવો ૨૮૫ના જુદા જુદા ભાગનું જ્ઞાન, જુદી જુદી રીતે ધાતુનાં, પત્થરનાં તથા કાચના વાસણુ ચક્રચક્ષ્ટ કરવાં.
૧૩. કુડતી, પામળમા અને ખમીસ વેતરીને સીવવાં. બટનો બનાવવા અને વણુકુ વગેરે. ભરવા શું ચવાનું કામ. નક્કરી કામ.
૧૪. વણાટ કામ. જુદી જુદી જાતની સાડીઓ તથા લુગડાંની કિંમત, દમઉપણું રંગ વગેરેની માહિતી. કાપડની કિંમતની સમજણ.
૧૫. સીવવાના મંચાના જુદા જુદા ભાગોનું જ્ઞાન, વેતરવા સીવવાનું વધારે જ્ઞાન.
૧૬. જુદી જુદી ધાતુઓની કિંમત. અને ઉપયોગનું જ્ઞાન. તે કયા પ્રાંતમાં સૌથી સારી મળે છે તે માહિતી. કપડાંની સંભાળ. કપડાં તથા વાસણોનું જાતુંઓથી સંરક્ષણ. કપડાં તથા વાસણો વાપરવામાં સ્વચ્છતા. તેમનું વિચાર.

૩. ધરની સાંસુક અને દરદીની સારવાર.

(વધ).

૫-૬. ઈંગદીઓની સારવાર કરવાની રમત.

૭-૮. ઓકરો આગળ વાતો કહેવી.
તેમની અવારનવાર મંભાળ લેવી.
સ્વચ્છતા તથા વ્યવસ્થા રાખવાની ટેવ.
પૂજા કાઢવો વાળ ઓળવા.

૭-૧૦. ઓરડાને વ્યવસ્થિત રાખવો.
ઓકરોને દુધ કે ખીન્ને ખોરાક ખવડાવવો.

૧૧. વાળ ઓળવા. તેનથી સ્નાન કરવું
દર્દીની સારવારમાં મદદરૂપ થવું.

૧૨. દર્દીની સારવાર તથા અકસ્માત વખતે તાત્કાલિક ઉપાયોનું જ્ઞાન.

૧૦. સાધારણ રોગો અને તેમાં વપસતી સામાન્ય ધરંગતુ દર્દી દવાઓ.

૧૪. ગરમીમાપક મંત્ર, પીચકારી, સુંઘવાની દવાઓ વગેરેનો ઉપયોગ, અકસ્માત વખતે તાત્કાલિક મદદનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન.

૧૫. ઓકરોની આરોગ્યતા ઓકરોની મંભાળ.

૧૬. દર્દી તથા ઓકરોની જુદી જુદી સારવાર અને મંભાળ.

૪. ધર્મ વિધિઓ અને કળાઓ.

(વધ).

૫-૬. ભજન ગાથાં કૂદડી તથા ખીન્ન પ્રકારોનું પૂજન.

૭. રંગોળી પુરવી. દુધા દુધા શ્લોક, ભજન અને ધર્મકથાના મંત્રો જાણવા તથા સમજવા.

૮. આરતીયા, પારણી વગેરે ગાવાં.
અર્ધ પૂજાના સામાનની વ્યવસ્થા સંબંધી સમજણ.

૯-૧૦. ચિત્રાંગા અને રંગાટ કામ. સંગીત. સ્તોત્રો તથા દેહાણીયો કહેવી.

૧૧. વાધ સાથે જ્ઞાન ભજન ગાવાં. મંગળાગોરો, મહાલક્ષ્મી પૂજન. ઋષિપત્રમાં, દીવાળી વગેરે સ્ત્રીઓના મત ઉપવાસના દિવસોની વિધિની સમજણ.

૧૨. પંચાંગ સમજવું શ્રાદ્ધ, દશરા વગેરે તહેવારોની વિધિ માટે પૂજા સામગ્રીની વ્યવસ્થા સંગીત શાસ્ત્ર.

૧૩. ૫૬ ગાથાં રામાયણ, મહાભારત તથા પુરાણોમાંથી સારી સારી વાતો કહેવી. રંગોળી ચીતરીને તેમાં રંગ પૂરવા.

૧૪. ઉપનયન, લગ્ન વગેરે પ્રસંગ પર સ્ત્રીઓએ કરવાના કાર્યની સમજણ પાટલા માંડવા અને તેમાં મનોદર રંગોળી પૂરવી.

૧૫. ધરને રણગારવું દેવધરને સુશોભિત કરવું સંગીત તથા ચિત્ર કામનું વધારે જ્ઞાન.

૧૬. સંગીત સાથે અગર તેના વચર કથા કરવી. પૂજન અર્ચન વિધિ બોલવો. ખાસ પ્રસંગ માટે ધરને રણગારવું વગેરે.

શ્રી કેળવણી.

શ્રી કેળવણીની ખાનગી સંસ્થાઓના મુધારા વિષે નીમાએલી કમીટીનો અહેવાલ.

શ્રીચુત્ મંત્રી-ગુજરાત કેળવણી મંડળ.

ગુજરાત કેળવણી પરિષદની બીજી બેઠક ગયે વર્ષે ૨૦-૨૧ ઓગસ્ટના રોજ ભરૂચમાં શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીના પ્રમુખપણા નીચે મળી, તેમાં નીચેનાં (પંદરમે) કાન પસાર થયા હતા:—

“શ્રી કેળવણીના વિસ્તાર માટે જે જે ખાનગી સંસ્થાઓ પ્રયત્ન કરી રહી છે તેને આ પરિષદ આવકારદાયક લેખે છે અને સદરહુ સંસ્થાઓ વધુ અસરકારક રીતે કાર્ય કરે તે માટે તથા તેમનાં કામ વગેરેમાં એકના અને સહકાર આવે તે સારૂ તે સર્વ સંસ્થાઓની તપાસ થાય અને તેમને સૂચનાઓ કરવામાં આવે તે ઇચ્છુ છે, એમ આ પરિષદનું આનંદુલ્લેખવાધી આ કાર્ય માટે પરિષદ નીચેના ગૃહસ્થાની એક કમીટી નીમે છે, અને તેને આ દરેક સંસ્થાની મુજાસત લઈ, તેના કાર્યવહનમાં વધુ ઉપયોગી થાય તેવી સૂચનાઓ આવતી પરિષદ પહેલાં કરવા બલામણુ કરે છે:—

‘‘પ્રો. સાંકળચંદ જેઠાલાલ શાહ, રા. ચંદુલાલ કાશીરામ દવે, રા. કેશવપ્રસાદ છેલ્લા-લાલ દેસાઈ, રા. અમૃતલાલ વિ હક્ટર, રા. ઇન્દુલાલ કે યાત્રિક, રા. મનસુખલાલ આ. ભારતર, સૌ તારા ભારતર, રા. ગિરધરલાલ ઉત્તમરામ પારેખ, સૌ. શારદા મહેતા, ડૉ. મુમંત બ. મહેતા, રા. દિરાલાલ ત્રિ પારેખ રા. હરિપ્રસાદ પી. મહેતા, અને રા. નગી-નદાસ ભારતર.

૧. આ કમીટીની એક સભા મુંબાઈમાં તા. ૩-૧૨-૧૭ ના રોજ મળી હતી. તેમાં શ્રી કેળવણીના આદર્શ વિષે સામાન્ય ચર્ચા થયા પછી એણે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે, શ્રી કેળવણીની ખાનગી સંસ્થાઓની અંગન મુલાકાત લઈને, વિષે હકીકત બેગી કરીને વિચારવા થોડા એક્સ મુદ્દા રજુ કરવા, (૧) સૌ. શારદા મહેતા (૨) રા. અમૃતલાલ હક્ટર (૩) રા. મનસુખલાલ ભારતર (૪) રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ અને (૫) રા. ઇન્દુલાલ યાત્રિકની એક પેટા કમીટી નીમવી. આ પેટા કમીટીએ પોતાનો રીપોર્ટ અમારી સમક્ષ રજુ કર્યો છે તેમાં બુદ્ધિ બુદ્ધિ સંસ્થાઓ વિષે જે હકીકત અને અભિપ્રાયો રજુ કર્યા છે અને જે વિચારવા થોડા મુદ્દા તારવી કાઢ્યા છે તે વિષે વિચાર કરીને અને નીચેના રીપોર્ટ રજુ કરીએ છીએ.

૨. હવે આગળ વધતા પહેલાં જે પ્રાથમી અમારી નીમણુંક કરવામાં આવી છે તે વિષે કુદરતી સ્પષ્ટીકરણ કરવાની અને રજૂ. લખાણે છીએ. પ્રથમ, તે ખાનગી સંસ્થાઓ છે “શ્રી કેળવણીના વિસ્તાર માટે જે ખાનગી સંસ્થાઓ પ્રયત્ન કરી રહી છે.” તે

“અસરકારક રીતે કામ કરે તે માટે તથા તેમના કમ વગેરેમાં એકતા અને સહકાર આવે.” તે સાર તેમને સૂચના કરવા માટે નીમવામાં આવ્યા છે. ખાનગી સંસ્થાઓ-એ સંઘમાં માત્ર ખાનગી વ્યવસ્થાથી ચાલતી સંસ્થાઓનો નહિ પણ મરકારી ખાતાથી પૂરે-પૂરી સ્વતંત્ર રીતે કામ કરતી હોય તે સંસ્થાઓનોજ સમાવેશ થાય છે એવી અમારી માન્યતા છે. જો તેના કમ વગેરે સરકાર તરફથી નિયત થયા હોય તો તેમાં એકમ અને સહકાર માટે સૂચનાઓ કરવાની હોય નહિ. નીચે જણાવ્યા મુજબ આ સંસ્થાઓમાં મોટી સ્ત્રીઓના થોડા કક્ષાકના વર્ગો, દુનર ઉદ્યોગ વર્ગો તેમજ સુરત અને અમદાવાદના મહિલા વિદ્યાલય જેવી નિયમિત માધ્યમિક શાળાઓ આવી જાય છે. પરંતુ એ તો સ્પષ્ટ છે કે પરિપક્વે કરાવ મુખ્યત્વે કરીને આ મહિલા વિદ્યાર્થીને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવ્યો હતો. અને તેનેજ પરિપક્વે વ્યવહારદાયક ગણીને તે બંનેમાં દીપી આવવા નવીન મુખ્ય સિદ્ધાંતોને-માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ, સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષણ વગેરેને-સંમતિ આપી છે. આ વાત ખ્યાનમાં રાખી આ રીપોર્ટ વાંચના બલામણુ છે.

૩. આ રીપોર્ટને અમે ત્રણ ભાગમાં વહેંચીશું (૧) હાલની સંસ્થાઓની સામાન્ય સ્થિતિ (૨) સ્ત્રી કેળવણીનો આદર્શ અને (૩) તે ખ્યાનમાં લઈને આ સંસ્થાઓના સુધારા, એકમ અને સહકાર માટે કરવાની સૂચનાઓ. પહેલા ભાગનું વિવેચન પેટા કમીટીના રીપોર્ટને આધારે કરવામાં આવ્યું છે કારણકે અમે બધાએ બધી સંસ્થાઓનો અંગત પરિચય મેળવ્યો નથી. તો પણ તે વિષે મેળવેલા સામાન્ય જ્ઞાનથી અમે તેને મંજૂર રાખીએ છીએ.

૪. પેટા કમીટીના કેટલાક સલાહદાઓ નીચેની સંસ્થાઓની મુલાકાત લીધી હતી.

મુખ્ય—ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, સેવાસદન, વનિતાવિશ્રામ, ભગિની સમાજના ઘાટના અને ગીરગામના બે વર્ગો, મેડેમ નિકેબના વર્ગો, મોરારજી ગોડુનદાસ મહિલા વર્ગો, કુન્દરબાઈ કન્યાશાળા અને સ્ત્રી વર્ગ.

સુરત—મહિલા વિદ્યાલય, વનિતાવિશ્રામ.

નડીઆદ—લક્ષિતાવનિતાશ્રમ.

ઉમરેઠ—વનિતાવિશ્રામ.

અમદાવાદ—વનિતાવિશ્રામ-મહિલા વિદ્યાલય.

૫. ગુજરાત અને કાઠીઆવાડમાં હસ્તી ધરાવતી અને અમારા જાણવામાં આવેલી બધી સંસ્થાઓને પોતાના કાર્યના હેવાલ મોકલવા વિનંતિ કરી હતી. ઉપર જણાવેલી સંસ્થાઓ ઉપરાંત નીચેની સંસ્થાઓના જાણેલા કે લિખિત હેવાલ અમને મળ્યા હતા.

વડોદરા રાજ્ય—વડોદરા, પાટણ, અમરેલી અને નવસારીના સ્ત્રી ઉદ્યોગગૃહો, અમરેલી ભગિની સમાજનો વર્ગ, સિદ્ધપુર વનિતા વિશ્રામનો વર્ગ, ડાંગર ભગિની સમાજનો ઇંગ્લેન્ડ વર્ગ.

નોંદો—વીએમ ઈન્ડિયન એસોસિએશનનો વર્ગ.

ભાવનગર—શુજરાત હિન્દુ સ્ત્રી મંડળનો વર્ગ

૬. આ મંડળાએ વિશે અમારા મન ઉપર મામાન્ય રીતે નીચે પ્રમાણે છાપ પડી છે.

(૧) મોટી વયની સ્ત્રીઓ માટે પ્રાથમિક શિક્ષણના વર્ગો લાખવા તરીકે લગિની સમાજના ટાટના, મોરારજી મારડીટના અને માંડવીના વર્ગો (મુંબાર્ક).

મોટી વયની જે સ્ત્રીઓ લગભગ અચળા પુરુષગી નિરક્ષર હોય છે, તેમને લખનાં વાચનાં આવડે અને સામાન્ય જ્ઞાન મળે તે માટે આ વર્ગો કાઢવામાં આવે છે. આ સ્ત્રીઓ—જેઓ મોટે ભાગે મામાન્ય મધ્યમ વર્ગની હોય છે—તેઓ બપોરના દોઢ બે કલાક લાંબી શેઠે એમ હોય છે,* વખતો વખત ઘરકામને લીધે ગેરહાજર રહે છે અને એકંદરે થોડા વખતમાં પોતાનો અભ્યાસ પુરો કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. તેથી સ્વભાવિક રીતે તેમને આ વર્ગોમાં સરકારી પદ્ધતિ મુજબ પ્રાથમિક શિક્ષણ આપવામાં આવતું નથી ત્યાં શુજરાતી ભાષા વાચનભાષાની કે બીજી કાઠી ચોપડીઓમાંથી શિખવવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત ગણિત, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, સંગીત વગેરેમાંથી કેટલાક વિષયો અતુલ્યતા પ્રમાણે શીખવાય છે. ભરત શુદ્ધજી સાધારણ રીતે બધા વર્ગોમાં શીખવવામાં આવે છે.

ગૃહ છવન અને મમાજની અમોઘ મુશ્કેલીઓ વચ્ચે, અભ્યાસની ટેવ વધારતી મોટી વયની સ્ત્રીઓને લગભગ શરૂઆતથી આવા વિષયોનું પ્રાથમિક શિક્ષણ, દરરોજ બે કલાકના વર્ગમાં આપવું એ ઘણું જ મુશ્કેલ જતાં અતિશય જરૂરનું કામ છે. અને તેથી આ કામ હાથ ધરનાર સંસ્થાઓ ઉત્તેજનને પાત્ર છે. જતાં અમને જણાવતાં ખેદ થાય છે કે આ સંસ્થાઓનું કામ જોતાં અમને કંઈક અમતોષ થયો છે. પ્રથમ તો સમગ્રની મર્યાદાઓ ધ્યાનમાં લઈને શીખવવાના વિષયોની ચોક્કસ સંખ્યા ને પ્રમાણ નક્કી કરવામાં આવતું નથી, વર્ગમાં દાખલમુલક જોવામાં નથી આવતા અને હોય છે તો બા-ચેજ પગાય છે, જે સ્ત્રીઓએ જુદે જુદે વખતે લખવાનું શરૂ કર્યું હોય છે તેમના બરાબર ઈલાહીદા વર્ગ પાડવામાં નથી આવતા, જેથી આગળ વધેથી સ્ત્રીઓને ઘણીનાર પછાતની સાથે ધસણું પડે છે. શિક્ષકોના પર બધા શિક્ષણનો આધાર છે, અને એ દૃષ્ટિથી પણ આ વર્ગો સતોષકારક નથી થોડા શિક્ષકોને વધારે વર્ગો લખાવવા પડે છે, અથવા બીજી કામ કરનાર ગૃહસ્થો અધિક વિષય કલાક કે બે કલાક આ વર્ગોમાં શીખવવા આવે છે. આરંભના પ્રયાસમાં આ દોષો સ્વાભાવિક છે અને તે જતાં તેને દૂર કરવાને સતત ઉપાયો લેવા જોઈએ.

* (૨) જે સ્ત્રીઓએ કંઈક પ્રાથમિક કેળવણી મેળવી હોય તેમને અગ્રેજી, સંસ્કૃત, શુજરાતી, સંગીત, ભરત શુદ્ધજી વગેરે વિષયો શીખવવાને આ પ્રમાણમાં ચઢતી કાટીના વર્ગો કાઢવામાં આવે છે, ‘હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના શુજરાતી વર્ગોમાં તે સરથા તરફથી મેળવી પરીક્ષા માટે સ્ત્રીઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે અને તેથી તે એકંદરે સતોષકારક છે, બાકી સાધારણ રીતે તેમને પણ મનખર્ચ વિષયો શીખવવામાં આવે છે, જે થોડા વર્ગોમાં મોટી સ્ત્રીઓને નિયમિત પ્રાથમિક શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, અને ભરત અને અમદાવાદમાં મહિલા વિદ્યાલયો જ્યાં કન્યાઓને માધ્યમિક કેળવણી આપવાને પદ્ધતિમર પ્રેરણા-કરવામાં આવે છે. તે શિક્ષણના સ્ત્રીઓનો ઘણાજ વર્ગો આ કાટીમાં આવે છે.

તેને પણ ઉપર જણાવેલા દોષો લાગુ પડે છે. વર્ગવાર ચોક્કસ ક્રમ અને દાહમટેજલનો અભાવ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ક્યાં અને કેટલા વિષયો શીખવા તેનો ધર્મ ખરૂં દરેક સ્ત્રીની પોતાની મરજી ઉપર આધાર હોય છે એટલે વર્ગ વાર ક્રમ સાધારણ રીતે સંભવતો નથી. જો કોઈ જગ્યાએ વર્ગ પાઠવામાં આવે છે તો તે વિષયને અનુસરીને-અર્થાત્ એકે સ્ત્રી સંસ્કૃતમાં બીજા ધોરણમાં હોય અને ઇંગ્રેજીમાં હજી ધોરણમાં હોય અને પરિણામે તેને એકા વખતે બે વર્ગમાં દાખલ રહેવાનો પ્રસંગ આવે.

આ વર્ગોના સંબંધમાં એક બાબત ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે, જેની જુદી નેધ લેવી નેહએ. જે સ્ત્રીઓ નાનપણમાં ત્રણ ચાર ગુજરાતી ચોપડીઓ લાઈ હોય તેમનું 'લક્ષ ગુજરાતીનું' પોતાનું જ્ઞાન વધારવા તરફ સાધારણ રીતે હોતું નથી, પણ થોડું સંસ્કૃત અને ખાસ કરીને ઇંગ્રેજી શીખવાની તૈયારી ધણી હોશ ધરાવે છે. હવે દેખીતી રીતે આ બાબત એની સાદી પણ ચોપડીઓ વાંચી શકાય એટલો કાણુ તેના પર મેળવાય તોજ તેનો અભ્યાસ ઉપયોગી નીવડે. પણ તેવો કાણુ મેળવવાને જે શ્રમ અને અભ્યાસની જરૂર પડે તે ધણી ખરી સ્ત્રીઓને માટે લગભગ અશક્ય હોવાથી, તેઓ ધણું ખરૂં વૃથા ગયાસમાં પોતાનો ધણો અમુલ્ય સમય બગાડે છે અને તેટલા સમયમાં દિલ્લમ ગુજરાતી પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવાની તક ગુમાવે છે. આ વિષે વિશેષ અને સુઘનાના વિભાગમાં લખ્યું છે.

(૬) અમદાવાદ અને સુરતમાં મદદલા વિદ્યાલયમાં કન્યાઓની જોળવણી બાળ-પોથીથી લઈ કરવામાં આવે છે, અર્થાત્ કન્યાઓને સ્વતંત્ર ધોરણ પર પ્રાથમિક જોળવણી પણ આપવામાં આવે છે. સુબોધમાં એક સખી ગૃહસ્થ 'કુંવરબાઈ કન્યારાણા' પોતાને ખર્ચ ચલાવે છે, તેમાં શિક્ષિકાઓ સારી છે, તેથી છોકરીઓ સાફ શિક્ષણ લઈ શકે છે. ફ્રીસ, સંગીત અને ક્રિડગાર્દનના વિષયો પણ ત્યાં કંઈક શીખવાય છે. અમદાવાદ અને સુરતની સંસ્થાઓના ક્રમ પરિશિષ્ટરૂપે આપ્યા છે.

(૪) અમદાવાદમાં અને સુરતમાં મદદલા વિદ્યાલયો ખાસ કરીને કન્યાઓને સ્વતંત્ર ધોરણ પર પ્રાથમિક જોળવણી આપવને આશરે બે વર્ષ પર સ્થાપવામાં આવ્યા છે. આ સંસ્થાઓ ૧ ક્રમ પરિશિષ્ટમાં રજુ કરવામાં આવ્યા છે; અને તેના સિદ્ધાન્તો વિષે આગળ લખાઈથી અર્થો દરવામાં આપ્યા છે, એટલે અહીંયાં એમજીજી લખવું બસ દરેક આ સંસ્થાઓનું ઉપર ઉપરથી અવલોકન કરનારને પણ જણાશે કે ત્રણ બાબતોમાં તે કન્યાઓ મરકારી દાહમટેજલો જુદી પડે છે. પ્રથમ તો આપણા સમાજમાં આગળ વધેલી સુધરેલી ગાયતઓમાં પણ, કન્યાઓ ૧૧-૧૬ વર્ષની વયે લગ્ન કરતી હોવાથી, આશરે પાંચ વર્ષમાં તેમને માધ્યમિક શિક્ષણ આપવાનો અને બપોરે જણવાનો વખત પણ તેમને અનુકૂળ થાય તેનો રાખવાનો હેતુ બન્ને સંસ્થાઓમાં જોવામાં આવે છે. બીજું, આના પરિજામરૂપે જીમ્નસ્ટિક, બીજા ગણિત, વિજ્ઞાનના અમુક વિષયો વગેરે જે કન્યાઓને પ્રમાણમાં જોળા ઉપયોગી થાય તે ક્રમમાંથી કમી કરીને ધર્મ, નીતિ, આરોગ્ય શાસ્ત્ર, ભરત, શીવજી વગેરે વિષયોને દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. ત્રીજું અંગ્રેજી સિવાય બધા વિષયો ભૂતકાળમાં શીખવાય છે, રોજરૂપે આ મદદલો સિદ્ધાન્ત સ્વીકારવામાં ગુજરાતી-ને ૧-ચારાણઓએ પહેલ કરી છે, એ સ્ત્રી જોળવણીનું ઉજળું ભવિષ્ય સ્પષ્ટ છે.

(૫) મુંબઈ વનિતા વિશ્રામ તરફથી અભ્યાપિકા વર્ગ (Female Training College) નો એ વર્ષનો ક્રમ શીખવાય છે. તે સ્વાભાવિક રીતે સરકારી ધોરણને અનુસરે છે, છતાં તેની નેધિ અહીંયા લેવાનું કારણ એ છે કે આવી ગુજરાતી નરથા એકજ છે અને ખાનગી શાળાઓને શિક્ષકોએ પુરી પાડવાનો તેના હેતુ છે તેના લાભ વનિતા વિશ્રામની કેટલીક અને ઘણી પારસી સ્ત્રીઓ લે છે, તેથી વધાર હિંદુ સ્ત્રીશિક્ષકો લાભ લે એ ધમ્મવા યોગ્ય છે.

(૬) ગરીબ સ્ત્રીઓને આજીવિકાનું સાધન મળે તે માટે સ્વાવવામાં આવતા ઉદ્યોગ વર્ગો; સેવાસદનના ઔદ્યોગિક વર્ગો, લગિની સમાજનો કપોળનિવાસના વર્ગ, અને વડોદરા, નવસારી, પાટણ અને અમરેલીમાં સ્થપાયેલાં ઉદ્યોગાલયો આ પ્રકારનાં છે. સેવાસદનના વર્ગોમાં રાધવાનું, મોઝાં ગુંથવાનું શીખવાનું વગેરે અતેક કામ શીખવવામાં આવે છે. તેમાંનાં કેટલાંક પ્રમાણમાં ખર્ચાળ છે અને મુંબઈમાંજ નભી શકે એવાં છે. કપોળનિવાસના વર્ગમાં સ્ત્રીઓને ટોપીઓ કરતાં અને ચીતરતાં શીખવાય છે. આ બધામાં કાર ચીતરવાનું કામ સહેલું અને વધારે ફાયદો થાય એવું છે, તેથી તે તરફ દરેક સ્ત્રી વર્ગનું ખ્યાન ખેંચું નોંધાયે. નાનાં ગામ અને સહેરની સ્થિતિ જુદી હોય છે, તેને અનુસરીને ત્યાં ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપવું નોંધાયે. ઉમરેલીમાં શ્રી. ગાંધીજીની સલાહથી ત્યાંના વનિતાવિશ્રામમાં જેટીવાનું કામ શીખવાય છે. વડોદરાના ઉદ્યોગાયવમાં ચોપડીઓ બાંધવાનું (શુક બાઈન્ડીંગ) કામ શીખવાય છે હાલ ઘણે સ્થળે સ્ત્રીઓ દાળ વીંછવાનો, પન રાળાં કરવાનો, બદામ પીસતાં ફોડવાનો, વગેરે ધંધા કરી કમાણી કરે છે. પણ આ ધંધાઓ તેની જાતની કે મળતરની દૃષ્ટિએ ધમ્મવા યોગ્ય નથી. તેમને આ ધંધાઓમાંથી મને તેમ મુક્ત કરવાને ચોકખી કેળવણીવાળા ધંધા શીખવવાની જરૂર છે.

(૭) વ્યક્તિગૃહો, આશ્રમો વગેરે કેળવણી આપવાના હેતુથી સ્વચામાં આવેનાં હોવાથી તેનો સમાસ અહીંયાં કરવામાં આવ્યો છે. અમદાવાદ, સુરત અને મુંબઈના વનિતા વિશ્રામમાં અને સેવાસદનમાં સુધારાનો અવકાસ જલુ છે. એકંદરે સેવાસદનનો આશ્રમ ઉત્તમ છે. આશ્રમવાસીઓના ગૃહકર્મનું ટાઈમટેબલ ઘણું સાઈ છે બધાં નાનાં કામ તેઓજ કરે છે અને છતાં તેમને શિક્ષણ માટે પુરતો ટાઈમ મળે છે. બીજી પાસ ને સાત્વિક સાધુ જીવનની દ્રષ્ટિથી વનિતાવિશ્રામો ચોજવામાં આવ્યાં છે તેમાં યોજીજ સિદ્ધ થતી જણાય છે, સુરત અને મુબાઈના વિશ્રામના મકાનની રચના અમને ખુબે છે. અને શિક્ષણની સુચોગ્ય વ્યવસ્થા નોવામાં આવતી નથી. દરેક આશ્રમવાસીને કંઈ પણ અભ્યાસ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે એવું પણ દેખાતું નથી.

સ્ત્રી કેળવણીનો આદર્શ.

૭. સ્ત્રી કેળવણીની હાલની સંસ્થાઓનું સામાન્ય અવલોકન કર્યા પછી આપણે તરતજ તેના સુધારા અને સહકાર વિષે વિચાર કરી રાહીએ. પણ તેમ કરતા પહેલાં ને મુખ્ય પ્રશ્ન વિચારવો નોંધાયે કે સ્ત્રી કેળવણીનો કયો આદર્શ ખાનમાં રાખીને આપણે તે મંથવી કરીશું. અમને લાગે છે કે સ્ત્રીઓને ફેરી બનાવવા ઇચ્છીએ છીએ, તેના સ્પષ્ટ વિચાર કર્યા સિવાય કેળવણીની રચનાનો વિચારવાર વિચાર કરવો યોગ્ય નથી; જેઓ આ વિષે 'કંઈ પણ

વિચાર કરે છે તેમના મનમાં સાધારણ રીતે ૨૫૪ કે આશ્પટ રૂપમાં સ્ત્રી કેળવણીની કંઈક ભાવના હોય છે. પણ તેની ચોખ્ખટ કરવામાં ન આવે તો પછી ક્રમ વગેરેની વિગેતોમાં ધણેજ મતભેદ થવાનો સંભવ રહે છે.

આ વિષે અમારે તરતજ જણાવી દેવું જોઈએ કે સૌ સ્ત્રીઓ માટે અમુક આદર્શ નક્કી કરી તેમને તે અનુસાર અમુક પ્રકારની કેળવણી આપવાની ભક્ષામણુ કરવાની ધૃષ્ટતા અમે કરતા નથી. સ્ત્રીઓ-ખાસ કરીને દોશિયાર એને ચારિત્ર્યવાન સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાના જીવનનો આદર્શ રચી શકે, સામાન્ય સ્ત્રીઓ માટે અમુક વિષયોની ખાસ કેળવણી આપવાની અમે સચ્ચતા કરીએ છીએ ત્યારે પણ જ્ઞાનના દોષપણુ વિષયમાં પ્રવીણ અને પારંગન થવાની તેમની સ્વતંત્રતા અમે છીનવી લેવા માગતા નથી-છીનવી શકાએજ નહિ. બધી સ્ત્રીઓ માટે જીવન અને કેળવણીનું અમુક ચોક્કસ ધડી તેમાં તેમને ઉતારવાનો અમારો આશય નથી.

આમ છતાં અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે સ્ત્રીકેળવણી એટલે અમુક અસાધારણ શુદ્ધિવાળી કે વિવક્ષણુ સંયોગોવાળી સ્ત્રીઓજ નહિ, પણ આખા રાષ્ટ્રની સામાન્ય વર્ગની સ્ત્રીઓની કેળવણી, આથી આપણી સમાજમાં ખાસ કરીને મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ જે સંયોગોમાં કેળવણી લે છે અને તેમાં નજીકના ભવિષ્યમાં પ્રયત્નથી જે સુધારા થઈ શકે તે ધ્યાનમાં લઈને સ્ત્રીકેળવણીનો આદર્શ ઘડવે જોઈએ, એમ અમને લાગે છે ખીજા ખાસ અસાધારણ શુદ્ધિ અને સંયોગોવાળી સ્ત્રીઓ જ્ઞાન અને સંસ્કારની મનગમતી ઉંચામાં ઉંચી ટોટીએ પહોંચી શકે તે માટે અને વેટલી સ્ત્રીકેળવણીની મંરચાઓએ અવધારા રાખવો જોઈએ.

૮. હવે સ્ત્રી કેળવણીના અમારી ભાવનાનાં ત્રણ માર્ગો જણાવીશું.

(૧) પ્રથમ તો સ્ત્રી પુરસ્કની માફક મનુષ્ય અને નાગરિક છે; અને તે બંને રીતે પોતાનું જીવન સફળ કરી શકે તે માટે શોષ્ય જ્ઞાન અને સંસ્કારો તેમને આપવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓને મૈત્રુષિક જીવન માગવાનું હોય છે, એ વાત ખરી છે, પણ તેના પર એટલો બધો ભાર દેવો ન જોઈએ કે જેવી તેની મનુષ્ય અને નાગરિકની પદવી માટે તેને તૈયાર કરવાને સંગીન પ્રયત્નો કરવામાં ન આવે પુરોની માફક સ્ત્રીઓની પણ શુદ્ધિ, હૃદય, આત્મા ખીલવવાની જરૂર છે, તેમને ધર્મ અને નીતિના મંરચારો આપવાની અગત્ય છે અને તેમને દેશકાજનું જ્ઞાન આપવાની ખાસ અવરજવટ છે. વધારામાં અમે એમ માનીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં શહેરની, સમાજની અને દેશની સેવામાં, તેમજ સામાન્ય રાજકીય, ધાર્મિક, સામાજિક વગેરે સવાલોની ચળવળમાં ક્રમે ક્રમે સ્ત્રીઓ વધારે ને વધારે ભાગ લે જો-લેવો પડશે. ખામ કરીને બાળકોનું અને ઝંઝોનું આરોગ્ય અને કેળવણી, મજુર અને ગરીબ વર્ગની રીયતિ, ધર, પેશો અને રસ્તાઓની સફાઈ, મ્યુનિસિપાલિટીનો કારભાર, બાળપ્રેમ, જલપત્નીહમ અને વિધવાઓની ચિન્તિ, સ્ત્રીઓના હક વગેરે મવાલોના નિરાકરણમાં સ્ત્રીઓને વધારે ને વધારે દિરસો લેવો પડશે. અને તેથી તે વિષે કંઈક સંગીન જ્ઞાન મેળવે અને વિચાર કરવાની રક્તિ ખીલે એવા સંસ્કાર આપવાની જરૂર છે.

(૨) આમ છતાં સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર તેમનું ઘર છે, એ વાત પણ આપણે ક્ય-વાઈને નહિ પણ આનંદપૂર્વક સ્વીકારવી જોઈએ. જે કન્યાઓ કંઈક ઉંચી રીતે સજ્જિત થયા

તૈયાર હશે તેઓ સાધારણ રીતે મોડામાં મોડાં ૧૫-૧૬ ની વયે લગ્ન કરી કુટુંબ જીવનમાં પ્રવેશ કરશે; અને ઉત્તમ પત્ની, માતા તથા ગૃહિણી રૂવામાં-ખાળકાનાં ઉછેર અને કેળવણીમાં અને ઘરની સુવ્યવસ્થામાં સ્ત્રીજીવનની જોડા છે અને રહેશે. આ પદવી હાંપાવવાને આશય, ખાળ ઉછેર, માવજત, ખાળકેળવણી, ગૃહવ્યવસ્થા-જોરાક અને તેને અંગે સાદા વેંદક અને રસાયનશાસ્ત્ર વગેરે અનેક વિષયોના જ્ઞાનની કન્યાઓને લાવિષ્યની સ્ત્રીઓને જરૂર છે. વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે હાલ સંયુક્ત કુટુંબની વ્યવસ્થા તુટી નય છે, અને, નવા જન્માનાનાં યુવકો અને યુવતીઓ પોતાનાં વિશાળ કુટુંબોમાંથી વધારે ન વધારે સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છે છે, તે વખતે તો સ્ત્રીઓ ઘર અને કુટુંબની સંભાળ ખીજતી મદદ શિવાય ખરાબર કરી શકે તે માટે તેમણે ખામ તૈયાર થવું જોઈએ. થોડાં વર્ષમાં તે મને કેળવણી પુરી કરવાની હોવાથી જૂમિતિ, ખીજ ગણિત કે વિજ્ઞાનના ઇર્ષ વિષય શિવાય તેઓને અપાવી લેવું પડે તો ચાલે; પણ સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોના અભ્યાસ સિવાય તેઓ ચલાવી શકશે નહિ.

આ આદર્શની સામે એ મજબૂત વાંધો લાવવામાં આવે છે કે આથી કન્યાઓ માટે હવે કેળવણીનાં દ્વાર સદાને માટે બંધ થશે. જે થોડી કન્યાઓ હવે કેળવણી લેવાને તૈયાર હોય તેઓ ઉપર મુલ્યવેદના વિષયો શીખવા જતાં હાનની મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે નિયત કરેલા બધા વિષયો ન શીખે તો તેઓ કાલેજનો લાભ લઈ શકે નહિ. હવે આ વિષે પહેલું તો એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે મોટા ભાગની જે કન્યાઓ થોડાંજ વર્ષમાં કંઈક સારી કેળવણી લઈ શકે એમ હોય, તેમનોજ વિચાર કરીને ઉપરનો આદર્શ ધડયો છે, પણ અમારો સીધો જવાબ તો એ છે કે જેમ હાલ માધ્યમિક કેળવણી સ્વતંત્ર ધોરણ પર ચલાવવાનું શરૂ કર્યું છે, તેમ હવે કેળવણી પણ આપવાની વ્યવસ્થા પ્રો. કરાવે કરી છે અને યુજરાતમાં પણ તેની જરૂર જણાયે તેવી વ્યવસ્થા કરી ચકાશે. તેમ થશે ત્યારે મહિલા વિદ્યાલયની છેલ્લી એણીમાં પસાર થઈને સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોનું તેમજ સાહિત્ય, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન વગેરે વિષયોનું ઉચ્ચ જ્ઞાન સ્ત્રીઓ મેળવી શકશે. અર્થાત્ હવે કેળવણી મેળવવાને મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પસાર થવાની જરૂર રહેશે નહિ. ઉપરાંત હાલ જે સંસ્થાઓ યોગ્ય શિક્ષકો સાધનો વગેરેથી સંપન્ન હોય તે માધ્યમિક ક્રમના ત્રીજા કે ચોથા ધોરણ પછી ખીજ ગણિત અને જૂમિતિ, ઔચ્છિક વિષયો તરીકે શીખવી શકે, અને તેથી કન્યાઓને મેટ્રીકની પરીક્ષા માટે તૈયાર થવાનું ઓછું મુશ્કેલ થઈ પડે.

(૭) સ્ત્રીઓ જરૂર પડે તો આર્થિક દ્રષ્ટિથી સ્વતંત્ર થઈ શકે-પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ કરી શકે-કરવામાં મદદ કરી શકે, એ પણ અમે લક્ષમાં રાખ્યું છે. મોટા ભાગની જે સ્ત્રીઓ લગ્નજીવન ગાળે તેમને નિર્વાહની ચિંતા ન રહે એ દેખીતું છે. પણ હાલના આર્થિક ક્ષત્રહતા જન્માનમાં નીચલા મધ્યમ વર્ગમાં અને ગરીબ વર્ગમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષોને મદદ કરે છે તે ઘટ્ટે નહિ, પણ વધવી જોઈએ. ઉપરાંત મામાન્ય અને હવે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓમાં પણ આર્થિક દ્રષ્ટિથી સ્વતંત્ર થવાની શક્તિ હોવી જોઈએ, જેથી વૈધવ્યથી કે ખીજ કારણથી જ્યારે પતિની કમ્પણીને લાભ તેમને ન મળે ત્યારે પોતાના ખાળકોને નિર્વાહ સહેલાઈથી કરી શકે. વધારામાં અમે ઈશ્વરો કરવાની રંગ લક્ષ્યે છીએ

કે કેટલીક આગળ વધેલી કોમોર્મા કન્યાઓ વધારે ને વધારે મોટી વયે પરણે છે અને ક્રમે ક્રમે ઠાઈ ઠાઈ સ્ત્રીઓ જીવનપર્યંત કોમારવત ધારણ કરે-કરવાની ફરજ પડે એવો સંભવ રહે છે. તેવી કન્યાઓ ઉંચા પ્રકારની કેળવણી લે, તેની સાથે તે પોતાનું ગુજરાન કરવાની શક્તિ મેળવવાનું પણ લક્ષ રાખે એ જરૂરનું છે; જેથી વિધવાઓ માફક તેમને નજદીકના ફરના ઠાઈ સમાની શુલામગીરી વહોરવી ન પડે અને પોતાની શક્તિઓ અને આરિત્તે તેઓ સ્વતંત્ર રીતે ખીસવી શકે.

આમ કન્યાઓ મનુષ્ય તરીકે, ગૃહિણી તરીકે અને એક સ્વતંત્ર આર્થિક વ્યક્તિ તરીકે જ્ઞાન અને સંસ્કારની ઉત્તમ સંપત્તિ સંપાદન કરે એ સ્ત્રી કેળવણીનો અમારો આદર્શ છે.

૬. હવે જુદા જુદા પ્રકારની સ્ત્રી સંસ્થાઓમાં આ આદર્શ સિદ્ધ થાય તે માટે કેટલીક વિગતવાર સૂચનાઓ નીચે કરી છે.

મોટી વયનો સ્ત્રીઓના વર્ગો.

આ વર્ગના સુધારા માટે અમારી સૂચનાઓ નીચે પ્રમાણે છે—

(૧) પ્રથમ તો (૬)* જે સ્ત્રીઓ લગભગ અથવા પૂરેપૂરી અભણ હોય અને લેખણ વાંચન શીખવા ઈચ્છતી હોય, અને (ખ) જેઓ ગુજરાતી ચાર પાંચ ચોપડીઓ લાણી હોય અને પછી આગળ લખવા ઈચ્છતી હોય, તેમને બન્નેને જુદી જૂમિકા પર મૂકવી જોઈએ. એમ જાણીએ છીએ કે હાલ શરૂઆતના વખતમાં વર્ગીકરણ કરવું સહેલું નથી, અને છતાં પદ્ધતિમર દામ કરવા માટે તે ખાસ જરૂરનું લાગે છે.

(૨) આ બન્ને જૂમિકાની સ્ત્રીઓ માટે દરરોજ આશરે એથી ત્રણ કલાકના મર્ગો રાખવા અને તે બન્ને માટે બે વર્ષનાં છ છ માસનાં ધોરણો રાખવા આમ નીચલી જૂમિકાનાં ચાર અને ઉપલી જૂમિકાનાં ચાર ધોરણો રાખવાં. આમ નીચલી જૂમિકાનાં ચાર અને ઉપલી જૂમિકાનાં ચાર અને ઉપલી જૂમિકાનાં ચાર ધોરણ રાખવાં.

(૩) દરેક વર્ગ માટે સામાન્ય નિશાળના વર્ગોની માફક ચોક્કસ ક્રમ અને ચોક્કસ ટાઇમટેમસ રાખવું જોઈએ.

(૪) બન્ને જૂમિકામાં નીચેના વિષયોનું જ્ઞાન સુચવેલા પ્રમાણમાં ચારે ધોરણમાં મળીને આપવું જોઈએ.

ગુજરાતી (૬) બારાખડીથી શરૂ કરીને ગુજરાતી ચોથી પાંચમી ચોપડી સુધીનું જ્ઞાન; બનતા સગી વાંચનશાળાની ચોપડીઓ વાપરવી નહિ.

(ખ) ઉંચી પ્રતિની ગુજરાતી ચોપડીઓ—સરસ્વતીચંદ્ર, ઈન્દુકુમાર વગેરે વાંચી શકે તેનું જ્ઞાન.

આ બન્ને જૂમિકા માટે પ્રસ્તુત માત્ર સાહિત્યનાજ નહિ પણ સામાન્ય જ્ઞાનની દૃષ્ટિથી સંદ કરવાં જોઈએ.

* નીચેની જૂમિકા માટે (૬), અને ઉપરની જૂમિકા માટે (ખ) વાપર્યાં છે.

ગણિત—(ક) સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકર, ભાગાકર.

(ખ) સહેલી ત્રિરાશી, કોષ્ટક, ધરગચ્છ દિગ્માત્ર.

ભૂગોળ—(ક) ગુજરાત અને ઇલાકાની ઐતિહાસિક ભૂગોળ.

(ખ) જગતની ભૂગોળનો સામાન્ય ખ્યાલ અને હિંદ અને સાત્રાજ્યની ભૂગોળનો ખાસ ખ્યાલ.

ઈતિહાસ—(ક) ભૂગોળની સાથે ઉપર પ્રમાણે.

(ખ) હિંદ અને ઇંગ્લાંડનો ટુંક ઇતિહાસ.

વિજ્ઞાન—(ક) ગૃહવ્યવસ્થા; વિજ્ઞાનની વાતો જેવું સહેલું પુસ્તક.

(ખ) ગૃહવ્યવસ્થા અને ખેરાકાનું રસાયન શાસ્ત્ર અને ઉંચું જ્ઞાન.

આરોગ્યશાસ્ત્ર—(ક) સહેલું. માવજતના સાદા નિયમો, અકસ્માતમાં ઇલાજ.

(ખ) વધારે ઉંચો ક્રમ.

*શીવણ, લેરન, સંગીત—વગેરે વિષયોના ક્રમ સહેલાઈથી ગોઠવી શકાય. શીવ-જુનો વિષય ખાસ કરીને ફરજિયાત દાખલો.

સંસ્કૃત—ઉપર જણાવ્યા ક્રમોએ જાણ્યેજ દાર્ઢ સ્ત્રીઓ એટલું સંસ્કૃત શીખી શકે કે જેથી તેઓ સંસ્કૃત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરી શકે તેથી ગીતા, સ્તોત્રો વગેરે ઉચ્ચાર, સમજીતી અને ખાસ ખરેરી વ્યાકરણ સાથે શીખવવાનું ઠીક લાગે તો રાખવું.

ઇંગ્રેજી—અમે વિચારપૂર્વક એવા નિર્ણયપર આવ્યા છીએ કે આ વર્ગોમાં ઇંગ્રેજી શીખવવું જોઈએ નહીં. અને જાણીએ છીએ કે મુંગઈ, અમદાવાદ, સુરત અને તેથી પણ નાનાં ગામોમાં ઘણી મોટી વયની સ્ત્રીઓ થોડું ઘણું ઇંગ્રેજી જાણવાને ઇતિહાસ હોય છે. અને હજી પૂરી પાડવાને કેટલાક વર્ગો ખાસ કાદનામાં આવે છે. પણ આથી પ્રયોગનું અવયોગન કરતાં જણાય છે કે શ્રમના પ્રમાણમાં રૂઝ નહિ જેવુંજ આવે છે અને તે સ્વાભાવિક છે. મોટી વયે નવી લાપા જાણવાની શુરેક્ષીઓ; ઘેર વાંચવાનો અવકાશ ન મળે; હાજરી સાધારણ રીતે અનિયમિત થાય; ૧-૮ મહીને દેશ જવાનું હોય કે ખીજા કારણથી અભ્યાસમાં તુટ પડે—આ બધા સંયોગોમાં એક બે વર્ષમાં ઇંગ્રેજી ભણવા પછી સહેલી મોર્પેડી વાંચતાં પણ ન આવડે તો પછી સંગીત ઇંગ્રેજી સાહિત્ય વાંચવાની તો વાતજ શી ? મોટી વયની સ્ત્રીઓને ઘણું ઉપયોગી સંગીત જ્ઞાન આપવાને કમર કસીને મહેનત કરવાની જરૂર છે, તે વખતે ઇંગ્રેજી જાણવાવાને લગભગ વૃથા શ્રમ ન લેવો અને ખર્ચ ન કરવો એમ અમારી બાલામણ છે.

* દરેજના ત્રણ કલાકનો સમય રાખીને આખા અકવાડીઆમાં (રવિવાર બાદ રાત્રી) મળતા ૧૮ કલાક ઉપર જણાવેલા વિષયોમાં આ પ્રમાણે વહેલી શકાય—ગુજરાતી, ઇતિહાસ—ભૂગોળ ૩, ગણિત ૨, વિજ્ઞાન—ગૃહ વ્યવસ્થા ૩, આરોગ્યશાસ્ત્ર ૧, શીવજી ૧, સંસ્કૃત ૧, સામાન્ય જ્ઞાન ૧.

અમારા ધ્યાન પર એ વાત લાવવામાં આવી છે કે મુંબાઈ, અમદાવાદ, મુરત જેવાં મોટાં શહેરોમાં કેટલીક કન્યાઓ આશરે ૧૪-૧૫ વર્ષની નાની વયે લગ્ન કે રૂઢીનાં બંધનને લીધે બધાં શુભરાતી ધોરણો પુરાં કરીને કે થોડું ઈંગ્રેજી બોલીને નિશાળેથી ઉડી જાય છે. પછી તેઓ નિયમિત નિશાળમાં નહિ પણ મોટી વયની સ્ત્રીઓ માટે સલાવવાના વર્ગોમાં જ એ ત્રણ કલાક દાંજર રહી શકે છે અને છતાં નિયમિત અભ્યાસ કરવાની ટેવ અને યાનક તેમનામાં ઘણી વધારે હોવાથી નવા વિષયો પર પ્રમાણમાં વધારે સહેલાઈથી કાણુ મેળવી શકે છે. આવી છોકરીઓ અથવા તેમના જેવીજ ખામ ખંત ધરાવતી સ્ત્રીઓ ઈંગ્રેજી બોલવાની માગણી કરે તો તેમને શીખવવાની અમારી બલામણુ છે.

કહેવાની લાગેજ નરર છે કે, દરેક ભૂમિકાનાં વર્ગો, દરેક ધોરણનો સમય અને દર-શત્રનો વખત અને તેમાં શીખવવાના વિષયો વિશે ઉપર જે સૂચનાઓ કરવામાં આવી છે તે માર્ગદર્શક છે. ઉપર સૂચવેલા બધા વિષયો મહત્વના છે માટે અને લાંસુધી બધાનાં સમાસ કરવા પ્રયત્ન કરવો. બાકી સ્થાનિક સંચોગો પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરવો પડે ત્યારે પણ મહત્વના વિષયોને દાનિ ન થાય તે જોવું જોઈએ. કમ ઘડયા પછી તેમાંના ચોદાજ વિષયોને શીખવાને કાંઈ સ્ત્રીઓને દાખલ ન કરવી. સામાન્ય શાળા જેવીજ નિયમિત પદ્ધતિથી કામ કરવું એવો અમારો ખાસ આમ્રદ છે. નવી તો એકવાર કાંઈ બાઈને અસુક વિષયો માટે દાખલ કરવામાં આવશે તો ચોડા વખતમાં કમ, ટાઈમટેમલ અને ભૂગિદા નામનાંજ ઈર્ષ રહેશે.

મેક્કી વયની સ્ત્રીઓના આ વર્ગોમાં નાની છોકરીઓને-ખાસ કરીને ખારથી ચોઈ વયની છોકરીઓને સામાન્ય નિયમ તરીકે દાખલ કરવી ન જોઈએ. અમારા જાણુવામાં છે કે કેટલીક નાની છોકરીઓ ધરના કામને લીધે ઢેળવણીની નિયમિત સંસ્થાનો લાભ લઈ શકતી નથી તેની નાની છોકરીઓને માત્ર અપવાદ રૂપેજ દાખલ કરવી.

માધ્યમિક શાળાના નિયમના માટે જે કમીટી નીમવાની નીચે સૂચના કરી છે તેજ આ વર્ગની સંસ્થાઓને ઉપરની દિશાનુમાર વારંવાર સલાહ આપે એવી અમારી બલામણુ છે.

કન્યાઓની પ્રાર્થમિક ડેળવણી.

૧૦. છોકરીઓ અને છોકરાઓ માટે પ્રાર્થમિક ડેળવણી સરખી હોવી જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ. ફક્ત સીવણુ જેવો વિષય છોકરીઓને વધારામાં શીખવવો જોઈએ. ત્રીજી ચોપડી સુધી એકજ પાંડય પુસ્તકો શીખવવાં જોઈએ. ફક્ત ચોથા ધોરણથી સામાન્ય વાંચનમાળા ને જદાં કન્યા વાંચનમાળા શીખવવી અમારો આવો અભિપ્રાય હોવાથી અમે અહીંનાં વિષતવાર કમ વગેરેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. હાલ છોકરાઓ માટે જે કમ અને પાંડય પુસ્તકો નિયત કરવામાં આવે છે તેમાં સુધારાનો અવકાશ હશે. પણ ખાનગી પ્રાર્થમિક અને તેને અંગે ચાલતી પ્રાર્થમિક શાળાના કમ વગેરે નિયત કરવાને જે કમીટી નીમવાની અમે નીચે સૂચના કરી છે તેજ આ વિશે જરૂરી સુધારા પડે એવી અમારી બલામણુ છે.

એક બે બાપતો તરફ ધ્યાન એવીયું. છોકરાઓની માફક છોકરીઓની કેમ-
વળે રાજ થવી નોંધએ, એમ એમને લાગે છે. છોકરીઓને જીજ્ઞાસુને માટે થોડાં વધ મળે
છે માટે વહેલી રાજઆત કરવાની લાલચ મોટી છે. પણ તેની સાથે સાથે થાદ રાખવું
નોંધએ કે ત્યારે ગમ્મન સાથે જ્ઞાન આપે એવી આદર્શ પ્રથમિક શાળાઓ જુજી
છે, અને-છોકરીઓના શરીર પર પ્રમાણમાં ઘણી નાની વયમાં અસાધારણ સખ્ત બોલો
પડે છે તે વખતે ૬ વર્ષથી પહેલાં કેળવણી રાજ-દરવાથી લાભ કરતાં હાનિ થવાનો સં-
ભવ વિશેષ છે.

હાલ પહેલા ધોરણથી લગભગ-આજ વર્ગથી છોકરાઓની માફક છોકરીઓને પણ નિ-
શબ્દોમાં આશરે પાંચ કલાક પૂરી રાખવામાં આવે છે અને તેથી ગમના શરીર અને જીવિની
ખીલવણી પર ઘણી માડી અસર થાય છે, આજવર્ગમાં અને પહેલાં બે ત્રણ ધોરણમાં ત્રણ
કલાકથી વધારે વખત રાખવું ન નોંધએ. એવો અમારો અભિપ્રાય છે.

માધ્યમિક ક્રમ

૧૧. ગુજરાતીમાં બે વિદ્યાર્થી-સુરતમાં અને અમદાવાદમાં-અન્યાઓને સ્વતંત્ર ધોરણ
પર માધ્યમિક કેળવણી આપવાને બે વર્ષ પર લગભગ એકજ વખતે સ્થાપવામાં આવ્યાં
એકમાં પૂરો અને બીજામાં-કંઈક અધુરો માધ્યમિક ક્રમ રચાયો છે-૧૬ ર્ષાં ધોર
ણમાં છોકરીઓ, નથી હોતી અથવા એટલી ટોચ છે નકર શિષ્ય સુરોગ્ય છે છોકરી-
ઓની સંખ્યા સાધારણ રીતે વધતી ગઈ છે અને એકદરે તે પ્રયોગો સફળ થયા છે, એમ
હી શકાય. તેની સાથે એ પણ સ્પષ્ટ છે કે જનને ક્રમ સ્વતંત્ર ધોરણ પર રચવામાં આ-
વેલો હોવાથી તેમાં અનુભવ થતાં વખતોવખત ફેરફાર કરવા પડ્યા છે અને હજી પણ તેમાં
સ્વાભાવિક રીતે સુધારાને માટે અવકાશ રહેશે બે છાત્રાઓ વચ્ચે કંઈ સદાકાર હજી સુધી
થયો નથી એટલે જનના ક્રમ ધણી મુદ્દાની બાજતોમાં જુદા છે. અને તેમની પરીક્ષાઓ
જુદા જુદા સ્થાનિક પુરવો અને શ્રીઓની મારફત લેવાય છે.

હવે એક વાત તો સહેનાઈથી સમજાય છે. બે વર્ષના કાર્ય પછી જનને મંથાઓ
એવી ભૂમિકાએ પહોંચી છે કે જે વખતે એક બીજાના અનુભવ અને દૃષ્ટિબિન્દુની ૧૫
લેવી તેમજ બદારના વિદ્વાનોની સલાહથી જનના ધોરણની કુલ મંથા તેમજ તેના
અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્ય પુસ્તકો વગેરે ચોક્કસ કરી-આંશિક પ્રયોગો અનુસાર ખાસજરૂરી
ફેરફાર કરવાની છુટ આપે-એક બદાવવા નોંધએ. આ હેતુ સાધવાને જનના છેલ્લા
ધોરણની છોકરીઓની પરીક્ષા એકજ પરીક્ષક સહને તેમને પ્રમાણપત્રો આપે એ પણ
જરૂરનું છે. આ કાર્ય માટે વિદ્વાન અને અનુભવી શ્રી પ્રયોગનું એક મંડળ હોવું નોંધએ.
એમ હવે સ્પષ્ટ ગીતે લાગે છે. હવે સવાલ વિચારવાનો એ રહે છે કે આવો ક્રમ અને
પાઠ્ય પુસ્તકો નિયત કરવાને અને પરીક્ષા માટે આ જનને મંથાઓને પ્રો. કેવેની
મદિયા વિદ્યાપીઠ સાથે જોડવી તેને માટે ગુજરાનમાંજ એ-સ્વતંત્ર મંડળ નીમવું ?

લગભગ ત્યારથી જનને વિદ્યાર્થી સ્થળના ત્યારથી એક કે બીજા રૂપમાં આ મરામ
ચમચિ છે. પહેલી ગુજરાત કેળવણી પરિષદના કાર્યસૂચકો તરફથી એક નાટી સભ્ય
કરવામાં આવી હતી તેમાં આ વિષે જે વિચાર થયે જાગે જોવામાં આવ્યો હતો તે હાલ

પણ સામાન્ય રીતે આગેવાન ગુજરાતીઓમાં કાયમજ છે કે આ બંને સંસ્થાઓને ડોર-સર કંઈની મંસ્થા સાથે ન જોડવી પણ તેના કમ નિયત કરવા અને ઉંચામાં ઉંચી શ્રેણીની પરીક્ષા લેવાને માટે એક એક જુદું મંડળ નીમવું અને આ વિચારને અંતઃકરણપૂર્વક સંમતિ આપીએ છીએ. મુખ્ય કારણ એ છે. ગુજરાતના વિચાર પ્રવાહ અને સંયોગોમાંથી, કંઈક પુનાના મહિલા વિદ્યાલય અને મહિલા વિદ્યાપીઠના ઉત્તમ આદર્શની અસરથી આ બંને સંસ્થાઓ અને તેના કમ વગેરે જન્મ પામ્યા છે. અને એ વધુ સુધી તે સ્વતંત્ર રીતે વિકાસ પામ્યા છે હવે જો તેને પુનાની સંસ્થા સાથે જોડવામાં આવે તો તેની સીડી-કેડે ખડે જતા દિગ્ગે જુદું મહિલા વિદ્યાલય માટે જે કમ ધડથો છે તે એકે સપાટ બંને સંસ્થાઓને સ્વીકારવો પડે. અને કમન દરીએ છીએ કે પુનાનો કમ ઘણા વિદ્વાન અને અનુભવી ગિજ્ઞાશાસ્ત્રીઓએ ધણો છે અને તેથી તેને માનપૂર્વક સ્વીકારી લેવાથી ઘણું લાભ થાતો સંભવ રહે પણ તેની સાથે એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે આ સંસ્થાઓમાં બધી કેળવણી માતૃભાષાદ્વારા આપવાની હોવાથી ગુજરાતી પાઠ્ય પુસ્તકો નિયત કરવાને અને ગુજરાતીમાં પરીક્ષા લેવાને મહિલા વિદ્યાપીઠને પણ ગુજરાતીઓની એક મંડળ નીમવી પડે. વધારામાં આપણે એમ મારી નર્મએ કે પુસ્તકો નિયત કરતાં કમીટીને ગુજરાતના સંસ્કાર મંચોગો અને કોઈ વિષયનાં પુસ્તકોની અછત વગેરે ખ્યાનમાં લઈ કમમાં કંઈક જરૂરી ફેરફાર પણ સીડીકેડની રમતથી કરવાની પરવાનગી મળે. અર્થાત્ ગુજરાતની સંસ્થાઓના કમ અને પરીક્ષા માટે મહિલા વિદ્યાપીઠ ગુજરાતીઓની કમીટી નીમે તો પછી સામાજિક રીતે સવાલ થાય કે ગુજરાતીઓની સ્વતંત્ર કમીટી આ કામ માટે કેમ ન નીમી શકાય ? તે પુનાના કમ તેમજ બીજા પ્રાંતોમાં અને દેશમાં કન્યાઓ માટે ધડવામાં આવેલાં કમ ખ્યાનમાં લઈને આ સંસ્થાઓ જે પાયા પર રચાઈ છે તેજ પાયા પર વધારે પાછી, મોર્ગીન અને એક સરખી રચના કરી શકે. ઉપરાંત આ મંડળ પર આ કામની સીધી અને છેવટની જવાબદારી રહે તેથી તે વધારે ખાતરી વખતોવખત આ સંસ્થાઓ ઉપર દેખ-રેખ રાખે, તેમજ ગુજરાતમાં અમુક પાઠ્ય પુસ્તકોની અછત જથ્થા પો તે રચાવીને તૈયાર કરાવવાને પણ વ્યવસ્થા કરે. જક પ્રતિષ્ઠિત છતાં દૂરની અને બીજા ભાષાપ્રાંતની સંસ્થા આપણાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતીઓનું મંડળ નીમે છે કરતાં ગુજરાતમાંથી જ વિદ્યાર્થીઓની માફક આ મંડળ પણ ઉત્પન્ન થાય એ અમને સ્વયંસૂ વિકાસની તેમજ વ્યવહારિક કાર્યની દૃષ્ટિથી વધારે હજી લાગે છે.

જો જુદા જુદા ભાષાપ્રાંતમાં આવી મંડળો રચવામાં આવે તો પુનાનાં મહિલા વિદ્યાપીઠને વિકાસ કેમ થશે ?-એ મત્રાય આશ્ચર્ય છે. પણ અમને તેનો વિચાર કરવાની જરૂર જણાતી નથી. મંદેશમાં એટલુંજ દેરીયું કે ભવિષ્યમાં તે વિદ્યાપીઠની રાધે મહારાષ્ટ્ર અને મધ્યપ્રાંત ખીરાના મિત્રાય દિંદના જુદા જુદા પ્રાંતની સ્ત્રી કેળવણીની સંસ્થાઓ નેત્રાય એ અમને ભાષાજેદ, અંતર, અને જીભ કારણથી ઘણું અમંગલિત લાગે છે. પણ આ વિદ્યાપીઠની સફળતા તેની સંધે આપના દિંદની અનેક સંસ્થાઓ ભવિષ્યમાં જોડાય તેમાં નથી પણ આપના દિંદના વિચારોનું ખ્યાન આજેજીવણીની સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા કરવા તરફ ખેંચવામાં છે, એવો અમારો અનિવાર્ય છે.

મહિલા વિદ્યાપીઠ સાથે આ સંસ્થાએ જોડવાની જોગવાઈ કરે છે તેઓ પણ માની લે છે કે પાઠ્ય પુસ્તકો અને કંઈક ક્રમ નિયત કરવાને અને પરીક્ષા લેવાને યોગ્ય ઓ પુરોગ શુજરાતમાં છે. કારણ કે તેમની મારફતજ પુનાની સંસ્થા પણ કામ કરશે એમ માનવામાં આવે છે. અમારી પણ ખાતરી છે કે આ કામ સ્વતંત્ર રીતે કરવાને યોગ્ય ઓ પુરોગ શુજરાતમાં છે અને તેમને જો તે માટે નીમવામાં આવે તો જવાબદારીની શુદ્ધિ, આહોશીયી, વિદ્યાર્થી અને અનુભવપૂર્વક તેઓ શુજરાતની બંને સંસ્થાઓને સાથે માથે ઉઠવી ભૂમિકા પર શોભાવશે, એટલુંજ નહિ પણ તેમની પ્રતિષ્ઠા અને કાર્યને પરિણામે તેવી બીજી સંસ્થાઓ પણ શુજરાતમાં ઉત્પન્ન થશે.

આ મંડળ કેના તરફથી કેવી રીતે નીમાવું જોઈએ એ સવાલ પણ અમે વિચાર્યો છે. કોઈ વ્યક્તિઓ કરતાં કોઈ સંસ્થા કે મંડળ તરફથી આ મંડળ રચાય એ તો હંમેશાં વધારે હજી હોય. બંને મહિલા વિદ્યાલયોના અધિકારીઓ ભેગા મળીને પણ આવું મંડળ નીમી શકે પણ મંડળના બેઠ અને અંગત પક્ષપાતથી ક્રમ વગેરેનો મેળ કરવામાં મુશ્કેલીઓ નડે. ઉપરાંત આ બે સંસ્થાઓની એકતા અને સરકાર સાધવામાં શુજરાત સમસ્તના વિદ્વાનો, શિક્ષકો, શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓની પ્રતિનિધિરૂપ કોઈ મંડળ સારામાં સારી સેવા કરી શકે એમ લાગે છે. શુજરાત કેળવણી મંડળ આ કોટીનું મંડળ છે એટલે તે આ બંને સંસ્થાના ક્રમ નિયત કરવાને, હેતુ ધોરણની પરીક્ષા લેવાને, અને તેને અંગે ઉપરિચિત થવું કામ કરવાને એક મંડળ નીમે એ અમને યોગ્ય લાગે છે. આ મંડળમાં બંને વિદ્યાલયો બન્ને સભાસદો નીમે અને બીજા ચારને મંડળનું વ્યવસ્થાપક મંડળ, પોતાના સભાસદોમાંથી કે બહારના ગૃહસ્થો નીમે—આમ મંડળ નીમવું એવી અમારી ભાવામણ છે.

મહિલા વિદ્યાલયોના જીવનરૂપ તેના જે મુખ્ય સિદ્ધાંત અમે ઉપર મુક્યા છે તેને સ્વીકારીને બંને માટે એક ક્રમની વિગતવાર યોજના ઘડવાનું કામ એક ખાસ મંડળને સોંપવાની સૂચના અમે કરી છે એટલે તેની વિગતોમાં અમે પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતા નથી. આખા માધ્યમિક ક્રમમાં મળીને કયા વિષયો કેટકેટલા શીખવવા, તેનો કેટલા કેટલા સમયના કેટલા ધોરણમાં ભાગ પાડવો, દરેકને માટે કેવો ક્રમ અને પાઠ્ય પુસ્તકો નિયત કરવા, હાલના મંચોગમાં કોઈ વિષય એવિજક રાખવા કે નહિ, જુદા જુદા વર્ગોમાં દરરોજ કેટલા કલાક શિક્ષણ આપવું, એ અને એવી બાબતોમાં અમદાવાદના અધિવાસી વિદ્યાર્થીઓ કમને ધોરણરૂપ ગણી નિર્ણય કરવા આ મંડળને આગ્રહી લેવામણ છે.

શુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા માટે છોકરીઓને તૈયાર કરવાની વ્યવસ્થા કરવી કે નહિ એ સવાલ ઉત્પન્ન થયો છે. જો બીજગણિત અને ભૂમિતિના વિષયો એવિજક રાખવાથી છોકરીઓ ખાનગી ગ્રામ લઈને મેટ્રીકની પરીક્ષા પણ આપી શકતી હોય તો આપણને તેની સામે વાંધો હોઈ શકે નહિ. પણ જો તે માટે ખાસ જુદા વર્ગ કાઢી તેમાં ઈંગ્લીશ મારફત બધા વિષયો શીખવવાની જરૂર પડે એમ હોય તો તે માતૃશાળાદ્વારા શિક્ષણના મૂળ સિદ્ધાંતની વિરૂદ્ધ હોવાથી ન જ કરી શકાય એમ અમારો આમલકુલ અભિપ્રાય છે. માધ્યમિક ક્રમ પૂરો કર્યાનું યોગ્ય સર્ટિફિકેટ જ ને છોકરીઓને જોઈતું હશે તેઓ એ મેટ્રીકલેશનનું નહિ પણ દરે નિમ્નચતુષ્ પરીક્ષક મંડળનું મર્ટ્રીફિકેટ એવડી

શકશે. જે છોકરીઓને કોલેજની ઉંચી કેળવણી લેવી હોય તેઓ માધ્યમિક ક્રમના છેલ્લા એક બે વર્ષ સરકારી હાઈસ્કૂલનો જ લાભ લે એ વધારે યોગ્ય છે.

જરૂર પડે તો સ્ત્રીઓ પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે તે માટે તેમને કંઈ ખાસ કેળવણી આપવી કે નહિ તે એક મહત્વનો સવાલ છે. જેમણે માધ્યમિક ક્રમનો થોડો ધણો અભ્યાસ કર્યો હશે તેઓ શિક્ષક તરીકે કંઈક કમાણી કરી શકશે. પણ અમારી ખાસ સૂચના એ છે કે તે છોકરીઓને માધ્યમિક ક્રમ પૂરો કરવાને તેમને અનુકૂળતા હોય તો શિક્ષિકાઓ તરીકે તૈયાર કરવાને નાંચે સૂચવ્યા પ્રમાણે તૈયાર કરેલો ક્રમ શિખવાને શિયજીતિથી કે બીજી રીતે ખાસ સગવડ કરી આપવી. આથી તેઓ માધ્યમિક શાળામાં નીચેના વર્ગમાં શિક્ષિકાનું કામ કરી શકશે આ શિવાય માધ્યમિક ક્રમના વિષયોની સાથે શીવણ ભરત ગ્રંથજ્ઞ અને આલેખન મિવાય બીજા કોઈ સ્ત્રીઓને અનુકૂળ થાય એવા હુન્નરનું તેમજ સાદા વૈદક અને માવજતનું જ્ઞાન આપી શકાય કે નહિ તે વિચારવાનું કામ અને ઉપર સૂચવેલા ખાસ મંડળને સોંપીએ છીએ પણ એ સ્પષ્ટ છે કે માધ્યમિક અને ઉંચી કેળવણી લેતી બાળાઓ જરૂર પડે તો બહુબહેન શિક્ષિકા તરીકે જ પોતાનો નિર્વાહ કરી શકશે.

અધ્યાપિકા વર્ગ.

૧૨. હાલ પ્રાથમિક કેળવણીના પાંચમા ધોરણમાં પસાર થયેલી સ્ત્રીઓને શિક્ષિકા તરીકે તૈયાર કરવાને ત્રણ વર્ષનો ક્રમ નિયત કરવામાં આવેલો છે. એ બ્યવસ્થા અમને સતેષકારક લાગતી નથી અને તે શિક્ષિકાઓની લગભગ નિરાશાનજનક રીતિ માટે જવાબદાર છે. અમારી સૂચના એવી છે કે જે છોકરીઓ મહિલા વિદ્યાલય જેટલો માધ્યમિક ક્રમ પૂરો કરે તેમને જ શિક્ષિકા તરીકે તૈયાર કરવાને આશરે દોઢેક વર્ષનો છ છ માસની ત્રણ ભૂમિકાને ક્રમ રચવો જોઈએ. માધ્યમિક કેળવણી માટે જુદા જુદા વિષયનું જે સામાન્ય જ્ઞાન મળી શકે અને જીવિકાને જે બીજવણી થાય તે શિવાય સારી શિક્ષિકાએ તૈયાર ન થઈ શકે એમ અમને લાગે છે. માટે માધ્યમિક વર્ગ ઉઘાડવા ખાનગી પ્રવૃત્તિ આ દિશામાં કરવાની અને તે માટે ક્રમ ઘડવાનું કામ પણ ઉપર સૂચવેલા ખાસ મંડળ સોંપવાની અમારી ભલામણ છે.

ઉંચું શિક્ષણ.

૧૩. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર ધોરણ પર ઉંચું શિક્ષણ આપવાને કંઈ પ્રયાસ શુન્નરત. થયો નથી. આપણા આખા ઈલાકામાં માત્ર પુનાના મહિલા વિદ્યાલયમાં તેની સરઆત નજરે પડે છે. માધ્યમિક શિક્ષણ આપનારી હાલની ખાનગી સંસ્થાઓ વિસ્તાર પામશે અને ઉપર સૂચવેલા મંડળના પ્રયાસથી તે વધારે પાકી, સંગીન અને પ્રતિષ્ઠિત થઈ જોડેલે તરત જ તેવા જ ધોરણ પર ઉંચી કેળવણી આપવાની બ્યવસ્થા કરવાની ખાસ જરૂર જણાશે. બીજી ખાસ જે મંડળ દ્વારા તે માત્ર માધ્યમિક શાળાઓની છેલ્લી ગ્રેડીનો ક્રમ રચવાને અને તેની પરીક્ષા લેવાને નીમવાની ભલામણ કરી છે. તે પણ ઉંચી કેળવણીનો પ્રથમ ઉઘાટમાં ધણી મદદ કરશે એવી આશા છે.

ઉદ્યોગ વર્ગો.

૧૪. મોટી વયની સ્ત્રીઓને લખતા વાંચના શીખવવાને અને સામાન્ય જ્ઞાન આપવાને જે વર્ગો કાઢવામાં આવે છે તે ઉપરાંત તેમને અત્યુચ્છ હોય એવા ખાસ કુન્નર ઉદ્યોગો શીખવવાને પણ કેટલાક વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. દેશમાં મોટા ભાગે પ્રજા ધરી મરીત છે, અને વિધવાઓની મંજૂઆ આટલી મોટી છે ત્યાં સ્ત્રીઓને કુટુંબનો નિર્વાહ કરવાની જે તેમાં મદદ કરવાની જરૂર પડે એ સ્વાભાવિક છે. હાલ ભગતશુંથણનું, મોપડી બાધનનું, ખાસ ત્રીજે રાંધવાનું વગેરે કામ છુદે છુદે રચે શીખવાય છે. આવા ધણી કુન્નરો સ્થાનિક મંથોગો પ્રમાણે શીખવી શકાય. અને ગૃહઉદ્યોગો (Cottage industries) શીખવવા તરફ ખાસ લક્ષ્ય બેચીએ છીએ આપણા દેશમાં આવેલા મોટામાં મોટા ઉદ્યોગ કાર્તાવાનો અને વણવાનો હતો સત્યાગ્રહાગ્રમની પ્રવૃત્તિથી સિદ્ધ થાય છે કે આ ઉદ્યોગ ટકી શકે અને તેનું પુનર્જીવન કરી શકાય એમ છે. લડાઇ દરમિયાન અને લડાઇ પુરી થયા પછી થોડાં વર્ષો સુધી કાપડની તાણુ રહ્યા કરશે; તેથી આ ઉદ્યોગનું ભવિષ્ય ખાસ કરીને ઉજ્જવું રહેશે. આપણાં નાના ગામો અને ગામડામાં ફરી સ્ત્રીઓ અને રંડીઆ મોટી સંખ્યામાં સ્થપ્ય કરી તેની તાલીમ સ્ત્રીઓને આપીને વણવાના અને કાર્તાવાના ધંધાને ઉત્તેજન આપવા અને તે વિશે જોઈતી સલાહ અને મદદ સત્યાગ્રહાગ્રમમાંથી મેળવવા અમે બધામણ કરીએ છીએ.

ઉદ્યોગવર્ગો આર્થિક મેળવવાની શક્તિ ખીલવવાને જ કાઢવામાં આવે છે. છતાં તેમાં લેખન, વાંચન શીખવવાને અને આરોગ્ય વગેરેનું સામાન્ય જ્ઞાન આપવાને પણ ખૂબ સુધી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. અઠવાડીયામાં અમુક અમુક દિવસે લેખનવાંચન અને સામાન્ય જ્ઞાન એ બે વિષયોનું શિક્ષણ આપવું અને તે ફરજિયાત રાખવા નહિ પણ તેમાં સ્ત્રીઓને રસ પાડીને દોરવી એવી અમારી સૂચના છે.

છેવટમાં અમે ફરીથી મહિલા વિદ્યાલયોના કામ સરખા પાઠા અને સંજીન કરવાને અને તેની છેલ્લા વર્ગની પરીક્ષા લઈ પ્રમાણપત્ર આપવાને ખાસ મંડળ નીમવાની ગુજરાત ડેવલપ્મી મંડળને લખામણ કરીએ છીએ. તેમના (ખાનગી સંસ્થાઓના) કામ વગેરે એકતા અને સહકાર આવે તે સારૂ સૂચનાઓ કરવા આ કમીટી નીમવામાં આવી હતી; તે સારૂ ઉપર સૂચના પ્રમાણે ખાસ કમીટી નીમવાની લખામણ કરી અમે અમારી જવાબદારી બદા કરીએ છીએ.

૧૫. આ મંડળની નીમણૂક વિશે એક વધારે દલીલ રજૂ કરીને અમે અમારો રીપોર્ટ સમાપ્ત કરીશું. દિંદી વજર મી. મોન્ટેગ્યુ અને નાઇસરાય લાડ' એમ્સફોર્ડે રાજકીય સુધારાનો જે ખરીદો બહાર પાડ્યો છે તે અત્યુચ્છ ડેવલપ્મીઆત મંપૂર્ણ રીતે પ્રાંતિક મરકારને સોંપવાની અને પ્રજાને હંચી ડેવલપ્મી સિવાયનું આખું ખાતું સોંપવાની બલામણ તેમણે કરી છે. અર્થાત્ કન્યાઓની પ્રાથમિક અને માધ્યમિક ડેવલપ્મીને સલામ ધારાસભામાં ખેસતા પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સોંપાશે તેમ જ તે સભાસદો પૈકી જેમને પ્રધાન તરીકે

નીમવામાં આવશે તેમની પાસે સ્વાભાવિક રીતે બીજાં ખાતાની માફક આ ખાતા વિષે પણ મોટા સુધારાની આશા રખાશે. સ્ત્રીકેળવણીના સવાલ તો પ્રજાના આગેવાનો જ ઉઠેલી શકે એમ આપણે વારંવાર સરકારને જણાવ્યું છે એટલે તે વિષે પહેલા પ્રધાનોની ખરેખરી કસોટી થશે. હવે સૌ કોઈ સ્વીકારશે કે સ્ત્રીકેળવણીની સરકારી રચનામાં એકદમ મોટા સુધારા કરવાનું એમ આવશ્યક છતાં વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી ધણું મુશ્કેલ છે અને જેટલે દરજ્જે સુધારાનાં સફળ ખાતગી પ્રયોગો, પ્રજાને અને પ્રધાનોને દેખાડી શકશે અને પ્રજામત તે વિષે જેટલો જગૃત થશે હશે તેટલે દરજ્જે પ્રગતિ સત્વર થશે. આવે પ્રસંગે આપણી ગંભીર ફરજ એ છે કે સ્ત્રીકેળવણીના જે ખાતગી પ્રયોગો થવા માંડ્યા છે તેને ઝીણવટથી તપાસી, તેનાં હિતમ તત્વોની મેળવણી કરી એક તમુકાદૃષ્ટ રચના જનાવરી જેથી રાજકીય સુધારા અમલમાં આવતાં પ્રજાનું, ધારાસભાના સભાસદોનું, પ્રધાનોનું અને તેમના ગોરા તેમજ દેશી અમલદારોનું ખ્યાન તે તરફ સારી રીતે જોડી શકાય અને જે સુધારા થોડી ખાતગી સંસ્થાઓમાં સિદ્ધ થએલા સર્વેને પુરવાર કરી શકાય તે સરકારી સંસ્થામાં દાખલ કરવાને જળ અને હિતસાહ પ્રધાનોને મળી શકશે.

અંતમાં આ કમીટીના કામમાં મદદ કરવાને જેમણે પોતાની સંસ્થાઓના રીપોર્ટ કે લેખો દફતરમાં આપી હતી અને જેમણે પોતાની સંસ્થાની અંગત મુલાકાત લેવાની કમચક્ર કરી આપી હતી તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

શ્રી. ચારણ મહેતા.

સુમંત બ. મહેતા.

* તારા મ. માસ્તર.

* મનસુખલાલ આત્મારામ માસ્તર.

અમૃતલાલ વિ. ઠક્કર.

સાંકળચંદ જેઠાલાલ શાહ.

વઢીલ ગીરધરલાલ હિતમરામ.

હિરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ.

કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.

ચન્દુલાલ કા. દવે.

હરિપ્રસાદ પીતામરસસ મહેતા.

ઈન્દુલાલ ક. યાજ્ઞિક.

રા. નગીનદાસ ત્રિભોવનદાસ માસ્તરનો અભિપ્રાય મળ્યો નથી.

જૂદી નોંધ.

ગુજરાત કેળવણી પરિષદની બીજી બેઠકમાં પસાર કરેલા પંદરમા કસાવ અનુસાર જે ટી નિમળમાં આપી હતી તેજે કરેલો રીપોર્ટ હમે વાંચ્યો છે. તેમાં ચર્ચેલા કેટલાક

* પાના ૩૮ થી ૪૨ થતી ' જૂદી નોંધ ' માં.

મુદ્દાઓ સંબંધી મતભેદ હોવાને લીધે તે રીપોર્ટ હમને મર્વાગે માન્ય નથી. તેથી આ જૂદી નોંધ લખવાની હમને જરૂર જણાય છે.

૨. પ્રથમ તો પરિષદે જે કામ કમીટીને સોંપ્યું હતું તેના અંગના મતપ્રદેશની બહાર (beyond the terms of reference) કમીટીનો રીપોર્ટ ગળા છે એવી હમારી નમ્ર સમજ છે. કમીટીને નીચેનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. ઓરિજનલના વિસ્તાર માટે જે જે ખાનગી સંસ્થાઓ પ્રયત્ન કરી રહી છે તે વધારે અસરકારક રીતે કાર્ય કરે તે માટે તથા તેમના કામ વિગેરેમાં એકતા આવે તે માટે તેવી સંસ્થાઓની નખાસ કરવી અને તેમને ઉત્તેજી યાવ તેવી સૂચનાઓ કરવી. હવે, રીપોર્ટમાં લખવામાં આવ્યું છે કે "પરંતુ એ તો સ્પષ્ટ છે કે પરિષદનો ઠરાવ મુખ્યત્વે કરીને આ મદિલા વિદ્યાલયોને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેનેજ પરિષદે આવકારદાયક ગણીને તે બંનેમાં દોષી આવના નવીન મુખ્ય સિદ્ધાન્તોને માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ, ઓ ઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષણ વિગેરેને-સંમતિ આપી છે-". હમારી સમજ પ્રમાણે આ સમજણ ખરી સમજણ નથી અને ખરી હકીકતનું બરાબર પ્રતિબિંબ આપતી નથી. હમારી સમજણ એવી છે કે પહેલા ઠરાવમાં 'માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ' તથા 'ઓઉપયોગી વિષયોનું શિક્ષણ' એ સિદ્ધાન્તનો સમાવેશ ઉદ્દિષ્ટ નથી, તેમજ મુખ્યત્વે કરીને મદિલા વિદ્યાલયોને ઉદ્દેશીને ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે એવું કહેવું એ બરાબર નથી. જે જે ખાનગી સંસ્થાઓ ઓરિજનલના વિસ્તાર માટે પ્રયાસ કરી રહી છે તે સર્વમાં કંઈક એકતા આવે અને તેઓ વચ્ચે પરસ્પર સહકારનો સંબંધ રચાય એટલેજ ઠરાવનો ઉદ્દેશ છે. ઉપરાંત, માધ્યમિક અને ઉચ્ચ ઓરિજનલની સ્વતંત્ર ધોરણ ઉપર કેવી રીતે રચાવી બેઠાએ, સુરત અને અમદાવાદનાં મદિલા વિદ્યાલયોને પ્રો. કર્જેની મુનિવર્સીટી સાથે બોલાવે કે ગુજરાતમાં નવું મદિલા વિશ્વવિદ્યાલય ઉઠાવું, તથા આવા અર્થસ્પષ્ટ પ્રયત્નોનો વિચાર કરી નિર્ણય કરવા માટે ગુજરાત ઓરિજનલ મંડળ તથા મદિલા વિદ્યાલયોએ એક નવું મંડળ નિમત્તે-આવા મદતના વિષયો રીપોર્ટમાં અર્થવામાં આવ્યા છે. આ વિષયો ખરેખર ઘણા ઉપયોગી છે, પરંતુ તે વિષયોનો વિચાર અને અર્થ કમીટીને સોંપવામાં આવેલા કાર્યપ્રદેશની બહાર છે એ દીવા જેવું સ્પષ્ટ છે.

૩. હમારો મન એવો છે કે અત્યારે માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ ઓરિજનલ મેળવવાનાં જે સાધનો હયાત છે તેમના બને તેટલો ઉપયોગ કરવા, જેટલી ઓરિજનલ ઉત્તેજન આપી શકાય તેટલીને આપવું. કહેવાતા રાષ્ટ્રીય ધોરણ ઉપર માધ્યમિક અને ઉચ્ચ ઓરિજનલનું સ્વરૂપ કેનું રચાશે તે હજી કલ્પનાઓનો અને પ્રયોગોનો વિષય છે. તેથી સ્થિતિમાં ચાલુ ઓરિજનલનો લાભ જેટલી ઓરિજનલ હો તેટલીને આપવો તેમાં દેશને લાભજ છે. એવી ઓરિજનલ ચાલુ પદ્ધતિથી જૂદા પ્રકારના ઓરિજનલના પ્રયોગો કરવામાં પણ સાધનમૂત અને ઉપયોગી થશે. માટે ઓરિજનલના સર્વ દિતૈવીઓએ પ્રથમ ચીજ જે કરવા જેવી છે તે એ છે કે ચાલુ પદ્ધતિનો લાભ જેટલી ઓરિજનલ આપી શકાય તેટલીને આપવાબનતો પ્રયાસ કરવો. જેટલો શક્યજો ચાલુ શિક્ષણની ખામીઓ-ખરી અને દાબનિક-ખુલ્લી પાડવામાં વાપરવામાં આવે છે તેટલો ચાલુ શિક્ષણની ખામીઓને બહાને ઓરિજનલ અવાન રાખવાની દિશામતની સામે વાપરવામાં આવે તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે.

૪. હમારો નમ્ર મત એવો છે કે જે સ્ત્રીઓથી આર્થિક અશક્તિ, કૌટુંબિક દુરબલતા, સામાજિક પ્રતિકૂળતાઓ, વિગેરે કારણોને લીધે ચાલુ માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ કેળવણીના લાભ ન લઈ શકાય તેમ હોય અને છતાં જેઓને તદ્દન અજ્ઞાન રહેવું ન હોય તેવી સ્ત્રીઓને માટે મહિલા વિદ્યાલયો, સ્ત્રીશિક્ષણવર્ગો, વનિતાવિશ્રામો આદિ સંસ્થાઓ ઉપયોગી થઈ પડશે. દુઃકામાં કેળવણીના મુખ્ય પ્રયાસો તરીકે નહિ પરંતુ ઉપકરક (Supplementary) પ્રયાસો તરીકે આવી સંસ્થાઓ હાલમાં તો કામ કરશે, એથી થતા લાભ પણ દેખીતા છે તેમજ એમની મર્યાદાઓ પણ સ્પષ્ટ છે એવી સંસ્થાઓ ઉત્તમ વિદ્યાર્થીઓ તો ભાગ્યેજ ઉત્પન્ન કરી શકશે, પરંતુ અત્યારે ચાલુ શિક્ષણનો લાભ ન લઈ શકનારી સ્ત્રીઓને લગભગ અજ્ઞાનના અધઃસ્તરમાં સડવાની જે દુરબલ પડે છે તેવી દુર્દશામાંથી તો છવાસુ સ્ત્રીઓને તો મુક્ત કરશે.

૫. માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ, સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોનું વિશેષ શિક્ષણ, પ્રચલિત રૂઢીઓને અનુસરીને સમય તથા ક્રમનું નિર્માણ આદિ સિદ્ધાન્તો ઉપર સ્ત્રીઓને માટે ચાલુ શિક્ષણ-પ્રયાસોથી લિન્ન સ્વતંત્ર સ્ત્રીશિક્ષણ સંસ્થાઓ ઉભી કરવાનો સવાલ ધણો ગંભીર અને ચર્ચાર્પક છે. તે સંબંધમાં દેશના વિચારકો તથા વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે. જેઓને સ્ત્રી-શિક્ષણસંસ્થાઓ સ્વતંત્ર પાયા ઉપર રચાયેલી બેવાની તીવ્ર ઈચ્છા હોય, તેઓએ સામાન્ય પરિપક્વતા નહિ પરંતુ વિશેષ સંસ્થાદ્વારા પોતાની શ્રદ્ધાને સ્થુલ પરિણામનું રૂપ આપવા પ્રયાસ કરવો એ તેમને પોતાને તથા તેમનાથી જુદા પડનારાઓને ન્યાય છે. વિશેષમાં સ્વતંત્રતા અને રાષ્ટ્રીયતાના ગુણોવાળી સ્ત્રીશિક્ષણસંસ્થાઓ ઉભી કરવા જતાં સ્ત્રીશિક્ષણની ભૂમિકા નીચી ન બતી જાય તે તરફ પૂરતું લક્ષ આપવું જોઈએ. અનેક સ્ત્રીઓ રહેવામાંથી લાભ લઈ શકે તેના લેાક્ષથી શિક્ષણની ભૂમિકાને નીચી બનાવી દેવી એ આખરે લાભકારક વસ્તુ નથી અનેક સ્ત્રીઓની સામાન્ય કેળવણીને ભેગે (1) થોડી સ્ત્રીઓને ઉચી કેળવણી આપવી એ જો પાપ હોય તો અનેક સ્ત્રીઓની સામાન્ય કેળવણીના નામે જે સ્ત્રીઓને ઉચી કેળવણીનો લાભ લેવાની ઈચ્છા હોય તેમને પણ સામાન્ય કેળવણીથી સંતોષ માનવો પડે, એવા ક્રમની રચના કરવી એ ઓછું પાપ નથી સ્ત્રી શિક્ષણના સ્વતંત્ર પ્રયાસોમાં અંગ્રેજી ભાષા તથા સાહિત્યના જ્ઞાનને શું સ્થાન અપાવું જોઈએ એ પ્રશ્નના સંબંધમાં હમારો અભિપ્રાય એવો છે કે માધ્યમિક તેમજ ઉચી કેળવણીના ક્રમોમાં અંગ્રેજી ભાષા તથા સાહિત્યને દરજ્જાત વધારે વિષયો તરીકે ગણવા. હમે એમ માનીએ છીએ કે અંગ્રેજી ભાષા તથા સાહિત્યના અજ્ઞાનને દરજ્જાત કરવાનો આશય અત્યારની સ્થિતિમાં તો આત્મહાતક છે. સ્ત્રી ઉપયોગી વિષયોના વિશેષ જ્ઞાનને નામે સ્ત્રીઓને મધુન્ય તરીકે જે જ્ઞાન મેળવવાનો હક છે, તેમાંથી બહિષ્કૃત ન રખાય તેની સંભાળ રાખવા જેવી છે, હમારો મત તો એવો છે કે શિક્ષણનો આદર્શ પ્રચલિત રૂઢીને અનુકૂળ કરવા માટે નીચો બનાવવામાં આવે તેના કરતાં પ્રચલિત રૂઢીને શિક્ષણના ઉચ્ચ આદર્શને અનુકૂળ કરવાના પ્રયાસો ચાલુ તો પ્રયાસો કરનારો, જેમને માટે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે તેમનો અને મમસ્ત રાષ્ટ્રનો વધારે વહેરો અને સંમીન ઉદાર યગનો મંભવ છે.

પરિશિષ્ટ નં. ૧.

અમદાવાદ વનિતાવિશ્રામ મહિલાવિદ્યાલયના ધોરણાનુસાર .

અભ્યાસક્રમ.

પહેલું ધોરણ (૭ માસ.)

વિષયો:—

૧. અંગ્રેજી—ન્યુ મેકમીસનની વાચનમાળા નં. ૧ લેા.

૨. ગુજરાતી—સુગમમાળા (રા. પ્રાચીનવનદાસ ન રામચુદાસ દાકરજી) ૧૧૧

૫ મી તથા કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક નીચ્છમીથી પસંદ કરેના ૫

નિબંધલેખન (પત્રલેખન, સરળ વાર્તાલેખન) આકરણ ભા. ૧ લેા-૨૧

બા. કમળાસંકર પ્રાણસંકર ત્રીવેદીજી)

૩ વિદ્યાન—વાચનમાળા ૫ મી તથા કન્યા વાચનમાળા ૨ ૭ મીથી તે વિષય સંબંધી પાઠો.

૪ ઇતિહાસ—હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ; સરસ્વતી તથા તે મોગલ વંશની સરસ્વત સુધી
ભૂગોળ—હિંદુસ્થાનની ભૂગોળ (પ્રાકૃતિક ભૂગોળ સાથે)

૫ ગણિત—અપૂર્ણાંક તથા ત્રિરાશી.

૬ નીતિશિક્ષણ—સારી ગીતબાન, માનર્ષ, સત્ય ઉલ્લેખ વિગેરે

૭ શીવજી—દોરા બરવા, નાટ્ય, ટોપસોઈંગ જમડા તથા ચમીઆ શીવજી.

૮ ચિત્રકળા—સાદા મેમરીંગ, આકૃતિઓ.

૯. સંગીત.

ધોરણ ૨ નું.

૧ અંગ્રેજી—ન્યુ મેકમીસનની વાચનમાળા નં. ૨ નો પાઠમાળા ભાગ ૧ લેા
આકરણ—વાચનમાળા પ્રમાણે.

૨ ગુજરાતી—વાચનમાળા ૬ ઠી તથા કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૨ ની મીથી સંદ
કરેલા પાઠો, નિબંધલેખન (વર્ણન સાથે પત્ર લેખન) આકરણ ભાગ
૨ નો (રા. બ. કમળાસંકર પ્રાણસંકર ત્રીવેદીજી)

૩ વિદ્યાન—વાચનમાળા ૬ ઠી તથા કન્યા વાચન માળા ૨ ની ને રેષય સંબંધી પાઠો.

૪ ઇતિહાસ—હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ; મોગલવંશના અમલદારો આદિય કાગની સરસ્વત સુધી.

ભૂગોળ—એશિયાખંડ (ભૂપાન વિષે વધુ વિગતવાર) (પ્રાકૃતિક ભૂગોળ સાથે)

૫ ગણિત—બાજ, બહુરાશી, સાદું બાજ.

*સપ્તમા વિષયો ગુજરાતી ભાષાદ્વારા શીખવાય છે.

૨ ગુજરાતી—અથ-સરસ્વતયંત્ર ભાગ ૨ નો.

નાટ્ય-રાધનો પર્વત વ્યાકરણ-મધ્ય વ્યાકરણ સંપૂર્ણ.
નિબંધલેખન.

૩ વિદ્યાન—પદાર્થવિદ્યાના મૂળતત્ત્વો.

૪ ઇતિહાસ—(૧) ઇંગ્લાંડનો હેનોવર રાની શરૂઆતથી તે સંપૂર્ણ.
(૨) હિંદુસ્થાનનો પ્રાચીનકાળ અને મધ્યકાળ અર્થે.
(૩) ચાલુ ખીનાઓ.

૫ સંસ્કૃત—મન્નિરાન્તિક સંપૂર્ણ અથ-પદ્યમાળા.

૭ મેઘવશાત્ (૧) એકસ્માત વેળા મદદ અને ઇલાજ (૨) રોગીપરિચર્યા.

૭ ભરત ન્યા શી બ—ક્રોધ, ક્રમશી શીતા, દોરા એવાનું ભરત

૮ સંગીત

૧ તર્ક રમ્બ ન રતના મન પુરો દિવ્યમન મુખ મિત્રોનું નિરૂપણ

ધોરણ ૭ મં.

— ૨-૩ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

અથ-પદ્ય (૧) મેઘવશાત્ (૨) રોગીપરિચર્યા

ભાષાતર, નિબંધલેખન.

૨ ગુજરાતી—અથ-નિરૂપણવિદ્યા અથવા એવું કોઈ પુસ્તક.

પદ્ય-હાસ્ય અથવા એવું કોઈ કાવ્ય

નિબંધલેખન

૩ સંસ્કૃત—કોઈ સરળ કાવ્ય.

વિદ્યાન—ઇતિહાસવિદ્યાના

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

(૨) હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ સંપૂર્ણ.

(૩) ચાલુ ખીનાઓ.

૧ આરોગ્યશાસ્ત્ર—(૧) શહેરની આરોગ્યતા.

(૨) બાળ ઉદ્ધર.

(૩) માખી, મચ્છર, ડાલેરા વિગેરે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

સિદ્ધિતોનું પ્રાસનાત્મક યોગ.

૮ શીવજી—હાલ ધોરણ આશર.

૯ સંગીત.—

સુરત મહિલાવિદ્યાલયનો અભ્યાસક્રમ,

શ્રી સુરત મહિલાવિદ્યાલય.

તા. ૧૫-૨-૧૮.

મહેરબાન સાહેબ,

આ સંસ્થામાં આજનો અભ્યાસક્રમ, શિક્ષકોની સંખ્યા વગેરે કેટલીક હકીકતો મોકલવા આપે મહેરબાન જગનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીને લખેલ તે અવ્યવસ્થાવાદ રજા સહિતું નો-

આ સંસ્થામાં બાળ ધોરણથી માંડી મિડલ સ્કુલ તા. ૫ સુધી અભ્યાસ આવે છે. તેનો વિષયવાર ક્રમ આ સાથે મોકલ્યું છે. એ ક્રમ ઉપરાંત વર્ગ ૪ થી સીવર્ગ સુધી પ્રો. આનંદચંદ્રે દ્વારા ફક્ત નીતિશિક્ષણમાંથી નીતિનું જ્ઞાન આપવોમાં આવે છે.

શાળાનો વખત ૧૧ થી ૧૫૫ સુધીનો છે તેમાં ૨ થી ૧૫૫ સુધી રજા પાળવામાં આવે છે.

સીવર્ગ માટે વખત ૧૨ થી ૩૫ સુધી રાખેલ છે તે ઉપરાંત મોર્નિંગ ગુરુવા માટે એ વર્ગની સીઓ. કોમ્. જેટલું રોકાયે છે. શાળામાં શિક્ષકોની સંખ્યા અને તેમની લાયકાત નીચે મુજબ છે. ધંધા ખરા અર્થે શિક્ષકો લુના અનુભવી છે.

બાળવર્ગ—સીશિક્ષક—અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષામાં પાસ.

વર્ગ—૧—પુરુષશિક્ષક—વડોદરા ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સાંધક વર્ગમાં નોપાસ.

વર્ગ—૨— " —ગુજરાતી ધો. ૬ થી સુધી અભ્યાસ.

વર્ગ—૩— " —અ-ટ્રેડ શિક્ષક.

વર્ગ—૪— " —અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજનું પહેલા વર્ગનું સર્ટિફિકેટ અને સુરત સેકન્ડ ક્લાસ સર્ટિફિકેટ સન ૧૮૭૮ નું.

વર્ગ—૫— " —Failed Matric

વર્ગ—૬— " —સ્કૂલ શીફ્ટિંગની પરીક્ષામાં નોપાસ.

વર્ગ—૭—૮-દેડમાસ્ટર-લુના વખતની F. A. ની પરીક્ષામાં પાસ. પેન્શનર-માણ

એન્યુ. ઈન્સ્પેક્ટર લીબર્ટી-ટેટ.

શીવજીશિક્ષક—સી—અનુભવી.

ઝાવન શિક્ષક—પુરુષ—ઈન્ડિયન પરીક્ષામાં પાસ.

સંગીત શિક્ષક—પુરુષ—ધોળજી હોંડિપાર માણસ.

ઉપર જણાવેલ બધા શિક્ષક પગારદાર છે. તે ઉપરાંત મે. retired pensioners વગર પગારે સીવર્ગ અને વર્ગ ૮ માં ઉમેજી રીખવે છે. અને એક ક્લીન સી સીવર્ગમાં નવી દાખલ થવા આવનારી સીઓને ઉમેજી ગુજરાતી કવિતા, વગેરે વિષયો વગર પગારે રીખવે છે.

પરચુરણ—રમત-ફિલ ક્વાયત.

સોપકમ—અખીઆ દેવા-ઓટલું, યીગડા દેવા. ઝઘલા અને લેંઘી વેતરલું.

ચિત્રકમ—ચોરસ, ત્રિકોણ, સંચોરસ, ગોળ, પતંગ, કસકી, તાણું, કુંચી ઘેરા
(સ્લેટ ઉપર)

સંગીત—સારંગમ-કવિતા-ગરબી.

વર્ગ ૫ માં (એક વર્ષ).

ગણિત—લેખાં-ખાંડી, ગાલ્લી, તોલ.

નામુ-ધરનો હિસાબ સાદી રીતે.

અંકગણિત—દઢભાજક, લઘુતમ, વ્યવહારિક સાદા અપૂર્ણાંક, ત્રિરાશી.

વાંચન—કન્યા વાંચનમાળા પુસ્તક ખીલું પૃષ્ઠ.

કવિતા—મદરમોંધી ૨૫૦ લીટીની સમગ્રુતિ

સુખપાક ૨૫૦ લીટીનો.

ગરબી—૮

વ્યાકરણ—વર્ગ ઓળખવા, સર્વનામ તથા અવ્યાસની સમજ.

લેખન—શ્રુતલેખન—વાચેલી ચોપડીમાંથી.

અનુલેખન—લેખનકળા કાપી છુક નં. ૫ માં.

” સાદા પત્ર લખવા.

ઈમારત—વાંચન ચોપડીઓમાંના ધર્મ—નીતિના પાઠોની મતલબ.

ઇતિહાસ—માર્ક્ટનદૃત હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની સહેલી વાર્તાઓ ૧૫.

ભૂગોળ—મદ્રાસ અને ખંભાળા ઇલાકાતું સામાન્ય જ્ઞાન—નકશાની સમજ સાથે.

પરચુરણ—રમત, ફિલ, કસરત.

ઇંગ્રેજ—Mac. King Reader No. I 50 pages including poetry lessons with reading translation and explanation of difficult words and phrases in Gujarati.

Dictation—10 difficult words and 5 short sentences.

Copy-writing—Longman's semi-upright No I

Conversation—To be taught from the lessons of the Book.

સોપકમ—અખીઆ દેવા-ઓટલું કરવું. ઓળાના ગાળ ચુંચવા ઝઘલા લેંઘી અને

ઓળાના કાપ નેડવા. ચુંચણ બે સોચાનું, તથા ઓળા ઝઘલા અને લેંઘી વેતરવા.

ચિત્રકમ—લાકડી, છત્રી, ડોલ, કવર, ચોરસ, વાંચો, ઘીંધી, ખાલું ચીતરવા (સ્લેટ પર).

સંગીત—સારંગમ—કન્યાણની સારંગમ, કાલીંગણની સારંગમ, કન્યાણનું ૫૬.

ઇલાકાતું ૫૬.

વર્ગ ૬ માં (એક વર્ષ).

ગણિત—વ્યવહારિક સરળ અપૂર્ણાંક-ત્રિરાશી-પંચરાશી, સાદું વ્યાજ.

નાચું-ધરનો દિસાજ જમા ઉધારની રીત.

લેખા-વિશેષ અધરા અને અવદરોપયોગી,

સીમન-કન્યા વાંચનમાળા પુસ્તક ત્રીજું પૂરું,

કવિતા-સદર પુસ્તકમાંથી પાઠ ૧૨ અને ૪૦ શિવચના બધા પાઠોના

સરલુતિ.

મુખપાઠ-૧૨૫ લીટી.

ગરબી-૫

બાકરણ-સાદું પદ્મછેદ.

સહેલા લખેલા કાગળો વાંચવા,

લેખન-શ્રુતલેખન-વાંચેલા પુસ્તકમાંથી.

અનુલેખન-લેખનકળા કોપી છુક નં. ૬ ઠો.

નિખંધ-નીતિના પાઠ વાંચી સંજગતો લેની મનસુખ લખાવવી.

ઇતિહાસ-મોગલવંશ-(માર્કનકૃત હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની સહેલી વાર્તાઓમાંથી)
વાર્તા ૧૬ થી ૨૯.

બુજાવ-એશીયાખંડનું સામાન્ય જ્ઞાન-હિંદુસ્તાનનું વિશેષ જ્ઞાન.

પરચુરણ-૨મત-ગ્રીક-કસરત.

ઈંગ્લીશ-Macmillan's New English Reader No. II pages 50,
including poetry lessons, with reading, translation,
and explanation of difficult words and phrases in
Gujarati

Recitation- 50 lines from the text.

Grammar-parts of speech.

Dictation-5 lines from the text.

Copywriting-Longman's semi-upright copy book No. II.

Pathmala-part I complete.

Conversation-to be taught with the help of Lip opener,
Tippin etc.

સંસ્કૃત-માર્ગોપદેશિકા ભા. ૧ પાઠ ૧ થી ૧૮ સુધી

સોપાકામ-ચોળા તથા કાક વેતરીને પરા શીવરાં એ સોપા તથા એક સોપાનું ચુંચુ-
કામ-૨૬કામ.

ચિત્રકામ-લાકડી-હોદ્દર, બૂંગળી. -ગ્રાસ-અરણી હથેડી-પાલુ-ચપાણી-નીસરણી-દડો
ચીતરવાં (ગ્રેઈગ છુકમાં).

સંગીત—૬ સારિગમ-કદમાણની મારિગમ-મીઝ કદમાણની મારિગમ-કદમાણનું ૫૬-
કદમાણની સારિગમ-કદમાણનું ૫૬-મેરવીની સારિગમ-આસારીનું ૫૬-
માલકોશની સારિગમ-દેશનું ૫૬.

વર્ગ ૭ થી (એક વર્ષ.)

ગણિત—(અ) આગલા બધા વર્ગોમાં ચાલી ગયેલું ગણિત. દર્શાવેલું સામાન્યતાનું-સાદા
બાબતો વિશેષ બાગ.

(બ) નામું-સાદું

વાંચન—ચિંતાવિનોદમાંથી ૫૪ ૫૦

કવિતા—મદર પુસ્તકમાં ૨૫૦ લીટીની સમજાવી.

મુખપાક—૧૨૫ લીટી.

ગરબી—૫

બાંધણી-વિશેષજ્ઞાન સંધિસમાસની માહિતી.

લેખન—નિષ્ઠા (ચતુર્થ પ્રકારના) સાર અસર એકસસાંધેલું ભુકમાં લખવા.

ઈતિહાસ માર્કનટ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં ૫ સહેલી વાર્તાઓ ૪૦ થી ૪૨.

ભૂગોળ—પુસ્તકનું સામાન્યજ્ઞાન, ઇંગ્લેન્ડ અને વેસ્ટનું વિશેષ જ્ઞાન.

બુનગ—રાત્રી-દિવસ-ઋતુઓ, વરસાદ-ઝાકમ.

ઈંગ્રેજી—Macmillan's King Reader No. III 50 pages including
poetry lessons with Reading translation and explanation
of difficult words and phrases in Gujarati.

Recitation—60 lines from the text

Grammar—full parsing of nouns, pronouns, adjectives and verbs.

Dictation—5 lines from the text

Copy writing—Longman's semi-upright No 5.

Pathmala—Part II complete.

Conversation—to be taught with the help of Lip-ponor,
Tippin &c.

સંસ્કૃત—માર્ગોપદેશિમ બા. ૧ પા. ૧૬ થી ૨૮.

ગણિત—સંચારી શીવજ તથા જળીઆ દેવા તેમજ દ્વાયગી શીવનું દરેક ભાગનું
કપડું વેતરનું-રેશમ તથા બિનનું ભરત-બિનનું ગ્રંથણ-ભોગનું ગ્રંથવા. એક
સોળાનું ગ્રંથણ-રૂમમ.

વજ્રામ—ગેસ, રેશમી, કપડા, ટેનિસગ્રાસ-ફુટગ્રાસ, ઉપાડી જતી, ચપ્પુ, ચૂમચો દાદવા.
(ગ્રેઈમ પેપર ઉપર)

સંગીત—૬ સારિગમ. ૮ કલ્યાણની સારિગમ ૧ કલ્યાણનું પદ. કાલ્યાણની સારિગમ. કાલ્યાણનું પદ. ભેરની સારિગમ ભેરની પદ. માલ્યાણની સારિગમ—આવા-વરીનું પદ, કાન્ધરાનું પદ. દેશનું પદ. માલ્યાણનું પદ.

આરોગ્યવિદ્યા—સામાન્યજ્ઞાન.

ગૃહવ્યવસ્થા—સદર.

વર્ગ ૮ મા. (એક વર્ષનો કામ).

ગણિત—અંકગણિત—ચક્રવર્તિ વ્યાજ, નફોટોટો (સરજ), પંત્યાજાતી સમજ.

ગુજરાતી વાચન—કરજીવેસો—પાન! ૫૦.

કવિતા—સંતાપિતોદ્યાથી આશરે ૩૦૦ સીટીની સમજીતી-મુખપાક ૧૫૦ લીટી. ગરબી ૫.

લેખન—ઉંચા પ્રકારના નિબંધો.

ઇતિહાસ—વિદ્યુદયસદૃશ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાંથી પહેલા ગવર્નર જનરલની હોડા-કર્મિય સુધી અને નાગરિકના ધર્મો.

ભૂતળ—મરતી બ્લોટ વગેરે.

ભૂગોળ—બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ. દિવાનજીન ભૂગોળ ભા. ૨ માંથી.

સંસ્કૃત—મેકન્ડ શુક પાક ૧૦ સુધી.

માર્ગોપદેશિકા—પાક ૨૫ થી ૩૨ સુધી.

ઈંગ્લિશ—Macmillan's King Reader IV. 50 pages in prose lessons (selected) and 200 lines of poetry from the above with reading, translation and explanation of difficult words in English.

Recitation—100 lines from the text.

Grammar—full parsing.

Dictation—5 lines from the text.

Writing—15 Exercises.

Pathmala—part III.

Conversation—To be taught with the help of Tippiu and such other books.

ભોજન—પાણી કામ ઉપરાંત ઝીક તથા કસનું ભરતકામ-મચીનથી મેળવેલું ગ્રંથવા.

ચિત્રકામ—પાકેટ, ડિય, બોર્ડ, ઈંગ્લિશ અક્ષરો, ચપ્પા, પેની, યુનિયનજેક, ડમબેસ અમથો ચીતરવા.

સંગીત—૬ સારિગમ. કલ્યાણી સારિગમ-કાર્દામણી સારિગમ-કન્દરાની સારિગમ,
બેરવીની સારિગમ-અશાવરીની સારિગમ, ત્રોટકની સારિગમ.

આરોગ્યવિદ્યા—સામાન્યજ્ઞાન.

ગૃહવ્યવસ્થા—સદર.

વર્ગ ૯ મો. (સીવર્ગ)

ઉદ્દેશ—Lamb's Tales—The Tempest, the Merchant of Venice
and Macbeth.

Reader No. V (Albion) about 50 pages

Chamber's Reader No. 5—Selections including pieces
of poetry.

Grammar and Analysis.

Composition—

Translation into English—Karan Ghelo and Extra passages.

Sanskrit—Sanskrit 2nd Book 20 lessons Hitopadesh—

મિત્રલાભ & મુદ્ધચેદ. The Bhagvaṅgita-11th
Chapter.

સોયકાગ—વર્ગ ૮ મુજબ.

સંગીત—કલ્યાણી સારિગમ-બેરવીની સારિગમ-કાર્દામણી સારિગમ-કન્દરાની સારિ-
ગમ, પીલુની સારિગમ-અશાવરીની સારિગમ-કાર્દામણી સારિગમ-ત્રોટકની સારિ-
ગમ-રેણી સારિગમ.

આરોગ્યવિદ્યા—વિશેષ જ્ઞાન.

ગૃહવ્યવસ્થા—મદર.

—૩૧.૦૪૬૬—

કરકસર:-

“ જોડ ચીને વાઈ છે ” એ આપણામાં ચાલતી મરુદુર કહેવત દરેક સુંદરીએ
પોતાના હૃદયમાં કાનરી રાખી તેના બરાબર અમલ કરવાનો છે; કેમકે પુરુષ વર્ગે જો
તેના કુશળ દેખે, તેપણે એ બરમાં ગૃહણી કરકસરચણી ને હોય તો તે કુટુંબ અંતે
બરાબર ચાલે છે.

ધરખર્ચનો દિસામ કરકસરના ચિત્તાનુસાર ઉત્તમ ચાલી છે. દિસામ રાખ્યા વિના
કરકસરનો પાક શીખાવો નથી. તમે જાણો છો કે ઘરમાં ઘણા ખર્ચ આપણી બેપરવાઈથી
કરવામાં આવે છે તે બેપરવાઈને જો દાણમાં રાખવામાં આવી દેાય તો પરિણામે આપણે
સારી મિલિક એકઠી કરવાને બાંધવ્યન થઈએ છીએ. -

૦૬૧ સાકરનાર્પિત 'મુન્દરી સુબોધ સુધા'માંથી.

વાર્તાલહરી.

પ્રાયશ્ચિત.

એક બંગ આખ્યાયિકા.)

શીલ્પ “ધીરજ.”

અત્યંત આરાધનાનું ધન પ્રસન્ના પછી શેલાએ મારી પાસેથી ચિર વિદાયગીરી લીધી; ત્યારે શેલના પ્રથમ તીવ્ર આપાતથી મારા મનમાં વિચાર આવ્યો કે જીવનનું સર્વ સુખ શેલાનાં અવસાનની સાથે સમાપ્ત થઈ ગયું. કેટલા દિનમ સ્નન્ધ રહ્યો તે કહી શકતો નથી, રોકતી તીવ્રતા જ્યારે ક્રમિક કળી થઈ ત્યારે મનમાં એમ થયું કે શેલા તો પોતાની આરાધનાનું ધન મારાજ હાથમાં મોપી ગઈ છે. માતૃહીન શિશુનો પિતા હું છું. તેના તરફ જરા પણ કર્તવ્યની કૃતિ થતાં લગવાનનો ન્યાયદણ મારા મસ્તકની ઉપર પડી મને ચૂર્ણ કરશે. શેલાનું જે સ્મૃતિ ગિદન છે તે તેનું ક્યાનર માત્ર છે.

જે દિવસે એ દશ દિવસના બાળકને હૃદય માથે લગાવ્યું, તે દિવસથી તેણે મને પોતાના સ્નેહગન્ધમાં એવો બાંધ્યો કે તેની ચિન્તા છોડી મારા મનમાં ખીછ કાઢી ચિન્તા સ્થાન પામતી નહિ આદિશનું કામ કરવાનો સમય ત્યાગી હું ગયો વખત તેની જ સાથે નિર્ગમવા લાગ્યો. ન્યાં સુધી તેને લઈને જોસતે ત્યાં સુધી હૃદયમાં શાંતિ મળતી. તે મારા હૃદય હૃદયનો ક્ષીતળ પ્રલેપ છે.

મારી જૂદ માતાનો હું એકજ સંતાન છું. તે વધુ વિશેષનાં શોકશ્રુ લુછી બાગકતી સેવામાં નિયુક્ત થઈ. તે તેની પણ અનેક કમનાઓનું ધન હતું. કેટલા યત્ર, જપ, કેટલા મતાનુશાન કરીને-યજુને કેટલાંએ તાવીજ પહેરાવીને માતાએ તે બાગકતીનું દર્શન કર્યું હતું! સર્વ કાર્ય છોડી ને પણ તેની સેવામાં જીવન થઈ. તેની દેવસેવા-પૂનમાં બગાધાત પડવા લાગ્યો. માતાએ તેનું નામ રાખ્યું-‘સ્મૃતિમયી.’ પાડેશજો મારા ઘરમાં આવી અમારા શોકમાં સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરવા કહેતી હતી કે-‘આવી કુળ વિધાતિની પુત્રી થઈ કે તે આવનાં જ માતાનું બક્ષણ કરી ગઈ.’ મારી માતા એ સાંભળી કંપી ઉઠતી અને કન્યાને છાતી લગાવી કહેતી કે-‘જનઓ ખડેનો, આવી વાત ન કરો. એના જેવું દુર્ભાગ્ય કોનું છે? જન્મ વખતે એ માતાનો સ્નેહ પામી નથી.’ પાડેશજો મોં ફેરવી ચાલી જતી.

આત્મીય-સ્વજન, ગન્ધુ-આન્ધવ સર્વ કોઈ મને ફરી લંબ કરવાનું કહેતા લાગ્યાં. હું એ વાત સાંભળતાં જ કંપી ઉઠતો. કંઈ ઉત્તર આપવાની ઇચ્છા ન થતી. મારું લગ્ન? જીવનનું સમગ્ર સુખ શેલાની ચિન્તા ઉપર સમર્પિત કરી આવ્યો છું. શું પુનઃ વિવાહ કરી જીવનને એક પ્રદક્ષિણા અભિનય બનાવું? આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે માતા મને કદી લગ્ન કરવાનું કહેતી નહોતી. મારી પુત્રીના સુખને તે ઇચ્છતી હતી. માટે લગ્ન કરવાનું પ્રયોગન શું?

સ્મૃતિ કમલ: સૈશવની સર્વ અવસ્થાઓ ઉદ્ભવવા લાગી તેના શરીર ને મનનો એ

કમવિકામ જોતાં જોતાં મારો સમય પણ આનંદથી વ્યતિત થતા લાગ્યો. હ મહિનાની કે અમર્યાજ તેણે “આપા” “બાપા” બોલવાનો આરંભ કર્યો. તેના મોહાના એ મધુર મંત્રા-પણે મારા કાનોમાં સુધાવર્ષણ કર્યું. આઠ મહિનાની વયે જ્યારે તેણે પ્રથમ ‘મા-પા’ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કર્યું ત્યારે તે દિવસ મારા જીવનની એક વિષમ પરિક્ષાનો દિવસ હતો. માતૃહીનાં કન્યાના મુખથી માતૃ મંત્રોધન સાંભળી મારા હૃદયમાં ખગગાટ થયો. કન્યાને છાતી સારસી આપી. મારી આંખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલ્યો. માતાએ મોઢું ફેરવી પાસવથી પોતાની આંખો છુટ્ટી અને સ્મૃતિ અમારી માંમે ટમર ટમર જોતી રહી. જ્યારે તે આલિંગ્યે પોતાના ન્હાના હાથે અંદ્રમાને બોલવવાની ચેષ્ટા કરતા માંડી ત્યારે અમારા-માતા પુત્રના આનંદની સીમા રહી નહિ. મારા મનમાં એમ થયું કે-“આ ધરમાં જો છે તે કેંઈના ધરમાં નથી. આ રત્ન જો ધરમાં છે તે ધરમાં જીવનું દુઃખ શું હોય ?

એક વર્ષની ઉંમરે સ્મૃતિ ચાલવા શીખી. પહેલાં તે પગલાં ભરતાં પડતી-આખડતી; પણ પાછો ઠબી થઈ જ્યારે થોડું ચાલતી ત્યારે ગર્વભરી દૃષ્ટિથી મારી સામે જોતી અને મોઢું છતાવી કીણું કીણું હમતી. હું વેને તે વખતે ગોદમાં લઈ સુમીએ ઉપર સુમીએ લઈ અરિયર કરી દેતો. જાણે પોતે બહુ બહાદુરીનું કામ કર્યું હોય તેમ તે સંકીર્તક હસતી.

(૨)

સ્મૃતિની જો વખતે ઠાઠ વર્ષની અવસ્થા હતી તે વખતે એક દિવસ સાત દહાડાનો ગંદવાડ ભોગવી માતા અને એકસો છોડી થાવી ગર્ભ. મૃત્યુ પહેલાં તેણે મારો હાથ પકડી કહ્યું-“પુત્ર, તારી આગળ એક પણ દિવસ મેં મારો વિચાર જણાવ્યો નથી. આજ મૃત્યુ સૈમ્યા ઉપર જણાવું છું-તારે લગ્ન કરવું.” માતાની એ આગતો શું જવાબ આપ્યો એ સમજી શક્યો નહિ. હું તદ્દન શાંત રહ્યો. તે પુત્ર બોલી-કેમ શાન્ત થઈ ગયો ? શું મારી અંતિમ આજ્ઞાનું પાલન નહિ કરે ? મારા પગે હાથ મૂકી શપથ લે કે તું વિવાહ કરશે. ભાઈ, મારી આજ્ઞા નહિ પાળવાથી તને ઘણું કષ્ટ થશે. તું પુરુષ છે. મંતાન મંગીપન-મંત્રધન વિધિ જાણતો નથી. એક સારા કુળની કન્યા રોધી જરૂર લગ્ન કરશે. મારે આજનું તને એટલુંજ કહેવાનું છે.” માતાનાં નેત્રોમાં અશ્રુ અને કંઠમાં હીર્ષ નિશ્વાસ હતો. તેમની પદ્મહસી-ચરણરજ મસ્તક ઉપર ચઢાવી દું બોલ્યો-“માતા ! પ્રવત્ન કરીશ, આશીર્વાદ આપો.”

માનું મુખ પ્રકુલ થયું. મારા શિર ઉપર હાથ રાખી આશીર્વાદ આપ્યો-‘પુત્રા સુખી થા.’

* * * *

તે દિવસ સંજા સમયે ‘દરિ’ નામ સ્મરણ કરતાં ગાનાએ પ્રાણુ લાગ કર્યો.

આ જીવનમાં મા એ મારી શુ ચીજ હતી ? આજ તેની કિંમત સમજાઈ. સૈશવમાં-દીન થયો. કેવળ માતા જ મારો પિતા-માતા હતી. માતા અસાવથી આજ હું તદ્દ-મરણ્ય છું.

હવે હવે દુઃખ ! મંત્રારને તું જણાવજી જાણતો નહોતો. હવે મારે જ બધું કરવું. સંસારની દોષપણ પ્રકારની અભિજ્ઞા નહિ દોવાથી બધી જાળતમાં વિનુબલતા થવા

લાગી. ઉપયુક્ત વસ્તુના મહત્વાથી સ્મૃતિને પણ બહુ કટ પાવા લાગ્યું. તેમ છતાં માતાની અંતિમ આજ્ઞાનું પાલન કરી શક્યો નહિ. માતી પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે-‘પતન કરીશ.’ મનની સાથે સંગ્રામ થવા લાગ્યો. જ્યારે જ્યારે ફરી લામ કરવાની વાત મનમાં આવતી ત્યારે સમસ્ત શરીર કંપી ઉઠતું. શું મોહા પ્રતિ વિશ્વાસવાત કરે? છટ્ટા! તેની આંક વળી સુધાની ભક્તિ, પ્રીતિ ને પ્રેમનું શું એ પ્રતિજ્ઞા છે?

માતાના સરજુના એક વર્ષ પછી સ્મૃતિની અવસ્થા એવી થઈ કે તેને માટે ચિંતિત થવું પડ્યું. તેના મોઢા ઉપર હાસ્ય નહિ, મનમાં સ્ફૂર્તિ નહિ. તે દિવસે દિવસે મ્હાન થવા લાગી, હું યથા સાધ્ય તેની સારવાર કરતો; કિન્તુ કંઈ પણ ફાયદો ન થયો. વ્યસ્ત યર્ષ ડાક્ટરને ઓલાવી લાવ્યો. તેણે પરીક્ષા કરી કહ્યું-‘કોઈ રોગ નથી. મારી રીતે ખાવાપીવા આપવાથી ઠીક થઈ જશે. યોગ્ય માવજત વિના શરીર બગડી ગયું છે.’ અનેક પ્રયત્નોનાં ૧૫૫ એને પથની વ્યવસ્થા થઈ, કિન્તુ પથ આપે કોણ? હું મહેનત લઈ સર્વ કંઈ ને બનાવતો; પરંતુ સ્મૃતિમાં કંઈ પણ લક્ષણ પણ નહિ.

સ્મૃતિના મોસાળમાંથી તેની નાની તેને લઈ જના માટે કોશિશ કરવા લાગી, કિન્તુ મેં દૂર રાખવી એ મારા મંત્રધર્મા અસંભવિત હતું. સંભારમાં આવતી બીજું કોણ માંડે છે? સ્મૃતિ જ માંડે સર્વ કંઈ છે. ચચાનક તે વખતે માતાના અંતિમ શબ્દો વાદ આવ્યા- ‘તું પુત્ર્ય છે. મંદાન પાલનમાં તું શું જાણે?’ જરી વાત છે. સુકોમળ નારીદત્ત વિના આ સુકોમળ પુત્રપતે પ્રકુલિત કરવાની શક્તિ બીજા કોનામાં છે? તે વખતે સ્મૃતિના મુખની તરફ જોઈ સર્વ માનસિક દિપ્ત દ્વંદ્વ છોડી મન સ્થિર કર્યું. અને મનમાં ને મનમાં મોહાને કહ્યું-‘દેવી! અપનાથ ક્ષમા કરજો. તારી સ્મૃતિ મિવાળ બીજા કોને આ હાથમાં સ્થાન નથી. તારા સ્નેહધનના મોઢા તરફ જોઈને જ આ કાર્યમાં પ્રવ્રત થાઉં છું.’ “સંતાન, સ્નેહમાં મુગ્ધ થએલા મારા હૃદયને એટલો વિચાર ન થયો કે તે પ્રેમ નથી કરી શકે તો; લગ્ન એ મહા પાપ છે.

એક મિત્રની ખામે મનનો ભાવ પ્રકટ થયો. તે અસંત હિત્માદ પ્રશ્ન કરી મારી પીઠે દેખી બોલ્યો-‘એ તે હુદ્દિમાનોની વાત છે. અણી વિના શું ગૃહમંચર માગે આણે છે?’ મેં કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. મારા મનમાં હિત્માદનો અંશ પણ નહોતો!

કરી શકીશ પણ નહિ; છતાં તેના તરફ આંઈ જે કર્તવ્ય છે, તેનું પાલન કરવામાં તો હું સર્વદા પ્રરતુત છું.

ઉમાએ પ્રથમ ક્યારે પણ જવાનો ઇન્કાર કર્યો; પરંતુ જ્યારે મેં દંદતાથી તેને સમજાવ્યું કે તેના મંગળ—અમંગળ માટે જે પ્રયોગનીય છે તે હું અવશ્ય કરીશ ત્યારે તે ચુપ રહી.

અનુ—જાન્યવ ગણ અને ચિદ્વિમલ ગણ સાથે પરામર્શ—વિચાર કરી ઉમાને જાનાયપુરી મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્મૃતિને પણ સાથે મોકલવાનું કરાવ્યું, કારણકે તે ઉમા વિના રહી શકતી નહોતી. તેઓની સંભાળ લેના માટે મારા સાસુ—સસરાને સાથે જવાનું નક્કી કર્યું.

પ્રપાણ વખતે ઉમાએ મારી પાસે આવી, મારી પદ્મસિ લઈ વિદાય થવાની આર્થના કરી, મેં કહ્યું—‘શરીરને માયજ્વાનો પ્રથત્ત કરજો. સર્વદા પ્રયત્ન રહેવાની ચેષ્ટા કરજો. સ્મૃતિ’ મંભાળજો. તેને કાંઈ પણ નક્કી ન પડે, તે મુન્દાય નહિ એમ કરવા યત્ન કરજો. તે માંડ જીવન છે એ તું સારી રીતે જાણે છે. ઉમા કાંઈ પણ ઉત્તર ન દેતાં મારી તરફ જોઈ રહી. તેની દૃષ્ટિમાંથી સ્વપ્ન યતું હતું કે તેના નારી જીવનની સમસ્ત આકાંક્ષાઓ—સમસ્ત વાસનાઓ ખીંચી રહી હતી; પરંતુ તે વખતે તો હું અંધ હતો.

તેને દેન ઉપર ચડાવી પાછો ઘેર આવ્યો. સ્મૃતિ મારાથી આ વખતે પહેલી જ જુદી પડી તેના અભાવથી સમસ્ત શુદ્ધ સ્વપ્ન ભાસવા લાગ્યું. અત્યંત કષ્ટથી હું દિવસો નિર્ગમવા લાગ્યો.

એથી દિવસે ઉમાનો એક કાગળ આવ્યો, તેમાં લખ્યું હતું—

“પ્રિય,

અમે નિર્વિદા પહોંચ્યા છીએ. રસ્તામાં કાંઈ કષ્ટ પડ્યું નથી. તમિયત કાંઈક હીક માલમ પડે છે. કાલ રાત્રે ત વ આવ્યો નથી. સ્મૃતિ સારો રીતે રહે છે. નવી જગ્યાએ આવતાં તે જહુ પ્રમન્ન રહે છે. માખો નિવમ સમુદ્ધને કિનારે રમને રમે છે. હું તેની જનતી સંભાળ લઉં છું તમે તેને માટે ચિન્તા કરી શરીર તથા મનની વ્યર્થ ખરામી કરશો નહિ, તમારા કુરામ વર્તમાન લખજો. તમને કેટલું દુઃખ તથા અજુગમે ચતાં હશે તેનો વિચાર આવતાં હું જહુ દિવસીર જતું છું, મારા પ્રણામ સ્વીકારજો. કદી કદી પત્ર લખતા રહેજો.

તમારી ઉમા.”

ઉમાને મેં તીચે પ્રમાણે ઉત્તર લખ્યો.

“ઉમા,

તાં પત્ર મળતાં—તું કુશળ છે એ જાણી હું ખુશી થયો. સ્મૃતિના વિશેષથી જહુ દુઃખ થાય છે. ખીન્તું કાંઈ કષ્ટ નથી. મારા દુઃખ તથા અજુગમે તો વ્યર્થ ખ્યાલ કરી તું તાં મન ખરામ કરીશ નહિ. તારા શરીર માં જોઈશ તારા પણ રાખીશ નહિ. ખામ, કરીને એટલું ખ્યાનમાં રાખજો કે તાં શરીર વધારે જગડવાથી મારી સ્મૃતિની જરાજર

સુંભાજી રહી ચક્રો નહિ. હમેશ પત્ર લખતી રહેજે. પત્રમાં સ્મૃતિની વાતો અધિક લખવાથી હું રાજી થઈશ. પૈસાની જરૂર પડે તો તરત લખી જણાવજે. બસ આજે એટલુંજ. સ્મૃતિને મારી વતી ખાર કરજે. તારા માતા-પિતાને પ્રણામ કહેજે.

—તારો પ્રેમી.”

ઉમાની પાસે મારો એજ એક પ્રેમપત્ર હતો.

*

*

*

*

પુરી ગયા પછી ઉમા કાર્ધિક દીક ગઈ. તોવ બંધ થયો, ખાંખી પણ થોડી ઓછી થઈ. હું નિશ્ચિંત થયો. પરંતુ એક મહિનો દીક રહ્યા પછી જરૂરે તેને જ્વર આવવા લાગ્યો. અમુર-મહાશયના પત્રથી જણાયું કે જ્વરનો વેગ ક્રમશઃ વધતો જાય છે અને ખાંસનો વેગ પણ ક્રમશઃ અમુક થતો જાય છે. હવે વધારે ધીરજ ધરવી દીક નથી, એમ વિચારી ત્રણ દિવસની રજા લઈ હું પુરો ગયો. જઈને જોયું તો ઉમાની સ્થિતિ લયંકર હતી. બીજે દિવસ સિવિલ-સર્જનને બોલાવી લાવ્યો. સાહેબે ઉમાની બરાબર પરીક્ષા કરી મને અંદર લઈ જઈ કહ્યું—“આ સ્ત્રીનો રોગ યદ્યપિ—ક્ષયમાં પરિણત થઈ ગયો છે. આપારે એક વિશેષ પ્રકારની ચિકિત્સાની અવશ્યકતા છે, રોગિણીને સર્વદા પ્રસન્ન રાખવી એ જરૂરનું છે. આવો રોગ રોગોના ચિત્તની અવસ્થા ઉપર નિર્ભય રહે છે.” ડોક્ટરની વાત સાંભળી હું બહુવાર સ્તંભિત થઈ રહ્યો. સ્મૃતિના અદ્યપની વાત વિચારી હું થોડો કાંતર થઈ ગયો. ઉમાને હજી બીજા કેટલાક દિવસ પુરીમાં રાખવાની આજ્ઞા ડોક્ટરની પાસેથી લઈ, તેની ચિકિત્સાનો મંદોમરત કરી—સારવારનો સંભાગ રાખવું કહ્યો હું કમ કતા પાછો આવ્યો. મારા સાસું-સસરાને એક વિશેષ બાવપૂરક એટલું કહીને આવ્યો હતો કે “તેનો સારવારમાં કે સેવા-શુદ્ધિમાં કાંઈ ત્રુટિ થવા દેતો ન.હં. પૈસાનું કે અન્ય કાંઈ વસ્તુનું પ્રયોગનત હોય તો મને તારથી સૂચન કરજો.”

ઉમા રોગ-શય્યા પર પડી રહેતા છતાં પણ તેના પિતૃના પત્ર સાથે મને સ્મૃતિની હકીકત લખી જણાવતી હતી. હું પણ હમેશ પત્ર લખતો તેમા તેને સર્વદા પ્રકુલ રહેવાનો પરામર્થ દેવાનું ભૂલતો નહિ. વિશ્રાન્ત-મૂર્ખ—હું એટલું પણ ન સમજ્યે, કે જેનું હૃદય ઝીણા ઝીણા દુઃખ યઈને ભગ્ન થઈ ગયું છે તેનું મન પ્રકુલ થી રીતે થઈ ચક્રો? માવ ઔષધ પત્ર અને અર્થવ્યયથી ભગ્ન હૃદય યું ક્યાંઈ ચક્રે છે ?

(૪)

એક દિવસ કાંઈ કામથી ઉમાની પેટી ઉઘાડતી પડી. પેટીમાં એક ખાલુએ એક ચોપડો પડેલો દેખાયો. હાથમાં લઈ તેની ધોરી છોડી પાતું ઉઘાડવાનાં જોયું તો લખ્યું હતું કે—“મનની વાતો અને નીચે શ્રીમતી ઉમાબાબા દેવી” એવી સહી હતી.

મારા મનનું કુતુહલ હું રોજી શક્યો નહિ. દીવાનખાનામાં ઇશ્વરે પર બેસી ઉમાના મનની વાતો વાંચવા લાગ્યો. વિરાહ યથા પડી છ-સાત મહિનાથી આરંભી તેના જે વિચારો ઉડતા તે તેણે એમાં લખી રાખ્યા હતા, પ્રત્યેક પાના ઉપર એ હતભાગિનીની ગંભીર મેઝવેલા અને નિરાશા સ્પષ્ટ વ્યક્ત થતી હતી, ચોપડાનું કાંઈ પાતું વાંચ્યા વિના છોડી દેવાય તેવું મહોતું, મેં વાંચવું શરૂ કર્યું—

૧ વૈશાખ ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ માગ દેવ ! તમારા ઉપર કેટલો ખાર કરું છું તે શી રીતે દેખાડું ? તમેજ મારું સર્વસ્વ છો. તમારાં ચરણોમાં સ્થાન ખામી મારો નારીજન્મ સાર્થક થયો છે, કિન્તુ ખેદની વાત છે કે એક પણ દિનમ તમારું હસતું મોહું મેં જોયું નથી ! હલભાગિની સાથે લગ્ન કરી સુખી ન થયા ! હું માને કર્તવ્ય પાલનમાં બહુજ કાળજી રાખું છું; પણ જોણાય છે કે બરાબર પાલન કરી શકતી નથી. ને પાલન કરી શકી હોત તો શું તમારા મોઢા ઉપર એક પણ અંતોપતું ચિહ્ન ન પામત ! દયામય પ્રભો ! મને મનુષ્ય બનાવો કે જેથી હું મારા સ્વામીને સુખી કરું ”

૧૭ આષાઢ ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ પ્રાણુના દેવતા ! આ દુઃખિનીથી પ્રેમ ન કરી શક્યા ? જો પ્રેમ ન કરી શક્યા તો મદહુ શામાટે કરી ? પણ તેમાં તમારોએ શો દોષ ? એ બધો મારા અદૃશનો દોષ છે. શાન્તિદાતા ભગવન્ ! મારું હૃદય બહુ દુર્બળ છે. સદગ્રમાં ભગ્ન થઈ જશે. મારા હૃદયમાં બળ આપો, પ્રભો ! ”

૧૫ શ્રાવણ ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ જે સુખ મંસારમાં મારા માટે નિર્માણ થયું નથી તેના સારું હૃદય આટલું બહુ તૃપ્તિ કેમ રહે છે ? નહિ મળવાથી આટલું કાતર કેમ થાય છે ? સ્વામીને પ્રેમ આ જન્મમાં ન મેળવી શકી જે મળી શકે તેમ નથી તે માટે આટલી આકાંક્ષા શાને સારું ? મંગળમય પરમેશ્વર ! મારા હૃદયમાં બલમંચાર કરો જેથી તે ભગ્ન થઈ જાય નહિ ! ”

૧૦ અશ્વિન ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ આજ મારાં લગ્નને એક વર્ષ પૂરું થયું. મારા સ્વામીએ એક વાર પણ એ વિચાર્યું નથી. શામાટે વિચારે ? તેમની દૃષ્ટિ કાણ ? હે પરલોકવાસિની ! તુંજ યથાર્થ ભાગ્યવતી છે. સ્વામનો સમસ્ત પ્રેમ નેશય બોગવી ગઈ છે ! તારો શું દોષ ? મેં પૂર્વજન્મમાં પાપ કર્યું હશે જેના પ્રભાવથી આટલું દુઃખ છે. મારી અવસ્થા જોઈને તું દુઃખી હશે કે સુખી તે કેમ જાણી શકું ? તારા સ્નેહના ધનને તો હું છાતી સાથે લગાવી રહું છું, તો પછી મારો શું અપરાધ છે ? જો મેં કંઈ અપરાધ કર્યો હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા તૈયાર છું. કંઈ સજાનું નથી. દયામય પ્રભો ! મારું દેખાડો. ”

૧ કાર્તિક ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ ભગવન્ ! ભગવન્ ! ! હવે નથી સહી શકતી ! આ બધું નારીજન્મ હવે વધારે નથી ધારણ કરી શકતી ! ! મારો અપરાધ શું છે ? મારા આ પ્રકારનો ઉત્તર મને એકવાર આપો પ્રભો ! મન સંયમ કરવા બહુ યત્ન કરું છું કિન્તુ હૃદય કાટી જાય છે. આખેલી આ દુઃખિની કન્ધમાં બળસંચાર કરો. ઇશ્વર ! રક્ષા કરો. રક્ષા કરો. ”

૭ કાશ્યપ ૧૩૧૧ (જંગીય.)

“ આ ૭ મહિનામાં આટલો પ્રયત્ન કર્યો, કિન્તુ મનને સિદ્ધા ન દઈ શકી જો ! શાસન કઈ છું તો શરીર માનતું નથી. શરીર હવે ક્ષીણ થતું જાય છે, મનમાં કંઈ

પણ બળ નથી હું મનુષ્યજન્મ વૃથા જન્મી । પિતાજીની પાસેથી સાંભળ્યું હતું કે ભગવાન દયામય છે પ્રભો । મારી પરીક્ષાને માટે જીવનને આટલું દુઃખ ન આપો । પરીક્ષામાં સફળ નહિ થવાને લીધે બીજા જન્મમાં પણ આ જ દુઃખ સહન કરવું પડશે હાય હું મહા પાપિની છું । કંઈ નથી સમજી શકતી આજથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે મનને ઉદાસ નહિ કરૂં પિતાજીની શું આટલી કેળવણીની મહેનત બ્યર્થ જશે ? ”

૧૪ જોડ ૧૩૧૨ (જગીષ)

“ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરી શકી નહિ પ્રભો । મારી પ્રાર્થના શું પૂર્ણ નહિ કરે ? તમે બળ નહિ આપો તો હું બળ ક્યાંથી પામીશ ? હે ઇશ્વર । મારા સ્વામી મારી ઉપર પ્રસન્ન નથી, હું મારા હૃદયમાં તેમનું પૂજન કરું છું ક્ષણી આજા હવે નથી ॥ પ્રતેતનની આશા ન રાખતાં જે નિષ્કામ દાન કરે છે તેને ધન્ય છે । પતિ મેવન પતિપ્રેમ-પ્રાપ્તિને એજ નારીજીવનનું સુખ સૌભાગ્ય છે મારે આ વાત શામાટે ભૂનની જોઈએ ? ”

૧ બાદ ૧૩૧૨ (જગીષ)

“ આ જીવનમાં હવે બીજી કાંઈ આગા રહી નથી, તેમ છતાં મારા મનને હું મોઢ પ્રમારે રિધર કરી શકતી નથી, હૃદય તિન તિન થઈને ટૂંકી રહ્યું છે કેટલાંકે દિવસથી રાત્રે તાવ આવે છે. માતા કાલી શું આ વખતે પણ ચરણોમાં સ્થાન નહિ આપે ? ”

૧૮ કાર્તિક ૧૩૧૨ (જગીષ)

“ કાલે મારા જીવનમાં એક વિષેન મધદિન થયો છે રાત્રે સ્વામીની ચરણસેવા કરતાં કરતા તેમનાજ પગમાં શ્રાન્ત ચર્ધ સુધ ગઈ હતી સહસ્ત સુકોમળ ઓઝ સ્પર્શ થી જગી ઉગી, જોઉં છું તો દુઃખિનીના જીવનમર્વસ્વ તેની રચ્યા ઉપર પડી આ અભાગિની તરફ જોઈ રહ્યા છે-આ કુત્સિતાના અધરની માથે પોનાતો અધર મિનાથી મારો નારી જન્મ સાર્થક કરી દીધો છે । પ્રસન્નતાથી મારૂં સમસ્ત શરીર વિકસી ઉઠ્યું હૃદયનો આવેગ ન સહી શક્યાથી તેમના પદતલ ઉપર આજોટી એ ચરણને વારવાર સુગન કર્યા ॥ આટલું સુખ મારા અદૃષ્ટમાં હતું ॥ ”

૧૫ કાર્તિક ૧૩૧૨ (જગીષ)

“ મારા દેવતા । મારા સ્વસ્ત ॥ આ શું કર્યું ? જે મનને મેં આટલા કંટથી કાંઈક સંયમિત કર્યું હતું તેને આપે અધિક કર્ણપ્રસાદ ચર્ધ તમાટે વિવંશ કરી દીધું ? તમારા ચરણોમાં મેં શું અપરાધ કર્યો છે ? જે પૂર્વેનાજ ભાવ અવવળન કરવો હતો તો આ દુઃખિની તરફ આટલી કર્ણ શામાટે પ્રકટ કરી ? મારા હૃદયના દુકાશ ચર્ધ જાણ છે નારીહૃદય લઈને તેના રક્તના એક એક નિન્દુમાં નિરાગા ભરી દીધા છે । દયામય ભગવાન ! હવે તો આ જીવન એક વખતેજ સમાપ્ત કરી દો । પ્રભો । આ બ્યર્થ જીવનને હવે વધાર વખત બચવાની આશા નથી ॥ ”

*

*

*

*

હું આજળ વાંચી શમ્યો નહિ, અધુજાળથી મારો દૃષ્ટિપથ રૂપાઈ ગયો હતશાગિનીએ પોતાના મનની વાતના દ્રાહની પાને પડે નહિ કરતાં તેને ઓછી કરવાને માટે આ

ઉપાયનું અવલંબન કર્યું હતું. નારીહૃદય એટલું સુન્દર છે । તેણે પોતાના પ્રેમપૂર્ણ પ્રાણને અર્પી તૈયાર કરી મારા ચરણ તલ ઉપર અર્પણ કરવા ધાર્યું પણ મેં તેના પદાચાતથી તિરસ્કાર કર્યો । હું પાખંડી-ફુલને તે પોતાનું સુન્દર હૃદય-સ્નેહ-પ્રેમ-ભક્તિથી પરિપૂર્ણ હૃદય-અર્પણ કરી મારા પદ-પ્રાન્ન પર છુટુ ફેલ-તુલિન નેત્રોથી જોઈ રહી છે અને હું તેની ઉપેક્ષા કરી, તેના હૃદયને ઝેરી છૂરીથી કાપી, રૂધિરનું પાન કંઈ છું । હું સ્વાર્થગરાયણ, હૃદયહીન-અંધ છું. મને એટલું પણ જ્ઞાન નથી કે હું મહાપાપ કરી રહ્યો છું. તેની સામે પ્રેમ કરવો નહોતો તો કાળ શા માટે કર્યું ? એક નારીજીવનને આ પ્રકારે વ્યર્થ વિનષ્ટ કરી દેવાનો મને શો અધિકાર હતો ? મારે લીધેજ તે આજ મૃત્યુ મુખમાં પડી છે. હું આ વખતે આપાચારી-પાપી છું. રે ! નિર્દય હત્યાકારી છું ? જેનું સ્મરણ હૃદયમાં સદૈવ રાખી હું આ સર્વ ગુરુતર અપરાધ કંઈ છું; તે શું પરવોદમાંથી મારી તરફ ધૂણાની દૃષ્ટિથી નહિ જોતી હોય ? બસ મારાં અંધ નેત્રો હવે ઉઘડી ગયાં છે, અંતરોષ રહેતા જીવનમાં હું દવે મારા પાપનું પ્રાયશ્ચિન કરીશ । જે મત્ત-આદર ને પ્રેમના અભાવથી ઉભા આજ મૃત્યુના મોઢામાં પડેલી છે તેને તે સઘળું ચાતુર્ગુણ-આરગળું આપીને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવું છું કે નહિ તે જોઈશ.

ટલેલી ધાર સુધી સ્તબ્ધ થઈ બેસી રહ્યો એ જણાવું નહિ. ભૂલ્યે મોઢાવવાથી જ મૃત થયો. જોયું તો તે એક તાર લઈ ઉભો છે. વ્યસ્ત ભાવથી તાર બોલી જોયું, અસુર મહાશયે લખ્યું હતું-“ ઉમાતી અવસ્થામાં પરિવર્તન થયું છે-તે ઘણી ખરાબ થઈ છે-તમને જોઈ શકે છે. જાગ્રદી આવો. ” કાગળ હાથમાંથી પડી ગયો. મસ્તક ધ્રુમવા લાગ્યું. બેસી યદ્ય નીચે પડતાં ચાકરે પકડી લીધો! જાણ્યું કે મારા પ્રાયશ્ચિત્તો આજ આરંભ છે. તરત ઓઢિસમાં જઈ સાહેબની રમ લઈ આવ્યો, બમ્બરમાંથી ઉમાને માટે ચોક્કસ ફળ-ફૂલ લઈ લીધાં.

કલકત્તાથી જતી વખતનું ઉમાનું તુલિન મુખ મનમાં-સ્મરણમાં આવી મારા હૃદયને ચૂર્ણ કરવા લાગ્યું. હાય ! આ પાપીના હાથમાં ન આવવાથી એ ફૂલ કાળો ઉપરથી ખરી પડત નહિ ! અત્યારે હવે એ વાતનો વિચાર કરવાથી શું લાભ ? સ્વાર્થમાં અંધ થઈ જે પાપ કર્યું છે તેવું ફળ ભોગવુંજ પડશે !

આખી રાત ટ્રેનમાં શી રીતે વ્યતિન કરી તે કહી શકતો નથી. ખીજો દિવસ સવારે ટ્રેન પુરી પહોંચી, તરત ગાડી લાડે કરી જંગલ તરફ ચાલ્યો. મારી અધીરાઈનો એ વખતે પાર નહોતો. જ્યારે બગેલા નજીક આવ્યો ત્યારે આગળના ચોકમાં માણસો એકઠાં થયેલાં મેં જોયાં. વધારે નજીક આવતાં મારી સાસુનો હલ વિહારક રૂદનનો અવાજ મારા કનમાં અચકાગો ! ગાડીમાંથી ઉતરતાં બેસી યદ્ય નીચે પડી ગયો હાય ! કાગળનું, ચરણ પકડી કામા ગાગવાનો પણ અવસર ન આવ્યો ! ! !

પ્રતિમા વિસર્જન કરી આવ્યો । અનાદત-ઉપેક્ષિત પુરુષ હૃદયહીનને હાયે અકાળે વિનષ્ટ થયું । સ્મૃતિને તેના મોસાળમાં સખ્ત મન સ્થિર કરવા દેશોદેશ બમણું કર્યું પણ હૃદયનો અગ્નિ જુગાવો નથી ! હાય દેવિ ! પાપનું પ્રયશ્ચિત્ત કરવાનો પણ અવસર ન દીધો । મને ચિરમ્બળ સુધી અનુનાયનલમાં રમ્બ યરા માટે છોડી ગઈ. । । ।

ખનાવટી નામ.*

૨૧. ૨૧. મણીલાઈ રણુછાડછ ઢેસાઈ.

ત્રેમની સાથે અનેક પ્રકારનું વાગ્યુદ્ધ કરી વિજયાદશમી પૂર્વે મેં ‘ વંગપ્રમા ’ પ્રસિદ્ધ પ્રાધીપતિ પ્રિયેમ (રવાના) કરવાનાં સંબંધમાં કાર્યાધ્યક્ષની સાથે વાર્તાલાપ ચાલતો હતો એટલામાં - હેટ-હોટ પેરી સિગરેટના ગોટેગોટ ધુમાડાનું ઇનજન ચલાવતા સતીશ બાબુ આવી હાજર થયા અને કહ્યું “ દાર્જિલિંગ ચાલો.”

સતીશ મારો બાલ્ય મિત્ર હતો, અને એકજ ક્લાસમાં શિખતા હતા, એકજ રૂમમાં રહી સાથે હરતા ફરતા હતા. અમો બેઠીની હાર્દિક સદાનુશ્રુતિ જોઈને પડીનજી અમોને “ કૃષ્ણ-અળદેવ ”ના ઉપનામથી બોલાવતા હતા.

એન્ડ્રુસ પાસ કરી અને કચકતાની દોરેજમાં શિક્ષણુએ આવ્યા ત્યારથી અમારા જીવનાદેશમાં ક્રમાનુમાર ભિન્નતા થવા લાગી. સતીશ સર્વે બાબતમાં સાહેબનું અનુકરણ કરવા લાગ્યો. અને હું મારી માતૃભાષા પ્રતિ અનુરાગી બન્યો. મને બંગાળી લખતો વાંચતો જોઈ સતીશ મારા તરફ ઉપહાસ કરતો હતો. હું પણ સમયવર્તી સતીશના સાહેબી કામને ફટકાવતો હતો.

તે પછી સતીશ વિદ્યાવત નર્મ બેરિસ્ટર થઈ આવ્યો. સાહેબી વેશમાં હવે ઠાઈપણ પ્રકારની ન્યુનતા રહી નહી. સાહેબના બવકાર-બચમાં તે પૂર્ણરૂપથી દિક્ષિત થઈ ગયો. અને બેઉ બાલ્યકાળમાં જેવા એક પ્રાણુરૂપ હતા તેવા હવે રસા નથી. સતીશ હવે પહેલાંની માફક પોતાનાં મનની વાતો દીવ બોલીને કહેતો નથી, તથા પિ અમો બેઉના હૃદય એક એક પ્રતિ ખેંચાતા હતાં. અને એ હૃદયાધર્ષણને લઈ સતીશ મને દાર્જિલિંગ લઈ જવા આમંત્ર કરતો હતો.

મેં કહ્યું-“ ક્યારે જઈશું ? ” “ આજે જ ! ” “ આજે સમય કયાં છે ? ” તેને હાંતમાં ચિટ્ટ દબાવી ધ્રુવીચ્છાળ તરફ જોતાં કહ્યું-“ હમણું દય વાગ્યા છે. ચાર વાગે - ટ્રેન આવશે. જ કલાક-ચણસો સાંઠ મિનિટ, પૂરતો વખત છે.

મેં કહ્યું-“ સાહેબ ! મહેરબાની કરી બંગાળી બોલતા હોય તો શુદ્ધ બોલો. અંગ્રેજી તરણુમો કરવાની વૃથા મહેનત ના લ્યો ! ” સતીશ અજરાઈને કહ્યું “ હાં બાઈ હું બંગાળી બોલતા જાણુતો નથી. કહો, આવશો કે નહી ? ”

મેં કહ્યું-“ લાઈ ! તું વિદ્યાવતથી સાહેબ જનીને આવ્યો છે એટલે તું જોટલી ઝડપથી દામ કરી શકે છે તેટલી ઝડપથી હું હું કળો માણસ કરી શકું ? સ્નાન બોજા કરતાંજ બાર વાગી જશે, તે પછી કંઈક સગવડ વિશ્રામને માટે જોઈએ.”

સતીશ-“ મોનમેન્સ ! એ બધું બાણુએ રહેવા દો ! ”

મેં કહ્યું-“ અગર દાર્જિલિંગ જવું હતું તો બે દિવસ પૂર્વે કાં નહ્યું ? ”

* દિલ્હી ઉપરથી અનુવાદ.

સતીસ—“આજે જ દાર્જિલિંગથી ડોક્ટર સેન બાણુનું નિમંત્રણ આવ્યું છે.”

મેં આશ્ચર્યતાથી પૂછ્યું—“શું ડોક્ટર સેન બાણુ દાર્જિલિંગમાં છે. તેનાં બાળકાઓ પણ ત્યાંજ છે ?”

સતીસ—“હા ! સર્વે ત્યાંજ છે.” એટલું કહી મૂક્યાં હસ્યો.

ડોક્ટર સેનની વિદ્વત્ કન્યા નિર્મળાદેવીએ મારા મિત્રનું મન હરણુ કરીં લીધું હતું. એ વાત સર્વેની જાણ બહાર ન હતી.

મેં કહ્યું—“એટલી ઉતાવળ શી છે ? શું ચાર વાગ્યા પછી ખીછ ટ્રેન દાર્જિલિંગ જતી નથી ?”

સતીસે નિશ્વાસ લેતાં કહ્યું “ના ! નથી !”

યद्यપિ હું પોતે રમણીઓની પ્રેમ-જાળમાં ફસ્યો નથી. તથાપિ એ વિષયમાં સંપૂર્ણ પરિચિત છું. સતીસને એક દિવસ રોકવાનું સાદસ કરવું અને વાઘને અહિંસા ધર્મની દિક્ષા આપવાની ચેષ્ટા કરવી એ બેઉ વાત બરાબર હતી. તેથીજ જવાની વાત નક્કી કીધી, અને અમે બેઉ જરૂરી ચીજો સાથે સર્ધ ચારની ટ્રેનમાં રવાના થયા.

(૨)

દાર્જિલિંગના સ્ટેશન પર ગાડી જઈ ઉભી રહે. તે પહેલાંજ દૂરથી જોયું તો ડોક્ટર સેન પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાં છોકરીઓને સર્ધ પ્લેટફોર્મ પર હાજર હતા. ગંગાલી છોકરીને છુટ મોળાં પેંરી પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલી જોઈને મારે હૃદય દ્રવિત થયું. મેં આહમ મતની અનેક સ્ત્રીઓ જોઈ હતી, બેએક સાથે તો પરીચય હતો. આ આહમતવાળાઓને માટે કોઈ નવો આશ નથી. તથાપિ મતીસની લાવિ સ્ત્રી અને સાસુની નિર્લજ્જતા જોઈ મારા હૃદયમાં બહુજા ઉઠા મજબાવ પડ્યો.

હું સ્ત્રી કેળવણીને પૂર્ણ પડાપાતી છું. કિંતુ સ્ત્રીઓને આપણમાં આવતી હૃદયહાર સ્વનંતતાને આંખોથી જોઈ શકતો નથી. મેં મારા પત્રમાં એ વિષય પર સખ્ત પ્રહારો કીધા છે. અને આ જોઈ ભવિષ્યમાં એજ વિષય પર વધુ લખવાનું મન સાથે નક્કી કીધું. ખૂબ સખ્ત અને ચોખ્ખાં વાક્યો મગજના પેટામાંથી સંખ્યાબંધ નીકળવા લાગ્યાં, પરંતુ અહંપ મમયમાં એ વાક્યો ઉપર પાણી ફરી ગયું.

ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ મતીસે એ બોકોની સાથે મારો પરિચય કરાવ્યો. આવી, રિય-તિમાં શું કરવું. વાજળી હતું તેનો નિર્ણય ન કરી ચક્રવાથી, કર્નલ વિમ્લ બની પ્લેટફોર્મની ખીછ તરફ જઈ ઉભો રહ્યો. સતીસને તો લજ્જા અને સંક્રાંચમાંનું કંઈ ન હતું. નિર્મળાના લાઘવે લગેજ લાવવાનો કહી, તે નિર્મળા સાથે હસાહસનો આનંદ અનુભવવા લાગ્યો.

થોડાક સમય બાદ નિર્મળા મારી ખાસે આવી, અને શરમાતી કહેવા લાગી—“મનમથ બાણુ હું આપના પત્રની એક નિયમિત પઠિકા છું,” તે કંઈ વધુ બોલવા જતી હતી પણ કુશ્મટકી ગઈ.

નિર્મળાની માએ કહ્યું—“ મનમય બાણુ વિજયાની ‘વંગપ્રભા’ ક્યારે નિકળશે ? ”

મેં કહ્યું “ વિજયાની ‘વંગપ્રભા’ તે તો નિકળ્યા ચૂન. ”

મિસિસ સેને નિર્મળા તરફ દ્રષ્ટી ફેરવી પૂછ્યું “ વાંચી છે ? ”

નિર્મળા—“ મને તો હજુ મળ્યા પછી નથી તો વાંચું ક્યાંથી ? ”

મેં કહ્યું. “ નહીં નહીં માફ કરજો. યદ્યપિ આપ લેઠાને તે મળ્યા હશે નહિ, દુકા ખાઈ છે. હિસેય થઈ નથી સર્વે જગા પર એક દિવસમાં રવાના થઈ શકતી નથી. ”

નિર્મળા—“ આપનું કહેવું યોગ્ય છે, અમારી ‘વંગપ્રભા’ પ્રથમ લોકા જશે અને લાંબી જર્જરિંગના એકેમથી અન્ન આવશે. શું આપની પાસે એક પ્રન નહીં હશે ? ”

વંગપ્રભા પ્રતિ નિર્મળાનો વિશેષ અનુરાગ જોઈ હું સંપાદકનું હૃદય પ્રકુચિત થયું, મુશી થતાં મેં કહ્યું—“ હા છે. આપને એક પ્રન કાલે અસ્થ મોકલી આપીય. ”

નિર્મળા—“ આપ અધિક કષ્ટ ઉપાસશે નહીં. જ્યારે આપને અવકાશ હોય ત્યારે મોકલી આપશો. ”

નિર્મળાની માએ કહ્યું—“ મનમય બાણુ ! હું કાલે સંપાદકાગ વખતે આહવીવાનું આપને નિમંત્રણ આપું છું. તસ્દિ લઈ આવવા કૃપા કરશો. એટલું કહી તે અભિવંદન કરી ચાલી ગઈ. હું પણ આરામ લેવા આવતો થયો. મેં મનમંજર કહ્યું “ લુચો શિશુઓ અને સંસર્ગનો આવો ગુણુ છે, અંગાલીની છાકરીઓ પછી નવીન શિશુઓ પ્રભાવથી આવી રીતે નિઃસંકાય જતી વાતચીત કરી શકે છે. ”

હું દિનભરનો ચાઝો—મરિ હતો, રાતનાં બિજાનાંમાં સુતાં સુતાં મેં સમાજ સમંધી બાતો પર વિચાર કીધા. આ નવિન શિશુઓની સાથે અને લેઠો નવા આચાર—અનુદાર વિચાર્યતથી લાગી આપણા દેશમાં પ્રચાર કરી રહ્યા છે. તેનું લક્ષ્યાંમાં શું પરિણામ આવશે ? એ બાતો પર વિચાર કરતો કરતો હું સુઈ ગયો.

(૩)

બીજો દિવસે સવારે જ્યેઠો લડી મ્હો—હાય પોઈ, આહ પીનાં હું આગવા દિવસની ઘટનાની આનોચના કરવા લાગ્યો. સમાજમાં સ્ત્રી પુરોનો દરજ્જો શું છે ? તેમજ સ્ત્રી પુરો નિમંકાય જતી અહીંતહીં સાથે હરે ફરે. એ સામાજિક નીતિથી હું વિરુદ્ધ સમજતો હતો ? આથી મેં નિશ્ચય કર્યો કે, આહના નિમંત્રણમાં જતું નહીં, મારા નિયમ વિરુદ્ધ કાર્ય શા માટે કરું ? વંગપ્રભા કાઈ નોકરની સાથે મોકલી આપીય, નહીં તો હમણાં સતીશ આવશે તેની સાથે મોકલી આપીય.

પરંતુ સતીશ આવ્યો નહીં, માલમ પડ્યું હતું કે તે નિર્મળાને મૂકીને આવી શક્યો નહીં. એ બેઠેની પ્રેમલીલાની મનમાં ને મનમાં કલ્પના કરતાં હું વિશેષ કુતુહલનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. બપોરના ભોજનબાદ એરી લાવના થઈ કે જો આહના નિમંત્રણની રજા ન કરું તો શિષ્ટતાની બાહેરની વાત છે. જ્યારે મેં નિમંત્રણનો સ્વિકાર કીધો છે, ત્યારે તેની રજાને માટે હું બંધાયો છું. જો એ કામ મારા વિચારથી વિરુદ્ધ હતું તો, તેજ સમયે નિમંત્રણનો અસ્વિકાર કરવો જોઈતો હતો. આજે નહીં જવાથી આવશે નહીં. અવિષ્મમાં સાવધાન રહીશ. કાલને કાઈ કારણ બતાવી નિમંત્રણનો અસ્વિકાર કરી લઈશ.

હું સાંજના ડોક્ટર સેન ખાણેને ધર જવાને તૈયાર થયો. મેં મારા પહેરવેશના ઉપર કંઈ પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં. પુરૂષને સમાજમાં જવાને માટે શણગારવાની જરૂર નથી. પરંતુ રમણીઓને માટે તો શણગાર એ એક રકમની આધુનિક કળાજ થઈ પડી છે.

હું દાર્જિંગ કંઈક વખત ગયો હતો, શહેરના સરીઆમ રસ્તા તથા ગલીકુંચીઓ મારી જોએલી હતી. ત્યારે હું સેનખાણુના ઘમ્ની નજીક પહોંચ્યો, ત્યારે પાંચમાં દશ મિનિટ બાકી હતી. નિમંત્રણનો ચોક્કસ ટાઇમ પાંચનો હતો, વિચાર્યું કે એ લોકો અંગ્રેજ ફેશનમાં રચીપત્ની રહેલા છે, જે હું નિશ્ચંત સમય પહેલાં જઈશ તો એ લોકો મને બેવકૂફ સમજશે, એ કારણે લઈ ગદારમાંજ થોડો વખત અહીંતહીં રોન મારી દશ મિનિટ પસાર થીથી અને બરાબર પાંચ વાગે મિસસ સેનના ઉપર ટ્રાફ મોકલ્યો.

ખર્ચાએ બહુજ સન્માનથી અને લાઇ જઈ બેમાડ્યો. નિર્મળા આજ બહુજ સુંદર જણાતી હતી, મેં ત્યારે તેને રેશન પર જોઈ હતી, ત્યારે તેનો પોશાક એકદમ અંગ્રેજ ફેશનનો હતો. પગમાં ઇંગ્લીશ બુટ હતાં, હું એ પહેરવેશને એકદમ ના પમંદ કરું છું. આ વખતે જોયું તો, પગમાં લાલ મખમલનાં દેશી પગરખાં હતાં, નારંગી રંગની ચટકીલી સારી આંખોમાં અંજન મુખમાં પાનતી બીડી, માથા ઉપર ગુંથેલી વેણી, વેણીમાં એક શુભાખું ફૂલ ખોર્યું હતું. ખરેખર નિર્મળા એક અત્યંત સૌંદર્યથી ભરપૂર સુંદરી હતી.

પહેલાં તો સતીય જોવામાં આવ્યો નહીં. એકાંતમાં સતીસતી સાથે નિર્મળાનાં લાલરંગી મખમલનાં પગરખાં અને મેંદીથી રંગેલા લાલ લાલ પગ પર શું શું દિલ્લગી ઉઠાવતી તેની મનમાં-ને મનમાંજ ગાંઠ બાંધી. થોડાક સમય પછી સતીય આવ્યો. ચાલ પાછીને સન્માન આપના ઘોડીક વિનાદની વાતો ચાલી, અને 'સર્વે'એ એક દિવસ સાથે કરવા જવાની ગોટ્ટી ચર્ચ.

ત્યારે હું ધર જવાને તૈયાર થયો, ત્યારે ડોક્ટર સેનની સ્ત્રીએ કહ્યું--“ મરાશ્ય ! કાલે જો આપ ચાલ પીચ આવવાની કૃપા કરશે તો સાથે સાથે ફરી પણ આવીશું. ” મેં વિચાર્યું “ આ વખતે ગુપચૂપ રહેવું ઠીક નથી, સ્પષ્ટપણે નિમંત્રણનો અસ્વિકાર કરવો. જોઈએ. કંઈક યુક્તિથી અસ્વિકારનું કારણ પણ બતાવી દેવું જોઈએ, કારણ એવું હોવું જોઈએ કે જેમાં સામાજિક નીતિનો ગુણગાવ છુપાયેલો હોવો જોઈએ. વળી ફરી વિચાર્યું કે નિમંત્રણ ક્યાં છે ? “ ચાલ પીચના સમય પર આવજો. ” શું આ તે નિમંત્રણ કહેવાય ? હું આવા પ્રશ્નના માનસિક તર્કવિતર્કનો સંડોવાયેલો રહ્યાથી ડાક પણ પ્રારતો ઉપર દર્શ રાકતો નહીં હવે એ લોકો પણ નમસ્કાર કરી ઉઠી ગયા. હું પણ મારે રસ્તે ચાલતો થયો.

(૪)

બીજે દિવસે દરવાગે સતીય મારાં મકાન ઉપર આવ્યો. મેં કહ્યું--“ લાલ હું નિર્મળાને ઇંગ્લીશ ફેશનમાં આવી રહ્યો ? ” તેણે કહ્યું “ આપનું પત્ર ‘ વંગદર્શન ’ અરે નહીં ‘ વંગપ્રભા ’ ને મ્હણે સવારની તે તેનાં વાંચનમાં રોકાયેલી રહી છે. હું તેને છાપું વાંચવામાં તરફીન બનેલી જોઈ કુખીન દરેકે ચાલ્યો આવ્યો છું. ”

આર્યુ માસિકગતિજ માઈ દરેક આનંદથી અસ્થિત બની ગયું. બંગલા આદિત્વ પર

નિર્મળાનો આખો અનુરાગ જોઇ મેં તેને માટે ઘણાજ સારા વિચારો શિષ્ટિત કીધા. "તો નિર્મળા જો કોઇ લેખ લખે તો હું તેને સંસેધન કરી 'વંગપ્રભા'માં પ્રકાશિત કરી.

સતીશે નિર્મળાના સખંધમાં મારી માથે બહુ બહુ વતો કીધો. એ બેઝ પ્રેમ-લાગમાં વિહરતા પ્રેમીઓનાં સુખથી મારું હૃદય આનંદ અને ઉત્સાહથી ઝગમગ જવા લાગ્યું. સતીશે કહ્યું "હું જાણ છું! તમે ધરમાં કેમ ટકી શકો છો, શું એજ જોવા આપ્યો છે? હવે આહ પીવાના સમય પર તમારી મુલાકાત થશે, આવશેને?" મેં કહ્યું— "આહ પીવાના સમય પર આજે મુલાકાત થશે નહીં. મિસિસ સેને તો મને જોવાન્યો જણ નથી."

સતીશ—"હાં! તેણે તમને નિમંત્રણ આપ્યું છે ને મેં 'પ્રૂદ સાંભળ્યું છે."

"નહીં ભાઈ! તેણે તો એટલુંજ કહ્યું હતું કે 'આવજો આવજો,'"

સતીશ—"તમારી સમજ શક્તિની પણ બલીહારી છે! એ નિમંત્રણ નહીં તો ખીલ્યું શું? તમારા મત પ્રમાણે તે તમારા દરજ્જા પર આવી દાખ જોડી યથા વિધિ શાસ્ત્રપ્રતા-પ્રસાર નિમંત્રણ આપે તોજ નિમંત્રણ કહેવાય? હીક સમય પર જોઇ લેવાશે."

મેં કહ્યું—"તમે જે કહો તે કહો, પરંતુ હું આજે કદાપિ આવી શકીશ નહીં, નહીં આપવાથી શું અશિષ્ટતા ગણાસે? તમારા લેખોની દરેક રિતભાત વિનાયતી છે, તમારા લેખોનું મગજ વિદેશી છુટી વારેલું છે. હું એક સુદ્ધ જંગલી મારી જંગલી રિતભાતને શું તમે લોકો પસંદ કરશો? તમારા લેખોથી તો જરા બચીનેજ રહેવું હીક છે."

સતીશે ગંભીરતાપૂર્વક કહ્યું—"નહીં આપવાથી જારી અશિષ્ટતા ગણાશે." સાંભળી હું મારા પેતાના ઉપર ગુસ્સે થયો. મારે તેજ સમયે મિસિસ સેનેને કંઈ કારણ બનાવવાની જરૂર હતી, એટલુંજ કહી દે તે કે "એક જરૂરી કામને લઈ આવી શકું એમ નથી." એટલુંજ ન કહ્યું ત્યારે તો 'આ નિમંત્રણ ગણાય કે નહીં' એનો નિર્ણય કરવાનો રહ્યો.

હસતાં હસતાં સતીશે કહ્યું—"એટલી અશિષ્ટતા ગણાશે નહીં આટલો શોક ના કરો. ફરી કોઈ વખત બેટો ચતાં ફક્ત ક્ષમા-પ્રાર્થના કરી લેવાથી એ દોષ દૂર થશે. પરંતુ "કેમ આવશે નહીં?" હું તમને આવવાને માટે નિમંત્રણ આપું છું. જરૂર આવવું જ પડશે."

મેં ખડે કારણ છુપાવી કહ્યું—"આજ એક વિશેષ પ્રયોજન—"

સતીશ—"વિશેષ પ્રયોજન કાલે થશે, આજે તો આવવુંજ પડશે. આવવાની તૈયારી કરો." એટલું કહી ચાલતો થયો.

મેં મનમાંજ પ્રતિજ્ઞા કીધી. "આજે નહીંજ જવું."

પરંતુ જેમ જેમ વખત નજીક આવતો ગયો, તેમ તેમ મારા મનમાં એક વિશેષ અનુભવની પ્રવૃત્તિ થવા લાગી દયારાત્રી 'વંગપ્રભા' નિર્મળાને પસંદ પડી કે નહીં, તે જાણવાને માટે મન ઉત્સુક બન્યું. વિશેષમાં મારો પેતાનો લખેલો "નારીજીવનનો આદર્શ" શિર્ષક લેખના સખંધમાં કારણકે તે નિર્મળા નિર્મળા એણીની આજ્ઞાસભરી નવી રાશત્રીની સ્ત્રીઓને માટે ખાસ લખાયેલો હતો, એ નિર્મળા વાંચી નિર્મળાએ શું સાર મહશ્ય કીધો,

તેમજ એ લેખના ઉપર તેનો મતામત જણવો આવશ્યક હતો. તેથી હું છેક ચાર વાગે જવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યો.

(૫)

હું ત્યાં ગયો તો મકાનમાં કોઈ જણાયું નહીં, એક ખાલી રૂમમાં બેઠાં બેઠાં, થોડાક વખત પછી નિર્મળા આવી. તેણે હરતાં નમસ્કાર કરી કહ્યું—“અહો સૌજાગ્ય! આપ નહીં આવશો જણી હું નિરાશ થઈ બેઠી હતી. પિતા માતા અને સતીશ બાલુ બાગમાં ફરતા ગયા છે. સતીશ બાલુએ કહ્યું હતું કે “આપ આજે આવનાર નથી, કારણકે જરૂરી કામમાં રોકાયા છે.” શું કોઈ નવો લેખ લખવામાં રોકાયા હતા?”

મેં કહ્યું. “હાં આજે એક જરૂરી કામ હતું તેથી એમ કહ્યું હતું.”

નિર્મળા—“વારું આપ વંગપ્રભાને માટે રોજ જેટલા કાકા મહેનત લ્યો છો?”

“ઘણું ખરું મારો બધોજ સમય વંગપ્રભાના કાર્યમાંજ વ્યતિત થાય છે. ‘વંગપ્રભા’ સિવાય મને બીજું કંઈ કામ નથી એટલે દિવસભર એમાંજ મગ્ન રહું છું.”

નિર્મળા—“કેટલો છો? હું પણ કહું છું કે એવી રીતે રાતદિન સાહિત્ય ચર્ચામાં બિતીની કરે. કવચસાગર વિનોદેન કાલો ગચ્છતિ ધોમતામ!” પરંતુ આપની પાસે એવો મન વ્યક્ત કરવો એ મારી દુઃખાહસનું કામ છે.

મેં પૂછ્યું—“શામાટે?”

નિર્મળા—“આપે ‘નારીછવનનો આદર્શ’ એ શિર્ષકના નિમ્નધર્મોને વાતની ખાસ જરૂરીયાત જણાવી છે તે વાત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની આવશ્યકતા રહેલી છે. આખા વિચર્યા સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્મક્ષેત્ર ઘર છે, પોતાના સુખ દુઃખનો કંઈ પણ ખ્યાલ ન કરતાં સુહૃદ્માનવી પતિસેવામાં હંમેશાં તમાર રહેવું એ યથાર્થ નારી ધર્મ છે?”

ત્યારે તે. શું આપે એ નિમ્નધર્મ વાંચ્યો છે?”

નિર્મળા—“હા પૂરપૂરા વાંચ્યો છે. કાલે રાત્રીનાં પતંગ પર વાંચતાં વાંચતાં સુઈ ગઈ હતી.”

મેં કહ્યું—“બગલા સાહિત્યમાં આપની આટલી ભક્તિ છે, તો આપ બંગાળી લખતાં કેમ નથી?”

નિર્મળા—“મારું લખેલું કોણ વાંચશે? પહેલાં તો તેને ડાપરોજ કોણ?”

મને આ વાતથી કંઈક સહેલ અથો કે નિર્મળા કોઈ છુપા નામથી કંઈને કંઈ લખતી હોવી બેઠાં. પરંતુ સ્પષ્ટરૂપે પૂછવાનું સાહસ બેઠી રાક્યો નહીં. સંપાદકીય લેખના વિષયમાં ન્હાની ન્હાની કહાણીઓની વાત નીકળી મેં કહ્યું “દરેક મહિને ન્હાની કહાણી દેવાની જે રીત ચલુ રાખી છે, તેમાં કોઈ કોઈ વખત સારી કહાણીઓ નહીં મળવાથી સંપાદકને બહુજ સુરક્ષા ઉભી થાય છે.”

નિર્મળા—“મારા મિત્રે એક ન્હાની કહાણી લખેલી છે, મારી પાસે તેની એક કોપી છે. આપ જોઈ શકો છો?”

અરે હું જાણતો હતો કે આવી ગદ્યા મોટેરો તો ન્હાની કહાણીની વાત ઉપર આવશે નહીં. સંપાદકીય વ્યવસ્થા કરતાં અંગેને સાહિત્ય સેવાની અનેક કહાણીઓ વાંચી પડે છે. એક માસની રમ્મ લઈને પહાક પર ફરવા આવ્યો છું. તો અહીં પણ એક આદ્યત પાછળ લાગેલી છે. શું કરું! નિર્ણય બની મેં નિર્મળાને કહ્યું—“હા! શામાટેજ ન્હાની?”

નિર્મળા—“ જોઈને મને આપનો ખરેખરો મન કહેવો પડશે. ” “ બેસકે કહીશ. ”

નિર્મળા—“ મારા મિત્રનો જાણી સમાજોચનામાં ચીકું મરતું લગરાવશો નહી. ”

“ જો આપ ખરેખર મત સાંભળવા આદર્શ હું ઠાઈ પણ વાત છુપાવીશ નહી. સાચું જ કહીશ. ”

નિર્મળા તે વખતેજ ઉઠી અંદર ગઈ ચોટીક મિનિટ પછી તે ફૂલસંકેપના અર્ધાંતાવતી એક કાપી લઈ આવી છુટા અને સુંદર હસ્તાક્ષર જોઈ મેં કહ્યું—“ લેખક નવો માત્રમ પડે છે. ”

નિર્મળા—“ હા ! આપ કેમ કરીને જાણી શક્યા ? ”

“ નવો લેખકો બહુજ મેંતથી અને સંભાળપૂર્વક લખે છે. જુના લેખકના હસ્તાક્ષરો કેવળ અસ્પષ્ટ હોય છે. ” આટલું કહી સંપાદકના અભ્યાસથી આખરી પૃષ્ઠ ઉત્તરારી લેખકનું નામ જોયું તો નામ નહી હતું. નવા લેખકો પોતાના લેખમાં નાયક-નાયિકાનો અંત લેખની અંતેજ લાવે છે; પણ આ દલાણીમાં તેમ હતું નહી, નાયક અને નાયિક બેકે જીવતા હતાં, એ જોઈ મને બહુજ સંતોષ થયો.

સંદેહ થયો કે, આ લેખક કવિતિ નિર્મળાએ લખ્યો હોય, કારણકે કેટલા સંદર્ભ લેખકો શરૂઆતમાં બીજાને પોતાનો લેખ જતાવતી વખતે પોતાના મિત્રનો છે એમ કહે છે. મેં નિર્મળાને કહ્યું “હું મક્કને જઈ આજે આ લેખ વાંચીશ અને કાલે આપી મારી સમજમાં જે કંઈ ખરું જોડું આવશે તે કહીશ. ”

લેખ નિર્મળાનોજ લખેલો માત્રમ પડતો હતો. અનામત ક્યા શબ્દોમાં આપવો તે વાત મને ચિંતારૂપ થઈ પડી. મિત્ર તથા જાણી પિજનમાં આવેલા નવા લેખકોની સમાજોચના જાણમાંથી કંઈ વાત ટાળી કંઠી દેવી પડશે. જેમ “ લેખનો વિશેષતઃગ ચિનાર્થક છે. ” “ લાખા સરગ ન દોવા છનાં લાખ સારો છે, ” “ અભ્યાસ રાખવાથી ચોટા દિવસમાં સારા લેખક થવાની આશા છે. ” ઇત્યાદિ.

કમકમ સૌ આવી પહોંચ્યા; આઠ પીધા પછી ધરમાં બેઠાં બેઠાં મન જહેલાવવાની વાતચીત થવા લાગી, બહાર ફરવા જવાની જે વાત થઈ હતી, તે આજે સુલતવી રહી

(૬)

થેરે જઈ મેં કહાણી વાંચી, જોયું કે મેં જાહુજ જૂઝ ડાધી . છે. પ્રથમ એ હતું કે આ રચના નવા લેખકની નહી હતી. લેખક જુનો છે. લાખા ઝડુની અને સરક છે. બીજું નિર્મળાનો લખેલો નથી. સંપાદક ધીર મંબીર ન હોય તો શું કામનો ? અસ્તુ. લેખ કોનો લખેલો છે તે પણ માત્રમ પડ્યું. એ ગૌરીકાંતરાવનો લખેલો છે. તેની સાથે સાક્ષાત પરિચય થયો હતો નહિ. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, તે હાલ તરફ કોઈ ગામમાં રહે છે. મેં તેના બહુ લેખો વાંચ્યા છે. એ નવા લેખકોમાં પ્રધાન છે. એનાં લેખમાં જૂઝ પણ રહી જતી હતી. તોપણ એ નજીવી જૂઝ કમતુસાર સુધરી જશે

ખીજે દિવસે હું નિર્મળાની પાસે ગયો અને લેખની પ્રસંસા કીધી, એ એક જગ્યા પર હોય પણ જનશાખા.

મેં પૂછ્યું—“ લેખક નાની વયનો માત્રમ પડે છે. ”

નિર્મળા—“ હાં મારાથી-કંઈક વયમાં વધુ છે. ”

તેમજ એ લેખના ઉપર તેનો મતામત બહુવો આવશ્યક હતો. તેથી હું છું. આર વાગે જવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યો.

(૫)

હું ત્યાં ગયો તો મકાનમાં કોઈ જણાયું નહીં, એક ખાલી રૂમમાં જઈ બેઠો, થોડાક વખત પછી નિર્મળા આવી. તેણે હસ્તા નમસ્કાર કરી કહ્યું—“ અહો સૌભાગ્ય ! આપ નહીં આવશો જાણી હું નિરાશ થઈ બેઠી હતી. પિતા માતા અને સગીરા બાપુ બામમાં ફરતી ગયા છે. મતીયા બાણએ કહ્યું હતું કે “આપ આજે આવનાર તથી, કારણકે જરૂરી કામમાં ગયા છે.” શું કોઈ નવો લેખ લખવામાં ગયા છે ? ”

મેં કહ્યું, “ હા આજે એક જરૂરી કામ હતું તેથી એમ કહ્યું હતું. ”

નિર્મળા—“ વાંદે આપ વગમગાને માટે રોજ કેટલા કલાક મહેનત લ્યો છો ? ”

“ થોડું ખરું મારો બધોજ મગ્ય વગમગાના કાર્યમાંજ વ્યતિત થાય છે. ‘ વગમગા ’ શિષ્ય મન બીજું કંઈ કામ નથી એટલે દિવસભર એમાંજ મગ્યો રહું છું. ”

નિર્મળા—“ ઠીક કહો છો ! હું પણ કહું છું કે એવી રીતે રાતદિન સાહિત્ય ચર્ચામાં વ્યતિત કરી, કલ્પતાલ વિનોદન કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ ! ” પરંતુ આપની પાસે એવો મન વ્યક્ત કરવો એ મારી દુસ્તાવસનું કામ છે.

મેં પૂછ્યું—“ શામાંટે ? ”

નિર્મળા—“ આપે ‘ નારીશ્રવતો આદર્શ ’ એ શિર્ષિકના નિબંધમાં જે વાતની ખાસ જરૂરીયાત જણાવી છે તે વાત ઉપર આસ આપ આપવાની આવશ્યકતા રહેલી છે. આપના વિચારથી જોજોતુ સુખ્ય કર્મક્ષેત્ર ધર છે, પોતાના સુખ દુઃખનો કંઈ પણ ખ્યાલ ન કરતાં સુદમારથી પતસંવામાં લગેલાં તમર રહેતું એ વધાર્યું નારી ધર્મ છે ? ”

‘ તારે તે. શું આપે એ નિબંધ વાંચ્યો છે ? ’

નિર્મળા—“ હા પૂરપૂરા વાંચ્યો છે. કાલે રાત્રીનાં પચંગ પર વાંચતાં વાંચતાં જ સુઈ ગયો હતો. ”

મેં કહ્યું—“ વગલા સાહિત્યમાં આપની આટલી લક્ષિત છે, તો આપ બંગાળી લખતાં કેમ નથી ? ”

નિર્મળા—“ મારું લખેલું કાલુ વાંચશે ? પહેલાં તો તેને જાપરોજ કાલુ ? ”

મને આ વાતથી કંઈક સરેહ થયો કે નિર્મળા કોઈ છુપા નામથી કંઈને કંઈ લખતી હોવી નહિ-એ. પરંતુ સ્પષ્ટરૂપે પૂછવાનું સાદસ બેઠી રાખ્યો નહીં. સંપાદકીય લેખના વિષયમાં ન્હાની ન્હાની કલાણીઓની વાત નીકળી મેં કહ્યું “ દરેક મહિને ન્હાની કલાણી દેવાની જે રીત ચાલુ થાય છે, તેમાં કોઈ કોઈ વખત સારી કલાણીઓ નહીં મળવાથી સંપાદકને બહુજ મુશ્કેલા ઉભી થાય છે. ”

નિર્મળા—“ મારા મિત્રે એક ન્હાની કલાણી લખેલી છે, મારી પાસે તેની એક કોપી આપ લેવા દયા કરશો ? ”

અજર હું જા-તો હતો કે આવી જલા ચોટશે તો ન્હાની કલાણીની વાત ઉપર આ-તો નહીં. સંપાદકીય વ્યવસ્થા કરતાં અમેને સાહિત્ય સેવકોની અનેક કલાણીઓ વાંચની હ છે. એક માસની રજા લઈને પદાક પર ફરવા આવ્યો છું. તો અહીં પણ એક આશ્ચર્યજનક લાગેલી છે. શું કરું ? નિરપાય ખની મેં નિર્મળાને કહ્યું—“ હા ! સામારજ નેજી ! ”

નિર્મળા—“ જોઈને મને આપનો ખરેખરો ગન કહેવો પાશે. ” “ બેસક કહીશ. ”

નિર્મળા—“ મારા મિત્રો જાણી સમાવોયનામાં મીઠું મરચું ભજરાવશે નહી. ”

“ જો આપ ખરોજ મત સંભળવા આદર્શ હું કાંઈ પણ વાત છુપાવીશ નહી. સાચુંજ કહીશ ”

નિર્મળા તે વખતેજ ઉઠી અંદર ગઈ થોડીક મિનિટ પછી તે દૂધકેપના અર્ધાનાવની એક કોપી લઈ આવી છુટા અને અંદર દસ્તાશર જોઈ મેં કહ્યું—“ લેખક નવો માલમ પડે છે. ”

નિર્મળા—“ હા ! આજ કેમ કરીને જાણી શક્યા ? ”

“ નવો લેખકો બહુજ પત્તથી અને સંભાળપૂર્વક લખે છે. લુના લેખકના દસ્તા-
દારો કેવળ અસ્પષ્ટ હોય છે. ” આટલું કહી સંપાદકના અભ્યાસથી આખરી પૃષ્ઠ ઉઘટાડી
લેખકનું નામ જોયું તો નામ નહી હતું. નવા લેખકો પોતાના લેખમાં નાયક—નાયિકનો
અંત લેખની અંતેજ લાવે છે; પણ આ કદાણીમાં તેમ હતું નહી, નાયક અને નાયિક
બેકે જીવતા હતાં, એ જોઈ મને ગહુજ સંતોષ થયો.

સંદેહ થયો કે, આ લેખક કયારે નિર્મળાને લખ્યો હોય, કારણકે કેટલા સંભળ
લેખકો શરૂઆતમાં બીજાને પોતાનો લેખ જતાવતી વખતે પોતાના મિત્રનો છે એમ કહે
છે. મેં નિર્મળાને કહ્યું ‘હું મક્કને જઈ આજે આ લેખ વાંચીશ અને હાલે આપી મારી
સમજમાં જે કંઈ ખરું જાણું આવશે તે કહીશ. ”

લેખ નિર્મળાનોજ લખેલો માલમ પડતો હતો. અનામત ક્યા શબ્દોમાં આપવો તે
વાત મને ચિંતારૂપ થઈ પડી. મિત્ર તથા જાણુ પિજનમાં આવેલા નવા લેખકોની સમા-
વોચનાના જગ્યામાંથી કંઈ વાત ટાળી કદી દેવી પડશે. જેમ “ લેખનો વિશેષભાગ ચિતા-
ર્થક છે. ” “ લાખા સરજ ન હોવા છતાં ભાવ સારો છે, ” “ અભ્યાસ રાખવાથી થોડા
દિવસમાં સારા લેખક થવાની આશા છે. ” હત્યાદિ.

કમકમ સૌ આવી પહોંચ્યા; આઠ ખીલા પછી ધરમાં બેઠા બેઠાજ ગન બહેલાવવાની
વાતચીત થવા લાગી, બહાર ફરવા જવાની જે વાત ચર્ચા હતી, તે આજે મુક્તતરી રહી

(૬)

મેરે જઈ મેં કદાણી વાંચી, જોયું કે મેં ગહુજ ભૂલ કીધી છે. પ્રથમ એ હતું કે
આ રચના નવા લેખકની નહી હતી. લેખક લુનો છે. લાખા ઝતુની અને સરજ છે. ખીલું
નિર્મળાનો લખેલો નથી. સંપાદક ધીર ગંભીર ન હોય તો શું કામનો ? અસ્તુ. લેખ કોનો
લખેલો છે તે પણ માલમ પડ્યું. એ ચીરીકાંતરાવનો લખેલો છે. તેની સાથે સાદાત પરિ-
ચય થયો હતો નહિ. સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, તે દાદા તરફ કોઈ ગામમાં રહે છે. મેં તેના
બહુ લેખો વાંચ્યા છે. એ નવા લેખકોમાં પ્રધાન છે. એના લેખમાં ભૂલ પણ રહી જતી
હતી. તોપણ એ નજીવી ભૂલ કમ્માનુસાર મુધરી જશે

બીજો દિવસે હું નિર્મળાની પાસે ગયો અને લેખની પ્રસંધા કીધી, બે એક જગ્યા પર
રોપ પણ જનશાબ્દો.

મેં પૂછ્યું—“ લેખક નાની વયનો માલમ પડે છે. ”

નિર્મળા—“ હા મારાથી કંઈક વયમાં વધુ છે. ”

“માલમ પડે છે કે તે આપનો જાની મિત્ર છે.”

“હા મારો હાર્દિકમિત્ર છે.”

મને આ વાત ઉપર અચ્ચી થઇ. એક યુવતી કુમારિકાનો એક યુવક “હાર્દિકમિત્ર” કેમ બને ?

મેં પૂછ્યું—“તેમના બે એક લેખ મને નહીં મળ્યો ?”

નિર્મળા—“શું ? ખરેખર આપનો છવ મારા મિત્રના લેખથી લુગાયો છે ?”

મેં કહ્યું—“હા ખરી વાત છે.”

“નિર્મળા—“હીક, કોઇ બીજો લેખ દેવા આપને પ્રયત્ન કરીશ પરંતુ આ નહીં”

મેં કહ્યું—“શું આપની પાસે તેના ધણી લેખો છે ?”

નિર્મળા—“તેના કેટલાએ લેખ મારી પાસે પડેલા છે. એક લેખ સમાપ્ત કરતાં જ તે મારી ઉપર મોકલી આપે છે.”

મેં મનમાં વિચાર્યું—“લક્ષણ સારા જણાતા નથી. આટલો પરિચય ?”

મેં કહ્યું—“ત્યારે તો આપ તેની પ્રધાન પાઠિકા છો.”

નિર્મળા—“હવે એમ સમજો ! સમસ્ત પાઠક-પાઠિકાઓની અપેક્ષામાં હું તેની વિશેષ બાંધ છું.”

મેં કહ્યું—“તેનું નામ જણાવવા કૃપા કરો ?”

નિર્મળા જરા વિચાર કરીને બોલી. “ગૌરીકાંતરાય” કહેતાં વખતે તેણીના કપોળ પ્રદેશ પર લક્ષ્યવારને માટે કાન રેખાની ઝાંખી થઇ. આ બનાવ જોઈ સતીશને માટે મને દુઃખ થયું. તે પછી ગૌરીકાંતના પ્રકાશિત લેખોનાં સમૂહમાં વાત થવા લાગી. મેં કહ્યું—“તેનું નવ પ્રકાશિત ‘નંદરાણી’ બપ-નામ સમાલોચનાર્થે મારી પાસે આવ્યું છે.” એ પછી બે ત્રણ દિવસ સુધી નિર્મળાની સાથે ગૌરીકાંતરાયના લેખ-વિષય પર સમાલોચના થતી રહી નિર્મળા ગૌરીકાંતની એકાંત બહત છે એમાં મંદેહ રહ્યો નહીં. નિર્મળાને માટે મેં મનમાં ધણાજ ખરાબ અભિપ્રાય બાંધ્યા. મને તેનાં ઉપર એક વિચિત્ર તરેહનો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો.

(૭)

અઘાપિપર્યંત સતીશ સેનદંપતિને નિર્મળાનું પાણીગ્રહણ કરવાની પ્રાર્થના કરતો નથી. ફક્ત પ્રાર્થના કરતાં જ વાર છે. જરૂર સિદ્ધર થયો. મારો તો આ વાત પર દ્રઢ નિશ્ચય છે કે ડોક્ટર સેનનો જમાઈ થવાને સતીશ જરાજર લાયક છે. સેન મદારાથ પણ સતીશના સસરા થવાને બેસક છે. એ લેખોનો પરસ્પરનો વર્તવ જોઈ એવી રીતે સ્પષ્ટ અનુમાન થતું હતું. પરંતુ ગૌરીકાંતરાયવાણું ગૂઢ રહસ્ય મને લાગી ચિંતામાં ઝંપલાવતું હતું. “ત્રી પુરુષોમાં હાર્દિકમિત્રના” એનો શું આશય ? આ વાતમાં હું જરા પણ સમજી શક્યો નહીં.

ચોડા દિવસ પછી મારું અનુમાન સત્ય નિવ્યથું. સતીશ અને નિર્મળાનાં લગ્ન થઇ ગયાં.

નિર્મળા જંગલા સાહિત્યની વિશેષ અનુરાગિણી હતી, ત્યારે આજી બાજી સતીશ એનું હામ લાંબાંને સમગી બહતો હતો. વળી ગૌરીકાંત એક પ્રતિભાશાળી લેખક હતો, તેણે સારની સમજન ત્રી જાતિમાંથી નિર્મળાને પસંદ કરી પોતાનાં સાહિત્યની યાંત્રિની બનાવી. નિર્મળાનું મન પણ ગૌરીકાંત તરફ એવાયણું રહે છે. પરંતુ તે અઘાપિપર્યંત ગ્રામ રહ્યું. એમાંથી ભવિષ્યમાં કેનું વધુ ઉત્પન્ન થશે એ કોણ જાણે !

હું કદાપિ એમ ધવા દઇશ નહીં. મારા મિત્રના દોષત્વ જીવનને કંટકમય થતું અટક-
વીશ, નિર્મળાએ ગૌરીકાંતની પૂંજને માટે પોતાના મનમાં જે ભક્તિમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કીધી
છે. તેને હું સમાલોચનાનાં વ્રજધામથી ભ્રમ કરી નાંખીશ. નવી 'વંગપ્રભામાં' હું ગૌરી-
કાંતનો લેખક તરીકેનો તોર તોડી શકીશ. હું તેની લાપાની કલિજ્ઞતા ખતાવીશ તેની વ્યા-
કરણની ભૂલો કાઢીશ. નૂતન અને પુરાતન સાહિત્યનાં અંથે સાથે ગૌરીકાંતનાં અંથોનો મુકા-
બલો કરીશ અને તેમાં પણ મૂળ નેમ જર લાવી શકીશ. અને ગૌરીકાંતે પુરાતન સાહિત્યમાંથી
કેવી કેવી ચોરીઓ કીધી છે તે પણ જાહેર સન્મુખ લાવવા ચૂકીશ નહીં. આવી રીતે શાગ-
લમાટુ સમાલોચનનાનાં અયંત્રમારથી નિર્મળાનાં મનમાં સદૃઢ વિશ્વાસ ઊપજાવીશ કે તેનો
પૂત્ય દેવતાં માટીનાં પૂતળાં માફક છે, તેની અંદર જદૂતરો હરેલાં છે. સતીશને નિર્મળાના
કપટ-પ્રેમથી બચવાની એટલા કરીશ, અને નિર્મળાનાં ઊપર પશ્ચાત્તાપ ઊપકાર કરીશ, એ
ખેટની રક્ષા આત્મરક્ષા જરાજર સમજીશ. ધરનાં રૂપીઆ ખરચી આજમુઘી 'વંગપ્રભા' ચ-
લાવી છે તો તેના લાભ આ સમયે મિત્રનું કાર્ય કરી મેળવી શકીશ. મારા આ કાર્યથી
સંપાદકીય કર્તવ્યમાં કોઈ પણ રકમનો ખટો લાગવા મંસૂબ નથી.

આ પ્રકારનો આગ નિશ્ચય કરી મેં "નંદરાણી"ની એક અત્પત કરડી સમાલોચના
લખી નાંખી અને કાર્તિકના અંકમાં છાપવા સમાલોચના કલકતે રવાના કીધી. થોડા સમ-
યમાં આકર મૂક આવ્યો. મૂકમાં કેટલેક સ્થળે સમાલોચનાને બધારે તીવ્ર બનાવી, તેજ દિવસે
સતીશ મારી પાસે આવ્યો.

મારા ટેબલ પર 'નંદરાણી' નેષ્ટ લેણે ઉઠાવી. મેં ઉતાવળમાં કહ્યું. "હા! હા! હાથમાં
પકડતા નહીં એ તો ખંઘાલી પુસ્તક છે."

સતીશ કહ્યું—"તમે આ પુસ્તકની પાછળ એક ગડવાડીયાં થયાં મંડી રહ્યા છો.
તેથી તો અમારી મુદ્દાકાત પણ લેતા નથી. જ્યારે હું આનું હું ત્યારે આપને એ પુસ્તક-
માંથી કંઈ ને કંઈ લખતાં જોઈ હું એથી એનું હરણ કરવા આવ્યો છું."

મેં કહ્યું—"હું એ પુસ્તકની સમાલોચના કરી રહ્યો છું. હવે તમે એને લઈ જઈ શ-
કો. કારણકે સમાલોચનાનું કાર્ય ખત્તાસ થયું છે."

સતીશ—"સમાલોચના સમાપ્ત થઈ ચુકી ?" "હા હમણેજ પોષ્ટમાં રવાના
કીધી છે."

સતીશને ખંગલા સાહિત્યની ખમર લેતો જોઈ હું ચુંચવાયો. વાત શું છે ? સતીશ
મારા જરફ નેષ્ટને હાસ્ય કરવા લાગ્યો.

મેં કહ્યું—"શું છે, મને તો કહેા ?"

સતીશ—"હું મારા જીવનનું એક ગુપ્ત રહસ્ય આપને કહેવા ચાહું છું. કદા 'નંદ-
રાણી'ની સમાલોચના આપના પત્રમાં નિઃશયની પ્રતિક્ષા કરી રહ્યો છું"

હું અત્યંત વિસ્મય બની ગયો, અને કહ્યું—"નંદરાણીની સમાલોચના ! નંદરાણીની
સમાલોચના સાથે તારા જીવનનું મુખ રહસ્ય શું રહ્યું ?"

સતીશ—"નિશો રહ્યું છે. હું જ ગૌરીકાંતરાય છું."

મને અમાસનો ચાંદ જણાયો, અચરજ ભર્યા સ્વરમાં કહ્યું—"તું ! તમે ?"

સતીશ—"સતી એટલે ગૌરી અને ધન એટલે કાંત."

મેં કહ્યું—“ખરેખર તેમજ ગૌરીકાંત છે ?” કહેતાની સાથેજ નોકરને હાજર થવાની ધંદી આપી. હાજર ચતાજ તારું કાર્મ લાવવા કહ્યું.

સતીશ—“જ્યારે હું વિદ્યાપત્નિમાં હતો, ત્યારે બ્રિટિશ પુસ્તકાલયમાં બેસી યંગલા-માહિત્યની છુટકા વિશેષ મનોયોગપૂર્વક વાંચી હતી, અને લેખ લખવાનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. હું મારું ઉપાન્યાસ ‘નંદરાણી’ની સમાલોચના ‘વગબગ’માં પ્રકાશીત થતી અપેક્ષા કરી રહ્યો હતો. તેનું કારણ એ કે મેં તમને પ્રથમથીજ ખબર મળી હોત તો તમે ખોટી પ્રતિસાધી પુસ્તકને ગૌરવનાં શિખરે ચઢાવી દેત.

નોકર તારું કાર્મ લાવ્યો, મેં એનેજરને ખબર આપી, ‘નંદરાણી’ની સમાલોચનાનો ઓડર ઝૂક પોસ્ટમાં રવાના કરી દીધો છે, તેને જાણશે નહીં. તેની જગ્યા ઉપર કોઈ ‘બીજો’ લેખ જાણી દેશે.”

થોડાક દિવસ પછી પોતાની સ્ત્રી નિર્મળાને લઈને સતીશ મારી સાથે દક્ષિણે પાછા ફર્યો.

“પારિતોષિક.”

શ્રીપુત્ર “મદનચન્દ્ર.”

“ત્યારે તો આપ મારી ઉચ્ચતર ણેવણી માટે નેમવાઈ કરશોજ.”

“હરિશ્ચંદ્રા પહેલે નંબરે ઉતરી, ધનામ પ્રાપ્ત કરીશ તો જરૂર કરીશ.”

“ત્યાં લગણુ નહિં ?”

“ના, ઉચ્ચતાના પિતાએ ત્હેની રક્ષા મંજીર મુખે નિહાળતાં સ્પષ્ટ કહ્યું: “નહિ, ઉચ્ચતા, મહારાથી તેમ નહિં બને, ત્હેં લીધેલી સખ્ત મદનત મને સુગત છે. પણ હું મહારી પુત્રીને અર્ધદગ્ધ, કે અર્ધવટ રંગાયેલી જોવા માંમતો નથી. નું પદક મેળવીશ તોજ તારી પ્રતિભાશક્તિને નિપુણતાની અને નિઃસંશય ખાતરી થશે. નામના પુકત કુતોદ્ભવીજ મેળવવા યોગ્ય છે, પરિણામમાં કેવળ ઉત્તીર્ણ થવામાં મદદતા રહેલ નથી. ત્હારે તો સર્વોત્તમ પારંગન સંગીતકલાભિજ્ઞ યવું ના ધેર આવી નાના જાણ્યોને સંજાળવા, તું ધનામ મેળવી ત્હારી કુશળતા ને જુદિયળ પૂરવાર કર, તો હું ત્હેને મહારાથી બનતી મદદ કરવામાં જરાએ પાછી પાની નહિં કંઈ, નહિંતર મારો નિશ્ચય તો ત્હેને ખબર જ છે. કેમ તું બરાખર સમજીને ?”

“જ હા, હું મમજું છું.” ઉચ્ચતાએ પિતા જણી નિહાળતાં ઉત્તર વાળ્યો; અને ઓષ્ટ મહામવવાનાં પ્રયત્નમાં સફળ થઈ. ત્હેનો મહેરા અંદરની આત્મચક્ષાની સાક્ષી પૂરતો હતો.

“સારી કન્યાને જાજે તેના તારા ઉત્તરથી હું બહુ પ્રસન્ન થયો છું.” મિથનલાલ બાળાને કહેતા હતા કે ધરમાં ઘડિયાળનો દટદટારો સંજાગો.

“પિતાઓ અગિયાર વાગે છે.”

“હા, ઉતાળ નહિં કંઈ તો એકુ થશે.” કહી મિથનલાલ ખૂંટી ઉપરથી ઘાટ-પાપટી લેવા ગયો.

“ મ્હારે પણ નીકળી પડવું જોઈએ, ” એમ કહી સંગીત સાહિત્યની નાની પેટી પરિચરિકા પાસે ઉપડાવી ઉજવણી ગાડીમાં બેસી પિતા જોડે ગઈ. રસ્તામાં કોલેજના દ્વારે પાસે મિથુનલાલ ઉનરી પડ્યા ને ઉજવણીની પીઠ ચાખડી આશીર્વાદ આપી આજ્ઞા ગયા.

મિથુનલાલ કોલેજના માળ પર ચડ્યો ને ઉજવણી ચાકરડી માથે મેવાનમાંથી ત્રાં દોઢ મિનિટના રસ્તે આવેલા રોશને ગઈ. તે ઉંમરે ૧૪ વર્ષની હતી; ત્હે મુઠ્ઠું પ્રકૃતિની હતી; ત્હેનાં હલન ચલનમાં સ્ફૂર્તિ પ્રતિત થતી હતી; ત્હેનો સ્વભાવ બહુ કામળ હતો; ને મુખાકૃતિ ઉપર અંદરના સુસંસ્કારોનો પ્રતિબિંબ હતો.

કથકતાની ટીકટ લઈને જણીઓ ગાડીમાં બેસી. ઉજવણીના મનમાં ધોળાનો વિચાર એકજ હતો, ‘ ઈનામ નહિ મેળવું તો મારે શાળા મૂળી ધર સંભાળવું પડશે. ગાડીના ચક્રોમાંથી પણ એજ વાક્ય-એજ ગીત નીકળતો હોય એમ ત્હેને લાગતું. મુઠ્ઠું પ્રકૃતિની ઉજવણી રહેજમાં લાગણી વસ થતી. ત્રણ વર્ષથી ત્હે ગાન-વર્ણનામાં સંગીત શીખે છે, ત્હેને શિખવામાં એટલો રસ પડતો કે ગાન-વર્ણનામાં દાખલ થવા પછીજ ત્હેનું ખરી રીતે જીવન શરૂ થયું છે એમ ત્હેને લાગતું. સંગીત ત્હેની રંગેરંગમાં હતું, સંગીત ત્હેના માનસિક જીવનનો એક અંગભૂત ભાગ હતો. ત્હે એક ઉત્તમ વાજાંત્ર વગાડનારી થવાની વધી આપતી હતી. નાદ લુબ્ધ-ઉજવણી પોતાનો સપગો સમય ત્હેમાં પ્રવીણ. મેગર-વામાં જ ગળતી જોવાથી ત્હેનું પારિભાષિક જાન સંગીત તથા હસ્ત લાઘવતા-દસ્ત અપળતા-ઉત્તમ પ્રતિભા હતાં. કથકતા જેવા મોટા નગરમાં શિખવા ન મોકલવા મટે ત્હેના પિતાનો, દુરામક હતો છતાં ત્હેણીએ પિતાને સમજાવી ત્યાં જઈ શિખવાની આજ્ઞા મેળવી હતી. પણ હવે, જો તે પારિભાષિક નહિ મેળવે તો ત્હેનો બધો જમિર થઈ જવાનો, ત્હેના અભ્યાસના દિવસોનો અન્ન આવવનો ને અધી મદ્યાપ્રાણીઓ મથેરી મૈત્રી પણ જવાની. સંગીત સેવિત્રી ઉજવણી, જેનું પ્રાણ તત્ત્વ મંગીનમાં રચું હતું જે સંગીત શિખવા સતૃપ્ત હતી. જેનો રજાવ એટલો બધો દિસાહમય હતો તે કેમ કરી મામડાને સુધક જીવન સુખે ગાળી શકત. ત્હે તો ત્હેના માટે આ મરણાન્ત એક કંઠાવાસ થાત.

પરિક્ષાના પરિણામ ઉપર એક બીજી બાબત પણ અવગંધી રહી છે. મંગીન ઉજવણી અધવચ અટકરા ઉપરત જે આ બીજી બાબત હતી તેથી ત્હેના મનને વિશેષ પરિતાપ થવા કરતો. એક મદ્યુણી રમેશ નામના યુવક અને ઉજવણી વચ્ચે પરસ્પર વિશુદ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હતો. પરિક્ષાનો પરિણામ અશિષ્ટ આવે તો તેમને વિખુટા થવું પડશે એ વિચાર, માવ ત્હેના બધાં જાનો સિચિલ કરી ત્હેને શોક નિમગ્ન કરી દેતો.

સતત આલતા ગાડીના ચક્રોમાંથી ફરીથી એજ ગીતના જણમરા સંભળાયા “ જો હું ઈનામ નહિ મેળવું તો મારે શાળા મૂળી ધર સંભાળવું પડશે, હું મ્હારા જીવન કંઈને તથા પ્રિયમને જોડેને મુખાવીશ. ”

ઉજવણી કાંઈ અભ્યાસથી શ્રમિત તથા નેહાલ થઈ હતી. ત્હેની અકળામણનો તથા નિરાશાનો પાર નહોતો. આ ગમએ ત્હેના દુઃખમાં ઓર ઉમેરો કર્યો હતો ત્યારે કથકતાના રોશને ત્હે ઉતરી ત્યારે ત્હેનું શરીર બહુ લેવાઈ ગયું હતું. ઉજવણી તથા તેની

મેં કહ્યું—“ખરેખર તેમજ ગૌરીકાંત છે ?” કહેતાંની સાથેજ તોફારને હાજર થવાની ઘંટી આપી. હાજર થતાંજ તારતું કાર્મ લાવવા કહ્યું.

સતીશ—“ત્યારે હું વિશ્વાસપૂર્વક હતો, ત્યારે બ્રિટિશ પુસ્તકાલયમાં બેસી ગંગા-સાહિત્યની જુદા વિશેષ મનોરોગપૂર્વક વાંચી હતી, અને લેખ લખવાનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. હું મારું ઉપાન્યાસ ‘નંદરાણી’ની સમાલોચના ‘વંગપ્રજા’માં પ્રકાશીત થવાની અપેક્ષા કરી રહ્યો હતો. તેનું કારણ એ કે એ તમને પ્રથમથીજ ખબર મળી હોત તો તમે ખોટી પ્રસંસાથી પુસ્તકને ગૌરવનાં શિખરે ચઢાવી દેત.

તોફાર તારતું કાર્મ લાવ્યો, મેં મેનેજરને ખબર આપી, ‘નંદરાણી’ની સમાલોચનાને ઓડર બૂક પોસ્ટમાં રવાના કરીએ છે, તેને જાપણ નહી. તેની જગ્યા ઉપર કોઈ ‘બીન્ને લેખ’ છાપી દેજે.”

થોડાક દિવસ પછી ચોતાની સ્ત્રી નિર્મળાને લઈને સતીશ મારી સાથે કલકત્તા પાછા ફર્યો.

“પારિતોષિક.”

શ્રીયુત “મદનચન્દ્ર.”

“ત્યારે તો આપ મારી ઉચ્ચતર કેળવણી માટે જોગવાઈ કરશોજ.”

“હરિદ્વારમાં પહેલે નંબરે ઉતરી, ઇનામ પ્રાપ્ત કરીશ તો જરૂર કરીશ.”

“ત્યાં લગણુ નહિ ?”

“ના, ઉચ્ચશાળા પિતાએ ત્હેની રહાયુ ગંભીર સુખે નિદાળતાં સ્પષ્ટ કહ્યું: “નહિ, ઉચ્ચશા, મહારાથી તેમ નહિં બને; ત્હેં લીધેલી સખ્ત મહેનત મને સુગત છે. પણ હું મહારી પ્રતીને અર્ધદમ્બ, કે અર્ધવટ રંગાયેલી બેવા ગાંઠતો નથી. તું પદક મેળવીશ તોજ તારી પ્રતિક્ષાકિને નિપુણતાની મને નિઃસંશય ખાતરી થશે. નામના યુક્ત ક્ષેત્રમંદીર મેળવવા યોગ્ય છે, પરિક્ષામાં કેવળ ઉત્તીર્ણ થવામાં મદદતા રહેલ નથી. ત્યારે તો સર્વોત્તમ પારંગન સંગીતકલાભિરુ થવું તા ઘેર આવી નાના જાત્રાએને સંજાળવા, તું ઇનામ મેળવી ત્યારી કુશળતા ને જુદિયજ પૂરવાર કર, તો હું ત્હેને મહારાથી બનતી મદદ કરવામાં જરાએ પાછી પાની નહિં કંડું, નહિંતર મારા નિશ્ચય તો ત્હેને ખબર જ છે. કેમ તું બરાબર સમજને ?”

“હા, હું મમલું છું.” ઉચ્ચશાએ પિતા બહુ નિદાળતાં ઉત્તર વાળ્યો; અને ઓછ મહાવચનાં પ્રયત્નમાં સફળ થઈ. ત્હેને મ્હેરો અંદરની આત્મપ્રકાશની સાક્ષી પૂડતો હતો.

“સારી કન્યાને જાજે તેવા તારા ઉત્તરથી હું બહુ પ્રસન્ન થયો છું.” મિયનલાલ બાળાને કહેતા હતા કે ધરમાં ધડિયાળનો ટકટકારો સંજાગાયો.

“પિતાશ્રો અગિયાર વાગે છે.”

“હા, ઉચ્ચ નહિં કંડું તો મોડું થશે.” કહી મિયનલાલ ખૂંટી ઉપરથી કાદા પાવટી લેવા ચલે.

પરિણા માટે રહી હતી. જે ગીત અનાવી લાવના, તહેમને હાથ હતું તે ઉપર જ ખધું હતું રહી રહ્યું છે.

દરેક બાળા-કોઈ એક તરફ તો દાંષ બીજી તરફ એમ વીખરાઈ ગઈ. નિપુણિકા-કાંઈ અગમ્ય કારણના લીધે-ધણી અજબામણી યર્ષ પડી હતી.

“અત્રી, ઉત્તવલા !” કૃતિમ અવાજે તહે કહેવા લાગી, “તહે આટલા શાંત કેમ આવે છે અને મહેને તો જાણે મરણ આવ્યું હોય તેમ થાય છે.”

“ખરેખર, તારે હું જેમ અંદર હું તેમ બહાર દેખાતી નથી.” ઉત્તવલાએ જવાબ દીધો. “આપને શામાટે આટલું ગભરાવતું જાઈએ તહે હું કળા શક્તી નથી. મધા અવ-જુમાં તહે અનધારી મૈત્રામ મેળવી શકનાં હતાં નેના વિનાર કેમ નથી કરનાં ?”

તે ! અરે તે તો—“વીરા પ્હેલા અવાજ બંધ કર.” અભરાર્થ પરથી હથેલી પડી ગઈ હતી. “હું મારા પોતાના અવાજને પણ સાંભળી શકતી નથી.”

“અમે તો સાંભળી શકીએ છીએ.”

એક બીજને અવાજ થયો બધી બાળાઓ ખડખડ દસી પડી. નિપુણિકા તો કોપે બરાણી.

“ઉત્તવલા આલો આપણે બીજા ખડખડ જઈએ. આ બાળાઓ માટે આટલું રાખરી નોંધએ, આપણે આરામથી ત્યાં વાનચીત કરશું.”

“અરે, પણ—”

“આવ હો ઉત્તવલા, મ્હારે તહેને એક જરૂરની વાત કહે ॥ છે.”

“વાત ?” ઉત્તવલા તહેની તરફ અનિમેષ દ્રષ્ટિથી જાઈ રહી હતી. ‘શી ગત ?’

“રમેત્રી” નિપુણિકા ધીમે ને ગંભીર અવાજે બોલી “હું સ્વનારે તહેને ધેર ગત હતી ને તહેની પ્રકૃતિ હાલનાં વચારે અગડેલી છે !”

“વધારે બગડેલી છે !”

“હા. હું તહેને બધું સમજાવું. પણ આ ધોધાટમાંથી મ્હારે થાય.”

નિપુણિકા જવા ઉભી યર્ષ, ઉત્તવલા પણ ઉભી યર્ષ. તહેનું હૈયું ધડકાના વાન્યું દૂન બાલ રમતાં રમેલોનો પણ મચ્છોડાનો હતો અંદરનું હાડકું રચાન બપટ થયું હતું ને તેને ફરીથી ચોડવણ કુશળ શાસ્ત્ર વેદની જરૂર પડી હતી. નિપુણિકાની સગીનતી પેટીની બાલુમાર્ગ પોતાની પેટી મુકી ઉત્તવલા ઉદ્દિગ્ન ચિત્તે તેની પાછળ પાછળ એ અંદરના ખડખડ ગઈ. ક્ષણચર બને નિઃશબ્દ ઉભી રહી.

“હું પરાદીએ તેને ધેર ગઈ હતી.” નિપુણિકાએ બે હાથું શરૂ કર્યું “રમેત્રી નોંધ શકી નહિ પણ ધરની ચાકરી મ્હારે આવી એક મિનિટ મ્હારી નાથે વાત કરી પાછી જઈ રમેશ પાસે ગઈ કારણ રાત્રિના ઉજાગરને લીધે તથા વેદનાથી તે બહુ વિબળ થયેલ હતો, ને “કેમ પ્રિય ઉત્તવલા” નિપુણિકા આગળની વાતનો સંબંધ મૂકી એકાએક બેલી ઉઠી. “ત્હારા ચહેરાનો રંગ કાગળ જેવો ધોળો કેમ યર્ષ થયો છે.”

“તો, ના, પણ હું રમેશની સ્થિતિ ખરેખર નોખમ બરી છે.”

“મહેને એમ લાગે છે,” નિપુણિકાએ ગંભીર મુખે કહ્યું. “અકરર કહે છે કે કેસ blood poisoningની છે.”

હોય એમ તહેને લાગે છે. પરિક્ષાપત્ર રજુ કરવા બરાબર એ વાગે બોલાવરી. પરિક્ષા ૧૨ સૌથી કસ ને તીક્ષ્ણ સ્વભાવનો હતો. જે તહે મિનિટ પછી મોડી પહેચી તો સરેરસા માવી બેસશે. ગાડી ધસડતી ધસડતી ચાલી. નિર્દય મિનિટો તો વહેતી જાય છે. ઉત્તરવડુ કશું ચાલી શકે તેમ નહોતું ફરી નિપુણિકાના સખ્દો તહેને યાદ આવ્યા “રમેશની સ્થિતિ ખરેખર ગંભીર છે ડાક્ટર કહે છે કે કસ blood poisoning તું છે. ચાકરડીએ મને વધી કહીકત જણાવી નહિ.”

મારી સાથે હેતરપાંડી કરવાને આરોપ નિપુણિકા ઉપર મૂકું તો કાણુ માનશે. વસ સુધા નહિ કે; મારો કાણુ શક્ષી છે.

અને હજી ગાડી ધસડતી ધસડતી આગળ જાય છે. જરીએ જરીએ ચોક્કસ છે કે ક્યાહીન ક્ષણે પાણીના વહેણની પેઠે વહેતી જાય છે.

ઉત્તરવાની સહયરીઓ હવે ધડીઆળ વારંવાર તપાસે છે. ‘બાપી ૧૫-૧૮-૫૫’ને વખત લશાઈ આવ્યો, નિપુણિકા પણ પાંચ લઈ ખાંધી આવી હતી.

“ઉત્તરવા ક્યાં છે, નિપુણિકા ?”

“હું શું જાણું.” નિપુણિકા નિશ્ચિત તથા ઉદાસીન જણાતી હતી. “તમને તેની શી પંચાત પડી છે.”

“શી પંચાત.” ઉત્તરવાની એક ખાસ સખી મનોરમા બોલી. “તહે હજી સુધી આવી નથી.”

“તહેમાં હું શું કહું.” નિપુણિકા ટેબલ ઉપર બેસી ગઈ. “હું કંઈ તહેડી રજેવાજ નથી.”

“પણ તે સામાટે ગઈ હતી?” વીરાએ આગળ આવી પુછ્યું.

“જા, જા, સામાટે ગઈ હતી. “કર્મકેરણ પ્રિસિકેશનની દવા લેવા.” નિપુણિકાને નિષ્કાળક્રોધે ડાંગ અતિરાય હતો.

“પણ હવે માત્ર ત્રણ મિનિટ બાપી રહી છે ને તહે અધિયા નથી.”

“પણ હું શું કહું.” નિપુણિકા બોલી. “મારે પરિક્ષાની વ્યથા ઓછી નથી કે મને વધારે સતાવો છો.”

“સ્વાર્થો પર્યું.” કહી વીરા ત્યાંથી ચાલી ગઈ. મનોરમા રસ્તામાં વારંવાર ડાંગીઓ કરતી આમતેમ ઘોડતી, ને જધી હાકરીઓને ખગર આપતી.

દારપાલ કહે છે કે તે ગાડીમાં ગઈ અને બહાર દિવસ કેવો ખરાબ છે. કાલ તે રસ્તો ખૂની મઈ હશે પણ જ્યારે તહે આવે ત્યારે પરિક્ષક તહેના નિબંધ તો લેશેને.”

“નિબંધ લેશે” વીગ બોલી. “તને શું પરિક્ષકના સ્વભાવની ખબર મથી એક કાણુ પણ મોડી મઈ તો તે પત્ર તરફ નજર પણ નહિ કરે “એ વાચ્યા” કાઈ બોલી હતી “એક સેકન્ડ બાપી” “હા એ વાચ્યા” નિપુણિકા બોલી “મને ધાસ્તી છે કે ઉત્તરવા પેળાસર કાગર નહિ થાય” એમ કહેતાની સાથેજ નાની પેડીમાંથી પરખીડીય કાઢ્યું તેમાં પરિક્ષકને આપવાનો નિબંધ હતો. કહીયાળમાં બેને દારો થયો કે ખંડમાં નિસકુલ નિષાળના મઈ. એક લાંબો પાતળો દોર યુખાકૃતિનો ચીપ્પા પહેરી એક માણસ અંદર દાખલ થયો. પરિક્ષકે જુમ પાડી “બાપી ૧૫-૧૮-૫૫”

નિપુણિકા આવી બોલી “ મને ઘણી દિવસોથી થાય છે કે આવી રીતે ધના પરિક્ષક કરતાં ધનામ ગુમાવવું હું વધારે પસંદ કરત.”

ઉત્તરવાળે દષ્ટિ ઉપર કરી ત્હેનો કંઈ રૂધાઈ ગયો હતો, પણ ત્હેનાં નેત્રો સુકા હતાં. નિપુણિકા તરફ જોઈ ત્હેનું અંતઃકરણ ઉત્તરવાળે વાંચી લીધું. નિપુણિકા પાછળ હસી જવા માંડી. બધી યોગ્યરીઓ સ્થાને ત્હેની ક્રોધેથી કરવા ઉત્તરવાળે અચકાતી હતી.

તરતજ બધી ઓકરીઓનું ધ્યાન ખીંચી તરફ ખેંચાઈું. દ્વારપાલ અંદર આવ્યો ત્હેના લાચમાં લીધાં હતાં.

“નિપુણિકા આ તમારે માટે છે.” લીધાં આગળ કરતાં તેણે કહ્યું. “એક બાઈ હમણાં દેવા આવી હતી; માતૃશ્રીને રૂબરૂ ઉપરથી તે જડ્યો છે એટલું જ ત્હમને કહેવાનું મને કહી ગઈ છે.”

“શું?”

નિપુણિકાએ ક્વર ઝુટી ઝટ ઉઘાડ્યો.

“મારો પરિક્ષા પત્ર!”

“તારો પરિક્ષા પત્ર!”

ઉત્તરવાળો હર્ષ ખીંચી વીસ ગાળાઓએ પ્રતિજ્ઞાનીત કાપું. બધી ગાળાઓ નજદીક આવી. નિપુણિકાનો રંગ તો કીમ નોટપેપર જેવો ચંદ્ર ગયો હતો ને ત્હે દિગ્મુક બની આમ તેમ જોવા લાગી.

“પણ મ્હેં તો મારો પત્ર હમણાં પરિક્ષકને દીધો છે!”

“હા! મ્હેં પણ ત્હમને દેતાં દીધાં.”

“હા, મેં પણ.”

“હા, મેં પણ.”

ઉત્તરવાળો હસી ચંદ્ર હતો. તાજડોળ બને ધૂજતે હાથે તેણીએ પોતાની સંગીત પેટી ઉઘાડી અંદર દષ્ટિ કરીને નિપુણિકા પાસે જઈ બોલી, “ત્હે પત્ર ક્યાંથી દીધું હોય. કારણ આપણી બન્નેની પેટીઓ સાથે સાથે પડી હતી. નેત્હારી પેટી હું જૂનમાં લઈ ગઈ.”

નિપુણિકાના ડોળા બપોર દેખાતા હતા. ને તે તદન હેવકર્ષ ગઈ હતી. પોતાનાં લાચમાં લટકતી પેટી ઉઘાડી. મનોરમાએ એકદમ પુછ્યું “તું તે ઉત્તરવાળી?”

“હા હા” નિપુણિકાએ મુરઝેલીથી જવાબ દીધો. “આ તો ઉત્તરવાળી પેટી છે.”

“સારે” વીરાએ ઉમેર્યું. “ધનામ તને નહિ મળશે?”

“ના. ના.” નિપુણિકાનો અવાજ ગળામાં અટકી પડ્યો.

“ઉત્તરવાળું સમજતી નથી? તું નિપુણિકાની પેટી લઈ ગઈ અને નિપુણિકાએ ત્હારા પત્રવાળો લીધાં પરિક્ષકને આપ્યો.”

“પછી” ઉત્તરવાળી યાતી ધડકતી હતી. નિપુણિકાનું મગજ ચક્ર આનું હતું. ત્હેને આજો ઝોરડો ઝોગ કરવો લાગતો હતો.

વીરાએ ડુંધામાં પનાવી દીધું

“ઉત્તરવાળો નિપુણિકાએ ત્હારો પત્ર આપ્યો અને ધનામ હવે ત્હમને જ મળવાનું.”

ઓકરીઓના હર્ષની તો હવે તાતજ થી કરવી

“જેવું ધનું પારકું તેવું નિર્જન હોય”

ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના પ્રજા જીવનના લોકમાન્ય નેતા

શ્રીમતી ઉમા નેહરૂ.

નામદાર વાઘસરોષ અને હિન્દી વચ્ચીરને મળવા ગયેન
હિન્દી શ્રીઓના અર્તિનિધિ મણના માનવ ત પ્રમુખ

જેવામાં કે આકાશમાં, બન્ને જગ્યાએ તેની કીર્તિ પ્રકાશે છે. અમર આનંદનાં સર્વ
પોમાં તે અમર પુરુષ હમેશાં પ્રકટ છે.

આપણા હૃદયમંદિરનાં દ્વાર બંધાવે આપણે બંધ કરીએ છીએ ત્યારેજ તે પ્રકાશનો
પ્રભાસ અદૃશ્ય રહે છે.

બ્યારે સંખ્યાની સુવર્ણ છાયા પૃથ્વીને પોદાડે છે અને સર્વત્ર પોતાના યાંત્રિક
અમારતે અંદ્ર આકાશમાં ચળકે છે અને હવેના જગત ઉપર તારામણીનો ચાંત તાપક ચોક્કી
કરે છે ત્યારે આપણે આ સામગ્રીના જરાબર અનુભવીએ છીએ કે:-

પ્રભુ અંદ્ર અને તારાઓમાં રહેલા છતાં પણ તે તેથી અલગ રહે છે. તેને અંદ્ર
બંને તારા પિંજાયતા નથી. તેનું શરીર અંદ્ર અને તારાઓ છે, પણ તે અંદ્રથી તેમના
નેપામક છે.

કારણ કે રાત્રીની રમ્ય રમણીયતામાં પણ તેજ પ્રકટ થાય છે અને તેના સિવાય
મીઠું કંઈ છેજ નહિ.

પણ ત્યારે જ પ્રભાત, ભરતી કે ધોર રાત્રી પણ તેના અમર સ્વરૂપ છે.
હો અને આપણા માનવ હૃદયમાં પણ તેજ વિદ્યમાન હોય છે.

સૂર્યની કીર્તિ કે અંદ્ર અથવા તારામણીના ચાંત પ્રકાશમાં તેની સાત્યતા, સૌદર્ય અને
સજ્જનતા પ્રકટ થાય છે, પણ તેથીએ વધારે તે મનુષ્યના હેનાળ રહેલામાં બધાઈ રૂપે અને
ચાંત પ્રુદ્ધી આંખોમાં આત્માની પવિત્રતા રૂપે જણાય છે.

પ્રભુપ્રતિ વિશુદ્ધ પ્રેમના આવેશમય ઉમળકાથી ઉછળતા સરળ હૃદયવાળા પ્રભુના
સાત્વિક ભકતો તે જ પ્રકટ રૂપે છે. સાત્વિક મનુષ્યના મહેરામાં પ્રભુનું જોટલું સ્પષ્ટ દેશન
પાય છે તેટલું વિશાળ ગિરિવરોમાં, કે ઉછળતાં સાગરમાં કે અંદ્ર, તારાઓ કે સૂર્યમાં
નથી.

પવિત્ર મનવાળા મનુષ્યોના વિચાર કેવા પ્રેમાળ છે ! સદાચારી મનુષ્યોનો આત્મસં-
પન્ન હેટલો ભગ્ન છે ! અને ઉદાર મનુષ્યોનો આત્મા કેવો ચાંત અને દ્યાર્દ છે. તેઓજ
પ્રભુને રહેવાના મનમતા મહેલો છે.

સ્વર્ગમાં પૃથ્વીમાં કે સાગરમાં અથવા બીજે કોઈ સ્થળે તે એટલો બધો સ્પષ્ટ જ-
ણાતો નથી.

તેની સેવા કરવાને આતુર એવાં સંત અને પવિત્ર મનુષ્યોનો મહેરામાં અમર આનંદ
રૂપે વે પ્રકટ છે.

ચાલો આપણે તેના પુનીત ચરણે પ્રેમનાં પ્રુષો અર્પીએ અને જીવનની અમલી જ-
ક્ષીમની પ્રિદ્ધિમાં આનંદ લઈએ.

“કહું ત્યારે ? જો અનુર્થાનિ દિવસે અન્નદર્શન થયું હોય, અને આપણા હિપર આવનારા મકટનું નિગરણ કરવું હોય તો કાઠના ધર ઉપર ત્યાર પછ્યર ફેંક્યા-કે થયું કામ !”

“જાઓ ! જાઓ ! ! પણ બીજાને નુકસાન કરવાથી આપણા હિપરનું સંકટ દૂર થઈ જતું હશે ? ભવિષ્યમાં શું સંકટ આવશે તે જાણવા સિવાય સંકટ ટાળવાનો બીજો પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી આપણું કમનસીમ તેથીજ હું ગણપતિનાં દર્શન કરવા ગઈને । પંચ જે મગનું હતું તે તો થઈ ગયું હશે તો “મતમ્ મ જ્ઞોષામિ” એ સ્ત્રને અર્ધર્થમાં મકટનું જોઈએ”

“માફી છે, તે જગતે સેવાસક્તી ઇચ્છાનુસાર સર્વ સર્જના ઠાવે શાય છે તેમાં કદી પણ ભૂલ થનાર નથી. આપણા હિપર સંકટ આવે એવીજ જો પ્રજાની ઇચ્છા હશે તો તો અન્ન દર્શન પડે કે ના પડે પણ તે તો આવવાનુંજ. અને તેની મરજી ન હશે તો આપણું તલમાત્ર પણ છૂટી થનાર નથી”

“એ બધું ખરું પણ મારા મનને લીધે રહે છે”

“દેવીને સર્વ માની લીધે રાજવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી ભવિષ્યમાં આવનાં । સંકટ માટે અત્યારથી શા માટે ચિંતા રાખતી જોઈએ ? આસો હશે, પણ જોજન વીગેરે કંઈ બતાવશે કે નહિ ? મને તો ભૂખ લાગી છે.”

“તે દિવસની ચર્ચા ત્યાંજ રહી. માલતીના મનને કાંઈક સમાધાન થયું ખરું.

બીજે દિવસે તારનો પટાવાળો એક માધવરાવના નામનો તાર લઈને આવ્યો. માલતી નહોતી જોઈ હતી માનવરાવે તેને તાર લઈને સહજાવ્યો, તારમાં નીચે પ્રમાણેની લખાણ હતી —

“તમારી નીમણૂક, ક્રાન્તિની રજૂઆત પર કરવામાં આવી છે, માટે આજ દિવસની અંદર તમારે અંગૂઠાનાં બંધારે લાગર થવું.”

માલતી ગભરાઈ જે અંગુળિયુઓ તેના નેત્રમાં ત

“એ એવું બાઈજી હતું”

“તેં યુ બાઈ હતું”

“કઈપણ સંકટ આવશે તે !”

“મજી યુ સંકટ આવ્યું”

“આ તારમાં છે તે, બીજું યુ”

“બહાલી ! એને તું સંકટ સમજે છે ? એ તો આપણને પ્રજાએ કર્યા બળવાનો પ્રસંગ આપ્યો છે, અને તે હવેથી ચોખ્ખી રીતે બળતી આનંદ માણે છે. કદાચ કાંઈવતું પાલન કરતાં મૃત્યુ થયું તો આ ધારણ કરેલો મનુષ્ય દેહ મુક્ત થશે-અન્તે મોક્ષ મળશે. રજુકેવમાં મરણ પામવું એ ચોક્કસ ચોક્કસ જાતમાં લખાણ લાવે છે. તું વીરપત્ની છે પતિના પુરુષમાં જ્યાં પૂર્વ પતિમતા સ્ત્રી પ્રેમાનદથી તેને આરાધ્ય આપે છે, અને વીરતાથી પુરુષમાં મુખવા માટે રાજ આપે છે. જે સ્ત્રી પતિના પુરુષમાં જ્યાં પૂર્વ અનુસાર છે, તે

ડાં માધવરાવ ચઢાણ (એસ. એમ. એન્ડ એસ) એ લશ્કરીમાં, હતા. તેનો સ્વભાવ, સાદસમિષ હોવાથી-યુરોપ ખંડના મહા મુદ્દની રણભૂમિ પર, જઈ સ્થાની પરિસ્થિતિનું પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરવાની, તેને, ઈચ્છા હતી પણ થઈ. તેણે એક બે વખત, પોતાના વરિષ્ઠ અમલદાર આગળ, પોતાની આ ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી, પરંતુ મુદ્દની યથા દૂરથી જ સંભળવી, સારી ! એવો, તેના, વરિષ્ઠ અમલદારે હિતર આપ્યો. તેજસ્વી ચઢાણથી એ સહન થઈ શક્યું નહોતું. તેણે તુર્તજ ગવર્નર અવનર સાહેબની મુલાકાત લઈ પોતાની મનોચ્છા તેમની આગળ પ્રકટ કરી ના. ગવર્નર સાહેબને ડાં માધવરાવની વીરતાથી આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને “તમારી ઈચ્છા, જલદી પૂર્ણ થશે,” એવું તેને આશ્વાસન આપ્યું.

ડા. માધવરાવને ધણા દિવસ રાહ જોવી પડી નહોતી એક માસ પછી તેને જોગવાઈમાં આવ્યા. તાર આવ્યો કે તુર્તજ માધવરાવ રવાના થયા. તેમને પ્રથમ લેફ્ટનન્ટની પદવી મળી તથા ગવર્નર સાહેબની કલમભણ્ણી કામ પણ અમલનું સોંપવામાં આવ્યું. માધવરાવને ડોક્ટરી દુદા કરતાં લશ્કરી દુદા વધારે પસન્દ હતો. ડોક્ટર પાછળથી કેપ્ટન માધવરાવ-“ પી. એન્ડ. એ. ” કરાવીની “ એસ. એસ. કૉર્પોરેશીય ” રટીમરમાં કૉન્સ તરફ રવાના થયા.

માધવરાવનાં મુદ્દભૂમિ પર ગયા બાદ માલતીને તેના પુત્રો દર અઠવાડિએ નિયમિત ૭ માસ પર્યંત મળ્યા. સાતમા માસના પ્રથમ અઠવાડિયામાંજ આ ક્રમ બદલાયો એક માસ મુધી પત્ર આવ્યો નહીં, માલતીનો આત્મા મહારાવાં લાગ્યો. વર્તમાનપત્રમાં ‘ઓજ આમ થયું’ અને-‘આજ આમુંકે દેડ પકાયા’ એવી એવી હકીકત દરરોજ આવતી દેતી. તે માલતી વાંચતી અને જેમ જેમ-દિવસે દિવસે વધુ વધુ એવી ખળગે વાંચવા લાગી તેમ તે વધુ ગમરાવા લાગી. છેવટે એક પત્ર આવ્યો, જેમાં મુદ્દની વિષમ સ્થિતિ હોવાનું સ્પષ્ટ હતું. ત્યારબાદ સત્તરમા પત્ર બન્ધ થયા માલતીનું દૈન્ય ધડીમાં કહેતું કે તેઓ આનંદમાં હશે, અને ધડીમાં પાણું વિચારતું કે સાર નરસું તો નહીં થયું હોય ?-એવી સંશયગ્રસ્ત સ્થિતિમાં તેનો મલો વખત જવા લાગ્યો. રાત દિવસ પતિનાજ વિચારો તેના અંતઃકરંજમાં હમરાવા લાગ્યા. માલતી મુશ્કિલ હતી, પરંતુ તે એક આર્થ રમણી હતી. તેનું અંતઃકરંજ પતિવ્રતાના પ્રુષ્ઠ પ્રભાવથી ભરપૂર હતું. પતિ માટે પ્રસંગે પ્રાણાર્પણ કરવાનો હિન્દુચાનની રમણીઓનો સદૃશ્ય તેનાં હૃદયમાં હતો. પતિ એજ પ્રાણ, પતિ એજ દ્રવ્ય, પતિ એજ દેવત, પતિ સિવાય કીનું જીવન બ્ધ, પતિ મુખી તોજ પત્ની મુખી, એવું હૃદયથી સંમજનારી અને તે પ્રમાણે વર્તનારી તે એક સુશિક્ષિત સ્ત્રી હતી. દાસની ગણતરી થઈ થઈ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ પ્રમાણે પતિ પજુ થયા હપર હોય, તોપણ રસ્તાઓ હપર કાપણ કરવા રોકનારી તે સ્ત્રી નહોતી. અને તેથીજ તેના અંતઃકરણમાં અચાન્તિ પ્રસરી હતી. પ્રાણે કહ્યું કે :-

“ પણીઆરી શીર બેડડ, જતાં પંથ પગાથ;

“ બોલે ચાલે કર તાજી ભે, પણ મુરતા બેડા માંકે ”

તેની રીતે માલતી આજો દિવસ મુદ્દભૂમિ કરતી કંઈ વાંચતી-કોઈપણ કામ કરતી-પણ તેનું ચિત્ર મહા પતિ માટે ચિંતામગ્ન રહેતું.

નવી, જૂની બાળતા સ્પષ્ટ દેખરેખને છે. દલ્લારો મનુષ્ય આ સંસારને ત્યાગી નથી છે, અને દલ્લારોનું સંસારમાં આગમન પણ થાય છે.

આને ગણેશ ચતુર્થીના દિવસ છે પરંતુ એક વર્ષ પૂરેની ચતુર્થી અને આજની ચતુર્થીમાં આસતીને અસમાન ભેદનો ભિન્નભાવ માલુમ પડ્યો. ગત વર્ષની ચતુર્થીના દિવસ આસતીનો પૂર્ણાંદમાં ગયો હતો. કારણકે તે દિવસે તેના પતિ પોતાની પાસે હતા. તે દિવસે આસતી કેટલાં ઇતિહાસી સર્વ કાર્ય કરતી હતી અને આજ આજ ગૃહીપત્ર મન્દ હતો. તેને સર્વત્ર અન્યકારજ શાસ્ત્રું હતું તેના હલ્લાશરમાં ધોર અંધકાર વ્યાપેલું હતું. દુઃખમાં સુખ માત્ર એટલુંજ કે બાલક કૃષ્ણ તેની સન્મુખ બાલ એટલા દરી, તથા બાલભાષાથી આસતીનાં અંતઃકરણને રીઝવતો હતો.

ગત ઘણીની પ્રત્યેક ઘટના આસતીને માદ આવતાં તેનું હૃદય રોષ સાગરમાં ડૂબી ગયું હતું. ગણપતિનું પૂજન થયું પણ તેમાં ખામી એટલે હતી અને તે એ કે મનમાનનું કામ આને ભંટોળ મહારાજ બાલક કૃષ્ણ પાસે કરાવે છે. મેં વર્ષે આજ દિવસે ગણેશની પૂજા કરનારી તે મૂર્તિ પુનઃ-દષ્ટિએ નહીં પડે? નહીં; કદી નહીં! ચરણ પામેલું મનુષ્ય કદી પણ જીવતું થાય કે? એવા વિચારો આસતીનાં હૃદયમાં ધોળાતા હતા અને અખમથી અધુ મિન્દુએ દૃષ્ટતાં, હતાં.

સમય સંખ્યાનો હતો. આસતી-બાલક કૃષ્ણને પોતાની નજીક બેસાડી જમ મિતે રસ્તા તરફ જોતી બેઠી હતી. રમાબાઈ જરા લેની પાછળ બેઠી હતી એટલામાં બહારથી કોઈ ગૂમ મારતું હોય એવો શાસ તેઓને થયો. સ્વર પૂર્ણ પરિમયનો હતો. બન્ને કાણ માત્રને માટે આશ્ચર્યમાં ગરજાવ થયાં

આસતી બહાર આવી જુએ છે તો એક કાચ પંજળી ફેંટા બાધેલો મનુષ્ય એટલા દેખરેખને તેણે જોયો. તેને વિચાર દાઢી મૂકેલી હતી

“કેટલું માધવરાવનું પર આજ કે?” તેણે પૂછ્યું. પુનઃ તેજ સ્વર! આસતી કાણ ભર વિચારમાં પડી. પરંતુ એક મનુષ્યના સ્વર સૂરબો બીજા ધણીનો હોય છે, એમ વિચારી પોતે મન વાળ્યું.

“હા; આપને શું કામ છે?”

“કામ-કામ પણ મહત્વનું છે આપજ તેમનાં પત્ની હો એમ જણાય છે.”

“હા.”

“તારે તો કંઈ દરકત નહીં હું માધવરાવનો મિત્ર છું તેમણે આ પત્ર આપને આપના માટે અને આપેલો છે.” કોટના ખીસામાંથી પત્ર કાઢી તેણે ઉત્તર આપ્યું.

હત્તુક હવે આસતીએ તે પત્ર જોયો. શું માધવરાવ-મારા પ્રિય પતિ, મારાં જીવનાધાર. મારી સંસાર નીમના સુકાની, મારી આરાના અભિલાષ પૂર્ણ કરનાર હજી જીવે છે? શું પેપરમાં છાપાતી હજીજી જોડી? શું અચક્ષ્ણ વાત આજ કામ પડે? એમ વિચારમાળાના અધુકા ફેરવતી તે રમાબાઈ પાસે ગઈ, અને પત્ર સપાટાગ્રહ વાંચી સંભળાવેલો. બન્નેના હૃદયમાં આનંદ ઉભરાવા લાગ્યો. પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો.

“ પરમ પૂજ્ય માવૃષી,

“ યુદ્ધભિપરથી હું આપના તરફ આવવા નોકળી ચૂક્યો છું.

લી૦ સેવક માધવ.”

પત્ર લખેને આવનાર મનુષ્યને આ આવદના પ્રજાવથી માલતી વીસરી ગઈ. આનંદનો આવેશ મગજનાં તેને તેડું સ્મરણ થયું. અને પ્રભુનો આશીર્વાદ, માની તે બહાર આવી.

“ આપને ઘણો વખત બહાર ચાલવું પડ્યું તેને માટે ક્ષમા કરશો મારી મન-ચિન્તિ ચમત્કારિક થઈ હતી ” માલતીએ આગવું કહ્યું.

“ એમ ચલુ એ સ્વાભાવિક છે.”

“ તેઓનો મુકામ હાલ ક્યાં છે ? ”

“ અહીંયાં પાસેજ છે.”

“ પાસે એટલે ક્યાં ? ”

“ તદ્દન પાસે આજ ઠેકાણે ! ” એવું કહી તે આવનાર પોતાની કૃત્રિમ કાઠી મૂકી કાઠીને દૂર ફેંકી દીધાં અને ચીરપરનો ફેટો પણ ઉતારી નાખ્યો. માલતી તો દિલ્લમૂલ્ક ખની ગઈ તેને પોતાની દષ્ટિ મમકા પતિ ઉમેલા જણાયા. માલતીએ પતિને પ્રણામ કર્યાં. અને દૂસરી મમાચાર પૂછ્યાં; માધવરાવે માતાના ચરણમાં શીષ મૂક્યું. અને માતાએ શુભચારીય આપી.

એજનરિનિહિતું કાર્ય અત્યાનંદથી સમાપ્ત થયું. પછી માલતીએ પતિને પૂછ્યું, “ ચેપ રમાં તો ચમત્કારિક વાત હતી ! ”

“ હા, તે વાત કાંઈ અસંભવ નહોતી ! હું ખાંધમાં પડ્યો તે વખતે મને બે ગોળાઓ વાગી હતી એટલામાં મને બે જર્મન મૈનિકા ઉચળને પોતાની જાવણીમાં લેઈ ગયા. હું કેટલાક દિવસો પછી-મારા લા રજાતી-સાને ગયો પરન્તુ હું એક બન્દીવાન હતો.”

“ ત્યારે ત્યાંથી તમે છૂટ્યા શી રીતે ? ”

“ તેજ કહું છું. એક દિવસ અંગ્રેજોએ, અમને બે જાવણીમાં બન્દીવાન તરીકે રાખેલા દનાં તે જાવણી ઉતાર દઈ કહ્યો. એકદમ લડવાની ધામધુમ થઈ. મારા મનેમાં આ તકનો લાભ લઈ એક બહાદૂરી કરવાની કલ્પના થઈ આવી. ત્યાં પાસે એક જર્મનોના મમાન હતું તેને ગાગ લગાડી દીધી કારણકે સર્વે સૈનિકા લગાઈમાં શેઠમા હતા. તે મમાન હારે ગોળાનું હતું આગ લગાડી અમો સર્વે નાકા અને કેટલેક દિવસે અમો ખોજ અમારી જાવણીમાં આવી પહેમ્યા અને ત્યાંથી વિગ્રાતિ સેવનાયે મને સ્વદેશ જવાની પરવાનગી મળી.”

“ પણ આ વેશ પદ્ધતિને કેમ આવડું થયું ? ”

“ એ તો એક ગમ્મત ખીન્ન કાંઈ નહીં ”

“ ગમ્મત તો ખરી-પણ અમારા જીવને તો પૂછવું જોઈતું હતું.”

“ અરે પણ જત વર્ષની માફક આજ પણ ચન્દ્ર દર્શન થયું કે નહિ ? ”

“ મેં આને ખસ કરીને ચન્દ્ર દર્શન કર્યું, ત્યારે ઉલટો આ વર્ષે તો આનંદ થયો

“ ત્યારે આ વર્ષે શું કાંઈ પણ મંકટ નહીં આવે ? ”

“ ઝંકટ શાન ! આ વર્ષે તો હું એક વીર પુરુષની પત્ની છું એમ અભિમાનપૂર્વક કહી-લોક નને કહેશે ”

ક પતિએ રમત દારમ કર્યું અને એ હામ્યમાં જમતતો તમામ ચિંતાનો અલ્પ આવી ગયો.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

—શ્રી—

ધડુંના સોટમાંનાં તત્ત્વો.

લેખક—૨૧. ૧૬ પૂનમચંદ કેશવલાલ શાહ. (ખી.એ.)

થોડા ધડુંના સોટ લઈ તેમાં પાણી નાખી પછી તેને જાડા કપડામાં બાંધવો. ત્યાર-
બાદ એક પહોળા મોના વાસણમાં પાણી લેવું આ પાણીમાં સોટ-
૧. પ્રયોગ. વાળા ભીના કપડાને બોળવ, અને પછી આ કપડાને પાણીમાં અં-
ગૂઠા તથા અગિળી વતી દબાવ્યા કરવું.

આમ કરીશ તો થોડા વખત પછી વાસણમાંનું પાણી દૂધ જેવું ધોળું થઈ જશે.
દૂધે આ પાણીને એક ગોટા પ્યાલામાં ભરવું થોડા વખત તેને
૨. સ્ટાર્ચ (મેદા) એમને એમ રહેવા દેછે તો ધોળા થઈ તળાએ બેસશે અને ઉપ-
રનું પાણી ચોખ્ખું થઈ જશે તેને નીતારી લેઈશ તો આપણને
તળાએ બેઠેલો પદાર્થ ચોક્કસ મળશે તેને સ્ટાર્ચ (મેદા) કહે છે.

ધડુંના સોટને આંકની યાળચી (અથવા દલાલા) માં આળાઈ તેમાં જે ધણાજ
બારીક આટો નીકળે છે, તેને આપણે સાધારણ રીતે “મેદા”

૩. સ્ટાર્ચ (મેદા), દહીએ છીએ, આનું દારણ એ છે કે તેમાં સ્ટાર્ચ ધણે ભાગે હોય
ના વિશેષ, ગ્રણ. છે. સ્ટાર્ચ હડા પાણીમાં ઓગળતો નથી, અને તેથી પાણીમાં

“સ્ટાર્ચ” નાખી દલાલીએ એટલે તે દૂર જેવું ધોળું થઈ જાય છે
આ પાણી ગરમ કરીએ ત્યારે તો તેના ઉપર ઉઠળવું પાણી રેડીએ તો તેનાં રજકણો
જુનાં પડે છે, એટલે કે તે દૂધે છે. આમ દોવાથી ચોખ્ખાને રાંધીએ એટલે તે રૂદી જતી
વખતે દૂધે છે મેદાનાં રજકણો એટલાં જીણાં હોય છે કે તે નરી આંખે દેખાતાં નથી,
પરંતુ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર નીચે તેમને જોઈએ તો તેઓ યજ્ઞાકરનાં દેખાઈ છે મેદામાં મુખ્ય
તત્ત્વ “કાર્બોન” છે તે ચોખ્ખા ઉપરાંત બટાટા, સાણનાં પગેરે મીઠામાં ધણા પ્રમા-
ણમાં હોય છે.

મેદા (તેનું બહુ નામ “લડી” પણ છે) ની ઉપર ગરમ પાણી નાખી પછી તેમાં
થોડાક મામનો તેજગ નાખીએ તો આ બે ચીજોનો સંયોગ થઈ

૪. મેદાનું સાકર- “સાકર” થાય છે આ દારણથી રોટલી ચાસીએ એટલે મેમોઈની નીક
માં રૂપાન્તર થતી લાળ જેડે તેમાંના મેદાનો સંયોગ યથાથી રોટલી ગળા લાગે
છે આ “સાકર” સોડીનાં ઓગળા જઈ તેને સાફ બનાવે છે પછી

ફેસામાં આ લે હીમાંના મેદાના કાર્બોનનો દુષ્કારથી લંધિત પ્રાણવાયુ સાથે સંયોગ થવા
થી કાર્બોનીક એસીડ બાસ (નામની દવા) તૈયાર થાય છે તેમજ આપણા શરીરની ગરમી
વધે છે કાર્બોનીક એસીડ બાસ પાછા મોં અને નાક વડે બહાર નીકળી જાય છે

મેદા સંબંધી હજીકત જવરા પછી દૂધે સોટવાયા કડોડા છોડીએ. તેમાં જે પદાર્થ

રજો છે તેને હાયમાં લેવાયુ તો તે ચીકણા ચીકણા લાગશે. તે પ. “ઝુટન” સરથ (ગુ) જેવો છે માટે તેને “ઝુટન” કહે છે. એકલા મેદાની (ચીકણા પદાર્થ) રોટલી કે બાજરી કરીએ, તે તે માગી. જાય છે. ધરૂના લોટમાં “ઝુટન” હોવાને લીધેજ રોટલી વણી સકાય છે. વળા, બાજરીના લોટને જો બરાબર મસખા બગર તેનો રોટલો કરવા જઈએ તો તે પશુ માગી જાય છે, કારણકે તેમાંથી “ઝુટન” બહાર નીકળી શકતો નથી. આ કારણથીજ ધરૂની કણકને વણી વખત સુધી કેળવવાની જરૂર છે.

“ઝુટન” ધણાજ પ્રિયારક છે. કારણકે તેમાં “નાઈટ્રોજન” તત્વ આવેલું છે.

“ઝુટન” વાળા પદાર્થો જકરમાં જઈ જકરરસ સાથે તેમનો રાસા-

ફ. “ઝુટન”ના યલુક સંયોગ થવાથી લોહીમાં જાય એવા માય છે અને લોહીમાંથી વિશેષ ગ્રણ્ય.

તેમનું માંસ, ચરબી, સ્નાયુઓ વગેરે બંની શરીરમાં પવો મસારો પુરો કરે છે. “ઝુટન”ને આપણે “રજો” કહીએ છીએ. તે શીરો

લાપસી વગેરે જારે વાનીઓમાં કામ આવે છે ધરૂના કુસામાં તેમજ ઉપરના ડોઝામાં “ઝુટન”નો ભાગ વધારે હોવાથી તે ધોડાઓને ખવડાવવામાં આવે છે તેથીજ રીતે ગામ-ગામના સખન કામ કરનારા મલુરીઆત લોકોને જ્યાં લોટની જાડી જાડી લાખરીઓ વધારે માંડક આવે છે.

જોરાકમાં આ બે પદાર્થો (ઝુટન, અને રજો) ઉપરાંત પાણી, કાર અને ચરબી

ની જરૂર છે. પાણી આપણે જોરાકની સાથે પીએ છીએ, તેમજ

જી બીજો તરવો. ચાક કાણમાં ધણું હોય છે. માટે ન લેઈએ તો અનાજ, બાવનુંજ

નથી, તેમજ રોટલી કરતી વખતે પશુ થોડું નાખવાનો રીવાજ છે.

બી વગર આપણે જમતાજ નથી એટલે ચરમીવાળા પદાર્થો પશુ લેઈએ છીએ. વળા ચોખામાં મેદા છે અને દાળમાં “નાઈટ્રોજન” છે આમ હોવાથી ચોખા તથા દાળ આપણે સાથે સાથે ખાઈએ છીએ. એકલ ચોખા ખાઈએ તો પુષ્ટિ મળતી નથી અને એકલી દાળ ખાઈએ શરીરની ગરમી જળવાતી નથી, આ બધું જતાં અ.પણે સાધારણ જમણુ-દાળ, ભાત, રોટલી, ચાક વગેરેની જે પ્રથા આપણા પૂર્વજોએ કરી છે તે વૈજ્ઞાનિક રીતે બરાબર જઈએ એમ કહી શકાય છે.

માખાપે તેવાં છોકરાં:—

“બાળકના સદગુણ, સદર્શન, સંપ, ઉદારતા, વિગેરે ઉચ્ચરી મહાન ગુણો જે કુટુંબમાં તેઓ રહે છે તેને અનુસરીને હોય છે કુટુંબની વ્યવસ્થા રાખનાર, તેને નિયમમાં રાખનાર તથા તેઓને રસ્તે ચઢાવનાર માતા પિતા હોય છે. આ માતા પિતાને અનુમગીને બાળકો સર્વ કષ્ટ શિષ્ટે એ સ્વાભાવિક છે મતા પિતા પ્રમાણે પુત્ર પુત્રી ઉત્પન્ન થાય છે, તે તેઓનાં કર્મોનાંસાર થતાનાં કર્મ, પશુ આદરે છે.”

નારાયણ હિમચંદ.

બાળકોની દવા.

લેખક—રા. રા. વેદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠીઆર.

(સુન્દરી સુબોધના મેન્ગ્ન ૧૯૧૮ નાં અઠ્ઠી ચાલુ.)

૫. આંખોની દવા.

ગામડાંઓમા ઘણું કરીને ઘણાં બાળકોની આંખો આવે છે અને તેનું મુખ્ય કારણ માતાઓની બેદરકારી એજ હોય છે. આંખ જેવી અમૂલ્ય અને નાણુકે ઇન્દ્રિયની બાબતમાં બેદરકારી રાખવી એ બહુજ ખરાબ છે. આટલું છતાં આપણે જોઈએ છીએ કે ઘણાં મે નાનાં બાળકોની આંખો વારંવાર દુખ્યાં કરે છે, માટે આખની સારી સારી દવા નક્કી રાખવાની બાળકોની માતાઓને ખાસ જરૂર છે. આખના દુખવાનું મુખ્ય કારણ એક જી જતો એપ હોય છે આંખો ધોવાની બાબતમાં બેદરકારી રાખવાથી પણ આંખો દુખે છે અને મગજની ગરમીથી તથા લોહીના બગાડથી પણ આંખો દુખે છે એ સીતાજ કેટલાંક બાળકોની આંખો જન્મથીજ નમળાં હોય છે તથા કેટલાંક બાળકોની આંખોમાં વસપરપ રાને રોગ ફિટરો હોય છે આ બધી બાબતો સનજવા જેવી છે કારણકે એ સનજ વાથી દવાના નિયમો સમજાય છે અને આખ જેવી અમૂલ્ય તથા નાણુકે બાબતમાં ગોરાગો મોઢે અટકે છે

ઉપાયો:—

(૧) બાળકો માટે આખની સૌથી સારામાં સારી દવા એ છે કે તદુરસ્ત ગાયના ચોખ્ખા દુધથી બાળકોની આંખો ધોવી જોએ જે ગાયના દુધની મગજક ના હોય તો ધાવણના મે ત્રણ ટીપા લઈ બાળકની આંખમા નાખવા કે આંખમાં એથી બાળકોની આંખોને અજગ જેવો કાયદો રહે જે માતાઓ નાનપણથીજ પોતાનાં બાળકોની આંખમા દુધના ટીપાં નાખ્યાં કરે છે અગર દુધથી આંખો ધોવાં કરે છે તે બાળકોની આંખો કંઈ પણ દુખની નથી કાંઈ અકસ્માતને લીધે બાળકોની આંખો દુખે એ જુદી વાત છે. બાકી સમાન્ય રીતે જે બાળકોની આંખોમાં બીજ કાંઈપણ જાતની દવા ઈશ્વરકૃપાથી આંખની પડતી નથી એ વાત દરેક માતાઓએ ખ્યાન (રાખવા જેવી છે

(૨) આંખોના કેટલાક દરદોમા બાળકોની આંખમાં તલના તેનવાળા આટ્ટી ફેરવવાથી પણ કાયદો થાય છે

(૩) કેટલીક જાતનાં કાચળ આંખવાથી કાયદો થાય છે

(૪) પાગેર પાણીમાં એક વાલ ફટકડી નાખી તે પાણીએ નાખી ધોવાવી પણ કાયદો થાય છે

(૫) લીમડાનું ચોખ્ખું મધ આંખમાં આંખવાથી આખને ઘણોજ કાયદો માર છે લીમડાનું મધ ન મળે તો બીજું માફું મધ આંખવાથી પણ કાયદો થાય છે

(૬) તામાના વાસણ ઉપર પાણીનું ટીપું મરી તેમાં આકરના મૂંડા ઘસી તે અજગી કાયદો થાય છે

(૭) હરડેને પાણીમાં ધસી તે આજવાથી પણ ઠંડક થાય છે અને આંખોના પણ રોગોમાં ફાયદો થાય છે

(૮) દર્દિમાં થોડીક ફટકડી નાખી દર્દિને નીચોવી નાખી તેનો પાટો કરી આખ ઉપર આધવાથી આંખો દુખતી મટે છે

(૯) દળદરની પોટલી આંખે વારંવાર લગાડવા કરવાથી આખ મટે છે.

(૧૦) લીમડાનાં તાજા પાણા આખને વારંવાર લગાડવાથી અગર તેને લસોડી પોતીસનો પાટો વરી આંખો ઉપર આધવાથી ગજમ ફાયદો કરે છે

(૧૧) કમાળન (જસતના કુવ) બજારમાંથી લાવી તેને કપડે ગાળીને આખમાં લગાડવાથી આખ દુખતી મટે છે એ કસાળન કુવ ખાસ કે પાણીમાં અથવા કોરે લગાડી શકાય છે.

(૧૨) ચીમડનાં બરણથી પણ ફાયદો થાય છે પણ આ ઉપાય જરા સખત છે માટે ફરજ પડ્યે કરવો

(૧૩) આંખો પર ઠંડુ ગણી દીવસમાં ત્રણ ચાર વખત છાંટવાથી પણ આંખોને ફાયદો થાય છે

(૧૪) વખતો વખત દરેકો જીલ્લામ આપવાથી પણ આંખોની પીડા ઓછી થાય છે.

(૧૫) હરડાં બેડાં ને આંખોનાં સરખે વજને લઈ રાત્રે માગીના વાસણમાં પલાળી રાખવા, તે પાણી સવારમાં ગળી લઈને આંખ ઉપર છાંટવું, આ પ્રમાણે દીવસમાં ત્રણ વખત તે પાણી છાંટવું જેથી આખને ફાયદો થાય છે

તોવનો ઉપદ્રવ.

અટકાવવાના અને મટાડવાના તાત્કાલિક ઉપાયો.

લેખક — રા. રા. લખમીદાસ જેવજી તેરસી

આપણા આખા દેશમાં અ. એંધી તોવનો રોગ ચાલી રહ્યો હતો તાવની જ્વત વિશે નોટા નોટા ટાકટરોમાં મત ભેદ છે, પરંતુ તેના કારણે માટે સર્વ એકમત થાય છે. તેઓ સર્વે એવા નિષ્ણંધ ઉપર આવ્યા છે કે આ રોગમાં દવા કરતાં સાવચેતી ભરી સારવારથી વધારે ફાયદો થાય છે તેમ દરેક દુરના નાના ગામોમાં મોઢી વિધાયતી દવાઓ એકદમ મળવી મુશ્કેલ છે અને બને તેટલા ગામડાઓમાં દવા મોઢીથીએ છીએ અને મોઢીથી પરંતુ તેમ કરતાં વખત ધણે જાય છે તેથી રોગ અટકાવો શકે અને રોગીને આરમ આપી શકે તેવા નીચે લખેલાં સાદાં અને અતુલ સિદ્ધ ઉપાયો ચેતવવા અને મર્મ બધુઓને વિનંતિ કરીએ છીએ આપણી દેશી દવાઓ કોઈ રીતે ઓછી અસરકારક નથી—હિંદ દેશે દુનિયા વધી સુધી તેમનો પ્રયોગ કર્યો છે અને તે સફલ થયો છે આપણુ દુર્ભાગ્ય છે કે આપણે સ્વાસ્થ્યની મની પરદેશી ગોંધી દવાઓ ઉપર આધાર ગળીએ છીએ

બંધુઓ ! બીજી મોંઘી મદદ મળે તે પહેલાં નીચેની સુચનાઓ પ્રમાણે રોગ અટકાવવાના અને મટાડવાના ઉપાયો કરશે તો ત્હમારા બ્હાલાં સ્વજનોને બચાવી શકશે, આપણા ઇતિહાસ-પુરાણોમાં શ્રદ્ધા હશે તો સ્વમનુષ્યો કે પ્રભુ અનાયુની કુંપડીમાં પહેલા પધારે છે.

રોગ અટકાવવાની સામાન્ય સુચનાઓ

(૧) હવામાં બગાડ થવાથી આ રોગ ફેલાય છે માટે સ્વચ્છ ખુલ્લી દવામાં રહેવું, પરંતુ શરદી ન લાગે તેની સાવચેતી રાખવી, ઉધાડે શરીરે કે બીજે અથવા પરસીનાવાળે શરીરે પવનના ઝપાટામાં જરા પણ ન આવવું.

(૨) પાણી સ્વચ્છ અને બને તો ઉકાળાને વાપરવું.

(૩) ખોરાકમાં મિતાહારી રહેવું. સ્વચ્છ દલકા અને ચોપણ કરનારાજ ખોરાક લેવો.

(૪) કંકે, કરીઆતું અને મરી ઉકાળાને પીવાં.

(૫) મોઢું દંમેચાં, મીઠાના પાણીના કાગળા દીવસમાં બે વખત કરી, સાફ રાખવું.

તરત કરવાના ઉપાયો

(૧) કોઇને જરા બેચેની લાગતાં તરત તેને આરામ આપવો. પ્રથમ ત્હને નીચેની વસ્તુઓ જ્ઞેષ્ઠતા પ્રમાણમાં લઈ દલકા બૂલાવ આપવો: પ્રમાણ ટાઈ પણ અનુભવી વૈદ્ય જાત દેખાડશે.

સોનામુખી.

દરડે.

કાળીદરાજ

તે ઉપરાંત રોગીને ન્યાસ આપવો. સંભાળ લેવી કે તેને કોઈ રીતે પવનનો અપાટો નહિ લાગે. ગરમ કપડાં ઝોદીને રોગીએ સુઈ રહેવું. જરૂર લાગે તો અળસીનો કે સારા રોક કરવો. ન્યાસ અને શેડથી ઘણા ફાયદા થાય છે.

૨. રોગ અટકાવના માટે ઉપાયો લીધા છતાં, બૂલાવ, ન્યામ અને રોકના ઉપાયો લીધા છતાં દાઘત સુધરે નહિ તો નીચેના ઉકાળા કરી પીવો-તેથી ઘણા લાભ થાય છે. પ્રમાણ કોઈ પણ અનુભવી ડોશી ઝટ દેખાડી શકશે;

તુલસીનાં પાન.

તજ.

કુદીના.

લીલી ચાક.

આદુ.

જીરી મધ.

મરી કાળાં.

લવીંજ.

અથવા પાંચ તોલા મરીને મેકવાં, પાંચ તોલા મીઠાની નેડે વાટી ૧૧૧ રોર પાણીમાં કાળા નાા રોર પાણી રહે ત્યારે પાંચ તોલા સાકર નાંખી દરદીને એક એક તોલો ત્રણ ત્રણ કલ્કો પાવું.

આવા તાવ પડી ને ઉપરસુ થાય છે તે ઉપર લવંગાદી ગોળાઓ બહુ જ અકસીર છે.

પાકશાસ્ત્ર.

૪૬૦૩.

૧.

ચણાની દાળનો શીરો.

(મગેહ).

ચણાની દાળ શેર ૧ પાણીમાં ઘેઈ નાખી રાત્રે ત્રણ શેર દુધમાં બોંજવી રાખવી. પછી રહેવારે ૧૦ શેર દુધમાં ખીરની માફક પકવવી. દાળને છુટી નાંખી એક રમ થાય એમ કચું એટલે માવો. ચણે પછી બતામ તથા પીત્તાથી દરેક શેર ૧૮ લઈને તે વાટીને ભેગવી દેવું. પછી શેર ૧૧૧ ધીમાં રોકવું. લાલ થાય સારે સાકર શેર ૩ ગ્રીણી ખાડી મેળવવી. અને આગ્રીની એક આય આપીને ઉતારી લેવું.

જાયફળ ને જવંતી પાવલી ભાર-કુટેલી.

ફેફરા ને આની ભાર.

ગુલાબજળ ૪ તોલા.

એલચી પાવલી ભાર.

સાકર રૂ. ૧૦ ભાર

આ બધી ચીજોને ખાડી ગુલાબજળમાં એકઠી કરી અંદર નાંખી દેવી. અને જરા ગરમ કરી પાણી શોષાઈ જાય સારે ઉતારી લેવું.

૨.

બટાટાની ખીઠી કચોરી.

લેખક—બટુન શ્રી “ ચોગિની.”

શેર એક બટાટાને પાણીમાં બાફી કઢાડવ. જરા ટાઢ પડે એટલે એનાં છોડાં કાઢી નાંખી એનાં ભાગી બારીક લુપ્ત કરવો. પછી તેમાં લીધું નાળાયેર ખમણીને તથા તલ નાંખી કઢાઈમાં ધી મુકવું. ધી ગરમ થાય એટલે પુરણુ જે મહિ નાંખી તવેલાવડે કાઢી, કુદરતું જરા ગુલાબી રંગનું થત આવે એટલે ઉતારી લેવું. પછી જરા તાડું પડે એટલે તેમાં જીણી છુર ખાંડ નાંખવું પછી જપુ એકમેક કરવું.

શેર એક મેંદાને કુટી પડવું મેંદા નાખી (ફરાગમાં ઉપજોતમાં લેવી દોષ તો શીંગા ઝાનો લોટ લેવો) તેને દુધથી અગર પાણીથી બાંધવો અને ખુબ મરણાને એના લુવા ક-રથ, લુવા કરી એની નાની પુરી વણવી. પુરી તણી એમાં પુરણુનો લુવો મુકવો. પછી બીજી પુરી વણી એના ઉપર મુદ્રી મંજેરીલાવડે આજુબાજુની કોરો કાપી નાંખવી, અને પોચા દાયે જરા ઝાખી ચપટી કરીને કઢાઈમાં ધી મુદ્રી ધી ગરમ થાય એટલે એને છુટી છુટી તળવી, એવીજ રીતે બારી કરવી દોષ તો એમાં આદુ લીલાં મરચાં, લીણુ, ડાલખી, જીરું, મીઠું વિગેરે નાંખીને થાય છે.

અડદની દાળની કચેરી.

અર્થો ગેર અડદની ઊડેલી દાળ ચિણી સાફ કરી, ચોખ્ખા કંડા પાણીમાં ચાર કબાક પલાળી રાખવી ત્યારપછી એને વટવી, તદ્દન ઝીણી વાટવી, તે વાટેલી દાળમાં એક લીલું નાળીયેર, ખમણીને તથા કાચમીર, આદુ, લીલાં મરચાં, લીંણુ અને તલ, યોગ્ય પ્રમાણમાં નાંખવું. પછી બધું એકમેક કરવું, બધું મળી જઈ એકમેક થાય એટલે લોટાની કદાઈમાં તેલ મુકી, તેલ ગરમ થાય એટલે-તેમાં હાંમનો વધાર મુકી, બનાવેલું દાળતું પુરણ વધારવું પછી તેમાં મીઠું, દળદર, નાખી તવેશા વડે દલાવ્યા કરવું. જ્યારે સાવ છુદ પડી જવા આવે અને મુઝાળી રંગનું થાય એટલે નીચે ઉતારવું.

એક ગેર મેંદાનો લોટ લઈ તેને મુઝી ખતું મોણુ દેવું, પછી તેને દૂધ અગર પાણીથી બાંધવો અને ખુબ મસળીને તેના હવા કરવા, લુચા કરી તેની નાની પુરી વણાવી, પુરી વણી તેમાં પુરણનો લુચો મુકી મીઠુ પુગી વણી એના ઉપર મુકી આલુઆલુની ઠોરા ગં-નેરીયા વડે કાપી નાંખવી પછી પોચે દાથે એને જરા ડાળી ચપટી કરીને કદાઈમાં તેમ મુકી તેમ ગરમ થાય એટલે એને છુટી છુટી તેળવી.

બટાટાનો લાડુ.

ગેર એક બટાટાને પાણીમાં ઘાસી કદાડવા જરા કંડા પડે એટલે એને છોલી નાંખી એના બારીક છોા કરવો. પછી કદાઈમાં ધી મુકી ધી ગરમ થાય એટલે તેમાં બટાટાનો છોલા નાંખી દેવો પછી તેને તવેશા વડે દલાવ્યા કરવું, જરા મુઝાળી રંગનું થવા આવે એટલે ઉતારી લેવું. પછી જરા કંડુ પડે એટલે એમાં ઝીણાં છુદ ખાંડ શેર એક તથા નેહએ તે પ્રમાણમાં ધી તથા પાવલી જાર ઇલાયચી એક અપકળ વાડીને નાંખવું. પછી તેને એકમેક કરીને લાડુની નાની ગોળીયા વાળવી.

એવીજ રીતે ખારો લાડુ પણ થાય છે-તેમાં લીલાં આદુ મરચાં, દળદર, મીઠું તેમ વિગેર નાંખીને તેના લાડુ વાળવો.

મોરીયાનો ખીરંજ.

સાધન:-

શેર ૧ મોરીયો.

૧૧ ગેર બદામ.

શેર ૧૧ ખાંડ.

પાવલીજાર ઈલાયચી.

ગેર ૧૧ દ્રાક્ષ.

પાવલીજાર કેસર.

મોરીયાને સારા ચોખ્ખા પાણીથી ઘોષ સાફ કરવો પછી તેને ઠોરા કરવો ત્યાર-પછી તપેલીમાં ખરેશર ધી મુકી તજ તથા હાંમનો વધાર મુકવો વધાર થાય એટલે તેમાં મોરીયો નાંખી દેવો, અને તવેશા વડે દલાવ્યા કરવો. જરા મુઝાળી રંગનો થવા આવે એટલે એમાં નેહએ તે પ્રમાણમાં પાણી નાંખવું. પાણીમાંજ કેસર વાડીને નાંખવું. પછી તે ટાંકી આજા તાપે શીજવા દેવો. ધીમાઈ તૈયાર થાય એટલે એમાં નગટાંક ધી ખાંડ ધા દ્રાક્ષ નાંખી દલાવીને ઘોડીયાર ટાંકી રાખવું ખાંડનું પાણી આજા તાપે બળવા દેવું. ડાંડનું પાણી બળી જાય એટલે એક વખત દલાવી એમાં તૈયાર કરેલાં ઇલાયચી નતવડાં ખી ફરી દલાવીને જમવાના કામમાં લેવો.

શકરદેવીનું નરમ શાક.

શકરદેવીને ઊંઘી સમારીને એના ઝીણા કડકા કરવા. પછી તપેરીમાં તેના ને તેલ ગરમ થાય એટલે તેમાં મેથી, રાઈ, સુકાં મરચાં તથા દાંડીનો ઘાંય નાખી એટલે તેમાં સમારેલી દેડી વધારવી પછી એને થોડીવાર દાંડી મુકી ને નળ એટલે એમાં નેહએ તે પ્રમાણમાં પાણી, તથા ગોળ, આમલી, અને જીરું નાખી સાઈ ઉકળવા દેવું ઉકળવા આવે એટલે એમાં ચણાનાં સોટમાં મીઠું, દેવર, મરચાં તથા દાંડી અને જીરું સોડા નાખી પાણીથી બાધી એનું પાણી ફરવું પછી કડકામાં તેવ મુકી તેન ગરમ થાય એટલે એમાં ભજપાનાં જેવા ડબકા મુકવા તળાઈ તૈયાર થાય એટલે દેડીનાં શાકમાં એને નાખી દેવા પછી સાઈ ઉકળવા દેવું ઉકળી તૈયાર થાય એટલે જમવાનાં કામમાં લેવું.

૩.

લોટવાળાં મરચાં.

લેખક:—સા. કમળા એમ. દેસાઈ.

સારાં લીલાં મરચાં શેર એક લઈ તેને કાઢ્યા ન થઈ નળ તેમ ચીરી તેમાં પાણી ચણાનો સોટ બે, રૂપીયાભાર મીઠું ને બે રૂપીયાભાર ધાણાજીરું મેળવી તેલનું સાધારણ મોણુ દઈ ભરવા પછી પાણી તેવ પેણીમાં મુકી તેમાં નાખી ધીમા તાપે દાંડી દાંડી થવા દેવા. તે તાનન આવાથી સારાં લાગે છે.

મરચાંનું પંચામૃત.

મરચાં શેર એક મચણીની રીંગ શેર ન ખસખસ અધોળ કોપર નવટાંક આમ લીનો રસ નવટાંક ને ગોળ નવટાંક. પેના મરચાંના નાના નાના કટકા કરી ચોડું પાણી નાખી બાફવા બરાબર બાફાય એટલે તેમાં શેરી છોતરાં કાઢીને ખાડેલી રીંગ ગોળ આમલી ખસખસ તથા છીનેલું કોપર નાખી થોડીવાર ધીમે તાપે અદબદબ દઈ પગી વાપરવું.

મરચાંની કાયલી.

લીલાં મરચાં સારાં નળ જેવાં લઈ તેને ચીરી તેમાં ધાણા પાંચ રૂપીયાભાર મીઠું બે રૂપીયાભાર ને પાણી નીતારી નાખેલું કાંચ દહી પાંચ રૂપીયાભાર એ બધું ભેળું કરીને ભરવું પછી તડે સારી પટેલ સુકાવા દઈ તેનમાં તળાને આધાથી ઘણી સરસ લાગે છે.

મરચાંનું અથાણું.

લીનાં મરચાં શેર અઢી મીઠું શેર ના સોંકેલી મેથીનો સોટ દોઢ નવટાંક હળધર રૂપીયાભાર તેન નવટાંક ને દીઠ રૂપીયાભાર પેના મીઠું મેથી ને હળદર ભેળાં કરી તેમાં નવટાંક તેલમાં રૂપીયાભાર દાંડી નાખી વધાર કરવો પછી તે મરચાં ચીરી તેમાં ભરવે. અને સારી ચોખી લીની બરણીમાં તે મરચાં ભરવાં પછી બીજે દીવસે તે મરચાંમાં અધો શેર તેલ નાખવું અને ત્યાર પછી ત્રીજે દીવસે વાપરવા. સારી રીતે સંભાળ રાખવાથી આ અથાણું ઘણું દીવસ રહે છે અને ખાવામાં ઘણું સરસ લાગે છે.

૪.

કોપરાની ધારી.

લેખક — છહેન વસુભતિ જુલાખીદાસ દેસાઈ.

નાળાએર હોલીને સાફ કરવું ઉપર કચરો ન રહે એટલા સાફ એને ચપ્પુથી સોરી નાંખવું તેના ઉપર મધ્યમાં બરોબર ચાણીના ગોળ આકો કરીને ભાંગવું જેથી તેના બરોબર કડકા થશે. પછી તેને ખમણવું. પછી કડકામાં નવટાંક વી મૂકીને ખમણતે સાતગવું ના શેર આવે. ૦ શેર ચણાનો લોટ ૧૧ શેર છુદ ખાંડ અધોળ એવથી ૧ બપફળ એટલું જોઈએ. ખમણતે સાતબ્યા પછી તેમાં ખાંડ નાંખવી ને તેને હવાવવું ને દોઝા જેવું થાય એટલે ઉતારી લેવું પછી ચણાના લોટને મગજ જેવો શેકવો ને માવાને રહેજ ધી મૂકી સાંતવવો એ બધું સાતબ્યા પછી એકઠું કરવું ને પછી એલચી બપફળ ત્રીણા વાડીને નાંખવા. પછી ઠંડુ પડે એટલે એના નાના પેડા જેવા લુવા કરવા ને પછી કીણો ધડતો લોટ અગર અરકેર મેદો લાઇ સાંર મીણુ દહને હુંડવો. લોટ પુરી જેવો બાંધવો પછી તેની પુરી વણી માંદી પેસો લુવો મુકવો ને પુરીને વાળાદેવી ને જો ઉપર વવારે લોટ હોય તો કઢાડી લાઇને એને રહેજ વણવી પછી એને ઘીની કઠાઈ મુકાને તળવી. તળતી વખતે સંભાળથી તળવી નીકર તે કાઢી જરો.

બીરજ.

શેર એક કમોદના ચોખા નવટાંક ચણાની દાળ ચણાની દાળને રહવારના પાદરથી પસાળી મેલવી ને ચોખાને પણ પ્રોહને પવાળવા ચોખાને પાણી નીનારી ધીમાં સાંતળવા પછી તેને કેસર દેવું પછી તજ લવંગ તથા લીંગા વગર મૂકીને ચોખા તથા નીતારેલી દાળને અંદર નાંખવા હલાવીને આપરણ તૈયાર થયું હોય તે અંદર રેડવું મ્હડી જળ ને મીઠવા મૂકવાની વખત થાય એટલે અંદર એક રૂપિયાબર મીઠું નવટાંક ખાંડ અરકેર વી ર. ભાર પીસ્તા નવટાંક બદામ નવટાંક ચારોલી ને દ્રાક્ષ સાફ કરીને નાંખવા. ને પછી તજ તથા ઉપર દેવતા મૂકીને સીકવા મુકવો આગીરીતે ન હાવે તો બીજી રીતે. ઉપર પ્રમાણે દાળ ચોખા લાઇને સાધારણ તૈયાર થાય એટલે દાળ ચોખા ઓરી દેવા પછી દાળ ચોખા મ્હડી જળ એટલે ચાવણીમાં કઢાડી લેવા ને પાણી નીતરી જળ એટલે માંદી રહેજ ધી નાંખવું ને પછી કેસર દેવું કેસર લાઇને તપેલીમાં ધી તજ લવંગ ને દ્રાક્ષ નાંખીને વધારે થાય એટલે થયેલા દાળ ચોખા નાંખી દેવા ને ઉપર પ્રમાણે મસાવો તથા ખાંડ નાંખવી ને સીકવા મુકવું. તદ્દન મેળો કરવો હોય તો ખાંડ ન નાંખવી ને મીઠો કરવો હોય તો આજ રીતથી થાય પણ કૈરે કોટરીર ખાંડ જોઈએ પેણુ મીઠું નહિ નાંખવાનું. ચોખા લીમાં કરવો હોય તોપણ થાય છે.

મઠો.

બીરજ એકઠું મ્હડી લાવીને લુગડાના કડકામાં બાંધીને અગ્નિ બાંધી. સયુ દંગાવવું તદ્દન પાણી નીતરી જળ ને દેડાના મરોઝ થોય એટલે તેમાં પીંશર ખાંડ નાંખીને હીણી નાંખવું હીણી નાંખ્યા પછી માંદી વાટેણુ છૂદ મીઠું ને મંરી નાંખીને બીરજ જેટલે આધારી બહુ સ્વાદિષ્ટ થાએ છે.

નણાની દાળની વેડમી.

મણાની દાળ પલાળવી પછી એ પલાળી રહે એટલે એને લુછી નાખીને રૂ. બાર વી મૂકીને વધારવી બહુઈ રહ્યા પછી જરા હાથથી લાંબી જેવી ને જે લાંબી જાય તો બારઈ દેવવાય બહુઈ રહ્યા પછી એને નીચા સાક કરીને વાટવી જો મારૂં વાટતી ન શકે તો થોડું દુધ લઈને વાટવી વટાઈને લોચી થાય એટલે જ શેર એક દાળ હોય તો ૧૧ સવારે ખાંડ નાખવી ખાંડ તથા વાટેલી દાળનો માવો એકઠો કરીને એક તપેલામાં ચુકા ઉપર ખાંડ મદરા મૂકવું ને તેને હલાવ હલાવ કરવું કે જેથી તે ચોટી ન જાય પછી ખદખદીને લોચા જેવું થાય ત્યારે ઘાળામાં ત્હાડું પાડીને જાવું ને વણાય એવું થયું હોય તો પુરને ઉતારી લેવું ને પછી ઘાળામાં પાંચરી રેવું ત્હાડું પડે એટલે ૧૧ શેર ખોપરાનું ખમણ નાખવું તથા એ રૂપીઆભાર એકઠી નાખીને હલાવીને ભેગું કરવું પછી શેર રૂચીલો લોદ લઈ તેમાં સાક મોણુ દઈને જો દુધતી કરવી હોય તો દુધમાં નાખવો પછી પુચકા રોટલી જેવી રોટલી વણી મારે પેલા પુરનો આપણા એક દાળમાં માથ એટલો રોટલીની એક તરફ લુવો મૂકવો ને પછી ઉપર પેલી રોટલી લઈ દેવી ને પછી ચાર તરફથી સરખી કરીને ચણ અંગર તવેતાથી કાપી નાખવી ને પછી વણવી આપણી દયેળાથી રહેજ મોટી થાય તેવી વણવી પછી તવા ઉપર રોકવી જો તળાને કરવી હોય તો એકવાર ઉલથાવ્યા પછી ચમચે ભરીને થી નાખવું કે લાવ થવા દેવી ને જો એમને એમ કરવી હોય તો જે તરફથી લાલ થાય એટલે ઉતારીને ચોપાવી આ વેડમી દુધની એકખામાં થાય છે તથા જે એકમાં કરવી હોય તો દાળ પલાળવી નહિ પણ એમને એમ ઉના આપરણમાં ઝીરીને નાખવી ને બહુ મવા પછી ચોરાવી નાખવી ચોરાવીને એક ઘાળામાં કઠાડી લેવી ને પછી જાડો લોટા અંગર જોળ પંચાથી વાટી નાખવી ને પછી ઉપર પ્રમાણે પુર કરવું પણ જો પુર થતો જોડો છે તો એક રૂપીઆભાર ચોખાના લોટને ચીવું મોણુ દઈને નાખવો એટલે જાડો નહિ છે.

૫.

કેળાંની કેળવણી અથવા ધારી.

સેખક—સા. કમળાગૌરી, કનિલદાસ, સાંકળિયા.

પાલેખડના કુકણી અડધ પાણ અથવા કડક કેળાં નંગ ૬ લેવા ને તેને જાલ સાથે પાણીમાં બારી નાખવા ને ત્યાર પછી તેની જાલ કાઢી નાખી તેને વાટી નાખવા પછી એક આખા નાળાયેરના ખોપરાને અડધાથી ખમણી તેમાં અંગર ખાંડ નાખી આકણી બનાવવી ત્યાર પછી તેની અંદર કસર, એળચી તથા ખમણસ દરાખ નાખી તૈયાર કરવું પછી ઉપર લખેલા વાટેલા કેળાંના પુઠાને લાયેલીમાં લઈ પુરીની મારૂં થાપવી ત્યાર પછી ઉપર લખેલું ખમણ પુરીની જેટલી એળચી હોઈ તેના પ્રમાણમાં પેચો પુરો કરી વાળા રેવું ત્યાર પછી સગડી ઉપર વાવડી મૂકી તેમાં થી અથવા કપાસીઆવું તેલ નાખી તેના કાંઠું એટલે કેળાંની કેળવણી ખાવા જેવી તૈયાર થાય છે તેને કેળાંની ધારી કહેવામાં આવે છે.

કેળાનો હસવો.

પાસપડના પાકો કુટણી કેળાં નંમ ક લઈ તેને હુદો નાખવા અને તેની અંદર પાંડ ૧૨ અડધી નાખી સગડી ઉપર મૂકવું અને જ્યારે તે કાણુ થાય ત્યારે તેની અંદર ઘી રોર ૥ નાખવું અને પછી ઝેળગી તથા કેરુર નાખી થાળામાં પાયરી રેવું અને તેને અડધી લાક થકુ પડમા પછી અપુવતી કાપી દેલવા જેવા કટકા પાડવા એટલે કેળાનો હસવો પાર થાય છે.

બટાકાની ધારી.

બટાકાને પાણીમાં બારી હુદો નાખવા અને પછી આદુ, મરચાં, કાચમી તથા ડોપર ૧૮૦ તે બધુ તૈયાર કરવું પછી ઉપર લખેલા હુદેલા બટાકાં લઈ હાથેળામાં તેની પુરી બાંધી તેની અંદર ઉપર લખેલા આદુ, મરચાં, કાચમી, ડોપર હુદેલા તેને પુરીમાં ભરી ૧૦૦૦ રેવી પછી તેને ઘી, તેલ અથવા કપાસીઆના તેલમાં સગડીપર તાવડી મૂકી તળાવડી એટલે બટાકાની ધારી તૈયાર થાય છે.

ધુધરા.

ચોળાજાનો દાણા તથા પાપડીના લીલવા તથા તુવેરની શીંગના દાણા તથા લીલાં પુનાં મુખરાં.

ઉપર લખેલા ચાર જાતના દાણામાંથી કાર્મ પેચું જાતનાં દાણાને દોઝા વાદી નાખવા પછી તે વાદેલા દાણાને તલના તેલમાં જરા ઢીંગ નાખી વધારી નાખવું અને તે હુદાને ઘસે છુટો થવા દેવો પછી તેની અંદર આદુ, મરચાં, કાચમી તથા ડોપર હુદોને પેલા ચારેલા હુદામાં નાખવા ને લીંછુ નચવવું ને પછી બધુ દલાવીને કચડીના વાસણમાં મરવું પછી બદનો લોટ લેવો તેમાં તેલવું મેણ નાખી તેની કણક બનાવી પુરી વણવી ને તેની અંદર ઉપર લખેલો હુદો અથવા સળિે કરી વાળા મુધરાની માફક વણી સગડી ઉપર તાવડીમાં તેલ મૂકી એ મુધરા તળ દેવા એટલે જે જાતના દાણા લીલાં દોઝ તે જાતના મુધરા તૈયાર થાય છે.

શકરીઆની વેડમી.

૧૦૦૦ રેર શકરીઆને પાણીમાં બારી નાખવા પછી હુદો નાખવા પછી તેમાં રોર ૧૦૦૦ પા ડરવા અને પછી જ્યારે પા થઈ જાય એટલે પચીસ ત્રીસ ઝેળગી વાદીને ૧૦૦૦ રેર શકરીઆને પા અથવા માવે તૈયાર થયો. પછી પહોંતી ઝીંદા લોટ રોર તેમાં ઘીનું મેણ નાખી તેની કણક બાંધી પુરી નેવડી વણવી પછી તેની અંદર પેનાં માવનાં ગોળા મૂકી વાળ દેવી પછી એને રોટલીની માફક ચોખાનું અટામણુ લઈ રોટલી જેવડી વણી નાખવી પછી સગડીપર લોટી મૂકી રોટલી એટલે શકરીઆની વેડમી તૈયાર થાય છે.

અનુભવિકા:

જિંદગીની 'આપ' વીતી અને 'પર' વીતી કયાઓ.

[આ માસિકમાં અને આ વિકાગમાં પ્રસિદ્ધ થતા માનવજીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો ટાંકપણ્ય અમુક વ્યક્તિને હમતા અથવા અમુક રસને બેસા બનાવો પરથી લેખિકા હોતા નથી. પરંતુ માત્ર આવા અનુભવો સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે, એટલી જ કલ્પના છે —તંત્રી સુ. સુ.]

અવલ્લં કર્મની કહાણીઓ:

સાસરે કે પીએર?

લેખક — રા. રા. કૃષ્ણલાલ લેસંકર નાગર.

૧.

“રાજસ્થાન” નામના પુસ્તકમાં નીચેની એક જાણુવા જોગ સસારિક કથા મારા જોવામાં આવી, જે વાંચનારની સેવામાં રજુ કરે છું તે નીચે પ્રમાણે છે —

૧ મધ્યહ્નિ એન્જલિસનાં રાત્રીમાં વટવાણી નામનું દેથી રાત્ર્ય છે ત્યાં લીમજી નામે રાણો રાત્ર્ય કરતો હતો, તેને મહાભારત સંભળવાની ટેવ હતી અને એનું મન પાકપૂર્ણમાં મણ્યજ લાગ્યું હતું એના દરબારમાં ગોવિંદ પંડિત નામે એક વિદ્વાન શાસ્ત્રી રહેતો હતો. તેણે ૪ સ ૧૬૧૭ માં (સવન ૧૬૧૭) આ વચની દર્શાવતું “કલ્પ મય” નામે એક પુસ્તક રચ્યું છે પોતાની ઉમ્મરના છેવટના ભાગમાં રાણા લીમજીએ પોતાના નાના દીકરા મદનસિંહને બાદશાહ પાસે મોકલ્યો તેથી બાદશાહે રાજ્ય થઈ તેને પોશાક આપ્યો લીમજીને પાંચ કુવર હતા ચંદ્રસિંહ, લક્ષ્મણસિંહ, હમીરસિંહ, ભાઈસિંહ અને મદનસિંહ, તથા દેવમતી નામે એક કુંવરી હતી તેને અલીમોદનના હાકિમ રાજા રાયસિંહજી સાથે પરણાવી હતી પરંતુ રાયસિંહજી કોઈ દીવસ દેવમતીને તેના પિતાને મળવા આવવાની રજા આપતો નહોતો તેથી લીમજીએ પોતાના દીકરાઓને કહ્યું કે “જાઓ અને દેવ મતીને લઈ આવો” આથી ભાઈસિંહ જવાને તૈયાર થયો એક મોટા લશ્કર સાથે અલી મોદન જઈને તેણે રાયસિંહને કહ્યું કે દેવમતીને રજા આપો” પરંતુ અલીમોદનના રાજાએ રજા આપવાની ના કહી, અને મસ્કરીમાં એક દાસીને ભાઈસિંહની બહેન કહીને મોકલી આપી ભાઈસિંહને બહુ ખોટું લાગ્યું પછી તેણે પોતાની બહેનને યુક્ત રીતે કહેવાવ્યું કે “તેને મળવાને અમે તરત્તા છીએ અહિં સુધી મળવા આવ્યા અને વજર મળ્યે પાછા જઈએ, એ ઠીક નહિ. માટે તું અહિં અમારા મુઘમ સુધી આવે તો આપણે નજરો નજર મળીને બેનીએ અને પછી અમે પાછા જઈએ.” દેવમતી પણ પોતાના ભાઈને મળવાને બહુ આતુર થઈ રહી હતી. તેથી તે જાની માની ભાઈસિંહ પાસે આવી એટલે ભાઈસિંહ તેને ઘરે આવી નીકળ્યો તેની પાછળ રાયસિંહ પણ લશ્કર નહીં આવ્યો એટલે ભાઈસિંહ

હજીએ પોતાની બહેનને અવાસગઢ મોકલી દીધી. અને પોતે લડવાને સજ થઈ બિરો. એ જાડાઈમાં તેના સોમચંદ અને રામચંદનાંએ, સરંદારે મવામા, પરંતુ તે શરાઓએ રણભૂ-
મિમાંથી પાછી પાની કરી નહિ. રાયસિંહ નાશી ગયો. અને લાઈસિંહજી જ્ય મેળવી અ-
વાસગઢ પાછો આવ્યો..... હવે દેવમતીને પોતાને પીછેર આવ્યાને ધણી મુદત થઈ.
જવાથી તે પોતાના પતિની પાસે જવાની પિતા પાસે રજા માગતી હતી, પણ રાણા લી-
મજી તેને તેમ કરવાની પરવાનગી આપતા નહોત. તેથી દેવમતી જે પોતાના સ્વામી પાસે
જવાને આકુળ આકુળ થઈ રહી હતી, તેણે આખરે પોતાનાં આપ પર નારાજ થઈ એક
વખતે તો તેમને ઝેર ખવરાવ્યું, પરંતુ ઝેરની કાંઈ અસર થઈ નહિ તેથી બીજી વખતે
પણ એક નોકર સાથે સંતપસ કરી ઝેર ખવરાવ્યું, તેની અસરથી રાણા લીમજી માંદા
પડ્યા અને રાત્રી ચલાવવાને અશક્ત થયા. આ વખતે તેમનો કુંવર ચંદ્રસિંહ અગાધી-
પરામાં હતો. તે એકદમ ખબર સંભળી લશ્કર લઈ અવાસગઢ આવ્યો અને લીમજીને
ગાદીપરથી હઠાડી મૂકી પોતે રાજ થયો. આવી રીતે આ પુત્ર તથા પુત્રી પોતાના પિતાની
આથે ધાતકીપણે વર્ત્યા તેથી રાત્રીની ખરાબી થઈ-મહોંમાંહે અધમ શર થયા અને અધા
ભાઈઓ અંદર અંદર લડી તોફાન કરવા લાગ્યા.

પ્રિય વાંચકો! અંચકતાની નેમ ઇનિદાસ લખવાની હોવાથી આ સાંભારિક કથા
આટલેથીજ અંત કરી આગળ ઉપર રાત્રી ઇનિદાસનું વર્ણન કરે છે, તે ઇનિદાસ જાણ-
વા કરનાં પણ દેવમતી તથા રાયસિંહજીના પ્રેમોન્નેહાની તે પછીની કથા મલિનવાનું
અમો વધુ પમદ કરત. પરંતુ અંચકતાંએ આ બાબતમાં વાંચકોને અધાર્શમાં રાખ્યા છે.
એવું જણાવું છે કે રાયસિંહજી દેવમતીને ધણી ચઢાતો હતો અને તેની ગેરલાજરીમાં રહી
શકવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી. તેથી તે દેવમતીના પિતાને મળવા પણ આપતો નહિ.
તે સંમજતો હતો કે જો તેના પિતા તેને મળશે તો તેને તેમની સાથે જવાની અને તેના
પિતાને તેડી જવાની પણ ઇચ્છા થશે. માટે તે મેળાપ થવા દેતોજ નહિ.

આ વાર્તા ઉતારવાનો હેતુ એ છે કે આપણા હિંદુ સંસારમાં ઠેરઠેર પૈસાદાર, ગ-
રીબ, કેળવાએલા, બીન કેળવાએલા, ધણાખરાને ત્યાં આવા કેટલા આત્યાજ્ઞ જન્ય છે.
અને તેથી કરીને પતિ પત્નીના શુદ્ધ પ્રેમમાં માનાપો તરફથી વિષ્ણુ વાને ખલેવ પહોંચા-
ડવામાં આવે છે, ઇરાદાપૂર્વક તેઓ આવી ખલેવ પહોંચાડનાં નથી પરંતુ પોતાના સ્વા-
ર્થના અંગે તેઓને આવા કૃત્ય કરવાં પડે છે. રાણા લીમજીની માફક ધણાં માનાપો
પોતાની દીકરીઓને શીખામણુ દે છે કે બેટા ? "તું મોડી જાણ તો નારાં સાસરીઆં
શું કરવાના છે ?" પ્રિય વાંચક, દીકરીને માતા આવી શીખામણુ આપે તો તે કાંઈ
બાજબી કરેવાય નહિ. વળી વધુમાં એવી પણ શીખામણુ આપે છે કે "બેટા! તારી
આમ બોલે તો તારે આમ જવાજ દેવો. નારો પતિ કાંઈ બોલે તો તેને આમ
જે દેવો પણ બેટા! બિલકુલ દુષ્ટાઈ જાણ્ય નહિ. નહિ તો તારો બાર વકર પડશે
પરંતુ આ એમ વિચારતી નથી કે આવા વર્તનથી મારી પુત્રીને શું શું સંદન કરવું
અને ઉમતા પ્રેમ જેવી અમૂલ્ય વીજળી તેને કેવી ભારે ખોટ જશે. ઘાપતા તગીક
! બેટીને મધો કરે છે દોરડાંખર રાગે છે તથા અહોળાં વસ્ત્રારી દોષ છે, તેઓ

પોતાની દીકરીઓને વેળાસર સાસરે મોકલનાં નથી, કારણ કે તેઓને દીકરે ચાલતે માણસની જરૂર પડે છે, ખેતીમાં રેરેયા મળુરો માંદા પડે, નાશી ભય, અમર મહુરના પૈમા ખરમી ના સકાય; દોરદાખર રાખી દુધનો વેપાર આડકતરી રીતે કરનારાઓને પણ માણસની હમેશાં જરૂર પડે; દોરને ચારવા જનાં, પાણી પાવા લઈ જનાં, બાધનાં, હોડનાં, દોહનાં, તથા દુધની અનેક ચીજો જેવી કે છાશ, ઘી, પશુ બનાવવામાં માણસની બહુજા જરૂર પડે છે; બહોળાં વસ્ત્રારી હોય તેમને કુટુંબમાં ઘણાં માણસો દોવાથી વારાફરતી નાનાં મોટાં બે ત્રણ માંદા ચાલ્યાજ કરે છે, કોઈને ક્ષય થયો હોય તો કોઈને તાવ આવતો હોય, કોઈને વા આવ્યો હોય, કોઈને સુવાવડ આવી હોય, એવી અડચણો વારાફરતી ચાલીજ નાચે છે, અને એવી અડચણોમાં ધરના કામકાજમાં પહોંચી વળવાને તથા નાનાં હોદ્દાને સંભાળવા-રખાવાને માટે તેમને માણસની હમેશાં જરૂર પડે છે. આવા પ્રસંગોમાં કામ કરવા માણસ રાખવાને બદલે માખાપો. પોતાની દીકરીઓને જેમ અને તેમ સાસરે મોકલી મોકલે છે, અને તે રીતે પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે, એનાં ઘણાં માખાપોએ પોતાની અણુસમજી દીકરીઓનો સ્વાર્થ તથા સામાનો સ્વાર્થ બગાડ્યો છે અને બગાડે છે.

૨.

મગનલાલ કાડીઆવાડના એક ગામમાં ૧૨૯૫૦ દવે. તે ઘણી હોંસથી પોતાની સ્ત્રીને તેડવા ગયો તેની સ્ત્રી આશરે પંદરેક વરમની હતી. મગનલાલને સગામાં એક ૫૨ડાં માણની સિવાય કોઈ હતું નહિ. તેથી જાતે તેડવા જવું પડ્યું. મગનલાલના સસરાજીએ દીકરીને મોકલવાની ના કહી અને કારણમાં જણાવ્યું કે તમારાં સામુજી મરી જવાથી અત્રે-લાચાર રિયતમાં આવી પડ્યા છીએ. માટે ચાર પાંચ મહિના સુધી મોકલી રહાજો નહિ ત્યાં સુધી રાખીને દહે કે મજાવી લે. પોતાનું અપમાન થયેલું સમજી તેમજ ચાર પાંચ મહિના શરૂ જોવાની વૃત્તિ અથવા જુદી નહિ દોવાથી મગનલાલે ધેર આવો બાંધીયુ ખાઈ પોતાના દહેને ત્યાજ કર્યો અને ધરડાં માણથી જનસમજના-આશયમાં રખડતાં મુખ્યાં દહે દોઈ તેડું કરનાર નહિ દોવાથી મગનલાલના સસરાજીને અનુકૂળ થઈ પડ્યું. રાંડેલી દીકરી કામકાજ કરતી અને પત્ની તેમને ધરના કામમાં માટે હરકત પડી એવું કાંઈ સંભળવામાં આવ્યું નથી. તેમજ એ પશુ ભણવામાં આવ્યું નથી કે પિતાના મરણ મરણ પછી મગનલાલની સ્ત્રીને શું શું દહેનાં કરવું પડ્યું.

૩.

અમરતલાલે પોતાની સ્ત્રીને તેડવણ ત્રણ માણસ મોકલ્યા તો સસરાજીએ એમ દહે વરાવ્યું કે હાન ખેતીની મોસમ ચાલે છે અને એ ઘણી અડચણ છે. માટે સજીર કરી જાઓ. અમરતલાલે સજીર નહિ કરતાં બીજી વારનાં લેમ કહ્યું અને તેમણે પત્નીનો હમેશને માટે ત્યાજ કર્યો. અમરતલાલનાં પ્રથમ પત્ની હતું પણ પછર દરમતે પોતાના પિતાને ખેતીના કામમાં માંદા કરે છે અને જીતાં સુધી કમીજ કરે.

૪.

જેવોનચંદ્ર નામનો માણસ તાંને પરણેલાં દોવાથી પોતાની અમરતલાલ પત્નીને

મળવાને ધણા આતુર હવે. તેણે પત્નીને તેડાવવા કાગળ લખાવ્યો. ત્યારે સસરાણએ લખ્યું કે ધરમાં સુવાવડ છે. માટે બે મહિના મથુર કરી જાઓ. કેટલાંએક કુદરતી કારણોને અંગે સાસુજીને છેડાછુટકા થતા બે મહિના વધુ લાગ્યા. તે દરમ્યાન નવીનચંદ્રે અકળાર્થ જગ્યાથી પોતાની પત્નીને કાગળ લખ્યો. ત્યારે પત્નીએ માના કહેરા મુજબ લખ્યું કે હજુ હું નાની છું. માટે આવા કાગળ મારા ઉપર લખવા નહિ મારે આવવું હશે ત્યારે હું કાગળ લખીશ આવી રીતે સાસુજી તથા પત્ની તરફથી નવીનચંદ્રને ઉગતો પ્રેમ ક્ષપાર્થ ગયો. અને ત્યાર પછીથી તે પોતાની પત્ની સાથે પ્રેમથી રહેતા સંસ્થાપનામાં આવ્યો નથી.

૫.

પ્રભાશંકર ઉત્તર ગુજરાતના એક ગામમાં પોતાની જીને ગમે તેમ કરીને તેડી લાવી એવા મોક્ષ ધરાદાયી ઊંટ બંધને ગયો. સસરાણ વિચારમાં પડી ગયા કે જમાઈરાજ જીંટ લઈને કેમ આવ્યા હશે? સાસરે આવ્યા પછી સાસુજીએ જમવા ઉડવાનું કહ્યું ત્યારે પ્રભાશંકરે કહ્યું કે તમારી દીકરીને આજેજ મોકલવાની કલુપત આપો તો અમે જમવા બેસીએ. તે વાત સમરાણના બહુવામાં આવતાં જમાઈરાજને પુછકા અડાવ્યા અને ખોટી હા કરવા માટે કપકા આપ્યા અને તેમણે બહીયે મેષિ પાછા કઢાવ્યા.

૬.

જગજીવન ૩ ૧૪૦૦ ખરમીને વડોદરા રાજ્યના મામડામાં પરપયો હતો, તે પોતાની જીને તેડવા ગયો ત્યારે આગળ ખતાવી ગયા તેના કાંઈ કારણસર મિત્રારા સસરાણએ પુત્રીને તેવામાં સામરે મોકલવાની પોતાની અશક્તિ જણાવી જે ઉપરથી જમાઈરાજ એકદમ ગુસ્સે ધર્ષ ગયા અને કહ્યું કે ૩. ૧૪૦૦ આપ્યા છે શેને મોકલતા નથી? તેથી સમરાણને અતિશય ક્રોધ ચલ્યો અને ખુણામાંથી લાકડી લઈ જમાઈરાજને મારવા દેખા. જમાઈ બોલ્યા માટે નહાવાનું પંચીકં પહેરી બેગ દતા તેમણે જાણ્યું કે હવે તો આપણું આવી બન્યું. તેથી તેઓ એકદમ ઉર્ધ્વ ધર્ષ નામ. આગળ જમાઈ અને પાછળ સસરાણ એવી રીતે ગામ વચ્ચે રોડરોડ થતી જોઈ મામના લોહો બેગા ધર્ષ ગયા. પછી જમાઈને પાછું સમજાવ્યા પરંતુ સસરાણના દરથી તેઓ તેમને ઘેર ગયા નહિ તેમના ક્ષપાર્થ લતાં મામલોક પાસે મગાવી લઈ તેજ દીવસે પોતાને વતન પાછા આવ્યા, અને સંસારથી કંટાળી જઈ બીજે દીવસે સંન્યાસ ધારણ કરી દીધો. તેઓ દાસમાં કાથીસેવ્યા, વસે છે.

તપસ કરતાં આવા અનેક દાખલઓ મળી આવે છે પણ દાખલા આપીને વાંચકોને કંટાળો આપવા મારો ઈરાદો નથી હવે જોવાનું એટલું છે કે આ ખરાબ રીતોને તિલાંજલી આપવાનો કાઈ રસ્તો છે કે કેમ? અને માળાપોની ગણનાથી થવા પામતાં આવા અસંખ્ય પરિણામો કેવી રીતે રાજી દિ'કુ સસારને રાખકર બનાવી રાખ્યા? જોઓ આ વાતમાં પ્રધાનપદ બેગાવે છે. તેથી “સાસર કે પીએર?” તેના નિર્ણય તેમને પોતાનેજ કરવાનો છે જે જોઓ આ કુટ રીતોજનો બેગ ‘થઈ પડેલી હોય તેઓ ને સાસરીમાં સાથે કેવો અને કેટલો, પીએરીમાં સાથે કેવો અને કેટલો સંબંધ રાખવો પડે છે, એ વિશે પોતાનો અનુભવ તથા અભિપ્રાય આપે તો પોતાની પછીની પ્રજાને તેના

ધણે લાભ નહીં મળશે એમાં કંઈ શક નથી. તેમજ, જે જગાઈએ એ પોતાના સમરાએ તરફથી માફી વર્તણૂક અનુભવી હોય, તેણે જ્યારે સમરાણ ચલાવી સ્થિતિમાં આવે ત્યારે પોતાને જેવી અડચણ પડતી હતી તેવી પોતાના જગાઈએને પડશે એમ સમજી, તેમના તરફ સારી વર્તણૂક બતાવે તો આ રીતજાને જલદીથી નાશ થવાનો સંભવ છે. જેથી કરીને જીવો તરફની પુરોષાની રીતબાતમાં સંગીન સ્પર્શો થાય અને હિંદુ સંસાર સંખ-ધમાં થણા સુખનો વધારો થાય જે જોવાની દરેક હિંદુની ઇચ્છા હોતીજ નોંધો.

આ લેખમાંના દરેક જગાઈના કંઈ પત્નીનાં પિયરિશનોજ વાંદ છે એમ સમજતું મારી સાગ વખતની અગવડ મટે પણ પુત્રી પોતાનાં માખાપને હાથપોશમાં ન આવે એ વાજબી નથી. અને “વ. શેલા” યુવાન પતિઓ, જેઓ થોડો વધારે વખત પત્નીનો વિ-શોગ ન સહન કરી શકે તહેમને પણ શું કહેવું? છતાં સામાન્ય રીતે લેખકનું કહેવું એક રીતે ઠીક છે કે વાજબી અથવા ગેરવાજબી પણ જે વસ્તુ પરિણામ અનિષ્ટ આવતું જણાય, અને જેમાં અન્તે નિર્દોષ યુગીનેજ દુઃખ ભોગવવું પડે તેવી સ્થિતિ કોઈપણ માટે અટકાવતીજ નોંધો—તટસ્થ.

૨.

પાપ ખડું ?—પ્રત્યુત્તર.

(મુન્દરી મુખોષ. જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ ના અંકમાંની અનુભવિકામાંના પ્રશ્નો ઉત્તર)

લેખક:—૨૧. રા. અરુણેસાગ સવરામસાઈ દેસાઈ.

(આ પ્રાપ્તતા બે હિતના “મુન્દરી મુખોષ”ના સુદર્શ-ઓગસ્ટ ૧૯૧૮ના અંકમાં આવી ગયેલા છે. પણ એજ વિષય પુનઃ જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ ના અંકમાં આવ-તાથી એનો પ્રત્યુત્તર મારી અદ્યપમતિ પ્રમાણે લખું છું—લેખક.)

અશય તુતીયાનો દિવસ હતો અને એ દિવસે હું મ્હારાં ચસર ચહે ગયોંતા. સ્થાનિ સ્થાનપાંચ છ વાગ્યાના સુમારે હું કંઈક વાંચતો બેઠો હતો એવામાં મ્હારી પત્ની તથા તેની એક મેનિશી ઉભય મ્હારા ઓરડામાં આયા. સાહિત્યની વાત નીકળતાં “મુન્દરી મુખોષ” માં આવેલો વિષય “પાપ ખડું ?” એ વિષયની વાત નીકળી. મ્હારી પત્નીની સાથે જે સ્ત્રી આવી હતી તે વારંવાર મ્હારાં યુજ સ્થાનિ જોયા કરતી હતી. મેં તેને કાઈ દિવસ બેઠો નહોતો તેમ તેણે પણ મને કાંઈ દિવસ જોયા નહોતો. તે સ્ત્રી મ્હારી પત્ની સાથે વાન કરતી હતી પણ તેની નિર્દોષ દષ્ટિ મ્હારા તરફ જ રહેતી હતી. તે ક્ષણમાં મારી પત્ની તરફ જોતી અને ક્ષણમાં મારા તરફ જોતી અને ઉભયને જોયા નાદ વારંવાર પો-તાના હૃદયમાં અમારા સૌન્દર્ય, સ્વભાવ બોલવાની દબ, અને અમારા વચ્ચેનો સ્નેહ એ સર્વંતું સ્વરૂપ દર્શિતી અવલોકન કરતી હતી એવું મારું અનુમાન છે.

રહે ઉભયને પ્રશ્ન થયો “કાંઈ પણ સ્ત્રી કાંઈ પણ પર પુરુષ સ્થાનિ સુબે એમાં પાપ ખડું ?”

મ્હારી પત્ની ઉત્તર આપવાની તૈયારીમાં હતી એટલામાં પેલી સ્ત્રી ખડખડાટ હાસ્ય કરવા લાગી અને પછી બોલી:—“ આવી સંકુચિત વૃત્તિના આર્થ રમણીઓ માટે ન્યાં મુધી હિં-દુસ્થાનના પુરૂષો રાખશે, ત્યાં મુધી આપણી ઉત્પત્તિ થવાની નથી. આ ઉપરથી મ્હારું એમ કહેવું નથી કે પુરૂષની રમણીઓ મારફત અમારે પારકા પુરૂષને હાથ ઝાલી ‘મોનિંગ’ કે ‘ઇવનિંગ વોક’ લેવા જવાની સ્વત્રતા નેહએ મેં આવા ખોટા વહેમ રાખનારા પુરૂષો આપણી સમજમાં ઘણા છે અને એ થોડો ટેલીક નિર્દોષ અને પવિત્ર સ્ત્રીઓનું જીવન ઢિલ વિચિત્ર થઈ ગયું છે ” અરાવાર તેણે મૌન્ય પારણ કર્યું અને ત્યાર-બાદ આગળ ચલાવ્યું:—

“ જુઓ આજનું દર્શાત ! હું તમને મ્હારી એક સખીના પતિ તરીકે જોવાની-નિર્દોષ હૃદયે નિરખવાની-અભિલાષાથી અત્રે આવી છું. હું તમને અત્યારમુધી જેમ રહીંતી, એટલે “મુન્દરી મુખોષ” માં આવેલો “પાપ ખરૂં ?” એ વિષય અને પણ લાગુ થયો. હું તમને અત્યાર મુધી જેમ રહીંતી એ પાપ ગણાય ? હું તમને મ્હારી સખીના પતિ તરીકે જોતીંતી જે કે તમે પણ પુરૂષ તો હોજ પણ શું તમને નીરખવામાં પાપ થાય ? જે એવી રીતે પાપ થતું હોય-માત્ર પર પુરૂષની સ્હામું જોવાથી પાપ ગણાતું હોય-તો ટેલીક ભગિનીઓ પોતાના બધુને ટેલીક વખત અભિમિષ નેત્રે જેમ રહે છે નીરખી રહે છે. તે શું પાપી દૃષ્ટિથી જેમ રહેતી રહે ? પર પુરૂષ તરફ અવિચારી દૃષ્ટિથી જોવામાં જે પાપ ગણાતું હોય તો તે બહેન બધુનાં સ્હામું જુએ એ પણ પાપજ ગણાય સીનું વાં પુરૂષનું શુદ્ધ અંતઃકરણ હોય-દષ્ટિ અવિચારી હોય-તો તે ગમે તે પુરૂષ અને ગમે તે સ્ત્રીના સ્હામું જેમ શે છે અને એમાં કશું પણ પાપ થતું નથી અને તે લોકાચરણથી વિરુદ્ધ ગણાતું નથી પછી ભલે વહેમી અને સંકુચિત વૃત્તિનાં માણસો તેને અધાર પાપ માને. ”

તે સીનું આ કહેવું મને પણ સત્ય લાગ્યું હવે હું જણાવું છું કે-કોલિસાની દષ્ટિ અવિચારી હતી એટલે એમાં પાપ નથી. અવિચારી કેવી રીતે ? કોલિસાએ એકજ વખત ભારતર તરફ જોયું છે. કોલિસાનાં અંતઃકરણમાં વિચારની ટલપના પણ હોત તો તે અવસ્થા બીજા વાર ભારતરના તરફ દષ્ટિ ફેંકત. ઘણાં માણસો દર્તા અને પોતાનો પતિ સાથે દત્તો એટલે પુનઃ ભારતરના તરફ દુઃસ્થિતા જેમ ગણે નહીં, એમ આપણે મ્હારીએ જે કોલિસાની દષ્ટિ વિચારી હોત તો જ્યારે તેણે ભારતર તરફથી પોતાની દષ્ટિ જોઈ લીધી ત્યારે તેણે જરૂર પોતાના પતિના સ્તરી-સૌન્દર્યનું અવલોકન કર્યું હોત. અને પોતાનો પતિ તમા ભારતર એ દુષ્કર્મમાં ડાનું સૌન્દર્ય અદ્દ છે તેની ગુલના પોતાના હૃદયમાં કરી હોત. પણ તેણે તેમ કહ્યું નથી. જે કોલિસાએ એ લક્ષ્ય નરોનાં સ્તરી સૌન્દર્યની ગુલના કરી હોત અને ભારતરનું સૌન્દર્ય પોતાના પતિ કરતાં વધારે ઉત્તમ હોત તો તેના મુખ પર આનીની દુઃખની છાયાઓ પ્રસરી હોત અને જે પોતાના પિતૃ સૌન્દર્ય ભારતરના સૌન્દર્યથી ઉત્તમ હોત તો તેનાં મુખમંડળ પર હર્ષની છાયાઓ પ્રસરી હોત. દરેકાં પુરૂષની કિંવા સ્ત્રીની વિચારી દૃષ્ટિ અન્યના તરફ-પુરૂષની પર સ્ત્રી તરફ અને સ્ત્રીનાં પર પુરૂષ તરફ જાય છે ત્યારે પુરૂષ પોતાની પત્નીનાં અને સ્ત્રી પોતાના પતિના સૌન્દર્યની હૃદયમાં ગુલના કરે છે અને પોતાનાં સખીઓ તે વ્યક્તિ સૌન્દર્યમાં કે બીજાં કોઈપણ સાધનમાં

આજળ વધેલી હોય તો જોનારના અંતઃકરણમાં એવું આવે છે કે:-“ આવી પત્ની કિંવા આવો પતિ મારે હોય તો સારું ” એવી કલ્પના હૃદયમાં થાય છે અને એજ વિચારી કલ્પના હૃદયમાં થાય છે અને એજ વિચારી, કલ્પના અને ચિંતારી દષ્ટિ! હૃદયમાં એવી કલ્પના ઉદ્ભવતાં તેવાજ ભાવો મુખ પર પ્રકટ થાય છે.

પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓનાં અતઃકરણ વધુ મૃદુ હોય છે અને સ્ત્રીઓ સુંદરતાને વધુ માહે છે, અને તેથી સુંદર વસ્તુની નિર્દોષ અસર-લાગણી-તેના હૃદયમાં જન્મી ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથીજ સ્ત્રીઓ સુંદરતાને વિચારકલ્પન દષ્ટિથી પણ આનંદથી નિરખે છે.

આમા ગામમાં કોઠિલાના પતિ અને માસ્તર બેજ ભણેલા-જણેલા-કેળવાયલા એટલે કેળવણીના અને સ્વાભાવિક રીતે માસ્તર તરફ કોઠિલાની દષ્ટિ ગાઈ.

કોઠિલાના પતિએ જ્યારે કોઠિલાને કહ્યું કે:-“ પેલા માસ્તરે જ્યારે તમારા સ્વામી જોયું ત્યારે તમે નજર કેમ પાછી ખેંચી લીધી? તમે જોયું હોત તો મને જોઈું લાગત નહિં. ”

એના ઉત્તરમાં કોઠિલાએ કહ્યું “ આજે કહ્યું તો ઠીક પણ હવેથી ફરી મને આવું શબ્દો કહેશે નહિં. તમે મારા પતિ છો એટલે શું કરું? પણ ખીણ કાઢ હોત તો ફરી તેની સાથે બેસત નહિં. ”

ઉપરનો ઉત્તર કોઠિલાના નિર્દોષ અંતઃકરણથી બહાર પડ્યો છે. હૃદયમાં સત્ય વસ્તુ આકર્ષક રીતેજ બહાર આવે છે. આપણને કાંઈ પણ ખામત-અણમતી હોય અને તે ખામત અગર તે લગેની વાત કાંઈ આપણી આગળ મૂકે તો આપણે એકદમ ખરાં હૃદયથી જોણી ઉઠીએ છીએ કે “ આવી વાત મારી આગળ કરશે; આજે જોણ્યા હો ઠીક છે! પણ ફરી આવું મારી આગળ જોણશે નહિં. તેજ પ્રમાણે ઉપરનાં કોઠિલાનાં વાક્યો હતાં, અને તે તેનાં પવિત્ર હૃદયનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો છે એટલે એમાં પાપ નથી એમ મારી અલ્પ મતિનુસાર કું કહું છું.

હૃદયનિવેદન:

મિલન.

લેખક-—રા. રા. જયન્તીલાલ અમીન.

મારાં લખાણો કેવળ નવજન છે. તેને માટે કેવળ શુદ્ધ છે તેમાં રસ નથી. તેમાં ભાવના નથી પણ તેમાં તેનું ધ્યાન નથી. છતાં ફરીથી મારાં લખાણોનો શુદ્ધ આશો તેના હોઠ પાસે ધરે છે. હાનિયા તેને ઇચ્છિત સ્થાન આપે. જેને માટે આ લખાણો લખ્યા છે, તે વાંચે કે ન વાંચે, છતાં હું ફરીથીએક વાર... અને સૌથી સૌથી હૃદયવાર...તેને સજ્જન નવને અર્પણ કરું છું.

જીવનના ગદન પ્રસંગો.

પાપ ખરું ?

[બહેન જ્યોત્સ્નાના 'સુંદરી સુખોદ'ના ૧-૧૮ ના બુલાઈ-ઓગરના અંકમાંના જવાબ ઉપરથી.]

મહેરજાન 'સુંદરી સુખોદ'ના નેતા સાહેબ,

૧. જો હિંદુસ્તાનમાં બહેમી પતિઓની જરા ખોટ નથી તો બહેમી સ્ત્રીઓની-અને પતિ જો સ્વેચ્છાએ વર્તે છે તો આપણે પણ સામાટે ન વર્તીશું તેવું માનનારી સ્ત્રીઓની પણ-ખોટ નથી. એટલે આમાં તો હજી વાંસ ફાટે છે !

૨. " મને ખાત્રી છે કે તમે કોઈ અમુક ઇચ્છાથી નહોતાં જોતાં " એ તથા તેની આજળ પાછળનાં વાક્યો, પોતાના કટુ પ્રશ્નો આઘાત પોતાની પ્રિયાના હૃદય પર ઝોછો કરવા સારું હતાં; અને ઊભયના નિર્ભય પ્રેમમાં આવા પ્રશ્નરૂપી પણ મલીનતા હૃદયન થઈ એ હાવરવા હતાં; એમ વાર્તા વાંચતાં સ્પષ્ટ જણાય છે. " મને ખાત્રી છે-વિગેરે " વાળું વાક્ય પતિને પડે તો વહેમ ખોટો છે, એ એને જ સુખે કમુઘ્ન કરાવનાર નથી.

૩. પતિને શંકા થવાની કારણો—

(અ) કોઈકલાત્ર એકાદમે અતિ સુદર અને આકર્ષક આકૃતિ તરફ જોઈ રહેવું,

(આ) અને એ એકાદમે જોવામાં શિવદર્શન પણ કારણે રાખવું,

(ઇ) આરતીની પરવા ન કરવી-એવા સૌન્દર્ય નિરિશલ્યમાં સપડાઈ જવું,

(ઈ) જાન જીવી એકી નજરે અન્ય પુરુષના સામું જોવું,

(ઉ) બન્ને જણનું પગવાર એકમેકના સામું જોઈ રહેવું,

(ઊ) પતિએ પત્નીના સામું જોતાં, પત્નીએ તે સૌન્દર્ય તરફથી નજર ખસેડી લેવી-એ પતિએ સ્વમુખે જ આપેલાં છે

હવે આ કારણો તે સૌન્દર્યનું પવિત્ર નિરિશલ્ય કહેવાય કે કોઈને વહેમવાને થોડા અવધાન આપે તેનાં કહેવાશે ?

કુદરતનું સૌન્દર્ય નિદાળવાને " સ્ત્રી પુરુષ તેના તરફ આકર્ષાઈને નજર કરે તે સ્વાભાવિક છે. " પણ સૌન્દર્ય નિદાળવાને ધર્મિ વખત જોઈતો હશે ? સૌન્દર્યનો ખ્યાલ મનને તેવદાર કરવાનો છે અને મનને તે ખ્યાલ કરવામાં તેવને ધર્મિ વખત રોડી રાખવા નથી પડતાં. મનજી તો, નેત્રમાંથી કહેરી, સુશિલિત મનજી તો, અને તે પાછું યુવાન અપંગ ચિત્ત તો-વિશુદ્ધ વેગે કામ કરે છે. જ્યારે સૌન્દર્યની અનાદિકવાનો નિર્જન્ય કરવાનો હોય ત્યારે તો વખત બાગે ખસે. અને પતિપત્નયજી કહેવાવની સજારીને એવો નિર્જન્ય કરવો હોય તો તેટલે અરો વિહાર પણ કહેવાય ખરા.

પાપ માનસિક, વાચિક અને કાચિક છે. તેમાં કોકિલા માનસિક-હેડમાસ્ટર તરફ એકીટસે, લાન જુલી, શ્રવણેદ્રિયતા સાન જોઈ, નેત્ર મિલન કરી, નજર ખસેડી-અને વાચિક-
“તમારા કરતાં, અલગત ! એ દેખાવડો તો છે જ.” કહી કરી ચુકી છે. આ હેડમાસ્ટર વાંકા
હેડમાસ્ટરો તે હેડમાસ્ટરનો પક્ષ ભેજે છે. પતિપરાયણ કહેવાયતી સ્ત્રીને કદતાઈથી પર-
પુરુષનો પક્ષ જોવાની જરૂર ખરી ? આ શબ્દો વિહારવધવાની છાંયા નથી ખતાવતા ?
વખતે તે પોતાનો બચાવ કરવા કહેરાઈ હોય પણ તે કોકિલા જેવી જામ અને ગુણથી
ભરપૂર સુંદરીને છાંયે ખઈ ? બિચારી જુલી અર્ધ દશે કે—

“કુદ્રષ્ટી, કંઈકમ, કુખડો, નિરખન, નિરખજ, કાચ;

“ભતિદીન પતિત પતિ મળે, તે સતીને મુરારા.”

૪. “જેવા અનન્ય પ્રેમની અપેક્ષા પતિને હોય, તેવા જ પ્રેમની આજ્ઞા પત્ની રાખે.”

પતિ અન્ય સ્ત્રીની નજર સાથે નજર મેળવે; તે ટકાવી શોડીવાર બુઝે.”

“પતિનું અઅભિચારી ભાવનામય પત્નીવત હોય તો જ તે પત્નીના જીવાજ અન-
ન્ય પ્રેમને લાયક ગણાય.”

આ બધું ખઈ કારણકે પ્રસન્ન પુરાણના જમાનામાં “યાય તેવા મધ્યે તો મામ
વચ્ચે રહીએ” એ સિદ્ધાંત અનુકરણીય !

પણ કોકિલાના પ્રસંગમાં તે બાજુ દમલી પડી છે. રાવની કંઈજાતી પત્ની તરફની
છે. પતિ તો માત્ર હરિઆદી છે.

૫. પતિને જો સ્ત્રીને પુછવાનો હક જે, તો સ્ત્રીને તેટલેજ અંશે પતિને પુછવાનો હક
છે. પણ તે હક ન્યારે બન્ને માનસિક, વાચિક અને કાચિક પાપથી નિર્મુક્ત થઈ
એકમતા ધરાવતાં હોય ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે.

શું પતિને નિર્દોષ સ્ત્રી માટે પણ સંયોગવચાત વહેમ ઉત્પન્ન થાય તો તેને પત્ની
સાથે ખુલાસાદારા તે વહેમ દૂર કરવાનો હક નથી ? સુજન અને સુશિક્ષિત પતિજ
આ માર્ગ મહણ દે છે. ખુલાસાસ્ત્રી તો ખુલાસીજ વાત રાખે છે. કોકિલાનો પતિ
નમ્ર થઈને ખુલાસો કરવા મંજે છે ન્યારે ખાઈ સોહેજ તો તેને ધુન ભેગો કરી
નાંખે છે. એ કોકિલાનું કહેરમાં ઉછર્ખાનું, ગીધાને વાતચીત કર્યાનું અને વિદ્વાંઓના
મહવાસનું કળ દશે ?

૬. ખોટપણે ન્યારે પુરુષોના સંસર્ગમાં સ્ત્રીઓ; “આવે ત્યારે” અને “સ્ત્રીઓ પુરુષો
સાથે થટતી મર્યાદ સાથે સમાગમમાં આવે છતાં તેઓ પવિત્ર રહી શકે ત્યારે જ
તેમનું મનોભજ દ્રઢ થાય છે.” પ્રાચીન હિતિ તો એવી છે કે—

स्थानं नास्ति, क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्ययिता नरः ।

तेन नारद, नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥

પણ પ્રાચીન હોવાથી વખતે તે અર્વાચીન જમાનાને લાગુ ન પડતું હોય અથવા
પડતું હોય તો સંપૂર્ણ રીતે લાગુ પડતું હોય. દરેકના અનુભવની અભિપ્રાયની વાત છે.
શું મનોભજની પરીક્ષા કરવા ખાતર જ સ્ત્રીએ પુરુષનો સંસર્ગ શોધતાં શરૂનું સ-

જન સ્ત્રી તો અચાનક રીતે પણ પરપુરપના પ્રસંગમાં આવતાં આખી મિલાવીને વાત કરતાં સ્વાભાવિક રીતે અચકાશે, તો પછી સંસર્ગ શોધવાની તો વાતજ કર્યા રહી ? જો કે સંસર્ગનો પ્રસંગ આવતાં તે પોતાના મનોમજની છાપ પાસા વગર રહેશે નહીં.

શુ સ્ત્રીઓ—અને તેમાં એ સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓ—કામવિકાર મુક્ત હોય છે ? કેટલા પુરુષ કે સ્ત્રી શિક્ષણદ્વારા મન દુરંગને કાબુમાં રાખી શક્યા છે ? જોઈશું તો જણાશે કે, જગતમાં નામ કાઢેલાં સ્ત્રી પુરુષોએ પણ મનવિકારને વશ થઈ, સાધારણ બુદ્ધિનો માનવ જે ભુલ કરતાં અવકાશ તેવી મંબીર ભુલો કરી છે અને પોતાની યશસ્વી કીર્તિને અંધ લગાડી છે. પાશ્ચિમાત્મ પ્રગ્ભએ સંપૂર્ણ શિક્ષણ લીધું છે. તોએ સાં અનીતિ ઉછરાય છે અને અઘાન પૂર્વના અધારામાં રહ્યું છે છતાં, સાં પણ અનીતિ નથી એમ તો નહોત જ કહેવાય એટલે મનોવિકાર શિક્ષણ કે તાલિમને વશ નથી.

૭. ખરાબ રહેતે અડધુ અથવા ન ચડતું—શું પુરુષે કે શું સ્ત્રીએ—એ જન્મથી મગાયવા મન ઉપર આધાર રાખે છે. મન જે કુદરતી રીતે સુસંરક્ષી હોય છે તો તાલીમ કે શિક્ષણ તેમાં પુરતી પુરે છે, પણ જો મનનું વલણ કુદરતી રીતેજ અવળું હોય છે તો તાલીમ શિક્ષણના અંકુશો વ્યર્થ જાય છે.

મન एव मनुष्याणां कारण बंधमोक्षयोः ।

એમનું બંધ પોતાના “અમેરિકન એમેશન”ના બાપજીમાં દેહે છે કે—

“We are grown wiser than our Fathers.”

(આપણે આપણા પૂર્વજો કરતાં વધારે ડાઘા થઈએ છીએ.)

જો આ કથન ખરું જ હોય, જો પાશ્ચિમાત્મ જડવાદે પુરેપુરી અધારી અગવરી જ હોય તો જ—

घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् ।

तप्ताद्गतं च बह्वी च नैक च स्यापपेद्रुघः ॥

અને

पितर रक्षति कौमारं भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्रश्च स्याविरे भावे न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति ॥

જે કચનોમાં ચોડું પણ વલુદ—(ખરાપણું) નહીં લાગે. બાકી તો આ ગાંભિર્યપુરક અનુભવનાં, ત્રિકાળા બાધિત, કચનોમાં પણ સત્ત જણાશે.

અગાડીના વખતથી લાયક સ્ત્રીને તો લાયક રચાન મળતું જ આવ્યું છે. મંડનમિત્રે પોતાની અને સ્ત્રી શંકરાઈ વચ્ચેનો સુધસે આપણ પોતાના જ પત્ની શ્રી સરસ્વતીને ન્યાયાધીશ તરીકે કહ્યું હતાં. અને તે લાયકાંત પતિએ જ જોઈ હતી અને તેજ જ તે જોવાની હોય છે.

૮. પતિએ પત્ની તરફ ચંક્રાશીલ દ્રષ્ટીથી જોવું નહીં એ તદન વ્યાજબી છે. પણ તેની સાથે સ્ત્રીની અને તેમાંથી સારી તાલીમ અને સારું શિક્ષણ લઈ આવેલી સ્ત્રીની ફરજ છે કે જે વાત પતિને ન ગમતી હોય તે તેણે ન જ કરી. પોતાની પવિત્રતા બતાવવા ખાતર પણ હિંદુત્વ બનવું એ તો વ્યાજબી નહીં જ કહેવાય. અલબત્ત સ્ત્રી પુરુષનું સ્થાન સંસારમાં સરખું છે, બન્ને એક જ ધોષિતરી નીચેના બળદ છે, પણ તે એક બીજાની આમન્યા રહે ત્યાં મુધીજ. દારણે કુદરતે સ્ત્રીને ગૃહીણી બનાવેલી હોવાથી તે પુરુષની સહાયક છે, નહીં કે પુરુષને માથે ચેર થવા સમર્થ હોય. તેમ પ્રથમે લાગે પત્નીને મિથ્યા કનડી તે પણ વ્યાજબી નથી. પોતે હોટે-સોમાં ફરતા ફરી, પાનપટ્ટી હિંગળા કરી, અંબવસોની અપેક્ષા રાખી, નાટક-સી-નેમાંમાં મોજ હિંગળી, લાઘવિય દારવોમાં પેસાતું પાણી કરી, પત્નીને સતી સીધા થવા કહેવું એ હાલના “હથેલીમાંના ચાંદ”ના જમાનાને બંધે વ્યાજબી લાગે. ખાકી ચાસ્તવિક રીતે સુજનોને તે અતુકી નથી; પણ અત્યારે તો સાધારણ રીતે એમ પણ જોવામાં આવે છે કે સ્ત્રી જો એકવાર પતિને પામી ગઈ તો પછી તે તેની રૂબરૂ પગ મુકવાની વાટ જ જોયા કરશે પછી પતિ છુટો ને પોતે છુટી જમાનો જડવાદી થયો છે. પાત્રિમાત્ર ગુણો મદજુ કરવાની પૂર્વની લાલસા થોડી છે. પણ જેટલું ત્યાંનું જોડું અને નુકસાનકારક તેને રહેવામાં અસરથી દેતા પૂરું ને વાર લાગતી નથી.

૯. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવા છતાં એવા પણ દાખલાઓ મોલુદ છે કે જેમાં મુધરેલા વિચારની સ્ત્રીઓએ—

“પતિ દહે સો ફીજીએ આપદીસે બસ હોય”

કરવા ખાતર—

(અ) મોજ મનને કાણુમાં લઈ, પતિને પગલે ચાલી પોતાનો તોફાની સંસાર ચાલ, મુખમય બનાવ્યો છે. સ્ત્રી પુરુષ લગ્નની અંધીયો જોડાય છે તે મુખે દડાડા નિર્જનન કરવા. નહીં કે લવાડો કરવા—એ તેમના મનમાં રચીપચી ગયું છે)

(આ) પરપુરુષ સાથે બોલવું પતિને ન ગમતું હોય તો તે તેણે તજ દીધું છે.

(ઇ) કમરે કણખી સ્ત્રીના જેવો સુનસુની વાજા સાણ, માથાનો ગુચ્છો અને એડી-વાળાં છુટ જો પતિને ન ગમતાં હોય તો તેને છાંયડે પણ ન જવાની તેણે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.

(ઈ) પતિને ધરાનીને લાંબું બોલું અને બજારંગના તેલના શેવ ગાડીઆ ખંદ ન હોય તો પોતે બાપને ઘેર ન જોયું કે ન કડું હોય તોપણ સુલો કુંડવા તૈયાર બનેલી છે.

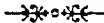
‘દારણે તેણે તો પતિહસ્ત પકડીને મંકર જ ર્યો છે કે—

एक एव पतिनार्यायावज्जीवं परायणं ।

કાણું તો તે જ કે જે પોતાનો દરજ્જો ને વસ્તુસ્થિતિ જોઈ સમજી ગયું તે પર બેઠું પાડવું એ ઊભવપક્ષને એજ લગાડનાર છે, સવાલ એ છે કે—

“ત્યારે પતિ પત્ની વચ્ચે મતભેદ હોય ચાલ ત્યારે કાનું કહ્યું મનાવું જોઈએ ?”

“—મરત.”

ગૂંચળકલા.

મેન્ચેસ્ટર ડિઝાઇન.

(મળેલું.)

ખૂણો-કોરનર.

આ એક સુંદર ગૂંચળનો નમુનો છે નીચે લખેલ તરાદના ચાર જુદા જુદા ખુણા કરી એક કપડાને ચોઢવાથી સુંદર ટીપાઇ કસોથ ચાલ છે. આ એક ત્રિકોણાકારનો નમુનો છે.

ગૂંચનાં:-

હાર આઠ, નવ અને દસમાં લેસ્ટ કેની રીતે ગૂંચવા તે જુદું જુદું લખ્યું છે. જેથી ગૂંચ તારને સુગમ પડે પણ પૂરજાથી સહે લખવા માંડ્યું છે જેથી માટી ખાતવા પ્રમાણે ગૂંચનારને પહેલી સમજણ પડેલી હોવાથી ગોરાજો નહિ થાય.

હમેશાં ઓપન લેસેટ પર ફીટોઝ લેમેટજ આવવો જોઈએ તેમ કલોઝ લેસેટ પર ઓપન લેસેટજ આવવો જોઈએ.

- (૧) ૨) સાંકળી ૧) પાસો ગૂંચાતા જે જગ્યા રહે તે 'ખાનું', કહેવાય
- (૨) ૩) સાંકળી ૧) એકવાડ ૩) સાંકળી ૧) પામો કલોઝ લેસેટ કહેવાય
- (૩) ૫) સાંકળી ૧) પામો ઓપન લેસેટ કહેવાય
- (૪) સો યા પર બે અંટા લઈ પછી ગૂંચવા માંડ્યું એટલે ચાર ટાંમ આગશે ચારના ત્રણ ત્રણના મે અને બેને એક કરવો તે લાંબો પાસો કહેવાય

૩૫૮) સાંકળી લો

હાર ૧.—૧૧૭) ખાના કરો અને ૫) સાંકળી લઈ ફેરવો.

હાર ૨.—૧૧૭) ખાના કરો ૫) સાંકળી ફેરવો

હાર ૩.—૧૧૫) ખાના કરો અને છેલ્લા બે ભાડી દો. પાંચ સાંકળી લઈ ફેરવો

હાર ૪.—૧૧૫) ખાના ૫ સાંકળી ફેરવો.

હાર ૫.—૧૦) ખાના ૨૨) પાસા ૬૬) ખાના ૫) સાંકળી ફેરવો

હાર ૬.—૧૫) ખાના ૧૦) પાસા ૪) ખાના ૧૦) પાસા ૭) ખાના ૧૬) પાસા ૧૭)
ખાના ૧૮) પાસા ૧૧) ખાના ૧૦) પાસા ૪) ખાના ૧૦) પાસા ૪) ખાના
૩૪) પાસા ૮) ખાના ૫) સાંકળી ફેરવો

હાર ૭.—૬) ખાના ૪૩) પાસા ૨) ખાના ૧૬) પાસા ૧) ખાનું ૧૬) પાસા ૮) ખા
ના ૩૧) પાસા ૭) ખાના ૨૮) પાસા ૬) ખાના ૨૮) પાસા ૪) ખાના ૧૬)
પાસા ૧) ખાનું ૧૬) પાસા ૧૨) ખાના ૫) સાંકળી ફેરવો

હાર ૮—૧૨) આના ૭) પાસા ૨) આના ૧૬) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા ૪) આના
૧૦) પાસા ૪) આના ૧૦) પાસા ૪) આના ૧૩) પાસા ૫) આના ૧૩)
પાસા ૪) આના ૧૧) પાસા ૮) આના ૧૬) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨)
આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૩) સાકળી ૧) એકવડ (આનાને છેડે ન્યા
(૧)

પાસા સદ્યેછીએત્યા)૩)સાકળી ૧) પાસા નચકના આના પર ૫) સાકળી ૧)પાસો

(કયોજ લેસેટ કહેવાય)

(૨) (ઓપન લેસેટ કહેવાય)

(એક આનું છોડી બીજા આનાના છેડે) ૩)સાકળી ૧) એકવડ ૩) સાકળી ૧) પાસો

(૩)

(કયોજ લેમેટ)

(હિપર જાણ્યા મુજબ ૧૩) પાસા ૬) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૯—૫) આના ૧૩)પાસા ૧)આનું ૫)સાકળી ૧)પાસો (મીળાઆનાને છેડે) ૩)સાકળી
ઓપન લેસેટ ૨)

૧) એકવડ ૩)સાકળી ૧)પાસો ૫)સાકળી ૧)પાસો(બીજા આનાને છેડે) ૩) સાકળી

કયોજ લેસેટ

૩) ઓપન લેમેટ

૪)

૧)એકવડ ૩)સાકળી ૧)પાસો ૧૦)પાસા ૧)આનું ૪)પાસા ૪)આના ૧૩)પાસા ૮)આના

કયોજ લેસેટ.

૧૬) પાસા ૬) આના ૧૩) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૮) આના ૭) પાસા

૨) આના ૭) પાસા ૮) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા ૪) આના

૪) પાસા ૧૦) આના ૫) સાકળી ફેરવો

હાર ૧૦—૧૫) આના ૧૩) પાસા ૪) આના ૨૫) પાસા ૫) આના ૨) પાસા ૧) આનું

૭) પાસા ૫) આના ૨૫) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૧૦) આના ૧૬) પાસા

૬) આના ૧૦) પાસા ૬) આના ૭) પાસા ૧) આનું ૩) સાકળી ૧) એકવડ

૩) સાકળી ૧) પાસો ૫) સાકળી ૧) પાસો ૩) સાકળી ૧) એકવડ ૩) સાકળી

કયોજ લેસેટ

ઓપન લેસેટ

૧) પાસો ૫) સાકળી ૧) પાસો ૩) સાકળી ૧) એકવડ ૩) સાકળી ૧) પાસો

કયોજ લેસેટ

ઓપન લેમેટ

કયોજ લેમેટ

૧૦) પાસા ૫) આના ૫) સાકળી ફેરવો

હાર ૧૨—૪) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૫) લેસેટ ૧) આનું ૭) પાસા ૬) આના

૧૩) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૬) આના ૧૦) પાસા

૧) આનું ૨૫) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા ૫) આના ૨૫) પાસા ૪) આના

૧૩) પાસા ૧૩) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૨—૧૩) આના ૧૬) પાસા ૩) આના ૨૨)પાસા ૭) આના ૭) પાસા ૭) આના

૨૨) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૫) આના ૨૨) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા

૩) આના ૧૬) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૬) લેસેટસ ૧) આનું ૧૦) પાસા
૪) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૩-૪) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૬) લેસેટસ ૭) પાસા ૬) આના ૨૫) પાસા
૩) આના ૨૮) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા ૨) આના
૪) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા
૧) આનું ૪) પાસા ૨) આના ૧૩) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૧૨) આના
૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૪-૬૫) આના ૨૨) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨) આના
૧૩) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૪) આના ૩૪) પાસા
૩) આના ૧૩) પાસા ૮) આના ૧૦) પાસા ૬) લેસેટસ ૧) આનું ૧૦) પાસા
૪) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૫-૪ આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૬) લેસેટસ ૧૦) પાસા ૭) આના ૧૦) પાસા
૪) આના ૩૭) પાસા ૬) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૬) આના
૧૩) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા ૬) આના ૧૬) પાસા
૧૫) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૬-૧૬) આના ૧૩) પાસા ૬) આના ૧૩) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા
૬) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૩) આના ૪૦) પાસા ૪) આના ૧૩) પાસા
૫) આના ૧૦) પાસા ૬) લેસેટસ ૧) આનું ૧૦) પાસા ૪) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૭-૪) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૬) લેસેટસ ૧૦) પાસા ૩) આના ૧૬) પાસા
૪) આના ૧૬) પાસા ૬) આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૧૦) પાસા ૩) આના
૧૦) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૩) આના ૧૬) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા
૧૪) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૮-૧૫) આના ૧૩) પાસા ૪) આના ૧૬) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું
૧૬) પાસા ૪) આના ૧૦) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૪) પાસા
૧૦) આના ૧૩) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૬) લેસે-
ટસ ૧૦) પાસા ૫) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૯-૫) આના ૧૩) પાસા ૧) આનું ૫) લેસેટસ ૨૨) પાસા ૫) આના ૧૩) પાસા
૧૪) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૫) આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૧૬) પાસા
૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૨) આના ૧૬) પાસા ૧૩) આના
૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૨૦-૧૪) આના ૧૩) પાસા ૨) આના ૧૬) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૨) આના
૪) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૭) આના ૭) પાસા ૫)
આના ૧૩) પાસા ૭) આના ૧૩) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૪) લેસેટસ
૧) આનું ૧૬) પાસા ૬) આના ૫) સાકળી ફેરવો.

હાર ૧૧-૮) આના ૪૯) પાસા (લેસેટ પર જ્યા મળીને સાત પાસા થશે) ૧) આનું ૧૯) પાસા ૨) આના ૩૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૨) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૧૯) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૨) આના ૧૩) પાસા ૧૦) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૨-૧૪) આના ૧૦) પાસા ૧) આના ૧૯) પાસા ૬) આના ૪) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૨) આના ૪૩) પાસા ૧૦) આના ૩૭) પાસા ૧૧) આના ૬) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૩-૬) આના ૧૦) પાસા ૪) આના ૧૩) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા ૪) આના ૧૩) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૧) ઓપન લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૪) આના ૨૨) પાસા ૪) આના ૧૦) પાસા ૧૩) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૪-૧૪) આના ૭) પાસા)આના ૨૨) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૨) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૪) આના ૨૮) પાસા ૪) આના ૩) પાસા ૧) આનું ૧૯) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૧૦) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૫-૫) આના ૭) પાસા ૧૦) આના ૧૩) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૩) આના ૫૨) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૩) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૩) આના ૨૨) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૧૩) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૬-૧૩) આના ૭) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૪) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૩) આના ૩૬) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧૦) આના ૭) પાસા ૫) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૭-૬) આના ૭) પાસા ૮) આના ૧૦) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૫) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૧૧) આના ૭) પાસા ૧૨) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૮-૧૩) આના ૭) પાસા ૯) આના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૧) આનું ૫) લેસેટસ ૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૩) આના ૨૦) પાસા ૧) આનું ૧૯) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૪) આના ૧૬) પાસા ૭) આના ૫) સંકળી ફેરવે.

હાર ૨૯-૧) આના ૨૨) પાસા ૨) આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૬) પાસા ૧) આનું ૨૮) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૫) આના ૭) પાસા

૩) લેસેટસ ૧) આનું ૭) પાસા ૫) ખાના ૭) પાસા ૭) ખાના ૭) પાસા
૧૨) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૦-૧૩) ખાના ૭) પાસા ૫) ખાના ૧૦) પાસા ૭) ખાના ૪) પાસા ૨) લેમે-
ટમ ૧) આનું ૪) પાસા ૭) ખાના ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૩૧) પાસા ૪)
ખાના ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૩) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૨૨)
પાસા ૬) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૨-૫) ખાના ૨૫) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના
૭) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા ૧) આનું ૨૮) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા
૨) ખાના ૧૦) પાસા ૪) ખાના ૪) પાસા ૧) ઓપન લેસેટમ ૧) આનું ૪)
પાસા ૪) ખાના ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૫) ખાના ૭) પાસા ૧૧)
ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૨-૧૨) ખાના ૭) પાસા ૩) ખાના ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ક્લોઝ
લેસેટમ ૭) પાસા ૨) ખાના ૫) પાસા ૧) આનું ૧) લેસેટસ ૪) પાસા ૨) ખાના
૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૨) ખાના ૧૦) પાસા ૩) ખાના ૧૬) પાસા
૧) આનું ૧૬) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૨) ખાના
૪) પાસા ૩) ખાના ૧૬) પાસા ૩) ખાના ૧૦) પાસા ૫) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૬-૫) ખાના ૭) પાસા ૫) ખાના ૧૦) પાસા ૩) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના
૪) પાસા ૧) આનું ૪) પાસા ૨) ખાના ૧૧) પાસા ૧) આનું ૧૩) પાસા
૪) ખાના ૭) પાસા ૩) ખાના ૪) પાસા ૧) આનું ૧) ક્લોઝ લેસેટમ ૧) આનું
૭) પાસા ૧) આનું ૨) લેસેટમ ૭) પાસા ૨) લેસેટસ ૪) પાસા ૩) ખાના
૭) પાસા ૩) ખાના ૪) પાસા ૧૧) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૪-૧૧) ખાના ૭) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) આનું
૬) લેસેટમ ૪) પાસા ૨) ખાના ૧૦) પાસા ૪) ખાના ૨૮) પાસા ૧) આનું
૭) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૪) ખાના ૭) પાસા ૫)
ખાના ૪) પાસા ૬) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૫-૧૨) ખાના ૭) પાસા ૩) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૧) આનું
૭) પાસા ૧) આનું ૫) પાસા ૫) ખાના ૭) પાસા ૩) ખાના ૪) પાસા ૬)
લેસેટસ ૧, આનું ૪) પાસા ૩) ખાના ૧૩) પાસા ૧૦) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૬-૧૦) ખાના ૧૩) પાસા ૩) ખાના ૪) પાસા ૧) આનું ૬) લેસેટમ ૪) પાસા
૩) ખાના ૭) પાસા ૬) ખાના ૨૨) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૧) આનું
૭) પાસા ૧) આનું ૧૦) પાસા ૩) ખાના ૭) પાસા ૧૧) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૩૭-૧૦) ખાના ૭) પાસા ૩) ખાના ૧૦) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૧) આનું
૧૦) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૭) ખાના ૭) પાસા ૪) ખાના ૪) પાસા
૧) આનું ૨) લેસેટમ ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૩) લેસેટમ
૪) પાસા ૪) ખાના ૧૦) પાસા ૬) ખાના ૫) સંકળી ફેરવો.

- ୱାର ୩୮-୧୦) ଆନା ୧୦) ପାମା ୪) ଆନା ୪) ପାମା ୧) ଆନୁ ୨) ଲେମ୍ବେଟ ୪) ପାମା ୩) ଆନା ୪) ପାମା ୧) ଆନୁ ୨) ଲେମ୍ବେଟ ୪) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୮) ଆନା ୧୩) ପାମା ୨) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧) ଆନୁ ୭) ପାମା ୨) ଆନା ୧୩) ପାମା ୨) ଆନା ୧୦) ପାମା ୮) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୩୯-୮) ଆନା ୧୦) ପାମା ୨) ଆନା ୧୩) ପାମା ୩) ଆନା ୭) ପାମା ୧) ଆନୁ ୧୩) ପାମା ୧) ଆନୁ ୧୦) ପାମା ୧୦) ଆନା ୭) ପାମା ୫) ଆନା ୧୬) ପାମା ୨) ଆନା ୪) ପାମା ୨) ଆନା ୧୬) ପାମା ୫) ଆନା ୭) ପାମା ୮) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୦-୮) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧୦) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧୦) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧୦) ଆନା ୭) ପାମା ୨) ଆନା ୧୩) ପାମା ୧) ଆନୁ ୭) ପାମା ୩) ଆନା ୧୬) ପାମା ୨) ଆନା ୧୦) ପାମା ୭) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୧-୭) ଆନା ୧୦) ପାମା ୨) ଆନା ୧୩) ପାମା ୪) ଆନା ୨୫) ପାମା ୫) ଆନା ୧୬) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୮) ଆନା ୭) ପାମା ୧) ଆନୁ ୭) ପାମା ୮) ଆନା ୧୦) ପାମା ୮) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୨-୮) ଆନା ୧୩) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୩) ଆନା ୧୦) ପାମା ୪) ଆନା ୧୩) ପାମା ୩) ଆନା ୨୮) ପାମା ୩) ଆନା ୧୬) ପାମା ୨) ଆନା ୧୦) ପାମା ୬) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୩-୬) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧) ଆନୁ ୧୬) ପାମା ୩) ଆନା ୨୫) ପାମା ୨) ଆନା ୧୬) ପାମା ୩) ଆନା ୧୩) ପାମା ୩) ଆନା ୨୮) ପାମା ୫) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୪-୧୦) ଆନା ୧୬) ପାମା ୮) ଆନା ୧୬) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୭) ଆନା ୧୩) ପାମା ୩) ଆନା ୧୬) ପାମା ୨) ଆନା ୪୦) ପାମା ୫) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୫-୫) ଆନା ୧୦) ପାମା ୨) ଆନା ୧୬) ପାମା ୩) ଆନା ୧୩) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧୦) ଆନା ୧୦) ପାମା ୩) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୬-୩୦) ଆନା ୭) ପାମା ୫) ଆନା ୧୦) ପାମା ୫) ଆନା ୭) ପାମା ୪) ଆନା ୭) ପାମା ୪) ଆନା ୧୬) ପାମା ୩) ଆନା ୭) ପାମା ୫) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୭-୫) ଆନା ୭) ପାମା ୪) ଆନା ୧୬) ପାମା ୪) ଆନା ୪) ପାମା ୩) ଆନା ୭) ପାମା ୩) ଆନା ୧୦) ପାମା ୧) ଆନୁ ୧୬) ପାମା ୪) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୨୭) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୮-୨୭) ଆନା ୭) ପାମା ୪) ଆନା ୪) ପାମା ୩) ଲେମ୍ବେଟ ୪) ପାମା ୪) ଆନା ୭) ପାମା ୭) ଆନା ୧୬) ପାମା ୪) ଆନା ୭) ପାମା ୫) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।
- ୱାର ୪୯-୫) ଆନା ୪) ପାମା ୬) ଆନା ୧୬) ପାମା ୪) ଆନା ୧୦) ପାମା ୫) ଆନା ୪) ପାମା ୩) ଲେମ୍ବେଟ ୧) ଆନୁ ୪) ପାମା ୩) ଆନା ୭) ପାମା ୨୫) ଆନା ୫) ମାକ୍ଷୀ ହେବେ ।

હાર ૫૦-૨૫) આના ૭] પાસા ૩] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૧] આનું
૪] પાસા ૩] આના ૭] પાસા ૩] આના ૧૦] પાસા ૧૨] આના ૧૦] પાસા
૫] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૧-૬] આના ૧૦ પાસા ૯] આના ૧૦] પાસા ૪] આના ૪] પાસા ૨] આના
૪] પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૧] આનું ૪] પાસા
૩] આના ૭] પાસા ૨૩] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૨-૨૪] આના ૭] પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૪] પાસા
૩] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૧] ક્યોઝ લેસેટ ૪] પાસા ૪] આના ૧૩]
પાસા ૭] આના ૧૦] પાસા ૬] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૩-૭] આના ૧૩] પાસા ૨] આના ૧૬] પાસા ૪] આના ૪] પાસા ૧] આનું
૨] લેસેટસ ૪] પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૨] લેસેટસ ૧] આનું ૪] પાસા
૨] આના ૭] પાસા ૨૨] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૪-૨૩] આના ૭] પાસા ૨] આના ૭] પાસા ૧] આનું ૧] લેસેટસ ૧] આનું
૭] પાસા ૧] આનું ૩] લેસેટસ ૪] પાસા ૪] આના ૩૧] પાસા ૮] આના
૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૫-૬] આના ૨૨] પાસા ૫] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૬] લેસેટસ ૧] આનું
૪] પાસા ૭] આના ૭] પાસા ૨૨] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૬-૨૩] આના ૭] પાસા ૧] આનું ૮] લેસેટસ ૪] પાસા ૨૦] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૭-૯] આના ૨૨] પાસા ૫] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૬] લેસેટસ ૧] આનું
૪] પાસા ૨] આના ૭] પાસા ૨૦] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૮-૧૯] આના ૭] પાસા ૨] આના ૭] પાસા ૧] આનું ૧] લેસેટસ ૧] આનું
૭] પાસા ૧] આનું ૩] લેસેટસ ૪] પાસા ૪] આના ૩૧] પાસા ૮] આના
૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૫૯-૭] આના ૩૭] પાસા ૪] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૪] પાસા
૨] આના ૪] પાસા ૨] લેસેટસ ૧] આનું ૪] પાસા ૨] આના ૭] પાસા
૧૬] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૦-૧૬] આના ૭ પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૧] પાસા
૧] આનું ૧] લેસેટસ ૪] પાસા ૪] આના ૧૦] પાસા ૩] આના ૨૫] પાસા
૬] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૧-૬] આના ૧૦] પાસા ૧] આનું ૧૦] પાસા ૬] આના ૬] પાસા ૪] આના
૪] પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૨] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ
૧] આનું ૪] પાસા ૩] આના ૭] પાસા ૧૩] આના ૫] સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૨-૧૩] આના ૭] પાસા ૩] આના ૪] પાસા ૧] આનું ૨] લેસેટસ ૧] આનું

૪ પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૭) આના ૧૦) પાસા
૧) આનું ૧૩) પાસા ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૨-૫) આના ૭) પાસા ૩) આના ૧૩) પાસા ૮) આના ૧૦) પાસા ૫, આના
૪) પાસા ૩) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૧૧) આના
૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૪-૧૧) આના ૭) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૩) લેસેટસ ૪) પાસા ૪) આના
૭) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૬) આના ૭) પાસા ૩) આના ૭) પાસા
૫) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૫-૫ આના ૭) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૩) આના ૧૩) પાસા ૪ આના
૭) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૧) લેસેટસ ૧) આનું ૪) પાસા ૪) આના
૧૦) પાસા ૬) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૬-૧૦) આના ૭) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૫) આના
૨૮) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૫) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૭-૫) આના ૧૦] પાસા ૪) આના ૨૮) પાસા ૬) આના ૧૦) પાસા ૧૦) આના
૧૦) પાસા ૮] આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૮-૬) આના ૧૦) પાસા ૭) આના ૧૩) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૨) આના
૨૨ પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૬) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૬૯-૭ આના ૭) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૨) આના
૧૬) પાસા ૩) આના ૧૩] પાસા ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૦-૮) આના ૨૮) પાસા ૫) આના ૨૨) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૫) આના
૧૦) પાસા ૮) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૧-૬) આના ૨૨) પાસા ૧) આનું ૭) પાસા ૧) આનું ૧૬) પાસા ૮ આના
૧૬) પાસા ૮) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૨-૧૦] આના ૧૦] પાસા ૮] આના ૨૬] પાસા ૧] આનું ૭] પાસા ૧] આનું
૧૬] પાસા ૧૦] આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૩-૮] આના ૧૦] પાસા ૫] આના ૪] પાસા ૨] આના ૨૨] પાસા ૭) આના
૧૦) પાસા ૮) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૪-૧૧) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૧૬) પાસા ૧] આનું ૧૬) પાસા ૫) આના
૭) પાસા ૭) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૫-૬) આના ૭) પાસા ૫) આના ૨૨) પાસા ૨) આના ૧૦) પાસા ૪) આના
૧૦] પાસા ૧૧) આના ૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૬-૧૨) આના ૧૦) પાસા ૭) આના ૨૮) પાસા ૪) આના ૧૦) પાસા ૫) આના
૫) સંકળી ફેરવો.

હાર ૭૭-૫) આના ૭) પાસા ૫ આના ૨૮) પાસા ૬] આના ૭) પાસા ૧૨ આના
૫] સંકળી ફેરવો.

લીલીએ ગભરાટથી કહ્યું: “ હું તમને ઝાળખતી નથી. ”

“ પણ હું તને ઝાળખું છું; અને જીવનદેવતાએ મનુષ્યોપર પ્રીતિ રાખીએ છીએ; પણ તેઓ અમને હાંકી કાઢે છે અને તેમની સાથે રહેવાનું કામ અમારે વાસ્તે અશક્ય બતાવે છે. તેઓ દારૂ પીએ છે, તમાકુની ખીટીઓથી હવાને બગાડી નાખે છે. મોટા ઘાટાં પાડીને બોલે છે, અને ખડખડ દસ્તા કરે છે, તેઓ પોતાના મનથી બધું સમજવાનો ડાળ કરે છે અને અમને વનદેવતાએને ચીડવે છે પણ કટલી વાર મારા સ્વભાવના પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ અમને મળી આવે છે. હે પુત્રી! તું તેમાંની એક છું, તારી મીઠું મરચું બહારની વાત કરવાની-અતિશયોક્તિની-ટવ જુલાવવા હું માગતી હતી. અને તેથી મેં વૃદ્ધ ડા-શીનું રૂપ ધારણ કરી તને તે રૂપની વીંટી આપી હતી હે લીલી! તારે હવે તે વીંટીની જરૂર રહી નથી. હું તે ખીજાં બાળકો માટે તારી પાસેથી પાછી માગવા આવી છું; પણ તેના બદલામાં મેં તને કાંઈક નવીન આપ્યું છે. મેં તને વનદેવતાને ભેગાની શક્તિ આપી છે. ”

“ અને તે નાની ઝુપડી. ”

“ લીલી! મારી સાથે આવ. ”

તે વનદેવી ગાગળ ચાલી અને તેની સાથે લીલી ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી. તેઓ તે તલાવ પામે ગયા ત્યાં તે ઝુપડી નહતી. *

પછી તે વનદેવીએ થોડી મિનિટ સુધી પોતાની આંખ તે ખાલી જગ્યા પર રિયર કરી, એટલે તે બે વર્ષ પર ભેગેલી ઝુપડી દેખાવા માંડી.

“ લીલી! અહીં ને ! મારા સંકલ્પથી જ મેં આ ઝુપડી બાંધી છે ”

તે બળ દરેક મનુષ્યમાં રહેલું છે. પણ તે બજુતો નથી, અને કદાચ તે બજુતો હોય તો તે વાપરી શકતો નથી. મનુષ્યો ધારે છે કે અમે બધું જાણીએ છીએ, પણ અમે તેમના કરતાં ઘણું વધારે જાણીએ છીએ. કુદરતનાં રહસ્યો અમારી આગળ ખુલા પાનાં જેવાં લાગે છે. પણ મનુષ્યો કુદરતને જુલી ગયા છે. તેઓનું જીવન કેવળ બનાવટી બની ગયું છે તું હવે કાઢી છોડકરી ચર્ષ છે. તું સારી સ્ત્રી થજે અને સુખમાં રહેજે. આપણા મેળાપ વિષે કાંઈને કહીશ નહિ. લોકો તને હશી કાઢશે ને કાંઈ પણ વખત મારી બપ યેડે સો એકચિત્ત ચર્ષ અને સંલગ્ન રહે અને એલજે કે “ આસતી, આવે ” એટલે હું તર-તજ ત્યાં આવી પહોંચીશ અને તને બનતી મદદ કરીશ

પછી તે વનદેવી ચાલી ગઈ, અને તેની સાથે તે ઝુપડી પણ અદૃશ્ય થઈ. લીલી ધીમે ધીમે ધર તરફ વળી. પશુઓ અને પક્ષીઓ તેને દેખી હવે નાથી જતા નહતાં-અને કુલો તેને માન આપવાને પોતાનાં સિર ઝુકાવતાં હતાં. ને જુલજુલ પક્ષીનું ગીત સમજતી હતી; કારણકે તે પણ તેમાંની એક બની હતી. તે હવે દીક્ષિત થઈ હતી.

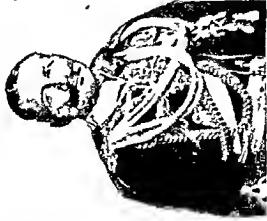
તે લીલી મોડી વયે સારી મુશીસ સ્ત્રી નીવડી અને પોતાનાં બાળકોને પણ એવી રીતે જણાવ્યા કે તે પણ માણસોના આચાર્ય મેળવવાને લાગ્યલાળી થયાં. *

(ધીઓસોશીસ્ટના ફેલુઆરી ૧૯૧૯ ઉપરથી),

પૂરોપની યાદવારથળીમાં શત્રુરાજ્યોના મુખ્ય નેતા

મોટા જર્મન શહેનશાહ.

સામ્રાટ રુશિયાના રાજ્યકર્તા,

કયસર વિલિયમ બીજો.

લેનિન અને શ્ટ્રેઝ્કી.

યુરોપની યાદવાસ્થળીમા ભનન ગબ્યાના નામાકત માતાનાથ.

મિગિય તરખનો મિનરી અઘાર

ગર ગોખાસ હિંગ.

કાન્ગનો વઝીર વ્યને શુનેહમડગો પ્રમુખ

ભૌશ્યો કોએન્સો.

સુન્દરી સુબોધ * માસિક વધારો.

આપણા બાળકો ઉપર દેશનું અવિધ્ય આવાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું પરમહિત છે, તથા આપણા બંધુઓની સદાય વિના પ્રગતિ થવી શકિત છે. આથી-ચોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાલકો, સર્વમાં સદાચાર અને સુવિચાર, તથા શ્રેયોગ, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાપ્ત્ય થાય, એમ નિરતર પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એજ બારત સવાનોનું ખરૂં દેશવૃત્ત છે.

પૃ ૧૬ મું.]

માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૧૬.

[અંક ૩-૪.

સરસ્વતી.

—૪૬—

સ્ત્રીઓ અને અંગ્રેજી કેલવણી.

સ્ત્રીઓને અંગ્રેજી કેલવણીની જરૂર છે કે નહીં એ વિષે; પણ મેં કોલ કહે-યારની જરૂર છે મને તો લાગ્યું છે કે-આપણા સાધારણ ક્રમમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ બેમાંથી એકને સારું અંગ્રેજી આવશ્યક નથી. કમાણોને અર્થ અને રાજ્ય-પ્રકરણી પ્રવૃત્તિને સારૂ જ પુરુષોને અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનની જરૂર હોઈ શકે. સ્ત્રીને નોકરીઓ શોધવાની કે વેપાર કરવાની ઉપાધિ વિષે હું માનતો નથી. એટલે અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન થોડી સ્ત્રીઓજ લેશે, જેને લેવું હશે તે પુરુષોને સારું સ્વપાયલી શાળામાં જ લઈ શકશે. સ્ત્રીઓને સારું સ્વપાયલી શાળામાં અંગ્રેજી દાખલ કરવું એ આપણો પરાધીનતાને લંબાવવાનું કારણ થઈ પડશે અંગ્રેજો ભાષામાં રહેલો ભારે સ્વજનો જેમ પુરુષોને તેમ સ્ત્રીઓને મલ્લો જોડે, એ વાક્ય મેં ઘણે મુલેથી સાંભળ્યું છે અને ઘણે ઠેકાણે વાંચ્યું છે. હું નમ્રતાપૂર્વક કહીશ કે-આમાં કાંઈક ભૂલ થાય છે. પુરુષોને અંગ્રેજી સ્વજનો આપવો અને સ્ત્રીઓને નહીં એવું તો કોઈ કહેતું નથી. જેને સાહિત્યનો શોખ છે તે આત્મી દુનિયાનું સાહિત્ય સમજવાની ઇચ્છા કરશે તો તેને રોકી રાખનાર આ જગત્-માં જન્મ્યું નથી પણ જનસમાજની હાજતો સમજીને જ્યાં કેલવણીક્રમ ઘડાયલો હોય ત્યાં ઉપર જણાવ્યા એવાં સાહિત્ય પ્રેમીને સારું યોજના ન ઘડી શકાય, એવાં સારું આપણા ઉન્નતિ કાલમાં જૂદી જૂદી સંસ્થાઓ જેમ યુરોપમાં છે તેમ,

સુંદરી સુખોદય :: માસિક વધારો.

આપણા બાળકો ઉપર દેશનું ભવિષ્ય આધાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું પરમહિત છે, તથા આપણા બંધુઓની સદાય દિના પ્રગતિ યદી કલિન છે આથી-પોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાલકો, -સર્વમાં સદાવાર અને સુવિચાર, તથા શ્લોક, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાપ્ત્ય યાચ, એમ નિરનર પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એમ આશ્વ સંવાનોનું ખર્ચ દેવવૃત્ત છે.

પૃ. ૧૬ મું.]

માર્ચ-એપ્રિલ, ૧૯૧૬.

[અંક ૩-૪.

સરસ્વતી.

-શ્રદ્ધા-

સ્ત્રીઓ અને અંગ્રેજી કેલ્કવણી.

સ્ત્રીઓને અંગ્રેજી કેલ્કવણીની જરૂર છે કે નહીં એ વિષે; પણ વે વોલ્ડ કહેવાની જરૂર છે અને તો લાગ્યું છે કે-આપણા સાધારણ ક્રમમાં શહેરોમાં સ્ત્રી પુરુષ વેમાંથી પડેને સારુ અંગ્રેજી આવશ્યક નથી. કમાળોને મરુરની પ્રવૃત્તિને સારુજ પુરુષોને અંગ્રેજી માપાન્યત વ્યસન પેસે છે તેના સેપ સ્ત્રીને નોકરીઓ શોધવાની કે વેપાર છે. પટ્ટે અંગ્રેજી માપાનું જ્ઞાન યોડી ના છે. કસબજી ૧૧૦૦૦ છે અને તે ધંધા માટે સ્વપાયલી શાલ્કામાંજ લઈ નીચેના પ્રમાણ છે (મોડર્ન રીવ્યુ ડીસેમ્બર ૧૯૧૪ ની વસ્તીને હિસાબે આ શહેરોના પ્રમાણમાં આ દાખલ કર, (પીડ) નદીવાદમાં હત તો હમારે ત્યાં ૪૮૦ કસબજી હત. ૩૦ તે ધંધામાં માપામાં રસ્તા હોડીયા હત. પણ છે તો માત્ર એ ત્રણ એટલે એ બદી ૨૦૦-૨૫૦ ધણી વાતચીતમાં જ છે અને નાના ગામમાં તો હિનભાગી સ્ત્રીઓ હોતી જ નથી હવે માનીએ ફરીથી કે સ્ત્રી તે દારણેને લીધે આ બદી ન હોય તો તેના દારણે શોધી પાળ કરી મારા ગામમાં માફક શહેરને સુધારી એ હમને હમારી સંસ્થાઓ તોડવા જણાવે સ્ત્રીઓને । તે સુધારકોના ઉપકાર થશે વ્યાપ્ત છે તે તોડી તેમના શહેરોની સ્થિતિએ સર્થ દુનિયાનું ના હોય તો તેની હા જવી રીતે કહેવી જાય અને કામ ધર્મ પોષક ન હોય તોય માં જન્મતા નવબીચારનો વધારો દર્શાવે.

હોય ત્યાંજ વ્યસનનો ભેદ છે-

પણે સા દેશી દારૂ પીણ કેટલા પ્રમાણમાં છે તે નીચેનાથી સમજાવે-—મુબાર્ક ૨૨-૬

દ્રામ, અમદાવાદ શહેર ૧૪-૪, અમદાવાદ જિલ્લાના ઇતર ગામમાં ૧-૦, ખેડા જિલ્લાના ગામમાં ૧-૪, (આબકારી રીપોર્ટ ૧૫-૧૬).

મુખ્યાર્થી વધારે પીનાર કાંપનાં શહેરો તો આપણા ઇલાકામાં છે. પણ તેમાં દારૂ નિષેધ મંડળાઓ નહોતો હોય માટે તે લીધાં નથી. વિચારવાનું એ કે દારૂ પીનાથી શારીરિક અને ધાર્મિક હાની હોવાની વાત સર્વમાન્ય હોવા છતાં શહેરોમાં મુદ્દાગતનાં હોવા છતાં એ બહો ચીટ્થી બાવીસ ધણી ત્યાં વધારે અને ગામડામાં ઓછી તો સંસ્થાઓ ગામડાંની સારી કે શહેરની? અને શહેરોમાં સ્વચ્છ વધારે હોવા સ્થિતિનું કારણ શું 'કલ્યાય' ? વધારે ભણેલાં શહેર સ્વતંત્રતાનો સ્વચ્છંદતામાં ઉપયોગ કરે છે તો સ્વચ્છંદતા રોકનાર કુટુંબ, ચાંતિ અને યુરનો ધાર્મિક મોભો કેમ તોડવો? અને ધર્મ રહિત આર્યો ક પ્રવૃત્તિઓ ચામાટે પોષવી? વાંચ દારૂ પાછળ નાણાં કેટલાં ભય છે.

દર દરેક દુનિયાની વસ્તીએ કુલ.

મુખ્યાર્થી ૩. ૬૫૫૬૨, અમદાવાદ જિલ્લો ૩. ૭૫૩૨, ખેડા જિલ્લો તે પંચમહાલ જિલ્લો ૩. ૨૭૩૭, (આબકારી રીપોર્ટ ૧૫-૧૬)

આને ઇસમવાર કરીએ તો ખેડા જિલ્લામાં દર માણસે ૦-૮-૦, અમદાવાદ જિલ્લામાં ૦-૧૨-૦, મુંબઈમાં ૬-૮-૦ થી વધારે ખર્ચ આવે છે.

આર્થિક હાલ વધારી અમદાવાદ ત્રણઘણું, મુંબઈ જીવીસઘણું નાણું દુભારાં કરતાં દારૂમાં ખર્ચે છે. આને જ ધર્મ રહિત, અર્થ કામ કહેવાય. અને મુદ્દારી ન શકાયે તો એ અર્થ જ ત્યાંભય છે, ધર્મ ત્યાંભય નહી. કેમકે એ અર્થથી અન્ય પણ 'મનુષ્ય જન્મનો આદેશ' તોડી પ્રવૃત્તિ વધારનાર ફળ છે જેમકે-દારૂ પી તોફાન કર્યાના ચુન્દા:-

વસ્તી. ચુન્દા. વસ્તી ચુન્દા. વસ્તી. ચુન્દા.
મુંબઈ ૬૭૬૪૪૫ ૪૧૨૦ અમદાવાદ જિલ્લો ૮૨૭૮૦૬ ૮૧ ખેડા જિલ્લો ૬૬૧૭૪૪ ૩૮

વસ્તીના પ્રમાણમાં અમદાવાદમાં જમણા પણ મુંબઈમાં તો એંશીઘણા ચુન્દા !!

કમાવા ઘર છોડવું, પ્રવૃત્તિઓ પોષવી, અને શરીર તથા નીતિધર્મ એકલાં રહી ગુમાવવો. છતાં મુદ્દાને મુદ્દારેણું કહેવું એ તે ભાષાનો દુરઉપયોગ કે બીજું કાંઈ. એવો જ મુદ્દારો ચાલુ રહે તો યુરોપ જેટલું ખર્ચ કરતા ઘણાં. યુરોપમાં માણસ દીક દારૂડ ખર્ચ પા. ૩ થી ૧૦ પેન્સ ૧૦ (ધિરિટિ રજિસ્ટર ૧૯૧૬).

એટલે હાલના જનર ભાવે ૩. ૫૦) ઉપરાંત માણસ દીક આવે છે તેટલે નહોતો ચોગો તેનો ઇલાજ કેખાડીશો અને આપણુ સર્વ તેટલે જલું ચાલુ રાખીશું તો મુંબઈને તો માત્ર આડપણું પણ દુભારે તો હાલ કરતાં માણસ દીક ૨૦૦ ઘણું ખર્ચ વધશે. અને પ્રમાણમાં હાની પણ થશે. હાલ આટલેથી વીરમીશું અને દેશના નેતાની સૂચનાઓ કે દીક્ષની રાદ નોઈશું. રેશાલ્સ સીવાય ભાવનાથી આ લખવું નથી છતાં કોઈને અરસીકર લાગે કે શ્રુષ્ હોય તે માટે હમાની ધાયના છે. સુજેનુ કિંચિદુના.

ઉંચ જ્ઞાતિના અગ્રેસરોને વિનંતિ.

વિચાર કરો! ઇશ્વરથી ડરો!

તમારી અબોલ પુત્રીની વારે ધાઓ!

- (૧) સ્ત્રીએ 'પતિને ઇશ્વર ગણવો' અને પત્ની મરી ગઈ એટલે પુરુષ 'લાક્ષ્મી બાઈ' એમ સમજે (કર્મકે દુરત પરણી એસે) એ ન્યાય! સમજાવવાને કથુત! કે કઈ વિચારવા જેવું ખરું! ઇશ્વરથી ડરો સત્ય કહો! વિચારો!
- (૨) ઈન્દુલ્યેન્દ્ર અને મરુદો જેવા એથી રાગથી સ્ત્રી પુરુષો બન્ને મરે તેમાં પુરુષ ગમે તે ઉમરે ગમે તેટલીયાર ફરી લાગે કરે અને સ્ત્રી કે (પરણેલી કન્યા) તેના પતિ મરે તો જન્મ સુધી રડાવો ભોમવે ઇશ્વરી કાચદાથી નહીં પણ સ્વાર્થ પુરુષોએ પોતે કાપદો બિનાર થવા એટલે પોતાનો સ્વાર્થ પુરો સાચવી સ્ત્રીઓને આપી જીંદગી ફરત્યાત રડાવો ભોમવાવવા કાચદો બાધી-રડાવાનો દોષ બાઈનાં કર્મ હિપર નાખી-જીવતાં સડખડવા દેવામાં જ ખાનદાનીયતપણું! અને ધર્મ સચવાય! આજના કેળવણીના દેલાવાના સમયમાં ચાલી રાકશે! તમે સ્ત્રી ગઈ વિચાર કરો કે તમે સ્ત્રી હોત તો તમે પુરુષને ન્યાયી કહી શકત! ઇશ્વરથી ડરો વિચારો ને સ્ત્રીઓની વારે ધાઓ!
- (૩) જો કામમાં પુનર્લંભની છુટ છે તેના કરતાં તમે કે તમારી વિધવાઓ (અરે બાળ વિધવાઓ) વધારે સુખી છો! તેઓની સ્ત્રીઓને કર્મના કાપદો લાગુ નહિ! ઉંચ જ્ઞાતિને તે લાગુ હોય તો તેમાં પણ પુરુષને લાગુ નહિ ને એકલી સ્ત્રીને જ લાગુ! વિચારો! વિચારો! તમારે મુજ છે તેને સ્ત્રીઓને અન્યાય આપી પુછ ન ખનાવો વિચારો! વિચારો!
- (૪) લક્ષ માયત્રી મંત્રના જપથી જો પુરુષ નથી તે એકવાર સમજી અનુકરણ કરવાથી છે, તમારી જીદને પ્રેરવા લલામણુ-તેનું પરિણામ-અધપરંપરા અપાન-વિચાર મુન્યપણું-ધર્મને ખાનદાનીયતને નામે તમારી પત્નીઓ હિપર જીવન-તેને અન્યાય-મજા હવે નહિ સાંજે! માયત્રી મંત્રના અભિમાની-વિચારો, અપાન દુર કરો!
- (૫) લાખો નિર્દોષ બાળાને તમારા સ્વાર્થ કાચદાથી છોડી સુખી ફરી આશિષ સ્ત્રી! આશિષ સ્ત્રી!

વિનંતિ.

(માંગરોળ-કાઠીયાવાડ),	}	(ડૉ.) રવીશંકર ગણેશજી અબારીયા.
		(વે. મુ.) પાઠક કૃપાશંકર મજુશંકર.
		(શેઠ) દરશાઈ પ્રાણલાલ હરખચંદ.
- ફૂંખી સ્ત્રીઓનાં આંસુ ન ભેદ શકનાર.

નોટ—(સર્વ કરનારા પૈકી રા. રવિચંદર શંકરજી જાણ્યા બાદ ધણીના ઉદ્ધારથી અમે સમજી શક્યા છીએ કે ધણીઓનું વતણું પુનર્લંભની વિરૂદ્ધ મઠી-તે તરફ દબાવે જણાય છે એટલે પુનર્વિવાહનો ફરજિયાત અટકાય ન હોવો જોઈએ એમ પણ નિ જણાય છે તેથી તે સંબંધમાં વધારે ચળવળ થવા જરૂર છે માટે જો કુમળા હૃદયના હોય ને સ્ત્રીઓનાં દુખને પોતાના જ સમજતા હોય તે તે સંબંધે વિચાર ફરી પુત્રીઓને દુઃખમાં જોડવા મત્ત કરશે તો અમારા હિપર હિપર યશે.

કાવ્યકુંજ.

“ હમે તો ભારતનાં સંતાન. ”

લેખક — જી. હેન, શ્રી કવચ જી. હેન.

(મહાકવિ)

ભારતના સંતાન, હમે તો ભારતનાં સંતાન,
ભેળાં માનાપમાન — હમે તો.

તન જુદાં પણ મન જુદાં નહિ,
આત્મા એક નિધાન,
નહિ વિભક્ત બનેલાં અલ્પ હમ,
મેતા થયા શ્રી મહાન — હમે તો.

હી કર દોષે એક અમલી,
જિત્ત કહો ક્યમ પ્રાણુ ?
એકજ-એક હમારા અતે
રામ અને રહેમાન ! — હમે તો.

ખીલવી વાડી ભરપુર રંગે,
અનુપમ ઝોજસ પામ
સાઠ ઢોટી હમ હરતો ભરશે,
ભરવા, યુવાં ફરમાન. — હમે તો.

ગળવી ગાથુ, દિલથી મહાથુ,
ભારત જ્યોતિ નિધાન
આર્પ-એકમની પ્રેમ પતાકા
ફરકે, રહેમાં ગુસ્તાન ! — હમે તો.

નવા વર્ષની આશીષ.

લેખક — જી. હેન શ્રી “ ઘોગિની. ”

(હરિગીત)

આ વર્ષ નૂતન રો મુનારક, ઓ અખી બદલી ! તને,
આશીષ અર્પું હર્ષયા, પતિ પુત્ર મદ્દ સખી મળે,

ચુહિણી તણું ને ઉચ્ચ પદ, પ્રભુએ તને અપેક્ષ છે,
‘મહાવુ અને રહેવું’ સખી એ, મનથી ઝગમગવળે.

ઝગમગવળે— વિક્રમાવળે— ઘુજ આત્મને ઉદારને,
ઘુજ, કાન્તને પ્રભુસમ લહી, સંસાર મ્વગ ઊતારને,
નારી જીવન કરી સમજતા, ભક્તિ પતિની, પ્રિય સખી!
પતિ સેવ વિષ્ણુ આ જગતેમાં, શુભ નારીને ધીમ્મુ નહીં

ઘુજ રનેદનાં તન્મય બની, આશીય અર્પું આ તને,
આદર્શ નારી ! જાહેન ચર્ષ, મંસાર મુખ સર્વ પામળે,
પામે અનુપમ શાન્તિને, દાધાય થાઓ દપતી,
એ નવીન વર્ષની પ્રાર્થના, પ્રભુ પાસે મુજ, બહાલી સખી!

શાન્તિ—ધામં.

લેખક—જાહેન સૌ “ચાર.”

(દ્રુતવિનયિત)

પવન આમ ફરે સરવે દિશી નીરખીયુ સ્થળ શાંતિ કહી તમે ?
નીરખી આર્ષ મનોરમ ખીણુ ન્યાં, મનુજનાં શ્રમ-ફળ વીરામતાં,
“નથી—નથી સ્થળ એવું જાણીપરે”, પવન મદ ગતિ કરીને કહે,
નિધિ ! ગહો અતિ ગંભીર હો, ‘સુણી વિનતિ દયા દિવમાં ધરો

કષ્ટક ટાપુ દશે તમ ઉદરે, નવ જરી જહો શોક કહી પાડે,
જહો સદા સુખ વાસ કરી રહે, અમર પ્રેમ નીરતર ન્યાં વસે
કરી તરંગ ધીમા ઉદધી વેદ “નહી—નહી મમ પાસ નથીજ તે”,
રજની ને જાણી સાથ રમત હું, સુણુ સચી ! વિનતિ કરીને કહું

નીત પ્રવાસ કરો જગમાં તમે, સુખભર્યું કષ્ટ સ્થાન દીકુ દશે,
જહો મનુજ તણું દુખ નાસતાં, વળી જહો ઉર પામત સ્વસ્થતા
‘સુણી શરણી મૃદુ શોક સ્વરે કહે, “નથી—નથી સ્થળ એવું કહો, ખરે”
હૃદયમાં વસતા મુજ આત્મ તું ! પ્રણવ—આશિ તણી ખીણ દેવી તું !

કરી કૃપા જરી કષ્ટક કહે તમે, કષ્ટક સ્થાન દુખી જનને દશે ?
હૃદયના દુખ શોક ટળે બધા, શ્રમ અને વળી પાતક નાસતાં,
નય નથી ટળતાં વળી આમુઝા, મનુજી ન્યાં ફરીયાં ‘સુખીયાં યતાં,
મૃદુ સ્વરોથી વદી મંદી દેવતા “સુખ બધાં મળતે નકી સ્વર્ગમાં”

“પ્રિયતમને પુષ્પ છાબડી.”

લેખક:—બહેન સૌ. મીઠીબહેન.

બરેલી પ્રેમ પુષ્પોથી, લીઓ આ છાબ તો બહાલા !
રસિક પુષ્પો સુગંધિત છે, મીઠી સુગંધ છે, પ્યારા !

પ્રેમ વર્ષામાં શેષીયાં શાન્તિ બીજ ધરી હેત,
વય વસન્તમાં વિકસીયાં પુષ્પ સુગંધ સંગેત;

મધુર પ્રેમે મધુરાં ને ખાલેલા સ્વચ્છ વેલીનાં,
સીચિલા પ્રેમથી બીનાં લીધો ને પુષ્પ આ, પ્યારા

છે પ્રેમી આ પુષ્પને બહાલી ! અતિ સુવાસ,
તે મનુની આ છાબમાં મીઠી સુગંધિત વાસ.

સીચી છે જાળપણમાંથી સુભાષાને હરે ધારી,
કુટ્યાં અંકુર ને પુષ્પો, તમે 'મોલીક' છે માળી

શુષ્ક વેલ સુધારવા, કીધો અતિ પ્રયાસ,
નવ પક્ષવ પ્રેમે કરી, લેવા પુષ્પ સુવાસ.

મળ્યો જામરો સુભાષ્યે તો સુધ્યા શુન્ભરવે પ્યારા,
મધુરાં પુષ્પ ખાલાવ્યાં હવે સુવાસ લ્યો બહાલા.

અસ્થાને કળી.

લેખક:—બહેન સૌ. સચુણા.

(રાહ -ઈ તો પ્રેમની જોગણ પીધુને શોધવા આવી)

ઉપલન વીરો વીકસી હતી. કહો તે કળા ગર્ભ ક્યાં ?

પૂરૂ ખાલ્યા વીજ પુષ્પ, તેનો તોડનારો ક્યાં ?

અરેરે એ કળા ગર્ભ ક્યાં ?

સુખાનને હસ્તે જતાં પરિગળ પ્રસારત એવું રે,

કાર્ધ ભક્ત જન સર્વ જાત તો શિવ સિંદ્ર અડત એ,

અરેરે શોધુ એને ક્યાં ?

કાર્ધ યુવતીની વેણી વીરો યજ્ઞમાર શોભિત તે,

અન્દરજનાયે શુચ્છ, પ્રિયને હસ્તે આપન એ,

કુદી નવ નાંખતે, અરેરે ?

ને માળાએ નીર સીચીને વીકસાવીધુ એને
મદને શુ દીધુ તેહવા ? પગ હેઠ કચર્યું છે !

પરિમળ ક્યાં છુપાઈ રે !

હં માધ કવખતે, ગર્ભ રોળાઈરે ન્યાં ત્યાં !

એર લેખ લખનારી વિધાતા ગર્ભ છુપાઈ ક્યાં.

હુ ખી દીન દાઝતુ અસાધા !

— ❀ ❀ ❀ —

ખંધુ વિરહ.

લેખક — બહેન રાજીનામાઈ અખડહાભાઈ.

(મન્દાકાન્તા)

ખાપું ! તારો વિરહ લખવો કેમ હુધી બને એ
મારે તારી લખવી કેવિતા વર્ગ એ સવ છે રે
તોએ આને વિરહ લખવા આમ પ્રેરાઈ ખાપું !
પ્રેરાઈ હુ પણ નિગર તો રે બળી ખાક થાતું !
ખાપું ! હુ ખી અમ ઈવનમાં અંધની લાકડી તું
બહાવા બપું ! અમ ઈવનનો એક આધાર તો તું
તારા બહોલું રડતું કુળ આ કેમ નોઈ શકારો ?
ખંધુ તારા વિશુ અમ તણે કાણ આધાર ધારો ?
કાણે. ખાપું ! દિન દુર્લભિયુ, રીસ હૈયે દતી શુ ?
તું તો, ખાપું ! સમણ સઉધી, રીસ કો'દિ કરે શુ ?
રહેવાસે રે કમ અમથી આ, ખાપ ! વિયોગ તારો !
લાગે હાવાં વિલવ મધલો ઝેર નેવો અકારો !
કાસાણીના કુળ શૂંચણું તું, રત્ન નેવો થયો હા !
ધારેલું તે સપણુ વિધિએ કુળધાણી કરું, હા !
તારી માનો તુજ વિશુ, અહો ! જીવ ઉડી ગયો રે,
મૃત્યુ પામી, તુજ વિશુ જાણ કેમ જીવી શકે એ ?
નિમીયું તું તુજ જીવન તો અસ્ત ધાવા અમળે,
પાસા નાખે વિધિજ અવળા, નેરે લાં કોનું ચાલે ?
બહાવા ! તેં તો જખમ દિલના છેક ઉડાજ દીધા,
આવા ઉડા જખમ જરી ના કોઈ કળે રજાતા.

તહાઈ મીઠું વદન મુજથી કેમ ખૂલાય રે, રે,
બોણ તહાઈ સરલ હૃદયે યાદ આપ્યા કરે, રે,
સનું લાગે જખત સધણું બાજ તે વાડીઓ રે,
સતા એલો, મુનીજ સધણી એવની બારીઓ રે !

ખપુ ! તારા સમ જગતમાં વ્યક્તિ ખીછ હશે શું ?
 તારા જેવું સરમ દિલકું કોઈ તું એ હશે શું ?
 ખપુ ! તારા વચન સવળા બોધ આપે અનેરા,
 જહાલા ! તારે વિમળ મનકું, દોષ શોધ્યા જરે ના.
 જહાલા ! તારે ગમન મુજથી સોભળી ની શકાતું;
 વીરા ! તારે દરદ દુઃખ રે વીસરી ના શકાતું;
 વીસોયો તે કેદિ પંજુ, અહો ? વીસયો કેમ જાએ ?
 મંભાઈ ને મુજ નિજર તો છેક ચીરાઈ જાયે !
 વીરા ! તારો વિરહ મુજથી કેમ રે રે જવાએ ?
 પુટકું ના આ ટકણ હઈકું, કેમ આવું લખાએ ?
 ખાપુ ! તારો રામ વહન ને કેમ જોઈ શકાતું ?
 જોયા પહેલાં મુજ જીવન રે, એત ના કેમ આપ્યું ?
 અમદા દયા અજ-અમર છે, જમનો તેમ જાણું,
 આ સંસારે શરીર મરતું શાજ સાચું પ્રમાણું;
 એવું જાણું તદપિ દુઃખ આ, કેમ સેવાય હૃદી ?
 ખાપુ ! આ તો અવધિ દુઃખની, દુઃખ ખીજું શું એથી ?
 શક્તિ છે ના હૃદય ગત સૌ ભાવ આલેખવાને,
 શક્તિ છે ના સદહ મમતા બંધને છેદવાને;
 લાઈ ! તારા વિરહ દુઃખથી અશ્રુ ધારા વહે છે,
 જ્યોતે, ખાપુ ! અંરણ્ય કર આ નિવાપાજલિને.

કેયલડી પાણુ સુર પુરશે હો તે સમે.

લેખક—શ્રીયુત “કુસુમાકર” (બી. એ.)

(ગરબી.)

હવેરા આકારો મયગો હડવા,
 જગતી હરમી કંઈ રમણીય અભિચાર્ય ને.
 સેવાનાં સ્વપનાં પડતાં જન મેંડજો,
 પ્રસરાવી રશે જીવન સુચામ ને
 આત્માની પણ ખીચશે સહિત વમત ને.
 પુરમું જનતા પ્રાણ અરુચશે પ્રેમથી,

આત્મા ઝરશે પુવ્વાશ્રુતની ધારને,
દમા મંદી ગળી પડશે કરણ પ્રભંગમાં,
જનહિતના ચાશે હિરમાં ધબકારને,
કોપવડી પણ સર પુરશે હો તે સમે.

કંઈ સાઈ છે નરસાઈમાં.

લેખક—શ્રીચુત્ર ‘જિજ્ઞાસુ’

છે જન્મ આ વિષનું ભર્યું પણ વિષ મહોં કંઈ સાર છે,
કાંઠા ગુલાબે, હા ! સુગંધી તહોય અપરંખાર છે;
બહુ દુષ્ટતા જેમાં લળી સારાઈનો કંઈ અથ ત્યાં,
એ કમ ખરે ! છે કુદરતી, કંઈ માઈ છે નરસાઈમાં.

દુ ખથી નિરાશજ, માનવી ! તુ ના બનીશ, ધીર ધારને,
છે રે નિરાશા હૃદયમાં, પણ આશ કંઈ છૂપી હશે,
દુ ખર્ડ પડે મત્યોં પરે તે કંઈ સુખ વધાઈમાં,
એ કમ ખરે ! છે કુદરતી, કંઈ સાઈ છે નરસાઈમાં.

કીરતાર ને આ જગતનો ખોટું કરે નહિ એ કહી,
એ સત્ત હરનિય હૃદયમાં રમરળે તમે વિશ્વાસથી,
કલિ કાળને જન દુષ્ટ કહે, શુભ શુભ હશે દુષ્ટાઈમાં,
એ કમ ખરે ! છે કુદરતી, કંઈ સાઈ છે નરસાઈમાં.

સ્મિત ઓછ ચુમ્યા કરે !

(શ્રીમાન રવોન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત The crescent moon—“ઈન્દુક્યામાંથી)

લેખક—રા. રા. મોતીલાલ બાવાલાલ પુરોહિત.

બાવકની ચશ્તુ પર આવી,
ને નિદ્રા લે છે વિશ્રામ,
વિહિત દ્રાષ્ટને છે આ જગમાં,
એ દેવીનું પાવન—ધામ ?
વન નિર્જન કાંઈ ન્યાં હોયે,
ન્યાં હોયે ખલોત—પ્રભસ;
પ્રખ્યાની એ કલિમા વચ્ચે,

તે છે દેવી કરે, વાસ.
 બાલકન ઓછો પર વિલસે,
 સદૈવ જે સ્મિત ને આનંદ;
 બતાવશે ક્રોધપણ મુજને,
 એ સ્મિતના ઉદ્ભવનું રથાન ?
 બાલ રાચિતું ફિરણ એક જે,
 શર-મેધમાં થયું જ લીન;
 ત્યાંથી નિશ્ચે સૌથી પહેલું,
 ઉપજ્યું અધુર સ્મિત નવિન,

ભાગી અરે ! નિજ જામને, નિદ્રા સદા જગમાં ફરે;
 અધુરે વળી સ્મિત અવનિર્મા, નિશ્ચિન સુખોદ સુખ્યા કરે;

રહતી ચક્રવાકીને.

શ્રીયુત્ 'મલયાનિલ' (બી. એ., એલ એલ બી.)
 (રાગ - ભૈરવી મઝન-તાલ-પિરતો.)

હજી રાત છે એ ચક્રવાકી ! બોલ ના બોલો બીલા,
 અંધાર છે અલિ ! અવનિર્મા જે તારલા અગ્રી રલા.
 ઉધાયલી છે જ્યોત, ઉધા કર્યાં દા ! ફરડી નથી,
 છે શાંત, જો, મર, નાશીળા કંઈ વાયરા વાર્મ રલા.
 જાણું નહી, તુજ નેનતી નીચી નમી નથી પાંદડી,
 નિશ્વાસ દે, નિશ્વાસ ત્હારો ના હજી પૂરા મયા
 હડી નથી હજી આલયી નિદ્રા તણી દોરી મીઠી,
 જો, સુંજતા નથી કુંજમાં અલિ ! અજાણ ના બોલી ગયા
 દા ! ધરમી કીકીયારી ના પાડીય. એ વિરહાતુરી
 ચીરાય છે, બીચાય છે જો, હંસ જોડ, ખલે સુતાં
 રાઈય ના, લીજય ના, લાં ઉજશે વાતુ નહી
 પણ વાર છે-અલિ ! વાર છે. હજી દૂર તેજ બહુ રલાં,
 હજી દૂર તેજ બહુ રલાં, સંમેલનોય દૂર રલાં,
 દા ! વાર છે. આંસુનણાં ઝરણાં હજી ઝરવાં રલાં.
 ઝરણાં મહી ન્હાવાં રલાં, ઝરણાં મહી ફૂલવાં રલાં
 હજી વાર છે, હજી વાર છે, વિરહો સહી જળવાં રલાં.

“ વિભુને વિજ્ઞામિ. ”

લેખકા—રા. રા. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા.

(હરિગીત)

(૧)

અચાનકમનો નાશ હો, સુચાનનો વિસ્તાર હો,
સ્થળે સર્વથી દારિદ્ર્યરૂપી કાળનો મંદાર હો;
હર એક હિન્દુના હૃદયમાં ધર્મનો મંચાર હો,
સર્વેશ ! ભારતવર્ષનો સત્વર હવે ઉદ્ધાર હો

(૨)

સદુ શોક ચિંતા મૂળનો વિશ્વંસ થઈ જાયે સરી,
કર્ત્તવ્ય પથમાં વિઘ્ન કે બાધા જરી આવે નહિ;
શુભ પુણ્યમય આધાર હો—ઐશ્વર્યમય વ્યવહાર હો,
સર્વેશ ! ભારતવર્ષનો સત્વર હવે ઉદ્ધાર હો

(૩)

પારસ્પરિક વિદ્રેષ-ધર્મ્યાં સર્વથા વિભુ ! સાત્ત્વ્ય હો,
અમ દેશ આર્યાવર્તમાં સત્પ્રેમનું સામ્રાજ્ય હો;
પ્રત્યાજ્ઞકર શુભ ઐક્યનો અનુદિન અશોષ પ્રચાર હો,
સર્વેશ ! ભારતવર્ષનો સત્વર હવે ઉદ્ધાર હો.

(૪)

અમ માતૃઆપાનો અમારો પ્રેમ દાર્દ્રિક ફરી વધો,
અમ આર્ય હિન્દુ જાતિ ઉન્નતિના ગિખરપર જઈ રહો,
હરિ ! એક સ્વરથી હિન્દ હિન્દી નામનો યુગ્ગર હો,
સર્વેશ ! ભારતવર્ષનો સત્વર હવે ઉદ્ધાર હો.

(૫)

આતરયન્ન દનો ભાગ ફરી સદુ દેશનાં દુખડાં દરે,
નિજ લુહિ જળથી સ્વદેશને ધન ધાન્ય પરિપૂરિત કરે,
વળી ફરી અમારી જ્ઞાન પ્રતિભા પર ચક્રિન સંમાર હો,
સર્વેશ ! ભારતવર્ષનો સત્વર હવે ઉદ્ધાર હો.*

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

ક્ષાત્રવૃત્તિની સ્ત્રીઓ.

લેખક:—શ. રા. સીતારામ બે. શર્મા.

પ્રસ્તાવ:—

ક્ષાત્રવૃત્તિનો સ્વીકાર કરીને હથિયાર વસાવવાના લશ્કરી કામ માટે ઘણી સ્ત્રીઓ તૈયાર થાય તે વાત અસંભવિત છે; પરંતુ યુદ્ધમાં સહન કરવા પડતાં સંકટોને નહિ ગણકારતાં પુરોનો માફક યુદ્ધમાં ભાગ લેનારી સ્ત્રીઓની પ્રશંસા ન કરવી તે પણ અશક્ય છે. જે આપણે વિવિધ દેશોના સૈન્યોના ઇતિહાસ દુઢવા જુઠાએ તો સ્વયંસૂતિથી હાથમાં શસ્ત્ર લઈ સ્વદેશની લાજનું રક્ષણ કરવા માટે આગળ આવેલી યુવતીઓનાં અમંખ્ય ઉત્તમ ઉદાહરણો દ્રષ્ટીએ પડે છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ ઉભય દિશાના દેશોમાં લશ્કરી ઇતિહાસનું નિરીક્ષણ કરી જોતાં યુદ્ધને પ્રસંગે, યુદ્ધને અંગે કરવામાં આવતાં ન્દાનાં-મ્દોટાં કાર્યો ઉપરાંત, શસ્ત્ર મૂકણ કરી સમરાંગણોમાં ઝૂઝનારી વીર નારીઓના જ્વાળામયમાન દેહાન્તો ઘણાંએ મળ્યા આવે છે. તેમાંથી ચોક્કસ આ લેખમાં આપવામાં આવ્યા છે; કે જેથી જાણી શકાય કે વખત આવે છે ત્દારે સ્ત્રીઓ પણ સ્વદેશને ખાતર રણસામગ્રી બનાવવાનાં કે એવાં બીજાં સાધારણ કામો કરીને ખેત્રી રહેતી નથી; પરંતુ પોતાના વહાલા પ્રાણુતી પણ પરવા નહિ કરતાં રણઘુમિમાં ઉતરી પડી પોતાનું અજાણપણું ત્યજ સખળા બની વીરવ્રતધારી પુરો જોવા પરાક્રમે કરી બતાવે છે.

આર્યાવર્તની શૂરી સ્ત્રીઓ !—

શસ્ત્રજંધના કા'દાને લીધે અત્દારે તો આપણા પુરો જ સારી ધારના ચપ્પુથી થીશાપેન ધડનાં હાથ કપાવાનો ડર રાખે છે, દીવાળીના દિવસોમાં ન્દાનાં છોકરાં રમવાની 'પિસ્તોલ' ફેડે તે જોઈને ત્દેમની આંખો મિચાઈ જાય છે. તો પછી સ્ત્રીઓની તો વાત જ શું કરવી ? છતાં વર્તમાન સમયે પણ મંદ સમયે ચોખ્ખા શરાતન બતાવી શકે એવી સ્ત્રીઓ ગુજરાત અને કાઠિઆવાડનાં ગામડાંમાં છે. પણ જે વખતે દ્વિદમાં શરાતનના ઝરા વહી રળા હતા, જે વખતે માતાઓ યુદ્ધમાં જતા પુત્રોની કમ્મરે પોતાના હાથે તરવાર યુક્ત પટા બાંધતી અને સ્પાર્ટન માતાઓની માફક ખભે દાહ બરાવી વિજયશાળી યદ્ધને પાછા આવળે નહિ તો હાથે ચડીને આવળે એવા આશીર્વાદ આપતી, જે વખતે પોતાના દસ-બાર વર્ષની વયના પુત્રને સિંધારતી જોખમભરી રમતો રમવા લઈ જવા પતિને આમદ કરતી; જે વખતે પત્નીઓ રણઘુમિમાં પતિને શસ્ત્રાદિ સજ્જતી, કવચ પહેરાવી આશિષ આપી વિદાય કરી,

૧. સ્પાર્ટન માતાઓ યુદ્ધમાં જતા પોતાના પુત્રોને કહેતી કે Let them come back on their shield ૨. ધર્માર્થ કે મરીને આવળે

‘મહારા કસરમીના કથ હો ।

સિધાવોજી રણવાટ

* * *

જય કચ્છીએ વળગે પ્રીતમ ।

ભીંજશુ ‘કાગે ચીર;

નહિં તો વીરને આશ્રમ મળસુ

હો । મુર મંગાને તીર.

એવા અલિલાય રાખતી. તે વખતે દિન્દની મહિલાઓમા અસખ્ય શરવીર સ્ત્રીઓ જણાઈ આવે એમાં શી નવાઈ? અને હતું પણ તેમજ હિન્દુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં અને યુદ્ધ વિષયક કાર્યોમાં અસહ્ય જ ભાગ લેતી આવી છે એ વાતથી ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ અગ્નપ્રવા નથી. દાનવોની સાથે લડતા પતિના રથની ધરીભણી જતાં પોતાનો હાથ ધરીને રથને ઉપયોગમાં લઈ પતિને વિજય મેળવવામાં મદદ કરનાર કૈકેયીનું નામ આપી સમાલોચનામાં અગ્રપદે મૂકી શકાય એવું છે. તે પછી મુઘલનું દરજી કરીને જતી વખતે અમર્જનની પાછળ પડેલા યાદવો સહમે લડવામાં પતિને મદદ કરી ત્વરિત ગતિએ રથ હાંકી જનાર મુઘલનું નામ આવે છે. એ સિવાય પ્રાચીનકાળની ધણી સત્તારીઓનાં નામો ગણાઈ શકાય તેમ છે; પરંતુ તે બધું લખવા જતાં પૃથોનાં પૃથો લાચાર તહેમ હોવાથી, આપણે દમણના ઇતિહાસ તરફ નજર નાખી જઈશું તો ભૂવડની માથે લટવામાં પોતાનો પતિ પડ્યા પછી વનરાજને ગુજરાતની માદી કરી મળવા સુધી જંગવનાં અસહ્ય કષ્ટો વેડનાર રાણી રૂપસુદરી અને સિદ્ધરાજને ‘ખોળામાં લઇને યુદ્ધમાં ભાગ લેનાર મીનલદેવીનાં પરાક્રમે ‘ગુજરાતના ઇતિહાસને દીપાવી રહ્યાં છે એમ નાખ્યા વિના રહેશે નહિ. વળી હિન્દના ઇતિહાસ તરફ જોતા રજવા બેગમે, એક કરતાં વધારે વખત યુદ્ધમાં ભાગ લઈ કુશળતાથી દુશ્મનોને વિખેરી નાખ્યાતી, અકબર જેવા મુઘલ સમ્રાટ સહમે યુદ્ધમાં ઉતરી ચાંદી અને સોનાના દાગીનાના ગોળા છોડવા, સુધીની હિમ્મત બતાવનાર અહમદનગરની બહાદુર રાણી આંદળીબીની સને ૧૮૫૭ ના જળવામાં અંગ્રેજો સહમે બાથ બીડનાર ચાંસીની રાણીની પરાક્રમી વાતો યાદ આવ્યા વિના રહી શકે તેમ નથી. તે ઉપરાંત મેવાડ-મારવાડ, મહારાષ્ટ્ર, પંજાબ ને બંગાળમાં પણ ધણી વીરનારીઓ પરાક્રમે કરી ગઈ છે. તે બધાનાં નામથી વિજતવાર વિવેચન કરવામાં ન આવે તોપણ હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસમાં સ્ત્રીઓએ દેશના મંરણજીમાં ભાગ લીધાનાં એટલાં બધાં ઉદાહરણો મળ્યા આવે છે કે તેથી ભેદ થાય છે કે જરૂરના પ્રમંથે પ્રત્યક્ષ યુદ્ધમાં ભાગ લે એટલી શક્તિ અને સામર્થ્ય તહેમનામાં છે.

પશ્ચિમની વીર નારીઓ:-

કલ્પસ્તેથી પ્રકટ થતા 'મોડર્ન રિવ્યુ' માસિકના સપ્ટેમ્બર મહિનાના અંકમાં મિ. એમ. ટર્નર નામક લેખકે 'પૂર્વ અને પશ્ચિમની ક્ષાત્રવૃત્તિની સ્ત્રીઓ' એ લેખમાં કેટલીક નર્દિ જણાવેલી પશ્ચિમની બહાદુર સ્ત્રીઓ વિષે વિવેચન કર્યું છે. તે પહેલાં તે કહે છે કે, જોહાન બ્રાઉન્ઝ આર્ક અને ઓડેસીઆ તથા ટ્રિન્દની જગત્પ્રખ્યાત મહારાણીઓનાં પરાક્રમેથી તો આખું જગત્ જાણીતું છે માટે તેમને વિષે વિવેચન નર્દિ કરતાં, જે સ્ત્રીઓએ ખરેખરાં યુદ્ધોમાં ભાગ લઈ મહાભારત પરાક્રમે કર્યો છે; એવી કેટલીક બોલી જાહેર થયેલી સ્ત્રીઓ વિષે વિવેચન કરીશું, એમ કહી તે નીચલાં વૃત્તાંતો આપે છે:-

ખ્રિસ્તીઓના ડેવિસ:-

ખ્રિસ્તી પદાર્થ મેગઝાઇનમાં એક પુસ્તક સાચવી રાખવામાં આવ્યું છે; તેમાં ખ્રિસ્તી ગદ્યમાં જોડેને એમેઝોન' એ પદવી છાજે તેવી મિસીસ ખ્રિસ્તીએના ડેવિસનાં પગક્રોનું વર્ણન કરેલું છે. તે પુસ્તકના મુદ્રણ ઉપર આ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે:-

"ખ્રિસ્તી એમેઝોન મિસીસ ખ્રિસ્તીએના ડેવિસ, જોડેને માતારોસ એ નામથી ઝાળખવામાં આવે છે, જોડેણે રાજ વિલિયમ અને માર્લબરોના માજી ડ્યુકની સરદારી નીચે અનેક યુદ્ધોમાં પદાવિ સૈનિક અને ડ્રેગન તરીકે કામ બજાવ્યું હતું, અને જે યુદ્ધો પશુ ન કરી શકે તેવા યસ્ત્રોના કેટલાક સુદર દાવપેચો કરી જાણતી હતી, જોડેને માટે તેને કેટલાક પારિતોષિકો આપવા ઉપરાંત રાણી એને જોડાં હમણાં તેનો પતિ સાર્જન્ટ તરીકે કામ કરે છે અને તે અંતકાળ પર્યંત તેજા જ રહી હતી તે એન્સેકાલેજની પેન્શનર બનાવી હતી. તેણે જીવ અને પરાક્રમેનું વર્ણન. આમાંની બધી વાતો તેના પોતાના મેટેરિયો સાબજવામાં આવી હતી અને તે ખરી હોવા વિષે પુષ્કળ ઉપરાધો, સેનાપતિઓ અને એક્સિસરો જોએ હજી દયાત ડે તેઓએ ખાત્રી આપી છે તેઓએ પશુ આ યુદ્ધોમાં ભાગ લીધો હતો અને તેની અસાધારણ બહાદુરીનાં કાર્યો નજરે નિહાળ્યાં હતાં."

એ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલી દક્ષિણ ઉપરથી જણાય છે કે મિસીસ ડેવિસે પુષ્કળ વર્ષો સુધી 'ઈનીચીલીંગ' નામની પદવિમાં ઘણી બહાદુરીભરી સેવા બજાવી હતી. પરંતુ એમેઝોનના યુદ્ધમાં જોડાણે તે મખ્ત રીતે ધવાઈ તેજારે જ તે સ્ત્રી છે એ વાત પ્રકટ થઈ હતી. પરંતુ તેને સેનામાં કાયમ કરવામાં આવી હતી, તે પછી તેણે ફેલેન્ડર્સના યુદ્ધમાં ભાગ લીધો, તે વખતે તેણે ઠંઠાં તોપોના મોંઢા સુધી લડવાએને પાણી અને બીજા જરૂરની સામગ્રી પહોંચાડવાની ઘણી ઉમદા સેવા બજાવી હતી. તે માર્શના પારિતોષિક તરીકે રાજ્યે તેણે જીવનપર્યંત દર રોજના એક શિલિંગનું પેન્શન બાંધી આપ્યું હતું. તે ઈ. સ. ૧૭૪૬ માં મરણ પામી હતી; અને તેને તેની ઉવટની દમ્બા પ્રમાણે વાનખર્યાત્રમી (પેન્શનર) સોની દફનબૂમમાં દફનાવવામાં આવી હતી. તેને યુદ્ધમાં ત્રણ વખત જખમ થવા હતા અને તેણે ત્રણ યુદ્ધોમાં ભાગ લીધો હતો; તેથી તેના માનમાં દફન ક્રિયા વખતે સૈનિકોએ ત્રણ વખત ઝાંઝીતાર કર્યો હતા.

ફ્રેન્ચ હેમેલ:-

બ્રિટિશ સેનામાંથી એક બીબ્લું રસીકું ઉદાહરણ લખ્યે: તે ફ્રેન્ચ હેમેલ નામની બીબ્લું છે. તેનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૧૩ માં સ્ટેપનીમાં થયો હતો. તેણે ફ્રેન્ચ સેનાના યુદ્ધમાં ભાગ લીધો હતો. તેને બ્રિટનમાં સેન્ટ નિકોલસના દેવળમાંના કબરસ્તાનમાં દફનાવવામાં આવી છે. તેનો સ્મરણ સ્થંભ રાખવામાં આવ્યો છે, તેના ઉપર કોતરેલા લેખમાં લખ્યું છે કે:-યુરોપના વિષવિધ પ્રદેશોમાં પાવણ સેનાની પાંચમી પટ્ટણના સાધારણ સિપાહી તરીકે હેમેલે ઢાઢરી કરી હતી ફ્રેન્ચ સેનાના સંગ્રામમાં તેનો હાથ સંગીનની અણીના ગંભીર મારથી ધ્વાયો હતો. તે ૧૦૮ વર્ષ સુધી જીવી ઈ. સ. ૧૮૨૧માં સંસાર છોડી ગઈ. એવા જન્મો રાજ્યે તેની સારી જરૂર રાખી હતી અને કહેવાય છે કે જલ્લાવસ્થામાં તેને સારા પૈસા તેના જરૂરોપોષણ માટે તેણે આપ્યા હતા.

નિકોલસ ડ રાયલમ:-

કેટલાક વર્ષો પહેલાં ચિકાગો હુઝારી પટ્ટણમાં નિકોલસ ડ રાયલમ નામની એક સ્ત્રી સિપાહી તરીકે કામ કરતી હતી થોડેશ્વારીમાં તે એકો હતી. તે પુષ્કળ ખીડી કુંકતી હતી અને ઘણી આનંદી "jolly good friend" સહવાસી હતી. નાગરિક જીવનમાં તેણે ચિકાગોમાંના રશિયન એક્સપીના રાજનીતિમાં કુશળ મંત્રી તરીકે કાર્ય કર્યું હતું અને તેમાં ઘણીજ નામના મેળવી હતી. તેની સાથે ઘણા વખત સુધી કામ કરનારા કેટલાક સિપાહીને છેવટ સુધી તે સ્ત્રી છે એ વાત ઉપર વિશ્વાસ પજુ પડતો નહોતો.

મેડમ ઓશ્કેરવા:-

રશિયન રાજ્યકાંતિના આરંભ સાથે જ 'સ્ત્રીઓની મૃત્યુની પટ્ટણ' - "Women's Battalion of Death" નામની પટ્ટણ તૈયાર થાય છે તે વાત સાંભળી આખા રશિયામાં અજ્ઞાનજાની લાગણી ફરી વળી હતી. તે પટ્ટણની મરદારી મેડમ ઓશ્કેરવાએ લીધી હતી, તેણે અદ્ય સમયની અંદર પ્રત્યેક વર્ગની સ્ત્રીઓની મંતોપકારક ભરતી કરાવી હતી તથા ઘણાજ થોડા વખતની અંદર તેમને લશ્કરી શિક્ષણમાં પ્રવીણ બનાવી રજુબૂમિમાં મોકલવા તૈયાર કરી હતી. જે વખતે પુરો સમરજૂમિમાં પીક બતાવીને પાછા લાગતા, અને તેમનામાંની લગભગ અડધોઅડધ સંખ્યા મારી ગઈ હતી અને ધ્વાજ હતી તેવા ગંભીર પ્રસંગમાં ધસી આવતા સમગ્ર દુશ્મનના ધાવ બીનવા તૈયાર થઈ, તેનો ધસારો રોકવા રજુક્ષેત્રની રેખાઓમાં જોડવાઈને સ્ત્રીઓ ઉઠી રહે તે બનાવ રશિયન ઇન્દ્રિયોમાં ઘણોજ જવાબદાર બન્યો. આ સ્ત્રી સૈનિકાએ સર્વ રીતે પુરો જેવા ગેપાક (Uniform) પહેર્યો હતો, અને બાકીના લઙ્ગવસ્ત્રોની સાથે રહી તેમના સ્નાન ખાલી પડવા દીધાં નહોતાં. રજુબૂમિ માટે એ પટ્ટણ ઉપડી ગઈ તે પહેલાં તેમને છેવટના આશીર્વાદ આપવાની ક્રિયા સેન્ટ ઇસાક કેથેડ્રલના અદાનમાં કરવામાં આવી હતી. તે વખતે હમેશાં યાદ રહી જાય તેવો સુંદર દેખાવ જનસમાજને જેવા મળ્યો હતો ખાલીઓમાં સેના પુન્યનાર પહેલી પટ્ટણના કમાન્ડર મીચીલોફે તેમને વિશે કહ્યું હતું કે, "પેટ્રોગ્રાડની

આસપાસ એ પટ્ટણ હતી. જે સમૂહ - રીતે કેળવાયેલી અને સાચામાં સાચું નિયમન (Discipline) પાળનારી હતી." તે પટ્ટણે પેટ્રોગ્રાડમાં થયેલી છેલ્લી ઝપ્પાઝપ્પીએ જેવા ભાગ લખ્યો હતો તે વાતની વિગતવાર હકિકતો હજી મળી શકી નથી, તોપણ મેક્સિમિલિસ્ટ લોકો વિરૂદ્ધ લડીને તહેમણે 'શિશિર પ્રાસાદ' (Winter pleasure)નું જેટલાક વખત સુધી રક્ષણ કર્યું હતું. એવી ખબર હિન્દુસ્થાનમાં થોડા સમય પૂર્વે રૂટરે મોકલી આપી હતી.

નાડેઝડા ઍન્ડ્રેયેવના દૂરોવા:-

રશિયાની વર્તમાન યુદ્ધ વિષયક હકિકત લખ્યા પછી; એજ ભૂમિમાં એક સદી પહેલાં થઇ ગયેલી વીરાંગના (Lady Chevalier) નાડેઝડા ઍન્ડ્રેયેવના દૂરાવાનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના રહી શકાતું નથી. રશિયન સેનાના ઇતિહાસમાંની ઘણી જાણવાબેગ વાતોમાં દૂરોવાના સાધારણ સૈનિક તરીકેના અનુભવના પ્રસંગો ઘણા ધ્યાન ખેંચનારા છે. તે ગાત્ર ૧૬ વર્ષની વયની આશિકા હતી તે વખતે તહેને લશ્કરી જીવન ગાળવાનો શોખ થયો, અને છાત્રાના જેવાં કપડાં અને ડાઝેકનો ઝભો પહેરી તે કોઝેક ટૂંકડીમાં દાખલ થઈ રહી પોતાની પટ્ટણમાં ૧૬ વર્ષનો ગભરૂ અને ખુબસુરત યુવક નેડાચો તેથી કોઝેક ઘણાં જ ખુશ થયા અને થોડા સમયમાં તે દૂરોવા આખી પટ્ટણનો 'માનીતો છાત્ર' થઈ પડી, રશિયામાં સ્વાભાવિક રીતે જ શિયાળો મણેજ કડક હોયછે, પરંતુ તે 'શિયાળો દરમ્યાન તહેણે પોતાની પટ્ટણ સાથે કૂચ કરી અને ઝાવણીનું જીવન ગાળ્યું હતું, લશ્કરી માણસોને કરવા પડતાં દરેકજનાં કાર્યો અને 'કૂચ' નિયમિત રીતે કરી અને લશ્કરી નોકરીનાં કંટાળા ભર્યા કાર્યો સમારે કટાખ્ખા વિના તત્પરતાથી અગ્નિમાં હતાં, તથા સાધારણ રશિયન સૈનિકનું કઠિન જીવન તહેણે કંઈપણ અડગાડ કર્યા વિના યુગર્વું હતું તહેણે ગરદાડના નંગામમાં પ્રથમ ભાગ લીધો હતો અને લશ્કરમાં દાખલ થતી વખતે તહેને માટે ખીન્નના મનમાં જહેની અજાયબીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી તહેની જ તહેના એ યુદ્ધમાંના પરાક્રમથી પણ થઈ હતી. આ યુદ્ધ વખતે એક રશિયન અફસરને દુશ્મનના ડ્રેગન (થોડેસ્વાર)ના માણમે દાખલ કર્યો હતો અને તહેને પૂરો કરી નાખવાની તૈયારીમાં હતો તે દ્રશ્ય દૂરોવાની નજરે પડ્યો, કે છતાં જ એક ક્ષણ પણ ન યુવાવનાં એ તરફ વીરાંગના થોડા ઉપર બેઠીને એક શ્વામે ત્યાં જઈ પહોંચી અને પોતાના વિરત ધૈર્યથી તહેણે ક્રેન્ચ ડ્રેગનને નાશી જવાની ફરજ પાડી; અને દાખલ અફસરને પોતાના થોડા ઉપર બેસાડીને પાછી આવી. ક્રોડેન્ચની ભયંકર લડાઈમાં પણ તહેણે ભાગ લીધો હતો. ત્યાં દૂરોવાની પટ્ટણનાં અડધા અડધ માણસો ધારાનીય થયાં તે છતાં પણ તહેણે વિરલ પરાક્રમ ગતાવી પોતાના સહકારોનાં પ્રાણ બચાવ્યા હતા, તે વખતે સધળે રચળે દૂરોવા ઓ સૈનિક છે એવી વાતો થઈ રહી અને ખૂબ સન્માદ અલેક્ઝાન્ડરે તહેને મળવા તેડાવી અને ઓગણીસ વર્ષની વયના એ તરફ કોઝેકનું ઘણી માયાબરી રીતે તહેણે સ્વાગત કર્યું ત્યાં પોતે ઓ છે એ વાત તહેણે કયુદ્ધ કરી સમારે તહેની દિમ્મનની પ્રશંસા કરી અને કહ્યું કે:- "તેં મારા સાચાનવની સ્ત્રીઓમાં મોટી નયન થો તહેણું પરાક્રમ ગતાવવાનું ઉમદા ઉદાહરણ પૂરું પાડયું છે." તે પછી પણ લશ્કરમાં રહેવાની તહેની ઉત્કટ ઇચ્છા જોઈ સમારે તહેને અફસરની જગ્યા આપી અને તહેણું

નામ પોતાના જ નામથી એવેક્યાન્ડર પાડ્યું. તે પછી ફોરાવા એ જ નામથી ઓળખાતી હતી. પછી તો ધીરે ધીરે ને આગળ વધી અને અષ્ટમીની એક દુકાન (Jewellery shop) ની ને બહાદુર, વિશ્વાસ મૂક્યા ગોચર અને ઉત્તમી કમાન્ડર થઈ શરી. તહેજે એની કાર્મીદીમાં લગાવથી તમામ લગાઈઓમાં ભાગ લીધો હતો, અને દરેકમાં જે જે સ્થળે લગાઈ વધારે લાખગીત રીતે લાગતી હોય તે સ્થળે જ તે નીડરતાથી જાળને ચૂંટી હતી. સ્મૃતિભેન્દક આ ગળ તહેજે નેપોલિયન માથેની લગાઈમાં ભાગ લીધો હતો અને ઘણી વગન મરનાં મરનાં ગયી ગઈ હતી. છતાં એ યુદ્ધમાં તે ખીજ વખત લગાઈ હતી. તહેની ૨૫ વર્ષની વય થઈ તે વખતે તહેના વૃદ્ધ પિતામાદા પેન્ડા, તહેની સુસૂયા કરનાર કાઈ ન હોવાથી દેગમેચા કરતાં એ વખતની પિતૃસેવાને ઉત્તમ માની તહેજે લશ્કરની નોકરી છોડી હતી. તે પછીનું સમય જીવન તહેજે એક નવનકયાઓ લખનાર તરીકે ગાણ્યું હતું ૧૮૮૬ માં તે મરણ પામી તે વખતે સમ્પૂર્ણ રીતે લશ્કરી માનપાન સાથે તહેની દરુદિયા કરવામાં આવી હતી.

એશિયાની વીરાંગનાઓ:-

યુરોપની માફક એશિયા ખંડમાં હિન્દુસ્થાન શિરામના ખીજ પ્રદેશમાં પણ માતૃ-જૂમિને શોભાવે તહેની વીરાંગનાઓ પાછી ગઈ છે. પોતાના માતૃ-પુત્રો સ્વદેશની ખાતર રયુમાં પડ્યા પછી માતૃજૂમિની મેનામાં મરવા જવા માટે પોતાને આક્રોષ પુન નહોતો તે માટે લગનારી વીરાંગનાઓ જાપાનમાં પાછી ગઈ છે. તે સિવાય ખીજ એરી ધણીએ વીરાંગનાઓ ચીન અને જાપાનમાં થઈ શરી. હવે એશિયા ખંડની પશ્ચિમ દિશા તરફના પ્રદેશ તરફ જોઈએ.

પતિ પાછળ ચૂંટનારી બહાદુર સ્ત્રીઓ:-

આરમ લેહિા સાથે થોડા મેરસિનોના યુદ્ધમાં અચાન નામના આર્ફસરની પત્નીએ કરેલા મહાન પગલમું વર્ણન ગિગને કર્યું છે. પોતાનો પતિ યુદ્ધમાં પડતાં જ તહેના થયો મજ તે લડવંદવાઓની મધમાં દાખન થઈ ગઈ હતી અને ચૂંટ્યા લાગી હતી. તહેના પહેલા જ બાણે જાનહારનો હાથ લીધો નાખ્યો હતો અને ખીજ બાણે જે આરમ તીરંદ જે પુષ્કળ મેરસિનોના અને તહેના પતિના પ્રાણ લીધા હતા તહેને ધાવણ કર્યો હતો.

તહેની જ રીતે રણગમમાં પોતાના પતિઓની પાછળ પરાક્રમે કરી ગતાવતાર પુષ્કળ મુમતમાન નારીઓના દર્શનનો આપી રાગય લેમ છે. ઘણા પ્રમોમાં પૂર્વની રમણીઓ, યુદ્ધમાં જોડાઈ છે અને પુરોની મદદ ધોડરવારીમાં નિપુજના અનાયા ઉપરાંત તીર અને જાલઓ ઘણી મુદર રીતે વાપરી જતાબ્યા છે.

કોટાઈમાંએ બેખારા જીત્યું તહેનું માન પણ સ્ત્રીઓને જ, થો છે કારણકે રણસેવમાં સૈન્યની સાથે આવેલી સ્ત્રીઓની આગ દિમ્બનથી જ લડવંદવાઓને પાણી ચડ્યું હતું એટલે એ વિજયનું માન તહેમને જ થો છે.

હિંદી ઈનિદાસમાંનાં કેટલાંક ઉદાહરણો પ્રત્યુન લેખને મોખરે આપ્યાં છે. તે ઉપરાંત પશ્ચિમની સ્ત્રીઓની માફક લશ્કરમાં નૈનિક તરીકે જોડાઈને કામ કરનારી ઘણી સ્ત્રીઓનાં

ઉદાહરણ પશુ મળે છે. તૈમુરના લશ્કરમાં પુરોનો માથે સ્ત્રીઓ પણ બેસાતી અને પુરોનોના જેવી જ સરમ ધોડેસ્વારી કરી જાયની.

યૂરોપી યાદવીમાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો:—

વર્તમાન યાદવીમાં ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, અમેરિકા અને રશિયન સ્ત્રીઓએ યુદ્ધ સામગ્રી ખનાવવામાં, તથા પુરોનોને યુદ્ધમાં મોકલી તહેમનાં જૂદી જૂદી જાતનાં કાર્યો કરી ખતાવવામાં જંગલને ક્ષાત્રવૃત્તિનું જ પ્રદર્શન ખતાવ્યું છે. ઉપરાંત દયાની બહેનો તરીકેની 'રાતા કોસ'ની મંડલીદ્વારા પણ તહેમલે પ્રથમનીય સેવા બજાવી છે. હિન્દુસ્થાનમાં પણ સ્ત્રીઓએ સૌમનાયની ૧૦૨૨ની પ્રખ્યાત લડાઈમાં તથા બીજી લડાઈઓમાં ઝેરાં કાર્યો કરી ખતાવ્યાં હતાં ઉપરાંત સીના, દમવંતી અને દ્રૌપદીએ પણ સંકટ મળ્યે પતિના પગલાં યાની પેડે તહેમની વાસે રહેવામાં અને સાચીત્રિએ ચમરાજ માથે બૂઝવામાં ક્ષાત્રવૃત્તિનું જ અનુસરણ કર્યું હતું એમ કશા વિના ચાલે તેમ નથી ઉપરાંત પ્રતાપની માથે રહી જંગલે જંગલ રખડી અમલ દુઃખ વેડવામાં મેચડની મહારાણી-પ્રતાપની રાણી-એ ખતાવેલી હિમ્મત અને ધીરજ એમાં મમત્ર બૂમડગની સ્ત્રીઓએ જણાવી જેવાં છે. આ ઉપરથી મિલ્લ ચાપ છે કે સ્ત્રીઓમાં પણ યુદ્ધ મખાનાં મંડેડા સહન કરવાનું અને સાહસો ખેડવાનું પરાક્રમ હોય છે. પ્રયુ! જારન મહીલાઓમાં ફીળી એ વીરવૃત્તિ જગ્યન કરો જાને ખારતની ઉભ તિમાં રહેમને સહભાગી કરો! અસ્તુ

—❦(૦)❦—

બંગ મહિલાઓ!

લેખક:—ત્રીયુત "ધીરજ."

બ્યક્તિઓ અને જાતિઓના માનસિક વિકાસ, શારીરિક સંગઠન, ને સામાજિક રિયલિટી અધિકતર સ્થાનીય પ્રકૃતિ વૈચિત્ર્ય, જંગ-ચાલુ અને જમિના વૈશ્ય ઉપર નિર્ભર છે. સ્થાનિય પ્રકૃતિની કોરના સ્થાનિય સ્ત્રી-પુરોનોના શરીરને બળવાન તથા કોર બનાવે છે. અને પ્રકૃતિની લાવરણના તથા કમનીયતાજ સ્ત્રી-પુરોનો લાવરણતા તથા કમનીયતા પ્રદાન કર છે પ્રકૃતિનું જે સ્થાન લાવરણ્યદીન, તૃણાવૃત તથા વાલુકાપૂર્ણ છે, ત્યાં વીર્ય, શૌર્ય અને તેજસ્વિતાનો વિકાસ થાય છે અને ત્યાંના લોકોનાં શરીર સુગઠિત, પરિશ્રમશીલ અને મજબૂતની હોય છે. જે દેશ સૌંદર્ય ને કામગનાપૂર્ણ હોય છે; ત્યાંના નિવાસિયો સાહસ-દીન ને અપરિગમી કિન્નુ કવેત્રમય અને લાવરણ્ય હોય છે. આથી પંજાબ અને મેચાડ શક્તિપૂર્ણ તથા મજબૂત છે અને અંગદેશ બળદીન તથા શક્તિ શૂન્ય છે. વિદ્યા તથા સુદ્ધિમા ભારતનો કિર્તિ-કેન્દ્ર હોવા છતાં અંગાજ દૈદિક બળમાં દીન દીન અને પરમુખા પેહી છે. મગસ્ત દેશમાં અંગાજ શારીરિક બળ અને શૌર્યમાં નિષ્કૃષ્ટતમ છે. પહેલાની વાન બાલુ પર રાખીએ તોપજ આજ અહારાજ્ઞ લગિનીગણ પોતાનાં હાથથી અથ અલાવે છે, પંજાબ, રાજપૂતાના અને સંયુક્ત પ્રાન્તની લગિનીઓ અમચાગી ગુદ

કાર્યો કરી સ્વામીને તે સંતાનને સુખરૂપ યજ્ઞ પડે છે. તેમના શરીર બળિષ્ઠ, કર્મક અને સુદૈર્ઘ્ય જણાય છે; પણ બંગ નારીઓ મંદજિ, યુક્ષિત મસ્તક અને દુર્બળ લીધુ શરીરોથી બંગ સમાજની શોભા વધારી રહી છે ! તેમની દુર્દશા જોઈને જાતિની દૈનિક ગાપ-હુતા તથા સાહસહિનતાની સ્મૃતિ યજ્ઞ આવે છે કે જેથી હતાશ થવું પડે છે. કિન્તુ તે સાથે એ જાગિનીયોને જોઈને હૃદય આનંદથી પુષ્કિત થઈ જાય છે. બંગ લલનાઓની આ પ્રકારની દુર્દશાના કેટલાક કારણો છે. એક તરફ બંગ દેશનો આર્થિક વાયુ અને વિસ્વાદ જળ છે. બંગ તરફ કેટલીએક સ્વાર્થમય અવિવેકપૂર્ણ સામાજિક પ્રયાસો છે. શરીર સંબંધમાં અસાવધાનતા અને સ્વાસ્થ્ય વિષયમાં અતિશય અજ્ઞાન દૈનિક અવનતિના કારણ છે. ભારતના અન્ય પ્રદેશોમાં ગાંધીય અને સામાજિક જીવનમાં શરીર સંદર્ભનો ભાવ-કાંઈક અધિક છે; તેથી ત્યાંની જાગિનીયોને જાલ્યજળ તથા યુવાકાળ વિગેય રૂપથી વિદ્યસિત થાય છે. કિન્તુ બંગલાગિની જાર-તેર વર્ષની ઉંમરે જનની થઈને જીવનના સુખ તથા સ્વાસ્થ્યને વિસર્જન કરી દે છે. અને આસાધ્ય રોગિની થઈને સમગ્ર જીવન શારીરિક વેદનાઓ તથા અશક્તિમાં વ્યતીત કરે છે અગર જોકે એતદેશીય મગરત નારી જાતિની અવસ્થા અધમ છે, કિન્તુ બંગદેશીય નારી વર્ગની અવસ્થા અધમતમ છે, બંગ મહિલાઓની આ પ્રકારની શારીરિક દુર્દશા, નિસ્તેજતા અને માનસિક બલહિનતા; બંગ પુરુષ-સમાજની દૈનિક નિઃકૃપતા, નિર્બળતા અને કાયરતાનું મુખ્ય કારણ છે. મંદુક પ્રાતની સાગ ધરતી સ્ત્રીઓ મંદિરમાં દર્શન કરવા તથા ગંગાતટ પર રનાન કરવા પડે આલીને જાય છે; કિન્તુ બંગીય બદ ધરોની મહિલાઓ કદી ધરની બહાર પગ મૂકતી નથી. બંગનારીને માટે સ્ત્રીયોગિત-શૌચ તથા લેજસ્વિતા અતિ તુચ્છ પદાર્થ મનાય છે. ધણીઓની એવી માન્યતા છે કે બંગ મહિલાઓ ધણી શોખીન તથા વિવાસપ્રિય છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે એમ નથી. અગર જોકે નારી માત્ર સુખપ્રિય છે અને તેમાં પણ બેદ એ છે કે બંગ-દેશીય નારીગણ સૌંદર્યપ્રિય અને કામજતાપ્રિય છે આ તરફનો નારી સમુદાય પ્રાયઃ સૌંદર્યજ્ઞાન રહિત છે.

બંગ જાગિની કોમળપ્રાણી, પરદુઃખકાતરા હોવા છતાં પણ કષ્ટ સહન કરવાની સાક્ષાત્ પ્રતિભા છે. બંગ વિધવા અને બીજા પ્રતિભાની વિધવા વચ્ચે જલુ તફાવત છે. બંગ વિધવા ભણે પાંચે વરસની હોય કે પચાસ વરસની હોય પણ તે મર્વ સુખથી વંચિત છે. તેને નથી સારા વજ્ર મળતા કે નથી સાઈ જોજન મળતું. તે હસીને કાઈની સાથે વાત કરી શકતી નથી કે કોઈ મુશ કાર્યમાં સંમિલન થઈ શકતી નથી. તેથી તે નિસ્તેજપ્રાણી અને લેજહીના થઈને જીવન વ્યતીત કરે છે. મુજરાતની વિધવાઓનું જીવન પણ ધણુ કલેશમય છે તથાપિ સામાજિક ને પારિવારિક કુબવહારોથી જેટલી બંગદેશીય વિધવાઓ અધિન છે તેટલી બીજા કાષ્ટ પણ પ્રાતની વિધવાઓ વ્યથિત નથી !

બંગદેશીય પિલા અને છુદિમાં યજ્ઞલાભ તો કયો છે. કિન્તુ પોતાના દૈનિક દૈર્ઘ્યને લીધે તે સદાનો હલકિન ને અપમાનિત રહ્યો છે. બંગ માતાએ અનેક છુદિમાન તથા ગાનવાન પુત્રોને જન્મ આપી પોતાનું મુખ ઉજ્જવળ કર્યું છે; કિન્તુ શરીર, તેને બંગ ધારી નરપુંગવોની જનની કહેવાયવાનું સૌંદર્યને હણુ સુધી તેને પ્રાપ્ત થયું નથી. નારી

વ્યક્તિ તથા જ્ઞતિની જનની છે. નારી રામ, અર્જુન, ભીષ્મ અને કર્ણની પ્રણેતા છે. નારી શિવાજી અલેક્ઝાન્ડર, નેપોલિયન અને સીક્રરની જનેતા છે. તે નારીને ધન્ય છે જે પ્રતાપ તથા નેલસન જેવા સ્વદેશ વત્સલ સંતાન ઉત્પન્ન કરી શકી ! જંગ ભગિનીઓ ન્યાં સુધી પોતાની દૈહિક અવસ્થા ઉપર ધ્યાન નહિ આપે અને કર્મવીરોની જનની થવાની ઇચ્છા મનમાં નહિ રાખે ત્યાં સુધી જંગ દેશનું કલંક દૂર થઈ શકશે નહિ. ભારતના બીજા પ્રાંતોના લોકો વ્યવસાયજીવી છે. અને પરિશ્રમ દ્વારા જીવનનિર્વાહ કરે છે તેથી તે પ્રદેશોનું નારીજીવન પણ એવા ભાવથી વ્યાપ્ત હોય છે. જંગવાસીઓ મસ્તિષ્કજીવી છે; તેથી શરીરની તરફ તેઓનું ઝોટાનું બહુ ધ્યાન નથી. શારીરિક ઉત્કર્ષના સાધન ત્યાંના સ્ત્રી-પુરુષોનો આદર્શ નથી ! મારવાડ કે પંજાબમાં કદી જળ પરીક્ષાનો સમય આવી જાય છે તો માતા પોતાના પુત્રને સાદસ ને પ્રોત્સાહન આપી કહે છે કે 'લક જા, બેટા,' કિન્તુ જંગજનની પોતાના પુત્રનો હાથ પકડી પસડી જઈ કહેશે કે—“નહિ બેટા, ચોટ આવી જશે, ચાલ મેર.” જંગ દેશના પુરુષોમાં ન્યાં સુધી વીરગિત આદર્શ પ્રવેશ નહિ કરે ત્યાં સુધી જંગ નારી આદર્શ વીરગાથા નહિ ચાલ શકે. કાંઈ જંગ દિવિએ કહ્યું છે કે:—

“સાત કાટિ સન્તાને રે હે જંગ-જનનિ !

રેજે છે જંગાલી કારે માનુષ કરાનિ ॥”

અર્થાત્ હે જંગ જનની ! આપે સાત કાટિ સંતાનને જંગાળજન બનાવીને રાખ્યા મનુષ્ય નહિ કર્યાં. વીર નેપોલિયન ન્યાં સર્વ દેશોને જીતીને ઇંગ્લાંડથી પરાજિત થઈ ગયે; ત્યારે તેને કાંઈએ પૂછ્યું કે તમે ઇંગ્લાંડને કેમ ન જીતી શક્યા ? નેપોલિયને ઉત્તર આપ્યો કે જો ફ્રાન્સમાં ઇંગ્લાંડના જેવી વીર માતાઓ હોત તો તે દેશ પૃથ્વીનો અધીશ્વર થઈ જાત. જે બહેનોને શારીરિક ઉત્કર્ષની ઇચ્છા હોય તેમણે ધરનાં તમામ કાર્યો નોંધરાથી ન કરાવતાં સ્વયં હાથથી કરવાં જોઈએ. આજ દેટલીક ભણેલી બહેનોને ધરનાં કાર્ય કરતાં સુગ આવે છે, તે બોદુ છે શારીરિક ઉત્કર્ષને માટે પરિશ્રમનાં કામ તેમણેજ કરવાં જોઈએ સંયમ, શ્રમ અને વ્યાયામના અવ્યાસ વિના વીરપ્રજ્ઞા કહેવરાવવાની કાંઈ સ્ત્રીએ આશા કરવી નહિ !

બીજા પ્રદેશોની સ્ત્રીઓ કરતાં જંગભગિનીઓ કાંઈક અધિકતર લજ્જાશીલા હોય છે અને તેમનામાં ભક્તિભાવ પણ અધિકતર હોય છે. આ ભક્તિભાવની મતલબ કેવળ દેવ દેરીઓની પૂજા તથા ઉપાસના માથેજ નથી; કિન્તુ આત્મીય જન તથા શુદ્ધજનોની ગેના જે સદનસીવતા અને ભક્તિમાવધી કરે છે તે વર્ણનાતીત છે. શુદ્ધરાતની સ્ત્રીઓ વન ઉપવાસ તો કરે છે કિન્તુ શુદ્ધજનોની અને સંબંધીઓની સેવા તેઓના જેવી કરી શકતી નથી. જંગ ભગિનીઓ દુઃખ અને આર્થિકતામાં બહુજ દાતર બની જાય છે. પોતાની સામે અંધારાને અંધારાજી લુએ છે. નમ ભાવ અને લજ્જાશીલતાને લીધે તો આત્મ-જળ વધારી શકતી નથી. હમેશ પરમુખાપેક્ષી રહેવાને લીધે બહુજ કષ્ટ ઉપાવે છે

ભગિનીમણ ! જગો. તમારામાં મર્વ શક્તિનો અંશ હોવા છતાં શક્તિ બંદુ કષ્ટ છે. જે શક્તિના પદતલમાં સમસ્ત જગત ન્યા પુરપૂરી સિધ છે એ શક્તિના અંગમાં આજ શક્તિનો આવો પ્રાપ્ત ! હો ! અને નમક દેવધર્મ અર્થે દેવ વીરપૂજના અર્થે વીરગાથા

યર્ષને દેશને શક્તિમંત્ર પૂજા મનાવે. બહેનો ! દિંદના મગસત પ્રતિની મંગળ કામનાઓ ! તૈયાર થાઓ, દેશનું મંગળ કરો. નિર્બળતા-પુણ્યરૂપ ક્રોમળતા-વૃથા લગ્નસિદ્ધતા-મિથ્યા આત્મવચના-દુઃખોત્પાદક વિવામિતા હાથી રાષ્ટ્રહારમાં નવચેતના પ્રકટાવે. વીરગનાઓ બની વીરપુત્રો પેદા કરી વીર પ્રસુતાનું નામ સાર્થક કરો. હિન્દુનું જાતી તમારી પવિત્ર ગળવતી કુર્બાની છે. તમારી શારીરિક ઉન્નતિ તરફ ધ્યાન આપો. સમસ્ત રાષ્ટ્ર સત્વર ઉન્નત થશે બહેનો ! એ યરા લાભ વરો ! દૃષ્ટિ.

—❦—

આદર્શ અખળાઓ.

(ઉચ્છ્રેષ્ઠ ઉપરથી.)

લેખક:—રા. રા. તરવર એમ. વીમાવાળા.

૧

ચાઇન્તલ દેશપ્રેમી માતા.

ગીતમાં પિતૃમાતૃ મેવા અને આઘાપાલનનો સિદ્ધાંત બદલ પ્રચલિત છે. એક સમયે ચીનનો એક પાદશાહ સંકટના ચક્રમાં સપડાઇ ગયો તેના કાંઈ જુલમી કૃત્યથી ઉશ્કેરાઈને એક નાનકડા કઠિરે સ્વતંત્રતાનો ઝુડો હાથમાં લઈ મૈત્ર્ય ઉભું કર્યું અને પછી પાદશાહને તેણે પોતાના બાહુબળથી નસાડ્યો.

કર્મયોગે એનું બન્યું કે પેલા કાઠિરની માતા પેલા પાદશાહના હાથમાં ફેડી બની. પાદશાહે પોતાને મળેલી આ તકનો લાભ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક અમલદારને, હાથમાં તાગી તરવાર આપી તેણે પેલી વીર અખળા પાસે મોકલ્યો સાથેજ એક સન્દેશો મોકલ્યો. “ તારા પુત્રને તેનું સૈન્ય ત્રીસેરી નાખવાની આજ્ઞા તું નહિ આપે તો તને પોતાને યમ ઇશ્વર કરી દેવામાં આવશે.”

દેશની મુક્તિ અને રાષ્ટ્રની સ્વતંત્રતાને માટે વિરલ જુરસો ધરાવતી એ વીર અખળાએ શું કર્યું ? વિચારનું એક દારૂ તેના વદનપર તરી આવ્યું. “ શું તારો સ્વામિ એમ ધારે છે કે હું, એટલી બધી અજ્ઞાન છું કે એક રાષ્ટ્ર અને તેની સ્વામિ વચ્ચે દેવા પ્રકારનો સન્ધાન હોવો જોઈએ અને રાષ્ટ્રને સુખી કરવાની ફરજ રાખના માયા પર અવલબેલી છે એટલુંબેદ જાણુની નથી ! આ પ્રકારના સમ્બંધનું ખણકન કરનારો શુંહો. પાદશાહે આ-મર્થો છે અને એા ફર પાદશાહના અજ્ઞાન દયિત્વાર ! એક અખળાને હાથે તારો રાષ્ટ્ર-ધર્મ શીખ.

આ રગેરગ એનન પ્રેરનારા જોશદાર યુદ્ધે સાથે તેણે પેલી તરવાર ઘુંટવી લીધી અને પોતાની જાતીમાં ખોસી દીધી. “ નીચ ગુલામડા ! ” ધડધડ રફત તેની જાતીમાંથી થઈ જઈ તેને ત્રિશૂળ બનાવવું હતું ત્યારે તે બોલી, “ હજુએ જો તારામાં કાંઈ સમજ મડગુજી હોય, તો લઈ જા આ રજા મારા દેશપ્રેમી પુત્ર પાને. રાષ્ટ્ર તરફથી ગીતમનું વેર

લેવા અને સિતમગરને શિક્ષા કરવાનું તેને કહે. અત્યાર સુધી તેની માતા તેના હાથમાં કેદ હોવાથી તેને રહેજ કર-રહેજ સાવચેતી રાખવા પડતાં. પોતાના રાષ્ટ્ર માટે લોગ આપવા માટે તે હવે છૂટો છે !

એનું નામ તે વીર માતા !

૨.

પિતૃપ્રેમી બાળા.

જે પિતૃપ્રેમી યૌવનાનું ઉદાત્ત ચરિત અર્થે આલેખવાનું છે તેનું નામ પ્રેરે હતું. જેનો પિતા એક ઉમદા રશિયન કુળમાં જન્મ્યો હતો અને અઢારમી સદીમાં ના બાગમાં ચલેલા રશિયા અને તુરકી વચ્ચેના યુદ્ધોમાં તેણે પોતાનું બાહુબળ આપી નામના મેળવી હતી. પરંતુ બાહ્યચક્રને લીધે, જેટલેક સમયે સરકાર વિરુદ્ધ યુદ્ધો કરવાનો મંશય તેના પર આવ્યો અને પોતાની નિર્દોષતા તે સાબીત કરે તે લાગ તેને શિક્ષા કરવામાં આવી. એને જીવનભર સાધનિરીયામાં દેશનિકાલ કરવામાં વ્યો અને એની જિનનિઓ અને ન્યાયની માંગણીઓ રદ ગઈ.

એની પત્ની તથા બાળક પુત્રી સાથે એને આ અત્યંત દુષ્કર હવાવાળી વિક ગ્યાએ ફક્ત થોડું બચ્યું મળે એટલી ગોઠવણ કરીને મોકલી દેવામાં આવ્યો. પ્રેરેકો પોતાના જીવનના પ્રભાતમાંજ શું નોયું ? અત્યંત વિકટ ગરીબાઈ, તેથીયે બપોલનક અને સપ્ટેમ્બરથી મે મ સ સુધી સતત પડયું રહેતું બરફ ! ઉનાળામાં કાંઈક મળી જતી અને તેટલી મહેનત કરવા એ વાનકડી બાળા સાનંદ દોડતી અને પોતાના પિતાની ચિંતાનું કારણ જાણ્યા વિનાજ તેમને વધારે ને વધારે સુખી કરવાના સઘળા વિશ પ્રયત્નો આદરતી.

બપોરે પંદર વર્ષની તે યર્ષ ત્યારેજ તેને ખબર પડી કે તેનો પિતા એક કાલ ચલેલો યુદ્ધોગાર છે ! પોતાના કામ પરથી અચાનક આવતાં તેણે પોતાના ! ઝાર પર ફરેલી એક અરજનો નિરાશામય કિતર વાંચી લગતાજ યર્ષજતો જોયો અને પણ સેન્ટપિટર્સબર્ગ-પેટ્રોગ્રાડ જઈ પોતાના પિતાની મુક્તિ માટે વિનંતિ કરવાનો એ બાળાએ કરાવ કર્યો.

જે પોતાનો એ કરાવ તેણે પોતાના પિતાને કહ્યો હોત તો તેને દસી કા આવતે ! કરાવ તે કેવો ! પેટ્રોગ્રાડ ત્યાંથી સેન્ટકો માર્ષલ દૂર હતું ! તેના પિતા પાસે વિશ્વ સાધનો ન હતાં અને હોત તોયે શું ? સાધનિરીયાના એ વિશ્વપ્રદેશમાં સુમારે રવી એટલે-એ વિચારજ કોઈક સાધારણ બાળાના હૃદયને કમ્પાવી નાખવા પૂરતો પરંતુ પ્રેરેકવિયા જેની તેવી બાળા ન હતી. મમે એવી સુસ્તેલી આવી નડે તોયે આલતા, એકલાં પણ એ સુમારે કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

પહેલાં જેટલોક સમય વિચારમાં ગાળી પ્રેરેકવિયાએ પોતાનો વિચાર પિતા મ ક્યો ! અને તેમણે તે દસી કહ્યો અને આખરે ચિદવર્ષ જઈ પિતાએ એ વિચાર હડગની ગોઠવી મનાજ તેને કરી. એ વાર્તાને ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં.

દરમ્યાન પ્રેરકોવિયાની માતા માંદી પડતાં તેણે તેની આકરી ધૈર્ય અને કૌશલ્યથી કરી તેની આજ્ઞા તો મેળવી.

એવામાં પ્રેરકોવિયાનો અત્યંત આગ્રહ જોઈ તેના પિતાએ તેને પાસપોર્ટ માટે અરજ કરવાની રજા આપ્યેથી, પ્રેરકોવિયાએ તે પ્રમાણે અરજ કરી અને તેનો જવાબ હકારમાં આવ્યો. સાંપ્રિરીયાની બહાર જવાને, પ્રવાસ કરવાને પ્રેરકોવિયાને રજા મળી.

આખરે પિતાએ પણ સમતિ આપી કાષ્ઠપણ અખળાએ ન કરેલું એક અસાધ્યજ ગણાતું કાર્ય કરવા પ્રેરકોવિયા તૈયાર થઈ ગઈ.

અનેક વાવાઝોડાંઓ, તોફાનો અને હિમવૃષ્ટિઓ સહન કરતાં તે આગળ ને આગળ જતી ગઈ. આખરે તેના લોહીના વહનને લીધે રક્ત ઘર્ષ ગયેલા ચરણોએ ચાલવાની ના પાડી. એક ખેડૂતને દયા આવ્યાથી તે તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો, અને તેની સારવાર કરી. કેટલેક સમયે તે શાંત થઈ. પરંતુ તે સમયે શિયાળો બેસવાથી સફળ થઈ શકે તેવું નહતું. આથી તે કશુંકુદ્ય અપરિચિતોનો આશ્રય લેતી.

પ્રમંગોપાન તેને અનેક દયાની વિશ્રુતિઓ મળી આવતી મેડમ મિલિન નામની એક દયાળુ અખળાએ તો તેને પોતાને ઘેર કેટલોક સમય ગળી લેવાની ગણતરી અને 'નિર્જની' શહેર તરફ જતી ઘોટમાં બેમાડી આપી એટલું જ નહિ પણ ઓળખાણના પત્રો પણ આપ્યાં.

આખરે આંધ્રે તે કેવો ! પિતૃપ્રેમને લીધે પિતૃમેના મનદર્શનો નીકળેલી એ ખાળા ઘોટમાંથી પડી ગઈ અને તેમાંથી બચી તો ખરી પરંતુ તેને તાવ આવ્યો. પરંતુ તેનીયે અવગણના કરી નિર્જની આવી પહોંચી તેણે એક ધર્માધિકારિણી (Abbess)નો આશ્રય લીધો. ધર્માધિકારિણીએ તેને ધણી જ સહાય કરી બહેનો ! એ ધર્માધિકારિણી પણ પેલી મેડમ મિલિન પેઠે એક આદર્શ અખળા જ હતી !

આખરે અદાર મામતી મુસાફરી કરી, અનેક લશ્કાવધિ મુશ્કેલીઓ વેળી, કેકેકાણે તિરકકાર પામી, સ્થળે સ્થળે આશ્રય મેળવી, સફર દરમ્યાન ચાર પાંચ માદગી બોગની એ આદર્શ ખાળા પેટ્રોમાડ આવી પ્લેન્ગી-પરંતુ ત્યાંયે હજી તેના મંકટનો પાર આવ્યો ન હતો.

મેડમ મિલિનના કાગળો તથા ધર્માધિકારિણીના ઓળખાણ પત્રો જનાં કાષ્ઠએ તેને દાદ દીધી નહિ. કોઈ કોઈ સલાહ આપતું અને કોઈ કોઈ એકની સલાહથી તે મેનેટના દરબાર આગળ અરજ દાખમા લઈ ઉભી રહેતી. કોઈ તેના તરફ મૂકીને નોતું પણ નહિ. કોઈ તેને ભિક્ષુક ધારી પૈસો નાંખતું. બિચારી પ્રેરકોવિયાના હુખ્તો પાર રહ્યો નહિ.

આખરે કોઈની સલાહથી તેણે ઝારની માનાના સેક્રેટરીને અરજ કરી અને પાંચ મહિને જઈ તેણે તેને પોતાની મધળી હકીકત વર્ણવી કહી. તે તો આશ્ચર્યથી દિગ્મંદન થઈ ગયો. પછી તેના પર તેને એકદમ રત્ન ઉત્પન્ન થયો અને એ એને ઝારની માતા પાસે લઈ ગયો. તેની હકીકત સાંભળી રાણી માતાના મેગ્રોમાં અત્યુ ભગાઈ આવ્યાં. તેના પિતાનો સત્વર છટકારો કરવાનું આજ્ઞામન આપી, ૩૦૦ મુદ્રા તેને બેટ આપી રાણી માતાએ તેને વિદાય કરી.

આખરે તે મંગલ દિવસ આવી લાગ્યો. પ્રેક્ષાવિધા ઝારની મમક્ષ ગઈ. ઝારની અને તેની મુલાકાતનો અહવાલ પ્રકટ થયો નથી. પરંતુ જ્યારે તે આવી ત્યારે ૫૦૦૦ મુદારા પોતાના પિતાનું મુક્તિપત્ર અને તે ઉપરાંત બીજા બે દેશનિઘ્નલ થયેલા રાંક પુરો જોગણે એને એની મદદમાં અત્યંત સદાય કરી હતી તેનું મુક્તિપત્ર લેતી આવી.

પાછા જતાં તે 'નિજની' માં પોતાના માતા પિતાને મળી. પોતાના પગે પડતા પિતાને પોતે પગે પડી તેણે અશ્રુ સાર્યા. પિતા તેને માથે લઈ જવા માંગતો હતો પણ તે ગઈ નહિ.

તેનું શરીર આ મુલાકાતને લીધે કચળા ગયું હતું અને બાકીનું હુંકુર અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ગાળવાનો વિચાર કરી તે સાધની બની ગઈ અને તે પછી બહુજ અધિકાંશમાં પોતાના હૃદયેતા હિંદુશ્રીમનુ મમજી કરતાં તેણે વીસ વર્ષની વયે સ્વર્ગવાસ કર્યો. ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૦૬.

૩.

એસ હાર્લિંગ.

ઈન્ડિયાના અગ્રિફાણ આગળ કેટલાક ખડકાળ દાપુઓ આવેલા છે. ખસાસીઓને તેમના લયની માવચેની આપવા માટે તેમના એક બેટ ઉપર દિવાદાંડી બાધવામાં આવેલી છે. કેટલાક વર્ષ પૂર્વે એ દિવાદાંડીના રખેવાળ તરિકે એક પુરુષ અને તેની પુત્રી રહેતા હતાં.

એક ભયાનક તોફાની ગરિએ એક વ્હાણ આવીને પેલા દાપુઓમાંના એક પર અથડાયું. ભયાનક તરંગલડીઓએ એ વ્હાણના બે દુકા કરી નાંખ્યા. જેમાંના આગલો ભાગ જે પર નવ મનુષ્ય વગળી રહ્યા હતાં, તે રહ્યો અને પાછલો ધૂધવતા મહામાગરમાં તણાઈ ગયો.

પ્રસાતમાં રખેવાળની પુત્રીએ એ વ્હાણના દુકાને જંતરો. મહામાગરના ખગલજારનો પાર ન હતો. રક્ષક પોતે તો તે સ્થળે જવાનું સાહસ કરવા નારાજ હતા પરંતુ એમ, તેની પંચપદારી પરાક્રમી પુત્રીએ તેને ઘણા કાલાવાસ કર્યા અને પોતે તેની માથે જવાની માગણી કરી. પોતાના જીનને વૈષ્ણવમાં નાખી જઈને જઈ તે નવ જીવનની વ્હાળે ધ્યાન. એક વ્રી તો પોતાના બે સમયત યદ ગયેલા બાળકોને વગળી રહેલી મળી આવી. નવ જીવન રહેલી વ્યક્તિઓને તેમના પ્રાણમંકરમાંથી બચાવી મયામતીથી ભૂમિ પર બાજુવામાં આવી.

એ દિવાદાંડીના રક્ષકની પુત્રી એમ હાર્લિંગ જેણે નવ જીવન બચાવવાનું મદાન પ્રવચન કર્યું હતું તેને બેટ તરિકે આપવાને એક ગોટી રક્ષક ઉધગવવામાં આવી અને તેની એ ભારે દિશ્મન માટે ઘણી પ્રશંસા થઈ પરંતુ-તે તો એમ જ માનતી હતી કે 'મેં માથે ધર્મ બનવા કિનાય બીજું કર્યું કે શું ?'

એનું નામ તે આદર્શ અપમા!

૪.

જોહાના.

કર્તીવ્રજ નામના વ્હાલન નદી પર આવેલા એક શહેર આગળ એક કમરબંધનું ભ ઉભો ઉભો એ પરાક્રમી આશાના અપૂર્વ દિગ્મન અને બદાહ્ની ભરેલા કાર્યની માફી આપી રહ્યો છે.

વ્હાલન નદીમાં ઘણીયે વાર મોટી વિનાશકારક કેસો આવે છે. ત્યારે બારે વૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે મોટી વેચ આવે છે અને તેમાં નાનકડાં ઘેગે ઝુંપડાઓ મધ્યસ્થ તણાઈ જાય છે. ફક્ત ઉંચા ટાવગે મિનારાઓ, વિગેરેના સિખરો જ દેખાતા રહે છે.

૧૮૦૬ ના શિઆળામાં એજ આપત્તિ કર્તીવ્રજને આવી પડી. ઘેગે ખેતરો, ઝુંપડાઓ તણાઈ ગયા. લક્ષ્યાધિ ઉપિયાઓનું અને તેથીયે અમલ્ય જનોનું નુકસાન થયું. કેટલાકો વૃક્ષની શાખાઓને વગગી રહ્યાં, કેટલાકો લાકડાંના કુટ્ટાઓને પકડી રહ્યા અને કેટલાયે તો મલિનગમમાધિજ્ઞ બ્રહ્મણ હરી. દશ સુધી જીવંત રહેવાઓને અચાવવા બદાહ્નર નાવિકો હોડીઓ લઈ ફરતા હતા. પરંતુ તેમાંના કેટલાયે એ પરમાર્થ કાર્યમાં જ પોતાના પ્રાણ ગોપા.

કર્તીવ્રજમાંજ સ્નેહમ નામની એક વિધવા જોહાના નામની પોતાની પગકમી પુત્રી તથા વાનખીક નામની એક બીજી વિધવાને તેના બાળકો માથે એકજ પરમા રહેતાં હતાં. જોહાના સત્તર વર્ષની મુઠ્ઠા હૃદય મગજૂત શરીરવાળી લાવણ્યમયી બાલિકા હતી. અણુજન-એ જ તેમના પર ઉપક્રી ઘાડ આવી. સ્નેહમ તો ખુબ જ મલરાઈ ગઈ. બિશ્વકુલ પશુ દીવ વગર જોહાનાએ પોતાની બધીજીત માતાને ખેંચી અને તેને પોતાની પીઠ પર મવાર ખંનાની તે ધરથી જમે ડગલાં દૂર એક ઉંચી ટેકરી પર તુરતી લઈ ગઈ ! એનું નામ તે માનુષ્યેમ ! એનું નામ સાચું પગકમ !! એનું નામ પગર્થશીલતા !!!

પોતાની માતાને ત્યાં ટેકરી પર મૂકી એ બાળાએ શું કહ્યું "મા, મા, હું વાનખીક અને તેનાં બાળકોની મરદે દેહું છું. પછી હું આપણું બચકું લઈ આવીશ જેથી તને દુધની અડચણ નહિ નડે !"

"ના ના જોના, અરે ખુબ મોડું છે !" એમ ખૂસ પાડતો સ્નેહમ ત્યાં જ રહી અને જોહાના તો જુરકે માગી તરતી ગઈ.

ધુધવાટ કરતાં જલ્દમાં થઈ તે વાનખીક અને તેના બાળકો સ્નેહજી એક નીચી ટેકરી પર આશ્રય લીધો હતો તે તરફ તરવા લાગી. તે ટેકરી પર પાણી જલ્દી ચડ્યાં જતું હતું અને તે જલ્દી જલ્દી હતી. આખરે જોહાના ત્યાં પહોંચી. તેની દુઃખી થતી માતાએ તે દેહું અને વળી જોયું કે એ બચાનક જાણાએથી પાછા ફરેલું જ અર્ગલપિન હતું અને દેહે તો પાણી તેના માથા પર જ ચઢી જાય તેમ હતું.

વાનખીક ત્યારે જોયું કે મૃત્યુ આવી પરોઝું હતું ત્યારે તે પોતાનાં બાળકોને લઈ ફરી પડી. ફક્ત જોહાના ત્યાં, પરમાર્થ ખાતર પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપવા માટે ઉભી રહી. આકાશ તરફ એક દૃષ્ટિ ફરી તેણે કાળવાર મૃતિનિષ્ઠાનું પ્રાર્થન કર્યું. અને પછી તેણે પોતાની જાણ ગુમાવી અને તેણે વિનાશી

એ બાળાનું પરાર્થ પરાયણતાની પરિસિમા સૂચવતું દર્શાવે છે! એવી બાળાઓ ઘેરઘેર ઉત્પન્ન થાઓ એજ પ્રાર્થના!

૫.

કેથેરાઇન ડગ્લાસ.

જેમ પહેલો, સ્કોટમેંડની ગાદી પર અભિષિક્ત થયો ત્યારે એ રાજ્યમાં-બહુ અધા-ધુંધી ચાલી રહેતી હતી અને ઉમરાવો તથા કાકાશોમાં બહુ દગાફટકા તથા કાવત્રા ચાલી રહ્યાં હતાં.

વળી જેમ્સે તેમને દાખી દેવાને તથા તેમની સત્તા નરમ પાડવાને માંપતા ઉપાયો લેવા માંડ્યા. આથી તો તેઓ નેના ઉપર વધારે જ ચિડવાયા અને તેનાં પ્રાણ લેવાને તેમણે કાવત્રાં રચવા શરૂ કર્યાં.

એવામાં રાજ્યએ એક બૂલ કરી. એક જગીર જે અતુક અક્રિતને મળવી જોઈએ તે એણે ખાલમા કરી અને આથી તો એક નિયત્રિત કાવત્રુ રચાયું. પર્યમાં રાજાને મારી નાખવાનું નક્કી થયું.

રાજાને ખબર થઈ. ડેટલાઈડ તેની ઉપર હુમલો લઈ આવ્યા હતા. રાત્રિનો સમય થયો હતો. દગાજોશએ પહેલેથી જ મધ્યમાં દ્વાર પરની અર્જળાઓ, સાર્કિંગો કાઢી નાંખ્યાં હતા. રાજા ગભરાયો નાસીને જવું કર્યાં?

રાજાવાળા ઓરડામાં બૃમિમાંના બોંપરામાં જવાનું એક નાનકું દ્વાર જગીન પર હતું તેમાં તે પેસવાનો યત્ન કરતો હતો એટલામાં દ્વાર આગળ જ ધાડ આવી પહેંચી. દ્વારવાળ માર્યો ગયો. હવે શું? બાગણને સાંકળ નહિ?—ના હતી? કેથેરીન ડગ્લાસે, રાણીની એક સહચરીએ તે અર્જળાઓમાં પોતાનો હાથ ભેરવી દાધા કે જેથી અર્જળાની મરજ મારી એ નાલુક હાથ દ્વારને ઉઘડતું અટકાવી શકે—તેના રાજાને જેમ્સને બચાવવામાં મદાયજૂત થઈ શકે!

પરંતુ એ કેમજી હરત કર્યાં સુધી ટકી શકે? હસ્ત લાંઘો અને બારણું ઉઘડ્યું—પછી જે કતલ થઈ તેનું લવાનક વર્ણન આપવા અમે ઇચ્છતા નથી પરંતુ કેથેરાઇન ડગ્લાસ—એ અદ્ભુત નારીએ તે કટોકટ મમયે જે ધર્મપરાયણતા ખતાવી હતી, જે ધર્મ-નિષ્ઠાનું દર્શન કરાવ્યું હતું તે તરફ જ અમારી ભગિનીઓનું લક્ષ્ય દોરી વિરમીએ છીએ.

૧.-

ગ્રિક રમણી એન્ટિગોન.

ગ્રીક રમણી એન્ટિગોનનું પુણ્યચરિત બહુ જ વિરલ અને બોધપ્રદ છે. એને યદી જાણે ઘણો જુલમો કાગ વહી ગયો છે. અને છતાંયે આજે એનું નામ વિશ્વના કવિ-લામમાં અમર રહી ગયેલું તે હજુ સુધી વિશ્વની સ્મરણ શક્તિમાંથી વિયુક્ત થયું નથી એટલે જાણે તેના અપૂર્વ ગ્રાથ ત્યાગનો પ્રભાવ છે!

એના પિતાનું નામ ઇડિપ્પસ એના બે ભાઈઓનાં નામ ઇડિપ્પોક્લીસ અને પોલિનિ-
સીઝ હતાં. ઇડિપ્પોક્લીસ દુષ્ટ પ્રકૃતિનો રાજ્યસ્રોત્રી અને કૃતમી નીવડ્યા. તેણે પોતે રાજ-
ગાદી પચાવીને પોતાના વડીલ બન્ધુ પોલિનિસીઝ અને પોતાના અંધ ચચેલા પિતા ઇડિપ-
સને કાઢી મૂક્યાં. પોતેજ તે રાજ્યનો અધિપતિ થઈને બેઠા.

આ સમયેજ એન્ટિગોને પોતાનું અદ્ભૂત ચારિત્ર્ય બળ દાખવ્યું. જો તે પોતાના
બન્ધુ ઇડિપ્પોક્લીસ માથે રહી હોત તો તેને રાજ્યનું પત્તિ અને વૈભવભોગ ભોગવવાનાં મ-
ળને પરંતુ તે એક અન્યન્ત અદ્ભૂત ચરિત્રવાળા બાળા હતી. તે પોતે અને તેના ભાઈ
પોલિનિસીઝ પિતાની સાથેજ વનવાસી થયાં અને શહેર શહેર ભટકવા લાગ્યાં.

પોલિનિસીઝે તો પોતાના બદમાશ ભાઈને બગબગ શિક્ષા દેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને
બીજા છ મરદારોને બેગા કરી તેણે એક મૈન્ય હિંબુ કર્યું. આ મૈન્યથી તેણે ઇડિપ્પોક્લીસને
શિક્ષા કરવાનું કાર્ય માથે લીધું.

યુદ્ધમાં વિદાય થતાં પ્લેટાં પોલિનિસીઝ પોતાની વીર ભગિની પામે આવ્યો. તેણે
કહ્યું, “બહેન! મારી દરજ બગવવા હું યુદ્ધમાં આ આવ્યો. પરંતુ તું તારી દરજ બગ-
વશે? માફ મૃત્યુ થાય તે તું વિધિ પુર સર મને જમિદાર દેને? જો તું એટલું વચન આપે
તો હું સુખે માગ ગ્રાણુનો અલિ આપી છરીશ.”

તે સમયે ક્ષેત્ર દેશમાં આ ક્રિયાઓનું ઘણુંજ મહત્વ હતું. જો આ ક્રિયાઓ કાર્ધ
મૃત મનુષ્યના શયને કરવામાં ન આવે તો તે મટીક્ષ નામની નદી-ચૈતણી-જે યમસૌકમા
આવેલી છે તેના કાપ પર ભટક્યાં કરે છે અને મરગતિ પામના નથી એની માન્યતા તે
સમયે પ્રચલિત હતી.

એન્ટિગોને પોલિનિસીઝને વચન આપ્યું એ તો વાચકોના બક્ષમાં આવી ગયું હશેજ.
યુદ્ધ થયું. યુદ્ધમાં પોલિનિસીઝ અને ઇડિપ્પોક્લીસ ઉભય એક બીજાને કાથે મરાયા
ગત્યગાદી ઇડિપ્પમના એક દૂર ભાઈ-જેને ઇડિપ્પોક્લીસ પગ ના ગ્રેમ હતો-ક્રિઓનની પામે
ગર્ધ અને ક્રિઓને હુકમ કર્યો કે “પોલિનિસીઝના શયને બિયકુપ જમિદાર ન કરતાં તેને
ધૂવડોને ખાવા નાંખવું.”

રાત્રિને સમયે, આ હુકમની અચળણ કરીને ગજાસેજ પગ એન્ટિગોન આવી અને તેણે
પોતાના બન્ધુના શયને વિધિપૂર્વક મંકાર કર્યાં.

બીજે દિવસે ક્રિઓનને ખગર પડી. દૂર હૃદય રાક્ષસે એ રાખને જમિમાંથી પાછું
કઢાવીને ચોટા પોરામાં મૂક્યું અને હડેગે કાઢ્યો કે જો એ રાખને મંકાર કરશે તેને છ-
છતાંજ દારી દેવામાં આવશે.”

ગમે તે થાઓ, પોતાનું વચન પોતાનો બંધુગ્રેમ ખૂલે એવી એન્ટિગોન ન હતી.
રાત્રિયે પ્લેટગીર દૂર ફરતો હતો ત્યારે રૂને નેત્રે આવી તેણે પોતાના બન્ધુને દગી સપગો
મંકાર કર્યો. પ્લેટગીરે તેને પકડી.

તે વીર બાળાને-પોતાના વચન ખાતર-પોતાના ગ્રેમ ખાતર-પોતાના જનને જોખ-
મમાં નાંખનાર આદર્શ અજાણને દૂર ક્રિઓન પામે કાર્ધ જ્યાંમાં આવી-ન્યાં તેણે ભર-
મમાં દિશ્મતથી પોતાનું કૃત્ય બોલેર કર્યું.

તરતજ તેને છપતી દારી દેવાનો હુકમ થયો! ધન્ય છે એ વીર અજાણને કે બિ-

લકુળ પણ ૩૨ વગર આનંદે તેણે એ શિક્ષા મદન કરી.

પરન્તુ એ નરપિશાચ ક્રિઓનને શી મળ્યું થઈ તે માંલજા.

તેના પુત્રનો વિવાહ એન્ટિઓન સાથે થયો હતો. એન્ટિઓનના સ્વર્ગવાસના સમાચાર જાણતાં જ તેના શુદ્ધ પ્રેમી પુત્રે તરત જ આત્મઘાત કર્યો.

તેની જ પાછળ ક્રિઓનની ઓથે પણ પ્રાણુ ત્યજી દીધાં.

રહ્યો એકલો ક્રિઓન ! મૃત્યુનું આવાદન કરવા છતાં મૃત્યુ તેની મદદે આવ્યું નહિ. યમે તેને તેના અસહ્ય દુઃખમાંથી તરત છોડ્યો નહિ. કાંઈ કાંઈ પોતાના પાપનો પથાપાપ કરતાં દુઃખી હાલતમાં તે મરણ પામ્યો !

વીર રમણી એન્ટિઓન જેની અનેક આર્થિક અમળાઓ ભારત વર્ષમાં ઉત્પન્ન થઈ આર્યાવર્તની ઉત્કલ્પક કીર્તિ ઉત્કલ્પનર બનાવાઃ એજ વાંચના !

૭.

મિસિસ મોમ્પેસન.

કેરબીશાપર-ઈંગ્લેન્ડમાં આવેલાં ઈધામ નામના એક નાનકડા શહેરમાં એક ઘણા જ ભેરમાં ફારી નીકળ્યો. મનુષ્યના મનુષ્યો એકએક મેવા ચાકરી અને દુધ વગર મરી જવા લાગ્યાં.

ત્યાંના ધર્મશુદ્ધ [Orthodox] નામ મિ. મોમ્પેસન હતું. તેને એક સુવાન પત્ની અને બે નાનાં બાળક હતાં. પત્નીએ એક ફારી નીકળતાં જ પોતાને તથા બે બાળકોને લેઈ બીજે સ્થળે નાસી જવાનું મોમ્પેસનને કહ્યું. પરંતુ મોમ્પેસન ખરો ધર્મનિષ્ઠ અને મેવાધિકારી પુરુષ હતો. તેણે કહ્યું, “ જ્ઞાતી, દુધ તમારી સાથે આપી શકું-એ અસાધ્ય છે. મારે તો મારી મંલોજ દેવળ મેવાએવાં મનુષ્યોની મેવા બચાવવી નેહએ. તમને ત્રણને દુધ બીજે મરી આવું ખરો.”

પરંતુ મિસીસ મોમ્પેસન માધારણ અળગા ન હતી. તેણે એકલાં જવાની મોઢી ની પાડી. “ ભલે આપણાં બે બાળકો જીવ. આપણે મંગાચે રહી સેવાધર્મ ત્રિવિકારી જન-સમાજનું જોમ અને તેમ લયુ કરવાનો ચત્ન કરીશું. દુધ, તમને ત્યજીને ગાયવા તો આપ્યા શહેરને ત્યજીને જઈ શકતી નથી.”

મિ. મોમ્પેસને કષ્ટ થઈ, તેને હૃદયે દેખતી પોતાનાં દુધમજાકામળ અચ્ચાંચોથી છટા પડ્યા.

એકનું ભેર વધતું જ ગયું, એ મેવાધર્મી દંબની મોહોમોહોલે કરતાં, દુઃખીતે આ-આમનાં, દગ્દાને દવા આપતાં અને તેમની મારવાર કરતાં.

આ પ્રમાણે ઘણા મનુષ્યોની છાંદગી અચ્ચાવના કાર્યમાં એ અદ્ભુત દંબની મદાવ-હત થયાં.

પરન્તુ એ ઘણો મમય દરખું નહિ. અચન્ત અમથી મિસીસ મોમ્પેસનને પોતાને જ એક કાણ પડ્યો અને પોતાનો ધર્મ બચાવનાં દમને વઢને નેણે જનગણના બધા મારે રાણુ ત્યાગ કર્યો ! કેરી અદ્ભુત અનુષમ બી !

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

હમારા સમાજ સુધારકો.

(મુન્દરી મુખોદને માટે ખાસ લખનાર—

શ્રીમતિ ઊમા નેહરુ-અલ્હાબાદ)

ભાષાંતરકાર—ડૉ. રા. રંગીલાલ મ. કાપડીયા.)

[નોંધ—શ્રીમતિ ઊમા નેહરુના નામથી ડોઈશ જ ભાગતવાસી અપરિચિત હશે. રાજકીય પ્રાંતના જાહેર જીવનને મોખરે લખાણે ને ત્યારે આપણે એ જાહેરના નામ સાબ-
રિએ છીએ. ગુજરાતમાં દેગની જાહેર મધ્યાલ્પ અને હિતચાલોમા રસ લેનાર-દેવક
લગભગ વિષે માહિતી મેળવવાની ખત ગણનાર ગુજરાતી-મનુષ્ય જગર સન્નારીની-
ફાળી વંછળ મી મોરેન્દુને મળવા ગમેલ મમગત હિંદની સ્ત્રીઓના પ્રતિનિધિ મગળ
ઉપરુગન] ના પ્રમુખ તરફિ જાહેર ઊમા નેહરુ નામ અનંચ વિદિન જો જ. એ
એન દેગની ગાંધીય ઉન્નતિના કાર્યોમાજ ભાગ લે છે એટલુ જ નહિ, પણ પોતે એક
ખર સમાજ સુધારક હોઈ સ્ત્રી ઉન્નતિના એમના અનેક દેશીય કાર્યો નોંધ લેવા યોગ્ય
જ. હિંદના જાહેર જીવનમાં તરી આવતા આગળીને વંદે ગણી શકાય એટલા સન્નારીઓના
મોની દારમાગામાં શ્રીમતિ ઊમા નેહરુ નામ પણ અગ્રસ્થાન લોગાય છે. એ જાહેર
મધ્યાલ્પના આપણા જાણીતા વધોપદ્ધતિ રાષ્ટ્રીયતા પ. મોનીવાલ નેહરુના પુત્રવંદુ
જ છે. પોતે એક મુનંદા હિંદી લેખક છે, અને નીચેનો લેખ એમણે મારાપર ખામ
કુન્દરી મુખોદને માટે જ લખી મોકલ્યો છે, જે ઉપરથી એ જાહેરને માત્ર પોતાના
તિની જ નહિ પરંતુ અખિલ ભારતની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને માટે પ્રેરવી કાગજ છે એ
જાણે પ્રસંગોપાત સ્ત્રીઉન્નતિના સાધન તરીકે ગુજરાતીમા ડોઈ સાક મામિક છે કે ક્યમ
મે પ્રમના ઉત્તરમાં મેં જ્યાંભાવિડ ગીતે મુન્દરી મુખોદ ” નુ નામ આપ્યુ. પાછળથી
મેમની માગણી પ્રમાણે મે એક નવ્ય એમનાપર મોકલી આપી અને પોતે ગુજરાતી સાર
જાણનાં હોનાજનાં જે કાર્ક થોડું મમજ અને જાઈ ચકા તે ઉપરથી મુન્દરી મુખોદ માટે
જોગ્ય મંતોય પ્રદર્શિત કર્યો, અને તરતજ એક લેખ ખામ લખાંત મને મોકલી આપ્યો.
મેટુનુ નરિ, પરંતુ એ જાહેર આ ઉમરે ગુજરાતી શીખવા પ્રવત કુ છે એ માલજાને
ચિંકા આશ્ચર્ય થયે. સ્ત્રી ગીતેજ એમણે વારવાર મુન્દરી મુખોદને માટે લેખો મોકલવાતુ
ને લખી જણાવેલ છે એટલે મુન્દરી મુખોદના વાયકાને એ જાહેરના વિદ્વાલમાં લેખો
ખંગોપાત વાંચવા મળતા રહેશે આ લેખ જાને લાગા વખતપર મોકલવામાં આવેલો હતો,
રતુ કઈક આજમને લીધે અને કઈક અગે કૌટુંબિક અરચણેને લીધે ન્દાગ એ મિત્ર-
જા આ લખને યોગ્ય ન્યાય કરવામાં આટલો વિવચ થયો એ માટે મને પોતાને અનહદ
મદ થાય છે. મોડો તો મોડો પણ હ એ લેખ વાંચ સમય મમદા આજે મુકી શકું છુ
મેજ ઉપરનો ઉપકાર. એ જાહેરનો વધુ ગાંઠ પરિચલ કરવાને માટે આ લેખ માથે
મેમનો ફેરો પણ આપનામાં જાયો છે. —ડૉ. રંગીલાલ મ. કાપડીયા.]

આપણી સમાજની વર્તમાન દશા કોઈ રીતે મંતોપકારક કહી શકાય એમ નથી. પણ એજ દશા સમસ્ત મંસારની છે. પ્રાચીન સમાજ મંગલનના પ્રાસાદોમાં નવીન વિચારો, નવીન નિયમોના શક્તિશાલી-પ્રબળ તરંગો આવી આવીને અચકાઈ રહ્યા છે. વ્યક્તિત્વ અને સ્વતંત્રતા-પ્રેમના તરંગોએ એ પ્રાસાદના પ્રાચીન મેવોને હલાવી નાંખીને મહેલના નિવાસીઓમાં જળારી હલચલ મચાવી દીધી છે. હમેશાં નેશો તો પ્રાચીન અને નવીન આપસ આપસમાં તકરાર કરી રહ્યા છે. પુરાણ-રીતરિવાજો પોતાની જગ્યા પર કાયમ રહી શક્યા નથી, અને નવી વાતોએ પૂર્ણપણે તેમનું સ્થાન પચાવી પાડ્યું છે. આ પ્રકારનું પરિવર્તન મંસારના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં બહુધા થયું છે, અને અહીં તહીં સદા થતું રહ્યું છે. કિન્તુ વર્તમાન વિપ્લવકારી આન્દોલનની વિશેષતા એ છે કે તે એકે સમયે લગભગ એકજ રંગે રૂપમાં જગતના સમસ્ત સભ્ય ભાગોમાં ઉપગ્રિયત છે.

એ વિશાળ આન્દોલનની રાષ્ટ્રીય ન શકાય એવી શક્તિશાળી પ્રવાહનો એથી વધુ મ-ચોટ પુરોગા ખીંતે શું હોઈ શકે કે એણે ભારત જેવા વનવાસી ધિગીને પોતાનીમુદત્ત-વર્ષા સમાધિમાથી બ્રહ્મ કરી મંસાર જેવી લુપ્ત વસ્તુની જંગલમાં કમાતી દીધા છે, અને હવે તે પણ તેજ પ્રશ્નોને ઉત્તર દેવામાં, તેજ આર્દ્રોને પારખવામાં લીન થઈ ગયો છે કે જે પ્રશ્નો અને આદર્શો આ સમયે સમસ્ત વિશ્વના પોતાનાજ યજ્ઞ રહ્યા છે, પરંતુ એટલું તો અવશ્ય પ્રતીત થાય છે કે એની સમાધિએ એની આત્મિક શક્તિએ પર આદે તે અસર કરી હશે, પણ એની શારીરિક અથવા માનસિક અવસ્થાએ એનાથી કંઈપણ લાલ થયો નથી. અને હવે ભારતનું પોતાની સમાધિ ત્યજી પુનઃ મંસારમાં લીન થતું એ દેખાડે છે કે મંસારને ત્યજવામાં એણે ગંભીર ભૂલ કરી હતી. ન હતો મંસાર હાથમાં રહ્યો, નહિ તો સમાધિ કાયમ રહી રાષ્ટ્રી.

રાષ્ટ્રીય અને રાજનૈતિક પ્રશ્નોને મોખરે જે મહાન પ્રશ્ન આ સમયે જગત સમક્ષ છે તે એ છે કે હવે જ્યાંનાગી સમાજમાં સ્ત્રીને અધિકાર શું થશે, એને ક્યા પદથી આપવામાં આવશે ? જે શક્તિઓએ પ્રગ્નને રાખની સમક્ષ, કારીગરોને કારખાનાવાળા સમક્ષ, અને મજૂરોને પોતાના માલિકની સમક્ષ લાવીને ખડા કીધા છે, તેજ શક્તિઓ સ્ત્રીઓને પુરૂષની મનુષ્ય લક્ષ આવી છે, અને જે પ્રકારે તે સઘળા પોતાના ઉદ્દેશોમાં મદદના પાત્રી રહ્યા છે, એજ પ્રમાણે સ્ત્રી પણ પોતાની મનોકામના પૂર્ણ કરશે. કિન્તુ સરેલાઈથી નહિ ! એને પણ પોતાની મનોકામના કળદાથી કરવામાં સ્વતંત્રતાના ઉપામકોને હમેશાં ને કળો મદદ કરવાં પડ્યાં છે તે કળો સહન કરવાં પડશે.

રાષ્ટ્રીય અને રાજનૈતિક પ્રશ્નોની માફક ભારત આ પ્રશ્નોનો કાયદો ઉકેલવામાં અન્ય દેશો કરતાં બહુજ મોજો-પહવાડે છે. મંસાર કેટલો બદલાઈ ગયો અને દિને દિને બદલાતો જાય છે એ ન જોતાં હિંદુ હજી સમાયણ અને મુસલમાનના યુગોના સ્વપ્ના નેહા-રહ્યો છે. એ યુગોને પુનઃ લાવવાનું શક્ય છે કે નહિ એમાં એને આગ્રહ નથી. ,યદિ પુનઃ એ સમય લાવે એ અભિપ્રાય અને ઉગ્રિત હોય તો તે કેવી રીતે પુનઃ લાવી શકાય એ પ્રશ્નનો વિચાર કરવાની ભારતને કુરસાદ નથી. એવી ક્યા શક્તિઓ છે કે અમને એ યુગોથી હમને દૂરને દૂર લઈ જઈ રહી છે ? એ શક્તિઓને ગેરવાને-એ શક્તિઓનો વિરોધ કર

વાને એ સમર્થ છે કે ક્યમ ? જો હોય તો શા ઉપાય કર્યાંથી ? જો ન હોય તો રૂઢી વિચ્છેદ થવાનું શું પ્રયોજન ? આ બધા પ્રશ્નોના ભારત પાસે એકજ જવાબ છે—પોતાના પરમ્પરા-પ્રગટકોની ભજનમંડળીદ્વારા એમ કહેવાનું કે આપની મૃદંગ ઔરલી જોરથી વગાડો.

રાજનૈતિક અને આર્થિક માળતોમાં ભારતે પશ્ચિમીય સિદ્ધાંતોને પૂર્ણ રીતે સ્વીકાર કરી લીધો છે, અને એ પોતાના રાષ્ટ્રીય સંગઠનમાં એ સિદ્ધાંતોને સ્થાપિત કરવાનું કાર્ય ઉદ્યોગ ઉત્સાહથી કરી રહ્યો છે, એની શિક્ષાવિસિમાં પણ હવે આત્મિક અને અધ્યાત્મિક વિષયો ફરતાં ઉચ્ચ અને મુખ્ય સ્થાન વિજ્ઞાન અને અર્થશાસ્ત્રને આપવામાં આવે છે. પરંતુ સ્ત્રી-પુરૂષ મંબધો વિષયોમાં એ પશ્ચિમની વર્તમાન સ્થિતિઓ પ્રત્યે ઉદાસીન છે. એ એ વિચાર કરતો નથી કે એ સ્થિતિઓનું વલણ પણ એજ નૈતિક અને આર્થિક અવસ્થાની દમ્ય પરજ છે કે જેનું અનુકરણ પોતે સ્વીકારી ચૂક્યો છે, અને નહિ કે એ સ્થિતિઓના ભક્તિ ભાવથી જ એની દૃષ્ટિ એના સામાજિક મહત્વ અને ગંભીરતા તરફ વળે છે. પશ્ચિમમાં સ્ત્રી પુરૂષનું આપસઆપમાં મિલનનું કેન્દ્ર પૂર્વીય જાતિઓથી વધારે વિશાળ છે એ જોઈને ભારત ત્યાંથી સ્ત્રીઓને કુર્મી અને નિર્લજ સમજી એસે છે. પણ ભ્રાત્ર એ જોઈ મક્કતો નથી કે વર્તમાન ઘોર યુદ્ધમાં એજ યોગ્ય મહિલાઓએ પોતાના દેશની લાજ રાખી છે. ક્રાંસ અને ઇંગ્લાંડની સ્ત્રી પુરૂષોના અભાવ પડવાથી, જો પોતાના દેશના પ્રમુખો ભાર ન ઉઠાવી લેતે તો જર્મનીએ એ ઉભયને ક્યારનાએ મહાત કરી દીધા હોત.

યદિ એજ સમય ભારત પર આવી પડે તો ભારતીય મહિલાઓની શી દશ થાય ? ભારતની લાજ તો એક બાલુએ રહી, પણ પોતાની જ લાજ બચાવવાને રક્ષકોની જરૂર પડે. એથી વધીને વધુ દીન દશ શી થવાની ? ત્યારે અખિત વિશ્વના યુવકો અને યુવનિઓ પોતાના એકત્ર પરિશ્રમથી ઉન્નતિના અતિમ શિખર પર પહોંચવાનો ઉદ્યોગ આદરી રહ્યા છે ત્યારે હમારી ભારતીય નારી એક દીન પક્ષીની માફક પુરુષપી બિચ્છીઓના ભયથી વીંધામાં ધુસી રહી છે, અને અમારા હેમ્લેટ (Hamlet) રૂપી ભારતીય નવયુવક ' To be or not to be ' ના સ્થાન પર.

“ પરદા ઝઠાજં અથવા ન ઝઠાજં—

ઔર ઝઠાજં તો કિતના ઝઠાજં ”

('પરદો ઝઠાજં કે ન ઝઠાજં' અને ઝઠાજં તો કેટલો ઝઠાજં) ની ઘોર સમસ્યાની ભાવના કરી રહ્યા છે. અને એ ઉચિત પશુ છે ! ત્યારે પોતાના દેશ-પ્રમુખો ભાર અન્ય જાતિઓને સોંપી દીધો છે તો પછી એ પ્રશ્નોના વિચાર કરવાની આવશ્યકતા જ ક્યાં રહી ?

દેશના શિક્ષિત હમારા ભારતીય નવયુવકોની એક નવી ટ્રાટિ હવે સ્ત્રીમુધાર તરફ વળી છે. એના અભિપ્રાયમાં ભારતીય શિક્ષિત મહિલાઓએ કુમાર્ગો પર ચાલવાનું શરૂ કરી દીધું છે. કોઈ એને તિતલી જેવા દેખાડે છે. કોઈ સજ્જવન ' શુદ્ધિયા ' ની ઉપમા આપે છે. કોઈ કહે છે કે એ Drawing Room (ડ્રોઈંગરૂમ) અને Dining Room (ડીનિંગરૂમ) નો સૌથી કીમતી અને મોઢક Piece of Furniture (ફર્નીચર) છે

એથી વધારે તો સ્ત્રી અને પુરૂષનો પરસ્પર સંબંધ દિન પ્રતિદિન વિશાળ થતો

જતો-વધતો જતો-લેઈ એ બિચારા અત્યંત વ્યાકુળ થાય છે. પશ્ચિમી અને અમેરિકી સ્ત્રીઓ એમને માક્ષાત સુર્પદખા (રાક્ષસી) ની મૂર્તિઓ જ દેખાય છે, અને એમ મોટા ભય લાગે છે કે કદિ એ ભયાનક વસ્તુ એમના પોતાના દેશમાં પણ રખેને હુમ નાચ ! પરંતુ હૃદયોમાં એ ભયથી ધૂનતા કાંપતા રહેવું અને મોટે શિક્ષિત- મહિલાઓ બલીભુરી કહેવી એ એમનો સમાજ સુધારો !

પશ્ચિમીય સ્ત્રીઓમાં જે ઘોર પરિવર્તન થયું છે તેનું કારણ તેમની 'મમાનિક' અન્યા છે ! જે નૈતિક અને આર્થિક નિયમ એમની સમાજ મગનના અંશ થઈ ગયેલા છે તેજ હમણાં હમારી સમાજ સંગઠનનો પણ અંશ થઈ પડેલો છે. જે પાઠશાળાઓમાં ત્રીમધ્ય પહેલાં શિક્ષા લેતી હતી, એની જ બલીભુરી નહોતી હવે હમારા દેશમાં એની શિક્ષા પ્રદાન કરી રહી છે. અને એ શિક્ષાળુના પ્રભાવે ભારતીય પુરૂષ પશ્ચિમીય પુરૂષન મમાન થતો જાય છે. એ દેશમાં એ સ્વાભાવિક છે કે ભારતીય સ્ત્રીઓમાં પણ પશ્ચિમી સભ્યતાની ઝળક દેખાય. જે એ પરિવર્તન અનુચિત હોય તો અમારા દેશમાં એને ઉપરિચર થવા માટે ઉત્તરદાતા દ્રાણ છે? સ્ત્રી કે પુરૂષ ? જે પોતાની નિર્જાતા અને અયોગ્યતા થી પુરૂષો પોતાની સભ્યતાને વિદેશીય આક્રમણમાંથી ન બચાવી શક્યા તો એમાં સ્ત્રી જાતિને શો દોષ ? જે સામાજિક રચના થઈ રહી છે તેમાં એની સૃષ્ટિ પણ રચાય છે પશ્ચિમીય રંગમાં રંગાયા પછી તે પુર્વાર્થ માલમ પડી એ એના 'સામર્થ્ય'નો સાક્ષી છે કે જે તમને એ રંગ નહોતો રચતો અને તમારી પાઠશાળાઓનું શિક્ષણ, હાનીકારક લાગે છે તો તમે એ પાઠશાળાઓને બંધ કેમ ન કરી દીધી ? મમાન સુધારો એ પાઠશાળાની ધોલી મૂર્તિઓને સારી નરસી કહેવામાં નહિ, બલકે તેને રાષ્ટ્ર દેવામાં અને તેના રથાન પર નવી પાઠશાળાઓ ઉભી કરવામાં સમાવેલો હતો. શું હું પુછી શકાય કે આ બધા મમય દરમ્યાન હમારા હિતમાં મમાન સુધારકોએ કેટલી શાળાઓ બંધ કરાવી અને કદાચ એ બંધ કરાવવી એને માટે અશક્ય હતી તો એવી કેટલી શાળા દેશમાં ગયાથી જેમાં એમની ધન્યતાસાર સ્ત્રીજાતિ ઈજવણી અહણ 'કરી રાંધે', શાળા-રચાવના તો એક બાલુએ રહી, આજ સુધી હમારા એ વિચારવંત સમાલોચકોએ રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી શિક્ષણનો કાંઈ ખરડો સુદાં દેશનો 'સંસ્કૃષ્ટ ઉપરિચર નથી' ક્યો.

સંભવ છે કે મારી વાતોના જવાબમાં દેશોમાં સમાજ સુધારકો એમ કહે છે હમારામાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ પ્રજાલી અથવા નવી પાઠશાળાઓ પોતપોતાની નથી તો એમનું કે નથી તે માટે મામર્થ; કિન્તુ અમે અમારી સ્ત્રીઓને વર્તમાન પાઠશાળાઓમાં ન જવા દેને અને અમાગ વીરના પાલંગમાં ધુરી રાખીને એ પાઠશાળાઓ અને તેમાં બેઠેલી વ્યક્તિઓથી બલી ગતે એમને સુરક્ષિત રાખી શકાય ! એ એમની બૂલ છે ! જે પાઠશાળાની દવાથી પોતે પોતાની છાત્રીઓને બચાવવા માગે છે, એનો બધો કુપ્રભાવ પોતાની માથે જ એમના પોતાના ઘરમાં ધુમતો રચી છે. જે પોતે જ પોતાનું ઘર તજી દે તો તો કેઈ લાભ થાય ખરે ! વિચારના પ્રવાહને-વધના જતા પ્રવાહને આ પ્રકારની દિવાલોદારા રોકવાનો પ્રયત્ન કરવા એ રેતિના મહેલ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવું છે એ પ્રકારના પ્રયત્નનો અસરજતાની કદાચી છૂટ અને ઠરાનનો દતિદામ અપટ રાષ્ટ્રોમાં સંભળાવી દેલો છે. એ સંભળે અને પછી વિચારે કે જ્યારે તમે પોતે પશ્ચિમીય વિવા

જેના વેદમાં હાથપગ છોડી દઇને વલ્લભ જાઓ છો ત્યારે તમે શ્રીજીવિતે તો શું બચાવ્યો ? ત્યારે તમારી નસેનમમાં પશ્ચિમીય મન્યતાનું રૂઢિર વડી ગયું છે, તો ભારતીય શિક્ષિત મહિલાઓને દોષીત ઠરાવવી એ એક નિર્વજ્જની સોપના નાકતો ઉપકામ કરવા જેવું છે.

એક બાલ્ય મંસારની વર્તમાન જગતિ કરવાવાળી સ્વતંત્રતાજનક પવનનો સપાટો, ખીજ તરફ પશ્ચિમીય સંચારમાં વીણવેલી પાઠશાળામાં અપાતી શિક્ષા, ત્રીજી ખીલુ ઘરમાં Spited અને booted ચાહ દોષ્ટ ની અભિલાષી, “ વેલ, તુમ ક્યા બોલતા હય ” કરતી ખર્મ-મૂર્તિઓની જીવની જાગતી ઉપમાઓ, મોટી તરફ આન્તરિક સ્વતંત્રતા-પ્રેમની ઉત્તેજના અને અપ્રાકૃતિક બંધનો તોડીને ફેંકી દેવાની આકાંક્ષા, એ મધળી એ રિયલિટી છે કે જેમાંથી એ ભારતીય મહિલા ચાલી જાય છે અને આ રિયલિટી વટાવી ગયા પછી એમના અન્નદાતા એમને મોળમી મદીમા ત્રીજો જે જીવન ગાળતી તે પ્રકારનું જીવન-ગામનાની સનાહ આપે છે ત્રીજોના આત્મિક લાભ ગમે તેના હો, તેમની ધન્યતા, તેમના હૃદય, તેમના શરીરને આદે તેની જરૂર હો, દિનું એમના અન્નદાતાઓને એ અધિકાર પ્રાપ્ય છે કે તે પોતે સ્વેચ્છાનુસાર સ્વચ્છદીપણે જીવન વ્યતીત કરવા છતા તેમને ઉપદેશ કરી શકે ! અને એ અધિકારને જે દુરતાપી, જે પાશવ નિર્દયનાથી સતદિન અમનમા લગાય છે, એનું દર્દ તો શ્રીજીવિતે જીવ જ ગણે !

એ તો નિશ્ચિત છે કે પ્રકૃતિએ પુરૂષ સ્ત્રીનો રચનામાં કોઈ માનસિક તથા હાર્દિક એન્ડ એન્ડ ઉત્પન્ન નથી કર્યો કે જેનાથી સ્વાભાવિક રીતે એ ઉભય સમાર વ્યવહાર અને મહનસદનમાં બિન્નબિન્ન જીવન-પ્રજ્ઞાસિદ્ધિઓની બિન્નતા અગર અસમાનતા-જે એકને એક ખીજને હવકા; એકને સ્વતંત્ર, ખીજને બેડી, એકને સ્વાધીન, ખીજને પરાધીન બનાવે છે-ત્રીજોને જે અશાન્ત અને દુખી ન બનાવે તો ખીલુ શું ? એ અશાન્તિ અને દુખને પ્રગટ કરવાં અગર જીવન પ્રજ્ઞાલીઓની બેડીને ફાળવાગ પણુ ટીવી કરવાની ચેટા કરવી એ મનુષ્ય ગમ્માજની સરકારના કાનુન પ્રમાણે ગંજદોહ છે, જેની મળ સ્ત્રીને મનમાનતી કરવામાં આવે છે

વિવાહ-લગ્ન-પહેલા જ પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીને માટે એક સચો તૈયાર ફરી લે છે જે પોતે પોતાની જાતને મટાડી દઈ એ સચા પ્રમાણે ઘાટ ધડી લે તો તો ફીક, નહિ તો એનું આણુ જીવન કેવળ એક અસલ નાકયાત્રા બગમર યઈ જાય છે. એમાં સદેહ નહીં કે માતપિતા યથાયોગ્ય પોતાની સુડીઓના વ્યક્તિત્વને મરડીને એને એ મંચાઓમાં ફગાવી જવાને અમર્ય બનાવે છે, પરંતુ એમ છતાં કોઈમાં સર વી. બાદી રહી જાય તો તે એનું પ્રારબ્ધ

આગ દિવાળીમાં બંધ રહેશે કે નહિ ? જે નહિ તો, ક્યારે ક્યારે અને કેવી કેવી રીતે એનાથી બહાર નીકળાશે, કાણુ કાણુ એને જોઈ શકશે, કાણુ કાણુ એની સાથે બોલી શકશે, અને ક્યાં ક્યાં પુરૂષોને એની માથે અહીંતહીં જવાનો અધિકાર દશે ? વાચવા લખવામાં તે પોતાનો સગવળ ગાળી શકશે કે નહિ ? સામાજિક અને રાજનૈતિક બાબતોમાં એ ભોગ લેઈ શકશે કે ક્યમ ? અને જે લઈ શકે તો કેટલો ? ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ આ બધા

પ્રશ્નોનો ઉત્તર તેના પતિદેવ પહેલાંથી જ નિશ્ચિત કરી રાખે છે. અને આશ્ચર્ય તો એ છે કે એનો નિર્ણય કરતી વેળા એને એ ધ્યાનમાં પણ નથી આવતું કે પોતાની સ્ત્રી પોતાની માથે તેનું એક હૃદય લઈને આવશે, જેમાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર છવન બેસીતી કરવાની આદેશો આપી કરમાએલી અવસ્થામાં અવસ્થ હોય છે, કિન્તુ તેમ છતાં અંગારા માફક વળી રહી છે એમનાં કુર હૃદયોમાં એ વિચાર પણ ઉત્પન્ન નથી થતો કે એ અભાગી સ્ત્રીના નેત્ર, વખાન, શરીર તથા વિચારોને અને અભિલાષોની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવી એ એક ધોર અત્યાચાર છે કે નહિ ? જો એ વિચાર આવે તો કેવી રીતે આવે ? સ્ત્રી તો એની દૃષ્ટિમાં એક છવ નથી, બલકે એક નિર્હવ વસ્તુ છે. જે ધારે એક માધી બાગમાંનાં ખીલેલાં વૃક્ષોને કાપીફૂંડીને કાઢ પડે, આ પણ અગર ગુહાદરતોના રહેણાંચના રૂપમાં ઉત્જા કરી નાખે છે, એ જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના આન્તરિક્ષ લાવોને તોડી મરાડી પોતાની ઇચ્છા-નુમાર બનાવી લેવી એ તો એમના મને એક સાધારણ વાત ! માલીને એ ખબર નથી કે એની કુદાડી વૃક્ષો પર કેટલો દુઃખદાયી ધા લગાવી રહી છે, કિન્તુ એ તો સ્ત્રીની પીડાથી પરિચિત હોવા છતાં પણ એક ટાણે પણ એનો ખ્યાલ નથી કરતો.

એ અધાનનો ઉત્તર એ આપવામાં આવશે કે સીતાએ રામની, દમયન્તીએ નળની દ્રીપદીએ યુધિષ્ઠિરની કદી પણ શિકાયત નહોતી કરી- (ઉદ્ધવન) એ સત્ય ! કિન્તુ જો હમારા પુરુષો હવે તો એ મદિલાઓની ઉપમા દેવી બન્યા કરે તો કાઠ ! સ્ત્રી અને પુરુષ ઉલ્લખના અરિત્ર-સંગઠન એમનું શિક્ષણ અથવા એમની સામાજિક અવસ્થા પર આધાર રાખે છે. જોટલો બેદ વર્તમાન યુગ અને મહાભારત-રામાયણના યુગો વચ્ચે છે એટલે જ બેદ વર્તમાન અને પ્રાચીન નરનારીઓના અરિત્ર સંગઠનમાં હોવાનું આવશ્યક છે કદાચ એમ માની પણ લઈએ કે એ યુગોની સ્ત્રીઓ આદર્શ હતી, તોપણ વર્તમાન સમયમાં તેમની ઉત્પત્તિ ન થઈ શકે ! જો તમારી શક્તિ હોય તો પશ્ચિમની રાજનૈતિક અથવા અર્થિક ધારાને મોકો આપના બધાં વર્તમાન વિશ્વવિદ્યાલયો, કોલેજો, અને શાળાઓને વ્યવસ્થાથી ખાલી ફેંકી દો. ધર્મની સુકાતી જતી ગંગામાં ધોર તોડાન ઉઠાઓ કે તે ફરીથી આખા મંગારને ડુબાવી દે, અને તમારી વર્તમાન ઉન્નતિ અને ઉદ્ધાર તરફથી જો ફેરવી તમારી બધી શક્તિ આગલા જન્મના સુધાગની આશા અને એષ્ટામાં રોકી દો. ત્યારે તમે આ સઘળું કરીને રામાયણ અને મહાભારતનો યુગ પાછો લાવી સંસારને દેખાડો એ વેળા સીતા, સાવિત્રી, દમયન્તીનો પણ અભાવ ન રહે. પરંતુ આ બધું કાંઈ વિના એ સ્ત્રીઓનું સ્વપ્ન જોતું વ્યર્થ છે. સીતા અને સાવિત્રી બનાવવાને માટે રામચંદ્ર, કૃષ્ણ, ભરત અને યુધિષ્ઠિરની આવશ્યકતા હોય છે. કાટ, પાટલુન અને નેકટાણ કાલર સગીર પર અને પશ્ચિમીય આર્થિક આદર્શોની તરંગો દિલમાં લદ્દને એવી સ્ત્રીવનિને ઉત્પન્ન કરવાની અભિલાષા રાખવી આકાશકુસુમવત્ છે.

સામાજિક સુધોધે આપની સમાજ અવસ્થામાંથી કાયરતા, દુર્બલતા, અને મંકુચિત દૃષ્ટિ દૂર કરવામાં રહેશે છે; એમાં સ્વતંત્રતા, સમાનતા, અને આપનો ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનો છે; એની પગ દેણ હુંદતી દરિદ્ર એશિઓ-વર્ગોને ઉન્નત કરી તેમને સદાચી અને સ્વામિભાની (Self-respecting) બનાવવામાં છે. સમાજ સુધોધે ઉત્તમમાં ઉત્તમ

વિદ્યા ધણામાં ધણી સંખ્યાને આપવામાં છે. સ્વાર્થહીન-વ્યક્તિભાવોને નિર્મુળ કરી સમાજના સમ્મિલિત (એકત્રીત) જીવનને વિશાળ અને દૃઢ કરવું એ વાસ્તવિક મમાજ મુધારો છે. મારાંશ એ છે કે સમાજની ગતિને બધી ભાંતિ પારખીને આપણી મમાજમાં સુપરિવર્તન એ આધાર પર કરવું કે વ્યક્તિ વિદ્યાર્થી સાથે મામાજિક સમ્મિલિત જીવન વિશાળ, પ્રબળ અને સુખદાયી થાય; એને મમાજમુધારો કહે છે. સમાજમાં ટાંક વિશેષ પ્રકારની વ્યક્તિઓ ઉત્પન્ન થઈ રહી હોય તો મમાજમુધારો મામાજિક અવસ્થાઓને બદલવામાં છે— નહિ કે એ વ્યક્તિઓને કચડી મારવાની યેશ કરવામાં!

સમાજમુધારકને ઉદાર હૃદય, વિશાળ દષ્ટિ અને મૂઢ જુદિની સાથે મંસારની ગતિનો અનુભવ કરવાની અને સમજવાની શક્તિની આવશ્યકતા છે. જે આધારો પર હમારા નવ-યુવક સમાજમુધારકો સ્વમાં દેખે છે તે સામાજિક મુધારો નથી, બાકે સ્ત્રી મંદાર છે.

હવે એ વાતોને છોડી દઈએ.

દોલ, ગંવાર, મુદ્ર, પથ નારી !

વહ સવ તાઢન કે અધિકારી ?

તો પાઠ આપ પેટ લરીને મંલગાવી ચૂક્યા. હવે એને મમાજ કંઈ અને ઓછાને પણ મામાજિક વિદ્યા અને મામાજિક ઉન્નતિમાં અત્રતતા માથે બાજ લેવા છો!

હમા નહરુ.

વખતની કિંમત:—

બેટો! આપણને જે જે વખતમાં નવરાશ મળે તેનો મારો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પર કામમાંથી પરવારી જેટલો નવરાશને વખત મળે, તેમાં ઉપયોગી દુન્ય કામ કરવાં, મનરંજન ગીતો ગાવાં, કાવ્ય વાંચી મનને આનંદ કરવું, પ્રભુ ભક્તિ અને મુતિ કરવી, ઈશ્વર મંજૂઈ, નીતિ મંજૂઈ, અને મંજાર વ્યવહારને ઉપયોગી જ્ઞાન મેળવવું, મારાં મારાં વર્તમાન પત્રો, ચોપાનિયાં અને ઉત્તમ બોધદ્રરક પુસ્તકો વાંચવા. વાંચના ન આવશ્યુ હોય તો ખીન પામે વંચાવી જ્ઞાનમાં વધારો કરવો, પતિના કાર્યમાં મદદ કરવી, નવિત ગોધમાં મન લગાડવું, શરીરને કેળવવું, પતિને શી રીતે આરામ અને સુખ આપી શકાય, તથા કામેથી પરગરી યોગ્યપાકો ઘેર આવે, સારે તેને શી રીતે આનંદ આપી શકાય, તેનો વિચાર કરી તેની ગોઠવણ કરવી. જાળકાના પાઠ લેવા અને દેવા, વગેરે રીતે નવરાશનો વખતમાં વર્તવું. વખત અમુલ્ય છે. ગયો વખત પાછો મળતો નથી. જે વખત ગયો તે આયુષ્યમાંથી ઓછો થયો. માટે જેટલો વખત લેજે કાઢ્યો હોય તેટલો તો લાભ છે, પણ જે વતખ બર્થ ગુમાવ્યો, તેટલું તો આપણને નુકશાન મમાજનું. જે વખતની કિંમત જાણતાં નથી, તે પાછળથી પસ્તાંય છે. માટે વખતને અમુલ્ય સમજી નવરાશની વેળા બર્થ નહિ ગુમાવતાં તેનો ખરો ઉપયોગ કરતાં રહેવું. એ ચંતુર, ઝેળવાયલી ને ડાંડી ઓળું કામ છે.

—શ્રીમતી સાકરબાઈદેવ-સુન્દરી સુબોધ મુધામાંથી.

વાર્તાલહરી.

કેમીલી !

લેખક બહેન શ્રી "I"

કેમીલી પોતાના બાપની પાસે શયે મારગદર્શના પગલીઆ ઉપર ઉભી હતી તેણે તેના હોથ તેના બાપના હાથની આસપાસ વીંટળાવેલા હતા, અને માપના હેરા મામુ આડતા ભરી નજરે જોતી હતી

“ ગાપુ, ત્હમે લઢાઈમા જતા બ્હીના નથી ? ” તેણે કહ્યું

“ બ્હીલુ ? જરા પણ બ્હીતો નથી, મ્હારી દીકરી ! જે ડાઈ પોતાની માતૃશ્રમિ મારે છે છે તે બ્હીતો નથી ”

કેમીલી મુગી ઉભી રહી પણ ત્યારે તેણે દરવાજાની બહાર લક્ષકરના માણુમો ઉભેના નથા, ત્યારે તેનો મ્હેરો વધારે શીકો ધમે અને જાણે ડાઈ લપકર દેખાવ જોતી હોય તેમ આમો મધુરી દીધી

કર્નલ મારગદર્શ લઢાઈમા જતો હતો

રેન્જ લેખી પોતાના પેદાના બચાવ માટે પ્રતીજ્ઞનો સ્થાને લડના હતા અને કર્નલને જોડે હમણા ને મહિના ઉપર ન વાપન થાને આવ્યો હતો તોપણ તે માલો ઘડને પાછો તો હતો

કેમીલીને કર્નલથી છુટ્ટ પડવા ગમતુ ન હોય તેવી રીતે તેને વગળી પડી તેને મા હતી કેમીલી તેના બાપને બહુ ચાહતી હતી, કાગળ તેની નવગમના ફેડ મિનિટ તેની માગત ગાળેનો

ત્યારે કર્નલ પહેલીવાર લઢાઈમા ગયો અને તેના કાછ પણ ખતર આવ્યા નહિ, ત્યારે તેણે કેરી ઇન્ટેન્ડનીમા અપવાદીશઓ અને મહિનાઓ ખમાર લ્યી હતા ?

અને ત્યારે તેને એક દિવસ શીકો, નવગો તથા મદદવમુગનો ઘેર લાવવામા આવ્યો પાડે ને કેરી બ્હીતી હતી ?

ફરીથી હવે પાછો તે તેને છોડી જતો હતો, કાગળ તેના દેશને તેની જરૂર હતી દરવાજાની બહાર સીપાઈઓ જાણે લઢાઈ તે એક ગમત ન હોય ? તેમ હડતા અને પાનો જતા હતા

પણ કેમીલીની નવો આગળ લઢાઈના મેદાનનો દેખાવ તરી આવ્યો અને ક્રુત્ત ઉભી કર્નલે એકદમ કહ્યું “ મારે જરૂર નેહમે ત દુગીયાગ રહેજે, મ્હારી દીકરી ” તે પાંકો વલ્યો અને દીકરીના ક્યાગ પર સુમન કરી તરતજ પમથીના બનરી પોસ ઉપર બાવ મ્હને કર ન આવ્યો ગયો

એક મિનિટ પડી યોગની ખગીના અવાજ આવ્યા હતા

કેમીલી પોતાના સુવાના ઓરડામાં જઈને ગડી ગડીને તપાસી પનાળી નાખ્યા

કેમીલીની ગવર્નેસ યોગીનાર પછી તેને શોધતી શોધતી ત્યાં આવી, ત્યાં તે લ નિંદામાં હતી એટલે પાછી ચાલી ગઈ

કેમીલીને સ્વપ્ન આવ્યું કે જલ્દી તે એ વનમાંથી પમાર થતી હતી ત્યાં અર્ધા ઝી વાઓએ એમ્મ મીપાઈઓનું પ લઈ લીધું અને એવી રીતે ઘેરી લીધી કે તે ન નજર કરતી ત્યાં તરવણ અને બદક દેખાતી બ્લીકધી તે સ્તબ્ધ બની ઉભી રહી અ બૂમ પાડ્યા વણી મહેનત કરી પણ માદ નીમળાજ ન શક્યો, તેને લાગ્યું કે મીપાઈઓ તરવાર તેને અડશે, તેથી એક ચીમ પાડી કેમીલી અબકોને બગી ઉઠી

અને ખરેખર બગી ઉઠ્યા પછી તેણે તેના ઓરડાની બારી પામે તરવાનનો ખખ ખટ તથા સીપાઈઓની બૂમ માલગી

શું તેનો માપ પાછો માલ્યો હતો? તરતજ કેમીલી બારી પામે દોડી ગઈ બારીમાં તેણે જે જોયું તેથી ચચચી અને શીધી પડી ગઈ

૧૨ પાસેનું આખું મેદાન મીપાઈઓથી ભરાઈ ગયું હતું દરવા ની બહાર બીજ વધારે માણસો જોયા પણ કંઈ તેઓ તેના બાપના માણસો ન હતાં તેઓએ ચમક ખખ્ખર દોડીને પહેરી હતી તેઓ નુશીઓ હતા અને તેઓની જ સામે તેનો બા નાઈમાં ગમે હતો

તેની બાપોએ અધાગ આવી મયા પણ તરતજ હુશીયાર થઈ તેણે જોયું તો લક્ષ્મ ની બાગમાં એ કેન્સ મીપાઈ ઉભો હતો

કેમીલી તેને બોલ્યો તે ગેરટન હતો

તેના હાથ ઘડા વની બારેના હતા અને બે મુશીઓ બે માણુ ઉભેના હતા એ મુશીઓ અમનદાર ઘોડા ઉપર ચડી હતા અને વાકા વળીને ગેરટનને અવાન પૂછતો હતો તે શું પૂછતો હતો? ગેરટન ત્યાં શું કરતો હતો?

તે કર્ન ન આર્યોનો ગાડીમાં હતા અને ત્યારે તદાઈ શરૂ થઈ, ત્યાં ૧૨૨મ જો જો હતો

કેમીલી જ્યાં ઉભી હતી ત્યાંથી તેઓ શું વાત કરે છે તે મંલગાતુ ન હતું

તે ગારી ઉઠાડવાની હીમન ન કરી શકી મગજુકે ઉઠાડે તો વખતે દુસ્મતા મામજ મા એમ હતું

તેના ઓરડાની નીચે દાદરા હતો અને એની નીચે લીનમાં એ નાની ફા હતી ત્યાંથી તે જોઈ તથા સાબળી રોકે એમ હતું

તરત જ તે ત્યાં દોડી ગઈ અને ત્યાં તેણે ગવને મને ઉભેલી જોઈ

કેમીલી બૂમ પાડી ઉઠી “ઓહા” ગવર્નેસ તેઓ અદિ કેમ આવ્યા છે? ગેટ

નનં શાંમળે અદિ ગાણે છે”

“ ચુપ દીકરી બોલ નહિં ! આપણે જોતું જોઈએ કે તેઓ શું કરે છે, તેઓ મુશીબન છે, અને ગેરટન કરી છે. સાંભળ ! ”

મુશીબન અમલદાર ફ્રેન્ચમાં કરકાસીથી બોલતો હતો.

“ ત્હારી માથેના સીપાઈઓ ક્યાં છે ? ”

“ ઘણે દુર સાહેબ આ જંગલની પણ પેલી ખાલુ. ” તેણે જમણી ખાલુએ આંગળી કરી બતાવ્યું.

“ ત્યારે તું અહિં શું કરતો હતો ? ”

“ હું મ્હારી પ્રિયાને મળવા આવ્યો હતો, સાહેબ થોડાજ કસાક પહેલાં હું મ્હારી સાથેનાં માણસોથી અહિં આવવા માટે છુટા પડ્યો હતો. ”

“ અને કર્નલ મારકોટ ક્યાં છે ? ” તેણે જવાબ ન આપ્યો.

“ જવાબ દે. તહે ક્યું કે તું કર્નલનો ગાડીવાળો હતો. ત્હારો જોક ક્યાં છે ? ” તે માણસ વળી પાછો મુગો ઉભો રહ્યો.

“ હજી પણ થોડો વખત આપુ છું. મ્હાગ સત્તાસનો જવાબ દે અથવા તો મરવા માટે તૈયાર થા. ”

ફુસ્મનના સીપાઈઓ ગેરટન શું જવાબ દે છે તે સાંભળવા ઉતાવળા થઈ ગયા “ ગેરટન ! ગેરટન ! ” ગાંધ સ્ત્રીનો આતુરતા ભરેલો સાદ સંભળાયો.

ગેરટનનો મોહરો શીઝા પડી ગયો, અને જ્યાંથી માદ આવ્યો તે તરફ નજર ફેરવી.

“ એ તો મેરી છે. એ ગેરટનની પ્રિયા છે. ” ગવર્નેસ ધીરથી બોલી.

“ મ્હારો વખત નક્કરો જમ છે જવાબ આપ ગેરટન. ” મુશીબન ઉપરીએ વધારે કરકાસીથી કહ્યું.

ફરીથી મેરીએ ગેરટનને જૂમ પાડી, ગેરટનના મનમાં પ્રિયાનો પ્રેમ અને નીમિક્ક દલાલી વચ્ચે રક્તક ચાલી.

થોડીવાર રહીને તેણે ધીરે સાદે કહ્યું. “ તે ગ્રેવનોપમાં છે. ”

મુશીબન અમલદાર મ્હોટથી હસી પડ્યો અને પોતાની માણસોને ગેરટનને હમણાં કરી ગખવાતું કહ્યું.

ફેમીથીએ ગવર્નેસ સ્થામુ જોયું, અને ધીરે સાદે પૂછ્યું, “ આપુ ક્યાં છે તે ગેરટન માટે સામારિ કહેવડાવ્યું ? ”

પણ ગવર્નેસ જવાબ દે તે પહેલાં દીવાનખાનાની ઘંટડી વાગી, ખારણું ઉઘડ્યું અને મુશીબન અમલદાર અંદર દાખલ થયો, અને ધરતી ફેમણી ક્યાં છે તે પૂછ્યું. તરત ફેમીની ઘદર ઉતરીને ફુસ્મન સ્થામે ઉભી રહી.

“ હું જ ધરતી ફેમણી છું, માદેમ, ત્હારે શું કામ છે ? ”

તેણે હીમ્મતથી ગાયું ઉચું કરીને કહ્યું. મુશીબન અમલદાર હસ્યો અને નમન

ક્યું “ હું ત્હમને નમન કરું છું કેમીની ! ” તેણે હમતા હમતા કહ્યું, “ ત્હમે જુઓ છો કે મ્હારાં માણુમોએ ત્હમાડ ધર ઘેરી લીધું છે, અને હું ત્હમને કહેવા આ યો છું કે ત્હમે ત્હમારા માણુસોને કહી કેમને કે ચોરીસ કરાક સુધી ડાઘ બ્હાર ન નીકળે નો તેઓ મ્હારા હુકમને તામે યશે તો તેઓને કંઈ પણ ઇજ્જત કરવામા આવશે નહિ, પણ નો ડાઘ પણ માણુમને બ્હાર નોંધ્યું તો તે અમારા કદી યશે ”

કેમીનીએ થોડીવાર સુધી તે અમનદાર સ્થાને કંઈ પણ બોલ્યા શીનાય નોયા ક્યું પછી નો કે ચહેરા શીકે, થઈ ગયો હતો અને હોઠ મુજતા હતા તોપણ ક્યું “તેઓનો શેક એકજ છે, અને તે કર્નલ માર્કેટ છે, અમારા માણુમો તેનો એકનો જ હુમ માનશે ”

મુશીબત અમનદાર હર્યો અને ક્યું “ ત્હમે હીમતવાન છો તે હું જાણુ છું, ‘ કેમીની ’ પણ હું ત્હમને ચેતાવું છું કે મ્હારા હુકમનો અનાદર કરવામા માર નથી ” તેણે હમતા હમતા નમન કર્યું અને ચાલ્યો ગયો

“ ત્હમે સાબણુ ત્હેણે ક્યું તે ? ” કેમીનીએ ગવનું કે જે પામે જ ઉમેરી હતી તેને ક્યું, “ હું ધાક છું કે તેઓ બાપુને કંઈ પણ ઇજ્જત કરવા ધારે છે, આપણે ગમે તેમ કરીને પણ તેમને ચેતાવવા નોંધએ આપણે શું કરી શકીશું ? ” ગવનું મનાય આપી કે મુશીબત અમનદારના કલા પ્રમાણે કરવું ઠીક પડ્યું, પણ કેમીની ગુએ થકને બોલી “ નહિ, આપણે ડાઘ પણ રીતે બાપુને ખમર આપવી જ નોંધએ, મ્હને નામે છે કે તેઓ જરૂર લખમા છે આપણે મદદ કરવી જ નોંધએ ”

કેમીનીએ બધા નોકરોને પોતાની બ્હીક કહી બતાવી, પણ રીઅર્ડ કે જે ગમીયો હતો તે બહુ ધરડો હતો અને હેનરો કે જે માળી હતો તે લગડો હતો હવે એક જ ઉપોગમા આવે એવો માણુસ, જેનું નામ જેકમ હતું

“ જેકમ, ” કેમીનીએ કહ્યું, “ તું પાછો દરવાજો થકને કાઢપણ રીતે એક થોડો લઈને એવનોય જ, અને બાપુને જે બધું બન્યું છે તે કહી આવ ”

‘ અધાક થતા સુધી નહિ ચાલો ? બાઈ, હમણા જઈશ તો તેઓ મ્હને નેમ અને પન્ડશે ”

‘ નહિ, નહિ, ” કેમીનીએ પગ પછાડીને કહ્યું, “ એ તો બહુ મોડું થાય ત્હારે હમણાં જ જવું નોંધએ ”

કેમીનીએ બારીની બ્હાર જોતા કહ્યું “ કદાચ ત્હને તક મળી શકશે જુઓ, મુશીબતો જાય છે ” હુકડીનો મોટો ભાગ તેઓના અમનદાર સાથે ગામ તરફ જતો હતો, પણ તેઓએ સાવચેતી ગમી પણ શીપાઈઓને ધરની તપામ રાખ્યા સાફ રાખ્યા હતા તેમની ટોપીઓ દરવાજાની બ્હાર દેખાતી હતી

“ મેડેનાએન, હું મહેનત કરી નોંધત ” જેકમે હીમતથી કહ્યું

તરત જ જેકસ પાછો બારણેથી નીચી, બાજની આડીમા છુપાતો છુપાતો ચાલ્યો ગયો પણ થોડાજ વખતમા જો મુશીબતોએ તેને પકડી લાવીને બીજાઓને ચેનવણી આપી

કે હવે ને કોઇ પણ બહાર જશે તો આના જેવા જ હોલ થશે, એટલું કહીને પછી જેકસને લઇને ચાલ્યા ગયા,

કેમીલી બહુ લાયકર મંનેગોમાં આવી પડી. તેને લાગ્યું કે તેના બાપને મદદ કરવાનો એક જ રસ્તો રહેલો તે પણ કારગત લાગ્યો નહિં.

ઘરડો રીચર્ડ કે જે એક લડવૈયો હતો, તેને લાગ્યું કે મુશીબનોએ રાતમાં એવનોષ જાહેર કરીને અવળાણતા પકડવાનું કાવતરું રચ્યું છે. વખતે થોડા જ વખતમાં કર્નલ દેહી થશે, અથવા તો એક થોડાની પેઠે તેનું મોત પણ થાય એમાંથી ખચાવવાને થોડા જ વખત બાકી હતો.

બપોરના મોરેથી કેમીલી નિરાશ અને લગ્ન હૃદયે ઘરની પાછલી બારીએ એટલી જ આશાથી ગઇ કે ને પહેરેગીરો જરા પણ ખરે તો કંઈ લાગ મળે, ત્યાં તો મોટી ટોપીએ દેખાતી હતી.

તરત જ તેણે કંઈ નંપુ અને મનમાં આશા ઉત્પન્ન થઇ.

એ મોટી નદી બાગની પાસે થઇને જ વહેતો હતો નદીમાં કેમીલી એક નાની હોડી હતી કે જેમાં બેસીને તે તેના બાપ માથે ઘણી વખત ફરવા જતી હતી. તે હોડીમાં એક મુશીબન આમે કિનારેથી ફેલાક ફળ વીણીને પાછો આવતો હતો.

કેમીલીએ તેના તરફ આતુરતાથી જોયું, અને ત્યારે તેણે જોયું કે હોડી કિનારે જ રાખેલી છે ત્યારે તે અત્યંત ખુશી થઇ.

રાજનો સુવાનો વખત થયો એટલે કેમીલી સુવા ગઇ પણ તે એટલી ઉરકરાયલી હતી કે ગવર્નેસ બ્લીની કે કેમીલીને ઉધ નહિ આવે માટે પાસે સુવાનું કહ્યું.

“ નહિ, નહિ, ગવર્નેસ, હું સુઇ જાઉં, તમને હેરાન કરવા મને ગમતું નથી. ” ગવર્નેસ તેને એક સુચ્છન કરીને ચાલી ગઇ.

બે કલાક પછી ત્યારે આખું ઘર ગાનત થયું ત્યારે કેમીલી ઉઠી, અને એક કાળા અબ્જો એટલી નીચે ઉતરી.

આખો જગીરો પમાર કરીને પાછલે દરવાજે આવી, તે દરવાજે બંધ હતો, અને તેની મોટી કુચી, કેમીલી ફેરવી ન શકી.

તે પાછી આખું ઘર પમાર કરીને કાપર હતો ત્યાં આવી, કે ત્યાં એક બહુ જ નાની બારી હતી.

ધારેથી તે તેણે ઉઘાડી ને બહાર ધામ ઉપર કુદી.

પછી આડીમાં છુપાતી છુપાતી બાગમાં આગળ-આલી, અને થોડી થોડી વારે ઘાઈ આવે છે કે કેમ તે સામગ્રી ઉભી રહેતી.

ગાઠ અધકાર હતો તેથી એકબી જતાં તેનું હૃદય ચમકતું હતું.

ત્યારે તેણે પેહેરેગીરને બોલતાં માંબજો ત્યારે તે બ્લીકચી મુઠ્ઠા. પણ તરત જ બહુ શાન્ત ધર્મ થયું એટલે તે આગળ ચાલી.

અંતે તે બાગ પસાર કરીને નદીને કિનારે આવી પહોંચી.

એક પણ તેણે આસપાસ નોંધતે હોડીનું દોરડું છોડ્યું. તરતજ હોડીને પાણીમાં હોડેલી, મહિં બેસીને ચંચાલવા માંડી.

નદીનું બેણું સીધું શ્રેવતોપ તરફ જતું હતું. ગાઢ અંધારમાં કેમીલી એકની તેન આપને બચાવવા જતી હતી.

તે હલેસાં જોવાડી ન શકી કારણકે તે ખડખડ બારે હતો, તેથી તે એની મેજે ધસડાતી હતી.

તે હલેસાં જોવાડી ન શકી પણ તે નંજલી હતી કે સુઝાન ફેરવ્યાથી હોડી ખરાબ આવી શકશે.

નદીનું બેણું શાન્ત હોવાથી તે બેઠક ઉપર સૂતી. થોડી મિનિટ પછી કેમીલીને લાગ્યું કે પંજવાડેથી કાઢએ જૂમ પાડી તેથી તે ચમકી ઉઠી.

મુશીઅનોએ નદીમાં બોટ તરતી નેમ હશે ?

તરતજ ખુશ્તલ વામું, પછી કેમીલીએ ઘોડાની ખરીના અવાજ સાંભળ્યા.

મુશીઅનોને તેના ન્હાસવાની ખબર પડી ગઈ તેથી તેઓ તેની પંજવાડે પહોંચ્યા.

ત્યારે કેમીલીએ તે અવાજ સાંભળ્યા ત્યારે તે પહીની. બે તેઓ તેને પકડે તો

"શું તેઓ તેને મારી નાંખશે ? પણ તેને તેના આપનો વિચાર આવ્યો ને મન સાંભળી, તેઓએ મહેને ન જ પકડવી નેમએ."

ત્યારે તેણે ફરીથી વિચાર કર્યો ત્યારે તેને લાગ્યું કે તેને કેદ પકડથી એ કંઈ રહેતું ન હતું.

કારણકે બીજી બોટ ન હતી, અને નદી પહોળા અને તેનો વેગ ધણો હિતાવજો હતો.

પંજવાડે પડનારા સીપાઈઓ થોડા પર કિનારે કિનારે આવે તો પકડી શકે એમ હતું.

પણ એવી રીતે પણ પકડી શકાય એમ ન હતું, કારણકે કિનારે જતાં વચમાં ધણી મોટી મોટી ખાઈઓ આવતી હતી, તેથી થોડાએ નદીના વેગ કરતાં પણ બે ઝડપથી ગામે, તો

પણ મોટો ચક્રાવો લેવોજ પડે; તે છતાં પણ બે સીપાઈઓ તેની આગળ જાય તો કે

મીલીની બધી મહેનત નીષ્ફળ જાય.

ઘોડાની ખરીના અવાજ અને સીપાઈઓની જૂમ સાંભળાને કેમીલી રાતની કંકડની હડી કરતાં પણ વધારે મુજબ ઉઠી.

હોડી પણ કિનારા તરફ ધંસડાતી હતી.

કેમીલી ઉઠી અને વાંસડો જોડી રીતે તેણે તેના આપને પાણીમાં નાખતાં નેમો હતે તેવી રીતે નાખ્યો, અને હોડી ખેરાબ પાણીની વચ્ચે આવવાથી તે ખુશી થઈ.

સાંભળો ! એ શેનો અવાજ હશે ? એક મોટો અવાજ કેમીલીએ સાંભળ્યો. કેમીલી સુઈ ગઈ, તેથી હોડીની આલુએથી તેનું રક્ષણ થયું.

તેને લાગ્યું કે સીપાઈઓ એક નાની છાકરી તરફ જ દુક તાકતા હતા, અને તેની પાછળ પડ્યા હતા. એ વિચારથીજ તે કંઈ હેડી. પણે મુશીબતો કંઈ જાણતા ન હતા. કે તેઓ એક છાકરીની પાછળ પડ્યા છે. તેઓ તો એટલું જાણતા હતા કે હોડી એની લાંગરેલી જગ્યાથી જતી રહી છે.

અવાજ વધારે પાસે આવવા લાગ્યા, તથા તે વધારે બહીની.

પણ તરતજ ઘોડાની ખરીના અવાજ બધે થવા, કારણકે સીપાઈઓને વચમાં, પહેલીજ ખાઈ નહી, તેથી એમને જમણી બોલુએ ફરવું જોઈએ, તેથી કેમીલીને આશા આવી.

અવાજ વધવાને બદલે બધે થવા લાગ્યા, કારણકે સીપાઈઓ દુર જતાં હતાં. ધીરે ધીરે વરસાદ શરૂ થયો, અને મોટાં મોટાં ટીપાં નદી ઉપર પડવા લાગ્યાં. કેમીલીએ તેનો અર્થો સરીરની આસપાસ વીંટળાવી લીધો. તોપણ થોડીવારમાં તો તે તદ્દન લીની થઈ ગયો.

તેને કંઈ ખબર પડતી નહતી કે તેણે કેટલી મુશ્કેલી કરી, અને દસ માઈલમાંથી હજુ કેટલું દુર જવું પાડી છે.

વળી પાછા ઘોડાની ખરીઓના અવાજ પહેલાં તો વરસાદને લીધે બહુ થોડા સંભળાવા માંડ્યા, પણે પછી વધારે ને વધારે થવા લાગ્યા.

કેમીલી મુશીબતો કિનારે આવ્યા.

વધારે અડધી સીપાઈઓ પાછળ પડ્યા તેથી કેમીલી દુઃખ.

તેઓ હોડીની સાથે થઈ ગયા, અને વળી પાછા મુશ્કેલી બીજી ખાઈના ચક્રાવે લેવા એકદમ દોડ્યા.

પછી શું થયું તેની કેમીલીને ખબર ન હતી.

જાદુ સખત થઈને લીધે તે કંઈ વિચાર કરી શકી નહિ. કરી ગયેલા હાથે તે પોરે વારે મુકોન ફેરવતી હતી, અને હોડી ખરોખર વેળ તરફ રાખવા માટે વાંસડાથી ચકાવતી હતી.

આ પ્રમાણે માઈલ પછી માઈલ, તેનો બ્હાસો બાપ જે ગામમાં હતો તેની પાસે આવવા લાગી.

કર્નલ માર્શલેનો એક પહેરગીર, કે જે નદીને કિનારે પહેરો ભરતો હતો તેણે નદીમાં કંઈક કાળી ચીજ તરતી જોઈ.

વરસાદ હોવાથી બહુ જાણુ દેખાતું હતું. પણ જે કંઈ ધાત્રીની નીશાની હોય તો ખબર આવવા માટે તે ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો.

પાસે આવતાં દેખીતી રીતે એક ખાલી હોડી જોઈને તેને નવાઈ લાગી. નદીને કિનારેથી કાંઈ માછીમારની હોડી જગર પુરી જવાથી ઘસઘસ આવી હશે એમ તેણે માન્યું. તે કિનારા તરફ આવીને અટકી ગઈ.

પહેરગીર હોડી તપાસવા ગયો ત્યારે તેમાં એક નાની છાકરીને સુતેલી જોઈ તેને ક્યારે નવાઈ લાગી.

તેણે વાંકા વળીને જોયું તો એક દીકરી ચઢેરા અને મોંચેથી આખવાળી છોકરીને
સુતેલી જોઈ તેણે એક ધોખા ખૂમ પાડી, “ આ તો કર્નલની નાની છોકરી છે ” તેણે
કેમીનીને ખેંચે આણી, ત્યાં તેને દુરુદ્દોષતા ધોયએના અરાજ સંલગાયા

“ તેથી તેણે ખંદુક ઉચ્છાદને એકે અવાજ ક્યો, તેનો દુકા અને તીક્ષ્ણ પડ્યો અથા
ગમા પડ્યો તરતજ આખી ઊવણી ભગત થઈ ગઈ.

પરમ અને બુદ્ધિવાન વાગવા માલ્યા, અને એક અભાવદારના ઉપરી પણ નીચે મી-
પ્રાણએની એક નાની દુકડી આવી પહોંચી

પરેગીરે જે બન્યું હતું તે દુકડાં ક્યું, અને તે અમલદારે કેમીનીને ઉપાડીને
ત્યાં કર્નલ રહેતો હતો ત્યાં લખ ગયો.

કેમીનીએ બંદુકના અવાજથી આંખો ઉઘાડી હતી.

ત્વમે વિચાર કરી શકશે કે જ્યારે કર્નલે કેમીનીને વગમાદથી પચાવેલી અને કડીથી
અધમુઆ જેવી જોઈ, ત્યારે તેને કેટલી બધી નવાઈ લાગી હશે કર્નલે તેને જ્યારે પો-
તાના હાથમાં લીધી ત્યારે તેણે ખુશાલીની ખૂમ પાડી અને ધીરથી બોલી, “ માયુ, તેઓએ
મને ન પકડી ” પછી તે ખેલ્યાન થઈ ગઈ. એક કલાકમાં તે એટલી દુશીઆર થઈ ગઈ,
કે બધી હકીકત જ્ઞી શકી

ખીજાનામાં સુતાં સુતાં જુસ્સાથી તેણે જે બન્યું હતું તે કર્નલને ક્યું, કર્નલે તેને
સુખ્યત કરતાં ક્યું, “ મારી ખેલદુર દીકરી, ખરેખર તું જ અમને બચાવ્યા છે ”

પહેંગીરે કરેલો અવાજ પ્રુશીઅનોએ સાંભળ્યો તેથી તેઓ પાછા હાથા પણ કર્નલ
દિવસ ઉગના પહેલાં બધું લશ્કર લઈને મેદાનમાં પડ્યો, અને આવાવધા દુકમનોને પકડ્યા
પછી એક નાની ગપાગપી થઈ.

પ્રુશીઅનોનો અમલદાર અને લગલમ બધાં માણસો મેદ થયા

જ્યારે પ્રુશીઅન કેપ્ટને કર્નલ માર્ગર્ટ પાસેથી માલખું કે તેની યુક્તિ એક નાની
છોકરીની હતી મતથી એક જ રાતમાં નિર્ધન થઈ હતી, ત્યારે તે હર્યો અને ક્યું: “ હું
તમને સુગારકાંઈ આપું છું, કર્નલ, મેડમ્સેન એક ખૂબ મોદાની દીકરી છે ”

સદાચરણી કુમારિકા.

લેખક. બહેન સા. રમણિક મહેતા.

ધર્મરત્ની લીના અગાધ છે મનુષ્ય ધારે છે શું અને ધર્મ કરે છે શું! ફૂટ મનુ-
ષ્યો, પોતાના ફૂટ કર્મ પાર પાડવાને માટે અત્યંત પરિશ્રમ કરે છે, પણ તેવા ફૂટ કર્મો
કવચિત જ ફળીભૂત થાય છે

આવાજ ફૂટ વિચાર હૃદયને આવવાથી એક પ્રખ્ત સ્ત્રી પોતાના મનમાં તેને કેવી
રીતે અમલમાં મુકવે તે વિચાર કરતી એક ખુશી ઉપર બેને છે. એમાં ત્યાં એક
પુરક આવ્યો. તેણે તેને શું વિચાર્યું છે એમ પૂછવાથી તેણીએ મીનવદને ક્યું પેલા

પરિચીત યુવકને નોંધને યુવતીને પોતાનું કાર્ય આનાથી પાર પડે. એમ લાગવાથી તેને તેને પોતાના મનની દુષ્ટ ઇચ્છા કહેવા માંડી.

“ કાંતિલાલ, આજે મ્હારે તમને એક વાણી જ સુલ વાત કહેવાની છે. તે તમે જાણીને, તે કાર્ય કરી શકશો કે કેમ તે મ્હારે બંધુવું છે. ”

“ તમે એક વખત કહો તો ખરા ! પણ મારાથી બનશે કે નહિ તેનો વિચાર કર તમને જણાવીશ. ”

“ તમે જાણો છો કે મ્હારે પોતાને એક જ છોકરી છે અને શાંતિલાલ એ મ્હારે સાવકો છોકરો છે. તેથી ચાલતે દહાડે આ બધી મોંઝતનો વારસ શાંતિલાલ યશે. મ્હને મ્હારી છોકરીને એમાંથી કંઈપણ મળશે નહિ. વારસે કંઈપણ પ્રકારે એનું કાટલું કલાવ દોય તેવી તજવીજ થવી નોંધએ. ”

“ પણ તે કેવી રીતે ઉપાય કરવો ? જે પ્રસીદ્ધ થાય તો આપણે બંનેને નેશન અંગર ફાંસીએ જવાનો વખત આવે. ” કાંતિલાલે કહ્યું.

“ નહિ ! નહિ ! એવું આપણું નામ બહાર પડે એમ કરવાનું શું કામ છે ? તમે એક એવું ઝેરનું પકીટ લાવો કે જેથી શરીર ઉપર ઝેરની નીશાની ઉદભવે નહિ, આ કંઈપણ ડોક્ટરને માલુમ પડે નહિ કે આને કોઈએ ઝેર આપ્યું છે. ”

“ ઠીક, હું તમને એક એવી જાતનું ઝેર લઈ આપીને આપીશ કે જેથી બલભલે ડોક્ટર પણ ઊતરાય. ” કાંતિલાલે કહ્યું.

યુવતી—“ ત્યારે તમે એ દવા એક બે દિવસમાં લોધી આપજો. કેમ કે મધ્યમાં દિવસમાં એ પાછો એની દોરેજ ઉપડે છે એટલે મુંઝવે જવાનો છે. ”

“ હા, હા, હું તમને તે આવતી કાલે જપોરે લાવી આપીશ. હું ડોક્ટર જઈ એટલે મ્હારે કંઈ બચ્ચરમાં લેવા જવું પડે એમ નથી. ”

(૨)

આ ઉપલી બાઈ બહેન વાત કરતાં હતાં. તે વખતે બીજા ઓરડામાં ઉભી રહી એક તરણ કુમારિકા આ બધી વાત સાંભળતી હતી. તેણીને પોતાની માતાના, આવ પાપીશ્ટ વિચારોથી કપારી આવી. “ શું મ્હારી માતા આવી દુષ્ટ હશે ! મ્હારે ખાતર ! મ્હારા સદ્ગુણી બાલ્યા બાઈનું ખુન કરવા તૈયાર થાય છે ? પૈસા અજમળ મીઠા છે. પૈસાને ખાતર મનુષ્યો દગલો પાપકર્મ કરે છે. પૈસાને ખાતર ત્યારે તે આવું દુષ્ટ કાં કરવા તૈયાર થઈ છે. ત્યારે એ આજથી મ્હારી માતા નહિ ! હું હવે મ્હારા બાઈને આ બધી બાજતથી વાકેફગાર કરીશ અને મ્હારી માતાના દરેક કાર્યની ચોક્કસી કરી તે જાણીશ. હું મારાથી બનતાં સુધી મ્હારા બાઈનું ખુન થવા દઈશ નહિ. ”

કચરની લીલા કેવી વિચિત્ર છે. ત્યારે માતાના મગજમાં દુષ્ટ વિચારો અને દુષ્ટ કર્મો કરવાની અભિલાષા થાય છે. ત્યારે તેના જ હૃદયમાં પકિલી પુત્રી પોતે કેવી સદ્ગુણી તે ઉપરની વાત ઉચી વાંચકોએ ધાર્યું હતું.

(૩)

“કમ કુસુમ ખેન! શા વિચારમાં બેઠાં છો? કંઈ આજે તો ઘણુંજ દિલગીરીમાં હો એમ લાગે છે! તમે કાના ઉપર ગુસ્સે થયાં છો? મ્હારો તો કંઈ વાંક થયો નથી કેની?” શાંતિલાલે પોતાની બેનને કહ્યું.

કુસુમ—નહિ, નહિ, તમારો તે કંઈ વાંક થયો હોય એમ બને કે? બાહ! તમારા જેના માયાળુ બાપ ઉપર હું કોઈ દિવસ ગુસ્સે ચાલું કે? એ તો મેં આજે એક ભયંકર વાત સાંભળેલી હોવાથી તેના વિચારમાં છઉં.”

“તે કઈ વાત બને શું છે? શું કંઈ આપણું બોલું થવાનું છે? માતાજીની તાબ-પત તો સારી છે કેની?”

“હા, માતાજીની તબિયત તો સારી છે. પણ આજે મેં એક આશ્ચર્યજનક દુષ્ટ વાત સાંભળી છે, અને તે આપણાં પોતીકાને જ મ્હોડેથી, એટલે-કહેતાં શરમ લાગે છે.”

‘શું? શું? જે હોય તે કહી દે, કે મનનો ખુલાસો થાય.’

શાંતિલાલે આશ્ચર્ય કરવાથી કુસુમે તેને પોતાની માતાના દુષ્ટ વિચારનું વર્ણન કર્યું. અને તે બાબતમાં શું ઉપાય લેવા તેનો વિચાર કરતાં બંને બેઠાં.

(૪)

ખીજે જિવે જપોરે કલા પ્રમાણે ડા-કાંતિલાલ આવ્યા. અને જ્યાં કુસુમના મા બેઠાં હતાં તે ઓરડામાં ગયા. ત્યાં જઈને એક પડીકું તેના હાથમાં આપ્યું; અને કહ્યું કે આને ખાવાનાની સાથે ભેળો ખવડાવશો, એટલે તમારી ધારેલી મનઃકામના સફળ થશે. કમળાએ તે પડીકું આનંદથી લીધું, પણ તરત જ તેના મગજમાં તરેહવાર વિચાર આવવા લાગ્યા. ‘હું શું કરું છઉં? મારું જોડું? આમ કરવાથી કદાચ પકડાઉં તો મ્હારું શું થાય? દુનિયામાં મ્હારી આબરૂના કાંકગ થાય; ધન્યરને ઘેર હું શું જવાબ દેશ? પણ હું જો આમ મ્હારા મનમાં વિચાર કર્યો કરીશ તો મ્હારેથી મ્હારું ધાર્યું કામ થઈ શકવાનું નથી. કંઈ નહિ દિનમત સખ! એક વખત અખતરો તો કરી લુઓ, પછી જે થવાનું હોય તે થાય. આજે જ સાંજના દુધની ગાંદર એ પડીકું નાંખીશ, અને તે દુધ એને આપીશ, એટલે આવતી કાલે સવારે શાંતિલાલની ખટપટ પતી જશે.’

(૫)

આ હેતુ વાક્ય દર્શમાં આવવાથી એનાથી જરાક મ્હોરેથી બોલાયું. તેથી ખારણાની પાછળ સંતાળને ઉભેલી કુમારીકાએ એ સાંભળ્યું. ‘હવે હું જોઉં છું કે એ મ્હારા બાઈને ઝેરવાળું દુધ કેમ ખાય છે! આજે જ્યારે એ મ્હારા બાઈનો દુધનો વાડો ધાળી અગારી મુકે, ત્યારે હાનામાના હું ઉચકીને તે ટોળી નાંખીશ, અને તેને ખદલે ખીજું સાકું દુધ મંગાવી મુકીશ. તે એના વાડામાં ફેરીશ.’

સાંજનાં જ્યારે દુધના વાડા થયા અને યાળી મંડળ, ત્યારે કમળા જરા ઉપર રહેજ કામે ગઈ, એટલે કુસુમે તે દુધના વાડામાંનું દુધ લઈને તેમાં સારું દુધ રેડયું, અને પેલું દુધ ટોળી નાંખવાને મારું મુકું રહેવા દીધું. એટલામાં ઈશ્વરી સંજ્ઞાથી ત્યાં

આગળ ખીંચાડી આવી ચઢી, અને તેણે પેંચું ઝેરવાળું દુધ પીધું. થોડોવાર રહીને બધાં જમવા આવી, જમ્યા પછી લુંચે છે તો બિલાડી મૃતાવસ્થામાં પડેલી; તેથી બધાં આશ્ચર્ય પામ્યા. અને એકેકને પૂછવા લાગ્યા. “શું આ બિંદોડી માંદી હતી? આ હમણાં આવી ત્યારે તો સારી દેખાતી હતી, અને એકેકેક આને શું થયું?”

એટલામાં તો બિલાડીના શરીર ઉપર ઝેરની નીશાની નજીવા લાગી, એટલે કુસુમે શાંતિલાલને કહ્યું કે “નક્કી પેલા વાડકામાંનું દુધ એણે પીધુ હશે, એને તેથીજ આ ગરીબ પ્રાણી બિચાડ મરી ગયું!”

આ પ્રમાણે શાંતિલાલ તથા કુસુમ વાત કરતાં હતાં, ત્યારે તેની માતા પણ ત્યાં ઉભી હતી, તે તેના મનમાં ઉપલી દગ્ગાકતથી ખીંચીપાણી પડી ગઈ. કુસુમને અતિશય ક્રોધ આવવાથી પોતાની માને ગુસ્સામાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું. “શું તે આજે એક મહારાજાના સાહેબને જીવ લેવાનો ઘાટ ઘડ્યો હતો? તને એમ પણ નહિ લાગ્યું કે શુદ્ધ પૈસાને ખાતર હું કેટલું નીચ ધાતડી કામ કરું છઉં? એનો જીવ લીધાથી તને શું પૈસા શિવાય વધારે મળવાનું હતું? તે જોઈતું હતું તો મહારાજા પાપની પામેથી અગર શાંતિલાલ પામેથી માગી લેતું હતું! પૈસા તો મળત, પણ જીવ મથા પછી તું ગમે તેટલું પરતાવે તોપણ આવા માથાળું લાઇ દાઈ દિવસે મળતે ખગ કે? હવેથી એ તું આનું કંઈ પણ જોડું કામ કરશે તો હું તારી સાથે કંઈ પણ બોલીશ નહિ, અને આ તારી વાત છાની નહિ રાખતાં આખી દુનિયામાં પ્રસીદ્ધ કરીશ. હવે ભગવાનને ખાતર તારા કુટુંબ વિચારને તિલાંજલી આપ, અને આ તારાં સફળુણી અને ગ્રેમી છોકરાં ઉપર માયાની નજરથી જો. અમારા લાઇ ખેદન વચ્ચે તારે કંઈ પણ ભેદ લાવ રાખવો નહિ.”

કુસુમનું ક્રોધમય તિરસ્કારયુક્ત બોલવું સાંભળીને કમળા ઘણી જ ખીંચીપાણી પડી ગઈ, અને પગતાવા લાગી. “મહારે શું કરવા એવું કુટુંબ કામ કરવું જોઈએ, જે છોકરીને માંદું હું કરવા તૈયાર થઈ હતી, તેણે જ પોતાના લાઇને બચાવી લીધો. “હું ભગવાન! આંટલી નાની છોકરી આવી સત્યમય તેમજ દયામય છે, અને હું આવડી મોટી ધર્મનું જનજીવાણી આણું કુટુંબ કરવા તૈયાર થઈ, એ શું મને આણું સરમાવનાર છે! એ પ્રભુ! હવે કાંઈ પણ દિવસ મને એની કુશુદ્ધિ આપતો નહિ. મહા મહારાજા વડાનાં બંને છોકરાં સુખી થાય એવા પ્રયત્ન કરાવજો. ચલ, ચલ, હમણાં ને હમણાં જન્મને બધાની મારી માગુ.”

આમ વિચાર કરીને બહાર દીવાનખાનામાં શાંતિલાલ તથા તેના બાપ મોહનલાલ બેસા હતા ત્યાં આવી. તેમને પોતાનાં કરેલાં કૃત્ય વિદિત કરીને બંનેની અંતઃકરંજીપૂર્વક માફી માગી. હવેથી કાંઈ પણ દિવસ હું જોડું કામ કરીશ નહિ એમ ખરા મનથી બધાની આગળ કહ્યું.

શાંતિલાલે માને પગે લાગતી જોતાં જ પોતે જ પગે લાગ્યો, અને કહ્યું કે “મહારાજા મનમાં કંઈ છે નહિ. તમે માનુષી થઈને પગે લાગ્યો તો હું પાપમાં પડું.”

ત્યાર પછી કાંઈ પણ દિવસ કમળાએ પોતાની બે છોકરાં વચ્ચે અંતર રાખ્યો નહો.

“ત્હારી જન્મતિથિ નિમિત્તે બેટ, ત્હને એ અમ્ય કે નહિ ?”

“આવુ મળતું લોકિત ન શામાટે ગમે ?-પણ સુમન માટે કાંઈ નથી લાગ્યા”

“અરે એમ તે હોય ? સુમન બહેન માટે તો આ કેની સરસ ચોપડી લાંબો છુ
આજ કેસમાથી સ્વીયા મળ્યા તે ખર્ચી નાખ્યા કેમ, સુમન, ત્હને ગમતું મળ્યું ને ?”

“પણ કુમળલોઈ, આજ મ્હને આ મેળનું આપો છો ?” મધુરી ક્રૂરતા કુમળે
જનામ દીધો,

“આ ત્હે ત્હારી બાવુ ચિત્ર કાઢ્યુ તે ખાતેનું” એમ કહી તે ડંપડા ન બદલ્યા
પાછવે ધાગણે ધધને ધરમા ગયો તે એક આરામ પુરસ્કામા બેસી જૂટની ફોગી છોડતો
હતો તેરામા બીજા આરામમાંથી ત્હેણે પોતાનું નામ બે ત્રણવાર બોલાવું સંભળ્યું કાકા
કાકી પોતાને માટે શી વાત કરે છે તે બાણવાની ત્હેને છતાસા યદ્ય કેટલીક આનામની
પત્ની ત્હેણે કાનમાડી સાંભળના માણ્ય

“હવે તા સુધી કુમળ આપણે ત્યા પડી રહેનાતો છે ? વડિલાતમાંથી હવે નથી
મળતું એમ તો નથી ? આપણે ત્યા સુધી એમની વેઠ ઉપાડવાની ?”

“ત્હારો અલગ આવો કેમ થઈ ગયો છે તેજ મ્હને તો સમજતું નથી, એ મિ
ચારા આપણને શુ ભારે પડે છે કે તુ આવો કડવો બોલ બોલે છે ? કુમળ તો પાસ
થયો ત્યારેતો મ્હને જુદા રહેવા માટે કલા કહે છે પણ તુ જ ના દર્દ છુ મ્હને તો એ
અધા મ્હાગ છોટરા ૪ લાગે છે, જેવો વીરૂ તેરા એ”

“એ તો બોનાથ છે આગળથી નખ દૂર એટલા દુર એમને તો ૧૧ આપણુ કહેલું
કશુએ વસે નહિ નશીમ અમ્હારા”

“તમને બૈરનિ તો પહોચાયજ નહિ ત્હાર કહેતુ શુ ન માન્યુ તે તો કહે ?”

“આ એજ મ્હાગ બાણ સાથે સુમનનો વિવાદ કરવાનું મ્હં કહ્યું તે બેમાંથી કાઢને
કાવતું નથી બાણ મ્હારી બેનનો છોકરો એટલે શેનું કાંવે ?”

“ત્હારો ભાણેજ છે તેથી જ ના કહે છે એમ શામાટે તુ માની લે છે ? તે તેજ
જતા ત્હાગ બાણ જરામર લણતો રોમ અને આનાકે હોત તો જુદી વાત આ તો મ્હો
ઉપરથી માખ હિતી નથી”

“બહુ થયુ એમ કાંઈ મ્હાગે બાણ વધાર નથી પડ્યો ચાર રૂપૈડી ઉપર આવો
તોગ રાખો તો કાણ એમની છોકરી લેવાને જેમી રહ્યુ છે ?”

ઉપરની વાતચીત સાંભળી કુમળે બિડા નિશ્ચય નાખ્યો જે દોસથી તે પરમા
ખાંચો હતો તે એકદમ હીંગ ગઈ

નન્દ મહેશ્વરી મીઠું મીઠું બોલે એટલું જ. પહેલીવારની પત્નીના મરણ પછી કાકા કાકીના આગ્રહથી કમળે બીજીવારનાં સાચા સરિતા સાથે કન્યા હતું. મુમન પહેલી પ્રથમ પત્નીની છોકરી હતી. મુમન સાથે સરિતા જંગમે જોડાયાં રાખી ન હતી તેઓ બન્ને સારા હિન્દુઓ હતાં અને સ્નેહથી ભર્યા રહેતાં હતાં. નન્દ હેમના સંપત્તિમાં જ દુરાચાર બાદ્યે બળ નાંખી ચૂકી પણ કાલી નહિ. આખરે તેણે પોતાના બાળ સાથે સંમતને દેવાને દુરાચાર આપ્યો. તે વાતની સરિતાએ અને કમળે ના પાડી ત્યારથી તેણે સરિતાને નન્દના માથું કમળ પાસે જોડી રાખ્યું. કમળ પાસે જોડી રાખ્યું બધું આજનું નહિ તેથી મીઠી જીભ રાખીને વાત કરતી. કમળ કાકીના સ્વભાવને બરાબર જાણતો હતો. તેણે એ પણ જોયું હતું કે બાળને મુમન દેવાની ના પાડી ત્યારથી કાકીએ સ્નેહભાવને રમ આપી દીધી હતી અને સ્નેહ વગેરે બીજા કામકાજનો બોલો સરિતાને સાથે નાંખી દઈ તેને બિચારીને બરાબર દુનિયામાં મોકલે હતી. આથી પહેલીવાર તેને યશ કે કાકીથી તરત જુદાં રહી જવામાં લાલ છે, પણ કાકીના સ્નેહનો તે બહુ દુઃખ કરી શકતો નહિ. સરિતા પણ નન્દને કદી સ્વામી હિન્દુ આપતી નહિ. કદાચ મુમનને આગમાં પડતી બચાવવા માટે જ પોતે કાકીની મહેલા દુષ્ટા વગેરે સાંભળી લઈ તે મહેલા માર માર કરતી.

આજે તો નન્દ કાકીની કુપત્તિ રહે હતી. કમળે મનમાં વિચાર કર્યો. "અરે કાકી! આજે જ રહેવારે તમને અને કેવું મીઠું મીઠું રહેતાં હતાં? " લાલ, મહે સાંભળ્યું છે કે તું જુદાં રહેવાનો વિચાર કરે છે. લાલ, જોજો એવું કાંઈ કરતો મારો આગળ ઉપર રહેવાનો છોકરાથી ધર કેવું સાક બંધે લઈ લાજ છે? અને તો વીકે ને તમને બધાં મરણ લાગે છે." એ નંદ કાકી મારી ગેરલાજનીમાં કાકીને આવું આવું કહી કરતાં રહે. એવું કે શું જાણું? કાકી કાકીના સ્વભાવમાં કરતો આસમાન જાણતો નકારતો છે? કાકી કેટલા સ્નેહાળુ અને સાચા હૃદયના છે? પણ એ તો એમ જ દેખ. પાંચે આગળાં દેખાં સરખાં દેખ છે? કાકીને અમારાથી દુષ્ટ પડતું દેખ તો જનમ એ છે? અરસાને હવે હેમનાથી દુર થવામાં વિલંબ ન કરવો." તે આમ વિચાર કરતો હતો એટલામાં ત્યાં સરિતા આવી પહોંચી. તેને દિવસગીર યશ ગેરી જેતાં જોતો જોતાને કાંઈ થયું જ નહોતું. દેખ તેમ મહે જાનતે રાખી, તેણે જાણ્યું. "કેમ આટલી બધી ઉદાસ થઈ ગઈ છે? આજ તો તારા આનંદનો દિવસ છે. કાંઈ થયું કે શું?" પછી તેણે તેનો હાથ પકડી વધારે સાચાથી જાણ્યું. "આમુ રહે છે શું? અને થયું શું તે તો કહે?" તે કાંઈ જવાબ આપી શકી નહિ. એટલામાં મુમન ત્યાં આવી પહોંચી. તેણે કહ્યું. "કમળલાલ! એ તો બાએ પોતાનું મહે મારા ગળામાં પહેરાવ્યું અને કહ્યું કે. "જા, કાકા કાકીને બતાવી આવ." મહે નાખ્યું ને જોતો દસતાં દસતાં કહ્યું કે "જુઓ કાકા, આજે બાની વાંચાઈ છે તેથી તાવતે માથે લેતો રેક્ટ આપી." તેમણે તે હાથમાં લઈને જોયું અને કહ્યું કે "કેવું મીઠું સાકે છે હો." અને કાકીએ જોઈને કહ્યું કે "મુમન, જોઈને? તારે માટે ચોપડી અને જોતે મીઠું પાસે મોનાનું કાઢિત." મહે કહ્યું કે "એમાં શું? અને ગમતું હતું તે મને ગમતું છે. મુઃ મહેલાં છે તેથી એમને કાઢિત આપ્યું." ત્યારે એમને કહ્યું. "હારતો બા. હવે નન્દે દુઃખ સતેષ રાખીને તારે મુખી થવાનું છે."

મ્હોટી નીરાંત થઈ. ક્યાં કાઢીજીતો બાણ અને ક્યાં મુરેન્દ્ર ! કાઢીજીતે તો મ્હારા ઉપર મણી ગીસ ચઢી છે. એમની ઇચ્છા પ્રાપ્તિ છે કે બાણ માથે જ મુમનનો વિવાહ થાય, પણ તેથી કાંઈ મુમનનો મંત્રાર અગ્રાણ છે ? આવો દુરાગ્રહ કરવામાં કાઢીજીતના હાથમાં શું આવતું હશે ? ”

“ કાંઈએ નહિ. નાદક કુટુંબમાં કયેય કગવ્યો. ”

૪.

આજ કુમળના “ આનંદ ભુવન ” માં ઉત્સવનો દિવસ છે. જમીન ઉપર સુન્દર ગાવીયાઓ પથરાઈ ગયા છે, અને લોકો એટલા તો ભરાઈ ગયા છે કે જ્યાં આવવાની પણ દરકન પડે છે મુમન મેટ્રિકમાં પાસ થઈ છે તે નિમિત્તે આજ તહેમનાં મગાં ગ્રેડી મીજાની અપાથ છે. પંદરેક દિવસથી મુરેન્દ્ર પણ બેંગિરટર થઈને વિલાપતથી આવી પહોંચ્યા છે તહેમને ખામ આમંત્રણ મળેયું હોવાથી તેઓ પોતાની ભવિષ્યની પત્નીને અભિનંદન આપવા હોંસથી આવ્યા છે જ્યાં આવી ગયાં એટલે વિદ્યાના અને પવિત્રતાના તેજથી અગ્રાધાણ રીતે આકર્ષક લાગતી. મુમન એક ખુશી ઉપર મીતાર લઈને બેઠો. મુમન ફૂલની મદુ શાખીન હોવાથી સંગિતાએ આજ ફૂલથી તહેનો અબોડો ચૂંધ્યો હતો. શરમથી નીચાં દંતેસાં અચલ નયનો અને સુન્દર મુખાગવિન્દ ઉપર પથરાઈ રહેલી મદુતા અતુપમ લાવણ્યથી મુમનના લાવણ્યમાં આજ વધારો કરતા હતાં. પોતાની મદુલીએ પધારેલાં મગાં રનેલીનો મતકાર કરતાં રહેલો ધીમે ધીમે ગાવાની શરૂઆત કરી. રહેના ક્રમશઃ કંઈથી ગવાતુ મધુર ગીત માંલિણી લોકો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. મુમનની મુકામળ આંગળીઓથી જેમ જેમ મીનારના તાર ઉડતા ગયા તેમ તેમ મુરેન્દ્રના હૃદયના તાર પણ ઉડતા લાગ્યા. જ્યાં ગીત પૂરું થયું ત્યારે તાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે તે પોતાની જગ્યાએ બેસવા ગઈ, જતાં જતાં રહેનાથી અંનાયામે મુરેન્દ્ર ઉપર એક દષ્ટિપાત નંખાઈ ગયો. આખે આંખ મળી અને ભવિષ્યના મગવમય વિચારથી બંનેના હૃદય આનંદથી નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. રીફ્રેશમેન્ટ લીધા બાદ જ્યાંએ મુમનને અભિનંદનો આપ્યાં અને પોતપોતાને ઘેર વિદાય થયાં.

અધાના ગયા પછી કુમળે સ્થિતિને કહ્યું. “ મુમન પાસ થઈ તેથી આજ મ્હને જેટલો આનંદ થાય છે તેટલો જ વીરલાલ નાપામ યવાથી મ્હને ગાંઠ થાય છે. એવું મિચાગતું એક વર્ષ અગકયું. ”

“ હા મિચાગતું મ્હોં પણ ઉતરી ગયુંતું, છતાં મુમનને ઓછું ન આવે માટે હમતું મ્હોં રાખી તેઓ હોમથી લાગ લેતા હતા. તે પણ આ વખતે મેટ્રિકમાં પાસ થઈ ગયા હોન તો આપણને ગેવડો આનંદ થાત. કાકા કાકીના આનંદનો તો પાર જ રહેત નહિ. હજે આવતે વર્ષે તેમની મહેનત મજા થાય એજ આપણે ઇચ્છીએ છીએ. ”

“ પણું તું બેવાર બોલાવતા ગઈ તોયે કાકો આખરે આવ્યાં નહિ લાઈ પોતે ને કાકા દોભવી આવ્યા. શું તહેમને કેટલીના કરતાં ઓછું લાગતું હશે ? ”

“ અરે ! હું ગઈ ત્યારે મ્હને મેની તો જીજ્ઞાસી નાખી અને જાણે વીરલાલને માટે

આપણને લાગણી જ ન હોય તેમ માની કહેવાં લાગ્યાં કે 'તમારે સુખનો દિવસ છે. તે તમે મ્હાલો પણ મ્હારાથી તો નહિ અવાય. રાતની રાત ઉગ્ગરા લેહીને છોકરાએ વાંચ્યું અને ખાવાપીવાનીયે દરકાર રાખી નહિ, છતાં આખરે આવું. પરિણામ આવે તે બા, મ્હારાથી વેકાતું નથી.' એમ કહી રોવા મંજા. લાઈએ ને કાકાજીએ ઘણું સમજાવ્યું પણ માને જ નહિ. હોય ! શું કરીએ ? મ્હોટાં છે. આવ્યાં હોત તો સારું લાગત. "

" પણ મ્હને ખ્વીક તો એ લાગે છે કે હવે સુમનના લગ્નમાં પણ તેઓ આમ રીસાધને બેસશે તો કેવું દેખાશે ? આપણે કેટલીવાર લેમને મનાવવા જઈ શકીશું ? હવે તો કાકાએ લેમનાથી ચાક્યા છે. "

આમ તેઓ વાત કરતાં હતાં એટલામાં બહારથી સખીમંડલને વંજાવી સુમને આનંદબેર ઘરમાં આવી. કમળે લેમને પોતાની પાસે બેસાડી અને લેમની મીઠી શાખડી તે વખતે લેમને સુમનની સ્વર્ગસ્થ માતાનું સ્મરણ ચાલુ આવવાથી લેમની આંખમાં આંસુ આંધી ગયાં પણ કાકાની નજર પડતા પહેલાં લેમણે તે લુછી નાંખ્યા અને સુમનને મગેલી પ્રેક્ષક-સુનેવામાં રોકાયો.

૫.

સુમનનાં લગ્ન નિર્વિઘ સંમાપ્ત થઈ ગયાંને હાસ યવા આવ્યા છે. લોકમાં પોતાનું ખોટું ન દેખાય એટલે આજે નન્દુએ સુમનનાં લગ્નમાં ભાગ લીધો હતો, બ્યારે સરિતાએ ખરા અપ્તઃકરણના ઉમકાથી અને હિમ્મતથી અંધુ કામંદાજી કંઈ હતું. આરમાન માતા હોવા છતાં સુમન તરફની સરિતાની આટલી જાંધી લાગણી બેઠાં લેકામાં લેમની 'વાહ વાહ' બોલાતી. સરિતાને લોકાના શબ્દોની કાંઈ પરવા ન હતી. તે તો સુમનને સુખી થયેલી જ જોયા ઉત્તેજર હતી. હવે તે સારું રૂકાણું ગઈ છે અને સુખી છે તેથી સરિતાને ઘણી નીરાંત થઈ છે. સુમનના ગયા પછી લેમને બહુ એકલવાયું લાગતું. સુમનને પણ સરિતા વિના એણું ગોડતું. તેથી વારંવાર તે સરિતાને મળતી રહેતી. સુમનના ગયા પછી ન્હાનકડા ઇન્દુને પણ પોતાને લગાવનારની અરેખરી ખોટ પડી હતી.

એક દિવસ રહાંજે ઇન્દુને બોળામાં લઈ સરિતા સાદરી ઉપર બેસી હતી અને કમળે મ્હાલો ખાલો હાથમાં લઈ જાણું વાંચતો હતો. જરાવારમાં તે એકદમ ગભરાયલા અવાજે બોલી હાથો : " સરિતા, બેન્ક તો બેસી ગઈ ! કાકાની જાંધી માલમીલકત તેજ બેન્કમાં મૂકેલી હતી. અરર ! હવે શું થશે ? "

સરિતાના પણ હોશકોશ ઉડી ગયા. તે બોલી : " ચાલો, ચાલો. આપણે પટેલાં ત્યાં જઈએ. ત્યાં કાકાજીની બિચારાની કેવી સ્થિતિ હશે ? એટ ચાલો. ત્યાં જઈને આપણે લેમને બંધાને અદિ બોલાવી લાવીશું. "

કમળે જરાક મોકાયાથો અને શાન્ત થઈ બોલ્યો : " પણ સરિતા, લેમને અદિ બોલાવી લાવવાનું કહેતાં તું જરાયે વિચાર કરે છે ? કાકાજી લેમને કેટલું કનડો લેમની લેમને કમળના આવે છે ? લેમની સાથે રહેવું એટલે અપણે સખને મલામ કરી કંદાસનું ખર ઉશું કરવું. "

સરિતા હિમ્મતથી બોલી: “ અરે ! અસારે તે આવા વિચાર કરવા આપણને શોભે ? આગળ ઉપર જે થતાનું દશે તે યશે. ઇશ્વર આપણો બેલી યશે અને બધુએ સારું યશે. અસારે તો હવે ચાલો જ.”

બન્ને જણાં વાઙ્મયે ત્વરાથી જઈ પહોંચ્યાં જઈને જોયું તો રામમોહનરાય ઝવેરી માથે હાથ ટેકવી વિચાર મગ્ન બેઠા હતા. વીર પશુ ઉદામ યજ્ઞ સાંભેટા હતા અને નન્દુ તો મટોટથી રડતી માથું ફટતી હતી. સરિતા પોતાનાં કાકીજી પાસે બેઠી અને તહેને માં નવન આપતાં કહેવાં લાગી. “ કાકીજી ! ગલરાયે કે રાયે હવે કશું હાથ લાગવાનું નથી માટે શાન્ત થાઓ તમહેં બધાં ઘેર ચાલો. સાંતમને જરાયે ઓછું નહિ આવવા દઉં.”

સરિતાની આવી ઉદારતા અને આટલી બધી મમતા જોઈ નન્દુ તો બહુ વિસ્મય પામી. તે રડતી રડતી ફરીથી બોલી. “ બેટા ! હવે તો મ્હારી ધીરજ રટેતી નથી તમ્હારે સાં આવીને પશુ શું કરીયે ? ગયેયુ કોઈ રીતે કાંઈ પાડુ મળવાનું છે ? ”

“ ના કાકીજી, ગયુ તે તો ગયું જ, પશુ તમહેં હવે એકલા રહેશો તો અકળાનો અને તમ્હારા છવને દુઃખ યશે. માટે તમહેં બધા સાંજ ચાલો. આપણે બધાં ફરીથી બેગાં રહીને આનંદ કરીયુ.”

રામમોહનરાય ઝવેરી બોલી ઉઠ્યા “ ના એમ થાય નહિ એ તો ઇશ્વરે આપેલાં મુખદુઃખ ભોગવ્યા વિના કોઈ રીતે અમ્હારો છૂટકારો થવાનો નથી. વળી સાં આવીને તમને ફેટણો ત્રાસ આપીયે !

“ અરે કાકા ! એ શું બોલ્યાં ? ઉછેરીને મ્હોટા તો તમહેં કર્યા છે અને હવે તમ્હારી મેવાના પ્રમંજે અમને ત્રાસ થાય તો અમ્હારા જેવા ફતલી કોણ ? એ કાંઈ ચાલશે નહિ, માટે તમહેં બધા સાં ચાલો.”

નન્દુકાકી બોલ્યાં: “ ભાઈ ! હજી તો વીરને લજાવવાનો ને પરજાવવાનોયે બાકી છે માટે હવે તો અમહેં મુત્તાજ છોડીને દેસમા જઈને રહીયું, અને જે નિશ્ચયમાં લખ્યું દશે તે બોમરીયુ.”

કમળે ખાત્રી આપી “ વીરલાઈને લજાવવા માટે કાંઈ ચિન્તા કરશો નહિ અને તમને ત્રણેને ઘેર લઈ ગયા વિના હું રહેવાનોયે નથી.”

આખરે કમળ અને સરિતાનો રનેહલયો આમદ છત્યો; તેઓ આઠ દિવસમાં ઘર ખાલી કરી, કમળને સાં રહેવા આપ્યાં.

૬.

આજ દિવાળીનો મંગલમય દિવસ હોવાથી ઝવેરી, મુમન, સુરેન્દ્ર વગેરે સ્થાને અગાશીમાં જેમ્સે આનંદદાયક વાર્તાલાપ કરતાં હતાં. ચાર પાંચ વર્ષનો ન્હાનકડો નન્દુ પોતાના કાવા કાવા સખ્તોથી બેઠાના આનંદમાં વધારો કરતો હતો. વીર પશુ આ વર્ષમાં જ બી. એ. માં પાસ યજ્ઞ મેળો છે તેથી કોઈને કાંઈ પશુ ચિન્તા કરવા જેવું રહ્યું નથી.

અધાં બેઠાં ચયાં હતાં તેથી કમળે સરિતાને કાંઈક અણસારો કર્યો. તે તરત જ અગાશીમાંથી નીચે જઈ કાંઈક લઈ આવી અને, પોતાની કાઠીછ પાસે બેસી તે લઈ આવેલી વસ્તુ બતાવવા લાગી અને કાંઈ ન સાંભળે તેમ ધીમી ધીમી કાંઈ કહેવા લાગી. આ જોઈ રામમોહનરાયને હસવું આવ્યું. તેમણે મસ્કરીમાં નંદુને પૂછ્યું: “કમ ! કાંઈ વહુ બે જણાં શી ખાનગી વાતો કરે છે ?”

નંદુએ હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો: “એ તો દિવાળીના દિવસમાં પહેરાવવા કમળલાઈ ઇન્દુ માટે સોનાની સાંકળી કરાવી લાવ્યા છે તે જોતીતી.” એમ કહેતાં તેણે તે સાંકળી ઇન્દુના કાંટમાં પહેરાવી દીધી અને તેને ખોળામાં બેસાડ્યો.

સાંકળી અધાંએ જોઈ અને વખાણી. ઝવેરીને કાંઈક યાદ આવવાથી તેમણે નંદુને મસ્કરીમાં જ પૂછ્યું: “કમ, તે દિવસે લોકો જતાંબુંતું ત્યારે જેવું મહેલું માર્યું તેવું આજે સાંકળી જોઈને નથી મારવું કે ?”

નંદુએ શરમથી નીચું જોયું અને ધીમેથી કહ્યું: “ગઈ મુન્દરી ક્યાં મુઠી યાદ કરશો ? માણસ છીએ તે અણસમજમાં ભૂલે થાય, માણસ હોય તે ભૂલે કરે અને પસ્તાવાથી મુઠરે પણ માણસ હોય તે. એ મહેલું મારનારી હતી હું પણ ખીછાં આજ ઇન્દુને સાંકળી પહેરાવી ગઈ ચનારી પણ હતી હું છતાં જાદો.”

અને એ ખગડા પોકાડે જ પણ પાણી પાણી પધારીમાથી પણ બહાર મુકીને તે, પાછો તેમાં પણ મુકતા સુધી એના લક્ષની જ મખ્યા ગણવાની નિદ્રાદેનીને નમાડી મુકનાર તે, પણ તે દુષ્ટ જ લેકિને મોતાના ધરમાર છોડાવ્યા, જગમેમા તથુ તાણીને કે મુપડાં ઓ બાધીને રહેવાની ફરજ પાડી, અચસ તો ગામેગામ ભટાયા, હુડીનીને વિપ્રુટાં પાડ્યાં, શરણુ આવનારને શરણુ શોધના મોડયા, ભરેના ધર કાગવાસ કરી દીધા, તોયે એની સતામણી ઓછી ચતી નથી, દુશ્મનનો દરેરો સાલગી ખીયાગ બે ઝગ નો જેમ ધર્ને ધામ અને ધરા મુકી નાચતા હતા, તેમ પ્લેગ દુશ્મનને ક્યું છે ધન ગહેરો કે ચોરો હુટી જરો, ગેછ જતી રહેરો કે ટકી રહેરો તેની કોઇ પગવા કરતુ નથી હોશે હોશે વક્ષાવેના ધામ ધરા હવડ પડી રહેરો, કે કોણુ મોગવશે તે વાત ઉપર કોઇ ધ્યાન આપતુ નથી માત્ર દરેકનુ લક્ષ્યિદુ એજ છે, કે જીવાશે ખાર જીવતો નર ભરા પામશે એજ સુત સહુના મેંભાથી નીકલે છે

શાહીમાગમાં સાખરમનીને ઝડિ આવેલા એક ખગડામા પ્લેગ પધારીમા પછો પડ્યા પીડાતો પણ તેનો શીમાર ન ચયેનો વજ્જ હદય પોતાની જન્મભૂમીનુ ઉપર પ્રમ જે અવલોકન કરી રહ્યો હતો. ખગડાના બારી બારણા ઉઘાડવાને, પુષ્કળ પેમે ખરગી ખગીદેતા કોય ટેમતપર જામેની ધુગ આટકવાને લક્ષ્મીદેવીનો મહાનમાં વામ રહે તે માટે, સનાર માજ વાસીદુ વાટવાને અને અજલતાની મરજી ઉઘાવવાને અત્યારે ઝાઈ નહોતું મેના પોપટના મેલા પીજરા લટકતા દ્રષ્ટીએ પડતાં હતા, ખગડા આગળનો બાજ, માગી તી દેખરેખ વિના રવેચ્છાએ ઉગેનો જાણતો હતો, તમેનામા જનવરો, લુખતરસનુ કોઇ જોનાર ન હોવાથી, ખોખારા મારી અને મગડા પાડી રહ્યા હતા, દરવાજા બહાર લટમ વેતા ક્રમ અને આઉટના પાગીઆ ઉપર કરોળીઆના જાળા બાકી ગયા હતા, બહારના કુતગઓ બાગમા હડીઓ કાઢતા હતા અને વિના હાકિટ દોર આવના આણુની મોજ ઉઘાવતા હતા

ઢાલા વાયકા ! તાર હદય જે પારકાને દુખે જરી પણ ક્વતું રોય, જે દુખીને દુરથી પણ મું સારા મિચાં માનથી આશ્વાસન આપી શમ્તો હોય, જે તને પારમની વીતી સાંભળવાની કુરસદ હોય, અને કટાંગે ન આવતો હોય, જે તારે દૈવી દુષ્ટતામા પીછા પકડવો હોય-કે જે દૈવનુ સુદર્શન વારા ફરતી એક વા બીજા રૂપમાં દરેક ઉપર આવે છે-તો આ ગર્ભ થીમત, પણકાળચક્રે દીન ખનાવેના વજ્જ હદયના મેણુ સાલગ -

અરે પ્લેગ ! અરે પ્લેગ ! તે તો મને જડમુગથી ઉખેડી નાખ્યો છે, છતે પેસે લાચાર ખનાયો છે અને ઉભરાતે માણસે એ ખો ક્યો છે મને ઉચમીને ચાવનાગ મારા સેવકા, અત્યારે એવા તો મંતાઈ ગયા છે કે હું મ્યા સકુ છુ તેની પણ પરવા ગમતા નથી મારૂ માથુ દુખતા મારી પાછળ જેટાણુ ફરી વળતુ, તેમાનુ એકે અત્યારે દુ મોતના મુખમા પકડાયો હું છતા મારા જીવામાં આવતું નથી જે વજ્જ હદયનુ નામ દિવમમાં 'દસ' વખત લેવાતુ, તે નામ અત્યારે એક વખત અચાનક કાને પડતા કપારી છોડાવે છે

અરે પાપીઆ ! મારા ખગડામાથી સરખાત કરીને જ તે અમદાવાદ ઉપર આફત

માતા પીતા આગળ અઘળામણ ખાલી કરવાની હતી, અને જેમના તરફથી આશ્વાસન મળવાનું હતું, તે ખીચારાં તો પચારીમાં તરફડતાં હતાં. તેઓ પ્લેગથી પીડાતાં હતાં ખરાં, પણ કાળ દેવના કાળાં કત્તો તેઓની નજર જગર નહોતાં. જે કશું હવે હમને એ બહેનોના મૃત્યુના મમાચાર આપ્યા હતા તે હવે બધે પડ્યો હતો. હું તેમની પામે જઈ બેઠો. આંખે આંખ મળી મારી આંખે તેમને કહ્યું કે ગભરામો નહીં, હું પાંચને પાછીમાં વહેતાં જોઈ આવ્યો છું. તેમની આંખે કહ્યું કે પગવાળીને ન ખેમ હમારે હવે બધે થવાની તૈયારી છે. મેં નિશ્ચય મુઠ્ઠી નજર ફેરવી તો પ્રીયાને આવે પડેલી જોઈ. જોકે હું તેના તરફ પીઠ વાળી બેઠો હતો તોપણ હું આવીને માતાપિતા પામે બેઠો ત્યારની તેની નજર મારા તરફ ફેરવી હતી. પ્રીય વાંચક તું એ મન મમણ શકે માતાપિતા અને લાઇલાંડુના વહાલે વધ કરી મને તેના તરફ બેઠરકાર બનાવ્યો હતો. મારી બુને કીકીમાં હજી મુઠ્ઠી વિધાર થવા પામ્યો નહોતો, પણ આ અવસરે તો કાની જરૂરીઆત વધારે તે જોવાનું હતું. મારી બહાલી તરફ નજર જતાં હું ઉઠ્યો, અને એ આવે પડેલીને, પાંચની ખાલી પડેલી જગ્યા ઉપરથી દમડી માતાપિતા પામે લાવ્યો અને એક તરફ માતાપિતા, બીજી તરફ અરધંગના અને વચ્ચે હું બેઠો. ચારે તરફ અધકાર છવાઈ રહ્યું હતું. ગંગલાનો જાપતો કરી આવી, એક તુન તુન બળતો દીવો સળગાવી, એક ખુણે મુઠ્ઠી, મેં મારી જગ્યા મોતના મેમાનની વચમાં પાછી લીધી.

માતાપિતા તો અવાચક સ્થિતિમાં આંખ મીચી પડ્યાં હતાં એમની ધડીઓ ગણાતી હતી. લાંબો શ્વાસ 'નેસબધે' ચાલી રહ્યો હતો કપાળે પરસેવાના બીંદુ ઉપરા ઉપરી બાઝનાં હતાં હાથ પગનાં કાંઈ શીત સ્વાધીન થઈ મુઠ્ઠ્યાં હતાં. નાડીના ધનકારા અતીશયીત થઈ ગયા હતા. બુને, પડખાંસર હતા તે ચતાં થઈ ગયાં હતાં શરીરની અવયવો જ્યાં તે ત્યાં નેજા હાલતમાં પડી ગયાં હતાં.

એક તરફ આ હાલ હતા. બીજી તરફ પીડના પુરમાં પુરાયતી પ્રીયા પ્રીય વ્યતોના પ્રયામ કરી ગઈ હતી. “વજૂ હૃદય હું તમને કાંઈ પણ મદદ નથી કરી શકતી. હું જો પુરી પુણ્યશાળી હોઉં તો પત્ની ધર્મમાં આમ ખામી ન આવવી જોઈએ. પણ હું મારા પંડને એટલો લાભશાળી સમજું છું કે હું તમારા પહેલી જગ્યાની છું. વજૂ હૃદય હું પ્લેગ પામમાથી છુટું તે તમે સ્વપ્ને પણ ન ધારશો પણ તમે ગભરામો નહીં મને હમણાં કાંઈ જ થવાનું નથી અત્યારે તો તમે પુણ્ય સાક્ષુ સસરાજીની સારવાર કરો.”

એમની સારવાર હવે શી કરવાની છે? મેં કહ્યું. થોડીવારમાં એવ ખલાસ થશે ખસ એટલું જ બાકી છે. ચીતા માત્ર એટલી જ છે કે સવારે શું થશે?

“શું થશે? પુરૂષ થઈને એવા કાચર કેમ બને છે? વનવગડામાં વહુએ વરને ચોક્કા કરી સુવાડી, ગાડ્યામાં ધાલી, ચીતાએ ચઢવી દેકાણે પાડ્યો હતો એ વાત શું વિસરી ગયા? તો તમે તો મરદ છો. બહાવા એવો વખત આવે તો મને કહેજો જો કે મારી કેડા લાગી ગઈ છે, તોપણ તમને મદદ કરીશ એટલું મનોમજ હું તમારી ખાતર લાવી શકીશ.”

વાર પણ તમે હવે શાંત થઈને પડી રહો. તમને ખોલતે કાકા પડે છે. નાહકનાં વધારે નેખાં જશે.

રેડરી મુખ્ય-માસિક વધારે

આશી છે. તારી અસરથી ફૂલી જઈ, સફેદ થઈ, પાણીની ધોસથી પીડાતો, તેની શાધમાં
 કરતા ઉંદરને, તે પહેલવહેલા અટકી આ જ પાડવ્યા હતા. એક પંડયો, જે પડયા, આક
 પડયા. એક દેડયો, જે દેડયા, આક દેડયા. એક નોકર નાહો, જે નાંહો, આક નાહો.
 વારો આવ્યો કુટુંબીજનોનો ઝટ. એક પટકાયું, જે પટકાયો, આક પટકાયો, એક મગ
 મુંતું, જે મગાં મુંતાં, આક મગાં મુંતાં. ઉપરા છાપરી પ્લેમ પંડામાં નોંધ, એમ મગ
 વિદાય થયું, જે થયાં, આક થયાં. નોકરોને નામે તો હતું સદાયદ. હાથ પેગ નોકરો કામે
 લાગી ગયા પટ. કાણ કોની મારવાર કરે, જ્યાં આંદને એક સાથે સુવાડેલાં ત્યાં? કાજ-
 લમાં માત્ર મોરો પડ. વદ માતા પીતાની આજીવ મારાથી નાનાં જે લાછ અને ત્રણ
 બહેનોની મારા તરફ દીન નજર અને મારી પતિવ્રતા પંતીની મને મદદેષ ન થઈ
 પડવાની દિલગીરી મારા હૃદયને શું કરતાં હશે તે વાંચક તું જ વિચારી લે. પરંતુ વળ
 હૃદયને શું રોવાતું હોય? એને હજી યયા નામા સયા ગુનાં કામ કરવાતું હતું. એના
 દુઃખની અવધી આટલેથી અટકી નહોતી. જે લાછ અને ત્રણ બહેનોને તો આ વળ
 હૃદયે એક જ દિવસે થોડા થોડા વખતને અંતરે લાંબા કરી મુવાડી દીધાં. લાછ બોધા
 કરી ચાર મગાં વહાલાંને તેડી લાવ્યો. આ વખતે સહુ જ પાડ ચડાવી ચડાવીને કામ કરે,
 તેમ એ બીચારાઓનો વાંક પણ શું? કારણ કે જે લાછને સાથે રમશાનમાં બાળા પાછા
 કરતાં રરતામાં જ ખખર પડી કે એક બહેન બોલાવે છે: એને લાછઓનો વિયોગ ગમ
 તો બધી, પેલા બીચારા આંખની શરમ છોડી ન શક્યા! એટલે પોંછા બંગલે આવ્યા, જે
 બહેન મરણ શરણ હતી તેને પાછી રમશાન બેળી કરી, મને પર મુધી વળાવવા અને
 દિલાસો આપવા યાદુઓ આવ્યા. ઘરમાં પેસતાં પથારીમાં પડેલાં વદ માતા પિતાના કંઈ
 શારવે બહેન ક્યું કે બીજી જે બહેનો પણ દેવકોટ પામી ગઈ. મારી જીલ તો બધે જ

ધર ઉઝાડી હુ મારી મહચારીણી પાસે ગયો મનુષ્યના મન ઉપર આક્રમણ ઉપ
રાણપરી હથોડા વાગે છે ત્યારે તે લાગણીહીણ બની જાય છે દુખ તેને મથુ પડી જાય
છે આખના આસુ આધા જાય છે, મનના હુમો દબી જાય છે માન શુન્યતા છવાઈ રહે
છે હુ પચારી પાસે બેઠો એટલે મને સારાથી પૂછ્યું કે માતા પોતાને કેમણે પાડ્યા ?
મેં હા મ્હીં પણ પૂછ્યું કે તમે કેમ મોલતા નથી જવાગ મળ્યો કે એણે આવ્યા પછી
જીભ દુઝી થઈ ગઈ છે તેથી બોનાતું નથી પ્રીયા પડી પડી મુખ દ્વારા મને આશ્વાસન
આપતી હતી તે પણ દૈવને પસંદ પડ્યું નહીં તેનું જીવન હજી તેને, મુચ્ચતુ હતું જે
પત્નીની નજર પડેલા દીયર માણુદ ઉપર પડી હતી અને પછી આસુ સસરા ઉપર ફરી
હતી તે બંધાના અલાવે હવે મારા ઉપર ફરી હતી જે કે એમનું મન દુખગ્રસ્ત થયું
હતું પણ હુ બની હકીકત તેમને ટાળે નાખતો હતો પણ હવે અરમપરમ દિલગીરીના
ઉદ્ગાર નિમ્જતા નોતોતા ફક્ત આખની કીકીઓ એક બીજા સામુ ટગર ટગર જોયા કર
તી હતી આ તે આ સ્થિતિમા મધ્યાહ્ન પડી પણ લા મુધીમા મુખ બધ શિવાય બીજી
ઈ અપચિન્હ નહોતું દીવો સગારી પાછો હુ માદગીતુ બિઝનું સાચવા બેસે
આત્મવશાના અનનવા અનુભવ ધરના જ માણુસોને સામટા ધમ્મદાર કાઢવાથી મને થતા
હતા જે અનુચિત વસ્તુઓને એક બીજાથી જુદા પડતા કેટલું દુખ થાય છે તે તો મેં
આ વખતે જ જોયું હતું જડપીનરમા ગેધાયવા ધીરારા પોપટને પોતાના દેશ તરફ
ક્રિડતા ટેલો અજુગમો થાય છે તેની મને સાગી રીતે ખમર પડી હતી

બ્રાત્ર ભગનીને કુમળી વયમા મસાર મુખનો ત્યાગ કરતા અત્યંત કષ્ટ થયું હતું એક
લોહીના સંગઘે, અને માથાના પ્રમઘે એમને આખરમાં બહુ પગળ્યા હતા માતાપીતાએ
સસાર મફર મપુર્ણતાથી પુરી કરેલી હોવાથી, સતતિને મારૂં સારી સપતિ સમ્મલી હો
વાથી, પરલોક પ્રવાસનું ભાથું બાધેલું હોવાથી, હુ જ ત પોસરી કાંધે મુખવાને લાયક
થરોલો હોવાથી, પતિ પત્ની માથે જ પ્રયાણ કરતા હોવાથી, તેમનું હૃદય હલકું હતું તેમ
જતા પોતાના ચક્ષુ સમક્ષ પોતાને હાથે લાવન પાલનથી ઉછેરેલા અને પોતાની મદદ મા
ગતા બન્યાઓને કાગતો ગ્રાસ થતા જોઈ એમનું અવમાન થોડે ગણે બેસે અટવાયું હતું
મન ઉપર કેઈ પણ તરેહના બોળ રહીત તો એક જ મારી સ્ત્રી હતી કે જેણે પોતાનું
આલ્યુ ત્યાં મુધી સાસુ સસરાની અને દીયર નજીદની આકરી ધરી હતી, અને પછી પણ
પડે પડે તેમના ઉપર નજર રાખી હતી અને માનસિક ખેંચા કરી હતી વધારામા તેને
ખાતરી હતી કે તે મારા પહેલાં જવાની હતી

મધ્ય રાત્રીનો સમય થતા તેમણે મને કાગળમા લખી આપ્યું કે ધડીઆળના મથાને
અટકવાને ચાર કલાક બાકી છે અરણોદય થના હું તમારી હતી ન હતી ચર્ચ જઈશ
માટે મારે તે તમારે હવે રામ રામ છે હવે હુ તમારામા ધ્યાન રાખીશ, નહીં તેથી મારે
માટે અને આપણાં તુરતમાજ ગત થયેલાઓના ઉદ્ધારાર્થે મારી પાસે બેઠા બેઠા પ્રભુ
પ્રાર્થના કરે બીજી તમને એ જણાવું કે જે તમે આ જગતીથી ઉપાડનારની ઉપરવટ
થવાને બાળશાળી થાઓ તો વડીલોને વિસરતા ના, જાડુઓની ભાગ લેવા જીનતા ના અને
પત્નીને પરનોક પહોચાડવામા પાછા પડતા ના એમની સદગતી અને ક્રૈયાથે સદતર સ
ત્કાર્યો કરો કરો

આટલું લખતાં હસ્ત અટક્યો. નેત્રોએ આકાશ ગમન કર્યું. શરીર સ્વસ્થ થયું હતું. ઉઠી આસ લીધો: ખસ, હમારો પત્ની પત્ની તરીકેનો સ્થુળ સંબંધ અહીંથી અટકે તો ચાલે. પણ અમારા આત્માએ તો એક જ કાર્ય કરવા માંડ્યું. કારણકે, મારો તર આત્મા પૂર્ણ એમ જ કહેતો હતો કે ચાર, વાગે. બધું પત્ની જશે. હું, પણ રાગજીતો બેઠો. સ્વદાનો યુગ જેવા લાગતા એક, બે, ત્રણ થયા વાત વધી, શરીરમાં વાના એએ એમ છુટવા લાગ્યા, તે એટલે સુધી કે પહેરેલાં કપડાં તો લંદાદ થયાં. જ નહીં, પણ પથારીની ચાદર પણ પલળી. શરીર તો જેવું ને તેવું જ ગરમ રહ્યું. તમામ ઝડપથી વધારો થયા લાગ્યો. આસની ધમણ ચાલતી નહોતી. હોઠ નસકારા નહોતાં. કંઠમાં કંક બોલતો નહોતો. વપુમાં વીણાં ચુટા નહોતાં. જીવને ગભરામણ નહોતી. અહોરો વધારે ને વધારે તેજસ્વી બનતો જતો હતો અને વારંવાર મોં મેલકાતું હતું. ઉપરથી અનુમાનાતું હતું કે હૃદયમાં હર્ષની હદ નથી.

પોલીસ યોદ્ધામાં ચારનો છેલ્લો ટકારો સંભળાતાં. હસ્ત ફેરતું, મુખપરનું હાસ્ય થઈ ગયું અને હું ઉઠીને ઉભો થયો. ખારજો સાંકળ વાસી બંધાર નીકળ્યો. આ વખતે વહાલાંતી શોધમાં રહેરમાં જવાનું મોકુફ રાખ્યું હતું. માતાપીતા વખતે આજેલી લઈ આવ્યો અને અજવાળા માટે અટકી ન રહ્યો. લારીને પ્રથમ પ્રમાણે પગથીયાં લાવી પત્નીને લારીમાં શયન કરાવવા ધરમાં પેટા. મૃતદેહને ઉચ્છાદિને લારીમાં મુકતો તે વખતે ચંદ્રદેવે તેને જોવાને તકલી ન રહ્યો. હોમ તેમ આકાશમાંથી વાદળાને વી નાંખ્યાં અને જે શુદ્ધ લારીમાં પડી હતી તેવી શુદ્ધ ચંદની ચારે તરફ એક ઘડીમાં પા દીધી. મારા મનમાં થયું કે પરમાત્મા પણ પ્રીયાના પરગમનથી પ્રસન્ન છે તેથી મેં તે મોં ઉપરથી કપડાનો છેડો આવ્યો ખસેડી નાંખ્યો અને શીતળ શશીને શીતળ, મુખ બંધનું ચુખ્ત કરવી દીધું. આલસા શું હતું એ હસ્તા અહોરાત્રી, રમણીયતા. હાથની રાળાને હું પણ એના તરફ જોતો જોતો ઉભો રહ્યો: વળા: પાછો વિચાર આવ્યો કે દેવ ફરમાવે છે કે દિવસ થતાં પહેલાં તું એનું મારી આંદનીમાં નદન કર. લારી એ હતું રસ્તામાં વળી વળી એ હસ્તા અહોરાત્રી જોતો હતું, શશીવદનીની શશી સાથે ચાલતો મ સરખામણી કરતો હતું, દિલગીર થયાને જલ્દે અંતર આનંદ પામતો હતું, ચારે તરફ થતા સ્મશાનમાં પહોંચ્યો. આટલાં વહેલાં લાકડાવાળાએ લાકડાં લાવવાની ના થી મેં મારી લારીમાં જ આગલાં લાગમાં લાકડાં લઈ લીધાં હતાં ચીતા. ખાકી દરીજાહીને અગ્નિદેવને આધીન કરી. ભોગ જોગે એવું. બન્યું કે વાયુદેવે અગ્નિને રીતે મદદ કરી કે મુખકમળ ઉચ્ચ સુધી હસ્તે ને હસ્તે રહ્યું. ચીતા પાસે બેઠો બેઠો હતું અહોરામાં એટલો તત્લીન થઈ ગયો કે મારી પ્રીયાની રાખનું શું થયું, મેં આજેલી ક્યાં ગઈ, સ્મશાનમાંથી શી રીતે હું મારા જગલામાં આવ્યો, મને આવે કેટલા થયા, અને મને કેણુ મુકી ગયું, સાબે સમો હતું તે શી રીતે અને ક્યારે પ્લેગમાં ગયો, મારી સારવાર કોઈએ કે પ્રભુએ કરી, શી રીતે હું એ શત્રુના શંક્યામાંથી, બ પામ્યો એ કાંઈ પણ મને ખબર નથી. ખબર માત્ર એટલી છે કે આ સ્ત્રી, કદાચી હતું યકિતવાન થયો છું.

કુમારી માનસી.

(મેવાડ પાતન નામના બંગાળી નાટકમાંથી એક દૃશ્ય.)

લેખક: રા. રા. જયન્તીલાલ મગળજી એચ. (બી. એ.)

સ્થાન—હિંદયપૂરની હિંદયમાગર નદીનું તીર વખત—પ્રભાત.

મેવાડના રાણા અમરસિંહની કન્યા માનસી એકલી નદીને કાંઠે ફરે છે. અને ગાય છે.

(એક ગંધ બાળકને સાથે લઈ એક લિખારણુનો પ્રવેશ.)

લિખારણુ:—આ ! લિક્ષા આપો.

માનસી:—આવે, બાઈ, આવ. આ છોકરો ત્હારો છે ?

લિખારણુ:—ના, મ્હારી બહેનનો છોકરો છે, મિત્રારો જન્મથીજ ગંધ છે; તેની મા પશુ મરી ગઈ છે

માનસી:—આપ છે ?

લિખારણુ:—આપ પરદેશ મયો છે.

માનસી:—બાઈ ! મને આ છોકરો આપીશ ?

લિખારણુ:—આ ! છોકરો મ્હારા સિવાય રહી શકે એમ નથી.

માનસી:—લલે, ત્હારે તેને ત્હારી પાસે જ રહેવા દે. પશુ ગળ એક વાર તેને મ્હારી પાસે આવતી જાણે, હો ! લે, આ લિક્ષા.

(લિક્ષા આપે છે.)

લિખારણુ:—જય યાઓ.

(બાલક સાથે લિખારણુ ચાલી જાય છે.)

માનસી:—લિખારણુના 'જય યાઓ' એ શબ્દ-કેવા મધુર ! જયજેરીના કરતા પશુ વધારે બળવાન, માતાના આશીર્વાદ કરતા પશુ વધારે રનેહાળ, બાળકનાં કાયાં વચનો કરતાં પશુ વધારે મધુર !

(સેનાપતિ ગોવિંદસિંહના પુત્ર અન્યથોનો પ્રવેશ.)

અન્યથ:—માનસી !

માનસી:—અન્યથ ! આવો, આવો. હું બહુ આનંદમાં છું, એ આનંદમાંથી તમને પણ થોડો ભાગ આપુ.

અન્યથ:—આટલો આનંદ શાને લઈને છે, માનસી !

માનસી:—અહા ! પરિપૂર્ણ આનંદ-વર્ષા ઋતુની નદી કરતાં પશુ વધારે પૂર્ણ. એક લિખારણુ મને આશીર્વાદ આપી ગઈ છે.

અજય:—માનસી! તમને કોણ ખરા અંતઃકરણથી આશીર્વાદ નથી આપતું? રસ્તા ઉપર અને ઘાટ ઉપર બધે હું મેનાડની રાજકન્યાનાં વખાણ સાંભળ્યાં કરું છું.

માનસી:—મ્હારાં વખાણ સાંભળો છો? મ્હેં તો હજી એક દિવસ પણ સાંભળ્યાં નથી.

અજય:—એક દિવસ ધરની બહાર નીકળો તો સાંભળશો, જરૂર સાંભળશો.

માનસી:—હું બહાર તો રાજ નીકળું છું. અજય! અહીં મ્હેં એક અતિથિશાળાં બોલી છે. ત્યાં જઈ હમેશાં હું મ્હારે હાથે બધાંને ખોવાતું આપું છું. મ્હારે હાથે જ્યાં સુધી હું બધાંને આપું ત્યાં સુધી મને સુખિ થતી નથી.

અજય:—તમારું હૃદય 'ધન્ય' છે. માનસી! આજે હું તમારી રંગ લેવા આવ્યો છું.

માનસી:—કેમ? ક્યાં જવું છે?

અજય:—યુદ્ધમાં.

માનસી:—ખરે!—ક્યારે જવું છે?

અજય:—કાલ સહવારમાં.

માનસી:—પાછા ક્યારે આવશો?

અજય:—એ કેમ કહી શકાય? પાછા આવવાનું યશ કે નહીં એ પણ કશી રીતે જાણી શકાય?

માનસી:—કેમ?

અજય:—યુદ્ધમાં જો કામ આવી જવું તો?

માનસી:—ખરે! (માયું નીચું નમાવે છે.)

અજય:—માનમી! જો પાછો ન ફરે તો?

માનસી:—તો? તો શું થાય?

અજય:—તમને દુઃખ થશે કે નહિ?

માનસી:—જો.

અજય:—આટલી બેદરકારી! માનસી, તમે જાણો છો કે—

માનસી:—શું? અજય, શું?

અજય:—કે મ્હારો તમારી ઉપર પ્રેમ છે—જેટલો પ્રેમ છે!

માનસી:—તમારો મ્હારી ઉપર પ્રેમ છે તે હું જાણું છું.

અજય:—તમારો મ્હારી ઉપર પ્રેમ નથી?

માનસી:—છે.

અજય:—નથી, તમે કોઈ બીજાને ચાહો છો.

માનસી:—મનુષ્ય માત્રને ચાહું છું.

અજય:—નિષ્કુર!

માનસી:—અન્ય! એમ કેમ બોલો છો? મ્હારો તમારો ઉપર પ્રેમ છે, માટે મ્હારે કોઈ બીજાને ચઢાવાં નહીં? તમે એકવાજા મ્હારા આખા હૃદય પર સત્તા ભોગવાની ઇચ્છા રાખો છો? કેવા સ્વાર્થો!

અન્ય:—માનસી! હજી તમે બાળકને બાળક જ રહ્યાં!

માનસી:—અન્ય! તમે મને કષ્ટ આપો છો, પણ મ્હારો એમા શો અપરાધ છે? મનુષ્ય માત્રને ચઢાવાં એ શું અપરાધ છે? જો એ અપરાધ હોય તો જરૂર મને તે બદલ શિક્ષા ફરમાવો, હું તે સહન કરવાને તૈયાર છું.

અન્ય:—તમને શિક્ષા કદે-હું?

માનસી:—હા, યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા ફરમાવો. અન્ય! તમે યુદ્ધમાં જવાના છો યુદ્ધમાં તમે જેટલા માણસો વધારે મારો તો પ્રમાણુમાં બધા હવે સ્વરે તમારા યશોગાન ગાશે, અને હું વધારેમા વધારે અને તેટલા માણસોને ચઢાવાનો પ્રયત્ન કરું એ અપરાધ ગણાશે?

અન્ય:—માનસી! ખુશીથી બધાને ચઢાવો, તમારા ઉદાર હૃદયમાં આખા જગતને ધ્યાન આપો, આખા જગતને આલિંગન કરો, હું હવે વધારે-મોલીય નહીં-હું મૂર્ખ છું. તમારા આકાશ જેવા વિશાળ હૃદયને હું મ્હારા કુદ્ર હૃદયમાં-ખાખોચીઆમાં-પૂરી રાખવા માગુ છું! મને ક્ષમા કરો, ક્ષમા કરો—માનસી! મને જવાની રજા આપો.

માનસી:—જાઓ, અન્ય, જાઓ. આખા જગતમાં અન્યાય અને અત્યાચારનું સામ્રાજ્ય બાપી રહ્યું છે તે દૂર કરવાને માટે કટલીકવાર યુદ્ધ કરવું અનિવાર્ય થઈ પડે છે પરંતુ યુદ્ધ કરવું એ ઘણું નહાર કામ છે, તેમાં જાને ત્યાં સુધી તમારી પોતાની નિતને પવિત્ર રાખજો.

(અન્ય જાય છે.)

માનસી:—જાઓ, અન્ય! યુદ્ધને માટે પ્રયાણ કરો, મ્હારી શુભેચ્છા બખ્તરની માફક તમારી આમપામ ક્યાં કરશે—અને જો આ યુદ્ધમાં પડશે અથવા તો ધાવવ યશે તેમનું શું યશે! તેમના માત પિતા, સ્ત્રી કન્યા શું આવીજ રીતે તેમના કલ્યાણ માટે ભગવાનની પ્રાર્થના નહીં કરતા હોય? હાથ! કટલાની પ્રાર્થના નિષ્ફળ જશે! આ અટકાવવાનો દાર્દ રસ્તો નહીં હોય? ”—(માનસી સમજીને તેને થોડો વખત હવે જોઈ રહે છે, થોડા વખત પછી તેનું મોઝો એકદમ તેજસ્વી અને છે અને પછી તાળી ખાડી બોલે છે)—
“ ઠીક, મ્હારું કામ હું કરીશ, જોઆ યુદ્ધમાં મરણ પામશે તેમને માટે તો મ્હારાથી કંઈ બની શકશે નહીં, પણ યુદ્ધમાં ધાવવ યશે તેમની સેવા તો હું બળવી શકીશ, હું એ કરવાની જ, એમા હરકત રી છે ”

(માનસીની માતા રાણી ક્રિમિણી પ્રવેશ કરે છે.)

રાણી:—માનસી! સાંભળું કે?

માનસી:—હું? મા

રાણી:—ત્હારા પિતા યુદ્ધમાં ગયા છે.

માનસી:—હા, સાંભળ્યું છે.

રાણી:—યુદ્ધમાં ભોગલની સ્થાને જવા!

માનસી:—હા, મા ! મને ખબર છે.

રાણી:—વાહ ! જાણે વાતની સાથે કંઈ પણ મંબાઈ ન હોય તેમ બોલે છે—“મા ખબર છે.” જાણે છે, યુદ્ધ એટલે શું ? હજારો માણસો માર્યા જશે.

માનસી:—હા, મંભવ ખરો.

રાણી:—મંભવ નહીં પણ નક્કી. વળી મોગલ પાદશાહની સાથે યુદ્ધ છે—આ વખતે તો બધું જવાનું. જોઈએ યુદ્ધમાં ગયા છે તે તો કામ આવી જશે એટલુંજ નહીં પણ જે યુદ્ધમાં ગયા નથી તેમનું શું થશે એ પણ કહી શકાય એમ નથી.

માનસી:—એમાં હું શું કરું ? મા !

રાણી:—ત્યારે વેવિશાળ તો થઈ ગયું છે, પણ હવે વિવાહ કરવાનો વખત રહેશે નહિ. આવી લજાઈની ધમાલમાં કંઈ વિવાહ થઈ શકે ?

માનસી:—તે થઈ શકે તો શું ગયું ?

રાણી:—શું ગયું ? ત્યારાં લગ્ન ન થયાં તો પછી શું થયું ?

માનસી:—ખડુ સારું થશે.

રાણી:—એમ તે કદી થાય ? દીકરીની જાતને વિવાહ ન થાય એ તે કંઈ ચાહે ? બેઠપુરના રાજપુત સાથે ત્યારે મંબાઈ નક્કી કર્યો છે. પણ હવે વિવાહ થઈ શકશે નહિ, બધાં માર્યા જશે. વિવાહ થઈ ગયા પછી યુદ્ધ સળગાવ્યું હોત તો ન ચાંસત ? મહેં તો રાણાજીને કદી બોધું પણ મહાર સાંભળે છે કોણ ?

માનસી:—મા ! આટલી ગલરા નહિ. વિવાહ કરતાં પણ વિશેષ જરૂરનું કામ કરવાનું મહેં નક્કી કર્યું છે.

રાણી:—શું ?

માનસી:—હું યુદ્ધક્ષેત્રમાં જઈશ.

રાણી:—ધામાર ?

માનસી:—જો, મા ! તમે હમણાંજ કપ્પુ કે યુદ્ધમાં અગણિત માણસો માર્યા જરો. જે માર્યા જરો તેને તો કંઈ મદદ કરી શકાશે નહિ, પણ જે જીવંતી રહેશે તેની મેવાં કરીશ.

રાણી:—શત્રુનાશ નીકળી ગયું ! અન્ય ત્યાં મગજમાં આમ જૂત પેમાડી ગમી દોષ લાગે છે.

માનસી:—ના, મા ! તેનો જરા પણ દોષ નથી. અન્ય જાણ છે વધ કરવા અને હું બાંધે છું મક્કા કરવા.

રાણી:—ના, ના. એમ તે બને ?

માનસી:—જરૂર બનશે.

રાણી:—હું તને જવા દઈશ નહિ.

માનસી:—મા ! ફિરર કર નહિ ! હું જરૂર જઈશ. જાણુંની નથી કે ત્યારે કર્તવ્ય બને બોલાવે છે ત્યારે હું બીજા કોઈની વાત સાંભળી નથી. જા, મા ! હું ત્યાંની

રાણી — મની સાથે જઈશ ?

માનસી — અન્યમિદના મૈત્ર્યની સાથે

રાણી — હાય ! મને બ્હીક લાગતી હતી નેજ થયું ! રાણા પગ બગેમગ આ વખતે જ ગયા ગયા ! હવે તને કોણ સમજાવે ?

માનસી — મા ! મ્હાગ પિતા અદિ હોત તો તે પણ મ્હારી આ માગણી કબૂલ ગણત તેમનું હૃદય બહુ દયાળુ છે

રાણી — હાગી બધી વાતમા હાથે લા કરીને તેમણે જ તને ખગાડી છે બસ ! હવે બધું જ્યાં બેઠું છે

માનસી — મા ! તું જરા પણ ગમગાઈશ નહિ મનુષ્ય પ્રત્યે મનુષ્યનો અત્યાચાર જોઈને બનશે તેટલો ઓછો કરીશ બા, મા ! જરા પણ ચિંતા કરીશ નહિ

રાણી — પણ, હવે હાહાકારો દળિયાળ આવ્યો

(રાણી જાય છે)

માનસી — આ ઇચ્છા કોણે મ્હારા હૃદયમા પ્રેરી હતો ? પડેના તો આ ઇચ્છાની જ્યોતિ નાત્ર ઝાખીઝાખી દેખાતી હતી, પણ હવે તો તેના ઉત્તરવગ પ્રકાશથી મારા આંખું હૃદય પરિપક્વ બન્યું છે વાહ ! કેવો નવીન ઉત્પાદ ! કેવો મહા આનન્દ ! આની સાથે સગખાવતા વિદ્યાર્થી સૂખ જેવું તુચ્છ લાગે છે !

સ્ત્રીએ શું જાણવું જરૂરનું છે ?

ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી લેખક શ. રા. અબેવાલ દેસાઈ.

“ સામાન્ય રીતે દરેક સ્ત્રી જોને ઘર ગંગાગ ચલાવવાનો છે, તેને વાસ્તે કેમવળી પાળી જરૂરની છે દરેક સ્ત્રીએ ઓળખા ઓછું ઓછું તો જાગરુ જોઈએ કે જેથી ફરી તે પોતાની માતૃભાવનામા લખેના પુત્રપોત સ્તેષાધર્મી વાચીને મમળ રહે, તેમજ તે સામાજીક પોતાના વિગાગે દર્શાવી રહે આ સાથે ગણિત વિદ્યાનુ જ્ઞાન અને તદુપરનીતા નિયમે સમર્થિત જ્ઞાન પણ સ્ત્રીઓ સારૂ થણું જરૂરનું છે જો તદુપરની નાને આગેગ્ય વિદ્યાના નિયમેથી સ્ત્રીઓ અગભર રહે, તો પત્રી પોતાના ઘરને ફેરી રીતે સુસ્થિત અને સગવડવાળું રાખે ? તેમજ પોતાના હાલગરિ ફેરી રીતે ઉઠેરી શકે ?

“ સ્વચ્છતા અને તુદ્ધ હવાના નિયમે ગળગા ઉપગત તેઓને માદા મારૂ જોઈતા ઓગાંડે બનાવવાનું અને ઓગાંન્ના શુદ્ધ કોષનુ જ્ઞાન મેળવતુ જોઈએ કેવળ પુત્રપોતથી નહિ પણ આ બામતનુ વ્યવહારિક જ્ઞાન તેઓને આપતુ જોઈએ તમે મરગી બાળતો સીમે, તેમા મુખ્ય એકે મામત ઉપર હુ તમારૂં ધ્યાન ખેચવા માગુ છુ અને ને બામત ધર્મના જ્ઞાન મળધતી છે જે સ્ત્રીમાં ધર્મભાવના નથી તે સ્ત્રીનાં નામને લાયક જ નથી, અને ધર્મ અને એકનો ધર્મ જ તેને નમ્ર પુત્રી, પવિત્ર ભાણી, અને ધીરજવાળી અને પ્રેમાળ માનાં બનાવશે.”

(લેડી મેકવર્થ થગ.)

ફૂલવાડી.

ચોગિની અને બાલામાંથી પાત્રો:

“ ઉત્તમ — મધ્યમ — અધમ

ધનામી નિબન્ધો :

આ વિષય ઉપર લેખક, લગિનીઓ પાસે નિબન્ધો માગવામાં આવ્યા હતા; અને જે મળ્યા હતા, તેમાંથી નીચે જણાવેલ બહેનોના લેખ પ્રસિદ્ધિ યોગ્ય ગણવામાં આવ્યા છે.

૧. બહેન સરોજિની રમણભાઈ નીલકંઠ.

૨. બહેન “ રજનિ.”

૩. બહેન કચન બહેન.

૪. બહેન સૌ. સરુબાળા.

૫. બહેન મહીમ-લોારી મનુભાઈ પંડ્યા.

ધનામી હર્ષ કાંતો નિર્ણય આવતા અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. ધનામ માટે આ હેતુ યોગ્ય ૩. ૨૫ ની રકમમાં ૩. ૫ નો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

—મંત્રી, ધનામી હર્ષકાંઠ.

૧.
લેખક:—બહેન સરોજિની રમણભાઈ નીલકંઠ.

૧. રા. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય કૃત ‘ચોગિની’ તથા તેનું અનુસંધાન ‘બાલા,’ એ બન્ને પુસ્તકોમાં સારામાં સારૂં પાત્ર આપનાર ધારવા પ્રમાણે શ્રીમતી નિર્મળબાલા કાકુરતું છે. તેનું જ્ઞાન કે શુદ્ધિની તીવ્રતા કરતાં પણ તેની ઉચ્ચ અભિલાષાઓ અને લોક સેવાનું નિરંતર ચિંતન એ શુભ વધારે આકર્ષક છે. તેણે વેદકો અભ્યાસ કર્યા માટે નહિ પરંતુ માત્ર પરમાર્થ માટે જ કષ્ટો હતા. બીજાઓ માટે આપણે શ્રમ વેડી અભ્યાસ કરનાર શ્રીમાન પિતાની પુત્રીને ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય રહેવાનું નથી. નિર્મળબાલાના ઉત્તમ આદિચરિત્રો કાંઈક ખ્યાત પુસ્તકના એક જ કેદરા ઉપરથી આવી શકે છે. “ નિર્મળબાલા એક ઔષધાવ્ય કદાકોનેજ બેસી ન રહી. ગરીબોને ત્યાં તે શી લીધા વગર જતી અને તેમની મફત દવા કરતી. અને ‘શ્રીમન્તોને ત્યાંથી જોઈતું મળતું તે બધું ગરીબ સ્ત્રીઓની સારવારમાં તથા સંભાળ માટે ખર્ચા નાખતી. થોડા વખતમાં તેણે એક અનાય બાલિકાશ્રમ (તંગીમાં આવી પડેલી વિધવાઓ તથા અનાય બાલિકાઓ અને નિરાધાર સ્ત્રીઓ માટેનું મકાન) ઉભું કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો અને પત્ની-શાળા (પરણેસી સ્ત્રીઓ માટે નિશાળ) ઉઘાડવાની ઇચ્છા જણાવવા માંડી. આ ઉપરાંત સ્ત્રી કેળવણીને લગતા સઘળા સવાલો તેણે હાથમાં લીધા અને તેમાં પણ ઉત્સાહથી મહેનત કરવા લાગી.” (ચોગિની પૃષ્ઠ ૨૯). વળી ત્યારે તે સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી, અને એક અડચણી તથા અપમાન સહન કરીતે ત્વના ગામગ્રામાં માત્ર લેશને સુધારવાના પારમાર્થિક હેતુથી જઈને રહે છે, ત્યારે તો તેના સ્વાર્થ ત્યાગની પરાકાષ્ઠા આવી છે.

મય-નિબંધો પેલિ મગવા સુધુ ચેતસામ્

રસાત જલિવાઈ ઉ જમુ ખેવ કુલુલકમ્.

એ સંબંધો નિર્મળબાલાના સંજ્ઞામાં અદ્વંદ્ય સત્ય, યજ્ઞેશ દેખાય છે. દયાની સાથે કામનાં શુભ પશુ તે ધરાવે છે. પોતાનું અહિત ઇચ્છનાર અને પ્રત્યક્ષ હેરાનગતી કરનારા મનુષ્યોને પણ તે હિંદાર ચિત્તથી કામ આપે છે, અને તેમને સખ કરાવવાની વિરૂદ્ધ થાય છે.

તેનો નવીનચંદ્ર અત્યેના નિસ્વાર્થ અને શુદ્ધ પ્રેમ, એ પશુ એક આદર્શ શુભ છે. બાલ્યાવસ્થામાંથી સાથે રહેલાં હોવાથી બન્ને બધું એક બીજાને અંતઃકરણથી આપ છે. પરંતુ જીને લગ્ન આવશ્યક નથી એ સાખીત કરવા નિર્મળબાલા લગ્ન કરવાની ના કહે છે. તેમજ નવીનચંદ્ર પણ પોતાના પાલક પિતા (બાલાના પિતા) ની કૃપાને ખોટા લાભ લીધે કહેવાશે એમ ધારી ના કહે છે. આ કાંઈ જોવા તેવો આત્મભાંગ નથી. છતાં નિર્મળબાલાના પિતા પ્રતાપચંદ્રરાયને મૃત્યુ સમ્યા ઉપર પ્રસન્ન કરવાના હેતુથી તેઓ બન્ને પોતાનું વાગ્દાન કરવાની દા કહે છે. બન્નેમાંથી એકમાં આત્મજીની ન્યૂનતા ન હોવાને લીધે તેઓ ઘણા વખત સુધી આજ રીતિમાં રહે છે. અને છેવટે લગ્ન કરે છે તે પણ શુદ્ધ પ્રેમથી આકર્ષિતજ.

કેટલાક વાંચકોને કદાચ યોગિની મહાદેવીનું ચારિત્ર્ય બાલા કરતાં ચઢીયાતું લાસતું હશે. પણ હું ધારું છું કે તેમ નથી. નિર્મળબાલામાં જે લુપ્તો અને કામ કરવાની શક્તિ છે તે મહાદેવીમાં જોવામાં તથી આવતાં. તેમના આશયો અને ગાન ઘણાં ઉચ્ચ પ્રતિભા છે પરંતુ " Love and Labour " - (પ્રેમ અને શ્રેયો) પુસ્તકના મુખ પૃષ્ઠ પર મૂકેલું સૂત્ર-જેટલે અંશે બાલા સત્ય કરી બતાવે છે તેટલે અંશે મહાદેવીએ નથી કર્યું. વળી, તેમનો દેવી શક્તિનો અંશ હાલના સુદિવાદના જમાનામાં કબૂલ નથી કરી શકતો.

૨. મધ્યમ પ્રકારનું પાંત્ર મંલુજગૌરીનું છે, એમ હું ધારું છું. શુનિવર્સિટીની ઉચ્ચ-કક્કાથી લીધેલી અને જગીરદાર પિતાની પુત્રી રતનરામ જેવા સાધારણ કુટુંબના અને દારિદ્ર્ય અસિદ્ધાંતની પરીક્ષા પાસ કરેલા યુવક સાથે ખુશીથી લગ્ન કરે છે, તે રતનરામ શેક હાજીનારાયણની પેટીના વારસ છે તે માટે તકિ પરંતુ તેના પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથીજ. આ તેના ઉચ્ચ ગુણોની સાખીતી છે. લગ્ન પછી પૂર્ણ વૈભવમાં રહેતી હોવાથી તે બીજાઓ પ્રત્યે કાંઈક ખેદરકાર બને છે. થી અને સરસ્વતી બન્નેની કૃપાપાત્ર સુંદરી ગર્વિષ્ઠ અને એમાં નવાજ નથી. આટલું જતાં આસપાસનાં જાણપીતાઓ સાથે તો તે વિચકી વર્તે છે. તેને મળવા સંસ્કારગીરી તથા લક્ષિતા આવે છે તે વખતે તેના સ્વભાવની બન્ને બાલુઓ સ્પષ્ટ દેખાય છે. પોતાનો વૈભવ બીજાને દેખાડવાની તેની ટેવને લીધે સંસ્કારગીરીને તેના ઉપર ઈર્ષ્યા આવે છે. અને તે કહે છે કે ' મંલુજગૌરીને પૈસાનો શો છાક છે ? ' તેમજ લક્ષિતાને તેના વિવેક અને સમ્યક્તા ગમે છે તેથી તે ' ખડ પૂજવાનો મહેન તો મંલુજ મિયારી લગી લાગી ' એમ અભિપ્રાય આવે છે. આ પરસ્પર વિરોધિ બન્ને અભિપ્રાયોમાં સત્ય છે. પોતાના ઔદર્ભમાં ગર્વ પણ તેને ઓછો નથી. અને માત્ર મરહટી અથવા જેને અંગ્રેજીમાં Flirting કહે છે તેને ખાતર તે સ્નેહસંમેલન વખતે આસપાસના પુરુષોને ખાસ કરીને પ્રોત્સાહન આપવાનો પ્રવૃત્ત કરે છે. ' મુખાજગૌરી રીતે ઉજરેલી-યુસ્તીમાં આવા આવા દોષો સ્વાભાવિક છે. પોતાની ખર્ચાં ટેવોનું દળ તેને ભોગવવું પડે છે અને દરિદ્રતાની સખ ક્યોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. અને તેના પો-

તાનાજ શબ્દોમાં 'ઘણીએ વાર પીરજ ચૂકી દેતી' હોવા છતાં તે કસોટીમાંથી ફેલેલમ્ દોષથી પસાર થાય છે. ભગવાનંદાસ અને તારા જેવાં અધમ મનુષ્યોના સંભાગમ વખતે પણ તે ધૈર્ય અને કુશળતાથી આત્મ-રક્ષા કરે છે. આપણે નિત્યના વ્યવહારમાં મધ્યમ પ્રકારનાં જ માણસો જેમણે છીએ. અને મંજુલનું પાત્ર આ પ્રકારનું. આગાદ દટાત છે.

૩. મહારા ધારવા પ્રમાણે ખરાખરાં ખરાખ પાત્ર ધનકાર મારીનું છે. આ જગ્યાનો આધેજ ડોશી અન્ય અજ્ઞાન સ્ત્રીઓની માફક પરનિંદા કરવામાં શરી છે. પારેકુ, જમવામાં અને દોવા ફેટવામાં આગળ પડતો ભાગ લઈ ન્યાત જાતમાં આગર (1) કાઢી તે સર્વ ખીજાને દુખાવે છે. પ્રજોધયંદ્રની પ્રથમ પત્ની સરસ્વતીના અવસાનને દિવસેજ તહેને દેકાણે પોતાની લત્રીજીની પુત્રીને દેવાની વાત તહેમણે નક્કી કરી દીધી! આવા આવા દુરુણો તો ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓમાં જેવામાં આવે છે. પરંતુ આ સ્ત્રી તો તે ઉપરાંત પ્રજોધયંદ્રના એસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરના હોદ્દાનો લાભ લઈ પોતાનાં જોળખીતાઓને લાભ, કરી અપવાનો પ્રયત્ન કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક વખત તહેને નામે લાંચ પણ ખાય છે! એક જાનતની પત્ની ગુલામ એ જોકે એક અધમ પાત્ર છે, પરંતુ ધનકાર જેટલી અધમ નથી. સરસ્વતીના અવસાન સમયે તે થોડો વખત પણ પશ્ચાત્તાપ કરે છે, અને પોતાના અપરાધ ક્ષમા કરે છે. અને લાંચ લેવાનો, જેલમાં જવા લાગક શુંદો નથી કરતી. ધનકાર ડોશીના વર્તનમાં તો પશ્ચાત્તાપનો અણ માત્ર છંદગીસરમાં પણ જેવામાં આવતો નથી. નીચતા, સ્વાર્થપરાયણતા અને દ્રવ્ય લોહુપનાની પ્રત્યક્ષ ભૂતિ જેવી હોય તો તે ધનકારજ છે.

૨.

લેખક:—બહેન શ્રી “જગની.”

“યોગિની” માંથી પાત્રો.

૧. ઉત્તમ—સરસ્વતી.

પીયરમાં “પુત્રી” “બહેન” અને “નણુંદ” તરીકે પીયર પક્ષમાં તેણે ‘સારી’ જના મેળવી છે. “પુત્રી” તરીકે માતા પિતાની મમતા મેળવી શકાય છે, પણ “નણુંદ” તરીકે, અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા કલેસને બંને “બહેન” તરીકે પણ, “બોળખ” અને “ભાઈ” નાં પ્રીતિપાત્ર બનવું એ અવાંચીન હિન્દુ સંસાર-જોતાં સુઘલ નથી. “યોગિની” નાં ૪૮ થી ૫૧ પૃષ્ઠમાં તે પીયરમાં કેટલી પ્રિય અને માનીતી હતી, તે સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે. “નણુંદ” તરીકે બોળખના આનંદનો નાશ કરતાં, બોળખ વિરુદ્ધ માનાના ધાન લગતાં, અને બોળખ વિરુદ્ધ લાઈને ઉશ્કેરવાના મહાન દોષ, જેને હાલ હિન્દુ સંસારમાં સામાન્ય છે, તેનાથી તે સર્વદા નીરાળી છે. પરિણામે મૃત્યુપર્યંત ભાઈ બોળખનો અપ્રતિય રોદ તે મેળવી ઘણા છે, એટલું જ નહિ, પણ તેનાં અવસાન પછી પણ રસિકભાઈ પોતાની આવકમાંથી અમુક દિસો સ્વર્ગસ્થ બહેનના. ક્રિયાઈ, સ્વર્ગસ્થ બહેનની ઇન્દ્રિયાનુસાર સાર્વજનિક સત્કાર્યમાં ખરચી બહેન પ્રમેજો પોતાનો અનુલ રોદ પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ જ સુશીલા પણ સ્વર્ગસ્થ નણુંદ પ્રત્યે દરેક પ્રમેજે રોદના ઉદ્ગારો કાઢે છે. એ જ સરસ્વતીની, પીયર પક્ષમાં પોતાની ઉત્તમતાને લીધે, પ્રિયતા સાક્ષીત કરે છે.

પીયરમાં ભાણી અને બહેની સરસ્વતી, અવિકાકાત કરંજતા હિન્દુ સાસરીઆમાં

“કુલવાડી” તરીકે પોતાનું કર્તવ્ય પ્રમથાપાત્ર બળવે છે પીપર સમૃદ્ધિવાન, હોવા છતાં, શ્વસુગ્ધકામાં, હિન્દુ કુલુબના દરેક પ્રકારના ક્ષેત્ર તેણે મૌન મુખે અને જાતી શક્તી પૂર્ણ સાતિથી સહન કર્યા છે ભાગીગથી જેવા સાસુ, લલિતા જેવી અમંગ્લારી અને કલ્યાણ-ખોર નણદ અને ગુલામ જેવી ધર્મખોર અને કારસ્તાની દેરાણી, ‘દેવી’ જેવી સરસ્વતી પર હદ ઉપરાંત, સહન ન થઈ શકે એટલું વીતાડે છે, અને છેલ્લે ચોરી જેવું આળ થાય છે, છતાં, તેમના પ્રત્યેનું સરસ્વતીનું વર્તન વખાણના લાયક છે મૃત્યુશૈયા પરથી પડ્યું તે લલિતા તથા ગુલામને કામા આપી, તેમને સુધારવા પ્રયત્ન કરે છે પોતાની સા-સ્તાધને ક્ષાધે દિવસ ચન્દ્રકાન્ત તેના પ્રત્યે સગા લાઈ જેવી મમતા ધરાવે છે મંત્રનખ જેમ “પુત્રી” અને “બહેન” રૂપે તેણે પોતાની પદવી દોષાવી છે, તે જ રીતે “કુલ-વધૂ” તરીકે પણ પોતાની પદવી ઉત્તરવ્ય કરી છે

“પત્ની” તરીકે તેના જીવનની પ્રભુતા ખોર જ છે પતિ પ્રત્યેના તેનો પ્રેમ મીતા મધિમાના પ્રેમ સાથે સરખાવી રાક્ષય તેમ છે પતિ પ્રત્યેની ‘પ્રીતિમા સ્થૂપ કરતા સૂક્ષ્મ પ્રીતિ વધારે જણાય છે તે પતિ પત્નીના મુગ્ધે પોતાના જીવનમા પૃથ્વીને સ્વર્ગ જ બનાવી છે “વૈકુંઠ મળતુ હોય, તોય રહેને મૂકીને નહિ જાઉં,” એ તેના પતિ પ્રત્યેના ઉગારામા પતિ પ્રેમની પરિમીમા જ છે, અને—

“મજ બહારે વૈકુંઠ નથી જાતુ

“લા મુજ નંદુવર ક્યાંથી લાવુરે

“મજ બહારે વૈકુંઠ નથી જાતુ

એ મજબાનાના વિશુદ્ધ પ્રેમનું ભાન કરાવે છે પોતાના અવસાન પછી પણ, જ્ઞાન પત્નીના સક્રિયરના મમયમાં પણ, તેણે પતિ હૃદયમા પોતાનું જ્વાન સાચવી રાખ્યું છે, તે તેના સદગુણ અને પતિ પ્રેમની સામિતી છે

પોતાના દુકા જીવનમા માર્ગજનિક આમતોમા પણ પોતાનાથી બંધન કર્યું છે તેના ઉત્તમ વિચારો અને ઉમદા કાગળીઓ યોગિની તથા આના પ્રાપ્તિ તે જણાવે છે, તે પરથી તેની અનુપમતા દેખાઈ આવી છે

તેનું આખું જીવન હિન્દુ રમણીને માટે બોધક છે તેના સુન્દર અને પ્રેમથી લય પામના મૃદુજીવન પાસે ગમે તેની વિવુદ્ધ કુમારિકાનું જીવન ગુપ્ત છે ગમે તેની નૈજિક પવિત્ર ધર્મચારીશી વિધવાનું જીવન નિર્જલ છે તેનું પ્રેમાગ્ર ને દૃષ્ટાંત રૂપ જીવન આર્થસસારમાં મિશ્રતા સંગે છે—અમીની ધાર રહે છે

૨. મધ્યમ—સુશીલા.

સામરીઆમા સાસુ નણદ સાથે વર્તન સારૂ છે, પણ કાયમને માટે તેમ સાંચતુ નથી મન પર મણુ ઓછા અને સ્વભાવ ઉતાવળીઓ હોવાથી કેટલાક પ્રસંગમા મામાન્ય સ્ત્રી દોષો તેનામા દેખાઈ આવે છે ધોળી બહેનના કિંમતમા સુશીલાની સદન રક્તિની ખાતરી દેખાઈ આવે છે, રસિકવાદને મેંડીએ આવતા વાર ચચાથી સુસ પત્નીને શોભા ન આપે એવા શબ્દો તેના મોહામાંથી પડે છે, એ વિગેરે વનન ઉપરનું ચિત્ર સચોટ બતાવે છે નણદ સર સ્ત્રી પર તેની પ્રીતિ હોવા છતાં “બેનને ભોલે લીધા હતા” જેવા હનકા અર્જજતા ઉગાર કાઢતા તેને અંગત અતો નથી થઈ થડીમા તે પોતાના મન પરનો

કાણુ જોઈ બેસે છે; છતાં તેનો પતિ પ્રેમ સારો હતો એમ કહ્યા વિના જાણે તેમ નથી. કુટુંબમાં પણ જ્યાં સુધી તેને કાંઈ ચીજને નહિ ત્યાં સુધી તેનું વર્તન દોષ રૂપ તો નહોતું જ. “નશુંદ” ના અવસાન પછી પણ નશુંદ પ્રત્યે સારો લાવ બતાવેલો દેખાય છે. ધોળીબહેન સાથેની લગ્નવાડમાં તે યોગી નથી હતરી, તોપણ તેને લગ્નનો શોખ હતો એમ તો કહી નહિ જ શકાય.

૩. કનિષ્ઠ—ગુલાબગર મહારાજ:

પોતાની ફરજ લેકોને ખરા બોધ આપી મુરસ્તે ચણવવાની હોવા છતાં, માત્ર પોતાના સ્વાર્થની ખાતર, તેનો ઉલટો ઉપયોગ કરે છે. યોગિની, મહાદેવી જેવા પવિત્ર અને ચારિત્રી વિરૂદ્ધ, પોતાનાં ભગવાં કપડાંને અણગળતી કુટીલતા દર્શાવી, પોતાનાથી બનતું સર્વ કરી તેને હેરાન કરવાના ઉપાય યોજ્યા; પોતાના સાગ્રિતો ખાસે પોતાની જ પ્રશંસાનાં પોતે જ ધવળમગળ ગવરાવવાની અસબ્યતા દર્શાવી, લેકોને અવળે માર્ગે દોર્યા; અને એક સુચરિત્ર સાધુના જીવનવૃત્તથી તદન ઉલટી રીતે પોતે સાધુ ત્માગી હોવા છતાં, મોજ શોખ ભોગ્યો, એ તેનું અધઃપતન છે. ધર્મની જીતાસાથી વિશ્વાસુ બનેલી, ભોળી, શોળી મુલાન વિધવા પુત્રીનું જીવન સર્વસ્વ બરબાદ કરી તેને નીતિબ્રહ્મ અને ચોર બનાવી, છેલ્લે પોતાનું પાપકર્મ છુપાવવાની ખાતર જ તેને નારી જ્યાંની ફરજ પાડી, આપણાત કરવાની સ્થિતિમાં લાવી મૂકી, એ તેનાં પાપ અને પતીતતાની પરિસીમાજ છે, આવા પાપર પાપીઓને માટે આપણે કવિ ચોખ્ખ જ કહે છે કે,

“ The dark in soul,

Live like scorpion girt by fire;

unfit for earth, undoomed for heaven,

Darkness above, despair beneath,

Around it flame, within it death ! ”

પગલે પગલે તેનાં પાપાયરણ દોરવાં છે, છતાં તે છુપાવી યોગિનીને હેરાન કરવાની તેણે નીચતા દર્શાવી છે. આવા બાવા વેરાળીઓ આપણા હિન્દુ સંસારને સાપરૂપ છે, અને તેનો સર્વત્ર ઉપાય સત્વર થવા જરૂર છે.

“ બાલા ” માંથી પાત્રો.

૧. ઉત્તમ—નિર્મળ બાળા.

તેનું વિશુદ્ધ કુમારિકા જીવન પ્રશંસાપાત્ર છે. તેનું ‘ગિન’ સ્વાર્થી-પરમાર્થી જીવન આજુબે મુખ્ય બતાવે છે, પરમાર્થની અને સાર્વજનિક આચરણમાં તેની ખત અને હિંમત આપણને તાજુથ કરે છે. આડી આવતી દેવેક મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની ચતુરાઈ અને તેના પ્રશંસાની ધીરજ તેને માટે આપણને પ્રશંસાના શબ્દો બોલાવે છે. કાર્ય કરવાની રીત અને અવસ્થા તેની ચતુરાઈની સાબિતી છે. વિશુદ્ધ અભ્યર્થ તરફની તેની પ્રીતિ, તેના પ્રત્યે માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. લોક દ્વિતાર્થે જ, સામાન્ય લોકમત પોતા તરફ વાળવાની તેની સાદા રીતભાત, તેનું સાદસ જીવન બોધક છે. તેના સામાજિક વિચારો આર્થ બાળાની કૌતિકિને ઉન્નતનારા છે. તેના ઉમદા વિચાર અને તેવોજ આચાર હિન્દુ રમણીને દ્રશ્ય

૩૫ છે. તેના મનોરથો સુરખ અને આવરણીય છે. પોતાની દેશ ભગનિઓની સ્થિતિ સુધારવાના તેના પ્રયત્ન ભગીરથ છે. ડોકટર તરીકે મેળવેલી લાયકાતનો, તેણે દ્રવ્યની લાઘવ સિવાય માત્ર પારમાર્થિક વૃત્તિથી જ વ્યય કર્યો છે. પોતાની આસપાસનાં-પોતાના કરતાં ઉતરતાં જીવનોનાં સુખ, આનંદ અને ઉન્નતિ માટે કરેલા તેના યત્નો અતિશય પ્રમંથા પાત્ર છે. સર્વ સાથે એકસરખી સ્નેહાળ વર્તણુક ગચ્છારીને, અન્યનાં દુઃખથી દુઃખી થઇને, ખીંગ્મોનાં ક્લેશ, કષ્ટ અને ચિંતાઓ દૂર કરવામાં જ પોતાનું જીવન આરોપીને-ઐહિક-દુનિયાનો સ્વાર્થ ભૂલી જઇને તેણે પરમાર્થમાં જ સ્વાર્થ માન્યો છે-પરમાર્થમાં જ જીવન સાર્યકે માન્યું છે. ક્ષમાનો તેનો ગુણ પગલે પગલે દેખાઇ આવે છે. હરગોવિંદ વૈદ, દીપો પગી અને ગોર મહારાજ જેવા પામર અને અધમ મનુષ્ય પ્રત્યે પણ તેની દયા-નહિ કે તીરસ્કાર-દેખાઇ આવે છે આવાં પરમાર્થીને માટે કવિ દોહરિજ ચોખ્ખા જ કહે છે કે—

“He prayeth best who loveth best,
All things, both great and small
For the dear God who loveth us,
He made—and loveth all.”

નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચરિણી તરીકે રહેવાની તેની ઇચ્છા હોવા છતાં, પિતા પ્રત્યેની મમતાને આધીન થઇ. પ્રતાપચંદ્ર બાણને મૃત્યુલેખા પાસે, નવીનચંદ્ર સાથેનો વિવાહ સ્વીકારે છે. એ પિતા પ્રત્યેનો તેનો સ્નેહ ખતાવે છે. નવીન બાણ પ્રત્યે તેને પ્રેમ હોવા છતાં, નિહાનો સહચાર હોવા છતાં, એક વખતને માટે પશું તેનું મન નિર્મળતા બનાવતું નથી, એ તેના મન પરના દ્રઢ કાણુની માખીતી છે. તેની પરમાર્થ વૃત્તિને કાર્ય સર્વદા આર્થ સ્ત્રીને માટે અનુકરણીય છે.

૨. મધ્યમ—સરલા.

પિયર પક્ષમાં સારી ઢળવણીના સુખરકારને અભાવે પગલે પગલે તેની અમર જણાઇ આવે છે. મંજુલ પ્રત્યેની અદેખાઇ તેના ઇર્ષ્યાનું સ્વભાવ સાખીત કરે છે. પતિની વૃત્તિને વિચાર કર્યા વગર, તેની મુશ્કેલીઓનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર વખતો વખત તેના કામમાં ખલેલ કરવામાં, તેને નારાજ કરવામાં તેને મંડાય રહેતો નથી. પોતાને ત્યાંની પાર્ટિમાં જ્યારે પ્રબોધચંદ્ર મંજુલની સલાહ પ્રસંગોપાત લે છે, ત્યારે એવા સાધુચરિત્ પતિ પ્રત્યે જેમ લાવતાં તેને મંડાય રહેતો નથી-ત્રાસ જુદો નથી. સ્થિતિનો વિચાર કર્યા શિવાય-દેખા દેખીથી તે પતિને ખર્ચ અને દેવાના ખાડામાં ઉતારે છે, એ તેની મૂર્ખાઇ સાખીત કરે છે. સ્વર્ગસ્થ સરસ્વતીનાં ગુણગાન તેનાથી મહત્ત્વ યર્ષ શકતાં નથી સાસુ નણદયા સરસાઈ ભોગવવા હમેશાં તત્પર છે. છતાંય તે અણુસમજુ નથી. પતિ પ્રત્યે તેને પ્રેમ નથી, લાગણી નથી એવું નથી. પણ તે વસ્તુસ્થિતિ સમજી શકતી નથી સસિકલાઇ રાત્રે આવી પ્રબોધચંદ્ર વિરુદ્ધ પોલીસમાં આવેલી અરજ સંબંધી વાત કરે છે, અને જરૂર પ્રમાણે ૧૮-૨૦ હજારની મદદ આપવા માગણી કરે છે, તે વખતે તે હકીકત જણી પસ્તાય છે, સમજે છે. પતિ તરફ તેને લાગણી-હેત વધારે છે, પણ તેનામાં આવડત ઓછી હોવાથી અત્તે સંતોગ એવા કે પીયરમાં લાડખી અને માસરામાં મોટા હોદ્દોદાર પતિની પત્ની હોનાથી, ગેરંતી નમ્રતા ને સાવસાધની ખામી છે.

૩. કનિષ્ઠ-ગુલાબ.

ચન્દ્રકાન્તની પતિનું ગુલાબનું ચિત્ર દરેક રીતે વખોડવા લાયક છે. સરસ્વતી જેવી સુરીક્ષ જ્ઞાણીને પંજવવામાં જેમ બાપી રાખી નહોતી, તેમ સાસુ નેણુંદને રંગડવામાં પણ બોલી ઉતરી નથી. પણ પતિ પ્રત્યેનું નિઘ વર્તન તે તેની કનિષ્ઠતાની હદ છે. સરસ્વતી જેવી ભક્તી જ્ઞાણી અને પોતાના પતિ વચ્ચે વહેમ લાવતાં પણ તેને સંકામ થયો નથી. જ્ઞાણી પર-નિર્દોષ જ્ઞાણી પર ચોરી જેવું નીચ અને હલકું તહોમત મુકતાં તેને ત્રાસ હત્યો નથી. પતિ પ્રત્યેની તેની વર્તણુક અતિ નિઘ અને એક આર્થ સ્ત્રીને ઘર માવા જેવી છે. પતિની ખીમારીના પ્રસંગમાં, આવક બોલી થઈ છે એવા વખતમાં, તેને ધૈર્ય આપવાને બદલે, તેની ચાકરી કરવાને બદલે, તેને મદદ રૂપ થવાને બદલે માત્ર “ઘરેણું-કપડાં” ના સ્વાર્થની વાતો જ લાવીને તેને ન બોલવાના સખ્તો બોલી પોતાની બેદર નીચતાને સાબિત કરે છે. તેના સ્વભાવે-તેના ઇર્ષાણુ, અને કંઈયે ખોર સ્વભાવે ચન્દ્રકાન્ત જેવા પ્રેમાળ અને ભલા પતિના હવનમાં કટુતા રાખી છે, તેના સંસાર ખારો બનાવી દીધો છે, તેના હવનની સુન્દરતા છુપત કરી છે, અને તેના સંસારમાં આવકી મિહંતા રાકી છે. પતિના મુખે મુખ અને દુઃખે દુઃખ માનવાના આર્થ સ્ત્રીના ઉમદા મિહંતાને તેણે તિલાંજલી જ આપી છે. તે સ્વાર્થની જ પૂતળા છે તેને દાગીના કપડાંનો જ શોખ. પતિ પ્રેમની તેને કદર નથી, કિંમત નથી, આવી સ્ત્રીઓ આપો વર્તના અંગાર રૂપ-રૂપણ રૂપજ છે.

૩.

લેખક-પહેલ શ્રી કૃષ્ણ બહેન.

૧. ઉત્તમ-પાત્રો.

યોગિની મહાદેવી, નિર્મલ બાપા, સરસ્વતી, ધનલક્ષ્મી, અને નવીનચંદ્ર. જે કે સર્વ ઘરે ઉત્તમ યોગિની મહાદેવી છે, છતાં યોગિની અને બાપા બન્ને મળીને એક સંપૂર્ણ । બને છે. તેહું કારણ એટલું જ કે યોગિની દેસ હોવા છતાં કાર્યોની સિદ્ધિ બરેબર કરી શકતાં નથી. નિર્મલબાપાની સહાયથી તેઓ જનસમાજમાં કર્તવ્યને વિકાસી-પ્રકાશિત કરી શક્યાં. હેમની અપૂર્વ જ્ઞાનગંગાને જનસમાજમાં પહોંચી સર્વ ભાનુઓને તેહું પાન સરખી રીતે કરાવી બાપા જેવો મેદનીશ હેમનો બહેણીની ગતિને સુન્દર વેગ આપ્યો છે. સાથે સવાલ હોય કે નિર્મલબાપા જ ઉત્તમ કેમ નહીં ? બાપા કેસાદી અને કર્તવ્ય નિઠ છે ખરી, પરંતુ એનામાં કેવચિત્ કવચિત્ અનુભવની ખામીની જાંખી થઈ બાપ છે. અને યોગિની મહાદેવીની યોગ્ય સમયે તેને સહાય ન આવી હોય તો તે એકલી સમાજ દિતમાં કાર્યો આગળ ઉપર આવી સારી રીતે કરી શકત કે કેમ, તેમજ કર્તવ્યના પ્રમાણમાં તે સામાન્ય લોકો ઉપર વંધાર અસર કરી શકત કે કેમ, તે વિશે પણ સંકાન રહે છે. મહાદેવીના અંજુરે રહેલો યોગ્ય વ્યક્તિ ભાનુઓની ભા કરી પૂર્ણ કરવાનો હોય એમ લાગ્યાં કરે છે. તેમજ સરસ્વતી પણ દંપતી હવનનું ઉત્તમ ગિત છે. તેનાં ચારિત્રોની ધ્યાન તેની આચારાલંકાર તેના સંબંધોના પ્રમાણમાં તેણી મારી પાડી શકે. છતાં વિશાળ જનસમાજને તેના સંબંધો પ્રતિદૂષી હોવાથી ખીલ જ લાલ આપી શકા નહીં. વળી તે બહેરહવનમાં સંપૂર્ણ રીતે ખીલતા પડ્યાં જ કર.

માઇ નય છે. અને તેથી યોગિની મહાદેવી અને નિર્મલગાયાને ઉત્તમ કહ્યા છે. અર્થ કેળવાયલાં કરતાં પણ તદ્દન અજ્ઞાન મનુષ્યોને સમજાવવાં થઈ શકે છે, ત્યાંથી તો અધુરી તૈયારી વાળાં કંટાળીને પાછાં ફરે છે. મંપૂર્ણતા હોય તેજ કાર્ય કરી શકે છે. યોગિની મહાદેવીની મહાપથી નિર્મલગાયા તેવાં કાર્ય કરી શકે છે. વળી પ્રબોધચન્દ્ર જેવા પતિનો મધ્યવસ ન હોત તો સરસ્વતી ઉત્તમ પાત્રમાં ગણાઈ શકત કે કેમ ? તે મવાય રહ્યાં કરે છે. વીડીવાળી રાત્રિએ જો એના મનનું સમાધાન 'પ્રબોધે ન કર્યું હોત અને પીયર જ્યાં દીધી હોત તો ઉચ્ચ દેવતા જીવનમાં સહેજસાજ કટૂતા આપ્યા વીના રહેત નહિ. તેવીજ રીતે ધનલક્ષ્મીને ઉત્તમ પાત્ર ગણી શકાય, પણ તે એમતા સેવતી દર્મમાંજ. વિશાળતા અને સાધારણ રીતે જનસમાજને ઉપયોગિતા માટે ઉત્તમોત્તમ તો યોગિનીજ છે. નવીનચંદ્ર સરસ્વ અને શુદ્ધ હૃદયનો કર્મવીર છે તે યોગિની અને બ્રાહ્મ નિર્ણિત કરેલા માર્ગ પર કાર્ય કરે નય છે

૨. મધ્યમ પાત્રો.

મધ્યમ પ્રકારનાં પાત્રો લખતાં પહેલાં કહેવું જોઈએ કે જો આ વાર્તા અનુમંધાન પ્રમાણે આગળ લખાય તો કમળા નામનું પાત્ર આગળ જતાં ઉત્તમ તરીકે ખીલી નીકળશે. એવો આલામ થયાં કરે છે. પણ વિશેષ તહેને માટે હમણાં કાંઈ લખી શકાય નહીં. કારણ તહેના મંનેગો વિરુદ્ધ પ્રકારના હોષ હાલમાં તો એ પાત્ર ખીચ્યા વગરનું રહ્યું છે.

મધ્યમ પાત્રો.

મુલોચના, મુશીયા, મંજુલ, લલિતા, રસિકલાલ રતનરામ, અને આનંદલાલ. મધ્યમ પાત્રો તરીકે ઉપર જણાવેલાં પાત્રો છે છતાં સંપૂર્ણ રીતે તો મુલોચના એકલીજ છે. જ્યારે મુશીયા સર્વ સગવડવાળા અને શાંત સાસરીયામાં હતી, એટલે એની કોઈ પ્રકારની કસોટી થવાનો સમય આવ્યોજ નથી છતાં કદી કદી કથાનાં જમકલાં થઈ જતાં ત્યારે મુલોચનાએ આત્મત્યાગ કરી ફરજિયાત ગરીબી સ્વીકારી લીધી. પુરોષો-પોતાના મોજશોખનો કદી ત્યાગ કરી શકે, પણ સ્ત્રીઓથી ઉછરતી અવસ્થામાં સખાઓ સાથેની સ્પર્ધાના વખતમાં મોજશોખનો સંયમ થઈ શકતો નથી તે મુલોચનાએ કરી બતાવ્યો, ઓયો પણ ધારે તો સેવામાં બનુજીતી કરી આપી શકે છે, એ તહેણે બતાવ્યું. જો કે મંજુલે તડકા છાંયો જોયો પરંતુ જો આદત વખતે બાવા વિગેરેની સેવ્યત અને રતનરામ જેવો શાંત પતિ નહોત તો મંજુલનું ગમજ તો ખીવકુલ કેદાણે ન રહેત. મુશીલા તથા મંજુલ માટે તેઓના પતિઓને કાળજી રાખતી પડતી. પણ આનંદલાલની દરેક પ્રકારની કાળજી મુલોચના રાખતી ત્યારે કદાચ મવાય હો કે સરસ્વતીને ઉત્તમ કહી અને મુલોચના ઉત્તમ કેમ નહીં ? મુલોચના દરેક રીતે ઉત્તમ હોવા છતાં તહેના હૃદયમાં તહેના પતિને માટે ફક્ત એક ધટ્ટકાને સાડ પણ જોએ સ્થાન મેગ્યું; અને એથીજ તે ઉત્તમ પાત્રની ગણનામાં આવનાં રહી ગઈ પરંતુ મધ્યમ પાત્ર તરીકે મુલોચનાજ વધારે યોગ્ય છે. વળી લલિતા પાય પાછળથી સરસ્વતીના સમલવાસના પરિણામ તરીકે સુધરે છે જોકે તેનું પ્રથમનું વર્તન તથા બાવતાંઓ વિગેરે તહેના નિંદરના વાર્તાવરણ અને અંગેગેગને લખને બધાયલાં હતાં. પણ તહેનું હૃદય સારગ્રાહી હતું. તહેને સરસ્વતી જેવું શાંત પ્રેરનાર કોઈ જોયતું હતું. છતાં તહેને મુલોચના જેવી તો નજ કદી શકાય. તેમ મધ્યમ પાત્રોમાં અગ્રસ્થાને તો નજ મુકાય. હવે મધ્યમ પુરુષ પાત્રો જોઈએ. રમિકલાઈ પ્રાદીમાનો કાજો દીકરો છે. પોતાની ફરજે અદા કરવામાં ખીવકુલ પાછી પાની કરતો નથી તહેની સ્થિતિ

હીક છે અને તે દરે તેમાં વિશેષ નથી. નળળા સ્થિતિમાં અવહાર સંભાળવો દીન પડે છે. પરંતુ મુલોચનાએ પોતાની નળળા સ્થિતિ હોવા છતાં અવહાર નિપુણતાથી શોભાવ્યો છે. અને તેથીજ તે વિશેષ ધન્યવાદને પાત્ર છે. તહેણે પ્રથમથીજ જીવનનાં સૂત્રો તૈયાર કરી તેજ પદ્ધતિયે જીવન બહેણુ બહેણુ કર્યું. તેથીજ રીતે રતનરામે પોતાની પ્રથમ અવસ્થામાં નક્કી કરેલી જીવનની કેટલીક ઉચ્ચ લાવનાઓ જીવનની ખીજ પળે પેસાતો વટોળાઓ આવતાં ક્યાંય હડી ગઈ. મનનું સમતોલપાણુ અને સ્થિરતા ન રહી શક્યાં, અને નિશ્ચિત ક રેલા માર્ગથી ધણા દૂર દૂરના પ્રદેશમાં દંપતી ઉતરી ગયાં. મુલોચનાના પૂર્વ સંસ્કારી હૃદયે મુઘાવસ્થામાંથી પોતાને મોઝ્ય માર્ગ નક્કી કરી સ્વીકાર્યો; વડીલોની ના મરજ હોવા છતાં, દ્રષ્ટિ સમીપ અનેક વાલ્યો હોવા છતાં, તે ઠઠ નિશ્ચયથી સ્ત્રીયે મોઝ્ય માર્ગને તાળ્યો નહીં તેમજ આનન્દલાલ કાંઈ મુલોચનાથી ઉતરે તેમ નથી. તેણે સર્વ વ્યર્થનો ભોગ આપી સ્વીકારેલો મેવા માર્ગ ધણો સ્તુત્ય છે. પરંતુ કેટલીક વખતે તે પોતાના માર્ગના તાનમાં અવહાર કરતો વીસરી જાય છે, ને તે વખતે મુલોચના જેવી સતોષી તથા ધરરણુ સ્ત્રીને લીધેજ તે ટકી શકે છે. આનન્દલાલ પુરૂષ હોઈ વિશાળ સમાજમાં ફરવા હરવાથી. ધણાં મનુષ્યોના સંસર્ગમાં આવવાથી, તેમજ વાંચન વિગેરેના અભ્યાસથી તહેની જીવિ કેળવાય અને તે માધનો દ્વારા તે સંસ્કારો અને પણુ સ્ત્રીઓને તેવી દશી છૂટ, સગપડ કે સાધન હોતાં નથી, છતાં મુલોચનાના હૃદયે જે ઉત્તમતા વર્તમાનમાં મુકી ખતાયી તેથી તહેને માન ઉત્પન્ન થયા વિના રહી શકું નથી. વળી પરાપૂર્વથી આપણી સમાજમાં સ્ત્રીઓને માથે વિશેષ જવાબદારીઓ રહેલી છે. અને તેથી તહેમની ન્હાની બુદ્ધિ પણ જટ ખદાર આવી નિંદાને પાત્ર બને છે. જેટલી જોખમદારી વિશેષ, તેટલી હોંશીયારી પણ વિશેષજ હોવી જોઈએ. સમાજનું મૂળ બધારણુ અને તહેનો પાથો સ્ત્રીની કર્તવ્યશીલતા ઉપરજ રહેલો છે, હવે જેટલો સ્ત્રીઓ આધાર સ્ત્રીઓની હોંશીયારી પર રહેલો છે, તેટલીજ વધારે તહેની પ્રશંસા પણ મનીજ જોઈએ. ઉપરના સિદ્ધાન્તાનુસાર અહિં હું આનન્દલાલ કરનાં મુલોચનાને પ્રથમ પદ આપુ છું. મધ્યમ પાત્રોમાં મુલોચના ઉત્તમ છે.

૩. અધમ પાત્રો.

તારા, રત્નાવલી, ધનકારમાશી, ભગવાનલાલ, શશિશંકર,

ઉપર લખેલાં પાત્રો અધમ છે. તેઓ આચાર અને વિચાર બધામાં અધમજ છે. તહેમને વિશેષ વિવેચનથી પુરવાર કરવાં પડે તેમ નથી. તારા સઘળી દુષ્ટતાનું શિશિબિન્દુ છે; તેઓનાં ચરિત્રોનું વર્ણન કરતાં પણ કપોરી છુટે છે. એઓને માટે તો આટલુંજ કહે છે. પ્રભુ એવાંઓને પણ બેલી બનો.

૪.

લેખક-બહેન સૌ. સુરખાળા.

ઉત્તમ પાત્રો:

૧ સરસ્વતી-૨ મહાદેવી ૩ નિર્મળખાળા. આ રીતે ત્રણ છે. પણ મને તો બધાંમાં સરસ્વતીનું જીવન ઉત્તમ લાગે છે.

સરસ્વતી:

સૃષ્ટિથી વાડીમાંનાં મનુષ્ય રૂપી પુષ્પોમાં કમળ ગગાન સરસ્વતીની નિર્દોષ, નિર્મળ તથા ઉન્નત જાંદગીને ક્યો મનુષ્ય આદર્શ રૂપ નદિ માને ? મંથકનાંએ પોતેજ એ સતી

સ્ત્રીને ઉત્તમ પદની આવી છે, તો શીર્ષ મનુષ્યનાં હૃદયમાં તેનું ઉત્તમ, પવિત્ર જીવન કેમ પ્રથક્ષા પાત્ર નહિ નીવડે ?

“યોગિની” ની શીજ આદૃતિના પ્રકરણ ૧૨ માંના શીર્ષ પૃથ્થમાં આ પાત્રની ઉત્તમતા લેખકે સ્પષ્ટ રીતે જણાવી છે.

મિત્ર ઠાકુરનું જીવન પણ વખાણવા લાયક છે; પરંતુ સરસ્વતીએ તો શૃદ્ધસંચારની મુશ્કેલીઓમાં રહીને પોતાનું આદર્શ જીવન દોરેલું છે. અને તેને લીધે તેના જીવનની મુશ્કેલતા ઓરજ છે. તેણે પોતાના સુખને નહિ મજાકારીને પોતાના કુટુંબના સુખમાંજ પોતાનું સુખ માનેલું છે. તેના આત્મત્યાગી, પ્રેમભક્ત પતિના શબ્દો પણ એવા છે કે જીવનમાં અરેખક “સુખ મેજવડું” હોય તો આપણી આસપાસનાં મનુષ્યોને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. ” અને તેજ પ્રમાણે સરસ્વતીએ પોતાનું જીવન કુટુંબના સુખની તરફ દોર્યું, એ તેની ઉત્તમતા નહિ તો શોઝુ શું ?

પિયર પક્ષમાં પણ તે પ્રથક્ષા પાત્ર નીવડી પૃત્રી માળાપત્ની મમતા ગ્રહેવાઈથી મેજવી રહે છે પણ બહેન અને નણંદ તરીકે પોતાના બાપ તથા ભાભીની પ્રીતિ મેજવતી-સાચવી રાખવી, એ કાંઈક અશી અપરંક છે. ભાભીનું વાંકું બોલીને માના તથા બાઈના કાન બંધેરવા, ધરગાં-કુટુંબમાં કંકેશ કંકાસ કરાવવો, ભાભી ઉપર પોતાનું ઉપરીપણું દેખાડવું, ભાભીના સુખની અદેખાઈ કરવી, એ વિગેરે આચરણ પણી જગોએ નણંદમાં બેઠાંમાં આવે છે, તેનાથી સરસ્વતી તદ્દન નિરાળી હતી. તેના અવસાન પછી પણ તે પોતાના બાઈ અને ભાભીના હૃદયમાં ગ્રેહની દેવી રૂપે રહે છે. તેના મરણ પછીના મુશીકાના ઉગાર અસંત રનેદનાજ છે. રશિકભાઈના મનમાં પણ તે પોતાના મારા વર્તનથી એવો ડઠા રનેદ મૂકી લય છે કે તેના મરણ પછી પણ જ્યાં પ્રેમોદયન્દ્ર મુશ્કેલીઓમાં હોય છે સારે તેણે કરીથી લગ્ન કર્યું હોય છે, તોપણ પોતાની રમગરમ બહેનના વચન ખાતર તેની સાથે મિત્રતા યાદુ રાખે છે અને તેને મદદ કરે છે. આ બધું તેના પિયર પક્ષમાં તેની ઉત્તમ જીવન માટે, તેના સદગુણ માટે તેની ઉચ્ચ મનોવૃત્તિઓ માટે ધણીજ લાગણીની સાખીની આપે છે.

પિયરમાં માળાપત્ની વ્હાલગોઈ, લાગણી, નમ્ર અને મુશીક સરસ્વતી હિંદુ સંસારના કલેશથી ભરપૂર સામગ્રમાં પણ કુશલધુ તરીકે પ્રથક્ષા પાત્ર નીવડી તથા પિયર સમૃદ્ધિવાન હોવા છતાં શ્વસુર પક્ષમાં હિંદુ કુટુંબના દરેક પ્રકારના કંકેશ અને કંકાસ તે બનતી શાન્નિથી મૌન રાખીને સહન કરતી.

ભાગીરથી જેવી સાસુ, લલિતા જેવી અત્તાન નણંદ, ગુલાબ જેવી કપડી ને અદેખી દેરાણી, એ સર્વમાં નમ્ર અને સુંદરી સરસ્વતીને સતાવવામાં આકી-રાખનાં નથી. ચોરી જેવું આળ તેને માથે નાંખે છે અને છેવટે તેની પવિત્રતા ઉપર પણ વ્હેમ લઈ જવા આકી રાખતાં નથી, તે છતાં સરસ્વતી કાંઈજ પણ મનમાં નહિ લાવતાં, તેમના તરફ રનેદથી-વર્તે છે અને મૃત્યુશય ઉપર પણ તે લલિતાને તથા ગુલાબને સારી શીખામણ આપે છે ને તેમને શમા આપે છે. તેના અવમાન પછી પણ, તેની અજ્ઞાન નણંદ લલિતાના ઉગાર તેના પ્રત્યે સાચું હોય છે. મોટી ભાભીના સદગુણોનું જ્ઞાન તેની અમર તેના અવમાન પછીજ થાય છે ને તે કહે છે કે “આવા રનન જેવાં સાક્ષાત્ માતાજી અવતાર જેવાં ભાભી ગયાં, ત્યારે મ્હારી-તે એવી શું ખોટ પડી જવાની હતી ? એ કાંઈ જવા જેવાં હતાં ? ” આજ તેના મ્હાન મદગુણોની સાખીની છે. તેના દીવર અંકકાન્ત ઉપર પણ તે સગા બાપ જેવો રનેદ રાખતી. પિયર પક્ષમાં પુત્રી બહેન અને નણંદ, તરીકે નામના મેજવી, તેથીજ તેણે કુલ વધુનું જ્ઞાન ધણી સદનરીતિ તથા શમા-

શીઘ્ર યથ દીપાબ્ધું છે. પત્ની તરીકે ત્હેના જીવનની પવિત્રતા ઓરજ છે. ત્હેનો પતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ નિઃસ્વાર્થ તથા વિશુદ્ધ છે. એ પતિપત્નીનો અદ્વૈતમય હોતો. ત્હેમણે પૃથ્વીને “સ્વર્ગ” બનાવી દીધું છે.

એ પવિત્રબાણ ખરેખરા વિશુદ્ધ પ્રેમનું લાન કરાવે છે ત્હેના અવસાન પછી પણ ત્હેના પતિના હૃદયમાં તેણે ધ્યાન રાખેલું છે એ ત્હેના વિશુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમની સાખીની છે.

દુકા વખતમાં પણ ત્હેણે સાર્વજનિક ગામતોમાં પોતાનું યતન કર્યું છે. જોકે ત્હેનાથી કુટુંબના ભારને લઈને સમાજ હિતનાં કામોમાં વધારે આગળ પડેતા લાગ લઈ શકાયો નથી, તે છતાં ત્હેના ઉત્તમ વિચાર, તથા દયાળુ લાગણીઓ તેણે બાહ્ય તથા મહાદેવી પામે જણાવ્યાં છે: તે ઉપર ત્હેની અનુપમ હૃદય વૃત્તિઓની સાખીની મળે છે. ત્હેનું આયુષ્ય જીવન આર્યબાળાઓને ઉત્સાહપ્રેરક તથા બોધદાયક છે. ત્હેનું પ્રેમપૂર્ણ ગૃહ-જીવન એવું સુન્દર અને દિવ્ય છે કે ત્હેની આગળ ગમે તેવી વિશુદ્ધ કુમારિકાનું જીવન ગુપ્ત લાગે છે. ત્હેનું જીવન એક સતીજીવનના દ્રષ્ટાંત ૩૫ છે. આવી એક પ્રેમીશ્રી સ્ત્રી પત્ની, ભગિની માતા, સાસુ, નણ્દ, ભાલી, તથા સેવિકા, ગમે તે ૩૫ તે વધારે લાભ વખત જીવી શકી હોત તો પ્રીતિનાં, આનંદનાં, અમૃત લખાં બહેણુ જગતમાં ફેલાવત, એ નિઃસંશય છે. ત્હેવી સન્નારીઓ આર્ય સંસારને ઉન્નત, સુન્દર અને આદર્શ બનાવી, ત્હેને ઉન્નતિને માર્ગે ચલાવે છે. આર્ય જૂમિની ખરી દેવીઓ તેજ છે.

૨. મધ્યમ પાત્ર મુલોચના.

મધ્યમ પાત્ર તરીકે મુલોચના જ યોગ્ય છે. તેણે પોતાની મેળે ગરીબી સ્વીકારી લીધી છે. પોતાનાં માબાપની મરજી કાઢી પેસાદાર શેઠના બગડેલા છોકરા સ્વરૂપરૂપેને પરણાવવાની હતી, છતાં મુલોચના જેને પ્રથમથીજ કેળવણી સારી મળી-હતી તેના પોતાના ભાવી જીવન માટેના વિચાર પણ દીર્ઘ દષ્ટિવાળા અને ઉત્તમ હતા. “વરની માથે પરણવાનું છે કે ધરની માથે ?” — “એવા નાલાયક યુવાનની માથે હમ કરી છંદણી બગાડવી, ત્હેના કરતાં ગરીબી સ્વીકારવી, એ વધારે ઉત્તમ છે.” — માથા તેના દૃઢ આગ્રહને લઈને આનન્દલાલ જેવા મદ્યશુ સંપન્ન, પરાપકારી યુવકની સાથે ત્હેણુ લગ્ન થયું. નબળી સ્થિતિમાં પોતાનો સંસાર વ્યવહાર સંભાળવો ધણો કઠિન છે, તે છતાં મુલોચનાએ ખડુ કુશળતાથી તે શાલાવ્યો છે, અને આધારણ સ્થિતિમાં પણ એ પોતાના પતિ સાથે સુખથી, સંતોષથી, પ્રેમથી રહે છે.

દષ્ટિ સમીપ અનેક લાલચો છતાં, એણે દૃઢ રહી પોતાનું કર્તવ્ય સારી રીતે બજાવ્યું, તે પણ ત્હેના હૃદયના અને બુદ્ધિના સ્ફુર્ગિણી સાખીતી છે. પુરૂષો કદાચ મોજડો-ખતો ત્યાગ કરી શકે, પણ સ્ત્રીઓથી તેમ યથ રાકવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ મુલોચનાએ તો ને પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યું છે. “એક સમીક્ષક”માં જવા શાઈ નવાં કપડાંની જરૂર પડવા છતાં, પતિની તમિચત ખાતર તેણે પોતાના મોખ્ખો ત્યાગ કર્યો. “મ્હારે નવાં કપડાંની જરૂર છે તે કરતાં વધારે જરૂર ત્હમારે વરસમાં એક વાર હવા ફેર અને યોગ્ય દ્રવ્ય આરામની છે.” આજ ત્હેના પતિ પ્રેમની, ત્હેનો સરળ સ્વભાવની, ત્હેના સ્વાર્થ ત્યાગની સાખીતી છે, કોઈ વખત તે પોતાની ગેરમમલુતિને લઈને પતિ ઉપર બેઠમ લઈ ગઈ, પરંતુ ત્હેના મંદવાડમાં આનન્દલાલના શાન્ત વર્તનથી તે પોતાના હૃદયથી સરળતા પાછી મેળવે છે અને વિશુદ્ધ પ્રેમની મૂર્તિ બને છે. આનન્દલાલ મદ્યશુમાં મુલોચનાથી ઉતરે એમ નગોતો. ત્હેનો માર્ગ સ્વૈચ્છિક અને અનુકરણ લામક છે. પરંતુ પોતાની મે-વામાં વ્યવહારિક દરમોને તે બૂધી વનો, એ ત્હેનો પણ નેપ-જ ગુણ, છતાં મુલોચના

જેની ડાહી, ધરણુ, સંતોષી “ ગૃહિણી ” ને લખતેજ તેનો ગૃહવ્યવહાર નબી શકે છે. માટે સુલોચનાને ધન્ય છે કે ગરીબીમાં પોતાના મોજશોખનો ત્યાગ કરી, પતિની પ્રીતિ-પૂર્વક કરવાની સાથે ગૃહસંસાર પણ સારી રીતે ચલાવે છે.

૩. કનિષ્ઠ પાત્ર—તારા.

ભારા ધારવા પ્રમાણે અધમમાં અધમ પાત્ર તારા છે, તેની નીચતા, અધમતાના આચાર-વિચાર વિષે લખતાં તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. આવી અધમ સ્ત્રીઓ સંસારને કેટલી બધી નુકસાનકારક છે; એ વિષે વિચાર કરતાં પણ કંપારી છૂટે છે.

રતનરામ જેવા સુશિક્ષિત સજ્જન પુરુષને સતીત્વમાં એ અધમ સ્ત્રીએ બાકી રાખી નથી. તેનો પતિ લગવાવધાસ પણ તેના જેટલોજ નીચ છે. આવાં પાત્રોનું વર્ણન કરતાં કવચ ચાલતીજ નથી.

તાગને સમગવવા—સુધારવા રતનરામે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ એ નીચ, અધમ સ્ત્રી પોતાના દુરાચરમાં મક્કમ રહી ! રતનરામના સારા લાગ્યે આનન્દલાલનું ત્યાં અચાનક આવવું થયું. નીકર એ સ્ત્રીની અધમતાનું કેવું ખરાબ પરિણામ આવત એ કાણુ કહી શકે તેમ છે ? પ્રભુ ! એવાં અધમ મનુષ્યોથી ઉપર પણ તું દયાળુ થા.

૫.

લેખક:—મહીમનગૌરી મલ્લસાઈ પડયા.

૧. ઉત્તમપાત્ર: રતનરામ—

રતનરામને શ્રેષ્ઠ ગણવાનું મૂખ્ય કારણ તેનામાં પરાપકાર વૃત્તિ હતી. સહનશીલતા ધારણ કરવાનો અને જે સ્થિતિમાં આવી પડ્યો હોય, તેમાં મદાન મતોપ માનવો, એ તેનામાં મોટો ગુણ હતો. રતનરામનામાં જીંદગીની મુશ્કેલીઓમાં અને દુઃખમાં પણ આનન્દ માનવાની શક્તિ હતી. તે જાતે ગરીબ કુટુંબનો તથા માઆપ વિનાનો હતો છતાં પણ કેળવણીના સુસંસ્કાર તેનામાં પડ્યા હતા. જે વખતે રહેલે ગાડીનો અકસ્માત થયો થયો, તે વખતે એણે જે ડોસાને ખચાવ્યા હતા, તે વખતે એ જાણતો નહોતો. કે જેને એણે ખચાવ્યા હતા તે એક લક્ષ્યાધિપતિ માણુમ છે. રતનરામ પણ આ એક ગરીબ માણુમ છે, એમજ જાણીને નિઃસ્વાર્થપણે મહેનત ઉઠાવીને તેમને ઉચકી લાઇ ગયો હતો, અને ગમે તે પ્રકારે તે ઘરડા માણુસની ખગ્દાસ ચાકરી, એક મરુતું પણ નહિં કરે, તે પ્રકારે કરી હતી એજ વખતે ખીજા કોઇ સાધારણ માણુમ દોય અને એ સ્થિતિમાં મુક્યા હોય તો તેઓ આ પ્રમાણે અડચણ વેળે નિઃસ્વાર્થ પરાપકાર માટે મહેનત ઉઠાવત નહિં. રતનરામના ઉપર ચડતી આવી અને પડતી પણ આવી, છતાં પણ શાન્તિથી અને નમ્રતાથી તે સઘણ સહન કરતો હતો. અંતરમાં દુઃખ થતુ હતું છતાં પણ હસતો ચહેરો રાખતો. આંખોમાં પ્રેમ હતો અને વર્તન ઉદાર હતું. રતનરામ પત્ની તરફ પ્રેમનીટ હતો. ગરીબાધમથી શ્રીમન્ત થયો, અને શ્રીમન્તમાંથી ગરીબ થયો; છતાં પણ તે મતોષીજા હતો. જીંદગીના સારા નારા પ્રસંગમાં ડબ્બો નહિં, અને સત્યનેજ વળગી રહ્યો. આખરે સત્યનો જય થયો. તે પાછો કરોડાધિપતિ થયો અને પૈમાનો પણ સદુપયોગજ થયો હતો. રતનરામનામાં જે શ્રેષ્ઠતા હતી તે તેની તેના મનની મોટાઇ તથા હૃદય પ્રકારની કેળવણીનો જ પ્રતાપ હતો, એમ કહીશું તો તે ખોટું નહીંજ ગણાય.

૨. મધ્યમપાત્ર: ધનલક્ષ્મી.

ધનલક્ષ્મીને મધ્યમ પાત્ર ગણવાનું કારણ એ છે કે-જે ગુણ સાધારણ રીતે મનુષ્યોમાં જોઈએ તે એનામાં હતા. ધનલક્ષ્મીનામાં દુર્ગુણ તો હતા જ નહીં, પણ સંસારિક કાર્યો

સરળતાથી ચલાવી શકે, કુટુંબી જનને સતોષ આપી શકે, તથા પોતાનાં બાળકો સુશિક્ષિત અને સુમંદકારી બને એવી જ્ઞાતની કેળવણી આપી શકે, એવા જોઈએ તેટલાજ સદ્ગુણો તેનામાં હતાં. સાધારણ રીતે આવા ગુણ ધણાં મનુષ્યોમાં હોતા નથી. છતાં મામાન્ય રીતે માણસો જો કે બીજાનું કંઈ સાફ કરી શકતા નથી, તોપણ બીજાનું જગાડતા પણ નથી. અને તેનું કારણ એ છે કે મોટા દુર્ગુણો પણ તેઓમાં નથી, ધનસક્ષમીને સાધારણ રીતે મોડું પાત્ર ગણવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેમણે પોતાના પુત્રને ઉચી જ્ઞાતની કેળવણી આપી હતી. એવી માતા તરફથી ઉચી કેળવણી મળવાને લીધેજ સરસ્વતીએ પોતાનું જીવન સદ્ગુણ સુવાસથી ભરપૂર બનાવી દીધું હતું. એજ માતાના પ્રતાપથી સરસ્વતી સદ્ગુણી, ધૈર્યવાળી અને મૌની સેવા કરવી અને દરેક વ્યક્તિ તરફ પ્રેમથી જોતું એવી ધારણા સંવિચાર પ્રાપ્ત કરી શકી હતી. ધનસક્ષમી હોવાનાં વડુ દોષોમાં-સમાન ભાવ રાખતાં હતાં. વહુનામાં દુર્ગુણો હતા, છતાં પણ તેના પર પ્રેમ રાખી, કોઈપણ વાતમાં સાધારણ સામાન્ય પેઠે તોડી પાડી હલકી પાડતાં નહિ. પણ તેથી ઉઠતું તેના ગુન્હો થયો હોય તો શીખાવવાના રૂપમાં સમજાવી, દરેક રીતે સાંત પાડી, તેનામાં સદ્ગુણોને દાખલ કરતાં હતાં પુત્રના ઉપર પણ પ્રેમ દ્રષ્ટિથી જોતાં અને તેને પણ ઉચા પ્રકારના સદ્ગુણોથી વિશુદ્ધિત કરી દેતા. સંસારિક ભાવનાઓથી જોઈએ તો આવા મધ્યમ પ્રકારના ગુણવાળાં મનુષ્યો ઘણાં થોડાં જ નજરે પડે છે. શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય તો કોઈક જ હોય છે, પરંતુ મધ્યમ પ્રકારનાં પણ ઘણાં થોડાં હોય છે. અને તેથીજ ધનસક્ષમી જેવાં પાત્રો ખુબ પ્રસંશાને યોગ્ય છે.

૩. કનિષ્ઠ પાત્ર: ધનકોર ડાશી.

ધનકોરને કનિષ્ઠ પાત્ર ગણવાનું કારણ એ છે કે તેનામાં કોઈપણ જાતનો સાગર ગુણ હોય એવું દેખાતુજ નહિ. ધનકોરનામાં સદ્ગુણો ગણીએ કે દુર્ગુણો ગણીએ, જે ગણીએ તે નીચે પ્રમાણે હતાં ડાશીમાં કુટુંબમાં વડીલપણાનું મહત્વ રાખી તેમનાં ધરતી બાંજળાં કરતાં અને ગાંધિયા-પાડોશીઓમાં ત્યાં જ્યાં ત્યાં કલ્પ અને કંઠસના બી વાવનાં હતાં. એટલાં કાર્યથી એમને મતોષ વળતો નહીં, તેથી તેઓ સાચાં જુકાં કરી અનેક કુટુંબમાં કલકારી અગ્રિ પ્રકટાવતાં હતાં. રોવા કુટવામાં સરદારી ભોગવવી, સારાં નકારા મનુષ્યોની પરીક્ષા કરી પિના તેઓની, ન કહી મદાય એવી વાતો કરવી, તથા દરેક મનુષ્યની નિંદા કૃત્રી કરવી એ તેમનું આખા દીવસનું અને બાકે મામનું કામ હતું. ધનકોરનામાં કેળવણીને અભાવે અજ્ઞાનતા. અધે શ્રદ્ધા, વહેમ, સ્વાર્થી હૃદય ઇત્યાદિ અનેક દુર્ગુણોને લીધે, ધર્મી કુમળા બાળાઓનાં મન ઉપર તેઓ નકારાં સંસ્કાર પાડતાં હતાં એમના મદવાગમાં જે કોઈ નાનું મોટું આવતું તેને તેઓ દુર્ગુણજ ગીખવતાં! પોતાનાં કૃત્યોનું શું પરિણામ આવશે તેનો વિચાર કદી કરતાંજ નહીં. તેઓના આ સ્વભાવથી અને સાચી જુકી વાળીથી તેઓને હાથે ધણાં ધર ભાગ્યાં હતાં અને તેઓનાં દુષ્ટ ક્રમેથી ધણાંના ધરમાં કલકારી અગ્રિ સળગી પણ ઉડતો હતો! એક માણસ દારૂથી હોય અથવા તેની રીતભાત નકારી હોય, તો તેની જ્ઞાતને અથવા કુટુંબનેજ ભારે હોય છે, પણ આવાં જડ તથા અજ્ઞાન મનુષ્યો દેખીની રીતે ધણાંને ન વર્જવી સહાય એવા નુકસાનોમાં ઉતારી દે છે. કેળવણીને અભાવજ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ઉપરથી મીઠ થાય છે કે જેમ અને તેમ દરેક મનુષ્યોમાં કેળવણીનો ખરોજો ફેલાવો કરવાની જરૂર છે. સુમંદકારી કેળવણીથીજ શ્રેષ્ઠતા ઉત્પન્ન થાય છે.

સુન્દરી સુખોધ.

(સ્વર્ગેસ્ય સાક્ષરવર્ષ મોવર્દતલાઈના રાષ્ટ્રમાં કહીએ તે "સ્ત્રીઓ પંડિત યાય, રસમ યાય, કુદ્ધ બોધાત યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવની, જોગલીન અને સુન્દર માય, ધો યુવાના પ્રમાણમાં કુદ્ધબળબળમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય, ને તે સુખમાંથી અને સ્વતંત્રતાથી કુદ્ધબળી મુખ્ય ધર્મઓ અને કૌશલમાંથી કુદ્ધી, એ કુદ્ધબળનું ખરૂં કલ્યાણ કરવા સક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને. કુદ્ધબળના બાળક વર્ગને ચોપણ અને સક્તિ આપે અને જુદા વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે, સાર્વભૌમ પાત્રી થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે, પતિતથાવન સેવાકર્મિની બની કુશલિભિરમાં કુશલતા જાળવના આત્મા-હૃદય લક્ષણે, માનુષ્યતા પુત્રી તરીકે દિવ્યનૈયાના સંતાનોના વિદ્યાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રત્યક્ષ જનનિરૂપે સ્વદેશમાં હૃદયપૂર્વકાં તેજસ્વી, ઉદાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે-એજ આરિ મુન્દ્રીઓના જીવનની સફલતા છે. સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રેમ નથી, અને પ્રેમ વિના સમ્યક નથી... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે")

પૃ. ૧૬ મું.]

મે-જુન, ૧૯૧૯.

[અંક ૫-૬.

ઉદય ચિન્તન.

સ્વદેશી વ્રત,

પ્રયોગકઃ—મહાત્મા શ્રી મોહનદાસ ગાંધીજી.

“શુદ્ધ સ્વદેશી વ્રતઃ—ઈધરને દરમ્યાન જાણીને હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે આજથી હિંદુસ્તાનમાં એવા કપડાંનો ઉપયોગ નહિ કરું કે જે હિંદુસ્તાનમાં કપાસ કે રેશમ કે કૃત્રિમ માંથી હિંદુસ્તાનમાં કંતાયેલાં અને વણાયેલાં નહિ હોય.

આ વ્રત હું આખી જીંદગીને (વરસને) સારૂ લઉં છું.

મિશ્ર સ્વદેશી વ્રતઃ—ઈધરને દરમ્યાન જાણીને હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજથી હિંદુસ્તાનમાં એવા કપડાંનો ઉપયોગ નહિ કરું કે જે હિંદુસ્તાનમાં વણાયેલાં નહિ હોય.

(સુતર, કૃત કે રેશમ પરદેશી હોય અને પરદેશમાં કંતાયેલાં હોય તેની આ વ્રતમાં વાધા નથી.)

સામાન્ય સ્વદેશી વ્રતઃ—ઈધરને દરમ્યાન જાણીને પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે હવે પછીથી હું આંતર જગતને આર દેશી કે પરદેશી રૂ, કૃત કે રેશમમાંથી દેશમાં કે પરદેશમાં કંતા-એલા ધોગામાંથી પણ દેશમાં વણાયેલું કાપડ ખરીદીશ; ખારકાના કે હવે પછી ભેટમાં મળનારા પરદેશી કાપડનો ઉપયોગ હું નહિ કરું.

[સ્વદેશી સલાહ—જેઓએ આ વ્રતમાંના કોઈએક સ્વદેશી વ્રત ઉપર મઠી કરી હોય અથવા સ્વદેશી વ્રત લેવું હોય તેઓએ “સ્વદેશી મહામાં, કૃષ્ણ બીલીંગ, બાગીઆ બાગ સાગે, મુંબાઈ” માં જે સરનામે મળતું અથવા વળતું.]

સ્વદેશી હિલચાલ.

તા. ૨૯ મી જુનને રવિવારે સાંજે પ્રેમાભાઈ હોલમાં અમદાવાદની “સ્વદેશી સભા” તરફથી ચહેરીઓની બહેર સભામાં સ્વદેશી સમાના પ્રમુખ મહાત્મા ગાંધીજીએ નીચે પ્રમાણે બાવણુ કર્યું હતું:—

સ્વદેશી હિલચાલ નવી નથી—ટોડી- કર્જનના અમલમાં જ્યારે બંગાળના ભાગલા પડ્યા તે અરસામાં સ્વદેશીની હિલચાલ મોટા પાયાપર થઈ હતી પણ ઘણે સ્થળે જણાવી ગયો છું તેમ તેમાં કેટલીક ખામીઓ રહી ગઈ હતી. કોઈ પણ નરી ચળવળમાં ખામીઓ હોવાનો સંભવ છે રહી ગયેલી ખામીઓ ઉપર ટીકા કરવાનો હેતુ નથી. પરંતુ તેના દોષો ન રહે તે માટે વિચાર કરીએ છીએ. તે વખતની ચળવળમાં દોષો હતા તેમ જુસ્સો પણ જળ્મળ હતો તથા શુભો પણ હતા.

દોષ નિરીક્ષાનું કારણ—આપણે જો કામ સંગીન અને સુંદર કરવું હોય તો અથવા જે સાફ શિક્ષણ શીખવા ઇચ્છતા હોય તો તેઓએ અનુભવાયેલી ખામીઓનું નિરીક્ષણ કરવુંજ અને તપાસ કરી તેવી ખામીઓ હોય તેને ગાળી કઢાડી શુદ્ધ ઇતિહાસ તૈયાર કરે છે.

દોષ કયો ?—જ્યારે આગળની હિલચાલમાં મને જે દોષ જણાયો છે તે એ કે સ્વદેશી હિલચાલને એકઠમ મોટા પાયા ઉપર ચલાવવામાં આવી હતી એ તો ખુશ્કું છે કે સધળા વસ્તુઓ એકી વેળાએ સ્વદેશી મળતી થઈ જાય નહિ. મત તો તેનેજ કહેવાય કે સત્ય પ્રમાણમાં તેને પાળી શકાય. આ વાત કાટખુણાના દલાતથી બરાબર સમજી શકાશે. એક વખતે અને એક સરખી રીતે બધી જરૂરીઆતો પૂરી ખરે તેવાં સધળાં સ્વદેશી સાધનો મળ્યા આવે નહિ અને તેવી રીતનું સ્વદેશી મત લઈએ તો પરિણામ અફસુંજ આવે. પણ જો એવી રીતનો ધાર્મિક જુસ્સો આવ્યો હોય કે સંપૂર્ણ સ્વદેશી મતની પ્રતિષ્ઠા લઈને, જે વસ્તુ મને સ્વદેશી નહિ મળે તેના વિના ચલાવી લઈશ-તો તેની મમ્મતા બિવિધમાં ધાર્મિક પરિણામ મેળવી આવે.

અખતરારનો વિચાર—૧૯૦૮ ની સાલથી મને એમ લાગ્યું છે કે તેને માટેનો પ્રયોગ પ્રથમ કાપડની ચરઆતથી થઈ ચક્રો. એક મમય એવો હતો કે હિંદુસ્તાન બધા દેશોને માથે ચઢિયાતો હતો તે વખતે હિંદમાં કયા પ્રકારની વ્યવસ્થા હતી તેના ચોક્કસ વિચાર કરીએ તો અખતરારને અન્તે લક્ષ્યને ફત્તેહમાં કરવાના રસ્તા ખુલા થાય.

એહતો અને વજુકરો—હિંદની પ્રજા મોટે ભાગે જે ભાગમાં વહેંચાયેલી હતી. કેટલાક ખેતી કરતા, કેટલાક વજુકરનો ધંધો કરતા. એથી આગળ વધીને એમ પણ કહીશ કે ખેતીનો ધંધો કરનારી પ્રજા પણ તેમાંથી પરવાર્ષા પછી વજુટકામમાં ગુલામી રહેતી હતી. આ વાત એહેરને સંબોધીને કહું છું. ચાથી કે ધંધાની ખીલવણીનો આધાર તેમના પર છે. ડાઠ દેશેદ મેનથી તમે અજાણ નહિ દો. પૂણાની આસપાસના ગામોનો તેમણે અભ્યાસ કરી જે ચોપડીઓ બહાર પાડી છે. તેમણે અનુભવપૂર્વક એમ સાબીત કરી આપ્યું છે કે આપાટથી માર્ગચર્ચ મહિના પછીના છ મહિના એટલે પ્રજા નવરાચના વખત તરીકે ગાળતી હોય છે. તે દાખલ વખતમાં એજ એટલે પગ નણાટ કામને દાયમાં લઈ મે.

વણકરનો ધધો પડી ભાગવાથી ૮૦ ટકા પ્રજા સાવ નિઃશ્વમી થાય છે અને તેમનું આજીવન વધે જાય છે પણ પ્રાજન કેવળ આગમથી પડી રહે છે એમ નથી. તેમને તેવા ધધાની તક આપવામાં નથી આવતી. એમ કહેવામાં આવે કે એકાદ વર્ગપર પ્રથમ કરનાં વિધેયો બહુ ચઢી ગઈ છે. તો તે વાતનો હું સ્વીકાર કરીશ, પણ તેથી કાંઈ નિઃશ્વમી કરી પડી રહેવું ધટતું નથી.

પરદેશી કાપડની આયાત—૧૯૧૭-૧૮ ની સાલમાં પરદેશથી સાક કરોડ રૂપિયાનું હિન્દી કાપડ આયાત થયું હતું. પૂર્ણ જાહોજલાથી ભોગવતો જે દેશ પરદેશ ખાને મોટા જગ્યામાં માલ મોકલાવતો હતો તેની આ દશા છે! સાક કરોડનો માલ તો ૧૯૧૭-૧૮ માં આવ્યો પણ લગાઈ ન આવતી હોત ને સ્ટીમરોને વ્યવહાર આપુ હોય તો સાક કરોડની મજ્યામાં કેવડો મોટો વધારો થયો હોત તે વિચારવું જોઈએ.

ગરીબ પ્રજા—આપારે એક અંગરથું, બડી, માથાનું ઢાંકણ ને ધોતિયું કે ચોમણી જેટલી જરૂર પુરતી જોગવાઈથી પણ વિમુખ ગદે છે અને ત્રણ કે ચાર વીગને ઠેકાણે જોડાઈ વસ્ત્રથી નિભાવી લે છે. એવા એક જણને મેં કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે “ખાંચ-સાત રૂપિયા ખર્ચવાના ક્યાંથી લાવવા ?” આ વિદેશી કાપડ વસવાટનું પરિણામ છે !

સંસ્થાનો ઉદ્દેશ—નાશ થએલા ધધાને ફરી ઉત્પન્ન કરવો તે આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે, ઉદ્દેશના અખતરા તરીકે કાપડની હિલચાલથી શરૂઆત કરવામાં આવે છે અને કાપડ-ચીજ શરૂઆતની અજવળ ચવારી ચકાવ. ત્યાર પછી એક વરતુ એ મૂકવામાં આવી કે પ્રજાએ મત લેવું. અનુકૂળતા માટે મતના ત્રણ પ્રકાર પાડ્યા છે (૧) શુદ્ધ (૨) મિશ્ર (૩) અને નવેસરથી કાપડ ખરીદાય તે સ્વદેશીજ ખરીદવું તેવો પ્રકાર. ખરી રીતે તો મન લીધા પછી વિદેશી કાપડને વર્જ્ય કરવું જોઈએ. પણ રમીખાઈ કામદારે ચંદા ઉઠાવી કે કિમ્મતી સાડીઓ ને એવાંજ ખીલતં વસ્ત્રોને ફેફા દેવામાં બહુ ખોટ ખમવી પડે, ખોટે ને હોય તેનો ઉપયોગ કરી દીધા પછી નવું કાપડ સ્વદેશીજ ખરીદવું હીક યર્થ પડે. આ કાગ-ધુથી નીજે પ્રકાર રાખવામાં આવ્યો છે. મત લીધા પછી તે ન પળાય તો જેવી નામોથી પહેલાં લાગી હતી તેનીજ લાગે.

પ્રકારોનું કારણ—‘સ્વદેશી’ ન મળે તો લગોટીથી નિભાવી લેવું એટલે દરજ્જે હિન્દી પ્રજા મક્કમ નિર્જન પર આવે તે વેળાએ તો હિન્દી દેશ બહુ ઉચ્ચ કક્ષાએ ચઢી ગયેલો હશે ! અત્યારથી તેટલી બધી આવા તો હું નથી રાખી ચકતો. આ કારણથી પ્રકાર કરવા પડ્યા છે.

મિત્રો અને ટીકાકારો—શરૂઆત થએલી જાણીને જે મિત્રો હોય તે દિવસોજ ખનાને કે અભિનન્દન આપે તેથી તો આપણને માત્ર સંતોષ કે આનંદજ થવાનો. પણ તમારે જો તમારી શરૂઆતવાળી પ્રવૃત્તિમાંથી કાઢક રીખવું હોય તો તમારે ટીકાકાર પસંદ નહોતું જોઈએ અને તેને સાંભળવો જોઈએ. ખામી એજ શોધી આપશે કે જે ખામીઓને આપણે દૂર કરવા તૈયાર થઈ શકીશું અને આપણે અખતરો, એ રીતે ખામી વગરને ખનારી સરખી. “સ્વદેશી મત” લીધાથી આપણને બધા મળશે અને બધા મળવાની ઉદ્યોગ પીલની ચકામે. માત્ર દશ લાખ સ્ત્રીઓ એકેક કપાક આ કામ પાછળ માલે, તો પણ દેશને કેવડો મોટો લાભ થાય ?

વાર્તાલહરી.

વૃન્ધ્યા

કેવળ સંતાનને માટે અનેકપત્ની કરનારા તથા કરવા ઇચ્છનારાને
આ ઉપરથી ધડો લેવા માટે અર્પણ !

(સરસ્વતી માસિકગાથી અનુવાદ)

લેખક બહેન સૌ. કૌશિક બહેન.

(૧)

“ નહિ, નહિ, હવે તું મને સુખી કરવા ચાહતો હઈ તો તારે એમ અવસ્ય કરવું
પડશે ”

(અકિત યજ્ઞને) “ હે ” એવું તમે કેમ કહો છો ? શું તમારું સુખ એમાજ છે ?

“ હા, મારું સુખ એમાજ છે. ”

પ્રકિત રામેશ્વરપ્રસાદ શુક્લ પચ્ચીસ છવીસ વર્ષના મુન્દર સુવક છે, બાલુવા લખ
વામા સારા છે, અને સાહિત્ય સેવામા પણ એમનું મન સારું છે પોતાના પરિવારમા પોતાની,
વિધવા માતા, પોતાની સ્ત્રી તથા એ નાનો બાપ છે

માતાનું “ હા, મારું સુખ એમાજ છે ” એવું કહેવું સામળાને શુભવચના મુખપર
અપ્રસન્નતા ધર્ષ અર્ધ, પરંતુ એ બાવ મૃદુ હાસ્ય નીચે દબાવીને બોલ્યા—“ ના, બા, તમે
એ વિચાર ન કરશો એવી નિર્મૂલ્ય વાતમાં શું સુખ છે ? ”

માતા—(મો મોઝીને) “ નિર્મૂલ્ય વાત ? એને તું નિર્મૂલ્ય વાત કહે છે ? જોમા
મારું સુખ તથા તારા બાપનું નામ ચાલતું રહે છે તેને તું નિર્મૂલ્ય વાત કહે છે ? ”

રામેશ્વર—(દયાથી હસીને) “ બા, શું મનુષ્યનું નામ કેવળ એમાજ છે ? કયા મનુ
ષ્યનું નામ સમારમા રહ્યું છે ? ”

માતા—“ શું છે ? જો તું મને સુખી કરવા ચાહતો હઈ તો તારે એમ કરવું પડશે ”

રામેશ્વર—“ કરવું જ પડશે ? ”

માતા—“ હા, કરવું જ પડશે ”

રામેશ્વર—“ જો તું ન કહે તો ? ”

માતા—“તો હું સમજ્ય કે તું મારી કૃપા ઉપરનું યેવો મારો પુત્ર નથી ”

રામેશ્વર—“પરંતુ તમારી એની તરફ કેવી જિતિ છે ?”

માતા—“કોની તરફ ?”

રામેશ્વર—“આ છે તે (વહુ)ની તરફ.”

માતા—“ મારી એના તરફ જિતિ છે ને તે રહેશે. પરંતુ એ જિતિથી મારા આ વિચાર નથી હમી થકતા ”

રામેશ્વર—“આ, જો હું બીજી વહુ કહું તો આ સ્ત્રીને શો અધિકાર રહેશે ? શું ! હું આ તેના અધિકાર પર ધૂન મેગરી હઉં ? બરાક જુઓ, વિચાર કરો, ન્યાય કરો ”

માતા—“હું બધું જોઈ ચુકી છું. તારે મને કહેવું નહિ પડે ! મારી આગા છે, તેજ ન્યાય છે. તને મારે હવે ફરી કહેવું ન પડે ”

રામેશ્વર—(કેધિન થઈને) ‘ તો હું કહું છું કે હું તે નહિ કહું ’

(૨)

રામેશ્વરપ્રસાદ પોતાની જોરડીમાં બેંચીને આકાશ પાતાલ જોઈ રહ્યા હતા. કદી કદી પોતાની માતાની આગાના વિચારમાં પડી જતા, કદી પોતાની સરખ સહૃદયા પત્નીના વિચાર કરના હતા. “ માતાની આગા પાળું, કેમકે તેમને જહાવગામાં દુખ દઈએ તો પાપ લાગે ” ત્યાં એક ખેદમય મૂર્તિ પોતાની આખો માથો આડી કરજી દહિ કરીને કહેતી કે “ એક પાપમાંથી મુક્ત થાઓ અને બીજી મહા પાપ સામુજ છે ” એવું દેખીને રામેશ્વરપ્રસાદ ધરધરી જઈને ઉંચા સ્વરથી કહેવા લાગ્યા કે “ નહિ, નહિ, વિમલા, તારા જીવતા એ અન્યાય નહિ કરું, એ ધોર પાપ કદાપિ નહિ કરું ”

રામેશ્વરપ્રસાદ એવા વિચારમાં બેઠા હતા તેવામાં જોરડીનું દાર ધીમે ધીમે ઉઘડ્યું અને તે મૂર્તિ અદર આવી.

“અહા ! કેવું મનોહર સૌન્દર્ય ! કેવો અરવ વેષ ! આ મૂર્તિ દેખીને રામેશ્વરપ્રસાદના હૃદયપર જળારી છાપ પડી “અહા ! આ સુંદર પુષ્પ છે જો, હજી તો પૂર્ણ ખીલ્યું પણ નથી, ન્યા હું મસળીને ફેંકી દઉં ? નહિ, નહિ, એવું મેણી પાપાણું હૃદયનું હોય કે આનું કયું ?”

વિમલા પતિની પાસે આવી મૃદુહાસ્ય કરતી બોલી, “આજ તો ખુબ ધ્યાનમાં બેઠા છો ને ?”

એક ઉડા નિશ્વાસ નાખીને રામેશ્વરપ્રસાદ બોલ્યા—“ધ્યાન ? કશું, વિમલા, કશું પૂછીય નહિ ”

પતિને એવે પ્રકારે ચિન્તાગુર વાત કરતા જોઈને વિમલાના મન રજી, ને તે દિલ્લીરીયા ખીલણ સ્વરે બોલી—“ શું ? એવું શું.”

રામેશ્વર—“હું જ તો મારા બાજમાં લખ્યું છે ”

વિમલા—(અધિક દુઃખી થઈને) “તે વાન શી છે ? મને કહોને.”

રામેશ્વર—“તમારૂં કોમલ હૃદય એ વાન માંજીને સ્થિર રહી ચકરે ?”

વિમલા—“જ્યાં સુધી તમે મારી સામે છો ત્યાં સુધી નદારામાં નદારી વાતથી પણ મારૂં હૃદય સ્થિર રહી ચકરે.”

એ વાત રામેશ્વરપ્રસાદના હૃદયમાં બાણ જેવી લાગી.

રામેશ્વર—“તમારો આ પ્રેમ વિમલા, તમારો આ પ્રેમ પહેલાં તો મને અમૃત જેવો અનુકૂલ હતો પણ—”

વિમલા (ચકિત થઈને)—“હું ! એ શું કહ્યું ? મારો પ્રેમ પહેલાં અમૃત જેવો અનુકૂલ હતો, પણ હવે આગળની વાત સ્પષ્ટ છે કે તે હવે પ્રતિકૂલ છે. (ગમરાધીને) ત્યારે શું, તમે મારામાં કંઈ ઓછું દેખ્યું, જો પ્રેમ બદલાઈ ગયો ? બતાવો, નાચ, શીઘ્ર બતાવો, તમે શું ઓછું દેખ્યું ? આ શરીરમા દેખ્યું હોય તો તેનો ત્યાગ કરી દઉં. કદી આંખોમાં દેખ્યું હોય તો આંખો કાઢી નાખું. હૃદયમાં દેખ્યું હોય તો હૃદય કાઢી ચીરી ફેંકી દઉં. બોલો હૃદય દેવના ! બોલો, તમે ક્યાં ઓછું દેખ્યું ? હવે, શીઘ્ર બતાવો, નહિ તો હું માંડી યજ્ઞ નધય.”

વિમલા બહુજ અધીરી થઈ ગઈ. રામેશ્વરપ્રસાદ એ દેખીને ગમરાધી જેવું ખેતાની આસાવધાનતા માટે પશ્ચાતાપ કરના બોલ્યા—“નહિ, વિમલા, ઈશ્વર જાણે છે કે મેં તમારામાં કંઈ ઓછું નથી દેખ્યું, પણ હું મારામંજળ ઓછું જોઉં છું.”

જરા સ્થિર થઈને વિમલા બોલી—“નહિ, નાચ ! મેં તમારામાં કંઈ ઓછું જોયું નથી. તમારા પ્રેમમાં ઓછું વધતું જોવાનું મારૂં કામ છે, તમારૂં નહિ કદી માગ મંબંધમાં જોવા આહતા હો તો મારી આંખોમા જુઓ, મારા હૃદયમાં જુઓ; પરંતુ એ સહુ કરવાનું કારણ શું ?”

રામેશ્વર—“માયું કહી દઉં ?”

વિમલા—“હા, તમારી ધમ્મા હોય તો કહો.”

રામેશ્વર—“ત્યારે તમારૂં કોમલ હૃદય મંમાલો. વાત એ છે કે મારી બા મને ખીણ રવાને આપડ કરે છે.”

રામેશ્વરપ્રસાદ બહુજ વિચિત્ર થયા, કેમકે એમણે વિમલાને આ વાત માંજીને તેનો આધાતુ લાગમે એમ ધાર્યું હતું; પણ તેમ નહિ થતાં વિમલા સ્થિર તથા ગંભીર રહી.

વિમલા—“ખીણ વહુ કરવાનું કારણ ?”

રામેશ્વર—(દુઃખી થઈને) “કેમકે તે દેહે છે કે તમે વન્ધ્યા છો, તમારે સન્તાન

માતા—“હા, કહો.”

રામેશ્વર—“જો હું ન મુખ કિટ્ટું પડી ગયું; લગ્ન તથા કોધથી તેને અપર

આવી ગયા, પરંતુ પાસે મેજ હતું તે ઝાંઝી સેવાથી પડતી ગમી ગઈ. ઘડકતે હાથે છાતી પર હાથ રાખીને બોલી—“બમ ? કેવલ આજ વાતમાં તમે આટલો શોચ કરના હતા ? ફર કરો, શોક ફર કરો. એમાં કશી એવી વાત નથી કે જેથી યથા શોક કરવો પડે એ તો મને ખબર છે કે મને સન્તાન યવાનું અભવિત તો નહિ પણ અવરય કહણુ છે. પરંતુ ધૈર્ય દયામય છે એને દયા કરવી હોય તો કંઈ વાર લાગે છે ? હજી એ દયાદણિ કરે તો કંઈ આશ્ચર્ય છે ? હજી તમારી તથા મારી હમ્મર ડેટલી છે ? મને વીસ યયાં, તમને પંચ્ચીમ યયાં. પણ હા, માતાજી ચાહે તો અને એમની ધૈર્ય હોય અને એમા સુખ હોય તો હું તમને સહર્ષ કહું છું કે તમે બીજી વહુ સુખેથી કરો.

કહેનાં તો વિમલા કહી ગઈ, પણ એના હૃદયની વાત તો એજ નહોતી. એનું સુખ લાલ યદ્ય ગયું અને આખોમાં આસુ આવી ગયા, પણ તે બહુજ ઘેર્મ ગમી રહી. જોર-ડીમાં અંધકાર હતો, તેથી આ સર્વ રામેશ્વરપ્રસાદ દેખી ચડ્યા નહિ.

રામેશ્વર પ્રસાદ—“અને જો હું એમ ન કરું તો ?”

વિમલા—“તો હું સમજાય કે આપની સુખ ચાન્નિ સાથે મારી પણ સુખ ચાન્નિ તમે નહીં કરવા ચાહો છો.”

રામેશ્વર—“વિમલા, જુઓ વિચાર કરો, તમે શું કહો છો ? શું, તમારું હૃદય એ સહન કરી શકશે ?”

વિમલા—(ગભીર યદ્યને) “હું તો કહી ચૂકી છું કે તમે મારી આંખો સામે છો ત્યાં સુધી હું મર્વ સહન કરી શકીશ.”

રામેશ્વર—“અને નહિ કરી શકું તો ?”

વિમલા—“તો આ ચરીરનો ત્યાગ કરી દઉં, આંખોને નહીં કરી દઉં અને હૃદયને ચોરી નાંખું.”

રામેશ્વર—(ગાથું પકડીને) “અરે !”

વિમલા—“પરંતુ હું એમ નહિ કરું મેં આ વખતે એક જ ત ધારણુ કર્યું છે, પ્રતિજ્ઞા ત્રી છે, એ પૂર્ણ કરીને મરીશ.”

રામેશ્વર—“એ શું વ્રત છે, વિમલા ?”

વિમલા—“એ જનાવવાની જરૂર નથી. વખતે સૌ જણાવે.”

રામેશ્વર—(હતેજત યદ્યને) “વિમલા, હું એ પાપકદાપિ નહીં કરું; હું બીજી વહુ નહિ કું.”

વિમલા—“પરંતુ એ પાપ લેશ તો ને ?”

રામેશ્વર—“શું, નહિ ?”

વિમલા—“ જુઓ, હું કહું છું, માનાજ કહે છે અને મારી તથા આપની ઇચ્છા હોય, ત્યારે પાપ યાતુ ? ”

રામેશ્વર—“ ત્યારે શું તારી પણ એ ઇચ્છા છે ? ”

વિમલા—“ અવશ્ય. ”

રામેશ્વર—“ નહિ, મને વિશ્વાસ નથી. ”

વિમલા—“ વિશ્વાસ ન રાખવાનું કારણ ? ”

રામેશ્વર—“ સારું; માન કે તારી ઇચ્છા છે, પણ મારી ઇચ્છા ન હોય તો ? ”

વિમલા—(મૃદુ હાસ્ય કરતી) “ તમારી ઇચ્છા પણ યશો. ”

રામેશ્વર—(કોત્તેજન ધરને) “ હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે—”

વિમલા—(પતિના મુખપર હાથ રાખીને) “ નહિ, તમે કંઈ પ્રતિજ્ઞા ન કરો. યાદ રાખો કે પ્રતિજ્ઞા જતી રહેશે ને તે પાળતી તો મોટું સાહમ છે. ”

રામેશ્વર—(કોપિત ધરને) “ જો, વિમલા, તું મને તત્ત્વ મૂર્ખ ન સમજતી. હું બધું જાણું છું. તું મને સાહસહીન કરી દે છે. ”

વિમલા—“ નહિ, નાથ, હું તમને સાહસહીન નથી કરતી, પરંતુ—”

રામેશ્વર—“ પરંતુ શું ? ”

વિમલા—“ આ મંસારમાં કોઈ સાહસિક કે સાહસહીન નથી, કિન્તુ આવશ્યકતા અને સમય માણ્યને સાહસિક કે સાહમહીન બનાવે છે જુઓ, ગિલાડી માણસનું મુખ જોઈને નારો છે, પણ સમય આવ્યો અર્થાત્ એની પાછળ મોઢ પડે ને તેને બચવાનું કોઈ રથાન ન હોય ત્યારે તે માણસના સામી ધરને કોઈ વખત તેને મારી પણ નાંખે છે. એવીજ રીતે સિંહ જે સાહમ કરતો હોય છે, તેને મનુષ્ય પકડી લઈ જાય છે ત્યારે એ સાહમહીન થઈ જાય છે ને માણસનું ચિખ્ખું કામ કરે છે. ”

રામેશ્વર—“ તારી વાણ્ઠતામાં કશો સાર નથી. ”

વિમલા—“ જે છે તે, પરંતુ હું એટલું તો અવશ્ય કહીશ કે જે યવાનું છે તેને મેં વિચાર કર્યો છે. (દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખીને) ઇશ્વરની એવી ઇચ્છા હશે. ”

રામેશ્વર—(હસતું ધરને) “ શું, શું યવાનું છે ? મને તો કહો. ”

આટલો વખત રામેશ્વરપ્રસાદની દૃષ્ટિ જેમ એક મૂર્ખ જાણક પોતાના શિક્ષકની સામે એમે તેરી હતી. પણ ખરી રીતે એ કંઈ મૂર્ખ ન હતો; પરંતુ દુઃખ, ચિન્તા, વિશ્વ દના એઓએ તેને એવો બનાવ્યો હતો. તેથી ઉલટું વિમલા ચાત હતી એનું કામજ એ કે વિમલાના હૃદયમાં દુઃખ, ચિન્તા કે કર્નવ્ય વિમુદના ન હતાં. એ પોતાનું બધાંય મમજ હતી. એટલે દૃઢ ચિત્તવાળો થઈ ગઈ હતી.

વિમલા—“ ગભરાઓ નહિ, ધીમે ધીમે સર્વ જણારી ”

એવું કહીને વિમલા ચાલી ગઈ, પંજુ જતે જતે એવું કહી ગઈ કે “ જો તમારા હૃદયમાં મારા પ્રેમનો કંઈક પંજુ અંધ ટોપ તો એ કરજો, જેથી તમને અને માતાજીને સુખચાન્તિ મળે. ”

(૩)

એ વાતને એક મહીનો થઈ ગયો છે રામેશ્વરપ્રસાદ ખીછ વધુ કરી લાગ્યા છે, નવી વહુ આવી તેથી એમની માતાના આનંદની સીમા રહી નથી. રાત દિવસ તેની સેવામાં લાગી ગઈ હતી. રામેશ્વરપ્રસાદનું પોતાનું મન પહેલા તો મોડા દિવસ અન્ય વિષયમાં હતું. પણ જેમ જેમ નવી પત્નીના પ્રેમ પેડો તેમ તેમ તે જુનીમાથી ઓછો થતો ગયો, અને વિમલા-અરે! વિમલાની દયાનું વર્ણન કરવાની શક્તિ નથી. એ તો સાક્ષાત્ ત્યાગની મૂર્તિ થઈ ગઈ હતી. પતિ તથા સપત્નીની સેવા કરવાનું તેનું સુખ્ય કામ હતું. એમાથી છૂટી પત્ની ત્યારે એકેથી ઓરડીમાં બેઠી બેઠી આકાશ પાનાળ જેવું વિચાર કરતી કોઈ વખતે તેના મોમાથી નીકળતા ચંદ્ર સંબળાતા “ ઈશ્વર, હજી હું સાચી છું, અને તું સાચો છે તો મારી પ્રતિજ્ઞા-માર્ક ત્રત પગાવજો. ” એમ કરતાં એનું શરીર ખગડવા માંડ્યું. શરીર ડબળું થઈ ગયું, રંગ પીળો થઈ ગયો. રામેશ્વરપ્રસાદ વિમલા જોડે વાત કરવામાં થાપ સમજતા હતા. કદી ઇચ્છા ન હોય ને સામી મળે તો કેવળ આટલું જ પૂછે, “ વિમલા, કેમ છે ? ” ત્યારે વિમલા કહેતી કે “ તમે સુખી છો તે દેખીને હું સુખી છું. ” એનો ઉત્તર રામેશ્વરપ્રસાદ કંઈજ દઈ શકતા નહિ; આંખ મીચી ચાલ્યા જતા. આમ એક મહીનો થઈ ગયો છે. એક દિવસ વિમલાએ પ્રેતાની સાસુને કહ્યું “ માતાજી, મારો જીવ મારી માને મળવાને માટે આદે છે. ” સાસુ મો કટાણું કરીને બોલી: “ ચાલી જ, કે ક્યાં મના કરી છે ? તારા બાપને લખ, તે આવીને લઈ જાય. ” વિમલા કહેડો નિશા નાખીને ચૂપ રહી.

પછી એની ઇચ્છા સ્વામીની આરા લેવાને થઈ પણ એનો મેળાપ કયાથી રામેશ્વરપ્રસાદ તો એને દેખીને નાસતા ફરતા હતા. અન્તે એમ કરતાં એક દિવસ થઈ ગયો. સામે આવેલા રામેશ્વરપ્રસાદ બોલ્યા: “ કેમ, વિમલા, કેમ છે ? ” “ સાદાંસી કરતી વિમલા બોલી “ એક વાત કહેવાની ઇચ્છા છે. ”

રામેશ્વર—“ તો જટ કહો મારે એક જરૂરતા કામસર જવું છે. ”

વિમલા—“ હું મારી માને ઘેર જવાની ઇચ્છા કરું છું આરા હોય તો જાઉં. ”

રામેશ્વરપ્રસાદ તો ઇશ્વર પાસે એજ માગતા હતા કે આ કટિ કયારે દૂર યામ, એટલે જટ લઈને બોલ્યા “ હા, હા, સારી વાત છે. આજ કાલ તારું શરીર પંજુ ઠીક નથી લાં જવાથી જવા પાછી મદદારો. ”

એટલું કહીને રામેશ્વરપ્રસાદ મટકી ગયા. વિમલા એના મનને લાવ સમજ ગઈ એટલે એક દ્રશ્ય, હૃદયવિલક નિઃશ્વાસ અને આખોમાથી આંસુ નીકળી પડ્યા.

વિમલા—“ જુઓ, હું કહું છું, માતા હોય, ત્યારે પાપ યાતું ? ”

રામેશ્વર—“ ત્યારે શું તારી પશુ એ ક’ ”

વિમલા—“ અવશ્ય. ”

રામેશ્વર—“ નહિ, મને વિશ્વાસ નથી. ”

વિમલા—“ વિશ્વાસ ન રાખવાનું કારણ ? ”

રામેશ્વર—“ સારું; માન કે તારી ઇચ્છા છે, પશુ ખારી ક’ ”

વિમલા—(મૃદુ હાસ્ય કરતી) “ તમારી ઇચ્છા પશુ ધરો. ”

રામેશ્વર—(ઉત્તેજિત યદને) “ હું પ્રતિજ્ઞા કરે છું કે— ”

વિમલા—(પતિના મુખપર હાથ રાખીને) “ નહિ, તમે કંઈ પ્રતિજ્ઞા ન કરો રાખો કે પ્રતિજ્ઞા જતી રહેશે ને તે પાળી તો મોટું સાહસ છે. ”

રામેશ્વર—(કોંઈત યદને) “ જો, વિમલા, તું મને તદ્દન મૂર્ખ ન સમજતી. હું બધું જાણું છું. તું મને સાહસહીન કરી દે છે. ”

વિમલા—“ નહિ, નાથ, હું તમને સાહસહીન નથી કરતી, પરંતુ— ”

રામેશ્વર—“ પરંતુ શું ? ”

વિમલા—“ આ મંસારમાં કોઈ સાહસિક કે સાહસહીન નથી, કિન્તુ આવશ્યકતા અને સમય માણુમને સાહસિક કે સાહસહીન બનાવે છે. જુઓ, બિલાડી માણુસનું મુખ જોઈને નામે છે, પશુ સમય આવ્યે અર્થાત્ એની પાછળ કોઈ પડે ને તેને બચવાનું કોઈ રચાન ન હોય ત્યારે તે માણુસના સામી યદને કોઈ વખત તેને ખારી પશુ નાંખે છે. એવીજ રીતે સિંહ જે સાહસ કરતો હોય છે, તેને મનુષ્ય પકડી લઇ જાય છે ત્યારે એ સાહસીન થઇ જાય છે ને માણુસનું ઇખ્તિયું કામ કરે છે. ”

રામેશ્વર—“ તારી વાણીપદ્ધતિમાં કશો સાર નથી. ”

વિમલા—“ જે છે તે, પરંતુ હું જોઈશું તો અવશ્ય કહીશ કે જે યવાનું છે તેનો મેં વિચાર કર્યો છે. (દીર્ઘ વિશ્વાસ નાંખીને) ઇશ્વરની એવી ઇચ્છા હશે. ”

રામેશ્વર—(હસીક યદને) “ શું, શું યવાનું છે ? મને તો કશું. ”

આટલો વખત રામેશ્વરપ્રમાણી દશા જેમ એક મૂર્ખ બાલક પોતાના શિક્ષકની સામે જોડે તેવી હતી. પશુ ખરી રીતે એ કંઈ મૂર્ખ ન હતો; પરંતુ દુઃખ, ચિન્તા, વિમલના એકાએક તેને એવો બનાવ્યો હતો, તેથી ઉલટું વિમલા ચાત હતી એનું દારણ એ કે વિમલાના હૃદયમા દુઃખ, ચિન્તા કે કર્તવ્ય વિમલના ન હતાં, એ પોતાનું ભવિષ્ય મખત હતી. મોટાવેદદ ગિતજાગી થઈ ગઇ હતી.

વિમલા—“ ગભરાઓ નહિ, ધીમે ધીમે સર્વ જણાશે ”

એવું કહીને વિમલા આલી ગઈ, પણ જતે જતે એવું કહી ગઈ કે “ જો તમારા હૃદયમાં મારા પ્રેમનો કંઈક પણ અંશ ટોચ તો એ કરજો, જેથી તમને અને માતાજીને સુખચાન્તિ મળે. ”

(૩)

એ વાતને એક મહીનો થઈ ગયો છે રામેશ્વરપ્રસાદ બીજી વડુ કરી લાગુજળી નથી વડુ આવી તેથી એમની માતાના આનંદની સીમા રહી નથી. રાત દિવસ તેવું નહોતો લાગી ગઈ હતી. રામેશ્વરપ્રસાદનું પોતાનું મન પહેલાં તો ચોક્કસ દિવસ બીજી ધર્મ્ય હતું. પણ જેમ જેમ નવી પત્નીના પ્રેમ પેઠો તેમ તેમ તે જુનીમાંથી રજુવાસના ચોકમાં અને વિમલા-અરે! વિમલાની દયાનું વર્ણન કરવાની ચક્તિ નહોતી હોવાનું ક્યાંથી? આડી મૂર્તિ થઈ ગઈ હતી. પતિ તથા મપત્નીની સેવા કરવાનું તેજની અણુમાનીતી કોણ એ છૂટી થતી ત્યારે એકથી ચોરડીમાં બેસી બેસી આમુઠાનીએ આપવો એમ હતું. વખતે તેનાં મોઝાથી નીકળતું બહેનો,

સાચો છે તો મારી પ્રતિ નોકડી નાણુક તાર, હું બહુ નાનકડી (૨)

ચરીર ડુબણુ થઈ નોકડી નાણુક તાર, હું બહુ નાનકડી (૨)

પાપ સમ મારા લાલની છુ લાડકડી, બહુ લાડકડી-નાનકડી ”

મળ તમે સહુ સત્ય માનજો કે પતિરાજ અંગુષ્ઠને મારા સમાન કોઈ પ્રિય નથી.

બીજી બધી બોલી ઉઠી કાંઈ સાબીતી ?

અંગુઠીની—ઓહો, એ તે કાંઈ સેવા જની પડતી હશે ? જુઓને આપણા ચાર-માંથી ધરેણાં પહેરવા કોને મળે છે તે તમેજ કહોને ? એજ તમારે મોથે સાબીતી. પણ હું કાંઈ તદ્દન એકલપેટી નથી. કોઈક કોઈક વખત જ્યારે મને ધરેણું મોઢું પડે છે ત્યારે આ મારી સહવાસિની પ્રભુદાસીને હું તે પહેરવા આપું છું. હવે મને આપણા પતિ તરફના માની-તાપણની નિયાની મળવાનું કારણ છે. જો કે હું છું તો તમારા બધા કરનાં ટીચકડી પણ—

“ આંખ તણે મટકે પટકું હું લાલને. ” મોટેજ માનીતી.

બીજી બધી—બહેન, તું અરેખરી માનીતી. (પ્રભુદાસીને) કહો બહેન પ્રભુદાસી તમે અણુમાનીતા કે કેમ ?

પ્રભુદાસી—અરે ! હું તે અણુમાનીતી હોઈ ચકું કે ? પવિત્ર અંગીગના કયા પતિને ન ગમે ? તમે તો મંસારી છવો ઓટલે અહીંજ કામની, પણ હું તો પતિનું અગ્રણ્ય ને પરલોક સુધારનારી અને કેવળ તો દુન કરી ચકું છું. તમારી કોઈની પ્રભુ-આવાદન થયેલી ચીજોને અડકવાની ચક્તિ છે ? કહો ત્યારે, પછી હું તે અંગુષ્ઠાજને અપ્રિય કેમ હોઈજ ચકું ?

બીજી બધી—ભલે બહેન, ત્યારે તું પણ માનીતી.

વચલી વઢકણી—(વચ્ચે બોલી ઉઠી.) અને હું ? હું તો તમારે બધાને માથે બેસી બસવાનું, એમાંની છું. ચોટવાને ઓટલા વગાવું તેમાં તો નવાઈજ થી, પણ મારી

ગૃહ વ્યવહાર-ધર્મ નીતિ.

નિરાશા એજ આશા.

લેખક:—બ્રહ્મન શ્રી મુલોચના.

પ્રિય બહેનો, આપણને એમ લાગે છે કે આનંદાલ આપણી આટલી બધી પાપમાતી થઈ છે? કારણ શુ? આપણે તદન નમાવાં એવાં લાગીએ છીએ, જાણે કાંઈક કરી શકીએ સમર્થ નથી એવું જણાય છે. ન પુરું જોણનાં આવડે, ન પુરું ચાલતા આવડે, ન વિવેક આવડે, ન પુરો વિચાર આવડે, ન પુરું ખાતાં આવડે, ન પુરું ગાનાં આવડે, ન કંઈક જાણ, ન મગે દેવનું બાન, ન તો કાંઈ આરોગ્યનું મગજીએ, ન તો કાંઈ સમજીએ, ન જોનાં આવડે સૌંદર્યવાળી રૂઢિ, ન ખીનવેલી પુરી પ્રદપનાની દૃષ્ટિ, ન રોલુ બચનર, ન પાકું ગૃહપાપનું સજ્જનર.

બહેનો! આમ નકારમાં તે નકારમાંજ જવાન વાળ્યા કરવાનો છે શુ આપણી પુરી શા આપણા ફાલ. આપણાં શરીરોની કેરી સ્થિતિ, સહેરા ઉપર નર મગે નહિ. ગાઢ ઉંઘ આવતું હોય તો ચક્ષુ નહિ. પોતાનાં બાગકને ઉચકીને સગાવહાલની ત્યાં જતું તો જાંઘ ચક્ષુ નહિ. ધરનાં કામકાજ કરનાં કમર દુઃખી જાય, હાથે પગે ખાલીએ. જરાજરામાં ગાથું દુખી જાય, નસોં એવાઈ જાય, પાંસળી ચઢી જાય. જરા ખાનુમાં કાર પયો તો મેમેરીઆ લાગુ થઈ જાય.

આજ પ્રમાણેની મનની સ્થિતિ. હાજતો વધી જવાથી મન ઉપર અંકુશ રાખી ચક્ષુમાં બી. કોઈનાં કપડાં દોઢાં તો તે લેવામાં મન જાય, પછી તે કપડું આપણને ઉપયોગી હોય નહોય, આપણી સ્થિતિને શોભતું હોય કે નહોય, આપણી પેગીને જરૂરનું હોય કે નહોય, પુરે અનુકૂળ હોય કે નહોય.

શગીનામાં પણ અમુક અમુક ખાટ ધણો આરો દોડો એટલે પછી તેનો ચકચકાટ, ઈ શુ ધાય છે, સોનું કેટલું બગડે છે તેમાં વિચાર દોડાવેજ નહિ.

જરા ચાહ મોડી મળે, જમવાનું થોડું મોડું યાચ તો પગી જીવ બમી જાય. સુવા, લેવાનું ઠીક ન મળે તો બમમગે ચઢી જાય. બહેનો? વધારે શુ કહું. આવી નાનાં નાનીં પ્રજોમાં પણ આપણાં મન એવાં નજીનાં જની ગયાં છે કે ન પૂછો વાન.

જરા સાચ ખોટો બનાવે અને તો તત્કાળે હૃદય ઉપર અમર થઈ જાય હીરદીસીઆના આ લાગુ પડે, અને ધર ધાલીને ભેમે. આ શું? કયા આપણું કૈર્દ? કયાં આપણી સજા ને મોખરે. અઢતારી વીર રજપૂત, બીએ અને કયાં આપણે? કયાં પતિના ચરને બાળામાં તાડી ચમરાળ મામે પતિતતાના પ્રબાવને દર્યાવતારી, અગમ પેરવાળા માવિત્રી અને કયાં હજાર વિપરીત ધરિણીમ આતના બેલોય જનનારાં આપણે? કયાં આપણાં પ્રાચીન ગૌરવને

શોભાવતારાં શ્રદ્ધાવાળાં મનોભાગ અને ક્યાં ભરદરિયે ઝોવાં ખાતાં આપણાં અથદાવાળાં મનની વિચિત્રતાઓ !

બહેનો ! ધનમંત્રણિ આપણી નિરાશા તો આપણે જોઈએજ છીએ. નિઃસાક્ષી નાંખીએ છીએ. આપણો દેશ પાયમાલ થઈ ગયો છે. તછની વસ્તુઓમાં પણ એકના અર આપવા પડે છે. તે પણ-પૈસા ખર્ચતાં પણ-લાંબો વખત ટકી રહે નહિ. એક દીવાસગીની પેટી લઈએ, માલ કરતાં થઈ મૂલ આપીને લઈ આરીએ. છતાં એક દીવે સગમવાનું આર નિવાસણી થસવી પડે એવી તેની મજબુતાઈ. કપડાંમાં જોઈએ તો તેમજ. રામરત્નીલાં પણ તેવાંજ, દાગીના પણ તેવાંજ. દવાઓ પણ તેવીજ.

વળી આપણે એક કપડાંની ચિલાઈ પણ જમણી ત્રણગણી આપીએ છીએ, પણ જે તેજ કપડું હાથે થીવીએ, મોજાની નોડા હાથે ગુથીએ, બાળકોની ટોપી હાથે બરીએ, તો તે પૈસાનો બચાવ કરી શકીએ. હાઈ ચિત્રકામ, બરતકામ આવડતું હોય તો યોગ્ય ખર્ચે ઘરને ઘણુગારી શકીએ. જેથી શોભા વધે અને પૈસાનો બચાવ થાય; પણ તેમ કરતાં આપણને હીનપદ લાગે છે કે રખેને તેવું કામ કરતાં આપણી આખર ચાલી જાય.

બહેનો ! પૈસા ક્યાં છે ? આપણા દેશ તરફ નજર કરો કદાચ આપણા કુટુંબમાં બાઈ, પિતા કે પતિ સો પચાસ રળી લાવતા હોય તો તે તરફ નજર કરી ખેસી રહેવાનું નથી. અખિલ દેશ તરફ નજર ફેંકવાની છે. અને તે નજર ફેરવતાં નિરાશાજ ઉપજે છે. બિદેશી નાણુક વસ્તુઓ જોઈને મન મોહ પામી જાય છે, તે ખરીદીએ છીએ, ઘણાં નાણુ પામે છે અને આપણું નાણુ આ પ્રમાણે ખરબાદ થાય છે.

બહેનો ! આપણે તવંગર હોઈએ, જે પૈસા થાય તે પ્રમાણે ચિલાઈ ખર્ચવાને યક્ષિવાળાં હોઈએ; તોપણ આપણાં ગરીબ બાઈ બાંહેડીને માટે કપડાં તૈયાર કરીને આપવામાં આવે તો, તેમને તે નિરાશામંથી બચાવે.

મમયનો ભોગ પણ તેમાંજ નૈય છે. આજસમાં, પ્રમાદમાં, જાતના મોજ શોખ ભોગવવામાં, ઉધમાં, નકામી વાતો કરવામાં, કાચાકળલા કુટવામાં, પોતામાં હાંધ હોય નહિ છતાં પારકી ટીકા કરવામાં, આમને આમ વખતનો ઉપયોગ થયે જાય છે.

આની એક નહિ, બે નહિ, પણ અનેક બાબતો ચાલી જાય છે. આયુષ્ય ક્ષીણ થતું છે, જીવનમંલ વધુ જાય છે. આશા તંત્રુઓ તુટી જાય છે.

અહા ! નિરાશા, ખરે ! ક્યાં સુધી નિરાશામાં રાખીય ? ક્યાં સુધી અંધકારમાં અપકારીય ? ક્યાં સુધી ઉકરણમાં નાંખી મૂકીય ?

ખરું જોઈએ ! તડકા પાછળ જેમ છાંયડો છે, દુઃખ પાછળ જેમ સુખ છે, વિયોગ પાછળ જેમ સંયોગ છે. કિનારા પાછળ જેમ ચોમાસું છે. તેમ નિરાશામાં પણ કાંઈક એવું રહેવું હશે કે જેથી આપણે આજ સુધી ટકી રહ્યાં છીએ. અને જોઈએ તો લાગશે કે જેમ કોઈ માણસને જામીનમાં દાટવા ચાંડો હોય અને તે દગતાં દગતાં ગળા સુધી દરાણુ આવી પહોંચે તોય અને એકાએક તેને લાન આવે કે અહો ! હું દરાઈ છું ! તેમ આપ-

જુને પણ નિરાશાઓ નિરાશા નથી, પણ એજ એક જીવતી જગતી આશા છે. એજેજ આપણને જાગ્રત કર્યા છે. એજેજ આપણને પ્રકાશની દિશા બનાવી છે. આપણી પાસે “ઉત્તિષ્ઠ જગત” એ શબ્દો આશાના ધ્વનિને શુંજાવ કરતાં મજબૂતી મળે છે.

વિદ્યાનું પણ આપણે મેળવવા લાગ્યાં છીએ, આપણી આંખો તેને લાંબે ઉડવા લાગી છે. અને જેમ માણેકદારી પુનઃ કાળુ માઝી મોંઘાં ઉઘાડી તૈયાર થઈ રહી હોય છે તેમ આપણે પણ આપણાં અંતઃકરણોને તૈયાર કરી રાખ્યાં હશે તો તેમાં બીજાં રાખવાને વીસમીસદીનું વાતાવરણ ઉઘાળા મારી જ રહ્યું છે. સાહિત્યકારો તેમની કલમો અજમાવે જાય છે. ડૉન-કોસે અને કોઝિસે તેમના વિચારો દર્શાવે જાય છે, સત્યાગ્રહીઓ તેમની લડત લડે જાય છે. નાનાં મોટાં દરેક ગામોમાં કેળવણી સેવાનાં સાધનો પૂરાં પડતાં જાય છે, દુનંદર ઉદ્યોગોને માટે પણ સાધનો રચાય છે. વાંચનશુદ્ધિ, લેખકતાં જાય છે. આપણને પણ આપણે કાંઈ શીખીએ, કાંઈ કરીએ, કોઈના વિચારો લઈએ, કોઈને આપીએ એવા વિચારો આવતા જાય છે.

વળી આપણું શુદ્ધજીવન, કુદ્ધજીવન સાર થાય, ઘરીરની તંદુરસ્તી જાળીને સચકત બનીએ તો આપણને પોતાને ઉપયોગી થઈ શકીએ. જન સમાજનાં કામ કરવાં હોય તો તે પણ કરી શકીએ, એવું લાગે છે.

તેમજ આ અવનવા વાતાવરણમાં અટવાવાનું હોવાથી મનના ધિર્મ-મનોમલને પણ વધારવાની જરૂર છે એમ જણાય છે. વિવિધ ભોગતૃષ્ણાની લાલચોમાં ધમકાઈ ન જતાં માદા જીવનની, સારી રહેણી કરણીની, અગવડોને નિભાવી સેવાની ટેવો પાડતાં બંધાઈ છીએ.

આજ સુધી પ્રમાદ અને આજસના રૂપમાં જડ જતી ગયેલી પણ તેજ જુદીને ઉત્સાહ અને આશ્રય ધરતાં, રિચરતાનું રૂપ આપીએ છીએ.

બાલકમનું પરિણામ બાળ વિધવા અને નમણી પ્રજાની ઉત્પત્તિમાં જોતાં તેને માટે પણ હિલચાલો ગાલી રહી છે.

જુદી જુદી સંસ્થાઓદ્ધાર, સમાજોદ્ધાર બાપણો આપવાની, સેવોત્સાહની પ્રથા આલી રહી છે. વર્તમાનપત્રો અને માસિકા નવું જીવન રેડ્યાં જાય છે. બંધુઓ અને જુદો સ્વાર્થ ત્યાગ કરી, દેશ વિદેશ વેઠી, ટાંઠ તાપને સહન કરી આપણી સેવામાં અમૂલ્ય વખતનો ભોગ આપી રહ્યા છે. નાના મોટા અને બીજા કેળવણીમાં ખર્ચતાં ગામડાંઓમાં પણ અંબોનો મમદ કાંઈ કાંઈ જાણવાની આશાથી આગળ પગલું બરડે જાય છે. પુરુષવર્ગ, પોતાની સાથે સ્ત્રીઓને આગળ વધારવા માટે સાધનો પૂરા પાડવા આગ્રહ કરી રહ્યા છે. જ્ઞાન-વિકાસનાં સાધનો જેમ બને તેમ સોંપાં કરવા પ્રયત્નો ગાલી રહ્યા છે. જીવનના આનંદને વિકાસવાળા જુદી જુદી રમન મનોનો દેશવો થવો જાય છે; અને આ પ્રમાણે જુદી જુદી જાતની દરેક વાતમાં આશાની આંખો જણાય છે. અને જેમ “જાંબી જાંબી તોયે મારી મદુનોમાં બાળની નેમોમિરી, ” જાંબી સોડી નોપણ બાળની જોઈને એ પૂર્ણ

જ્યોતિ સ્વરૂપને પ્રકટાવવાને માટેજ છે. તેમ આત્મારે જણાતી આશાની ઝાંખી પરિણામે ઝાંખી નહિ પણ પ્રકટ દર્શન આપશેજ.

અને એજ વિચારે આજે આપણામાં નવું બળ આવ્યું છે, નવું ચૈતન્ય સ્ફુટાવ્યું છે, હર્ષના ઉદ્ગારોથી અંતઃકરણ ઉભરાતું જાય છે, નસોમા નવું શોદી રેડાય છે. અણુઅણુમાં ઉજ્જવલતા છવાઈ રહી છે, નવા ધરમાં આવ્યાં હોઈએ તેમ લાગે છે, અરણ્યોદયનું ભાન યાય છે, કાંઈક કાંઈક સૂર્યની રૂપરેખા જણાતી જાય છે, અને તેથી ઠાળી શાદી ઢોળાય તોપણ શુકન માટે છે એમ લાગે છે.

ખોડું તોપણ સારાને માટે, નાનપણ તે પણ મોટપણ માટે, કડવો શુદ્ધો પણ શુભ નતી મિઠાશ માટે, છોકવો પણ વૃદ્ધ માટે, વહેજો પણ નદી માટે, રૂદન પણ હાસ્યને માટે, અને મૃત્યુ પણ વિકાસ માટેજ છે.

આમ હોવાથી અંતરમાં એજ લાગે છે—

નિરાશા એજ આશા છે. આશા એ શુભાશા છે.
શુભાશા એ પ્રભુનું રૂપ ગ્રહી યાચો સદૃ તદુપ.

હિંદુ સમાજમાં ફેરફાર.

“ સોશિયલ સર્વિસ કોર્પોરેશી ”— પત્રમાં ફર્થુસન કોલેજના પ્રિન્સિપાલ શ્રીયુક્ત પરાંજપે એ આપેલા એક લેખ ઉપરથી—

ઇંગ્લાંડમાં ચાકર મેળવવાની મુશ્કેલી વીરે દરેક માણસે વર્ત્યું હશે અને પેપરોમાં નોકરોની જાહેરાત વાંચી ઓઝોનાં ટોળેટોળાં ભેગાં યએલાં જોયાં હશે. વચવા વર્ગના પેપરો નોકરોની જાખવ તરીકે પીઆનો, અલમ ચોરડી, અડવાડીયામાં કેટલાક દિવસ ફરવા જવાની છુટ અને તેમની રોડાણી જોડે જમવાની માંગણીઓનો અહેવાલ આપે છે. લગાઈને લીધે આ સવાલ વધારે મુશ્કેલ યઈ પડ્યો છે અને એ સવાલનો નીર્ણય નોકરોને તદ્દન કાઢી નાખવા મીવાય બીજો કોઈ આવી શકે તેમ નથી, લેડી ફેરરે લગાઈ પહેલાં નોકર વર્ગના સદમ્બદ્ધરૂપને સુચના નાખી એક ચોપડી પણ લખી હતી, અને અને ખાતી છે કે આ બાબતની ચોપડીઓને જરૂરીઆત વધશે. અમેરીકાના લોકોએ નોકર વીના તેમની ગૃહકાર્યની રિયતિને ઘણે અંશે કુતોદ્બંધ કરી દીધી છે. ઇંગ્લાંડમાં લેડી કરતા હોવા જોઈએ, પણ હાંફરાતાનમાં આને વારતે ચું કરી ચકાય.

આત્માર સુધી આપણો દેશ ગૃહકાર્ય વારતે ચાકરો રાકવાને માટે ઘણું સાફ શેષ મણતું હતું જ્યારે ઇંગ્લાંડમાં એક સ્ત્રી નોકર એક મોટા ગૃહનું કાર્ય બણી સારી રીતે કરી શકે છે, ત્યારે આપણે અહીંયા હાંફરાતામાં તેટલુંજ કામ કરવાને કેટલીક વખત આર પુરૂષ નોકરોને કામે લગાડીએ છીએ. હાંડી અને ઇંગ્લીશ નોકરો વચ્ચે નીપુણતાના મેને ધ્યાનમાં નહીં એનાં જગ્યા આપણને હાંડી મજૂરની મજૂરીનાં જગ્યાની રીતે ગોઠવે

છે એમ માન્ય પડશે. આ પ્રમાણે હીંદુસ્તાનમાં નાતજાતના વિચારો પર આધાર રાખે છે, કારણકે નાતના રીવાજથી તદ્દન નીચી જાતને ઉપના ગણુ વર્ગની નોકરી કરવાની છે. ફરીથી જોતા માન્ય પડે છે કે જોકે જે કોઈ મોટા કારખાનામાં દરેક માણસને પોતાની જાત પ્રમાણે કામ સોંપવામાં આવ્યું છે તેપણુ અમુક કામ કરનાર માણસ બીજાનું કામ કરતો નથી અને, તેથી એક માણસને બદલે છ માણસો રોકવા પડે છે. આ રીતે આર્થિક નુકશાન થાય છે અને માણસની નીપુણતા ઓછી થતી જાય છે આખા દેશની નજરે આપણે જોઈએ તો દરેક માણસે વધારે નહીં પણ પોતાની ચકતી પ્રમાણે કામ કરવું જોઈએ. દેશમાં આજણુ તથા નડામાં માણસોની જરૂર નથી આ બાબતમાં કાંઈક નવું બધા-નું થવું જોઈએ અને તે આપણા પશ્ચિમ સાથેના અનુભવથી પ્રાપ્ત થશે પણ તેની ગતી કેટલેક અંશે લગાવથી ઉત્પન્ન થએલા આર્થિક અને નૈતિક પરીસ્થિતિને લીધે મંડ પડી ગઈ છે. આ વીચારો આપણને નોકર ચાકરના સવાલો વીધે ઘણીજ માહિતી આપશે. નોકરની સ્થિતિ ચહેરમાં ચાલતી આર્થિક સ્વતંત્રતા અને સ્વમાનની લાગણી સામે ટકી રહે નહીં ચહેરની મોજમોજાઓ, ગામડાંના નીમકલલાલ નોકરને કે જોએ એક વખત ધરના માણસ તરફે ગણાતા હતા તેઓને બેદરકારી, ઉદ્વેગ અને લુચ્ચા બનાવી દેશે, ખાનગી નોકરી કારખાનામાં મજૂરી કરતા તેમના કાષ્ઠની અથવા દહાડાના મજૂરોની ધર્પા કરે છે, કારણકે તેમને અમુક ક્યાક કામ કરવાના હોય છે અને પગાર રોકડો મળે છે તે કોડો કારખાનાના નોકરોના ગરદાપદા જોતા નથી અને તેથી તેઓ પોતાની કીંમત ઓછી ચકતા નથી. મીલ મજૂરોનું ખાવું ખરાબ હોય છે, તેમને રહેવાની જગ્યા મીન હોય છે અને તેઓ દારૂડીઆ અને દેવાદાર હોય છે, પણુ અહકાર્ય કરનાર મજૂરો આ આશ્તોમાંથી તેમના રોક રોકાણની કૃપા દ્રષ્ટિથી જમી જાય છે કારખાના તથા અહકાર્ય કરનારા મજૂરોમાં ધણા ફેર હોય છે-અહકાર્યવાળાને ધણી નાની બાબતો કરવાની હોય છે અને તે આખો દીવસ રોકાયેલો રહે છે કેટલીક વખત કામ એટલું બધું થાય, બરેલું હોય છે કે કાખાનાના મજૂર કરતા અહકાર્યનો મજૂર વધારે ખાધ ચકતો નથી આપણે ખુલા ઉદ્યોગ જોઈએ તો મજૂરોની અમુક કલાક કામ કરવાની, પુરતી પગારની અને માનની લાગણી વીધેની માગણી બ્યાજથી છે અને જ્યાં સુધી આ માગણીઓ ઉપર ધ્યાન નહીં આપાય ત્યાં સુધી આ સવાલ વધારેને વધારે મુશ્કેલ થતો જશે.

નોકર રાખનારના સંબંધમાં આપણે કહી ચકીએ કે, આપણી પોતાની નોકરી વાસ્તે બીજા ઉપર આધાર રાખવો 'એ કાર્ષ સાઈ કહી ચકાય નહીં. પ્રાચીન વીચારો મનુષ્ય જાતીની કીંમત વીધે ઘણાજ ઉમદા મત તરફ દોરાય છે, અને ઉચ્ચ કુળના, પૈસાદાર અને વીદ્યાન માણસો બધા મનુષ્યોને પોતાના જેવા ગણતા રાખે તો ધણું મારું પોતાનું કામ કરવાની ટેવથી આપણામાં સ્વતંત્રતાનું બીજ રોપાય છે, મને તો એમ લાગે છે કે માણસે રાખતા તરફે જોડા કહાલવા, ગાદીમાં બેસાડવા તથા હજમત કરવા અને બીજા કોઈપણ પોતાના અંગત કામ વાસ્તે નોકર રાખવો એ ગરમ બરેલું લાગે છે. આનું કારણ એ છે કે માણસ પોતે જો વધારથી પોતાનો નોકર ન હોય અથવા ગાંધિ પજો હોય તો નીરાધાર ન થાય અને જો પોતાની જરૂરીઆતો વખતસર બીજાથી પુરી ન પડતી હોય તો ગુસ્સો પણ થાય નહીં. તમામ વર્ગના માણસોને નોકરોનો અવાજ મળે ગાંધિ થતું પડ્યો છે

ક્ષીરેણામગતો દયાય દિ ગુણ
 દત્તા: પુરા તેઽચિલા:
 ક્ષીરે તાપ મયેક્ષ્ય તેન પયસા
 સ્થાપમા કૃદા નૌ હૃત:
 ગતું પાષક મુન્મન સ્તદભવદ્
 દૃષ્ટ્વા તુ મિત્રાપદં
 યુક્તં તેન જલેનં શામ્યતિ સતાં
 મૈત્રી પુન સ્ત્વીષ્ટશી ॥ ૧ ॥

અર્થ:—દુધમાં જે પાણી ભેળવવામાં આવે છે તેમાં દુધ પોતાના સર્વે ગુણો આપે છે. પછી જ્યારે દુધ ઉકાળવામાં આવે છે ત્યારે પહેલું પાણી બળી જાય છે; આ બેઠને દુધ જાતે ઉભરાઈ જઈ દેવતામાં પડવાની તૈયારી કરે છે, અને તે ઉભરા તેમાં થોડું પાણી નાંખીએ તોજ થમે છે. સારા માણસેાની મિત્રાઈ દુધ-પાણીના મંગમ જુવી છે.

અત્રે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે દુધ ઉકાળવાથી વધારે ઘટ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાંના જલ્દુઓ નાશ પામે છે માટે દુધ એમને એમ ન પીતાં હમેશાં ઉકાળાને પીવું જોઈએ.

ચોક્કા માથના દુધનું વિશિષ્ટ ગુરુત્વ (સ્પેસિફિક ગ્રેવિટી), પાણી સાથે સરખાવતાં ૧-૦૨૫ થી ૧-૦૩૪ હોય છે. જેંસના દુધનું ગુરુત્વ આપી વધારે છે. દુધમાં એકલું પાણી ભેળવું હોય તો તે હલકું અને પાતળું થાય છે. તેમાં સાકર કે પતાસું નાખવાથી તેનું ગુરુત્વ વધે છે, અને તેવીજ રીતે તેમાંથી ઉપર તરી આવતી મલાઈ કાઢી લેવાથી પણ તેનું ગુરુત્વ વધે છે. દુધમાં ચરબી બારીક રજકણોની સ્થિતિમાં તરે છે, અને તેમ હોવાથી તે મેદાવાળા પાણી કે ગ્રામિનિત પાણી જેવું સ્ફેદ અને ઘટ દેખાય છે. સૂક્ષ્મ-દર્શક યંત્ર નીચે દુધનું એક ટીપું જોઈએ તો તેમાં ચરબીનાં અમૂલ્ય ગોળા ગોળા રજકણો નજરે પડે છે.

તાજ દુધને થોડીવાર ઠંડી જગામાં રહેવા દીધું હોય, તો તેની સપાટીપર પીળાકા પડનો પદાર્થ એકઠો થાય છે. આ મલાઈ છે. તેમાં દુધમાંની ચરબી ૩. મલાઈ કાઢી તેમજ “નાઇટ્રોજન” વાળા પદાર્થ ધણે ભાગે હોય છે. આ મલાઈ લીધેલું (સેપરેટેડ) કાઢી લેઈએ તો દુધનું પૌષ્ટિક સત્ત્વ ધણું જ ઓછું થઈ જાય છે. આવા દુધ. દુધને “સેપરેટેડ” દુધ કહે છે. મલાઈ દુધ કરતાં હલકી છે એટલે તે ઉપર તરે છે, તેમજ તેને કાઢી લીધા પછી “સેપરેટેડ” દુધનું વિશિષ્ટ ગુરુત્વ વધે છે, એટલે ગુરુત્વ ઠીક થવાની બાંધિ વગર તેવા દુધમાં પાણી ભેળવવાનો સાગે લાગ મેં છે.

૧. દુધમાં પાણી સર્વ પ્રમાણમાં એકત્ર થઈ ટકનું હોવાથી પાણી ઉમેરવાનો સાધા-
 રજી રીવાજ યદ્ય પડ્યો છે. આ પાણી સ્વચ્છ ન હોય તો દુધનો
 ૪. દુધમાં ભેળવવામાં પ્રકાર બગડે છે, એટલુંજ નહિ પણ આપું જળમિશ્રિત દુધ અનેક
 આવના પદાર્થો મેંથી રોગ-જેનાકે કોલેરા, ડાંગ, વગેરેના પ્રચારના કારણરૂપ થઈ

પડે છે પાણી રેડ્યા પછી દુધનું ગુરત્વ વધારવા સારૂ માઢી પનાસાનો બારીક બૂકો નાખવામાં આવે છે.

૨. ગાય અને બેંસના દુધનું મિશ્રણ કરી, તેમાં પાણી મેળવી, તેને એકબા ગાયના દુધ તરીકે વેચવામાં આવે છે.

૩. તાજા દુધમાંથી મલાઈ કાઢી કાઢ પછી તેમાં પાણી રેડીને વેચવાનો રીવાજ છે. આથી દુધ ઘણુંજ પાતળું થઈ જાય છે.

૪. દુધમાં આરાઈનો આટો, ચાક વગેરે પદાર્થો મેળવવામાં આવે છે. ગુરત્વ વધવાથી તેમાં પછી પાણી રેડે છે.

દુધ માપવાનું એક કાચનું યંત્ર આવે છે, તેને “લેક્ટોમીટર” કહે છે. તેનાથી દુધનું ગુરત્વ જણાઈ આવે છે. આ યંત્રની નીચે એક ગોળા (બલ્બ) ૫. દુધ માપવાનું ટોપ છે તેમાં રેતી વગેરે ભારે પદાર્થો એવી રીતે અને એટલા પ્રમાણમાં મુકેલા હોય છે કે યંત્રને ઉંડા વાસણમાં પાણીમાં ડુબાડી એ તો તે યંત્ર “પાણી” એ નિસાની સુધી ડુબે છે. તેવી જ રીતે જો તેને એકબા દુધમાં (એટલે કે જેનું વિશિષ્ટ ગુરત્વ ૧-૦૩ હોય તેમાં) ડુબાડીએ તો તે યંત્ર “દુધ” એ નિસાની સુધી ડુબે છે. આ બે નિસાનીઓ વચ્ચે ચાર સરખા ભાગ કર્યા હોય છે. અને ત્યાં ૧, ૨, ૩, નિસાનીઓ કરી હોય છે; ત્યાંસુધી જો આ યંત્ર ડુબે તો તે દુધમાં અનુક્રમે ૭૫, ૫૦, ૨૫ ટકા જેટલું પાણી મિશ્રિત થયું છે એમ નક્કી થાય છે, કારણકે તેટલા પ્રમાણમાં દુધ હલકું થયું છે.

દુધ વેચનારાઓ આ યંત્રનો સિદ્ધાન્ત સમજે છે, એટલે તેઓ જે બેળસેળ કરે છે તેથી દુધનું વિશિષ્ટ ગુરત્વ લાવી મેળવે છે. પ્રથમ તેઓ પાણી રેડે છે અને પછી દુધનું ગુરત્વ વધારવા સારૂ તેમાં પનાસાનો બારીક બૂકો એવા પ્રમાણમાં મેળવે છે કે છેવટે તે યંત્ર “દુધ” વાળી નિસાની સુધીજ ડુબે. તેનીજ રીતે બેંસનું દુધ ભારે હોવાથી તેમાં પાણી બેળવી યંત્રની નિસાની સાચવી રાકાય છે. આ ઉપરાંત તેઓ મલાઈ કાઢી લેખને યંત્રવતી દુધ તપાસી નિસાનીપર યંત્ર આવે ત્યાંસુધી પાણી રેડે છે. આરાઈ, ચાક વગેરે સબધી પણ તેમજ છે. આ પ્રમાણે દુધમાપવાનું યંત્ર (લેક્ટોમીટર) દુધની એકબાઈ નક્કી કરવામાં તદ્દન નિરર્થક ચર્ધ પડયું છે, ઉપદુ, તે ગુન્હો છુપાવી રાખવામાં મદદગાર નીવડ્યું છે.

હાલમાં એક નવીન યંત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. તેને “લેક્ટોસ્કોપ” કહે છે. તેની મદદથી દુધમાં ચરબી કેટલા પ્રમાણમાં છે તે જણી રાકાય છે ની ૬. દુધમાં ચરબીનું પ્રમાણ જોળી કાઢવાનું યંત્ર. એના સંકિર્ણ ભાગમાં માથ તોટવું દુધ રેડવું, પછી તેમાં પાણી નાખવું એટલે વચમાંની ચીનાઈ કાચની નળી ઉપર આવશે તેમાંની અમુક નિસાની પાણીવાળા દુધની સપાટીપર આવે એટલે ત્યાં જે આંકડો છે તેટલા પ્રમાણમાં તે દુધમાં ચરબીવાળા પદાર્થો છે એમ જણાઈ આવશે. દુધમાંથી મલાઈ કાઢી લેવામાં આવી છે કે નહિ તેમજ તેમાં પાણી રેડવામાં

આબું છે કે નહિ તે આ ધનથી ધણી સારી રીતે જણાઈ આવે છે, આ ધન કલકતામાં મળે છે.

એક કસોટીની નળામાં થોડું દુધ રેડવું અને તેમાં ધણાજ થોડા પ્રમાણમાં રીસોર્સીન (Resorcin) તથા જલદ મીઠાનો તેજપ રેડવો, પછી તે નળાને ૭. પનાસાનો જૂકો. સ્પિરિટના દાવામાં ગરમ કરવી એટલે જો દુધમાં પનાસાનો જૂકો નાખ્યો હશે તો તેમાં ઘેરા લાલ રંગ યથ જશે.

રીસોર્સીન એ એક જાતનો રંગવાનો પદાર્થ છે. હાલ રંગ ધણાજ મોંઘા યથ ગયા છે, એટલે તેની કિંમત ધણીજ વધી ગઈ છે. આત્યારે ૧ ઓંસની રીશીના ૨. ૫૫ પડે છે, પરંતુ વખતે વખતે ધણાજ થોડા પ્રમાણમાં તેનો ઉપયોગ કરવાનો હોવાથી તે ધણો વખત ચાલી ચકે છે. સાકરવાળા પાણી મેટે તે ઉત્તમ કસોટી (રીએજન્ટ) છે.

દુધમાં ધણુંખરૂં ચાકનો જૂકો મેળવવામાં આવતો નથી, પરંતુ તેમ કરવામાં આવે ૮. ચાકનો જૂકો ખેળા નહિ તે જ્વેલાતું છે. આવા દુધમાં થોડો મીઠાનો તેજપ નાખીએ તો ઠાઠવાની રીત. એકદમ ઉભરા આવી ચાકમાંનો કાર્બોનીક એસીડ ગ્લાસ બકાર નીકળી જશે.

આરાફટમાં ધણે ભાજે મેદા (સ્ટાર્ચ) હોય છે. તો તેવું થોડું દુધ લઈ સૂક્ષ્મદર્શક ધન નીચે જોઈશું તો ચરખીના ગોળા રજકણો માથે સાથે મેદાના ૫. આરાફટનો આટો શંખાકાર રજકણો પણ નજરે પડશે. વળી થોડા દુધને કસોટીની શોધી ઠાઠવાની રીત. નળામાં ઉકાળા પછી તે ઠંડું પડે ત્યારે તેમાં થોડો “ટ્રીકચર આયોડાઇન” (સોલ્ડ ઉપર એપડવા સાર લાલ બળતી, હવા હવાખાનામાં વાપરે છે તે) નાખીશું તો કસોટીમાં જૂરા રંગ યથ જશે, “ટ્રીકચર આયોડાઇન” મેદાની સુંદર કસોટી (રીએજન્ટ) છે.

દુધના પ્રકારપર બાળકોની તન્દુરસ્તીનો આધાર રહેલો છે; હવે ચોક્કસ દુધ મળી ચકતું નથી એટલે પુખ્ત ધનનાં ગાણુસો ખાઈ ચકતાં નથી. તેમજ ૧૦. ઉપસંહાર. બાળકોની તન્દુરસ્તીને નુકસાન થાય એ સ્વાભાવિક છે. દુધમાં ભેજ-સેજ કરવાની રીતો છે અને તે સર્વે જણાઈ આવતી નથી એ જોઈ દુધને નામે કેટલા પાણીનો અને તે પણ સ્વચ્છ નહિ-ઉપયોગ થતો હશે તે વિચારવાતું છે. દુધમાં પાણી ભેગવતું નહિ અને એવું દુધ પીવાથી ઝાડો વગેરે રોગો થાય વગેરે ખરી ન્વનાઓ આપણા લોકોમાં પરાપૂર્વથી ચાલી આવે છે તે ખરૂં, પરંતુ હવે આપણને દુધમાં પાણી તેમજ ખીજ પાણી કેવા અને કેટલા પ્રમાણમાં ઉમેરવામાં આવે છે તે વિશે આપણે ખીલકુલ તપાસ કરના નથી તે શોચનીય છે.

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક:—બહેન ચૌ. ગજરા.

ખાંડની ચાસણી—ચારશેર ચોકખા ખાંડ તેમાં શેર એક પાણી રેડવું પછી એક કડાઈમાં નાખી ચુલે ચડાવવું. તેમાં દુધ ગેર થોડે થોડે અંતરે છાંટતા જવું એટલે ખાંડનો મેલ ઉપર તરી આવશે, જેમ જેમ મેલ ઉપર આવતો જાય, તેમ તેમ ઝારા વતી કાઢી લેતા જવો. જ્યારે મેલ નીકળતો બધ યાય, ત્યારે તે રસ ખીન્ન વાસણમાં એક ઝીણા લુગડાથી ગાળીને ભરવો તે ગાયેલો રસ ફરીથી કડાઈમાં નાખી ચુલે ચંદાની તાવેના વતી હલાવતા જવું તાવેતાને વળગેલા રસને આંગળી આડકાડી તે આંગળીની ચપટી દનાવી જોની તે ચપટી ઉઘાડનાં આંગળીને અંગુઠા વચ્ચે નેટલા તાર યાય તેટલી તારી ચામણી જાણવી. જે પકવાનમાં નેટલા તારી ચાસણી નાખવી હોય તેટલા તારી કરી નાખવી.

અમૃતપાક—બઉનો મેદો ગેર એક લઈ તેને પાશેર ધાનું મોણુ દેવું તેમાં ઉઠું પાણી નાખીને મુઠીયાં વાગવાં તે મુઠીયાં કડાઈમાં ધી શેર એક નાંખી તળવાં, તે હાલ યાય ત્યારે કહાડી લઈ લુકો ઠરવો પછી ખાંડ જશેરતી અઢીતારી ચાસણી કરવી તેમાં મુઠીયાંના લુકો નાખવો. પછી તેમાં બદામ પરતા ચારોળાં એલચી વગેરે જે નાખવું હોય તે નાખી ચોસલા પાડવાં.

મહેસુરપાક—બઉનો મેદો શેર એક લઈને ધી શેર ધાનું મોણુ દેવું પછી કડાઈમાં ધી શેર ૧૫૫ નાખી તેમાં મેદો શેરવે હલાવતા હલાવતાં શેરલઈને હાલદણો યાય ત્યારે ઉતારવો. પછી ખાંડ શેર અઢીની કુચા પડતી ચાસણી કરી ગેડેલા દળમાં નાખવી તેમાં જે મસાલો નાખવો હોય તે મરજી પ્રમાણે નાખવો ઠરે એટલે એક કચરોટમાં પાચરી ઉપર ઘાળી ફેરવવી પછી છરીવતી ચોસલાં પાડીને ઉબેડી નાખવાં. ૨

ચણાના લોટના લાડુ—ચણાનો લોટ આળીને શેર એક લેવો તેને ધી શેર એક કડાઈમાં નાખી તે લોટ રોકેલો ચારો ગેડાય ને વામ આવે ત્યાં સુધી ગેડવો તેમાં ધી છૂટવા માંડે એટલે દુધ છાગી કડાઈ નીચે ઉતારી એક તાસકમાં કાઢી નાખવો પછી ખાંડ કે સાકર શેર એકની અઢી તારી ચાસણી કરવી તે રોકેલા લોટમાં નાખવી તેને હલાવીને ઠરવા દેવો. બદામ અને દ્રાક્ષ નવટાંક એલચી અડધા તોલો વાટીને નાખવી પછી લાડુ બનાવવા.

બદામના રોટલા—સાકર શેર એક લઈને ખૂબ ઝીણી દળીને ચાળવી પછી તેની બરાબર બદામના ખીન્નને ઉના પાણીમાં નાખી હોઠરાં ઉતારી ખૂબ બાગેક ખાંડી એક રસ કરવા સાકર, તેમાં નાખી તે જન્નેને એકઠી કરી કચરવી તેને મમળા બઉની કણુ નેરી કરીને નાના નાના કુવા કરવા. પછી એક વેલણુને જરા ધી ચોપડી જેના ઉપર રોટલા વણવા હોય તેના ઉપર પચુ ધી ચોપડી પછી તે લુલો લઈ નાના રોટલા વણવા. પછી મોગી કચરોટમાં મગળા પાચરીને તેમાં તે રોટલા અંકેકને અંકેક નહીં એવી રીતે

મૂકવા પછી તે ઉપર એક બીજી કચરોટ ઉઘી ઢાંકવી પછી તે કચરોટ નેટલી, પહોળા હોય તેટલો પહોળો દેવતા પાયરવો અને આરે બાણુ એક એક ઇંટનો કડકો મૂકી તે કચરોટ દેવતા ઉપર અધર રહે એવી રીતે મૂકવી અને ઉપર ઢાંકેલી કચરોટ ઉપર પણ દેવતા પાયરવો તે અરધી ઘડી સુધી તે ઉપર રાખવો. પછી તે ઉપરનો દેવતા કઢાડી નાખી તે કચરોટ ઢાંકેલી ને ઢાંકેલી એમની એમ ઉતારી એકતિ રાખરી તે ટાઢી યામ એટલે ઉઘાડી નેશો તો તૈયાર રોટલા ચચેલા દેખાશે. પછી તે રોટલા કાઢી લઇ બીજા વાસણમાં રાખવા.

કચોરી—મેઘામાં મોણુ નાખીને પાણી નાખી બાંધવો. પલાળાને વાટેલી અડદની અને મગની દાળ છીણેલું ઝીણું કોપરું, મીઠું, હળદર, લીલાં મરચાં નાખી બાણીને પૂરણુ તૈયાર કરવું પછી બાધેલી કણકમાંથી લુઓ લઇ તેમાં નેહતું પુરણુ બરી વણીને તળી કાઢી. ગળી કરવી હોય તો શેકેલો રવો સાકર કે ખાંડ એળખી કોપરું ખસખસ એ સર્વનું પુરણુ તૈયાર કરવું અને ધુધરાની પેઠે બે લુગા લઇ જુદા જુદા વણી તેમાં પુરણુ મૂકી દબાવી ફરીથી ગોળ કરી કાપી ધીમાં તળવા.

ચંદ્રકળા—ઘઉંનો મેદો રોર એક લઇને ધી રોર ના તું મોણુ દેવું પછી પાણીમાં ખૂબ ઘોળાને ખીરું કરવું પછી તે ખીરામાં કેશર ખાસા ૨૭ એક તોલા પાણીમાં વાટીને તેમાં નાખવું અને વાલ એક બરાસ વાટી તે પણ તેમાં નાખવું પછી એક વાટકીમાં રોર ના ને આથરે ખીરું લઇ કણકમાં ધીરોર એક નાખી તેમાં તે વાટકીના ખીરાંની થોડે થોડે ધાર કરવી ને તળાઇને લાલ યામ, એટલે એક ઝારાથી કઢાડી ખાંડ રોર બેની ત્રણ તારી ચાસણી કરી રાખી હોય તેમાં બોળા કઢાડવું એ રીતે રોર એકના બે લેખે માલ-પ્રઆની માફક બનાવી કરવા તે ચંદ્રમાના સરખા ગોળ ચકતાં કરી ચાસણી પારી તેને ચંદ્રકળા કહે છે.

મુર્યકળા—અડદની દાળ રોર એક પાણીમાં એક રાત પલાળી રાખવી પછી બીજે દિવસે તે પલાળેલી દાળ વાટી ફરીથી ઝીણી પરતવી. પછી એક બહું અગ્ર્યુન લુગડું લેવું તેમાં જરા કાચુ પાડીને તે લુગડાંમાં એ તૈયાર ખમીર નાખવું પછી તેને ઉપરથી એકહું પકડવું પછી એક કણકમાં ધી રોર એક નાખી ચુલા ઉપર ચડાવેલું હોય તેમાં એ લુગડાંમાં રાખેલું ખમીર નીચાવવું. તે લુગડાંને કાણેથી ધાર યામ તો ધારના ચુચળા ચકરડાં પાડવાં તે ચકરડાં તળાઇને લાલ યામ એટલે ઝારાથી કઢાડીને ખાંડ રોર બેની ત્રણતારી ચાસણીમાં બોળી કઢાડવાં.

દિડાં—એક રોર અડદની દાળ ત્રણ રોર ચોખા તેને રોળીને બરડી નાખવું પછી પાસેર આદુ પાસેર લીલાં મરચાં અધોળા ઢીંગ અને સુમાર પડતું મીઠું નાખવું. અગ્રોરોર ની નાખી તેલનું મોણુ ૬૪ આગલે દિવસે પાણી નાખી દાણે ઉતરતો બાંધવો. બીજે દિવસે વારે તપેલામાં પાણી મૂકી ચુલા ઉપર ચડાવવું અંદર લોઢાં ચારણી હોય તે મૂકવી પછી વાળીઓમાં પેલો બાધેલો લોટ અચ્છર અચ્છરને સુમારે પાયરવો અને પછી યાળોઓ પેલા તપેલામાં ચારણી ઉપર બે ચડાવ ઉતરાવ મૂકવી પછી તપેલાએ ચોકખો કકડો બાંધીને

એક બેસતું ઢાંકણ ઢાંકવું. ઢાંકણે કકડો બાધવો વરાળ જરા પણ બહાર જરી ન જોઇએ. પા કલાક પછી જોવું ફૂલીને ઢાંકા જેવાં થશે. હાથે ન વળગે એટલે કહાલી સેવું એમ અવર નવર યાળીઓ મૂકવી. ઉતારીને ચપ્પુવતી એસવાં પાડવાં.

નાળિયેર પાક—સાકર કે ખાંડ ગેર બે નાળિયેર ચાર કેશર માસ ૧૫૫ બદામ નવટાંક એલંબી તોલો ૧૫૫ નાળિયેર છીણીને થોડું ધી નાખી તે કકડ નહિ થાય એવી રીતે ધીમાં શેકવું અને કોર કરવું પછી ટાડું પડવા દેવું ખાંડ કે સાકરની ગોળી વળે એવી આસણી કરી તેમાં કોપર નાખીને એક ઉમરો આવવા દેવો. મસાલો નાખી કથરાટમાં ધીનો હાથ દહ સરખો સાધારણ જાડો થર પાથરવો અને ટાડો પડવા પછી કાપીને ચકતાં કરવા. છીણેલા કોપરાથી દોઢ થણી સાકર કે ખાંડ લેવી જોઇએ.

[ઋતુઓના ફેરફારથી પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થાય છે અને જુદી જુદી પ્રકારે બનાવેલા ખોરાક ખાવા પીવાની સ્વાભાવિક રીતે ઇચ્છા થાય છે નિત્ય એકજ જાતનો ખોરાક ખાવામાં આવે છે, તો ખોરાકના તાત્ત્વો તેના તે હોવાથી પ્રકૃતિને માફક આવતો નથી કારણકે શરીરને પોષક જે જે જુદાં જુદાં તત્ત્વોની જરૂર છે તે તે તત્ત્વો એકજ જાતના ખોરાક-માથી મળી ચકતા નથી તેથી કુદરતી રીતેજ જુદા જુદા તત્ત્વોવાળા સ્વાદ ભરેલા સસ્તિક વિવિધ પદાર્થો ખાવાની રૂચિ પેદા થાય છે. માટે વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાથી બનાવેલા પદાર્થો ખાવા લેવાની ખાસ જરૂર છે. સ્વસ્થતા પદાર્થો શી રીતે બનાવવા તે મેં ઉપયોગી ધારી ઉપર આપ્યું છે.]

મરતગુંથળ.

ખીલાડી અને દડો રમાલ માટે ચોરસ તરાહ.

લેખક:—બહેન શ્રી હસુમતિ. મા. દસાધ.

૧૮૬ સાંકળી લો.

હાર ૧-૪૩ ખાના કરો.

હાર ૨-૧ ખાતું ૩) પાસા ૧) ખાતું ૩) પાસા એમ આખી હાર ગુચી જવ.

હાર ૩-૪૩ ખાના કરો.

હાર ૪-૧) ખાતું ૪) પાસા ૩૯) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૫-૪) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ૪) પાસા હારના છેડા સુધી ૧) ખાતું ૪) પાસા કરો. બધા મળીને ૧૬) વખત થશે.

હાર ૬-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૧૦૬) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

- હાર ૭-૫) આના ૪) પાસા ૩૧) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૮-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨૧) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૯-૫) આના ૪) પાસા ૨) આના ૩૭) પાસા ૧૭) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૧૦-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧૫) આના ૩૭) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૧૧-૫) આના ૪૦) પાસા ૪) આના ૨૨) પાસા ૪) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા ૧) આનુ ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૧૨-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૫) આના ૨૫) પાસા ૧૫) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૧૩-૫) આના ૪) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૩) આના ૨૧) પાસા ૭) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૧૪-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૬) આના ૩૧) પાસા ૨) આના ૧૦) પાસા ૩) આના ૧૩) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૧૫-૫) આના ૪) પાસા ૩) આના ૧૩) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૬) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૧૬-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૬) આના ૭) પાસા ૩) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૩) આના ૭) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૪) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૧૭-૫) આના ૪) પાસા ૧૧) આના ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૭) પાસા ૫) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૧૮-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૫) આના ૨૫) પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૧૯-૫) આના ૪) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૪) આના ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૨૫) પાસા ૫) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૨૦-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૫) આના ૨૫) પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૩) આના ૧૦) પાસા ૫) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૨૧-૫) આના ૪) પાસા ૬) આના ૧૦) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ૧૬) પાસા ૧) આનુ ૨૨) પાસા ૫) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.
- હાર ૨૨-૧) આનુ ૪) પાસા ૨) આના ૭) પાસા ૫) આના ૧૦) પાસા ૪) આના ૩૪) પાસા ૮) આના ૭) પાસા ૨) આના ૪) પાસા ૧) આનુ ફેરવો.
- હાર ૨૩-૫) આના ૪) પાસા ૮) આના ૫૦) પાસા ૬) આના ૪) પાસા ૫) આના ફેરવો.

હાર ૨૪-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૭) ખાના ૪૦) પાસા ૧૧) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૨૫-૫) ખાના ૪) પાસા ૯) ખાના ૭) પાસા ૧) ખાતું ૩૪) પાસા ૮) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૨૬-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૯) ખાના ૨૮) પાસા ૧) ખાતું ૧૪) પાસા ૮) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૨૭-૫) ખાના ૪) પાસા ૭) ખાના ૧૯) પાસા ૧) ખાતું ૧૯) પાસા ૧૧) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૨૮-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૧૫) ખાના ૧૩) પાસા ૧) ખાતું ૭) પાસા ૧) ખાતું ૪) પાસા ૭) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૨૯-૫) ખાના ૪) પાસા ૭) ખાના ૨૮) પાસા ૧૫) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૩૦-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૧૦) પાસા ૧) ખાતું ૪) પાસા ૮) ખાના ૨૮) પાસા ૭) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૩૧-૫) ખાના ૪) પાસા ૭) ખાના ૨૫) પાસા ૯) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ૪) પાસા ૪) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૩૨-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૧૬) પાસા ૮) ખાના ૭) પાસા ૧) ખાતું ૧૦) પાસા ૧) ખાતું ૭) પાસા ૬) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૩૩-૫) ખાના ૪) પાસા ૬) ખાના ૪) પાસા ૭) ખાના ૪) પાસા ૧૧) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૩૪-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ૧૦) પાસા ૨૪) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૩૫-૫) ખાના ૪) પાસા ૩૧) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૩૬-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૭) પાસા ૩૧) ખાના ૭) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૩૭-૫) ખાના ૪) પાસા ૩૧) ખાના ૪) પાસા ૫) ખાના ફેરવો.

હાર ૩૮-૧) ખાતું ૪) પાસા ૨) ખાના ૧૦૬) પાસા ૨) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૩૯-૫) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ૪ પાસા ૧૬) વળત કરો. ૪) ખાના ફેરવો.

હાર ૪૦-૧) ખાતું ૪) પાસા ૩૯) ખાના ૪) પાસા ૧) ખાતું ફેરવો.

હાર ૪૧-આખી સાધન ખાનાથી કરો.

હાર ૪૨-૧) ખાતું ૪) પાસા એક ખાતું. આખી સાધન કરો.

હાર ૪૩-આખી હાર ખાનાથી કરો.

“ સુન્દરીસુબોધમાં હમે હેને સ્થાન આપ્યું છે, એટલે લેખકોની વિદ્વતા તેમજ લેખની ઉપયોગીતા વિશે વાચક વર્ગને કંઈ સંશય આગેજ રહે.

પણ હેમાં “ ક્ષયરોગ ” નાં જે કારણો આપવામાં આવ્યાં છે, તેના ઉપવિભાગોમાં “ કર્મવિષાક ” તથા “ જ્યોતિષ ” ને લગતા જે વિચાર જોવાનાં આવે છે, તે જરૂર વાધો ઉઠાવવા જેવા જણાય છે. “ પુનર્જન્મ ” તો સિદ્ધાન્ત ધર્મો મનુષ્યો હવે માનતાં નથી. કદાપિ કોઈ માનતાં હશે તોપણ “ પૂર્વજન્મમાં બ્રહ્મવત્યા કરી હોય અથવા કોઈની જમીન દબારી હોય અથવા ગુરૂની સ્ત્રી સાથે ગમન કર્યું હોય ” તે મનુષ્ય આ રોગથી પીડાય છે. અને “ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના આધારે જોતાં જેના જન્મકારમાં સૂર્યની દશમાં છુધની આંતર દશા આવી હોય અથવા જન્મકાળમાં ચંદ્ર નક્ષત્રમાં છુધનો મેગ થયો હોય તેને ક્ષય વિગેરે રોગ થાય છે. ” ઉપર જણાવેલાં કારણો એવાં છે કે તે માત્ર કદાચી લેવા ઉપરાંત હેનું પ્રતિપાદન બુદ્ધિજન્ય જ્ઞાનથી શક્ય નથી. બ્રાહ્મણની હત્યા કરે હેને ક્ષયરોગ થાય અને શુદ્રની, ગમે હેવા ત્રાસનાયક રૂપમાં, હત્યા થાય તો ન થાય, એ કેવી રીતે માનવામાં આવે ? મહાન વિશ્વાસઘાત કરનાર, ગરીબની આંતરડી હેના રજકણે રજકણમાં કંકળાવનારને આ ભયંકર રોગ ન થાય, પણ તે થાય માત્ર જમીન દબાવી પડનારને !—અને છતાં જગતના મોટા લડવૈયા અને નરેન્દ્રો જેઓ મોટાના પારકાંતી જમીન પચાવી પડવાના ધંધામાંજ નિમગ્ન હતા, હેમાંના કોઈ ક્ષયરોગથી મરણ પામ્યાનું ઇતિહાસમાં તો ભાગ્યેજ જણાશે ! આવાં કલ્પનાજન્ય કારણો આપવા કરતાં ન આપ્યાં હોત તો ઈષ્ટ ગણાત. સાધારણ બુદ્ધિનાં અને સાધારણ જ્ઞાનવાળાં મનુષ્યો પણ હવે કર્મશાસ્ત્ર અને જ્યોતિષના અન્યોને દુનિયામાં વહેગ વધારવાનાં સાધનો ચિવાય બીજા અર્થના સમ જતા નથી. કારણકે જેના સત્યાસત્યની તુલના યદ્ય યદ્યે તેમ નથી અથવા જે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને અનુકૂળ નથી, હેવા સિદ્ધાન્તો અભિપ્રદા અથવા અન્ધપ્રદા વિના ભાગ્યેજ સ્વીકારી શકાશે. તેથીજ આ બુદ્ધિપ્રધાન વિજ્ઞાનદર્શી (Scientific) કાળમાં એવાં કારણો આગળ ધરવાં, એ પણ ગિર્યામમની અભિવૃદ્ધિ કરવાના પ્રયત્ન વિના બીજું શું સમજી શકાશે ?

વળી ક્ષયરોગના ઉપાયમાં “ કર્મવિષાક, બ્રહ્મચરિત તથા સુતપ્રેતાગ્નિ ઉપાય, ” એ પણ વાંચવામાં આવે છે. અહિં લેખકોએ બુદ્ધિના કંઈક આંધો સંકેત દર્શાવ્યો છે. પણ અહિં જે બ્રાહ્મણોનાં ઉદરરૂપી ટપાલપેટી તો હાજર જ છે, જેમાં ગિદાન્ત નાખ્યેથી દરદીઓનો રોગ માત્ર બરમ યદ્ય જતાનો !

પણ જે વસ્તુ માટે મ્હારે ખાસ વાધો ઉઠાવવો પડે છે, હું ધારું છું કે યજ્ઞ વાચકો મ્હારી સાથે મળતા યશે, તે એ છે કે “ સુત પ્રેત ” ની માન્યતા ધર્મો વર્ષો પછી એક કેળવણીના હિમાયતી અને સ્ત્રીઓને સુબોધ કરવાનો ઉદ્દેશ રાખનારા પત્ર દ્વારા લોકોમાં ફરીથી લાખસ કરવા પ્રયત્ન થાય છે ! સુન્દરી સુબોધ જેવું સુચિહિન વર્ગમાં બહેનો પ્રમાર પામેલું લોકપ્રિય પત્ર આવા પ્રયત્નોનો ભોગ યદ્ય પડે છે, એ પણ દિવગીરી બરેલું છે. “ સુતપ્રેત ” ની વાતો તદ્દન જૂરી અને હાનિકારક છે, એ અનેક પ્રમંજે, ત્રિવિધ પ્રમાણથી સાખીન યદ્ય ચૂક્યું છે. સદ્દ જાણે છે કે એની તરકડી વાનોની માન્યતાનો સ્ત્રીઓમાં પ્રચાર થાય તે

વળી વિશેષ શોકજનક છે. સ્ત્રીઓનાં રોગગ હવ્યોમા એવી અસાધ્ય, મલીન વાનો ઉતારવો, એ તહેમનાં મનમાં વહેમનાં, ખટીકનાં ખીજ રોષવા જેવું છે, જેને પરિણામે હિરટીરિયા જેવા દુરામટી અને દીર્ઘાયુષી દુષ્ટ રોગો તહેમના છરીરમાં ધર કરી મેસે છે.

આપના તત્રમાં સુન્દરી સુમોધમા જે ઉત્તમ, ઉપયોગી વિષય મામ્મી ગ્નુ કરનામાં આવે છે, તે માટે આપને ધન્યવાદ આપવાની જરૂર નથી. મૂજરાતી વાંચતારી આસમ તે તો આપ્યેજ જાય છે. આ પત્રની જાણીતી અવ્યવસ્થા અને ખેદકારક અનિયમિતતા છતાં વાચકોની જે મોટા સંખ્યા, રણનાં તૃપ્તાતુર મનુષ્યોની પેડે, તેની રાહ જોવાં કરે છે અને દરેક અંકને અન્નઃકરણ પૂર્વક સત્કારે છે, એજ આપના તત્રીતર્વું સાર્થક્ય છે. પણ આવા પ્રતિષ્ઠિત, મુખોધક માસિકમાં જ્યારે, સંસાર સુધારકોએ જહુ ક્રમે હકાદી કાઢેલા વહેમોને, ગમે તે સ્વરૂપમાં, પછી શ્યામની છાયા તથા અથવા વૈદ્યકના આશ્રય નીચે, ફરીથી દાખન કરવા પ્રયત્ન થતો જોવામાં આવે, તો દરેક દેશગ્રેમી મનુષ્યનો એ ધર્મ છે કે તેની વિરૂદ્ધ સખ્તમાં સખ્ત વાવો ઉઠાવવો.

લિ. “સુન્દરી સુમોધનો એક વાચક”

*** સુન્દરીસુમોધમાં પ્રકટ થતા વિષયો માટે લેખકે જે ઉચ્ચ સહભાવ બતાવવા કૃપા કરી છે, તે માટે હું તહેમનો આભારી છું. આ પત્ર તેઓએ વાચકોના હિતાર્થેજ લખ્યો છે, એમ પણ નક્કિ છે. “ક્ષયરોગ” વાળા લેખના અમુક ભાગ નબન્ધે તેઓ જે વાંધો ઉઠાવે છે, તે મ્હારા ધ્યાન ખેંચાર નથી. સ્વામીજીને તે મ્હે વિદિત કંપો હોતો અને તે વિષયમા વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ બલિષ્ઠમાં કરવા તેઓએ વચન આપ્યું હતું હું ધારૂં છું કે આ પત્રનો ઉત્તર તેઓ અનુકૂળતાએ આપશે લેખકને એક ખાખતની ખાત્રી આપરી અહિં જરૂરની છે. “ક્ષયરોગ” તો લેખ લખનાર અને સ્વામીજીના પરિચયમાં હું કેટલાક સમયથી આવ્યો છું અને મ્હને સમજાયું છે કે તેઓ વૈદ્યકના વિષયમા સમર્થ વિદ્વાન છે તથા અનુભવદાતા વિરોધી છે. વૈદ્યક ઉપચાર મંબન્ધી તહેમનું જ્ઞાન તથા અનુભવ વિશાળ છે અને અસાધ્ય મનાતાં દર્દો એમના ઔષધથી સારાં થયાં છે. એટલે એક વાત તો નક્કિ છે કે રોગના જે શાસ્ત્રીય ઉપચાર તહેમણે બતાવ્યા છે, તેમાં દોષ કહાડી શકવો સમવિત નથી તેઓને આર્થ, યુનાની તથા યુરોપિયન, એ ત્રણે વૈદ્યક પદ્ધતિઓની માહિતી છે, રોગ પણ મ્હે સંભળ્યું છે. અને હું આજા રાખું છું કે સ્વર્ગરચ બાઈ થી અમૃતલાસ પદિયારની પેટેજ સ્વામીજી પણ વૈદ્યકના વિષયોને લગતા પોતાના ખેલોગ જ્ઞાન તથા અનુભવનો લાભ સુન્દરીસુમોધના વાચકોને વખતો વખત આપના રહેશે.

રા. જ.

પુરૂષોત્તો પ્રેમ !

સુન્દરી સુમોધના અધિપતિ સાહેબ,

સ્ત્રી પુરૂષોનાં લગ્નમાથી ધણાં એવી રીતે માથ છે કે તે તપાસી જોઈએ તો આ પેણને ધણું જાણવાનું, વિચારવાનું મળે આ ગ્રંથમાં તરણ પુરૂષો અને કન્યાઓનાં લગ્ન-

તો તેમજ સ્ત્રીઓનાં પુનર્લગ્નનો વિષય આશ્ચર્ય રાખીશું. અહીં માત્ર ફરીથી સંસારની ધોસરી ઉપાડના ગ્રેમી પુરુષોના વિવાદ વિગેજ આપણે તપાસ કરી જોઈશું. મને ખાતી છે કે આ બાબતમાં સર્વ કોઈને જણાયા વગર રહેશે નહીં કે પુરુષોનો ગ્રેમ કેવળ આશ્ચર્ય છે! આ સત્તાલની અર્થાથી કેમને રમુજ પડશે પણ ઘણાં દીલગીરીયો થશે. ક્રમ તો મહત્વની બાબત જોઈએ તેટલી અર્થ યતી નથી એમ મનુષ્યોને આ પત્ર લખનાર સાહેબ હું કહું છું.

મરી ગયેલી બાપડીની પાછળ પોતે મુકીને અને કુકેલો કરીને રહનારા, શોકને ખાતર મળ્યું નહીં ખાનારા તથા કાળી બાપડી વગેરે અગમીનીતા ઘણાં ધારણ કરનારા, મરી-જણ એકલા અહુલા રહેલા ધણીઓનો જેમ તેટો નથી, તેમજ સ્વર્ગસ્થ ધર્મપત્નીના મરણના દુઃખમાં કુખી જઈ કવિતાઓના મોકા કહાડનારા, તેમને પુસ્તકો અર્પણ કરનારા તથા કાળી લીટીઓવાળા કાગળો ઉપર લખનારા બીજાના મૃદબંધ બની ગયેલા પતિઓની પણ ખોટ નથી. આ ગ્રેમી સંસ્કારનો વિષે એક સત્ય જણાવવા જેવું છે. એમાંના સર્વ કોઈ પુનર્લગ્ન કરવાને તો તૈયારજ હોય છે, પણ અમણ માણસો રમણનાર્થથી “નવી” લાવવાની અવગણમાં પડે છે અને ભણેલા જરા આવગણ કરીને પછી તેમ કરે છે. પણ સૌથી ફરીથી પરણવાના, એ તો નથી. પરણવાના તો ખરા-ખરા ને ખરાજ! તેમની સ્વર્ગવાસી પ્રિય પત્નીઓના આત્મા બીજા કેમ રીતે સંતોષ પામે?

સંસારના કીડાને તો લાગણી અને જુદીની કડવામ સહને કરી પડતી નથી. કારણ કે એ બાપડા સમજે છે કે બાપડાને પોતાનો કામ ધંધો હોય તે કાંઈ મુશ્કેલી દેવાય નહીં ને ધરમાં ધણાં માણસો હોય, છોકરાં હોય, તે બધાંનું “ધરવાળા” ન હોય તો પોતાનાથી કંઈ મુશ્કેલી પડે નહિ. ભણેને બધાં એકાં બળાને લડે, વડે, કાઢ્યા કરે, કકસ કરે, પણ એ નાં એ બેરાં ધર તો સંભાળશે?—કુટુંબની જાળ તો નીબાવશે? આમ હોવાથી ધંધા-દારી માણસ બેઠું લાવે છે અને તે માટે “જુની” મગી જાય તે વખતથી—સમગ્ર હોય તો તો રમણનાર્થથીજ, (અને વખતે બાપડીને અમાધ્ય રામ હોય તો તે પહેલાંથી પણ) “નવી” લાવવાની બાંજગમાં પડે છે અને લાવે છે ત્યારે જાણે મોટી ફતેહ થઈ હોય એમ વરરાજ બની હાંપનાં વાળ વમકાવતા ઘેર આવે છે!

હવે આપણા વિદ્વાનો શું કરે છે તે જોઈએ. ધણીબાણી માંદો હોય ત્યારે તો એ પણ જની થકે એટની આકરી કરે છે અને છોકરાં હોય ને જરૂર લાગે તો મરણ પધારી ઉપર પડેલી પાતીને વચન આપવામાં પણ ચુકના નથી કે “હે પ્રિયા! તારાં છોકરાંને ખાતર હું હમેશાં વિધુર વહીય”. બીજું વધારે તે બીજાના શું કરે? વળા બાપડી મરી જાય પછી બાવા જોગી બનવાની વાતો કરે છે, અસાર ખારો લાગે છે ને હવે તો ધર્મની ચોપડીઓ વાંચી છે, એમ કહે છે. પણ એ બધો રમણના વિગમ ક્યાં મુધી આવે? ધામે ધામે દુઃખનું જોયાક દહાડા થાય છે. હવે એમને પરણવું તો છે ખરું પણ પહેલાં આવેલાં માગાં પાછાં દહાડા છે, પોતાનાં વડીલાંને ના કહી છે, લોકોમાં જાહેર કયું છે કે હું કદી પણ પરણવાનો નથી. એટલે કરું કેમ?—પણ પેતે કાલા બણેલા માણસ એટલે જાત જાતની મુક્તિનો કહાડે દરેક જાણ નથી નથી તરેહની ખટખટ કરે છે અને પોતાની મૂખાઈ યમ ગયેલી, તે રહ કરીને મારે ફરીને બાપડી મધેરા જેવી ચતુરાઈ ચમારી “નવી વધુ” તેઓ પણ મ મધુમધી લઈ આવે છે!

એક સુધારક બાઇએ પુરોના પુનર્લગ્નની (વરતી પત્રક જેવી) એક નોંધ તૈયાર કરવા માંડી છે, તેમાંથી થોડાક બહુવા બેગ ઉતારા અહિં આપું છું. એથી ખાતી થયા વગર નહિં જ રહે કે પુરોનો સ્વર્ગસ્થ પત્ની માટેનો પ્રેમ એ કેવી અદ્ભુત, અગમ્ય વસ્તુ છે ?

૧. જો પોતાની ધણી નાંખી દીધા હતાં ફક્ત આખાપને ખુશી કરવાને જ પરણ્યો ! પોતે વકીલ છે. ઉંમર આશરે વર્ષ ૩૮-૩૯-માની ૧૩ વર્ષ. આગલા લગ્નના ત્રણ દીકરા હયાત છે, બે પરણ્યા હતા છે. મોટો ૨૦ વર્ષનો, તેની વધુ ૨૦ વર્ષની. સોથી નાનો ૧૪ વર્ષનો.

૨. ઘેની ઘરડી માતાએ આપવાત કરવાની ધમ્મી આપવાથી તેણે ફરી લગ્ન કર્યું ! ૩. ૧૫૦ ના માસિક પગારવાળો અમલદાર છે. ઉ. વ. ૪૫-કન્યાની ૧૬. બે દીકરીઓ છે. એક બાળ વિધવા ૨૫ વર્ષની; બીજી ૨૨ વર્ષની છે, તેને બે છોકરા છે. રૂ. ૨૫૦૦ ખાવા આપીને “ નવી ” લઈ આવ્યો.

૩. જ નાં છોકરંની સંભાળ કોઈ લે તેમ નહિ હોવાથી, તેમને માટે “ નવી માતા ” લાવ્યો ! શ્રીમંત છે. ઉંચી કેળવણી લીધી છે. સ્વપત્નીને માટે તેણે લખેલી ખરા પ્રેમની કવિતાઓ છાપામાં વપાયા છે. ઉ. વ. ૪૩-કન્યાની ૧૪. બે દીકરીઓ અને એક દીકરો છે એક દીકરી અને દીકરો પરણ્યાં છે. એક દીકરીને ફરજ છે. દીકરાની વહુની ઉંમર ૨૧ વર્ષની છે. નાની દીકરી ૧૩ વર્ષની છે.

૪. જ પોતાને ખાવાપીવાની ધણી અગવડ પડતી હતી તે મટાડવાને ફરીથી લગ્ન કરીને “ સોયમણ ” લાવ્યો ! ૨. ૭૫ નો પગારદાર છે. બી એ ધણી છે નિશાળ ખાતાગી છે. ગત પત્નીના શેકમાં ચારવર્ષ લગ્ન ન કર્યું. પાછળથી નિરપાયે પરણ્યો. ઉ. વ. ૪૦-કન્યાની ૧૦. બે હમ્મરનો વીમો ઉતારાવેલો પડ્યો અને હમ્મરેકનું કંઈ લગ્ન, ખાતેના ખર્ચ પૈસા આપવાનું હતું બાકી છે.

૫. જ એ વકીલ સમાંના આગ્રહથી પોતાની “ સેવા કરવાને ” “ દાસી ” આણી છે ! જમીન જગીર છે, વેપાર પણ સારો ચાલે છે. ઉ. વ. ૪૦-કન્યાની ૧૫. શરીર તદ્દન જર્ણ થઈ ગયું છે. રોગથી ગરેલું છે. હમેશાં માથે રહે છે. બે દીકરા પહેલી બાઈએ મુક્યા છે ને બીજી બાઈની એક દીકરી છે. “ નવી ” આવ્યા પછી એમની સાથે નથી જવું. તેથી દીકરા એ બંને પરણેલા છે તેમને જુદા ઘરમાં રાખ્યા છે અને દીકરીને હતું પરણાવવાની બાકી છે, તેને મોસાળ મોકલી દીધી છે. કેવિસ તથા કેળવણી અને સંસાર-સુધારા કોન્ફરન્સમાં મદદ કરે છે તથા ભાગ લે છે.

૬. જકે તો ફરી લગ્ન કરવામાં કેવળ આત્મ ભોગ આપ્યો છે ! ન્યાતમાં કન્યાને બીજા કોઈ યોગ્ય વર નહોતો તેથી તેનાં માખાપના આગ્રહથી તેને ફરીથી લગ્ન કરવું પડ્યું છે. ઉ. વ. ૫૨-કન્યાની ૧૪. પોતે મોટી વેપારી પેઢીમાં એનજર છે, પૈસાદાર થયો છે. સમસ્ત તથા સાળાઓને લગ્ન પછી ધણે રોજગારે લગાડી દીધા છે. આગલા લગ્નનો મામોલ (વહુનો મામો) પોતાને ઘેર રહેતો હતો તેને “ નવી ” એ રૂબરૂ આપી દીધી છે. પોતે એમાં રોગથી ખીણાય છે, દાક્તરોએ તેને લગ્ન માટે નાલાયક જાહેર દીધા હતા.

૭. જી એ પણ પ્રાંતિ ભોગ આપ્યો અને પોતાની સ્ત્રીના મરણ પછી એક માસમાં “ નવી વહુ ” ને ઘરમાં લાવી બેસાડી સરકારી ખાતાનો મોટો અમલદાર છે. ધણી પૈસો

એકઠો કર્યો છે. ઉંચી કેળવણી લીધી હતી; અત્યારે તેમાંથી કેટલી રહી હતી, એ સવાલ છે. ઉ. વ. ૫૦-૬૦નાની ૧૫. છોકરાને ઘેર છોકરાં છે. પોતાને પાંચ દીકરા અને ચાર દીકરીઓ છે. સહુથી નાનો દીકરો ૧૦ વર્ષનો છે. નાની દીકરી ૧૬ ની છે. કન્યાઓ એવો આશય કર્યો કે પરણું તો તેનેજ પરણું, તેથી નાર્થલાન તેને લગન કરવું પડ્યું, એમ કહે છે. ન કર્યું હોત તો તે કન્યા જરૂર આપણાત કરત ને તેવું પાપ પોતાને લાગત! બાકી ૨૬, પત્ની માટેનો તેનો પ્રેમ અનહદ છે. હજી પણ પોતાના દિવાનખાનામાં તેની મોટી છબી રાખીને સવારમાં ઉઠીને તેનાં દર્શન કરે છે અને નાહીને પુજા કરે છે. “નરી”ને આ વાત પાલવતી હોય એમ જણાતું નથી. આગળ ઉંચર-જે થાય તે ખર્ચ લગન થયે હજી થોડોજ વખત થયો છે.

૮. ઘણું એક ઉપર ખીજી પરણી લાગ્યો છે. “લુની” માંદી રહે છે. મરવાની તો છે પણ જોષએ તેટલી તાકીદથી તે મરતી નથી. તેથી ધીરજ ન રહી અને “નરી” લઈ આવ્યો! મુનીવર્ધીની ઉંચામાં ઉંચી પડવી એને મળી છે અને ગરીબાઈમાંથી સારી સ્થિતિમાં, પોતાની વિદ્યાના બળથી, આવી શક્યો છે. જળરો સંસાર મુધારક ૭ (હનો ?) અને સરકારી નોકરી સેના પહેલાં તેવોજ દેશોદ્ધારક બાપજીકાર પણ ગણાતો ઉગર આયરે વર્ષ ૪૦ ની હતી. (ખીજી વધારે હકીકત હજી મળી શકી નથી.)—

૯. સાદુ નોકરીયાત માણસ તેથી ઘરડા પિતાની ચાકરી કરે એવું કાંઈ માણસ નહીં મળવાથી ફરીથી લગન કરીને “લુની” લઈ આવ્યો! ઉ. વ. ૪૨, -કન્યાની ૯. બેનની દીકરીનું સાકું કર્યું ત્યારે “નરી” ઘેર આવી! પોતાને દીકરી થાય તે બેનના દીકરાને માટે સાટામાં લખી આપવાનો દસ્તાવેજ કર્યો છે. પોતે કવિ અને જાણીતો લેખક છે. એક પ્રસ્તુત સ્વર્ગવાસી પત્નીને અર્પણ કર્યું છે. સંસાર મુધારા માટે આગળ પડતો ભાગ પણ લે છે. છાપામાં ધણીવાર નામ જોવામાં આવે છે. આગવી ખાવડીનાં છોકરાંનું મોસાળમાં બરણ પોપણ થાય છે!

૧૦. જે પોતાની ઝીંતે બેહદ પ્રેમથી ચલાય છે પણ પાછળથી તેને સમજાયું કે “લુની”ની સાથે તેની કુલ “દેહલગન” થયું છે એટલે પોતાને કાંઈ મુક્તિ મળે નહીં. તેથી ફરીથી “રેહલગન” કરીને એક ઉપર ખીજી લાગ્યો છે! ૪૩. વ. ૪૨, -કન્યાની ૧૨. ગુજરાનનો સાધન સાધારણ છે પણ ન્યાતમાં કન્યાની અછત હોવાથી રૂ. ૧૦૦૦ અને પાછું આપીને “નરી” લઈ આવ્યો. ને ઘર ગીરો મુક્યું છે તે તો છુટે ત્યારે ખર્ચ! “આગવી” સો અને તેનાં બે છોકરાં છે, તેમનું ગુજરાન પણ માંડ માંડ નીભાવી શકે છે. તેમાં આ “નરી” તો ઉમેરો થયો છે. પણ તત્વચાન ઉપર વિરોધ પ્યાર છે અને ગઝલો લખીને પોતાની ધુનમાં મસ્ત રહે છે. પૈસા આવે ત્યારે ખાપ છે ને ચમન ઉઠાવે છે, ન હોય ત્યારે “હરિગુણ ગાય” છે! નીરો ન કર્યો હોય ત્યારે સારો માણસ જણાય છે. “નરી”ને લાગ્યો તેથી કાંઈ “લુની” ને છુલતો નથી. કહે છે કે “ચાહીય હું બેયને!” †

• “રેહલગનની વિધવાને પુનર્લેખ સમાન પાપ નથી; “દેહલગનની વિધવાને પુનર્લેખ સમાન મુક્તિ નથી.”

† જે નામનું અને અર્થનું ૨૮. શ્રી કથાખીનું એક માર્ગ છે.

ન્યાતાપાય કવિ.

ત્રેમની કવિતાઓ લખનારા તથા સ્નેહ વિષે વિવેચન કરનારા આ પૃથ્વીના સાક્ષરો-
માંથી કોઈ લેખવડે અથવા બાપણુદ્વારા આ વિષયમાં સત્યવસ્તુ શી છે તે સમજાવે, તો
આમો અચાન પ્રાણીઓને બહુ લાભ થાય.

આ તપાસમાં એક વિચિત્રતા મને જણાઈ છે. તેની નોંધ કરવાની જરૂર છે. જેમનાં પુન-
ર્જન્ન થયાં છે, તેમાંથી ઘણાખરા, સપળા પુરૂષો સારી સ્થિતિમાં છે. તેઓ બાપડા સર્વને
મા બાપ, બાઈ બાઈ, સગાં મંબંધી, વિગેરે હર કોઈના દમાણુથી ફરીથી લગ્ન કરવું પડેલ,
એ વાત જાણીતી છે ! છતાં એમ કેમ બને છે એ કોઈ કહેશે કે આખા દેશમાં જ્યારે
આટલા બધા પુરૂષો વાંઢા મૂકે છે, ત્યારે માત્ર જેઓ પૈસાવાળા છે અથવા નાણાં મંબંધી
સારી હાલતમાં છે તેઓને જ આવા દમાણુનો-આમહતો પ્રહાર ખમવો પડે છે ? એમ કેમ
નથી બનતું કે ગરીબ સ્થિતિના વાદાઓનું એક વખત પણ લગ્ન થાય એટલા સાર
એમનાં વડીલો, સગાં વહાલાં એમના ઉપર ખીલકુન દમાણુ નથી કરતાં ?-આ વાત
સમજાતી નથી. મને પોતાને તો લાગે છે કે પૈસો હોય છે ત્યાંજ આવા લગ્ન થાય છે,
એટલે કોઈના દમાણુના જે બહાનાં ગોઠવવામાં આવે છે તે ફક્ત બહાનાં જ છે ! ગરીબોને
પણ પરણવાનું મન હોય, એમને પણ વૃદ્ધ માતાપિતા આપઘાત કરે એવાં હોય, એમને
પણ “સ્નેહ લગ્ન” કરવાં હોય, પણ પૈસાની ગેરહાજરીમાં તેમ બનતું નથી. તેથી એમ
યજ્ઞ માની ચક્રાચક્રે લોકો ખીજના આમહથી ફરીથી લગ્ન કર્યાનું કહે છે, તે વાત તદ્દન
ગલત છે. અને પોતાની પૈમાની અનુકુળતાને લીધે, મોજ શોખ ભોગવજાનેજ તેઓ પરણે
છે, એ વાત નક્કી થાય છે. છતાં કોઈ સજ્જન મારી જીવન યતી હોય તો સમજાવવા કૃપા
કરશે હું તેમને અન્તઃકરણપૂર્વક આભાર માનીય.

આ રીતે “પુરૂષોના ત્રેમ” પોતાની સ્વર્ગસ્થ પત્ની માટે ફેટલો હોય છે, તેનું
કાંઈક દર્શન વાંચનારને થયું હશે. હવે પરણ્યા પછી વિદ્વાનોની બાપડીઓ (નવી તેમજ
જુની) ની શી હાલત થાય છે તે વિષે કોઈ ખીજે પ્રસંગે જોઈશું.

લિ. સિ. “ચકોરી.”

અશ્રુચિન્દુ.

(૫૪ ૧૨૨ માંથી આદ્ય)

પૂર્વાન મન્યાસીના પોઠારથી ચહેરેચહેર કોલાહલ મચી રહ્યા. પર્યટર જેવાં હૃદય પણ
પીગળે, એવાં હૃદયભેદી ચિત્ર રજુ કરી, તે પોઠાર કરવા લાગ્યો; ખીજાં બી લોકોનાં દુઃખ
પોતાની જાતે તે જોતો હતો અને આંખમાંથી પડતાં આસુ તે બરી લેતો હતો.

શુદેવની સમીપ આવી શીખે નિરાચ યજ્ઞ જાળને કહ્યું: “સ્વામીજી બહુજ મહેનતે
આટલાં આસુ પ્રાપ્ત થયા છે.”

સંસારના સ્વાર્થ ઉપર યોગીરાજની આંખોમાં પણ આંસુ આવ્યાં અને કળચીઓ
ફોહલ બરાધ ગયો. પછી તે લોટા હાથમાં લઈ તેઓથી બોલ્યા: “આટલાં આંસુથી
જગતનાં સ્વાર્થો આસુના ઝેરને દૂર કરી ચક્રાચક્રે તેમ નથી આમોસ ! આખી દુનિયામાં
ખીજનાં દુઃખે દુખી થનાં મનુષ્યો કયા છે કે જેમનાં આસુવડે તે અમૃત બની શકે ?”

નકલી નારીઓને નુકતેચિની.

મે. મુંદરી સુબોધના તંત્રી જોગ,

સુધરેલી પારસણોએ ધુત્રપાન પણ આરંભ્યું !—

“પારસી બેરામાં ખીડી પીવાની દાખલ થતી નવી બદી” એ શીર્ષકવાળા એક ફકરામાં એક આવાહિક પત્ર પારસી સ્ત્રીઓને મળતી હક પારસી છૂટના મંબધમાં જણાવે છે કે, “જે દરેક પારસી માઆપ પોતાની હોકરીઓને જરા બહુ છટકી ન જવા દઈ મર્યાદા પાળવાનું શીખવે તથા તેના હિપર યોગ્ય દેખરેખ રાખે, તેની પોષાક પહેરવાની, અયોગ્ય પદ્ધતિમાં જરા સુધારો કરવાની ચીવટ લે અને તેમને સ્વછંદે અત્રતત્ર વિહરવા ન દે, તથા ધર્મની કેળવણી બચપણથીજ આપે, અને મોટું બેડું ન થવા દેતાં ૧૪ વર્ષની કીશોર વયમાંજ પરણાવે, તોજ પારસી કોમમાં અને ખાસ કરીને ચાલી આપચીપવાળી પારસણોની રીતમાતમાં સુધારો થશે. આજ કાલ તો “મોટા, ધરતી” પારસણો ખીડીઓ પીતાં પણ શીખે છે ! એ તો ખરુંજ છે કે યુરોપીઓમાં પણ (કે જેમનું આંધળું અનુકરણ કરવાજ પારસી ભાઈઓએ અંપધાર્યું છે) હલકી કોટીની મહમોજ ખીડીઓ ફૂકે છે. તો પછી આ પારસી સ્ત્રીઓ ! તમે કંઈ નીતિને આધારે, કોનું જોખને આ નવું ધર્તીંગ પકડ્યું ? વેશ્યાના જેવાં કપડાં પહેરવાં, ગમે તેને “સાહેબજી” કહીને મળણું ભેટણું, સ્ત્રી હોખને સ્ત્રીનાં લગજા વગેરે જે મુખ્ય હયાં લક્ષણો હોવાં જોખએ તે લક્ષણોને નેવે સુકી દેવાં, વકીલ કે બેરીસ્ટર કે કાકતર વર મળે તોજ પરણાવાની હઠ લઈ બેસણું અને ન મળે તો યુવાવસ્થા નકામી ગાળી તેનો દુરુપયોગ કરવા તરફ નજર દોડાવવી, એ બધું અતે તો નાશ-મારકમ સમજી રેવું.”

તા. ૬.

સ્વાગત સદન.

નીચે જણાવેલાં પુસ્તકો મુન્દરી મુખોષ મંદિર ખોતે મળ્યાં છે. તેની પહેલું ક્ર. ઉપકાર સાથે આહરે કરે છું:

૧. સ્ત્રી હિતોપદેશ-સ્વર્ગસ્થ ગાં. સ્વ. જમનાબાઈ સક્કા સ્મારક અંક.

આચરે મહોટાં ૩૫૦ પૃષ્ઠ એક રંગીન તથા બીજી દસ છબીઓ, પાકું પૃ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

પ્રકાશક: મુંબાઈના ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ તરફથી રા. રા. કેશવલાલ લીખાબાઈ મણિયાર, (નંબર ૧૧, બાલુમંગા, વાલકેશ્વર, મુંબાઈ.)

૨. રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

વિસ્તૃત, સચિત્ર જીવન ચરિત્ર. ૭૫૦ ઉપદેશમૃત મહિત. આચરે ૮૪૦ પૃષ્ઠ. ચાર રંગીન છબીઓ પાકું સોનેરી નામવાળું પૃ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦ લેખક તથા પ્રકાશક: રા. રા. ઠાકુલાલ રામચંદ્ર મહેતા, સંપાદક-“સસ્તી વાર્તામાળા,” (દાણાપીઠ, નવોવાસ, વચ્ચી પોળ, અમદાવાદ.)

૩. ગાં. સ્વ. રમણલક્ષ્મીના લેખો.

આચરે ૫૪ ૨૫૧ પાકું પૃ. એ. છબીઓ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૪-૦. લેખક: અક્ષર વાસી જીવન ગાં. સ્વ. રમણલક્ષ્મી ત્રિજોવનદાસ મોદી. પ્રકાશક રા. રા. સવાઈલાલ દોમોદરદાસ મોદી તથા રા. રા. કિશોરલાલ ધનસ્વામલાલ મણિયાર. (સાબરમતી)

૪. સ્વ. દેશભક્ત ગોપાળકૃષ્ણ ગોખલેનાં વ્યાખ્યાનો. પુસ્તક બીજું.

(દેશાન્તરે વસવાટ સંબંધી આચરે ૫૪ ૧૫૦ પાકું પૃ. આઠ છબીઓ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦. બાબાન્તરે કર્તા રા. રા. તરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ. પ્રકાશક, ઓલ ઈન્ડિયા હોમરૂલ લીગ, (મુંબાઈ.)

૫. કેટલાક સંવાદો

આચરે ૫૪ ૧૧૫ પાકું પૃ. પાંચ ચિત્રો. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦. લેખક: રા. રા. આંપરી વિઠ્ઠલદાસ ઉદેશી. (૧૦૨, ૪ સોમરા ચીતપુરેશ, કલકત્તા.) સોલ એજન્ટ. રા. રા. જીવજીલાલ અમરથી મહેતા. (અમદાવાદ.)

૬. સરે રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરનાં સંસ્મરણો.

આચરે ૫૪ ૨૮૮ પાકું પૃ. (વિવિધ અંકમાળા: અંક ૪૨-૪૩, વર્ષ આશુ. સં. ૧૯૭૪.) મૂલ્ય રૂ. ૦-૭-૦ અનુવાદક: રા. રા. અંબાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી, બી. એ. (ભરૂચ)-સંપાદક અને પ્રકાશક, શ્રીયત્ લીલુ અમ્બાજી (કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ.)

૭. એક જીવનચરિત્રની કથા અને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન.

જાના કદનાં આચરે ૫૪ ૧૦૦ પાકું પૃ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦ લેખક: રા. રા.

હરિલાલ માણેકલાલ દેસાઈ, બી. એ. (વડોદરા)

૮. કાંચનમાળા.

અદ્વૈત-રમ્ય-કાવ્ય-કથા. આચરે ૫૪ ૩૨૫ મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦ (માસિક મનો-રંજનના આહોકોને બેટ.) અનુવાદક રા. રા. વિઠ્ઠલ સીતારામ શુભંર. પ્રકાશક, મનો-રંજક અંક પ્રસારક મંડળી. (ગીરગામ, મુંબાઈ.)

વાલ કાવ્ય.

મા.

લેખક:—રા. રા. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઝોઝા.

(ચોપાઈ)

મા તે દેવી આપો આપ,
તેના હેત તણું નહિ માપ,
ધડોંભર દેખે ન માઈં મુખ,
તો પામે મન અનિચય હ ખ.
ધરે ન દિલમાં મારા દોષ,
કદોં લાવે નહિ મુજ પર રોષ,
સામગ્રી મારા ઠાલા બોલ,
હરખાએ મનમાદિ અંતોલ.
સાઈં ખાલુ ન પોતે ખાય,
મુજને આપીને હરખાય;
સમય નિઠાજ છુટપાનો ધાય,
રસો જોવા કરતી માય.
જો જરી મોડું મુજને ધાય,
મારી મન અતિચય અકળાય;
ખીજ ખાજને પૂછે બાઈ,
દોડો તેં મુજ ખાલુ કપાઈં ?
ત્યાં તો મુજને દેખી માય,
રાજ યજ્ઞને સામી ધાય,
મારી ખજુતરો સાખાન,
ઉચ્છી મન યાયે શુભતાન.
ધણા લડાવ્યાં હેતે લાડ,
જોનો વાળા ચમચ ન પાડ;
સુખી કરવા દુખી પોતે ધાય,
એ ઉપકાર નહિજ બૂલાય.
દિલ તારૂં નવ હું દુભરીય,
સદૈવ હુજ આરા પાળીય;
જીંદગીંભર સુખમા રાખીય,
લઈય નિરંતર મજ આસિય.

સુન્દરી સુખોદ : માસિક વધારો.

આપણાં બાળકો ઉપર દેશનું અવિભ્ય આધાર રાખે છે, આપણી ખેતોના દાણમાં બાળકોનું અને આપણું પરમદિવ છે, તથા આપણા અનુભવી સદાય વિના પ્રજાતિ પતી મરિન છે. આથી-પોતાનામાં તેમજ આજો, પુરો, અને બાલકો, સર્વમા સહાયાર અને સુવિચાર, તથા ઉદ્યોગ, સત્ય, પ્રેમ અને દુશ્મનનું પ્રાપ્ત્ય થાય, એમ નિરત્નર પ્રયત્ન કર્યા કરે, એમ બાલક સંતાનોનું ખરું દેશરત છે. *

પુ. ૧૬ સું.]

મે-બુન, ૧૯૧૯.

[અંક ૫-૬.

સરસ્વતી.

પ્રભુના આદેશ.

લેખક: શ્રી. હરિગંગા બેન.

૧.

હે તાય ! જીવ જ્યાં સુધી આપશ્રીના ચરણમાં આવતો નથી ત્યાં સુધી તે અહીં નિરંતર મોહ પામે છે; પણ, હે દેવ ! તે જ્યારે આપશ્રીનો દાસનુદાસ થાય છે ત્યારેજ તે સત્યર મગ્નસિધુને તરે છે.

૨.

જેમ નિર્મલ આકાશ રમણીય રત્નનિપતિથી તે પ્રકાશવાન તારાગણોથી સુરોમિત જણાય છે, તેમ તારે તારું નિર્મલ હૃદય નિત્યાનિત્યના વિવેકથી ને દૈવી સંપત્તિરૂપ સદુગ્ધી સુરોમિત રાખવું જોઈય.

૩.

શીતલ, નિર્મલ ને સુગંધમય જલથી ચઢાર નીકળી, નિવાધના મધ્યાનહ મંદર તાપમાં પ્રમળ કરયા નીકળવું, એ તને સુખદાતા નથી પણ દુઃખદાતા છે. એ સ્મરણમાં રાક્ષજે.

૪.

પર્યંત જેમ પોતાનાં અંગોમાંથી નિર્મલ જલનાં ઘરણાં યદેવા દે છે, તેમ તું તારા ચિત્તમાંથી ધણિય વિચારોને ઘાણીદ્વારા ચઢાર નીકળ્યા દે. પર્યંત જેમ શીન

જનોને યા અર્થાને કાષ્ટ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ આદિ તથા ધાતુ આદિના ઘનવઢે સંતોષ આપે છે, તેમ તું પણ તારા મન, ઇન્દ્રિયોને શરીરાદિવઢે દીન તથા અર્થો જનોનું નિર્દોષ દિત યથાશક્તિ આપી તેમને સંતોષ આપ.

૫.

મનવઢે કોઈનું અનિદ્ય ચિંતવ્યોદ્ય નહીં, યાળીવઢે કોઈને અપ્રિય ને અદિત-કર ઘચન કહીશ નહીં, ને શરીરવઢે કોઈને દ્વેષવુદ્ધિ પૂર્વક પોઢા કરીશ નહીં. સ્થાન, વસ્ત્રો, શરીર, ઇન્દ્રિયો, ને મનને પવિત્ર રાખજે. અન્ન વછાદિ, ભોગ્ય પદાર્થો પોતાના પ્રારબ્ધાનુસાર જે મલે તેમાં સંતોષ રાખજે. તારા મન ઉપર શુભ સંસ્કારો પાઢે પણ પવિત્ર પ્રયોનું ઘાંચન મનન અચકાગાનુસાર કરજે.

૬.

વહુજ વિચારીને જોઈતું ઘોલજે; ઘોલ્યાં પહેલાં ઘાળી તારી છે પણ પછી તું તેને આધીન છે. વિચારીને ઘટારના પદાર્થો જોજે; જોયા પહેલાં ચશ્ત્ર તારાં છે, પછી તું તેને આધીન છે; નહીંતો પશ્ચાત્તાપ કરવાની સ્થિતિમાં મૂકાઈ જશ.

૭.

જે વિચાર કરીને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે તે વિચાર નજ કર. જે ઘચન ઘોલીને પાછલ્લથી ગ્લાનિ ઉપજે તે ઘચન નજ ઘોલ. જે ઘચન સાંભળી જીપને શ્વેદ થાય તે નજ સાંભળ. જે ક્રિયા કરવાથી પશ્ચાત્તાપ થાય તે નજ કર. અર્થાત્ પાળી પહેલાં પાલ ઘાંધીને સર્વદા રહે.

૮.

જો તું પતિ દોય તો પ્કપત્નીવત પાછી તારી પત્નીના જીવાત્માનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કર, ને જો તું પત્ની દોય તો તારા પતિની આજ્ઞાને શુદ્ધ ભાવથી અનુસરી પતિવ્રતાશિરોમળી થયા સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેજે; તું પિતા યા માતા દોય તો તારી સંતતિ, નીતિયાન, ધાર્મિક, ઉદ્યોગી તથા કર્તવ્યનિષ્ઠાવાલ્લી થાય તેથી પ્રયત્ન કરજે.

૯.

તારા ગૃહની આસપાસનો ભાગ પવિત્ર રાખ. ગૃહ પવિત્ર રાખ. ગૃહમાંના પદાર્થો સ્વચ્છ રાખ. તારું શરીર પવિત્ર રાખ. ઇન્દ્રિયો અને હૃદયને નિર્દોષ તથા નિર્મલ રાખ. આ જાતની પવિત્રતા તને મારા પવિત્ર ધામમાં લાવશે.

૧૦.

તું મારામાં કાલિ પ્રદિત, નિઃસ્વાર્થ, વિશુદ્ધ પ્રીતિ રાખ; ત્યારેજ તને મારી અમોઘ કૃપાનો લાભ મળે. મારી કૃપાથી તારી સઘળી પ્રતિફલતાઓ દૂર થશે;

કાવ્યકુંજ.

લક્ષ્મીગીત.

લેખક: શ્રીયુત્તમ "વિનોદકાન્ત."

(શારદાચરિત્રાદિત.)

જોનાં પુણ્યસ્વરૂપની પ્રતિકૃતિ આ વિશ્વલીલા-લક્ષ્મી,
જેની અદ્ભુત શક્તિ ને કૃતિ સહુ સદ્ભાવનાથી રમ
જે પ્રેમી પ્રભુના પ્રતાપી યજ્ઞનાં સદ્ગાન સો યે કરે,
આશીર્વાદ અનુપ જો મુશ્કેલી આરભમાં માગીયે.
આજે દુર્ભગવલ્લ ધન્ય મગલ દિને, તેજ પ્રભા પૂર્વમ
પ્રાતઃવેળે ચૌં રમ્ય દીર્ઘા રહી'તી, ને કિરણો સૂર્યનાં;
સોનેરી ઝરણાં સગા નદીને આજે દાદવારે વિગે,
ફલવાને નદીવચનાં પ્રીત થકી ને પ્રેરતાં હર્ષને.
આતી ક્રાન્તિ પ્રભાતની નવલી જો, વાયુની સગે રમે,
ને દીકા થકી શાન્તિ સર્વ યૂગિ શું જો ભેલડી પાપરે,
તેવાં ઐશ્ય પ્રકાશ ને મધુરતા, જો દમ્પતી ! પ્રેરજો,
ને આ જીવનપન્થ શુ પગપજો, શાન્તિ-સુધા રેલજો.
શોભા મંડપની સુવામ ધુનતા, રતનાવલિની પ્રભા,
હોઝિલા મર્મી સૌમ્ય કંઈ-મધુરી સો સુન્દરીની છટા,
વસાવળીની કંઈ અલક ને મન્દોની ગમ્ભીરતા,-
જો સો સચવતાં પવિત્ર દિનની પ્રલક્ષતા હર્ષદા.
એવી પુણ્ય પવિત્રતા, રમિકતા, આનન્દ, ઉત્સાહ ને,
મૂર્તિ વેગવતી વસો નિશ્ચિને, આ દમ્પતી જીવને.
સ્વર્ગેથી સહુ દેવદેવ ! નિરખી, હુંદુભિ વાળે અને
મોર્ધાં સૌરભ રેલતાં કુલ તણી જુલ કરીને હવે,
મીઠી દષ્ટિ કરી તમે નયનથી, વર્ષા આપી સ્નેહનાં,
બહાને મુગ્ધ વધાવવા રતનથી કે પાદવે અપ્પગ.
તેના દિવ્ય વધાવણાં ઉભયના આત્મા અને આયને,
અન્તોધી, પંજી શાન્તિથી મુગ્ધને કે આમ ઉદ્દેશોધરો:
“જેવા રમ્ય મુગ્ધની રેલમ તણાં જો સુત મૂંઝાય ને
હોરી મુગ્ધ, સન્દ્ર ને સમ્મ જે જો સુત ફેરી અને,
તેવા જિન આત્મ જો કુર્વાન આ જોગ્ય આજ અને
રૂઝ મન સમા વણાઈ રહીને એકાગ્ર નિત્યે રહે;
અકિત એકંથે મદા વિશ્વસને જો ઐશ્ય માધે ઉડું,-

એ આશીર્વચનો મુરાવય યજી દેવાયથી લાવું હું ”
 આજે ચોખ્ખણ હિન્દના ગરબું રહે સ્વાર્ત્ત્યની હાકથી,
 મોલા મોહન, માલવીય મધુરા, મુરેન્દ્ર, ટાગોરની
 વાણી સિંહ સમાન વા મૃદુલ થી, સીતે નિમને લહાં,
 સેવાયત શું આવવા સહજે માતાની સેવાય, લાં,
 બહેલાં હોયથી આવળે તમ અને દેશોત્તિ કાર્યમાં,
 ધૃતિ બાન્ધવસ્નેહની સ્ફુરી રહો એ દેહમાં, આત્મમાં,
 અમરધાન દૌપાવળે દિન જતે સ્વાર્ત્ત્યના યુદ્ધમાં,
 ધારી ભવ્ય ધ્વજ મહદ અમર એ, પામે પશુર્ વિજયમાં.

ભવાટવી.

લેખક- શ્રીચુત્ “શાન્ત.”

કોઈ ઉગારોને

એ વસતી વાટથી !

ભવાટવીની એ વાટથી

કોઈ ખતાવોને એ વાટ !

પાન્ય આ ભૂસો પડ્યો ત્યાં,

નથી ઉગરવાનો કો આરો, આરો.

કોઈ

નથી પડ્યાં ત્યાં નહ નહી પહોરો,

ન્યાં પ્રાણી લે કો વિસાગો.

કોઈ

દોસતું નહિ શું આ ને શું આ છે,

ન્યાં બધે તિમિર પ્રસર્યું.

* * * *

દોસે પરંતુ દૂર શું કંઈ નહ ઝીણું,

પ્રકાશ* આપે મમં પુન્યાને જ.

* * * *

ભલાં પાન્યો સર્વે !

વિચરણ કરો આ પથ મીઠે,

ને જાઓ એ પુન્યે

વિરમણ કરેલા સવિત ન્યાં.

* આ ગીત બન્ધના લક્ષના મત્રય પ્રસંગે રચ્યુ હય તેમાના હૃદયોદ્ધારો તેજ પ્રસંગે સર્વ માન્ય થાય તેવા ઉ તેથી ચૂલ્લાવના વાયકવર્ત સમય તે મૂર્ખ છે અને લેખકની આશા છે કે લક્ષના સદૃશ પ્રસંગે રેનેદીએને હૃદયોગી થશે

* સત્વ જ્ઞાનપી. x મારા જેવા

માનું સ્મરણ

લેખક: બહેન શ્રી સકીનાબાઈ અમદુલ્લાભાઈ રામભ.

(મન્દાકીન્તા.)

આજે તારૂં સ્મરણ હૃદયે, માડી ઓ ! બિરાતું,
જોઈ તારૂં જીવન સધળું દીવ દુઃખે બરાતું;
કેવા કેવા વિવિધ વિધિના રંગ તે' માડી જોયા ?
રે રે માડી ! સ્વજન સધળાં જીવતાં હાથ ખોયાં !

સૌભાગ્યે જે જીવન સુખીયું દીપતું દેખતાંતાં,
તે તો સ્વપ્નું ક્ષણિક યદ્યપ્યં રંગમાં ભંગ યાતાં;
લાગ્યા ભારે જખમ દિલના ધીર્ધી તે' ખમ્યા સૌ,
ને સંતોષે રહી પ્રભુ પદ ધ્યાન રાખી રહી સૌ.

ખન્યુ જાતાં દુન હૃદય તો છેક તૂટી પડ્યુંતું,
માતા મ્હારી ! સહી ચક્રી નહિં પુન વિરોગને તું;
ધાકજી પંકિયું હૃદય ઝુરતું છેક આશા વિનાતું,
ખાતાં ખાતાં જખમ દિલના જીવંતું મ્યાંથી લાણુ ?

મૃત્યુ મીઠું ગમણું દુનને તેજ પામી તું આજે,
ત્હારાં જોડાં દરદ દિલનાં સર્વ જૂની જ જાજે;
આજે ત્હારાં હૃદય દુઃખનો છેક આવી ગયો રે;
ત્હારું હૈયું સનત રડતું અંધ આજે પડ્યું રે.

સંભારૂં શુ ? રડી રડી સ્મરે ગામ આણું તને રે,
માતા મ્હારી ! દુન વિષ, ઠહે, કોણ હાવાં અમારે ?
ના દુઃખાળ્યુ ઠદી પણ જરા દિલ તે' કોઈતું છે,
સૌને રાજ સનત કરવા યત્ન ભારે કર્યા છે.

તે' તો માન્યું જગન જૂઠું, વાન છે એજ સાચી,
તારા ચન્દ્રો અમુલ્ય જાધા, કેમ ભુલાય દુંધી ?
ત્હારું જીવ્યું સરળ સુનક, ઓઝીઆ જેવું સાદું,
ના વિદ્યાએ વિકસિત બન્યું, મિતડું તોય જોયું.

વાંચ્યું સવ્યું બહુ બહુ “બધું વિષ આ છેક જૂઠું,”
એવી વાતો ઠરી ચક્રું જનાં છૂટું ના બન્યુંતું;
વેકયું ના તે' દુઃખ કદિ, અકો ડાહી વાતો કર્યાંતું,
ખુદિવાદો કરી ન ચકતી, તોય જીવ્યું મળતું.

તુને જોઈ હૃદય ઠરતું, પાપ પાછુંજ જાતું,
 માડી ! તારૂં જીવન સઘળું ચાત સુધીજ સાચું;
 તારૂં આતું સરળ જીવનું જોઈ હું રાજ યાદે,
 ધન્યું તોજે મુજથી કદી નાલેય એવુંય યાતું.
 આપો માડી ! મુજ હૃદયને સત્ત્વ કાંઈ બલેદ,
 કાવાં માડી ! મુજ હૃદય તો હેઠ યાદી ગએલું
 તહારા જેવું જીવન વિરુદ્ધ દેવી માડી હું યાચું,
 સંસારે તો ધન વિભવનું મુખ છે સર્વ કાચું.
 શું સંભારું ? હૃદય અતુશોએ અડો ભીમચતું,
 વેંછે જાવો ઉર સર વિશે તોય ના રેલખાતું;
 સંસારે છે મિલન સહનું પાન્યના સંગ જેવું,
 અર્પું પ્રેમે સમ્મલ નયને આ નિવાપાંજલિ હું.

“પ્રિયાને આશીષ.”

લેખક: શ્રીયુત “શુન્દર પુત્ર પરિમલ.”

(હરિગીત.)

ખીલી રહી શી ! રમ્ય ઉપા આજની આહ્વાદની,
 વિરમાય જાશે સર્વ કાલિ ને પ્રભા ઝલ્લરાજની.
 પ્રિયકર કુસંખી રંગ ચળકે ચૃદિના ચોગાનમાં,
 શીયળ સજી ચણગાર રમણી રમે રસ-કલાનમાં.
 પતિ પ્રણયની કાદંબરી નામ યદી કંઈ મહાલતી,
 દિવ્યાંગના ગાવી રહી પૂજન મિયે ઉત્સાહથી.
 અહ ! વિયુષ્ઠરણી કોઠિલા, મંગીન વૃષ્ટિ શી ! કરે,
 સ્નેહીજનોના હૃદયમાં સ્મર સુરના સત્ત્વ બરે.
 રમ સુન્દરી ! મુજ આંગળે તવ ચરણથી કુમકુમ ઝરે,
 રે દિવ્ય પુરે સાથીઆ, ને સ્નેહનાં મોહિતક સરે,
 મંગળ અનુપમ નિવસ આ, આશીષ મંગળ પાહું.
 મંગળ બનેા નવ હૃદય ચૃષ્ટિ, અનુપ મંગળ રસ બરી.
 રસસરિતનાં વાગિ વહો, સિંચો અમીરસ નયનમાં,
 રસમય જની આ જગતમાં, રસનાં વદન હૃદયે કરો.
 પ્રાણેશ્વરી આ હૃદય કારે, પ્રણય ગીતા વાજતી,
 મમ પ્રાણ, તું કથળ રહે, આશીષ એ અંતર તણી.

મીઠા . મોરલો.

લેખક: બહેનશ્રી કંચનબહેન.

(રાતની રાણીદે પાણીડા સંચાલિત રાગ.)

આજ હમે અજવાળ્યાં રૂડાં આંગણાં,	
જે અજવાળ્યાં અંતરૂ મુદિર માલખે:—	આજ૦
આંગણુએ લેખીએ કુમકુમ વેલડી,	
જામડીએ બેમાડ્યો મીઠા મોરખે:—	આજ૦
કલરવ શબ્દ પહોંચ્યો બ્રહ્મ પ્રેમમાં,	
હું નીક ને બ્રહ્મ સમાધિ યાચ જી:—	આજ૦
“મનસ-કર્મ-ને વાચ” સદુ વીરમી ગયા,	
મીઠા યાચે સતતે મોરના નાદખે:—	આજ૦
હમ આંગણુલુ વિદાળ વિશ્વતપ્તુ બન્યુ,	
સાગર સગીમાં નિર્ભળ નીરનાં પાત્રખે:—	આજ૦
આ સ્થળ રમ્ય મુહાવો આવો બાળુડા !	
, કલરવ જ્યોતિ સાથ જગતે સાર્થજી:—	આજ૦

રૂપ ક્યાં છે ?

લેખક: બહેન શ્રી કંચન બહેન.

(આખા ને બહુવર બેરે બહેનશ્રીએ રાગ.)

ચાને મયો છે બાળજે-રૂપ ચરમે ન વસિયુ.	
ચરમે છુપી ચીનગારે, રૂપ ચરમે ન વસિયુ.	
નયને મળે ચાને મોહના લક્ષણ ?	
શબ્દો વિગુણજ્ઞાનો સાચરે:—	રૂપ૦
ચરમ બલે દોષ સ્થામ કે રૂડું,	
ગોધો અતરમાંતું જીતરે:—	રૂપ૦
એક શબ્દે જગ સર્વ હસારે,	
વર્તન સૌમ્ય મહુર રે:—	રૂપ૦
ઉદયે વમેલા રૂપને વન્દે,	
એમાં છે ધંધના વિશેષ રે:—	રૂપ૦
જ્યોતિ હપર પ્રીતિ જનુની ચી કરવી,	
સચગચ તત્વ છે એક રે.	રૂપ૦

એક અભિલાષા.

લેખક:—બહેન સૌ. “પી.”

સંસારને પેલે કિનારે દિવ જવાને ઇચ્છતું,
 તુજ નાવ વિષુ ના મુજને, કોઇ અધિધી કિનારતું;
 સ્ત્રી પુરુષ કેસ કાર્યના, વિભાગ કંઈ જૂદા કર્યા,
 પણ એકતા એ આત્મની કરવાતું ચાની કરી ગયા.
 મમ આત્મ ને મમ દેહ, એ સર્વે સમર્પણ તુજને,
 એ સર્વનો માલીક તું, ના જોઇએ કંઈ મુજને;
 માથું હૃદય જસ રવામીતું, ના અન્ય ઈચ્છા મુજને,
 તુજ હૃદય જે મુજને મળ્યું, સૃષ્ટિ મળી ગઈ મુજને.
 આમ કેવ છો, આમ સેવ્ય છો, આમ જીવન ઉદ્ધારક તમે,
 આમ આત્મ બન્ધાયો વળી, તમ સ્નેહનાં સૂત્રો વડે;
 એ તન્તુ કાચા સુતરનો, કિન્તુ કદી ના તૂટશે,
 જે પલ્લ કરશે તોડવા તો દ્રઢ બહુ એ તો યશે.
 ખાલ્યો હતો શો બાગ, તે કાસારને કાઢે રહે,
 જળમાં ખીલી રહી પોષણી, ફરતાં રવિકર ફૂંમણે;
 મમ સ્વામીને સંગે લઈ, ફરતી દત્તી હું બાગમાં,
 પુષ્પો મધુરાં ચુટીને, એ તો બર્ષા બહુ જાળમાં.
 શુભ્યો કુસુમનો હારમે, કાચા સુતરને તાતણે,
 બન્ધાઈ પુષ્પો શોભનાં, છે દિવ્ય સ્નેહી એ ખરે;
 પુષ્પો ગણે બન્ધન નહીં, પણ માનતાં એ આશ્રયના,
 નિજ શુભ્યો ને સ્નેહથી, એ સ્નેહીને સહારતાં.
 રહી છે ગતિ એ હાર સમ, પતિ પત્ની કેસ જીવનની,
 ન્યમ કુલ રોમે રજ્જીથી, ને રજ્જી રોમે કુલથી;
 એ જે મહીયા એક વિષુ, ના હાર તો કદીયે યશે,
 ના પુષ્પ કે ના સૂત્ર એ, કદી સ્નેહી કંઈ શોભશે.
 વૈભવ અને સૌન્દર્ય કે ધન ધામને માહતી નથી,
 રહો એકના અમ આત્મની, પ્રભુ પાસ એજ હું માગતી;
 વમતા સદા દેલાસમાં, વળી જરમ એજે શિવજી,
 તોપણ સદા તન્મય રહી સેવે સદાયે પાર્વતી.

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન.

દુનિયાંની દુગ્ધાથી દુર !

અથવા નિવૃત્તિ-એજ ખરો સન્તોષ.

અનુવાદક: રા. રા. જાદવરાય હકુમતરાય ઠાકોર.

૧. પોતાના મનનું વલણ એક સરખું મધુર રાખવું, નિર્ભય અને ડઠાપણ બરેલા વિચારોનું મનન કરવું અને હરકોઈ સ્થિતિમાં મંતોથી રહેવું-આવી મંતોથી સ્થિતિ હોવાની સાથે જીવન અને વર્તન ખીજાની ઉપર છાપ પડે તેવાં રાખવાં, એવી સર્વ મનુષ્યોની, અને મુખ્યત્વે કરી જેઓ દુનિયાનું દુઃખ કમી કરવા ઇચ્છા રાખતા હોય તેમની, બાવના હોતી જોઈએ. જે કોઈ મનુષ્ય પોતાનામાં જે કંઈ અવિવેક, અસંતોષ અને દોષ હોય અને તેમને દૂર કરી ચક્રયો ન હોય, છતાં એમ ધારતો હોય કે કોઈ તર્કની વાતનો અથવા ઇશ્વરી જ્ઞાનનો વેશો ચલાવવાથી દુનીયા વધુ સુખી થશે તો તે મહાન ભૂલ કરે છે. જે મનુષ્ય દરેક કડવા બોલ બોલતો હોય, ખતમ રરતે વર્તતો હોય અથવા અસંતોષી રહેતો હોય તે, દુનિયાના દુઃખમાં દરેક વધારો કરતો જાન છે; અને જે મનુષ્ય દરવખત પરાપકારી વિચારમાં રહેતો હોય અને પોતાના સંતોષીપણાથી અજાત ન હોય તે, દુનિયાના સુખમાં દરેક વધારો કરે છે.

૨. જે મનુષ્ય વિવેકી, ક્ષમાશીલ, શ્રેષ્ઠ અને મંતોથી થવાનું શિખ્યો નથી તે મનુષ્યનું પુરતકીઆ જ્ઞાન અને ધર્મ મળથી જ્ઞાન ધણુ દુરો તોપણ તે કાષ્ટ બખ્યો નથી; કારણ જીવનના ગઢન, ઉપયોગી અને કાયમના બોધ, વિવેક નિર્દોષ અને સંતોષી થવાથીજ મળે છે આપણા પ્રતિપક્ષીઓ જે કે તેઓ વિરૂધ્ધતા જતાવતા હોય તોપણ તેમની સાથે અખંડ મધુર વર્તન રાખવું એ, મન ઉપર માત્ર મેળજાની અમુક નિયાના છે, વિવેકજાનનો સાક્ષિત છે અને ક્ષમને જોગખવાનું ચીન્હ છે.

૩. હરકોઈને વહાલો લાગે એવો મંતોથી જીવ એ, અનુભવનું અને વિવેક જ્ઞાનનું પરીપક્ષ રૂળ છે અને તે મરારને સુધની તથા ખીજા લોકોના જ્ઞાનદં વખતની પોતાની કીર્તિરૂપી અદૃશ્ય પણ તેજ ખુરશો દેવદેસાત પ્રમરાવે છે. ખરા મનુષ્યને અને ખરી સ્ત્રીને જાણે તેવા પ્રિય અને સંતોષી ગુણગણા ચવા જેઓ ઇચ્છા રાખતા હોય અને જેમણે હજી સુધી તેની ચરજાન કરી નથી, તેઓ જે તેવા થવાના નિમ્મયપર આવે તો તેજ દીવસથી તેમણે ચરજાત કરવી જોઈએ. અમારા સંજોગો અમારી વિરૂદ્ધ છે એવું બોલશે મા. કોઈ પંથ મનુષ્યના સંજોગો તેની વિરૂદ્ધ હોતા નથી; તેઓ તો તેને મદદ કરવા આવે છે, અને જે બાલ જનાવો ઉપર તમે તમારી મધુરતા અને મનની શાંતિ શુભાવો છો, તે જનાવો તમાગ વિકાસ માટે જરૂરના છે તે જનાવોની આમે ટકર ક્રીડી તેમને દુરંદરવાથી

જ તમે સિખી ચકો, શ્રદ્ધિ પામી ચકો અને પૂર્ણતાએ પહોંચી ચકો તેમ છે. હોય તો તમારા પોતામાં જ છે.

૪. પૂર્ણ સતોષ એ જીવાત્માની ખરી અને સુખી સ્થિતિ છે અને બધાં મનુષ્યો નિર્દોષપણે તદ્દ 'નિસ્વાર્થ'પણે વર્તે તો તેઓ તે સ્થિતિને પામે ખરા.

“ પ્રાણોમાત્ર ઉપર પરાપકાર શ્રદ્ધિ રાખો, અને અતિ લોભ, ક્રોધ તથા કરડી નજરને એવાં દબાવી દો કે જેથી તમારે જીવન, પવનની મનોરંજક દેહેરો જેવું સુંદર બને.”

૫. આ કામ તમને બહુ મુશ્કેલ લાગે છે? જો એમ હોય તો અમતોષ અને અશાંતિ તમારાથી ખસવાના નથી. તે કાર્યને સરળ કરવા, થોડા દિવસમાં તે કાર્ય પૂર્ણ કરી સતોષી સ્થિતિ અનુભવવા તમારી આસ્થા, હોંમ અને દૃઢ નિશ્ચયની જરૂર છે.

૬. નિરાશ થવું, સ્વીડીઆં કરવાં, ચિંતા કરી, બખડાટ કરવો, પરનિંદા કરી અને રોદણાં રોવાં, આ બધા સહેલા વિચારો છે, મગજના રોગો છે; તેઓ મગજની કુર્ચિ દર્શાવે છે, અને જેમને આવા રોગો પીડતા હોય તેમણે મોતાના વિચાર તથા વર્તન સુધારવાં જરૂરનાં છે. એ તો ખરૂં છે કે સંસારમાં પાપ અને દુઃખ ઘણું છે, અને તે કારણે આપણા તરફથી પૂર્ણ પ્રેમ તથા દયાની જરૂર છે, આપણાં રોદણાંની જરૂર નથી. તે તો ઘણું છે, ઘેર ઘેર છે! ના, ના, આપણા આનંદી અને સતોષી સ્વસાવની જરૂર છે, કારણ તેનોજ મોટો વાપો છે. આપણા જીવન તથા વર્તનના સોંદર્ય: સિવાય સંસારને ખીન્નું કાઈ બધું સારું આપણે આપી ચકીએ તેમ નથી. એ સિવાય ખીન્નું બધું નકામું છે. આ અતિ ઉત્તમ છે. એજ સાચું, કાયમનું, અવિનાશી છે અને એમાં સઘળું સુખ અને પરમાનંદ સમાપ્ત જાય છે.

૭. તમારી આજીવનનું અનિષ્ટ થતું જોષ નિરાશ થવાના વિચારો કરવાનું બંધ કરો; ખીન્નનું પામી વર્તન જોષ તે વિષે ગીદલો (નીંદા) કરવાના તથા તેને અટકાવવાના વિચાર કરતા બંધ થાઓ; અને જે અનિષ્ટ અને પાપી ન હોય એવું વર્તન આચરવાની તમારી જાતે યત્નવાન કરો. મનની શાંતિ, શુદ્ધ ધર્મ અને ખરો સુધારો, એ માર્ગે જવામાં છે તમે ખીન્નઓને મલત્રાદી કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે જાતે સલવાદી થાઓ; પાપ અને દુઃખ-ભાથી સંસારને મુક્ત કરવા તમારી ઇચ્છા હોય તો તમારી જાતે મુક્ત થાઓ; તમારા ધરના મનુષ્યોને તેમજ આડોશી ખડોશીને સતોષી કરવા ઇચ્છતા હો, તો તમે જાતે સતોષી થાઓ. તમે જો પલટાઈ જરીશ તો તમારી આજીવનનું દરેક વસ્તુને તમે પલટાડી ચકશે.

“ રોક કરો નહીં, દિલગીર થાઓ નહીં. બધાનો ત્યાગ કરી દઇ તમારું કૌવત ઘટાડશે નહીં તેમજ અગમ મનુષ્યો વિરુદ્ધ લવારો કરના નહીં, પરંતુ સજ્જન મનુષ્યોનાં શુભ ગાનાં રહેજો.”

૮. તમારામાં રહેલા સજ્જનપણનો અનુભવ તમને થતો જશે તેમ તેમ તમારા પૂર્ણ એવું વર્તન સ્વાભાવિક રીતે આપોઆપ થતું જશે.

૨.

જીવનું અમરપણું.

૧. આ દુનિયામાં અને આ જન્મમાં મનુષ્ય અમર થઈ શકે છે: મરણ પછી અમર થવાય એ કદાચ ખોટી છે. તે એવા અંતરજ્ઞાનની દ્રશ્ય છે કે જેમાં યરીની આકૃષ્ટતા અને મનની હરવખત બદલાતી તથા ઉદ્ભવવાળી સ્થિતિ તેમજ જીવંતીમાં બનતા બનાવો તથા તેના પરિણામો ક્ષણિક અને તે કારણે બાંધેલ જીવનના કરે છે.

૨. અમરપણું કાળને આધિન નથી, અને કોઈ કાળે મળે પણ નહીં. તે તો અવિનાશક પરમાત્માનું છે. જેમ કાળ આ દુનિયામાં આપણા આ જન્મમાં છે તેમ અવિનાશીપણું આ દુનિયામાં આ જન્મમાં મળી શકે છે; એટલે કાળને આધિન એવી નાશવંત ચીજો જેથી સંતોષ મળતો નથી તેવી ચીજો ઉપરની મમતા મનુષ્ય દૂર કરે તો તે અવિનાશીને ઓળખે અને અમરપણું મેળવે.

૩. જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાના રસજનક વિચારોમાં, તૃષ્ણામાં અને રોજનાં આત્મ બનાવોમાં ગરકાવ થઈ રહે, અને તે રસજનક વિચારો, તૃષ્ણાઓ અને ક્ષણિક બનાવો પોતાને ખાસ જરૂરના છે એમ માને ત્યાં સુધી તેને અવિનાશીપણાનું જ્ઞાન થઈ શકે નહીં. આવી મનુષ્ય જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે છે અને જેને હાથમાં અમરપણું મળી શકે છે તે વસ્તુ સતત પ્રવૃત્તિ એટલે રસજનક વિચારો અને આત્મ બનાવોની શ્રેણી છે. પોતાની વાસનાની તૃપ્તિ માટે જે વસ્તુઓ તેને ચઢાવે તથા ઉપયોગમાં લાગે તેમાં જીવન ગાળાને, તે વસ્તુઓ ઉપર પ્રેમ રાખી તેમને અનુસરીને તથા આવી જુદી અંતરજ્ઞાનની દ્રશ્ય નથી. એજ સ્વર્ગ છે. એમ માનીને, તેવી મનુષ્ય તે માર્ગ આગળ રાખવા વખવખાટ કર્યા કરે છે અને આ પૃથ્વીપરની મોજમજા તથા આનંદ જેમાં તે જાતે શુભતાન થઈ ગયો છે તે બધાને છોડી એક દીવસ જવાનું છે એવો વિચાર મનમાંથી કદાચી નાખવા કોઈ મારે છે.

૪. સતત પ્રવૃત્તિ એ અમરપણું-મોક્ષની વિરોધી છે અને તેમાં તદ્દિસન થઈ જવું એ આત્માનો વધ કર્યો બરોબર છે. સતત પ્રવૃત્તિનો ખાસ શુભ કારણનો નહીં છતાં દેર-કારનો છે જેથી મનુષ્ય હરવખત જન્મમરણના ચક્રમાં ફર્યા કરે છે.

૫. દેહ પડવાથી મનુષ્યને અમરપણું મળતું નથી. સૂવેલોકના જીવોની સ્થિતિ સૂલોકના જીવો કરતાં જુદા પ્રકારની હોતી નથી. તેઓ પોતે મેળવેલા અંતરજ્ઞાનવાળા અંધગ જીવનમાં કેટલોક કાળ રહે છે છતાં પણ તેમને રજાંતર તથા જન્મમરણ છોડતાં નથી. જે મનુષ્ય પોતાનું મોટું જીવન આત્મ રાખવા તનસ્યા કરે છે તે મૃત્યુ પછી પણ મૃત્યુનેકમાં જન્મ લે છે અને જન્મમરણના ફેલાવાનું તથા પાછળના જીવના રમરણ અને અવિખ્યતા જ્ઞાન સિવાયનું બીજું જીવન ગાળે છે.

૬. અંતરજ્ઞાનની એક સરખી દ્રદ દ્રશ્ય એ સદી, કાળને આધિન એવી વસ્તુઓથી જે અત્યંત રજો છે અને જેનું મન રોજના બનતા રસજનક બનાવોથી પીગળતું નથી તે

મનુષ્ય અમર છે. મનુષ્યની જીંદગીમાં હરવખત જનાવો જનતા રહે છે અને તેમાં પામર જીવ ગરકાવ થઈ જઈ તણાવો જાય છે, અને આ પ્રમાણે તણાવા જવાથી પોતાની આ-ગળ પાછળ શું બને છે તેનું જ્ઞાન તેને હોતું નથી. જે મનુષ્ય આવા જનાવોની શ્રેણીમાં દર ખરી ગયા હોય તે મનુષ્ય અમર છે. આવો મનુષ્ય પોતાના મનને જરાપણ કડાબ્ધી સિવાય જનક વિદેહીની શાશ્વત સંસારમાં રહી તે ઉપર નજર રાખ્યા કરે છે; અને દ્રઢ મનથી સંસારના ફરતા ચક્રની ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન સ્થિતિ નિહાળે છે. પોતાના જીવનના બરતી ઓટના પ્રસંગો તથા મનને આકુળ વ્યાકુળ કરે તેવા જનાવોમાં અગર જીંદગીના ફેરફારોમાં મમત્વ નહીં તે પોતાના નિર્માણનો, તથા આસપાસના મનુષ્યોના અને પ્રાણીઓના નિર્માણનો ચાંત પ્રેક્ષક બને છે.

૭. સાધારણ મનુષ્યનું જીવન સ્વપ્નામાં પડેલા મનુષ્યની દૃષ્ટિ એવું હોય છે. તે પ્રથમ જાગૃત હતો અથવા તે ફરીથી જાગૃત થશે એવું તેને જ્ઞાન હોતું નથી. જ્ઞાન સિવાયના સેખસદ્ગીના જેવો તે બન્યો હોય છે, જીવનું કાંઈ નહીં. સ્વપ્નમાંથી જાગૃત થયેલા મનુષ્ય જેવો અમર મનુષ્ય હોય છે અને તે સમજે છે કે મારું સ્વપ્ન ખરું નહીં છતાં ક્ષણિક જ્ઞાતિ હતી. સતત પ્રવૃત્તિનું તેમજ અમરપણાનું એવી શ્રેણીમાં તે મનુષ્યને જ્ઞાન થયું હોય છે અને તેણે પોતાના મન ઉપર શાષ્ટ્ર મેળવ્યો હોય છે.

૮. સંસારિક જાગૃત અવસ્થા અથવા આધુનિક જોને આદી તથા અંત છે તેમાં પામર જીવ પોતાનું જીવન ગાળે છે. ક્ષણાન્ત રચના સંબંધી અથવા ઉત્તમ અંતરજ્ઞાન સંબંધી સ્થિતિ-જોને આદી તથા અંત નથી પરંતુ જેમાં હમેશા-આજુ શાળ છે તેમાં અમર મનુષ્યો રમી રહે છે. આવો મનુષ્ય જ્યાં ફેરફારોમાં પોતાની દ્રઢતા અને શાંતિ જાળવી રાખે છે, અને પોતાનો દેહ પડે તોપણ “હું અમર છું” એવા અંતર જ્ઞાનમાં જે રમી રહ્યો હોય છે તેને કોઈ પણ રીતે ખદેલ પહોંચતી નથી. આવા મનુષ્ય મોટે

અહંભાવ-દેહભાવ દૂર કરવો.

૧. “ અહંભાવ-દેહભાવ-દૂર કરવો, ” “ તૃષ્ણાઓને ઉચ્છેદ કરવી ” અને “ વ્ય-ક્રિતત્વનો નાશ કરવો ” એ સંઘાઓ વિશે ધણી લોકોને ધણી શુંચવાડા બરેલા અને બૂલ બરેલા વિચાર હોય છે. કેટલાક તેમાં મુખ્યત્વે કરી શુદ્ધિવાન લોકો, જેઓ તર્કવાદમાં આનંદ માને છે તેઓ તેમના મનને આનંદ આપતી આધ્યાત્મિક વિદ્યા ગણે છે. પણ તેમનું જીવન અને વર્તન એ વિદ્યાના સિદ્ધાંતથી અલગ હોય છે; અને જીવનમાં એમ માને છે કે આખી જીંદગી તદ્દન એકાંત વાસમાં અને સમાધિમાં ગાળવી એવું તે સિખવે છે. આવો શુંચવાડો અને ભૂલો જે મનુષ્યોના મનમાં ઉદ્ભવે છે તેજ મનુષ્યો તેનો ઉદ્ધેશ કરી શકે તેમ છે; જેથી આ હકીકતને જીવન રૂપમાં દર્શાવવામાં આવે તો કદાચ જેઓ પોતાના સનાતન રૂપ આત્માનું દર્શન કરતા ધર્મના રાખે છે તેમને કંઈક કરવામાં થોડું કમી મુશ્કેલ લાગે ખરું.

૨. દેહભાવ દૂર કરવો અથવા તેનો નાશ કરવો એ ઉપદેશ ધણી સહેલો છે; ખરેખર તે એટલો સરળ, વ્યવહારોપયોગી અને નજર આગળ રમી રહેલો છે કે પાંચ વર્ષનું બાળક જેનું મગજ તર્ક વિનંકથી, આધ્યાત્મિક વિચારો અને કાદંબીક તત્ત્વજ્ઞાનના સુસાથી ભરાઈ ગયું નથી તે, મોટી ઉમરના ધણી મનુષ્યો જેમણે શુંચવણ બરેલા તર્કવિતર્કમાં પડવાથી સરળ અને સુંદર સનાતન રૂપ સમાધિ છે તેમના કરતાં વધુ સહેલાઈથી સમજી શકશે.

૩. હિંસા મન કરાવે, કજીયો કરાવે, અને દુઃખ, રોગ તથા શોક ઉત્પન્ન કરે એવી જે વૃત્તિઓ જીવાત્મામાં હોય તેને તારી કદાહી તેનો નાશ કરેથી દેહભાવનો નાશ થાય છે. લોકહિતના સુંદર અને ચાંતિદાયક એકે શુણે નાશ કરવો એવો તેનો ભાવાર્થ નથી. હાહારણુ જ્યારે કોઈ મનુષ્યને વહીવટવા અથવા શુરસે યવા આંગળી કરવામાં આવે, અને તે મનુષ્ય મહાન પ્રયાસથી પોતાના અહંભાવને કાળી તેવી જાવના પોતાના મનમાંથી દૂર કરી કાઢે અને ત્રિમથી વર્તન આચરે-આવો મનોનિમ્મલ યાય ત્યારે-તેના દેહભાવનો નાશ થાય છે. દરેક મનુષ્યને મનુષ્યને જો કે પુછવામાં આવે તો તે તે વાતનો દનંદર કરશે તો પણ તેવો મનુષ્ય કેટલેક અંશે એવો મનોનિમ્મલ કરે છે ખરો; અને જે મનુષ્ય પોતામાં એકલા-નર્મ-દેરી સુંદર શુણ રહે ત્યાં સુધી તેનો પુરેપુરો અમલ કરે છે નેણે દેહભાવનો નાશ કર્યાનું તથા પોતાના સનાતન રૂપ આત્માને આગમ્યાનું કહેવાય છે.

૪. જે દેહભાવનો નાશ કરવાનું કહેવામાં આવે છે તેનો અર્થ એવો થાય છે કે નિચે લખેલા નિરૂપયોગી અને શોક ઉત્પન્ન કરનારા માયાના દુર્ગુણોનો નાશ કરવો. આશા, તૃષ્ણા, હિંસા, ભાતિ, ઈર્ષ્યા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, મર્વ આ બારે દુર્ગુણોનો સાગ પુરેપુરો કરવો છે; મરણ તે જાણતો સમાવેશ પ્રતિમાત્રમાં યાગ છે. વળી એ દેહભાવનાનો નાશ ચાંતિ, ભક્તિ, દયા, પૈત્રી, સંતોષ, ધર્મ, વેરાગ, વિવેક, વિચાર એ નીવડિતા નવ શુણેને કેળવવાનું, આચારમાં મુકવાનું અને પાળવાનું સિખવે છે. આ બધાં આત્મા, જ્ઞાતા અંગો છે અને તેમજ ૧૫૧ જીવન જીવનમાં સુધી જવાથી જાણે

તેના નિમિત્ત માત્ર થક્યો છીએ, તેને ઝોળખીએ છીએ અને તેની સાથે ઝોકરૂપ થક્યો છીએ. ઉપવા બાર વિકારોના સમૂહને દેહ અથવા વ્યક્તિત્વ કહીએ છીએ. પણ જેને આપણે આત્મા, વિદેહી અને ખરો શાશ્વત અમર છવ કહીએ છીએ તેનું દર્શન તો નવ દેવી શુભો કરાવે છે.

આ ઉપરથી સમજશે કે કેટલાક ખરો, ઉમદા, શાશ્વત શુભ જેને માટે બોધ આપવામાં આવે છે તેનો નાશ કરવાનો નથી, પરંતુ જે વસ્તુઓ અધમ, જુદી અને ક્ષણમનુર છે તેનો જ નાશ કરવાનો છે દેહભાવ દૂર કરવાથી આનંદ, મંત્રોષ અને સુખ જતાં રહેતાં નથી પરંતુ દેવી સંપત્તિવાળા શુભો ધારણ કરવાથી આનંદ, મંત્રોષ અને સુખ કામ મળે છે. એટલે સુખ ભોગનો ત્યાગ નહીં પરંતુ તેની વ મનાનો ત્યાગ કરવાનો છે, આનંદનો નાશ નહીં કરતા તેની તૃષ્ણાનો નાશ કરવાનો છે, પ્રેમ, ઐશ્વર્ય અને જગીરોનો ઉચ્છેદ નહીં કરતાં તે બધા માટે ચાર્યો લલુતાનો નાશ કરવાનો છે. એકાત્મવાસ અને સમાધિની સ્થિતિમાંજ કૃતકૃતના નહીં સમજીને જેઓ ઐશ્વર્ય અને એક દીલીની માંઠ બાધે એવા સધળા શુભોનું પાલન કરે છે તેઓજ તે શુભો વડે અતિ ઉત્તમ, અતિ ઉમદા જે મનુષ્યોના કાર્યો અતિઉપયોગી અને શાશ્વત કાર્ય કરે છે.

ઉપરોક્ત બાર દુર્ગુણોમાંથી અથવા તેમાંના કેટલાકમાંથી ઉદ્ભવે છે તેઓ પોતાની બધી શક્તિને હવામાં ઉડાડી દે છે અને પોતાના આત્માનો વધ કરે છે; પરંતુ જેમનાં કાર્યો ઉપરોક્ત નવ દેવી સંપત્તિમાંથી અથવા તેમાંના કેટલાકમાંથી ઉદ્ભવ્યાં હોય તેઓ ખરી રીતે અને ડહાપણથી કાર્ય કરે છે અને તેથી તેઓ પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરે છે.

પ્રવૃત્તિના ઉપરોક્ત વિષયોમાં જે મનુષ્ય મહાલે છે. અને દેરી સંપત્તિ-નિવૃત્તિનાં શુભો તંદ્ર લક્ષ આપેના નથી તેમ તેના વખાણ સંબંધવા કાન ધરતો નથી તેને આત્મ સમર્થજનો બોધનો બોધ મનોગંજ લાગે નહીં; કારણ તેને તેથી તો પોતાના અસ્તિત્વનો તદ્દન નાશ થવાનું લાગે. પરંતુ જે મનુષ્ય દેરી સંપત્તિના શુભો પામે છે તે મનુષ્ય તે બોધનું સીદર્શ અને ખુબી જુવે છે અને તે બોધને અમરજનના પાદારૂપ લેખે છે: મનુષ્યો તે શુભોને જ્યારે આત્મામાં ચુકે છે ત્યારે ધંધો, વેપાર, રાજ્ય વહીવટ વિગેરે 'દરેક મંભારી કાર્ય' નિર્દોષ થાય છે, અને ખુદ્ધિ, સંકલ્પ તથા કાર્ય (ક્રિયા) નો નાશ નહીં થતાં ટદિગત ખામી વિસ્તાર પામે છે; એટલે તેમાં તકરાર તથા ઉદ્વેગ થવા પામતા નથી.

પતિપત્નીની એકતા.

લેખક:—રા. રા. પ્રસન્નવદન છબીલારામ દિક્ષિત.

‘પતિપત્ની,’ એ શબ્દની વ્યાખ્યાજ એકતાનું બાન કરાવે છે ‘પતિ પત્ની,’ એટલે પરસ્પરના પ્રેમવડે જેમનાં મન, પ્રાણ તથા હૃદય એક થએલાં છે, એ જગત્પ્રજા છવ મળીને એકરૂપ થક્ય ગયાં છે, એવું સ્ત્રી પુરુષનું જોડું એ બન્નેનાં મન તથા આત્માનું ઐક્ય થયેલું હોવાથી, તેમનામાંથી મૂલર્ધ જન્મી રહે છે. લક્ષમ્યમંગે, દેવ, બ્રાહ્મણ તથા અગ્નિની

પવિત્ર સાક્ષી હેઠળ, પતિપત્નીની એકતા, બહેન રીતે સાધવામાં આવે છે. અને એ એકતા લોકચારને અનુકૂળ એવી બિન બિન્ન વિધિદ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. વરકન્યા પરણે છે, ત્યારે તેમનો હરતરેળાપ કરાવવામાં આવે ઠ, તથા છેડાછેડી બાંધવામાં આવે છે. બન્નેનાં વસ્ત્રને સોયના દોરાથી સીવી લેવામાં આવે છે. આ સર્વ વિધિઓ નિઃસંશય એકતાનું સચ્ચ કરાવનારા પ્રકારાન્તરોજ છે. વળી વિવાહ હોમ વખતે, વર કન્યાને એકતા સચક આપતાં નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટતાથી પ્રતિજ્ઞા કરે છે.

અમોદમસ્મિ સા ત્વં સા ત્વમસ્વમોદમ્ ।

ચૌરદં ધૃષ્ટિચીત્વમૃક્ ત્વમસિ સામાદં સા મામનુવ્રતા મય ॥

હું અમ છું, તું સા છે; તું સા છે, હું અમ છું. હું ઘૌ (આકાશ) છું, તું પૃથ્વી છે, ઋક્ષ છે, હું સામ છું, તે તું મને અનુવ્રત (મારી પાછળ ચાલવાનું, હું વસ્તુ તેમ વર્તવાનું મન પાળનારી) થા' અર્થાત્ જોવો 'સામ', ઋક્ષમાં, 'મા' અને 'અમ,' એ બેનો પરસ્પર મંબંધ છે, જોવો પૃથ્વી અને આકાશનો પરસ્પર મંબંધ છે, જોવો ઋક્ષ અને સામનો પરસ્પર મંબંધ છે, તેવો તારો અને મારો-વધૂવરનો-પરસ્પર સમ્બંધ થયો, એટલે તે જ એક બીજાથી વિખૂટાં પડી શકે નહિ' પરંતુ સર્વકાલ ભેગાંજ રહે તે પ્રમાણે આપણે બે પણ બિન્નત્વ ત્યાગી એક થયાં. તેઓની જોવી એકતા છે, તેવીજ આપણી બેઠની પણ સમજની. સમપટ્ટીની વિધિમાં લેવામાં આવતી પ્રતિજ્ઞા પણ તેટલીજ અર્થસચક છે ચોખાની સાત ઢગની ઉપર કન્યાનો પગ મૂકાવતાં, વરકન્યાને પાન, અમ, ધન, આરોગ્ય, પશુ ઇત્યાદિની જુદી સાર, ક્રમસઃ પગલાં મૂકાવરાવે છે. અર્થાત્ એ સર્વ બાબતમાં વરકન્યાના સ્વાર્થનું ઐક્યજ છે, એમ સૂચવાય છે. છઠ્ઠે પગલે બંધી ઋતુઓમાં સર્વકાર્ય મંબંધ થયાનું જણાવાય છે, તથા સાતમે પગલે, 'સત્તા સત્તપદી મય,' એમ કહી પતિ પરસ્પરની મિત્રતાનું બાન કરાવતાં પત્નીને કહે છે કે, તું મારી વધુ હવે મારો સખા અર્થાત્ મિત્ર થઈ છે; આપણા બન્ને વચ્ચે મિત્રતાની ગાંઠ બેસવાથી, આપણે એક થયાં છીએ.

પતિપત્નીની વચ્ચે વ્યાવહારિક એકતાની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે, કેમકે એ બેક સંસારરૂપી રચનાં ચક્ર સમાન હોય, એકને બીજા વગર કદી પણ ચાલી શકે તેમ નથીજ. બન્ને ચક્રની ગતિનું એકપાદરો તોજ રચ આવી પેડે ચાલી શકશે. તેજ પ્રમાણે સંસારનાં કાર્યો સુખરૂપ તેમજ સરગતાથી યદ્ય શકે, તેટલા માટે પતિપત્નીએ નિરન્તર એકજ જગતી, મન, વચન અને કર્મથી એક બીજાને અનુકૂલ યદ્ય રહી, પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક વર્તન રાખવાની ખાસ જરૂર છે, બન્ને જણ એક બીજાનાં જીવંતી લગીનાં સાથી, તથા હર્ષ શોકમાં ભાગ લેનારા હોઈ, પરસ્પરની એકતા અને અનુકૂલતાથીજ, તેમનો સંસાર સુખરૂપ નીવડી, તેમનાં જીવનમાં સર્વત્ર શાન્તિનું સામાન્ય પ્રસરી રહે છે. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે કે,

"Just as water and milk become one homogeneous whole, so should husband and wife become one harmonious whole, in body, mind and soul."

જે પ્રકારે દૂધ અને પાણી એક બીજાં જોડે જળવાથી, ચોત પોતાનાં બિન્નત્વને ત્યાગી, તાન એકરૂપ યદ્ય જાય છે, તેજ પ્રમાણે પતિપત્નીએ પણ, પોત પોતાનાં બ્યક્તિ-

ગત મિન્તવને તજી દઈ, યરીર, મન અને પ્રાણવટે એક બીજા જોડે દળી જઈ, એકરૂપ બની જઈ, કેવળ અદૈત ધધને રહેવું જોઈએ. મનુ મહારાજ પણ એજ આશયનુ નીચેના શબ્દોમાં સમર્થન કરી રહ્યા છે:—

“સંતુલ્યો ભાર્યયા મર્તા, મર્ત્તા ભાર્યા તથૈષ્વચ ।

યસ્મિન્નેવ કુલે નિત્ય તત્ર કલ્યાણં વૈ બ્રુવમ્ ॥”

જે કુલમાં પતિ પત્ની એક બીજા સાથે નિરંતર અનન્ય ચિત્તથી અનુકૂલ થઈ રહી, પરસ્પર પ્રીતિપૂર્વક પ્રસન્નતાથી રહે છે, તે કુલનું નિત્ય કલ્યાણજન યાય છે. તે કુલમાં આનંદનો અસખસિત પ્રવાહ અમાધિત રીત્યા સંપાદિત વહેતો રહેતો હોવાથી, સંસારમાં રહી સ્વર્ગીય આનંદનો સ્વાનુભવ તેઓ સદંત્ર કરી શકે છે, એ નિર્વિવાદ છે. એથી ઉઘડું, જ્યાં આગળ કેવળ સ્વાર્થ પરાયણતા તથા મનસ્વી સ્વસ્થંદતા હોય છે, ત્યાં આગળ બનતી રાધ આવતી નથી, પરંતુ નિત્ય ધર્માધર્મીય ધમા કરે છે. કેમકે તે જગોએ તો,

“હું કહું વડ, ત્યારે એ કહે યડ,

જડયુ પહાડું કે રોજ રોજ જમતી લકાઈ !”

એના જેવજ યવાનુ. જેને પરિણામે ઉભયનો સુખસર્થ સદાને માટે અસ્ત પામી, તેમનું જીવન મહા કષ્ટકારક તેમજ દૈયેયમયજ નીવડવાનું. પશુ, પક્ષી, વનસ્પતિ તેમજ જડ પદાર્થો પણ આપણને પતિપત્નીની એકતાનો અકોનિય ઉપદેશ આપ્યાં કરે છે. ચંદ્ર વિના શત્રી નિરંતર જળ્યાય છે. નદી દર્ભેયાં સમુદ્રગામીજ યાય છે. વૃક્ષને વીરલાઈ રક્ષાથીજ વેદીની શોભામાં વૃદ્ધિ યતી જણાય છે. ચન્દ્રિકા (ચાંની) ચંદ્રની સાથેજ અસ્ત પામે છે; વીજળી પણ વાદળમાંજ ઢંકાઈ જાય છે સૂર્યાસ્તની સાથેજ સૂર્યમુખી કમળ પણ અવસ્થ પ્તિશાઈ જવાનું. તેમજ ચન્દ્રમુખી કમળનું કદી ચન્દ્રવિના ખીલવું સંભવતું નથી. એતલ રહિત જડ પદાર્થોને વિશે પણ જ્યારે આવી અપૂર્વ એકતા અને પરસ્પર પ્રત્યે વશાદરી છે, ત્યારે સજીવ અને સચેતનમાં તે કેમજ ના હોવી જોઈએ ? આપણાં ધર્મશાસ્ત્રમાં પતિ-પત્નીની એકતા અનેક પ્રકારે સિદ્ધ કરી આપવામાં આવી છે. પ્રતી રહિત પુરુષ આશ્રમ ભટ્ટ ગણાતો હોઈ, તેને પોતાની જીવન સદચરી વિના કાઈ પણ ધર્મ કર્મ કરવાનો અધિકાર નથી. કેમકે પત્ની વિના દેવ, મનુષ્ય તથા પિતૃજાણુમાંથી પણ તેની શુક્તિ થવી અશક્ય છે. પુરુષ એકલો સ્વાર્થ સ્વસ્થંદી જીવન માજવાના વ્યામોદમાં પડવા ના પામે, માટે પુત્ર રહિત પુરુષની સદ્ગતિ યતી નથી, એમ જણાવી, ધર્મશાસ્ત્રોએ શુક્ત કંઈ કહ્યું છે કે, “દારાધીનસ્તથા સ્વર્ગઃ પિતૃણામાત્મનઃશ્ચ ૧” સ્ત્રી હોય તોજ પુત્ર પોતે સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ કરી શકે છે, અને પોતાના પિતરોને પણ તેની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે. કેમકે વાજસને યજુનિ કહે છે કે પુરુષ જતે એકલો તો અડધેજ ગણાય છે. પાણિમદ્ય કરી, પત્નીની વિશે પ્રભેત્પતિ ક્યાં બાદ તે આખો યજ શકે છે. સ્ત્રીને પણ એજ આશયથી, પતિથી જુદાં પડી, કાંઈ પણ કર્મ કરવાની ગના કરતાં ફરમાવ્યું છે કે,

“નાસ્તિ સ્ત્રીણાં પૃથગ્ ચક્ષો ન વ્રત નાપ્યુપોષિતમ્ ।

પતિ શુશ્રૂષતે ચેત તેન સ્વર્ગ મદીયતે ॥”

પતિવાળી સ્ત્રીને કોઈ પણ ચર પ્રત કે ઉપવાસ કથાની જરૂર નથી. એક માત્ર પતિ સેવા કર્યાથીજ, અર્થાત મન, વચન અને કર્મવડે પતિને અનુકૂલ યર્થ રજાથીજ, સ્ત્રીને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ સહજ થઈ શકે છે. કોઈ કહેશે કે સ્ત્રીએ તો પતિને દેવ જેવો ગણવાનો કલો છે, તો પછી, પતિપત્ની વચ્ચે એકતા ક્યાં રહી? અથવાત, સ્ત્રીને પોતાના પતિને દેવ જેવો 'ગણવાતું' જે શાસ્ત્ર કહે છે, તેજ શાસ્ત્ર પાછાં પતિને પોતાની પત્નીને દેવી જેવીજ ગણવાતું કહે છે, એ વાત પણ જુદી જુદી જોઈતી નથી. મનુ ભગવાનજ નાતે કહે છે કે 'શ્રિયઃ શ્રિયઃ મેદેયુન વિદેયોઽસ્તિ કશ્ચન ।'

અર્થાત સ્ત્રી એ સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનું સ્વરૂપ છે. એ જાનનેમાં કાંઈપણ ફરક નથી. તેટલા માર્ગેજ લક્ષ્મીની સાક્ષાત્ પ્રતિકૃતિ રૂપ પત્નીના યોગ્ય સન્માનને સાર આપી કરવામાં આવી છે કે, 'યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।'

સ્ત્રીના સન્માનમાંજ દેવતા પ્રસન્ન રહે છે. જ્યાં સ્ત્રીને સન્માન નથી, ત્યાંની સર્વ ક્ષિયા થયા છે. સંસ્કૃત બાવાના સર્વોત્કૃષ્ટ મનાતા કાલિદાસ અને ભવજીતિ, એ બે કવિ કુલ શરૂઆતે પત્નીની કીર્તિ નીચેના શબ્દોમાં આણી છે.

“શૃદ્ધિણી સચ્ચિયઃ સત્ત્વોમિયઃ મિથ શિષ્યા હલિતે કલ્પાવિધૌ ।”

પત્ની તે ધરની માલીક છે, મુખ્ય સલાહકાર પ્રધાન છે, આનંદનાથી આપ્ત મિત્ર છે, અને લલિત કલામાં વહાલો શિષ્ય છે. ભવજીતિના શબ્દોમાં કહીએ તો પતિને મન, પત્નીએ પોતાના જીવન સમાન છે, દ્વિતીય હૃદય જેવી છે, તેમને ટાંઠ આપનારી શીતળ ચન્દ્રિકા છે. અને શરીરને અમૃતની પેઠે આલેવાદિત કરનારી દિવ્યબોધિ છે પતિપત્નીની એ એકતામાં કોઈ પણ પ્રકારની ઉણપ કે ખામી ન રહેવા પામી શકે તેટલા મોટે હિન્દુ ધર્મેશ્વરે ગ્રેમાળ પતિપત્નીનો સંબંધ ચિરકાલીન તથા મદાને મોટે અવિચ્છિન્નને અવિચ્છિન્ન જ રહેનારો માન્યો છે. આર્ષ અગલા પોતાના પતિને કહે છે કે, “જન્મોજન્મ તમેજ મારા પતિ યાઓ.” ‘સત્તીયોષિત્પુમાં સમમ્યેતિ ભવાન્તરેષ્વપિ ।’ સતી સ્ત્રીનો પોતાના પતિ સાથેનો સંબંધ જન્મોજન્મ સુધી કાયમ તથા અવિચ્છિન્ન રહે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, સતી સ્ત્રીનાં શરીર ઉપર જેટલાં રોમ હોય છે, તેટલા વર્ષ પર્વન્ત તે પોતાના પતિની સાથે સ્વર્ગમાં રહી નિરનિયમ સુખ ભોગવે છે. મહાકર્ક કાલિદાસ પણ એજ આચયથી કહે છે કે જન્મોજન્મ સુધી ટકી રહેનારી પ્રીતિમાં પરસ્પર પ્રત્યેનો બાવ (મમતા બધો પ્રેમ) રિયર અને અવિચ્છિન્ન રહે છે આ પ્રમાણે પતિપત્નીની એકતા સર્વ પ્રકારે સાધાર સપ્રમાણ સિદ્ધ થયા વિના રહેતી નથી.

પુરૂષોને જે બોલ.

.. લેખક:—રા. રા. પુરોહિત મેતીલાલ બાવાલાલ.

Woman's cause is man's; they rise or sink,
To-gether, twarfed or godlike, bond or free.

If she be small, slight-natured, miserable,
How shall men grow ?

Tennyson

ભાવાર્થ—(સ્ત્રી અને પુરુષના હિત અને સ્વાર્થ બિન્ન બિન્ન નથી, તેમજ તેઓની ઉન્નતિ અને અવનતિ પણ સામાન્ય છે તેથી જો સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનતા વિચિરમાં આપડે તો દેશની ઉન્નતિની આશા કેમ રાખી શકાય. ?

દેનીસન.

બધુઓ ! જે તમારા સુખદુઃખની બાગીઆણું છે અને જે સદાકાળને માટે પોતાનું સર્વસ્વ તમને અર્પણ કરી ચુકી છે તેવી તમારી અધોઽન્નતાને શિક્ષણ કેળવણીથી ઉન્નત બનાવવાને તમે કોઈ પણ પ્રયત્ન કાં નથી કરતા ? તમે જાણો છો તેમ સરીરના સર્વ અવયવોમાનો એક પણ કામ કરવા ના પાડે તો સરીરની શું સ્થિતિ થાય ? ગાડીનું એક ચક્ર બાંગી જાય ત્યારે ગાડી ચાલે ખરી કે ? તેનીજ રીતે આ સંસારરથનાં જે એકે પુરુષ અને સ્ત્રી; તેમાંથી એક ચક્ર તે રથનું કાર્ય કરવા અયથત બને ત્યારે શું સ્થિતિ થાય, તે શું કંઈપણ શકાય તેમ નથી ? આપણી અજ્ઞાતાઓની શારીરિક તેમજ માનસિક ઉભય સ્થિતિ સતોષકારક નથી તેને લીધે સર્વ કાર્ય પુરૂષોપરજ પડે છે અને એક હાથથી તાળી પડે ખરી કે ? બીજુલુ નહિ. માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં જ્યાં સુધી કેળવણીનો પ્રચાર નહિ થાય ત્યાં સુધી તમારાથી કશું પણ બનવાનું નથી. તમારીજ વિદ્યતા અને ખતને અંગે દેશની અને પ્રજાની ઉન્નતિ થાય એ આશા રાખશોમાં, કેમકે તે કેવળ નિરર્થક છે. કોઈ પણ પ્રજાનો અગર દેશનો ઉદય સ્ત્રીઓપરજ આધાર રાખે છે, કેમકે જેવી માતા તેવાં જ સંતાન-પ્રજા થાય છે. પ્રજાને કેવી બનાવવી તે કુંચી તો સ્ત્રીઓ પાસેજ રહેલી છે: તેઓ ચાહે તો દેશને હિંમતવાન અને વિદ્વાન પણ બનાવી શકે અને ચાહે તો મૂર્ખ અને કામર પણ કરી શકે. તેઓ ઇચ્છે તો પ્રજાને બળવાન અને આસ્થિક કરી શકે, અને ઇચ્છે તો નિર્બળ અને નાસ્થિક પણ કરી શકે. માટે દેશની ઉન્નતિ અને અવનતિની સત્તા સ્ત્રીઓ પાસે જ છે. જ્યારે સ્ત્રીઓની આવી ઉચ્ચ પદવી હોવા છતાં પણ તમે તેઓ તરફ બેર ધાર રહો, તેઓને અધમ લેખો તેઓ તમારી સહધર્મચારિણી હોવા છતાં એક માત્ર “ સુધામતી ” જ લેખો એ કેટલું નિષ્કુર ? માટે પ્રથમ તેઓને કેળવણીનો લાભ અપાવો, તેઓને જરા સ્વતંત્ર બનાવો, કુદ પ્રયાઓનાં બંધનથી મુક્ત કરો એમાં તમારી ઉન્નતિ સંકપ છે. વિધવાઓને પણ સન્માર્ગે દર્શાવવા એ પણ તમારી પ્રથમ દુરજ છે. સ્વાયેઉચ્ચિત આશ્રમે તેઓના કલ્યાણાર્થે, ઘો તેઓને યોગ્ય દેવીશાન અને બનશે ખચીત તેઓ દેશની યેવરકર દેવીઓ ? “ પ્રથમથીજ સ્ત્રીઓને ઉન્નત કરો ” અને દેશના ગરીબના “ ગરીબ જનવર્ગને જામત કરો અને જરૂર તમારૂં કલ્યાણ થશે.”

હાલા હિન્દી બધુઓ ? તમે પણ અઘાપિ સ્ત્રીઓ તરફ બેરકાર કાં બને ? શું મનુ પ્રબુતો યદ્ય નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે સદ્ર દેવતા । તો પાક બૂલી ગયા ? એક નજીવાં પ્રાણીનો ધાન કરતાં પણ પાપ માનવાર તમે મનુદેવની “ ગૃહવક્ત્રી ”ને અજ્ઞાનતા અધકા-ગમાં રખાવોએ યોગ્ય કહેવાય કે ? મને કહેવા ઘો કે સુઝો તમેએ “ હિન્દી રમણી ” ની

ખરી કીમત ન જાણી ? તેને શું તમે સ્વતંત્ર માટે કનક કરતી “ સફેજેટ ” (Suffragette) ઇંગ્લાંડમાં સમાન હાથે માટે લડત ચલાવતી સ્ત્રીઓ) જાણી ? અરે પણ તે સખ-વેજ કેમ ? તે પતિપ્રભુને પુજારી આદ્ય લવનાના મન પ્રદેશમાં તેવા ઉદ્ધત સ્ફૂરણોનો જન્મ જ કયાથી સમજે ? પતિ માટે તન મન ધનનો ભોગ આપતી, જન ઉપાસનાદિ વિધિથી પતિના અયુષ્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે સતત પ્રયાસ કરતી, પતિના મુમેસુખી અને દુખેદખી માનતી, દેહની પણ પતિ માટે દરકાર નહિ કરતી, પતિની હાયામાં ઉત્પાસિત રહેતી આદ્ય મહિલાસભી અમળા અવનિપર તેા મળવી મુશ્કેલ ?

કરો પર્વટન પૃથ્વીની પડોપડામાં, તપાસો બિજા બિજા દેશોની અમળાઓ, પણ જરૂર તેવી મહિલા તેા સખતાના ચિખરે પકોચેલા પ્રદેશોમાં પણ નહિ મળે તે નહિજ મળે. તેવી ઉત્તમ તમારી અમળાઓ અને તેઓનું પણ તમે ચોગ્ય સન્માન ન કરો એ કેટલું વજ્રમ-સ્પર્શ ? “ અહિની કન્યાઓમાં ને સ્ત્રીઓમાં ને સદ્વર્તન સેવાભાવ, સ્નેહ, દયા, તથા પતિ ભક્તિ જેવામાં આવે છે તે પૃથ્વીના બીજા કોઇપણ ભાગમાં તમે કદી પણ જોઇ શકવાના નથી ” પુણ્યપાદ સ્વામિ વિવેકાનન્દ કહે છે કે ‘ એક માત્ર હિન્દુસ્થાન-ભારતવર્ષની કન્યા ઓનેજ-જેવાથી આપો દરે છે તેમનામાં લજ્જા, વિનયદિ ગુણો હજી પણ જેવા ને તેવાજ રહી ગયાં છે આવા સરસ સાધનો હોવા છતાં તમે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કાં કરી શકના નથી ? તેમની અંદર રાનનો પ્રકાશ ફેલાવવાનું કાર્ય તો તમારું છે ! ચોગ્ય સિદ્ધિ મળે તો તમારા દેશની સમારીઓ હેજી પણ “ આદર્શ ” સન્મારી બની શકે તેમ છે. ”

ખન્ધુઓ ! આ સંસારરૂપી ઉપવનમાં

“ સંસારની સુંદર વાડીમાં, ડોલી રજા તરે વૃન્દ રે;
લીલાભરી સન્મારી દેવી, મુરી રહી લીલી છમ્મ રે
કહું એક વાતહી ”

પુરુષ વૃક્ષરૂપે છે અને સ્ત્રી લતા છે પુરુષરૂપી વૃક્ષના અનુમોદન વિના પણ કવચિત્ સ્ત્રીલતા ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી શકે પરંતુ જો તેજ સન્મારીને પુરુષનું અનુમોદન મળે તો વધારે પ્રકાશમાં આવે એ નિર્વિવાદ છે તેથી કરીને તેઓના શ્રેયાર્થે ઉત્તમ ઉપાયો મઠધુ થવાની જરૂર છે પુરુષના ચોગ્ય પ્રયાસને મ દયી સ્ત્રીઓની સ્વાભાવિક બુદ્ધિ અને સદ્ગુણો વિશેષ દેદીપ્તમાન બનશે ઉત્તમ મનુષ્યોના ચરિત્રોની અક્ષર અ ભુત છે તેથી તમારી જે જે સમારીઓ યદ્ય મદ્ય છે તેઓના ચરિત્રો તમારી સ્ત્રીઓ અને હિતાઓની દૃષ્ટિ આગળ ધરતા રાખો અને જુઓ કે તેઓની ઉન્નતિ સમજે છે કે નહિ ? ખન્ધુઓ આજસુ યદ્ય બેઠા રહેવામાં કદી પણ કદ વગવાનું નથી-ભીરૂ અને નિરૂઘમીને યદ્યપ્રાપ્તિ નથી માટે અમળાઓ માટે, અરે ! તમારી ભવિષ્યની પ્રજા માટે, અને ઋષિમુનિઓના માન પાત્ર કાષ્ઠ કાર્ય કરો નિદ્રા ત્યાગો ? સ્ત્રીઓને અપાતું તે માન આપો અને જરૂર તમારો વિવ્ય જ છે જો સ્ત્રીઓ સુધારશે તો દેશનું કલ્યાણ યશે; સમાજનું શ્રેય યશે પ્રદેશનું જીવનમાં શાન્તિનું આનંદ જળ સિચારો, અને તેઓ પતિ સાથે સ્વાત્માના ઉપનો વધારે ઉત્તર દશામાં લઈ જશે. શ્રી રામચંદ્રનો સીતા પ્રત્યેનો કેવો શુદ્ધ પ્રેમ,

સરસ્વતી—“કષ્ટ પણ કારણ તો હોવું જોઈએ, આ જુઓને આ માસિક “ચહેરની ઓઝોનો પહેરવેશ” એ લેખ તમે વાંચશો એટલે સર્વ સમજશે.”

મોહનલાલ—“મે” એ લેખ વાંચ્યો છે. પણ ત્હારા સરખી સુચિતિત્તિ ઓઝે એટલે બધી ગુસ્સે ચામટે થવું જોઈએ ? એમાં લખેલું શું ખોટું છે ? જે સ્ત્રી ખરી સુચિતિત્તિ છે તે કદાપી ગેરવ્યાજની રીતે ગુસ્સે યશે નહીં. કદાચ ગુસ્સે યશે તોપણ તે યોગ્ય રીતે જ ! વડીલ માણસને કષ્ટ કહેશે તે પણ ચોખ્ખી રીતે અને નમ્ર વાણીથી જ ! બોલવ માલવામાં, હરવા ફરવામાં દરેક બાળતમાં સુચિતિત્તિ ઓ સુચિતિત્તિપણનો બાંગ બીકલ જણાવા દેશે નહીં.”

સરસ્વતી—“પણ હું એમ કહું છું કે પુરોનો કાઠમાઠ શું કમતી છે ? દર માસે ૨૫-૩૦ રૂપીઆમાં એકાદ ઓફિસમાં ગ્રાહક પ્રમાણે વૈતરું કરે છે. અને કચેરીની બહાર નીકળ્યા કે કોટ-પાટલુન-હોલર-નેકટાય-બુટ સ્ટોકીંગ તદ્દન યુરોપીઅન ટ્રેસનમાં અપ-ડુ-ડે હોય છે જલ્દી ગેઝેટેડ ઓફિસરજી ! ધર આગળ પોતાની સ્ત્રી માંડી પંડેલી હોય તો તેને ઓપધોપચારની દરકાર રાખશે નહીં” અને નાટક સિનેમા જોવાનું કહી ચુકશે નહીં” ! સં પુત્રાદિકને કપડાં લતાં નહીં” હોય તો ચાલે પણ પોતાના ઘોષમાં તલમાત્ર પણ ખામ પડવા દેશે નહીં” ! તદ્દવિપરિત વળા મિનસ કેટલો ! પત્ની એટલે જલ્દી તેની ગ્રાહક તોના સહયોગ અમલ, કુકમ, અધિકાર, સત્તા, વીગેરેનો ઉપયોગ-કરવો તે પત્ની ઉપરજી ! ઓફિસમાં સાહેબ કદાચને બે બૂટ મારે તો તે સકલ કરે, પણ પત્નીને હાક મારતાજી જે તે આવી નહીં” તો પછી પતિસંજના બેળાનું ઠેકાણું રહે નહીં” ! કદાચ પત્નીને એકા બે મિનિટ માહ લાવતાં વાર થઈ કે પતિસંજ હડકાપલા કુતરા માફક પત્નીને ફાંસી આપ વાળ ધસે છે !!”

મોહનલાલ—“તું હવે ત્હારી પુષ્પાંજલી રહેવા દે ! પુરો એ શું અને સ્ત્રીઓ એ શું ? ઉભયે પોતાની રહેવાની પદ્ધતિ પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણેજ રાખવી જોઈએ ! આ લેખમાં સ્ત્રીઓના પહેરવેશ ઉપર ખોટી ટીકા કરી છે એમ મને તો લાગતું નથી. ખ” જુઓ તો ચહેરની ઓઝોનું લક્ષ આપો દિવસ પોતાનાં ઘરની અને પોષાકની ટાપટીપ માંજ વ્યતીત થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ મેં એવી પણ જોઈ છે કે આપો દિવસ આપનામ પોતાનું મેંજ જોયા કરે અને ચહેરાની સાફસુજી કર્યા કરે છે ! અને તેને તેઓ એ મહત્વની કામગીરી ગણે છે ! પુરોની શું અને સ્ત્રીઓની શું તેઓની પરીક્ષા તેમના પે.પા. ઉપરજી થાય છે ! તમારું અનઃકરણ કુતીન સ્ત્રીનું દરો પણ તમારો પોષાક જે યોગ્ય ન હશે તો તમે પણ ઈચ્છના ફંટામાં ફસાયલીજી સ્ત્રી ગણાશે. એ બૂલશે નહીં, તેની રીતે કેટલીક સ્ત્રીઓ કલાકના કલાક પાડોશની સ્ત્રીઓ સાથે નાહક કુપક્ષી કરવામાં કાઢે છે અગર કેટલીક બળેલી સ્ત્રીઓ આના અર્ધા આનાની પુસ્તકમાળાની ગૃંગારમય ચોપડીઓ વાચવામાં વખતનો દુરુપયોગ કરે છે. એ કેટલું અનિષ્ટ કહેવાય ? ગમે તેમ ચાર લીટી લખ વામાં કે ઉપર નિર્દિષ્ટ ચોપડીઓ વાંચવામાં કે એકાદ બ્યાપ્પાન આપવામાં મનમી સુસ્તરકૃતિ થતી નથી, અને ગૃંગારમય નાટકો તેમજ નવલકથાઓ વાંચવામાં ચિદ્વિષ્ટની સજ્જતા નથી. પણ ચિદ્વિષ્ટી તમારે તમારાં ઉદ્યેને ઉન્નત બનાવી વીરાંગના બનવાનું છે. બ્યાં સુધી

તમે વીરાગના બનશો નહીં ત્યાં સુધી હિન્દમાં મહા પુરુષો ઉત્પન્ન થશે નહીં. શ્રીમતી એનીએસ્ટ કહે છે કે —

We can never get a nation of heroes unless we get heroines as mothers. Woman should not try to be a second rate man but to be a first rate woman, her field of work being different. When her daughters will again inspire her sons, India will again be a nation of sages, warriors, philosophers and heroes, what she was before and what she ought to be "

ભાવાર્થ.—“ જ્યાં સુધી માતા૨૫ વીરાગનાઓ મળી નથી (યા સુધી વીર પુત્રોની પ્રજા બની શકે એમજ નથી સ્ત્રીઓ કંઈ ઉતરતી પકિતના પુરુષ જેવાં યથા સન્તોષ માનવાનો નથી, પરંતુ, જ્યારે એનું કાર્યક્ષેત્ર જૂદું છે ત્યારે તો તેણે ઉત્તમ પકિતની સ્ત્રી થવું જોઈએ, જ્યારે હિન્દની પુત્રીઓ તેમના પુત્રોને પ્રેરસાહિત કરતી થશે ત્યારે જ જેમ પૂર્વ કાળમાં હતું, અને જેમ હોયુંજ જોઈએ તેમ હિન્દમાં મહાત્મા, વીરપુરુષો, તત્ત્વ જ્ઞાનીઓ, અને શૂરાઓની પ્રજા બનશે. ”

શ્રીમતીના કહેવા પ્રમાણે તમારે ઉતરતી પકિતની સ્ત્રીઓ થવાનું નથી. સુચિસ્રુણું ખરું સફળ આત્મોન્નતિ અને પર સેવા એજ છે. તમારે જો ઉત્તમ રીતે શિક્ષિત બનવું હોય, તો પ્રથમ તમારા મનની ઉન્નેતિ કરો, સદ્ગુણને માર્ગ બતાવનારને દીપક બનાવો, નમ્રતા કહી પણ વિસરશો નહીં, અને તેજ પ્રમાણે હીનાવસ્થામાં પડેલી તમારી ભગિનીઓ હોય તેમને તમારાથી બની શકે તેટલી શરીરથી, મનથી, અને દ્રવ્યથી સહાય કરો. એ રીતે જ્યારે તમે પર સેવા કરવામાં તમારા આધુષ્યનો સફળયોગ કરશો ત્યારેજ તમારા જન્મનું અને તમારા સુચિકિતપણાનું સાર્થક થયું કહેવ યે લક્ષ્યમાં રાખજો. અને એવી રીતે પરમાર્થમાં તમારો આત્મા મથયુષ્ય રહેશે તો દયાનિધી મહાન્ પ્રભુ તમારા ઉપર અખંડ કૃપા કરી તમને સમ્પૂર્ણ સુખમાં રાખશે. ”

જીવન સખે! ઉપરનાથી તમે માલુમ પડેશે કે સ્ત્રીએ સંસારમાં શા શા કર્તવ્ય કરવાનાં છે! ખીલતું તે તાત્પર્યમાં શાન્તાએ નવનીતરાયને આપેના આશ્વાસનનું દર્શાવ આપેલું છે એ યોગ્ય છે કિન્તુ દ્રક્ષા દર્શાવ પત્રમાં લખવાથી જ ઉપયોગી થઈ પડતું નથી પણ તે પ્રમારે તારે વર્તવાને તારા મનમાં પ્રેરણાઓ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ તો જ તેની સફળતા છે નહિ તો અન્યને કહેવું કે એવો આ જમાનાના કેટલાક સ્ત્રી પુરુષોનો નિયમ છે, તે પ્રમાણે કહીશ નહીં

બદાલી! તે તારા પત્રમાં આપણો સમ્બંધ ગુરુ શિષ્યાનો જણાવ્યો છે તે યથાર્થ છે, પણ તે પ્રમાણે આપણું ઉભયે વિકારરહિત વૃત્તિથી વર્તવું જોઈએ તોજ આપણા એ મંબેઘની સફળતા છે. એ મંબેઘમાં લેઈ પણ વિમગ્ન, કિંવા બિજા બાવની છાપા પણ આવવી જોઈએ નહીં. અમૃતના એક આપ્તા પ્યાલામાં વિપત્તિ એકજ બિન્દુ પડતા તે આપો પ્યાલો જેમ વિપત્તિ બની જાય છે તેમ આપણા એ સગવડમાં વિનિતાની કે વિકારની આપણા મનમાં કલ્પના આવતાજ અનિષ્ટ બાવનાઓની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેમથી અનિષ્ટ પરિણામ પણ ઉત્પન્ન થાય છે

સખે ! તે તારા પત્રમાં લખેલી ચમત્કારમાં માફ કર્મન માગ્યું તું. કારણકે તારાવર કહેતાં શ્રીકૃષ્ણના હસ્તમાં પાંચ અક્ષરનું 'સુદરશન' ચક્ર રહે છે તેમાંથી પ્રથમ અક્ષરને છોડી દેતાં 'દરશન' એવો શબ્દ ગેય રહે છે. પણ હાલ તો કેટલાક અનિવાર્ય સંજોગોને લીધે મારાથી તે (દર્શન) આપી શકાય તેમ નથી.

પ્રકૃતિ બદલ યોગ્ય મંબાળ રાખજો અને યોગ્ય પુસ્તકોનું વાંચન રાખજો ! પત્ર વિશેષે લાંબો થયો છે એટલે હવે સમાપ્ત કરું છું. ઉત્તર યોગ્ય અવકાશ આપજો. એજ.

વૈશાખ-પૂર્ણિમા.

સંવત ૧૯૭૫.

લિ. તારો બદ્રેચ્છુ,

ચન્દ્ર.

બુદ્ધિનો એક દુરપયોગ.

લેખક: શ્રીચુત્ "દેવે."

માણસ એટલે બુદ્ધિવાળું પ્રાણી માણસની આ સાધારણ બ્યાખ્યા ઉપરથી સદન સમજાય છે કે માણસ અને બીજાં પ્રાણીઓ વચ્ચે મોટામાં મોટો ફેર એ છે કે માણસમાં બુદ્ધિતત્ત્વ હોય છે, અને બીજાં પ્રાણીઓમાં બુદ્ધિતત્ત્વ નથી હોતું અથવા હોય છે તો નહિ જેવુંજ હોય છે. આ બુદ્ધિતત્ત્વ બહુ અગત્યનું તત્ત્વ છે એમ સૌ કોઈ સ્વીકારે છે. બુદ્ધિના સદુપયોગથી માણસથી દેવ થઈ શકાય છે, અને દુરપયોગથી પશુ કરતાં પણ હીણી દયામાં આવી પડાય છે. બુદ્ધિના દુરપયોગ અસંખ્ય છે. પરંતુ બુદ્ધિનો એક દુરપયોગ કે જે અનેક અનર્થોનું મૂળ છે અને તે છતાં એકદમ સમજી શકાય તેવો અને સહેલાઈથી નિવારી શકાય તેવો છે; તેનોજ અહીં વિચાર કરવાનો છે.

બુદ્ધિનો એવો દુરપયોગ તે બીજને કોઈ નહિ પરંતુ માણસો વિષે અને તેમનાં કૃત્યોના હેતુઓ વિષે પૂરતા કારણ વિના ચંકા લાવવી, અથવા હેતુઓને ખરાબ માની લઈ માણસોને અથવા તેમનાં કૃત્યોને ખરાબ માનવા તે.

આ પ્રમાણે સાચા ખોટા હેતુઓ ઠંઠ્યા કરવાની, અને બીજા માણસોને ખરાબ માની લેવાની ધણીને ટેવ હોય છે. અમુક માણસ આપણો કુટુંબી છે, અથવા સ્નેહી છે, અથવા તેણે આપણું બહુ કર્યું છે, અથવા આપણું બહુ કરવાની તેની ઇચ્છા છે એવું માણવા છતાં પણ આવી ઠંડપનાઓ અટકતી નથી. જેને સમાજનો અનુભવ છે એવી દરેક માણસ જાણે છે કે જો કોઈ માણસ બીજાના હિત માટે કામ કરતો હોય તો તેના ઉપર ધણીવાર સ્વાર્થ સાધવાનો આરોપ આવે છે. તેજ પ્રમાણે જો એકવાર એક માણસના હાથે

* તારાવરને ૪૨ વરો પચમ અક્ષર નેહ,
પ્રથમ અક્ષર પારદાર વધે તે મુજબે દે ને

બહુ કાર્ય યાય, અને ખીણવાર ન યાય તો ઉપર ઉપરથી સારૂ બનાવીને-છેતરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો તેના ઉપર આરોપ આવે છે. “ધરમ કરતો ધાડ યધ” એ કહેવત આવા અનુભવને લીધેજ અસ્તિત્વમાં આવી હોતી જોઈએ.

“ન્યાય વૃત્તિ” શબ્દ હમણાથી જરા વધારે વપરાશમાં આવે છે. એ શબ્દનો પરિચય હોવા છતાં અને ખીજાને હાથે મોતાતે-પોતાનાં સગાં વહાલને યથેચ્છા અન્યાયનો અતુ ભવ હોવા છતાં એવા કેટલા યોગ્ય નીકળશે નેજાએ ખીજાને એજ પ્રકારનો અન્યાય ધણી વાર નહિ કર્યો હોય ? ન્યાય વૃત્તિ અને આવો અન્યાય કરવાની ટેવ ત્રેકબીજાથી વિરુદ્ધ છે એ ચંકા વિનાની વાત છે. વળી ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય મુદ્દો તો એ છે કે ધણી વાર આવા અન્યાયના ભોગ નિર્દોષ સજ્જનો હોય છે. ન્યાય વૃત્તિવાળો માણસ તો જાણુવા છતાં આવો અન્યાય કોઈ દિવસ ન કરે. આવો અન્યાય કરવાની ટેવ સાધારણ રીતે મનની નીચી ક્ષયા સૂચવે છે.

જો સમાજમાં માણસો અને તેમના હેતુઓ વિષે ખરાબ કલ્પના જ ચર્ચા કરતી હોય તે સમાજમાં કોતો ન્યાય વૃત્તિ યોડી દેવાની જોઈએ કે જેથી ખોટી રીતે ખરાબ કલ્પનાઓ કરીને અન્યાય કરતાં લોકો અચકાતા ન હોય, અથવા તો તે સમાજમાં સદ્ગુણી-નિઃસ્વાર્થ-માણસો બહુ યોડાં હોવાં જોઈએ કે જેથી સોની નજરે દુર્ગુણી-સ્વાર્થ-માણસોજ નજરે પડ્યાં કરે અને તેથી તેઓને ખરાબ કલ્પનાઓ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હોય.

જોને ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા હોય તો એમ તો ભાગ્યેજ માની શકે કે દુનિયામાં સદ્ગુણી માણસો એટલા યોડાં છે કે આપણે બધાને દુર્ગુણીજ માની લેવાં જોઈએ કારણકે તે ઇશ્વરને હીણુપ લગાડવાં જેવું યાય. એજ રીતે જો લોકો જો કુદરતની વ્યવસ્થામાં શ્રદ્ધા હોય તેઓ પણ ઉપર પ્રમાણે ભાગ્યે જ માની શકે કારણકે જો દુનિયામાં દુર્ગુણી માણસોથી જ લગભગ બરેલી હોય, ત્યાં એક ખીજા ઉપર વિશ્વાસ રાખી શકાય તેવું ન હોય-તેને વ્યવસ્થાવાળી દુનિયા કેવી રીતે કહી શકાય !

ખરાબ કલ્પનાઓથી દોરેલું દુનિયાનું ચિત્ર દિલગીરી ઉત્પન્ન કરે તેવું હોય છે, અને માણસને ઘણા બાએ નિરાશાવાદી બનાવે છે. એટલા માટે પણ એવી કલ્પનાઓ કરવાની ટેવ ત્રજવા યોગ્ય છે.

પોતાના સ્વાર્થની ખાતર પણ માણસે ખીજા વિષેની ખરાબ કલ્પનાઓ તજવી જોઈએ. જ્યારે આપણે આસપાસની દુનિયાને ખરાબજ માનીએ ત્યારે આપણાથી કોઈ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનું શાગ્યેજ બની શકે, કોઈ ઉપર વિશ્વાસ ભાગ્યેજ રાખી શકાય ત્યારે તાની અને મોટી બાબતનો ઘણાખરો-અધો-મોજો આપણા માથેજ રહે. આપણી કલ્પનાથી ઉત્પન્ન કરેલી “જાનમાં આપણે રખેને સપડાઈ જશું” એવી ખીકથી મનની શાંતિ ન રહે. બોલે બહુ-હોય અને મનની શાંતિ ન હોય ત્યાં સુખ ન સંભવે. માટે સુખ ઇચ્છનારાઓ એ પણ ઉપર કહેલી કુટેવથી દૂર રહેવું જોઈએ.

ખરાબ કલ્પનાઓ કરવાની ટેવથી કુટુંબીઓ અને સ્નેહીઓ વચ્ચેજ નહિ પરંતુ

જૂદી જૂદી ચાંતિઓ, જૂદી જૂદી પ્રભાઓ, અને જૂદા જૂદા નવન સમૂહો વચ્ચે પણ અ-
વિશ્વાસ, અચાંતિ, અને કલહ ઉત્પન્ન પામ્ય છે.

માણસોનો અમુક વર્ગ અથવા તેમની અમુક ક્ષેત્રમાંની કૃતિઓ સ્વાર્થી-દુર્ગુણી-ગ-
ણાતી હોય, અને તે વર્ગની બાબતમાં અને તે ક્ષેત્રમાં એક બીજા ઉપર અવિશ્વાસની ન-
નરથી જોવાતું હોય અને આપણે તે સહન કરીએ તે જૂદી વાત. જેમકે કેટલીક રાજ-
ખટપટો અથવા રાજ્ય ખટપટો કે જ્યાં એકબીજા પાસેથી ગમે તેમ કરીને ગમે તેવા સા-
ધનથી-પોતાતું કામ કરાવી લેવું એ સાધારણ નિયમ હોય ત્યાં અમુક માણસો પોતાતું
કામ અવિશ્વાસની નનરથી કરે તો આપણે તે કદાચ સાંખી લઈએ.

ખાકી તો આ કુટેવ કોઈ પણ માણસમાં હોવી ન જોઈએ. તેમ છતાં પુરૂષો કે જ-
ઓ હૃદયના કંઈક અને સ્વભાવના ખુટલ કહેવાય છે તેઓમાં આવી કુટેવ જણાય તો
તેથી ખેદ થાય, પણ બહુ નવાઈ ન લાગે. પરંતુ પોતાનાં કોમળ, શુદ્ધ હૃદયે અને સરળ
સ્વભાવે આપણા ગૃહ રાજ્યની રાણીઓ ઉંચી બાવનાઓને પ્રેરનારી દેવીઓ-કિત્તમ કાર્યની
વિધાત્રીઓ-યવાને યોગ્ય-ઠીઓમાં આ કુટેવ જોવામાં આવે ત્યારે નવાઈ અને અત્યંત ખેદ
થવા વિના રહે નહિ.

ખરી ઠીઓમાં-ઠીવવાળી ઠીઓમાં-આવી કુટેવ સંભવે જ નહિ. છતાં સમાજ
તરફ નજર કરતાં હાલની કહેવાતી ઠીઓમાં એ કુટેવ બહુ પ્રસરેલી માલુમ પડે છે. કુટ-
મ્બ જીવનની એક બે બાબતો તપાસી જુઓ તો આ સબંધે ખાત્રી થશે. વહુની સાથે
ધરની બીજી ઠીઓને સાધારણ રીતે જાનતું નથી હોતું તેનું કારણ શું હોય છે? એક
મુખ્ય કારણ તો એ હોય છે કે ધરની ઠીઓને વહુ ઉપર વિશ્વાસ નથી હોતો, અને વહુને
સાસરીયાની ઠીઓ ઉપર વિશ્વાસ નથી હોતો. આનું પરિણામ એ આવે છે કે વહુ પો-
તાના પતિનું ધ્યાન રાખે અથવા સેવા કરે તો સાસરીયાની ઠીઓ એમ અનુમાન કરે છે
કે એતો એના વરને વચ કરી સેવા માટેજ બંધુ કરે છે, અને અગારા વચ્ચે અણખતાવ
કરવા માગે છે. એજ પ્રમાણે વહુની ગમે તેની-ખરેખરી-જૂલ હોય, છતાં જો સાસરીયાની
ઠીઓમાંથી કોઈ તેને કાંઈ કહે તો તે એમજ ધારે છે કે મને “અળખામણી” કરવા
માટે આ બંધુ થાય છે; જ્યાં હોય ત્યાં મારે વાંકજ કાઢવામાં આવે છે-છેવટે થાય છે
એવું કે પોતાની ઈચ્છા હોવા છતાં વહુને સારી રીતે વર્તવાની હોંશ થતી નથી, અને વહુને
સુધારવાની સાસરીયાની ઠીઓની મહેનત ધણીખરી પાણીમાં જલ્ય છે. વહુનાં શુદ્ધ જુદિથી
કરેલાં કામોનો ખોટો અર્થ થાય છે. અને સાસરીયાની ઠીઓ સારી હોય તોપણ, વહુ
ઉપર તેની અમર બાંધેજ થાય છે. એક બીજાની શુદ્ધ જુદિમાં-સાચા દિલમાં-અવિશ્વાસજ
તે વિશે ચંદા-એજ આ પ્રકારના અનર્થોનું મુખ્ય કારણ હોય છે.

ગૃહજીવનમાં-કુટુંબજીવનમાં આવી ટેવથી બધી રીતે હાનિ છે. ગૃહજીવનમાં અગ-
ત્યનો ભાગ બજવનારી ઠીઓમાંજ આવી ટેવ હોય તો તેની છાપ ઉછરતી પ્રભા અને
કુટુંબના ખાલક અથવા સહાયક પુરૂષો ઉપર પડે એ સ્વાભાવિક છે. ઠીઓની આવી

કુટુંબી ગૃહજીવનની શાંતિનો ભંગ થાય છે. એ અશાંતિ અને કલહના વાતાવરણમાં ઉછરતી અને ઉછરેલી પ્રજામાં, અને એ વાતાવરણમાં વસતા સર્વ પુરુષો ઉપર ખિન્નતાની યોગી અથવા ધણી છાપ પડેલી હોય છે. આપણા ગૃહજીવનમાં અનેક કારણોને લીધે હાલ જોઈએ તેના કરતા વધારે-ધણી વધારે-કટુતા-કડવશી છે, જો સ્ત્રીઓ આપણે ગયાંએ છીએ તેવો બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરતી બધા ધાય અથવા કરતાં યીએ નહિ તો તેમાંથી ધણી કડવાશ ઝોળી થઈ જાય. સ્ત્રીઓ પોતાના જીવનને કેટલેક અંશે ઉચ્ચ અને સુખી બનાવી શકે, તેની ગૃહજીવન ઉપર તાત્કાલિક અસર ધાય ગૃહજીવન સુધરે તો પ્રજાજીવન પણ કેટલેક અંશે સુધરે. આ કુટુંબ છોડી દેવી અથવા તેમાંથી દૂર રહેવું તે મુશ્કેલ નથી-સહેલું છે અને સહેલાઈથી આટલો બધો ફાયદો થઈ શકે એવું જો સ્ત્રીઓ જાણે અને તેમની ખાતરી થાય તો તેઓ સુધરવા માટે જરૂર મહેનત કરે.

કેળવણી બેનોને એટલી વિનંતિ કરવાની રહે છે કે પોતાની મેજે વાગીને સમજી શકે તેમ ન હોય તેવી બેનોને તેમણે આ વિષય જરા અમલમાં લઈને સમજાવવો, અને પોતે દરદીન રૂપ થઈને અન્યને સુધારવાનો યત્ન કરવો.

પુરુષોએ પણ ગૃહજીવનમાં પોતાની કુટુંબી હાનિ ન પહેચે તે ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે. આનો અર્થ એવો નથી કે અન્ય બાવહારમાં તેમણે આ વિષયની ઉપેક્ષા કરવી.

ગૃહ.

(હિન્દી ઉપાધી.)

લેખક: શ્રીયુત્તમ “મણિધરપ્રસાદ.”

આ સંસારમાં “ગૃહ”ની સૃષ્ટિ બનાવનારી એક માત્ર નારી-ગૃહિણી જ છે.

If She be not honest, chaste and true,
There's no man happy. —Shakespeare.

(ગૃહિણીને પવિત્ર-પ્રમાણિક અને પતિનસા નહિ હોય તો કોઈ પણ મનુષ્ય સુખનો અનુભવ કરી શકશે નહિ.)

ગૃહથી સમાજ અને સમાજથી જાતિ, જાતિની સૃષ્ટિ બને છે. ગૃહદ્વારા-ગૃહસ્થ-આશ્રમ અથવા સમાજદ્વારા જાતીય જીવનનો સર્ગ થાય છે. ગૃહ-સમાજ અને જાતીય જીવનનો-બધાનો પ્રધાન હેતુ-હેતુ મૂળ નારી છે.

જો નારીજાતિને અબજો કહેવામાં આવે છે, જો કોમગામીનિઓથી એક ફલનો

સ્પર્શ પણ સહી શકાતો નથી, તો પછી સંસારનો-અતુલ્ય દહિન કામનો-બોળો કેવી રીતે વહન કરી શકે ?

આધુનિક તત્વવેત્તા પંડિતોએ નારી અપૂર્ણ અને અવિકાસિન છે એમ કહી ગયા છે; તો આજ નારી શૂદની મર્યાદા સ્થાપન કરનારી-સૃષ્ટિ બનાવનારી છે ? શું એજ અબળા ને જાતીય જીવનની પ્રધાન શક્તિ છે ? હા. તેજ નારી-અબળા ગણુ આ સંસારની-શૂદની અધિકારી લક્ષ્મી છે. હેનામાં અપૂર્વ શક્તિ છે.

કોઈ પૂછશે કે “શૂદ શું છે ?” ફક્ત માંદી ઇંટ, પત્થર અને લાકડાં આદિથી એણે-હુંજ શૂદ કહેવાય ? ના. તે ફક્ત એટલાથી જ બનેલું નથી, પરંતુ અનેક એ સિવાય સામ-ગ્રીઓથી થએલું છે.

શૂદ ! ઇંટ-મારી પત્થર-લાકડાંથી બનેલું શૂદ તે માત્ર બોણું જ છે. ઘરમાં રહેના-રાઓ-કુટુંબીઓ હેનાં શરીરને જેમ હાડકાં-માસ-લોહી-ચામડી હોય તેમ શૂદને તેઓ શરીરરૂપ છે. અને નારી-શૂદિણીરૂપમાં શૂદનો પ્રાણ છે. જે શૂદમાં દયાવતી-કરુણામયી જન-ની રેવી નથી, જે શૂદમાં સ્નેહમયી સ્વાસ્થ્ય સમ્પાદિની સરસ્વતી સ્વરૂપિણી શૂદિણી નથી; તે શૂદ ઉજાડ જંગલ સમાન છે.

“A wife is the peculiar gift of heaven. Pope.

(શૂદિણી ! એ માનવ જાતિને મળેલી અમૂલ્ય દિવ્ય બક્ષિસ છે.)

વિદ્વાનો કહી ગયા છે કે:-

માતા यस્ય ગૃહે નાસ્તિ, માતૃયાં ષ મિયધાદિની ।

અરણ્યં તેન ગન્તવ્યં, યયારણ્યં તયા ગૃહમ્ ॥

(અર્થાત્ જેના શૂદમાં માતા નહિ-પ્રેમાળ ગૃહ બોલનારી શૂદિણી નહિ તેણે અર-ણ્યમાં શૂદ ત્યાગ કરી વાસ કરવો સર્વથા ઉચિત છે; કારણ હેના માટે શૂદ અને વન સરખાજ છે. કહેસમય જીવન શુભરવા કરતાં ક્ષણભંગુર જીવનનો ત્યાગ કરવો એજ શ્રેષ્ઠ છે)

પ્રાણ પછી જીવ જન્ય શરીરથી અવિત્ર યજ્ઞ જાય છે. તેમ ઓવિના શૂદ પણ અશુદ્ધ થાય છે. ઓના મુદ્દ મુદ્દ હાસ્યરૂપી શુભ ચાંદની જે શૂદમાં પ્રકાશતી નથી, જે શૂદનું આંગણું નારીઓના કુસુમસમ કોમળ ચરણોથી સુંશોભિત નથી હોતું-જે શૂદનું વાનાવરણ નારીઓના કેચકલાપમાં શુભેશી કુસુમગિઓની સુવાસથી સુગંધિત નથી હોતું-તે શૂદ અદગ્ધ લક્ષ્મીવાળું અને સુખ સમ્પન્નવાળું હોય તોપણ તે નિરસ નિર્માલ્ય છે. હુંકામાં તે સ્મધાન તુલ્ય ગણાય. તે શૂદ મનુષ્યોને રહેવા લાયક નથી પરંતુ બૃતપ્રેતોતેજ માટે લાયક છે.

“શૂદિણી ગૃહમુચ્યતે” કેવળ એકજ ઓ રક્ષાધીન શૂદ-શૂદ થનાં નથી. કોઈની ઓ મરી જાય છે ત્યારે ભોહો કહે છે કે:-“જીઓ ! નિયાગનું પર બાગ્યું ?” આ શું કહેવાય ?

શૂદિણીને શૂદ કહેવું એ એક સાધારણ વાત છે, કેવળ મતજ છે. હિન્દુ આ સાધા-

પણ બાબતમાં પણ કંઈક ગ્રામ બેઠું રહેલો છે. મેસારના અનેકાનેક બંધારમાં આવી સુધ્ધ વાતો ગ્રામ રહેલી છે કે જેનો સુધ્ધ વાતોમાંથી સ્પષ્ટ રૂપમાં લાગી રહેતો કરવો એ નાની-સૂની વાત નથી.

“ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે” આ સાધારણ વાચકોમાં માનવ-જાતિની ઉન્નતિનો પૂરો ઇતિહાસ સમાયેલો છે. એટલુંજ નહિ પણ મનુષ્યની ઉન્નતિ કરનારી નારીજાતિની પ્રબળ શક્તિનો પૂરેપૂરો પરિચય થાય છે. નારી ગૃહથી શુદ્ધી નથી, આદે મહેલ હોય કે ઝૂંપડી હોય પરંતુ નારી વિના એ સર્વ સ્થાન શૂન્ય છે.

શ્રી રામચન્દ્રજી હામવાન બ્યારે રાજપાટ હોડી સીનાજીની સાથે વનવાસ ગયા; વનમાં ફરતા હતા ત્યારે-તે વખતે તે સુખી હતા પણ બ્યારે શ્રી જાનકીજીને દયાનન હરી ગયો ત્યારે સદમયજી હતા છતાં પણ શ્રી રામચન્દ્રજીને વન ખાવા ધાય તેવું લાગ્યું. વન-વાસનાં કષ્ટ પડવા લાગ્યાં. રૂપિ-મુનિઓ ધોર અરણ્યમાં સામાન્ય ઝૂંપડીમાં પોતાની ખતીઓ સાથે સુખમાં રહેતાં. તાત્પર્ય એ છે કે નારી ગૃહનું જીવન છે. નારીજી ગૃહસ્થાશ્રમની એક માત્ર આધિષ્ઠાત્રી લક્ષ્મી છે. ગૃહિણી વિના ગૃહસ્થાશ્રમનો નિર્વાહ થયો સર્વથા અમશ્મય છે.

પરિણામો માણે સ્ત્રીઓને જ માટે ખાસ બાધ છે. બ્યારે સ્ત્રીઓને ઈર્ષા મૂકવાનો વખત થાય છે ત્યારેજ માણે તેઓ બનાવે છે. પોતાનાં બચ્ચાંઓને આશ્રમમાં મૂકી ચારો ચરવા ભાગ્ય છે. બચ્ચાં સુધી બચ્ચાંઓની આખો ઉપાસી નથી, હડી ચક્રતાં નથી ત્યાંસુધી માંદા રહેમની રખેવાળી કરે છે. વિચાર કરશો તો ખાલુમ પડશે કે થોડા કાળ સુધી પણ માણે-આશ્રમ બનાવવાની આવશ્યકતા ધઈ તે કોનાથી? જે સ્ત્રી નહોત તે પછી ગૃહ નિર્મમ્ભણ કરવાની જરૂર કયાથીજ પડત? ન્હાનાં મ્હોટાં જીવ-જન્તુ કીડી-મંકોડા સર્વને બચ્ચાંની રક્ષા કરવા માટે ધર બનાવવાની જરૂર પડે છેજ અને ગૃહની મૂળ સદિકારિણી એક માત્ર નારીજી છે.

બ્યારે ન્હાનાં મ્હોટાં પ્રાણી માત્રને પણ ધરની આવશ્યકતા છે તો માનવ જાતિ પોતાના કુર્બલ સન્તાન અને પોતાની રક્ષાના હેતુથી આશ્રય નિર્મમ્ભણ કરે તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. માનવ જાતિને તો ચિરકાળ સુધી માતાના પાલન પોષણ પર રહેવું પડે છે. આ કારણથી મનુષ્યને ચિરસ્થાયી ધરની જરૂર છે.

પ્રાચીનકાળમાં મનુષ્ય બ્યારે પહેલવહેલાં ધર બનાવવાનું નહોતો જાણતો ત્યારે તેઓ વરસાદ-વટાણિઓ-રેલ અને આગથી બચવા માટે પર્વતો કે ગુફાઓનો આશ્રય લેતા. મનુષ્ય જાતિના વર્તમાનગૃહ ગુફાઓનાજ નમૂનારૂપજ છે. આદિ કાલમાં મનુષ્યો પર્વતો તથા જંગલોમાં વણજીરની માફક વાસ કરતા, નજીક બાબતોમાં એક બીજા સાથે ખૂન-ખાર લડતા. ત્યારે ગૃહ-બાલક અને સ્ત્રીઓ માટે આશ્રયની ખાસ જરૂર પડતી હતી. બ્યારે એક સ્થાનથી બીજે સ્થાન જવાની તૈયારીઓ કરતા ત્યાર પહેલાં તેઓ ઉપયુક્ત વ્યક્તિઓ માટે પ્રથમજ આશ્રય મોઢી રાખતા હતા.

જે રીતે જોષએ તે રીતે માલુમ પડે છે સ્ત્રીઓજ માટે ગૃહ બનાવવું પડે છે. સ્ત્રીઓ જ ગૃહ બનાવનારી છે. લંભાશયીજ ગૃહની સદિક ધઈ છે. ગૃહથી ગામ-ગામથી નગર-

૧૪. 'ઝીનું' હાસ્ય, અશુ અને સંગીત એ ત્રણે વાનાં એક સરખી રીતે મોહોત્પાદક છે.
-લેટિન કહેવત.

૧૫. સરખા શેરડા વિનાની ઝી એ લૂણ (મીઠા) વિનાના ચાખ બરાબર છે.
-આરબ કહેવત.

૧૬. જો એક ઝી માન મેળવવા તત્પર થઈ હોય તો તે માન મેળવશે જ-અરે, સંખ્યા મધ્યમાં પણ માન મેળવશે ને પૂછશે.
-સર્વાન્ટીસ.

૧૭. સુધારો કોને કહેવો ? બધી ઝીઝોની સત્તાને.
-ઈમર્સન.

૧૮. પુરુષની મિત્રતા એ એક ટેકા છે અને ઝીની મિત્રતા એ એક દિલસોજ છે.
-રૉયપેકર.

૧૯. આંખનું સ્વર્ગ,-હૃદયનું નરક,-પેસાની કોથળીનો જીવાન-એ મુંઝર ઝી છે.
-અસાલ

૨૦. જો છુટની જોડ ખરીદ કરતા હોય તો તળીઆ માટે ઝીની હબ/વાપરશો. તે કદી કાટશે નહિ.
-એલ્સેશિયન કહેવત.

૨૧. મહાન ઝીઝોની કાર્તિ ધનિદાસ તેમજ આત્મ સમર્પણને આભારી છે.
-લી હન્ટ.

૨૨. -જ્યારે ઝી વેર લઈ ચકતી નથી, ત્યારે બાળકો માફ કરે છે-રૂબ છે.
-કાર્ટન.

૨૩. એક ચ્હાતી ઝીના જોડે કોઈ સોળતી નથી.
-સેન્ટર્થીયર્સ.

૨૪. એક પુરુષને જ્ઞાન આપશો તો તે જ્ઞાનનું તેના ચરણ પછી નામ નિશાન રહેશે નહિ; એક ઝીને જ્ઞાન આપશો તો તે બધિધની પ્રજાની કેળવણી છે.

-લાબૂલેય.

૨૫. લગ્ન પહેલાં ઝી એક રાણી છે, પરંતુ પછી પ્રજા છે.

-ડિમેન્ટન.

ફૂલવાડી.

અનુભાવકાં.

હાંદગીની 'આપ' વીતી અને 'પર' વીતી કથાઓ.

સુંદરી સુખોદના આ વિભાગમાં (અને એજ પ્રમાણે આ માસિકમાં) પ્રસિદ્ધ થતા સેખોમાં જોવામાં આવતા માનવ જીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કોઈ અમુક ચક્રિતને લગતી અથવા અમુક સ્થળે અનેલી દૃષ્ટિકોણ ઉપરથી લીધેલા નથી (તેમજ એની રીતે લેવામાં આવતા પણ નથી.) પરંતુ માત્ર સંસારમાં આવા દેખાવો કદિ કદિ નજરે પડે છે, એટલીજ કલ્પના છે.

આ વિભાગ ઘણો લોકપ્રિય અને ઉપયોગી થઈ પડ્યો જણાય છે. તે મંજન્દી વારંવાર પત્રો મળ્યાં કરે છે, એટલું જ નહિ પણ તહેને લગતા સેખ પણ મળ્યા છે. આથી ત્હેના-નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે-ત્રણ ઉપવિભાગો કરી, તે ખાતે વધારે પાતાં રોકવાની બ્યવસ્થા કરવી આવશ્યક જણાય છે:—

૧. જીવનના ગહન પ્રસંગો.
૨. અવળાં કર્મની કહાણીઓ.
૩. દૈવ્ય નિવેદન: વેદી સમક્ષ.—

આ ઉપરાંત “પત્રમંજૂષા” માં પ્રકટ થતી “સાંસારિક પ્રશ્નોત્તરી” ને પણ આ વિભાગ સાથે મંજન્દ છે.

તંત્રી, સુંદરી સુખોદ.

અવળાં કર્મની કહાણીઓ:

ખડેન તે બલા

કે ભાઈ તે બીલ ?

લેખક: શ્રીયુત્ત “મસ્ત,” (બી. એ.)

માતા પિતાની હયાતીમાંથી, એટલે અમારી બાલ્યાવસ્થામાંથી, અમારા ઘરમાં બહેનોનું પ્રાધાન્યપૂર્ણ અને ભાઈઓનું દલશપૂર્ણ આસ્થું આવતું હતું ઘરમાં માતાનું પ્રાબલ્ય અધીકતર હોવાથી, અને પિતાનું બહાર બાહોષ ગણાતા હોવા છતાં, ગૃહમાં પત્ની આગળ માયું મરી ગયેલું હોવાથી, આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલી હતી. અમને પુત્રોને સ્ત્રીનું સીક્ષણ અને અમારી બહેનોને પ્રરપૂર્ણ સીક્ષણ મળ્યું હતું. દાખલા તરીકે ધોડીઆની દોરી

ખેંચવી હોય કે ખચ્ચાને ધોવરાવવું હોય કે પથારી ઉપાડી નાંખવી હોય તો તે ફરજ અમારે માથે પડતી ! જ્યારે પૈસા ટકા સંબંધી હીસાબ ગણવો હોય કે કોઠાને કાઢ જવાબ આપવો હોય કે પિતાને કોઈ મેળાવડામાં જઈ હોય, તો બહેનોને આગળ કરવામાં આવતી ! ખાવા પીવામાં અને પહેરવા ઓઢવાની બાબતમાં પંથુ સારું એટલું “પારકા ધન” નું અને બોડું એટલું “સાત પહેડી તારતાર” નું ! બહેનોને સાસરે મુખ જોઈએ, તેમના ઘણી તેમને હથેલીમાં યુગલે તેવા જોઈએ, બહેન પોતાનાં સાસરાઓને ખુદે તેની, હરકત ન જોઈએ; જ્યારે દીકરા માવડીઓ જોઈએ, તેમની વડુઓ શુભામી જોઈએ અને સાસુ નથુંદ વડુને ખુદે તેમાં તેમને હરકત ન જોઈએ. બહેનની સાસરામાંથી ફરીઆદ આવે તો બિચારી “શંકડી, મુશીલ ધરની છોકરી” હરે અને પીયરવાસો પથુ કરે; જ્યારે દિકરાની વડુનો ખુણે ખોચરેથી પથુ વાંક નીકળતાં, તે “ધૂન, ઢેંગીલી, કમળત માળાપની છોકરી” માં ખપે, અને વખતે મનને ઉભરો કાઢવા પીયર જાય તો ચોટલો પકડી ખેંચી આણવાનો પથુ પુત્રને હુકમ થાય ! બહેન સાસરામાં બકારી આવે ત્યાં મુઠી છાતું માતું ખાતી હોય, અને સફ તેને રાતી રાયથુ જેવી જોય, તોયે બિચારી “ચાહુ” અને માદી કહેવાય અને દિકરાની વડુને આસનમાં ગણીમાંથી રોટલી અને અપુશાન જોટલો ભાત મળતો હોય અને ધધે દસડી દસડી દિન પ્રતિદિન ક્ષય થતી હોય, તોયે તે ચોરડી અને “પટીરા જેવી” ગવાઇ બહાર વગાવાય. દિકરીને સુંડો બરીને કુરકુરીઓ હોય તોયે “બા છોકરાં કોને ત્યાં છે ? કુંતો કહું છું જે બહેને જણી જણીને ધર બરી દે” એમ બોલાય અને પુત્ર વડુને અછો વરતાર હોય તોયે તે બુંડથુમાં ખપે !

જાસુસી કામમાં અને માડી મુગલીના કામમાં પથુ અમને પુરા વાકેશ્ગાર કરવામાં આવ્યા હતા. કારણકે મોટા ભાઈઓની વડુઓ ઘેર આવ્યા પછી, તેઓની એકાંત ગોઠી એકાંતમાં રહી સાંભળવાનું, અને તે માતાને કાને પહોંચાડવાનું, તેમ બાબીના દેખતાં ભાઈને ઉતારી પાડવાનું, અને બાબીને ભાઈના દેખતાં કુતરી ગધેડી કહી લેવાનું કામ અમને નાનો નાનડીઓને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આટલુંજ નહીં, પથુ બાબીને છાતો માનો ઈન્ક મરાવવા ભાઈએ કહ્યું છે એમ બહાર બતાવવા, ભાઈના ખીસામાં પૈસા મુઠી આવી તેને માથે ચોરી ચપાટીનું આજ ચડાવવાનું કામ પથુ, અમારે નાનાં નાનડીઓને કે માનીતા નોકરને હાથ હતું ! બાબીની વડુઓના બોચારીના પથુ એવાજ હાલ ! સાસુ નથુંદ ચોવીસે હલાક છાતી સરસાં જડવાંજ હોય તે એટલે મુઠી કે મેખરાને પગ ચાંપતાં ચાંપતાં પુલ્લ સાસુથ યેનમાં યેનમાં પતી પાસે જવાની રજા આવે તો તો દીક, નહીં તો તેમના પરીત્ર ચરણનું ચરણ આખી રાત લઈ લેવાનું ! નથુંદા કે ધરના નોકરો આકું અવળું જોઈ ગોળ પીનું સત્યાનામ વાળતાં હોય. છતાં ચોરીને ખાધાનું આજ ચડે “પારકી જણી” ને માથે અને ધરમાંથી કાઢ વાસણ, કપડું કે ધરેલું ચુમ થાય, તો અડોસીપડોસી વચ્ચે લાલકાળીના ચોખા વડુને માથે ચવડાવાય ! દિકરીઓનાં સંતાનોને નાની (દાદી)ની ગોઠ બને, અને તેમનું લાલન પાલન સારી રીતે થાય, જ્યારે દિકરાઓના કુળદીપકને, દાદી ટેંટે કરના જોઈ કહે અને હાથ હલકો કરે તે વધારામાં ! દીકરીઓનાં માલકાંગલાં મતાનો પથુ ચાલાક અને હોચીવાર હરે, જ્યારે દિકરાઓનાં આંખ હરે તેવાં શુભાખી ખુલખુલ પથુ બોધ અને બાપલામાં ખપે ! બહેનોને વગમાંથી લધાકું અને છાતું માતું ચાપાતું જોઈએ, જ્યારે દિક-

રાત્રી વહુઓને પીયરથી પહેરવા આજુબાને તમારે અને મેણું ટાણું યામ ! દિકરી પીઅરમાં ખમવાડીયું પડી રહે તો “બિચારી પારકા ઘરની વસ્તી, ક્યાં ફરી ફરીને આવવાની છે?” એમ બોલાય અને દિકરાની વહુઓને દિવસમાં એક કલાક પણ પીઅર જવાદેવામાં ગંભીર વાધો આવે !

(૨)

આવા સદૃશ્ય ગણાતા આખરે કુટુંબમાં મારો જન્મ થયો હતો. ‘સમજ્યો તે યાણે’ એ સિદ્ધાંતાનુસાર મારા બે વડીલ બંધુઓ ગળામુંઘી ધરાઈ ગયેલા હોવાથી, પોતાની પત્નીઓ પેર આજ્યા પેટી-આપને માતાએ ચડાવ્યાથી-દરમતીમાં બિનવારંખણનાં હાથનાં કાંડાં કાપી આપી, નયીમ કેપર આધાર રાખી, પોતાના બાળગોપાળ સાથે અસગ ધઈ, માનુષ્યો ત્યાગી આફ્રિકા જઈ ત્યાં ધર કરી સદા માટે વસ્યા હતા. ત્રિજે સાવકા બાઈ ‘અસલ આસાપીસી અને કુટુંબ દેશથી કંટાળી, મહામાયા મારી હાઝમ માતાને સગમાં આંત્રી કબજે સોંપી, મિત્રો ઓળખીતાની યાગીએ ઘોડો સમય જીવનને ટકાવી પરદેશમાં ‘શુભ તાવ’નો કોળીઓ ધઈ પડ્યો હતો. આ સાવકા બંધુના અકાળ અવસાન પછી તરતજ વિધવા બાબીને એક પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયું. પણ વહુને કે બાળકને અછોવાનાં દરે તેમ કોણ હતું ? સાવકા બાઈના મૃત્યુનું કારણ પણ એ કાગડી દરક્ષા ગણાતી. અને તે નિમિત્તે દરેકને બે ચાર વખત મારાં માતાજી તે ફોટેલી ઉપર લોહીનો વરસાદ પણ વરસાવતાં. વળી ‘સુવાવડી યહ તેમાં શું યહ ? રાંડને શીરો મેથી ચપાટવાં હતાં, તે મારીને જીવતો રાખવો હતોને ” એ વીગેરે, વીગેરે, સુવાઓથી તેનું આશાસન કરી તેને વેધવ્ય પળાવવા ખાતર ઘેંચ અને સુવા ખાતર ટાટનો દુકડો મહેરબાનીની રાહે આપનાં. બાળકનું એટલું સદ્બોધ્ય હતું કે તેને ચરસ ચરસ કરતું ઘોડીયું અને ચાર થીગડાંનાળી ઝોળા પહેલવાને મળ્યાં હતાં. અકારા ધઈ પડેલા જીવનમાં પુત્રરૂપમાં પતીને નિદાજતી નારીના હૃદયમાં પુત્ર : આશાબીજ રોપાયું. પણ પતીના વાગેલા ધક્કાએ અને ઘાસ રોગથી ફીણ યથેલી દેહે એ વાત ન દેખાતી. આખરે પતિનો જીવ લેનાર સાસરીઆંના બોળામાં બ્રહ્મસ્વરૂપ ધાવણા બાળકને રમતું મુકી, તે પણ સુકાયલા પાંદડીની પેડે ફરતુ લઈને તેની પાછળ ઉડી ગઈ.

હજી સુધી હું સદ્બોધ્યે, કુવારોજી હતો અને બણતો હતો. વગર બોલાવે ઉપર પડતી આવેલી આજીવને કાઢતાં બહુ મુસ્કેલ પડે છે. બહેનો પણ ધીરે ધીરે ખરવા માંડી. એક બહેને સાંસરે જતાંવાં પીઅરમાં મળેલા ચીક્ષણનું ધનીંગ અજમાવવા માંડ્યું; જેલુંકે માંદા યહને, કપાળે મુંઠ લવીંગ બરીને કે લમણમાં ચુનાનાં બે ટપકા કરીને, કોઈના દેખતાં બોટા બોટા ઉંકારા કરીને અને એકલાં પડના પયારીમાં આળોટીને પડી રહેતું. આમ ન્યાહીન યહ ધરના વડીલોથી મોડા ઉઠવું; એકલું વરતુંજ મોં જોયા કરવું અને તેને કબજે કરીને હાથમાં નચાવે; તેના સમજ મોંમાંથી ભાનદાજ પણ પાછાં કાઢવાં અને તેની વાંસે ઝાલોકા તીએ મંતાડેલો શીરો સ્નાહ કરવો. તેની બહેનો બાઈઓ અને સામુ સસરા સામે રોષનાં રોપા કરવાં, પોતાના બાંડુઓને સાસરીઆંથી છાનીમાની નાની મોટી ચીજો લાવી આપવા કહેતું અને તેમને વસ્તી કુમક લઈ માસરમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો; પોતાની મેડીમાં માલમધીલા મંગારી આવુ પીતું પહેરવું વીગેરે, વીગેરે ! પણ પ્રીય પતી પહેલેલ મગવાથી

માંડગીએ ક્યાંય નાસી ગઈ અને છકા પચાઈલાના યધ સાદાંગ નમસ્કાર કરી ગયા. તેની સાથે એ બહેનની યાનદ્રષ્ટી પણ વિકસી ગઈ. તેને જ્ઞાન યજુ કે બધા બગડવાને “એક લોહી”નાંજ તૈયાર હતાં ધર ન મંડાવવાને જનનેજ જાણ ગોઠી રહી હતી પણ તે જ્ઞાન જનના ભેગે આની લાગ્યું હતું ! બીજી બહેને, બહેનના આ તાવ તમાસા નેષ, અગમચેતી વાપરી પરમાં યાંખે સંકોચી લઈ ચર્યાતથીજ સાસરવાસો શ્રેષ્ઠ સાન્યો હતો, અને તરકકાએનો ત્યાગ કર્યો હતો. આ બહેનને પણ ફાની ફુનીઆનો ત્યાગ ગમ્યો હતો. ત્રીજી બહેન કલાંકને પરણેલી હોવાથી પોતાની કારીગરી બતાવવા હિંમત કરી ચક્રી નહોતી અને તે બિચારી પણ સાસરે ગયાં પછી યોડાં વર્ષમાંજ અઘણા મૃત્યુ પામી હતી. રહ્યામાં માત્ર હું, નિરાધારને નીલાઈ જતાં જોયેલાં હોવાથી અને તેમને તે ત્રાસમાંથી બચાવવાનો કાંઈ પણ પ્રયત્ન ન કરેલો હોવાથી કંપવાને પ્રાપ્ત થયેલા પીતા, ધાવણાપણામાંથી ધરમાં ઉછરતી મચીઆઈ નમાઈ બહાલી બહેન અને સાવકાભાઈનો પુત્ર. મારાં માતૃશ્રી મને બેસના બરથાર જેવો રાખી, અને પોતાની પ્રકૃતિની પ્રતિભાની પ્રતિષ્ઠા સંપૂર્ણપણે વહાલી બહેનમાં કરી, વાયા બંધ રોગથી પીડાતાં સ્વર્ગવાસને પામ્યા હતાં. પિતા વૃદ્ધ અને કંપવાથી પિડાતા હોવાથી હું ઉચ્છંપલ હોવાથી અને બત્રીએ અણુસમજણો હોવાથી મારા ધરનો કાર્યભાર તાલીમખાજ વહાલી બહેને ઉઠાવી લીધો, અને પિતા ઉપર પોતાનો સંપૂર્ણ કાણુ જમાવ્યો. બણવામાં બમરડા જેવો રહ્યાથી, અને ફુનીઆદારીની ગતાગમ ન હોવાથી, શુદ્ધ બવહાર સમજવાની પણ અને દરકાર થતી નહોતી આવા સમયમાં મારું લાગ એક મારા જેવીજ છોકરી સાથે થયું હતું આપદાદાએના અને કુટુંબના નામ પ્રમાણે મારા લગ્ન સમયમાં કોઈ પણ રીતે વહાલી બહેને “પોઝીચન” (પિતાછની નામના) માં ખામી આવવા દીધી નહોતી. કપડાંલતાં બહેને હાથે લેવાયાં હતાં, વરયોડો પણ મોખા પ્રમાણે કાઢવામાં આવ્યો હતો, અને જમણવારમાં પણ “બયો, બયો” ખોલાવાયો હતો. યરવચ પીતા શુન્ય મગજના યધ ગયેલા હોવાથી કાંઈ બોલી શકે તેમ નહોતા, તેમ આપણે માર્છ અણુસમજણ હોઈ “ડોન્ટ ફર” (દરકાર નહિ) નો ફક્કો રાખના હતા એટલે આ અર્થ અયોગ્ય થયું છે એમ કોઈ તપાસનાર કે કહેનાર નહોતું.

એ વખત પણ વીતી ગયો, અને પિતાશ્રીના દલાડા ગણાવાનો વખત આવી લાગ્યો. આજદીન સુધીની ઉછેરના પરીણામે, મારું અગજ સુછનો દોરો કુટવાથી તરકકુ બની ગયું હતું, જેને લીધે અમો પિતા પુત્ર વચ્ચે વખતો વખત ચક્રમક ઝર્પાં કરતી હતી. અને તેમાં પરગણુ વહાલી બહેન દાવ આવે બળતામાં ધી ઉમેરે જતી હતી પરીણામ એ થયું કે અંત સમયમાં પિતાની ચાકરી હું ન કરી શક્યો અને તેઓ બહાલી બહેનના ખોળામાં ધમી ગયા. આ વખતે પણ મેં ધર વહીવટ હાથ ધરવાની દરકાર ન કરી અને કવરેડ પગેજ ખાનગી નોકરીમાં રહી ગયો. થયું, વહાલી બહેનને જોઈતું હતું પણ એટલું જ ! તેણે બહારથી તો એમ બતાવ્યું. મારા બત્રીએ શકિતહીન હોવાથી હું અવસ્થા મંદી. અને તે કેટલેક અંશે હતું પણ ખરું. પીતા રીતે આમરી બલાઈનો લાભ લઈ તેણે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માંડ્યો. પિતા સુન્દરી ગયા. અને તેમની આવતી આવકની સેર બંધ પડ્યાં પછી બીજી સમેટવાને બદલે તેણે તો તેવાને તેવાજ દમામ ચાલુ રાખ્યો. મોટા થતા બત્રીજને પડખામાં લઈ પોતાની વસ્તિ અનુસાર તેને ઉછેરના માંડ્યો. તે આની એવી તો ઉપાસક બની

ગઢ હતી જેથી દિવસમાં અરધા ડઝન પ્યાલાનો તો હીમાય જ નહોતો. જીમ પણ કલામાં રહેતી ન હોવાથી ટાણે ટચકે બે ત્રણ દહાડાના માસ મનીઠા સહેજ ચતા હતા. એટલું જ નહીં પણ શામખાઈ અને દામખાઈનાં મન પણ અચવાનાં હતાં! દોહીતો પણ તાલના દામથી પોષાતા હતા. ફર રહે રહે, મુઝે મોયે આ તાલતમાસા જોયા કરને કરતે અને મારાપણ-

“ જ’નપ હવ જોરૂ બચ્ચે, પમમાલ હવ અચ્ચે અચ્ચે,

“ હવ હાલ જો સચ્ચે સચ્ચે, શાદીકે ચાર-

વળી

“ જોરૂ લાકે ધર બનાકે, ચાઃ સમક કિયે-લીન (૨),

“ તેમ નહીં હવ નાન મંગા દો, તેત નહીરે નમક મંગાદો,

“ સાવ લકરીઆં પીન.

“ ચોરો કરો, કપડ બરો, ચાહે બરો, ચાહે ગરો,

“ કુછમી કરો..... ! ”

એ હાલ થવાથી, બાપીડો દિરસો મેળવવાનો હવે અને વિચાર થયો. પણ જુઝાથી જીન નાસે, એ સ્થિતી હોવાથી કાર્ય શી રીતે પાર પાડવું, એ ભગીરથ વિચાર થઈ પડ્યો. વેદાલી બહેન આગળ એ વાત છેડનાં. “ તમે બન્ને હજી નાલાયક છો, બાપનો પૈસો તારે શું વેફડી નાંખવો છો ? ” “ બત્રીજને હજી મોટો તો થવાદે, ” “ મારાથી બાપવું નામ બોળાતું જોઈ નહીં રહેવાય, ” એ ત્રીજેર વાફ પ્રદારથી મારે પાછાં હંદી જવું પડતું હતું અને મામમાં પણ દરેકને હોઠે બેસવું પડતું હતું. આ હાલનમાં ધણે સમય પસાર થવા દીધો. ધરનાં દામ દીકરાં, અત્યંત કલેશ અને મેણાં રોણાં પછી મળનાં, તો સ્ત્રી સાર બે અવકાશ તો કયાથી જ મળે ?

વખત તો વટેવા લાગ્યો પણ પરવચનાની બેડીઓ તોડી નાંખવાનો વિચાર અટ પહોર મન ઉપર ચડી બેસવા લાગ્યો. કોઈ પણ ઉપાયે ભાગ મેળવવાની અદામક ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ પણ એકે રસ્તો જડતો નહોતો. એવામાં નિરાધારના આધાર જગનનિર્વતાએ અદેશ્ય દ્વાર ઉઘાડ્યું. જ બત્રીજને વેદાલી બહેનની ખટખટમાં તેનો મુદાયક થઈ પડ્યો હતો, તે જ બત્રીજને હવે ઉમરે પહોંચ્યાથી, સમજણે થવાથી અને અમારાં એ વેદાલી બહેનનાં કારસ્તાનને મંપુર્ણ રીતે જાણતો હોવાથી, પોનાતું સંભાળી સેવા માંગતો હતો. અને કે તે તેના પંજ નીચે એવો તો દગ્ગાયકો હતો કે જીવતા મુઝી તેનાથી અલગ થઈ શકે તેમ નહોતો. તેને પણ ત્રાધની બેડમાં હાથ નાંખનાં સાનં પાંચ ચતી હતી! છતાં પણ વેદાલી બહેનની, કાળ હરે પડું પડું થઈ રહી હતી “ કુન્જની વાતો કુખીઆં જણે, ” એ કહેતી પ્રમાણે જીદા મનના અને જીદા રત્નાના અને કાકા બત્રીજને સામાન્ય સ્વાર્થ હોવાથી પોતપોતાનો ઉમરો બહાર કઢાડ્યો અને વળમણમણી છુટવાનો માર્ગ શોધવા માંડ્યો. અને બન્ને “ પણીઆરાના મુનથી, તેથી જાતે તો કાંઈ કરી શકીએ તેમ નહોતા. અને કોઈ જગજગરત જીવે મળી જાય તો જ એ જાણ રજે તેમ હતી. પણ ‘ પ્રસુ પાધરો તો’ બધું પાધરું છે. ’ કોઈ રહેતું ચાલનાર મળતો લાલ જડી આવ્યો, અને તેણે એ બંધાને કબજે કરવાની અજમાયશ કરતા માંડી પણ સાધારણ જંગ મંજને તો તે બધા મજકારે

તેમ નહોતી. એમાં તો અતી પુરુષાર્થ અને અતી શ્રમનું કામ હતું. પણ પરોપકારી કાર્યોથી ગણવત્તિ ન હુઝું ન ચ હુઝું. તે પરમાર્થીને અનેક પ્રયાસ પછી અને ચામ-મેદનું કવચ બળવું પડ્યું. અને અંતે તે બધા કાણમાં આવી. રખવાળ અને હઠદારની રિયતી હવે, સમજાઈ અને હાથ પડી ગયા. સાપને કીડીથી તણાવાનો વખત આવ્યો. બગીચાનો તો તેને હાસાળ ન હોતો પણ બાઈની બીજતા બારે પડતી હતી. બીજની સામાં એ બધાથી હવે થવાય તેમ નહોતું. તેથી એણે પણ પારકે હાથે કાર્ય કરાવી લઈ ગળે બંરાઈ ગમેલી ઢાંસડીમાંથી છુટી જવાનું દુરસ્ત ધાર્યું.

દુનીયામાં સંબંધ માત્ર સ્વાર્થનો છે. સુખ દુઃખ યામ છે તે પણ સ્વાર્થને લીધે જ. પોતાનું પારકું માનીએ લઈએ તે પણ સ્વાર્થને અંગેજ. લાગણી જેવી કોઈ ચીજ સંસારમાં છે જ નહીં. જો એ હોય તો વહાલી બહેન મને ને મારાને જ મહામ, અને દુધ પાષ હજી. રેલા પેલા સાપને કરડવા ધાય. પણ મારા તરફ એની લાગણી નહોતી એ સ્વાભાવિક છે. હું બાલ બચ્ચરવાળ હોવાથી અને થોડો પગાર કમાતો હોવાથી તેનું હાથપેટ શી રીતે ભરી શકવાનો હતો ? જો કે પિતાજીની પુંછમાંથી અમારા ગળ પ્રમાણે અમે એનો સત્કાર કર્યો હતો અને જો એની જગ્યાએ કોઈ મંત્રીથી બેઠું હોત તો થોડું કંઈ પણ કરી માની ભેત. પણ એણે મારી સાથે સામ્રાજ્ય ખેડવાનો અને બગીચા સાથે હજી પણ મજાકાઈ રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. કારણ કે એ તરફ હજી વિચાળ હોય હતું. જ્યારે હું કોરો ધાકડ યઈ ગયો હતો. અહીં મારે મારો અવશ્ય અને વહાલી બહેનનો ગુણ જણાવવો જોઈએ. કારણકે હમેશાં દરેક ચીજને જો બાજુ હોય છે. અને ખુદશા હવેના હાલા માનવે બંને બાજુને ન્યાય આપવો ઘટે છે. વહાલી બહેનમાં છકાપંચા, અમતોષ, દેવ અને હઠ ઉપરાંત સ્વાર્થ સાધવાની શક્તિ બાદ કરીએ, તો જ્યાં ધાર્યું, હોય ત્યાં તન તોડી કોઈને પણ ઉપયોગી યઈ પડવાનો મોટો ગુણ હતો. જ્યારે અમારા ઘરમાં વિવેકની ખામી, બ્યવહાર નિપુણતાનું મીઠું અને પેપલા જેવી કામાનું બારે સામ્રાજ્ય હતું ! જેથી મણે દમ રાખવા છતાં કસોટી વખતે કાપર યઈ જવાનું અને અવતાર ઝોશીઆણો યઈ પડતો. હું મારો પોતાનો અવશ્ય સારી રીતે સમજી ચકું. જડસા જેવી પ્રકૃતિને લીધે હું મારા પંડમાં કે પત્નીમાં કોઈ પણ સુધારો હજી સુધી કરી શક્યો નથી. પણ પોતાનો અવશ્ય મનજવા, માંણો, જે એરડો, સુધરવા અને સુધારવાની આશા, રહે છે.

દાલમાં તો હમે નામનાંજ બાઈ બહેન રહી ગયાં છઈએ. નથી કોઈ દહાડો બહેન બાઈને આશીર્વાદ દેતી કે નથી બાઈ બહેનનો લુગડો લેતે કે એ પૈસે મત્કાર કરી શકતો. નથી બહેન બાઈની અડી ઝોપટી સાચવવા ઉત્સુક રહેતી કે નથી બાઈ કોઈ દહાડો બહેનની ખબર દાદતો. અનાયાસે બાઈ કે બાઈનો બહેનથી જેટો યઈ જાય છે તો અગીદશીને બહેને આંખદારા અગ્નિ હૃદયમાંથી વરમે છે ! તો પછી લામણીને કેળવવાનો તો સવાલ જ ક્યાં ?

અમારી આ રિયતી માટે મને અંતઃકરજીપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ થાય છે. જો વહાલી બહેન કુલતી પાંડડીથી ખુદી થવા તૈયાર હોય, બાઈ બોઝાજના ઉપકાં ન લેનાં અને તેમને ન વડોવનાં તેમનાં ઢાંકણપ રહેવા રાજી હોય, જાણને હાથમાં લઈ તેનો ધર મંસાર બંધા-

વધા તત્પર ન હોય, અને વધીલપણું ભોગવી, સ્વાદ આપી, ભાઈ ભોળાઈનો સુખમય સંસાર જળકમળવત્ રહી જોવા આદતી હોય તો હજીએ હું તેની સાથે સંધી કરવા રાજી છું. નારાજી જેવા ભત્રીજાને પણ પુત્રવત્ મણી પડખાખા રાખવા તૈયાર છું. પણ પાકી કોદીએ કાના ચડશે કે કેમ એ મોટા સવાલ છે. તાળી વગાડવાને તો બે હાથ જ જોઈએ. ફની-આમાં કાવો 'રંગ' ચડતે વાર લાગતી નથી. વહાલી બહેનનો વાંક હું જરા પણ કોડતો નથી. કારણકે હું સમજું છું કે "જાણ સંબંધે સદુજ મળ્યાં, લગ્ન દંપત્યે પળાય" પણ એક ભાઈ તરીકે એમ યથા કરે છે કે જે માતાપિતાએ ગરબણમાંથી જ એક બીજાને આમન્યા સર અને માઝામાં વહેતાં ધીખવ્યું હત, જે ઘરમાં ખાસા પીસીને બદલે એક બીજા માટે લાગણી અને આત્મભોગ બતાવ્યો તે ધીખવ્યો હત, જે કાને સુભાષણ અને સુવિધય પાડ્યા કર્યાં હત, જે આચાર વિચાર અને ધર્મ નિયમમાં મન પરોવ્યા કર્યું હત, તો બહેનને બધા બનવાનો કે 'ભાઈને લીલ થવાનો વખત ન આવત.

પણ હવે તો મનના તે માયાના ભાગલા પડી ગયા છે. ધારીએ તો ગદ્ય ગુજરી વિ. સરી નવો હીસાખ ખોલી રહી છડીએ. પણ ગદયા લોખંડના પાયાની છે જેથી મન મેળ ખાતો નથી. આપણે તો બહુ સ્વરૂપ જતી સ્ત્રી છોડશો સાથે સુખ લઈ ઉઠીએ છઈએ, બહારની લપ્પન છપ્પન બને તેટલી ચોડી વીંદાળાએ છઈએ, અને આંતરિક એક લોહીતું વહાલ ઉછાળા મારવા છતાં "ધાઈને મળવું નહીં, દેખાને ખસવું નહીં," એ સિદ્ધાંતને અનુસરીએ છઈએ. છતાં વગોણું નથી થતું એમ નથી, નિર્દોષ સ્ત્રી ઉપર વિના વાંકે વાવા-ઝોડું છુટી પડતું નથી એમ નથી, કડક માર્ગિકતાની કડવાઈ અનુભવાતી નથી એમ નથી. જાણીયથી કેવલમોચ્ચરેચ્છા. શું કરવું? વાત લેણા દેણીની છે. કદીય તાણી મુસીને કોઈને પોતાનાં કરી ચકાવ છે! નહીંજ. આપણે તો એવું રાખ્યું છે કે—

“આપ મિલા સો દુધ જરાજર, માંગ લીયા સો પાની,
“એ” લીયા સો રગત જરાજર, કહત કખીરા બાની.”

વર વિકૃત્યે વીંધેલી વામા.

લેખક: એક જોનાર.

આપણાં ધર્મ શાસ્ત્રોમાં, કન્યાને યોગ્ય વિદ્યાન પુરૂષ સાથે યથાચકિત વધાવઠાર સહિત સામસામી અતિ પ્રસન્નતા આપી લગ્ન કરવાં, એને ધ્રાવણ વિવાહ કહેશે છે. પૂર્વે એવી રીતેજ કન્યાદાન દેવાતું અને કન્યા દાન એવી રીતે યથુ હોય ત્યારે જ તેનું દળ મળે છે.

પરંતુ શ્રેયની વાત છે કે લાલમાં એ પ્રયા રહી નથી. હવે છોકરા છોકરીનાં લીલાંડ થવા લાગ્યાં છે! તેમાં સામા પક્ષની ગરજ પ્રમાણે છોકરાવાળાં તો, છોકરાના લીલાંડની કિંમત ઠેરવેલી હોય તે ઉપરાંત, વિવાહ સમયે કણથો કંઠાસ કરીને છોકરીના બાપ પાસેથી હજી જગરજાતી છત્રી (પરણી ઉપરાંત) વધારેની રકમ કઢાવે છે. કદાચ કન્યાના બાપને વધારે

છે. મેં આધ્યાવરણમાં ધણું દુઃખ સહ્યું મહારી માતાના અવસાન પછી હું કાઠીને ત્રાસરૂપ લાગવાથી, મને કેળવણી લેવા નહીં પણ દક્ષિણી દૂર રાખવા સાર નિશાળમાં મુકવામાં આવી. હું ચાર-પાંચ ચોપડી ગુજરાતી બણી. અને બાર વર્ષની યતાજ ગૃહકર્મનો ધણો ખરો બોલે મહારાં શીર ઉપર મહારી કાઠીએ નાખ્યો એટલે મહારૂં વધુ કેળવણી લેવાનું સત્કર્મ બંધ પડ્યું !

મહારૂં લગ્ન મહારી બાર વર્ષની ઉંમરે થયું. મહારા પતિની ઉંમર તે વખતે ચૌદ વર્ષની હતી. લગ્ન એ શુ છે તે અમે સમજતાં નહોતા. મહારા પતિ તે વખતે બહુના હતા, મહારી ઉંમર નહોતી હોવાથી હું મહારા પિતાનાં ગૃહેજ રહેતી.

* * * * *

મહારાં સોળ વર્ષની ઉંમરે અસુર ગૃહે ગઈ. મહારા પતિ હજી અભ્યાસ કરતા હતા. ને કે હું સાધારણ લખી વાંચી શકતી હતી તે પણ પતિ વાંચના તે અને માસિકોમાં લેખો લખતા તે હું સમજી શકતી નહીં. વિદ્વાન પતિનો સહેવાસ યતાજ હું ધીમે ધીમે મમજવા લાગી. મહારા પતિના પ્રયાસથી હું સારાં સારાં પુસ્તકો તેમજ કાવ્યોનું તદ્દત્ત સમજવા લાગી. અને મહારા દિવ્ય પતિસહ હું વિદ્યાવાડીમાં સદા આનંદમાં રહેવા લાગી. અમારે બાળલગ્ન હતું પણ સુરેવે તે સુખકર નીવડ્યું હતું એટલો પ્રભુનો પાડ.

અમારા પવિત્ર પ્રેમના બદલામાં પ્રભુએ એક પુત્ર અને એક કન્યા એમ બે રત્નો આપ્યાં. તે બ્રહ્મચર્ય બાલકોની નિર્દોષ મુખાકૃતિ નીરખી અમે દમ્પતી અત્યાનંદ પામતાં. પણ મહારાં પૂર્વ જન્મનાં પાપકર્મે કે કોઈ બીજાનું એવા અપરાધથી અમારાં પ્રેમ ઝરણું વચ્ચે એક પત્થરની મોટી જળરજસત ઝીલા આવી પડી.

હું મહારા પિતાના ગૃહે હતી. મહારા સ્વામીજી મહારા ગૃહે છે. તેઓ અને પત્રદાર શિક્ષણ આપના; આ અમારો પત્રવ્યવહાર મહારા પિતાથી ધૂપી રીતે આવતો. મહારા પિતા તદ્દન અબણ અને જૂના વિચારના છે. પુત્રી કે પુત્રવધુ લખે વાંચે તેનાથી તદ્દન વિરહ છે. એક દિવસ મહારા પ્રિય પતિનો પત્ર આવ્યો અને મહારાં કમભાગે તે મહારા પિતાના હાથમાં ગયો. મહારા પિતા એકદમ ગુસ્સે યઈ ગયા અને મહારા પતિને બોલાવવા માટે “તમારૂં અહીં ધણુંજ નરરનું કામ છે માટે નરર આવજો” એવી મનસબતો પત્ર મહારા બંધ પાસે લખાવ્યો. મહારા પતિ બીજે દિવસે આવ્યા. આવનાંની સાથેજ મહારા પિતાએ તેમને કેટલાંક ન કહેવાના વચનો કહ્યા. એજ મહિનાનો દિવસ હતો અને બપોરના બાર વાગ્યાનો સમય હતો સૂર્યનારાયણ અગ્નિ વરસારી રહ્યો હતા. એવા વખતે મહારા પતિથી મહારા પિતાનાં વચનબાણું ન સહન થવાથી, કોઈની સાથે એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના બૂખ્યા ને તરસ્યા આત્યા ગયા. તે દિવસનું રમરણ યતાજ હજી મહારૂં હૈયું બ-રાઈ આવે છે.

આ ઘટનાને વીરોક દિવસ વીતી ગયા. મહારા પતિ બીમાર પડ્યા. મહારાં તેડવા તેમજ મહારા પિતાને પત્ર લખ્યો, પણ મહારા કુનામી પિતાએ મદને આક દિવસ પછી મોકલી. હું પિતાને સ્વાધીન હતી સ્વતંત્ર નહોતી એમ મહારાથી ગુર્તાનું મહારા પ્રિય પતિ કેને નમ

ચક્રી નહોં. તેજ દિવસથી તેમનું હૃદય બદલાયું પત્ની, બાલકો, અને સર્વ સ્નેહી સમ-
ધીઓ ઉપર નિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો. એટલુંજ નહોં, પણ “સર્વ સુખના સગી છે પણ
દુઃખનાં કોષ નહોં” એમ લાગવાથી સમસ્ત જગત ઉપર તેમને ધૂણા ઉત્પન્ન થઈ. હું
મહારા પતિ પાસે ગયું, પણ મહારા સેવાનો સ્વીકાર તેમણે કર્યો નહોં. મેં તેમને પૂછ્યું
“શું તમે મહેને હવે નહોં મહાઓ ?” ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે:-“સ્વાર્થા મનુષ્યને
હું મહાતો નથી. મહારો પ્રેમ સ્વાર્થના જન્મુઓ માટે નથી પણ પવિત્ર પ્રેમના પવિત્ર
આત્માઓ માટે છે.” અમારા પ્રેમમાં તેમને કૂરતા જણાઈ ! મહારા પતિ હાલ તદ્દન વિર-
હતાવર્યામાં રહે છે અને હજી પણ કેટલાંક માસિકોમાં કાળો તેમજ લેખો લખે છે.

મહારા પિતાએ અમારા સ્વર્ગસમા સંસારમાં નરકના કુટો ગોઠી દીધા. પિતાને
જ્ઞાન ના રહ્યું કે હું પુત્રીનાં સુખ-વૃક્ષનું ફળ મૂળ કાઢું છું. ધડિઆગનું એકજ ચક્રર બગ-
ડતાં બીજાં બધાં ચક્રરો આટકી જાય તેમ મહારા પિતાના રોષથી મહારા સુખી સંસારની
પટમાળ છુટી ગઈ. મહારા પતિ હજી મહારા ઉપર કોઈ કોઈ વખત પત્ર લખે છે પણ તે
સર્વ સ્નેહ રૂપ હોય છે. મહારે માટે તેમને હવે જરા પણ ચિન્તા નથી. તેમણે મહેને
હૃદય આપ્યું હતું પણ પાછું મહારી કનેથી બળાતારે છીનવી લીધું; અને હૃદય જતોજ
મહેને આ સર્વ જગ રાખવત બાસના લાગ્યું કારણકે:-

- “સુખી દુઃખી કરી વિશ્વમાં ચક્રે,
- “હૃદય એકલું ! ના બીજું કરું !
- “હૃદય જે મળ્યું તો બધું મળ્યું !
- “હૃદય જે નહોં તો નહોં કરું !”

એ ગયેલાં હૃદયને હું કેવી રીતે પાછું લાવી ચક્રે ? જે હું ચોડું ધણું મણી નહોત
તો મહારાં હૃદયને આટલી બધી વ્યથા યાત નહોં. સ્ત્રીનો ઉદાર પતિના આશ્રયમાં રહેવાથી
જ છે જગતની સર્વ વસ્તુઓ, પ્રાણીઓ, મનુષ્યો, ઝાડ, ફળ, ફૂલ, છતાંદિ અન્યોન્યના આશ્ર-
યથી ટકી રહ્યાં છે, અરે ! આ આપણું ચરીર પણ એક બીજા અવયવોની મદદથીજ ટકી
રહ્યું છે. તો પછી સ્ત્રીની સંસાર સાગર તરવાની નોકા જે પતિ છે તેમોજ ગાળડુ પડ્યું
તો તે નાવમાં પાછી ભરાઈ જઈ નાવિકને ડુબાવી દેવાનું એ નિર્વિવાદજ છે. મહે મહારા
પતિને એક પત્ર લખ્યો તે અને તેનો ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે:-

“અસ્થિન્ન હૃદય,

“વહાલા ! આત્યાવર્યામાં મહે અનેક સંકટો સહ્યાં, અને યૌવનને કિનારે પગ મુક-
“તાંજ મહે કોમળ પુષ્પો મેળવ્યા પણ મહારા કમનસીબે તે કમમાઈ ગયાં છે અને તેના
“રહેલાં સદા કાંટા હૃદયમાં ભોંકાઈ ભોંકાઈ હૃદય આણું થઈ રહ્યું છે. આપ મહારા ગુર
“હો !—પૂજ્ય હો ! મહારાં જીવનનું સર્વસ્વ આપજ હો ! તો આપને પ્રાર્થના કરું છું કે
“હું નિર્દોષ છું. એકના શુન્દા માટે બધાને શિક્ષા કરવી એ આપ, જેવા સમસ્ત અને
“વિદ્યાનુરૂપને યોગ્ય નથી. અને તેમ છતાં કંઈ મહારો અપરાધ હોય તો ક્ષમા આપવી
“જોઈએ, કારણકે ક્ષમાવીરસ્વભૂષણમ્ છે. પ્રભુ ! મહારા પિતા અબણ છે—અજ્ઞાન છે.

જીવન નિભાવું ? આહા 'જે પોપતું તે મારતું' એ કુદરતના કાયદાની બેડીમાં આજે હું સપડાવું છું. ત્હાંકે નામ શું ? શું તું ખરેખર યથાર્થનામા નહિં જ હોય ?

પ્રિય ! તું કેવું જીવન ગાળે છે તથા ગાળીય તે જાણવા હું હમેશ ધણોજ આતુર રહું છું. આ સાંભળી કદાચ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે આનું કારણ શું ? તો જવાબ એટલોજ કે અંતરની પ્રેરણા વધારે ઉંડા ઉત્તરવું તે હવામાં બાચકાં ભરવા જેવું છે. તેનું પ્રયત્ન કરવું તે અશ્વ શક્તિની બહાર છે. તોપણ હુંકમાં કોઈના ચપ્પામાં જાયું હોય તો કહીય કે 'પ્રીતિને કારણે સાથે સંબંધ નથી. પ્રીતિનું કારણ પ્રીતિજ છે.' આથી વધુ વિવેચન કરવું પણ નિષ્પ્રયોજન છે.

મને શ્રદ્ધા છે કે તું પવિત્ર જીવન ગાળીય. પણ કેટલાંક મનુષ્યમાં જોવામાં આવતી નિર્બળતા ત્હારી પર સત્તા ન જમાવે તેટલા માટે કાંઈક સચન કરીય. પ્રભુ જે સંજોગોમાં મૂકે તેમાં આશ્વાસન માની લેવું એ ત્હારી પવિત્ર દુરજગાંથી તું સુકીય નહિં. મનુષ્યને પોતાનાં કર્મનાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. નિર્દોષ પ્રભુને તેને માટે દોષિત માનવો એ ખૂબ છે. મનુષ્યજ પોતાનો હન્તા અને માતા છે એ શીકૃષ્ટનાં શોધવચનો ત્હારી રમૂનિ બહાર થવા દેઈય નહિં. કદાચ પ્રતિફળ સંજોગોના પ્રભાવે ત્હાંકે કોમળ હૃદય નિર્બળ અને અને ત્હારી વિશુદ્ધતાને દોષાયમાન કરે તે સમયે ગાદ તિમીરમય આકાશમાં મગગ અને ગુરના બહો જેમ ખૂનકાળની સતીઓના ધનિદામમાં શોભનાં સીતા અને 'દ્રીપદી, તારા અને મંદોદરીનાં તારક નામનું સ્મરણ કરજે. મને પૂરું વિશ્વાસ છે કે આ મહાન સંસાર આગરના પ્રવાસમાં ત્હારી જીવન નીકાને ધ્રુવના તારાની માફક સદર્મને માર્ગે દોરી કુરસ્તે અપ-કાઈ પડવા દેશે નહિં. મ્હારા આ અભિલાષો પાંર પડે એની પ્રભુ પ્રત્યે નિલ પ્રાર્થના કરતો આવ્યો છું અને કરતો રહીય. આ ઉપરથી આ હૃદયમાં કંઈક શકા રહે છે એમ ધારી દિલગીર યદ્ય નહિં. કારણ રનેલી પોતાનાં રનેલીનાં ભાવી માટે ધણોજ શંકાથીય રહે એ સ્વાભાવિક છે. અને તેને કાંઈ પણ અનિષ્ટ સદન ન કરવું પડે તેને માટે પ્રયત્નથી પાન બાંધવા ઈચ્છે છે.

પરસ્પર અંગન પરિચય ધમેશે ન હોવાથી ત્હારી પ્રકૃતિને હું જે ખ્યાલ કરી ચકું તે કેટલે સુધી સાચો છે તે કહી શકું નહિં; જો કે દષ્ટિગોચર પરિચયથી જે કાંઈ જાણી શકાય તે જાણવા ચૂક્યો નથી. આજ કારણને લીધે ત્હારી અંતઃપ્રેરણાઓ, ઉર્મિઓ અને વિચારોનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હું કદાચ સમજી શક્યો ન હોઈ; તેથી કદાચ ઉપદેશના રૂપમાં જે અક્ષર લખું તો અપ્રધાને ન ગણાય.

તું હજી કુદરતનું નિર્દોષ બાળક છે. મનુષ્યજ રીત રિવાજોના બંધનથી કંઈક અંશે મુક્ત હશે. પણ આત્મસુદ્ધિથી વિચાર કરી સ્વતંત્ર વિચાર કરનાં કદાચ ન આવશે; કારણ અત્યાર સુધીમાં બાળેજ તેવો પ્રસંગ આવ્યો હશે. અગાન સમાજનાં આચરણમાં ઉછરેલી હોવા છતાં તદન અગાન નથી એમ સમજું છું તો ખરો પણ સંઘર્ષની કુદ અચરેલી મુક્ત રહેવા માટે જોઈતું નૈતિક જગતી ન્યૂનતા રહે એ સ્વાભાવિક છે. આવાં કારણોને લીધે કદાચ આ પત્ર ઉપર તું કેવી દષ્ટિથી જોઈય તે હું બગબગ કળી ચકતો નથી. ત્હારે હજી મ્હારી પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા કરવાની બાકી રહી છે. કામના આવેલથી લુબ્ધ બની મહોન્નાને વચ બની મ્હારા ખિન્ન હૃદયના અહિં ઉમરા કાઢતો નથી એ તો નિશ્ચય માનજે.

કદાચ તે પરીક્ષા કરવી તે મહારા બાપી જીવનનાં આચરણ ઉપર મુજતરી રાખી હશે તેમ કદાચ અતિ ઠહિન નિર્મોહી હોય અને તેમાં હું નિષ્ફળ નિવડું અને તું હેતરાય નેટલા માટે કહીશ-કે હું જે કમને ઉદ્દેશીને તહને સુચન કરું છું તે કમ અલગત મહારે માટે તો અપ-રોજ યઈ પડે. પરીક્ષાનું પરિણામ તને સંતોષ ન આપી શકે તો તેને માટે ક્ષમા ઘટે છે-યાયતો નથી. યાચનાની આવશ્યકતા પણ ક્યાં છે ? તેવો કમ તો એક સાક્ષરવર્જના યા-બ્દોમાં કહીએ તો પરમ ઇન્દ્રીયનિગ્રહી, મહારથી, આત્મવિજેતા વિપૂલ વૈરાગ્ય સંપન્ન ચોમીરાજજી પાસ કરી શકે. મહારા જેવો એક અદ્ય શક્તિ અને અદ્ય મતિવાળો પામર જીવ તહારા તેવા ઉચ્ચ અભિલાષો બાએજી પૂર્ણ કરી શકે. જે કે આમ કહી હું તને કેવળ નિરાશ કરવા ઇચ્છતો નથી. કારણ તહારા તેવા પ્રવર્ણ અભિલાષો ફળીભૂત થયેલા જોવા-માંજ મને સહજ આનંદ થાય છે. મહારા એ પ્રયત્નોમાં હું ફતેહમંદ થાઉં છું કે નહિ તેનો નિર્ણય બાવીને સોંપું છું. હું તો માત્ર સતત પ્રયાસ કરતો રહીશ. તોપણ પ્રસંગોપાત્ત તું તેનું અવલોકન કરવા ચૂકીય નહિ. તું કદાચ એ દિશામાં સતત પ્રયાસ કરતી ન રહે તોપણ પ્રસંગે સહજ તું તે જોઈ શકીય. સ્નેહી સ્નેહીનાં હૃદયથી ક્યાં સુધી અજાન રહી શકે ? રમૂજ માંસ અને ચર્મ સ્નેહીના હૃદયને અને તેની વૃત્તિના પરિણામે ઉદ્ભવતાં કાર્યને ક્યાં સુધી આવૃત કરી રહે ? કદાચ આમાં આત્મસ્વાધા લાગે તો તે તરફ દૃષ્ટિ કરીય નહિ. સાચીને સાચું કહેતાં કદાચ સ્વપ્રયસાના ઉદ્દેશખેનો બધ રહે તોપણ શું ? બધ, એટલેથી એ બંધ સરીય.

હવે બીજો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે સમાજનાં કૃત્રિમથી અને નિર્દય કાપદાઓનો ભોગ યઈ પડી જે સંજોગોમાં તું મકાષ છે, તે હવે બાહ્યજીવન માટે તો તહારે સ્વીકારવા પડશે. તહારી જીવન પ્રણાલિકા તેને અનુસરતી કરી પડશે. નહિંતો તહારે નકામું કેટલું દુઃખ વેઠવું પડે. તહારાં આનંદસિક જવાનાવરણપર કાંઈ ચોડી ધણી અસર પણ થયા વગર નહિ રહે. ત્યારે આ પત્ર વિષે તું શું ધારીય ? તને કદાચ યંકા યશે કે તહારા પાતિવ્રતમાં એ ખસેલ રૂપ ન નિવડે ? આ માટે એટલું જ સૂચવીય કે સાર ગ્રહી ખાલી ખોખું ફેંકી દેજ. પવિત્રતા ગ્રહી બીજું બધું વિસ્મૃત કરજે. કારણ હું ઇચ્છું છું કે શિવજી પાતિવ્રત્ય-એ તહારો જીવન મન્ન માનજે. તહારી દૃષ્ટિ આગળથી એને એક પગ પણ વિમુખ થવા દેઇય નહિ. દારિકાથી જગન્નાથ, અને હરદ્વારથી રામેશ્વર સુધીનાં સર્વ તીર્થોની પવિત્રતા પતિની અનન્ય સેવાગો સમાપ્ત થઈ નાય છે. ફરિયાદ અણાવીય કે સાવિત્રી અને દ્રૌપદીના દિવ્ય જીવનનો સારોય પતિની સાચી સેવા પાતિવ્રત્ય સિવાય અન્ય શું છે. કદાચ તને યંકા ઉદ્ભવે કે હું તહને કુપિત ધારીને જ આ ઉપદેશ કરું છું તો તેનું નિરાકરણ એજ કે ઇંદ સાધ્ય તહારી નજર આગળથી ફરી ફરી પિષ્ટસ્વ પેવણમ્ થવાથી, એક પગ પણ દૂર ન થાય. જોજ. અન્ય હેતુ નહિં જ.

હવે 'હવે થોડું કહેવાનું' બાકી રહે છે તે કહી દઈશ. પ્રેમુએ તહને શા કારણથી એ સ્થિતિમાં મૂકી છે તેનું પ્રયત્નરણ કરી જોજ. અનુભવે જે પાઠ ભણાવ્યો છે. તે ભૂલીય નહિ. તહારે માટે તો હવે એકજ રસ્તો છે અને તે એ કે છૂટે નહિં તે નિભાવી લેવું. તહાં મનમાં કદાચ એમ આવશે કે કહેવું સહેલું છે, પણ કરવું કેટલું ઠહિન છે. પરોપદેશો પાપિષ્ટ્યમ્ તો મહારા ઉપર તું દોષારોપ કરે તો તે સહન કરી લઇય પણ કહેવું અનુ-ગિત ન લાગતાથી કહીય તો પડે. તહારી આધુનિક સ્થિતિનાં કારણનું પ્રયત્નરણ કરવા મે

આગળ સ્વચ્છ, તેનું પરિણામ તું બૂલીશ નહિ. જે અજ્ઞાન અને તેનાં પરિણામે મૂર્ખતાનો તું ભોગ યદ્યપી છે તે અજ્ઞાન તિમિરનું વાદળું મમાજ્ઞમાંથી દૂર કરવા હમેશાં તારા પ્રયાનો યવાજ ભોધએ. હવે ગૃહરાણી તરિકેનું જીવન ગાળવા તું તત્પર યદ્યપી છે. સાં આગળ જ તારા કર્તવ્ય દારના કરવાનું પ્રુદ્ધા યદ્યપી ગયા છે. તારી ફરજ ગૃહસેવાથી થઈ થવી ભોધએ. ગૃહ એ બહોળાં કુટુંબનું એક અંગ છે. કુટુંબ એ સમાજનું એક અવયવ છે. માટે ગૃહસેવાદારા પણ પરાક્ષ રીતે મમાજ્ઞ સેવા યાપ છે. અને સમાજ સેવાથી પ્રભુ સેવા ક્યાં અન્ય છે? આવી રીતે ભેતજ સર્ગાંબહાલાં અને સ્નેહીઓની સેવાનું શું માહાત્મ્ય છે તે સહેલથી સમજાઈ ચકે એમ છે. ગૃહિણી તરિકેનાં જીવનમાં તું કેટલી ફતેહ મેળવે છે તેના ઉપર જ તારાં જીવનનાં સાફફયોના આધાર રહે છે. માતા તરિકે પવિત્ર જીવનની ગંભીરતા અને તેને લગતી જવાબદારીનો ખરાબર ખ્યાલ રાખજે. પોતાનાં કર્તવ્ય શુદ્ધ રીતે નિષ્કામ શક્તિથી અદા કરવામાં જ આપણાં જીવનનાં સુખ અને માર્થકતા સમાયલાં છે. શ્રીકૃષ્ણ બગવાનનો એ નિષ્કામ કર્મયોગ આજીવન જીવન રહસ્ય સમજાવી નહોતો, એ જ ખરી જીવન ગીતા છે. ત્હાં જીવન પવિત્ર હશે તો અનેકનાં જીવન તું તારા અતુલરણીય ઉદાહરણથી પવિત્ર બનાવી શકીશ. આન્તઃજીવન પવિત્ર હશે તો સાંસારિક જીવન પણ સ્નેહમય-સમય બનશે અને ખરેખર! સ્નેહમય જીવન શું સ્વર્ગીય જીવન નથી? ત્યાં એથી બીજું વધુ શું હશે?

સાચી પ્રીતિ-એ જ ખરી નીતિ અને ખરું સુખ છે. જેવટે આશિષ 'એટલી જ કે તું તારા પ્રિય પતિના હૃદયની અધિષ્ઠાત્રી દેરી બનજે. પ્રભુ ત્હાં જીવન સુખી બનાવે. સ્નેહીને સુખી ભોવામાં જ સ્નેહીનું સુખ મમાયલું છે. પ્રભુ! ત્હારી આ આશિષ સફળ કરો એવી નમ્ર પ્રાર્થના સાથ વિરમતો,

લી. ત્હારો સ્નેહવશ.

ધડી ગમ્મત !

એકે સેંટ ફ્રાંસિસ નામક ફ્રેંચ કવિની કમાણી ધણી સારી હતી તો, પણ તેના માથે દેવાનો ટોપલો વધતો જતો હતો. એક દિવસે તે એક હજમતી દુકાનમાં હજમત કરાવવા ગયો. હજમતે સાચુ લગાડ્યો કે તરતજ હજમતી દુકાનનું બારણું ઉઘડ્યું. એક મોટો વેપારી દાખલ થયો કે જે આ કવિના લેણગરોમતો એક હતો. દુકાનમાં દાખલ થતાં પેતજ તેની દૃષ્ટિ તે કવિપર પડી. એન શરસાના આવેશમાં પોતાના લેણા મોટ સખત આપામાં ઉધરાણી કરી. પણ કવિએ પોતાને બોલો નહીં પાડવાને માટે શાંતિથી વિનવ્યું. તો પણ તે વેપારીએ માન્યું નહીં. ત્યારે કવિએ કહ્યું “શું તમને તમારા લેણાને માટે બહુજ ઉનાવળ આવી છે? જો એમજ છે તો તમે મારી હજમત યદ્યપી રહેતા સુધી નહીં ચોગો?” વેપારી આ સાંભળી ખુદી થયો અને જવાબ આપ્યો. “ખતીત, હું ચોખીમ.” આ સાંભળતાની સાથે કવિએ વેપારીની આપેલી કણુલાતને માટે હજમતે સાચી રાખ્યો. તરતજ તેણે દુવાલ લીધી અને પોતાના મોઢા ઉપર લગાડેલો સાચુ લોહી નાંખી હજમતી દુકાન છોડી ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ તેણે પોતાના મરણપર્યંત ઘડી મુઝાવી નહોતી! આનું નામ તે કાવનાની આરીકી !!

કામળજશ્નિ:—કેમ, બેગમ સાહેબા! બાદશાહનો હુકમ... ..

શુભનાર:—બાદશાહનો હુકમ ? મારો હુકમ તથા છતાં પણ બાદશાહનો હુકમ ? એકદમ મારી નાખે. શું મારું કહેવું તમે માનતા નથી ? (જેરથી) મારો, મારો, મારો !

કામળજશ્નિ:—(તરવાર ખેંચીને) ઠીક છે ! ત્યારે, ઓ કેદી, તું મરવા માટે તૈયાર પડ જા. દુર્ગાદાસ:—થોડાજણ, હું તૈયાર છું.

(કામળજશ્નિ દુર્ગાદાસને મારવાને માટે તરવાર ઉઠામે છે, એટલામાં જ દિલેરખાં એકદમ પ્રવેશ કરે છે.)

દિલેરખાં:—સજુર, કામળજશ્નિ, નહિ તો...(કામળજશ્નિની સામે પિસ્તોલ તાકે છે.)

શુભનાર:—(દિલેરખાંને) તમે કોણ છો ?

દિલેરખાં:—હું મોગલ સરનામતનો શુભ્ય સેનાપતિ દિલેરખાં છું.

શુભનાર:—શું તમને એટલો બધો મિત્તળ છે કે...મારા હુકમની વિરુદ્ધ આચરણ કરી શકો ?

દિલેરખાં:—બેગમ સાહેબ, દિલેરખાં કોઈપણ ડરતો નથી. તે પોતાની નિમકહલાલી તથા સ્વામીભક્તિના પ્રભાવે પરમેશ્વરની સમક્ષ પણ સાચું કહેતાં જરાપણ અચકતો નથી. તો તમે તે શી વસાતમાં છો ? શુન્હેગાર ! અરે ! તમે એમ ન સમજશો કે મેં કશું સાંભળ્યું નથી. મેં...અક્ષરે અક્ષર સાંભળ્યો છે ! (દુર્ગાદાસ તરફ ફરીને) દુર્ગાદાસ ! વીરવર ! એતો હું સારી રીતે જાણતો હતો કે તમે એક ઉંચા દર્જાના પુરુષવીર છો પરંતુ તમે કેટલા ઉમદા અને સામયીક છો તેનો ખ્યાલ તો મને આવજલ આવ્યો ! હું હમણાં તમારી હાથકડી તથા ખેડીયો કાઢી નાંખું છું ? (દુર્ગાદાસને બંધનમુક્ત કરી) બહાર ચાલી આવો. હું તમને મારો શ્રેષ્ઠ અને ઉમદા ઘોડો આપું છું તેમજ સાથે પાંચસો સ્વાર મોકલું છું. તમે સ્વદેશ ચાલ્યા જાઓ ! મારા હુકમના પ્રભાવથી કોઈ પણ મોગલ સેનાપતિ તમને જરા પણ અટકાવ કરશે નહિ. શુરવીર મોકા, બહાર નીકળો આવો. (શુભનાર પ્રતિ) બેગમ સાહેબ ! બન્દગી *

[દિલી " ખટલવાલ—દિલૈલી " માસિકના ડીસેબર બનેવારી ૧૯૧૮ ના અંકમાં આવેલી " દિન-નીર " નામની વાર્તાપરથી અનુવાદ.]

તા. ૬.

૧. " સુન્દરી સુબોધ " ના બનેવારી-ફેબ્રુઆરીમાં આવેલી " કામળા વીરવર બુદ્ધિમંત્રી વાર્તા પરથી ઉપરનો અનુવાદ કરવાનું સૂચન થયું છે.

૨. આ પ્રવેશને માટે ઐતિહાસિક પુરાવો નથી સંબાળતા વિશ્વાસવાન સુબોધી તવારીખમાં ઉલ્લેખ નથી તેમજ દુર્ગાદાસ કે કામળજશ્નિ પણ ક્યાં જણાવવામાં આવ્યું નથી શુભનાર બેગમને કે કોઈને હાથમાં આવી હતી તે ઐતિહાસિક રીતે સત્ય છે.

૩. મારવા પ્રમાણે આ પ્રવેશ પ્રસિદ્ધ બંગાળી નાટકગાર બાબુ દ્વિવેન્દ્રલાલ રાયના "દુર્ગાદાસ" નામના છે.

—પુ. કે. શાહ.

આનન્દાશ્રમ.

સીનેમા-“કેસમેસ.”

જર, જોડ અને જમીન માટે કેસલા.

. લેખક, રા. રા. સી. પાલ.

૧.

નવી આંખે જુના તમાસા.*

શ્રી ભારત વર્ણાશ્રમ ધર્મરક્ષક મહામંડળના બનારસ ખાતે “કેસમેસ” હોલમાં સીનેમા કેસમેસ” શીશ્વ કંપનીએ મોટા ખર્ચે ખાસ તૈયાર કરેલ છેલ્લામાં છેલ્લા બનાવેલા દેખાવ રજુ કર્યો.

‘ પ્રોગ્રામ. ’

મોડરેટ કોનફરન્સ, દીવાળી, કાપડ બજારમાં દેવા-હોળી, લગ્ન બંધ થવાની ખુબ ખબર, પશ્ચિમમાં ઓટોમેસિનો અંત, અને લીગ ઓફ નેશન્સ માટે હીલચાલ, હોલમાં ધુરો-કેસી અને મસાથુના લાકડાં માટે હીલચાલ, સુપર પ્રોફિટ ટેક્સ અને સેવતાનનો પશ્ચાતાપ. બાનુઓને પાલમિન્ટમાં બેસવાનું બીલ ખાસ, બાનુઓને મ્યુનીસીપાલિટીમાં બેસવાનું બીલ ખાસ, માથાવદર સ્ટેટના રિન્ટ તરીકે બેગમ કુતમાસીદોકા સાહેબાની નીમલુંક, મોપાલના નવાબ બેગમ સાહેબાની સ્ત્રી વર્ગને સલાહ. મીસિસ ઓની બિસેન્ટને પાલમિન્ટમાં બેઠક સેવા માટે ઇન્ટન. મીસિસ સરોજની નાથડુંને ગભીર ઓપોરેશન. સ્ત્રી મંડલમાના સભાસદોની કેમિસમાં હાજરી, જરથોરતી કોનફરન્સની રીશિપશન ચેરવુમન મીસ શીરીનનું બાપણ, એલશીસ્ટન કોલેજના હિસ્ટરીના પ્રોફેસર મીમ મોધનેટનું બાપણ, તેજનાજીએથનું ઓફ રશી-યન વીમેન, લોર્ડ સીંહાની લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર તરીકે ખોટી કૌરલી નીમલુંક. સર પટની રમ્મ ઉપર હોલમાં, મી. હસનબેગી ઇમામનો રહેલે સામે સત્યાગ્રહ, માહાત્મા ગાંધીના લેખાસમાં મી. જોરાનનણી, મી. તીલક ઇંગ્લેંડ ચહેત્યા અને બંધનો તીકળી ગર્વા. પંડિત માલવીયા કેમિસના પ્રમુખ સુટાયા, હિંદી સુધારા તથા આત્મનિર્ણય, વચનોનો જલદી અગસ્ટ કરવા માંગતા મી. એક્સવીરય લોર્ડ વિલિંગડનને મુખાબની પ્રજા તરફથી જહેર માનવત્વ આપવાની હીલચાલ, માન-આનની અતિ લામી ટીપ બાવનગરમાં પહેલી પ્રતિનિધિ મત્તા, સુવે-હની કોનફરન્સમાં બાગ લેવા ઉપડી ગયેલા પ્રતિનિધિઓ. ગિ. વિલાકરનો નવો બેલ સ્ટેજ

* પ્રોગ્રામ તથા રહેલ સંસાર સુધારા દ્રષ્ટિ જિન્દુથી તથા તે માટે લોકમન કેળવવાના હેતુ-થીજ લખેલ છે.

આ લેખની એક ખુબી રહેલી વર્ણવેલ લાગણે લીધે છે તેથી તે જમની તેમ રહેલ રવામા આવી છે

—તમી, સુ. સુ.

ઉપર, નદીઆદમાં કોનકર-સો, હિંદ અને ઇંગ્લંડ વચ્ચે એરીયલ સર્વિસ, અને પાંચ દીવ-સમાં હોદ્દી ઇંગ્લંડ તાતા સ્ટીલ તથા હાઇદ્રોવર્ક્સના ડિવિઝન્ટ, અરીશુની ખારસો પેટી-ઓનો નાથ, મુલેક-ચનની ધમાલમાં મી. એસ્કરીયની વિરુદ્ધ મીસિસ હોપ. હિંદવાણીઓના ડેપ્યુટેચનને-ઇંગ્લંડ જવાની સલાહ, પ્રેસીડન્ટ વીલસન યુરોપમાં, પાચપગવાળી ગાય, અને હાથીઓના લીલાંડ.

બિનસત્તાવાર.

ઇન્દ્રાપુરી હાઇકોર્ટના ચીફ જસ્ટિસ, ૨૧મું બુધખાન જેની, ડચેસ ઓફ વસાગ્રતું કોમી અભીમાનના કેસ ઉપર જજમેન્ટ, હાંજુરના માજી જજનું મેમોરીઅલ, સર આટા આટા પ્રિસાઇટેક. બર્માના ફિનેનશીયલ કમિશનરનાં સેક્રેટરી મીસ હીલ્કાની ચોખાના તુર ઉપર સલાહ, હિંદમાંના બચ ઉપર મીસિસ પેરિગટનની વાયજ, માધવ બાગમાં મહાસમા. આલ-બ્લેસ બાગમાં જંગી સમા, બદરી મહાલમાં પાર્લામેન્ટ અને ટાઉન હોલમાં આમની સમા.

“ અલેક્. એ. પે. તે. ” કોસ-મોસ-એઝેટ.

હિંદમાં ઇન્દ્રાપુરનાં જોર, કોહી જતી લાસોધી અનેલો ગંગા નદીનો અપવિત્ર અવતાર, સુબાધની કોરપોરેશનમાં ફિમેટારીયા, અરથોનાન મંડળના ઉમ્મદા ખ્યાલ, હમદી-નોના લગ્નોમાં જુદદીનોની હાજરી, તથા સર્ગમ આલીચો. લાસને ગાર્ડિમાં લઈ જતા અમ દાવાદીઓ. થંગમેન્સ હિંદુ એશોરીએથને જયુક માટે કરેલ અંડરટેકરની ગોઠવણ. નદી-આદમાં સોશીઅલ તથા અલંગ્નેની કોનકર-સો, ટેગની કન્યાના હાપનો ધરતો વાણીઓ, ઓન. મી. પટેલના હિંદુ લમ્બના બિચને ટેકા તથા પ્રેટરેટ, મી. પટેલના નદીઆદ ખાતેના હતારાવાળા બંગલાની દેહશુદ્ધિ, જીવતાં બાળવા લઈ જતા જૂતાગદના સનાનનીઓ, જેબો-રની-સરકારી રકુલના હેડ માસ્ટર તથા તેમની બેરી હોકરની રખડી પહેલી, લાસો.

“ ધી મિનિટ ટાઇમ્સ રટાર શીલ્મ એજસી. ” કોમિક.

અલંગ્ને તથા આલ્લો માટેની અલાયદી સગવડો સાયની ભવિષ્યની ઇડિયા પાર્લા-મેન્ટના દીલ્હી ખાતેના મકાનનો નકશો. સુધારાની યોજના પ્રમાણે પંદર વર્ષમાં સમાજ સુધાર્યા વગર આત્મનિર્ણયના હકોનું હિંદુસ્તાન. ઇ. સ. ૧૯૩૫ ના એપ્રિલ મામના અચુક દીવસની દીલ્હી પાર્લામેન્ટનો દેખાવ તથા મિનિટ-બુક.

હાલ જોમાજી ગરધાજી એમ. પી. જેમને ૧૯૧૫ માં બ્યારે કુઝર ‘ એમડન ’ બંગા-ળના અખાનમાં આવેલી ત્યારથી મુજરાની બીજરી લાગેલી છે, તેમણે બ્યારે ‘ એથ્જ ઓફ કનસેન્ટ ’ (Age of consent) હાલના કરતાં જરા વધારવાનું બીચ પાર્લામેન્ટમાં મુદ્દાનું, ત્યારે તે સાથે મજબુત વાંસની કલમથી વાથો નોંધાવ્યો.

ગોરાણી સનાનન સનાતન સેન એમ. પી. એ દેજવણી ખાતાના વજરની ઝાટકપૂી કાઢનાં, બસો ગાવન વૈષ્ણવોની વાનિ યુનિવર્સિટી ટેક્સ બુક-તરીકે દાખલ કરવાની બીમાયન કરી.

એક ગુજરાતી વાણીઆ એમ. પી. ના બંગલાના કીચિન ખાડુની બદલી આખા દિવસ માટેના બેગસેર ખાનેના વોટરવર્ક્સ ફિપાર્ટમેન્ટમાં થવાથી તેણે ખાલી કરેલ, તેથી તેના બંગસેર વાણીયા ધોવડારી તેની દેહ શુદ્ધિ કરાવવાના કામમાં રોકાયેલ હોવાથી રજા માગી.

સેડી ઓફ ધી કરબીર પીકા એમ. પી. એન્સેલર અલીબાગ ઇન્ટિંગ કોલેજ (ધમનાર બોજનયાળા) ને નાતનું જમણુ હોવાથી રસોઈખાનુ મંજાળવાનું હતું. તેથી રજા માગી.

દીવાન બહાદુર પથરનાથ એમ. પી. ને નાતના દબાણથી મેયતમાં જતું પડ્યું હતું. ત્યાં ઘણો વખત એને તરફી થવાથી ખીમાર હોઈ ઠાકતરે ખાધ ઉપર શેક કરવા કહેલું છે, તેથી રજા માગી.

મહારાણી ઓફ ધરબંગા એમ. પી. ને નાતના એક ધણાજ જમણ પટેલ કે જેને નાતની ઘણી બારે સેવાઓ ખમ્મની હતી ગુજર થામવાથી નાતની સ્ત્રીઓની છાતી કૂટાવવા ઉપર દેખરેખ રાખવાની હતી. તેથી રજા માગી.

ખાવા જગનગર ઓફ પાટલીપુત્ર એમ. પી. એ પાલમિંટના દીવાનખાનાના સર્જંગ બાલીઆ માટે વાધો નોંધાવ્યો, તથા તરે અને ચલમ પીનારા આસામીઓ માટે અત્યંતે અને આફ્રીકાના જેવી આલાયદી સમવડ માગી. તથા એક સુધરેલી કેમ તરીકેના રીવાજ પ્રમાણે, મનુષ્ય વસ્તીથી પાચ માઇન દુર ગ્લેવા ઇન્ડિયા જણાવી.

સેડી વલીખાન એમ. પી. એ ચોતાની બેઠક આગળ ચક્ર યા પડેલા નાખવાની સૂચના નોંધાવી.

એક મદ્રાસી પેરીયા એમ. પી. ની જાતવાળામાં દેવીનો ઉત્સવ હોવાથી તેણે તેની જાતવાળાઓને આગ્રહથી ઉત્સવના દેખાવમાં વધારો કરવા જતું પડ્યું. ત્યાં દેવીના સર-ધસની સાથે તેમને નાચવાનું કહેવામાં આવતાં, તેણે તેમ કવવાને ધસીને સાફ ના પાડી, જેથી હોઠે પાણી બંધ થવાની ચિંતામાં હોવાથી રજા માંગી.

પંડિતા હનુમતીરાવ એમ. પી. ખુણે બેઠેલાં હોઈ “ વધપી શુદ્ધ મેક વીરદમ નાકરણીય નાચરણીય ” મુજબનાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે બાર માસ ચર્ચા હાજર રહી ઇકયા નથી.

સર વિપ્રસાદ બનીયતનઝા એમ. પી. નાછટ ઓફ સાલુસી, કડછી એન્ડ તાવેયા પુનરલંબનના હીમાયતી હોવાથી નાત બહાર છે. તેથી તેમના ખીસિસની માસિક અડચણ વખતે તેમની નાતના ટાઇ રસોઈયા તેમને ત્યાં નહીં આવતા હોવાથી તેમજ તેમને ખીજ નાતના આફની રસોઈ ખપતી ન હોવાથી જાતે રસોઈ કરવા દર માસે ચાર દીવસની રજા માગી.

એ-હાઈ બાપઅત્યાર એમ. પી. એ આખા દિવસના ઉપયોગ માટે કરાંચી ખાતે એક જંગી ક્રિમેટોરીયમ વસાવવાની દરખાસ ઉપરની ચર્ચા વખતે ખીચડી-પાટીયા કામ તરફથી વાધો નોંધાવ્યો અને પાર્નામેન્ટના હોલમાં આવ્ય અને પચમ વરસામ્યા.

ખીસીસ મેના ફાસેટ એમ. પી. એ પોનાની ઉંચી બાપણની ટેલીમાં બામે ખુલ્લું અવાજથી જણાવ્યું કે દિલ્હીમાં ઘણાજ વિચિત્ર ખ્યાલના પ્રાણીઓ હોવાથી કોઈ મનુ

રોગ સુદ્ધા તેઓને કેળવવા સાધનરૂપ થઈ શકતા નથી. અમુક પત્રકારો કે જેઓને લોકોની ધોગણીઓ ઉપર રમવાયાં દોલત પેદા ચાપ છે, તેઓ લોકોને પોતાની ધીઅરીટિકલ પૂર્ણતામાં વસ્તા રાખે છે, લડાઈએ જે વખત કાઢ્યો છે તેની તેઓ ગણતરી લેતા નથી. અને પોતાની રીતના વીચારો શિવાયની વાતજ સામળતા નથી. જ્યારે જ્યારે પ્રજના ખરા હીન કે સુધારા અને પ્રોગ્રેસની વાત આવે છે, ત્યારે ત્યારે આતંત્ર્ય અમે પયરા ઉઠાવવાથી બહુ સોનું તેજબમાં તણાઈ જાય છે, અને કોઈપણ માગણી કોમ તરફથી આવવી જોઈએ તે સત્ત્વ ઢિંદીઓને બંધનમાં રાખવા માટે રામબાણુ થઈ પડે છે.

હમેશ રીતના ત્રણ વખત.

ટીકીટના બાવ હંમેશ મુજબ.

(નોટિસ:—મીનીટ બુકમાના નામો બનાવટી હોઈ, કોઈએ બંધબેસતી ટોપી છપાડી સેવી નહીં.)

૨.

સ્કેચ.

મી. એચ. જી. વેસ્લનું ' ધી વર્ડ્સ સેટ ફ્રી ' નામનું પુસ્તક વાંચતાં વાંચતાં પ્રોફેસર હાર્ડફિન્ટસ ઉર્ફ કોબાદ કેપ્ચર્ વેદીયો ઉઘી ગયો હતો, તેને યુટોપીઆ* તથા રીપ વાન વિકલના* સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. કુરાન, પુરાણ, વંદીદાદ, બાઈબલ વગેરે પુસ્તકો તેના તકીઆ નીચે હતાં એકાએક તેમનો મિત્ર મી. ગોબ્લીન ઉર્ફ ગરધીયાજી સીનેમા કોસ-મોસનું હેડબીલ પોતાના હાથમાં લઇને આવેલો દેખાયો, અને બોલ્યો.

હેલો, હાર્ડફિન્ટસ ! આરમીસ્ટીસની ખુશીમાં આપું જગત જલહલી રહ્યું છે. તેવામાં તને ઉંધવાનું કેમ મુઝે છે ? ચાલ હવે ગેઈટીમાં આજે વીમાકર બેવીરટરના નવા નાટકની ટીકીટોના રંગમાં વર્ણસંકર કરાવી બે ટીકીટ તફાવી આપ્યો છું !

પ્રોફેસર હાર્ડફિન્ટસ-હરગીજ નહો, ચાલુ તમારા જોયેલા છે. (પ્રોફેસર હાર્ડફિન્ટસ એ જાનનો માણસ છે, કે જેઓ શુભ અને જીવીધર્મમાં જીવે છે અને કોઈ તેમની પાસે ચાલુ વર્તમાનમાં જીવવાની વાત કહેવું તો તે છેડઈ જતો, અને કહેતો કે નોનસેન્સ* જૂતકાળની જાહેનાલ્લાઓ અને તે માટે બધિધનાં સ્વપ્નાં એ બે ચીજોજ ચાલુ વર્તમાનમાં જીવવા માટે પુરતી છે, તે શિવાય આ બ્લડી વર્તમાન માટે કરોજ વિચાર કરવા જરૂર નથી !)

મી. ગોબ્લીન—તાઈ કહેવું રાસ્ત વડરત છે. પણ ત્યારે ચાલ ગયા બનાવોની સીનેમા ફીલ્મ જોવા માટે શી જરૂરત વજુઅિમ ધર્મરક્ષક મહામંડલના સીનેમા કોસ-મોસમાં એક ફાધંગ ટેકસી લઈ જનારસ જઈએ !

પ્રોફેસર—ઓ થેસ ! જૂનકાળનો કોઈપણ દેખાવ જોવા માટે તારી સાર્યે છેક જહનમ સુધી પણ આવવા માટે હું હમેશ તૈયાર છું.

* આદર્શ બંધનવા x અવેર બંધનવા

મી. ગો. — જો આજે આવે હીંમ રહીન યશે

પ્રે. — (પ્રેમામ વાંચતા) ચાર જ્યારથી લોકોએ ન્યુસપેપર છાપવાની અને વાંચવાની કડકુટને બદલે આવે સીનેમા એન્ટ્રીઓને ઉત્તેજન આપવા માંડ્યું, ત્યારથી મારો છાપખાનાનો ધંધો બેસવા માંડ્યો, ત્ને મેં અગાઉથીજ આપણા આલીયા ગપાટ લોકોની નાડ તપાસી કામ નહીં લીધું હતે તો આજે મારાં તો ખારજ લાગી ગયા હોત ત્ને !

મી. ગો. — ખાવ જીવો ! એમ શા વાસ્તે ? આમ ચરખદાર જમાનામાં નવા ધંધા રોજગારો કાકડી ચીબડાંની કાતી હોય છે. હેર, કટિંગ, સલુન, વોશીંગ, કંપની, કે હોટેલ રેસ્ટોરન્ટ, બીઝનેસ શુ કંઈ કમ ચાલે છે ! વળી કલ્પ ક્રિકેટ કે બાર બીલ્ડીના ધંધા ઉપરાંત, સરવાધવલ આદિ ધી સ્ટ્રીટરના નીચમ પ્રમાણે ખીરીયાની સાથ રોજના બે રૂપીઆવાળો નામાકિત ધંધો પણ પહેલેથીજ બેલુ લોહીવાલા લોકોના હાથમાં આવ્યો છે. અને થોડા વખતના વહેવા સાથ હીદમાં પબ્લીક અન્ડરટેકરના ધંધાતું ફેન ખુલવાનો પણ દરેક સંભવ છે પણ તે બધુ શા વાસ્તે ! ૨૦૦૫ ની સાલમાં એક વડા પ્રધાનને એક મોચી દરજી વા સુધારને સરખીજ આમલની ધચેલી હોસે, ત્યારે તો પછી કોઈખી ધંધો સરખોજ કેની ?

પ્રે. — નહીં રે ચાર ! એ તે કંઈ બને ખરૂંકે ? મુટાપીઆને તો હજી ધણી વર્ષો જોઈએ.

મી. ગો. — કાંઈ નહીં ! જોતી એક સરખા હડકો માટે તો ગયા નવેબર ડીસેમ્બર ૧૯૧૬ માંજ કેટલું બની ચુક્યું, તે પ્રેમામ ઉપરથી જોતી ?

પ્રે. — હા ચાર ફનીયાતું શું થવા બેહું છે, તે કંઈ સુઝ પડતું નથી. તાજ સસ્તાં ધર્મ ગયાં છે, અને જોસાક મોથો યથો છે. મારો ભગશેઠ હજમમી હવડાં કેપ્ટન થયો છે. મારો જુનો થોડાવાલો એક ફુલબોન મેન્ડર બની ગયો છે, અને મારા યુદ્ધ માળાના છોકરાને થોડા દિવસ અગાઉજ મેદાને જંબખાંથી વિક્ટોરીઆ ક્રોસ મળેલ છે.

મી. ગો. — ત્યારે પછી શુ ? તારે આટલો આટલો લાગવગ અને વસીલો વધી ગયો પછી તું કામ રવડી જવાનો હતો ?

પ્રે. — નહીં નહીં મસકરી ના કર, પણ મુટાપીઆને સો વર્ષ તો જોઈએજ જોઈએ. જે ત્ને કોઈ ૨૦૦૫ ની સાલનો જમાનો જોઈને આવેલા, તે તો હજી ચોઢ પંદર વર્ષનો વાત ઉપરજ હતું. શું આ લોકોની નજરે જોઈ આવેલ વાત ઉપરે શક લઈ જવાનો કોઈને હક હોઈ શકે ?

મી. ગો. — બીસકુલ નહીં ! પણ તે જોઈ આવનારાઓ ફક્ત આ વર્હ વોર વિ-જેન્ કશું જાણતા નહીં હતા. લગાડજે સોના સાક બનાવી તેમાંથી પણ આધા નાહી ચુમ્યા. બાકી રહ્યા ત્રીચ, તેમાંથી તારા કહેવા પ્રમાણે પંદર ગયા, અને પંદર વર્ષ પછી તો સુધારાની ચોજના પ્રમાણે ટીલ્લીમાં પાલમિન્ટ બરાવાતું સંભળાય છે.

પ્રે. — શું ધાળામાં કદી ધુળ પડે કે ! અને તેમ બને તો પછી હાફકેકટસનું શું ?

મી. ગો. — કેમ ચોર હાફ કેકટમ. તુમી કોઈ રીપ વાન વિંકલ લાગે છે. પણ

હીલ્ડી હવે દુર નહીં સમજતો. ત્યાં પાલમિન્ટની બેઠક જેવા માટે પંદર વર્ષ જીવવું ખરું છે. જેને માટે ખંડલાની કોઈ પોષ્ટ ઉપર પોતાની બધીખની પ્રજાની અદેખાઈ કરતાં બેસવાની કોઈને જરૂર નથી. તેમજ કોઈ અધિક રાખતો હિચાર યતાં બોળાં લોકોને મેરી-ટારિયસ આપવાતો કરી નાંખવાની સલાહ દેવાની પણ કોઈ જરૂર રહેશે નહીં.

ગ્રો—પણ મારા લાંબા અનુભવના પીઠ બાવ પણ એમ લડાઈની અસરથી એકદમ બેસી જશે ! અને રીવાજક ધર્મના ઉપર પાણી ફરશે !

મી—ગ્રો—ખાઈ જાશે ! તારા પોતાનાજ નમુનાએ ખુદ ધર્મને માટે પણ એક વખત કંઈ ગપસંખ્યાં કાચુંજ કાપ્યું હતું, કે “ધર્મ એ ‘તો ૧૯૦૫ માં બોળા લોકોને બનાવવાનું ધર્તીંગ હતું !” તથા મી. ટમ્બલરના ધર્તીંગથી હવે સોસાયટીનું પણ ખરેખર તો પાકીને પલેકાર થઈ રહ્યું છે.

ગ્રો—અરે પણ આ આપણી બાઈનધ કોગોના લોકો તો જરાંથી એકત્ર થવા માગતા નથી તેનું કેમ ? મી. પટેલવાળા રાજ્યમાન રાજ્યથી હીંદુલક્ષના ખીલના હાલ દેવાલ જેની !

મી—ગ્રો—હા, એ તો હીંદુ મુસલમાનને છુટા ન પાડી ચકાયા તેથી સામેજાળા-ઓએ એકલા હીંદુઓ વચ્ચે કનેન્ટનનું હાડકું ફેંકી જેવું છે. સામેજાળાઓ હીંદુઓની રીતમાત્ર તથા તેઓના વીક પોષ્ટસ બસાળર જાણે છે. લોર્ડ વીલીયમ બેન્ટીકે રાજ રામોહનરાયની મદદથી સતીને ધાર્મિક રીવાજ ખંધ કર્યો, ત્યારે ત્રીસ હજાર સદીઓ સાથેનો ગ્રેટર આલ્યો હતો ! પણ તે લોકો તેને કોડું આપ્યું ન હતું, તેમ તે બાબતમાં પ્રજામત પૂછ્યો નહોતો. તે લોર્ડ હાલના લોકોની વિદ્યા બરાબર જાણતો હોત, તો તે ધાર્મિક રીવાજ પણ હીંદુમાં આજેથી જમતો તેમજ દેખાત હોત જે !

ગ્રો—શું લાકડાં કાપવાનાં, પાણી ખેંચવાનાં અને મુઠાં સારવાનાં હીંદુનાં જૂનાં પ્રમુખીય સ્વચ્છોનીજ માફક ?

મી—ગ્રો—દર ધન એ ચક ! જીવતી જીંદગીને દરતીમાં લાવવા માટે તો ખૂબ અને બધીખના હવાઈ ખ્યાલોને ખદલે ચાલુ આઈસોને પીછામવાની જરૂર છે. પણ ચાલ હવે Garago omporium આપ બેગ ચોર પારડન, હું કીસ્ટ ચુનરાતી બોલું છું. કાંઈ કે કીસ્ટ ઈચીસને હું બગાડવા માગતો નથી. ચાલ હલ. ગારાજ ઈમ્પોરીયમને ટેલીફોન કર કે ‘ચીન’ ને ત્યાંના બારગા માલ પરની અગાસી ઉપર એક ફલાઈંગ ટેકસી હાજર રાખે. આપણે ત્યાં વેર-ગોટર ટેકસીમાં જઈશું; ચીનને ત્યાં ચાહ, કોરી, દુધ ખાંડ કે મસ્કો વગેરે બનાવટી વપરાતું નથી, તેથી ત્યાં ચોક્કસ રીફ્રેજમેન્ટ લઈ પછી જનારસ જવા ઉપાડીએ.

ગ્રો—પણ ચાર તું રીફ્રેજમેન્ટની લહેજતમાં ચાલુ વાત તો વીસરીજ જાય છે. કે નામદાર સરકારે ૧૮૫૮ ના ટંદરાથી કોઈના ધર્મના રીવાજની વચ્ચે માયું નહીં મારવાનું વચન આપેલું છે. શું તે વચનને મી. બાસુ કે મી. પટેલ જેવા નામદાર ગૃહસ્થોના કનસી-ડરેટ વોટની ખાતર એક મીંચઈ સમજવામાં આવે તેમ તું કહેવા માગે છે ખરું કે ?

મી—ગ્રો—લાલુલક્ષા કુડવત ! ખીલકલ હીંદુસ્તાની લાગે છે ! તારી એ સમ-જનીજ મોસમોકાણુ છે જે ! ખાકી દુનીયામાં ધર્મ એ એક ચીજ છે, જ્યારે રીવાજ એ

એક જૂદીજ વસ્તુ છે. અને એવા કેટલાક એક ધર્મના કહેવાતા રીવાજોના ધની ગોને તો પાણીમાં મલી ચુક્યાં છે, જેને માટે એકજ દાખલો આપીય તે બમ ધરો. સાંભળ. હીંદમાં રહેવે દાખલ કરતી વખતે તે બામતમા જો સંસ્કાર લોકગણને પૂછવા આવી હોત તો, જે લોકોને લઘુશકા જેવી કુદગતની હાજત વખતે પણ ધને દોસ વીંટી કીવા કરવી પડે છે. તેઓના અને મરમદ તથા બરસ્તુમવાળાઓના પુણ્ય પ્રતાપથી રહેવેથી યતા લાભ કે સુધારા હીંદમાં દાખલ થવા પામ્યા હોત કે નહીં, તે એક સવાલ છે. બાકી માન્ય મી. પટેલનું ખીલ તો રહેવેના જેવાજ એક સુધારો દાખલ કરવા માટે છે; અને તેમાં પણ રહેવેની જેમ જેઓને રહેવેમાં બેસવા માટે દરકત હોય, તેઓને પણ આલવાની તો છુટજ રહેવાની. છતાં વધુચકરી કાપદા પસાર થાય કે ન યાય તોપણ લગ્ન મોતે તો હમેચ મુજબ એક ઉખ્યાલુંજ રહેવાનું.

ગ્રા. — એ તો ઠીક, પણ આવા ખીલાડાં છેક ધારાસભામાં ઘુસી જાય અને ત્યાંથી પસાર થઈ દોમકરદીલીડેજનને ઉત્તેજન આપશે, તો હીંદમાં બધે 'એકાકાર' થઈ જશે. તેથી હીંદી જીંદગી કોમી હંખોના ધસાડા વગર છુખીલય અને શીકી લાગશે, તથા લોકો દેશની રાજ્યકીય તથા આર્થિક ઉત્તરિમાંજ લાગી પડવાથી કોઈ કોઈનું રહેશે નહીં, અને બધો દેશ હાથમાંથી જશે.

મી. ગો. — આવા સમજકી ખીયમે 'હીંદને બળવાન સમૃદ્ધિવાન બનાવના માટે એકાકારની તો ખાસ વાટ જોવાય છે હીંદના મોએટ હુરેટ સર રખીન્દરાય ટાગોરના ચખ્દોના કહીએ, તો 'આખી દુનીયામાં ક્યે એક પણ એવો દાખલો મળશે, કે જે લોકોને પોતાનું લોહી એકત્ર કરવાની મના હોય ત્યાં જીલમથી અથવા રવાઈના કારણે ચિવાય એક ખીબના બલા વામને લોકો પોતાનું લોહી રેડવા તૈયાર હોય? અને કાંઈ કાંઈ પણ એવી આવા ગખી ચકાય, કે કોમી જોડાણ સામેનાં નષ્ટીક કહેવાતાં બંધોના રાજકીય ઓકમની વચમાં ન આવે? "

ગ્રા. — પણ એમ જૂદી જૂદી નાત અને બાતના લોકો લોહીની એકત્રતાની ખાતર લગનની પરીત્ર ગાંધી જોડાજ લાગશે, તો તેઓ પરનાતમાં પરણવા માટે નાન બહાર ધરો, તેઓની લાસને નાત વગર ઉપાડી કોણ જશે? તથા રવાનની દીવા કોણ કરશે?

મી. ગો. — પખનીક અન્ડરેકર. આ હમદીન કે હમદર્દી લોકોની મદદથી સમજી અને વિચારવંત લોકોને નાન જનની ઝુસેરી (Terrorising spell of the caste) માથી છુટકારો અને સ્વતંત્રતા મેળવવામાં ઉત્તેજન મળશે, અને તેઓ આનરરી અન્ડરેકરની ગાફક ખાંધીઆઓની ખાધ ધીવાને બહાને ગરીબોને 'પાયમાલ કરનારા જમણુ માગશે નહી, તેથી તે લોકોની ચોટલી પણ નાતના હાથમાંથી સહેલાઈથી અને ચોક્કા ખર્ચે છૂટી શકશે વળી તેઓ સાદી સમજના ઉપયોગથી જાણદત્તાઓ, વર કે દત્તાવીધ્ય, ફરજિયાત કુંવાપણ કે બીધવાપણું, ચાલીવસ કે દખ્ખેડા, વગેરે જેની આત્મચાલીક બદીઓ બંધ કરી સમાજ સુધારી આગળ વધવા માંગના હશે' તેઓ તેમ પણ કરી શકશે.

ગ્રા.—હેં, હેં! શું એપ્રીલ કુલ જનાવવા આવ્યો છે કે? સુધારકો બસ બધામાં સુધારો કરવા માગે છે? તેઓ આખરુદ્ધર ગેમ્બરોના રીત રીવાજ, રહેણી કરણી, પહેર-વેશ અને ધરમ સુધારવાની વાત કરી ચાક્યા પછી આ નવું ડાબલ જગાડી સંધ કાશીએ પહોંચાડવા માગતા હશે! પણ દીલસોજીએ કે બદીઓના હાથ સોસરામાં સમાજને પબ્લીક અન્ડરેકર (શોકડીયા ડાબુ) એ શું મદદ કરે. તેનું કપાળ? તેમાં પીવડે આર્થ પહોંચાડવા જેવું કંઈ છે કે?

ગ્રા. ગા.—એપ્રીલ કુલ! ખીલકુલ નહીં દીકરી. તારી સોગત! વીવેકના નીચમની ખાનર હું વધુ કહેવા નહોતો છંછતો તો પણ લે જો! તારે સંમજવું જ હોય તો સમજ! કે કેટલીક જુવાન વીધવાઓને હાથે થતી બાળહત્યાઓ કે જી. વિદુલદાસ કવેરચંદ રામીના કહેવા પ્રમાણે એકલા પાટથુમાંજ દર વરસે બસો થતી હોય તો આખા હીદમાં કેટલી? હીદમાંની સાડી છવીસ મીલીયન વીધવાઓમાંની અમુક જુવાન વીધવાઓ દરી-તાને લીધે તથા પોતાના કુટુંબનાં માણસોનાં મુકદ્દા રજા પડવાની ખીંકથી પુનર્જન કરી નાલ બહાર મુકાવાને બદલે બાળહત્યાઓ કરવાનું પસંદ કરતી હોય, તેમ અવારનવાર ખબરો બહાર આવે છે.

ગ્રા.—પણ કન્યાવીરૂપ કે વરવીરૂપ અને ફરજિયાત કુવારા કે વીધવાપિણા ને અન્ડર-ટેકરની સાથ શું લાગે? તથા કન્નેડાં કે કારજના જમણને તેની સાથ શું નીસખર્ત?

ગ્રા. ગા.—કન્યાવીરૂપની બાબતમાં જો કોઈ મહેનત લવાજમ શુંદા બરખાંદ કમી-યન તપાસ કરવા જેસે તો પણ માલુમ પડી આવ્યા વગર રહેજ નહીં કે, ઉંચી મણાતી કોમોમાં, ખારથી ખાવીસ વરસની બચ્ચાં વગરની અને પરજીવાની છંછાવાલી વીધવાઓ એક કરતાં બનેક મલે, પરંતુ કુટુંબનાં મુકદ્દા રજાવાની ખીંકે ખીજવર પણ તેની સાથે લગન કરી ચકે નહીં, તેથી તે બધી નકામી! અને જવલેજ મલતી જુવાન કન્યા મારે શ્રીમંત કે મોટા વરસાજઓ દરીદ્રાઈમાં ઉતરે છે, અને પરીણામે અર્થશાસ્ત્રના નીચમ પ્રમાણે લગનનું ખજાર તેજ રહે છે! વરવીરૂપ માટે તેથી ઉલટું છે! હીંદુઓમાં જે કન્નેડાં યાય છે, અને તેથી જે જાતની નીરમાદ્ય પ્રજા હરતીમાં આવતી હોવાનું કહેવામાં આવે છે, તેનો તથા સમાજ વ્યવસ્થાનો ધંધાજ, પબ્લીક અન્ડરેકરની મદદ લોકોને યાતી-ઓના હાથમાંથી છોડાવ્યા પછીજ યદ્ય ચકે! જેથી દેશબક્ત સાથે દેશસેવીકા, યાતી સુધારક સાથે યાતી સુધારીકા; નાના, મોટા, જાડા, શેઠ, બેઠ, બગત, પંડીત, કાળા, ગોરા વગેરે સાથે અનુક્રમે નાની, મોટી, જોદાણી, મટાણી, બગતાણી, પંડીતા, કાળી, ગોરી વગેરે સાથેના સવર્ણ સન્નેડાં ચકે! ફરજિયાત કુવારાપણું કે વીધવાપણું ભોગવનારો કંઈ બધા બહાચારી હોતાં નથી, તેઓ લગનની સરંચા કરતાં મરજીની મંરંચાયાજ ખીરે છે, નહીં! તો તેઓ ક્યારનાં દુનીયાદારીમાં ગેઠવાઈ (સંસાર) વ્યવહાર ચલાવતાં હોત! કારજનાં જમણ તો લગમગ મુકદ્દાં સારવાની શી તરીકેજ ગણી ચકાય, કારણકે નાતીલા કંઈ પબ્લીક અન્ડરેકર નથી કે આ શી આના પાઈમાં માગે! આ નાતીલાઓની શી માટે તો કોઈ વખત ગરીબ વીધવા કે ઝ્યારજનને જો હોય તો પોતાનું રહેવાનું ઝુપડું વેચવાની આક્રમતરી ફરજ પડે છે. પરીણામે તેઓને બીજારી બની અનીનીનો રસ્તો લેવા અને બાળહત્યાઓ કરવાની સ્વીતીમાં મકાવ પડે છે!

પ્રો.—વાહરે લાલાશ ! પણ એ મસાણીયાનો ધધો કરશે કોણ ? તથા જો એમ થાએને બહારોબહાર સમચાલું લઈ જવામાં આવે તો પછી નાતજાતનો ભાવજ કોણ પુછશે ? માતીની, સતાનો હાથ કંઈ પણ સુધારકોમાં બારક વકર રહ્યો હોય તો તે સુધારકોની મરણ વેળાની આ ગીતા છે કે જેથી તેઓને કુધારકો નમાવી શકે છે ! માટે બાઈ સાહેબ સુધારકોને કહીએ કે એતો ‘આપ મુએ પીછે હુબ મધ દુનીયા’ સમજીને બેસી રહોની તેમાંજ તમારી શોખા છે ! બાઈ નામદાર મવરનર સાહેબ એક તો પરદેશી, વળી નવા-સવા અને અમીર આદમી છે. તેઓ પ્રાચે સરતી કીર્તી ખાટવા કંઈ બોલે તો કોઈની શરૂ મેળ ‘ખોલતાં કંઈ જીવાઈ જશે જીવાઈ સમજ્યા કેની ? પોતાની ભાવિવની ઝોલા-દની સ્વતંત્રતા માટે તો ફક્ત લશકર્માજ ભોગ આપવાનું કાશી છે; નહીં કે સંસાર સુધારોના મેદાનમાં !

મી. ગો.—માતીઓનો કારમા કે આવેલાની જે હાલમાં કેટલીક જગ્યાએ વારસે ઉતરેલ હાંડા માસ્તરો કે જમણના દેગડા સાથે કરનારા આસામીઓની હાલમાં હોષ શ્રીમતો અને કેળવણી સુધાં તેઓની સતા નીચે દુઝાવા પડ્યા છે; છતાં તું સંસાર સુધારકોનેજ કાંઈ બધે દાળ દોધીમાં હોમાવે છે ? હુમીનીટીગીયન લીગ, તથા મી લાભચંકરને બાળ-દત્તાઓ આટે પેટમાં દુઃખે છે. શ્રી કાવીવારાઠ દુઝાવીકૃષ મડળને બાળાઓ પ્રત્યે કવા જોઈએ છીએ તેથી માથું કુટે છે, તથા મી લાભપતસય સાદની સેક્ટરી પંચબ વીધવા વીવાહ સદાય સમા લાહોર, બોમ્બે નેશનલ યુનીયન, લીગ એફ લીગરલ બ્રાંડાથા મદ્રાસ, નાર્નકચદ ખન્ના ઝાંસી, વગેરે અનેક સેરયએ અને જુના નીચારના લોકો, વીવેકના તીય-મની ખાતર આઠકતરો રીતે પ્રયાસ કરી રહેલ દેખાય છે. નહીં કે બાર વકર વગરનાં સુધારકો ! વળી આપણી મ્યુનીસીપાલીટીઓમાં જેમ જેમ હોન્ડલરોની સંખ્યા વધતી જતી તેમ તેઓ હીદમાંના આ મંદા પાપોમાં ભોંગીદાર કંઈ ચોક્કસ બનશે ? અને ફક્ત જેઓની દુઝા હોય તેઓના તથા કેળવણી ગયેલા મતના લોકો અને પ્રીન્સીપલવાળા સંસાર સુધારકો માટે. જેઓને મુઠ્ઠા સારવામાં વાધો નહોતો તેઓની મારફત આપણી મ્યુનીસીપાલીટીઓ અન્ડરટેકરનો ધધો શરૂ કરાવે તો તેમાં નાતોના બાવાનું શું બધું ?

પ્રો.—માર્ચા દાર ! આ કળજુગમા સૌસાયટીનાં પૌરોષાંતો હવામાંજ અદર ચોલવાં માગતા દેખું ! શું કોઈએ એમ કયું કહેલું છે મહં, કે જેમ “જેઓને મરતાં નથી આંસુ” તેઓને જીવતાં પણ નથી આવડતું” તેમ “જેઓને મુએવાંઓને ઠેકાણે પાડતાં આવડે, નહીં, તેઓનાં જીવતાંઓ પણ ઠેકાણે જોડવાય નહીં ?”

(ટ્રોફિસરનાં કપડાં તેમને પહેરવાની તૈયારી કરતાં હતાં. તેવામાં તેમની રમમાંની એક મશીને ખબર આપ્યા કે જેમ બકી મહામ તથા કબુલીક મીલોના બાર, હજાર કામદારોને લોક આહિત કરેલ તથા બી. એન રેલ્વેની વર્કશોપનાં બાર હજાર કામદારોએ દુલસડાકિન કરેલ અને મુખ્યમાં એક લાખ કામદારોએ હજાલ પાડેલ, તેવી રીતે મદ્રાસની ટ્રામવે-બાઓએ પણ હડતાળ પાડી છે.)

પ્રો.—આ વળી શાના સમાચાર ! શું મીલો અને કારખાનાંઓ પણ અત્યારથીજ એક માણસને હાથે વીજલકી બટનોથી ચલાવવામાં આવનાર છે કે ?

મી. ગો.—હોય બી ! પણ હું હાવમાં તેમ ધારતો નથી. હું જીવતો ન હોઈ તો જ્યાં છે, ત્યાં હોઈના તન, મન અને આત્માની ઉન્નતી અર્થે તથા હોદ્દાઓને કામ, અર્થ, ધર્મ, અને મોક્ષ વાસ્તે જુના હોઈની મીટી અને હાડકાં મેલિંગપોટમાં નાંખી તેની રાખની ખાખમાંથી હોઈના નામને લાવકની પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો રીકનરટ્ટકૃતિવ સામાન આ હાવકામાંજ વસાવવાની સિગનલ હોય તેમ માનું છું. કારણકે “ જાયા યા જુરા કાર્થનો નિર્ણય સમય સમયની જરૂરીઆતોથી જ યથ ચક્રે છે, નહીં કે અંતઃકરણની પ્રેરણાથી અંતઃકરણ તો ફક્ત આહુ કહેવાતી નીતિ, કે જેનો તેને આહુ અભ્યાસ યથ રહેશે હોય છે. તે પ્રમાણેજ વર્તે છે.”

મી.—હરમીઝ નહી ! એમ યત્નાથી કેટલીક કામના લોકો પોતાંકો લાખોનો ધીકતો ધંધોધાપો તથા માલમીલકત ઠોકરે ગારી પોતાને હમવતન આવી જશે. આ માટે દાનેશ-મંદ લોકો તરફથી ખીમ કોનફરન્સને મો સૌના હમવતન પાછા સીપુંદ્ર કરવા માટે ચીનંતી પણ યાવ છે, અને તે માટે મીલમ્નો પણ ધડાધડ વેચી મરાય છે. ચાહુદી લોકોએ પેલે-રદાઇન માગ્યું છે. એચોરદાવકો પોતાનો મુલક પાછો માગે છે. આરખોને પોતાની યજ્ઞેન-ચાહત-જ્વેષ્ઠએ હીએ. ધરાનના પ્રતીનીધીઓએ પોતાની હકુમતમાંનો દેશ પાછો માંગ્યો છે, ત્યારે ખીલજો કાવ પછાત પડશે ? હોઈમાં બધા લોક જંગલી છે, જ્યારે હમવતનમાં કોઇ જંગલી નથી !

મી. ગો.—ત્યારે તો આ રવાવની અગત્યતા જોતાં લાખી મુદત પછી પણ હમવતનીઓહું લક્ષ હમવતન તરફ ખેંચાયહું રહેતું હોવાથી આગેવાનો આ સવાલ મુસેદની કોન્ફરન્સ સમક્ષ લઇ જવાની હીલચાલ કરે તો હમવતનની આખાદી અર્થે તથા જુદાઈન ફાખીયાની ખીમારીના અકસી-ધલાજ અર્થે હાઉસીંગપ્રોપ્લમ મોકુફ રહે તો તેમાં કંઈ નવાઇ જેવું નથી. કારણકે પ્રેમીડન્ટ વીલસન તરફથી પરવાનગીની આદી આવી જશે કે તુરત મંદરોઝમાં સૌ કોઇ પોતપોતાનું હીકકાક કરી ગાંસણ પોટલા લઇ હમવતન ઉપડી જશે !

ત્યારે ખાદ જોને જજ્યાઓ હકીમ અજમનખાનના આવકારે આપનારા ભાગ્ય ઉપર યંડી મીઠી શુદ્ધગો કરતાં ‘ મીન ’ ના રેરોમાં તરફ દંકારી જતાં જજ્યાયા. આખરે સૌ માફ તેવું છેવટ પણ સાફ એ નીચમ પ્રમાણે હસી ખુશીથી સર્વે કામ સરેનભગ ઉતરે છે* સોશીયલ કવીકસેન્ડની મહાતમ પોથીના જમાનામાં લખવું કે બોલવું મુશ્કેલ છે. તહી કે બચ્ચે બાલેકા ખેલ છે, કેમકે સૌ કોઇને ચેટ વળગેલ છે; પણ કુદરત કંઈ યોડીજ માફેલ છે ?

* આ પ્રેમાગ તથા રોકેમ સમાજ સુધારવાની દૃષ્ટિ બીંદુથી તથા તે માટે લોકમત ફેરવવાના દેવધીજ લખાઈલ છે. જે માટે ના. અવરનરે પારસલામ્બ ઈસ્વરો કરી બંદેર મંડેલો સાથ બધાને મદદ બોલ આપતા અચતા પડી છે

જોખમ ખેડવાના છે પણ ત્હમે જ્યારે હકમ હોય છે, ત્યારે હકમને હું મહાગ ખરા અન્ત કરણથી હું આશીય આપુ છું કે ત્હમે ફતેહ કરીને જોયા આવજો " આટલું બોલતા બોલતાંનાં ભાષીની આખા આંખ આંચી ગયા હું'ર ત્હને પગે લાગીને ઘોડેસવાર થઈને આવી નીકળ્યો.

૨

રૂપમિંહે તથા દિવસ સુધી ચાવ ચાવ કર્યું એટલે ભાભીએ કહેયું અરણ્ય આવી પહોંચ્યું. ત્હની વચમાં એક મ્હોટું ગજવર તળાવ પણ આવેલું હતું ભાભીએ આપેલી સાવચેતી તો તે જૂની અંશે ને પોતાના ઘોડાને તરસો થયેલો જોઈને, પરીઓનાં મુલકમાં, ત્હના ઉપરથી જીન તથા ખડીયો ઉનાગી લઈ ત્હને પાણી પાવા ઉનાચો ઘોડાએ પાણી પીધું ન પીધું એટલા આમશમાં મ્હોટો સમવાટો મળ્યો. અને ઉચું જોયું તો પરીઓના ઘોડા આ તરફ આવના દેખાયા. રૂપસિંહ ગજરાઈને ઘોડાને જાણે ખેંચી લઈને ન્હાસવાનું કરતો હતો એટલામાં ઘોડો તો અક્ષર ખાઈને બાજુપર આવેલા હોડા ખાડામાં ગમડી પડ્યો આથી તે વધારે ગજરાઈ અને પોતાનો ખડીયો તથા જીન જે કિનારા ઉપર મૂક્યા હતા તે લઈને પાસેના એક ઝાડ ઉપર તે મ્હડી ગયો અદિથી તે પેટી પરીઓ શું કરે છે તે જોવા લાગ્યો પરીઓએ આવીને પોતાના ઘોડા પાસે પાસેના ઝાડ સાથે બાંધી દીધા અને મ્હોટા પરી-પરીઓની સરસાર હતી ત્હેણે પોતાનો ઘોડો રૂપસિંહવાળા ઝાડે બાંધ્યો આમ કરીને તે તો સુધગી તળાવમાં ન્હાવા પડી તેઓ પાણીમાં રમત ગમતમાં મથગૂન ધઈ કે તરત રૂપસિંહે પેટી પરીઓની સરસારવાળા ઘોડાનું દોરકું તલવારથી ઠાપી નાખ્યું અને ત્હના ઉપર સામાન નાખીને મ્હડી બેઠો તથા આગળ ચાલવા માડ્યું ઘોડીવારે પરીઓને ખમ પડી કે ત્હમની સરસારનો ઘોડો કોઈ ચોરી ગયું તેથી ત્હેને પગલે પગલે પરીઓ રૂપસિંહની પાછળ પડી અને હાથીવાળો પદાડ આવતો આવતો ત્હેને પડી પાડ્યો તેથી ત્હેમણે હાથીને બમ પાડીને કહ્યું કે 'આ ઘોડા ઉપર જે આમી આવે છે તે અમારો ચોર છે માટે ત્હેને પકડી રાખજો' રૂપસિંહને પાસે આવેલો જોઈને હાથીએ ચોતાની ચૂદ ઉઘી કરીને ત્હના ઉપર ધસારો કર્યો અને પર્વતની બાજુમાં ત્હના ઘોડા સહિત દાખી રાખ્યો હવે પરીઓ 'તો સાવ પાસે આવી પહોંચી રૂપમિંહે જલણ કે હવે આપણું આવી બન્યું ? પણ એટલામાં હાથી જરા બેધ્યાન થયો કે તરત ત્હેણે આનંદથી તવવાર કહાડીને ત્હની 'સુદ કાપી' નાંખી અને ઘોડાને એડી લગાવી કે તે ઇસસ હાથની ફાગ બરતો નાહો રૂપસિંહ 'નાહો એટલામાં પરીઓ હાથી પાસે આવી હાથીએ કહ્યું 'બાઈ, એ આદમી કોઈ દેવતા રક્ષણમાં છે તેથી ત્હમાઈ કાઈ ચાલી ચડશે નહિ જોણે મ્હારી સુદ કાપી નાખી ત્હેને ત્હમે શું કરી રહ્યાના હતાં ? માટે મ્હાઈ કહ્યું મનીને પાઠાં જાઓ નહિ' તો લોકોમાં મસ્કરી થયો કે આદમજનથી પરીઓ દારી ?' આ સામગ્રીને તે પાછી તો ફરી પણ પેટી એમની સરસાર પરી ત્હના વિનમ્રથી આ વાનગો ડાખ ગયો નહિ.

૩.

હવે હાથીની પાછેથી જીવને જોખમે છૂતીને રૂપસિંહ આગળ આવ્યો, તે રહામેજ, ભાભીના કલા પ્રમાણે ડમ લોકોનું ગામ આવ્યું તે ગામના ગામમાં

ફૂલપચાના મુલકમાં, એક જાડના ડંડાની સાથે બાધીને જીન તથા ધારીયો બિંદુ
 વીને સૂતો અહિં જોવો રૂપસિંહ પેલા મુકાબૂકા બાગ
 સૂતો કે તરતજ તે આવ્યો બાગ તદન લીલોજીમ યધ ગયો. ગામના ગોવાગિયા જે પોતા
 દોર આ જગોએ ચરાવતા હતા તે આ બાગને લીલો લીલો યથેલો જોઈને માગાને વધ
 મણી ખાવને દોડ્યા. માળી ઘેર ન્હોતો તેથી માવજીને આતીને કહ્યું કે: “બાપ, ત્હા
 બગિચો તો લીલોજીમ યધ ગયો છે.” માવજી કહે કે “ત્હમને હવે બાગવાનાં લાકડાં
 ચારાનું ધાસ નહિ મળ્યું હોય એટલે બાગ આતીને મ્હારી મરકરી કરો ડા.” પ
 ગોવાગોએ સમ ખાધને કહ્યું કે: “તું અમારી સાથે આતીને નજરે તો જો કે અમા
 વ્યત સાચી છે કે જૂઠી.” માવજી જઈને જોયુ તો સવળી હકીકત ખરી જણા
 તેથી તે બાગમાં પેડીને જોવ છે તો એક રાજવંશી યુવાન સૂતેલો અ
 પાડોશમાં ત્હેનો ઘોડો બાધેલો હતો માવજી આ જોઈને વિચાર કર્યો કે “અ
 સૂતો છે તે કાંઈ મ્હોટો માણુમ હોવો જોઈએ. કારણકે એના મ્હોલું તેજ અનોકિ
 છે એનાં પગલાંથી મ્હારો બાગ લીલો યધ ગયો.” આમ વિચાર કરીને માવજી બાગ
 કરીને સારાં સારાં ફૂલ તોડીને ત્હનાં હાર કલગી ગૂંથ્યાં ને પછી રૂપસિંહ સૂતો હતો ત્હ
 પાસે આવી. એને પાસે આવતી જોઈને ઘોડાએ તરત ખુબારો કર્યો આથી રૂપસિં
 જાગી ઉઠ્યો. એને ખેડો યથેલો જોઈને પેલી માવજી ફૂલની છાજ ત્હેની આગળ ધરી
 એટલે રૂપસિંહે ત્હમાંથી હાર કલગી લધ લીધાં અને અંર પાંચ સોના મ્હોર મૂકી. સો
 મ્હોર જોઈને તો માવજી રાજરાજ યધ ગધ. પછી રૂપસિંહે પૂછ્યુ: “બાપ, આ ગામમ
 કોષ સારી ઉતરવાની જગો છે?” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો: “કાકોર, આપ મ્હારે ધે
 પધારો હું મ્હારાથી બનશે તે સેવા ચાકરી કરીશ.” આ સામળીને રૂપસિંહ ઘોડેરવા
 યથો અને માલજીને ઘેર જઈ લાં ઉતારો કર્યો.

હવે ગામમાં ધામે ધામે વાન ફલાવા લાગી કે માવજીને ઘેર કોષ રાજવંશી પરાણે
 આવ્યો છે, તે રૂપરૂપનો બંડાર છે. આ વાન વખન જતાં રૂપપચાને કાને પણ જઈ પ્હોંચી
 તેથી તે એને જોવાને લત્તુક યધ. તેથી એણે પોતાની ખાનગી દામી હતી ત્હને કહ્યું
 “આપણી માલજીને ઘેર પરાણો આવ્યો છે ત્હને મ્હારે જોવો છે” ઘસી કહે: “આહો એમ
 શુ મુરકેલ છે?—એ દરગાજ સ્વવારના મ્હોરમાં ઘોડા ઉપર બેસીને નદીએ ન્હાવા જાય છે
 અને આપના મહેલની બાજુ કપરને કિનારેજ ન્હાય છે.” બીજે દિવસે રૂપસિંહને ફૂલ
 પચાએ જોયો અને તેજ ઘડીયે નિયમ કર્યો કે “પરણું તો રૂપસિંહનેજ. બીજા સવળા
 માધ આપ!”

એક દિવસ રૂપસિંહે પ્રસંગ કહાડીને માવજીને પોતાને માથે એ ગામમાં ધાત આવ
 વાની હતી, તે હકીકતથી વાકેફ ફગી. ત્હેણે કહ્યું કે “મ્હારે માથે આ ગામમા સખન ધાત
 આવવાની છે. અહિંનો રાજા મ્હને સૂણીયે મ્હકાવશે પણ તે પછી મ્હને સૂણીયી ઉતારીને
 આ “અમૃતકુંબી” હું ત્હને આપું છું ત્હમાંથી તું બેવજી દીપાં જામમમા નાંખજે એટલે
 હું ત્રાડો સજીવન યધજ ” માવજી તેમ કરવાનું વચન આપ્યું અને “અમૃતકુંબી” મંબા
 ણીને પટારામાં મૂકી. આમ વાતચીત યથા પછી એ ત્રણ દિવસ પછી રૂપસિંહ નિત્યના

કરતાં જરા બેસો ઘેર આવ્યો. માલજી બેઠી બેઠી ફૂલ ગુંથતી હતી. ત્યેને કહે કે "બહેન, ઉઠીને, બેઠેલી મહેને રસોઈ કરી આપ. આજ મહેને બહુ ભુખ લાગી છે." ત્યારે માલજી કહે કે "હું આટલા દારગજરા ગુંથીને ખાવાનું કરી આપી ત્વમને જમાડું છું." રૂપિંદે પુછ્યું: "આવા દાર ગજરા તું કોના ગુંથે છે?" માલજી કહ્યું કે "આ દેવના રામની કુંવરી ફૂલપંચા કરીને છે ત્યેને માટે ગુંથું છું." આ સાંભળીને રૂપિંદે બોલ્યો: "લાવ'હું દારગજરા ગુંથી આપુ ને તું ખાવાનું તૈયાર કર." માલજી બોલી: "ભાઈ, એ શી રીતે બને? પુરૂષને તામે બમરો પણ ને ફૂલ ઉપર બેસે છે, તે ફૂલ કુંવરી માટે ખપે નહિં તે ત્વમારાં ગુણેમાં શી રીતે ચાલશે?" રૂપિંદે કહે કે "કોણે ગુંથ્યાં છે તે એ શું બધું, વાની છે?" એમ કહીને માલજીને રસોઈ કરવા મોકલી અને પોતે દારગજરા ખનાવવા બેઠો. અને ગુંથતાં ગુંથતાં દારમાં પોતાની હીરાની વીંટી હતી તે બહારથી ન જાણી એમ ગુંથી દીધી. માલજી પછી વખતસર દાર ગજરા ફૂલપંચાને પોંચાડ્યા. કુંવરીએ દાર પહેર્યો કે તરત એને પેટી વીંટી ખુંચી અને એ સમજી કે આ કોઈ પુરૂષનું કાંમ છે. તેથી માલજી બીજાં દિવસે ફૂલ લખને આવી કે તરત એને પુછ્યું: "ગઈ કાલના દાર ગજરા કોણે ગુંથ્યા હતા?" માલજી જવાબ દીધો: "આઈ સાહેબ, મહારી બહેન ગને મળતાં આવી છે ત્યેણે ગુંથ્યા હતા." ત્યારે કુંવરીએ કહ્યું: "જા, ત્હારી બહેનને કાલ આવે ત્યારે તેડતી આવજો." એમ કહીને માલજીને રજા આપી. માલજી તો ઘેર આવીને મરવા જેવી થઈ ગઈ. ત્યેને તો બોલવું કરવું કાંઈ સૂઝે નહિ. રૂપિંદે કાંઈ પુછતાં બધી બનેલી હકીકત ત્યેણે આખરે જણાવી. રૂપિંદે ત્યેને બહુ હિંમત આપીને કહ્યું: "એમાં પશું શું?" માલજી કહે: "પણ મહારે બહેનજ નથી તો હું લઈ જઈ કોને?" રૂપિંદે ત્યેને સમજાવી કે "તું ઉઠાય યમય નહિં તેમ મજરાઈય પણ નહિં. મહેને બીનાં કપડાં પહેરવાને વાધો નથી. માટે ત્કારાં કપડાં મહેને પહેરાવીને લઈ જા." આ ઉપરથી બીજાં દિવસે માલજી રૂપિંદેને પોતાનાં બીજાં લુગડાં પહેરાવીને પોતાની સાથે રાંજમહેલ લઈ ગઈ. રાંજમહેલનાં દરવાજા આગળ ચોટ્ટી કરનારાં રૂપિંદેને અટકાવ્યો પણ માલજી પોતાની બહેન છે એમ જણાવવાથી તેઓને જવા દીધાં, એટલામાં ત્યાં એક ઘરડો સુરસાં પહેરાવાળો હતો. ત્યેણે માલજીને પાસે બોલાવીને ધીમેથી કહ્યું: "બાઈ, ત્વમારાં બેમાંથી એક મરદ છે, એમ પગતા ધજકારા ઉપરડાં મહેને લાગે છે. માટે ત્વમારાં બંનેનાં હાથ મારો હાથમાં આવ્યો." પેલાં બેનાં હાથ પોતાનાં હાથમાં આવ્યા કે તરત રૂપિંદેનો હાથ ત્યેણે પકડી રાખ્યો ને કહ્યું કે "આ તો મરદજ છે. ત્યેને મહેલમાં નહિં જવા દઉં." આ સાંભળતાં માલજી ત્યેનાં હાથમાં એક સોનાં મોર મૂકી દીધી. એટલે ત્યેણે રૂપિંદેને હાથ મૂકી દીધો અને મ્હોથેથી બોલ્યો: "જા બાઈ, તું ને ત્હારી બહેન." પછી મનમાં બળ્યો: "મહારે શું? હું તો મહારે, આંધળો યમને છુટી જઈય પણ પેલા બધા માળા દેખતા આંધળાની કોઈક દહાડો ખરાબ થયા યવાની છે!" માલજી અને રૂપિંદે કુંવરી પાસે ગયાં. તે એક મહોટા પદ્મજ ઉપર બેઠી હતી. આમને જોઈને માલજીને પુછ્યું: "આ ત્હારી બહેન કે?" માલજી હા કહી. એ સાંભળીને રૂપિંદેને કુંવરીએ કહ્યું: "ત્હેં મહારો મહેલ નહિં જોયો હોય. ચાલ ત્હેને દૂરસીને દેખાડું." એમ કહીને પોતાની સાથે ત્યેનો હાથ પકડીને લઈ ગઈ અને બીજાં ખંડમાં જઈ પોતાની કમરેથી દરાર દહાડીને કહ્યું કે "તું કોણ છે?—પરો જવાબ નહિં દે તો ચાલિં ત્હારો જાન જશે." રૂપિંદે પોતાની બનેલી

સઘળી હકીકત કહી. કુંવરીએ જણ્યું કે આતો રાજ છે એટલે કાંઈ નહિં બોલતાં બેઠાં પાછાં આવ્યાં અને થોડીવાર વાતચીત કર્યા પછી કુંવરીની રાજ લાખને જુને જણુ ઘેર આવ્યાં.

થોડા દિવસ પછી કુંવરે માવજીને કહ્યું: “આદિતો કામગીરી વગર મહેને જીલકુલ ગમતું નથી, તેથી હું તો આદિના રાજની નોકરી લઉં.” એમ કહીને તે દરબારમાં ગયો. રાજને સલામ કરતાંજ રાજ તહેના તેજથી અજાણ ગયો અને પૂછ્યું: “માય, તમે કોણ છો? અને ક્યાંથી આવો છો?” રૂપસિંહે જવાબ આપ્યો: “હું ક્ષત્રી છું અને હવે મને અર્થે મહારા દેશ છોડીને આટલે દુર આવ્યો છું.” રાજએ પોતાની નોકરીમાં આવો રાજખીજ જેવો ક્ષત્રી રહે તે સાંભળી ખુશી યજ્ઞને તહેને દરબારની તથા મહારાના પગાર હરાવ્યો અને રાજમહેલના ચોકીદારના ઉપરી અધિકારીનું તેને કામ સોંપ્યું. - હવે રૂપસિંહને રહે જાડું વખત થયો નહિં એટલામાં તો કુંવરીને ફક્ત જોખાવાનો દિવસ આપી પહોંચ્યો. હંમેશના ત્રિવાજ મુજબ તે પાંચ ફક્ત જોખાઈ નહિં, પણ તહેને માટે આ વખતે તો દોઢ બે મહિના ફક્ત મંગાવવાં પડ્યાં! આ, જોઈને રાજ અર્થખામાં પડ્યો અને પ્રાપ્ત કરાવી જોઈ તો પેલા મુરદાસથી ખમર મળી કે મહેલના ચોકીદારના ઉપરી તરીકે જે માણસને સંખ્યો છે તે કુંવરીની પાસે ગયો હતો. આ સાંભળીને રાજને અત્યંત ક્રોધ આવી ગયો અને હુકમ કર્યો કે એને પકડીને એકઠમ સુગ્રાએ મહાધવી દો. તેથી સિપાઈઓએ તરત બે હુકમ મુજબ કર્યું. હવે રાત પડી, ત્યારે માવજી બધી વાન માળીને સમજાવી અને કહ્યું કે “આ કાકોરે પૈસાથી આપણું ઘર ભરી નાંખ્યું છે ને એમના સુખ-ગલાંથી આપણી વાડી પણ ફૂલફૂલથી લચી જાય છે. માટે તમે “અમૃતકુંપી” લખીને જાઓ અને એને શવતા કરીને પછી આદિથી ચાલ્યા જવાનું કહેજો.” ત્યારે માળી કહે કે “હું તો નહિં જાઉં. મહેને પ્લીક લાગે છે કે દરબારના સીપાઈઓ પકડે. માટે હું તો જીવ જોખમમાં નહિં નાખું.” આ સાંભળીને માલજી પોતે રૂપસિંહનો સામાન ઘોડાના ખડીયામાં હતો તે બાંધી લખીને અંધારામાં નીકળી પડી. કપાટામંધ આવીને તે સગા આગળ આવી પહોંચી ને ધીમે રહીને રૂપસિંહને નીચે ઉતાર્યો. પછી પેલી કુખીમાંથી એ તથા દીપાં તેણે જોખમમાં નાંખ્યાં. એટલે તરત તે બેઠો થયો. માલજી તે પછી તહેને એનો સામાન તથા પેલી કુખી સોંપી દીધાં અને કહ્યું કે “હવે તું આદિથી પરભાર્યો નહાશી જા.” એમ કહીને માલજી પોતાને ઘેર ગઈ. આદિ રૂપસિંહે પોતાના ખડીયામાંથી પવનપાવડી કહાડીને તે ઉપર સવાર યજ્ઞને કહ્યું: “ઉડ પવનપાવડી! ફૂલપંચાના મહેલમાં.” આ સાંભળીને તે પવનપાવડી લાંબી એવી ઉડી કે તરત ફૂલપંચાના મહેલમાંજ આવીને પડી. ફૂલપંચા તહેને સજીવન યજ્ઞ પાછો આવેલો જોઈને જાડું આશ્ચર્ય પામી તથા ખુશી યજ્ઞ. તહેને રૂપસિંહે પૂછ્યું: “કેમ, મહારા સાથે આવ્યું છે?” તહેણે હા કહી. તે ઉપરથી બંને જણુ પવનપાવડી ઉપર સવાર થયાં ને તહેને ઉડવાનો હુકમ કર્યો. પવનપાવડી ઉડી ને ઉડતે ઉડતે ભરજંગલમાં આવી પહોંચી. એવામાં ફૂલપંચા કહે કે “મહેને ધણીજ તરત લાગી છે માટે પાણી લાવો.” ત્યારે રૂપસિંહે કહ્યું કે “કોઈ જળાશય આગળ ઉપર આવશે ત્યાં ઉતરીશું.” પણ ફૂલપંચા માને નહિં. તેથી રૂપસિંહે પવનપાવડી જમીન ઉપર ઉતારી અને તે પાણી સોષવા ગયો. આ વખતે ફૂલપંચા ભરજંગલમાં એકઠી પડી, તે વિચાર કરવા લાગી કે “હું ક્યાં અને મહારા આપણે ક્યાં? હું ક્યાં જાઉં છું? આ રાજપુત કહે

છે કે હું રાજા છું પણ તે વાત ખરી હશે ? ” એમ વિચાર કરતા કરતાં તેને એમજ મન થઈ ગયું કે “ આવા જોખમમાં મ્હારે શું કામ રહેવું ? ” તેથી બોલી: “ હડ પવન પાવડી ! મ્હારા મહેલમાં ” એટલે પવનપાવડી એને તરત એના મહેલમાં તરઈ આવી

હવે રૂપસિંહને પાણી શોધતાં ઘણીવારે પાણી મળ્યું. એક લોટા ખરીતે તે પાછો દૂધપંચાને મુકી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યો પણ ત્યાં તો કોઈ મળે નહિ. આખા જંગલમાં શોધ કરી પણ કોઈ પતો લાગ્યો નહિ. હવે રૂપસિંહને ખરેખરો ક્રોધ ચડ્યો. પણ કરેશું ? કાંઈ ઈલાજ તેના હાથમાં રહ્યો નહોતો. તેથી ફરી પાછું તેણે રખડવા માડ્યું. રખડતાં રખડતાં પેશે આધેળો રાક્ષસ જ્યાં પહોંચી જાધીને વહેતો હતો ત્યાં તે આવી પહોંચ્યો. તે રાક્ષસ બેઠો બેઠો મુળાડીયાનાં ગુણ દોષ કહી કહીને તે જુદાં કરતો હતો. રૂપસિંહે ધીમે રહીને પાછળ બેસીને બધું સાંભળ્યું અને પછી રૂપ બદલવાનાં મુળાડીયાં માંથી થોડાં લઈ લઈને ચાલતો ચલ્યો. પછી વિચાર કર્યો કે “ આમને આમ જંગલમાંથી નીકળવું સુરક્ષ પડશે અને જંગલી પ્રાણીઓની હજાર આફતો સહન કરવી પડશે. ” તે મુળાડીયું સુધીને વાઘ બની જઈ જંગલ પસાર કરી બહાર નીકળ્યો. પછી તે વાંદરા થયો અને કુદતો કુદતો દૂધપંચાના ગામમાં જઈ માલજીને ઘેર પહોંચી પાછો આદમી થઈ ગયો. માલજીને કહ્યું કે “ હું વાંદરા થાઉં છું, તે મ્હને લઈને તું દૂધપંચા પાસે મુઠી આવજો. ” એમ કહીને તે પાછો વાંદરા બની ગયો. માલજી તેને દૂધપંચાને મહેલે લઈ ગઈ, ત્યાં તેણે એની રમતગમત કરી કે કુંવરીએ માલજી પાસે તે વાંદરાની માગણી કરી માલજી કહે કે “ બાઈ સાહેબ, ત્હમારી પાસે ત્હમને ગમે ત્યાં સુધી એને રાખો અને ન જોઈએ ત્યારે મ્હને પાછો આપજો. ” એમ કહીને વાંદરાની સાંજ પક્ષગને પાંચે જાધીને માલજી પોતાને ઘેર ગઈ. પછી દૂધપંચાએ આવીને વાંદરાને રખડવા માંડ્યો. એમ કરતાં કરતાં વાંદરાનો લાગ આવ્યો કે તરત તેણે પેલી છુટી જે હાથમાં ચંતાડી રાખી હતી તે સુધાકી દઈને એને વાંદરા બનાવી દીધી. અને પોતે છાપરે છાપરે કુદતો માલજીને ઘેર પાછો આવીને આવો બની ગયો.

હવે જ્યારે ઠાસીએ કુંવરીની પાસે આવી ત્યારે દૂધપંચાને તો તેમણે દીઠી નહિ પણ તેની જગોએ પલંગ ઉપર એક વાંદરા બેસી રહી હતી તે જોઈ. આ હચકતની રાજાને ખબર થતાં તેણે દિવાનને બોલાવ્યો અને ઘણી તપાસ કરી તો સમજાયું કે કુંવરી પોતેજ કોઈ કારણથી વાંદરા બની ગઈ હતી. દિવાને સુવા, જતી, મંત્રચાત્રી, જાદુગર વગેરે અનેક મંત્ર તંત્ર બાજીનારોને એકઠા કર્યા. પણ તે લોકોની સમજા મહેનત ફાકટ ગઈ. ત્યારે છેવટે રાજાએ ગામમાં અને રાજ્યમાં દાંડી પીટારીને જાહેર કર્યું કે જે કોઈ દૂધપંચાને પાછી આદમીના રૂપમાં લાવશે, તેને હું મ્હારું અડધું રાજ્ય આપીશ તથા મ્હારી કુંવરી પરણાવીશ. આ દાંડી સાંભળીને રૂપસિંહ જે બાપો બન્યો હતો તેણે આવીને ગામની બહાર પનથટ ઉપર ઘુણી લગાવીને પોતાને મુકામ નાખ્યો. આખા ગામની સ્ત્રીઓ અહિં પાણી ભરવાને આવતી હતી. હવે રૂપસિંહ પોતાની મરજી મુજબ વર્તવા લાગ્યો. કોઈ જનાવરને પકડી લાવે અને તેને મુળાધુ સુધાકીને બીજા રૂપમાં મુકી દે. વળી પાછું થોડીવાર પછી એનું મુગ સ્વરૂપ કરીને છોડી દે. આગ બે ત્રણ દિવસ કર્યું કે તરત તે વાત પાણીવારીઓની આરજી ગામમાં ફેલાઈને ઘેરેઘેર એજ વાત થવા લાગી.

બાવાજીની કુણી આગળથી તો હવે માણસ ખસતાં પણ નહિ' ને બીડની બીડ જામેલી રહેવા લાગી છેવટે આ વાત રાજાજીને કાને પહોં પહોંચી એટલે તે પણ દિવાનને સાથે લઈને આવ્યો અને પગે લાગીને કુણી પાસે-એકો. પછી દિવાને હાથનોડીને બંધી હકી કત કહી અને કુંવરીને સારી કરવા વિનવિ કરી બાવાએ કહ્યું: "વાદરી યધ ગઈ હશે તો એના કરને યધ હશે પણ એવી તમારી સંસારી જળાજળયામા અમારે ત્યાગીને પડવાનું કારણ શું ?" પણ આખરે રાજા અને દિવાનના અંત્યત આમહથી "કાસે આવીય" કહીને રહેમને વધાય કર્યાં.

બીજા દિવસે તે મહેલમાં ગયો અને સહુને કહ્યું કે "હું જે ઈલાજ કરું તે કોઈની નજરે પડશે અથવા હું જે મત્ર બોલું તેનો અવાજ કોઈને કાને પડશે તે વાંચે યધ જશે" આ સાંભળીને રાજા, દિવાન, દરબારીયો તથા દાસીઓ વગેરે સધળા દૂર જતાં જતાં રહ્યા હવે રૂપસિંહ અને પેલી કુંવરી બેજ આરડામાં રહ્યાં પછી તેણે પોતાની પાસેથી બુદ્ધી કઢાડીને વાદરીને સુધાડી કે તરત ફૂલપંખા જાળી ખેંચા હતી તેવીજ બની ગઈ આ જોઈને રૂપસિંહે તેના બે હાથ પકડીને રહેને બે ધાસો લગાવી દઈ કહ્યું: "રોક, મને જ મગમાં રમજતો મરવાને મુછીને નહારી આવી ?—મ રાડ તું કમાખોર આરત છે હવે મ્હારે ત્હાડ કાંઈ કામ નથી." ફૂલપંખા ખરેખરે પડતાવિ કરી કહેવા લાગી કે "મ્હારો આટલો યુતો માફ કરો. મ્હારા પતિ તો ત્હમેજ છે. બીજા પુરૂષો સહુ મારે ભાઈ બાપ છે" એમ કાલાવાલા કરીને પેલી પવનપાવડી કઢાડીને રૂપસિંહને પાછી આપી પછી કહે કે 'મ્હાતા બાપે જે પણ કર્યું છે તે પ્રભાણે મ્હને પરણા અને અહિં રાજ્ય કરે.' પણ રૂપસિંહ માને નહિ. રહેને બહુ કરગરતી તથા ખરા દિલથી પચાતાપ ફરતી જોઈ છતાં પણ બ્યારે રૂપસિંહે જવાબ દીધો નહિ, ત્યારે છેવટે તે રહેને પગે પંડીને બોલી કે "ત્હમે અહિયાં મ્હારી સાથે પરપુષા સિવાય જે જશે તો હું મ્હારો છવ કઢાડી નાખીને ત્હમને સ્ત્રી-હસાં આપીશ." છેવટે રૂપસિંહને તેમ કરવાનું બુલ થયું પડ્યું.

કુંવરીને અસહ્ય રૂપમાં આવેલી જોઈ રાજા તથા સોડો ધણાજ ખુશી થયા અને રૂપસિંહને પરણવાની આનાકાની કરતો હતો છતાં બહુ આચર્યો રહેતું ફૂલપંખા સાથે લઈને એક રજાત્ર મહેલ રહેમને રહેમને આવ્યો અને સેવા માટે દાસીઓ તથા નોકર સીપાઈ પણ પુષ્કળ હાજર રાખ્યા. એક દહાડો એ બે ધણી-ધણીયાણી બેઠાં હતાં, ત્યારે ફૂલપંખાએ પુછ્યું: "ત્હમે, મ્હારા બાપ આટલું બધું કહે છે છતાં, રાજ્ય લેવાની કયેમ નાં કહો છો ?" ત્યારે રૂપસિંહે કહ્યું "ત્હારા બાપના અર્ધાં રાજ્યને હું શું કરું ? મ્હાડ પોતાનું રાજ્ય ત્હારા બાપના રાજ્ય કરતાં ચાર ધણું મોટું છે" એ સાંભળીને ફૂલપંખા બોલી કે "એવું રાજ્ય છે, ત્યારે તે છોડીને અહિં ચા માટે આવ્યા છો ?" રૂપસિંહે જવાબ દીધો: "હું કાંઈ ત્હારે ખાતર આવ્યો નથી. પણ મ્હારે તો અનારદે પરણી લાવવી છે." એમ કહીને સપળા હકીકત રહેને કહી અને કહ્યું કે "તું જે ત્યાં જવાનો રસ્તો જાણતી હોય તો બતાવ. નહિ તો પછી હું છું ને મ્હાડ તકદીર છે" આ સાંભળીને ફૂલપંખાએ વિચાર કર્યો કે "એ જશે તો ખરાજ. પણ ચુરસે યાદને જશે

તો પાછા આવશે નહિં અને નાદક દુઃખી થશે." તેથી ડુંદેણે જવાબ દીધો: "તહામે અહિંથી સાવ ઉતરમાં ચાલ્યા જાઓ. આગળ જતાં તહાને એક યોગી મળશે. તે તહાને અનારહેના મુલકનો રસ્તો બતાવશે.

પં.

આ સાંભળીને રૂપસિંહે ખાવાનો વેથ ધારણ કર્યો અને આગળ ચાલ્યો. જતાં જતાં ડૂંલપંચાએ બતાવેલો યોગી રહેતો નજરે પડ્યો. પાસે જઈને અનારહેના મુલકમાં, રૂપસિંહે કહ્યું: "મહારાજ નમો નારાયણ " યોગી કહે કે "નમો નારાયણ. તું કહાસે આવ્યા, બચ્ચા ?" રૂપસિંહ કહે કે "મહારાજ, હું તો અનારહે લેવા જાઉં છું. રહેતો રસ્તો બતાવો." આ સાંભળીને ખાવાણએ આંખો ઊઘાડીને પૂછ્યું: "કહાં રે, બચ્ચા, અનારહે ? મહેં તો દેખું." રૂપસિંહે જવાબ દીધો: "મહારાજ અહિં ક્યાંથી અનારહે લાવું ? હું તો આપને રસ્તો પૂછું છું, હજી તો હું એને લેવા જાઉં છું." સારે ખાવો બોલ્યો: બચ્ચા, હું અનારહેને માટે અહિં બેઠો સો વર્ષથી તપ કરું છું. તું પણ મહારી સાથે આવીને બેચ. " રૂપસિંહ કહે, "મહારાજ ! એમ મહારે બેઠે ચાલે નહિં. તહાને મહેને રસ્તો બતાવોને એટલે હું મહારૂં લાવું ભોગવી લઉં." આ સાંભળીને યોગીએ કહ્યું કે "આમને આમ સીધો ચાલ્યો જા. આગળ મહારા શરૂ છે તે તહાને બતાવશે." રૂપસિંહે આગળ ચાલવા માંડ્યું અને ચાલતાં ચાલતાં બીજા યોગી બેઠો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રહેને પૂછનાં જણાવ્યું કે અનારહેને મેળવવા તે બસો વર્ષથી તપ કરતો હતો. રહેણે પણ આગળ જતાં પોતાના શરૂ પાસેથી બાજ મળશે એમ જણાવ્યું. રૂપસિંહે પાછી મુસાફરી શરૂ કરી. રસ્તામાં સાત ખાવા આવ્યા. હેલ્લા યોગીએ અનારહેને માટે પોતે સાતસો વર્ષથી તપ કરે છે, છે, એમ કહ્યું. અને રૂપસિંહે રસ્તો પૂછતાં રહેને આગળ જવા જણાવ્યું. -ઢવે રૂપસિંહ ચાલતો ચાલતો અનારહેના મુલકમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક ઘણેજ મોટા બાગ હતો તે રહેમાં સાત માળનો વિચાળ મહેલ હતો. પણ મહેલમાં કોઈ માણસ નહોતો. તેથી તે મહેલમાં પેઠો. પેસતાં જ ચોકમાં એક બાજુ પર ન્હાવાને માટે ઉંડું પાણી તથા બદલવાને માટે કપડાં મૂકેલાં હતાં. તે જોઈને એને ન્હાવાનું મન થયું. પ્રથમ યોગીને તે ન્હાયો અને પેલાં પાસે કપડાં મૂકેલાં હતાં તે રહેણે પ્હેરી લીધાં. ઢવે તે બીજા માળ ગયો અહિં મોટા રૂપાના યાળમાં ઉની ઉની રસોઈ પીરશેલી હતી. જમવા બેસવાને માટે પાટલો તથા પાસે જળ પાત્ર પણ હતાં. રૂપસિંહે વિચાર કર્યો કે "બસે જે થવાનું હોય તે થાય; પણ જમ લાગી છે માટે ખાવું તો ખરૂં." એમ કહીને તે જમવા બેસી ગયો અને યોડીવારમાં રહેણે યાળ ખાલી કરી દીધી. હાથ યોઈને પછી તે ત્રીજા માળ ચઢ્યો ત્યાં પાન, સેપારી, એલચી, તજ, લવીંગ, વીગેરે મુખવાસ અર્થે સામગ્રી મૂકેલી હતી તે રહેણે ખાધી. ચોથે માળે એક સુન્દર પલંગ બીજાવેલો હતો. રહેના ઉપર રૂપસિંહ જરા બેઠો અને આડો થયો એટલામાં રહેને ઉધ આવી ગઈ. હલ્લા પછી પાંચમે, મજલે ગયો તો ત્યાં મોં ધોવાનું પાણી વગેરે સાદિત્ય હતું. મોં ધોઈને છઠે માળે જતાં ત્યાં મેલો મોદાક વીગેરે હતું, રહેમાંથી રૂચિ પડતું રહેણે ખાધું. પછી તે સાતમે માળે ગયો.

તેને મહડતો જોયો કે તરત સામે એક વૃદ્ધ યોગી બેસી રહ્યો હતો તે બોલે
 “આવ, બચ્ચા રૂપસિંહ, તું આવ્યો ?” રૂપસિંહને આ સાંભળીને બહુ નવાઈ લાગી
 તેણે બાવાજીને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું : “મહારાજ, આપ મહાઈ નામ કયાંથી જાણો ?
 તે તપસ્વીએ કહ્યું.” “બચ્ચા, હું તને ખીજાતું છું. તું અહિં આમ તેમ આપડયા કરે
 ને ત્યારે ઘેર તારી બાળી વગમદની પેટે તારી રાહ જોઈ રહી છે. ત્યાર નશીયમાં એ
 અનારદ છે તે કેટલાક સંકટો વેઠ્યા પછી તારી સાથે રહેશે. પણ ને મળે તે લઈને
 સીધો સીધો ઘેર આવ્યો જ.” રૂપસિંહે ફરીથી પ્રણામ કરીને કહ્યું : “મહારાજ આપ
 કૃપાથી સહુ સાંઝે ધરો. આપ મહાઈ કલ્યાણ થાય એમ મને આશીર્વાદ આપે
 બાવાજીએ રૂપસિંહને આશીર્વાદ આપીને કહ્યું “આજનો દહાડો તું નીરતિ અહિં ૨
 આવતી કાલે સહવારે હું તળાવ પર ન્હાવા ધોવા જઈશ ત્યારે તું આ બારીએ બેસી
 આ બાગમાં જ બધો અનાર (દાડમ) છે તે ફાટશે અને એમાંના દરેકભાઈ અકેકી અ
 નારદેવી નીકળશે અને અહિં ફરશે હરશે, રમશે. આમાંથી જે અનારદે તને પસંદ
 તે કીયા દાડમમાં પેસે છે તે તું યાદ રાખજે. બધા અનારમાં દેવીઓ પાછી પેશી ગ
 પછી દાડમ ગંધ થઈ જાય પેટલે બાગમાં જઈ તે અનાર ચુંટી લઈને દોડતો આવી એ
 મહેલમાં પેદાં જવું એટલાં સુધીમાં પાછું વાળીને જોવું નહિ. જે પાછળ જોઈશ તો
 પશ્ચર થઈ જઈશ. માટે સંભાળજે.” બીજે દિવસે સહવારમાં તે યોગીરાજ તળાવ
 ગયા પછી રૂપસિંહ આગળે દિવસે મળેલી સવાહ પ્રમાણે એક સુંદર અનાર ચુંટી લઈ
 દોડતો આવી મહેલમાં પેશી ગયો એણે અનાર તોડીને દોડવા માંડ્યું કે તરત પાછ
 મહોટા ધણકા બગાડા ને ગાજવીજ થતી હોય એમ દેખાવ થવા લાગ્યો તથા “પકડો-
 મારો, કાપો,” એમ બુમો પાડતી તથા ગાળો દેતી સઘળી અનારદેવીઓ પાછળ પડ
 પણ જેવો રૂપસિંહ મહેલમાં આવી પહોંચ્યો કે બાવાજીએ બારીએથી મહોં, કહાડીને તં
 મને ઠપકો દીધો અને કહ્યું કે “તમે આ રાત્રીને ગાળો છા માટે દો છો ? એક અન
 રદેને મૃત્યુ લોકમાં જવાતું છે, તે તમે કયાં જાયતાં નથી ? માટે એ તમારી બહે
 રૂપસિંહને ઘેર સુખી થાય એમ આશીર્વાદ આપો.” આ સાંભળીને સઘળાં અનારદેવીઓ
 ચાત થઈ. તેઓએ બાવાજીને પ્રણામ કરીને કહ્યું, “મહારાજ, અમને એ બહેનને મ
 વાતો દો.” યોગીરાજે અનારદેને અનારમાંથી કહાડીને એની બહેનને મળી આવ
 જણાવ્યું તે યોગીવારમાં મળીને પાછી આવતી દાડમમાં પેદાં એટલે તે અનાર રૂપસિંહ
 આપીને બાવાજીએ કહ્યું “બચ્ચા, જે આ અનારદે તારી સાથે આવે છે, માટે સીધે
 સીધો ઘેર જ આવ્યો જજે અને એને ત્યારા મહેલમાં પહોંચ્યા સુધી બહાર કહાડી
 નહિ તેમજ તને અનારદે મળી છે એવો પણ વાત ઘેર પહોંચતાં પહેતાં કોઈને કહી
 નહીં.” એમ ધણી શીખામણ દઈને એને વદાય કર્યો.

૬૦

રૂપસિંહ તે તપસ્વી મહારાજની પાસેથી નીકળ્યો તે પેલો સાતસો વર્ષથી અનાર
 માટે તપ કરતો હતો તે જાણને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તે
 અનારદે મળી અને કહ્યું કે “બાવાજી, નમો નારાયણ.” બાવાજી જવાબ દીધે
 ગુમાવી ? “બચ્ચા, નમો નારાયણ. પણ અહિં તું કયાંથી આવ્યો આવ્યો

જાત ! ” રૂપસિંહ કહ્યું કે “મહારાજ, હું અનારદે લઈ આવ્યો.”

આ સાંભળીને બાવાએ પૂછ્યું : “ બુઝ્યા, જોઈ તો ખરો, અનારદે કેવી છે ? ” એટલે રૂપસિંહ પોતાની પાસેથી અનાર કહાડીને બતાવ્યું. તે જોવાને બાવાજીએ હાથમાં લીધું અને ધમ તળે દાખીને કહ્યું : “ ચલ જો ઈધર સે ચલા જા, નહિં તો હમણાં બાળીને બરમ કરી નાંખીશું. ” રૂપસિંહ કહે : “ મહારાજ મહાઈ અનાર પાછું આવ્યો એટલે હું આવ્યો જઈશ. નહિં તો પછી મહારે આપના જેવા તપસ્વીની સામે બળ વાપરવું પડશે એમ કહીને તહેજે મ્યાનમાંથી તલવાર કહાડી બાવાએ જવાબ દીધો : “ અજે ગંડુ ! તું કયા કર સકતા હય ? દેખ મેરા તપોબળ ! એમ કહીને તહેજે એક મોટા ઝાડને કુદ મારી એટલે તે પળમાં બળા ગયું. રૂપસિંહ તો આ જોઈને ધમરીજ ગયો. તેથી બાવાજી મહારાજને બહુ કાલાવાલા કરવા લાગ્યો. બાપરે બાવાને કયા આવી અને તહેજે પોતાની પાસે એક ધોડી લેતો તે કહાડીને રૂપસિંહને આપ્યો અને કહ્યું “ દેખ બુઝ્યા, અમ અનારદે નો હમ રખેજે. પણ તું મહારા ગુરજીએ આપેલો આ ધોડો લઈ જા. એ પાસે રાખ્યાથી તું હમેશાં ફતેહ મેળવીશ અને સઘળા રાજાઓ તારા ખંડીવા બનશે. ” રૂપસિંહ ઉઘાડ મનથી ધોડી લઈને બહીકતો માર્યો ચાલતો થયો. એટલામાં પેલો ધોડો ખેલ્યો : “ રાજાજી, સાતસો વર્ષે આજ મહને બાવાજીએ દૂર કર્યો ને એક આરતને ખાતર મહને બીજાને આપી દીધો ? તેથી ત્હમને ખબર ન હોય તો હું જણાવું છું કે લાલીયો ફીકું છે અને હું હમેશાં જીત મેળવું છું. માટે ત્હમારી ઈચ્છા હોય તો હું ગુરજીનાં હાડકાં બાગી નાંખું. ” રૂપસિંહને તો જોઈતું જ હતું એટલું ; તહેજે કહ્યું : “ છુટ ગુરના ધોડા, ગુરજી ઉપર ! ” આ સાંભળતાં જ ધોડાએ તો ઉછળીને બાવાજીનાં હાડકાં પોંચળાં એવી રીતે રંગી નાંખ્યાં કે તરત તહેજે અનાર ફેંકી દીધું અને રૂપસિંહને કહ્યું : “ બુઝ્યા, અનારદે પણ લઈ જા અને ધોડો પણ લઈ જા; પણ મહને જીવતો રહેવા દે. ”

રૂપસિંહ અનાર અને લાલીયો બંને લઈને ફરતો પડ્યો અને કોઈને મળ્યા કયાં વગર આવ્યો આવ્યો પોતાના ઘરેરને ઝિંઝિ-આવી પહોંચ્યો. અને પોતાના બગિચામાં મુકામ કર્યો. તહેજે વિચાર કર્યો કે હવે આપણું ગામ આવ્યું હવે કોઈની બ્હીક નથી. એમ ધારીને અનારદેને અનારમાંથી બહાર કહાડી અને બહુ ધાકી ગયેલો હતો તેથી તહેજા બોળામાં માથું ઝુકીને તે લઈ ગયો. એટલામાં એક બગીચાનું ને બાગને વાળાકુડીને સાફ રાખતી હતી તે ફરતી ફરતી ત્યાં આવી. અનારદેએ તહેને પૂછ્યું : “ બાપ, ત્હમે કોણ છે ? ” બગડી સમજ કે મહાઈ નામ પૂછે છે, તેથી તહેજે જવાબ દીધો કે “ એ તો હું રૂપી. ” અનારદે મૃત્યુલોકથી તદન અજ્ઞાતી હતી તેથી સમજ કે એ કોઈ મુશ્કિ હશે. તેથી તહેજે પેલી બગડીને કહ્યું : “ બાપ, આ મહારા રવામોનાય હથે છે. ત્હેમું માથું જો ચોડીવાર ત્હમે ત્હમારા બોળામાં રખો તો હું ધણા દિવસથી ન્હાઈ નથી તે ન્હાઈ આવું. ” આ સાંભળીને તે બગડીએ તેમ કરવા હા કહી. અનારદે એ તે ઉપરથી રૂપસિંહનું માથું બગડીના બોળામાં આપ્યું અને પોને પાસેના કૂવા ઉપર ન્હાવા ગઈ. એટલે બગડીએ એક છુમકાતો હુચોવાળાને રૂપસિંહના માથા તળે મૂક્યો અને અનારદે ન્હાતી હતી ત્યાં જઈ તહેને પાછળથી ધકકો મારીને અંદર પાડી નાખી. પછી પાછી રૂપ-

સિંહ સતો હતો ત્યાં આવીને ત્હેનું માથું ઝોળામાં લઇને બેઠો. હવે રૂપસિંહ જાગ્યા પછી બાગવાનને હુકમ કર્યો કે “લાભીને ખબર કરો કે હું આવ્યો છું.” આ શ્રુત સંભાષાર સાંભળીને ત્હેની લાભી આવી પ્હોત્તી અને રૂપસિંહની સાથે આવેલી સ્ત્રી અનારહે જેની નહિં લાગ્યાથી અનાર ત્યાં પશ્યું હતું તે ત્હેણે ઉપાડી લીધું. થોડીવારમાં તો ગામના સરદારો, અમલદારો, થોડીવા તથા પટલ વગેરે વાજતે ગાજતે રાજાને તેડવા માટે આવ્યા, અને બાગમાં દરબાર બસાવ્યો. એટલે લાભીએ પેલી બંગડીને કહ્યું કે “ખરી અનારહે તું હોય તો આ અનારમાં પેથ ” આ ઉપરથી બંગડીએ રાજાને અષ્ટમપષ્ટમ સમજાવ્યો અને કહ્યું કે “બરસભામાં ત્હમારાં લાભી ત્હમારો તિરસ્કાર યાદ એમ કહે છે. ત્હમને પરપૂવા પછી મ્હારાથી અનારમાં શી રીતે પેસાય ? એમ કહ્યું જૂઠું જૂઠું કહ્યું.” આ સાંભળીને રાજાએ ભોળાઇને બહુ તિરસ્કાર કર્યો એટલે તે શુરસે યાદને પોતાને મહેલે આવી ગઇ પણ પેલું અનાર તો તે સાથેજ લેતી ગઇ હવે રાજાથી ત્હેણે જૂઠું રહેવા માંડ્યું.

૭.

રાજા ઘેર આવ્યો અને પેલી બંગડીની સાથે ત્હેણે દિવસ ગાળવા માંડ્યા. હવે જે રૂવામાં અનારહે પડી ગઇ હતી, ત્હેમાં એક મ્હોટો કમળનો છોડ અનારહે ફરીથી ઉગી નીકળ્યો અને ત્હેને એક અલૌકિક ફલ આપ્યું. આ ફલ મળી આવ્યો. બાળાએ આવીને રાજાને ભેટ આપ્યું અને રાજાએ રાણી પાસે મોકલ્યું. બંગડીએ એ ફલ કપોથી નીકળ્યું તે સાંભળીને ત્હેની પાંખડીએ પાંખડીના ટુકડા કરીને બારી પછવાડે ફેંકી દીધા. અહિં થોડા વખતમાં એક સુંદર આંબાનું ઝાક યઇ આવ્યું અને ત્હેને અલૌકિક ઠેરીઓ આવી પેલી બંગડીને આ જોઇને બેઠમ આવ્યો ને કેરીઓ લૂંટાવી દીધી તે કેરીઓમાંથી ખરી કેરી એક વાણી-આના હાથમાં આવવાથી ત્હેણે પોતાની સ્ત્રીને ખાવાને આપેલી, ત્હેને એક અપ્સરા જેવી પુત્રી યઇ. આ છોકરીને પેલી બંગડીએ ફરતી જોઇ કે તરત તપાસ કરતાં ત્હેને બેઠમનું કોરણ રાખવા જેવું જણાયું. આ ઉપરથી પેલી બંગડીએ પોતાને ખૂંમ / ચૂંક આવે છે એવો ડોળ કર્યો. રાજાએ બહુ ઈલાજ કર્યો પણ કરાયાથી કોપેલો યાદ નહિં. આ પછી બંગડીએ કહ્યું કે “મ્હને એવો બેઠમ છે કે એક વાણીવાને ઘેર છોકરી છે તે કાકણ છે ત્હેની નજર મ્હને લાગી છે. તે મૂવા પછી મ્હને દરદ મટશે.” આ સાંભળીને રાજાએ તે છોકરીને ઉગમણી બાગેળે ગરંદન મરાવી.

હવે જે જગોએ તે છોકરીને ગરંદન મારી હતી, તે જગોએ પેલી છોકરીના માથાનું શિવલિંગ યપ્યું. અને શરીરનાં ધી પાર્વતીજી યપ્યો. કાળી આખની ચકલી યઇ અને જામણી આખનો ચક્રો યપ્યો. તથા પચ્ચી બે કેજ યઇ. આ વાતની પેલી બંગડીને ખબર પડી તેથી તે રાજાને ઉગમણી બાગેળ તરફ જવાજ દેતી નહિં અને કહેતી કે “જે એ તરફ જશો તો પેલી ગરંદન મરાવેલી કાકણ ત્હમને વળગશે.” એક દિવસ સિંહારથી પાછાં આવતાં રાજાનો થોડો કાનુમાં ન રહ્યો અને ત્હેને પૂર્વ તરફની બાગેળે ખેંચી ગયો. અહિં કદી નહિં દોઢલ અલૌકિક શિવલિંગ તથા પાર્વતીની મૂર્તિ જોઇને પોતાના રીમાવાને

હોમો રાખીને રાત્રી લેમનાં દર્શન કરવા ગયો. આ વખતે પેલાં ચક્રો ચક્રીને વાતો કરતાં જોઈને તેઓ શું કહે છે તે સંભળવાને તે હોમો રહ્યો. ચક્રી બોલી: “ચક્રા, તું સાંભળે છે? આ ગામના રાત્રી જોવો કોઈ આખી દુનિયામાં બીજો મૂર્ખ નથી.” ચક્રાએ પૂછ્યું: “રાત્રીને તું કેમ મૂર્ખ કહે છે?” ત્યારે ચક્રીએ કહ્યું: “આ રાત્રી અનારદેને લેવા ગયો હતો. અને ઘણી મહેનતે અને જીવના જોખમે તેને લઈ આવ્યો. પણ બાવાજીએ રાત્રીમહેલમાં પહોંચ્યા પહેલાં અનારદેને ઘાટમાંથી ખસાર કઢાડવાની ના કહી હતી છતાં કહાડી. અને પછી પાછો તેના બોળામાં માથું મૂકીને સૂઈ ગયો. અહિં રૂપી નામની બંગડી આવી પહોંચી અને અનારદે બિચારી દુનિયાની હુઆપથી અનણી એટલે તેના ઉપર એણે વિશ્વાસ રાખ્યો. એનું રૂબરૂ એ આવ્યું કે ખરી અનારદેને કુવામાં નાંખી દઈને એની ગાદીએ બંગડી મઢી બેસી મોજ માણે છે!” આ ઉપરાંત પેલી વાણીવાની છોકરીને ગરબન મારી તથા શિવ પાર્વતીજી વેદ થયાં ત્યાં સુધીની વાત પણ ચક્રીએ કહી અને રાત્રીએ ધ્યાન દઈને સાંભળી. પછી ચક્રાએ પૂછ્યું: “ચક્રી, હવે શું થશે?” ચક્રી બોલી: “હવે જો રાત્રીમાં અકસ હાથ ને હજી પણ સમજે તો કહું છું કે આજ બેરખર મધ્ય રાતે આ કેળના યજ્ઞો ઘટશે અને તેમાંથી અનારદે શિવપૂજનનો સામાન લઈને નીકળશે. પૂર્ણ કરીને તે પાછી કેળના યજ્ઞમાં પેસી ગયા પછી તેનો અવતાર સંપૂર્ણ થશે અને કોઈ દહાડે દુનિયામાં દેખાશે નહિ.” ચક્રાએ પૂછ્યું: “આમ વાર-વાર અવતાર થયા તેવું શું કારણ?” ચક્રી બોલી: “રાત્રીની બોલોઈ ધણીજ ચતુર અને સતી છે. તેને આગમનિગમનુ જ્ઞાન છે. તેણે ઘાટને પોતાને ઘેર લઈ જઈને જાતનથી સાચવી રાખ્યું છે. તેને દિવસે તે દુધમાં અને રાતે પાણીમાં રાખી મૂકે છે. તેથી આટલા અવતાર થયા. હવે એ અનાર પણ અનારદે વિના સજીવન રહેશે નહિ.” એમ કહીને ચક્રી બોલતી ગયે થઈ ગઈ.

રાત્રીએ આ સઘળી વાત એક ધ્યાનથી સાંભળી અને શિવાલયના ઝોટલા ઉપરજ તેણે સુકામ કર્યો. પોતાનાં માથાસેને ઘેર જવાનો તથા રહવારમાં પાછા હાજર થવાનો હુકમ કર્યો. બધાના ગયા પછી રાત્રી ત્યાં જાગે એકજોગ બેસી રહ્યો. બેરખર મધ્ય-રાત થઈ એટલે કેળના યજ્ઞમાંથી અનારદે નીકળી. તેણે મંદિરમાં આવીને શિવ પાર્વ-તીની પૂજા કરી ને પ્રાર્થના કરી કે “હે મહાત્મજ, હે માતાજી, હું મૃત્યુલોકમાં આવીને બહુ દુઃખ પામી છું માટે હવે મ્હારો ફરીથી અવતાર ન થાય એમ કૃપા કરો.” એમ કહીને પગે પડી, પાછી પેલા યજ્ઞમાં પેસવા જાય છે કે રાત્રીએ તેનો હાથ પકડ્યો. આ અનારદેએ તેને પૂછ્યું: “તમે કોણ છો અને મ્હારો હાથ કેમ ઝાલો છો?” રાત્રીએ જવાબ દીધો: “હું રૂપસિંદ્ર છું અને તું મ્હારી સાથે પરણી છે તથા મ્હારો હાથ મ્હેં ઝાલ્યો છે.” ત્યારે અનારદેએ પૂછ્યું: “આટલા બધા વખત સુધી તમે ક્યાં ગયા હતા?” રાત્રીએ કહ્યું: “આજ સુધી હું અધિઓ હતો. હવે હું દેખાવો થયો છું. મ્હારો અપરાધ તું માફ કર. હવે હું તને જીવની પેઠે જાળવીશ.” અનારદે બોલી: “રાત્રીજી, મ્હને જવારો. હું ત્હમ્હારા રાજમાં બહુ દુઃખી થઈ છું.” પણ રાત્રીએ બિલકુલ માન્યું નહિ અને અનારદેનો હાથ ઝાલીને તેને શિવાલયમાં લઈ આવ્યો. અહિં પોત પોતાનાં ત્રણ વાતો કરવામાં આખી રાત્રી નીકળી ગઈ રહવારમાં પોતાના રિસાલાનાં માથાસે

હાજર થતાં એકને રાજ્યએ પોતાના ભાભીને ખમર કરવા મોકલ્યો. ભાભી તરત અનાર લઈને ત્યાં આવી. રાજા ત્હેને પગે પડ્યો અને ત્હેનો તિરસ્કાર કરેલો તે માટે ખરા દિલથી માફી માગવા લાગ્યો. એટલામાં ઉડતી વાત સાંભળીને રાજાના દરબારીઓ, શેઠીયા વગેરે મહાજન પણ ત્યાં એકઠું થઈ ગયું. ભાભીએ અનારદેને કહ્યું કે 'જો તું ખરી અનાર રહે હોય તો આ અનારમાં પેશ' આ સાંભળીને અનાર તરત ફાટ્યું અને અનાર ત્હેમાં પેશી ગઈ. ભાભીએ પછી અનારદેને પાછી બહાર બોલાવીને અનાર બાગીને સિવાલખમાં દટાવી દઈ ત્હેના ઉપર એક સુંદર દેરડી ચણાવવા હુકમ કર્યો. અને પેલી બંગડીને જે ટેકાએ પેલી વાણીયાની છોકરીને ગરદન મારી હતી ત્યાંજ ગરદન મરાવી. રાજ્યએ ફૂલ પંચાને પણ તેડાવી. અને ભાભી તથા જે રાણીઓની સાથે ત્હેણે ધણા સુખચેનમા ખાધું પીધું અને રાજ્ય કર્યું.

કર્મક્ષેત્ર: ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

સ્વર્ગસ્થ ભાઈ શિવભાઈ બાપુભાઈનું ટુંક

જીવન ચરિત્ર.

લેખક:—રા. રા. કૃષ્ણલાલ હરગોવીન્દ પંડિત.

રા. શિવભાઈનો જન્મ સંવત ૧૯૭૦ ના આવણ સુદ ૧૨ ને દિવસે હેમનો જન્મ. અમદાવાદમાં થયો હતો તેઓ યાત્રિયે વડનગરા નાગર ગૃહસ્થ હતા.

રા. શિવભાઈએ અસ્તાબાદ યુનિવર્સિટિમાં મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી હતી અને મુબાઈ યુનિવર્સિટિમાં તેઓએ યુનિવર્સિટી કોલેજના વિદ્યાર્થી તરીકે પ્રીવિયસની પરીક્ષા પાસ કરી હતી. ઇન્ટરમીડિયેટની પરીક્ષા તેમણે ચાર પાંચ વખત આપી હશે છતાં તેમાં તેઓ ફળીય ન થવાથી અતે હેમને નોકરી લેવાની જરૂર પડી હતી.

હેમના પિતાશ્રી બાપુભાઈ પ્રતાપરાયભાઈએ રાજકોટમાં એજન્સીમાં કેટલાક વર્ષ સુધી પોલિસીકલ એજન્સીના ધીરસ્તેદાર તરીકે કામ કર્યું હતું અને તેમના પિતાશ્રીનું પછી હેમના મૃત્યુ પર્વત બીલખા રોટના નાજવાળા દરબારના ન્યાયાધીશ તરીકે કામ કરતા હતા તેમના મૃત્યુ પછી તેજ નોકરી હેમના મ્હોટા પુત્ર સદગત બજુભાઈ જે વડોદરા રોટમાં મુલકી

હમો રાખીને રાજા હેમનાં દર્શન કરવા ગયો. આ વેળેને પેલાં ચક્રો ચકલીને વાતો કરતાં જોઈને તેઓ શું કહે છે તે સંભળવાને તે હમો રહ્યો. ચકલી બોલી: “ચકલા, તું સાંભળે છે ? આ ગામના રાજા જેવો કોઈ આખી દુનિયામાં બીજો મૂર્ખ નથી.” ચકલાએ પૂછ્યું: “રાજાને તું કેમ મૂર્ખ કહે છે ?” ત્યારે ચકલીએ કહ્યું: “આ રાજા અનારદેને લેવા ગયો હતો. અને ઘણી મહેનતે અને જીવના જોખમે તેને લઈ આવ્યો. પણ આવાજીએ રાજમહેલમાં પહોંચ્યા પહેલાં અનારદેને હાડમમાંથી બહાર કઢાડવાની ના કહી હતી છતાં કહાડી, અને પછી પાછો તેના બોળામાં મારું મૂંઝીને સૂઈ ગયો. અહિં રૂખી નામની ભંગડી આવી મેંડી અને અનારદે બિચારી દુનિયાની હુઆમણથી અજાણી એટલે તેના ઉપર એણે વિશ્વાસ રાખ્યો. એનું કળ એ આવ્યું કે ખરી અનારદેને કુવામાં નાંખી દીધે એની ગાદીએ ભંગડી ચઢી બેસી મોજ માણે છે !” આ ઉપરાંત પેલી વાણીયાની છોકરીને ગરબન મારી તથા શિવ પાર્વતીજી પેલા યમાં ત્યાં સુધીની વાત પણ ચકલીએ કહી અને રાજાએ ધ્યાન દીધે સાંભળી. પછી ચકલાએ પૂછ્યું: “ચકલી, હવે શું થશે ?” ચકલી બોલી: “હવે જે રાજામાં અક્ષય હોય તે હજી પણ સમજે તો કહું છું કે આજ બરોબર અધ્ય રાતે આ કેળના યંભો ફાટશે અને તેમાંથી અનારદે શિવપૂજનનો સામાન લઈને નીકળશે. પૂર્ણ કરીને તે પાછી કેળના યંભમાં પેસી ગયા પછી તેનો અવતાર સંપૂર્ણ થશે અને કોઈ દહાડો દુનિયામાં દેખાશે નહિ.” ચકલાએ પૂછ્યું: “આમ વારં વાર અવતાર થયા તેનું શું કારણ ?” ચકલી બોલી: “રાજાની ભોળાઈ. ઘણીજ અદ્ધર અને સતી છે. તેને આગમનિગમનું જ્ઞાન છે. તેણે કાઠમને પોતાને ધેર લઈ જઈને જાતનથી સાચી રાખ્યું છે. તેને કિવસે તે કુધમાં અને રાતે પાણીમાં રાખી મૂકે છે. તેથી આટલા અવતાર થયા. હવે એ અનાર પણ અનારદે વિના સજીવન રહેશે નહિ.” એમ કહીને ચકલી બોલતી બંધ થઈ ગઈ.

રાજાએ આ સઘળી વાત એક ધ્યાનથી સાંભળી અને શિવાલયના એટલા ઉપરજ તેણે મુકામ કર્યો. પોતાનાં માણસોને ધેર જવાનો તથા રહવારમાં પાછા હાજર થવાનો હુકમ કર્યો. બધાના ગયા પછી રાજા ત્યાં જામીને એકલોજ બેસી રહ્યો. બરોબર અધ્ય-રાત થઈ એટલે કેળના યંભમાંથી અનારદે નીકળી. તેણે અંદરમાં આવીને શિવ પાર્વ-તીની પૂજા કરી ને પ્રાર્થના કરી કે “હે મહારાજ, હે આતાજી, હું મૃત્યુલોકમાં આવીને બહુ દુઃખ પામી છું માટે હવે મ્હારો ફરીથી અવતાર ન થાય” એમ કૃપા કરો.” એમ કહીને પગે પડી, પાછી પેલા યંભમાં પેસવા જાય છે કે રાજાએ તેનો હાથ પકડ્યો. આ અનારદેએ તેને પૂછ્યું: “તમને કોણ છે અને મ્હારો હાથ કેમ જામે છે ?” રાજાએ જવાબ દીધો: “હું રૂપસિંહ છું અને તું મ્હારી સાથે પરણી છે તેથી તારો હાથ મેં જામ્યો છે.” ત્યારે અનારદેએ પૂછ્યું: “આટલા બધા વખત સુધી તમને ક્યાં ગયા હતા ?” રાજાએ કહ્યું: “આજ સુધી હું આંધળો હતો. હવે હું દેખતો થયો છું. મ્હારો અપરાધ તું માફ કર. હવે હું તને જીવની પેઠે જીવીશ.” અનારદે બોલી: “રાજાજી, મ્હને જવાદો. હું તમારા રાજ્યમાં જઈ દુઃખી થઈ છું.” પણ રાજાએ બિલકુલ માન્યું નહિ અને અનારદેનો હાથ જાલીને તેને શિવાલયમાં લઈ આવ્યો. અહિં પોત પોતાનાં વીનકની વાતો કરવામાં આખી રાત નીકળી ગઈ. રહવારમાં પોતાના રિસાલાનાં માણસો

તો ૩૫૦) નો પગાર થયો હતો પરંતુ તેને એ વર્ષમાં નહિ ત્યાં તો તહેમનો અને તહેમને કડવી લાગતી નોકરીનો પથ્ય અત અલ્પો

બાઈ શિવભાઈની ધર્મભાવના સનાતનીય ધર્મની હતી. તેમના પિતા મુ બાપુકાકા આગ વૈષ્ણવ હતા તહેમનાં માતૃશ્રી મુકાંલકમી બહેન સ્વામીનારાયણ તહેમની ધર્મ ધર્મના અનુયાયી હતા. તેઓ સાડા સત્તર વર્ષના હતા ત્યારથી તે ભાવના. ચડીપાઠ વાચવા શિખ્યા હતા કોઈ કોઈ વખત અમો બનને આપો ચડીપાઠ કરતાં તહેમના મ્હોળી બહેન, મા બાઈમાના ઉપદેશથી

તેઓ ચિતામણી પાર્થિવેશ્વર કરતા હતા અને તે ક્યાં વિના કદિ મળ્યું જમતા નહિ પરંતુ જ્યારે તેઓ અમદાવાદની બહાર જતા ત્યારે અગવડને લીધે જ્યેવવા ખીજને પોતાના માટે બાહક ફાળ ન આપવું એ ઇચ્છાથી તેઓ ડીરડીકર્મા પાર્થિવેશ્વર કરતા નહોતા પરંતુ તહેમની ધર્મભાવના તેથી ખીલકુલ ઓછી થઈ નહોતી. એકાદશી તેાસ્તિમણે આખા વરસની ૫૬૨ સત્તર વર્ષ સુધી કરેલી હતી સોમવારને દિવસે એકજ વખત તેઓ ખાતા હતા અને તે વન તેમજો મૃત્યુ પર્વન ચાલુ નાખ્યું હતું બાઈ શિવભાઈ પ્રત્યેક વર્ષે નિયમો પાળતા હતા એમ તેમની કાચરી ઉપરથી જણાય છે તેમના મુખ્ય વિષયોમાં પ્રભુસેવા, સાહિત્ય સેવા અને સ્વદેશ સેવાના નિયમો હતા અને તે નિયમોનું પાલન તેઓ કરતા હતા, તે તહેમના કાર્ય ઉપરથી ક્ષપ્ત જણાઈ આવે છે તહેમના દરેક પ્રવૃત્તિમાં તહેમની ધર્મની લાગણી વિદ્યમાન રહેતા મુખ્યકારણે આપેલા ઉપદેશ વિગેરેમાં તાદ્ય જણાઈ આવે છે અને કાણે કાણે “આ સંસાર મિથ્યા છે કાળજી રુર છે, નાશવત્ છે માટે બાઈમા પથ્યે તો મેલીને ચાલવાનું” એમ સર્વ કોઈને વાર વાર તેઓ કહેતા હતા

આધુનિક સંસાર સુધારા તરફ તેમનું ઝાઝું વલણ હોય તેમ જણાતું નહોતું તહેમના માતૃપિતા સનાતની ધર્મના મહોવાથી તેમના વિચાર મધ્યમ તો નૈધા. તહેમની સુધારા રાત્રી વિરુદ્ધના હતા. બ્રાહ્મણ વિના બીજા હોઈતું તેઓ ખાતા પ્રતિ દૃષ્ટિ નહોતા એટલે સુધારા તેમણે પોતાને માટે દાખલ કરેલો હતો. તેમજ વિધવા-વિવાહની બાબતમાં પણ માળ વિધવાની પુનર્લગ્ન અવશ્ય થવાનું જોઈએ એમ તેમનો સિદ્ધાંત હતો અને તે તેમના “કુળમાળા” ના પ્રવૃત્તિમાં દર્શાવ્યો છે છતાં તેઓ Cosmopolitan મનના-મજાશિમ નિવન વિરુદ્ધ પાતું પીર્વું તે અત્યંત હતા નહિ જો કે તેમણે તેમના પુસ્તકમાં હિન્દુ-મુસલમાનને એકત્ર કરવાનો, લગ્ન સંબંધથી જોડાવાનો પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરેલો જણાય છે ઉપરતું જનસમાજની પીડીકને લીધે ના પોતાના અંતરના વિચાર બદલાયા હોય તેથી-ગમે તેમ હો-પથ્ય પછી તેણે લગ્ન તેઓ પોતાના પુસ્તકમાં કરતા નથી હાલના સુધારા તરફતું તહેમનું વલણ તો તહેમના ભણિજ મી. પર્વત્યરાય ઈંગ્લેન્ડ જઈ આવ્યા પછીજ દાખલ થયું હોય એમ જણાય છે મળ્યા વર્ષની પડી ગયેલી રૂઠી જતી નથી, તેવી રીતે તેઓ જો કે પોતાના વિચાર સુધારાની તરફ દર્શાવતા છતાં તહેમના પુખ્તપાક વિગેરે તો કાયમ જ હતાં

જેવી તહેમની લાગણી અને વિચારો સનાતની હતા તેવીજ રીતે તેમના દૂરમમાં પણ સાદાજ હતા પાટલુન, નેકટાઈ, કોલર કોઈ દિવસ તેમણે પહેર્યો તહેમનો સાદો ડ્રેસ હતો નહિ માત્ર જોગીલાલ શેઠના સેક્રેટરી મયા ત્યારેજ આ સર્વ

વસ્તુ તે પહેરતા હતા. અને તે વખતે કહેતા કે આ નોકરીના અંગે આ બધા સ્વાંગ પહેરેલા પડે છે અને વેશ બજવવો પડે છે. પાટલુનને તે “બોડીઆઈ” કહેતા હતા-કપડાંની તો બિલકુલ તેમને ટાપટીપ હતીજ નહિ. માત્ર સાડા અને સ્વચ્છ કપડાં જ તેમને ગમતાં હતાં.

બાઈ શિવભાઈ સ્વભાવે ધણી આનંદી હતા. તે જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં તેમની રમુછ આનંદદાયી દીખતી વાણીથી સર્વ કોષ્ટને ગમત અને આનંદ લેખનો આનંદી અને આપના હતા અને તેથી બધા નહાતા તથા મોટા લેખના ઉપર રમુછ દીખતી પ્રેમ દૃષ્ટિથી એક સરખી રીતે જોતા હતા. બન્ધુ સમાજના સ્વભાવ, બધા સભાસદોમાં તેમનો આનંદી સ્વભાવ તરવરી આવતો હતો અને જ્યારે તેમની નોકરી ખારેધોડે થઈ, ત્યારે તેમના જવાબી લેખની ગેરહાજરીથી અમને ધણજ અણગમું લાગ્યું હતું પણ ખરૂં. ઘરમાં પણ ઓરીસ-મોંથી આવે ત્યારે આનંદ આનંદ પ્રવર્તાવી દેતા હતા.

બન્ધુ સમાજના દરેક મેમ્બર પ્રત્યે તેમનો સ્નેહ હતો. આગળની લેખની ડાયરી-ઓમાં આજ સમાજ અહીં કાઠરીએ મળી તો બીજો વખતે પૂજ્ય બન્ધુ સમાજમાં ઉપર મળી અને જ્યારે જ્યારે જે જે સ્થળે સમાજ મળતી તે પોતે તેમનો ઉત્સાહ. લખતા તેમજ બન્ધુ સમાજનું પહેલું નામ તેમણે રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષમણભાઈ ઉપરથી Dohyabhaibaiy “ડાહ્યાભાઈ અન્સી” પાડ્યું હતું. સમાજના દરેક કાર્યમાં તેમનો ઉત્સાહ આગળ પડતો હતો. અને તેઓ જ્યારે સમાજમાં ગેરહાજર હોય ત્યારે તેમના વિના આનંદ આવતો જ નહોતો. સુન્દરી સુબોધ કાલવામાં પ્રથમ તેમણે આચરે પોણેસો રૂપિયાની રકમ બધા બન્ધુઓની જેમ કાઢેલી હતી. અને સુન્દરી સુબોધના ઓડીટર તથા મેનેજર તરીકે આચરે ચારેક વર્ષ કામ કર્યું હતું. રા. બિન્દુભાઈ, રા. ડાહ્યાભાઈ, તથા રા. ચંદ્રરાય અને રા. દીનકરરાયને તેમજ મને અને સહગત સાર્જન્ટરાવ ઉર્ફે બોગીન્ડરાવને સર્વ કોષ્ટને સમાન પ્રેમથી મ્હાતા હતા. છતાં સાર્જન્ટરાવને તેઓ વિશેષ મ્હાતા હતા. મૃત્યુ વખતે પણ “નજર, નજર” એમ તેઓ બોલતા હતા સાર્જન્ટરાવને તે ધણી વખત ગમતમાં “નજરસા” કહેતા હતા.

બાલ્યાવસ્થાથીજ મહારી ઉપર લેખનો પ્રેમ અપ્રતિમ હતો અને મને પોતાના ભાઈ કસ્ટાં પણ વિશેષ ગણતા હતા. અને તેથી કરીને તેમના સર્વ સગાવહાલાઓ મને તેવીજ રીતે સ્નેહભરી દૃષ્ટિથી જોતા હતા સમાજમાં બન્ધુ સમાજની છબી પડાવી તે અંગાઉઆચરે ૧૮૮૫-૮૬ માં ભાઈ શિવભાઈના આગ્રહથી મારી, સાર્જન્ટરાવ તથા તેમની ત્રણ જાણી છબી (ફેબીનેટ) લેવાવાની હતી. રા. ચંદ્રરાય વડોદરેથી અમદાવાદ રહેવા આવ્યા ત્યારે તેઓ બન્ધુ સમાજના સર્ગમાં આવ્યા અને પછી તેઓ દાખલ થયા ત્યારે તેમની મદદથી લેખનો વિચાર સમાજ તરફથી એક મોટા ખાખા ઉપર સારી રકૂલ સ્થાપવાનો હતો. તેમાં, આપણી પ્રાચીન આર્ય પદતિતું શિશુ પણ દાખલ કરવું અને જેમાં હાલની કેળવણી યોગી ધણી દાખલ કરવી; મહાત્મા ગાંધીની યાજ્ઞની જેવી યાજ્ઞ સ્થાપવાનો વિચાર હતો પરંતુ તે વિચાર અમલમાં આવી શક્યો જ નહિ.

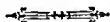
લેખનાં સ્વર્ગસ્થ બહેન પુરૂષ પવિત્ર ગં. આ બાલ્યાજાની તથા ગં. આ કેશુબા (મોટા)

બહેન) ની સાથે તેમણે માત્ર પાંચજ વર્ષ પહેલાં આખા હિન્દુ-
ત્ર પાંચ વર્ષમાં તેમણે રચાનમાં મુખારી કરી હતી, આ વખતે તેમની સાથે બધાં
કરેલી પાંચ ધામની મળી વીરોક માણસોનો સંઘ હતો. અને તેમાં પુરુષ વર્ગમાં
યાત્રા. માત્ર પોતેજ હતા. જત્રા કરીને આવ્યા ત્યારે હજેક મહિના
ઘેરથી નીકળ્યાને થયા હશે. આ હ મામમાં ઠોષ પ્રકારનું
ન આવ્યું નહિ તે ખાતે ન્યાતમાથી ધણી તેમના રનેહીજનો તેમનાં વખાણ કરતા
તા. આ પ્રકારનું વર્ણન પુસ્તક રૂપે લખવાનો તેમનો વિચાર હતો સરતા સાહિત્ય તર-
ની તેનું પુસ્તક લખવાને માટે આગ્રહ પણ થયેલો હતો. સુન્દરી સુબોધના એક અંકમાં
ચાર પાનાં જત્રા પ્રવાસનો રહેમનો લેખ પણ આવ્યો હતો. પણ વ્યવસાયને લીધે તેઓ
આ છતાં વધારે સખી ચકયા નહોતા.

આ શિવાય ગુજરાતી પંચમાં રહેમની ચાલુ વાર્તાઓ નિરંજન, રંજનકુમાર, મુનિકુમાર,
દિ ધણી વાર્તાઓ તેમણે લખેલી છે. જે પંચના આઠકોમાં ધણીજ લોકપ્રિય થઈ પડી હતી.
તે ઉપરાંત તેમણે વાર્તાવારિધિ, સુન્દરી સુબોધ, મેધનાદ, નાગર હૃદય વિગેરે માગિ-
માં પણ ધણી લેખો અને કાવ્યો લખેલા હતાં રહેમની શાયરીઓ અને રવાનુભાવ ખાસ
ચવા લાયક છે જેમાં રચને રચને પ્રભુ ઉપરની તેમની અલંત શ્રદ્ધા અને ભક્તિ, તેમજ
સારિક અનુભવો તાદર્ય ચિતરેલા છે.

બાઈ શિવભાઈનાં ધર્મ પત્ની ગં. અરવિન્દા સ્વભાવે ધણીજ સુશિલ અને નમ્ર છે.
સુન્દરી સુબોધમાં તેમના લેખો પણ આવેલા હતા. અને સુન્દરી
હેમનું કુટુંબ. સુબોધની ભેટ માટે હુંક વાર્તામાળાનું પુસ્તક તેમણે અને ગં. સનુ-
બાએ (બાઈ ભોગીન્દ્રરાવનાં ધર્મ પત્ની) તૈયાર કર્યું હતું. સાહિત્ય
૫ તેમનું પણ વલણ વિશેષ હતું. અને પ્રુદ્ધ વિગેરે જોવામાં તેઓ ધણી સારી રીતે મદદ
તાં હતાં. સુન્દરી સુબોધ સમાજ પાસે હતું તે વખતે તેમણે તે પત્ની વ્યવસ્થામાં ધણી
રા ભાગ લીધો હતો.

રહેમના અચાનક જવાથી રહેમના કુટુંબને, તેમનાં રનેહીજનોને તેમજ ગુજર સાહિ-
ને પણ સખન આઘાત થયેલો છે. પરમાત્મા તેમના આત્માને અનંત શાંતિ આપે ભેટ-
જ અમે છઠ્ઠીએ છીએ.

ઘડી ગમ્મત !

એક દિવસે એક ચાર વર્ષની વયના આજે પોતાના પિતાના માથાપર પહેલીજ વાર
વાળનો ગુચ્છો જોયો અને પુછ્યું-“બાપા ! તમારા માથાના કેટલાક વાળ સફેદ કેમ
ગયા છે ?”

તેનો પિતા પુત્રને શીખામણ આપવાના ઇરાદાથી બોલ્યો:-“જેટલી વખત તેનો છેકરો
ફાન કરે છે તેટલા સફેદ વાળ તેના બાપના માથા પર છે !”

ઉપરો જવાબ સંભળનાની સાથે તે બાળક આંસો જતી ગયો. પણ ચોડી વાર ચોખ્યા
ક ગંભીરતાથી બોલ્યો-“બાપા, જો તમે જે કહો છો તે ખરું હોવ તો દાદાના મથળા
ગ સફેદ થઈ ગયા છે. માટે મારા ધારણ પ્રમાણે તેના પુત્રો પણ ધણીજ તોફાની હોવા
છે ! નહીં વાર ?”

પુસ્તકાલય.

વિલાયતના કેટલાક રીત રિવાજો.

હવે સખાણુ ગાછની નાવડીકીનારે આવતી જાય છે. લંડનના ખૂણેખૂણાં નેમનખ્યાં છીએ એટલે હવે એ પરીવાના માળાને, પાપના બંડારને ઘોણના સાગરને, અને ચતુરાઈના ચોકને છેલ્લી રામ રામ કીધા અગાઉ થોડી ઘણી કટકી સુટકી નેધી ટપકાવી સમય કે નેધી માઈ વર્ણન સંપૂર્ણ કહેવાય.....

ખરેખાત, લંડનની જાત ખરવસ્તર તો ખરી. એક તો મોસમનો બરસો નહિ એટલે ગમે એવો ખૂંદો દિવસ હોય તોખી હાથમાં છત્રી વગર ગયા તો અચાનક ધર ધર તૂટી પડે તો સીધકની ટોપી અને અચી કીધેલા ડગલાના જુઓ વાવટા! અરધો કલાક મેગલાછ ગયા કે વળી તેડકો પડે એટલે છત્રી તો ઉઘાડાય નહિ. જાણવું કે એ લોકોમાં ગમે એવો તડકો પડે તોય પુરવથી છત્રી ઉઘડાય નહિ. ગમે ચોરી તાઢ, કાંઠર, વરમાઢ કે તડકો હોય તોખી સંધમાં ખસ ” ના ટોપપર બેમવા માંજે તદન લેથેશુરે ધઈ ગયા હોય તે અને બેથેશુની ખરણીઓ માત્ર નીચે બેસે. આલીસે ડીમી ઈંડી હોય તોખી પાતુઓની ” ખસ ” નાં મયાળા ઉપર બેસવાની લટા લટ ” ખસ ” દોડતી જતી હોય તે ઉપર આ લાડકીઓ દોડીને ડડપ દેતી ચઢકી જાય તેખી બે ધડી બેધાજ કચે આ વાર આપણી તરફના મોટા પેટવાળા અકબરો જે સરકાથી ચાલે છે તે યાદ આવ્યાથી હું બહુ મન સાથ રીજીઓ. પાડવાપરથી પગ નીચે મૂકતાં કેવા બચાસ આશી બાવલા જેવા ચાલે છે! એવા થોડકોને લંડન મોકલવા બોલ્યો. પેટ કલાડીને લટકા કરવા જાય એટલામા તો ત્રણ દેનો ઉપડી જાય તે પેટ પરથી પાંચ ગાડીઓ ફરી જાય જેવાં માખાપ તેવાં છોકરાં. નરા લાખ તુતી જેવાં મકરે મકરાંની! આઠ નવ વરસનો યયો કે પોતે પોતાની સંભાળ લેવા શીખે. મેર ધનસાદ યાય તો મુક્કા ચઢડાવવે જલદાધર. માછવના માછવ સુધી એકલો મુલાકી કરે ને વાતચીતમાં મોળ આનાના સવાસોળ ચુરા ચુકચી આપે આપણી તરફનો ખાર વરસનો લધો વાંદરે જવાનો હશે તો સાથે સીપાઈ નહીં તો આવા તો બોલ્યો બે જગ આંગળાંપર દડો વાગે તો ડાકરને બોલાવેલોજ છે. જરા અધાઈ ધનાં થેર ન આયો તો રડારાજ ચાલેલીજ છે. જરા ખારીએ ટાંગાયો તો કહેશે “બાવા મીરો બેસ, પરી જરો.” આવાં કારણોને લીધે અમે વસ્ત ઈચ્છીએ આ દેશને પોતાનું જથુકું વતન કળતા નથી, અહિંના ખુશામતીઆં નોકરોને લીધે પોતાનાં બચાંઓને કેળવણી આપતા સારૂં વેવાત મોકલી દે છે. આમ બે ન કરે તો હું તેઓને બેવકુફ સમજુ શુ કરવા આ દેશમાં રહે! નેઓની જીંદગી વેવાનમતો સાજના સાત વાગા પછી ચર ધાય તેઓને અહીં સાડામાન વાગનામાં થોડાંજ જવા કહે ત્યારે જીવપર છરી ફરે તેમા નવાઈ શી છે.

આપણી તરફનો મોટે થેર ખાધાં પીધાનાં કેસાળી ઘણા છે લગનમાં ગયા ને માદાસની માછતીપર હાથ માર્યો, તેમજ જરતો, નહિ જરતો નીચી ધીંગીને પેટનાં પોપડી

બોલાવી ને ઘેર આવીને ઘોઘાઈ ગયા. તેવા હીસાએ લંડનમાં ચાલવા જશો' તો હાથમાર
 યશો. પહેલાં તો કોઈને સાંતું ગ્રથવાનું ઈંગ્લેન્ડ આવે કે હાથ સોસારામાં પડીએ કે વળા પેસે
 અગતી હેલ જોવા પુછડીઓ ડગશે તે ત્રીમ ત્રાક, ગદ્ગદાત્રી નાખે 'એવો' કાલર' પહેરવો
 પડશે. કાલર કે ચર્ટ ઉપર જરાથી ઠાક-ચાલે નાહી. જરાથી ડુગાયતું કપડું ચાલે નહીં.
 નરા દરજીની દુકાનમાંથી નરી અઝી યધને નીકળ્યા હોઈએ તિમ 'એધેયે' વારનીસના કોર્ટ-
 શુદ્ધ પહેરવાં જોઈએ. પગમાં કાળાં રેયાળી મોર્ગ જોઈએ. બાલ પ્રુસ્ટન જે રૂમરની દુકાન-
 માંથી કગરી અનરંગના અનરંગ જતું જોઈએ. જાહાર ઉમેલા પેટરો 'એવા' ચતુર હોય છે
 કે તમે ગમે એવા છેલ્લે છપીયા યધને જશો' તોળી એક પલકારામાં પામી જશે કે તમે
 હાંડા શેક છે, ઇન્જનેર છે, અદસ્ત છે કે ઉમરાવ છે. તમારા મુછના તાવ, દાદીના બરાવ,
 ચર્ટનો ઉઘાવ કે શુદ્ધિના ટેકાવપરથી તેઓ પામી જાય છે વળા, જાયતું કે ડીનર ઇન-
 ચનમાં ૭-૩૦ નો ટાઈમ લખ્યો હોય તો ૭-૨૦ માં જઈને ઉભા રહેશો તો કોઈવાર
 મેહેમાની કરનાર ઘરમાં હોય પણ માહીતે ને ૭-૪૦ વાગતે જશો તો ચપાટી જવા મંડી
 ગયલા જશે. તમે જધને ગાળારો મારશે કે ધડીઆળ રશે હતું અથવા ટૂને સુકી ગયો
 તે કાંઈ ચાલવાનું નથી. તે લોકો કમ બોલશે નહીં પણ તુરન પામી જશે કે તમે 'ચાતો'
 ધણા ઇન્ચમન્ટ કે ચાતો અદસ્ત મંડળમાં જાગા દરેલા નથી બરાબર ટાઈમ લખ્યો હોય
 તેની પાંચ મીનીટ આગળ જવું. આપણે તો આવાને આવા ઠામકાજના કાઠથીવાં પડ્યા
 એટલે પા કવાક અગાઉથી ઘર આગળ જઈ પહોંચે તો મોહોલાને નાકે આમથી તેમ
 ફેરા અંદા ખાધે બરાબર મુકર ટાઈમની પાંચ મીનીટ આગળ જવું જવું હસ્તા દાખલ
 યધએ. વેટર બહાર પડવાગળા ઉભોજા હોય. તેનો ઠોરો એનાં ધરકો પડે કે સંધ કોઈ
 કેમ જશે. હાથમાં ડીડનાં ગલવસ, મુઝાહાર બાલ કરલ કરીને 'અગળગ' કરતા, ખોસ્મા
 'દ્ય શીલીંગો ચર્ટ તેમથી "ડીક્ષ મી કવીક" કે પેચુલીને બેહેકાટ આવે, ઝીણી ઝીણી
 મુછના તાવ દીધેલા અને વારનીસનાં શુક અને પુછડીઓ ડગવામાં સજ પયેશે! આપણે
 તો જાણે રેલપેલ જોવા લાગ્યો. 'જેવા' ગાડીમાંથી ઉતર્યા કે "Allo' me sir"
 કરી નાજુકાઈથી આપણા હાથમાંની લાકડી ટોપી લઈ વોસ્તો મૂકશે અને જોવરકોટે
 કાદીને ટાંગશે અને ડગલા ઉપર જુડો સાચો. ઘર મારશે પડી દીવાનખાના આંગળ જઈ
 જાહેર કરશે કે કલાણા સાહેબ આગ્યા. સાહેબજી, સાહેબજી કરી શેકહેન
 કરી કે પાંચ મીનીટ-ધણું. તો જી મીનીટમાં જટલર આવેશે જી છે. તે મોટે
 સાહે પોકારશે કે ખાણું તૈયાર છે સાહેબ. આપણા દેશમાં તો આઠ વાગે
 જમવાનું હોય તો સાત વાગેથી બોલાવીને ઓટરડાં ચીચવાવશે ઘરની એકાઠ
 ડોકરી ને આખો દીવસ પરાણને અગળ કરવાની મક્કસથી પ્રેક્ટીસ કરી
 કરીને ઠાકી જશે તે અખંતર જોવા એકાઠ પીમ પીયાનાપર ફરી મારશે. ઘર
 ધણી મનમાં સમજશે કે 'હું મારા કુટુંબની, આત્મો કેવી હોયવાર છે તે
 બતાવે છું તે હું કેવા સુખી છું તેના ખ્યાલ આપું છું' એણીમેર પરાણે હતું મોંઢ
 રાખી મનમાં બાજડતો બેસશે કે 'આજે નકોમું આપું કુટે છે.' આવા નંબ અને રંગ
 મેં જહેર સુખાધમાં અગત્ય કરી પારસી મંડળમાં અનેકવાર જોવા છે. પશું લંડન સોસા
 યડીના તો તરીકાજ જુદો છે. ત્યાં ગોટે ઘરે જમવા ગયા કે અકે અદસ્ત એક-એક

બાનુને સોપી આપવામાં આવશે. હજુ તો જમીને સઘામ અકરામ થઈ નહીં એટલામાં તો આલો જમવા. તમને સોપિલી લેડીને હાથ બગલમાં લઇને જવાનું ને આખો વખત તેની ગોરસી કરવાનું. સહ સહની જગા પશુ નેમી આપેથી. દરેક ખેડ ઉપર ત્યાં બેસનારના નામનો કાર્ડ મુકેશે. ધણું કરી ધરની વડી હેડ ઉપર બેશે, અને તેના જમણા હાથ ઉપર નોતરેલાંઆમાંથી જે સર્વથી વધુ ધપધપ્યો હોય તેને બેસાડે. ડાબા હાથ ઉપર ધપ ધપ નખર દુ! હેડની પેથે નાકે ધરનો ધણી બેશે, તેના જમણા હાથ ઉપર સર્વેથી ઉંચી બાણુ, અને ડાબી બાણુએ નંબર દુ બાનુ. ટેબલ ઉપર પરાણુઓને કેમ ગોઠવવાં એ ઇંગ્લેન્ડમાં એક મોટો હુન્નર કહેવાય છે. અને ધણીક ડીનર ટેબલોની ફોટોક આ પરાણુઓની રચના ઉપર આધાર રાખે છે. કોઈ ફક્કા માફ કર્નલ પાસે ધરડી તકકા માફ આવી ગઈ અને ટપાટપી ચાલુ થઈ તો બધા ધણુ બગડી જાય છે. પશુ જાણે સમજે કે બધા ગોઠવાઈને બેઠા. બૂલે ચુકે ખડોળા હાથ કંપનીની ટેબલ હોય તો વીહરડી, સોડા કે બ્રાંડી માંગતા ના, નહીંતો હાજર રહેવી ફકરકરો પોતપોતામાં ઠીકી હસીને તમારું પત જશે. માછળી સાથે ફલાણેજ વાઈન, ગોરન સાથે ફલાણે અને ચોકસ ડીસા સાથે ચમપીન એમ સધળું સભારી કાચદાથી મુકરર કરી આપેલું છે. તમે બુલે ચુકે શેરી વાઈનની વારી હોય ત્યારે ચમપીન માગો અથવા હોક કે કસેરકટને મળતી ડ્રીય હોય ત્યારે ખીજ કોઈ દારૂની ઇચ્છા કરી તો તમારી પ્રતીજ્ઞનો ડીસકાઉંટ પચોતર ટકા! સર્વથી સરસ પ્લાન એકે ન સમજ પડે તો “No. thank you.” કરી ‘દુકેથી ડાહમરું. કારણકે, જીવ ધરાય તેમ તરમ મટાડવાનો સંભેમ આવે છે તે પાછળ નેશો. મારી વહાલી લેડીઓ વાઈનનું આસ બરાતીને ટીપું ટીપું ચુસીને પોતાની મમાઈ બપાઈઓનાં ડોળા ખાળે પશુ ખીજસમાં આવ્યા અગાઉ તરનું ટાહું કરીને આવે તેનો મુખખો નહીં. ડીનર ઉપર લેડીઓની હાજરીમાં રાજદારી તકરાર કે વાત વગત થાય નહીં. એ લોક જમતાં જમતાં ઓછામાં ઓછો દોડથી બે કલાક લે છે અને તેટલા અરસામાં કચકઈ બાનુઓની ઇજતના વાવરા ફાડીને ચીપરાં કરવામાં આવે છે. મારા દુક અતુભવ ઉપરથી હું જોઈ ચક્યો કે ઇંગ્લેન્ડ સંસાર મંડળમાં ચોક્કમ ગેર રીતીથી વર્તવાનું નેટલું પાપ નથી તેટલું તે ગેર રીતીમાં પકડાઈ જવાનું પાપ વધારે છે. જોઈએ તો પાપ કરો પણ પકડાઓ ના એ નીચમ ત્યાં વધારે જોએજ જણાય છે. વળા ખીજું શું? એકાદ આ મેન્ડેનિયલ ફ્રાઈડ કે ખીજ કોઈ ઈનસાફની અદાલતમાં નીતીનો કાયદો તોડવાના આરોપ માટે જાહેર થઈ કે ઇંગ્લેન્ડ સોસાયટી તેણીને પોતાનાં મંડળમાંથી ઉસડી નાખી ચુક્યા ખીખી નાખે છે. પણ એવાજ અથવા એથી બદતર અપરાધ માટે કોઈ પુરુષ ઝટકાયો તો ઉલટું તેના ઉપર ખાનગી મંડળોમાં વધારે જીપલા નખાય છે. અને તેણે શું મોટો વાપ માર્યો હોય તેવી રીતે તેના તરફ જોવામાં આવે છે. એ લોકના જમવાના કાયદા પણ વીચીન અને દરેક વેલાત જનારને અગાઉથી તેના થોડાક અમ્યાસ કરવાની હું સુચના કરું છું. સપ્ત એકથી બે વાર માગવો નહીં. કોઈમી કારણે જીર મહોડામાં લેવી નહીં. આંગળાંથી હાનમાંનાં વળેલાં તણખાં કહાડવાં નહીં. ભોંય ઉપર કાંઈમી ચુંકવું નહીં, કારણ ઇંગ્લેન્ડ લોક ધણીક સુધરેલા છે અથવા સુધરેલામાં ખપે છે. એક ઇંગ્લેન્ડ બાનુ પોતાના ડ્રોઈંગ રૂમમાં મદરખને રમોક કરવા દેશે નહીં કે ડીનર રૂમમાં એક તણખુખી ભોંય ઉપર નાંખવા

'દેશ નહીં'. પણ કોઇ વાર જોશો કે એક ઈંગ્લેન્ડે યુકવાની તથા યહ કે ખીસામાંથી રમાલ કઢાડીને હું કરી યુકનો લપકા નાખી તે રમાલનો હુઓ કરી પાછો ખીસામાં ખોસી દેશે અને અરધી ધડીમાં તેજ રમાલ પાછો કઢાડી તે વડે મોઢડું લુછશે. બેર કે દસખ એવી કાંઈ ઠણીઆવાળી યીજ ખાઈને તેના ઠણીઆ ભેંચ ઉપર યુકાય નહીં પણ રમાલમાંજ ખાલી કરી તે રમાલ ઠણીઆ સાથેજ ખીસામાં ફાંપી દેશે. વળી ધણીક લોકો તે ખીસામાં એક દાખડી રાખે છે તેમાં યુકાને દાખડી ગાજવોમાં મુશી દે. હું ખરું કહું છું કે સુધડતાના બાખમાં આપણા દેશના ચોક્કસ વર્ગોને હજાર બલાષ છે.

પણ હું આ શું મીનન માંડી બોલો છું? ખાણું કહું પડી જાય છે અને હું કયાની કયાં આડો ફાટયો? જમી રવા કે કચરટ એટલે ફરટ, સુકો મેવો, પુડીંગ વગેરે આવે. જે ખલાસ થવા પછી સધળા બાનુઓ રખસલ લેવા હોં તે વારે સધળાઓએ ઉઢીને ઉભા થવું જોઈએ. જે કોઇ ખારણાની નજદીક હોય તે મદરસ વહેલો વહેલો ઉઢીને ખારણું ઉઘાડે અને સધળા બાનુઓ ડ્રોઇંગ રમમાં પડે, તેમના જવા પછી વાતચીત, વીહીરકી કાંઈનો ખાહાર ફુટે, સોડા વીહરકી વગેરેની ડીકાનડરો ટેબરપર મૂકીને વેટરો પણ જેન યહ જાય એટલે પછી "ઇકસીઝીવા રડીક પાલામિટરી ટોક." બધી જાનની "ટોક" છુટથી ચાલે, છોટા પાણી પણ જરા વધતો એજી ખરો. અરધો કલાક જવા પછી માહેધી વળી શોઢાણીનું તેડું આવે કે ચાલો હવે ધણું થયું—કાશી તૈયાર છે, એટલે બધા ડાલા દોહડા યમને ડ્રોઇંગ રમમાં જાય. ત્યાં પછી મ્યુઝીક ગાનતાન ગલતાન કારક નાસાગોસા વગેરે જે આપણામાં ખાણું અગાડ કરી લે છે તે સધળું ખાણું પછી યાય, આપણે તો એણી ગમથી જમ્યા કે ખીજ ગમથી પાનનો હુઓ—મોઢમાં માર્યો કે પાધડી પહેરીને ચાલ મારા ખાપ! તેજીમિર બધાજાઉલોટો મામલો. મજબું જોટવું, ગાવું, વગાડવું, સધળું ખાધા પછી; વળી જે જલદી જલદી જવું હોયતો દોલ તાસાં વગાડીને સાહેબજી સાહેબજી કરી આખી મીજલસને તોડી નાખવાનો રવધો નથી. જવું હોય તો ગુપચુપ સડી જવું. હવે છેલ્લી મુકેલી રહી. મેજ ઉપર વેટર ખટલર અને અને પીરસનારી છોડીએનો હોરો એવો કે કુદરતી ઉમરાટ યાય કે એ લોકને નવાજવું કેમ? કોઇ દહાડેખી યીલીંગ જે યીલીંગ એએના હાથમાં મુકતા ના. કેમ કરવું તેનો હું રસ્તો સજવું છું. જ્યારે કેઝરટની રકાખી મુશી જાય ત્યાર ડીનરનો કસો અને નોઢ-રોની સખ્યા ધ્યાનમાં લઇ ને આપણું હોય તે અરધો સોવરેન કે સોવરેન હળવેથી ક-હાડી કેઝરટ પ્લેટના ખુણામાં મુકવો! આ વાર ખટલર, અને પેરીએટ અસમાન ગમ જોતાં હરો પણ ખરસે રહેશે નહીં. તેએની તન દ્રષ્ટી અસમાન ગમ હરો પણ મન દ્રષ્ટી તમેએ હળવેથી મુકેલાં સીક્ર ગમ છે એમ નક્કી જાણજો. ઘરનો ધણી પણ બધું સમજે છે. પણ જાણે કશું જાણતો ન હોય તેમ વર્તે છે. સધળાઓ ડ્રોઇંગ રમમાં ગયા પછી વેટરો તમેએ મેલેલો સીક્રો ઉપાડી લેશે ને પોતે પોતાની રીત પ્રમાણે વહેંચી લેશે. યાદ રાખવું કે છેક જીલ્લું કાંતરો ના. આ દેશની પેટે ત્યાં કાંઈ જેઆની પાવલીથી કામ કરવાનું નથી. મોટે ઘેરનો ખટલર તો આઠ આનાની ચીરટ એક લેહળમાં ફૂટી જશે, આના કસંધમાં જે ખરા બનેલા દાખલા એક આ દેશમાં અને બીજો વેલાતમાં બનેલા મારા એક અંગત મરહુમ મીત્રે કહેલા યાદ આવે છે.

આ મીત્ર પહેલ વહેલા વીલાપત ગયા ત્યારે લાંબી રીતઆતથી અણખડયા હતા

‘એટલે એક મોટે ઘેર જન્મવા ગયા અને આ દેશની રીત પ્રમાણે ખીસામાધી શીર્ષાંગ કઢા-
ડીને ‘દેખાતી રકાખી’ ઉપર મુકી પણ બટલરના નાકમા સોળ ખાડી ગંધ તોળી મોઢ હાવકુ
રાખી પેલી શીર્ષાંગને અટક્યા વગર દુરથી આગળી બતાવી હતું “ મર, આવ્યે તમારો
સૂત્રીકો જીલભાવેબલપુર રેડી ગયો ” છે “ ધણે વારે શેઠને સમજ પડે કે આ નાનો સીંકો
‘મોટે ઘેરના બટલરને ગમે હિલચાલ નથી. આ તરફનો “એવેન” એક ખીલ્લે દાખલો આપું
‘દેખાતી’ આવતી ઇંગ્લેન્ડ બાનુઓ કોણુ જાણે શા કારણથી અહીંના નોકરને બહુજ હલકા
ગણે છે અને પોતાનો જીવ અસાધારણુ ચીરદો રાખે છે એક ઇંગ્લેન્ડ બાનુ પોતાની લગ-
ભગ પાંત્રીસ વરસની ઉંમરે પરણીને મહેલ વહેલા હીંદુસ્તાન આવ્યા હાથર કૃપાથી પત્નીને
પહેલીજવાર પુત્રની ખસીસ કરી. ધરમા આનંદ વ્યાપી રહ્યો કાંચુકે ધણી આરા પછી
આ ગાદી વારસ પેલા થયો હતો. માસ્તર અને મકમ બહુ મગન થઈ ગયાં અને પોતાના
કંઈ વરસોના એક પુરાણુ પરદેશી નોકરને બોલાવીને મકમે પુરીની બહારમાં ધરર કંઈને
અરધો રૂપીયો બચેલ આપ્યો ત્રીસ વરસની નોકરી બાદ આ અનંદક નવા જ્ઞેયથી હેબતી
જઈ નોકરે પોતાની સમય સુચકતા ખોઈ નહી. ‘તેણે બે હાથે સલામ કરી મેમ સાબને
હાથું કે “ મારી પેટી હમણા ભાગી ગઈ છે તેથી એ રૂકમ તમારી પાસે રાખો વ્યાજે
વેધશે ને. હું મોઢી લઇશ.”

પણ ચાલો હવે આ નીચણ તમામ કરીશુ એટલુ ચાલ રાખલુ કે કાંઈએ તમને જન્મવા
સોમા તો જાણુ આર દીવસમા તેમને ત્યાં ત્રીઝીટ આપવા જવાનો કાપડો છે. આ વીઝીટના
સંનંધમાં થોડોઢ બોલાસો. હું કંઈ છું

આપણા મુખજ શેઠેરમા આસપરસ મુલાકાતની રૂઢી કમાલ મિબોથી બરેલી છે તે
કોણુ જાણતું નથી? સાંજના પાચ વાગે બહાર જવું તો જોઈયે એટલે માલેશો ચઢકાપીને
આ દીકરીઓ અને સાસુ વહુઓ મોડવણુ કરશે કે ચાલો રોજને રોજ પાલવા બંદરપર
શુભવા કરે. આજે ફલાણી ચીણીને તાઢ મળી અવ્યા રા પ્રમાણે રચના મચી સધળું
સમંદરયાન કમનસીમ ફલાણી ચીનીને ત્યાં જઈ ધામે નાખશે અને છુપાઈ વાગના મુખીતું
સાડું? આ વારતેઓ જુલી જાય છે કે બાપડી ફલાણી ચીણી પોતીના બરધાર કે એ-
દીઓ સાચા પોતે દુરવા જવાની હશે તેઓને આપણે અટકાવ્યે છીએ. એ બચીચારી
રૂઢીને હું યરીયામ એકલ પેટાઈની ટિપમા આપું છું પોતાને સોહોવાવાને ખાતર પારકાને
અગવડ કેટલી સાધ છે તેની મજબૂરી કરવામા આવતી નથી, અથવા મજબૂરી કરવામાં આવે
તો તેની દરકાર રહેતી નથી. આ સધળુ લખાણુથી લખવાનો મારો હેતુ એલુ દેખાઈવાનો
છે કે મંડલકના લોક આવા આવા સંસારી જન્મે ખમી ખમીને ચગોર બન્યા છે. તેઓએ
કસી કસીને આ વીઝીટ અદલ બદલ કરવાનો રૈવેયો એવે તો ચાલતી છરીની ધાર પેડે
ખારીક બનાવ્યો છે કે તેઓને હવે કચી હરકત પડતી હોય તેમ જાણતું નથી-ધણાં ખરાં
મોટે ધરનાં લોક આવાડીખાંને એક દિવસ અને વગા તેના પણ એકમ કલદો પીઝીટરોને
પીસીવ કરવા માટે જીલ કઢાડી રાખે છે. દાખલા તરીકે મરણમા બળીતી વાતે હોય છે
કે ભેરપવવારે જણુથી પાચ મુખીતો યાકમ લેડી હેમીલટનનો “ એટ હોમ ” ના મુકર
કરેલો યાકમ છે

(અપણું.)

—“ મોદીખાનેથી મારો દસ.” (લાગ ૨ નો.)

ਸੁ-ਨੀ ਸੁਆਮੀ.

(રવગ્રંથ સાંપ્રવર્થ જોવાઈ નલાઈના રાખ્દેમા કટીએ તો " સ્ત્રીએ પડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપે થાય, સ્વરથ થાય, રરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર થાય, ધ્યાનતાના પ્રમાણમા કુટુંબજનનમુખી તેજો મુક્ત રવગ્રંથ થાય, ને તે મુક્તતાથી અને રવગ્રંથનાથી કુટુંબજની મુખ્ય ઈન્દ્રિયો અને કનરામાથી છુટી એ કુટુંબજન ખરૂં કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબજના બાલક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ જ્ઞાની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે, સંધ્ય પત્ની થઈ પતિનું છત્રન ઉન્નત કરે, પતિતથાવન રોવાભિની બની કુશલિમિત્રનાં કૃપતા લાનહૂના આત્મા-હૃદય ક્ષારે, માતૃભક્ત પ્રુચી તરીકે દિનકૃમૈવાના સન્તાનેના વિભાસ અને પ્રગતિની સદાયક થાય તથા પ્રભવરસવ જાનિદે રવગ્રંથમા હૃદયસુખના તેજસ્વી, ઉદ્વેગભર્યા ઝિણે પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે-એજ આર્થ સુંદરીઓના છત્રનની સકલતા છે સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રામ્ય નથી સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના રોગની ઉન્નતિ અશક્ય છે "))

५ १६ अ]

જુનાઈ-ઓગસ્ટ, ૧૯૧૯

[24th 9-2

उदयशुजन.

જગદંબાને પ્રાર્થના:

(सुषुप्ति-विवर्तन-व्यापकता)

મા । ત્હાગ મમારમા આના દુખી આણીઓ પણ છે ? તું તો દયામણી અને દુઃખ નિનાશિણી કેને ? ત્હાગના આવો બેભોદ કેમ, મારું દેહના ત્હાગી કૃપાથી અત્યુચ્છેદનના અગ્નિમંત્રી થઈ પાયા છે । વળી કેનાડ કોણ જણે જા માટે દારિદ્ર્યની ટાંચે પડેલી મદન પ્રતા દિવસો નિર્મમન હરે છે । મા । ત્હારી એ કેની લીના ? મો । કોઈ ત્હારા કૃપા-પ્રસાદથી સોને મળેલા, યજ્ઞતા મહાશયમા નિવાસ કરી દેહની સ્વ-હતા પ્રાપ્ત કરે કે અને મોહને તો એક તાડપત્રથી બનેલી કુમીર નિના માત્ર વૃક્ષતલે શયન કરતું પડે છે । ત્હાગ, મહાશયમા કેની અત્યુચ્છેદન અત્યુચ્છેદન પડેલા એવના નરિ કરી શમાયેલી વધેના પદાર્થો કુતરા ખિલાગને ખાડાવી દે અને કોઈ મિચારા અદાર નિના બૂખ્યે પેટેજ દિવસો નિર્મમન કરે છે । કોઈ ધોડાગાડીઓમા આવળ કરવામા કહેલા પામતા નથી અને કોઈ નિચારા ખગ મધ્યાહના તાત તાપમાં જટિયાશમા પળતા, અને પનના રાપા ટામા હિયની પ તા, ઉઘાડે પડે માથે મોઢા ગાળડા લાંબે ગમન કરે છે । મો । ત્હાગી લીના તો કેને ? * * * સત્યજ કહ્યું છે કે “ કોહને વધ સા ર, ત્યારે કોહને શાકમાં માર ” મા । શુ આ મિચાગ ગરીબોએ ત્હાગ પાકેલા ધાન્યના દેનમા દાતરડા દેગ્યા હતા ? ત્હેમણે ત્હારો કરો અપરાધ ક્યો હતો ?

—श्रीरागाभा रंभयन्द्र भेटाभूत “ श्रीरागाभूत पद्मभूत ”

વાર્તાલહરી.

૧૮૭૩

ભાભીનો ભાવ.

લેખક—રા. રા. નરવર એમ વીમાવાળા.

૧.

“સારે શુ તમારો એવોજ વિચાર છે, કે બાપુ દિવસએ જન્મભર કુંવારાજ રહેલું” એમણે બિચારાએ લાંબો સલાવો નજ લેવો એમ તમારો મત છે.”

એક દિવસે—તે દિવસે રવિવાર હતો—અપેરે બાર વાગે જમી રહ્યા પછી ટેમ્બ પર બેઠેલા કાંતિરાય પાસે પાનની તબક્કી મૂકતાં નારાયણીએ કહ્યું

કુકર્મા પ્રસંગ સમજી લેવાથી સધળી સગળતા થયે

કાંતિરાય મુંઝામ મુંઝામ રૂપિયા મવાસોના દરખાયાથી નોકરી કરતો હતો. બાપદાદાએ પૈસે ટકે સુખી રહે એવી મિલત વસાવી મૂકેલી હતી એટલે પગાર અને બીજી આવક વગેરેને લીધે કાંતિરાયને ધર-સમાર સારી રીતે ચાલતો. બીજી ત્રેસે સારે નશીમે તેને બદુજ મારી, સુધડ અને બાલી આ મળી હતી નારાયણીએ કાંતુ લજ્જતર મેળવ્યું નહતું—તે હત શજરાતી ચાર ચોપડીજ લણી હતી—પરંતુ તે બહુ મોટી હતી તેનો સ્વભાવ ખમતાળુ, અને મળતાવડો હતો એને લીધે તેમજ ધરમસાર ચનાવવામાં તેણે જે ફરજી મેળવી હતી તેને લીધે તે કાંતિરાયને બહુ પ્રિય થઈ પડી હતી. વળી કાંતિરાયને હા તેનો એક બાઈ રહેતો હતો એ ભાઈ તેનો સગો ભાઈ નહતો પરંતુ તેના પુત્રાનો છાન્ગે થતો હતો. કાંતિરાયના પુત્રા તથા ફાઈ અમૃતરાયને બાર વર્ષનો મૂડીને ગરી ગયા હતા એ પછી કાંતિરાયેજ તેને પોતાને હા રાખી તેનું મોપજી કરવા મોકલ્યું હતું એ ઉપરાંત તેને જગવવાનો બાર પણ પોતે પોતાને આપે લીધો હતો અમૃતગપ લજ્જામાં મહુજ દુશિ આર ન હતો એ ખરૂં, તથાપી મહેનત કરીને તે હમ્મેશા પામ થતો ખરો એ પ્રમાણે મહેનત કરી કરીનેજ તે બી એ મુધી આ પો હતો અને બી એ મા સાવચૂક (વિતાન) રાખે એ પસાર પણ રાખે ગયો હતો તે એમીય વર્ષનો મળ્યો હતો છતાં તેનો વિવાદ હજી યજ રાક્યો નહતો અને તે શામાટે એ તો સગજ રાખ એટલું સ્પષ્ટ છે

દવે આગળ ચાલીએ

“એ” ક્યારે એને પરણવા ના લી છે?” એવું આગળના કાંતિરાયે પૂછ્યું “એને પરણવું હોય, તો પરણે અને ધવો કરવો હોય તો ધવો કરે મરજો એની મરજી પર આધાર છે”

“તમે” એવી શરત કરો તે શા કામની” એટલે એ મિયાગ દાન પરણીજ ન શકે ચાલતા ઉપરાંત તમારે—”

પુત્રનાં મિત્ર બની ચક્રવાને તેઓ અદાકત નીવડે છે. આ ક્ષેત્ર નારાયણી મારી પેઠે સમ-
જતી અને પોતાના મંથનમાં તેવું ન બને તેની તે સલાહ રાખતી. આથી અમૃતરાયે
પોતાના હૃદયના ઉડા ઉભરાઓ તેની આમળ ખાલી કર્યાં, તો તેમા નવાઈ જોતું દેખું નથી.

પરંતુ આપણે જોયું છે તેમ નારાયણીને તેના કામમાં નિષ્ફળતા મળી. કાંતિલાલની
દૃઢતા અજબ હતી.

૨.

“જમ ? ત્યારે એ તો નહિં માને કે ? અમૃતગાયે નારાયણીને પૂછ્યું.”

કાંતિરાય મોઢરી પર ગયો હતો. અમૃતરાય ઘેરજ હતો. નારાયણી પણ ઘરમાં-
કામકાજ કરતી હતી. આગલે દિવસે વાતચીતનું શું પરિણામ આવ્યું હશે તે અમૃતગાય
કળી ગયો હતો અને તેથીજ તેણે લાભીને આ પ્રમાણે મવાલ કર્યો.

“ના ભાઈ, એમની દૃઢતા તમને ક્યાં માલમ નથી ?”

“મને પહેલેથીજ લાગતું હતું કે એમાં નિરાશાજ મળશે. એ તો હવે એજ, મારે
આખી છાંદગી કુવારા રહેવાનુંજ નિર્માણ કરું હશે તેમાં કંઈ શું કરે ?”

“પણ તમે આમ નિરાશ શું કરવા ચાઓ છો ? હું તો ત્યાં શું કે તમને લાગ
કરવામાં વાંધો નડે તેવું નથી.”

“પણ લગ્ન કરીને ખાઉં શું ?—ખવડાવું શું ધૂજ ?”

“તમે બી. એ. ચલા છો, તે ૮૦ રૂપિયા તો રહેજે મળશે.”

“માફ કરજો મોટાં લાભી, પણ એ પાગડાનું ગદાચેતર આપણાથી થાય નહિ અને
સ્વતંત્રતા શુભાવની એના કરતાં તો મરવું બેહતર—”

“એ પાડ પગ—” એટલું બોલી નારાયણી રહેજ વિગારમાં પડી ગઈ. કેટલીક વેળા
વિચાર કર્યા પછી તે બોલી. “ખાણુલાઈ, તમને કારખાનું કાઢવા માટે એક હજાર રોપ
તો માલે ખરાને ?”

“હા, ચાલે તો ખરા. પન્દરસો રોપ, તો માવ વધારે નજરમાં નીજા શકે, એટલુંજ.”

“હીક ત્યારે જો તમારે પહલું વારવાનું ન હોય તો તમે આટલાજ રૂપિયામાં લગ્ન
પણ કરી શકો અને કારખાનું પણ કાઢી શકો.”

અમૃતરાયે હસતાં હસતાં કહ્યું: “તમે પણ જરા આકાશ પાતાળની વાત કરે છો,
હું મોટાં લાભી ! વળી પહલું લીધા વગર આપણી ન્યાતમાં કંઈ લગ્ન થયાં છે ખરાં ? તેમ
તે વળી બનતું હશે ? એ બને નહિ, ને આપણો દહાડો વળે નહિ.”

“ના, ના, એમ હમો છો શું ? મારે ને ખુશમનગાથને દરતું સગપણ જોતેને હું
વાત કહી જોઉં. કારખાનું ચાલતું જાય તેમ તેમ રૂપિયા ધીમે ધીમે સુરાંતને નાખી એકમા
મે કરાવતા જતું, એ થરતે નક્કી થાય ખરું.”

“કંઈ નહિ, ફેરોને તેમ મોજા ! લાગ્યું તો તીર, નહિ તો તુકો !” અમૃતરાય
હસતાં હસતાં ચાલ્યો ગયો.

—મૃતરાય હાલમાં પોતાના એક મિત્રના પિતાના સાસુના કારખાનમાં તે કામતું ખામ શિક્ષણ મેળવતો હતો નારાયણી પામેથી નીકળીને તે ત્યાં જ ગયો. પેલા મિત્ર-મૃદ-રવાલે અમૃતલાલને તરત પૂછ્યું, “અમૃત આ જોયું કે ?” એમ કહી, તેણે નાટકની એક જાહેરખબર બતાવી.

“કેમ, એમાં શું જોવાનું છે ?” અમૃતરાયે પૂછ્યું.

“આ નામ જોયું ?” “ઔરંગઝેમ.” “મુદરલાલે પૂછ્યું, “તે આજથી પાંચ વરસ પર એ નામનો જેલ લખ્યો હતો તે યાદ છે કે ?”

“હા, અને એ જેલ એ પેલા જગન્નાથને વાંચવા આપ્યો હતો અને જગન્નાથ તો નિરાશમાયી લડી ગયો અને જેલ પછી ‘શુવ રખ્યો’ યાદ ગયો હતો ! જગન્નાથ દુનિયાને ક્યે ખુલ્લો પડ્યો હશે તેયે મને ખબર નથી. મને ‘નાટક’ વિષે એ પછી ઝાઝો તિરસ્કાર આવી ગયો એટલે હું શું કરવા તપાસ પણ કરું ?”

“એમ કેમ ન બને કે આ જેલ તારો હોય ?”

“જલ્જલ નથી, મારો જેલ ઝેલ (લાજવા) ગોચ્ય હતોજ નહિ. હવે એ જવા કે નાટકએટકની વાતો. પછી પેલા સામાનનું પાર્સલ આવ્યું કે નહિ ?”

“હા, આવ્યું છે.” એમ કહી મુદરલાલ અમૃતરાયને ફેક્ટરીના અંદરના ભાગમાં લઈ ગયો.

૩

નારાયણીએ કડકીવતી ઘાળ પીરસતાં દંણું, “તમે હા કહો, કે ના કહો, પણ હવે ત્રણ હીયરજી આ વૈશાખમાં ચતુર્થજ યવાના હો !” તે રહેજ હતી પડી.

કાંતિરાયે દંણું, “મેં ક્યારે ના કહી હતી ? હું તો તેમાં રાજીજ છું.” પામે જોડેલા મૃતગાયને તેણે પૂછ્યું, “કેમ અમૃત, કારખાનાનો વિચાર માંડી વાળ્યો કે શું ?”

“નારે મોટાબાઈ ! મારો તો તે વિચાર કામગજ છે. આ ગપ તો મોટાં વાળીની ગાવટની લાગે છે.” અમૃતરાયે હમતાં દંણું.

“ગપ શાની છે ? તમે ઝટપટ જમી જ્યો. હમણું ખુશમનલાલ તીલ્લી નકી કરવા કે આવવાના છે. બધું નકી છે. તમારે પૂર્વા સિવાયનો ખરચ કરવાનો છે. વિવાહ અને ૫ સાથેજ આ વર્ષે યઈ જશે.”

“પણ કેમ જન્માદાર મેળવવાનો વિચાર નથી ? દંધી અને આમુરી પ્રકૃતિ બેગી જ રહેતો વિચારો અમૃતના ભોગ મળશે.”

“તે ખુશમનલાલ કાંઈ એવા જૂના વિચારના આદમી નથી કે જન્માદાર મેળવે.”

“ત્યારે છોકરીનાં લગ્ન કેમ આટલી નાની ઉંમરે કરે છે ?”

“છોકરીની મા સમજવી સમજતી નથી અને ધરમાથી કહ્યો રાગવા માટે એને ૧૮લી ઝડપ કરવી પડે છે.”

“કાંતિરાય હવે મુંગળ ખેડો. થોડીવારમાં જમી રહીને તેઓ હાથ પોતા હતા એટલામાં ખુશમનલાલ જાતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને પદ્મા વિષે કાંઈ પણ વાતચિત ન કરતાં તેણે ચૂકત નક્કી કરવાનીજ લાંબગડ ચલાવી. તે પરથી અમૃતરાયને લાગ્યું કે નારાયણીએ કહેલી વાત, કે પદ્મ પાછળથી આપણું, એ ખરીજ હોવી જોઈએ. વાતચિતને અંતે ત્રીજેજ દહાડે વિવાહ અને વૈશાખ સુદ પાંચમના દહાડે એટલે તે દિવસેથી સવામહિતો રહીને લગ્ન કરી દેવા એવું હતું.

૪.

અમૃતરાયનાં લગ્ન સાંજોપાંચ દરકન વિના થઈ ગયાં છે. લગ્ન માટે જે ખર્ચ થયો, તે રૂ. ૫૦૦ અને ૬૦૦ ની વચ્ચે હોવાથી ધાર્મિકા રૂ. ૬૦૦-૧૦૦૦થી એક મળતું કારખાનું સુરતમાંજ સ્થાપન કરી રાહસી, એ વિચારે તેનો દરખ માતો નહતો. લગ્નમાંથી છૂટા થતાંજ તેણે પોતાની પાસેનાં રૂપિયામાંથી તરત ફેક્ટરીને માટે બધી ગોઠવણ કરી ગોઠવણમાંની એક ગોઠવણ જાહેરખબર આપવાની પણ હતી. અને આગળ જણાવ્યું નથી પણ ખુશમનલાલ એક છાપાનો અધિપતિ હતો. પોતાની જાહેરખબરનું સંપાદન તૈયાર કરીને તે સાથે લઈ અમૃતરાય “સમય” પત્રની જોડિસે ગયો. અને ખુશમનલાલને મળ્યો. તાહેખબર-સંપાદક થયા બાદ અમૃતરાયે પોતાની જાહેરખબર આપતાં હતું.

“મારૂં કારખાનું હવે તૈયાર થઈ ગયું છે. આ તેની જાહેરખબર તમારા આવતા ભવારના એકમાં જરૂર લેજો. તમે ડહાપણ ફીકર કરશો નહિ. મારૂં કારખાનું ધમધાકાર હતું થયું” કે, હું તરત તમારું દહેણું ચૂકવી દહશ-

“શૈવું દહેણું !” “ખુશમનલાલે અજાણથી પામતાં પૂછ્યું.

“કેમ ? મારે દણ પહોંતું ભરવાનું છેને ?” અમૃતરાયે તેને માદ દેવડાવતાં પૂછ્યું.

“ચલું તો ક્યારનુંયે લારણ ગયું છે. પદ્મ લગાયા વગર કાંઈ લગ્ન થતાં હશે ? એ નારાયણી જાહેર પોતાની સાથેજ રૂ. ૮૦૦) લેતાં આવ્યાં હતાં કે પાછળથી કાંઈ તકરાર નહિ એટલા માટે અમારે બહુજ પદ્મ પહેલેથીજ રોકડ આપી દેવા છે. રૂપિયા મુશીવાને ચઢાવી રહું છું એમ એમણે કહ્યું હતું અને તેથીજ લગ્ન તરત થયાનો અને નિર્વિધ નો જોગ બેસી ગયો. “ખુશમનલાલે સમજાવ્યું.

“રૂં ચૂં કહે છે.” એ. તો. એટલું ઘણું છાંડું નથી. અને પદ્મ પછી ચોટકા નથી. શી-પામે તે આવેજ ક્યાંયો.”

“મને તો તમારાં મોટાં જાણીએ આપ્યું અને પદ્મા વિશે હવે કાંઈજ રહ્યું નથી એ કહ્યું પણ કરીને રૂપિયા મુશીવાનેનામે બેંકમાં પણ ચૂકી દીધા. શું તમને ખબર ?”

અમૃતરાય અજાણથી પામતો બોલ્યો: “ના, ના, મને તો ખબરજ નથી. બેસો, હું પૂછું.” એમ કહી અમૃતરાય ઉતાવળે પગલે ચાલતો ઘર તરફ વળ્યો. ઘર નજી જુએ છે તો નારાયણી એક પાટાગાને ત્યાં ગઈ હતી. અમૃતરાય તો પાટા-વાં દોડ્યો તો તેને સંધ્યા બેઠ માલમ પડ્યો. નારાયણી પોરટ જોડિસની પેતાની બેઠ છુક લઈને પેલા પડોશીને પોતાની મિત્રક તેનું વ્યાજ વિગેરે વિષે પૂછી રહી નારાયણીને તેના પિતા તરફથી દોઢ બે હજારનો વારમો મળ્યો હતો અને તેમાંના પાંચ રૂપિયા તેણે બેરણ લુઠીલુઠી બેંકમાં જતો કરાવેલા હતા. પોતાની એ નાનીથી

મુંજીમાંથી ૩. ૮૦૦ પેલા પાડોશી મારફત ઉપજાવીને નાગવણીએ અમૃતરાયનું પશુ ભર્યું હતું. અને તે બેઠેનો રફોટ ન થાય તે માટે જાગી સ્પર્શતી વાપરી હતી. અત્યારે તે પેલા પાડોશીની પાસેથી જ બધું સમજવાનો યત્ન કરતી હતી અને અમૃતરાય ત્યાં આવી પહોંચવાથી તેણે તરત બધું જોઈ લીધું. બાબતો પોતાના મગને 'અત્યંતિમ ભાવ, જોઈ-સગી જેહેન અથવા માતાના કરતાં પણ વધારે સ્નેહ નિહાળી અમૃતરાયની' અખિમાં દરખના આંખુ આંખાં અને તે ગળગળો યથાગયો. એક સાધારણ અણુકિંગવચથી સી પંજુ આવો વિરલ સ્વાર્થત્યાગ અને આવો અદ્ભૂત પ્રેમ જતાવી શકે છે તે જોઈ તેણે હેયું આનંદ અને ઉપદારની ઉર્મિથી ઉભારાઈ ગયું. "મા, મા, હું તારો ઉપદાર ક્યારે ફેડી શકીશ ?" કહેતો નારાયણીના ચૂરણોમાં તે કોડી મઝ્યો. નારાયણી પણ ગિચારી આભી જતી ગઈ. તેને મન તેણે કાંઈ પણ વધારે કયું હોય એમ હતું નહિ. અમૃતરાયે ખરા હૃદયથી તેના બહુ પાડ મગ્યો અને પોતાની કૃતજ્ઞતા જતાવી.

૫.

કાંતિરાયને જ્યારે નારાયણીના આ ગ્વાર્થત્યાગની અને પોતાના 'પુત્ર' જેવા અમૃતરાયને પરજીવવા માટે પોતાની ખાનગી મિલકતમાંથી મુશ્કેલી રીતે રૂ. ૮૦૦ નું પશુ ભરી દેવાની ખબર પડી ત્યારે તે પણ બહુ અજલથી અને આનંદ પામ્યો. અને મનમાં પોતાને ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો. આરેક દિવસ રહીને અમૃતરાય, (જેણે હવે એક નાનકડું એક ગજની જુલુદું પર કારખાનાને માટે તથા પોતાને રહેવા માટે બાંઠે ગાજુ હતું અને ત્યાં જ રહેતો હતો તે) કાંતિરાયને ત્યાં આગ્યો તેના હાથમાં એક નાનકડી પેટી હતી, કાંતિરાય ટેગડપર ખેંચી લેતો અને નાગવણી ક્યાટમાંથી હુગડાં કાઢતી હતી, એટલામાં અમૃતરાય દિવાનખાનામાં પ્રવેશી જોત્યો, "ત્યો ગોટાં બાબી, આ તમારે માટે કાંઈક લાગ્યો નહું."

"શું બાબા છે ? જોઈ ?" કહી નાગવણીએ પેટી પેટી અમૃતરાયનાં હાથમાંથી લીધી અને, ઉઝાડી અન્દર એક નાજુક રત્નગદ્દિન વિંટી અને બે સોનાનાં પ્લેવદાર મુંદર સાંકળાં હતાં.

જો દિવસે પેલો જોડ ખુલ્યો દેને બીજા દિવસે અમૃતરાયને તેના બાળગોળીયા અન્ન-સાજનો એક કમળ સ્પેસ તેમાં તેણે જેતે એક નાટક કંપની કાઢવાના તથા તેમાં અમૃતરાયનો જનાવેલો ઔરંગઝેબ નાટક રહેજ મુધારા સાથે બહુ જ રહેતમંદ ગીતે રાજ-વવાના સમાચાર હતા પોતાને થયેલા લાલચાથી એણે અમૃતરાયપર રૂપિયા છપોનો એક મનીઓર્ડર નાટકની કિંમત તરિકે મોકલ્યો હતો. તે પણ કામગીરી માથેજ અમૃતરાયને મળ્યો. નારાયણીના ઉપદારનો અર્થિમિત બદલો વાગવાતી આ તક અમૃતરાયે યુગારી નહિ. તેણે વરત કિપર લખેા બે અવધારો વેચાતા લીધા અને બેટ આપ્યાં, અમૃતરાયે બેટ આપતાં જ ખાલીવર્ત મમગનીને કાંતિરાયને કહી. કાંતિરાયને પણ બહુ આનંદ થયો. નાગવણીના સ્વાર્થત્યાગને માટે તેણે તો તેને રૂ. ૮૦૦ ની રકમ આપી લીધી હતીજ અને અમૃતરાયે જરૂર બાલીના એ અપૂર્વ અને અત્યંતિમ હાથને કદિય વિસાચો નહિ. ધન્ય છે નારાયણીને અને તેના સ્વાર્થત્યાગને.

સારે રા. નરહરિયાવ તથા રા. " મન્ત " તેમના વિચારથી લુદ્ધ પડે છે. જ્યોત્સ્ના જેનું કહેલું ખડક છે કે " આપણા મનની સંકુચિતતાને છોડી " " રસિકતા અને કથાપૂર્ણતા " દર્શાવતી દૃષ્ટિને " આપણે ભૂલથી વિકારવગતા માનીએ છીએ. " એક પુરૂષે કહ્યું તો તરફ (અથવા એક સ્ત્રીએ કહ્યું પુરૂષ તરફ) " વિકારથીન હૃદયથી નિરોધપણે ભેદું " " એમાં હંચા રતેહની દૃષ્ટિએ પણ આપ નથી, " એ અર્થ છે. સ્ત્રીઓનો ચોખ સ્વાતંત્ર્યનો અધિકાર, જે અનેક ગુણ તથા પ્રકટ ક્ષતિઓ વડે આપણા દેશમાં ઘણા કાળથી નષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે, તે માટે એક અન્ય તરેહનું કૃત્રિમ ધાર્મિક વાતાવરણ બહુ લાગે જવાજ્ઞ છે. શુદ્ધિની તથા હૃદયની સ્વતંત્રતા, જે સર્વ પ્રગતિમાન પ્રજાઓમાં સ્ત્રી પુરૂષ જાનેની અગ્નિજ્વાળા મિશ્રિત ગણાય છે, તે ઉપર હિન્દુસ્થાનની સ્ત્રીઓ કંઈ હક કરી શકતી નથી. ધર્મધર્મના માત્રાત્મ્યમાં પ્રાપ્ત થયેલો અધિકારરૂપી પ્રચંડ દંડ વાપરીને લોકોને ઉપયોગી એક પ્રજા વિભાગને જે પાલણોએ " અસ્પર્શ " ધનાવી મુક્યો, તે મતાનાજ બળથી તેઓએ સ્ત્રીને પણ અને શુદ્ધિની સાથે સ્થાન આપ્યું ! ગુણોની પરતંત્રતા માત્ર દેહની હતી. સ્ત્રીઓની તો હૃદયની પણ યત્ન ! પતિને પરમેશ્વર માનવો, સ્ત્રીએ પુરુષ તરફ દૃષ્ટિ પણ કરવી નહિ તથા સાસરા જેવા અસહ્ય સ્થાનમાં-ત્યાંના ત્રાસનાયક વાતાવરણમાં પણ, ધીરજ અને શાંતિથી સ્ત્રીએ સમજી કટ સહન કરીને, સર્વ વિરોધી તત્વોની પ્રતિપ્રાપ્ત કરવી, એવા એવા અતિ દુર્લભ, સમર્થ સાધુઓને પણ દુર્લભ, આદર્શોવાળા ધર્મ સ્ત્રીજનન આગળ મુકવામાં આવ્યો છે ! આવી એકપક્ષી ચોખના આપણા આશર વધરા મમાજને માટે વિરૂધ્ધ, અપથ્ય નથી લાગતી ! પતિને તો ત્રાભાવિક રીતે પત્ની પામેથી " અત્યભિચારી ભાવનામય પતિવ્રત " જેઠાજી ! તેની મગીન પત્નીને પણ એવો લોભ નહિ દોષ ? તોપણ મૂળ લેખકની વાર્તાના બીજા ભાગમાં જોઈશું તો ત્રાગી અને પત્ની વચ્ચેનો મંડળ કાર્ણિક કાર્ણિક મગાજશે. એમાં સ્ત્રી તો જીવ્યાગી રાગી મારણીજ કાંઈ કરી શકતી નહો. કહે તો તે બહુ સારી રીતે સમજે છે, કે તેમાં કંઈ વળે નહીં ! જેન જ્યોત્સ્ના શું જોઈ કહે છે કે " અત્યભિચારી ભાવનામય તમાર પત્નીન લોભ તોજ ત્હમે ત્હમરી પત્નીના એવાજ અનન્ય પ્રેમને લાયક ગણાઓ " વળી તેઓ એક અતિ સામાન્ય, સર્વત્ર જોવામાં આવતું સહ જણ વે છે કે " ઘણા પુરૂષોને તેમની સ્ત્રી પરપુરૂષના સામુ જુવે તે પણ જ્યાં નથી પડતું અને પોતે તે .. " ! ! ! * આ ચર્ચાને અગે એક માવલેતી ગખના જ્યોત્સ્ના જેન ખામ લગામણ કરે છે. અમે તેના અગ્રે અગ્રને મળતા ચર્ચાએ છીએ " વાચક બંધુઓને મારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તમારી પત્ની તરફ આવી ચંકારીન દૃષ્ટિથી કદી પણ જોશ નહીં. સ્ત્રી મહેજ પણ પરપુરૂષ સામે જોશે તો અપવિત્ર થઈ જશે, એવો જોડો વહેમ રાખવો નહીં. " કારણ કે એવા વહેમજ માડાં પરિણામનું કારણ થઈ પડે છે. " સ્ત્રી જરા પણ પરપુરૂષના સામુ જોશે તો તેની શુદ્ધ જગત્સે એવો વહેમ ગખવાથી ગેરલાભ " જ થાય છે અને " વહેમી ચંચાર નથી હોતા, તેના મનમાં અપવિત્ર થવાનો

* આ વિષયમાં રમ લેતા વાંચકને જેન જ્યોત્સ્ના રમણલાલ નીવાડે, બી. એ. એમનો આખો લેખ વાંચી જતા જમણ લાગાવ્યું છે. (સુન્દરી સુખોદય, વૃત્તવાર્ધ-ઓગસ્ટ, ૧૯૧૮.)

ખ્યાલ પણ આવતો નથી. ” હવે તે બેન એક સનકતન સત્ય વાચક વર્ગ સમક્ષ મુકે છે કે “ સ્ત્રીઓ પુરુષો નાથે ધટ્ટી મણિ સાથે સમાગમમાં આવે છતાં પવિત્ર રહી શકે ત્યારેજ તેમનું મનોબળ દૃઢ થાય છે. ” બ્યોલેના બેન જેવી સંસ્કારી, પવિત્ર, વિદ્યુષી બેનો આવી ચર્ચાઓમાં નિડરતાથી, સત્ય પરાયણતાથી વધારે લાગ લેતી થશે, ત્યારેજ ખરી હકીકત સ્ત્રીઓ સમજતી, વિચારતી થશે; અને ત્યારેજ આપણી સ્ત્રીઓની ધાર્મિક-વ્યાવહારિક જીવનશૈલીમાં યોગ્ય સ્વાતંત્ર્યને સ્થાન મળવાનો આરંભ થશે.

રા. રા. નરહરિલાલ ત્ર્યંબકલાલ, એમ. એ.એલ. એલ. બી જેવા વિદ્વાનનું કાખાણ વિચારવા લાયક સામાજિક તત્વજ્ઞાનથી પૂર્ણ હોય, એમાં આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ ન્યારે તેઓ જે “ મુકારા ” ને લીધે યુરોપમાંની પ્રગ્નઓએ જગતમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું છે અને જેને પગલે ચાલીને જાપાન આદિ પૂર્વ પ્રગ્નઓ પોતાનો ઉત્કર્ષ સાધે છે, તેને “ પોક્ષગ ” કહે છે, ત્યારે આપણને તેમનો લેખ અનુદાર તથા હિતકામ-વિરૂદ્ધ જણાય, એ સ્વાભાવિક છે. જંગલી લોકોમાં અલિચાર ઝોલો હોય છે એ વાત કદાપિ તકરારને ખાતર આપણે સ્વીકારીએ, કારણ કે તેઓમાં સત્ય શું છે તે જાણવાનાં સાધનો આપણી પાસે બહુ નથી હોતાં; તો પણ જે લોકોને રા. નરહરિલાલ પણ “ જંગલી ” કહે છે, તેઓ નીતિમાં સુધરેલી પ્રગ્નઓ સમક્ષ આદર્શ તરીકે મુકાવા લાયક છે એવું કદી પણ અમે સાંભળ્યું નથી. બીજી વાત ખાનમાં રાખવાની એ છે કે એક જુની કહેવત પ્રમાણે “ રાગ એક મારે તો વહેમ દસ મારે છે ! ” આપણા દેશમાં નદી કિનારે સ્ત્રી પુરુષો લગભગ એકઠાજ નહાય છે, છતાં તેથી અનિષ્ટ રૂપે સાંભળ્યું નથી. તેમ સુધરેલી પ્રગ્નઓમાં પડકાર-પડદી, વિવેક-વિચાર વિગેરેનાં જાંબન વધારે ચલાયી એમ પણ બને કે, મનુષ્ય હૃદયની સ્વાભાવિક સ્થિતિ અને અચળતા છુટી ચલાને વધારે દર્શાં મારે ! આ હકીકત પણ બ્યોલેના બેનના કહેવાનેજ પુષ્ટિ આપે છે. પ્રગ્નઓ હવે છે કે હારે છે, તેનાં ઘણાં કારણો હોય છે. મધ્ય કાળમાં પ્રગ્નઓ અજ્ઞાનવાયકી જીતતી ને સુધરેલી પ્રગ્નઓ હારતી, તેનાં કારણો સ્ત્રીઓની અનીતિ (પુરુષો ની પણ-સાથે કહેવી પડે ?) માત્ર નહીં પણ ધનવાન દેશોમાં પુષ્કળ સમૃદ્ધિને લીધે લોકો આસાએશમાં પડી જાય છે અને તેથી નિર્જન રાય છે, તે છે. ધન મંપત્તિ ત્યાં ત્યાં વધે છે, ત્યાં ત્યાં ભોગ વિકાસનાં સાધનોમાં પણ વધારો થાય છે. અને જેટલા વિદાર-વિલાસમાં વધારે રસ લેતા લોકો યતા જાય, એટલી તેમનામાં દુર્જનતા-શીજીતા વધે. પણ આ બધાનો અર્થ એમ માનવાનું ખાસ કારણ નથી કે તેથી પરાજય પામેલી પ્રગ્ન દુર્ગુણી અને જીતેલી મદ્યુણી. એમ હોય તો જર્મની, એસ્ટ્રિયા, ટર્કી અને બેલ્ગેરીયા અનીતિના ભંડાર હોવાં જોઈએ ! આ ભુક્ષ ખવડાવનારો મિદાંત છે. વળી ન્યારે રા. નરહરિલાલ કહે છે કે લોક કબ્બાણ માટે પણ “ લોકાચાર વિરૂદ્ધ આચાર શુદ્ધ હોય તો પણ ” વર્તન કરવું નહીં, ત્યારે તો એમની વિદ્વતા, એમનું હિતકામ જ્ઞાન, એમની ન્યાયબુદ્ધી, એને માટે શું કહેવું ? પ્રાચીન ઉક્તિઓ જાત જાતની મળો આવે છે. આવી દેશોદયની સધળી પ્રવૃત્તિનો ખાષ કરનારા વચનને શાસ્ત્ર પ્રમાણ રૂપે આગળ ધરવું, એ એમના જેવા વિચારકને જાજતું નથી, એમ અમને તો લાગે છે. રા. રા. “ મરત ”, પણ એક ગ્રેન્ડુએટ છે અને સુન્દરી. સુમેધના વાચકો એમની કક્ષમથી અજાણ્યા નથી. પણ આજના વિપ્લવી ચર્ચામાં એમનો તો દષ્ટિ કાણજી જુદો છે. અંધકાર દુગતા જુનામાં જુના શાસ્ત્રીઓએ કાંઈ એવા મુક્યા હોય !

તો તેઓ સાહેબ છે, એમ હરકોઈ વાંચનારને લાગશે. અહીં નથી તત્વજ્ઞાન માટે અપ્રત્ય અને નથી વર્તમાન જીવન તરફ દ્રષ્ટિ ! “હુનું” તે બધું મારું ” અને “નહું” તે સધળું નહારું” આવા વિચારના સંજ્ઞાનો પણ આપણી સુનીવર્સિટીની ડીગ્રી ધારણ કરનારાઓમાં છે, એ શોકજનક છે. શોક એટલા માટે કે સુરોપના ઉત્તમોત્તમ પ્રધોના વાંચન પછી પણ તેઓ પોતાના હૃદયને, શુદ્ધિને જરા પણ વિકાસ આપી શક્યા નથી.

ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ એના જેવું અયોગ્ય, અન્યાયી વચન વીમળી સદીનો કોઈ એન્સ-એટ સ્ત્રીઓની વિરુદ્ધ વાપરશે, એ વાત સ્વપ્નમાં આવી હોત તો પણ મનાત નહીં. છતાં રા. “મરતે” તેને પ્રમાણયોગ્ય માન્યું છે. “સતીને પતિ મુદરાય” તો ખરો, પણ જો પતિને પરમેશ્વરરૂપ પત્ની માનતી હોય તો કુદરતી રીતે એના દોષ જોઈ શકેજ નહીં. પ્રેમની, એક માર્ગી પ્રેમની શુદ્ધ, ભાવના આવીજ મનાય છે. પતિને મુદરાય મમજનારી સતીની ભાવના પણ આવીજ હોવી જોઈએ. તો પછીરા. “મરત” નું આપેયું ઉદાહરણ, મંડનમિત્ર અને શંકરાચાર્યના સંવાદ, માત્ર એક પક્ષેજ ખરૂં પડે છે પતિએ પત્નીને ન્યાયપ્રીતિ તરીકે સ્વીકારી. પણ તે સમજતો હોવો જોઈએ કે સ્ત્રી નિષ્પક્ષપાત રીતેજ ન્યાય આપશે. અર્થાત્ મન-વાણી-કર્મથી તે બાઈ પતિની ભક્ત હતી. એમ આ દૃષ્ટાન્ત સિદ્ધ કરી શકતું નથી. તે વિદ્વાન હતી, શુદ્ધિમાન હતી, ન્યાયી હતી, પણ રા. “મરત” ના હિમાને તે “સતી” હતી, એ કેવી રીતે સાબીત થાય છે ? રાની તો પોતાના “પતિ રૂપ પરમેશ્વર” ના વિચાર આચારમાં ન્યુનતા, દોષ જોઈજ શકે નહીં ! આ પ્રસંગમાં બીજી વાત એ ધ્યાનમાં લેવાની છે કે હિંદુસ્થાનના મધ્યકાળમાં સ્ત્રીઓને જે છુટ આપનામાં આવતી હતી તે પણ આપણા હાલના વખતમાં જતી રહી છે.

આ અર્થમાં બીજું ઘણું કહી શકાય એમ છે. રા. “મરતે” ખાત્રી રાખવી કે સ્ત્રીઓને યોગ્ય સ્વાતંત્ર્ય, યોગ્ય અધિકાર, યોગ્ય સ્થાન મળે, તેમાં “ઉભા વાંસ” ફાટવાના નથી ! કોલિકાને પતિએ તહેવું સ્વમાનભંગ થાય એવો સન્માન પુછ્યો અને તેથી તે ઢાણ માત્ર ગુસ્સે યઇ ગઇ, એ મનુષ્ય હૃદયની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ છે. રા. “મરત” ને પણ પોતાનો તેમજ સ્વજનોનો એ અનુભવ નહીં હોય, એમ માની શકતું નથી. એવી નજીવી વાતોને “પરચુપનો પદ્ય ક્યો” કહેવું તથા તેમાં “વિદુધી સ્ત્રીઓના સહવાસ” ને દોષ દેવો, એ એમના જીવા-સંજ્ઞાનને ઘટતું નથી. દેટલીક વસ્તુઓ અજાણી રીતે ખત્તી જાય છે. મનુષ્ય જીવનમાં તેવી સ્થિતિનું અસ્તિત્વ અનાદિ કાળથી મનાતું આવ્યું છે. માનસિક ઉદ્વેગના પ્રસંગે નીકળી ગયેલા ચન્દ્રોમાં “વિકારવરાતા” દોષ રોકે નહીં. એથી ઉત્તર અનુભવીઓ તો એમ માને કે “વિકાર વચ” હૃદયવાળા સ્ત્રી પોતાના પતિને વ્દેમનું કારણ મળે એવું કોઈ વચન બોલતાં બહુ માવચેત રહેવાની !

ઉવટે રા. “મરત” વગેરે સંજ્ઞાને એ એટલું કહીશું કે તમને ઈતરે પુરૂષ ખતાવ્યા છે. તમારી પામે સખળી સત્તા, જ્યાં સાધતો છે; તો તમારો હર્ષ એ છે કે તમારી માતાઓ, બેનો, પત્નીઓ, પુત્રીઓનાં જાંબન જે રીતે આર્ષાં થાય, તેમનાં હૃદયની સંક-
 „ જે રીતે ખટે, તથા તેમનું સંસારમાં સન્માન વધે, એમ તમારે અવગમ કરવું જોઈએ

એટલે ધર્મ નવી પથ તેમાં આપણને પુરોને લાભ પથ છે. આપણી સ્ત્રીઓની અગ્રાન લાલતને લીધે આપણને ગૃહસ્થ સુખ મળતું નેહ્યું તેટલું મળતું નથી, આપણાં કર્તવ્યમાં જે મદદની આપણે આશા રાખીએ, તે પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. સ્ત્રીઓનાં બંધન તો લાલતી વિદ્યાનો પ્રસાર હોવાથી, પણ તેમાં સહાય કરીને તેની સ્થિતિ જોમ અને તેમ વહેલી થાય, તેમ કરવાને પ્રયત્ન કરવો, એ આપણી મોટામાં મોટી ફરજ છે.

૨.

લેખક - શ્રીયુત્ત "તટસ્થ."

એમાં પાપ ખરું? એ પ્રશ્ન ઉપજાવતાં બે કથાનક (Sketches) શ્રીયુત્ત "મહાનિલે" લખ્યા છે. પહેલા લેખનો ઉત્તર શ્રીમતી લયોત્પલાબહેને આપ્યો છે. પરંતુ લેખક પોતાના પહેલા લેખમાં પ્રવર્તેલું મંદાનું વાતાવરણ બીજામાં બહુ સુંદરરીતે વીખેરી નાંખે છે. એટલે શ્રીમતી લયોત્પલાબહેનની ટીકાઓના પ્રહારમાંથી તો તેઓ મુક્ત થઈ જાય છે. પણ ચર્ચાની ભૂમિકાથી તેથી કાંઈ બદલાઈ શકતો નથી. અને પ્રથમ લેખના દૃષ્ટિબિન્દુથીજ અન્ય લેખકોએ પણ આ પ્રશ્ન વિચાર્યો છે. માત્ર એટલું ખરું કે બીજા લેખ વાંચ્યા પછી તો શ્રીમતી લયોત્પલાબહેનને કાંઈ કહેવાનું રહેતું હોય તો તે પુરોના બહેનીપણા વિશે નહિ પણ સ્ત્રીઓની માનસિક પરાધીનતા વિશેજ દર્શો.

શ્રીમતી લયોત્પલાબહેન જે રીતે સામો પક્ષ રજુ કરે છે, તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે. મારો કે રણજનો પોસ્ટ માર્ટર ત્યાંના હોર્માસ્ટરની ગનોદર યુવાન પત્ની તરફ મુન્ધ દૃષ્ટિથી નોંધે રજો હોત અને તે જાનેનું નેત્રબીચન પણ થયું હોત! આ સર્વ કોલેજીયાની સમક્ષ બન્યું હોત, તો તે પોતાના પતિનો દોષ કહાડત? આ પ્રશ્નના મમાપાનમાં વર્તમાન ચર્ચાનો ઘણો ભાગે સમાવેશ થઈ જાય છે.

વિષય તો કપતાનો છે. પરંતુ દરેકજાની કુનિયામાં તે જરા પણ મંત્રો નથી. કોલેજીયાનો દોષ કહાડનારાઓએ તો આ વાતનો નિર્ણય કરવો જ નેહ્યો હું બૂલ કરતો ન હોઉં તો શ્રીમતી લયોત્પલાબહેન પાપવૃત્તિનો દોષ કહાડે છે. અને ન્હોં પાપ જુદી નથી ત્યાં તેઓ દોષ માનતાં નથી. ન્યાયપક્ષે આ દૃષ્ટિબિન્દુ યથાર્થ છે. પરંતુ હિન્દુ ગૃહસ્થવનમાં રહે યજ્ઞ ગયેલી માન્યનાઓવાળો વ્યવહાર પણ આ કેટલે અંશે સ્વીકારી શકે, એ દૃષ્ટિબિન્દુથી પણ સમાલેખના થવી ઘટે છે. કારણકે હિન્દુ કુટુંબની માતૃ સ્થિતિ ભલે બ્રહ્મ ન હોય તથાપિ સ્ત્રી પુરોનો ઘણો મુહોટો ભાગ તેમાંજ રહે છે અને હજી પણ ઘણાં કાળ સુધી રહેવાનો.

આ ચર્ચાના સંબંધમાં કેટલીક વાતો જોવા જેવી છે. અવલોકન અને અનુભવ વિના તે વખતે પૂરેપૂરી ન સમજાય; પણ વિચારવા યોગ્ય તો છેજ.

એક પક્ષે નેહ્યું તો—

એને વારે ધડીએ “તે” આની સામે કેમ જોયું” ને “તે” પેવાની તરફ જા માટે જોયું” એમ કરી કરીને સતાવતા નહિ. એમાં કાંઈ ફળ નથી. એની લાંઝગામાં તમારો કિંપની વખત શુભાવવા કરતાં દેશને માટે ઘણાં કામ કરવાનાં છે, તેમાં જરા મન પડાવે, મારો આ વિનંતિ એકલા પુરપોતે હું કરતી નથી. સ્ત્રીઓને પણ કંઈ છું. બંનેએ ઉપયોગી કામ કરવાનું બહુ બાકી છે. પણ આપના માનિકતા લેખોમાં બધો બોધ પુરૂષોએ સ્ત્રીઓ નેજા આપ્યો છે. સંસારમાં બાપડીઓજ ખરામ અને મરદો બીયારા ગાળા-મગવા જેવાં “નારી તે નરકનું દાર” એમ લાઇ “મરત” ના ગાત્રમાંથી નીકળશે! પણ વિચાર કરી જોશો તો જાણશે કે એકલી બાપડીઓજ ખરામ હોય તો પશ્ચિમ ખોટું આવે શી રીતે? સ્ત્રીઓને અવળે રસને ચઢાવવામાં બેશક મરદોનીજ મદદ છે. બે દાસ પણ વગર તાળી પડેજ નહિ. પુરૂષો સ્ત્રીઓને ખરામ કહે છે, પણ એતો “આપ જોયું” જ્યાં” એ વાત જ સુધી જવાય છે!

પૌરટ માસ્તર તો બીયારો પોતાના બીજા લેખમાં, (ગમે તો પશ્ચાત્તાપના ઉભગમાં) કહ્યું કરે છે કે પોતે ઘણીવાર પરત્વી તરફ જોયું હશે અને તેથી પોતાની સ્ત્રી કરતાં પવિત્રતામાં તે જાતે હલકા પડ્યો! પણ એ માટેય પણ પેલા “અન્યભિચારી લાવના-મય પતિવ્રત”ના કુખ્યા તો છેજ! પોતાની સ્ત્રી ગતી છે જાણીને બહુ પુત્રી ગાય છે પણ તે ધડીએ શ્રીરામચંદ્રજીની પેઠે મન-ચચન-અને કર્મથી પત્નીત્રન ધરણ કરવાને એમને વિચાર પણ આવે છે? નથીજ આવતો અને નજ આવે! એમાં નવાઇ જોતું શું છે! “હાથીના દાંત ચાવવાના જુદા અને ગતાવવાના જુદા!”

બીયારાં જ્યોત્સ્નાએન પ્રશ્નોની સાથે ન્યાયની વાત કહે છે. પણ એ જાણનાં નથી કે જુડીઓને માટે ન્યાય કેવો? એ વાત અમે જાણીએ છીએ, જ્યોત્સ્નાએન: તમે પછે-તરની દાક્ષત શું જાણો? એ બામત તો અનુભવ વગર મર્મનય તેરી છેજ નહિ મરદો દેશનું દાળદર શીટાડવાને બહાર ભાપણે કરે અને ઘેર બાપડીનું દુખ તો એનું બાપડીનું મન જાણતું ભડું! ધણી પોતાની ઓ પામે અધરામાં અરક પતિવ્રત પગાવે પણ વરની પાસે પત્નીત્રતના દેખાવની પણ વહુ આગ્ય રાખે તો તો તેને સાવ સુરખી ગમજવી. બોધ કરવાનો બધો બાપડીઓને અને ભાવડાઓ એ પ્રગણે વરતે એવી આશા ફાઈ રાખે તો તે ઉંચા આલવામાં!

એટલું સાફ છે કે બધા પુરૂષો એવા ખરામ નથી હોતા પણ ત્યારે સ્ત્રીઓ શું એની ખરામ હોય છે કે તેમના ઉપર ધણી નજવા દાગણ માટે ગામ કરે, માર મારે છે અને જીવતાં મુવા જેની કરી નાખે છે? આ જરા પણ ખોટું નથી આગી બેનપગીના જાની-અનુભવની આ હાકલ છે. પૌરટ માસ્ટરભાઈ તો એટલા માગ છે કે જરા દુષ્ટો દુષ્ટને રહી નમ છે ને કોકિવાને ઘેર આવનાંજ ગણપાડુનો મ્યાદ નથી ચખાડતું! બાપડી “ઘણીને ગમે તે હાંકણીમાં” એની જેડે પોતાને જેમ હીક લાગે તેમ સ્ત્રીએ કંઈ નેહએ-તેમાં નહિ જોવાનું વ્યાજગી ને નહિ જોવાનું એગ્યાગ્યા! દાગ્ય દાંત એાઇ થાય કે ના થાય તો મોટા ગવર્નર જેટલો ચુસ્તો! એમાં ન્યાય ને હક, કથું જોવાનું નથી. બાપડી હાપણ કરે તો તેને ચુપ રહેવાનો હુકમ થાય ને વધારે ડાહો થય જાય તો “ગેથીપાક”ની પ્રસાદી સાંધી છેજ!

હવે એક વાત સુંદરી મુખોદના પુત્ર્ય અધિપતિની સેવામાં હું રજુ કરું છું—મહા-
નય, આપ આવી ચર્ચાઓ આપના પત્રમાં અમારા કિત માટે કરો છો, એ અમે નજીએ
છીએ, આપને અમે અમારા પિતાનું સમાન માનીએ છીએ પણ નમ્રતાથી પુછું છું કે આવી
ચર્ચાઓનું પરિણામ વાંચનાર વર્ગમાં શાકું આવતું હશે, એવો વિચાર આપને આવે છે ?
સુંદરી મુખોદમાં ગમે તેતું લખાણ આવે, એ અમે નજીએ છીએ; પણ તે બધા આ-
પનાજ વિચાર છે એમ કાંઈ માની લેતું હશે, એ વાત આપને કાને આવી છે ? આપના
પેપરનાં લખાણો વાંચીને કાંઈ ધણી પોતાની સ્ત્રીને વધારે સતાવે તો તે વિષે આપ શું
ધારો ? એક હાથમાં સુંદરી મુખોદ ને બીજા હાથમાં સોંટી લઈને “મસ્ત”ભાઈના નેવા
કાંઈ અસહી જમાનાના લેખકના અભિપ્રાય વાંચતો કાંઈ માણસ પોતાની સ્ત્રીની પુજા કરે
તો તે વાત તમને કેરી લાગે છે ? એ તમે નહિજ માનો—હું પણ ના માનું; પણ એક છુટ,
ઘાતકી પુરુષ એ પ્રમાણે વરતે, છે એ હું નાહું છું. “તે” ક્વાણી સામે ટીકા ટીકીને
નેચું” ને “ઢીંકણીની સાથે તું” હમીને વાત કરતી હતી,” એવા ઉપક્રમે વરસાદ ને ઉપર
સોંટીને અમથગાટ !

હું ઈચ્છે સાચીએ કહું છું કે એમાં કાંઈ ભુલું નથી. એક ખાત્રીની દશા એવી છેજ
તો બીજીની પણ હશે. એના બન્ને દાખલા પુરાવા કવાથી મને ? હવે આપ વિચાર કરો કે
સુંદરી મુખોદના લખાણથી ને કાંઈને હું ખ યામ, તો એવા લેખ ચાલુ રાખવા એ સાઈ
છે ? આપના મામિક પત્રની સારી અમર ચલાને બદલે માફી અમર થાય, તો એવા લેખ
ચાલુ રાખવા એ સાઈ છે ? આપના મામિક પત્રની મારી અમર ચલાને બદલે માફી અમર
થાય તો તે વાતની અપને અમે લખીએ નહિ ત્યાંસુધી ખમર પણ ક્યાંથી પડે ? “અનુ-
ભવિકા”ની વાતો માટે આપ ગમે તેરી સમજણ આપો છે ને નેધિ લખો, પણ એમાં
સપાળું લખાણ મત્ય આવે છે, એમ અમારી બધાની ખાત્રી છે. અમે તો શું પણ ધરના
પુરો પણ અમજ દહે છે. વળી કેટલાક તો એમ ધારે છે કે આપના પેપરમાં ને પ્રગટ
થાય છે તે આપનાજ વિચાર છે. તેથી આટલી વિનંતિ કરી છે. ને સુંદરી મુખોદનાં
કાંઈ લખાણથી સ્ત્રીઓને પ્રગતી થોડી છુટ પણ બંધ થાય તો તેનાં લખાણ બદલવાં નોંધએ.
હેવટે હું પણ બેન બ્યોત્સનામેને કરેલી વિનંતિને મળતી થાઉં છું કે “લાઇઓ, તમારી
પત્ની તરફ ઇકાશીય દ્રષ્ટિથી કદીપણ નેરો નહિ. સહેજ પણ પરપુરુષ સામે જોશે તો,
અપવિત્ર થઇ જશે, એવો ખોટો વહેમ રાખજો નહિ. ને પુરો બધા ખરામ નથી, તો
સ્ત્રીઓ પણ ખરામ હોય નહિ. માટે ઇચ્છેથી સ્ત્રીને સ્ત્રીઓને માણસ તરીકે તો ગણો ?”

* * * પવિત્ર “મો. નાની” બહેનનો લેખ વાંચીને બહુ ખેદ થાય છે. પરંતુ એ બહેન
લખે છે એવા અધમ પુરો પણ રહ્યા નથી, એ સન્તોષની વાત છે. સુંદરી મુખોદનો
કાંઈ લેખ વાંચીને એક પણ મનુષ્ય બગડે, એમ બનવું સંભવિત નથી. છતાં એટલું તો
સ્વીકારવું પડે કે આ પત્ર અથવા બીજા કાંઈ પુસ્તક અથવા પત્રના એકાદ લેખનો કાંઈ
દુષ્કર્મ શુદ્ધિપૂર્વક ખોટો અર્થ કરવા માગે તો તેમ કરી શકે. તહેમાં આપણો ઉપાય નથી.
ગીતાનું નેવા વિશિષ્ટ ધર્મગ્રન્થનાં વચનોનો પણ દુરુપયોગ થતો નેચો છે !

“પાપ ખડું ?” એ પ્રશ્નના નિર્ણય અર્થે સુંદરી મુખોદમાં ને લેખમાળા પ્રક

યત્ર છે, ત્હેનું હાર્દ "સૌ. નાની" બહેન માંત્ર એકજ દ્રષ્ટિથી લુપ્ત છે, એટલું જ નહિ પણ અન્ય લેખક બંધુઓનાં લખાણને પણ તેઓ જે પરિણામ આપે છે તે સામાન્ય દ્રષ્ટિએ અસંભવિત લાગે. એ બહેનને જણાવવાની જરૂર છે કે શ્રીયુત નરહરિલાલ તથા શ્રીયુત "મસ્ત," એ બંને લાક્ષણિક ઉચ્ચ દેખણી લીધેલી છે, તેઓ વિચારશીલ વિદ્વાનો છે, અને "સૌ. નાની" બહેનના કરતાં નવીન કાળમળની ગતિથી ઓછા પરિચિત નથી.

ગૃહ કુટુંબ અને સમાને નીતિના બંધારણને લગતી ચર્ચાને સુન્દરી સુખોધ જ્યાં "શ્રીઓ અને કુટુંબીજનો માટે પ્રગટ થતા પત્ર" માં અત્યંતજન ગેળવવા સંપૂર્ણ અધિકાર છે. "સૌ. નાની" બહેન જો આ પત્રના એકાદ વર્ષના બંધા અંકે જોઈ જ્યાં કૃપા કરશે તો એમની ખાત્રી થશે કે અમુકજ પ્રકારના નહિ પરંતુ સર્વ પક્ષના વિચાર અને અભિપ્રાય અહિં સત્કાર પામે છે. ખરું તત્ત્વ શોધવા માટે વિચારનું યોગ્ય મન્યન યુગ્મ જોઈએ અને એવા પ્રકારની ચર્ચાને માટે જ મધ્યસ્થાન જોઈએ તે સુન્દરી સુખોધ પૂરું પાડે છે.

છતાં પણ "સૌ. નાની" બહેનનો મહોરો ઉપકાર થયો છે કે એમણે આવી ચર્ચાનું અણકાપ્યું પરિણામ આપણી સમક્ષ મૂક્યું છે. એ વિષયમાં તો આપણે એટલુંજ શી પ્રજ્ઞને પ્રાર્થીયું કે એવા દુર્જનોની દુષ્ટતા તે દયાળુ પિતા ઓછી કરે. આશા છે કે આવી ચર્ચાઓના સંબંધમાં લખાણ કરતાં "સૌ. નાની" બહેને રજુ કરેલું પરિણામ પણ લેખક પોતાના હાર્દમાં રાખવા કૃપા કરશે.

અનુસંધાનમાં લેવામાં આવતા લેખો વિશે મને વારંવાર પત્રો મળે છે. તેમનાં લખાણનો, વર્ણનનો અથવા હકીકતનો કાંઈ ભાગ કદાચિત્ કાંઈ ગુન્યમને લાગુ પડતો જણાય તો ત્હેમણે કૃપા કરીને એમ ધારી લેવુંજ નહિ કે એ પોતાના વિશે લખાયેલો છે. બલકે એમ માનવું જોઈએ કે સંસારમાં આવી વસ્તુઓ તથા ખતાયો અતિ સાધારણ છે. "પાપ ખરું"? એ ચર્ચા ઉભી કરનારો મહેલો લેખ પ્રગટ થયો, ત્યારે મને બે જુદાં જુદાં સ્થાનમાં રહેનાર ગૃહસ્થોના પત્ર મળ્યા હતા. તેઓએ એવી ફરિયાદ કરી હતી કે એ લેખમાં પોતાની ખાત્રી હકીકત બહાર પાડવામાં આવી હતી. આ ઉપરાંત, એ વાર્તાના લેખક સ્વર્ગસ્થ બાઈ કંચનલાલ વાસુદેવ મહેતા, (ખી. એ. એલ. એલ. ખી.) જેમના અક્ષણ અવસાનથી ગૂઢગતને એક સાદિત્ય ગ્રેમી સરકારી પ્રવૃત્તિ મોટી પ્રેરણા છે તેઓને તે પત્રો વંચાવતાં ત્હેમણે મને ખાત્રીપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે તેઓ એ બેમાંથી એક પણ ગૃહસ્થને ઓળખતા નહિ હતા એટલુંજ નહિ પણ ત્હેમણે નામ પણ કદિ ખેલાં સાંભળ્યું નહિ !

સુન્દરી સુખોધમાં પ્રગટ થતા લેખોમાં દર્શાવતા અભિપ્રાયો સાથે આ પત્રનો તત્ત્વી સંબંધ નથી તેમજ તે માટે તે જવાબદાર નથી. કાંઈપણ વિચાર અથવા અભિપ્રાય તેની સહી સાથે પ્રગટ થાય ત્યારેજ ત્હેનો પોતાનો માનવો એ વિનંતિ છે.

અવલં કર્મની કહાણીઓ:

એક હિન્દુ જ્ઞાતિનું ચિત્ર

યાને

દુઃખી સવિતાંગૌરી:

લેખક:-રા. રા. રણછોડલાલ પુરસોતમ.

(૧)

હિન્દુ સંસારમાં પ્રાધાન્યપદ ભોગવનાર જ્ઞાતિ રંગભૂમી પરનાં પાત્રોના અભિનયની અવધી છે, તેમણે રંગ ભેરંગી ચિત્રો ચીત્રી જનસમૂહ સન્મુખ મુક્યાં છે. આવું સમાજ સુનોને હુદનાર એનાં ચિત્ર “શુન્દરી સુમોદ” પત્રદ્વારા હિન્દુ જ્ઞાતિજનો સન્મુખ મુકતાં લગ્ન આવે ખરી હિન્દુ તેમને તો હામ્ય, વિનોદ, આનંદ ને મજા મળશે. આથી નિશ્ચિત છે કે માંદગા વિચારના દામોદાના અદાનની સીમા નથી.

હરિ પ્રસાદનો જન્મ એક સાદાશુ જ્ઞાતિના ગ્રામમાં ને આગેવાન ગૃહસ્થને ઘેર થયેલ છે. તેને એક પુત્ર ને એક પુત્રી રત્ન છે. તે જ્ઞાતિમાં જુના વિચાર, રીતરીવાજ, રૂઢીઓ ને અવનવા પ્રમંગીનું ચરણ લેનારાનો અભ્યાસ કરનાર પૈકીનો એક હોવાથી સમયોચિત સુધારા કરવા તેને બીવકુલ રૂચતા નથી. તેનો સિદ્ધાન્ત એવો છે કે -છોકરીઓને જ્ઞાતિનાં કહેવાતાં કુશીન કુટુંબોમાં પરણાવવી ને છોકરાના લગ્ન પ્રસંગે કન્યાના પિતાને બે થી ત્રણ હજાર રૂપીઆની સારી રકમ આપવી અને જ્ઞાતિના ખરા યા ખોટા બહેવાર ને મેળાવણમાં પાટપર મેસી લાગા લાંગા હાથના ચાળા વડે પોલાઈની ખુબીઓ રમી. ગ્રામ્ય વાતોમાં કુશળ ને મીઠાજનના ખા, હોવાથી અન્ય જ્ઞાતિજનોની વાત તેમને તીખાં મરચાં જેવી લાગેલી. એટલુંજ નહીં પણ તે જ્ઞાતિમાં વર્ગ વર્ગ વચ્ચે કુમંડની હોળા સળગાવતો હતો. તેની છોકોતેર પેઢીમાં કેાઈએ છુટાપણનો વિચાર ક્યો નથી. વેરીચાળ કરવામાં તેઓ મરજી મુજબ વર્તતા. કહેવાતાં કુશીન કુટુંબો સિવાય વિદ્યા, ધન, તથા વરના રૂપ ગુણ જોવાનું તેમને કમ નહોતું. મોઢા માગી પહેરામણી આપવી, જન તેડવી, ને તેમના જેવા બાઈ-બંધોમાં બાઈ ખવડાવીને વાહવાડ કહેવેવાવવી, એ તેમના જીવનનો કમ હતો. આ પ્રમાણે કુશીન કુટુંબમાં છોકરીનું બાળવગ્નરૂપ બનીલન કરી, દ્રવ્યનો હોમ કરી, ફલાતા હતા.

તેમની સ્ત્રીનો એક અદ્ધર પણ તેમણે માન્યો નહીં હવે ખર્ચ વધુ, મોંઘવારી, ને છોકરીનું આયપદ, કર કરીઆવર, ને રીતિ આપવામાં તેથી તે દિનપ્રતિદિન ગરીબદશમાં આવી પડ્યો. છોકરાને સાત કન્યા મોંઘવા નિકળ્યા, તેમાં ત્યાં ત્યાં પાછા પડ્યા. તેમને કંઈ માર્ગ પસંદ પડતો નથી. કન્યાનો બાપ બેથી ત્રણ હજાર માગે તે મગે નહીં તેમની રિયતિ તેમને ખાવા લાગી તોપણ વિચારો ફરતા નથી. તેમની પત્નીએ બધી વાત બાપી

ને ઘરમાં દરરોજ કલેશ ને કલ્યાણ ઉત્પન્ન થયા ! હરિપ્રભાદના મનમાં દરરોજ આનો આ વિચાર થવા લાગ્યો. અન્ય કંઈ સુઝે નહિ—આવાનું લાવે નહી. પણ દરીદ્રતામાં સપડાએલાથી શું થાય ?

(ગીતિ.) કુલીનતા કલીયણતા, ધન્ય પુત્રને વશ યાતિ દેખી,
મોહ મંત્ર પુત્ર જપતા, બે એ માણે મોજ મધુર કેવી;

૨

જેઓ રૂઢી, અંધશ્રદ્ધા, સાંકડા વિચાર, દાંમીકતા ને ખાલચારને લીધે લુનાપણમાં ફસાઈ ગયેલા છે, તેમનાથી કાંઈ થઈ શકતું નથી. માત્ર યથા સ્વચંદનભારવાહિ ભારસ્પ વેત્તા ન તુ ચંદનસ્પ એ કહેવનમાં કહ્યું છે કે “ ગધેડા જેમ ચંદનનાં લાકડાં ઉચરી નેતો હોય તોપણ તે ભારજ ખેંચી જાય છે અને ચંદનની સુગન્ધનો લાભ લઈ શકતો નથી તેના જેવા છે. પરિવર્તન કેવું થાય છે તેનું લેખને લાન નથી. ન્હાના ટાકા સાધારણ સ્થિતિના પણ કલીયણ છે, તેને દરજ્જામાં બે દીકરા છે. જેટ પુત્રનું નામ મણિલાલ, જેનું લક્ષ હરિપ્રભાદ ભટ્ટની પુત્રી સવિતાગૌરી સાથે છે. ન્હાનાલાલનો મુખ્ય આધાર પુત્રવધુના પિતાના દ્રવ્ય ઉપર છે. મણિલાલની માતાનું નામ ગંગા તે. હતું. ડીન્દુ તે યુષ્મ ગંગા નહોતી, પાપગંગા હતી. ગંગાનો સ્વભાવ ઘણો કડક છે. અમર્મ દરવામાંજ સમજતી. દરમુ આવાનું ગમતું. આથી પુત્રવધૂ સવિતાગૌરી તેનાં મેણાં ઠેણાં મારવા ભોગ લઈ પડી હતી. તેને તે ખાંભણી ખાંભણી કહી કુટી ખરતી. જાણે પોતે તો કાંઈ ખીછળ ન્યાતની હોય નહિ ?

તે વારંવાર આપપદ ને અખાખની વાત કરતી. સવિતા સથળું સહન કરતી પણ કુટીબ ગંગાખાઈના ખસેલા પિત્ત આગળ શાણી સવિતાગૌરીની સહનશીલતા ક્યાં સુધી ટકે ?

ગંગા—અલી વહુ સવિતા—આટલા બધા દિવસ યથા પણ હજી ત્હારો ખાપ હમારો અખાખ પતવતો નથી તેનું શું કારણ ? દેવાળું બેવાળું કાચું છે, કે શું ?

સવિતા—ત્હમે ત્હારા પૂજ્ય સામુ છો. માતા સમાન છો. આ વિષમ કાળ જાય છે તે ત્હમે જાણો છો. હમારી સ્થિતિ જાણો છો. છતાં હંમેશાં આનું સ્મરણ ચા સારું કરાવો છો ? સ્થિતિ સુધરે બધું પતવી દેશે.

ગંગા—ત્હારા ખાપની તો સ્થિતિ કદાપી ના સુધરે અલી ખાંભણી આવાં ટાપવાનું ત્હારે શું કામ છે. ત્હારી ડાહી ડાહી વાતો મેલી આજ સુધી ત્હારા રૂ. ૫૦૦) માગતા નીકળે છે તે પતાવી દેવા ત્હારા ખાપને કહે નહીં તો આજથી આવાનું બંધ. હમે તો કલીયણ સમજીએ ? ?

સવિતાગૌરી—(ધીમા સાદે દહેલા લાગી) માતાજી, જરાક શાન્ત પડો. ગાપ તપને કોષને એક પાલુએ મુકો. ત્હમારી કલીયણતા વિશે હમને બહુ માન છે પરંતુ તે સાથે હમારા કષ્ટનો વિચાર છે, ખરે ત્હમે કળયણની લાકડી છો, યાતિનું ગૌરવ છો, ત્હમારાવડે

જાતિ જોઈએ ત્હમારા ઉપર હમારા આધાર છે પરંતુ ત્હમારું બધું શીર્ષ મ્હારા જેવી દુખી ઉપર દાખવે છે. ને કમાઈ કરતાં છુડાં કર્યા કરવા નૈવાર થયા છે એ ધણી શાન્તની વાત છે. હું ત્હમારી આટલી આટલી, દયાઈ ચંપાઈ ને રીમાઈ રહું છું છતાં મ્હારે શીર કષ્ટ પડવામાં ત્હમે બીજું દયા બાંધી નહીં તો ખરે હું નીરભાગી છું કે ત્હમારે ખારણે આવી.

ગંગા-બાંધી માળી બાંધણી, ચણી ચણ કે શું આટલું બધું બોલતાં ક્યાંથી શીખીને દબે એક શબ્દ બોલીશ તો ત્હારે માથું ફેડી નાખીશ ” મિચ્છારી સતિ શાંત બેસી રહી તેને દિવસમાં અઠ વખત આવતું. સનિતાના દુખનો પાર નથી ! તેના પતિ તેની માતાના વિચારને, મળતો હતો એટલે સનીતાનું દાણ સાંભળે ‘ઉનડું’ માના કહેવાથી દિકરાએ પનીને તેને પિયર કાઢી મૂકી !

(૩)

‘હજારો ગુનામી સાદાને લીધે મરદના કરતાં મેંકડો ધણી વીધવાઓ વધની જાય છે અને લોકોમાં પશ્ચીમની રીત પ્રમાણે છુટાપણ વધતું જાય છે ને તેથી કુટુંબમાં રોડેડ બોઠો થતો જાય છે ને ખરચ વધનાં જાય છે છતાં વીધવાનું દુખ લાગનાર જનો જાતિ રંગભૂમીપર દેખાતા નથી ને કાંઈ પ્રયત્ન કરેતો જાનિ સમુદનું અતાન તેને ઢાંકી દે છે. “કર્મ્યાવિકર્ષ” તથા વરવિકર્ષ ” ને શાસ્ત્ર વિરહની વર્ગા વર્ગીને લીધે વાંઠાની સંખ્યા વધે છે, તે દુર કરવા લાગના વળગતાઓ પગનાં લે છે. પણ વિજય મળ્યો હજી સુધી માંમળ્યો નથી.

સવામાઈ ને કામાઈ કાઢાએ પોતાના વર્ગની ગિતિ સુધારવા મદાન પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમાં હરિપ્રમાદ ભટ ને તેમના જેવા કુળીય ને મિથ્યાશિમાનીની સંમતી મેળવવાની આડી છે હજી હરિપ્રમાદની મુજ નીચી નથી નથી તેમની સમક્ષ વાંઠાનું દુખ રાજવાની યોગ્યતા રત્ન કરવામાં આવી છે તેમને પોતાના વર્ગ માથે લગવાનું મન થતું નથી તેમણે એકાગ્રમાં લગવાની ના કહી એટલુંજ નહી પણ પોતાના લાગના વળગતા માણુઓને પણ તેનાં દુર કરાવ્યા; આથી સવામાઈએ હરિ પ્રમાદને “કશું ભાઈ, ત્હમે આપણા વર્ગનાં દુખ જાણે છે તે નિવૃત્ત કરવા આપણે કદી” કમવાની છે એકા એ આપણા શ્રેયનું સાધન જોઈએને વાંઠાવતની દિશામાં. મુકર કરનાર ગુરુએ ત્હમારા જેવા ગદ્ગદ્યો ભને તો કાર્ષ સત્વર થાય એમ છે”, આથી હરિ પ્રમાદે કશું “ભાઈઓ, ત્હમારો વિચાર મને બીનકુવ રૂચતો નથી. ત્હાર ગમે તેમ થાય પણ મ્હારે તેમ કરવું નથી. છાકરો કુંવારો રહે તો મુઓ વચ જાય તો; અસારથી છાકરીઓને દુખ પડે તો ભલે પણ ત્હમારો રસ્તો મને તો બગીસગાન લાગે છે” કાલાઈ કાઢા બોલ્યા “ભાઈ હરિપ્રમાદ ત્હમારે મને તાળાં મારવા છે છાકરાંને વડિ રાખવો છે. છાકરીઓને દુખવડમાં હામની છે, બીજાગે થયું કે, ત્હમારે આકડો નરમ પડતો નથી ને જોડી કુલીનતા-કળવણતા, કલીની પ્રત્યક્ષ મુતી પર મોહ રાખે છે. એ કુલીનતાએ પોતાનું શીંગ જોયું છે, ને બિચારીશ્રી બમી વિદ્ય, તર્પ, નેન્ધન, જોઈ ચીથરેદાવ નામની લ મટી રહી છે. તેની જોડી મોહનીમા ફસાઓ છે ત્હમાન જેવા અગાનીઓએ જાતિનું સત્યાનાય વાગ્યું છે.

(૫)

જેમનાં મનમાં અનુભવોનું કલ્પણની ભાવના ઉર્મિ રહી છે તેમની સાથે ખેડતાં પાપી મનુષ્યોનું પોત્રીયન થયે છે. પણ દુઃખ એ મનુષ્ય માત્રનો ગુરુ છે, નવીન માર્ગ દેખાડે છે. આટલું આટલું દુઃખ પડ્યું હવે મર્થાદા ક્યાં સુધી ટકે! “પિતા પુત્ર વચ્ચે ધણી ધણીજાણી વચ્ચે વલ્લાદ યવા લાગી” ઘર ઘટે ઘર નય “તેનું યવાનો મંભવ આવ્યો. છોકરાએ કહ્યું ‘આપા હજી કાકાના, મામાના, મારીના, કુર્ષના, બાર્ણના છોકરાં પરજીવવાને’ હોય તો લાવી રજી કરો, છોકરીને પરજીવની નાગા યજ ખેડા ને હમને કુંવારા રાખ્યા. છોકરાં પરજીવવાની રસ્તા હાથમાં આવી એટલે રાજ યજ ગળા તમે તમારા મનમાં શું સમજો છો એક લાત મારી બહાર કાઢીશ તમોને સત્તા આપી કેવો? મર્થાદા રાજીએ ત્યાં સુધી રહે હમે આટલું આટલું સહન કરી ખેડા છીએ. પણ તમોને જગ લાજ નથી આવતી કેમ? તમને બધું ખોટું પડે છે. પટલાઇઓ ડાલતાં લાજ આવે છે કે નહિ? કે નીરવજ છો જાણ બદલાયું પણ તમે તો મુદજ રહ્યા, જાઓ દવે-હમો તમારું માનનારા નથી.” એમ કરી છોકરાં આવ્યો મયો, હરિપ્રસાદથી કંઈ જાણ દેવાયો નહી. વળી તેમનો જો રોજ મેણાં મારવા લાગી, છોકરાને કુંવારા રાખ્યો. પીતરાઈઓમાં શું મોહું દેખાડીયું? લોકો તો મને મેણાંમાં મારી ચુકી ખાય છે. મસ્કરીઓ કરે છે. દાંસી કરે છે. છોકરાંએ નવીન માર્ગ શોધ્યો નથી જાણિ જમાવવાનો વિચાર કર્યો, જેને જોવા વિચારમાં લાગ્યું હોય તેવાને બળવા દીધા, નાતને જોમ કરવું હોય તેમ કરે. જે નાન કુનારાનાં દુઃખ સાંભળતી નથી તે નાત શા કામની? જે નાતને હમારી બીયકુલ દગ્ગર નથી તો હમારે પણ તેની દરકાર લઈ કલ્પણી સાતિના છીએ એટલું કહેવડાવાની ખાતર કાંઈ દિવસ લોચો ખાવાની ખાતર “મારા સાડ શ્રાવક યવાની ખાતર હમે સાતિમાં ખેગી રહેવાના નથી. મને તો ગૃહસ્થ કે યોગી-લાગી તો યવાનું નથી. ત્યારે ગૃહસ્થાગમકથી દરજ કેમ ના અદા કરવી! વાંદા ગેગી રહેવાની જરૂર નથી. જેઓ કુંવારા રહેવાનું કહે છે, તેઓ ખાવવા-નિર્મામ-સ્વાર્થી ખવવા છે. યા તો અનીતિમાં પોતે પડી બીજને પાડનારજ હોય છે. તેણે એક છુદું મંડળ સ્થાપી બીજ સાતિ જમાવી. હવે તો હરિપ્રસાદ જાડના દુઃખનો પાર રહ્યો નહી તેની લાજ આવજુ ધન્ય, ધાન્ય-સર્વસ્વ ગયું. તેનું હલ્ય બગી ગયું. સ્ત્રી ગુજરી. ગમ અંતે. ને. મં-ગાસી. યોગે. ને. મમમાં. બેઠો.. મંદીયું એટલું આજ. મને આવા પેટમંડ સંન્યાસી ગૃહસ્થાગમમાં સાતિજનોને કેટલાં દુઃખ દે છે. ને સમાજને કેવો ધક્કો પહોંચાડે છે. અને અનીતિને કેટલું ઉત્તેજન આપે છે. તે જોવાનું છે.

(૬)

જેઓ કેવને સ્વનંત્રતા અપાવી શકતા નથી, અપેનો દીલાં કરી શકતા નથી આ-ગળ વધવામાં મદદ કરતા નથી, જાનનાં બીજ ગેગી શકતા નથી, દુઃખમાં લાગ-લેઇ શકતા નથી. પાપ કરતાં અટકતા નથી ને ઇશ્વર ભાવના જમાડી શકતા નથી તેઓ મંસા-રમાં જુલા જન્ય ગુમાવે છે. કાળને પ્રભાવ કેવો છે તે જાણવો જોઈએ.

કાળને પ્રભાવ, સમયનો પ્રભાવ, નથી અજાણ્યો. (૨)

રહેતા નીરા દિન સુખી જોજે એ જાણે.
 સમજી ખૂખી એથી ત્યાં વહે છે,
 મીઠી અનીલ લહેરો ત્યાં વહે છે,
 કાજ વિરલે એ પીછાપણે, પીછાપણે—કાળનો.

હવે હુરીપ્રસાદનો પુત્ર પ્રભાશંકરને તહેની પત્ની આનંદ કરે છે, તેમની ગાતિમાં કુલીન—અકુલીનનો ભેદ નથી. વર્ણાશ્રમનો ભોગ થતો નથી. સધળાં કુટુંબ આનંદ કરે છે. તેમની સારી જાપ ગાતિ ઉપર પડી છે જેથી ગાતિનું સુકાન બદલાવાનો સમય આવશે એમ જણાય છે. મોટી નાતના પ્રભાશંકર પ્રતિસ્પર્ધિઓએ તેને નિચે ઉથલાવી પાડવા ધણા પ્રયત્નો કર્યા પણ તેમનું આશ્ચર્ય નહીં. ને જળ નરમ પડ્યું. કંઈ વિરોધ થતો નથી ઉતરું તેમની સાથે સીધી યા આકતરી રીતે વહેવાર ચાલુ રાખ્યો છે, પ્રભાશંકરને એક પુત્ર ને પુત્રી રત્ન છે. તેનું યોગ્ય વય લગ્ન કર્યું છે. તેઓ સુખી દલાડા કાઢે છે. આવા સમયને મેતી ચાલવાનો પ્રભાવ છે. તે સર્વના જાણવામાં આવશે તેમ છતાં ના ચાલું હોય તો નાહકના વંશચેદન કરવું હોય ને તેમાં મળ માણવી હોય તો ધારામાં પડે; હમારે કંઈ લ્હરકાર નથી પણ એટલું કે આ ગાતિનાં સર્વે જોડાં કુશળ રહો ને શ્રીદરિ: પરમાત્મા ત્હમારું અજ્ઞાન કાપે, જ્ઞાન આપે, ત્હમોને શુભ માર્ગ તરફ દોરે. એજ ધતિ શીજી.

૬

મન મેળ વિના મારું મુરખાવું.

લેખક:—શ્રીયુત્ “સદાનંદી”

પુત્ર પ્રાપ્તિ એજ સંસારનો છોડા, અને પુત્રી પ્રમત્ત એ પુર્વ જન્મના પાપોનું કાટી નીકળવું, એવી આ સંસારમાંનાં ઉચ નીચ, રાય રક, ગરીમ અને તવંગરમાં માન્યતા હોય છે, અને ત્યારે એવું અનિષ્ઠ પરિણામ નીપજે છે, ત્યારે તે માન્યતા દ્રઢ થાય છે.

મારા પિતા મોટી ઉંમરે પરણ્યા હતા, એટલે સાધારણ રીતે પુત્ર રત્નની એમને આકાંક્ષા રહે, તો તેમાં નવાઈ ગણાય નહીં. પણ “આદર્શો અધુરા રહે, દરિ કરે સો હોય.” એ અનુસાર કર્મવશાત્ એમને લક્ષ્મીનાર્થ, એટલે પારકા ખનની પ્રાપ્તિ યદ્ય. આશા અમર છે. એક પુત્રી મદ્ય. તો ખીન્ને પુત્ર થશે એ આશામાં ને આશામાં કાળક્ષેપ થવા લાગ્યો પરન્તુ સદગત મણીલાલ નજીઆઈના “કંઈ લાખો નિરાશામાં અગર આશા છુપાય છે” કથનને, આ વખતે તો જુલું પાડય મેં જન્મ ધર્યો. એક પથરો ખુંચતો હોય, ત્યાં ખીન્ને આની પડે; વધારે જ ખુએ. અને તે ખુંચવાના કારણમાં, મારા પિતાની મોટી થતી ઉંમર અને યોગ્ય વરતી રિકર એ દર્તા. એક વધારે પડતી હોવા છતાં, હું મારાં માતૃપિતાને ગાણુસની ઝોળના દેદપાટ, અને મારા પત્નીના પુત્રાના પગલાંને લઈ, પ્રિય થઈ પડી હતી.

આક નવ વર્ષની વૈ, પૂર્વના રણાનુબંધને લઈ, હું મારી માતાના, એક નીકરના

સગીને ત્યાં રહેતી થઈ, અને ત્યાર પછી તે પરણતા સુધી હું ત્યાંજ ઉછરી એમ કહું તો ખોટું નથી. મારી તે સગીને મારા ઉપર એવો પ્રેમ હતો, કે હું મારાં માતાપિતાને બૂલી ગઈ હતી; અને મને પણ સંપૂર્ણ ગોડી મથુ હતું. હું એમને મારી માથી પણ વધારે લેખતી હતી. એમની તાલીમ નીચે માનસિક કેળવણી ઉપરાંત, મને ગૃહકામની પુરી માન્યતા મળી. એટલુંજ નહીં પણ હું તેમાં પાવરથી થઈ. આ સાથે નીતિ રીતિ અને ધર્મના અંદાજે પણ મારા મગજમાં રોપાયા. દરેક ગ્રીષ્મમાં ઇશી ન જવાના અને મારા દમમુખા સ્વભાવને લઈ, સહુ કોઈ મને સદાનંદી કહી બોલાવતું, કેટલીક વખત મને પોતાને પણ એમ લાગતું કે મારું આ ઉપનામ બરોબર બંધેબેસતું છે.

આવી રીતે ચાર પાંચ વર્ષ આનંદમાં ને આનંદમાં વીતી ગયાં. અને ચારે તરફથી મને પરણાવવાની વાતો ચાલવા માંડી;

માતા પિતા, પુત્રીનું કદિ છૂંદે ઇચ્છતાંજ નથી. તે તો તેને સાડે, સાંઈ ઘર અને સારો વર જ લુએ છે. મારે સાડે પણ મારાં માતાપિતાએ, એ બંને બાજેતો ઉપર લક્ષ આપ્યું હતું. ઘર શાંતિમાં પૈમે ટકે સુખી ગણાતું હતું, અને વર સંમોલનને દેખાવડો અને વિદ્યાર્થી હતો. હું ઉમ્મરે નાની હતી, તોપણ અવારનવાર ઘરમાં થતી વાતો ઉપરથી સમજતી હતી કે જે ઘર જેડે મારો જીવગીતો સંતોષ બંધાવવાનો હતો ત્યાં જ જો માનસિક દરજ્જે હું પહોંચી હતી તેનાથી એક પગથિયું ચડવાને બદલે મારે ઉતરવાનું છે, પણ કાંઈપણ બિગાડ વર્તે એ સ્થિતિને અનુસરતાં ચવાની મારામાં શક્તિ હોવાથી મને એની આગ્રી શીકર નહોતી. જે કે મને કાંઈ કાંઈવાર વિચાર થતા કે અત્યારની મારી શારીરિક, અને માનસિક કેળવણીની અવધી તો નહીં હોય ?

સંસારમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ અને ઉચ્ચ વર્તનને પરિણામે આપોઆપ દેવનો જન્મ થાય છે અને તે દેખ કરનારા, સંગાંતકાલાં, શાંતિલાં અને ઝોળખીતાં પાળખીતાં શિવાય ખીજું કાંઈ હોતું નથી. મારાં તે સર્ગા ગિચારને પણ તેવુંજ હતું. મંસારની કુચળી છોડી, ઘરમાં બેસી હરિજનન અને સુશિક્ષણમાં વખત ગાળવા છતાં, એ બત્રીશીએ ચડ્યાં હતાં; એટલે લાગ આવે એમને પગલાવામાં, સહુ કોઈ રાજ હતું.

પરવશ પહેલાંજ મને પોતાને ઘેર બોલાવી લેવાનો, મારી માતાને મારા અસુરપણ તરફથી હુકમ થયો હતો. કારણકે એમની દષ્ટિથી સુધરેલા અભગાપણા, ન્યાયકાર ધરની અંદર ઉછરતી છોડરી, આપણા ઘરને લાયક નહીં રહે એમ એમનું માનતું હતું. અને એક વાર મારો વિવાહ ફોક કરીને પણ મારાં નમ્ર માણસીને ડારો દીધો હતો. જે કે તેવખતે તો અને લેવાની એમની સંપૂર્ણ મરજી હતી એમ માફ માનતું છે. આમ છતાં 'હમારે કાંઈ ગરજ નહોતી હમારે તો એક કરતાં એકવીસ તૈયાર છે પણ પરાણે ગજેશ્વગગાડે ત્યારે કાંઈ ના કહેવાય છે' એવાં એવાં વચને સાંભળીને પણ ન્યાં હું ઉછરી હતી ત્યાં એ બોલાએ, પોતાને લઈ માફ બગડે છે એ આલેખને દૂર કર્યો.

માફ ભવિષ્ય ન બગડે તે ખાતર આ બનાવ પછી મને મારી માતાને ઘેર મોકલી દેવામાં આવી. હું ગઈ, પણ મારા જીવને દુઃખ થતું હતું. જે મને પૂજવામાં આપ્યું હોત તો હું ના જ કહત, પણ મોટાં કરે તે ખરું.

મારી કુમારીકાવરયા બદલાવાનો દિવસ નહીં થયો, અને હું પિપરિયાની મઠી સાંસરીયાની યદ્ધ. મારા ઉપરની તેમની હકુમતનો અહીં અંત આવ્યો, અને હું પરવસ પડી. તેની સાથે લગ્ન પ્રસંગમાં, માખી છીંકી ગઈ હતી. મારી અંતઃકરણપૂર્વક સલાહ છે કે કાંઈ નોંંકણાં ન ગારો. નોંંકણાં ગાવાનો મૂળ આગ્રય હાસ્ય વિનોદ છે. એક બીજાને લગ્ન દ્વારા બાધિલા સંબંધને દંડ કરવા ખાતર એ મીઠી મગક કરવામાં આવે છે પણ વિપત્તિ બી રાખનાર એના જેવી બીજી કાંઈ મીઠી નથી. કારણકે, જે સાંસરીયા અને કાંઈ છોકરી લામ ગયાં, તેથી અમે ઉચાં ને છોકરીના માખાપ નીચાં, માટે હમારી તેમણે તો ડગલે ને પગલે ખુશમત કરવીજ નોંંકણે, એમ સમજાતોં હોય, તે હાસ્યવિનોદને કટાક્ષની દૃષ્ટિથી જોયા વિના રહેતાંજ નથી, અને કલેશ કરી, કરાવીનેજ સંતોષ પામે છે. લગ્નની મારી બાધ્યા રનેદને ધાડો કરવાને બદલે, દુરમનાવટ ખેડીએ છે. યદ્ધ પડી તો છીંકતે છીંકું પડવા માંડ્યું. હસ્તમેળાપ થઈ ગયો, એટલે વરવાળાના પગમાં જોર આવ્યું. ખુંદાય તેટલું છોકરીવાળાને ખુંદવા નિમ્મય થયો. એક જે દિવસ નહીં, પણ હાંડગીબર રીસામણાં મનામણાં શરૂ થયાં. મારા બાધિખના પગલા તેમની હામની વર્તણૂક ઉપરથી પડવા લાગ્યા. આજ મારે સાસરે જવાનું હતું. જેની જોડે હાંડગીનાં સાટાં થયાં હતાં, તેને મળવાનું હતું. એવી કંઈ સી છે, કે જેને પોતાના પતિને મળવાનું મન ન થાય ! જે કે એક બીજાથી તદ્દન અલગ હોય છે, એક બીજાનો સ્વભાવ મુદ્દલ જાણતાં નથી, એક બીજાને કદી મળેલા હોતાં નથી, માત્ર મહેરોથીજ ઓળખતાં હોય છે. પરંતુ જે અણધાર્યું આકર્ષણ પતિ પત્ની વચ્ચે થાય છે, તે જન્મ આપનાર માતા પિતા, અને છોકરાં વચ્ચે પણ થતું નથી. આનંદના હિદયમાં હિઝાળા મારતી હું, સાસરાવાસી થઈ. જે માતાપિતાએ પરતંત્ર પુત્રને, ધરતી, કુળની અને સ્થિતિની આગર રાખવા ખાતર તેને પોતાની પાંખે હડવાની શક્તિ આવ્યા પહેલાં માત્ર પોતાની લ્હાણુ ખાતર પ્રવૃત્તિઓ હોય, તે માતા પિતાને પુત્રવધુને કેવળતાં આવડતું નોંંકણે. અને તોજ તેમની લ્હાણુ પુરી થઈ કહેવાય. પણ જેણે પુત્રને માત્ર દલાલ બનાવો, પોતાનું વેર વાળવા જે વડુને ધરમાં આણી હોય તેના અંત કદી પણ સાસરે આવતો નથી, એવાં ચોડાંકજ સાસુ સસરા હોય છે, કે જે પોતાની પુત્રી અને પુત્રવધુમાં સરખી નજરે જોતાં હોય. અરે ! એટલુંજ નહીં પરંતુ વડુનાં પગલાં ધરમાં યયાં પછી પોતાના પુત્ર પ્રત્યેની તેમની વર્તણૂકમાં આમમાન જાળીનેતો ફેર પડી જાય છે. ત્યારપછી, તેને વડુનો યદ્ધ ગયેલો માનવામાં આવે છે. જે પુત્ર હજમતના પૈસા સાડ પાપ પાસે માથું ખાંડેજતા હોય તે વડુની વારે શી રીતે ધાઈ શકે ? એને બિચારીને કરમે તો શુભામગીરી જડી હોય છે. વડુ ધરમાં આવે ત્યારથી સાસુજીથી તો એક પાણું પણ ન લરાય, જે કે પોતાની પુત્રીને તો તેને સાસરે તરફોડ કરવાનું શીખવનાં હોય. વામણું વાસીંદુ તો કે વડુને ! ચુલો કુંકેલો તો કે વડુને ! દીવાળતી તો વડુ કરે, એમાં નવાઈજ શી ! અને રાત્રે સાસુ સસરાની પચારી ન કરે તો તો પછી પોતાના માખાપમાં અને સાસુ સસરામાં ફેર ગવરેજ કહેવાય ને ? આટલે વર્ષે હથેરે હાંડગીનો યાક હિતારવાનો પ્રસંગ આપ્યો, તો પછી વડુની લ્હાણુ કેમ ન હો !

હવે તો હું સાસરાની યદ્ધ, એટલે પતિ જે નાના હતા તો પણ પતિનો ખરો ફરજનો, મારાં સાસુજ તથા સસરાજ ભોગવનાં હતાં. પરણી તો હી બીજાને, પણ આખ

એમની જોઈનેજ મારે આવવાનું હતું. હવે પ્રસંગમાં, જે રીસ મારાં માસુ સસરાને ચડી હતી તે ખતાવવાનો ખરો વખત હવેજ આવ્યો હતો. મારા સુહાગ્રે, મને મારાં માત પિતાનું ઘર તો તમવવામાં આવ્યું નહોતું, પણ ધર્મની દૃષ્ટિથી જે મારાં માખાપ પ્રિય ચર્ચા હતાં, જેમની સાથે એમને વેર ખેડવાનું હતું, અને જે મને મારાં માતાપિતા જેટલાંજ પ્રિય હતાં, તેમનું ઘર મારે સદાને માટે તજવું, એવું મને ફરમાન થયું, અને તે મેં ઉકાળ્યું. દિવસે દિવસે એમના ઘેરના ચંદ્રની સોજે કળા ખીવવા માંડી. ગાતાને ત્યાં પણ અવારનવાર જવાનો હુકમ થયો અને તે પણ અમુકજ વખત માટે. પરણી તો પૈસાદારનેજ ઘેર હતી, ને માખાપની સ્થિતિ સાધારણ હતી, તો પણ પ્રેમાળ વહુએવાં માસુ મમના હાય નીચે, કપડાં ધરેણું તો હું માખાપનાજ પહેરતી હતી. પતિને તો કહેવાય તેમજ નહોતું. એ ગિચારા વિદ્યાર્થીપણું છોડી કપડે વળગે તો મારા સામું જુએને? પણ બહુવામાં પારો-રામાં પહેલીજ પુણી હોય, એટલે મારી જીએ, છોડવાનું પણ કેમ કહેવાય? એમના બવિધ્ય ઉપર તો મારા બવિધ્ય સુખની આશા હતી. તે આશાએને, બહુવાનું છોડી દેવા કહી, મારાથી કેમ હુંદી ન ખાય? મનુષ્યનું સુખ બવિધ્યના અંધારામાંજ રહેલું છે. જે બવિધ્ય સદુ ક્રોધ જોઈ સહનું હત, તો માણસના પગ ભાંગી પડત. .

દિવસો ઉપર દિવસ જતીત થયા હાગ્યા. અહીંની ત્યાં વાત કરવાના મેં મારા મનથી સોગન ખાખા હતા, કારણકે હું જાણતી હતી કે જીત્તું કંઈ નહીં તો પિયરિયાને કપ્પાંત ચર્ચા કરો મને તો એમણે ધણુંએ સાકે જોઈ પરણતી હતી પણ મારા નરીમે મન મેજનું ન નીકળ્યું, તેમાં એ ગિચારાની શો વાંકે? તેટલો માટેજ મેં સાગર જેવું-પેટ રાખ્યું હતું.

સમય જતાં હું ધનરાણી થઈ. નથુદ બોળાઈને એવો મંચ બંધ નહોતો, કે તે મારી

“ બાબલડી વાત તમારી મેં જાણી,
અનણી, રાખી રહી ન અનણી. ”

કહી, ટોળ કહે. સાસુ સસરા ઘેરની ધુનમાં, આવો પ્રમંગ જોઈ ખુશી થાય તેમ નહોતાં. જતાં પણ લોકવાજે, મારી સીમંતવિધિ ચર્ચ. રીતસર સમય ચતાં, હું મારે પિયર આવી. પ્રથમ અવગર કાંઈક લંઘાવવાથી, હકદાર સાસરીયાં તરફથી મારી મરકરી થવા માંડી. તે મારે કાને આવતાં, મેં હસી પણ કાઢી. પુત્ર અવતરતાં, મારા અને પિયરિયાના મનને, નિરાંત વળી, કારણકે છોકરી જન્મી હત, તો વળી શું શુંએ સાંભળવું પડત. વદાલસોયાં સાસુજીનો દરખ એટલો જધો હલરાઈ જતો હતો, કે સુવાવડના દિવસોમાં એકવખત પણ દીકરાની વૃદ્ધને, કે પૌત્રને જોવા, પગર્ચા માંડી રાખ્યાં નહોતાં!!

એ પણ પ્રમંગ પસાર થઈ ગયો, અને મારે પુત્ર સાથે જીવાણું લઈ, પતિને ઘેર જ વાનો દિવસ નક્કી થયો. જેટલો આનંદ પતિના પ્રથમ સુખદર્શન માટે થાય છે, તેટલો જ, જન્મે તેથી વધારે, સંતાન સાથે પતિ પામે જતાં, થાય છે. પણ આ વખત, હું તે આતમા નિર્ભાગી હતી. કારણકે સુવાવડના પ્રસંગમાંજ માતાપિતાની આજ્ઞા ચતાં, પતિ

તો, બધું છોડી પરદેશ-સીધાબા હતા. હું સાચરે ગઈ, પણ જવાના દિવસથીજ મારી શારીરિક અને માનસિક શક્તિ નમળી પડી ગઈ હતી. માંડે મગજ શૂન્ય થઈ ગયું હતું. મને કાંઈપણ ગમતું નહોતું. હું દરની દરની હતી, કામકાજ કરતી હતી, પણ મારે વચ્ચે વચ્ચે ખેરી જવું પડતું હતું, અને માંડે મન ચગધાં કરતું હતું. મારા પુત્રને પણ ખવરાવવાનું, કે રમાડવાનું, મને મન થતું નહોતું.

આવી દશામાં ને દશામાં, એક દિવસ હું તાવના સપાટામાં સપડાઈ ગઈ, અને મારે પિયર આવી હું મારા સદ્બાળ્ય સમજું છું, કે પિયરિયાની સારવાર હેઠળ, અંતના સમયમાં મારે રહેવાનું આવ્યું છે. નહીં તો તે લોકોને, માંડે મોં પણ વખતે જોવાનું, ન મળત. અને તેમની ઝંખના કરતી કરતી, વખતે હું મારા પ્રાણ છોડત.

જે ધાર્મિક શિક્ષણ મને મળ્યું હતું, તે મારી આ દશામાં, મારી વારે આવ્યું છે. મારાં પાપોને લઈ, હું વ્યાધિથી શારીરિક હેરાનગતિ ભોગવું છું, પરંતુ મારી માનસિક સ્વસ્થતા કાયમ છે. મને પુત્રમાં મોહ નથી, અને તે હું રાખવા માગતી નથી; કારણકે માંડે અવસાન મારે સુધારવું છે. પિયરિયાં જ્ઞાની છે, એટલે મારા વિયોગથી યતા દુઃખને પેટમાં સમાવી શકે તેમ છે, તેથી મને તેમની દ્રિષ્ટ નથી. પતિને કાંઈ કહેવાનું નથી, કારણકે એમને તો મારાથી પણ ઈશ્ટ મારાં સાસુ સસરા મેળવી આપે તેમ છે, અને તે મને વિસરી પણ શકે તેમ છે. માત્ર એટલુંજ કહેવાનું કે,

“મોતી માની મન ધર્યું. નીકળ્યું ઝાકળ નીર;
સોનું સમજી સોપિયું, કરમે નીકળ્યું કધોર!”

અને—

“જેવી મને દીધી તજ, તેમ ખીજીને તજશે નહીં;
ઠાઈ પ્રીતિવશ અનળા બિચારી, ભોળીને ઠગશે નહીં.”

હવે મારાથી વધારે લખી શકાતું નથી. મારાં નેત્રોએ પોતાનું તેજ બોલ્યું છે, માંડે મગજ ખાલી પડી ગયું છે, મારા હાથ, સોખિની કે કાગળ પકડવાને અશક્ત હોવાથી મૂળે છે. હો પ્રભુ, હો જગદિશ મારા જેવી વરને વસ યજ્ઞ, મન મેવ વિના-શુભાની, કાળનો કાળોઆ યતી અનળાઓને તું ખચાવજે, બ...આ...વ...જે.

બે ઘડી ગસ્મત.

“જલ્દા માણસ, મહેશ્વરની કરી મને એક બીડી પીવાને આપશે?”

“ખચીત, દ્યો, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે તમે તો બીડી પીવાનું છોડી દેનાર હતા ને?”

“હા, મેં છોડી દીધું છે, પણ એટલી જાણી ઉતાવળથી નહીં. મેં મારી પોતાની બીડી પીવી છોડી દીધી છે!”

ગૃહ-ધર્મ-નીતિ.

મહિલાઓને સંદેશો.

લેખક:-સ્વામી શ્રી શિવાનન્દજી પરમાનન્દજી.

બાહેઓ !

વખતના પ્રભાવે અન્તે તમને પણ દેખાદેખી જગતના રોજ ઉપર આવવાની ફરજ પાડી; કારણકે, અહું માન પુરૂષ વર્ગ ખાટી જાય અને તમે રહી જાઓ તો પછી તમને કોઇ સ્વર્ગમાં પેસવા દે નહિ ! પુરૂષ વર્ગને તો રાવ બુઢાદુર, ખાન બુઢાદુર ઇત્યાદિ ઉપાધિયો મળે છે. તમારા નામની સાથે શું શું ઉપાધિયો ચોટશે તે તો બેની મેળજ જણાઇ આવશે; તે આગળથી વિચાર કરવાની જરૂર નથી.

બીજી સલામો બરતાં બરતાં હવે રાજદારી ચળવળમાં પણ તમારાં પગલાં દેખાવા માંડ્યાં એકલા પુરૂષ વર્ગથી કંઈ જતી શક્યું નહિ. કારણકે શક્તિ વગર તે શું કરનાર હતો ! દેવતાઓ મેં પૈશુ તમારે કોઇ મહાન કાર્ય કર્યા છે, ત્યારે તે પણ સર્વશક્તિના આધારે જ કરી શક્યા છે. તો પછી બેવાનું રહસ્ય એજ છે કે શક્તિમાં શક્તિ છે ખરી કે ?

ત્હમે રાજ્યદારી ચળવળમાં પડ્યાં, તે પહેલાં પોતાની શારીરિક સંપત્તિ તરફ જોયું હોત તો ઠીક થાત. તમારી શારીરિક સંપત્તિનું અવલોકન કરતાં દયા ઉપન્યા વગર રહેતીજ નથી થોડેક દૂર ચાલવાથી ત્હમને યાક લાગે છે. કોઇક ઉંચે સ્વરથી બોલતાં હોય તો તમારું માથું ડુબવા આવે છે. રાંધવાથી ત્હમારી આંખોમાં ઝરમી ચડી જાય છે. એવી અનેક ઉપાધિયો ઉપરાંત સોમાં તેણે જણ્યું તો પ્રદર રોગથી પીડાય છે, જેના પરિણામે ક્ષય, હીસ્તીરીયા, મંદાસી ઇત્યાદિ અનેક લપ્કર રોગોના ભોગ યઈ પડે છે. દીન-પ્રતિદીન ગર્ભ ધારણ કરતા નેટવી પણ શક્તિ ત્હમારામાંથી જોણી યતી આવે છે. જો ગર્ભ રહી જાય છે તો કતિા જે ત્રણ મામમાં સાવ યઈ જાય છે; અગર-પુરા મંદિના થતા પહેલાં, ગર્ભસ્થાનમાં શક્તિ ન હોવાને લીધે ગર્ભપાત થાય છે. અને કેટલાકને તો પુરા કરતાં મરવું શું જોડું ? દિવસે દિવસે ચરીર નમળાં અને આયુષ્ય ટુંકા યતાં જાય છે. જો એનો જો કમ થાયુ રહેશે તો એક દિવસ મનુષ્ય જાતિ વગરની પૃથ્વી થઈ બેસશે. પણ તેમાં વાંક કોને ? તે વાંક માળાપનો. જો કમ રોકવા માટે પુરૂષો તો કંઈ પથું કરી શક્યા નથી. માટે હવે તમારે આમાં સુધારો કરી જનાવવો જોઈએ. અને ઉપરનું પ્રત આચરવાથી તમે અવસ્થ આ સુધારો કરી શકશો.

ઇંધેરી, માયા, શક્તિ એ સર્વ તમારાંજ નામ છે. માટે પોતે આરોગ્યતા ધારણ કરી મારી જળવાન પ્રાણ ઉત્પત્ત કરી, તેને ચોચ રીતે ઉછેરી, સાચા સંસ્કાર આપી,

જગતના કલ્યાણ અર્થે તૈયાર કરી આપશે, તે જ ઉપરના ગ્રંથના નામ શાલશે. નહિ તો પછી એ વગરની અગત્યનો તો હોજ. જેમ જેમ તમે મોજશોખનાં સાધનો આર્ણ કરી સારી પણ સ્વચ્છ રહેણી કરણી ઉપર આવશે, તેમ તેમ તમારા શરીરની આરોગ્યતા વધારવામાં ફતેહમંદ થશે. જેટલું ધન નાટી, સીનેમાઓમાં તમારે હાથે વપરાય છે, તેટલા પૈસાથી તમે તમારી ગરીબ અનાથ બહેનોને મારી રીતે મદદ કરી શકો તેમ છે. તમારાં લુગડાં તથા ધરણીની તરફવારની ફેશનોથી ચાલી રહેલી દેશની આર્થિક ખુવારીનો તો અડસટો પણ આવી શકે તેમ નથી. એક નજર તોલા સોનાની ફેશનેબલ કંઠીની ઘડાઈ ત્રીસ રૂપિયા આપશે. ન્યારે તેજ કંઠી સાદી ઘડાવશે તો તમે પચીસ રૂપિયા વગર ધંધો કર્યે બચાવી શકો તેમ છે. તો દેશહિતની લાગણીનો આવો જગ્યાએ ઉપયોગ કરવો જોઈએ, લુગડાં પહેરવાથી રૂપ વધતું નથી કે આરોગ્યતા આવતી નથી. ઈશ્વરી રૂપ છે તે તો આરોગ્યતામાંજ વસેલું છે. આરોગ્યતા જળવવાની ખીજ એક આવી એ છે કે પોતાનાં સંબંધીઓ માટે પોતે હાથેજ સંધવું, કારણકે તમને તમારાં વડાબાઓને માટે જેટલી લાગણી હશે તેટલી લાગણી તમારા બાહુતી રોગોમાં નહિ જ હશે, તમે મહિના થવા છતાં પ્રેમથી વખતે બાળકને જન્મ આપવા જેટલી મક્કિત પણ હોતી નથી. જેના પરિણામે બાળક સંસારનો પવન પણ લીધા વગર, પોતાની માતા વાંકને લીધે, પ્રાણ ત્યાગે છે, અને તે વાંકની શિશુ અર્થે એવું વિષ મૂકે છે કે તેની માતાને પણ પોતાના પ્રાણ-આપ્ત વગર છોડી દેતો જ નથી. જે વર્ગની શારીરિક સંપત્તિ આવી છે તે આવા મહત્વના કામના બોમ માથે ઉપાડવાની હામ લીડે છે, તે એક આશ્ચર્ય જેવું જ છે તેના દરતાં તમે તમારી શારીરિક સંપત્તિ સુધારી સારાં રાંતરનો ઉત્પન્ન કરો તો દેશનું તોરું પણ આપ્ત જગતનું કલ્યાણ કરી શકશે. ખીજ સહાઓ સ્થપાવવા કરતાં પહેલાં આગળ એ વર્ષક સલા, રોગવિનાશક સમાજ હતાદિની સ્થાપનાઓ કરી, ત્હમારો શરીરની વ્યાધિઓનાં કારણો શોધી કાઢી, તેને દૂર કરવાના ઉપાય ઓળખો. ત્હમારું શારીરિક જળ વધવાથી તમારું મનોબળ વધશે. તમે જળવાન અને વિચારશીલ પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકશો.

પુરૂષ વર્ગ તમારા ઉપર જે મોટા આરોગ્ય મૂકે છે કે અમારા શરીરને હાનિ કરતાં તે સ્ત્રીઓ જ છે, તે આરોગ્ય દૂર કરી તમે દેખાડી આપશો કે એ આરોગ્ય તદ્દન ખોટો છે. તમે અગત્ય નહિ પણ સજવા છો. તમે ધારો તે કરી શકો તેમ છે. હાલ હું તમને એક વ્રત આપું છું-તમે મનન કરી એ વ્રત પાળવાનું હાથ લેશો તો ત્હમને લાગશે કે તેમ કરવું સહેલ છે. તમારામાં દેશાભિમાનની લાગણી ઉભરાઈ રહી છે. માટે હું ધારું છું કે જો તે લાગણી ખરી હશે તો તમે આ વ્રત લેવામાં ચૂકશો નહિ. વ્રત આટલું જ છે કે-તમે ગર્ભ ધારણ કરો તો ન્યારથી ગર્ભાધાન થાય ત્યારથી બાળક જન્મે અને તે પછી પણ બાળક ત્યાં સુધી ધાવતું હોય ત્યાં સુધી તમારે પતિની સાથે સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ રાખવો નહિ અર્થાત્ સંપૂર્ણ અજાયબ પાળવું.

પરુઓ કે જોને મનુષ્યો પોતાના દરતાં અધમ પ્રાણીઓ ગણે છે તે યશ્વ આ વ્રત પાળે છે. તો દેશ હિતની લાગણીવાળા મહિલાઓનો જો પોતાના મનથી આદરે તો આ વ્રત પાળવું તે તદ્દન સહેલ છે. તમે ન્યારે આ વ્રત પાળશો ન્યારેજ પુરૂષો તમારા ઉપર

જે આરાધ્ય મૂકે છે તે ખરો છે કે ખોટો છે તે તમે તુરતજ માખીન કરી દેખાડશો. આ દેવો નેમ પાળવાથીજ તમે જોઈ શકશો કે હિંદુસ્થાનમાં તમે દેવો જરૂરનો ફેરફાર કેટલી સહેલથી કરી શકો છો. પ્રથમ અર્ચુન, હામ, કૃષ્ણ, ઇન્દ્રજીત, ધરમુગમ, પૃથ્વીરાજ, રાજા પ્રતાપ, રૂસ્તમ, અરુન્ધ્યાગ, સોડગમ હન્યામિ તમારા જેવીજ માતાઓએ ઉત્પન્ન કરેલા છે. બ્યારે તમે આવી પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરશો ત્યારે તમારે મતે રામજીય ચળવળમાં ઉતરવાની જરૂર રહેશેજ નહિ.

૩

આજ કાલ તમને અનુભવ હશે કે એક આગળ માત્ર બે નણુ મહિનાથીજ પાવતું હોય છે ત્યાં તો ખીન ખાનગીની સરખાત ગાના પેટમાં ધણ પશુ મળ હોય છે. હવે તે અગળાને પોતાના સારીર ઉપરાંત બે છદ્મીઓનું પે પશુ કરવાનું આવી પડે છે અને તેણીની રિયતિ તો એક આગળને પોપચુ કર્યા જેવી પશુ હોતી નથી ખોરાક ખાધા પછી તેનો મ્મ મ્મ સ્તનમાં દૂધ રૂપે આગળના પોપચુ અર્ધે આવે છે તેની બે ભાગે વહેંચણી થાય છે એક ભાગથી મર્મરું પોપચુ થાય છે ખીન ભાગથી જાળકનું પોપચુ થાય છે. આ પ્રમાણે ત્યારે એકનો ખોરાક બે જણ માટે જલેથી નાખવામાં આવે, ત્યારે એક પશુ જાળક પુષ્ટિ લેઈ રહે નહિ. જે જાળકનું સારીરજ આ પ્રમાણે બધાય તે જાળક માટે મારી આશા રખાવજ કેમ? પ્રથમ તો આવું જાળક ઉઠરવું મુશ્કેલ અને કદાચ ઉઠરી ગય તો બધા મુઠી જીવે ત્યાં સુધી જૈદ અધના ડાકટગના આધાર લીધા વગર તેને સાવેજ નહિ! પંડી આવા મૃધ્વી ઉપર ભારરૂપે હવાગ્નેતા નજીવુ સાત સમૃદ્ધિવાળાં હેતુ તમારે ઘેર નોકર ચાલર હોય તો બધે હોય જશુ તેથી કરીને પોતાના વડાવા પોતી આરોમ્યતાની અમુલ્ય અની ભાગુની માધુમને નેપરી તે એક તમદિનો મોટામા મોટો દુરપયોગજ છે.

દેશ-વ્રતની ખરી લાગણી કેટલી રાન્નારાયોને છે તે હવે જણાઇ આવશે. આ મંદેશો તમારી ધાસે પહોંચે કે તુરતજ તેનું મનન કરી તમારા દેશની મેદાને ઉદ્દેશી આ મંદેશો ઉપર અમય અનાવજ બદાર પડશે તેવી-તમારા અરુણો અને ઉચા આરેશો તરફ જોતા-નને તો પુરી ખાત્રી થાય છે.

* * * સ્વામીજીએ આ સન્દેશો મદિયાઓને માટે લખ્યો છે. પુરોને પશુ તે એક મરખી રીતેજ લાય પડે છે. આ ગિપા ઘણો મહત્વનો છે, કારણ કે આપણી સ્ત્રીઓની તિર્ણજતા દિલ પ્રતિસ્તિ, વધની, લાજ છે અને જાળક. બધારે બધારે નમણાં જન્મ પામે છે દપતી ધર્મ સ્ત્રીઓ તેમજ પુરો જન્મેને માટે છે અને તે નહિ પાળવાના દોષ માટે જન્મે એક મરખાં જન્મવાજ છે સ્વામીજીએ પોતાના લેખમાં જે મત પાળવાની ચૂચના કરી છે, તે આપણી વર્તમાન દશામાં અમૂલ્ય છે. આશા છે કે ઘણી જલેનો તહેવો સંકલ્પ લેશે અને તહેમના પતિઓ તહેમને તે મત પવિત્રતાથી, આનંદથી પાળા શકાય, એમ અનુદ્યુના કરી આગાસ તત્પર રહેશે. -

ભારતીય માતાઓ પ્રત્યે એક સંન્યાસીનો સંદેશો.

લેખક:-સ્વામીશ્રી શ્રીદાનન્દજી.

અનુવાદ:-રા. રા. આર્યવેદ મથકરામ સુન્દરજી.

(" આર્યપ્રકાશ " માંથી —)

શ્રી ભૂતપૂર્વ મહાત્મા સુન્દરીરામજી અને તેનપછીના ત્યાગ સ્વરૂપમાં સ્વામી શ્રી શ્રીદાનન્દજી મહારાજ " સદ્ધર્મ પ્રચારક પત્ર " ના ખાસ મહિલાક્રમાં નિમ્ન ગદિશા લખી દર્શાવે છે. આશા છે કે આ સંદેશો ઘેરે ઘેર પ્રસિદ્ધ થશે. ભારત વર્ષને તીર સંતાનોની આવશ્યકતા છે. તેને મઘ પીને ઉન્મત્ત થનાર, રણુશીંગા (માર્શલમેન્ડ) ની તાનમાં મરત ખતી યુવનાર, મદાંધની પેડે મોરચાપર ચડી કપાઈ મરનાર મંતાન નદી નોંધએ. વળી તેને એવાં સંતાન પણ નદી નોંધએ કે જે આત્માચારીથી ખીજવાઈ જઈને દોષના દામ ખતી અપરાધીને ખદ્દો તીરપરાધીઓનું પણ શ્વન પુરું કરે.

ભારત માતાને હવે એવાં સંતાનોની જરૂર નથી કે જેને કર્તવ્યપાત્ર દર્શવવા માટે તાળીઓના ગડગડાટથી ઉત્તેજવાની જરૂર હોય. હિંદુદેશીને હવે એવા પુત્રો નથી નોંધતા કે જે ભીષ્ માંગવા માટે પોતાના ભાષણો વડે આકાશ પાતાળો એક કરે, જેનો શરાખ પીને રણુતુરીપર મગ્ન થતી રણુભૂમીમાં આગળ વધે છે, તેઓ મઘનો તીક્ષ્ણ ઉનગી જતાં તથા રણુવાદના દ્વારી જરાથી પોતાનાં હથીઆર પણ તર્તજ નીચે મુકી દે છે. જેઓ લુલ્લભાટથી ચીકાઈ જાય છે તેઓ આત્માચારીઓની સામે પોતાની દામ ન ગળવાથી મિચ્છારી વીધવાઓના ધનપર તુટી પડી અનાથોને નિર્ધન કરી જાય છે. જેઓ કરતાળીયા જ્વનીની પ્રેરણાથી કર્તવ્યપાત્ર દરવા માટે તૈયાર થાય છે એમને મુખોની વાહ વાહ! ની લાખમા કદી કદી અધર્મના ખડમા પણ પડ્યો દે છે. તેઓ સ્વાર્થ સીદિને માટે પોતાની સમસ્ત જ્વનીને પણ વેચી શકે છે, માટેજ એવાં સંતાનોની ભારત જ્વનીને આવશ્યકતા નથી.

" ભારત માતાને જરાજર યાદ છે કે તે એક વળન કર્મભૂમી હતી, તે વેળા તેનાં સંતાન ભોગ શ્વનથી સેકડો દેશ દુર હતાં. તે સમયે જૂમંડળના લોધા અરી આરિત્ર સંગડ શીલા મેળવવાને આવતા હતા. આજે તેની જ્વની એવાંજ સંતાનોની યાચના કરી રહી છે, તે સમયના ભારત પુત્રો કેવા હતા? જેને ઇંદ્રીઓ અને મન વશમાં હતાં, જેને માટે કર્તવ્યપરાયણના એક સ્વાભાવીક વાત હતી, જેમને ધર્મમાર્ગથી લોભ, મોહ કે ભગ જણીરી શકતા નહી, જેના વચ્ચસમાન હૃદયો પર કમરદેવનાં યાણો લાગતાંની સાથે સ્વર્ગ નીચે તુટી પડતાં હતાં, જેમને મોટામાં મોટાં પ્રલોભનો પણ પોતાના સત્ત્વ મૂલના પાવનમાંથી ડાંચવી શકતા નહીં. આવાં સીવાય આ વેળા ઉન્મત્ત થતીને વગર વીચારે કપાઈ મરવા તૈયાર થનાર સંતાનની જરૂર નથી. ભારત માતા કંઈ દાલીકરાલી દેશી નથી કે જેની શાન્તિ માટે મનુષ્યોના ખતીની જરૂર હોય ભારત જ્વની તો સારદા છે, જેની શાન્તિને માટે અમર થનાર માર્તિદ સંતાનની જરૂર છે. જેનું શરીર ૬૮ હોય, બ્રહ્મચર્યના તેમથી જેના મુખની કાંતિ સગ ઉજ્જવળ રહેલી હોય, જે મહામાત્રમમાં પણ મહામર્ચનું

જીવન ગાળનાર હોય, જેને મૃત્યુનો ભય પણ ધર્મપંથથી જરાપણ ડગાવી શકે નહિ. એવાં સૌમ્ય સંતાનની જનની જન્મ ભૂમિને જરૂર છે.

“ એવાં મતાનો માટે મીતા પોતાની હારત પુત્રીઓ પામે યાચના કરે છે કે આર્યા-વર્તીય દેવીઓ ! એવાં બાળકો પેદા કરવાનો અધીકાર તમારોજ છે. સંભારના સોથી પહેલાં ધર્મશાસ્ત્રકારે તમને ‘ જાયા ’ એટલા માટે કહી છે કે તમારા ગર્ભમાં નવ મામ રહીને સંતાનનું સંશોધન થાય છે. મનુજ કહે છે—

“ પતિમાર્યા સંપ્રાવિદ્ય ગર્ભોભૂત્વેહજાયતે ।

જાયાયાસ્તદ્વિજાયત્વં યદસ્પાં જાયતે પુનઃ ।

પતિજ લાખાંમાં પ્રવેગ કરીને ગર્ભરૂપ થઈને સંસારમાં જન્મે છે, જે એમાં ફરીથી જન્મે છે તેજ જાયાનું જાયત્વ છે.

હે દેવીઓ ! તમે જેવાં આહ્વા તેરાંજ સંતાન પેદા યશે મનુજ વળી કહે છે કે—
યાદ્રશંમજતેદિસ્ત્રીમૃતં મૃતે તયા વિધમ્ । જેના પ્રકારના પુરૂષનું તમે સેવન કરજો તેવાજ પ્રકારનો પુન પ્રથમશે ને તમે ભોગવાદીની દરો તો તમે ભોગી પુરૂષનેજ પરાંક કરજો, ત્યારે તમાગ સંતાન કર્મવીર કેમ ઉત્પન્ન યશે ? પુરૂષોમાં આત્મભળ બહુજ થોડું હોય છે. હે દેવીઓ ! તમે આત્મભળના અધિષ્ઠાન રૂપ છો, જે તમે પુરૂષોને આત્મ-ભળ આપજો તોજ તેઓ સંતાનની શુદ્ધિમાં તમારી સારામના ફરી શકશે જે રીતે વીર્યનું સંશોધન તમારે આધિન છે, તેજ રીતે ઉત્તમ વીર્યનો નાશ પણ તમારાજ હાથમાં છે. જેટલું આત્મિકભળ તમારામાં અધિક છે, એટલીજ આત્માને નાશ કરવાની શક્તિ પણ તમારામાં છે. તમે શક્તિ તો છોજ. જે હવે તમે શારદા અને સરસ્વતીનું રૂપ ધારણ કરો, તોજ સંસારનું કલ્યાણ છે, પરંતુ જે તમે પતંગિકાનો કે ચંડિકાનો અવતાર કરીને “ હાદિની-ગાદિની ” મદિત કામનું કે ભોગનું ચરણ લઇને આવો તો સંસારને બચી-ભૂત યવામાં પડી શો સદેહ છે ? એટલા માટે હે દેવીઓ ! તમે શારદા સરસ્વતીનું રૂપ માયવીને પોતાનામાં માતૃભાવ જાગ્રત કરો, કે જેથી આર્યાવર્તનું કલ્યાણ થાય અને સાથે ગાયે અમરત સંસારનો ઉદાર થાય.

“ જે મઠ પુરૂષ પોતાની મૂર્ખતાથી તમારી પૂજિતતાને ક્લંકિત કરે છે અને જે અંધ સ્વાર્થને લઇને કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, માનને દૂધ વડે વિનાશકારી અગ્નિ પ્રકટ કરીને તેઓ ધર્મને પ્રત્યવિન કરી દે છે, તે ત્યારે પ્રત્યક્ષ થઇને સંસારને ભરમ કરવા લાગે છે, ત્યારેજ પત્રી તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઇને પોતાર ફરી ઉઠે છે । હે આર્યા દેવીઓ ! આવી પુરૂષની મૂર્ખતા જુવી જઇને એમને માટે તમે સંશોધક પ્રકાર બની જાઓ.

હારતને વીર સંતાનની જરૂર છે. વીર સંતાન વીરગિતાજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. પરંતુ હે દેવીઓ ! તમે તમારાં ચરીર, તમારું મન અને તમારી આત્માની અવગ્યા તરફ જુઓ, લેખનીમાં કોંગ્રેસ (હિંદ પ્રજા પરિષદ) ના અધિવેશનમાં કુંડીમધ દેવી-ઓને વેદી ઉપર પ્રતિનિધિ રૂપ બેઠેલી જોઇને રાજનૈતિક સમુદ્ધ બહુ પ્રમન્ન થયો હતો. ૧૯૦૮ ના એ વખતે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હતો કિનારી ગોમતીમાં ૧૯૦૪ ના વખતે નવો

આખપણેની અંદર રહેલું ગરીબ શું કદિ સ્વચ્છ રહી શકે છે? ઉપરથી નીચે સુધી કાળા નાલુક છાદ્યો પહેરીને આલવાથી શું કદી શરીરને ઉચિત વ્યાયામ મળી શકે છે? મેં ત્યાં બેંચું કે પુરૂષો બ્યારે પિદેગી અનુકરણનું દાસત્વ સ્વીકારી સ્વયં પોતાનું વ્યક્તિત્વ નષ્ટ કરી સુકયા છે ત્યારે તેમણે સ્ત્રી જાતિને પણ દુઃશક્તી પ્રતળાઓ બનાવી દીધી છે। શું આપણા અધિકારીઓને મળવાને માટે પ્રેરેખર કાટ, પાટલૂન કોસર, નેટાઈ ને શુટની જરૂર છે? મેં બેંચું કે વાઈસરોય જેવાના મહેલમાં એક ગામડીયા બેઠા પહેરનાર, ઉઘાડા માથાવાળા, ધોતીયું પહેરનાર દુઃશક્તીનું * એટલુંજ માન છે કે જે એક પ્રેશનના અપ-ટુ-ડેટ (નવામાં નવા) માંમાદારીને મળતું હોય. હે દેવીઓ! જરા વિચારો, શું કેવળ વિશ્વાસી નાલુક પતંગિયાના ગર્લથી સિંહ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે?

“હે માતાઓ! જે તમને નાલુક અર્ધર્થી પતંગિકા બનાવી રહ્યા છે, તેઓ જાતિ અને જન્મભૂમિનો નાશ કરી રહ્યા છે। તમે એવા પુરૂષોને કહી દો કે “જે તમારે પતંગિકા બેવાને શોખ હોય તો તમારે અગારી પામે ન આવશું.” તમે તમારો જીનો પહેરવેશ ફરોથી ધારણ કરો. આ શુભના એક પ્રાપ્તિએ સંવત ૧૯૮૨-માં લખ્યું હતું કે “બ્યારે મદિષ, દુષ્ટ, આતતાઈઓથી પતિત કાયર હીંદુઓની વડુ બેટીઓના સતીત્વનો નાશ થવાનો ભય હતો, ત્યારે અનુચિત પક્ષનો રિવાજ તે વેળા નિષ્કળ્યો હતો; પણ હવે તે જૂના પક્ષને દુર કરી દો.” વળા લખ્યું કે, “જે રીતે દક્ષિણાત્મ શિક્ષાની સ્ત્રીઓ વસ્ત્ર ધારણ કરે છે તેવીજ રીત પૂર્વ હતી, કેમકે એથી કદી વસ્ત્ર અશુદ્ધ રહેતું નથી. આખા દિવસ જેમ પુરૂષોનાં વસ્ત્ર શુદ્ધ રહે છે, તેમ સ્ત્રીઓનાં પણ શુદ્ધ રહે છે.” શરીર માથે જે વસ્ત્ર લાગે છે તેને નિત્ય ધોવા બંધવું; અને વસ્ત્ર એવાં પહેરવાં બેઠવું કે જેથી શરીરને શુદ્ધિ પ્રદાન અને વાપુના સ્પર્શ વડે સદા પૃષ્ઠી મળતી રહે, તે એજ નેશનલ કોએસની વેદી ઉપર બંગાળી કાશ્મીરી અને અન્ય દેશીય પતંગિકાઓની સાથે એક મે મહારાષ્ટ્રનો મહિલાઓજ એવી જણાતી હતી, જે એવાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવા યોગ્ય કદી શકાય.

હે દેવીઓ તમારે તમારાં ખાનપાન, પહેરવું એટલું અને તમારા બીજા બધા બન-હારમાં, નિત્ય નૈમિત્તિક મુખ્ય વાતપર દ્રષ્ટિ રાખવી બંધવું. કારણકે સારાં યા નરસાં સંતાન પિંદા થવાનો આધાર તમારો પર છે. તમે પતંગિકા કેમ બટો છો? તમે માનવીના સ્વાભાવીક મનનશીલ ગંભીર કાવોને છોડીને હાવભાવ-નાચ નખરોનો અભ્યાસ શા માટે કરો છો? એટલા માટે કે એથી પ્રરૂપ તમારાપર મોહિન થશે, તમારાપર પ્રસન્ન થશે? તેમ નથી. પરંતુ પરમેશ્વરે જ તમને એ માટે વિશેષ શક્તિ આપી છે. જે પુરૂષોને નખરાં અને કૃત્રિમ હામાક સારો લાગવો હોય, જેને પતંગિકાઓનો નામ બેવાની ઇચ્છા હો, તેઓ પોતે શા માટે મોરની પેઠે કળા કરી નાચતા નથી? જો પશુઓનુંજ અનુકરણ કરવું હોય તો પ્રેપુર કરો.

“હે માતાઓ! તમે તમારા જીવનપરથી પુરૂષોને એવું બતાવી દો કે “તેમનામાં વિદ્યા, ” શુદ્ધિ, જળ, પશાક્રમ ને યરગીરતાને માટે પ્રેમ હશે, નોજ તમારે યોગ્ય તેઓ ધર શકો.”

“ આજે સ્વગતીય મહા મહા (કાગ્નેતી) વેદી ઉપર પતંગિયાઓ પોતાનું સૌદર્ય બતાવવા આવે છે. તેથી કરીને કોંગ્રેસના પ્લેટફોર્મ પર પુરૂષો અને સ્ત્રીઓના નોકે નોસ-ફાર ભાષણો બહેરા કાનો પર અચકાસ છે અને નોકે કંઈ ક્ષણિક પ્રભાવ પાડે પણ છે, તોપણ મંડપની બહાર જતાંજ એ પ્રભાવ દુર ચઢી જાય છે ! પરંતુ જે દહાડે ભારત મહિલા દેશી નોડા પહેરીને કિંવા ઉઘાડા પાથી, સ્વેત સ્વચ્છ વસ્ત્ર [સાડી]ધારણ કરીને સોના ચાંદીનાં ધરણાથી મુક્ત થઈને, જમણી બાજુ ચાર નિગમ, તેજસ્વી પુટ દેદામ્પમાન વીરપુત્રો, સાથે વર્ષને કાષ્ઠપણુ આખ્યાનવેદી પર પગ ધરવા માંડે, તે વખતથી ભારત માતાના હૃદયને શાન્તિ વળગા માંડશે.

આર્ય દેવીઓ ! ભવિષ્ય તમારાજ હાથમાં છે—દેવળ આર્યવર્તનનું જ નહિ પણ સમગ્ર ભુમડાનું.—એકે સગા ગંસાર ભોગ જીવનમાં વિપ્ત બૂની પોકાર કરી રહ્યો છે ઉઠો અને પોતાના ઈશ્વરદન અધિકારને સમજો આ સમય હવે સુવાનો નથી. એવાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવાની આજથીજ તૈયારી શરૂ કરી દો, જેનાં તેજ માવથી મનુષ્યોનો ઘાત ઘણા વિનાજ મંસાગતી ધણા પચટાર્થ જાય. હાથવતી સીતાજીનો આશીર્વાદ તમે મૌ ભારત મહિલાઓને મળે એ આ સંન્યાસીની મગમ ધામના છે

“ જનની ! જણુએ ભક્ત જન, કાં દાતા કાં શુઃ

“ નહિ તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવીશ નર. ”

” કહે નેપોલિયન દેશને, દરવા આમાદાન;

“ સરમ રીત તો એજ છે, લો માતાને દાન ”

ચંડી ગમ્મત !

એક સમયે એક મનુષ્યને તેના મિત્ર તરફથી પુછવામાં આવ્યું કે પહેલી વખત તે કેવી રીતે પૈસા કમાયો તે તેને યાદ હતું કે નહીં ?

તેણે જવાબ આપ્યો “ હા, હું ત્યારે નિશાળે જતો હતો ત્યારથી પૈસા કમાતા શીખ્યો છું. પણ પહેલીજ વખતની કમાઈની યાદ ઘણીજ હૃદયભેદક છે. હમારી નિશાળમાં એવો કાયદો હતો કે જો કોઈ વિદ્યાર્થી મેજ ઉપર અપ્પુ ચાવવા પેન્સીનથી નિશાની કરે તો તેને નિશાળના મચળા વિદ્યાર્થીઓની ગમસ દટકા મારવામાં આવના હતા અથવા તો તેનો પાંચ રૂપિયા દંડ કરવામાં આવતો હતો. આ કાયદો ઉપરાંત એક આકર્ણી હતી, જે હું જાણું છું કે ઘણીજ ઘાતકી હતી ! ”

“ એક સમયે મેં મારા પિતાને કહ્યું કે “મેં કાયદાનો ભંગ કર્યો હતો, તેથી મારે દંડ આપવો પડશે અથવા તો દટકા ખાવા પડશે. ”

મારા પિતાએ કહ્યું “ બેટા, તને નિશાળમાં સર્વના દેખતા દટકા પડે તે ઘણુંજ ખરાબ મોટે હું દડ આપીશ પણ તેથી તને એક મિલ્કા ઝોઘી યામ તે જોવા મારી મરજી નથી મોટે ઉપર આવ ! ”

“ થોડી મુદતમાં હું ઉતરી ગયેલા મેટિ નીચે ગાગ્યો. પછી વિચાર કર્યો કે નિશાળમાં થવાની શિક્ષા ઘેર ચઢી. જેથી હવે ફરીથી નિશાળમાં દટકા પડશે તો બહુ દર્દ નહીં થાય તેથી મેં દંડ આપવાનો વિચાર બાજુએ મુકી દટકા ખાવાનો વિચાર કાયમ કર્યો ! ”

“ આવી રીતે પહેલીજ વખતે પાંચ રૂપિયા કમાયો ! ”

વિદ્યાકલા-વૈચક:

ધૂળથી થતા લાભ.

(ઇશ્રી ઉપરથી.)

લેખક-૨૧. રા. પૂનમચંદ દેશવલાલ શાહ, બી. એ.

સાધારણ રીતે ધૂળને નજીની ચીજ તરીકે ગણવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ, પણ તે નુકશાનકર્તા પણ છે. તેનાં રજકણોમાં ઘણા રોગોના જંતુઓ

૧. સાધારણ સમજ. નિવાસ કરે છે એમ પણ પુરવાર થયું છે. દરરોજ ધૂળ બહાર કાઢવાને માટે ઘણીજ કાળજી લેવામાં આવે છે, અને સ્વચ્છતાનો તે બારે શંકા છે.

આ બધી હકીકત અક્ષરજ ખરી છે પણ ધૂળનાં રજકણો જગન્નિયતા પ્રભુએ નિર્ધારકે અથવા તો નુકશાન કરવાના હેતુથીજ સરખ્યાં નથી

૨. હાલની બીજી બાબત. અલગત, ધૂળના બારે પદાર્થોવડે અણુગતો અને ઉપદ્રવ પેદા થાય છે, પરંતુ ખારીકાથી તપાસીએ તો ખફાર્થના અસ્થાનત્વને લીધેજ ધૂળ નુકશાન કરે છે. ખફે જોનાં તો ધૂળથી આપણને નીચે પ્રમાણે લાભ મળે છે.—

૧. વરમાદનુ આગમન.

૨. દિવસનો સુંદર સૂર્ય પ્રકાશ.

૩. આકાશનો રમણીય વાદળી રંગ.

૪. સૂર્યોદય તથા સૂર્યાસ્ત સમયનો સુંદર લાલ દેખાવ.

ધૂળનું અસ્તિત્વ નાબૂદ કરવામાં આવે તો ઉપરના ચારેમાંથી એક દેખાવ નજરે પડે નહિ.

સાધારણ રીતે પ્રકાશ દૃષ્ટિગોચર નથી. પરંતુ જો આપણે ખારી-ખારણાંની તડો-માંથી આવતા અજવાળાનાં કિરણોને ધારી ધારીને જોઈશું

૩. સૂર્ય પ્રકાશની સમ જાતિ.

તો તેમાં ધૂળનાં અસંખ્ય રજકણો તરતાં માલુમ પડશે આ રજકણો ન હોય તો કુદરતના નિયમ પ્રમાણે પ્રકાશ નજરે પડેજ નહિ. આ રજકણો પ્રકાશનું પરાવર્તન કરી તેને આપણા

ઓરડામાં પ્રમથાવે છે. બહાર પણ એવી રીતે છે. ધૂળનાં અસંખ્ય રજકણોપર પ્રકાશ પડવાને લીધે સૂર્યનું તેજ સેજ કમી થઈ પરાવર્તન થવાથી તે ચોતરફ રમણીય સ્વરૂપમાં દેખાય છે. ધૂળનાં રજકણો ન હોય તો કદાચ આપણને એવું ચકચકિત અજવાળું દેખાય આપણી આંખો અંતઃક જલ અગર તો બધે કાણુ કાણુ અને અંધકારમય થઈ જાય. જો નજી નજી વસ્તુ આંખું મહાન કાર્ય કરે છે તે જોઈ પરમેશ્વરની અગાધ આતુરિના આપણને આલેક્ષ્ય ખ્યાલ આવે છે.

નાનાં છાંદસાં કાચના " હીંગ " (ત્રિકોણાકાર કડકો) ને સૂર્યના પ્રકાશ તરફ ધરે છે ત્યારે તેમાં " લાલ-પીળા " વગેરે રંગો દેખાય છે. આની ૪. પ્રકાશનું પૃથક્કરણ. વૈજ્ઞાનિક સમજુતી એ છે કે આવા કડકાને લીધે પ્રકાશના સફેદ કિરણનું પૃથક્કરણ થઈ મેઘધનુષ્યના બધા રંગો દેખાય છે, કારણ કે જુદી જુદી ગતતાના રંગના કિરણો કાચમાં થઈને જતાં વત્તાં ઓછાં વક્ર થાય છે. આવીજ રીતે મોતીની સીપ ઉપર સૂર્યનાં કિરણો પડે છે ત્યારે રંગ એરંગી અજ-વાણું થાય છે, અને તેથી સીપ ધણીજ મુંદર જણાય છે. હવામાંનાં ધૂળનાં રજકણો પણ આવીજ રીતે પ્રકાશનાં કિરણોના રંગો જુદા પાડી શકે છે, પણ તેઓ તે સર્વને એક-ત્રિન દરીને સફેદ રંગ પણ જનારી શકે છે, મેઘધનુષ્યના જુદા જુદા રંગવાળી એક ચક્રરડી તૈયાર કરી તેને ઝપાટા બધ ગોળ ગોળ ફેરવોએ તો તે બધા રંગ એકઠા થઈ ચક્રરડી સફેદ દેખાય છે, આને " ન્યુટનની ચક્રરડી " કહે છે. ધૂળનાં રજકણોને લીધે આવી રીતે ઠંડા સફેદ અને આશ્ચર્યકાંક અજવાળુ આપણને મળે છે.

આપણે જેમ જેમ ઉંચે ચડીએ છીએ તેમ તેમ હવા વધારે પાતળી થતી જાય છે; તેમજ ધૂળનાં રજકણો પણ વધારે નાનાં અને હલકાં થતાં ૫. આ પ્રકાશના વાદળી જાય છે. આ બારીક રજકણો દૃઢ વાદળી રંગનાં કિરણોનું રંગની સમજુતિ. પરાવર્તન કરે છે અને તેને લીધે પર્વત ઉપરનું નિર્મળ પ્રકાશ ઘેગ વાદળી રંગનું હોય છે. પર્વતની તલોટી ઉપરના ધૂળના રજકણો મોટાં હોય છે, અને તેઓ વાદળી રંગ સાથે સાથે પીળા તથા સફેદ રંગનાં કિરણોનું પણ પરાવર્તન કરે છે, માટે આ રંગ વાદળી રંગ સાથે મળી જાય છે, અને તેથી જમીન ઉપરથી આકાશ આજ વાદળી ગમતું દેખાય છે. આ પ્રમાણે પર્વતની ટોચ ઉપરનું આકાશ તલોટી પૃથ્વી દેખાના આકાશ કરતા ઘણાજ વધારે ઘેરા વાદળી રંગનું હોય છે. ઈકાદશી દેશ તેના મુજબ રંગ વાદળી રંગના આકાશ માટે પ્રખ્યાત છે અને આપણે અહીં જ ગીચે અને ધારખાના ન હોય અને તેમાંથી ધૂમાકાશા જમ્પરા ગોરેગોરા માથે ધૂળનાં અગ્નિના ભાગે રજકણો ઉડાડે કરતા ન હોય તો આપણું નિર્મળ આકાશ ઘેરા વાદળી રંગનું અને રમણીય દેખાય એ નિમશય છે.

સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત વખતે આકાશમાં દેખાતા આનંદી અને મુંદર રંગો પણ ધૂળના રજકણોને લીધેજ છે. આ બે વખતે સૂર્ય આપણી ૬. સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત દષ્ટિ મર્યાદાની-વધીજ પાસે હોય છે. ત્યાં આગળ હવા ઘણીજ વિષે સમજાય. ઘટ હોય છે, તેમજ ધૂળનાં રજકણો પણ મોટાં અને ભારે હોય છે. ઉપરની પાતળી હવાના બારીક-રજકણો તે જગાના વાદળી રંગને આપણાથી દૂરની દિશાએ લેક જાય છે એટલે આપણી નજરે તો દૃઢ રાતો અને પીળો પ્રકાશ પડે છે, એને લીધે સૂર્ય જાતે પણ મતો દેખાય છે. આ પ્રમાણે સૂર્યાસ્ત સમયની આકાશની લામાગ અને સુદર કુદરતી દેખાવનું ખરૂં કારણ ધૂળના-રજકણોજ છે એ જોઈ શકે તેને નવાઈ નહિ લાગે.

થોડાં વર્ષો પર એશિયાખંડની દક્ષિણ આવેલા ટાપુઓમાં કેકેટોઆ નામનો પર્વત ફાટી નીકળ્યો એટલે કે તે જગ્યામાખુબી થયો; તે ૭. જગ્યામાખુબીથી થતી અમર. વખતે તેમાંથી ઘણાજ ભારે જથ્થામાં લાવા, પથરા, ધૂળ વગેરે પવનને લીધે ઘણેજ દુર જઈ પહોંચ્યાં. આ જનાવ બન્યા બાદ થોડા મહિના સુધી પૃથ્વીની સપાટીપર દરેક

દેશમાં સર્વાસ્તનો દેખાવ ધણોજ ગતોઠર લાગવા માંડ્યો. દરેક ઠેકાણે દર સાંજે આકાશમાં સૂર્યાસ્ત મમયે મુંદર કીરમણ રંગનો ગાળીયો બહો પથરાયો હોય એમ દેખાતું હતું. આ મુંદર દેખાવનું મુળ કારણ જનાણામુખીમાં નીકળેલી ધુળ હતી એમ સાગીત થયું છે.

હવામાં ધુળનાં રજકણો ન હોય તો આપણાથી દુનિયાપર છતી સકાય પણ નહિ.

આનું કારણ આપણે તપાસીએ. વરસાદ ન પડે તો પૃથ્વીના દરેક

૮. વરસાદ સાથી દેશ સહરાના રણ જેવો થઈ જાય, હવે જે વરસાદ પૃથ્વીને પહોંચે પડે છે ? છે અને તેને આપણને રહેવા લાયક બનાવે છે તે વરસાદ લાક્ષ-

વામાં ધુળને રજકણોની પુરેપુરી મલ્લ બોધ્યો છીએ એ માંબગી

સર્વને વિરમય લાગ્યા વગર તહિ રહે; પણ તે તદ્દન ખરું છે. સૂર્યના 'તાપને લીધે દરિયાની સપાટી પરના પાણીની વરાળ થઈ જાય છે, આ વરાળ આપણને દેખાતી નથી તે હોય એવું છે, અને ત્યાં ઠંડી હવા સાથે અથડાવાથી તે વાદળ બને છે. હવે, જ્યારે આ વાદળોં પર્વતની દારાપરની ઠંડી હવા આગળ ધપીને જોરથી ધમકાય છે, અગર તો જ્યારે તેમને વધારે ઠંડી હવા મળે છે, ત્યારે તેમાંની વરાળનું પાણી થઈ વરસાદ રૂપે પડે છે.

ચોડાં વર્ષોપર એવું બોળી કાઢવામાં આવ્યું છે કે હવામાં જે ધુળનાં રજકણો ન

હોય તો વાદળોં તૈયાર થાયજ નહિ; કારણકે હવામાં કોઈ

૯. વરસાદમાં ધુળનું કારણ. પણ જાનાં ધન પદાર્થો રજકણો ન હોય તો વગળ ઠંડી થઈ શકે નહિ. તેમજ વાદળોં બાંધે નહિ; એટલે કે આ

રજકણો ના હોય વરાળ અદ્રશ્ય રહે અને હવામાં લીનાશ

વધી જાય ત્યાંસુધી હવામાં અદ્રશ્ય રીતેજ નરી શકે. આને માટે એક સાધારણ દ્રષ્ટાંત લેએ. પાણીને ઘણુંજ ઠંડું પાડી તેને બરફ કરવું હોય તો તેમાં બરફનો ગાળો નાખવા પડે છે. તે પ્રમાણે વાદળોં બાંધવામાં ધુળનાં રજકણો કામ આવે છે.

પર્વત પરની બીની હવા સાથે આ અદ્રશ્ય વરાળ અથડાય ત્યારે તેનું ત્યાં તરતજ

પાણી થઈ જાય. પરિણામે ત્યાં ધણોજ જગરા

૧૦. પૃથ્વીના દેશોની સ્થિતિ. પ્રમાણમાં વરસાદ આવે, અને તે ધણા ભાગે

અવાજ કરતા ધોધના રૂપમાં નીચે પડે. આ બળને

લીધે પર્વત પર અને તેની તળેટી તથા બાજુ આગળ રહેતી સર્વ વ્યક્તિયોના નાશ થાય એથી ઉત્તરું, મેદાનોમાં એક ટીપું પણ વરસાદ પડે નહિ અને ત્યાં બધે રણજ થઈ રહે, અને કોઈ પણ સ્ત્રી શકે નહિ.

ઉપરની બધી હકીકતપરથી ધ્યાનમાં રાખતા જેનું એ છે કે ધુળ એ નિઃપ્રભાગી કે

નુકસાનકારક ચીજ નથી. પણ તે મનુષ્ય જાનને ધણોજ કાયદો કરે

૧૧. ઉપસાંહાર છે. વળી, પૃથ્વી પરની નાનામાં નાની તેમજ નજીક ચીજોને પણ

ધણીજ લાલસાથી નીચડે છે જેને આપણે વળોટીએ છીએ તેની ધુળ

પણ પૃથ્વીપર અગત્યનું કાર્ય કરે છે એટલુંજ નહિ પણ તેની ઉપયોગીતા ધણીજ ઉપ-યોગી તરીકે લેવાતી ચીજો કરતાં પણ ધણીજ મધારે છે, માટે પ્રભુએ નિર્માણ કરેલી કામ પણ ચીજોને નજીકી ગણતરી નહિ. એ બાજુપર ભાર મૂકી આ લઘુ લેખ સમાપ્ત નામાં આવે છે.

સુંદરી સુખોદ્ધ : માસિક વધારો.

આપણાં બાળકો ઉપર દેશનું ભવિષ્ય આધાર રાખે છે, -આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું પરમદિવ છે, તથા આપણા બન્ધુઓની સદાય વિના પ્રગતિ થવી કઠિન છે. આથી-પોતાનામાં તેમજ સીઓ, પુરષો, અને બાલકો, -સર્વમાં સદાચાર અને મુચિયાર, તથા હવેન, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાપ્ત્ય થાય, એમ નિરભર પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એજ સારત્ત્વ સલાનોનું ખરું દેશવૃત્ત છે.

પૃ. ૧૬ મું.]

લુનાઈ-ઓગસ્ટ, ૧૯૧૯.

[અંક ૭-૮.

કાવ્યકુંજ.

જીવન-સખિને.

લેખક:—શ્રીયુત્ત “કુશુમાકર.”

મ્હારી માતા તપ તપી ગઈ દર્શનપદે સિધારી,
તે માતાનું હૃદય કુમળું પ્રાણુ! તુમાં નિહાળી,
અમુઓથી ટપ ટપ સરે અશ્રુ આભાર-ભીનાં,
હુણુ તે ઠાં! સ્મરણુ જ્યારે દિવ્ય એ અશ્રુઓમાં.

માતા મ્હારી હડી ગઈ પ્રિયા! ખોટું પૂરતી એ,
બુઢાણી બાપુ! જનની બની તું લાડ કંઈ એ કરે છે,
કેવો મીઠો મુજ ચિરપરે હરત તુ ફેરવે છે,
આપી ચૂમી અધર નયનો હેત કેવા કરે છે.

ચિન્તા મ્હારી હર ઘડી પ્રિયા પ્રાણુ તું ફી ફેરે છે,
ત્હારે ન્હાને મગજ કુમળે યોજના કે ધડે છે,
હું રીઝુ હા! તુજ જીવનનું પ્રાણુ એ કેન્દ્ર દીસે,
કાર્યો સૌમાં ગત જનનીનું, પ્રાણુ! હૈયુ દ્રવે છે.

આવુ ભેતાં પ્રિય સખિ! કદી આખથી અશ્રુ ઢાળું,
આવુ ભેતાં જીવન સખિઓ! ઉરની સાથ માંડુ,
કુણું હૈયુ મધુર રહેને બે ગળી, પ્રાણુ! બાપે,
એ અશ્રુ તો ગત જનનીના શ્રાદ્ધની આંજલિ છે.

“ મિત્રના શુભ લગ્ન પ્રસંગે. ”

લેખક:—શ્રીયુત્તમ ચન્દ્રકાન્ત મંગલજી બોઝા.

(મંદાકાન્તા.)

આજે મહારા હૃદયસરમાં હર્ષના બોધ આવે,
મહારા આજે નવલ નવજા પ્રેમ લાવે જગાવે;
સર્વે અગે સુલગ બર્નને રોહમાં થાય મળ,
આજે મહારા પ્રિય રુહનાં થાય મંગલ્ય લગ્ન.

(બુજંગી.)

ઉગ્યો દીન આજે મ્હને ભલું લારી,
ધણે સૌખ્ય દાતો આને લાલકારી;
બહુ ચિત્ત આજે બને છે પ્રસન્ન,
કુલે હર્ષમાં માહરાં તન મન.
બહુ હોય મંસાર સારા પ્રમંગો,
મ્હને તો મળ્યા આજ ન્યારાજ રંગો;
મ્હને આજ સંસાર સમિટ લાસે,
પરિપૂર્ણ આ ઉપર પ્રેમ ઉલાસે.

(મંદાકાન્તા.)

વાગે વાગે ગગનપટમાં શુદ્ધ સ્વર્ગીય સુરે,
આદ્યશેથી કુસુમ વરગે દેવતા પ્રેમ પૂરે;
મીઠાં મીઠાં અમૃતલર મંગલ્ય ગીતો ગવાય,
એ સા મહારા પરમ પ્રિય ને મિત્રને દાન થાય.
પક્ષીઓયે મધુર સ્વથી લાઈનાં ગીત ગાયે,
પક્ષો અર્ધે સુરમિ સુમને પીરને સૌ વધાવે;
સોમંધિ આ મૃદુલ પવને મિત્રને વાયુ દોલે,
આ બન્ધુને રજનિપતિતે સૌમ્ય તેજે અબોલે.

* * * * *

વર્ષો ઝાઝાં વરવદ્દુ તહમે જીવને રોહ સાથે,
સારાં કામો જનહિત તણાં વાધને મેડે હાથે;
વ્હાલાં કેરાં તન મન રહે રોજ આરોગ્ય સારાં,
આ સંસારે આતુલિન સુખો ભોગવો મિત્ર મહારા

પામે સત્તા સરસ ગમતી ઇટ વરતુ સધાને,
સારાં કૃત્યે સ્થળ સ્થલમલી દીર્ઘ લેલે ગવાને;
હોને બન્ધુ વિનય મગનાં પૂર્ણ મંજીર સાન્ત,
આજિગે તે નિયમ પ્રાપ્તી વિનયે મંગલ્ય

નકષિ ખાલા.

લેખક—જેન શ્રી કવ્યન જેન.

(ગરબે રમવાને ગોરી નીસર્યા રે લોલ—એ રાગ)

ખાલા સુપિની વસી હિન્દમાં રે જેન,

રનેહના સાગર ઉભરાય,

જગપાવતી રે જેન.....ખાલા.

કરકમન કમડને સુદાય છે રે જેન,

માહેથી સીંચે જ્ઞાન નીર—

ભલી નેમથી રે જેનખાલા.

સંસ્કૃતિ ભર્યા બનાવે ક્ષેત્રને રે જેન,

ફૂટતા ખીજ સુરસિ વાય—

હૃદ પ્રદેશમાં રે જેન.....ખાલા.

સુન્દર શીતલ આમ્રફો પોષની રે જેન,

દિવ્યનાની દેવીયો અવાસ—

ભગ્યાં ભરે રે જેન... ખાલા.

સત્ય ચિત્ત પ્રકાશ જગમાં ભર્યો રે જેન,

આનંદવહરી સર્વ બ્યાસ—

છે રીપાવતી રે જેન... ..ખાલા.

જ્યોતિને જગાવે પૂજ્ય દેવીયો રે જેન,

દેવીયા શોભાવે જ્યોતિ ધામ—

ભારતે વસી રે જેન... ..ખાલા.

અમારો ધર્મ.

લેખક:—જેન શ્રી મણિગૌરી કાળીદાસ ઝોરી.

(ગઝલ.)

અમે મહાવીરની પુત્રી, અમારો પંથ ન્યારો છે

સમજવા સત્યનાં સત્રો, ધરમ એવો અમારો છે.

ખજની રક્તની સેવા, અમે બનશુ હવે હેવા

જીવન અર્પી બધું દેવા, ધરમ એવો અમારો છે

અહોનિશ ન્યાયમાં રહેવું, કપટ છળ નાહિ વાપરવું

જ્યન વિજ્યાળનાવનો, સહ દોષો સમાવોનોઃ
 કરજ સાચી જાળવાનો, ધરમ એવો અમારો છે.
 દુઃખીનાં દુઃખને દરવા, વિજ્યાળના ધોષને કરવાઃ
 દુઃખોથી લેશ નહિ કરવા, ધરમ એવો અમારો છે.

એક પુષ્પને—

લેખક:—એક ખેડેન.

અહા ! શું બહાર આ પુષ્પને, અહા ! શું ખીલ્યું મદમસ્ત તે તો;
 ખરે પ્રથમ હળી કુમળી, સુવાવસ્થામાં હતી તેજ ખરી.

શું બહેકવું સરસ સુવાસ યશી,
 આનંદ મળે તુજ સ્પર્શ યશી.

લહેલાવતું ! બહેલાવતું ! અહા તું શું ! મહાસતું !
 સુખકારક વદન તારું, રસીયું શું શાલતું !

તું રંગ ગેરગથી ઓપતું,
 મિત્ર અંચળ કરી ઓપતું,

શું મુંદર તારી કૃતિ, ગંડસમ શી સોહામણી;
 ન્યાં ન્યાં નેકે સાં, તુજ કૃતિ રળીયામણી.

આકર્ષ તારું પ્રિય અરે !
 નેતાં નયને શાન્તિ મળે,

હઠાસથી ઇચ્છા કરું તુજ સ્પર્શ તણી;
 આ દોમળ ગ્વરૂપ હૃદયે ઇચ્છા તુજ દર્શની.

અરસીસ ? અંતે કરમાવું ખરું,
 તુજ ગ્યાને હોતો શાલા શું વર્ણવું?

મધુકર પ્રીતેથી તુજ માટે રજગ્યા કરે,
 અરે એ મધુકર તુજ રંગમાં રાચી કરે.

લહે ધણેરી લહેર સુખ તુજમાં 'એ માને.
 એ પુષ્પ ! તુજ ગંધથી શાન્તિ મળે સર્વને!

તું તે મર્મમાં છે સોહામણું,
 ન કાને કદી અગખામણું.

સ્પર્શ તારો કરતા હૃદય પ્રકૃષ્ટિત જનાવ તું,
 તું પણ ખીલવું નાયતું, અમને હમાવતું.

તુજમાં ગીતગતા સદા તેથી મને લાવતું,
 મુજ હૃદયને પણ અરે ! કાં તું લોલાવતું ?

આયો મનુષ્યોને પણ પરાણે પ્રિય લાગતું,
 પ્રેમરસમાં નહાતું અને વળી નવરાવતું;

પણ અરસીસ ? શું તારું ખીલાવું !
 અપૂર સમય જતાં અરે શું ખીલાવું !

સમાજ-સાહિત્ય વિજ્ઞાન.

દુનિયાની દુઝાથી દૂર.

અથવા નિવૃત્ત-એજ ખરો સન્તોષ.

અનુવાદક:-૨૧. રા. જાદવરાય હકુમતરાય ઠાકોર.

૪.

માયાનો પ્રભાવ.

૧. જીવાત્મા પોતાની પૂર્ણ ઉત્તિ મેળવતા દરમ્યાન જુદી જુદી ત્રણ જૂમિકામાંથી પસાર થાય છે. પહેલી જૂમિકા પથ્થરોની છે. તે દરમ્યાન મનુષ્યજીવ પોતાની કર્મોન્નિષેધે તૃપ્ત કરવામાં સંતોષ માને છે, તે વખતે તેને પાપનું જ્ઞાન, અથવા પોતે કશ્વરી અંચ છે એવું જ્ઞાન, હોતું નથી તો પછી પોતાના આત્માનું બળ કેટલું છે તે જાણી રીતે જાણી શકે ?

૨. બીજી જૂમિકા હાંદ યુદ્ધની છે. તે જૂમિકા દરમ્યાન તેને પથ્થરો અને દેવી સંપત્તિ બેઉનું જ્ઞાન હોવાથી બંને વૃત્તિઓમાં તે ઝાળાં ખાયા કરે છે. જીવાત્માના ઉન્નતિ માર્ગમાં માયા જે ભાગ લેજવે તે જૂમિકા આજ છે. આ જૂમિકામાં દર વખતે યુદ્ધ ચાલતું હોય છે, ચટ્ટી પડતી દેખાયા કરે છે, અને પાપ કરી પસ્તાવવાનું થાય છે; કારણ તે મનુષ્યે ઔર્ધ્વાસીની લાખી મુસાફરીનો કાળ કોઈદિવસે તૃપ્ત કરવામાં ગાળ્યો હોવાથી તેમની તૃપ્તિ કરવા તે હજી ચાલના રાખે છે અને તેનો ત્યાગ કરવા નારાજ હોય છે, તો પણ સ્વર્ગનું ઉત્તમ અને નિરોધ સુખ ભોગવવાની લાલસા રાખે છે અને પોતાનો વિચાર પ્રદ નિશ્ચય ઉપર આવતો ન હોવાથી ખેદ પામે છે.

૩. પોતાનામાં જે કશ્વરી અંચ રહ્યો છે તે તરફ તેનું મન તણાવાયું આ જૂમિકા છે. તેને લોકો ખેદ તથા દુઃખની યર્ષ પડે છે. એવે વખતેજ જ્ઞાનની જે ત્રીજી જૂમિકા તેમાં જીવાત્મા દાખલ થાય છે. આ જૂમિકામાં મનુષ્ય માયાનો તથા પાપનો ત્યાગ કરે છે અને શાંતિમાં રહે છે.

૪. પાપ કર્મમાં સંતોષ માની રહેનારની આક્રમક માયાનો પ્રભાવ કાયમનો રહે છે એવું ઘણા લોકો ધારે છે તે ખોટું છે. તે એક સજીવશુર, ક્ષોડીની દયા છે, જેમાંથી જીવાત્માએ પસાર થવું જોઈએ; પરંતુ એ પ્રમાણે એ દશામાંથી પસાર થવાનું આજીવનમાં અને કે કેમ અને આ જાવના આજીવનમાં નિર્ભય અને ઉત્તમ શાંતિનો સાક્ષાત્કાર થાય કે કેમ તેનો આધાર તેના માનસિક અને અધ્યાત્મિક પ્રવર્તનો ઉપર તેમજ પોતાના સ્નાતન દૃષ્ટિ આત્માને શોધી કાઢવા સાથે જેટલા બળ અને હિતસાહથી મત્ત કરે તે ઉપર રહેલો છે.

દૂર કરી શકાય તેને જ્ઞાનથીજ દૂર કરી શકાય તેમ છે. તે અજ્ઞાનની અથવા અર્ધ જ્ઞાનની દશા છે. પૂર્ણ જ્ઞાની હવ માયાની પાર ગયો હોય છે. મનુષ્ય જે વખતે માયાનું મૂળ, પ્રકાર અને હેતુ પૂર્ણ રીતે સમજે છે તેજ વખતે તે તેને દૂર કરે છે અને ચૌધારીનીના ફેરાના કષ્ટમાંથી મુક્ત થાય છે, જ્યાં સુધી તે અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી ખાર્મિક ક્રિયા, વશી ધણી પ્રાર્થનાઓ અને ગીતા ભાગવતની કથા કરે, કરાવે તોપણ તેથી તેને શાંતિ મળવાની નથી.

૬. જો કોઈ મનુષ્ય પોતાના દુઃખનનું જળ, બુદ્ધ રચના અથવા હુપાર્થ રહેવાની સ્થળની માહિતી મેળવ્યા સિવાય તેને જીતવા જાય, તો તેમાં તેની સંજ્ઞા દાર થાય એટલુંજ નહીં, પરંતુ દુઃખનના હાથમાં સપડાઈ પણ જાય-જે મનુષ્ય પોતાના દુઃખન માયા-અહંતા-મમતા-ને જીતવા ઇચ્છા રાખતો હોય તેણે, તેના રહેવાનો ગઢ તથા હુપાર્થ રહેવાની જગ્યા ખોળી કઢાડવાં જોઈએ અને પોતાના કિલ્લાના અરક્ષિત દાર, જ્યાંથી દુઃખન સહેલાઈથી દાખલ થઈ શકે તેમ હોય, તે પણ ખોળી કઢાડવાં જોઈએ. આ કરવા માટે વખતો વખત ચિંતન કરતા રહેવાની, સતત જાગૃતિ રાખવાની અને દર હમેશ સખ અવલોકન કરવાની જરૂર છે-આવા અવલોકનથી માયામાં ફસાયેલા જીવની જ્ઞાનદષ્ટિ સમક્ષ પોતાના જીવાત્માના સ્વાર્થી અને મગરૂરી ભરવા હેતુઓ પ્રુક્ષા થાય છે. સાધુઓનું મર્મ-યુદ્ધ તે આ છે. દરેક મનુષ્ય જીવ પરાવૃત્તિની લાંબી નિદ્રામાંથી જાગૃત થાય છે ત્યારે જે યુદ્ધમાં પડેલાય છે તે યુદ્ધ આ છે.

૭. મનુષ્યો અહંતા-મમતા-માયા-ઉપર જય મેળવી શકતા નથી અને યુદ્ધ બેશુભાર લંબાય છે. કારણ માયાનું મૂળ ખાલ વસ્તુઓ છે, અને તેમની લલમનસાધને લીધે તેઓ ફસાય છે. એવી બે પ્રકારની બ્રહ્મિ જગત્તા લગભગ તમામ મનુષ્યોમાં છે. જ્યાંસુધી આ બે બ્રહ્મિમાં મનુષ્ય ઘોળાયા કરે છે ત્યાંસુધી તેની ઉત્તતિ થવાની નથી-જ્યારે તે બ્રહ્મિને દૂર કરી દેશે ત્યારેજ એક પછી એક કાર્યસિદ્ધિ જલદી મેળવતો જઈ સ્વર્ગીય મુખ્યશાંતિનો સ્વાદ ચાખશે.

૮. આ બે બ્રહ્મિને રચાને, હણી કઢાડેલાં બે અલસત્રો દાખલ થવાં જોઈએ, અને તે એ કે-પહેલું, ખી માયાનું મૂળ જીતરમાં છે, બીજું મનુષ્યના જીતરમાં આસુરીવૃત્તિ હોવાને લીધે તે ફસાય છે. ઈશ્વર, જૂત, પિયાય અથવા એવી ખાલ વસ્તુઓ, માયાનું મૂળ છે એવા વિચાર મનમાંથી કઢાડી નાખવા જોઈએ.

૯. માયાનું મૂળ તથા કારણ, મનની તૃષ્ણામાં રહેલું છે, તેને દૂર કરવામાં આવે અથવા તેને નિર્મળ બનાવવામાં આવે તો ખાલ વસ્તુઓમાં અથવા વિગતિમ શક્તિઓમાં જીવાત્માને પાપકર્મ કરાવવા અથવા માયામાં ફસાવવા કાંઈપણ શક્તિ નથી. ખાલવસ્તુઓ માયાનું કારણ નહીં પરંતુ નિમિત્ત છે. જે મનુષ્ય ફસાયો હોય તેની તૃષ્ણામાં આ કારણ રહ્યું હોય છે, તે કારણ ખાલ વસ્તુઓમાં રહ્યું હોય તો જ્યાં મનુષ્યો એક સરખી રીતે ફસાઈ પડે, માયા દૂર થઈ શકે નહીં અને મનુષ્યો દુઃખમાંથી છુટવાની કાંઈપણ આરા શિવાય યુગોના યુગો પર્વત તેમાં સજા કરે; પરંતુ તેનું રચન મનુષ્યની તૃષ્ણામાં રહેલું છે-જ્યાંથી તેનો ઉપાય તેના હાથમાં બે અને તેથી તે પોતાની તૃષ્ણાને નિર્મળ કરી ખી

માયાને દયાવી દઇ શકે છે મનુષ્યના જીવનમાં અમુક તૃણાઓ અથવા મનની દશાઓ જેને તે કુપિત ગણતો આત્મો છે તે હોવાને લીધે તે ક્ષમાય છે. આવી તૃણાઓ વાંઘા કાળ સુધી મરી ગયેલી યાગે અને તેથી મનુષ્ય ધારે કે મેં તે તૃણાઓ ફર કરી છે, એટલામાં બાકી વસ્તુ તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ એકાએક આવી ચઢવાથી મરી ગયેલી તૃણા નગ્ન થાય છે અને તેજ વખતે તૃપ્તિ કરના ઇચ્છા કરે છે, માયાનું બળ તે આજ.

૧૦. મનુષ્યમાં રહેલા સન્નિવૃત્તિઓને કદિપણ ક્ષમાવાપ નહીં. સન્નિવૃત્તિઓ માયાનો નાશ થાય છે. જે જનન થઈ ક્ષમાય છે તે તો મનુષ્યમાં રહેલું દુર્ગતપણું છે. મનુષ્ય જે પ્રમાણમાં માયામાં લપટાયેલો હોય તે પ્રમાણમાં તેનું મન મેલું હોય છે. મનુષ્ય પોતાનું મન નિર્મળ જાનાવે છે એટલે માયા તેને ક્ષમાવતી નથી, કારણ અનીતિની અમુક વાસના મનમાથી દૂર કરવાથી મનને જે વિષય પ્રથમ આકર્ષિતો હતો તે વિષય, પોતાને અનુકૂળ વસ્તુ મનમાં રહેતી ન હોવાથી, હવે તેમ નહીં કરતા મરી ગયેલો અને શક્તિહીન થયેલો લાગે છે. પ્રમાણિક મનુષ્યને ગમે તેવી ચારી તક મળે તોપણ તેને ચોરી કરવાનું મન થાય નહીં. જે મનુષ્ય આદારવિહારમાં મતોથી બન્યો છે તે અકરાતીઓ અથવા છાકોરા જને નહીં. જ્ઞાનની સમજણવાળો મનુષ્ય ક્રોધ કરે નહીં, રૂઝીડવાય નહીં અથવા ધેર વાળે નહીં; અને વેળા જોના મોઢક હાવબાવ નીતિવાન મનુષ્યનું મન ક્યાંય શકે નહીં.

૧૧. મનુષ્ય કંઈ બાળતમા અજ્ઞાની અને પાપી છે તે તેની અહંતા મગતા દર્શાવી આપે છે, અને તે, જ્ઞાન અને નીતિના વધુ ઉચ્ચ ગિયરે લઇ જતા માધનભૂત થાય છે—ક્ષમાવાના પ્રગંગો આવ્યા શિવાય હવાતમામા દ્રવતા આવે નહીં અને તે જીવંત થયા પામે નહીં, તેનામાં વિવેકવાન અને ખરા સરગમ્ય હોય નહીં, અને જે કે તેનામાં આવો મોહ દબાઈ ગયો હોય યા મરી ગયો હોય તોપણ તેના મનને સુખ કે શાંતિ હોય નહીં. માયાના પ્રકારને લક્ષમાં લેવામાં આવી તેને દૂર કરવામાં આવે સારે પૂર્ણતાએ પહોંચવાની એટલે જીવના સિવ થવાની ખાતરી થાય છે. દેહને લગતી અનીતિની તૃણા જે તેનામાં હોય તેને જ્ઞાનરૂપી પત્થમાં આદતી આપી દૂર કરવા જે મનુષ્ય ઇચ્છા રાખતો હોય, તેવા દર-કેમ મનુષ્ય પૂર્ણ જ્ઞાની થઈ શકે ખરો, ગિવપણું મેળવી શકે ખરો. મનુષ્યો ત્યાં સુધી ગાથામાં ક્ષમાય છે ત્યાં સુધી તેમણે આત્મા-શિવને ઓળખ્યો નથી, અને તેમને શિવ પાવું હજી ધણું બાકી છે એ ખત માનીને જ્યાં મનુષ્યોએ પોતાના સનાતનરૂપ આત્મા-શિવ-બ્રહ્માની ઓળખ-ખંત રાખી કરી નેહએ

૧૨. જે મનુષ્યો ક્ષમાઈ પડે છે તેઓ આ ઉપરથી સમજો કે તેઓ પોતાની મેળેજ ક્ષમાય છે એક વિદ્વાન કહે છે કે—“દેવક મનુષ્ય ત્યારે પોતાની વાચનાઓમાં તૃણાઓ જાય છે ત્યારે તે ક્ષમાય છે” તમે ક્ષમાઓ છો તેનું કારણ તમારા જીવનમાં જે પશુવૃત્તિ રહી છે તેને તમે અનુમરો છો, અને તેના ત્યાજ કરવા તમે રાજી હોતા નથી તે છે. જે જોરા વિનાશી દેહમાં ખત જાય નથી, જે દેહ પોતાના વિષયોની જે તે વખત તૃપ્તિ કરી તે ગિવાય ખીલુ મમજતો નથી તથા ખીજની સોષબોજ કરતો નથી, દેવક મનુષ્ય ચિદ્ અસ છે અને તે દેવકમાં દૈવીશક્તિ છે એવું જેને જ્ઞાન નથી, તે દેહને તમારો પોતાનો માની લઈ જીવન ગાળે છે એજ તેનું કારણ છે. તે દેહને પોતાનો માની લીધાથી જુદા જુદા ત્રણ પ્રકારના—આધિ,બાધિ અને ઉપાધિના—દુષ્ટો તમે વખતોવખત બોગવો છો.

૧૩. એવા જુગ દેહમાં દરેક દુષ્કર્મ મળ, દરેક આશાનો સડો, દરેક ઉપાધિનો પાથો રહ્યો છે-તેનો ત્યાગ કરવા તમે તૈયાર થશો, તેનું અગ્નિ, અનીતિ અને એકલપેટા-પણું તમારી દષ્ટિ સમક્ષ ખુલ્લા કરવા, અને તેનાં કાળાં કર્મ અગાધ છે એવું કબુલ કરવા તમે તૈયાર થશો, ત્યારેજ તમે મન ઉપગ-કાચુ મેળવી આત્મજ્ઞાનવાણું જીવન ચાળી શકશો તમારા બીતરમાં ચિદ્ અંશ છે તેનું જ્ઞાન તથા જે દૈવી ગુણ કાષ્ઠપણ પ્રકારની વાસનાની તૃપ્તિ કરવાની ઇચ્છા નહીં રાખતાં, જે સ્થળે દુઃખ આવતું નથી અને જ્યાં માયાનો પગ નથી એવા કાયમના સુખશાંતિ સ્થાનમાં તે દૈવીગુણનો વાસ છે તેનું જ્ઞાન તમને થશે. દરેક અંતર આત્મામાં વધુ અને વધુ એકચિત્ત થતા જવાથી, જે દેવને લાખો મનુષ્યો પૂજે છે, જેનું ધ્યાન યોગાદ્ય ધરે છે અને તેથી પણ યોગાદ્ય જેનું અનુકરણ કરે છે, એવા દેવને હિમ્મત રાખી છેવટે કહેવાનો પ્રભંગ આવશે કે “આ દુનિયાની રાણી-માયા મને ફગાવવા આવી પરંતુ તેણીને ઉજા રહેવા મારામાં કાષ્ઠ સ્થાન મળ્યું નહીં.”

૫.

સંજ્ઞાન મનુષ્ય.

૧. જે મનુષ્ય ઉચ્ચ પ્રતિભા નીતિના ધોરણે વર્તે છે, તેવા દરેક મનુષ્યની જીંદગીમાં એવા વખત આવે છે કે ઉચ્ચ પ્રતિભા નીતિમાં કેટલી અડા છે અને તે સંખ્યા જ્ઞાન તેનામાં કેટલું છે તે સારું તેની બારે કસોટી થાય છે અને તે કસોટીમાંથી તે કેવી રીતે પસાર થાય છે તે ઉપરથી ખરા દેવાંથી મનુષ્ય તરીકે રહેવા પુરતું અને જીવન મુક્ત પુરોના સંતોષમાં રહેવા પુરતું બળ તેનામાં છે કે કેમ, અથવા માયા જે વૈતર્ક કરાવે છે તેના ગુલામ તરીકે અને મજૂરીઆ તરીકે હજી ચાલુ રહેવાનો છે કે કેમ તેનો નિર્ણય થાય છે.

૨. જોઈું કાર્ય કરાવી પૈસે ટકે સુખી રાખે અથવા જે ખર્ચ હોય તેને વળગી રહી મરીમાઈ તથા દુઃખ બોગતાવે એવું ૩૫ માયા આવી કસોટીના પ્રભંગે ધારણ કરે છે. આ કસોટી એવી જામી દોષ છે કે વસ્તુ સ્થિતિને ઉપર ચોખ્ખીઆ જોતાં માયામાં ફસાનાર મનુષ્યને જાણાય છે કે જે જે જોશે માર્ગ દાસ ધરીગ તો જીંદગી પર્વાતનું દ્રવ્ય તો મને અચિત્ત મળશે, પરંતુ ખરે માર્ગે જાણ્યું તો મારી છેડ પાપમાંથી મરો.

૩. ધર્મ અને નીતિના માર્ગે ચાલવામાં જે દુઃખ અને આશ્વતો આવી પડવાનો અંભવ દેખાય છે તેનાથી મનુષ્યો ધરડી વખત ડરી જાય છે અને પોતાનો નિશ્ચય છોડી દે છે. પરંતુ માયાના આવા લખંકર સ્વરૂપને મારી નાશવા તેનામાં દ્રઢતા હોય તો બીતર ચોર માયા, તેના મિત્રનું ૩૫ વારણ કરી-જાનનો ઉપદેશક બની ધીમા સારું દહે છે “તમારા ગૌરાં છાકરાં માટે વિચાર દેશો; જે બધાનો આધાર તમારા ઉપર રહેવો હોય તેમના તરફ નજર કરો. તે બધાને પાપમાન કરી, તમે તેમને જૂએ મારી નાખવા માગો છો.”

૪. આવી કસોટીમાંથી જે મનુષ્ય પાર દીવે, તે ખરેખરી દ્રઢતાવાળો અને નીતિવાન દેવો જોઈએ. જે એ પ્રમાણે કરે છે, તે તરતજ જીવનની ઉચ્ચ શ્રમિકા કે જ્યાં

તેની જ્ઞાન ચક્ષુઓ સુંદર વસ્તુઓ જોવા લાગતામી થાય તેમા દાખર થાય છે, અને જે પાપમાત્રી તથા દળદર અચૂર આવવાનું હતું તે નહીં આવતા હવે ત્યાં જાત બને છે અને ક્યેકે દાદક વળે છે પરંતુ જે મનુષ્ય એવી ક્રોધોર્મી નિર્દા નિવડે છે તેને પેસે ટકે સુખી મવાનું જે વચન મહુનું હતું તે પ્રમાણે નહીં ગતા તેના હૃદયમા ઉદ્વેગ થયા કરે છે અને કહેવું કરડે છે

૫ નીતિ માર્ગે ચાલનાર છેવટે નિષ્ફળ નિરડે નહીં અને અનીતિ માર્ગે ચલનાર છેવટે તરી શકે નહીં બધી વસ્તુઓના જીતરમા ન્યાય રહ્યો છે, તે મદાન નિયમ લોક-હિત માટે છે અને તેજ કારણે સન્નિવન મનુષ્યને કાંઈ પ્રકારનો ભય હોતો નથી, તે કથાથી નાઉમેદ થતો નથી જરીવાઇ, લોભ્યાજ અને નાગોઈથી તે ડરતો નથી.

૬ આશુ મોગશોષો અને બીતિક મુખ વસ્તુઓ જતા ગહેવાના ભયથી, જે મનુષ્ય પોતાના જીતરમા રહેવા જાણે છેનકાર કરે છે તે કુખી થાય છે 'હુદાય છે, દર્દી' પડે છે અને હુદાય છે, તેનું કારણ એ છે કે તેણે પોતાના મદારય દેહી-ગાત્રમા-ને કુખી કર્યો છે, હુદયો છે, દર્દી પાડ્યો છે અને હુદયો છે, એવી ઉત્કૃષ્ટ સંયુક્તમા અને નિષ્કલક સન્નિવનનાવાળા મનુષ્યે પોતાના જીતરમા ના-ઈ-ઈ' નો અગીકાર નહીં કરતા મનાતન રૂપ આત્માનો ત્રય લીલો દેવાથી તે શ્રી પદ આવી ત્રિયનિતે વરા થઈ શકે નહીં, માર જાનાથી અને જેડી પહેરવાથી મનુષ્ય સુવામ મનનો નહીં પરંતુ ખરી વાત તો એ હોય છે કે તેનું મનજી સુલામ હોય છે

૭ નીતિવાન મનુષ્યની નિંદા થાય, તેના ઉપર જોરા આજ અદાવવામા આવે તથા તેના ઉપર દેગમાજ જતાવન માં આવે તો પણ મન ડાડું નથી તે પોતાના મુખમાથી કડવી વાણી મ્દાડતો નથી, અને તેને પોતાનો મન રવા તથા 'ગોતાનું' નિર્દોષપણું શામિત દરના કાફા મારતાની જરૂર પડી નથી કેથી મનુષ્યો જે જે પ્રમારના દલ્લા તેના ઉપર કરે તે રાડ તેનું પોતાનું નિર્દોષપણું અને મન્નનપણું એજ તેની દાય હોય છે તેણે પોતાની જીતગની આશુરી વૃત્તિઓને દમાવી દીધેની હોવાથી તે વૃત્તિઓ તેને માથે કદી પણ ચડી જોમતી નથી પરંતુ તે અમારમાથી સાર, દેવમાથી પ્રેમ, અપકૃતિ-માથી ખર્નિ ઉપમનની પોતાની ખરાજે વાચનાઓને સારે માર્ગે વાળે છે આવા મનુષ્યની નાવામી અથવા અદેખાઈ કરવાથી, અથવા તેના મનથી એવી કરીકત જણાવવાથી તેનું હસકું નહીં પડતો તેના જાતરાત્રમા-જ્ઞાન-જ્ઞાની હોગ વધુ તેજસ્વી બને છે અને તે જર્વા, તેની ઉચ્ચ અને પવિત્ર લાગુદેશીનો મહીમા વધારવાની ગરજ સારે છે

૮. મન્નન મનુષ્યની જ્ઞાન ક્રોધોર્મી થાય ત્યારે તેણે ખુરી થવું અને સંતેવ માનવો, દેવી અપતિત્ત જે શુભો તેણે અંકુર થઈ છે તેના શુદ્ધ નાવ સામિત મ્દવા તેને સધિ મળા તે માટે તેણે ઉપમાર માનવો જોઈએ, અને તેણે એવો વિચાર કરવો કે 'હાલ શુભ સંધિનો વખત છે મનાતન રૂપ આત્મા જ્ઞાન-પર જય મેળવવાનો દીવમ દાવજ છે અને માર મર્વસ્વ જાય, પરંતુ ખર્નિ નીતિ મારગ છોડીશ નહીં' આવો વિચાર કરવાથી તે અપકારનો ખદનો ઉપમારની જાગે અને જોડે માર્ગે ચાલનાર માટે દયા ખામે

૯. નિંદાખેર, ચાડીઓ અને કુટમીં લલે થોડો વખત ફાવી જાય, પરંતુ જગતમાં ન્યાય પ્રવર્તે છે; સત્જનન મનુષ્ય થોડો વખત નિષ્ફળ નિવડ્યો દેખાય પરંતુ તે અજીત છે. તેને હરાવી શકે એવું હયાત્યાગ, દશ્ય અથવા અદશ્ય એવી કોઈ પણ દુનિયામાં-હરિત ધરાવવું નથી.

૬.

સારા સાર વિચાર-બુદ્ધિ.

૧. અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ખીલવણી મારે એકજ સદગુણ સર્વોત્કૃષ્ટ છે અને તે, સારા-સાર બુદ્ધિ છે.

૨. મનુષ્યમાં જ્યાં સુધી સારાસાર બુદ્ધિની દૃષ્ટિ ખુલે નહીં, ત્યાં સુધી અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં તેની શક્તિ અત્યંત ધીમી અને અચોક્કસ હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે આના કસોટીવાળા, પ્રતિપાદન કરવા જેવા, ખારિક સદગુણ સિવાય તે અજ્ઞાનમાં ગોચાં ખાયા કરતો હોય છે; ખાટું શું અને ખઈ શું, અસત શું અને નક્ષ શું તે તે સમજી શકતો નથી, અને પોતાની બીનરની પશુશક્તિઓને સાત્વિક સમજીને એ રીતે ખરાબોટાનો ખીચડો કરી દેતો હોય છે.

૩. એક આંધળા મનુષ્યને અજાણી જગોએ મુક્યો હોય તો તે અજાણી જગોએથી બહાર નિકળવા ઘણાં ફાંખ મારશે પરંતુ તેથી તેને ઘણો ગભરાટ થશે અને ઘણી વખત પડી જઈ તેને વાગશે તથા માધુ કુટારો. સારામાર બુદ્ધિ ધરાવતો મનુષ્ય માનસિક બુદ્ધિ-દીન અંધ છે અને તેવું જીવન અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં દુઃખદાયક ફાંખ મારવા જેવું છે. એ સ્થિતિ એવી મોટાગાયાળ છે કે તેમાં સદગુણ તથા દુર્ગુણની પરીક્ષા થઈ શકતી નથી. એ સ્થિતિમાં ફેટીઓને વેન્વાડય સાથે, અભિપ્રાયોને સિદ્ધાંત સાથે સેજાજેજ કરી દીરા હોય છે, અને તેમાં વિચાર, બનાવો, મનુષ્ય અને વસ્તુઓ નજરે એકબીજા સાથે સંબંધ વિનાના હોય એવો દેખાય છે.

૪. મનુષ્યના મન તથા જીવન ધાંધવથી યુક્ત હોવાં જોઈએ. સુદમ, સ્થૂપ અને અધ્યાત્મિક મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા તેણે પાત્ર થવું જોઈએ; અને આકતો તથા કહેવાતા કાળચક્રના ફેરફાર આવી પડે ત્યારે ચંક્રવિચંક્ર, ચંક્રપવિક્ષેપ અને ભૂતિની જાળમાં પડ્યા મનુષ્યોની માફક તેણે અગાધ જગું ન જોઈએ જ્યારે તેવા આકર્ષિક બનાવ તેના ઉપર આવી પડે તે મારે તેણે કમર ટગી તૈયાર રહેવું જોઈએ આવી માનસિક લાયકાત અને દૃઢતા, સારાસાર બુદ્ધિ ધરાવે થોડી પણ મળી શકે નહીં. તુલના શક્તિને નજીક કરી તેનો સતત ઉપયોગ કરવાથીજ સારાસાર બુદ્ધિની ખીલવણી થાય છે.

૫. અંગને કમગત આધ્યાત્મી જેમ રનાયુ મજાનૂત થાય છે, તેમ મનને કામગાં કામગાંથી તેની ખીલવણી થાય છે, અને કામ પશુ દીસા તરફ મનને ખંત રાખી, કામે લગાડ્યાથી તે દીસામાં માનસિક બુદ્ધિ તથા શક્તિ ખીલે છે. ખીળ લોકોના વિચાર અને અભિપ્રાયોનો વખેતો વખત મુકાબલો કરવાથી તથા તેમને જીતી નાખવાથી ફક્ત દીકા પ્રવાનીજ શક્તિ ખીલે છે. પરંતુ સારાસાર બુદ્ધિ એ દીકા કરતાં વધુ ઉચ્ચ અને જીવ

છે. જે દડવાય અને આપ વગાઇ દીકાકાર વખતો વખત દર્શાવે છે તે, સારાસાર શુદ્ધિ-વાળા સદ્ગુણી મનુષ્યરૂપે હોતા નથી, અને તે કારણે લીધે મનુષ્ય વસ્તુઓને પોતાની ઇચ્છા માફક નહીં જોતાં, તેઓ જેવા રૂપમાં હોય તેવા રૂપમાં તેના ખરા રૂપમાં, તેમને જુવે છે.

૬. સારાસાર શુદ્ધિ એ સ્વર્ગિય સદ્ગુણ હોવાથી તેની ખીચવણી ફક્ત અધ્યાત્મિક રીતથી એટલે પોતાના વિચાર, અભિપ્રાયો અને વર્તન સંબંધે પ્રશ્નો પુછી, કસોટી કરી, ઇચ્છી કહાડવાથીજ થઇ શકે તેમ છે. દીકા કરવાની, પારકા દોષ જોવાની ચક્રિતને, ખીચના અભિપ્રાયો તથા વર્તન ઉપર નિર્દયપણે લાગુ નહીં કરતાં, તેટલીજ સખ્તાઇથી તેને પોતાની જાત ઉપર લાગુ કરવી જોઇએ મનુષ્યે પોતાના દરેક અભિપ્રાય, દરેક વિચાર, દરેક પ્રકારના વર્તન ઉપર, કસોટી માટે પ્રશ્ન ઉઠાવવા લાયક થવું જોઇએ, અને તે કસોટી ન્યાયપૂર્વક સખ્ત રીતે કરવી જોઇએ. આવી રીતે કરવાથીજ જે સારાસાર શુદ્ધિ, ગુન-વજોનો નાશ કરે છે તેને ખીતવી શક્ય છે.

૭. કાષ્ઠપણ મનુષ્ય આવા માનસિક વ્યાપાર શરૂ કરે તે પહેલાં તેણે મુશિક્ષ્મ ભાવના-વાળા થવું જોઇએ. આનો ભાવાર્થ એવો નથી કે ખીચના દોરવાયા તેણે દોરવાયું, પરંતુ જે વિચાર તેની સુક્ષ્મ શુદ્ધિ આગળ ટકી શકતો ન હોય તથા ઉચ્ચ આશા આગળ સંકાય પામી જતો હોય તેવા વિચારને તે વળગી રહ્યો હોય તો તેનો ત્યાગ તેણે કરવો જોઇએ, એવો તેનો અર્થ છે. “માફ કાર્ય વાસ્તવિક છે” એવું જે મનુષ્ય જોયે, અને પોતે ખરા છે કે કેમ તેની ખોળ કરવા પોતાના મન વિશે પ્રશ્ન કરવા ના પાડે તે, પોતાના વહેમ તથા વિકારોમાં ધુટાયા કરશે, અને તેનામાં સારાસાર શુદ્ધિ આવશે નહીં. “માફ કાર્ય વાસ્તવિક છે કે કેમ?” એવો પ્રશ્ન જે મનુષ્ય નમ્રતાપૂર્વક પુછી, પછી ખરા દિલેનો વિચાર કરી, અને નિત્ય-સત્ય-વસ્તુ ઉપર પ્રેમ દર્શાવી કસોટી કરી નિર્ણય ઉપર આવશે તે દર વખત નિત્ય વસ્તુને ખોળી કહાડી શકશે અને અનિત્યથી તેને અલગ કરશે. આ પ્રમાણે કરવાથી સારાસાર શુદ્ધિરૂપી અમુલ્ય ખજાનો તે પ્રાપ્ત કરશે.

૮. જે મનુષ્ય પોતાના જાત સંબંધે સુક્ષ્મ રીતે વિચાર કરવા અને પોતાના મનસાથે ખારિક રીતે વાદવિવાદ કરવા સંકા રાખે છે તેનામાં સારાસાર શુદ્ધિ આવે તે પહેલાં તેણે પોતાની ખરી દિગતને ખીલવવી જોઇએ.

૯. દરેકાઇ મનુષ્ય બ્રહ્મના નીતિ નિયમો સમજી શકે, બ્રહ્મની પારદર્શક જ્યોતને મહત્ત્વ કરી શકે. તે પહેલાં તેણે એકનિષ્ઠ અને નિરર થવું જોઇએ.

૧૦. બ્રહ્મ માટે જેમ જેમ વધુ શોધ કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ તેનું વધુ જ્ઞાન થતું જાય છે, તેની કસોટી કરવાથી અને તેનું સંશોધન કરવાથી તેને હાની પહોંચતી નથી.

૧૧. માયા સંબંધી જેમ જેમ વધુ સકાવિશકા કાઢતા જોઇએ તેમ તેમ તે વધુ ખાલી થતી જાય છે એટલે તેમાં વધુ લપટાઇએ છીએ. પણ જ્ઞાનના નિર્ભજ અને ગહન મન આગળ તે ટકી શકતી નથી.

૧૨. સો વાતની એક વાત એ છે કે ખરા મર્ગ હાય ધરવો અને ખોટાનો ત્યાગ કરવો.

૧૩. જે પોતાની શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી ચિંતન કરે છે તે સારાસાર વિચાર કરતાં શિખે છે, જે સારાસાર વિચાર કરે છે તે અવિનાશી બ્રહ્મને જુવે છે.

સુશિક્ષિત સમાજની ન્યારે આ સ્થિતિ છે ત્યારે ગરીબ સમાજને શિક્ષણની કલ્પના પણ અસંભવ લાગે છે. અત્યંત માતાઓને બાલસંગોપનનું, જ્ઞાન - નહિ હોવાથી દર રોજ કેટલાં બાળકો મૃત્યુના મુખમાં પડે છે ? !

હાલના શ્રીશિક્ષણને લીધે સ્ત્રીઓમાં સ્વતંત્રતાની એક વિચિત્ર પ્રકારની અનિષ્ટ કલ્પના ઉત્પન્ન થયેલી છે. એ સ્વતંત્રતાની કલ્પનાને લીધે ગૃહકાર્યો કરવાં એ સ્ત્રીઓને ગુલામગિરી જેવું લાગવા માંડ્યું છે અને તેથી ગૃહકાર્યો તરફ દુર્લ્લક્ષ્ય થતાં નોકર-ચાકરોની મોજના થયેલી છે. ચાકર માણસો દમેશાં સારા મળવા શક્ય નથી. અને તેથી ઘરમાં અન્યવચ્ચાનું સામાન્ય પ્રાપ્તિ વધારે સ્થપાય છે. આ તો શ્રીમાન સમાજની સ્થિતિ યર્ષ; પણ આપણા ગરીબ સમાજમાં કોઈ સ્ત્રી ગૃહકાર્યો તરફ દુર્લ્લક્ષ્ય કરી એમ, એ ધર્મ છે તો તેના પતિને તેનાં હુમ્મણાં પોતાનો પ્રમગ આત્મા વિના રહે નહિ ! વળી પોતાની રાણી સરકારનું પાકીટ-દફતર શાળા કે કોલેજમાં પહોંચાડવાની પણ જરૂર પડે ! મતલબ કે જે ગુલામગિરીથી ડરીને કિંવા કટાણને સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતા મેળવવા ઇચ્છે છે તેમ ગુલામગિરી પ્રણયોને કપાતે આવે અને પતંત્રતા તો ઉભયને માટે અનિષ્ટ છે !

પ્રાચીન શિક્ષણ પદ્ધતિને ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓને ગુલામગિરીમાં રાખવાનો નહોતો અને હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિને ઉદ્દેશ પ્રણયોને ગુલામગિરીમાં રાખવાનો હેાય એમ જણાતું નથી. ત્યારે આ બન્ને પ્રકારની ગુલામગિરીના પ્રશ્ન સી રીતે ધટાવવો ? તેનો ઉત્તર માત્ર એકજ છે કે સ્ત્રી અને પુરુષ દરેક પોતાને કરવાનાં કાર્યો કરજ, સમજીને કરવાં જેથી ગુલામગિરીના પ્રશ્ન જતો રહેશે. આપણા પૂર્વજેએ બન્નેનાં કર્તવ્યોને નિશ્ચિત કરેલાં છે, કિન્તુ તેના ઉપર આજ કોણ શકા રાખે છે ? પ્રાચીન વિદ્વાનો મૂર્ખ હતા એનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત આપણને મળે છે. અને તેથી ધણી અનર્થ થાય છે કે જે નીચેની વાર્તામાં દર્શાવાય છે.

વામનરાવ હમણાં ખાવે-પીવે સુખી હતો તેને કોટમાં એક કંપનીની ઓફિસમાં નોકરી હોઈ દર મહિને પચાસ રૂપિયા પગાર મળતો હતો. તેના ઘરમાં માણસો નોંધએ તો એક, બે ને સાડા ત્રણ ! એક તેની પત્ની પાર્વતી, તથા તેની ચાર, પાંચ મહિનાની પુત્રી અને તેની માતા ઉમિયા એટલાજ માણસો હતા. સાસુ-વહુને છત્રીસના અડધા પ્રમાણે બનતું હતું. વામનરાવ મુંઝઈ જેવાં ચહેરામાં પોતાનો નિર્વાહ સુસ્તમતે ચલાવતો હતો. તેને પચાસ રૂપિયા માસિક મળતો હતા પણ પાર્વતીના દહિયા સ્વભાવથી ક્રિંકવા તેને આધુનિક પ્રકારનું ચોક્કું શિક્ષણ મળ્યું હતું-તેથી કેટલીક નિષ્કારણ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાની તે સ્ત્રીને યેવ પડી હતી. આથી ખર્ચ કાંઈક વધારે આવતો હતો. વામનરાવ પોતાની નવવધુની નવી નવી આગાઓ-ઠગઓ પૂર્ણ કરવામાં બૂણણ સમજતો હતો.

સાસુ-વહુને કેટલું સખ્ય હતું-તે આગળ જણાઈયું છે. અને તેનું ઘરણું મુખ્યત્વે પાર્વતીના મનનો ગૃહકાર્યો તરફના નિરક્ષાર એજ હતું; વિશેષમાં તેને પોતાનું શરીર શોભાવવાનો, ટાપડીપ કરવાનો કે મનોરંજન મામિક પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ હોવાથી ગૃહકાર્યો તરફ લઘુ આપવાની કુરમદાગળની નડોતી. ક્યારેય તેમાંથી નવરાય મળતી તો તે મુંઝવતા એકબે જેવાં ગ્રંથોમાં લઈ પોતાના જેવી ભર્ષ દૈન્યાધુનિક શિક્ષણ પામેલી બે ચાર રમણીઓની મંડળા જમાવી તેમાં ઓ-સ્વાતંત્ર્યના વિષય ઉપર લાંબાં લાંબાં

હાસ્યવિનોદ રસપ્રચુર ગર્ભાં ભારતી કે એવાજ પરિશ્રમથી અતિશ્રાંત થઇ હોય તે જણાવી “ બહેન ! બહેન ! આજ હું કેટલી માફી ગઇ છું ? આ બિચારી બોળાં ભામા એને સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યની એળખાણ કરાવી તેમના હક્કનું પથાર્ય ભાન કરાવવા માંડી કહો ! કહો ! મારું મગજ પણ કંટાળી ગયું છે ! આજ નહિ તો કાલ, પણ હું મારાં પ્રપત્નમ જો સફળ થાઉં તોજ મારું નામ પાર્વતી ! ” આ પ્રમાણે આત્મસ્થાપા કરતી જેવી ગૃહ કાર્યો તરફ તેનું દુર્લક્ષ્ય હતું.

છીંટીયા-વામનરાવની માતા ગૃહકાર્યમાં નિપુણ અને દર્શ હતી. સાસુવહુને સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યના વિષય ઉપર વારંવાર સંવાદ થતો અને તેમાંથી કપલ વધી પડતો. આવે. વખતે બિચારા વામનરાવથી એક તરફ પોતાની પરમ પૂજ્ય માતાની અવહેક્ષના સહન ન થતી તો બીજી તરફ પોતાની રૂપ યૌવન સંપન્ન સુશિક્ષિત ને માનીતી પત્નીનો અણખપાસ તોડવો અશક્ય બનતો. આથી તેને પોતાની માતાનેજ યોગ દિવસ દૂર કરવાની જરૂર પડતી પરંતુ એમ કરવા જતાં ધરમાં કાણુ કામ કરે ? સુશિક્ષિત પત્ની, પાસે ધરકામ કરાવતું એ તેનું કેટલું મોટું અપમાન ! આ વિચાર તેના મનમાં આવ્યા વિના રહેતો નહિ. “ કપડાં ધોવા, પાણી બરી ધાવવા કે સુલો કુંડવા માટે શું મેં આપની સાથે લગ્ન કર્યું છે ? ” આવો પ્રશ્ન પ્રલક્ષ પતિને પૂછનાર વિદુષી પતિવ્રતા સ્ત્રી જે દેશમાં નિર્માણ થઇ હોય તે દેશનું કુદૈવ કહેવું કે સુદૈવ ? પાર્વતી પણ આવાજ પ્રકારની સ્ત્રી હતી જે પુનઃ કહેવાની જરૂર નથી. માતા ગયા પછી વામનરાવને પાટી-નોકર ચાકર રાખવાની જરૂર પડતી પણ પાર્વતી અધિકાર બળવવામાં પૂર્ણ નિષ્ણાત હોવાથી દર આઠ-પંદર દિવસે નવા નવા નોકરો ધાવવા પડતા. ગૃહપતિ આથી કંટાળી જતો ને પુનઃ સ્ત્રીને સમજાવી પોતાની માતાને તોડાવતો; પણ તેના આવતાની સાથેજ પાછો ગૃહકલહ આરંભાતો.

એક વખત એવો પ્રસંગ આવેલ કે પાર્વતીને નવ મહિના બરાબ રહ્યા હતા, તેની સાસુ પાસે નહોતી. નિલ નવા નવા નોકરો લાવી વામનરાવ ઘણો કંટાળી ગયો હતો. પ્રસુતિનું કામ સંભાળપૂર્વક કરે એવી કાંઈ સ્ત્રી-નોકર મળતી નહોતી પાર્વતીને આ પ્રથમજ સુવાલડ હતી. પોતાની માતા આવે વખતે હોય તો ઘણો લાભ થાય એમ ખારી વામનરાવે પત્નીને ધીમેથી પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો. તરતજ મહિલાસુરમર્દિની-રેવી ચંડીકાને અવતાર ધારણ કરીને તે એવીઃ “ નહિ એ નહિ બને. જે કામ કરનાર કોઈ બાઈ ન મળતી હોય તો એકાદ નર્સ લાવો એટલે થયું તમારી માતા સાથે મારે બંનતું નથી. જે તેમને તોડાવ્યાં હોય તો મને રળ લો અને મારી જરૂર હોય તો આજથી તેમનું દર્શન તો શું પણ તેમનું નામ પણ મને સમજાવશો નહિ ! ”

પોતાની પ્રેમાળ પત્નીના આ મૃદુલ ઉત્તરથી વામનરાવ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. પણ તેના મોઢક તેજસ્વી અને હમણાં આવેલા આવેશને લીધે લાલ થએલા સુખચંદ્ર તરફ જોઈને તેમજ તે હમણાં પોતાને એક બાલ રત્ન અર્પણ કરનાર છે એ આનંદાપક કથના મનમાં લાવીને નિરૂત્તર રહ્યો.

પાર્વતી તેજ રાત્રે પ્રસુતા થઈ ને તેને એક કન્ધારત્ન સંપાડ્યું. વામનરાવે કથના તીવ્રત્વાદ્વચ્ચે તામડતોળ એક નર્સ લાવી તે વેળાનું કામ ચલાવ્યું. નર્સની માત્ર તે

વેળાની શી પચ્ચીમ રૂપીઆ થઇ; તે તેણે મુઝે મોઢે આપી પણ હવે શું ? નર્સ કાંઈ એક સરખી દસવીસ દિવસ થોડીજ ખાએ બેસી રહેવાની હતી ! તેણે દસ દિવસ કેમ બચરાઈ કરવી, સુવાવડીના આટલા પાસે દવા, સ્વચ્છતા વગેરે કેવાં રાખવાં, ખાલકની સુસુષા શી રીતે કરવી ઇલાદિ બાબતોનું વામનરાવ પાસે રસભરિત વર્ણન કર્યું અને “ જો મારી જરૂર હોય તો હમેશની દસ રૂપિયા શી તથા મારા ખંચવા સુધી જવા-આવવાની મારી આપો તો હું તમારી સેવામાં આનંદ ને ઉત્સાહથી હાજર રહું, અને દામ સોંપવામાં કાંઈ સંકાય કરશે નહિ. ” આમ વિનયથી બોલી તે માડીમાં બેસી પોતાને ખંચે ગઇ.

નર્મનો ઉપદેશ તેના ધંધાનુરૂપ હતો. પણ અહીં વામનરાવની શુ રિયતિ થઇ ! નર્સે કહેલી વ્યવસ્થા તે પોતાને હાથે થોડીજ કરનાર હતી ! ઓનોકર વિના તે બનતુ શક્ય નહોતું. અને પાર્વતીના જતલ મિંગળ પાસે ઓનોકર દેકે તેમ નહોતું. જેથી પોતાની માતાને તેડાવ્યા સિવાય બીજો ઇલાજ નહોતો, પરંતુ માતાને આ નર્સની વ્યવસ્થા બિ-દુલ પસંદ પડે તેમ નહોતું; છતાં અન્ય કાંઈ પણ ઉપાય નહિ હોવાથી માતાને તેડારવાનો તેની મનોદેવતાએ ઇલાજ સૂચવ્યો. તરતજ તેણે તાર કપોં. બિચારી જુદા માતા બોધને ગભરાઈ પણ તારમાંની હોકીને બાણી તેને કેટલોક આનંદ થયો. અને પોતે પુત્રના બાળકને રમાડવા બાગ્યશાળા થઇ માટે આનંદાતિસવથી તે તત્કાળ વામનરાવ પાસે આવી પહોંચી. કિન્તુ પાર્વતીને તેના આવવાથી કયાં આનંદ થાય તેમ હતું ? સામુને બોતાજ પુત્રવધુનું મોઢું ફરી ગયું ! વામનરાવે અને આડોશીપાડોશીએ તેને પોતાનું કાર્ય સાધતાં સુધી ચાંત રહેવા સૂચવ્યું હતું પણ બુંતી પદ્ધતિએ સુવાવડ થવાનો પ્રસંગ આવવાથી પાર્વતીએ જાજરો જંગ મચાવ્યો. છેવટે વામનરાવે માતાનેજ સમજાવી નરી પદ્ધતિએ વ્યવસ્થા કરવાની તજનીજ કરી.

પાર્વતી પંદર દિવસની અદરજ હરવા હરવા સામી પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ કરવાની તેનામાં કયાં શક્તિ હતી ? વારંવારના અતિ શ્રમને લીધે તેને તાવ આવવા લાગ્યો ! ઉભીયા તેને કહેતી કે “ પાર્વતી ! આવર ખુલ્લા ! પવનમાં ન ફર. બાળકોને તેડોને ગમે આં ન રખડ. પુરતો વાંચવાનું હમણું બંધ રાખ. નહમી આંબો સા માટે ફોડે છે ! ” પણ સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્યભિમાની પાર્વતી તેની અવગણના કરતી ને કહેતી કે “ તમારી આંબો કુદી છે તેથી પુરું નથી થયું કે મારી આંબો ફોડ્યા ઇચ્છો છો ? કેવી અમદ્ વાણી ! અને કેવી જુદાપણીની અમ્મલ ! ”

આ પ્રમાણે પછીવાર વાદ થતો. વામનરાવ અત્યંત ત્રાસી ગયો હતો જેથી તેણે વિચાર કર્યો કે હવે જો માર જહિના થયા મારે માતા જરો તો પણ આલસો વળા ધરમાંથી નોકર-આકરને રળ આપની જેથી પાર્વતીની ખોડ જતી રહેશે. તરતજ તેણે તે પ્રમાણે કર્યું. માતાને વિદાય કરીને ચાકરોને રળ આપી પાર્વતીને અસંત કોષ સૂચ્યો. પતિ-પત્નીને વાગ્યુદ થયું. ને છેવટે તે કોષથી પોતાને પિયર આલો ગઇ. વામનરાવ હવે નિશ્ચિંત થયો.

પાર્વતીને મદિયરમાં પણ કાષ્ટની સાથે બનતું નહોતું તેનાં માખાપ મરી ગયાં હતાં. કાષ ને લામી દર્તા કિન્તુ તે તેનો સ્વભાવ સારી રીતે જાણતાં દર્તા. પાવ તેને એકથી

આવેલી જોઈ તેમને આશ્ચર્ય થતું અને જ્યારે તેમના સમજવામાં ખરી હકીકત આવી જારે ત્યાંથી પણ તેને રજા મળી.

પુનઃ પાર્વતી પતિ પાસે આવી. અગાઉથી કાગળ-પત્ર નહિ હોવાથી તેના અણુધાયા આવાગમનમાં વામનરાવને સંશય થયો. તેણે ધાર્યું કે તે સુધરી હશે પણ તે ટેવ પેડી હોય તે એકદમ ટળા શકે છે! પાર્વતી જે હતી તેજ રહી. બિચારી સધુ બાબિલાની સ્થિતિ ખરાબ થઈ. સાસરામાંથી પિયરમાં તે પિયરમાંથી સાસરામાં જવા આવવાથી ખાવાપીવાની નિયમિતતા સંયવાઈ નહિ. વળી કવચિત્ નિષ્કારણ તેને માતાના હાથનો માર પણ આવે પડતો. આથી તે દુર્બળ અને રોગી બની; તેના ઔષધની બ્યવસ્થા નહિ થવાથી તે બિચારો એ કલહપ્રિય નિર્દયસ્થાનનો ત્યાગ કરી શાંતિ શોધવા પરલોક પ્રવાણ કરી ગઈ.

પાર્વતીનો મનઃસંતાપ વધી પડ્યો. વામનરાવ તેને બરાબર મહાતો નથી એવી તેની પછી ખાતરી થઈ. એક દિવસ કંટાળાને તે ધરમાંથી નીકળી પિયર જવાની તેની હિમ્મત નહોતી તેથી ‘ક્યાં જવું?’ એ પ્રશ્ન તેની સામે આવીને ખડો થયો. ઘણો વિચાર કરતાં તેને પોતાની એક બાળસખીનું સ્મરણ થયું. હમણાં તે એક કન્યામગ્નમાં બ્યવસ્થાપકનું કામ કરતી હતી. પાર્વતી સત્તર ત્યાં જઈ પહોંચી. અચાનક બાળસહચરીને આમ એકાએક આવેલી જોઈ તે જાહેનપણીને આશ્ચર્ય થયું, પણ સનેઃ સનેઃ તેના આગમનને દેવ જાણવાની ઇચ્છાથી તરત તેણે કંઈ પૂછ્યું નહિ.

દિવસો ઉપર દિવસો જવા સાઝા. વિશદ વાતાવરણનો અને સુસંગતિનો પ્રભાવજ જોર છે. કન્યામગ્નની તે વિદુષી બ્યવસ્થાપિકાના સમાગમથી પાર્વતીના વિચાર પલટાયા. શેરથી નીકળતી વેળા તેને જાહેર વર્તમાનપત્રમાં નોટીસ આપી સ્ત્રી-સ્વાતંત્ર્ય ભોગવવા માટે પુનર્જન્મ કરવાની ઇચ્છા જન્મી હતી! પણ અહીં આવતાંજ તે ભાવનામાં પરિવર્તન થઈ ગયું. “મેં આટલા દિવસ શું કર્યું? મને આવી શુદ્ધિ કેમ સહી? જોઓનો વાસ્તવિક અધિકાર શું? વગેરે પ્રશ્નો તેના અંતરમાં ઉઠવા સાઝા. જોઓને સર્વ બ્યવસ્થામાં પરાધિન રહેવાનો, જાઓનો હુકમ છે, તે હમિતજ છે, પતિની આજ્ઞામાં રહેવું તે શુભામગિરી નથી પણ કર્તવ્ય છે સતિનો પતિથીજ ઉદ્ધાર છે. દેવતીએ પોત પોતાને કરવાના કાર્યો આનંદ અને હલ્લાસથી કરવાં જોઈએ. એમાં કોઈ પ્રકારની શુભાશિ નથી; કિન્તુ એ દેવજા શ્રમ વિકાગનોજ પ્રશ્ન છે. અવધવા પોતપોતાના કર્તવ્ય કરે નહિ તો જેમ શરીર ચાલતું નથી તેમ સ્ત્રી-પુરુષ પોત પોતાની ફરજ જાળવે નહિ તો સંસાર-ચક્ર યાહી ચક્રવૃત્ત નથી. ને કુટુંબનો નાશ થાય છે. અનેક કુટુંબોનો એ રીતિ નાશ થતાં સમ્રાટે નાશ થવાનો પણ સમય આવી પહોંચે છે. માટે એવા પ્રકારની સ્વતંત્રતાની કલ્પના જે શિક્ષણના યોગથી આર્ય અજળાઓમાં ઉદ્ભવે છે. તે શિક્ષણ અત્યંત અનર્થાવક છે. આ બધા વિચારો ધીમે ધીમે પાર્વતીના હૃદયમાં ઠરવા સાઝા. પોતાની મૂર્ખતા જાણ તેને અપાર શોક થયો. પોતાની બાળસખીનો અત્યંત ઉપકાર, માની એ સ્વગૃહે આવવા તૈયાર થઈ. વિદાય થતી વેળા બન્ને સખીઓ પરસ્પર પૂર્વ સ્નેહ સંભારી રહી. છેવટે તે વિદુષી બાઈએ પાર્વતીને કહ્યું: “જાહેન! મારા મહવાસે તારું હૃદય સુધર્યું એથી હું મને પોતાને સાચાચાળા માનું છું. આ સંદિર્ભ આવીને એક પણ બ્યવકિતનું આપણે મૈય કરી

મકીએ તેજ આ જીવનનું સાર્થક્ય છે. આપણા યોગના જીવનના હેતુઓ ખડુ તુચ્છ હોય છે. ક્ષણિક સુખની લાલસાએ તેઓ અન્યનું અપાર અહિત કરે છે. નારી હૃદય પ્રેમના નિવાસ તરીકે નિર્માણ થયેલું છે. સેવા-સુશ્રુષા અને સ્વાતંત્ર્ય-રહેણું એ તેના કર્તવ્ય મંત્રો છે. પતિની, બાળકોની કે કુટુંબની સેવા કરવી એ ગુણમગિરી નથી પણ કર્તવ્ય દિક્ષા છે. આજથી તું પરમ પિતાના આ વિશ્વકુંડુબની સેવા કરતા પતિદેવનો સદચાર પ્રેમભાવનના વિરલ મંત્રો ગ્રહણ કરજો અને પતિની સાથે સેવાના ક્ષેત્રોમાં ઉચે જીવે વિહરજો. તું તિલકા પામેલી છે. મોઝાઓ સમજો છે માટે જો આપણી આર્થ બહેનો સુધારાને આવડે નહિ મકી હોય તેમને કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવી ડોકલે લાવવા પ્રયત્ન સેવજો. જા. બહેન ! સુખી થા. ”

ઉપકારવશ પાર્વતી પુનઃ તેને નમી પોતાને ઘેર આવી. અને વામનરાવના ચરણમાં મરતક નમાયું. વામનરાવને તેની ફરવાએલી પ્રકૃતિ જોઈ પ્રભુ આશ્ચર્ય થયું. પશુ-રોહણા મારી જૂની વાત તાજી કરવાનું તેને રૂચ્યું નહિ, વીતેલી યતના ઉપર વિસ્મૃતિનો વિશાળ પડો નાખી તેણે પુનઃ પોતાનો સમાર યથાબો વાંચનાર ! એ “હપતીનું” તે પછીનું જીવન કેટલા આનંદમાં અતીત થયું હશે એ જાણવાની શું હવે જરૂર છે ?

“ માતા. ”

લેખક:—રા. રા. ત્રિસિંહપ્રસાદ. પઢીઆર.

અહા ! “ મા ” અને “ માતા ” એ શબ્દો કેટલા આરા લાગે છે ? કોણ જાણે એ શબ્દોમાં એવી તે શુ અન્ય શક્તિ છે કે ફક્ત તે શબ્દોનું ઉચ્ચારણ માત્ર કરતાં જ શુદ્ધ હૃદય પણ પાણી પાણી થઈ જાય છે, અને તે શબ્દો કઈ ગોચર યતની સાથે જ પ્રેમ અને રોહની લહેરો હૃદય તટ ઉપર ઉઝાળા મારવા મંડે છે.

માતાના પ્રેમ અને સાચા સ્નેહનો મદિમા કોણ પરિપૂર્ણ રીતે કરી શકે છે ? માતાનું મહત્વ કોણ ખતાવી શકે છે અને માતાની શક્તિની સરખામણી કોણ કરી શકે છે ? માતા મનુષ્ય માત્રને ફક્ત જીવન લાગ જ નથી દેતી, ન કે ફક્ત બાળપણમાં પોતાના દૂધથી તેના શરીરનું રક્ષણ કરે છે, પણ પોતાના બાળકોદ્વારા સમસ્ત માનસિક સંસાર ઉપર, શાશ્વત કરે છે. માતાની શક્તિ મહાન છે, અને માતાનું સ્થાન ઉચ્ચ અને પવિત્ર છે, પરન્તુ કેટલી માતાઓ એ ઉચ્ચસ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય થાય છે ? અને કેટલી એ અતુલ નીચ શક્તિનો પ્રયોગ કરતાં જણે છે.

આજના વખતમાં જ્ઞાતવર્ધમાં અને સંસારના બીજા અન્ય સ્થળોમાં પણ “માતા” પ્રત્યે મહત્ત્વ મેળવેલું, લગ્ન સમયે પણ સુરજન, અને માતાપિતા, સ્ત્રીઓને એવી જ અતીથિ આવે છે કે, “હથ્થર તમને પુત્ર, પૌત્રી આપો, ધન દોલત ઈત્યાદિ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાઓ,” અમારા ધર્મમાં પેણ દુર્ગા, લક્ષ્મી આદિ યજ્ઞીદેવીઓનું પુજન મનુષ્યો આવે છે કે જોઈને સમસ્ત સંસારની માતાઓ ગણવામાં આવે છે. “માતા” ને એટલા માનની હિંદુઓ કેમ જોવામાં આવતી હતી ? પણ પુત્રોની માતાનું એટલું જનું માન કેમ હતું ?

ખીળ બધા વિચારો પડતા મુકીને ઘડિ આજકાલની બાવહારિક દૃષ્ટિથી એ પ્રશ્નનો ઉદ્ધ કરવામાં આવે તો એનો ફક્ત આ એક જ ઉત્તર મળી શકે છે કે સભ્યતાની એ પ્રારંભિક અવસ્થામાં આપણું અસ્તિત્વ જાળવી રાખવા માટે ધણા પુત્રોની આવશ્યક હતી, અને તેથીજ પુત્રોની જનની કે જે “માતા” તેને આદર અને સન્માનની દૃષ્ટિથી જોવામાં આવતી હતી. એ સમયમાં મનુષ્ય સમાજ ન્દાના ન્દાના કુટુંબોમાં ઊભવિછીન થઈ ગયો હતો, અને માહો માહે વૈરભાવ અને ઝગડા ચાલતા હતા. અને તેથી ખીળ પોતાના કરતાં વધારે બળવાળા મનુષ્યોથી અને જંગલી પશુઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે કુટુંબ મોટું અને જામર જનાવડું એ બહુ આવશ્યક હતું કે જેથી આત્મરક્ષા કરવા, માટે, એક ખીળની મદત મળી શકે. આ આવશ્યકતાની ચાવી, “માતા” ના હાથમાં હતી, અને તેથીજ “માતા”નો આદર સત્કાર થતો ગયો, અને પછી જેમ જેમ માતા અને પુત્રના પરસ્પર સંબંધમાં રંગ રોગાન વધારે ને વધારે ચઢતો ગયો તેમ તેમ એ આદર સત્કાર વધતોજ ગયો.

“માતા” રોહની મૂર્તિ છે, સ્ત્રી માતાના રૂપમાં પ્રેમનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ છે, એ પણ એક કારણ છે કે જેથી સન્તાનવતી સ્ત્રીઓને સત્કાર થતો આવ્યો છે.

મનુષ્યોના શરીરને જેવી રીતે ખોરાકની જરૂરત છે એવીજ રીતે મનુષ્યોના હૃદયને પણ પ્રેમની જરૂરત છે. આપણું શરીર ભોજન વિના સુકાઈ જાય છે, તેવીજ રીતે આપણું હૃદય પણ પ્રેમ વિના મુકાઈ જાય છે. સંસારની વર્તમાન દશામાં એ પ્રેમ આપણને નેટલો માતા તરફથી મળે છે તેટલો ખીજે કાંઈ ઠોકણેથી મળવા સંભવ નથી; તેથીજ આ અવસ્થામાં આપણને નેટલી માતા વહાલી લાગે છે તેટલી ખીજ કાંઈ વસ્તુ પ્યારી લાગતી નથી. અને તેથી આપણને બધા કરતાં વધારે સુખ અને આનંદ મળે છે. જે માતાના અસ્તિત્વથી બાળપણમાં આપણું સુખ અને આનંદ એ પ્રમાણે નિર્ભર હતો કે માતાના નામનો પણ આદર કરવો એ મનુષ્યોને ધર્મ થઈ ગયો હતો, અને દરેક જનનીને આપણી માતાઓનું રમરણ કરીને સન્માનથી નિહાળવા લાગ્યા. જે માતાનું પદ આવા પ્રકારના આદર અને સન્માનનું કેન્દ્ર હતું, એ માતાના પદને ગ્રહણ કરવાની કાંઈની ચાહના નહતી. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્ત્રીઓમાં માતા બનવાની ઇચ્છા પ્રબળ થવા લાગી. દરેક સ્ત્રીને માટે માતા બનવાની ચાહના કરવી, એ એક સ્વાભાવિક વાત થઈ ગઈ, એથી બહુ સ્ત્રીઓમાં આવી જતલી ઇચ્છા પ્રબળ થવાનું એ પણ કારણ છે. મનુષ્યોનો સ્વભાવ એક વિચિત્ર રૂપથી સંયુક્ત છે, એમાં સ્વાર્થતા અને પરહિત સેવન, એ બન્ને શુદ્ધો વિદ્યમાન છે. કેવળ પેટમાં સાઈ સાઈ ભોજન ખાવાથી અને શરીર ઉપર સારાં સારાં કપડાં પહેરવાથી કાંઈ સ્ત્રી-પુરૂષ પોતાને સારાં મનુષ્ય કહેવાડવામાં યોગ્ય છે, પણ તેઓ સુખી રહી નથી શકતાં. એવીજ રીતે સ્ત્રી-પુરૂષ બન્ને પોતાના જીવનને સ્વાદિષ્ટ બનાવવાનો હેતુ, એવી યીજની આવશ્યકતા છે કે જેની સેવા કરવી એ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે, અને એવાજ હેતુથી પોતાનું જીવન સુખરૂપ-અતીત કરે છે. સભ્યતાના પુરાતન અને વર્તમાન દશામાં પણ કરીને સ્ત્રીને તો એવી વસ્તુ ને મળે છે, તે પોતાનું બાળક (બચ્ચું) જ છે કે જેની દેખરેખમાં, તેનાથી પ્રેમ કરવામાં, તેની શત્રિદિન ચિન્તાઓ કરવામાં તે બિચારી પોતાનો સમગ્ર સમય અતીત કરે છે. એ પ્રમાણે

ફક્ત બાળક અને ધરતું કામકાજ એવી બે વસ્તુઓ પણ રહી નથી કે જેનાથી તેઓ પોતાની શક્તિઓનો પ્રયોગ અને માનસિક શુભોનો વિકાસ કરી શકે. તેઓ ધરની બહાર નીકળી શકે છે, જેવી રીતે પુરુષોની માનસિક શક્તિઓની કોઈક સ્થિતિ યથા રહી છે તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓની માનસિક શક્તિઓની કોઈક સ્થિતિ યથા રહી છે. તેઓની આખી હવે ખુલી ગઈ છે, અને હવે તેઓ પુરુષોને આધીન રહી, ધરમાં બેસી રહી, બચ્ચાઓનું પાલનપોષણ કરવું પસંદ કરતી નથી. તેઓએ પણ હવે સ્વતંત્રતા અને સ્વાવલંબનનો સ્વાદ ચાખી લીધો છે અને તેઓ પોતાના પતિના કમાએલા પૈસાથી પોતાનું ઉદર પાલન કરવાનું ચાહતી નથી. તેઓ આર્થિક લાભ મેળવવાનું ઇચ્છે છે, અને સંસારમાં પુરુષોની મારફત માર્ગ ઊંચું કરી, સ્ત્રી સ્વતંત્રતાથી પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવું એ તેઓનું લક્ષ્ય બિન્દુ છે એક અમેરિકન ગ્રંથકર્તાએ પોતાની છુકમાં સારા સારા કુટુંબની સ્ત્રીઓના સંબંધમાં લખ્યું છે કે “સુસ્ત સ્ત્રીઓ કે જેઓનો કામ કરીને ખાતું રચીકર નથી લાગતું તેઓ અમારા સમાજમાં પત્યર સમાન છે. ગૃહરક્ષાને જ્ઞાને તેઓ હમેશાં ધરમાં પડી રહી નકામા ખાટલાઓ બાંધ્યા કરે છે, અને પોતાના પતિઓના પરિશ્રમથી કમાએલ પૈસાનાં સારાં સારાં કપડાં અને આશુષ્યો બનાવરાવી, પહેરવામાં, નાટક ચેટક જેવામાં, અને સારા સારા લેક્ષિની મુલાકાતો કરવા કરાવવામાં ખર્ચ કરીને ખુશ રહે છે. તેઓ કામ કર્યા વિના ખાતું એ મિલકતુલ ખરાબ નથી સમજતી, અને પોતાના શરીરને વેચીને તેઓ સાંસારિક ઐશ્વર્યને ખરીદે છે” પરિશ્રમની મોટી મોટી હુદ્મિમતી વિદુષી સ્ત્રીઓ કે જેઓ આજકાલ પોતાના એ વિચારોથી હળવે સ્ત્રીઓને પોતાની પાછળ ટોરી રહી છે. અને પોતાના એ વિચારોનો પૂર જોરથી ફેલાવો કરી રહી છે. તેઓના ન્તે કે એ વિચારો પણ ઊંચા છે અને સ્ત્રી સ્વતંત્રતાથી બરેતા છે પરંતુ એ વિચારો ગાતાના લાવોનું એકદમ દમન કરવાવાળા અને ગાતાના કાર્યમાં વિધ્ન કરતાં છે. આશીર્વાદ સ્વતંત્રતાનો લાભ કરવાના અભિપ્રાયથીજ અમેરિકા અને યુરોપમાં કુંવારી છોકરીઓથી પણ પંધારે હળવે વિવાહિત સ્ત્રીઓ, મીલોમાં, દારખાનાઓમાં, દુકાનોમાં, ઓફિસોમાં વિગેરે ધણી જગ્યાઓમાં કામ કરી રહી છે. એવી સ્ત્રીઓને કલકિના કલકિ મુધી ધરની બહાર કામ કરવાનું હોય છે, એવી અવસ્થામાં તેઓ પોતાના બાળ-બચ્ચાઓની દેખરેખ સું સારી રીતે રાખી શકે પરિણામ એવું આવે છે કે એ દેશોમાં દિન પ્રતિદિન સંતાનોત્પત્તિ ઘટતી જાય છે, અને જે સ્ત્રીઓને બાળક હોય છે તેઓ પણ તેઓની (બચ્ચાઓની) સિક્ષા અને પાલન પોષણ કરવાનું કાર્ય સારી રીતે બજાવી શકતી નથી. એ માટે પણ ઉપાયો શોધવામાં આવ્યા છે. અમેરિકાની એક વિદુષી લેખિકા લખે છે કે Bottle-Institute ના નામથી ધાવણું બાળકોને માટે પણ આશ્રમો ખોલવામાં કેમ ન આવે ? કે ત્યાં તરતનાં જન્મેલાં બાળકને શરૂઆતથીજ મોક્ષવામાં આવે, અને એવું કરવાથી બાળકનું પાલન-પોષણ સારી રીતે થશે. અને બાળક ત્યારે થોડું મોટું થાય ત્યારે “કિન્ડર ગાર્ટન સ્કૂલમાં” મોકલી રાખાય છે અને પછીના પબ્લિક સ્કૂલ, બોર્ડિંગ હાઉસ અને કોલેજો ઉત્પાદિ તે પ્રથમથીજ ખુલ્લા છે, અને એ પ્રમાણે ગાતાના કાર્યમાં કાંઈ પણ જાતની દરકત કર્યા વિનાય પણ બાળકને એ બધા આશ્રમોમાં તેની ઉંમરના પ્રમાણમાં રાખી રાખાય છે, અને ત્યાં તેઓ વિદ્યા શિક્ષાને આધીન રહી સારા નાગરિક

ઉત્પન્ન કરવાની જોટણી જરૂરીઆત છે, તેટલી ખાલી નમાલાં મનુષ્યોને ઉત્પન્ન કરવાની નથી. ઉપર વર્ણવ્યાં તેનાં માણસોએ ચૌદ-પંદર વર્ષની બાળક માતાઓની કુખથી ઉત્પન્ન થઈ શકતાં નથી, એથીજ ભારતવર્ષમાં માતાઓને સુધારવાની ધણીજ આવશ્યકતા છે, અને તે જલદીથીજ થવી જોઈએ.

પૂર્વ અને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓને સારી રીતે મમજવું જોઈએ કે સ્ત્રીઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય માતા બનવું અને યોગ્ય માતા બનવું એ છે. દરેક સ્ત્રી, પુરૂષ પોતાના, શારીરિક, આર્થિક અને માનસિક બળ પ્રમાણે, પોતાની ભતિ અને દેશને માટે સેવક અને ગૃહક પેદા કરવાં એ પરમ કર્તવ્ય છે એમ સમજવું જોઈએ.

ભારતવર્ષમાં અને સમસ્ત સંસારમાં જ્યારે સ્ત્રીઓને પોતાનું ઉચિત સ્થાન મળી જશે, જ્યારે તેણી પૂર્ણરૂપથી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરશે, જ્યારે તેણી માનસિક, અને શારીરિક બળથી પૂર્ણ સંખ્યાન થશે, જ્યારે તેણી એકવાર ફરીથી “માતા” ના કર્તવ્યોને જરો બર સમજી લેશે ત્યારે તેણી દેશનું અને ભતિનું કલ્યાણ કરે એવાં બાળકો ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય થશે. ત્યારેજ તેણી પુનઃ પોતાના જીના ઉચ્ચ આમનને પ્રદણ કરી શકશે અને ફરીથી એકવાર પૂજવાને અધિકારીણી બનશે.

થડી ગમ્મત.

એક શખ્સે એક સ્ત્રી પામે છુટણીએ પડી પોતાની સાથે લગ્ન માંડી નોંધાવવા વિનંતિ કરી. તે કુમારિકાએ તેના સાથી નજર સરખીએ કરી નહીં, તે પુરૂષને ના કહેવાથી પોતે બહુ દુઃખી થતી તેથી તે તેના સાચું જોતી નહોતી. આખરે તે કુમારિકાએ તેને ધણીજ નમ્રતાથી કહ્યું કે તેઓની છાંછીનું નોંધાવ્યું થયું તે તેના પોતાના વિચાર પ્રમાણે અમંભવિત હતું. જો કે તે તેને વખાણનારીઓમાની એક હતી પણ તેને લાગતું હતું કે તે મનુષ્યની માથે પ્યાર પાંધવો નિરર્થક હતો અને તેથી તે હા કહી પોતાના ભવિષ્યને દુઃખમાં નાંખવા ચાહતી નહોતી. ત્યાર બાદ તે બન્ને વચ્ચે વાતચીત થઈ તે ગ્રેમંચ છતાં કરે તેરી હતી. તે વાતની અંદર કુમારિકાનું એટલું બધું મન લાગ્યું હતું કે પોતે હુંકારમાં ચી રીતે નોંધ લેતી હતી તેનું જાન પણ તેને રહ્યું નહોતું. જ્યારે તેણે પોતાની નોંધ બધ કહી ત્યારે તે શખ્સ છકચો અને નોંધપોથી પોતાના ખીઆમાં મુરી અન્યોન્યના હસ્ત દલાવી બોલ્યો “હું આપનેા દમોશને માટે આભારી છું.”

“સા.....લે.....બ.....ં”

“તમે ધણીજ સારી રીતે બોલ્યા, અને હું નમારો સેકડો ધણી આભારી થયો છું. હું એક નવજકથાનું પુસ્તક લખું છું. અને એક કુમારિકા એક પુરૂષને પરણવા ના પાડે છે તે નામક પ્રકરણ ચાલે છે. તમે સાતમી કુમારિકાઓ છો. તમારા સિવાય છ કુમારિકાઓએ મારી સાથે પરણવાને ખુશીથી હા કહ્યું હતું. અને કદાચ તમે પણ મારી માગણી કબુલ કરી દેતે તો હું ધણીજ નાસીપાસ થઈ જતો.”

ફૂલવાડી.

સ્વાગતસદન:

વનિતા વિશ્રામ.

મહાત્મા ગાંધીજીના હસ્તે સંસ્થાના મકાનના ખાત મુહુર્તની ક્રિયા વખતે થયેલા મેળાવડા સમક્ષ યચ્ચાલો-સવત ૧૯૬૨ ધી સવત ૧૯૭૪ મુધીના બાર વર્ષના કાર્યનો હેઠ આહેવાલ.

લેખક:-બહેન શ્રી મુલોચના દેસાઈ

૧

અમારો આશય.

“લોકશાસનને ફોદમદ બનાવવામાં શુશિક્ષિત યુવક નેતાઓ અને, સ્ત્રી નેતાઓ બનનેની જરૂર છે, એ વાત ખ્યાનમાં રાખીને અમે સમસ્ત દેશમાં સ્ત્રીઓને એવી તૈયારી કરીને મોકલવાનો આશય રાખ્યો છે કે જેઓ તકવેલી નહિ પણ મજબુત શરીરવાળી થાય, કૂર નહિ પણ કોમળ હૃદયવાળી થાય, દમાયવી અપાયલી નહિ પણ ઉલટ અને ઉત્સાહવાળી થાય, સક્રિય નહિ પણ ઉદાર મનમાળી, નિર્દોષી નહિ પણ કસાયવા દાય વાળી, દોષદષ્ટિવાળી નહિ પણ દોષસોઝ દષ્ટિવાળી, જમલી નહિ પણ સરકારી અભિરૂચિવાળી અને ગોળગોળ નહિ પણ રમુટ બોનનારી થાય-સ્ત્રીઓ એવી થાય કે તેઓ સપતિમાં સાદાર્થ રાખે, ગરીબાઈમાં પણ ગૌરવ દાખવે, જીવન સત્રામમાં શાન્ત બળથી મુકાવે, છતાં પોતાના સ્ત્રીત્વનો જરા પણ ત્યાગ ન કરે, પોતાના એકાંત શાન્ત ગૃહમાં નૈતિક સરકારો પ્રમારે કે જેથી કરીને ગૃહ એ સમસ્ત રાજ્યમાં એવી ધાર્મિકતા પ્રગટાવે કે તે રાજ્યમાં પ્રજાની પ્રેરણા અને ળાયાજ દષ્ટિગોચર થાય.”*

પ્રારંભ.

“પણ નારીને રોના વિના નહિ કર્મમાં બીજું કંઈ”

સ્વ ગોવંદનરામે આ એકજ લીટીમાં હિંદુ સ્ત્રી જીવનનું હૃદયદ્રાવક ચિત્ર આપેખ્યું છે હિંદુ વિધવાજીવન તો વજ્જહયને પણ રડાવે એવું ક્ષોય છે તેના વિપથગામી થતા અશ્વા એણે વહી જતા જીવનને ધર્મમય અને સમાજને ઉપયોગી બનાવવા તેમજ સ્ત્રી વગના અધિકારમય જીવનમાં શાન જોયોતિ પ્રગટાવવા આ સંસ્થાનાં વ્યવસ્થાપિકા ગ. સ્વ. બહેન મુલોચના દેસાઈને ઇશ્વરી પ્રેરણા થઈ અને તે પ્રેરણાનુસાર તેમણે સં ૧૯૬૨ ના જ્યેષ્ઠ માસમાં “સરસ્વતી મંદિર” ની સ્થાપના કરી પ્રથમ આશ્રમની શરૂઆત એકજ વિધવાને પોતાના ઘરમાં રાખી બહેન મુલોચનાએ કરી આસપાસનાં સર્ગ સ્નેહીઓની

*. અમેરિકા-યુરોપમાં મિસ મેમનની શાગાનાં આહેવાલ ઉપરથી)

ચોડું શીખેલી સ્ત્રીઓને સારા ગુજરાતી પુસ્તકોનું વાંચન અને ચોડું સંસ્કૃત શીખવવામાં આવતું. અને નિરક્ષર સ્ત્રીવર્ગને અક્ષરજ્ઞતા આપવાનું કાર્ય ફક્ત એક જ શિક્ષિકાની મદદથી કરવા માંડ્યું. વખત, શીખનારાને અનુકૂળ, જોરના એકથી ત્રણ રાખવામાં આવ્યો. ઉપરાંત એક દલાક ધર્મશાસ્ત્રનું શ્રવણ થતું. દેટલીક બહેનો રામરક્ષાદિ સ્ત્રોત પાઠાદિ શીખતી. આ શિક્ષણકાર્ય ઉપરાંત ગં. સ્વ. બહેન મુલોચનાએ પોતાના સ્વ. પતિ કૃનેલાલાલ બળવંતર : દેમાઈના સ્મરણાર્થે સંસ્થાને અંગે એક પુસ્તકાલય અમદાવાદનાં સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગના લાભાર્થે ઉઘાડ્યું. સં. ૧૯૬૪ માં સંસ્થાનું નામ બદલી 'વનિતા વિશ્રામ' રાખ્યું. સમાજનો ટેકો મળતો ગયો તેમ તેમ શિક્ષણ પ્રવૃત્તિ વધારી. ગણિત અને શિવજી-ભરતનું કામ દાખલ કર્યાં વખત જતાં પ્રાયમિક ચાર ધોરણ સુધી શીખેલી બહેનો સારા અંગ્રેજી અને સંસ્કૃતના વર્ગો ઉઘાડ્યાં. અને થોડા વખત પછી ઉપલા વર્ગોમાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ, રસાયન, આરોગ્ય અને જોગળ વિગેરેનું શિક્ષણ પણ દાખલ કર્યું. આમ માધ્યમિક પાંચ ધોરણ સુધીનું શિક્ષણ આપુ કર્યું. ચિત્રકળાનું ઉચું જ્ઞાન મેળવવા એક ચિત્રકળા વર્ગ પણ કુદાડવામાં આવ્યો. આ બધું શિક્ષણ મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ માટે હોવાથી તેમની મુન્દેલીઓને વિચાર કરી કેટલું પણ વિષયનું શિક્ષણ દરબાત રાખ્યું નહોતું. સૌ સૌની મરજી પ્રમાણે શીખતું. વિશ્રામમાં રહેનારો દેટલીક બહેનોને પ્રાયમિક પાંચ ધોરણ પરાં કરાવી શિક્ષક થવાને કાલેજમાં મોકલવામાં આવતી.

કન્યાશાળાની સ્થાપના.

જે મોટી સ્ત્રીઓ શીખવા આવતી તે પોતાની સાથે નાની બાળાઓને પણ લાવવા લાગી. અને તેમને શીખવવાનું માથે લેવા અમને આમક થયો. તેથી કન્યાઓ માટે છુદાં હં પ્રાયમિક ધોરણ સ્થાપવાની જરૂર પડી.

અન્ય પ્રવૃત્તિઓ.

નિયમિત પ્રાયમિક કન્યાશાળાને અને જોરના સ્ત્રી શિક્ષણ વર્ગો ઉપરાંત ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સ્ત્રી શિક્ષણની તેમજ સનાતન ધર્મની પરિક્ષાઓ માટે સ્ત્રીઓને તૈયાર કરવામાં આવતી. અને તેમાંથી મોટી સંખ્યા સારા ઇનામ સાથે ઉત્તીર્ણ થતી હતી.

સંસ્થાને અંગે " બગિની વિવોત્તેજક સમાજ " સં. ૧૯૭૧ માં સ્થપાઈ, અને તેની તરફથી દર શનિવારે સ્ત્રીવર્ગ અરસપરસ મળવા અને બાપણો, વાંચનો અને ગરબાથી જ્ઞાન મમ્મત મેળવવા લાગ્યો.

દશ વર્ષમાં થયેલી વૃદ્ધિ.

દિવસે દિવસે સંસ્થા કાર્યનું એટલું વિસ્તારને પામ્યું કે પ્રારંભમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા લગભગ ૩ જેટલી હતી તે સં. ૧૯૭૨ માં ૧૭૫ સુધી વધી. તેમાં ૨૫ વિધવા, ૫૦ સધવા અને ૧૦૦ કન્યાઓ હતી. જે આશ્રય ફક્ત એક વિધવાથી શરૂ થયો હતો તેમાં હવે ૬ વિધવા ૩ સધવા અને ૫ કન્યા મળી ૧૭ બહેનો રહેવા લાગી. મહાનની પ્રણી અગવડને લીધે પુણજી માગણી છતાં વધુ સંખ્યા દાખલ કરી રાખતી નહોતી.

મહિલા વિદ્યાલયની સ્થાપના

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ સંસ્થાનો મૂળ ઉદ્દેશ દુબી વિધવાઓ માટે આશ્રમ સ્થાપી તેમનું જીવન ધર્મમય, સ્વાસ્થ્ય અને સમાજને ઉપયોગી બનાવવાનો અને દેશતે મોટી વધની સ્ત્રીઓને તેમની અત્યુદ્ધત સાચી જગવણી પૂરી પાડવાનો હતો. આ ઉદ્દેશાનુસાર સંસ્થા ઉપર પ્રમાણે કાર્ય કરતી હતી. આ સ્ત્રી શિક્ષણ ઉપરાંત કન્યાઓનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પણ આપતું હતું પરંતુ જેમ જેમ સામાજિક સ્થિતિ સુધરવા લાગી અને જગવણીનો વિસ્તાર વધવા લાગ્યો, તેમ તેમ, કન્યાઓના માધ્યમિક શિક્ષણનો પ્રશ્ન ખડો થયો. છોકરીઓના લગ્નની વય પહેલાં કરતાં વધી લગભગ પંદર સોળ વર્ષની યુવા લાગી. પ્રાથમિક શિક્ષણ લગભગ અગીઆર વયે પૂરું કર્યા પછી કન્યાવસ્થાનાં પાંચેક વર્ષ રહે તે સમયમા છોકરીઓને કંઈ વધારે સગીન જગવણી મળવી જોઈએ તેમ લાગવા માંડ્યું ગ્રા. કર્વેની હિંદી સ્ત્રીઓના વિદ્યાપીઠની થોડા વખતપર ચચેલી સ્થાપનાથી કન્યાના માધ્યમિક શિક્ષણ વિશે આખા દેશમાં ભારે ચર્ચા થવા લાગી. પરિસ્થિતિ ખ્યાનમાં લીધા વિના અને ચોક્કસ આદર્શ બાંધ્યા વિના ઘડેલી હાલની કન્યા શિક્ષણ પદ્ધતિ બહુધા નિષ્ફળ નીવડી છે એવું આ પદ્ધતિ રચનાર સરકારી જગવણી ખાતું પણ કબુલ કરવા લાગ્યું. એથી આ સંસ્થાના કાર્યવાદોને લાગ્યું કે દેશ, કાળ, પરિસ્થિતિ, અને સમાજના સ્ત્રીના કુદરતી સ્થાનનો વિચાર કરી એની પદ્ધતિસર શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે કન્યાઓ ઉત્તમ ગૃહિણીઓ તેમજ જનસેવિકાઓ બને. આ આદર્શ પ્રમાણે એક નિયમિત માધ્યમિક કન્યાશાળા ઉઘાડવાનો વિચાર થયો. આ મહાન કાર્યની જોડેલી આવશ્યકતા હતી તેવીજ તેને ઉપાડી લેનાર વિદ્વાન પ્રતિષ્ઠિત અને સ્વાત્મભોગી સનારી જગવણી મુશ્કેલી હતી. પરંતુ અમદાવાદના ખલે શુજરાતના સદસ્યોએ તે મુશ્કેલી તરતે દૂર થઈ. ઉપર બંધી લાવકાતવાળા સૌ. શારદાગૌરી સુમન્ત મહેતા બી. એ. એ આ કાર્ય સાંગોપાંગ પાર ઉતાવળાને તૈયાર થઈ શુજરાત અને આસ કરીને શુજરાતી સ્ત્રી વર્ગ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો. તેની સાથે રા. રા. ગોવિંદરાવ બળવંતરાવ આલોરાવ બી. એ એવ. એલ. બી., રા. રા. લક્ષ્મીશંકર દરીશંકર જોષી એમ. એ. રા. રા. રમણીકરાય જાદવરાય દક્ષિણ બી. એ. એલ. એલ. બી. રા. શીવાભાઈ મોતીભાઈ અમીન એલ. એમ. એન્ડ. એમ. રા. રા. પ્રાણજીવનદાસ નારણદાસ ઝડતર બી. એ., રા. રા. નરેશ્વર મોરારજી કોર્પેન્ડર, રા. રા. નારાયણરાવચંકર પચાસરી એ ગૃહસ્થોએ ખીન પગારે શિક્ષણ કાર્યમાં બનતી મદદ કરવાનું માથે લીધું. અને પરિણામે તા. ૧ લી જુન ૧૯૧૬ ના શુભ દિવસે મહિલા વિદ્યાલય (માધ્યમિકશાળા) ની સ્થાપના થઈ.

માધ્યમિક શિક્ષણના વિશિષ્ટ પ્રકાર.

આ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષણમાં વિશિષ્ટતા નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ગૃહવ્યસ્થા અને આરોગ્ય રાક્ષતું શિક્ષણ.—આ વિષયમાં અમે નીચેની બાબતોનો સમાવેશ કરીએ છીએ (૧) પાકશાસ્ત્ર, અને ધરગતુ રમાપન (૨) ધરતી સુવડતા અને ડુંગર (૩) શારીર વિદ્યા અને આરોગ્ય (૪) સતતિશર્ચા અને નાળ ઉછેર. (૫) અકસ્માતના ધનાજ, રોગી પરિચ્યા, ને ધરગતુ ઉપચારોનું જ્ઞાન. (૬) કરકસર અને

ગૃહોપયોગી નામું. (૭) સીવણ. અમે માધ્યમિકશાળાના અભ્યાસક્રમમાં ઠેક સુધી આ વિષયને સ્થાન આપ્યું છે. આ વિષયનું શિક્ષણ તદ્દન નવું હોવાથી અમે હજુ પ્રયોગશાળામાં છીએ. એને માટે જોઈતાં પુસ્તકો સામગ્રી વિગેરે તૈયાર કરવાનું કાર્ય ચાલે છે.

૨. નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ—આની જરૂર સૌ સ્વીકારે છે. પણ શાળાના શિક્ષણ પ્રદેશમાં તેનો સમાવેશ કરવામાં મત ભેદ છે. અમારી નમ્ર માન્યતા 'પ્રમાણે નીતિને ખરેખરે જળ આપનાર ધર્મ' છે. માટે અમે ધર્મ શિક્ષણ પણ દાખલ કર્યું છે; અમે જાણીએ છીએ કે ધર્મ પુનઃદ્વા દ્વારા શીખવેલા કંઈક છે. અને તેથી 'વમનીગૃહ (બોર્ડીંગ) વિનાની અમારી શાળામાં આ પ્રયોગ કેટલે અંશે સફળ થશે તે હમને હાલ કહી શકતા નથી.

૩. રાષ્ટ્રીયભાવના યોગ્ય શિક્ષણ—દરેક સુધરેલા દેશમાં આ ભાવનાનો વિકાસ એ શિક્ષણનું આવશ્યક તત્વ મનાયું છે. આ ભાવના ખીલવવા માટે ઇતિહાસ અને વર્તમાન સ્થિતિનું શિક્ષણ એ આવશ્યક સાધન છે. હાલના ઇતિહાસના સારા પાઠ્ય પુસ્તકોના અભાવે આ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં ઘણી મુશ્કેલી રહે છે. તે મુશ્કેલી દુર કરવા શાળાના શિક્ષક પોતે અભ્યાસ કરી નોંધ તૈયાર કરે છે. જે ભવિષ્યમાં સારા પાઠ્ય પુસ્તકની જોડ પુરી પાડી શકવા સંભવ છે. વળી વર્તમાન સ્થિતિથી વિદ્યાર્થીઓને પરિચીત કરવા સ્થાનિક, પ્રાંતિક અને દૈનિક અર્વાચીન મહાન પુરુષોના ટુંક જીવન અને સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને ધાર્મિક પ્રશ્નોનો એક ક્રમ જોડવી બધાં ધોરણોમાં શીખવવામાં આવે છે. અમુક પ્રશ્નોના ખાસ અભ્યાસોને પણ કેટલીક વખત ભાવનામાં આવે છે. વર્તમાનપત્રો તથા માસિકોમાંથી કેટલાક સારા લેખોનું વાંચન પણ કરવામાં આવે છે. આ બધાં સાધનોથી વિદ્યાર્થીનીઓમાં રાષ્ટ્રીયભાવના જાગ્રત કરવાનો પ્રયામ થાય છે.

૪. માતૃભાષાનું શિક્ષણ—આખા અભ્યાસક્રમમાં અમે તેને સ્થાન આપ્યું છે, આ ઉપરાંત ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની તેમજ ગુજરાત સાહિત્ય સભાની પરિશદ સાથે ખાસ વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે. પુસ્તકાવલમ્બોનાં સારાં ગુજરાતી પુસ્તકોનાં વાંચન માટે પણ ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. આમ દરેક રીતે માતૃભાષાના ઉચ્ચ વાંચનનો અભીપ્રાય ઉત્પન્ન કરવા તરફ જનતા પ્રયત્ન થાય છે.

૫. માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ—અંગ્રેજી સિવાય બીજા બધા વિષયોનું શિક્ષણ ગુજરાતી દ્વારા અપાય છે, અર્થાત્ શિક્ષકો અને શિષ્યાઓનો સંપર્ક અને વખતનો અર્થ છે થતો નથી અને શિક્ષણ ઘણું સરળ થાય છે.

૬. વિષય વિભાગ—માધ્યમિક પાંચમા ધોરણથી અમે વિષયના બે વિભાગ પાડ્યા છે [૧] ફરજિયાત અને (૨) મરજિયાત. ફરજિયાત વિષયોમાં [૧] ગુજરાતી (૨) ગ્રંથવ્યવસ્થા અને આદેશશાસ્ત્ર [૩] ઇતિહાસ (ગત્યવધોરણ સાથે. (૪) ધર્મ શિક્ષણ અને (૫) અંગ્રેજી એ પાંચ વિષયો રાખ્યા છે. અને મરજિયાતમાં [૧] સંસ્કૃત (૨) ગણિત (૩) મંગીન [૪] સીવજ્ઞા (૫) સિવણ ભરત [૬] હિન્દી (૭) જુગોળ (૮) શિક્ષણશાસ્ત્ર આ આઠ મરજિયાત વિષયો પછડી પહેલાં સાતમાંથી બે લેવા પડે છે. એટલે ઉપરનાં પાંચ ફરજિયાત વિષયો માથે સાત વીધો શીખનાના ફોલ છે. શિક્ષણમાત્ર લેનારને બીજા મરજિયાત વિષય લેવો પડતો નથી. આ વિષય

જિભાગ કરવામાં સ્ત્રીઓના સામાન્ય અને આવરપક શિક્ષણ ઉપરાંત ભવિષ્યની દ્રષ્ટિ રચાઈમાં ખડો થતો સ્ત્રીના આર્થિક પ્રશ્નનો પણ વિચાર કર્યો છે. પોતાનું સ્વતંત્ર પોષણ કરવા અથવા કુટુંબને આર્થિક મદદ કરવા કૌશલ્યનાર સ્ત્રી શીવણ ભરત ચીત્રકલા સંગીત અથવા શિક્ષણશાસ્ત્ર પૈકી કોઈ પણ એક ક્ષેત્રમાં પ્રવીણ થઈ પોતાની નેમ પાર પાડી શકશે. મરુત્યાત વિષયો પછકી પહેલાં છતાં શિક્ષણની ગોઠવણ અને કરી શક્યા છીએ અને વામન જતાં બીજાની પણ કરી શકીશું.

૭. ટુકાવેલો અભ્યાસકાળ—અભ્યાસ કમની રચના એવી રાખેલી છે કે સામાન્ય કન્યા પોતાનો માધ્યમિક અભ્યાસ મેટ્રીક સુધીનો પંદર સોળ વર્ષ પૂરા કરી શકે, પ્રાથમિક અને માધ્યમિક, પહેલાં ચાર ધોરણ છ માસનાં રાખ્યા છે. આ પ્રાથમિકમાં પ્રિં. કેવે. ના મહાશાસ્ત્રે પણ લગભગ આ મુજબની વ્યવસ્થા કરી છે આમ સમય ટુંકાવવાથી વિદ્યાર્થીઓની ઉપર માનસિક બોજની વૃદ્ધિ, સમજ શક્તિના ખામી, ઘાનની અપરીપકવતા વગેરે દોષો ઉદભવશે એવી શંકા અમને અનુભવથી ખોટી માત્રામાં પડી છે. ફક્ત અંગ્રેજીમાં મેટ્રીક સુધીનો અભ્યાસ પાંચ સાડા પાંચ વર્ષમાં થઈ શકવા વોશે અમને શકા રહે છે, પરંતુ બીજા બધા વિષયોમાં તે સારો અભ્યાસ આપ્યા વખતમાં થઈ શકે છે એમ અમારો અનુભવ સાક્ષી પૂરે છે.

૮. ધોરણ અને પરીક્ષણ પદ્ધતિમાં ફેરફાર—અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત એ બે કઠીન વિષયો છે એટલે તેમાં નાપાસ થનાર વિદ્યાર્થીનીઓને બીજા વિષયમાં અભ્યાસ ન બગડે તેટલા માટે પસાર કરેલા બીજા વિષયોમાં તેને ઉપના ધોરણમાં ચલાવવામાં આવે છે, અને અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત નીચના ધોરણમાં શીખે છે. વળી છ માંમે પરિક્ષા થાય છે અને નાપાસ થયેલા વિદ્યાર્થીની પરિક્ષા આપનાની હોય છે, આ બધી-અનુકુળતાથી અભ્યાસને ઘણો વેગ મળે છે.

ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ સાથે જોડાણ.

હાલની કન્યાશિક્ષણ પદ્ધતિમાં સુધારો કરવાના હેતુથીજ આ શાળા કહાડવામાં આવી છે. એટલે મુબઈની મુનીવરસીટી સાથે જોડવાની વાત તેા હતીજ નહિ. પરંતુ શાળાની છેલ્લા ધોરણની પરિક્ષા કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનમંડળ તરફથી લેવાઈ પ્રમાણ પત્ર મળે તેવી જરૂર લાગતી હતી આવું એકજ મંડળ અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું અને તે પ્રિં. કેવે.નું હિદ્દી સ્ત્રીઓનું વિદ્યાપીઠ, ત્યારે આ શાળાને તે વિદ્યાપીઠ સાથે જોડવી કે કેમ કરવું તેનો વિચાર આવતો હતો. દરમ્યાન અત્રેના ગુજરાત કેળવણી મંડળે બીજી ગુજરાત પરિષદ નીમેલી સ્ત્રીશિક્ષણ કમીટીની સુચનાનુસાર ગુજરાત સ્ત્રીકેળવણી મંડળ સ્થાપ્યું અને તેના બંધારણના નિયમાનુસાર આ સંસ્થા તરફથી તે મંડળના સભ્યો તરીકે બે માણસોને નોકવવા સુચ્યું. એ ઉપરથી સંસ્થાના વ્યવસ્થાપક મંડળે આ શાળાને તે મંડળ સાથે જોડવાનો અને સૌં શારદાગવરી મહેતા અને રાંચકુલાય કાશીગમ દવેને સંસ્થાના પ્રતિનિધીઓ તરીકે તે મંડળમાં નોકવવાનો કસવ કર્યો છે. આ મંડળ સ્થપાઈ ચુક્યું છે એટલે હવેથી આ શાળાની છેલ્લી પરિક્ષા તેના તરફથીજ લેવાશે અને પ્રમાણ પત્ર અપાશે.

શ્રી શિક્ષણ વર્ગો.

પ્રાથમિક વર્ગ—નિરક્ષર અને થોડુ શીખેલાંને માટે પ્રાથમિક વર્ગ છે. તેમાં વાંચન, લેખન, અને ગણિત સિવાય હંતીલામ, ભુગોળ, આરોગ્ય, ધર્મ વિગેરેનું શિક્ષણ મહોડેથી શરૂઆતથીજ અપાય છે.

માધ્યમિક વર્ગ—પ્રાથમિક ચાર ધોરણો પસાગ કરેલી સ્ત્રીઓ માટે માધ્યમિક શિક્ષણની અવસ્થા મહિલાવિદ્યાલયના ધોરણોમાજ કરી છે. પહેલાં સ્ત્રીઓને ફાવે તેવા વિષયો લઈ બીજા વિષયો પડતા મુકવાની છુટ હતી. આ જટથી તેઓ ઘણું ખર્ચ અગ્રેજી અને સંસ્કૃત શીખના આવતાં. બીજા વધારે ઉપયોગી વિષયોના ભોગે પરલાયા કે માતુલાપાના શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવામાં અમને ગંભીર ભૂલ જણાઈ તેથી, અમે ગુજરાતી, ગૃહવ્યવસ્થા અને ધર્મ શિક્ષણ તેમને સારૂ ફરજિયાત રાખ્યા છે.

ઉચ્ચ વર્ગ—જટલીક બહેનો જટલાક વિષયોમાં માધ્યમિક ક્રમ કરતા આગળ શીખવાને લામક હોવાથી તેમને માટે ગુજરાતી, સંસ્કૃત, હંતીલાસ અને ધર્મમાં જુદા વર્ગની ગોઠવણ કરી છે.

હિંદી વર્ગ—જટલીક બહેનોની હિંદી શીખવાની અતિ ઉત્કંઠા થવાથી તેમને માટે હિંદી વર્ગ શરૂ કર્યો છે. બીજા ઘણી બહેનોની તે શીખવાની ઇત્તેમરી છે હતા તેમને માટે હજુ અમે પ્રયત્ન કરી શક્યા નથી પણ થોડા વખતમાં કરી શકીશું.

ગીવણ વર્ગ—શીવણ ઘણું ઉપયોગી હોવાથી તે એકલું શીખવાનીજ ઇચ્છા અને અનુકુળતાવાળી બહેનો સારૂ ઇલાયદો વર્ગ મખેલો છે.

શિક્ષક વર્ગ.

શિક્ષકો એ પ્રકારના છે પગારદાર અને અમુક વખત કામ કરનાર બીજા પગારદાર પગારદાર ૧૩ અને બીજા પગારદાર ૧૩ મળી કુલે ૨૬ છે તેમાં ૧૧ સ્ત્રી શિક્ષકો અને ૧૫ પુરુષ શિક્ષકો છે પગારદારમાં એક ગ્રેન્ડુએટ ૨ અડર ગ્રેન્ડુએટ ૧ સંસ્કૃત નિપૂણ શાસ્ત્રી ૨ શીવણનિપુણ શિક્ષિકાઓ ૧ સંગીતનિપુણ શિક્ષક. ૪ ટ્રેન્ડ. ૨ અનટ્રેન્ડ શિક્ષકો છે બીજા પગારદારમાં ૭ ગ્રેન્ડુએટ, ૧ સીનીઅર ટ્રેન્ડ. ૧ અનટ્રેન્ડ ગ્રેન્ડુએટ, ૧ ડાક્ટર અને ૨ માઈ ગ્રિફ લેખ. ધોરણમાં. અફળાસ. છતી. આગ્રાઓ. છે. બીજા. પગારદાર. શિક્ષકોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે —

- ૧ સૌં. ગારદાગરી મુમન્ત મહેતા બીં. એં [મુખ્ય અધીશાત્રી]
- ૨ સં. રાં. પ્રાણજયજીદામ નારાયજીદામ ડાક્ટર બીં. એં
- ૩ ગાં. રાં. કેનવપ્રસાદ હોટાલાલ દેવાઈ બીં. એં એય, એલ, બીં
- ૪ રાં. ગાં. માકળચદ જેઠવાવ શાહ એમં એં
- ૫ રાં. રાં. વાતજી ગોવિંદજી દેરાઈ બીં. એં
- ૬ રાં. રાં. પગમાનદદામ વ્યામ બીં. એં
- ૭ રાં. રાં. ગદુલાલ ગોપીલાલ મેવ બીં. એં
- ૮ નાં. રાં. ડાં. મુનીલાલ જહેરાવાલા સમ આસી સંજર્પન.
- ૯ રાં. રાં. ભોગીલાલ નારાયણ દાકર.

૧૦ રાં. ૨૦ લઘુભાષા હોટાલાલ પટવા. સીનીયર ટ્રેન.

૧૧ બહેન મવીતાગવરી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી

૧૨ ગ. ૨૧. બહેન પદ્માવતી ચીમનરાય લાખીઆ

૧૩ ગ. ૨૧ બહેન હીરાગવરી શીવરાવ મહેતા.

આ બાદમાં અને બહેનોની નિસ્વાર્થ સેવા માટે અને તેમનો જોડેલો આવાસ માનીએ તેટલો આપે છે. તેમની મદદ વિના આ માધ્યમિક શાળા એક પળસર ટકી શકે તેમ નથી.

આ પદ્ધતિ નં ૬ અને ૭ મેલ અને શ્રીમલ ટ્રેનીંગ કોલેજના શિક્ષક છે અને તેઓ સનિવારે પોતાના શિક્ષણને લાભ આપે છે. તેમને આ માટે પગવાનગી આપવા મેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના અધિકારી મી બાલા અને શ્રીમલ ટ્રેનીંગ કોલેજના અધિકારી મીસ અળનો તેમજ સરકારી ફજન્ટી ખાતાનો અને ઉપકાર માનીએ છીએ આ બાદમાં અને બહેનો ઉપરાંત સૌ. વિદ્યાગવરી નીલકંઠ બી એ એ ગમે વરને ફેટોલક વખત જરૂરી પ્રસંગ શિક્ષણ આપ્યું હતું અને હાલમાં ચોરા વખત ઉપર રાં. ૦ ૫૦. ૨ મહુભાષા મહીપ. તરામ નીલકંઠ પોતાની અનેકથા પ્રવૃત્તિગાથી વખત કદાચી 'રાધના પૂર્વત' પોતાના ગ્રંથ ઉપર ફેટલાક સામાન્ય ભાષણો આપ્યા હતા તે માટે તેમનો પણ ઉપકાર માનીએ છીએ. શ્રીશિક્ષકની મંજૂરી આપેલી છે માધ્યમિક શાળામાં તે શિક્ષકોએ ગઈયાં ગાંધી પ્રજ્ઞા છે. આ આઠી સંખ્યા સાડે આપેલી સમાજસેવકીયાદ ઉદારવા નંદુ તત્પર થયો છે. પગલુ સ્ત્રીઓને શિક્ષણના અતિ પવિત્ર કાર્યમાં જોડવાની જનુ ગતા પુરી આપવા તેટલો તત્પર નથી, એટલુંજ નહિ પણ હજી વખત વિશેષ પશુ જતાં છે - સાચી રીધતિમાં અને ત્યારે જુનરાતમાં આગળોને વેટે ગણી સકાય એટલી ઉચ્ચ નિશ્ચય પામેલી સ્ત્રીઓ છે ત્યારે અમારો, પુરૂષ શિક્ષકાથી નજાવ્યા વિના, બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માદાતાપ્ત જેવા સ્ત્રી શિક્ષણમાં આગળ પડતા પ્રતિમાં ગ્રી કર્વેના ૩૦ વર્ષના જગીરથ પ્રપ્તને પણ તેમની સંસ્થાને જોડતી શિક્ષકાઓ પુરી પાડી નથી તે અમારા પ્રયત્ન તો હતું શિશુ આગળમાં છે.

વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા

હાલમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા પ્રાથમિક શાળામાં ૨૦૮, માધ્યમિક શાળામાં ૧૩૦, પ્રાથમિક સ્ત્રી વર્ગમાં ૨૦, માધ્યમિક સ્ત્રી વર્ગમાં ૧૬, ઉચ્ચ સ્ત્રી વર્ગમાં ૩, હિન્દી સ્ત્રી વર્ગમાં ૬ અને શીવજી વર્ગમાં ૩, એમ બધી મળી કુલ ૩૮૦ છે તેમાં ૨૨૨ કન્યા, ૪૦ સંધવા અને ૧૮ વીધવા, તે પાંચથી બાર વર્ષ સુધીની ૨૮૪ છે અને તેથી ત્રીસ વર્ષ સુધીની ૬૬ છે.

વિદ્યારા

નિવાસીનીઓની કુલ સંખ્યા ૨૦ છે તે પૈકી ૧૨ વીધવા, ૨ સંધવા અને ૬ કન્યા છે. આમાં ૨૭ બાળ છે. ૨ શિક્ષક, ૧ છે અને એક સંસ્થાનુ બીજી કામ કરે છે,

મકાનની અગવડને લીધે અમે સખ્ત માગણી છતાં વધુ સંખ્યા રાખી શકતા નથી. આ સગવડ થયા પછી શાળામાં ભણતી હિન્દુ કન્યાઓ માટે વસતીગૃહની વ્યવસ્થા થઈ શકશે.

પુસ્તકાલય.

આમાં સુજરાતી પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૨૩૨, અંગ્રેજી પુસ્તકોની ૧૮૩, સંસ્કૃતની ૭૫ અને ૫૨૨૨૭ ૩૦, એમ એકંદરે ૧૫૨૦ છે. આ પુસ્તકાલય શહેરના સમગ્ર સ્ત્રી વર્ગ માટે ખુલ્લું છે, પરંતુ આપણી સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલયમાં જઈ પુસ્તકો લેવાની ટેવ નહિ હોવાથી બહારનો સ્ત્રી વર્ગ આનો લાભ લેતો નથી. તેથી જો માસ થયા અમે ફરતાં પુસ્તકાલયની યોજના કરી છે અને પુસ્તકોની પેટીઓ વિદ્યાર્થીની સ્વયંસેવીકાઓ મારફત મહોલ્લાઓની સ્ત્રીઓમાં ફેરવીએ છીએ. આટલા ટુક વખતમાં લગભગ સો ઉપરાંત સ્ત્રીઓએ વાંચનનો લાભ લીધો હતો.

વિજ્ઞાન સાહિત્ય ભંડાર.

સુજરાતના વિખ્યાત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી રા. રા. ત્રીભોવનદાસ કલ્યાણદાસ સુજનરે રસાયન તથા ગૃહવિજ્ઞાનના પ્રયોગો માટે જોઈતાં કેટલાક સાહિત્ય એક કળાટ સાથે સંસ્થાને અર્પણ કર્યાં છે. આ ઉપરાંત રા. રા. શાહ ડાહ્યાભાઈ કુબેરદાસ તરફથી રૂ. ૨૦૦ નું વિજ્ઞાન સાહિત્ય રૂ. ૫૦ ના કળાટ સાથે ભેટ આપ્યું છે. રા. રા. ધીરજલાલ ઘેલા-ભાઈ બેન્કરે પણ આશરે રૂ. ૩૫૦ નું કેટલુંક ઉપયોગી સાહિત્ય પ્રેમ પાઠ્યું છે. રા. રા. નગીનદાસ મગનલાલ જ્યેષ્ઠે રૂ. ૧૦૦ આ પ્રકારના સાહિત્ય માટે આપ્યા છે. આ સર્વ ઉદાર સદ્ગૃહસ્થોનો અમે અંત કરજીપૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ,

ભગિની સમાજ.

આ સમાજની વ્યવસ્થા તેના સ્ત્રી સભાસદો પોતાની મેળેજ કરે છે. દરેક સતીવારે તેઓ ભેગા મળી વાંચન, લાપણ અને ગરબા ગાઈવે છે. લાપણોમાં બહારનો કેટલોક સ્ત્રી વર્ગ પણ ભાગ લે છે. આ સમાજનો વાર્ષિક મેળાવડો જહેન હંસા મનુભાઈ નંદાશંકર મહેતા ખી. એ, ના પ્રમુખપણા નીચે તથા માસ ઉપર ઉજવાયો હતો.

મકાન સંખ્યાની મદદ.

ઉપર જણાવ્યા સુજનની મંરથાની અનેકધા પ્રવૃત્તિની સાથે સંસ્થાના મકાન તરફ દષ્ટિ ફેંકનારને અમારી રથાનની મોટી મુશ્કેલીનો એકદમ ખ્યાલ આવશે. આશરે ચારસો સરસ્વતીનાં ઉપાસીકા માટે આ અમારું 'ગેઝુજી' કેટલું ન્દાનું પડતું હશે તેનો આપ વિચાર કરશો. આ મોટી અગવડ અમારા કાર્યવિધાસના નિરોધનું મુખ્ય કારણ થઈ પડી છે. પરંતુ આ મોટી ખોટ પુરી પાડવાને રા. રા. શેઠ સોમનાથભાઈ રૂપજીભાઈએ રૂ. ૪૫૦૦ ની એક મોટી રકમ ઉદાર હાથે જણીસ આપવાનું કહ્યું હતું, આ મંરથાપર એટલો મોટો ઉપકાર કયો છે કે તે દર્શાવવા અમારી પાસે પુરતા શબ્દો નથી. આજે આપણે મકાનનો પાયો નાંખવાના જો શુભ કાર્ય માટે એકત્ર થયા છીએ તે તેમની આ મોટી મદદનેજ આભારી છે.

નાણાં સંબંધી સ્થિતિ.

સંસ્થાનું સ્થાપી ફંડ આસરે રૂ. ૨૬૦૦૦) નું છે. આવક ત્રણ પ્રકારની છે (૧) સ્થાપી ફંડના બાજની વાર્ષિક આવક રૂ. ૧૪૪૦) છે. માસિક અથવા વાર્ષિક નિયમિત ફાળાની વાર્ષિક આવક આસરે રૂ. ૨૮૦૦ છે અને શિક્ષણના લવાજમની વાર્ષિક આવક આસરે ૧૦૦૦ છે. એટલે કુલે વાર્ષિક આવક આસરે રૂ. ૫૨૦૦ છે અને વાર્ષિક ખર્ચ કુલે આસરે રૂ. ૬૦૦૦) નું છે. તે પૈકી શિક્ષણનું આસરે રૂ. ૪૮૦૦) છે. બોર્ડિંગના નિભાવનું રૂ. ૨૪૦૦) અને પરચુરણ આસરે રૂ. ૧૮૦૦) છે. આ રીતે આસરે રૂ. ૩૮૦૦ નો ખાડો દર વરસે પડે છે. પ્રસંગોપાત ખીજી અકસ્માત મળી રહેતી મદદથી હલુ સુધીનો એ ખાડો પુરાયો છે. છતાં કેટલીક વખત સ્થાપી ફંડમાંથી પણ નાણાં ઉપાડવાં પડે છે.

અમારી જરૂરીઆતો અને પ્રજાને વિનંતિ.

નવું મકાન અમારી ખોટ કેટલેક અશેજ પુરી પાડી ચક્રો. અમારા હાલના કામને સંપૂર્ણ રીતે પહોંચી વળવાને હલુ પણ જ્યાનો સક્રિય અમારે વેડવે પડશે તો પછી લવિધ્યના વિકાસ માટે જરૂરના સ્થાન વિશે તો શું કહેવું ? વળી મકાન એ તો સંસ્થાનો દેહ છે. શિક્ષકો તે તેના આત્મા છે. આત્મા વિના દેહ આડખર અને ભારરૂપ છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ શિક્ષકોની અર્ધો અર્ધ સંખ્યા ખીન પગારદારની છે. જ્યાં સુધી સરસ પોતાનાજ ખર્ચે સારા જીવન પર્યતન સતત, કાર્ય કરનારા રોકા ન શકે ત્યાં સુધી કાંઈ મદતવાની ફળની આશા વ્યર્થ છે. દેશસેવાના પવિત્ર હેતુથી આત્મસોગ આપી જોડાનારા શિક્ષકોની લાયકાતવાળા શિક્ષકો વાણીઆરાહી ગુજરાતમાં ભાગ્યેજ મળી શકે છે અને એવા નેકે મળે તોપણ આવા સખત ઔધવારીના જમાનામાં તેમના જીવનના નિભાવ પુરતું આપવા નેટલી પણ આ મર્યા પાસે હાલ સવડ નથી. ખીજી પ્રારભમાં જણાવ્યા મુજબ વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવાનો આ સરથાનો મુખ્ય હેતુ છે છતાં સારા ફંડના અભાવે સંખ્યાબંધ કુખી વિધવાઓને વિશ્રામભા રાખી કરવાની ચીરાતે હૃદયે અમારે ના પાડવી પડે છે. આ વિધવાઓને અને અનાથ બાળાઓને સારૂ ધરગણ ઉદ્યોગો ઉપાડવા વગેરે ઘણી ઘણી ચેજનાઓ અમારા મનમાં રમી રહી છે, પણ તે બધામાં બહેણા ફંડની જરૂર છે આ બધા કાર્યને બરાબર પાર ઉતારવા દર વરસે જોઈએ જોઈએ રૂ. ૧૫૦૦૦ નું ઉત્પન્ન હોવું જોઈએ. ઉપર જણાવેલા આવક ખર્ચના દિસામ મુજબ અત્યારે પણ અમારે દર વરસે રૂ. ૪૦૦૦ ની રકમ જોઈએ, અને જે કામ વધારવામાં આવે તો રૂ. ૧૦૦૦૦) જોઈએ. હાલ તો આકાશ સલિલ પર અને કેવલ ઇશ્વરશ્રદ્ધા પરજ આ સરથાનો કારભાર ચાલે છે. શુ ગુજરાતના ધનિક વર્ગના હૃદયમાં પ્રભુ પ્રેરણા નહિ કરે ? આટલી રકમ અમદાવાદનો જોડજ ધનાઢય પુરૂષ ધારે તો બાપી શકે તેમ છે છતાં આના હજારો ધનાઢય પુરૂષોની આતા ગુજરાતને છોડી આ સરથાના બ્યવસ્થાપોને રંગુન નેટલે દુર ' બીજાનું દેહી ' કરવા આપણું પડે છે અને હવે આક્રિષ્ટ જવાનો વિચાર પણ રાખીએ છીએ. અમારી આ સ્થિતિથી ગુજરાતનાં પાટનગરની હાંસી થાય છે અને તે અમારે મુંજે મદોડે અને ભગ્ન હૃદયે સહન કરવી પડે છે.

ગૃહ-વિદ્યાલય:

વનિતા વિશ્રામનો અભ્યાસક્રમ.

લેખક: બહેન સૌ. શારદા સુમન્ત મહેતા, બી. એ.

કન્યાઓ ઉત્તમ ગૃહિણીઓ અને નાગરિકા અને તેવો આદર્શ રાખી આ અભ્યાસક્રમ ધર્યો છે અને તેથી સરકારી કન્યા શિક્ષણક્રમમાં અમે કેટલાક મહત્વના ફેરફાર કર્યા છે. અમે પ્રયોગકાલમાં છીએ; અનુભવ સુઝાડે તેમ ફેરફાર કર્યો જઈએ છીએ. પ્રાથમિક શિક્ષણમાં અમને ખાસ ફેરફાર કરવાનું મુકેલું નથી. માધ્યમિક શિક્ષણમાંજ ફેરફારો કરવાનું ઉચિત ધાર્યું છે. તે ફેરફારો નીચે પ્રમાણે છે:

૧. ગૃહકલા અને વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ.

૨. નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણ.

૩. માતૃભાષાના અભ્યાસ તરફ ખાસ ધ્યાન.

૪. દેશની પ્રતિષ્ઠા તથા બીજી કેટલીક અતિ ઉપયોગી હકીકતોની ટુંક માહિતી.

૫. વિષય વિભાગ-માધ્યમિક પાંચમા ધોરણથી આવસ્યક અને ઐત્ત્રિક એવા વિષયોના બે ભાગ પડે છે. અતિ જરૂરના વિષયો આવસ્યક ગણ્યા છે, ઉપરાંત આઠ વિષયોમાંથી મને તે બે ઐત્ત્રિક લેવા પડે છે. શિક્ષણશાસ્ત્ર લેનારને બીજાં લેવો નથી પડતો. આ વિષય લેનારની વય ઓછામાં ઓછી પૂરી પંદર વર્ષની હોવી જોઈએ. ફક્ત ગુજરાતી પાંચ ધોરણો સીધી શિક્ષણશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી કન્યાઓ કરતાં માધ્યમિક શિક્ષણ પૂરું કરેલી કન્યાઓ સારી શિક્ષિકાઓ નીવડશે એટલુંજ નહિ પણ પ્રાથમિક ઉપરાંત માધ્યમિક પહેલાં ચાર ધોરણો સુધી તેઓ સીધી ચકશે. આ વિષય વિભાગથી દરેક કન્યાની બિન બિન રૂચિ અને શક્તિને પોષણ મળે છે. વગ્ના સીવણ ભરત, સંગીત, ચિત્રકળા અને શિક્ષણશાસ્ત્ર એ પૈકી કોઈ પણ વિષયની પ્રવિણતા સ્વતંત્ર નિર્વાહનું સાધન બની સ્ત્રીઓનો ગાર્હિક પ્રમ્ન પણ કેટલેક અંશે ઉકેલશે. આ શિક્ષણ લેનારી સાથે મેટ્રીકની પરીક્ષામાં જવાની ધારણા રાખનાર પાંચમા ધોરણથી ઐત્ત્રિક વિષયો તરફે સંસ્કૃત અને ગણિત લઈ પોતાની ધારણા પાર પાડી ચકશે; બે કે અમારું તે ખેલ નથી.

૬. માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ-અંગ્રેજી સિવાયના વિષયોમાં અપાય છે.

૭. ટુંકાવેલો અભ્યાસકાલ-માધ્યમિક ચોથા ધોરણ સુધી છ માસિક ધોરણો રાખ્યાં છે, અને ત્યાર પછીનાં ત્રણ વાર્ષિક છે. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક ધોરણો આઠ વર્ષમાં પૂરાં કરી ચકાય.

માધ્યમિકકાલા (મહિલા વિદ્યાલય) ને ગુજરાતી સ્ત્રી જીવણી મંડળ સાથે જોડી છે. સામાન્ય પરીક્ષા એ મંડળ તરફથી લેવાઈ પ્રમાણપત્ર અપાયો. આથી છેલ્લા વર્ષનો અભ્યાસક્રમ તે મંડળે નિયમ કર્યા પ્રમાણે રાખેલો છે.

સહેલી વાતચીત.

શ્રુતલેખન—૫ લીટીઓ લખાવવી.

અનુલેખન—લોન્ગમેન્સ મોડર્ન

કોપી શુક નં. ૧-૨.

ગણિત: (૧) ક્ષેત્રફળ અને ત્રિશી.

(૨) મુખ્યગણિત—વ્યાજ અને તોલવારદાન, વિષે.

વિજ્ઞાન: ઉપરની વાંચનમાલામાંના તે વિષયના પાઠો.

(૧) ઇતિહાસ: હિંદનો ચક્રઆતથી ગુલામ વંશ સુધી

(૨) ભૂગોળ.

(અ) રાજકીય—હિંદની સરકાર અને પિટીય ટાપુઓ.

(વ) પ્રાકૃતિક—પૃથ્વીનો આકાર અને ગતિ, જમીનનો ધસારો, જ્વાલામુખી પર્વતો, ધરતીકંપ વૃક્ષાદિ અને ખરડ.

) ચાલુ વૃત્તાંત રચાનિક મહાપુરો અને સરકારોની હુકમ આદિની.

નીતી: ઉદ્યોગ, મનોવ, દામ, રાહ-શીલતા વિગેરે.

શીવજીભરત. દોરા ભરવા, ઓટણ, ફાંક ભરવી થીગડાં દેવાં, ટોપ સોઈંગ, ભરત-કાચળી ભરવી.

ચિત્રકલા- સાદાં પદાર્થો અને આકૃતિઓના ચિત્રપેશપરથી નકલો કરવી,

સ્મૃતિચિત્રો ૧૫ (પરિચિત પ્રાણીઓનાં), માપિત ચિત્ર

(scale drawing)—કર્તવ્ય

ભૂમિતિનો કેટલીક આકૃતિઓ અને તેના પ્રયોગપરથી દ્રશ્યના

કૃતિઓ; ચોખ્ખાકૃતિઓનાં પે

સીસથી કાઢેલાં ચિત્રોમાં રંગ પૂરવા.

સંગીત: સંગીત બાલમક્રમ ભા. ૨ ને

૨ મુ' ધારણ (૭ માસ)

૧. ગુજરાતી: ગદ્ય—વાંચનમાલા ૬ થી તથા

કન્યાવાંચનમાલા ૩ થી મા-

ત્રી પસંદ કરેલા ૪૫ પાઠો.

પદ્ય—સપ્તમી સંવાદ. (દલ-પતરામ દ્વિ.)

વ્યાકરણ—લઘુ વ્યાકરણ ભાગ ૨ ને.

મુખપાઠ—૧૦૦ લીટીઓ. (સં-પદ્યમી સંવાદમાંથી.)

નિમિષ—સરળ વાર્તાલેખન.

શ્રુતલેખન—૫ લીટીઓ લખાવવી.

૨. અંગ્રેજી: ન્યુ મેકમીલન વાંચનમાલા. ૨૭-પાઠ ૨૫

પાઠમાલા—ભાગ ૧ લો—પાઠ ૧૫

મુખપાઠ—૫૦ લીટીઓ.

સરળ વાતચીત—પાઠ ઉપરથી.

શ્રુતલેખન—૫ લીટીઓ,

અનુલેખન—લોન્ગમેન્સ મોડર્ન

કોપી શુક નં. ૨-૩

સરળવાંચન—'ધી સ્તોમેન'

(લોન્ગમેનની ન્યુ ફેરી રેલ્સ પુ ૧)

૩. ગણિત (૧) ત્રિશી બહુશી, સાદાં વ્યાજ.

(૨) ધરગતુ નામું.

૪. વિજ્ઞાન: ઉપરની વાંચનમાલાઓમાંના તે વિષયના પાઠો.

૫. (૧) ઇતિહાસ: હિંદનો ઔરંગઝેબ સુધી.

(૨) ભૂગોળ:

(અ) રાજકીય—એશીયા.

(વ) પ્રાકૃતિક—પૃથ્વીનું સ્વ

આસપાસ ભગણ, કૃષિનિષેધ,

આબોહવા, શહેરોની રચાવના.

૩. આલુપૃષ્ઠાંતઃ ધોરણ ૧ લા પ્રમાણે આલુ
છપરાંત રથાનિક મુખ્ય પ્રજોની
હુંક માહિતી

નીતિ, કરજ, કુટુંબગ્રેમ, દેશગ્રેમ, છ-
શ્રલકિત વિગેરે.

૪. શીવજી ભરત-આમલા ધોરણનું પુનરાવર્તન,
બખીઆ, બેકરટીય, ફેધીંગ, જાજ
પાડવાં.

ભરત-કેનવાસ પર નામ પાડવાં.

ચિત્રકલા: પુસ્તકાન, પ્રાણીઓનાં ચિત્રના
સાદા ગંગિત નકશાઓ, આમાં
રંગ પૂરવા, આપિત ચિત્ર-
બુધિતિની આકૃતિવાળી વેલપટ્ટી
(Border) કરવી, રંગ પૂરવા,
સ્મૃતિ ચિત્રો. ૪૦, ૫૦ પદ્યો
અને પ્રાણીઓનાં

૬ સંગીત બાલપ્રકાશ બાળ ૨.

૩ જી ધોરણ (૭ માસ)

ગુજરાતી ગદ્ય—પ્રતાપ નાટક.
પદ્ય—સાદિત્ય રત્ન.
મુખપાઠ—કવિતાની ૧૦૦ શી-
ટીઓ.

વ્યાકરણ—સંધુવ્યાકરણ ભા. ૨
જો સંપૂર્ણ.

નિમિષ—વાર્તાલેખન અને જ-
રણ વર્ણનાત્મક નિમિષ.

અંગ્રેજી—ન્યુ મેકમીલન વાંચનમાલા ૩
જી પાઠ ૨૫.

વ્યાકરણ—૫૬ પ્રકાર (વાંચન
માલામાંથી)

પાઠમાલા ભાગ ૧ લો સંપૂર્ણ.

મુખપાઠ—૮૦ શીટીઓ.

અરણ વાંચન—'ચીન ચીન આ-
ધનામેન' (લોન્ગમેન્સ ન્યુ ફેરી-

ટેક્સ્ટ પુ ૩) વાંચનીત—પાઠ,
અને સાદા ચિત્ર પરથી

શ્રુતલેખન—પાંચ શીટીઓ.

અનુલેખન—લોન્ગમેન્સ મોડર્ન

કોપી શ્રુક નં. ૩-૪.

૩ સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા પાઠ ૧૫. (ચુ-
રાતી વાક્યો મુજા દેવા)

ગદ્ય—કથા મુક્તાવલી વાર્તા ૧
(જોગલેર અને સન્ત)

પદ્ય—સુભાષિત રત્નસમુચ્ચ
લોક ૩૦. (જોગલેર અ-

સન્ત)

મુખપાઠ—લોક ૧૦.

૪ ગણિત (૧) દશાંશ, સાદુ બ્યાજ, મહવિ
બ્યાજ.

(૨) ધરમતુ નામું.

૫ વૃદ્ધશાસ્ત્ર: 'શુદ્ધ બ્યવસ્થા' (ગંગાધર વૈ
મજ.)

૬ (૧) ઇતિહાસ દિલ્લો લોડ વેલેસ્લી મુખી

(૨) ભૂગોળ (અ) ગાળગીય—યુરોપ અને
આફ્રિકા

(વ) પ્રાકૃતિક—સૂર્યમાલા,

ગુરુવાકર્ષણ, ઉષ્ણતા.

માપક યત્ર, વાયુમા

પદ્ય ગાન.

(૩) આલુ પૃષ્ઠાંતઃ મુખ્ય છલામના મહાન
પુરષો અને સરચાઓ, તાર

અને ટપાકના નિયંત્રોની માહિતી.

૭ ધર્મ: શીરામચંદ્ર (મીસીસ ખીમંટના
પુસ્તકનું બાળાન્તર) અને ટેલ્લિક
ભજનો.

૮ શીવજીભરત ઝીણુ ભરવી, પોટ ભરવી,
ચણીઆ ફાંકવા અને શીવવા,

દેશમના ભરતના દેશી રાંધા

ભરવા

ચિત્રકલા: પ્રલપાન તથા પ્રાણીઓનાં વધુ
કલિન ચિત્રો જેમાં રંગ પૂરવા,
પદાર્થ ચિત્રો (Model of things
ing) માપિત ચિત્રો-અક્ષરો અને
વેલપટીઓ, સ્મૃતિ ચિત્રો, કલ્પના
કૃતિ (Design) દ્રેસિંગ.

૦ સંગીત- સંગીત બાજપ્રકાર ભાગ ૩ નો
અને સંગીત તત્વદર્શક (ગાંધર્વ
મહા વિદ્યાલય)

૪ મું ધોરાણુ (૭ માસ)

ગુજરાતી: ગદ્ય—કરણ્યેલો.

પદ્ય—સાહિત્યરત્ન.

મુખપાઠ—કવિતાની ૧૦૦ લી-
ટીઓ.

વ્યાકરણ—ગુજરાતી મધ્ય વ્યા-
કરણ [૨૧. બ કાર્યગારકર
ત્રિવેદી]

નિબંધ—મગ્ન બાયાતમક

ગ્રંથ ન્યુ મેકમીયન વાચનશાળા ૪વી
પાઠો ૨૫

વ્યાકરણ—નામાદિના પ્રકાર.

[વાચનમાળામાંથી]

પાઠમાલા ભા ૨ નો.

મુખપાઠ—૭૫ લીટીઓ.

મગ્ન વાચન—“મી-રંગલા”

[માધર રોગી રીકર્મ-જો.] ૧]

સંસ્કૃત: માગોપોતિગ્રા સપૂર્ણ [ગુજ-
રાતી વાક્યો મૂની રવા.)

ગદ્ય—૪૨૫ મુક્તાવલી-ચર્તા ૧૫.

પદ્ય—સુભાષિત રત્નસમુચ્ચય,
સ્રોત ૧૦૦

મુખપાઠ—વ્યોકર ૨૦.

વિદ્યુત નંદો તોરો, લેખ ગેર બેન્ક અને
આવક વેરા વિષે સર્વેશ દાખવા.

૫ મુદ્રશાસ્ત્ર: ‘મુદ્ર વ્યવસ્થા’ સંપૂર્ણ.

૬ (૧) ઇતિહાસ: કિંદનો સંપૂર્ણ.

(૨) ભૂગોળ. (અ) રાષ્ટ્રકીય-અમેરિકા,
ઝોરોનીયા વિગેરે.

(વ) પ્રાકૃતિક—હવા અને
મહાસાગરની ગતિઓ.

(૩) ચાલુ વૃત્તાંત. ધોરણ ૩ ના પ્રમાણે
ચાલુ. હપરાંત રેલવેના ઉપયોગી
નિયમો.

૭ ધર્મ: મહાભારત [ગીમીસ બીસ્ટના
પુસ્તકનું ભાષાંતર] અને ધોર્ડા
ભગ્વન.

૮ રીવજભરત: મહીના કાગળના કાપ દો-
રવા અને નાના ફગદ, બળી
પાકીને જોટણ કરવું
ભરત-ગુમીયન રીઝમ, મધર મીઝ
લેટી-ટ્રેઓ.

૯ ચિત્રકલા- કુદરતી પ્રલપાનનાં ચિત્રો, તેમાં
રંગ પૂરવા, સ્મૃતિ ચિત્રો-માપિત
ચિત્ર-ગુજરાતી, ગાંધર્વ અને
સંસ્કૃત ચિત્રો લખવા, પદાર્થ
ચિત્રો, મધુ અધર્મ, કલ્પના કૃતિ
જોટ, માહડી વિગેરેના ગરની
રચના રંગ માધે

૧૦ સંગીત બાજપ્રકાર ભાગ ૩ નો સંપૂર્ણ.
સંગીત તત્વદર્શક સંપૂર્ણ.

૫ મું ધોરાણુ (૮ માસ)

આવરયક વિષયો.

૧ ગુજરાતી ગદ્ય—બાલવિનાસ (મણિપાલ
નજુભાઈ કિંદનો)

પદ્ય—સાહિત્યરત્ન

મુખપાઠ—૨૦૦ લીટીઓ.

વ્યાકરણ—ગુજરાતી મધ્ય વ્યા-
કરણ સંપૂર્ણ.

નિમ્ન—ભાવાત્મક, ટકિન વર્ણ-
નાત્મક અને સામાજિક વિષયો
વિશે.

અગ્રેષ્ઠ. મદ્ય-દેહન રેલ્સ ઓફ દિ-કુદ્ધ
(અમ (નિવેદિતા)
પદ્ય—'રોરી પોએમ્સ' (રેન)
મુખપાક—૧૫૦ લીટીઓ.
પાકમાળા ભા. ૩ ને.
બાકરણ—નેમ્ફરીકૃત ભા. ૩
સરળ વાંચન—'અસ્તાદીન'
(ભાષ્ટ વર્તીમાલા).
નિમ્ન—વાર્તાસેખન.

શુદ્ધકલા અને વિજ્ઞાન:

વિજ્ઞાન—(૧) રમાયન—પદાર્થ, તેનાં મૂળ-
તત્ત્વ, ઘટના, તેનું અવિનાશીત્વ,
સમુક્તપદાર્થ અને મિશ્રણ, ચિ-
ન્ત દૌર્બલ્ય અને સારણી,
આણુ, પરમાણુ, આણુવાયુ, ઉદ-
ક્રવાય, પાણી તેની જનાવટ,
પ્રકાર અને શુદ્ધધર્મ, નત્ર (નાષ-
ટ્રોજન) રસાયનિક સંયોજના
નિયમ, સુરાતો તેજમ, હરિત
(ક્યોરાઈન) માથો તેજમ,
બ્લીચીંગ પાઉચર, ખોરાકના પદાર્થોના શુદ્ધધર્મ.

(૨) સહિવિજ્ઞાન—પદાર્થના સામાન્ય અને
આવસ્થિક ધર્મ, ગતિ અને તેના
ત્રણ નિયમો, વર્ધિત ગતિ, મો-
મેન્ટમ ગુરુત્વાકર્ષણ.

(૩) ઓરોન—અદ્વરમાત વેગના ઉપાય અને
રેગી પરિચયો, ખોરાકના નિયમો.

કથા—(૧) રાંધણકથા—સુધ્ધતા અને કરદસ-
સ્તી વાતીઓ તૈયાર કરવી,
પીરમતુ

(૨) રાયરચીનીની વ્યવસ્થા અને
શુદ્ધ ગાર.

(૧) ઇતિહાસ: ઈન્ડિયનો સૈન્યસત્તાક રા-
જ્ય સુધી. [ઇ. સ. ૧૬૬૦]

(૨) આણુ પૃતાંત: હિંદના મહાન પુરુષો
અને સંસ્થાઓ; કલાકાના સુખ્ય
સામાજિક રાજકીય પ્રશ્નોનું સ-
રળ જ્ઞાન

ધર્મ: ભારતના સંત પુરુષો ભા. ૧
લો, (સરતુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યા-
લય); કેટલાક જાજનો.
ઐતિહ્યક વિષયો.

(અને તે બે વિષયો લેવા નોંધ્યો, અથવા
મિશ્રણરૂપે એકત્રીય થકાય.)

૧ સંસ્કૃત: મન્દિરાન્ત પ્રવેશિકા પાક ૧૫.
મદ્ય-કથાસુક્તાવર્ણ સંપૂર્ણ તથા
સંસ્કૃત વાચનમાળા ખંડ ૧ લો
વાર્તા ૨૫ (લક્ષમણ ગણેશ
શાસ્ત્રી લેલે)
પદ્ય—સુભાષિતરેલ સમુચ્ચયમં-
પૂર્ણ તથા સંસ્કૃત વાંચનમાળા
ખંડ ૧ લો સ્લોક ૧૦૦.
મુખ પાક સ્લોક ૪૦.

૨ ગણિતશાસ્ત્ર: (૧) અકગણિત (૨) અક્ષર-
ગણિત અને (૩) જૂમિતિ-સંર-
દેશો પ મા ધોરણના ક્રમ સુધી,

૩ ભૂગોળ: (અ) રાજકીય-હિંદ અને એશિયા-
ની સંવિસ્તાર.

(બ) પ્રાકૃતિક-પૃથ્વી શુદ્ધ તરીકે,
આકાર કદ ગતિઓ અને તે-
મનાં પરિણામો, સૂર્ય-ચંદ્રાદિ
સાથે સંબંધ.

(ક) વ્યાપારિક-હિંદ અને એશિ-
આના કુબર ઉદ્યોગો, શૂરચ-
ના, ઓખોહવા વિગેરે સાથે
તેમનો સંબંધ.

(૬) નુંકશા દોરવા-ચોખ્ખ દહીકત સાથે.

હેન્દી : વ્યાકરણ—ભાષા વ્યાકરણ (અંદ-મોલીસેખર)

ગઘ—હિન્દી બાળભાષા પાઠ-વરી ભા. ૩ ને (ચાતુ-વેદિ દ્વારકાપ્રસાદ)

પઘ—સકલ સંતવચન સંગ્રહ (ધન્વિરા ત્રેમ આગેની આશતિ)

નિખંધ—સામાન્ય વાતાલેખન.

વાતચીત—સહેલી.

ીવજી ભરત : પહેરણ, અદી અને કબજે વેતરવા, ટાપ સોષગ, ફેન્ચ સીમીંગ, ફેનીંગ, ગેધરીંગ, રફુ કરણ, રેશમના દેશી ભરતના ટાંકા નેવાકે હેરીંગ, બોનીંગ, એમપ્રાઇડરી રીચ, ફેધર રીચ, ડુગલ રીચ, દોરા બેચેનું જાનું ભરત, ચુંચણમાં દોરાની લેસ.

ત્રકલા : (૧) કુદરતી કુલપાન ઉપરથી ચિત્રો. (અગાઉ કરતાં વધુ ચોક્કસા-ધર્મી)

(૨) રંગ-પીંછીથી પદાર્થો અને કુલપાનોનાં સસ્કારી ચિત્રો માદવાં.

(૩) પદાર્થચિત્ર-ગમે તે પદાર્થનું ચિત્ર દોરી તેને મળતા રંગ પૂરવો અને આછી છાપા નાખવી.

(૪) માપિત ચિત્ર-ગમે તે વસ્તુનું માપ લઈ માગેલા માપમાં ફેરવું ચિત્ર દોરવું.

(૫) કલ્પનાકૃતિ-રચનાના અર્થ નિમ્નો અને રંગોના મેળસમ-જવા. ગોળ ચોરસ વિગેરે આકૃતિઓની સદ્યારી કુલ-પાનની ચોખ્ખાં કરવી.

(૬) રેનસીથ કટીંગ રરમા મારવાનું, અક્ષરો કોરી કાઢી રંગોથી છાપવા, પુષ્પો વેસો વિગેરે.

(૭) કુદરતી દશ્ય (કુદરત જોઈને) સાદા આકાશના રંગો, ટેકરીઓ આક વિગેરે.

(૮) ચિત્રકલાનો પરિચય—સુંદર ચિત્રોનું અવલોકન, તેમાંની ખૂબી તથા લક્ષણોનું વિવેચન.

સંગીત : (૧) સ્વરવિચાર-સપ્ત સ્વરો તથા વિદ્યુત સ્વરોનો અવાજ કાઢી શકે તેવી શાક્તિ.

(૨) જુદી જુદી 'સારીગમ' ના દશ અક્ષર અથવા વર્ણ-વિચાર.

(૩) સંગીત મેખન પદ્ધતિ—ટી-ખેશ પંથોની 'સારીગમ' માત્રા, સપ્તક વિગેરે લખી બતાવવું. [અંધર્વ મહાવિદ્યાલયની પદ્ધતિ]

(૪) સંગીતશાસ્ત્ર—તાલ, તાન, ગમક, મેંદ, રાગ, શુદ્ધ, ઝાંમઝ, તર, તીવ્ર વિગેરે સ્વરો. રાગની ઉત્પત્તિ, અસ્તૌર્ષ, અંતરા, બાર, અભોગ, આ-રોહ, અવરોહ આદિની વ્યાખ્યા.

(૫) તાલવિચાર ત્રિતાલ, ધુમાળી, દાદરા, કેરવા.

(૬) વાઘ—સત્તાર અથવા દીલ-
રૂપા ઉપર પાઠો ૧૫.

(૭) રાગવિચાર—સાર્દા ૩૦ લ-
ખનો નીચેના રાગોમાં ગાવા-
ખમાય, ઝિઝોટી, કાફી. પ-
હાડો, માઠ, પિલુ, કૌચીઆ
લૈરવી, સારંગ, બૂખાલી, બી-
મપવાસ, મિહાગ, ચમન,
કેદાર, દેશ.

શિક્ષણપદ્ધતિ: (૧) શિક્ષણના સામાન્ય નિ-
યમો અને અનુભવનું જ્ઞાન
તથા શાળાની વ્યવસ્થા.

(૨) કિન્ડર ગાર્ટન.

(૩) નીચલા ત્રણ પ્રાથમિક ધોર-
ણોના વિષયો શીખવવાની
ઉત્તમ પ્રદ્ધતિઓનું જ્ઞાન.

(૪) નીચલા ધોરણોને યોગ્ય કસ-
રતો, રમતો અને ગાયનો.

(૫) શિક્ષણ પદ્ધતિના શિક્ષકની
રૂબરૂ આખા વર્ષ દરમિયાન
ત્રણ ધોરણોમાં જોખમાં
જોખ દશ પાઠ આપવા
(આ પાઠ માટે પદ્ધતિસર
નોંધ પછુ તૈયાર કરી પાઠ
આપતી વખતે રજુ કરવી.)

(૬) બીજા સત્રમાં નીચલા ધોર-
ણોમાં વર્ગ શિક્ષકની રૂબરૂ
અને તેની મદદ સાથે વખતો
વખત વિષયો શીખવવા.

(૭) પરીક્ષકની રૂબરૂ એક પાઠ
આપવો (વિદ્યાર્થીનું આખા
વર્ષનું શિક્ષણ કામ ખ્યાનમાં
લેવાથી)

અખ્યાસ માટે નીચેના પ્રતિકોની ભાવા-

મજુ કરવામાં આવે છે:—

૧. વર્નોક્યુલર નિશાળોના શિક્ષકો માટે સમ-
નાઓ (મુખ્ય ઇલાકાના સરકારી ઝિલ્લા-
વણી ખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું)
પાના ૧-૩૧.

૨. શિક્ષણશાસ્ત્રના મૂળતત્વો. (રા. જ. કમ-
ળાચંદર ત્રિવેદી) પ્રકરણ ૧-૬. પાના
૧-૧૦૨.

૩. કેળવણી પ્રકાર (રા. સા. મહિપતરામ)
પાના ૧-૧૬, ૪૫-૫૨, ૭૦-૭૧.

૬ કુ ધોરણ (એક વર્ષ)

આવશ્યક વિષયો.

૧ શુભરાતી: ગદ્ય—સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૨ નો.
નાટ્ય—રાધનો પર્વત.

માસિક વાંચન—કેટલાક સારા
કેળો.

નિમિષ—સામાન્ય ચર્ચાસ્પદ વિ-
ષયો સંબંધી, ભાષણો
અને ; કેળોની કુંક
નોંધ કરવી.

૨ અંગ્રેજી: ગદ્ય અને પદ્ય—‘ હાઈરિસ
ઓફ લોટરેયર પ્ર. ૫ મું.

સરળ વાંચન—વીલીઅમ ટેલ.”
પાઠમાળા ભાગ ૪ થો.

અંગ્રેજી વર્તમાનપત્ર વાંચન.

નિમિષ—વર્ણનાત્મક અને સરળ
ભાવાત્મક.

૩ શુદ્ધકલા અને વિજ્ઞાન :

૧ વિજ્ઞાન—(૧) રસાયન—અણુક અને તેનો
તેજાળ, ફોસફરસ દિવાસળીઓની
બનાવટ, તેજાળના શુદ્ધકર્મ, સો-
ડીઅમ પોટાશીઅમ, કેમીઅમ,

મેગ્નેશીઅમ એમેનીઆ અને તે
ખાના મુખ્ય દાર, લોહ, લો
અડની ખનાવટ રીંગકોની.

(૨) સ્થિ વિજ્ઞાન-અસાદી પદાર્થોના
ગુણ, આર્થિકીકરો નિયમ, તાર
શક્તિ, કેશાકર્ષણ વિશિષ્ટ ગુણ
વાતાવરણ અને તેનું દેખાણ,
પરંપ, શક્તિસ્થાનિક અને ગતિ
માન

(૩) આરોગ્ય-(૧) આરોગ્ય સરક્ષ
ણના નિયમો (ખાસ
કરીને જોગોને
(૨) સામાન્ય ઉપચારો,
અને લપકર ચેપી
રોગો વિશે સ્વ
નાઓ

(૩) ઈશ્વરશ્રુત સા
માન્ય જ્ઞાન

(૨) કયા-(૧) ખોરાક અને કપડાં અને જીજી
ધરણી જાણેની જોગખ અને
ખરીદી.

(૨) ધરનો હિસાબ, કરકસરથી ધર-
નો વહીવટ

(૧) હિસાબ: (અ) કિંદો-શરૂઆતથી મે
ગન સ મુધી

(વ) ઇંચાડનો-આત વર્ષના
વિગ્રહ મુધી

(૨) આણુ વૃતાંત: વોરણ પ મા પ્રમાણે
સાબુ ઉપરત સમગ્ર દેશની
પ્રજ્જિતિનું હુક જાન અને દુનિ-
આના મુખ્ય ખનાવેલું આમાન્ય
જ્ઞાન કાપદાનું કેટલું ઉપયોગી
જ્ઞાન

પ ધર્મ (૧) ભારતના સત પુરુષો (૨) હિંદુ
ધર્મની ખાનગોધી (૩) ગ આન
દનાર મુધી, કેટલાક ભજનો
એમિકે વ્યવધો.

૨ સંસ્કૃત મન્દિરોન્ત પ્રવેશિત પાક ૧૬-૨૧
ખાડીતા પાકોનું ફક્ત અપરુત
જાન
ગદ અને પદ્ય-સંસ્કૃત વાચન
માથા ખડ ૧ લો, વાર્તા ૫૦,
મ્લોક ૨૦૦
મુખપાઠ-મ્લોક ૪૦.

૨ ગણિતશાસ્ત્ર. (૧) અંગણિત (૨) અશ્વ
ગણિત (૩) જૂમિતિ-સરખરી
૬ હા વોરણના કમ પ્રમાણે
૩ જૂગોળ (અ) રાજજીગ અને આફ્રિકા
(સંવિરતર) (પાછના અબા
સ સાથે જુના)

(વ) પ્રાકૃતિક-જૂમિ અને જળ
પ્રદેશ-જૂ રમના, ખડો,
જળનાણુખી પર્વતો, ધર
તીકપ અને જૂતજ પર થતા
દેરશર મદાસાગર અને તે
મના પ્રયોગ (સંવિરતર)

(ફ) આખારિક-ઉપના દેશો મેખધી
(દ) ન-શા તેરના-પ્રાકૃતિક, વ્યા
પારિક હમીમતો દર્શાવનારા.

૪ હિન્દી: ગદ્ય-મત્પ દરિયદ (ભારતેન્દુ)
પદ્ય-પદ્ય પ્રમધ (મૈધીલી
ચરણ ગુમ)
નિમધ-વળુનાતગક

૫ ગોવાળુ ભગત રીવણ-ખમીમ, કળના અને
કરામ એરી રીતે એક પુરુષ.
એક ઝીનુ અને એક ગાલમ
એમ જણે કપડાં વેતરના,

(ક) પરીક્ષકની રૂબરૂ એક
પાઠ આપવો. (વિદ્યા-
ચીનું આખા વર્ષનું સિ-
દ્ધાંતકાર્ય જ્ઞાનમાં લેવાયો)

અભ્યાસ માટે નીચેના પુસ્તકોની લાભ-
મજૂ કરવામાં આવે છે:—

(૧) વર્નાક્યુલર નિયામોના શિક્ષકો માટે સમ-
નાઓ-પાનાં ૩૧-૩૪, ૩૫-૪૬, ૫૦-
૫૨, ૫૩-૬૦.

(૨) શિક્ષણશાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો-પ્ર. ૧૦-૧૨;

ખંડ ૨ ભાગ ૧-૮; પાનાં ૧૦૨-૧૧૧,
૧૧૭-૨૧૨.

(૩) કેલવણી પ્રકાર-પાનાં ૧૬-૩૬, ૫૧-
૬૩, ૬૫-૬૬.

(૪) શિક્ષણના ઇતિહાસ (રા. રા. મણિશંકર
ચંદ્ર બટ.)

૭ મું ધોરણ (એક વર્ષ)

ગુજરાત ઓરિજલવણી મંડળે કરાવ્યા પ્રમાણે
શાળાની પરીક્ષાના ક્રમ.

“ ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળે ” કરાવેલો:

“ શાલાન્ત ” પરીક્ષાનો ક્રમ.

કન્યાઓના માધ્યમિક શિક્ષણની છેલ્લી પરીક્ષાના ક્રમ સંબંધી
વિવેચન અને સમજૂતી.

લેખક:—રા. રા. કેળવણી પ્રસાદ હોમલેલ દેસાઈ.

કન્યાઓના માધ્યમિક શિક્ષણ માટે ખાસસ્વતંત્ર ક્રમ નોંધાયે તે બાબત હવે બહુજ
ચર્ચામાં છે, એટલું જ નહિ પણ લુપ્ત ક્રમ શીખનાર સંસ્થાઓ પણ અસ્તિત્વમાં
આવી ગઈ છે, એટલે તેની જરૂરિયાત સંબંધી ચર્ચામાં વળી પાછું નવેસરથી ઉતરવું
આ સ્થાને મોઝ લાગતું નથી.

ગુજરાત કેળવણી પરિષદની બીજી બેઠક ૨૦-૨૧ ઓક્ટોબર ૧૯૧૭ માં બેઠકમાં
શ્રી. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી તેમાં શ્રી કેળવણીના
વિસ્તાર માટે સ્થપાયેલી ખાનગી સંસ્થાઓનું નિરીક્ષણ કરી તે સંબંધમાં સૂચના વગેરે
કરવા એક મંડળ નિર્માણ હતું. આ મંડળના સભ્યોએ નિરીક્ષણ અને ચર્ચાને પરિણામે
એક દેવાલ બંધાર પાડ્યો હતો. તે કેળવણી મંડળ તરફથી પ્રજા સમક્ષ મૂકવામાં
આવ્યો છે. આ દેવાલમાં એક સૂચના એમ પણ કરવામાં આવી હતી કે ઓળખાના મા-
ધ્યમિક અભ્યાસના છેલ્લા ધોરણની પરીક્ષા એક સરખી સેવાય તે હેતુથી. ગુજરાતના
મદિલા વિદ્યાર્થીઓના “ છેલ્લા ધોરણની હોકરીઓની પરીક્ષા એક જ પરીક્ષા બંધને તેમને
પ્રમાણપત્રો આપે એ પણ જરૂરનું છે. આ કાર્ય માટે વિદ્વાન અને અનુભવી શ્રી ડૉ.
મોનું એક મંડળ હોવું જોઈએ, એમ હવે સ્પષ્ટ લાગે છે.” આ સૂચના ઉપર ગુજરાત
કેળવણી મંડળની બેઠકમાં મહાપે. વિચાર ચલાવી તા. ૧૬-૧-૧૯ ના રોજ એક “ સ્ત્રી
કેળવણી મંડળ ” નીમ્યું હતું અને તેને નીચે પ્રમાણે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું.

(૧) માધ્યમિક શાળાની છેલ્લી એણીનો અને ઉચ્ચી જીવવણીની એણીઓના ક્રમ નિયંત્ર કરવા.

(૨) માધ્યમિક પ્રાથમિક તેમજ અન્ય શિક્ષણ માટે કમ પડી યોગ્ય સંસ્થાઓને સ્થપના રૂપે મોકલવા.

(૩) મંડળ સાથે જોડાયેલી સંસ્થાઓ ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવી.

(૪) માધ્યમિકની છેલ્લી અને ઉચ્ચી જીવવણીની પરીક્ષાઓ લઈ પ્રમાણપત્રો આપવાં.

(૫) જરૂરી પાઠ્યપુસ્તકો રચાવવાની વ્યવસ્થા કરવી.

(૬) આ બધાં કાર્યો માટે જરૂરી પગલું લેવાં.

આ “ સ્ત્રી જીવવણી મંડળ ” નું બંધારણ નીચે પ્રમાણે રાખવામાં આવ્યું છે.

આ મંડળમાં સ્ત્રીઓને માધ્યમિક શિક્ષણ આપનાર દરેક સંસ્થા જોડાઈ શકશે, અને આ પ્રમાણે જોડાનાર સંસ્થા તેણે નિયત કરેલો ક્રમ પાળી શકશે, તથા તેની સ્થપનાઓ ઉપર યોગ્ય ધ્યાન આપશે. જે મરથાઓ આ રીતે જોડાશે તે આ મંડળમાં બે પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકશે. અને આની રીતે આવેલા પ્રતિનિધિઓની જેટલી મંજૂર દરી, તેટલીજ સંખ્યા જીવવણી મંડળ તરફથી “ સ્ત્રી જીવવણી, મંડળ ” માં મોકલવામાં આવશે.

આ સ્ત્રી જીવવણી મંડળની સ્થાપના થયા બાદ, તેમાં અમદાવાદ વનિતા, વિશ્રામ મહિલા, વિદ્યાવય, તથા મુરન મહિલા વિદ્યાવય, આ બે સંસ્થાઓ જોડાઈ છે, અને તે દરેક પોતાના બે બે પ્રતિનિધિઓ નિમ્ણ છે.

આ મંડળ તરફથી માધ્યમિક એણીની છેલ્લી પરીક્ષા, જેને “ શાસાન્ત ” પરીક્ષા, એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે તેનો ક્રમ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, અને તેની પ્રથમ પરીક્ષા ૧૯૨૦ ના જુન માસમાં લેવા કરાવ્યું છે. ૧૯૨૦ ની પરીક્ષાનો ક્રમ આગળ આવેલો છે. આ પરીક્ષામાં, જોડાયેલી સંસ્થાઓ વિદ્યાર્થીનીઓ, જેકની રકમ, તેમ કન્યાઓ પાનગી રીતે પણ આ પરીક્ષામાં બેસી શકશે. આ પરીક્ષાઓ જુદે જુદે સ્થળે લેવાની ગોઠવણ કરવામાં આવશે, અને તેની વિગતો પાછળથી પ્રસિદ્ધ થશે. પરીક્ષામાં બેસનાર ઉમેદવારે એપ્રિલ માસની આખર સુધીમાં પોતાની અરજ મોકલી આપવી પડશે. અરજીની જાહેરી નકલો મંડળ તરફથી યોગ્ય સમયે તૈયાર કરવામાં આવશે.

આ શાસાન્ત પરીક્ષા માટે, જીવવણી મંડળ તરફથી નીચેના વિષયો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.

ફરજિયાત.

[૧] ગુજરાતી. [એક પ્રશ્નપત્ર].

[૨] અંગ્રેજી. [એક પ્રશ્નપત્ર].

[૩] ગૃહસ્થા અને વિતાન. [દ્વિસાળ, નામા સંહિત] [બે પ્રશ્નપત્ર]

[૪] ઇતિહાસ [એક પ્રશ્નપત્ર]

ઐત્તિક.

[૧] સંસ્કૃત [એક પ્રશ્નપત્ર]	[૫] શીવજી ભરત	„
[૨] ગણિતશાસ્ત્ર. „	[૬] સંગીત	„
[૩] ભૂગોળ. „	[૭] ચિત્રકલા.	„
[૪] હિંદી. „	[૮] [શિક્ષણશાસ્ત્ર] બે પ્રશ્નપત્ર	

આ પરીક્ષામાં બેસનારે ફરજિયાત વિષયો ઉપરાંત કોઈપણ બે ઐત્તિક વિષયો લેવા પડશે. પરંતુ જે શિક્ષણશાસ્ત્ર ઐત્તિક વિષય તરિકે લેશે, તેને ફક્ત તેજ વિષય શિવાય બીજો વિષય લેવાનો નથી શિક્ષણશાસ્ત્રના બે પ્રશ્નપત્ર છે. શાવાન્ત પરીક્ષામાં બેમનાર ઉમેદવારની ઉમ્મર સંબંધી કોઈપણ નિયમ સામાન્ય રીતે નથી. પરંતુ જે ઉમેદવાર શિક્ષણશાસ્ત્રનો વિષય લે તેની ઉમ્મર પરીક્ષાના દિવસ પહેલાં અદાર વર્ષની ચક્ર ગણેલી હોવી જોઈએ. એમ ફરાવવામાં આવ્યું છે.

દરેક કન્યાને જે જ્ઞાન ખાસ આવશ્યક છે તેનો સમાવેશ ફરજિયાત વિષયોમાં ફરવામાં આવ્યો છે. માતૃભાષાનો અભ્યાસ પદ્ધતિસર થાય તે ધણજી જરૂરનું છે અને તેટલા મારેજ શુભદાતીને એક જુદા વિષય તરિકે જ્ઞાન આપી તેમાં ગદ્ય, પદ્ય, અને નિબંધની પરીક્ષા લેવાનું નક્કી કરવામાં આવેલું છે. પરંતુ આ સાથે અંગ્રેજીનું જ્ઞાન પણ આ પરીક્ષામાં બેસનાર કન્યાને માટે જરૂરનું ધારવામાં આવ્યું છે, અને તેનો સમાવેશ ફરજિયાત વિષયોમાં કરવામાં આવ્યો છે. ઇતિહાસનું જ્ઞાન આ જમાનામાં દરેક સુશિક્ષિત કન્યાને હોવું જોઈએ એ ધારણાથી અંગ્રેજ લોકો તથા હિંદુને ઇતિહાસ પરીક્ષા માટે નિયત કરવામાં આવ્યો છે. હિંદુના ઇતિહાસમાં પ્રાચીન, વિલાગ તરફ પણ લક્ષ આપાય તે હેતુથી પ્રાચીન ઇતિહાસની પણ પરીક્ષા લેવાનું નક્કી કર્યું છે. આ ઉપરાંત હિંદુના રાત્મ જ ધારણ સમયે પ્રતો પણ પૂજામાં આવશે. પરંતુ આ પરીક્ષામાં જે ખામ વિશેષતા છે તે શુદ્ધશાસ્ત્ર અને આરોગ્ય વિજ્ઞાનના વિષયોની છે. આ અતિ ઉપયોગી વિષયને ફરજિયાત રાખવામાં આવ્યો છે, અને તેના જ્ઞાનથી કન્યાઓ શુદ્ધ અને સમાજને અતિ ઉપયોગી થઈ પડશે એમ આશા રહે છે.

ઐત્તિક વિષયોમાં શીવજી ભરત, ચિત્રકામ, અને સંગીત એ ખાસ લલિત કલા પોષક વિષયો છે, તેમજ સ્ત્રીઓને તે અતિ ઉપયોગી થઈ પડવા. પણ સંભવ છે, વળી તે શીખ્યા પછી તેમાંથી કોઈ પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો પણ થઈ શકે તેમ છે. આપણે ત્યાં સ્ત્રી શિક્ષિકાઓની તાણ ધણી જ છે તેથી શિક્ષણશાસ્ત્રનો સમાવેશ ઐત્તિક વિષયોમાં ખામ કરવામાં આવ્યો છે. આ માટે શિક્ષણશાસ્ત્રના વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસની તેમજ વ્યવહાર અનુભવની પણ જરૂર પડશે. જે સંસ્થાઓમાં આ વ્યવહાર અનુભવ કન્યાઓને આપી શકાય તેમ હશે ત્યાંજ આ વિષય લઈ શકાશે વિષય બાઈઓ, તેમજ જે સંધવા કે કુમારિકાઓને નિર્વાહ માટે તોફરી ફરવી છે તેઓ જો આ વિષય ઐત્તિક તરીકે પસંદ કરશે તો તેમને આર્થિક લાભ મળશે, અને સમાજને શિક્ષિકાઓ મળી શકશે. આ ઉપરાંત ઐત્તિક વિષયોમાં હિંદી, સંસ્કૃત અને ધર્મશાસ્ત્ર અને ભૂમિતિ રાખવામાં આવ્યા છે. આ આઠ વિષયોમાંથી પસંદગી દરેક જણ પોતાના વલણ અને સગવડને અનુસરીને કરી

શકે તેમ છે. જો દરેક સંસ્થા આમાંના દરેક દરેક વિષય શીખવવાની યોજના કરી ના શકે, તો પણ તેમાંના થોડાક માટે તો ગોઠવણ કરીજ શકે. વળી એમ પણ બને છે કે મુખ્યપ આદિ સ્થળોએ કેટલીએક કન્યાઓએ કલગલ મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરેલો હોય છે, પણ પછી લગ્ન થવાથી કે કાર્ષ્ણીક કારણથી જે આગમાં હાઇસ્કુલની સગવડ હોય નહિ ત્યાં તેમને જતું પડે છે. આવી કન્યાઓને શાળાની પરીક્ષામાં બેસવા મળે તો ખાનગી અભ્યાસ કરીને બેસી શકે. તેઓએ જે યોજનાની નિશાળમાં બીજગણિત, ભૂમિતિ, અને સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો, ઐત્તિક વિષયો તરિકે પણ તેઓને કાંઈ નવું શીખવું પડે નહિ. ગુજરાતી અને ગૃહવ્યવસ્થાના વિષયો તરિકેજ ખાસ ધ્યાન આપવું પડે. બીજા બધા તો તેમણે હાઇસ્કુલમાં તૈયાર કર્યાજ હોય, વળી કાંઈ કન્યાઓ વિચાર મુખ્યપ યુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા આપીને પછી આ પરીક્ષા આપવાનો હોય, તો પણ તે આ બે વિષયો વાંચીને સહેલાઈથી બેસી શકે, અવગત બે ત્રણ મહિનાને અંતરે લેવામાં આવનાર આ બંને પરીક્ષામાં સામું બેસવાનું કાંઈ સગવડકારક કહેવાય નહિજ.

ઐત્તિક તેમજ આવસ્યક વિષયોમાં ધર્મનો વિષય દાખલ કરવા સંબંધી બહુ વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ અનેક કારણોથી અતે ધર્મને પરીક્ષાનો વિષય કરવાનું બાળબી કારવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ જે મંસ્થાઓ આ સ્ત્રી કેળવણી મંડળ સાથે જોડાયેલી છે, તે સંસ્થાઓને ધર્મનું શિક્ષણ ફરજિયાત આપવું પડે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે. અને હિંદુ ધર્મને માટે તો “ ધર્મ વર્ણન ” તથા “ હિંદુ ધર્મની બાળ-યોગી ” એ બે પુસ્તકો ચલાવવાની જાહેરાત કરવાનું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

શાલાન્ત પરીક્ષા વર્ષમાં બેવાર લેવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે, અને દર વર્ષે જુન અને ડિસેમ્બર માસમાં તે પરીક્ષાઓ લેવામાં આવશે. દરેક વિષયમાં પાસ થવા માટે ૭૦ ટકા માર્ક મેળવવા પડશે, પણ કાંઈ વિષયમાં નાપાસ થનારને ફરી તેજ વિષયમાં બીજી પરીક્ષા વખતે તપાસવામાં આવશે, અને તેમાં પાસ થશે તો આખી પરીક્ષા પસાર કરેલી ગણવામાં આવશે. પરીક્ષા અગ્રેજી શિવાય દરેક વિષયમાં ગુજરાતી દ્વારા લેવામાં આવશે.

આ રીતે આ શાલાન્ત પરીક્ષાની મુખ્ય હજીકત છે. મુખ્યપ યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ કરતાં આ પરીક્ષા કેવી રીતે જુદી પડે છે તે સહેલથી જોઈ શકાશે. સ્ત્રી કેળવણી મંડળનાં સભ્યોનું માનવું એમ છે કે પ્રાયમિક શિક્ષણ પૂરું કર્યા બાદ પાંચ વર્ષમાં એટલે કે કન્યાઓ કરી શકશે. ગુજરાતી દ્વારાજ શીખવાનું હોવાથી બધા વિષયોમાં તેમને સમજી જાય પણ સારી પડશે, અને કેમકે કન્યાઓને ઉપયોગી તેમજ તેમને અનુકૂળ વિષયો હોવાથી તેમની જીવિતી ખીલવણી થવા ઉપરાંત જીવન વ્યવહારમાં પણ તેનો લાભ તેમને મળી શકશે.

આ પરીક્ષાની સફળતાનો, સઘળો આધાર તેમાં બેસનારની સંખ્યા ઉપર રહેશે. આ સંખ્યા જેમ મોટી હોય તેમ સાફ છે; અને આ સંખ્યા મોટી કરવા માટે કન્યાઓને અકમળ શીખવે તેવી મંસ્થાઓ ઠેકાણે ઠેકાણે સ્થાપવાની ખાસ જરૂર છે. હાલમાં તો બેજા સંસ્થાઓ મંડળ સાથે જોડાયેલી છે, પણ બીજા કેટલેએક સ્થળે, ખાસ કરીને પાટણ

ગુનાગઢ, અને ભાવનગરમાં, આવી સંસ્થાઓ માટે હીલચાલ ચાલી રહી છે. દેશી રાત્રીને આ ક્રમ સ્વીકારીને તેમના તાળાની સરચોજોમાં તે શીખવવાની ગોઠવણ કરે તો ગુજરાતને ખજોજ સાબ થાય, અને ચોડાકજ સમયમાં આ 'સ્ત્રી શિક્ષણ' મંડળને સ્થાને ગુજરાતી મહિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના શક્ય પતે.

આ શાલાન્ત પરીક્ષા પછી મહિલા મહા વિદ્યાલય (કોલેજ) માટે હવે ક્રમ પડવાનું કાર્ય આ મંડળને માથે છે. શાલાન્ત પરીક્ષાના ક્રમ કરતાં મહા વિદ્યાલયની શ્રેણીઓનો ક્રમ લગવાનું કામ વિશેષ વિકટ છે. કારણ કે આમતો વિદ્યાલયોનાં અનુભવનો સાબ મળ્યો હતો, પણ પેલું તો બધું ફેરે કાગળે શરૂ કરવાનું છે. છતાંયે તે માટે પણ એ. કેવેના મહા વિદ્યાલયનો અનુભવ આમણને કામ લાગશે તે નિઃસંદેહ છે. પરંતુ એકલો ક્રમ તૈયાર કરીને ફતાર્ય થવાનું નથી; તે ક્રમ શીખવનાર સંસ્થાની સ્થાપનાનું કાર્ય વિશેષ અગત્યનું અને મહત્વનું છે. અને શાલાન્ત પરીક્ષામાં સારણ થયેલી કોષ કન્નાને આગળ હિન્ન અભ્યાસ કરવો હોય તો, તે માટે અનુકૂળતા કરી આપવાનો, ગુજર સમાજનો ધર્મ છે. અમે આતા રાખીએ છીએ કે અમદાવાદમાં તો આવું મહા વિદ્યાલય આવતા વર્ષમાં અસ્તિત્વમાં આવે તે માટે હીલચાલ શરૂ થશે, અને ત્યાર પછી સુરતમાં પણ તેવી હીલચાલ ઉપાડી લેવામાં આવશે.

આમાં મહા વિદ્યાલયની સ્થાપના થયા પછી, ગુજરાતી મહિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપનાનો પ્રશ્ન અતિ આવશ્યક પણ સરળ રહ જશે. મમય જતાં તે પ્રશ્નનો ઉકેલ ગુજરાતે કરવોજ પડશે, અને તે માટે પણ નો અત્યારથી વિચાર થાય તો વિશેષ સાબ થાય.

આ શાલાન્ત પરીક્ષા માટે નક્કી કરાવવા વિષયોનો વિગતવાર ક્રમ હવે આપવામાં આવે છે. આ ક્રમ મુજબ અત્યારે તો ગુજરાતી બાપામાં જરૂરી પુસ્તકો નથી, અને તેથી શરૂઆતમાં કોષક અડચણ પડવા સંભવ છે, પરંતુ સ્ત્રી કેળવણી મંડળ હવે તેવા પુસ્તકો તૈયાર કરાવવાનું કામ તાજીદે ઉપાડી લેવાની આશા રાખે છે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અને ગૃહવ્યવસ્થાનાં પુસ્તકો તો હુંક સમયમાં તૈયાર થઈ જશે.

શાલાન્ત પરીક્ષાને વિગતવાર ક્રમ.

ગુજરાતી—(આવશ્યક) એક પ્રશ્નપત્ર. ૧૦૦ માર્ક.

ગદ્ય. એક પુસ્તક. પદ્ય. ગ્રામીન અને અર્વાચીન કાવ્યોની ચુટણી તથા નિબંધ એક સામાન્ય વિષય ઉપર.

અંગ્રેજી—(આવશ્યક) એક પ્રશ્નપત્ર. ૧૦૦ માર્ક.

ગદ્ય. એક પુસ્તક. પદ્ય. કાવ્ય, કે કાવ્ય સંગ્રહ, તથા નિબંધ. કોષ સામાન્ય વિષય ઉપર હુંકો નિબંધ લખાવવામાં આવશે.

ઈતિહાસ—(આવશ્યક) એક પ્રશ્નપત્ર, ૧૦૦ માર્ક.

ઈંગ્લેન્ડનો ઇસ્ટર મમયથી કે અર્વાચીન કાળ સુધીનો.

આ સંબંધમાં નીચેના વિષયો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવા આગ્રહ કરવામાં આવે છે.

૧૯૨૦ ના જુન માસમાં લેવામાં આવનારો શાસ્ત્રાન્ત પરીક્ષા માટેનાં પાઠ્ય પુસ્તકો તથા ભલામણ કરેલાં પુસ્તકો.

ગુજરાતી.

પાઠ્ય પુસ્તકો.

ગદ્ય. મણીલાલ નમુનાપ્રકૃત ખાળવિલાસ.

પદ્ય. પ્રેમાનંદકૃત નળાખ્યાન પૂરું.

નરસીંહરાવકૃત નૃપુરજ કારમાંથી ત્રણ ગ્રંથો. ૧. દોમાગોતમી. ૨. મહા વિનિષ્ક્રમણ. ૩. વિયોગીની યશોધરા.

અંગ્રેજી.

પાઠ્ય પુસ્તકો.

ગદ્ય. Pride and Prejudice abridged by Fredric Boas.

પદ્ય. The man born to be king by William Morris and other poetic Selections prescribed by the Bombay University for Matric.

ઇતિહાસ.

ભલામણ કરેલાં પુસ્તકો

Vincent Smith કૃત ગાંગાપયોગી હિન્દો ઇતિહાસ.

Dutt's Ancient India.

Empire History of England.

નવલરામકૃત ઇંગ્લાન્ડના લોકોનો ઇતિહાસ.

ફાર્બસ ગુજરાતી સભા
તરફથી સપ્તેમ ભેટ

ગૃહકળા અને વિજ્ઞાન.

ભલામણ કરેલાં પુસ્તકો.

Longman's domestic Science Readers.

" House craft Arithmetic.

પરગણ વિજ્ઞાન. (ડૉ. નિરંજકરાવ.)

શાળી પરિચર્યા. (વૈદ્ય જટારાચર.)

આસ્ત્રમાત વખતે તાત્કાલિક મદદ. (ડૉ. ખનજીભાઈ.)

પંદાર્થવિજ્ઞાન. (ગુ. વ. સોયાપટી.)

સંસ્કૃત.

પાઠ્ય પુસ્તક.

બદ્ધમણુ ગણેશ શાસ્ત્રી સેલેક્ટ સંસ્કૃત વાચન પાઠશાળા.

પ્રથમ ખંડ.

વાર્તા ૧ થી ૫૦

શ્લોક ૬ થી ૧૫૦

આ પુસ્તકમાંથી ઉપજતી વ્યાકરણના સાદા પ્રશ્નો પૂછી શકાય.

હિંદી.

પાઠ્ય પુસ્તકો.

પ્રેમચંદ કૃત સત્સરોજ.

મેથિલિશરણ દુસકૃત ભારત ભારતી.

સંગીત.

ભક્ષામણુ કરેલાં પુસ્તકો.

સંગીત તત્ત્વદર્શક. [ગાધર્વ મહાવિવાલમ]

દિદુન્તાની રાગ પદ્ધતિ, [રા વાતાખંડ]

સતારનું પુસ્તક. [બાપટ વડોદરા.]

સતાર પુસ્તક ભા. ૧. ૨. [ગાધર્વ મહાવિવાલમ.]

શિક્ષણશાસ્ત્ર.

ભક્ષામણુ કરેલાં પુસ્તક.

આ વિષયો માટે નીચેની પુસ્તકોના અભ્યાસની ભક્ષામણુ કરવામાં આવે છે.

૧. વર્નાકુલર નિયામોના શિક્ષકો માટે સૂચનાઓ [સરમરી કેળવણી ખાતા તરફનું પુસ્તક]

૨. પદાર્થ પાઠની સૂચનાઓ.

૩. કેળવણી પ્રકાર. [રા સા મહીપતરામ]

૪. શિક્ષણશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વો. [રા બ. કમળાસંકર]

૫. કેળવણીનું સામ્ર અને કળા. [રા. બ. હરગોવિંદલાલ]

૬. મોરસેરી પદ્ધતિ. [ગ. છાટાલાલ પુરાણી]

૭. શિક્ષણનો ઇતિહાસ. [રા મણિચંદ્ર રત્નજી બટ]

૮. કોઈર્નાટન વિષે નિબંધો [રા દો. ગ અંગ્લગીયા]

પ્રવાસમંજરી.

-૪૭૩-

ગોપનાથ-શેત્રુંજની જાત્રા.

લેખક:—બ્રહ્મ સૌ રમણી ભરતરામ મહેતા.

અમે થોડા મહિના ઉપર કાઠીઆવાડની અતિ રળીઆમણી મુસાફરીએ નીકળ્યાં હતાં. ત્યાં અમે ઘણાં સુદર, અને જોવા ધાયક સ્થળોએ ર્યાં હતાં. તેનું ટુંકું વર્ણન આ ખાત્રામાં હું આપવા માગું છું.

અમે ગોહીતવાડ પ્રાંતના સોનગઢ ગામથી આ બધા સ્થળો જોવા નીકળ્યાં પહેલાં તો ગંગે પાણીનાણે ગયાં, ત્યાં ગામની નદીને માથે કાંઈ આવેલી ધર્મશાળામાં ઉતર્યાં હતાં. ત્યાં પછી જાતની સગવડ છે, અને ત્યાં અનેક ઉતારાઓ ઉતરે છે. અમે તે ધર્મશાળામાં ચાર વાક રહ્યાં હતાં. પછી ત્યાંથી દેગેક માછલ ઉપર થોડા નામનું એક નાનું ગામડું આવેલું છે. યાં અમારે જવાનું હતું તેથી અમે ચારેક વાગે ત્યાંથી નીકળ્યાં. તાપબદ્ધ સખત હતો. પણ કાંઈકાણે પાણીના નગા આવતા હતા તેથી અમને પીવાનું પાણી મળી શકતું હતું. પછી એક રોડસાળું કરીને ગામડું વચ્ચે આવે છે ત્યાં અમે સાંજના છએક વાગે થોડી ઘણી વેશાંતિ લેવા બેઠાં. ત્યાંના લોકોને ખજાર પડી કે, કાંઈ સારાં માણસો આપણા ગામની બહાર બેઠાં છે, એટલે એ લોકો માયાળુપણે પોતાથી બને તેટલી અમારી સરભરા કરવા આવ્યાં, અને એ લોકોએ અમને ચાહ પાછ. ગામડાના લોક ખરેખર માયાળું હોય છે, અને ઝોગખાણ પીજાણ વગર એકદમ દોડ્યાં આવે છે, પાછાં અમારાં ગાડાં જોડાયાં તે પછી અમે શેત્રુંજી નદી ઝોળંગી થોડાં પહોંચ્યાં. ત્યાં પણ અમારે ધર્મશાળામાં રહેવું પડ્યું. તે જૈન વાણીઆઓની બંધામેની છે, અને ત્યાં જૈન જાત્રાળુઓ જ ઉતરે છે. ત્યાંની ધર્મશાળા બન્ધ, ચારે તરફથી ખુલ્લી હવા આવે એવી રીતે છે. ત્યાં પાછો ખાસ જૈન વાણીઆને માટે જ એક કુવો બોધતો હતો તે હવે તો તૈયાર થઈ ગયો હશે. થોડાંમાં હરતગિરિ નામનો પર્વત છે. ત્યાં જૈન વાણીઆઓ

પાછાં ઉતવાં સારે અમે એ સોમના કહેવાથી ડાળામાં ખેડા. ડાળામાં ખેડાયેલાં ચાક નથી લાગતો એ મહે, પણ ખરી જાણ તો પગે ચાલીને જ કરવી જોઈએ. પછી એ સંધ તો તે દિવસની સાંજે વિદાય થઈ ગયો.

અમને શેત્રુંજી - પર્વતની જાણ કરવાનું મન થયું તેથી અમે વિચાર : કયો કે, પાલીતાણે પાછાં જઈશું ત્યારે એક વાર ચઢીને જોઈ આવીશું. પછી તો ત્યાંના રહેવાશીઓએ અમને કહ્યું કે, “ અહીંથી રાંધણી જવણિ, અને ત્યાંથી પછી શેત્રુંજી મઢવું હોય તો ચઢી શકાશે. ” તે સોમના કહેવાથી જાણ્યું કે, એ રસ્તો પશોજ વિહર, અને ગાદ ઝાડીઓવાળો છે, એમ કહેવાય છે કે ત્યાં આગળ અરધે રસ્તે ઉંડાણે એટલું ખડું છે કે ન. પૂછો વાત, એક વખત ધર્મ યાત્રાળુ યાત્રી કરવા આવ્યો હતો તે ત્યાં જઈ ચઢ્યો-બૂલે ચુકે તેનો પગ તે ઉંડાણમાં લપસી પડ્યો. ઉંડાણમાં પડ્યા પછી હાડે રોતતી કે રાતે હાડાની તેને સમજ પડી નહિ. તે બીચારો બૂલો પડ્યો. છેવટે ત્યાં જ ત્યાં તે મુંઝાઈને મરણ પામ્યો. શેત્રુંજીના પાછલા ભાગની વિહરતાનો કંઈક અણ આકર્ષા પરથી આવી શકશે. તેથી અમારાથી ચાલી ને ન જઈ શકાય; માટે અમે પાલીતાણેથી ડાળીઓ મંગાવી. પછી અમે ડાળામાં ખેસીને શેત્રુંજી ઉપર ચઢ્યા, અરધે ચઢ્યા એટલે ત્યાં એક પાણીનો કુંડ અમારી તજરે પડ્યો. અમે ડાળાઓવાળાને પૂછી જોયું તો અમને ખબર પડી કે એતો ચઢનારાંએને પાણીની તરસ લાગે તેથી મંધાવેલો છે. પણ અમે ચઢ્યાં ત્યારે પાણી ન હતું એટલી જ દિલગીરી થાય છે, અમારે એક માણસને પાણીની માટલી લઈ માર્ગ આપ્યા ત્યારે સારો બોલાવવો પડેલો, કેમકે અમારે તમા ડાળાવાળાઓને પાણી પીવું પડે, એટલે પાણીની તો જાકું જ જરૂર પડે છે, અમે શેત્રુંજી ઉપર ખડું ચઢીને જોયું પણ ઉતાવળને લીધે ઉપરની બધી જોવા લાયક જગ્યાઓ ખાનંદાને જોઈ ન શકાઈ તેથી પાછળથી ફરીને જોઈ. તે વખતના વહુનવાળા ભાગમાં તેમનું કુંડ વહુન હું આપવાની છું. પછી અમે તે દિવસની સાંજના જ પાછાં ચોક આવ્યા.

દગ હોય એમ લાગે છે. એ જગ્યાની આમ્મ્યામના થોડાક ક્ષેત્રમાં જમીનની અંદર ખાઈ પાણી છે, આથી તેટલામાં કુવા ખોદવામાં આવે છે, તે પાણી સુદર આકારમાં બધેલી નીલમાં ખાઈ પાણી - વહવવામાં આવે છે, તેનું 'આતું મનોહર મીઠું' બને છે.

પછી દાદાથી દસ માઇલ ઉપર ગોપનાથ મહાદેવ છે. ત્યાં ખીને દિવસે 'અમે ગયાં, ગોપનાથની પાસે વિશાળ ઝાડની ધડાઓ છે. તેથી તથા ત્યાંની અજગ્ય શક્તિથી અને પામેના દરિયાના મનરંજક દેખાવથી આપણને રાહનો ત્યાં જ વાસ કરવાનું મન પ્રતીતર થઈ આવે છે, મંદિર પામે મોટું મકાન છે. તેમાં જગ્ગાણુઓને વાસો મળી શકે છે, ગોપનાથમાં ખાસ જેવા જેવું તો એ છે કે, તેમાં નરસિંહ મહેતાનું આરમ પહાણનું પૂતળું છે. પોતે ઉભા ઉભા બળન કરે છે. ખીજા ત્યાં એક બેસિંદું છે. એમ કહેવાય છે કે, નરસિંહ મહેતા એ બેપરામાં થઈને ચાલતા ચાલતા ત્યાંથી આસરે : પામેક માઇલ દૂર આરેશ તળાવના પર્વત આગળ બહાર નીકળ્યા હતા. ગોપનાથની અડોઅડ મહાસાગર છે. અમે ખરે-ખરે એ મહાસાગરની કાંતીની છોળમાં અર્ધા કલાક સુધી ખૂબ ન્હાયાં હતાં. ગોપનાથના મુખ્ય મંદિરની યોગ ઉપર ઉભા રહીને મહાસાગરને દૂરને છેડે નજર નાખીએ તો દહાડે સુરત ગામના અને રંદિર ગામના ઝાડ નજરે પડે છે, તથા રાત્રે ત્યાંના દીવાઓ દેખાય છે; કારણકે, ગોપનાથથી એ મોર્ગે સુરત આસરે પચીસ માઇલ દૂર છે એમ કહેવાય છે. ત્યાંથી અમે સાંજના જ પાછાં આવ્યાં, ત્યાં થોડા દહાડો રહી અમે પાલીતાણે ઉપડી ગયાં, દાદાથી પાલીતાણા આઠાવીસ માઇલ દૂર છે. તે રસ્તો પણ પહાડી છે, પણ ગામમાં મુસાફરી કરવામાં બહુ મજા પડે છે.

અમે પાલીતાણે ગયાં - એટલે અમને પાછા શેત્રુંજે ચઢવાનું થયું. તેથી અમે પાછાં શેત્રુંજે ચઢ્યાં, શેત્રુંજે આસરે છ માઇલ ઉંચો છે, જૈનવાણીના તો પંચે મંદીરે પોતાની જગ્યા પૂરી કરે છે. તેથી અમે પણ પંચે ચઢવાનો વિચાર કર્યો, પાલીતાણાથી શેત્રુંજે ચઢવાનો રસ્તો બધાવેલો છે, અને રોઈસજીથી ખાડા ટેકરા, અને ગીચ ઝાડીઓવાળો રસ્તો છે, આ બે રસ્તામાં આટલો ફેર છે, અમે કાલાખટમીને દહાડે સવારના નવ વાગતાથી શેત્રુંજે ચઢવા માંડ્યું; ચઢતાં થોડે થોડે અંતરે જગ્ગાણુઓ માટે વિશ્રાંતિનાં દહેરા બધાવેલાં છે, અને ત્યાં દરેક દહેરે પાણીની સગવડ હોય છે, એટલે ચઢનારાઓને ઘણી જ સુગમતા પડે છે, ચઢતાં થાક બહુ જ લાગે છે. શેત્રુંજા ઉપરનું વરુન કરવા બેસું તો પાર જ ન આવે, જેવા લાયક કુવ નવ હુંકો પૈકા સૌથી મોટું, અને જેવાલાયક દહેડું આદીશ્વર ભગવાનનું છે, ખીજાં તો અર્ધા નાના મોટાં છે, એ મળીને એક નાનું સરળું ગામડું થાય, એવો વિશાળ શેત્રુંજે પર્વત છે, શેત્રુંજા ઉપર જેવા લાયક થઈ છે. ત્યાં પાણીની એક વિશાળ કુંદ છે, તે બહુ જ ઉંડી છે. એનું પાણી ડેટનું ઉઠું છે તે હજી ટાંપના બહુવામાં આવ્યું નથી. અમે એ પાણી પીવા ઈતેભરી બતાવેથી તેથી એ લોકોએ અંમને એ કુર્ષનું પાણી પામ્યું. તે તો ખરેખર બરફના કરતાં પણ બહુ જ ઠંડું હતું, એ કુર્ષનું પાણી કદિ ખૂટતું જ નથી એમ એ લોકોનું કહેવું છે. એ ખરી વાત છે, કેમકે અમે ગયાં હતાં ત્યારે પણ એ કુંદ ઉપર સુધી બેસેલી હતી.

શેત્રુંજી ઉપરની આરમની નાની મોટી મૂર્તિઓ ગણવા બેસીએ તો પણ યાદી જવાય, અને એ ને એ મૂર્તિ ફરીથી ગણાંધ જવાય. તો ચે તેનું જ્ઞાન ન રહે. અમે જે દિવસે શેત્રુંજી પર ચઢેલાં તે દિવસ જૈન ભોજનાં મધ્ય ઉત્સવનો દિવસ હતો. એટલે આદિશ્વર ભગવાનના મંદિર સામેના ચોકમાં ગાનતાન સાથે નાના છોકરાઓ નાચ કરતા હતા. અમને એટલી જ રિસગીરી થઈ કે છોકરાઓએ નાટકી પહેરવેશ રાખ્યો હતો. આવા કુદરતી સ્થાનમાં આવો કૃત્રિમતા શોભી નીકળતી ન હતી, માપન સામે પેટી વાળું વગડતું હતું. તે પણ અસ્થાને લાગતું હતું. શેત્રુંજીને જમણે છેડે ટોચ ઉપર મુસલમાન લાકડાંઓનું એક કબરસ્થાન આવેલું છે. હિન્દુ મુસલમાનની એકતાની આ પણ એક નિશાન છે. આ અને બીજી અનેક જોવા લાયક જગ્યાઓ માત્ર ઉપર મોટિયા નગરે હિતાવળે હિતાવળે જોતાં પણ અમને બે કલાક લાગ્યા હતા. શેત્રુંજી ઉપર મોઝ જત્રાણને રાતવાસો કરવા દેવામાં આવતો નથી એમ અમે સાંભળ્યું આથી બપોરે બે વાગે અમે નીચે ઉતરવા માંડ્યું બરાબર સાંડા ત્રણ વાગે અમે તળાડીએ આવી પહોંચ્યાં. ઉતરતી વખતે બહુ સંભાળ રાખવી પડે છે, વચ્ચે વચ્ચે સીધું નીચાણ આવે છે. ત્યાં જૂલે ચૂકે પગ મપસે તો ગળગતા ગળગતા નીચે પડીએ, ને હાથ હાડકું સરખું પણ હાથ ન લાગે.

આમ ગોપનાથ, શેત્રુંજીની અમારી જગ્યા પૂરી થઈ પછી પાલીતાણેથી બીજા દિવસે ત્રીજા અમે સોનગઢ પાછાં આવ્યાં. સોનગઢથી આશરે બે માઇલ ઉપર એકમિયા મહાદેવનું દહેરું છે. ત્યાં અમે ગયા. આમપામ નાના હુંગેરા આવેલા છે ને વચ્ચે આ દહેરું છે. ત્યાંની શાંતિનું વર્ણન ફરી શકાય એમ નથી. મંદિર પાસે અંબાવાડી છે. તેની નીચે પ્રીતિર ખેડ હોઈએ, તો મનને બહુજ શાંતિ મળે. પાસે જ નાનું સરખું જરણું વહે છે, એથી દેખાવ પ્રણેજ રણામાલ્યો લાગે છે. ત્યાં અમને ખમર પડી કે, મોટી શિવરાત્રીને દહાડે છેક લાવનગર સુધીના મુખ્યત્વે ફરીને નાગર ભોજી. આ મહાદેવે દર્શનાર્થે આવે છે, તે દિવસે નાના પાયા પર મેળો ભરાયા જોવું થાય છે.

કર્મક્ષેત્ર ચારિત્ર્ય અને ઉદ્યોગ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર અમૃતલાલ પઢિયાર.

લેખક—રા. રા. છત્રજીલાલ કરસનજી ઠાકર.

સ્વર્ગનાં પુસ્તકોના જાણીતા લેખક વૈદ અમૃતલાલ મુંદરજી, પઢિયારનું નામ ગુજરાત કાઠીયાવાડમાં બહુ બહુ જાણીતું છે. એમનાં પુસ્તકો સંગ્રહ અસર કરે તેવાં બોધક અને સામાન્ય માણસ પંજુ હટ સમજી શકે તેવાં સદેવાં છે, આ તેની ઉત્તમતાને બીધે તેમાંનાં કેટલાંકનાં તો દિ'દો તથા મરાઠીમાં બાબાંતર પણ મળ્યાં છે. આવાં એક ઉત્તમ લેખકનું ગણ તા. ૧૮-૭-૧૯ અસાહ્યદી ૫ નાં રોજ કોવેરાથી સવારના ૪-૫૫ મીનીટે મુંબઈમાં જન્મસામ મળ્યું છે. તેમની ગુજરાતને, એક માસ લેખકની બહુ મોટી ખોટ પડી છે.

શ્રી પઢિયારનો જન્મ કાઠીયાવાડમાં દરિયા કિનારે આવેલા મોરવાડ ગામમાં સંવત ૧૯૨૬ ના ચૈત્રસુદી ૨ ને દિવસે ગિરનારા બ્રહ્મણ યાત્રીમાં થયો હતો. આ ગામ ધણી જુના વખતનું છે, અને પ્રસામપાટણ પાસે આવેલું છે. આ ગામ પાન, પાણી તથા પત્થરની પેદાશને માટે ધણું પંથાયેલું છે. ગામની હવા ધણુ ધણી સારી છે અને તેથી તે કાઠીયાવાડનું મહાઅલેશ્વર ગણાય છે.

રા. પઢિયારના પિતા મુંદરજી પ્રજ્ઞા મધ્યમ સ્થિતિના સરકારી અમલદાર હતા. તેમની માતાનું નામ કસ્તુરબાઈ હતું; પણ તેમનું મૃત્યુ પઢિયારના જન્મપણમાં થવાથી તેઓ માતાનું હેત જોઈ ચક્રા નહોતા. સ્ત્રીઓના સ્વર્ગની અંદર તેમણે જે અર્પણ પ્રતિષ્ઠા પોતાની માતાને ઉદ્દેશીને લખી છે તે વાંચતાં તેમનું હૃદય કેટલું બહુ માતૃવત્સલ હતું તે સમજી શકાય છે. માતા ગુજરી જવાથી તેઓ પિતા તથા કુટુંબોના દાય નીચે ઉછરીને મોટા થયા હતા. રા. પઢિયારમાં વધુ ભાગે તેમના ગુણો ઉત્તરથી હતા, તેમનાં માતા બહા, ભોળાં, સ્નેહાળ, નમ્ર તથા સહનયીત્વ હતાં. પઢિયારમાં ધણુ આ ગુણો વિશેષ ભાગે દીકરામાં આવતા હતા. પિતાના ગુણોનો વારસો દિ'મત, મળતાવડો સ્વભાવ, વાચનતા વિગેરે પણ તેમને મળેલો હતો.

રા. પઢિયાર નાનપણમાં તોફાની અને રમનીઆળ હોયરા તરીકે પંકાતા હતા. નાનપણથી કાગળોનાં ચિત્રો દર્શાવે, કુળ છપરની પથરાની મુર્તિઓને પથરાવી દેવી, કુતંગનાં લુગકાંઓને માટે પોળાં બનાવવી, જે કામ કાંઈ ન કરી શકે તેવું દેખાય તે પોતે દિ'મત બીડી કરવું, જેની તેની સામે કુલ્લાની અને દોડાણની શરતો કરવી, વમ-ડાંમાં એકલા ફરવા ભાગી જવું, કુલોને નેપાં કરવા, જાડોની ડાંખળાઓ તોડીને તેની અંદર કેમ ફેરકારો માપ છે તે જોવા કરવા, આકારમાં તારાઓનાં કુમખાં નેપાં કરવા, 'વીગેરે કુલ્લાની લીલાણું' નિરીક્ષણ કરવાનો તેમને બહુ શોખ હતો, સાથે સાથે પુસ્તકો વાંચવાનો પણ તેમને જન્મરો નાદ લાગ્યો હતો. તેઓના જન્મપણમાં મોરવાડમાં ભાવ-મેરી નહોતી, ફક્ત ચોડાં ધણું મુસ્લમાની એક રફલ લાખેરી હતી, અને તે પણ સર્વ-

ને માટે ખુલ્લી નહોતી તેથી પુસ્તકો મેળવવામાં તેમને બહુ અડચણ પડતી, પણ વાંચવાના શોખને લીધે તેઓ પોતાને પડતી દરેક અગવડની રહામા થતા અને અંતે પોતાનું મન ધાયું કરતા.

એમને અભ્યાસ ગુન્જાતી. પાંચ ૭ ચોપડીનો હતો, પણ વાંચનારા જનના હતા, તેથી તેમનું જ્ઞાન નાનપણમાં જ બહુ જ વધી ગયું. એકલા પુસ્તકો વાંચવાનેજ તેમને શોખ હતો એમ નહોતું; પણ વર્તમાન પત્રો અને માસિકો વાંચવાનો પણ તેમને જનના શોખ હતો, મુંબાઈ-સમાચાર તેમનું પ્રિય જાણ્યું હતું અને તે ધણી વર્ષોથી તેઓ નિયમિત (પ્રવાસમાં હોય તે સમયે નહિ) વાંચતા હતા, સ્માર્ટ્સ કૃત "નૌત મહેનત" ના પુસ્તકે પણ તેમનાં જીવનમાં બહુ મુધારો કર્યો હતો, તેઓ કહેતા કે મને ખૂબ હિંમતવાન બનાવનાર એ પુસ્તક છે.

વાંચવા ઉપરાંત તેમને લખવાનો જંદ જીવાનીમાં જ સાચો હતો; અને કંઈ ને કંઈ ગમે તેવા કાગળ ઉપર પણ તેઓ સરખાતમાં ડાબે હાથે લખતા પર્ષદ પાછળથી તેમના ખાપની અને બીજાઓની મમજાવટથી તેમણે જમણે હાથે લખવાનું શરૂ કર્યું હતું અને આમ ચલાવી તેમના અક્ષરો ખગડી ગયા હતા, અને જે તેમના પરિચિત હોય તેજ ધણે-હાથે વાંચી શકતા હતા. જમણે હાથે લખવાનું તેઓએ કેવી રીતે શરૂ કર્યું એ પ્રસંગ પણ જાણવા જેવો છે, તેથી અને તે ઉતારવામાં આવે છે.

અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી તેઓ તેમના ખાપની ઇચ્છા પ્રમાણે સરખાતમાં સરકારી કચેરીમાં અરજી લખવા અને કારકુનો ને કંઈ ઉતારવાનું સેવિ છે તે ઉતારવા માટે રજા હતા, ડાબે હાથે લખવાનું માઈ નહિ એ વાત તેમના પિતાશ્રીએ તેમને ધણી વખત કરી હતી; પણ થોડા વખત જમણે હાથે લખે અને પછી ડાબે હાથે લખવાનું શરૂ કરે આમ તેમનું ચાલતું હતું. તેમના પિતાશ્રીને લાગ્યું કે આ તો મારાથી માને એમ નથી મારે કંઈક સુકિત કરીએ તો સાઈ, એમ વિચારી પોતાની કચેરીમાંના એક કારકુનને કહ્યું કે: "અમૃતલાલ જમણે હાથે લખે એવું કશું તો સાઈ." મારે તેમણે કહ્યું કે "તેમાં શું મોટી વાત છે. કાલથી તેવું કરે એમ હું તજવીજ કરીશ." પછી બીજે દિવસે અમૃતલાલસાહેબ કચેરીમાં ગયા એટલે તે કારકુને કહ્યું કે: "અમૃતલાલ આ કચેરી છે, એની તને ખબર છે? અહીંથી ડાબે હાથે લખાય નહિ, અપરજાને ચાલ ગણાય! મારે જો ડાબે હાથે લખવું હોય તો કાલથી અહીં આવતો નહિ; અને આવતું હોય તો જમણે હાથે લખવાનું શરૂ કર." આ પ્રતી એમણે જમણે હાથે લખવાનું શરૂ કર્યું હતું પણ તેમના મનને ધણું લાગી આવ્યું હતું તેથી તેમજ કુટુંબની ગરીબાઈને લીધે તેઓએ મુંબઈ જવાનો વિચાર કર્યો અને સંવત ૧૯૪૫ ની સાલમાં તેઓ મુંબઈ ગયા. મુંબઈમાં તેમની બે રહજો રહેતી હતી તેમને ત્યાં તેઓ રહેતા અને ખાવાનું પણ ત્યાં જ રાખતા.

સરખાતમાં તેઓ મુલજ નેદા માર્કીટમાં થોડા મહિના નોકરી રહ્યા હતા, અને આ વખતે તેઓ નોકરી ઉપરાંત પોતાના કેટલાક બાળમિત્રોની માથે સાંજની સફર મારવા પણ 'સફરમાં ઉપડી જતા હતા ને બહુ મોટીથી રાત્રે સુવા આવતાં, ખાવાપીવામાં પણ

નિયમિત તે વખતે નહોતા, તેથી તેઓ થોડા વખતમાં સખ્ત માંડે પાયા અને પાછા રેશમાં આવ્યા. આ વખતે તેમણે દેશમાં નવરામને વખતે—ગામ બહાર એકાંત જગ્યામાં કે દરવા જવાનું થાય ત્યારે “ અર્પ વિધવા: ” વાળુ પુસ્તક લખ્યું. આ પુસ્તકમાં તેમણે વિધવાઓને પૂરતા કુંબોનો ચિતાર બહુ આભેડ્યું આપ્યો છે, જે ઉછળતા જાવોથી તેમણે આ પુસ્તક લખ્યું છે તથા પુસ્તકનો વિષય પ્રતિપાદન કરવામાં જે શ્રમ તેઓએ લીધો છે તે તેમની વિધવાઓ પ્રત્યેની સ્થૂની લાગણી કેટલી જાણી હતી તે ખતારી આપે છે. આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે પણ જાણવા જેવું છે, પોતાની પાડોશમાં રહેતા, એક શ્રીમંત વણીકની બાઈ રંગાયાથી તેમને બહુ લાગી આવ્યું હતું અને એ લાગણીના દુસ્સામાં તેમણે એ—પુસ્તક લખી નાખ્યું હતું.

હવે પુસ્તક લખાણુ તો ખરું પણ તેને છપાવવું શી રીતે ? આ વિચારોએ વળી તેમને મુંઝવે જવાનું મન થયું અને વક્તા જાણીતા સુધારક શેઠ લખમીદાસ ખીમજીને મળી તેમણે તે પુસ્તક છપાવવાની ઝાંખણ કરી. આ પુસ્તકની અર્પણપત્રિકા શેઠ લખમીદાસ ખીમજીને તેમણે અર્પણ કરી હતી જે પણ વાંચવા જેવી છે. લેખક જીવન (પુસ્તક છપાવવામાં તથા વેચવામાં કેટલું પણ મજતર વિનાની મહેનત) નો દરવો ચાલુ થાય પ્રથમ એમને આ વખતે મળ્યો, આ પુસ્તક છપાવું ત્યારે એમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની હતી, તો પણ આ પુસ્તક જે કેટલું વાને તેમને એમ ન જણાય કે આ કાઈ સાધારણ છોકરાનું લખાણ છે, પરંતુ એમ જણાય કે આ લખાણ કેટલું વિચારક અને સુધારકનું છે.

“ શેઠ લખમીદાસ ખીમજીની માથે એળખાણુ રવાણી તેઓ તેમને ત્યાં નોકરી રહી ગયા હતા; અને તેઓ મુખ્ય લાગે તે પાને છાપુ વાંચવાનું તથા જાનરમાંથી પરચુરણ વસ્તુઓ લઈ આવવાનું એવું બીજી ધરનું કામકાજ કરતા હતા, આથી તેના કુટુંબોનો બાવ તેમના ઉપર ધણો સાથે જાણ્યો હતો અને પાછળથી એ મંચાધે ધણો લાગી સમય ટક્યો હતો.

એમનું બીજું પુસ્તક અમૃત વચનો કરીને છે જે ભાવનગરના કાઈ ગૃહસ્થે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું આ પુસ્તકમાં સુદી કાટેમાં સારાં સારાં વચનોનો સંગ્રહ છે. શેઠ લખમીદાસ ખીમજીને ત્યાં હતા ત્યારે તેઓ જુદાં જુદાં માસિકા તથા વર્તમાન પત્રોમાં લેખો, ચર્ચાઓ વિગેરે આપ્યા કરતા હતા, આ વખતે તેમણે બીમસેન નામના મુગાઇના એક અડવાડીક પત્રમાં “ કાકીયાવાડી તોય ” નામની એક જાદુ રમુજ વાર્તા લખવી શરૂ કરી હતી. આ વાર્તા એવી તો સગમ છે કે એક વખત હાથમાં લીધા પછી પુરી વાંચ્યા વગર તે નીચે મુકવાનું મન થાય નહિ. એની હજી મુધી એક પણ આશ્ચર્ય પુસ્તકના આધારમાં પ્રસિદ્ધ થઈ નથી.

આ પછી એમણે સ્વર્ગનાં પુત્રોનાં લખવાનું અને પ્રસિદ્ધ કરવાનું શરૂ કર્યું હતું અને એમનાં તે પુસ્તકો લેખિકામાં બહુ વખણાયા હતાં. એવું એક પણ ગામ ગુજરાત કાકીયાવાડમાં નહિ હોય કે ત્યાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાંથી એકાદની એકાદી નકલ પણ નહોતી. આ પુસ્તકની દોષી સાદી, રહેલીખને સગોટ અસર કરે તેવી છે, સાદી અને રહેલી

ભાષા લખવા માટે ગ. પટ્ટીઆર ગુજરાતમાં પંકાયા છે. સ્વર્ગની કુંચી, સ્વર્ગનું વિમાન, સ્વર્ગનો ખખનો, સ્વર્ગનાં રત્નો, સ્વર્ગનો આનંદ, સ્વર્ગની સડક અને સ્વર્ગનીમીડી એ પુસ્તકો લક્ષિતભાઈને લગતા તથા દાખલા દલીલોથી લરપર છે. સંસારમાં સ્વર્ગ અને સાચું સ્વર્ગ એ પુસ્તકો દેશ સેવા માટે તૈયાર થતા હિતજતા યુવકોને બહુ ઉપયોગી વસ્તુ છે. શ્રીઓનું સ્વર્ગ અને સ્વર્ગની મુન્દરીઓ એ શ્રીઓને માટે બહુ ઉપયોગી વસ્તુ છે, પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ આ પુસ્તક પ્રેમીઓને માટે બહુ સરમ અને તેમને આગળ વધારનાર છે. બાલકોની વાતો એ બાલકોને માટે ખાસ ઉપયોગી છે, નસીબ ફેરવવાની કુંચી તે નસીબ ઉપર આધાર રાખનારને હિતજીત કરે તેવી વસ્તુ છે. નવા યુગની વાતો ભાગ ૧ થી અને ૨ ને એ પુસ્તકો નવા યુવકોને બહુ બોધક છે. નામદાર શહેનશાહખાનુશ્રી પુસ્તકો તેમની રાજનિષ્ટાદેવા પ્રકારની હતી અને સરકારને માટે તેમને જેટલું બધું માન હતું તેનો પુરાવો છે. સ્વર્ગના પુસ્તકો અને પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ શિવાયનાં બાકીનાં ખીલો બધાં પુસ્તકો “સત્ય સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયે” પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં અને તે બધાના પ્રસિદ્ધ કરવાના હક્કો તદ્દન નિઃસ્વાર્થથી એક પાછ પછુ લીધા વગર તેમણે તે ખાતાને આપ્યા હતા. આ બધાં પુસ્તકો ઉપરાંત મુંબઈની શ્રી નરનારાયણની બજાર મંડળી તરફથી પણ તેઓએ બજાર સાગર, ધૈર્ય રત્નિ, મહાત્માઓનાં વચનો અને એવાં ખીલો ઘણાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. અંતરજ્ઞ જ્ઞોત્સનામનું એક નાનકડું પુસ્તક પણ તેમણે લખ્યું છે અને તે રા. અ. વી. દ્વારે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું.

સ્વર્ગના પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં મકવાનું ધામ તેઓ પોતાના મિત્રો પાસેથી હાંડીના પેગા લઈને કરતા હતા અને વેચાણ થયે પૈસા પાછા આપી દેતા હતા. એમનાં ધણાં ખર્ચા પુસ્તકોની બધે ત્રયત્રણ આશુર્તિઓ થઈ છે. એમનાં પુસ્તકોની ઉત્તમતાને લીધે ધણાં ખર્ચાનાં હિદેમાં ભાષાતર પણ થયાં છે અને તે સ્વર્ગમાળાની શીરીક્રતા નામે શ્રીમાન મહાવીરપ્રમાદ ગદમરીએ ગદમર (ગાંધીપુર)થી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. શ્રીઓના સ્વર્ગનું મરાઠીમાં ભાષાતર થયેલ છે અને તે શ્રી. ગીરજાપાદ દેવકરે કરેલ છે.

પુસ્તકો લખવા ઉપરાંત લુદાં લુદાં માસિકો જેવાં કે વૈદ્યકરપત્ર, વીસમીસ્ટી, મુન્દરી મુખોદ, ભાષ્યોદય, રાનાલોચક વિગેરેમાં તેઓ અવારનવાર કંઈ ને કંઈ આપ્યા કરતા હતા. વૈદ્યકરપત્ર અને મુન્દરી મુખોદનો એવો ટાર્ફટ અંક હતો કે જેમાં રા. પટ્ટીઆરનો લેખ અથવા તો તેમનું નામ ન હોય. આ ઉપરાંત પણ તેઓ ગુજરાતી આર્યપ્રકાશ, હિંદુસ્થાન આદિ લુદાં લુદાં વર્તમાન પત્રોમાં પણ લેખો આપ્યા કરતા હતા. વર્તમાન પત્રો તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા ખામ અંકો રા. પટ્ટીઆરને લખવા સારૂ આમંત્રણ મળ્યું ન હોય એવું ભાગ્યેજ બન્યું હશે. આવી રીતની ગુજરાતી સાહિત્યની એમની ઉપાસના બહુ પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય છે.

આ ઉપરાંત પણ તેઓ જે ગામમાં જતા ત્યાં તેમનું એકાદ લાપણ પણ થયું વગર રહેતું નહિ. ભાગ્ય આપવાની તેમને રીતી લેકોને આકરે તેવી બહુ મોટક હતી અને તેની અસર પણ બહુ સારી પડતી હતી. તેમનાં ધણાં ખર્ચાં ખર્ચાં ભાષણો, ભાસિયા તથા નાનાં નાનાં પુસ્તકો દ્વારા છપાઈને પ્રસિદ્ધ પણ થયેલ છે.

એમનાં પુસ્તકો ઉપરાંત પરચુરણ લેખો અને લાપણોનો. જે સંગ્રહ કરવામાં આવે તો તે લાભવત કે સમાચરણનાં કદ નેટ્યો મોટા થાય કે કદાચ તેથી પણ વધી જાય. એટલા બધા પરચુરણ લેખો અને લાપણો એમણે આપ્યાં હતાં.

સાહિત્યની આટલી ગંધા ઉપાસના તેઓની રીતે કરી શક્યા તે. માટે વાંચનારને સંકળ પણ જાણવાની ઈચ્છા થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેઓ જ્યાં જતા ત્યાંથી કંઈને કંઈ મેળવતા હતા, અને જે પોતાને ઉપયોગી લાગે, તેની તુરંત તોપ કરી લેતા હતા. તેમના ખીચામાં હમેશાં એક નાની ચોપડી પડી રહેતી હતી અને જે કંઈ નવું જાણવાનું મળે, નવો વિચાર સૂઝી આવે તે તુરંત એમાં ટપકાવી લેતા. ગુજરાતી ભાષાનો એમનો અભ્યાસ પણ છ ચોપડીનો હતો એ વાત આગળ કહેવામાં આવી છે. દિંદો અને મરાઠીનો તેઓને પરિચય હતો. પણ 'ઇંગ્રેજ ભાષાનું' તે તે મુદ્દે જાન નહતું તે છતાં તેમના મિત્રોના સહવાસથી તેઓ ઇંગ્રેજ ભાષાના અમરમાં અમર શબ્દોના અર્થ પણ જાણતા હતા. આ સંખનારને યાદ છે કે શ્રીમાન મનુ સુબેદાર સંવત ૧૮૬૬ ની સાક્ષમાં ચોરવાડ આવ્યા હતા ત્યારે તેઓ પોતાના રહેવાના મકાનની અગાસીમાં રાત્રીના તેમની સાથે ઇંગ્રેજ અમરો ચબ્દો વાપરી ક્ષણોના ક્ષણ સુધી વાતો કર્યા કરતા હતા, અને તેમાં તેમને ખુબ ગમત પડતી હતી. મતલબ જે કહેવાની છે તે એ કે તેમને ઇંગ્રેજ ભાષા માટે, ખુબ માન હતું અને તે એટલે સુધી કે તે ભાષાનું સાફ સાફ સાહિત્ય જાણવા—સમજવાને ખાતર, અને તે પછી ક્યાપણી ભાષામાં ઉતારવાને ખાતર તેઓ થોડા વખતમાં વિલામત પણ જવાના હતા; પણ આ તેમની મહત્વાકાંક્ષા પુરી થઈ નહિ.

લેખો તથા પુસ્તકો લખાવવાની એમની રીટી પણ અદ્ભુત હતી. શરૂઆતમાં એમણે પુસ્તકો તેમણે પોતાને હાથે લખ્યાં હતાં અને એ પછી, બધે લાગે તેઓ ખોળ પાસે બોલીને લખાવતા હતા. લખનારો થાકે પણ પોતે થાકે નહિ કે અંટાળે નહિ એવો તેમનો લખવાનો પ્રવાદ સંદોહિત વહેતો હતો, જણે એક નિર્મળ કરો અખંડ વેગથી પર્વતનાં કંચમાંથી વહેતો હોય તેમ તેમનો લખાવવાનો પ્રવાદ વહેતો હતો. ભાષાની જરૂર એ પણ તોડી નહિ, ખૂબ વિરામ કે અલ્પ વિરામની. પણ ખુબ નહિ, પ્રમ ચિન્હ કે આશ્ચર્ય ચિન્હ પણ પડે નહિ એવી રીતે તેઓ બોલતા અને લખાવતા; જેથી રહ્યા લખનારને કંટાળો ન આવતાં હલોટો આવતું થતો. એમનું વલણ સામાજિક, ધાર્મિક, વૈદિક અને શ્રીઓ તથા જાંત્રિકો તરફ ખુબ હતું તેથી તેમના લખાણોની અંદર એ વાત અચમ નજરે તરી આવે છે. તેઓ બધે લાગે સવારના લખાવતા અને તેમાં પણ નિયમિત હતા, અમુકે હદથી વિશેષ કામ તેઓ ન કરતા; કારણકે તેઓ કહેતા કે, " નિયમિતપણાથી જેનું સરસ કામ થાય છે તેનું એક સાથે મંડી પડવાથી ચતુ નથી; હલતું તેથી વિચારો સુધાર્થ જાય છે અને તેમાં જોડ આવતું નથી તથા તબીબત જગાડે છે, તે તો જુદો. આં દરતાં દરેકાનું નિયમિતપણે શક્તિના પ્રમાણમાં કામ કર્યું હોય તો શક્તિ અને વિચારો તાજાં તાજાં રહે છે અને દરેક વખતે નવો જુસ્સો લખાણ તથા ભાષામાં આવે છે. " પોતાના વિચારો તેઓ એકત્રતા કરવા જાય ત્યારે, સુમારેરીમાં નવરા હોય ત્યારે, સવારના અને

ખપોરના [ખપોરના સુવાની ૨૯ એમને હતી] સુધને છે ત્યારે, એમ ત્યારે ત્યારે પોતાને શાંતિ મળે ત્યારે તેઓ વિચારીને પોતાની કાયરીનાં દપકાવી લેતા અને પછી તે ઉપરથી લખાવી કાઢતા, જુદા જુદા વર્તમાન પત્રો, મામિકા, પુસ્તકો વિગેરેમાંથી પણ જે કંઈ પોતાને જાણવા જેવી તથા ઉપયોગની વાતો જાણાય તે તેઓ લખી લેતા, આમ દરેક પ્રકારે નહું નહું મેળવવાની અને તેને નવા રૂપમાં બહાર કાઢવાની તેમનામાં અદ્ભુત શક્તિ હતી. જે તેઓ થોડા વર્ષો હવાત રહ્યા હોત તો ગુજરાતી માહિત્યમાં હજુ પણ બહો વધારે ચારો ફાળો આપી ગયા હોત.

રા. પદીઆરની ગુજરાતી સાહિત્યની સાધના અને ઉપાસનાની વાત જે વીરતારથી લખના બેસીએ તો પાનાનાં પાનાં ભરાય પણ હાલ એટલો વખત નથી એટલે કુંકામાં એ વાત કદી હવે આપણે તેમની બીજી પ્રવૃત્તિએ તરફ વળીએ.

વૈદકનો શોખ તેમને ત્યાં તેઓ મુંગદથી પ્રથમ મોંઘા પાડીને દેશમાં ગયા હતા ત્યારથી એટલે સંવત ૧૯૪૬ થી લાગ્યો હતો. આ વખતે તેમને કાય રોગ લાગ્યો પ્રથમે હતો અને મારૂં યત્ન મારે તેમને તથા તેમના કુટુંબને ધણા વિચારો કરવા પડ્યા હતા આ પછી પણ તેમને ધણી પરહેજ પાળવી પડતી, એ પ્રાણે તેજ શરીર મારૂં રહેતું નહિનર ક્યયતુ. આમાંથી છુટવાને માટે તેમણે વૈદ શીખવાનો આરંભ કર્યો. ચાંદોદ પામેના અંગના તીર્થમાં મહાત્મા ખજાનદાર કે જેમની ઉંમર ૧૫૦ વર્ષ ઉપરાંતની હતી તેમની ખાસે તથા ઉતરા અંડ નીવાસી પરમહંસ પરમાનંદદાસજી ખાસે તેમણે એ વિશેનો અભ્યાસ કર્યો હતો. જાણે તો પુસ્તકો વાંચવાને તેમને જનરો શોખ હતો એ વાત આગળ કહેવામાં આવી છે, તે ન્યાયે વૈદકને લગતું સાહિત્ય પણ તેમણે અચાગ મહેનત કરીને ધણું એકું કુંડું હતું અને વાચ્યુ હતું. જે વૈદ મળે, જે ડોક્ટર મળે, જે માધુમંત મળે તેમની માથે એળખાણ પીઝાણ કરી તેથી પણ સેનીમા કંઈ જવા જેવું હોય તો તે તેઓ જાણી લેતા અને પછી તેના પ્રયોગો કરતા પ્રયોગો કરતા ત્યારે તે બીજા ઉપર ન અજમાવતા પોતા ઉપરજ અજમાવતા. જે કાષ્ટ દવા, ચૂર્ણ અથવા ગોળા કે એવું કંઈ પોતે જતાવતા તે પ્રથમ પોતે વાપરી લેતા અને ત્યાં પોતાને ખાતરી થાય ત્યારે જ તે બીજાને આપતા. જાણનાં દરજા જાણ અને કંઈ નહીં વલખાવતે દુશ્મનો આપે રાં રો દુસ્ત પોતે. ખાઈ ખાત્રી કરી લેતા અને પછી તેનો ઉપયોગ શોધી કાઢી તેના પ્રયોગો કરતા. આવી રીતે તેમણે ધણી ધણી ની શોધો કરી હતી અને તેનું એક પુસ્તક લખના પણ તેમની કન્યા હતી પણ એ પુરી થઈ નહીં.

તેઓ ધણી સાદી-રહેલી અને સચોટ અસર કરે તેવી દવાઓ તથા ઉપાયો જાણતા હતા અને જે કાષ્ટ પુટે તેમને તે કંઈ પણ મનમાં રાખ્યા વગર જતાવતા હતા. આ માટે એક પાષ પણ તેઓ માર્ગની પાસેથી લેતા નહિ. વૈદકનો ખર્ચો તેઓ કદાચ પરમાર્થ અર્થે જ કરતા, તેથી તેમની મવાદ લેવા મારે ધણા જખાઓ તેમને ત્યાં આવતા. ધણા-જાના પત્રો આવતા. એ દરેકને તેઓ કંઈપણ જાણવાની આસા રાખ્યા વગર મોટા સંજોગે જવા દેવા દેવાપાના, આથી એમની પ્રણામિ ધણી ધણી હતી.

વૈદકસ્પતર તથા સુન્દરી સુબોધમાં આવતા વૈદક વિષેના એમના લેખોથી લોકોને ઘણું જાણવાનું અને જીજ્ઞાસાનું મળતું હતું. સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટેની ખામ દવાઓ એઓ જાણતા હતા અને આ ઉપરાંત કેટલીક ઝેરી દવાઓ પણ તેઓ જાણતા હતા. એમની દવાઓથી ઘણે લોકો દરેકને આરામ થયો છે. એમની વૈદક વિષેની જ્ઞાતિથી દરેકને રાહત મળી છે એ વાત એમના ઉપર આવતા પત્રોથી જાણી શકાય છે. જેઓ તેમને કાંઈ ખાસ તાજું કરીને દવા માટેના પૈસા આપે તો તે ઘણી દિશગીરી માથે લેતા અને પછી તુરતજ તેની ખીજ દવાઓ બનાવી તે ગરીબોને મફત જરૂરને વખતે આપતા હતા. હન્દ્યુએન્ડા વખતે એમણે ચોરવાડ અને તેની આજુમાજુનાં ગામડાંઓમાં જતે ફરી, દવાઓ આપી ઘણાંઓના જીવ બચાવ્યા હતા, આ વખતે તાવની ખામ ગોળાઓ તેમણે તૈયાર કરી હતી અને તે બહારગામથી મંગાવનારાઓને પણ મોકલાવતા હતા. પોતાના હાથથી કાંઈ શીખીને તૈયાર થાય તો સારું એમ તેમની હિજ્જ હતી અને આ માટેની જાણવણી થોડા વખતમાં કવિંથી નાનાલાલભાઈની મારફત થવાની પણ હતી; પરંતુ તે બંને એ પૂર્વે તો તેઓ સ્વધામમાં ચાલ્યા ગયા.

એમનાં જીવનની ખીજ જે જાણવા જેવી વાત છે તે એક એમણે લખેલાં કથાં નહોતાં, તેમનું વેશવાળ ગામડાંમાં એક દેહણે થયું હતું; પણ તે રહામ સ્થાનું હોવાને લીધે તથા લખ માટેની પોતાની જાણનાને પોષક એ વેશવાળ તેમને ન લાગવાથી તેઓ લખ વખતે એટલે—સંવત ૧૯૫૪ માં લગી નાથી ગયા હતા અને પોતાના બાપને " માટે પરજીવા મરજી નથી " એમ લખ્યું હતું. આ પછી એમના પિતાશ્રી સુંદરજીવું તુરતમાં મૃત્યુ થયું, તે જાતની એમને ખબર પડતાં તેઓ તરત જ ચોરવાડ આબ્યા હતા અને પોતાની ચોરમાન માતા તથા તેમનાં છોકરાંઓ વિગેરેને તેમણે સંભાળી લીધાં હતાં.

સંવત ૧૯૬૨-૬૩ ની સાલમાં મુગધમાં એમને સસ્તું સાહિત્યવર્ધક, કાર્યાલયવાળા સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ મેળાપ થયો હતો. સ્વામીજીએ એમનો એ પ્રથમ મેળાપ પાઠજીથી ગાઢ સ્ત્રીના રૂપમાં દેરવાઈ ગયો હતો અને તેથી એમણે તેઓને એ ખાતાના એક સભ્ય નીમ્યા હતા.

શ્રેષ્ઠ લખમીદાસ ખોમજીની નોકરી ન્યાં સુધી પોતાના ટેસ્ટ અને ઉત્તરિને પોષક હતી ત્યાં સુધી તેઓએ ફરી હતી; પણ પાઠજીથી એ નોકરી તેમને નડવા લાગવાથી તેઓએ આશરે સંવત ૧૯૫૪-૫૫ માં તેછાડી દીધી હતી. મુન્દરાનને! આધાર પોતે સ્વર્ગનાં પુસ્તકો લખના તેમાંથી મેળવતા હતા તથા કાંઈ વખત તેમના મિત્રો તરફથી પણ તેમને કંઈ મળતું હતું; પણ પછી તો મુન્દરનો અર્થ જલ્દી લાગવાથી તેઓ ૧૯૬૪-૬૫ ની માલમાં પોતાને વતન ચોરવાડ આવીને રહ્યા હતા, ત્યારથી એ ગામના વાતાવરણમાં નથી તેજ આવી છે, એમના ચોરવાડમાં આબ્યા પછી ગામમાં લાયક્રી, અંગ્રેજ નિયામ, કમરત-શાળા, પોસ્ટ ઓફીસ, રાત્રીશાળા વિગેરે લેક્ષાખોગી ઘણાં કામો થયાં છે. એ દરેકમાં તેમનો ઘણો હિસ્સો હતો. ઉત્તેજન આપણું એ તેમનો ખામ સ્વભાવ હતો. તેઓ કહેતા " આપણાથી કાંઈને મોક્ષ ન અપાય તો જળી આપની, અને જળી ન અપાય તો સળી "

આપવી; અને આમ પણ જો ન બને તો “ હાં મારા બાપો ” એટલું બોલવાનું તો જરૂર દરેકથી બને માટે દરેક સારા કામમાં કંઈ નહિતો હોવો “ હાં મારા બાપો ” તો દરેક કરવું, એટલે કે તેમાં અટકાવન કરવી નહિ. ” સરઘાતમાં એટલે સંવત ૧૯૬૫-૬૬ ની સાલમાં ભંજન મંડળી એમની આગેવાની નીચે દર પખવાડીએ ગામમાં ભરાતી. આમ ત્રણેક વર્ષ ચાલ્યું હશે એ પછી પોતે ખામ આમંત્રણ આપીને બોલાવેલા પોતાના મિત્રો પાસે અગર તો ગામમાં જે કાંઈ લાયક વિદ્વાન અથવા સાધુસંત આવે તેમની પાસે તેઓ લાપણું આપાવતા. કિર્તનો કરાવતા અને પ્રસંગે પ્રસંગે પોતે પણ લાપણું આપતા. આથી આ ગામને જ્ઞાન અને બોધની ખાજનામાં ધણો સારો લાભ રા. પટ્ટીવારથી થયો ‘ છે. રા. પટ્ટીવારના મૃત્યુની વાત સાંભળી આ ગામમાં દિલગીરી ફેલાઈ ગઈ હતી અને દુરનજ આખા ગામમાં હડતાળ પાડવામાં આવી હતી. આ ગામની ચાલગીરી જળવવા માટે એક કંડ બોલ્યું છે. આ બધા ઉપરથી તેમના વતનના બોકોનો ભાવ તેમના તરફ ફેટલો બધો હતો તે સમજી શકાય છે.

તેઓને પ્રવાસનો ધણો શાખ હતો. ચોરવાડ રહેવા આવ્યા પછી વર્ષના માંડ ૭ મહિના તેઓ ચોરવાડમાં સ્થિર રહેતા હોય, બાકીના મહિના તેઓ પોતાના મિત્રોને ત્યાં અને મુસાફરીમાં દાદતા હતા; અને તેમાંથી તેમણે ઘણું જાણવાનું તથા ગીખવાનું મહત્ત્વ હતું. તેઓએ કાશ્મીર, દિમાપ્પ, બ્રહ્મદેશ, મદાસ, કાશ્મીન કરાચી, કલકત્તા, કાશી, વિગેરે પ્રણે સ્થળે બહાર આખા હિંદુસ્થાનમાં મુસાફરી કરી હતી; તો પછી ગુજરાત-કાશીયાવાડ જે તેમનું વતન હતું તેના દરેક મોટાં ગામો અને શહેરો જોયાં હોય તેમાં નવાઈ શી !

જુનાગઢ રોડમાં પણ એમનું જહુ માન હતું અને ત્યાંના દરેક અમલદારો રા. પટ્ટીવારની સાથે જહુ માનથી વર્તતા હતા. જુનાગઢમાં ચાલતા ચોરવાડ ગિરનારા વિદ્યાથી જુલનના તેઓ કાપરેક્ટર હતા.

એમનો પહેરવેશ તદ્દન માલો હતો. ફક્ત પેરણુ ઢાટ, ફેટા અને ઘોતીયું એ એમનો ઝેરાનો પહેરવેશ હતો અને તે દરેક વસ્તુ તદ્દન ધોળી હતી. પોતાને તેઓ વાનપ્રસ્થીજ ાણતા. એમનો બાંધ એકવડી કાઢીતો હતો. તેઓ ધણે ભાગે એકજ ટંક ખાતા; ચાદ તો ફૂલે ન પીવા. દુધ અને તેમાંથી બનતી વસ્તુઓ એમને જહુ પ્રિય હતી.

એમની વાણીની મધુરતા, એમની ભાષાની શુદ્ધતા, એમના જીવનની નિઃસ્વાર્થતા, એમની રહેણી દેહેણીની સાદાઈ, એમના ઝોજરવી ઉચ્ચ ધીમારો વિગેરે બ્યારે બ્યારે મનમાં યાદ આવે છે સારે ત્યારે ધણું લાગી આવે છે, પણ એમને અહીંથી લઈ લેવામાં ધમરનો કંઈ જુરો મહેત હશે અને તેમના આત્મા પાસે નવા રૂપમાં કંઈ જળનને ઉપયોગી કામ કરાવવું હશે એટલે પ્રજા ઉપર વિશ્વાસ રાખી મન વાગવા વગર જીંદગી છુટા નથી. એ આત્મા તો સુખાત્મ છે, કારણકે તેમણે પોતાનું જીવન સાર્થક કર્યું છે, પણ જગત પોતાના સ્વાર્થને રડે છે.

’ મજુ ચાર વરમ ઉપર તેઓ કાશ્મીન તરફ ગયેના ત્યારે ત્યાંના એક જ્યોતિષીએ તેમને કહેલું કે ત્રણ ચાર વર્ષ પછી તમાગ જીવનમાં જન્મશે ફેરફાર થશે અને ખરેખર તેજ પ્રમાણે બન્યું છે. ૫૦ વર્ષે એમનું મૃત્યુ થયું છે.

સ્વર્ગના સદેશા, પ્રેમ, પ્રેમ ને પ્રેમ લાગ ૨ ને આ બે પુસ્તકો એમણે તૈયાર કર્યા છે પણ તે હજી છપાયાં નથી સ્વર્ગનું સમાધાન અને સગવડનું શાસ્ત્ર એ નામનાં પુસ્તકો તેઓ દાક્ષિણ લખતા હતા પણ તે અધુરા રહેલ છે એમના પુસ્તકો સસ્તી કિંમતે લોકોમાં ફેલાવવાની એક યોજના તત્કાલ યજ્ઞની હતી આપણે ધન્યવીરુ કે એમના શુશ્રુષુ મિત્રો ને આ વાત ઉપાડી લે તો તેથી એમના આત્માને ધણું સંતોષ થાય અને ગુજરાતને અનહદ લાભ પહોંચે

આખી ગીતાનો પાક દરરોજ તેઓએ ધણા વર્ષો સુધી નિયમિત કર્યો હતો હંકારનો બપ સતત હમેશ ચાલ્યાજ કરતો નવરા પંડે કે તેઓ હાથમાં મળાજ લેતા કુરાન અને બાઇબલનો એમણે સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો, તો પછી હિન્દુ ધર્મનો કર્યો હોય તેમા સદેહ શો ? દરેક ધર્મની સારી સારી વાતો બજાવતો એમને શોખ હતો બધા ધર્મનાં માણસો ઉપર એમની પ્રીતિ હતી આવા એક સાદુ વ્રતધારી, પરમાર્થ જીવન ગુજારનારા દેશ સેવક અને આત્મ મેદનુ ગુજરાતી લાખામા મોટું અને સાદું “જીવનચરિત્ર” લખાયા તે બધું આવશ્યક વસ્તુ પડે અતમા દયાળુ પ્રભુ એમના આત્માને પરમ શાંતિ આપે એ પ્રાર્થના સાથે આ એમના જીવનનો દુકા લેખ પુરો કરવામાં આવે છે.

—*—

ઘડી ગમ્મત.

એક સ્ત્રીએ અદાલતમાં ફરિયાદી તોધારી મેજસ્ટ્રેટ નેણ કે ફરિયાદી અને ગુનેગારના કુટુંબનાં નામ એકજ સરખા હતાં મેજસ્ટ્રેટ ફરિયાદીને પુછ્યું — ‘તમે ગુનેગારના સગા થાઓ છો કે ?’

તે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો “ જી હા, હું તેની સાવખી મા થઉં છું અને સાસુ પણ થઉં છું ”

મેજસ્ટ્રેટને આ જવાબ સાંભળી નવાઇ લાગી અને બોલ્યો “ શું ? તે બનેજ કેમ ? ”

ફરિયાદી સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો “ આપ સાહેબને નવાઇ લાગે તેમાં આશ્ચર્ય નેણ કાંઈ નથી પણ ત્યારે હું ખુબસો કરીશ ત્યારે આશ્ચર્ય નેણું કાંઈ જ નથી રહે ! ગુનેગારનો પિતા મારો ધણી થાય છે પણ તે મારી સાથે પરણ્યો તે પહેલાં તે બીજી સ્ત્રી માંડે પરણ્યો હતો અને તે હજીયે રહેલો છેકરો તે આ ગુનેગાર છે હવે સાહેબ હું પણ પ્રથમ બીજા સાથે પરણી હતી જેનાથી મારે એક છોખરી છે મારો પ્રથમનો ધણી મરી જવાથી હું વિધવા થઈ ત્યાં જાઉં મેં આ ગુનેગારના પિતા માંડે પુનર્વિગ્ન કર્યું તેજ અરસામા મારા પ્રથમ ધણીથી થયેલી પુત્રી મેં ગુનેગાર સાથે પરણાવી અને પછી ——— ’

મેજસ્ટ્રેટ એમને બોલી ઉઠ્યો “ બસ ”

અનેક વિવિધ દાસ્યરૂપ નામોથી ઓળખાને છે એ શુભરૂં ભેદરૂં નથી) બની જાય છે !

આ રાત દેવાતી દેવાતી ધામર આહુતના ઝળે મુઘી પેહોંથી. એણે કૈતમીને
એકાન્તમાં ઓઠારીને સમજાવી અને કહ્યું : ' બેડી, આપદાદાનો માન્યતાનું ખંડન નહિ કરવું
ભેદરૂં. " આ વાત માંલગી દેવડીના મેરોમાંથી અશુ ખરવા લાગ્યાં અને હરત ભેડીને
બોલ્યો : " હે પિતાશ્રી ! શું આપ લાઈ અને સમ્ય પૌરખતોના સમ્ય ગણું ધાડી દાડીને
માળો ગાયો એ ઓછી નિંદનોય વાત છે ? શું આપદાદાના સમયમાં પ્રાઇ ખરામ રીવાજ
સ્થાયિત હોય તો તે ત્યજવો નહિ ભેદરૂં ? બાપુશ્રી ! સસ મદલ્ય દરવામાં અને અગસને
ખિજી આપવા સદા તત્પર રહેવું ભેદરૂં. "

વિરાગગઢના રાગએ પણ જગતના દાદા માથે પોતાની પુત્રીના લગ્ન કરવા ઇચ્છા કરી હતી." કુશની મ્હોટાઇ માટે દર્શનસિંહને તો ચોકુજ માન હતું, પણ તે એટલે બધો અવિ. આરી પણ નહોતો કે પોતાની ૧૬ વર્ષની કન્યાના આઠાવન વર્ષના શ્વેતકેશી, દન્તાવિહીન વર સાથે લગ્ન કરે, અરુ ! વિવાહ અસ્વિકાર કર્યો. વિવાહની વાત ચાલતી હતી તે અ. રસામાં ઠાકુર સાહેબને મોઢ કેસના દામ પ્રયોજનાથે દિલ્લી જવું પડ્યું. તેના વડાજ માણુ કેશવકૃષ્ણ, ખત્તાએ વિદુષી કેલકીના વિવાહ એક શિક્ષિત ક્ષત્રીય નવ યુવક નવલ. સિંહ સાથે નક્કી કર્યો. ઠાકુર સાહેબે આ પગલું ધણે જ વિચાર કરીને મર્યું.

(૩)

નવલસિંહ દિલ્લીના એક પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબનો યુવક હતો. ઇ. સ. ૧૮૫૭ ના સૈન્ય વિપ્લવમાં એના પૂર્વજોએ સરકારને અમૂલ્ય સહાયતા આપી હતી; એના ઉપલક્ષ્યમાં એ મ્હોટી મગીર આપવામાં આવી હતી. એમને કીધે એ સકળ મંપત્તિનો ઉપભોગ કરનાર નવલસિંહ માત્ર રહ્યો હતો. પ્રતિષ્ઠિત તથા ધનવાન કુટુંબના ઊકરાએ વ્યભિચારી, આજસુ તથા અગ્રિમાનો બની જાય છે. સદલાગ્ય કેલકીના ભાવી પાતંગાં એમાંનો મોઢ પણ અવગુણ દષ્ટિગોચર થતો નહિ હતો. વાગતવિત વાત નો એજ હતી કે એના જેવા પરિમમી, સદાચારી તથા સુશીલ યુવક ગરીબોનો ઘરમાં પણ અપ્રાપ્ય હતો.

નવલની વય બારીમ વર્ષની હતી. યુનિવર્સિટી પરીક્ષાઓમાં નવલનું સ્થાન હમેશ હુમ્મ્ય કાટિનું રહેતું આ વખતે તે એક ક્રિશ્ચિયન ટ્રાન્સેજમાં શીમેસોશીનો વિષય લઈ એમ. ઓતો અભ્યાસ કરતો હતો, વાંચક, ત્હને નિહિત હશે કે આ સંમારમાં તદ્દન નિર્ભીય વનુ અપ્રાપ્ય છે. આપણા નાયકમાં આટલા અથા શુણે મતાત્યા છતાં મ્હને એક મદા અવગુણ દષ્ટિગોચર થાય છે. તેનામાં આપણા ધાર્મિક મંથોનું લેશ પણ જ્ઞાન નહોતું (આ કંઈક અંશે શિક્ષા પ્રણાલીના ખામી લેખી સત્તાવ) આવા ધાર્મિક સ્વભાવવાળા પણ પોતાના આર્થિકની શિક્ષાથી અજ્ઞાન નવ યુવકને પાઠી લોકો પોતાના પંજામાંથી ક્યારે ખચકા દે છે !

હાકુર કપડામાં મ્હોં લાકીને ગેહ રલા. સાહેલીઓ જાળ વિનાના મત્સ્યની માફ તરફડી રહી. કેતકોએ ગેતા રેતાં પિતાને દર્શ્યું: " પ્રિય પિતાજી ! મ્હારી પાશાગા ભાંગી નહિ પડે. " સરોજિની પ્રત્યે ફરીને તે બ્રોતી, " બ્હેન સરોજિની ! ખાળાઓ ત્હારે શરણુ છે. "

(.૪)

કેતકી વિદાય થઈ પતિને ત્યાં આવી. તેણે આરીને જોયું તો ત્હેનું ધર ક્રિશ્ચિયન આગાર અને રથુ હતું. ખેસરાના ઝરખામાં પ્રોટેસ્ટન્ટ આલ્મેનેટ (Protestant Almanac) તથા ક્રિશ્ચિયન સ્વળદોનો ચિત્રો દાગેના હતા. ખાખમયની ફેટતોક-પ્રતો મેજપર-રાખવામાં આવેલી હતી. એક ગાળુએ Pilgrim's Progress અને Paradise Lost પડી હતી હતુ મુધી નવલે દિલા લીડી નહોતી તદ્વાપિ કૃષ્ણકાવ્ય ક્રિશ્ચિયન મંડળો એને પોતાનો લાઇ સમજતી હતી. દિનરાત, એલિસ, એમા, જોન, ડેવિડ આદિ એમના ધરપર એકાં થતા હતા.

કેતકીને ડીક માર્ગપર લાવવા નવલે એક મેમ સાહેબને કેતકીની શિક્ષક નિયત કરવામાં આવી. મેમ સાહેબનું સ્વરૂપ અને કુલગોત્ર જાણવું અનાવશ્યક નહિ થાય. તેનું દદ નાનું, શરીર મ્હોટું, ગુંગાફળ જેવાં નાનાં નેત્રો હતા, જ્યારે તેનો રંગ આબુનસના કાળામને પણ હમવે એવો હતો. તેનો જન્મ તેજિદ્વાના એક ગામમાં ચમારને ત્યાં થયો હતો. તેનો પતિ બે રૂપીયા મામિક વેતનપર એક જગીનદારને ત્યાં હળ ફેરવતો હતો. મેમ સાહેબનું પહેલું નામ ' મંગળી ' હતુ. જ્યારે હવે જ્યુલીઆ થઇ ખેડાં હતાં. મંગળાં પણ દીવસમાં એક બે આતા કમાતો હતી. આ પ્રમાણે ત્હેમનું જીવન સુખી હતું.

લાભ થા અભાગ્યવશ મંગળી જનાના મિશનનાં કંદામાં કમાઇ. તેણે વિચાર કર્યો કે પોતાની ઇચ્છાનુસાર પહેરવા ખાવા માત્ર ઇંસાઇ થવાથી મળી શકશે,

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન. (ચાલુ.)

રોગીની સુશ્રુષા.

લેખક: શ્રીયુત્તમ "સેવક."

રોગીના ઔરડામાં પુષ્ટિ સ્વચ્છ હવા, અને પ્રમથ આવવા જોઈએ. તેની સવાની જગ્યા રસોડું, દોરતું દોઢારું, ગટર, મોરી, શૌચકૂચ એની પાસે હોવી જોઈએ નહીં કારણ એ જગ્યાની હવા ધણી ખરાબ રહેતી હોવાથી તે રોગીના શ્વાસોશ્વાસ સાથે શરીરમાં જઈ રોગને વધવામાં મદદ કરે છે. રોગીનું બીજાનું પડખપર કે ખાટલાપર હોવું જોઈએ, અને ઔરડાનાં ખાસગાંમાંથી સ્વચ્છ હવા આવવી જોઈએ. પુષ્ટિગ હવા અને પ્રકાશમાં રહેવાનું વૈદ્ય કિંવા ડોક્ટરે ન કહ્યું હોય તો રોગીનું બીજાનું ઔરડાના દરવાજાની સ્થાને ન રાખતાં બાજુએ રાખવું. ઔરડામાંથી નિરૂપયોગી અને જૂનું મામાન કાઢી તાંબી બીંતો પરનાં જાળાં વીગેરે કાઢી સાફ રાખવી અને જાણમાં ફરબોલિડ એસીડ મેગની જમીન કીચી નાંખવી. મોરી, ગટર અને શૌચકૂચ એનાં ઉપર પાવડર કિંવા ફરબોનિક લોશન દિવસમાં એવાર પથ નાંખવું.

રોગીનાં શરીર પરનાં કાપડાં, અને તેનું બીજાનું તદ્દન સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ અને તેને સદા આરામ રહે એવી તજનીજ તેની સુશ્રુષા કરનારે ગમ્મરી દવા કરાવેલા વખતે પાવી. ડોક્ટરે કિંવા વૈદ્યે જે પ્રમાણે કહ્યું હોય તે પ્રમાણે રોગીનું કામ જેના તે વખતેગ કરી નાંખવું. રોગની હકીકત વૈદ્યને રોગી સમક્ષ કહેવી નહીં, તેમજ તેના સંબંધી વૈદ્ય સાથે રોગી સમક્ષ કોઈ પણ જાતની સલાહ મસલત ચલાવવી નહીં. કારણ રોગી દુઃખથી કષ્ટ પામેલો હોવાથી, રોગને માટેનો વૈદ્યનો મત જાણવાને તે ધણોજ આતુર હોય છે રોગીની સારવાર કરનાર મિત્રાય બીજા દાદાએ રોગી સાથે બોલવું નહીં.

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન. (ચાલુ.)

રોગીની સુશ્રુષા.

૧. લેખક:-શ્રીયુત્તમ "સેવક."

રોગીના આરગમાં પુષ્કળ સ્વચ્છ હવા, અને પ્રમાણ આવવાં જોઈએ. તેની સુવાંની જગ્યા રસોડું, ઘેરનું પ્રાદાર, ગટર, મોરી, શૌચકુપ એવી પામે હોવી જોઈએ નહીં મારજી એ જગ્યાની હવા ધણી ખરાબ રહેતી હોવાથી તે રોગીના આસોઆમ સાથે શરીરમાં જઈ રોગને વધવામાં મદદ કરે છે. રોગીનું બીજાનું પવનપર કે ખાટલાપર હોવું જોઈએ, અને આરગનાં ખારણામાંથી સ્વચ્છ હવા આવવી જોઈએ. પુષ્કળ હવા અને પ્રમાણમાં રહેવાનું વૈદ્ય કિંવા ડોક્ટરે ન કહ્યું હોય તો રોગીનું બીજાનું આરગના દરવાજાની રહાએ ન રાખતાં બાજુએ રાખવું. આરગમાંથી નિશ્વસોની અને જૂનું સામાન કાઢી નાંખી લીધો પડતાં જાળાં વીગેરે કાઢી સાફ રાખવી. અને જાણમાં ડેરખોલિક એસીડ મેળવી જમીન લીધી નાંખવી. મોરી, ગટર અને શૌચકુપ એનાં ઉપર પાવડર કિંવા ડેરખોલિક લોશન દિવસમાં એકવાર પથુ નાંખવું.

રોગીનાં શરીર પડતાં કાપડાં, અને તેનું બીજાનું તદ્દન સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ અને તેને સદા આરામ રહે એવી તજવીજ તેની સુશ્રુષા કરનારે ગાખવી, હવા ઠરાવેલા વખતે પાવી. ડોક્ટરે કિંવા વૈદ્યે જે પ્રમાણે કહ્યું હોય તે પ્રમાણે રોગીનું કામ જેના તે વખતેજ કરી નાંખવું. રોગની હમીકત વૈધને રોગી સમક્ષ કહેવી નહીં, તેમજ તેના સંબંધી વૈદ્ય સાથે રોગી સમક્ષ કાઈ પણ જાતની સલાહ મસલત ચલાવવી નહીં. કારણ રોગી દુઃખથી કષ્ટ પામેલો હોવાથી, રોગને મોટેનો વૈધનો મત જાણવાને તે ધણોજ આતુર હોય છે. રોગીની સારવાર કરનાર મિવાય બીજા કોઈએ રોગી સાથે બોલવું નહીં.

રોગીને સ્નાન કરાવવું એ હાયદાકારક છે. ઠંટલાક લોક સ્નાન કરાવવાથી રોગીને વાયુ થશે અને રોગ વધી જશે એમ કહે છે પણ તે જૂઠું ભરેલું છે. શક્તિહીન કરનારા લયંકર રોગો સિવાય સ્નાન એ હિતાવદ છે. તાવ આવેલા રોગીને સર્વોગ સ્નાન કરાવતાં ડર લાગતો હોય તો દૂવાલ રહેજી ગરમ પાણીમાં બોળી તેનાથી રોગીનું શરીર લુધી નાંખવું અને તુલજ બીજાં કપડાંથી ઝંજ કોરું કરી તેને સ્વચ્છ અને ગરમ કપડું પહેરાવવું.

રોગીનાં મળમૂત્રથી ખરાબ થયેલાં વાસણો તાત્કાલીક સાફ કરવાં. રોગીનાં મળ મૂત્ર જે ઠેકાણે પડે તે જગ્યા તુર્તજ સાફ કરવી અને મળમૂત્ર ધણે દૂર નાંખવું. એવી તજવીજ ન કર્યાં ત્યાંની હવા ખરાબ થાય છે અને તે હવા-આસોઆસના કામગાં નિર-પમેગી ગણાય છે.

એકદરે રોગીની સુશ્રુષા ઉત્તમ પ્રકારે કરવાથી તેની પ્રકૃતિ જલદી સુધરે છે અને રોગીને રોગનો ત્રાસ પણ કમતી લાગે છે. રોગીની સારવાર કરતી એ ન્હાનાં બાળકો, ... જેવું કામ છે અને તેથીજ રોગીની સુશ્રુષા પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓ ધણી રહેલાઈથી અને સારી રીતે કરી શકે છે. વાંચક જમિનીઓ! રોગીની સુશ્રુષા કરતી વખતે સુશ્રુષા કરનારનો સ્વભાવ દયાળુ, સાત્વિક, નિર્વ્યસની થયેરે ગુણોથી અલંકૃત ન દોગે જોઈએ!

લાડ લાડાવે છે. તેને સાઈ શિક્ષણ આપવાને સાઈ ધ્યાન રાખવાને ખદલે, રખેને બહેનને આમ કહેતાં ઝોધું આવશે, કે રખેને બહેનને શિખામણ દેતાં ઝોધું લાગશે, એ તરફ વધારે ધ્યાન આપાતું નેવામાં આવે છે. ઝોધું લાગશે કે ઝોધું આવશે આવી બહીકથી કેટલાક માતાપિતાઓ છોકરી ગમે તેમ વરતે કે ઘરમાં ગમે તેટલો કલેશ કરે પણ એક શબ્દ તેની વિરુદ્ધ બોલતાં નથી. અને આવી તેમની બૂલોને લીધે છોકરી છેજી સ્વતંત્ર બની જાય છે; અને પોતાની મરજી મુજબ વરતવાની ઇચ્છા કરે છે. ત્રિયજનો, મહાર્જી એમ નથી કહેવું કે માતાપિતાઓ વિધવા બાળાને લાડ ન લાડાવે. માતાપિતા નદિ લાડાવે તો પછી તેને બિચારીને આ સંસારમાં બીલું કાણ છે કે તેના ઉપર મમતા રાખશે; પરંતુ માઈ કહેવું એમ છે કે એકદમ બેહદ લુલમ અથવા લાડ એ બેમાંથી એકે ચીજ તેનું જીવન સુધારી શકશે નહિ.

જો તમે વિધવાઓનું જીવન સુધારવા અને ઉપયોગી બનાવવા ચલાતા હો તો ઉપરની બેઠ રીતિને ત્યાગ કરવી જરૂરી છે. જેમ મહેતાજી છોકરાઓ ઉપર ખુબ દાખ રાખવા જાય છે તો છોકરાંઓ આનંદ રહિત રવાથી સારી રીતે અભ્યાસ કરી શકતા નથી; તેમજ મહેતાજી જરાએ દાખ ન રાખે તો છોકરાઓ મનમાં આવે તેમ વર્તે અને અભ્યાસ વધારતા નથી. એવીજ રીતે જો તમે વિધવાઓને ખડુ દુઃખી કરશો તો તે બિચારી દુઃખને લીધે પોતાના જીવનનું કંઈ પણ સાર્યક કરી શકશે નહિ. તેમજ જો ખડુ લાડમાં રાખશો તો મોજમજા સિવાય બીલું કંઈ પણ કરવું તેને ગમશે નહિ. માટે ત્રિયજનો, ઉપરના બેમાંથી કોઈ પણ રસ્તો વિધવાઓ માટે બૂલે સુદ પસંદ કરશો નહિ. સારી જગવણી આપશો, અને સદા માનની દૈવદી બેસો.

વિધવા પ્રત્યે કુટુંબીઓની ફરજ.

ત્રિયજનો, દરેક વિધવાઓ પ્રત્યે તમારી ફરજ શું છે તે તમારે સમજીને બજાવવી જોઈએ. તેઓની સાથે સદા મમતાથી વર્તીને તેમની બૂલ હોય તે ધીમે ધીમે કુક્તિથી સુધારવી, તથા તેમના મનનું વલણ જેમ અને તેમ સારા પુરતકો વાંચવા, તથા મંદિરે મંદિરે રોડવાને ખદલ ધરમાજ પ્રભુ લલિત કરવા તરફ વાળવું, ને તેઓને તેઓના ધર્મો સારી રીતે સમજાવવા; તેનું મન જેમ પરમાર્થમાં નોડાય તેવા ઉપદેશો આપવા. જો પોતાથી ન બની શકે તો કોઈ જદ અને જ્ઞાનવાન શિક્ષક પાસે શિક્ષણ આપાવવું. સદાએ તેનો સંગ કેવા માણસમાં છે તેની સંભાળ રાખવી. જેમ અને તેમ સારા માણસમાં તેનો સહવાસ વધે એવી રીતે કરવું.

તેનું મન આત્માના અમરપતિ (શીલ્હરી) તરફ લલિતવાળું થાય, અને તેનો નિર્મ પ્રેમ તે પતિમાં જ રહે એવી રીતનું શિક્ષણ આપવું. તેને ઘરમાં ગોધી ન રાખતાં શિક્ષક લેવા કાયક મેળાવણીઓ મળતા હોય, કે જ્યાં જોડી નિંદા કુચલી ન થતી હોય, એ જગ્યાએ જવા આવવાની છૂટ આપવી. તેની ઉપર દયા દટિ રાખીને તેના સંકેશો દુર થા કરવું.

વાર્તાલહરી.

પુનમેમને લીધે.

(મરાઠી ઉપરથી.)

લેખક શ્રીયુત્ “ધીરજ.”

જોયતો ચાલતો મોગલાઈનો સમય. તે વખતે અનેક નિરપરાધી ધરિયામેતર ધમી-ઓને—હિન્દુઓને અત્યંત દુરપણે હજવામાં આવતા હતા. તેમનું રક્ષણ કરનાર કોઈ નહતું. ગાયોને તથા પાલણીઓને પૃથ્વી ઉપર રહેવું ધણું કઠીન થયું હતું. મુંદર તરફ હિન્દુ સ્ત્રીઓ યવન સ્પર્શથી કલકિત થવાને લીધે આત્મહત્યા કરી ઇશ્વર પાસે જઈ પહોંચતી હતી. પુરુષો વીર પુરુષો પોતાની નિઃશક્તિ પતિવ્રતા પત્નીઓ અને ભગિનીઓને યવનોના લુલ્લભમાંથી મુક્ત કરવા પોતાનો જીવ જતો કરતા હતા. અને પોતાના ઘર પુત્રો આકળે યવનોના લુલ્લભના બળા થઈ પડતા હોવાથી તેમનાં વૃદ્ધ માનપિતા અશ્રુગાળી દારૂ આ-કંદ કરતા હતાં. એકદર રીતે તે વખતે કાંઈને પણ સુખ નહોતું. હનુપતિ શિવાજીના સ્વગત્ય સ્થાપન ઉદ્દેશ્યને હમણાં જ આરંભ થયો હતો. મહાપ્રતાપી પણ પરધર્મ દેશ, પાપાણુ હદમી અને કપટી ઔરંગઝેબ પોતાના પિતાને કપટથી કેદમાં નાખી હમણાં જ ગાદી ઉપર બેઠો હતો.

તે વખતે મુલતાનપૂર પરગણા ઉપર બહાદુરખાન નામક ઔરંગઝેબનો અત્યંત પ્રીતિપાત્ર એક નીચ મતુલ્ય સુબેદાર તરીકે નિમાયો હતો. ઔરંગઝેબના અંગમાંના સર્વ દુર્ગુણો તે બહાદુરખાનના અંગમાં પણ પૂર્ણપણે ભરેલા હતા. દયા એટલે શું તેની તેને કદમના પણ નહોતી. પ્રજા પામેથી લુલ્લભ કરી પૈસા વસુલ કરવા તરફ જ તેનું ધ્યાન લાગેલું હતું અને વરિષ્ઠ અધિકારીને હાંજી હાંજી કરી ખુશી રાખવો તેને જ તે પોતાનું કર્તવ્ય સમ-જતો હતો. એ સુબેદાર જ એમ સમજતો હતો, એમ નહિ કિન્તુ તે વખતના સર્વ સુબે-દારે પોતાનું એવું જ કર્તવ્ય છે એમ માનતા હતા.

તે પરગણામાં રાજધાની પાસેના એક ગામડામાં એક તરફ મરાઠા સિપાઈ રહેતો હતો. તેના પૂર્વજો યવનોને માટે પોતાનું રક્ત અનેક વેળા ખરચ્યું હતું. તે તરફ પુરુષ પણ હમણાં યવન લશ્કરમાં હોઈ બાદશાહની યોગ્ય સેવા કરતો હતો. સુબેદાર તર-ફથી તેને થોડા વખતથી ઘણો ત્રાસ થવા લાગ્યો હતો. અને તેનું કારણ તેની ઉપવર થયેલી ભગિની હતી. તેની મુંદરતા માટે આરે તરફ તેની કીર્તિ પ્રસરી હતી. બાદશાહને ધને તે સૌંદર્યની કીર્તિ ગઈ અને તેને પોતાના જીવનખાનામાં લાવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ. આ વાતથી પોતાને ધણું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું, એમ જાણી તે તરફ-વિદોષજે છાની રીતે દૂરના પ્રાંતમાં એક મરાઠા સાથે તેનું લગ્ન કરી તેને માસરે મોકલી દીધો.

આ વાત મહાદુરખાતે મળી ત્યારે તેણે કહ્યું 'ત્રણ ઉપર વચ્ચે ધારણ કર્યું'. એક દિન તેણે પોતાના એક મરદારને મૈત્ર્ય આપી તે ઓનું દરજ્જા કરી માનવા મોકલ્યો. પણ તેના જતાં અગાઉ વિદોષએ પોતાની ભગિનીને અસુરગૃહે વિગત કરી દીધી હતી. પ્રમદાહરણ સિદ્ધ નહિ થવાથી તે સરદારે વિદોષને ફેદ કરી સુખેદાર પાસે આપ્યો. અને તરત જ સુખેદાર સાહેબે તેની બહેનને જ્ઞાનખાનામાં પહોંચાડવાનો હુકમ કર્યો. તે તરફ જ્યારે તે હુકમનો અનાદર કર્યો કે એકદમ તેને એક અંધારી કોટડીમાં સખત પહેરા નીચે મરી દુઃખ દેવાનો આદેશ કર્યો. તેને શુ દુઃખ દીધું એ કહેવાની જરૂર નથી મોગસોના અત્યાચારથી દોષીણ વાંચક અત્યંત નહિ હોય એમ ધારી એ ભયંકર ઘટનાઓના ઉલ્લેખ કરવાનું અમે વાસ્તવિક ધારતા નથી. છેવટે તેને સાત દિવસની મુદત આપી અને તેટલી મુદતમાં તે કશુંક ન થાય તો તેના જીવ લેવાની તાકીદ આપી.

પોતાના પુત્રને ફેદ કરી લઈ જવાની વિદોષની માતાને ઘણું દુઃખ થયું પણ પોતાની પુત્રી સુખેદારના હાથથી છૂટી અને આમરૂ સચવાઈ તે મદદ તેને કાંઈક સમાધાન થયું. હમેશ તેને કાને લુદી લુદી વાતો આવી હતી. આજ મર્યાનો તોમરો ચડાવ્યો છે, આજ બળતા અંગારા અંગે ઉપર ચાંપ્યા છે. આજ ખાવાનું આપ્યું નથી. આવી આવી પોતાના એકના એક ચર પુત્રના સંજમમાં દુઃખાત્મક વાતો સાંભળી તે જદા માતાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. ક્યા ઉપાયે પુત્રને છોડાવવો તે ખાતર તેના મનમાં વિચાર આવવા લાગ્યા. કન્યા આપી-મર્યાદાઓને કલંક લગાડી પુત્રને છોડાવવાનું તેને કંઈ નહિ. છેવટે બેચાર દિવસ પછી તે પોતાનું ગામ તજી સુખેદાર પાસે જઈ અને પોતાના પતિએ વખતે વખત મુદતમાં બાદશાહને કરેલી મદદનો પરિચય કરાવી પોતાના પુત્રને છોડાવવાની વિનંતિ કરી પણ તે પાપાણુ હૃદયે સુખેદારને ક્યાંયે દયા આવે ! તે જદા નિરાશ થઈ ત્યાંની આલી ગણ, કોઈ કહેતું કે તે બાદશાહ પાસે ગઈ છે, તો કોઈ કહેતું કે તેણે દુઃખાતિશયની આપઘાત કર્યો છે !

સુખેદાર અત્યંત નીચ છુદિનો મનુષ્ય હતો. વરિષ્ઠ અધિકારીથી જેમ તે અતિશય ડરતો તેમજ ભૂતપ્રેત અને દુષ્ટ-સાધુથી ડરતો. પોતાના જન્મનું દિતાદિન કરવાનું તેના અંગમાં સામર્થ્ય છે એવી તેની પછી ખાતરી હતી અને પોતાનાં પાપકર્મને મદદે મેંડાન શિક્ષા થશે એમ પણ તે સમજતો હતો.

સુમારે દસ-આર દિવસ પછીની વાત. મધ્યરાત્રી બાતિત થઈ ગઈ હતી. સુખેદારના મહેલ આગળના પહેરેગીરો પણ નિદ્રાવશ થઈ ગયા હતા ! હમણાં સહાગનો મામસો નહિ હોવાથી મર્ચન નિર્ભયના પ્રમરી હતી જેથી પહેરેગીરો ઉપર સખ્તાઈ નહોતી આવજતે એક જદા દુષ્ટ દરવાખને માર્ગે મહેલમાં ગયો. ચોખ્ખાંશો નિદ્રિત હોવાથી તેને કોઈએ અટકાવ કર્યો નહિ. તેનાં મેરો લાલકતાં તે ઉપરથી તે અતિ સંતપ્ત હોય એમ દેખાતું હતું. આટલી રાત્રે સુખેદારના મહેલમાં આ દુષ્ટર શા માટે આવ્યો હશે ? ત્યાં ગયા પછી તે દુષ્ટરે સુખેદારને નિરંદ્રી દેખી જાગૃત કર્યો. આંખ ઉઘાડી દુષ્ટરને જોતાં તે ગભરાઈ ગયો. દુષ્ટરે તેને ગંભીર અવાજે કહ્યું : " જહાદુર ! મર્યાદાને ખમ પાડીશ નહિ ! કે આ વખતે મારી નાંખનાર નથી. હું પેચંબર છું એ સમજમાં રહે. તને દર્શન દેવા અને કાંઈક ઉપદેશ આપવા હું આવી આજ જાતે આવેલો છું. "

હવે બહાદુરના હૃદયમાં હવે આવ્યો. તે કંપતો કંપતો બોલ્યો: “ખુદાવંત ! હું આપનો દાસ છું. આપ જે આજ્ઞા કરશો તે પાળવામાં હું શિલકૂલ કમર કરનાર નથી.”

“ખદાદૂર ! તું પોતાના નસીબથી મુબેદારીની જગા ઉપર આવેલો છે. તને તારા કર્તવ્યનું લાભ છે ?”

“હું ખાદશાહની નોકરી હમિયતથી કરું છું. અને...”

“જેવકૂ ! ખાદશાહની આજ્ઞા માનવી એજ શું તારું કર્તવ્ય ? મૂખાં પોતાની પ્રજાને સુખ દેવું એ અધિકારીઓનું કર્તવ્ય નથી શું ? તેં કાલપણ દિવસ આ વાત તમ્ને કહ્યું આપ્યું છે ? સુખ દેવાનું તો ખાલુએ રહ્યું પણ ઉલટો તુ પોતાની પ્રજાનો કેટલો છળ કરે છે ? આજ સુધી તેં કેટલી તરણ આઓને નીતિઅટ દરી છે, કે તેઓએ તારા શું અપરાધ ક્યોં હતો ? બોલ. હિન્દુઓ તરફ તે કેટલો છળ કરેલો છે ? તેમણે તારા ખાદશાહનો શુ ગુન્હો ક્યોં હતો ? તે કેટલી ગરીમ ગાયોનો અને છાલણોનો વધ ક્યોં છે ? તેમણે પણ તારા શું અપરાધ ક્યોં હતો ? આપણા પવિત્ર ઇસ્લામ ધર્મમાં આવી રીતે છળ કરવાનું કહેયું છે શુ ? ગરીબને પીડવાથી શુ શિક્ષા ભોગવવી પડશે તે તને માલમ છેને ? આ આટલુ પાપ કરે છે તેનું ફળ ભોગવવા તું તૈયાર છેને ? નરાધમ ! કરેલાં કબોંનું પરિણામ જ્યારે તું નજરે જોઈશ ત્યારેજ તારી આંખ ઉધારશે. દુટ ! જો કાંઈ પણ સદ્ગુણ હોય તો આપાં કૃત્ય કરવા છોડી દે !”

ફકીરની તે અવિરત વાગવાગથી મુબેદાર વિતમ્ન થઇ ગયો. “ખાવિંદ ! માફ કરો. હું આપને જ શરણું છું.” એટલુંજ તે મદમદ સ્વરથી બોલી ચકયો.

જરાવાર અટકીને તે ફકીર પુનઃ બોલ્યો. “ખદાદૂર ! આજ આદ-દશ દિવસ પહેલાં તેં એક મરાઠાને કેદમાં નાખ્યો છે તે શા માટે ? તેણે તારા શું આપ અપરાધ કરેલો છે ? પોતાની ખહેનનું તારા જેવા નીચથી રક્ષણ કરવું એ અપરાધ છે શું ? એ તેનું કર્તવ્યજ છે. કહે લલા, તેને ખદલે તારી એવી રિયતિ ચઇ હોય તો તું શું કરે ?”

ખદાદૂર કાંઈક બોલવા જતો હતો એટલામાં ફકીર બોલ્યો. “ખદાદૂર ! હું સમજ્યો. તું તેને ખાદશાહ પાસે મોકલનાર હતો એજ કહેવું છેને ? પણ તારા તે ખાદશાહનો તેણે કાંઈ અપરાધ ક્યોં નથી. ઉઘડું તે કન્યાના પિતાએ તમારૂં દામ્પત્ય સ્વીકારી છંદગી બનીત કરી છે. અને તેનો લાઈ પણ હજુ તેજ કરે છે. શુ તે ઉપકારનો આ રીતે ખદલો વાગો છો ? ખદાદૂર ! ખાદશાહની એવી નીચ આજ્ઞા માન્ય કરવાનું તને મોણે કહ્યું છે ? ખાદશાહ અન્યાય કરતો હોય તો તેને મદદ કરનારા લોકો પોતાનું કર્તવ્ય ઉત્તમ પ્રકારે કરે છે એમ કહેવાય કે ! ધિક્કાર છે ! હજારવાર ફિક્કાર છે ! ખ્યાનમાં રાખ, કાલ સવારમાં તે મરાઠા વીર છટવો જ જોઈએ. વળી તેને કાંઈક બક્ષિસ પણ મળીજ જોઈએ. બોલ તને કે આ કબૂલ ?”

ખદાદૂર બોલ્યો: “ખુદાવંત ! આપની આજ્ઞા અમાન્ય કરે એવું આ જગતમાં શેણ છે ? આપનું સામર્થ્ય કોણ ખાણુ નથી ? હું આપની આજ્ઞા માથે ચડાવું છું. તે મરાઠાને સવારમાં છોડી મૂકીશ.”

“ઠીક છે. હવે તારી બુદ્ધિ ટેકાણે આવી. આજથી તારે કેમ વર્તેલું તે તારા મ્હાનમાં છેને ! પરધર્મીઓનો છળ, ગરીબ મિત્રારી આયો અને પાલણોનો વધ, ખીઓનું હરણુ વગેરે અત્યાચારો હવેથી બંધ થવા નોંધાએ અને પ્રજાને કેમ સુખ મળે તે તરફ લક્ષ્ય રહેલું નોંધાએ છેને કમ્પૂલ !”

“ હા ખુદાવંત ! હું સધળું કમ્પૂલ કરું છું. ”

“ બહાદુર ! તો હું હવે નહિં છું. ને એ પ્રમાણે વર્તીશ તો હું તારા ઉપર પૂર્ણ મહેર કરીશ, પણ ને તેથી વિરુદ્ધાચરણ કરીશ તો યાદ રાખ, તારી બહુ ખુરી દશા કરીશ. ” બહાદુરે શું જવાબ આપ્યો તે સાંભળવા કષ્ટાર ઉભો રહ્યો નહિ. તે મહેલમાંથી બહાર પડી એક ક્ષણવારમાં અંધકારમાં અદસ્ય થઈ ગયો.

બીજે દિવસ સવારમાં બહાદુર ખાસ મ્હાનો મોકલી વિદોજને પોતાની પાસે આદ્યો. વિદોજને લાગ્યું કે સુબેદારને છળ કરવાની કોષ્ટક નવી યુક્તિ સંજી હશે માટે પોતાને બોલાવ્યો છે; વળી સુબેદારના બીજા સરદારોને પણ એમજ લાગતું હતું કે વિદોજને મરણની મિદા થશે. પણ મરદારની આચળ આવીને જ્યાં તે ઉભો રહ્યો કે તરતજ “ હું તને મુક્ત કરું છું. તું તારે ઘેર જા. ” એમ સુબેદારે કહ્યું; વળી તેને લગ્નકરમાં મેણિ હોદ્દો આપ્યો. સુબેદારની આવી ઉદારતા નોંધને બીજા સરદારોને તેમજ વિદોજને પણ આશ્ચર્ય થયું, પણ સુબેદારના વર્તનમાં યએલા પરિવર્તનને કોઈ સમજી શક્યું નહિ.

તે દિવસથી બહાદુરનો હાથ કોઈ તરફ સ્ત્રીના પાતિગત્યને લગે કિંવા કિન્દુધર્મનો છળ કરી શક્યો નહિ. સરદારો એ નોંધ અનેક તરફ કરતા. કોઈ કહેતું કે ગાદશાહે તેવો હુકમ આપ્યો હશે; વળી કોઈ કહેતું કે બહાદુરે એક ક્ષીરનો ઉપદેશ લીધો છે. આ પ્રમાણે અનેક અનુમાનો થતા.

માતાએ પોતાનું કર્તવ્ય કર્યું. વિદોજની માતાએજ કષ્ટારનો સ્વાગ પહેર્યો હતો એ વાચકો સમજી ગયા હશે. પુત્રના આવતા પહેલાં તે ઘેર આવી પહેાંચી હતી. માતા પુત્રનો મેળાપ થયો. માતાએ પુત્રને આશીર્વાદ આપ્યો. આ કુષ્ટ સુબેદારના હાથમાંથી પોતે કેમ છૂટ્યો તે બદલ વિદોજને હંમેશ આશ્ચર્ય થતું. કેટલેક દિવસે તેની સ્નેહવત્સલ માતાએ બનેલી ઘટનાનો ઉલ્લેખ કર્યો ત્યારે વિદોજનું હૃદય કૃતમતાથી ભરાઈ ગયું. તે બોલ્યો: “ માતા ! તને ધન્ય છે ! તારો મારી ઉપર કેટલો બધો પ્રેમ છે ! હું પકડાઈ ગઈ હોત તો ! ”

વાચક ! માતાએ જે સાદમ ક્યું તે માત્ર પુત્ર પ્રેમને લીધેજ !

રમણી મણિમાલા.

વીરાંગના સાવીત્રીબાઈ.

(૪૩૭ ઉપરથી.)

લેખક: શ્રીયુત આર. સી. દવે.

ઇ. સ. ૧૬૭૭ માં મહારાજા જયપતી ચીવાજી કર્ણાટક ઉપર સવારી કરતા હતા ત્યારે તેમણે તેમના મરદારોને બોલાવ્યા અને ત્યાં આવેલા કેટલાક મજબુત અને અમળ કિલ્લાઓનો કબ્જો લેવાની તેમની ઇચ્છા દર્શાવી. સરદારોએ પણ પોતાના સામર્થ્યનો સામાન્યર કરી મહારાજાના પ્રીતિપાત્ર બનવાની ઇચ્છાથી, તેમની ઇચ્છા પરીપૂર્ણ કરવાને તે કાર્ય તરતજ માથે લીધું અને નજીક આવેલા બેલવાડીના અગ્રણ્ય કિલ્લા તરફ વિશાળ સેના સાથે ફરમ કરી-બેલવાડીથી આશરે અઢી માઈલ દુર તેઓએ મુકામ કર્યો અને ત્યાંથી જલસુઓને ગોકલ્યા; જેમના તરફથી તેમને કિલ્લાની સ્થિતિ અને પરિવળ સંબંધી તમામ માહિતી મળી. આવી રીતે મેળવેલી માહિતીથી સરદારોને માલમ પડ્યું કે કિલ્લો છતવાનું કાર્ય તેમણે પ્રથમ ધાર્યું હતું તેટલું સહેલું નહોતું. તેથી તેઓએ દરેક પ્રકારની સાવચેતી અને યુક્તિથી હુમલો શરૂ કર્યો. કિલ્લામાં ખાસ રક્ષણથી રાખેલી મેનાને હુમલોના આગમનની આગળથી ખબર મળી હતી અને તેથી તેઓ હુમલાને મોટે બરાબર તૈયાર થયા હતા. ઘરકરના અધિકારી અને તેના તાબામાં રહેલા કિલેદાર, ચાણુદાર અને દવાલદાર-કિલ્લાના રક્ષણ માટે બનતો પ્રયત્ન કરતા હતા અને ગમે તેટલા સંકટના ભોગે પણ હુમલો પાછો દાખવવાનો તેઓએ નિશ્ચય કર્યો હતો. ચાણુદાર, વસાપ્રજા, કિલેદાર અને દવાલદારો (જેમનાં નામ જાણવામાં નથી) તેમણે લખવેલા અગ્ર ધૈર્ય અને અતુલ શૌર્યના પરિણામે મરાઠાઓને પાછા હટવું પડ્યું. બીજા વખતે મરાઠાઓએ જુલુઆમાં આવી ફરીથી પ્રયત્ન હુમલો કર્યો. ઘેરા આઠ દિવસ સુધી ચાલ્યો. છતાં પણ કંઈ ફતેહ મળી નહિ સતત ઘેરાને લીધે દુશ્મનોનો જાલસુટી સાથે તમામ બરદાર બંધ પડ્યો તેથી મરાઠાઓએ ધાર્યું કે દુશ્મનોને ધાન્યની આવક ન હોવાથી બોરાઈની તંગી પડશે. પણ તેમની પાને તે હજી ચાર માસ પર્વત ચાલે તેટલો પુરતો બોરાઈ હતો. તેથી તેઓએ બે માસ સુધી બેરીકર અને ગાર્દખણે જઈ સહન કર્યું અને ટકાવી રહ્યા. એક દિવસે કિલ્લા તરફ કેટલુંક ઘાસ સળગતું દેખાયું. તે જોતાંજ કેનેરીલોઝોએ ગમરાટમાં તેને હોલવી નાખવા દોડાદોડ કરી મુઠા આ ગમરાટનો લાભ લઈ મરાઠાઓ તેમના ઉપર એકદમ તુટી પડ્યા. તેથી કેનેરીલોઝો આગ દોલવવાનું કાર્ય અહુર્ક મુઠો આક્રમણ અટકાવવામાં રોકાણા. આગની એકાએક અજીધારી આક્રમણ લીધે તેઓ અત્યવશિત અને નાહિમત ઘઈ નવાથી, તેઓને મોર્મ આપવાની ફરજ પડી. મુખ્ય અધિકારીઓ અને બીજા ધણા કેનેરીલોઝો

માર્ગ ગયા અને બાકીનું લશ્કર નાદિમત થઈ જવાથી તેમાં બંગાળ પડ્યું. અને સૈની-
જાએ યોદ્ધાશમાં વિખરાઈ જવાની હોડામ કરી મૂકી.

ચાણુદારની વીર પત્ની-પરાક્રમી સાતીત્રીબાઈએ બ્યારે બેયું કે કિલ્લાની માથેજ તેના પતિનું નામ અને માન સર્વે જોખમમાં દર્તા ત્યારે પતિના મરણથી ઉદભવેલો શોક ત્યજ દીધો. તેના સદગત પતિની તરવાર હસ્તમાં ધારણ કરી, અશ્વારૂઢ થઈ તેના પતિના નામથી યુદ્ધનાદ કર્યો અને લશ્કર બેયું કર્યું. ચાણુદારની પત્નીના શૌર્યવિષ્ટ મુદ્દ અને ઉમ્મદ દાખલાથી ઉત્તેજિત થવાથી અને ખડું કહોએ તે ઝાંખા પડવાથી, કેનેરી સૈનીકાને દિશન આવી અને મરણ પર્વત લડવાની પ્રતિજ્ઞા લખને તેને મળી ગયા. સાતીત્રીબાઈએ તેમને નીચે મુજબ સંબોધી તેમનામાં ઉત્સાહ પ્રેર્યો.

“જ્ઞારા શરતીર વીરો, બ્યારથી આપણે પ્રથમ અધીશ્વરની મોકરીમાં જોડણા ત્યારથી સ્વસ્વાર્થનો ત્યાગ તો કરી દીધો છે. તેથી હવે મરણબધી તમારી ફરજમાંથી તમે વિમુક્ત થાઓ તો તે અપદીત છે. તમારી જીંદગીના બોજે પણ ને તમે દ્રઢ અને વશ-દાર રહેશો તોજ તમે તમારા સ્વાર્થને ન્યાય નિષ્ઠ બદલો આપ્યો, અને તેનું લુપ્ત સ્થાપ કર્યું એમ કહેવાશે વિચાર કરો કે ને તમે બીરવતાખતી દુશ્મનોને યોદ્ધામાં ઘોડો શાસ મથુ આપશે તો તે તમને કેરી દશાને પાત્ર કરશે ! તેમનાં વિશ્વાસદર્શક ખોટા અશ્વ જનનથી ઉતરાશે નહિ. તમે બહાદુર લોકો છો તેથી ને માત્ર ઉમાદી અને અડગ રહો તો હજી પણ જીત મેળવી શકવા તમે સક્તિમાન છો. આટલા બધા સૈનીકા સાથે યુદ્ધ કરી તમારા જુસ્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની આ મોનેરી તક તમારા હાથમાંથી જવા દેશો નહિ. હજી પણ આપણને વિજય પ્રાપ્ત થશે.”

એક અમળાના મુખમાંથી નીકળતા આવા અનુની અને ઉત્તેજક વાક્યોએ કેનેરી-નીકાને પુનઃ ઉત્સાહ અને ધૈર્યપૂર્ણ કર્યાં. તેઓએ દર દર મહાદેવનો ગગનબેદી પ્રયત્ન ખતી એકદમ જમાવી મુક્યો અને વીર રમણી સાથે સખતા યુદ્ધમાં ઉતરી પડ્યા તત્પર થઈ ગયા. દુશ્મનોના મુડીલર સૈનીકા (પાંચમે ૭૭૦) મરાઠાઓની વિશાળ મેના સાથે લડવા તૈયાર થયેલા જોઈ મરાઠાઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. બહાદુર સૈનીકા જાગેવાની નીચે ધક્કેલો હલ્લો થલો પ્રખ્યાત હતો. રણવીરને ચોગ્ય અતુલ શૌર્ય અને જુસ્સો એક અમળામાં જોઈ મરાઠા મરાઠો દિગ્ગજ થઈ ગયો. લશ્કરના જુદા જુદા વિભાગે નું રદાજ કરવાને માટે નિમેષા સૈનીકાને તેને એકદમ કાપી નાખ્યા, અને તેનો માર્ગ ઘોડાઓ કર્યો. ધણી મરાઠા ઘોડાઓ તેની તરવારના ભોગ થઈ પડી પ્રજુના તરવારમાં તેમનાં કાંઈક કર્મનો બદલો મેળવવા ગયા. તેમની ત્રી નાણીકાનું આવું પરાક્રમ જોઈને કેનેરી સૈનીકાનો જુસ્સો ઘોસ્તાદીત થયો. તેઓ એકદમ દુશ્મન ઉપર તુટી પડ્યા અને વિનાશનું કાર્ય આરંભ્યું. સાતીત્રીબાઈએ તેજે પરિધાન કૌશલ બધાં આજુપણે અને જવાદિગ તેના માણસોને વહેંચી આપ્યાં. અને તેને કહ્યું કે “યુદ્ધમાં મારવું વા મરવું તેજ સાત પ્રતિષ્ઠાપાત્ર છે. બોરની મારક રણભૂમીમાંથી નાશી જવું તે તમારા જોશ બહાદુર લોકો માટે અપદીત અને દુઃશ્રીય છે.” તેથી તેઓ ધણી વીરતાથી લડ્યા અને અલપ ગમ્ય માટે પણ અલકમજ દડાવવામાં ફતેહમંદ થયા. વૈરુદ્ધ રિયતિ દેવતા વિચ્છેદવી દુશ્મનોની ધ્રોવામાં વિજયમાળ આરોપ્યો

ક્રિમ ભાગવાથી મરણાચો ગુરસે થયા અને દ્રહતાથી લકવાનો નિશય કર્યો. અનુભવાથી પરાછવ થવાનો વિચાર તેમના હૃદયમાં બહુ ખુશ્ખા કરતો હતો અને આ વિચારથીજ તેઓ મરણીયા થઇને લકવાને ઉશ્કેરાયા. હવે તેમણે તેમની મેનાને જે વિભાગમાં વિમક્ત કરી નાંખી. એક વિભાગ કેનેરીસૈનીકા ઉપર તુડી પડ્યો અને બીજાએ વીરરમણી સાવીત્રીજાઇને, ધેરી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સાવીત્રીનાઇ તેમના આ હેતુ જાણી મર્ષ, છતાં પણ નાદિમત મયા વિના નિકરપણે તેણે મારો આશુ રાખ્યો. મુદ્દ કરતાં વચ્ચે વચ્ચે સૈનીકાને તે સુચનાઓ આપતી અને સૈન્યમાં સર્વના ઉત્સાહની વૃદ્ધી કરતી હતી. ધીમે ધીમે મરણાઓ તેને તેના સૈનીકામાંથી જુદી કરી નાખવામાં શક્તિ અને તેઓને તેનાથી દૂર રાખ્યા. પોતાના માણસોને મળી જવા માટે પુનઃ પુનઃ દુશ્મનોની દારમાંથી તેણે પોતાના માર્ગ કર્યો પણ આ પ્રમાણે આલી પડતી જગ્યાએ તરતજ નવા મરણા સૈનીકા ગોઠવાતા; દારણુ તેઓનો મુળ મુદ્દો તેને બીલકુલ ધેળ કર્યો સીવાય પકડવાનો હતો. છેવટે એક મરણા સરદારે પાછળથી તેના ઘોડાને ધક્કા મારી ખેંચી કરી નાખ્યો. તે એકદમ અથ ઉપરથી નીચે ઉતરી અને ઝતુનના આવેશમાં આવી જઈ સામેની દાર તોડી તેના માણસોને મળી જવા માટે ખસારે કર્યો. પણ તેટલામાં તે દુશ્મનના કેટલાક સૈનીકાએ પાછળથી આવી તેને પકડી લીધી. તે સમયે પણ તેણે કેટલાકને ચર્ચાધામમાં વિશય કરી નાખ્યા, અને તે તદ્દન નિરૂપાય થઈ તે પહેલાં હાથમાં તરવાર રાખી લડતાં લડતાં જમણે હાથ તેણે ખેંચે.

અરજોશ ! આ વીર રાજાની સહયુગ રાખ અને તેના પતિની તરવારને વિજયી સાખીત કરવાના અને તેના ઉપરનું દવક બગી નાખવાના મત પ્રયત્નો અર્થ ગયા. તેના સૈનીકા તેને આવી સ્થિતિમાં જોઈ એવાજા બની ગયા અને દુશ્મનો પર ખેંચક તુડી પડ્યા. પણ નાચક વીનાની ટુકડી વીરજા મરણા સમ્મર અને કેરીરીતે ટકી શકે ? તેઓ તરતજ દારી ગયા. કેટલાક દુશ્મનોના હાથમાં ગયા અને કેટલાક જુદીજુદી દીશામાં નાશી ગયા.

મુદ્દ સમાપ્ત થયા પછી જ્યારે મરણાઓનો ભગવો મુડો કિલ્લા ઉપર ફરફરતો હતો ત્યારે યરવીર સાવીત્રીજાઇને શંખવા બંધન કરી કેટલી માફક મરણા જાવણીમાં લઇ જવામાં આવી. મરણાઓએ સાવીત્રીજાઇનું ઘર અને તેના સાથે તમામ ક્રિમની સામાન અને સાલ બીલકત જુદી લીધાં કિલ્લામાં મુલેક અને વ્યવસ્થા રચાવ્યા પછી મરણા લશ્કર સાવીત્રીજાઇને લઇ દારવીર (મલ્લાપુર) ન્યાં મદારાળ શીવાજીની જાવણી દની લાં આગળ. બોજન પુછી સાવીત્રીજાઇને મદારાળ ખામે લઈ જતામાં આવી. મદારાળ કદી ઓએને હેરાન કરતા નહિ. અનાય અને નિરાશ્રીત તરફ મદારાળ માયાળુપણે અને ઉમદા રીતે વર્તતા તેના દાખવાઓ ધનિકામમાં મોજુદ છે. સાવીત્રીજાઇની દયાજનક સ્થિતિ જોઈ તેનું હૃદય ખીગળી ગયું અને તેને છોડી મુકવાનો એકદમ હુકમ કર્યો. અતિમાન સહીત તેણે કહ્યું: “ પૂન્ય દેવો ! હું તમને મારી માતા સમાન ગણું છું. તમારી અને તમારા બાળકની સારી સંભાળ લેવાય અને તમારાં સર્વેનું સારીરીને પોષણ થાય તે માટે હું દંગેશાં ખ્યાન આપતો રહીશ. તમારી દુઃખા છું છે તે મને જાણે.” આ સાંભળતાંજ તે ઉમદા ઓએ એકદમ કોપથી ઉશ્કેરાઇ કહ્યું: “ રાવરાયા ! હું અત્યારે નિરાશ્રીત

હું તેથી મને આ પ્રમાણે લલચાવે છે અને મારી હાંસી કરે છે ! શું તમે એમ ધારો છો કે હું મારા દેશને નિમકહરામ યજ્ઞશ અને તેથી મારા વ્હાલા પતિના અને મારા પોતાના નામને બદો લગાડીશ ? હું કદી તેમ કરીશ નહિં. અમારા પાલકને નિમકહરામ નીવડવું તે અમને વારસામાં મળેલું નથી. જે કિલ્લામાં રહેવાનું મને માન હતું તે કિલ્લો મુસલમાની માલીકીનો હોવા છતાં અછત હતો તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે હિન્દુ અધિકારીઓ વધાર અને વિધાસપાત્ર હતા. કૃપાકરી મને મારી તરવાર એક વખત પાછી આપો અને પછી તમે જુઓ કે હજી પણ હું શું કરવાને શક્તિવાન છું. જે શસ્ત્ર યજ્ઞાવવામાં મારા પતિ અને તેમના આપદાઓ અતિક્રુશણ હતા તે શસ્ત્રનેજ મેં દૂધથી દીધું તેથી મને ધણુંજ લાગી આવે છે. હૃદયમાં થતું તે હુઃખ હું સહન કરી શકતો નથી. મહારાજા! મહાર્ કહેવું ધ્યાનપૂર્વક શ્રવણ કરો. મ્હને તરવાર પાછી આપો અને મારી અભિલાષા તમ કરવા દો. " જનુનથી મરત બની ગયેલી હોવાથી તેણે રાજરક્ષાને એક બાલુ ધકેલી મુક્યા અને પોતાની જાતને છુટી કરી શસ્ત્ર પકડવાનો સખ્ત પ્રયત્ન કર્યો. પણ બીજા વધારાના રક્ષા તરનજ આવચથી તેમણે તેને રોકી લીધી. તેના જુરસા અને ઉમ્મરપ્રતિના શબ્દોથી તેમજ તેણે દાખવેલા મહાન સામર્થ્ય અને શૌર્યથી મહારાજાને તેનામાં રહેલી વિકસણતા વિશે ખાતરી થઈ. તેને એકદમ તેના ઘેર બેસવાડે પાછી મોકલાવી દીધી અને તેના ભરણપોષણ માટે તેમજ તેનાં આગ્રહના શિક્ષણ-માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરાવી આપી. પણ પતિના મરણથી થયેલો સખ્ત આઘાત સહન કરવાને તે વીરાંગના સ્ત્રીઓ વખત જેવી નહિં.

ગૃહ-ધર્મ.

ઘરખર્ચમાં કરકસર.

લેખક: રા. રા. પુનમચંદ કેશવલાલ શાહ. (બી. એ.)

કરકસર કરવાની ખાખતમાં આજકાલ સર્વ લોકોની તેમજ અમલુ સ્ત્રીઓ તદન બેદરકાર રહે છે; આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ઉછરતી જુવાનીઓ સમયજ એવો છે કે તેમાં દરેક વ્યક્તિને મોજશોખ મારવાનું ધણુંજ મન હોય છે કુમારી અવસ્થામાં માથાપની તેમજ લગ્ન પછી થોડા સમય સુધી સાસુ-સમાની આધીનતામાં રહેવાને લીધે સ્ત્રીઓને પોતાની ઇચ્છાઓ દગાવવી પડે છે, અને આના પરિણામે જ્યારે તેમને પતિની માથે એકલા રહેવાનો પ્રમંથ આવે છે ત્યારે આ બધી ઈચ્છાઓ આપોઆપ પ્રગટી નીકળે છે. પતિ પણ આ સમયે પોતાની અર્ધાંગનાની મનઃમનના પૂર્ણ કરવાને ઉત્સુક હોય છે. તદ્વે પત્નીએ માગેલી વસ્તુ ખાસ જરૂરની છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાની વીટ જોવાનાં આવતી નથી. પરિણામ એ આવે છે કે ખર્ચ ગળ ઉપરાંત યજ્ઞ જાય છે અને પતિ દેવાદાર થાય છે, વળી મનઃમનનાનો વેગ એવો છે કે એક દિવસ વસ્તુ મળે કે તરતજ બીજી વસ્તુની ઇચ્છા થાય છે-તેવું છે કે જેની રીતે-અગ્નિમાં ધી હોમવાથી જ્વાળા વધારે

ચક્રચક્રિ થાય છે તેવી જ રીતે એક માગણી સફળ થઈ કે તરતજ બીજી માગણી કરવાનું મન થાય છે. આમ હોવાથી ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સ્ત્રીઓની મનકામનાને લીધે પુરુષોને કરજનાર રહેવું પડે છે, અને અંતે તેનું ફળ ધણુંજ નહીં આવે છે.

આ સંગ્રહમાં મનુસ્મૃતિમાં એવું વાક્ય છે કે—

વ્યયે વામુક્ત હસ્તવા

અર્થ:—ખર્ચ કરતી વખતે સ્ત્રીઓએ કદી પણ હાથ મોકળો રાખવો નોંધવો નહિ.

આવી રીતે પહેલાંના વખતમાં જો સ્ત્રીઓને સંભાળીને ખર્ચ કરવાની જરૂર હતી તો અર્વાચીન સમયમાં તો આ બાબત ધણી જ સ્વાભેતી રાખવાની જરૂર છે; પરંતુ વસ્તુ—સ્થિતિ તો તદ્દન લુપ્ત પ્રકારની છે. અમલુ સ્ત્રીઓતો મૂર્ખજ છે એટલે લગ્નમાં ધરણી માટે તેમની માગણી હર હમેશ આપુ જ હોય તેમજ તેને માટે તેઓ અપવાસ, કંકાસ વગેરે કરતી હોય તો તેમાં નરાધ નથી; પણ ભણેલી સ્ત્રીઓ ખર્ચ વધારે કરે તેમાં નરાધ છે. તેમને નોકરોની જરૂર તો હમેશાં રહેવાનીજ ! ધરનાં હવેલાં કામ કરવાનું તેમને ખર્ચ ન હોવાથી તેમજ તે કામ કરતાં તેમને શરમ આવવાથી રસોઈ કરવા પાણી ભરવા, વામણ અજવાળવા, અમોટ દેવા, લગ્નમાં ધોવા વગેરે કામ કરવા સાર નોકર વગર ચાલતું નથી. જો એકજ નોકર આ બધું કામ કરવા ક્ષુબ્ધ થાય તો કીક, પણ જો તે ના પાડે તો દરેક કામ માટે લુપ્ત લુપ્ત નોકરો અને તેમાં એકાદ દારી પણ નોંધવો. આવી સ્થિતિમાં ખર્ચનો જોગ વધે એ સ્વાભાવિક છે, અને આવી રીતે જો પોતાના જ નિભાવ કરવાના સાંસા તો યોગ્ય રકમ જમાવી તેનો સત્કાર્યમાં ઉપયોગ કરવાની આશા જ ક્યાંથી !

હાલના સમયમાં એસઆરમની ચીજો તથા મગવડો એટલી બધી વધી ગઈ છે કે તે બધામાં ખર્ચ પણ જમી આવે છે, તેમજ જેમ જેમ વધારે સંગવડ મળતી જાય છે તેમ તેમ માગણી પણ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે વધતી જાય છે, એટલે ધણા ખર્ચ થતાં પણ મુખ કે મતોય તો મળતો જ નથી.

બીજી બાજુએ જોતાં, પૈસા કમાવા માટે ડેટલી વિટમ્બણા ભોગવવી પડે છે તેનો વિચાર કરો ! પહેલાંના સમયમાં એકાદ જે વર્ષ બણી રહ્યા પછી એક એ કલાક કામ કરવાથી પોપણ જેટલું સદજ મળી શકતું હતું; પણ આજ તો અમ્યાસની મુદત ૧૦-૧૫ વર્ષની થઈ ગઈ છે, અને ત્યાર પછી સવારથી સાંજ સુધી બણીજ મહેનત કરવાથી પણ પેટ પૂરતું મળી શકતું નથી. હાલના સમયમાં નોકરીનું કામ કઠિણ થઈ પડ્યું છે, તેમજ વેપાર રોજગારમાં પણ તાણાતાણુ બણીજ આવે છે, એટલે ધન ઉપાર્જન કરવાનું કામ બહુજ અઘરું થઈ ગયું છે.

આમ હોવાથી બણેલી સ્ત્રીઓએ પોતાની “ ખાલી મોટાઈ છોડી દેઈ ” મૃદુલ્યવસ્થામાં ચોખ્ખી રીતે રોકાવું નોંધવો. તેમણે પતિની કમાઈનો વિચાર કરીનેજ ખર્ચ કરવું નોંધવો. જે વસ્તુઓ ખાસ જરૂરની લાગે તેજ વસ્તુઓ તેમણે સવડ પ્રમાણે લેવી નોંધવો. નકામી મેન્ડેશીખની વસ્તુઓમાં પૈસા ખર્ચવા એ પૈસાનો દુરુપયોગ કરવા બરાબર છે. માટે જરા પણ નકામો ખર્ચ કરવો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ સવડ નહોત્ય તો જાતે દુઃખ મેડીને પણ કમકસર કરવી નોંધવો. આમ કરવાથી પોતાને તેમજ પોતાના કુટુંબને આગળ ઉપર મુખ થઈ એ નિઃશંક છે.

સ્ત્રી સામ્રાજ્ય.

અમદાવાદના

વનિતા વિશ્વામમાં ઉત્સવ પ્રસંગે ગવાયલા

ગરબા.

શ્રી સરસ્વતિ તથા શ્રી લક્ષ્મીનું સહસ્તવન.

(ગરબો.)

જય જય વિધિની ન્ય ન્ય નિધિની કંઠવાસિ વૈકુંઠવાસિ.

જય જય જીજી રૂપા જી જીજી સ્વરૂપા રતવીએ થઈ ઉર
ઉભાસી.જય હંસા રૂઢા વારૂ ગરૂડા રૂઢા છે ચારૂ,
મુકતાં ફેરી માલ ધારી અંપક માલ ધારી,
સાદિત પ્રસારીણી ! દારિદ્ર વિદારીણી વીણાવિભાસી : મદુભાસી.રતવે નિત્ય વિદ્યાભ્યાસી, રતવે વિભવાભિલાષી,
જય વાણી અધિષ્ઠાત્રિ વિભવની દાત્રી,
જય જય ગુણગી, જય સ્વર્ણગી ઉભયને રહીએ : ઉપાસી,ફરી રૂપા ઉભય વેર દાયાની વરને રહે
અમ ઉપર સમય પ્રસન્ન આપ ઉભય રહેને.
અમે પ્રેમસ પ્રેમસ પામીએ એવું બલ દે.
કરવા સાર્થક આવતાર કંઈ કંઈ સંતોલ દે.
સંપત્તિ તમારી બેઠીની અમે પામીને
થઈ રહીએ આપ સ્વરૂપ વડીએ નામીને.

અલંકાર તથા શંગારો ધારણ કયાં સાર્થક કયારે ?

(ગરબો.)

પગનો આંકર કણકાર શું શું સુણાવે ?
કરનો કંકણ અખણાટ શું શું સુણાવે ?
તનુના વિધ વિધ શંગાર શું શું સુણાવે ?
શું શું સુણાવે કાંઈ જણે એ આવે ?નિજ સત્કાર્યે પરદિત કાયે પ્રેમે હું દરખાઈ,
એ મર્ગોના યસનો તપશ્વિન મુજ પ્રણયદારથી ગાઉ,
મનિર એવું સુણાવે,

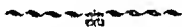
કામળ કરથી પતિની સેવા કરી રીતે થાય,
મુજ વ્યવહારોને માધો ત્હેના મશ કહુ રહી કરમાલ,
કંઈથી એવું સુધાવે.

મુજ વાણી ઉચ્ચરવા માટે દીધો પ્રભુએ કંઈ,
તો હું શોભીશ સુગીત ગાઈ રીઝવશે નીજ કંઈ,
કંઈ એવું સુધાવે.

મુજ સમ રમ્ય સુવાસીત કરજો તન મન જીવન પ્રાણ,
દેશમાં રહી જોઈ કેવાં ત્હેમારાં પાછળ થાય વખાણ,
વેણી એવું સુધાવે.

સઘણ આ રીતે જો કરશે રહી હું ભાસની માલ,
તમ સુલાગ્યનો ચંદ્રક થઈ હું જગને જણાવું સદાય,
ચંદ્રક એવું સુધાવે.

અસંકાર દુગારો આ વિધિ સુચના કરતા ખાસ,
સાર્થક કરશે તેથી આપણો ને તેમનો સંકવાસ,
જાણી ને ને સુધાવે.

કન્યા વિક્રય નિષેધ.

અનુવાદક—ખેન સૌ. ડાહીબેન.

(હરિગીત)

ઉન્નત અતિશે આપણું, કૂળ તે કલંકિત થાય છે,
પ્રૌઢી પ્રતિષ્ઠા પંચમાં, તે જોઈમાં જોવાય છે;
એ લાજ દેઈ જાઝ, સંકટ સિંધુમાં ખૂડે જમી,
કન્યાતણો વિક્રય ક્યાંથી કષ્ટમાં ના રહે કમી. ૧

હજતાલ રીણા કર્મથી, છુદ્ધિજનર વિષે પડે,
સદગુણ રૂપી સરસ વસ્તુ, શોધ કરતાં ના જડે;
ઉપહાસ્ય અવનીને વિષે, સજ્જતા પડે રહેવું ખમી,
કન્યાતણો વિક્રય ક્યાંથી કષ્ટમાં ના રહે કમી. ૨

જાણી સુખેનો મંગ ન કરે, જોઈ નીચુ પાલશે,
મુજ કામ કરતાં સજ્જનોમાં કેમ કરીને મહાલશે,
ખીકાય ખારાં જોલવાનાં, ચાલતુ પડશે નખી,
કન્યાતણો વિક્રય ક્યાંથી કષ્ટમાં ના રહે કમી. ૩

જે તેજ તરણીના સમું તે, જાણુને ઝાંખું પડે,
નખળા નવે ? થઇને નિરંતર, અંતરે ધારી નડે;
અમવાં પડે કબો ધણાં ને પીડ પડશે ના ગમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી કબટમાં ના રહે કમી. ૪

હીણાં હરામીમાં ગણારો, એ મળ માંહી આવશે,
કર્મે કુદીલ કહેવાયથાને, કાણુ કહો બોલાવશે ?
મીલું જૂઓ જે જાણુ થઇ તો, રહાય^૨કર જાશે શમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી કબટમાં ના રહે કમી. ૫

તનથી ચેતનય^૪ તનયા^૫ પ્રકટ, આમીપ^૬ જે આપણું,
છે વેદવાણી જાણુરો તો, બેદ ભાગીને ભણું;
વેચાય નાં એ વાત કહું છું, રાખવા હૃદયે રમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી, કબટમાં ના રહે કમી. ૬

બીતિ બવોભવથી બરેલી, જાણુરો તો છે ખરી,
એ કર્મ કરતાં કાષ્ઠ બેની, હોય બેઠલાં ઠરી;
મિથ્યા મનોદય મામ મૂઢી, સાંત થઇ રહોને શમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી, કબટમાં ના રહે કમી. ૭

એ દીકરીના દામ તે, પાપણુ^૭ સમ પ્રમાણું જે,
પહોંચ્યું નથી ને પહોંચશે નહિ, જોગ આક્રીન આણુજો;
શાણું મૂણી સતોગવાજો, અંતરે આણી અમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી કબટમાં ના રહે કમી. ૮

બેનો ! વિચારે વારતા, ના લાજયે લેવાઈ જશે,
એ દામ કાળા કાલલા છે, લાજયુ ના યઇ જશે;
પ્રાક્રમ જ સર્વ પ્રજાજશે, એ પાપ અગ્નિ થઇ ધરી,
કન્યાતણો વિક્રમ કર્યાથી, કબટમાં ના રહે કમી. ૯

કહેવાતણું કહેવાઇ ગયું, કહેવાય હાવે કટણું^૧ ?
જે લાજ હોય લગારતો, હાવે વળી હદ એટણું;
શિવરામ હિણો દાગ છે, એ પ્રાણુને લેશે કમી,
કન્યાતણો વિક્રમ કરે તવ કબટમાં ના રહે કમી. ૧૦

કન્યા વિક્રયની નીચતા.

અનુવાદક: ખડેન સૌ. ડાહ્યોબેન.

(મનહર.)

મુની માર્કન્ડ કહે, માનની શું દાંડી ચાલી,
કાણું તું ! ક્યાં જાય ! પાણી ઝાંટી પગલાં ભરે;
સ્વામી કહે સ્વપચણી, રજસ્વલા તેમાં વળી,
વાયસ ૨ આમીય ૩ શેખી, ચિતામાં લીધું ખરે;
સ્વામી છે મધન વન, પ્રાસને * કરાવા પ્રીતે,
ઝાંટી જલ વેડે મારા મનને રાખી હરે;
શિવરામ કહે છે ફરી, કન્યા વિક્રમ ગયેલાના—
પગતણી સ્પર્શ યાત્રા સ્વામી ભક્ષ ના કરે * *

અર્થ—એક દિવસ માર્કન્ડ રૂપીના આશ્રમ નજીક એક ચંડાલણી પાણી ઝાંટતી
ઝાંટતી જતી હતી, તેને તેમ કરતી જોઈ રૂપી પૂજ્ય લાગ્યા કે “હે માર્ક તું કાણું છું.
અને ક્યાં જાય છે” ત્યારે તે સ્ત્રી કહેવા લાગી કે “ હે રૂપીરાજ, હું ચંડાલણી છું. વળી
રજસ્વલા છું. મારા સ્વામી વનમાં છે તેમને પ્રામન કરાવવા સારૂ આ કાગડાનું માંસ
ચિતામાં શેખીને લઈ જઈ” છું અને આ પાણી ઝાંટીને જવાનું કારણ કે આ રસ્તે
થઈને કાંઈ કન્યા વિક્રમ કરીને ગયો હોય અને તે મધ્યે મારો પગ પડે તો મારા સ્વામી
આ મોજાન કરે નહીં. માટે પાણી ઝાંટીને રસ્તો પવિત્ર કરીને જઈ” છું.”—આ કથા
માર્કન્ડેય પુરાણમાં છે.

૨.

વિમમ વિધન કરે, વણ વાંકે હણે જાને,
કવપાવે ચુરવર નીતિ રીતિ પાળે ના;
પૂર્વજોને પાળવા જાણે જાનેતાને જેર આપે,
મદિરાનું પાન કરી દુરગુણ ટાળે ના;—

બ્રાહ્મણની ધાત કરે નારીને નિહાળે વળી,
મેશક બાળક હણે, ખોટાપણ ખાળે ના;
શિવ આ કહેલાં પાપ જ્યાં ત્યાં દાને છટે,
કન્યાવિક્રમ કરનાર છટે કાર્ષ કાળે ના !

૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦

વિદ્યાકલા-વૈદક.

સ્વચ્છ હવાની જરૂર.

(તન્દુરસ્તીને માટે).

લેખક: રા. રા. પૂનમચંદ દેશવજાલ સાહુ. બી. એ.

આપણી હિંદીના મુખ્ય ત્રણ પાયા છે. તે હવા, પાણી અને ખોરાક છે. આ પદાર્થો આપણને દરરોજ નીચેના પ્રમાણમાં જોઈએ છીએ:—

દરરોજ જોઈતો હવા,
પાણી અને ખોરાકનું પ્ર-
માણ.

હવા. ૩૦ રતન.

પાણી. ૫ „

ખોરાક. ૨૫ રતન.

આ ત્રણેમાં હવા ધણીજ હલકી છે એટલે ઉપરના વજન જેટલી હવા મળે તેને માટે હવાનું પરિમાણ (જથ્થો) ઘણુંજ જોઈએ તે ખાસ યાદ રાખવા જેવું છે.

હવે, તન્દુરસ્તી માટે હવાની જરૂરીયાત બે દૃષ્ટિ બિંદુઓ સમજી શકાય. પ્રથમ તો, આપણને પાણી તથા ખોરાક વગર થોડો ધણો વખત પણ હવાની ખાસ આવ. નબી રહે, પરંતુ હવા વગર તો થોડી ક્ષણ પણ આપણાથી રહી શકતા. — શકાય નહિ. બીજી, ખોરાક અને પાણીનું પ્રમાણ ધણુંજ ઓછું છે. અને હવા યજ્ઞાજ પ્રમાણમાં જોઈએ છીએ. પાણી અને ખોરાક આપણને રક્ત જાળવતા હોઈએ ત્યારેજ જોઈએ છીએ, પણ હવાતો આખો દિવસ ઉપમાં પડ્યા આપણા શ્વાસમાં લેવા સારું જોઈએ છીએ.

હવે, આ હવા કેવી જોઈએ તે વિચારીએ. તે હવામાં જો ધુળનાં અને બીજા ગંદ-કાનાં રજકણો હોય તો તે શ્વાસમાં જાય એટલે આપણા શરીરને હવા સ્વચ્છ હોવાની ધણુંજ નુકસાન થાય: પહેલાંના થોડો વખત તો આથી થતું જરૂર. નુકસાન આપણે સમજી શકીએ નહિ, પણ દુરદશ્ય આવી ખરાબ હવાનો શ્વાસ લેવાથી છેવટે આપણું શરીર—એવું કે માલીનાં લોહીનાં

રક્ત—એવાં નબળાં થઈ જાય કે તેથી આ ખરાબ હવાથી થતું નુકસાન અટકાવી શકાય નહિ, અને આપણે રોગના ભોગ થઈ જઈએ

આપણા અમદાવાદ જેવા ખીચોખીચ વસ્તીવાળા શહેરમાં જ્યાં ગંદકી, કચરા, નર્ક વગેરે શહેર બહાર લેઈ જવાની વ્યવસ્થા યંત્રોપકારક હોતી નથી, હશેની અને ગામ-તેમજ જ્યાં ગંદકી દૂર કરવા સારું પાણીના પણ જોઈએ તેટલો પૂરવટો હોતો નથી ત્યાંના લોકો જો કે માધ્યમથી રીતે સુધાર અને સ્વચ્છ રહે તેમજ જોડે તેઓ મને તેટલી સંભાળથી આરોગ્ય યાચના નિયમેનું પાલન કરે તોપણ તેમને આવી ગંદકીવાળી હવાનો ખાસ લેવાનો દોવાથી તેઓ ધીમે ધીમે રીકા પડી, લોહીની નમજાઈને લીધે રોગી

અને તેમાં શી નવાઈ ! અધુગમાં પુરૂં, દાઝળા પર રામ જેવું એ છે કે તેમાં શહેરોમાં અમરખન મીનો હોઈ તથા ગંધકરો, વાસણનાં ચામડાં પકવવાનાં વગેરે કારખાનાં પણ શહેરની પાસેજ હોઈ ધુમાડાના ગોટગોટ નીકળે છે અને હવા દર દમેરા બગડતીજ નામ છે. આને પરિણામેજ શહેરની આરોગ્યના ધણીજ ખરાબ હોય છે. ગામડાંની દષ્ટા ચોક્ખી હોય છે, તેમાં આવે બગાડ હોવાનો સંભવ નથી અને તે કારણને લીધેજ ગામડાના લોકોની તન્દુરસ્તી ધણી સારી હોય છે, અને હાંટ છુપ્ત અને નિરાગી હોય છે. આ દહી-કન લક્ષમાં લેતાં દરેક મુશિસિત વ્યક્તિએ-ઝીંઝી યા પુત્તિક કાંઈ નરિ તો પોતાના ધરની તથા આમખામની હવા અને તેવી ચોક્ખી રાખવા અને ગંદકીને ધણેજ, દૂર લઈ જવા અતત પ્રયત્ન કરવાની ખાચ જરૂર છે. શહેર મુખાકારી ખાતાએ, પણ પાણી, ગટર, કારખાનાં વગેરે સંબંધી લોકોની તન્દુરસ્તીને નુકસાન ન આપ એવા નિયમો તૈયાર કરી તે પ્રમાણે પાળવાની ખગ મનથી જોઈએ તેટલી સુધય વ્યવસ્થા રાખવાની ખાસ જરૂર છે, અને તેથી આ દિશા તરફ ઉઠરતા તેમજ અનુભવી પ્રતિનિધિઓનું ધ્યાન ખેંચવાની દમે રમ લેઈએ છીએ.

આ સાથે, શહેરમાં રસ્તાપર અવાર નવાર પાણી છાંટવાની આવશ્યકતા દર્શાવવાની ખાસ જરૂર છે. જે રસ્તાઓમાં-મોટા કે ગલીયો-સવાર સર્જા ધૂળ રસ્તામાંની ધૂળ. ઉડ્યાજ કરની હોય તેમજ ન્યાં વેવાર, કામકાજ વગેરે માટે ધણા લોકોની આવજ ધની હોય ત્યાં રસ્તે જતારા સર્વે લોકોના આસમાં ધણીજ ધૂળ જઈને ધણુજ નુકસાન કરે છે, અને તેને લીધે તે લોકોને દમ, ખાસી, વગેરે સાધારણ, તથા કામ, જેવા છંદેલેજ ગંગા થાય છે એ મર્મ ખામત સારી રીતે સમજવામાં આવે તો રસ્તાઓમાં દિનમમાં બે ત્રણવાર પાણી છાંટવાની ફરતી અગત્યતા છે તે રહેજ જણાઈ આવે એમ છે, પણ ન્યા સાધારણ ઉપયોગ માટેજ જોઈએ તેટલું પાણી મળી શકતું નથી ત્યાં આવા મહાભારત જેવાં કાર્ય માટે પૂરતા પાણીની વ્યવસ્થા કરવી એ કામ મુશ્કેલ યર્ષ પડે, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ તેની આવશ્યકતા પર ખાનં રાખી તે કાર્ય માટે ચોખ વ્યવસ્થા કરવાની પણ ખામ જરૂર છે.*

ઘડી ગરમત !

કેટલાક અંગ્રેજોની વચમાં એક આખરે-હોના રહેવાસી, જેના માથાના વાળ ધણાજ મોટા હતા, તે બનાયામે આડી પહોંચો અને તેઓની મસ્કરીતું તે કારણ ધર્ષ પડ્યો

તેમાંના એકે પુછ્યું —“તમારૂં માથું ઘાસની ચંછ જેવું કેમ છે ?”

તેણે જવાબ આપ્યો:—“મારી આમખામ આટલા બધા ગરમેજ ઉભા છે તેમને માટે !”

* એન્યુક્શન રિવ્યુના નવેમ્બર (૧૯૧૮) ના અંકમાં પ્રો. એફ. ડી. મુરાદના લેખ ઉપરથી.

વિવિધ વિચાર.

રડવા કુટવાનો રિવાજ.

(શ્રીમંત માહારાજ સહિયને વડોદરાની સન્નારીઓ તરફથી .
દરવામાં આવેલી અંક ૭.)

રડવા કુટવાનો અનિષ્ટ રીવાજ બંધ કરવા મંગલમાં વડોદરાની કેટલીક સન્નારીઓ તરફથી શ્રી માહારાજ માહેયને નીચે પ્રમાણે અરજ દરવામાં આવી છે.—

અમે વડોદરાવાસી સ્ત્રીઓ શ્રીમંતને અરજી આ નમ્ર અરજ ગુનરીએ છીએ કે
ધર્મથી નિષેધ છે.

ગુનરાતની સર્વ કોમોમાં મરણ પ્રસંગે રડવા કુટવાનો અતિ નિંધ રિવાજ પ્રચલિત છે. એ રિવાજ માટે હિંદુ અથવા જૈનશાસ્ત્રની આતા નથી એટલું જ નહીં પણ તે સત્ય રીતે જોતાં બંને ધર્મોની વિરુદ્ધ છે. મરનાગની પાછળ ગરોળ દરવા અને કુટવા માટે તો બંને ધર્મોએ નિષેધ કર્યો છે, અને તેટલા માટે હિંદુઓમાં કેટલેક પ્રસંગે ગરુડપુરાણ બેમાંડી રડવા કુટવાનું બંધ કરવામાં આવે છે. જૈનધર્મના માધુઓ પણ રડવા કુટવાથી અધર્મ થાય છે એમ ઉપદેશ આપે છે. આ રિવાજ પ્રાચીન ન હતાં વર્તમાનના અજ્ઞાન સામયમાં પેલી ગયેલો છે અને ફક્ત કાગે કરીનેજ તેને રિવાજ તરીકે ગણ મળેલું છે.

ત્રાસ તથા અગવડો.

આ રિવાજ કેટલો ગ્રામદાયક છે અને તેનાથી કેટલી અગવડો ઉભી થાય છે તે જોવાની ખામ જરૂર છે. કોઈ પણ મરણ પ્રસંગે અનેક સ્ત્રીઓને એકજ યજ્ઞ રડવા કુટવાનું હોવાથી અમારાં નાનાં જાણકા પ્રત્યે તેમજ અમારા પતિ પ્રત્યે શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી અમારી પવિત્ર ફરજે અમારાથી જાળી સકાતી નથી. અમારાં નાનાં જાણકાને ન્દવડાવી ધોવાડાની ખવડાવવાને બદલે તેમને છુપે ટળટળતા રડતા પેર મુઠી તથા બીજું સર્વ કામ-કામ છોડી રડવા કુટવા માટે જવું પડે છે. અમારા પતિને ધધાએ અથવા તોડી ઉપર વેળાપ્રત જતાવું છતાં વ વનમર જમતા વિગેરેની ગોઠ અમાંગથી નહીં સાચી રાખવાથી તેમને પણ છુપ્યા કામ પર જતાનો પ્રમંગ આવે છે જે અમારા પતિવ્રત્યને લાગવે છે.

મહેનત મજૂરી કરીને ઉદરપોષણ કરનાર સ્ત્રીઓમાં આ રિવાજને લીધે ધધે શ્રેષ્ઠગાર છોડી રડવાકુટવા જવું પડતું હોવાથી રાટલો મેળવવાની મુશ્કેલીમાં ઉમેરો થાય છે.

માઠી અમરેડો.

જ્યારે આ રિવાજથી અમે સ્ત્રીઓપર તેમ અમારાં જાણકા ઉપર વધુજ માની જાય છે. તથા રડવામાં જાનના છાતી ઉપરની આમડી લાન અથવા કાંઈ ચાંદ ત્વય છે અને તેથી કેટલીકવાર અનેક પ્રકારની વેદના થાય છે. કોઈ જાણકા કેટલેક પ્રસંગે જોયેલી કુટવાની ફરજ પડે છે. ગર્ભવતી સ્ત્રી ઉપર ધડીંગળા માઠી અસર થાય છે. કેટલી

ક્યારે દિવસ પુરા થતાં પહેલાં મુવેલા જાળકનો જન્મ થઈ માતાનો હવે નાથ છે. બાળકવાળી સ્ત્રીની જાતી ઉપર નેરથી ધમકારા વાગવાથી લેહીમાં વિકાર થઈ ધાવણ બગડી જઈ બાળકમાં રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તેની હવેનરથી ચાકોજો તુટી જાય છે.

આવાં અનિષ્ટ પરિણામથી ધર્મપરાયણ હિંદુ અથવા જૈનનાં હૃદય ચીરાઈ જતાં નોંધએ છતાં વિવાજને તામે થવું પડે છે. બાળકવાળાં અને સ્ત્રીધર્મીનાં પાપનાં અમારે ભાગીદાર થવું પડે એ અમારાં અંતઃકરણને કોમળ અંતઃકરણને ખીજકુશ ગમે તેવું નથી.

નજીકની સગી સ્ત્રીઓ.

મરનાર માણસની નજીકની સગી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તો પશ્ચીમ કશ્ચાજનક થાય છે. મરણને દિવસે તેમને આખો દિવસ એટલું જાણું 'કુટુંબ' રહવું પડે છે કે જેથી તેમની અપમાન જેવી સ્થિતિ થઈ જાય છે. કુટુંબનાં કુટુંબનાં કેટલીકવાર તમરે આવી સ્ત્રીઓ પડી જાય છે, ગંભીર નાથ છે. ખેડાનાં થાય છે અને એવી ઘણીજ માત્રી અચરે તેમનાં ઉપર લેવામાં આવે છે. મરણનો દિવસ ગયા પછી પણ કેટલીક ડોમોમાં દસ દિવસ તો કેટલીકમાં અમુક મહિના તથા કેટલીકમાં વરસ-દોઢ વરસ સુધી રહવા કુટુંબનાં આજુ રહે છે. અને તેમાં નજીકની સગી સ્ત્રીઓને નેટલી, નવી નવી સ્ત્રીઓ વારાફરતી કુટુંબ આવે તેમની સાથે ઉમા રહી કુટુંબ પડે છે. આવી રીતે સતત કુટુંબથી આ સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ કેટલી નિર્ભય થઈ જાય તે વિચારવા જેવું છે. સંપૂર્ણ જીવાની છતાં શારીરિક નિર્ભયતા થવાથી નાની વયમાંજ દૃઢાવરથા જણાય છે, અને તેથી સંતતિ પણ નિર્ભય અને નિર્ભય થાય છે કુદરતી છે. અને તેથી અમારે તથા અમારી સંતતિનું આપુંજ દુઃખ થાય અને તેથી પ્રજાની ઉન્નતિમાં આ કુદરતી રિવાજ વિનષ્ટ થઈ સગાજને અધોગતિએજ પહોંચાડે એ કેપટ જણાય છે.

કુટુંબનાં રિવાજ સાથે રહવાનો રિવાજ પ્રચલિત હોવાથી પ્રચલ કરીને શોકનાં વિચારો લાંબી કાલીને અમારે રહવું પડે છે, તથા બીજાને રહાવવાં પડે છે; એ પ્રમાણે રહવાથી મગજ ભમી જાય છે, માથું દુઃખે છે અને આંખો જાણે નિકળી પડતી હોય તેવી સ્થિતિ થઈ નજીકની પડી જાય છે અને આંખો તથા માર્માના કેટલાકે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિગેરે અનેક અનિષ્ટ અસરો રહવા કુટુંબથી નીપજે છે. જોનાર અને માંસજનારનાં હૃદયમાં આ દેખાવથી શોકની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. આટલું છતાં અમારે રિવાજને આધીન રહેવું પડે છે.

રિવાજની કૃત્રિમતા.

લાઠનખ ઉંઝા રહી એક સાથે કુટુંબ અને રહવું એ શોક પ્રદર્શિત કરવાની કુદરતી રીત નથી. આમો હિંદુ સ્ત્રીઓ વરમાજ, લાગવાળી અને પુરોહીની મર્યાદા સાચવનારી લેખાંજી છીએ; પરંતુ રહવા કુટુંબને પ્રસંગે એ સર્વ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી પુરોહીના દેખનાં અમને નહીં જાણે તેની વર્તણૂક કરીએ છીએ. લગ્નકરી દુહીઓની પેડે કુચ કરીએ છીએ. ને 'ડિલ' જેવો દેખાવ કરીએ છીએ ઉચાડી જાતી કરી નિર્ભયજાયે કુદીએ છીએ. આથી અમારી શોભામાં વધારો થતો નથી. ગ્રામ સંજ્ઞાઓ સર્વને બહાવાં હોય છે છતાં, ખીજ ડોમોની વાત પડતી મુકતાં દક્ષિણી બાજુ જેવી ઉંચી કોમમાં આ રિવાજ નથી તો એ નિઃશ રિવાજની અમારે શી જરૂર છે ?

ધો. સરકારની મદદ.

અમે પોતે આ રિવાજ આટલો અનિષ્ટ છે એમ મમત્તએ છીએ છતાં તેને દુર કરવા શક્તિવાન નથી તેનું કારણ કે તે બંધ કરવાનો હંસ એકત્ર થઈ કરવો એ બાજુ મુશ્કેલ છે અને કરવામાં આવે તોપણ તેને અમલમાં મુકવા માટે અમારી પાસે સાધન નથી અને સાધન હોય તોપણ પરસ્પર હમે જંઘાપના હોવાથી અમલમાં મુકવા ઘણો દરકત પડે; તેમજ યાત્રિઓ અમંજર હોવાથી દરેક યાત્રિએ જુદા જુદા કરાવો કરી તેમને કાર્યમાં મુકવાનું સુગમ પડે નહીં. શ્રીમંત સરકારથી આ રિવાજ બંધ થાય એનું અમે અતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ.

કહી તથા નવમારી પ્રતિભા સરીગમ રસ્તા ઉપર રહવા કુટવાનું બંધ કરવા જાહેરનામાં કાઢવામાં આવેલાં છે. પરંતુ આ રિવાજ આખા રાજ્યમાં દરેક રથને બંધ થવાની જરૂર છે. નિશાન આ રાજ્યના પાટનગર વડોદરા શહેરમાં તો બંધ કરવાની ખામ અગત્ય છે.

ઉવર વિનંતિ.

મરિયામ રસ્તા ઉપર અથવા ફળીયામાં તેમજ ખાનગી મકાનોમાં રહવા કુટવાનું બંધ કરવા આ અરજ છે. આપ પી. મહારાજ સા. દાનિકનાં રિવાજો દુર કરવા હમેશ તત્પર રહો છો અને પ્રમુદ્ધતાથી શ્રીમંતના હુકમમાં અહોનિશ ધરો છે. અમેને યોગ્ય વિદ્યાદાન દીધું છે અને તેથી અમારું જીવન વિશેષ ઉજ્જવળ થયું છે તો આ કેવળઆધાર વીનાનો દાનિકર્તા નિર્દય રિવાજ એકદમ જડમુગથી ઉઠેડેલ કરી અમે ફીઓનું દુરખ ટાળી પ્રજાની આશીષ ભેગા એવી અમારી શ્રીમંતને અરજે નમ્ર વિનંતિ છે.

—“સયાહિજ્જય ઉપરથી.”

ઠાકરા તથા ઠાકરીઓને ભેગી કેળવણી આપવાનો ભય.

લેખક;—સ. પ્રે. કેશવજીલ એલ. ઓશાં, એમ. એ.

આપના સોહાગ્રીય પત્રમાં પારસી માયાપોને અચારનવાર જે ચેતવણી આપવામાં આવે છે તે થોડે ધણે અંગે હિન્દુ મુસલમાન જાનેને એક સરખા રીતે કામની છે. ગયા રચીવારના અંકમાં ઠાકરીઓને ઠાકરાઓ માટેની શાળામાં કેળવણી આપવાની રૂઢીનાં નેજાઓ જે દર્શાવવામાં આવેલાં છે તે ખરેખર ચેતકવનારાં છે અને જો કે કુરોપ અને અમેશીકામાં ઠાકરીઓને જોડી છુટ આપવામાં આવે છે તેટલી આપણા ટેમનાં સાચા ભાગ્યે અહીં આપવામાં આવતી નથી. તોપણ માયાપોએ એવા નેજામથી સાવચેત રહેવાની પ્રેરણા જવાબદારી નજર આગળ રાખી ધરે છે. માનનીય ખીવજીના સમયમાં ન ઈચ્છવા જેમ ભાવનાઓ વીઘાથી વર્ગમાં પેલ થાય તે તેમની નીતિને તેમજ મંગલ

તે દુરપયોગ કરતી માણુમ પડે છે. કેટલીક વખત નીચાગ અથવા ઢાલોજમાં પ્રીતીનું અધર્મ-
હત્તીમાં આવી પરીણામમાં લાગતી ગાંઠથી સ્ત્રી પુરુષોન્નિદ્રામ છે તે અર્ગ પશુ ધણે ભાગે સ્ત્રી
સ્ત્રીમાં સુખમય છવન ગાળતાં નથી અને છુટા છેડાના સખ્યા બધ કોમે ઢાલોમાં આવતાજી
રહે છે. વળી 'હાથમાં અપાતી જગવણી કન્યાઓને દુન્યાદારીનો બોલો સડન કરવા સાગમે
જેટલી લાપકાત આપે છે તેનો કડવો અનુભવ થયા ખરા કુટુંબોથી તદન અગરસોડા
નથી.' સક્ષેપમાં સ્ત્રી જગવણીનો હું મ'પુર્ણ દીમાપતી છઉં અને મ્હારા સીદ્ધિતા અમપુર
માં મુકું છું' પણ મ્હારો અગમીન અભીપ્રાય છે કે ઢાલોજમાં અપાતી જગવણી એવાન
હેતી અપાવરી નેત્રએ એટલું જ નહીં પણ સ્ત્રીઓ માટે ખામ અબ્યાસ કમ ગોડવાવો
નેત્રએ. પારસી કેમ દરેક સુધારામાં આગળ પડેને ભાગ લેતી આતી છે, નાદર સખા
વતો કરવામાં પારસી કેમતી જરોયરી આ દેશમાં કોઇ કરી શકે તેમ નથી. તો સુમધ
જેવા રથગમાં સ્ત્રીઓ માટે એક કોનેજ કરવામાં આવે તો ખરેખર આશ્ચર્યનક પગલું
ગયાશે. આ વીતની ચર્ચા માટે " કામરે લીન્ડ " જેવા લોકપ્રીય પત્રના કટોચ પ્રુક્તા
સુધારામાં આવશે તો મને હરોમો છે કે જડુ માર્ પરીણામ આઆ વીના રહેશે નહીં.

તમાર્ પેપર ઘણાં માળાપોનું માનીતુ છે તો યુનાઇટેડ રોટમમાં પીટસર્ગની ગઢેર
નીચાળો માટે આરોગ્ય ખાતાએ ધરેલા ધારા સંબંધ ઉપરથી એક લેખ ગયા મેં માસના
" યુજગત નાગાપત્ર " માં લખાએનો છે તે ઉપર માળાપોનું લક્ષ એવવાની રમ
લઉ છુ.

[૧] ધરમાંની દવા કદી બદારતી દવા જેતી 'સાગી' હોતી નથી ખતી નકે તે
દરેક દાણે ગદારતી ખુદની દવામાં રહેા.

[૨] સુર્પનો તાપ રાગના જંતુઓને વધતા અટકાવે છે. તમારા ધરમાં અને
ઠપડાં ઉપર સુર્પનો તાપ પડના છે.

[૩] દરેક રાત્રીએ બાળકોને ઓઝમાં ઓઝી દવા કનાકની ઉધ જરૂરની છે.
ઉધવાના ઓરડાની બારી નીચેથી અને ઉપરથી ઉઘાડી રાખી ઉધો.

(૪) દરરોજ ઓઝમાં ઓઝુ એક વખત નડાવો.

[૫] શીયાળામાં તેમજ ઉનાગામાં દરરોજ રમેા, અને ખને ત્યાં સુધી હમેશાં
ધરતી બદાર રમેા

(૬) ઉઝાના બાળકો માટે દુધ ધટ્ટોજ ઉતમ ખોરાક છે ખતી શકે તો દરરોજ
ત્રયુ—ચાર ખાવા દુધ પીઓ.

[૭] સખ પડે તેમે અને ઓઠો પેચાક પહેમે. કસરત, રમત અને દીર્ધ શ્વાનો-
આમ [Deep breathing] વડે યરીર ગરમ રાઓ.

[૮] દરરોજ ત્રયુ ૩ ચાર મોઠા ખાના પાણી પીઓ.

[૯] ખોરાક લેવા એમના પહેલાં દરરોજ તમારા હાથ ધોઈને માફ કરો ખોરા-
ક ખરોજ આવીને ધીમે ધીમે ખાઓ.

[૧૦] મોડું, દાન અને નાક સાફ રાઓ, દારજી રાગનાં જંતુઓને શરીરમાં

૬.

૫૨ છોકરીઓને એકાપદી શાળામાં કેળવણી આપવાની ગયા રવીવારના અંકમાં અમરેખમાં આપે હીમાવત કરી ખરેખર દેશમેવા અગતી છે. આપના વીચાર પશ્ચાત્તઃ સારા નથીને આપની ભાવના ઉમદા છે. આપણી જાળાઓને પ્રદક્ષિણામાં ઉપયોગી થાય તેમ દરદારની કેળવણી આપવાની જરૂરીયાત હીન પ્રતીતિ નથી જ્યાં છે, કેમકે અંગ્રેજ કેળવણી લીધા પછી તેઓની અભીવાષાઓમાં, તેઓનાં જીવનમાં અને તેઓની પુણ્ય ધાર્મિક અને નૈતિક મનોવૃત્તિમાં અગત્ય જેવે ફેરફાર જોવામાં આવે છે. મને લાગે છે કે આપણીઓ માટે ખાસ સાહીત્ય આપણા દેશમાં પુરા જગ્યામાં લખાઈ નથી અને તેઓ માટે જુના અભ્યાસક્રમને અમારે પુરો માટે પુરોથી લખાવતાં પુસ્તકો વાંચવાની તેઓને ફરજ મડે છે. વળી પ્રેમનો ભાવનાઓ જે અંગ્રેજ પ્રંપ્રારને પોતાની સમાજ માટે નીર્દેશ લાગે છે તેમ ભાવનાઓ આપણા દેશનો શરતીદી છોકરીઓ સમક્ષ સગીર અવસ્થામાં મુકવામાં આવે તો પરીણામ જલ્દી ઇચ્છના જેવું લાગેજા આવી શકે. વળી જે શોકોને અંગ્રેજ અને સંસ્કૃત સાહીત્ય છોડી છોકરીઓ મળેલા વર્ગમાં શીખવવું પડે છે તેઓને કેટલીક વાર કેવી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે ધીસણ આપવું પડે છે તેઓનો પુરેપુરા ખ્યાલ જાહેર પ્રગતને આપવો અશક્ય છે. એક અંગ્રેજ કેળવણી લેની ખડેન મને લાગે છે કે:—

“ અમારી લાગણી, ઇચ્છા અને લાગણી અગત્ય પુરૂ વર્ગ અમારે માટે અનુમાન કરી ગમે તે લાગે છે, જોતે છે, પણ અમારી રિશતિનું ખરું સ્ત્રી, અમારાં ખરાં વૃત્તિ, અમારાં જીવનનાં જીવર તોડી, અમારા રહસ્યો જાણવાને તેઓ જાણેજ સમર્થ છે, તેમ જતાં મુન્દરાતના લેખો મપુર્ણ હકથી, પાંડીત્યના ડાંગથી અમારે માટે પોતાની ઇચ્છાનુસાર ગમે તે અભીગ્રાહ દર્શાવી શકે છે, લખી શકે છે અને દોરેજી ફનીયાં તે શ્વીકારી લે છે. ને પણ આ નુતન જમાનાની એક નવાઈ જ છે, અને અને તે જુદા રીતે જોવા જતાં મૌન ધારણ કરી અમારી જાતનો કંઈ પણ ખ્યાલ કરતાં નથી, એ પણ એથી વધારે અગત્યની જ છે. ”

જો મુન્દરાતના પુરૂ લેખો જે પોતાની દેશ લગીનીઓ સંમંધી મંપુર્ણ જાન હોવું જોઈએ તેઓ સ્ત્રી વર્ગને રાતોપરાત સાહીત્ય પુરું પાડી શકતાં નથી તે અંગ્રેજ લેખો જે એકલેપેરું જીવન મુન્દરાતમાં મોટાઈ માને છે અને બીજી પ્રગતિઓનાં હિલ્લચલિત રીતે તદન અગત્ય છે તેઓ આર્થ મતીકાને ઉપયોગી સાહીત્ય કે અભ્યાસક્રમ કેવી રીતે પુરા પાડી શકે ? વળી આપણા દેશની દાર્શનિક તથા કૌતુકોના અભ્યાસક્રમના અસહ્ય ભોળાઈ આપણા મુલકે તંદુરસ્તી ફરી જેમે છે તો મરીય હીન્દની કામજા પાલકોઓનો શી વલે થતી ફો ! આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓ ફેરફારનાં ફરદથી મોટા પ્રમાણમાં મરણ પામે, આપણા જાગેલા પાંચ વરસની ઉંમર પહેલાં તેઓ દેશ જેવા મોટા પ્રમાણમાં મરી જાય તેમાં નવાઈ નહીં, અને આટલો ભય અજાણતાં જતાં આપણા દેશના તવનર લેખો સ્ત્રીઓ માટે કંઈ એવાપદી યોજના ન કરે તો પછી દેશનાં કારમન ?

એને ઉચી ફળવણી આપતાં બાલ્યની રીતે આપણી ખાપ છે વલસાડનાં સર જમશેદજી
જીજીભાઈએ આપેલી પારસી બચ્ચાંઓ માટેની નીશાળમાં આરે હોકરીઓ માટે ભુદી સંઘ-
વડતા કરવામાં આવી ત્યારે સંખ્યામાં કેવો ઉછળો થયા પામ્યો છે ? ફળવણીમાં મામાપો
સારી પેઢે મુમળે છે કે સ્ત્રી શીક્ષક નેટની સરવનાથી બાળાઓને સચોટ અમર કરી
જાનની ઉમદા હાપ પાડી નીશાળનું વાતાવરણ પવિત્ર રાખી શકે છે તેટલે દરજ્જે મમે
તેરી પુનીત [પરીત્ર] ભાવનાઓવાળો પુરુષ શીક્ષક અમર કરો શકતો નથી થોડાં
વરમ અગાઉ સર પીલીઅમ કોલીન્સ નામના એક અંગ્રેજે જણાવ્યું હતું કે—એ કે પુરુષ
અને સ્ત્રી જ્ઞાન સપાદન કરવાને એક સરખી કુદરતી બતીસ ધરાવે છે તો પણ તે જ્ઞાન
ભુદે ભુદે રસ્તે મદલું કરી શકે છે અને એ કે પ્રાથમિક શીક્ષણ વગર અગવડો સાથે
આપી શકાય પણ તે ઉપરાંત જ્ઞાન તો બાલ્યોએ સ્ત્રી શીક્ષકજ યથાર્થ રીતે આપી
શકે. ઉવટમાં, આપણી શાળાઓનો અધ્યાગમ હોકરાઓના લગીચના હીન ખાતર ઘઠ-
વામાં આવ્યો છે તેમાંથી સંસારમાં, ઘરમાં અને સ્ત્રી જીવનમાં કાંઈપણ અજવાળું
પડ્યું એમ આશા રાખતી તે ઝાંઝવાના પાણી રામાન કાંઈજ છે.

થોડા સમય પર “ પશ્ચીક એશીનીયન ” નામના પ્રખ્યાત પત્રમાં મોટી ઉમ્મરે
પરચુનાર સ્ત્રીઓ દેશને કેટલું તુકશાન કરે છે તે પુરવાર કરવામાં આ યું હતું. મોટી ઉ-
મ્મરે થતાં હોકરાઓ વધારે મારાં ઘાય છે તે માન્યતા બુબભરેલી છે. લાઈ બહેનોના
બહેણા સમુદ વચ્ચે ઉછરેલ બાળકની સારીરીક તેમજ માનસીક ખીલવણી ઉચા પ્રકા-
રની હોય છે. વળા સ્ત્રીની મુખ્ય મુશ્કેલ બચ્ચણમાં કુટુંબના સુખ દુઃખના અનુભવ મે-
ળવવાની, હુવવસ્થામાં પોતાના બાળકો વચ્ચે આનંદ ભોગવવાની અને ઘડપણમાં પોતાના
પુત્ર પુત્રીના બચ્ચાઓ સાથે કલોચ કરી જીવન સાધે. કરવાની હોતી નેષ્ટએ, કહેવાની
ઉચી ફળવણી સ્ત્રી પોતા માટે કે સમાજ માટે હિતકારી નથી. ચાર વરમતો પુનીવરસી-
ની પરીક્ષાઓ માટેનો મહાન શ્રમ સ્ત્રીના કામળ અંગને, તેણીના મૃદુ અંતઃકરણને
અને તેણીની માનસીક ભાવનાઓને તુકશાન કર્યા છે. અને તે સમય આદર્શ ગૃહીણી
થવાની લાપકાત મેળવવામાં તેણી માજે તો બેશક મહત્ત્વાશ્રમ સુખરૂપ બનાવી શકે ઉમ્મરે
પહેચિલ સ્ત્રી વધારે વ્યવહાર કુશળ હોય છે અને ભાખાં તરીકે કે માતા તરીકે વધારે
પાત્રતા મેળવે છે તે અનુભવ વીરૂદ્ધ છે ઉપાય રકત એજ છે કે સાદું જીવન ગાળવું,
પૈસા સંઘર્ષી મુશ્કેલી કુટુંબને સુખી કરવામાં અંતરાય સમાન હોઈ શકે નહીં નીટર,
જગતના મહાન પુરુષો ગરીબ કુટુંબોમાંથી ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય ? વખતસરના લગ્ન, ઘણાં
હોકરા, અને જીવન વ્યાપાર માટે તકુરસ્ત મહેનત—આ ત્રણ ખામતો ઉપર સ્ત્રી વર્ગ પુ-
રતું લક્ષ આપે તો મત આપવાનો હક્ક નહીં હોય તોપણ મહેનત, મત ઉપર તેઓ જગ
રજસ્ત કાણ ભોગવશે તેમાં મદદ નથી. ગર્ભાધાન યતુ અટકાવતુ, જણી ભુક્તીને ગર્ભપાત
કરવો અથવા હવણી આગડની સ્ત્રીઓ તરીકે જીવન ગાળવું—આ ખાસીયત જનાવરમાં
પણ જોરામાં આપતી નથી તેની ઉત્ખી સ્ત્રી વર્ગ જે કુદરતના નીયમ વીરૂદ્ધ વનતુ બ
તાવે છે તે સીવાય બીજે મ્થને જીવામાં આવે તેમ નથી કામવામનાને બવાતકાધી
શકવાનાજ તે પરીણામ છે, કેમકે કુટુંબ મલુરી મને તેને સ્ત્રીને આવું આચરણ બેદબરે

છે એમ ઠોકા બેગાડું તે સ્ત્રી જાતીના ગૌરવનું અપમાન કરવા સરખું છે. ઉંચી ડાળવધી પામેલી સ્ત્રીઓ આગેના જન્મ આવી શકે છે તે અનુભવસીદ્ધ ખાખત છે.

(કથસરે હિંદ ઉપરથી)

રીતની ભીખ.

લેખક—શ્રીયુત જાંહગીર દારાશાહ કુંગાલ.

આજકાલ પારસી કામનાં સંસારીક સવાલનાં સહાચાર નજર નાખ્યુંતો આપણને જે સર્વથી ભયભીત ખ્યાલ ઉત્પન્ન કરે છે તે “રીતની ભીખ”નો છે. એજ રીતોના કીધે, આજે કુંવારાપણું કામમાં ધણું વધી ગયું છે તેમજ કુંવારી પાનુઓ આજ કામને બોળ સમાન થઈ પડી છે તે પણ ઉપલી ‘રીતની ભીખ’ને આભારી છે.

ગણતરી દહાડતાં એવું માન્ય પડે છે જે, જે એવોજ મામલો બીજા વણથી ચાર દાયકા સુધી ચાલુ રહ્યો તો અજ્યત આપણી કામમાં ધણી મોટી ઉચ્ચપાયલ થઈ જશે ને પછી બગડેલા મામલો રાહ પર આવવો મુશ્કેલ સમાન થઈ પડશે. એ માટેનાં મટતાં દેહાને હમણાથીજ સેવાની ખાસ જરૂર છે.

આ ખાગતોને જે આપણે ધ્યાનથી અભ્યાસ કર્યું તો માલમ પડશે કે, તે ધણે દરજ્જે લખ્યુટ ખરચને પણ આભારી છે કમાણી ઉપરાંત ખરચ કરવાથી, અથવા તો ગૌરવ્યાજખી ખરચથી ધણાઓની નજર “રીત” તરફ દોડે છે તે કુદરતી છે.

તદંગરો પોતાનાં જીવનનાં દેરે રીત આપવાને રોકતીસન દોષ છે, પણ ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગના લોકો તેમ કરી શક્તા નથી, જેથી કુંવારાપણાનો પવન ધણો ખરો ગરીબ ને મધ્યમ વર્ગમાં ઝાઝો ફેલાયો છે.

આપણાં જાપાવાળાઓ કે જેઓ બીજી ખાખત ઉપર કથમ ચલાવી લખાણો કરે છે તેઓ જે આ અગત્યની ખાખત ઉપર લખાણો કરે, તો અલગત તેમાંથી ધણો ફાપરો થાય એમ છે. ને તેથી કરીને તેઓ પોતાની કામનું બધું કરી, તેનો સારો લાજ આપી શકે! પણ તે ક્યાં છે? હજી આ વખત આવવાને ધણો સમય નિષ્ણે!

એ રીતની બી મોટી જવાબદારી ઝામો કમુર દહાડી રાખીશું નહીં. પણ એમાં મુખ્ય તકસીર નોંઠેણી તો તે તદંગર સાગાપોતોજ છે. જે તેઓ પહેલેથીજ એ વહેજને મજાણુ દાધે દામી દેતે, તો આજે એ બધી એટલી બધી દહ સુધી વધવા પામતે નહીં. ને તે માફ આજે ગરીબ વર્ગ એજ રીતની સીતમગારી ઉપર અફસોમનાં આંસુઓ ખેરવતે નહીં.

એજ રીતનાં દેરે આજે કામમાં ફેચ ફેચ ગેરફાવદાઓ થયા છે, જેનો ચીતાર નજરે જેનાં આપણી દીવમાંથી એક કમગાલની લાગણી પસાર થાય છે. ગરીબ વર્ગ કે જે ઉપરી ગીત આપણને જાણે રોકતીવાન નથી, તે વર્ગની ધણી એક નારીઓ ગેરરીતીનાં રસ્તા તરફ દોરવાઈ ગઈ છે. જેથી કામને નીચે જેવું પડે છે. આવા એક નહીં પણ અનેક

દાખલાઓ આજ બાહાર આવ્યા છે. જે આગલી પારખી કીર્તિને ખાઇમાં ગણાવવા માટે પુરતા સામર્થ્યવાન છે.

આજથી પાંચ દાયકા ઉપર એ પવન ઝાઝો ફેલાયો હતો નહીં. તે વેળાએ તો એની સચ્ચાત હતી. ને જે તેજ વખતે એનાં જે ચાંપતાં ઉપાયો લીધા હોત, તો આજે આપણને અફસોસ કરવાને કારણ મળત નહીં. પણ હજી ધણ મોડું થયું નથી. કહેવત છે કે “ ભુલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણો ” એ કાનુન ખાનમાં લઇએ ઉપર બનતી મહેનત લેવાની કામનાં લાગતા વળગતાઓની ફરજ છે. જે આ યમલું તેઓ ચુક્યા, તો બનીશ્યમાં કામને એવા અધિકારમાં મેલી જશે કે, ત્યાંથી ફરીને બહાર આવવાનો માર્ગ મુજબ નહીં, માટે બગી, ને હજી બની શકે તો, બગડેલો મામલો સહપર લાવો; તેમ કરવાની ધણી જરૂર છે.

આ બદીનો મૂળ પાથો તત્ત્વગરને ત્યાંથી નાંખાયો હતો. સને ૧૮૬૪ ની સાલમાં ગુણધના એક બહીષ્કારાત્રદરએ એની પહેલ કઢાડી. તેવણે પોતાની બેટીની શાદીની ખુશાલીમાં જમાઈશિન્ને રૂ. ૧૭૦૦૦ ની પહેરામણી કરી. આજ વખતે એ બદીનું ખરૂં બીજ રોપાયું હતું.

ત્યારબાદ આર વરસે બીજા બહીષ્કારાત્રદરસ પછી ઉપવાજ મદરથને પગલે ચાલી જમાઈરાજને બાદશાહી પહેરામણી કીધી જે આગવાને પણ ભુનાવે તેવી હતી. ત્યાર બાદ બીજા કુટુંબોએ પણ એજ રીત અપત્યાર કીધી, આ એક દેખાદેખીનું પરીણામ હતું. મેંદાનાં ટોળાની માથેક એકની પાછળ એક બહીષ્કારાત્ર કુટુંબે નકલ કરવા માંડી. આ નકલમાં મધ્યમ વર્ગ પણ સામેલ થયો, તેને જોઈ ગરીમ વર્ગ પણ તણાવ્યો. આવી રીતે ધીરે ધીરે “ રીત ” નો આલ રીવાજ જેવો થઈ પડ્યો.

સને ૧૮૬૦ ની સાલથી આ બદી જડ ધાવીને બેટી તેજ વેળાએ છાપાઓમાં પ્રકાશ ઉઠ્યો. પણ તે જેવો જોઈએ તેવો હતો નહીં. તેજ વેળાએ આ બદીને મનુષ્યના દાંધે દાખી દેત તો ખરેજ આજે કામ ગરીબાઈના શીદામાર તરફ ધસકાઈ જતે નહીં, ને આપણને ફરીયાદ કરવાને કારણ રહેતે નહીં.

ત્યારબાદ પાછો સમો ફેરવાયો, તે એ જે પરણનાર ધણી ખુદ ઊકરીવાળાને “ રીત ” આપતો. આ રીતે લગનનાં બજારમાં ઊકરીઓ વેચાની હતી, જે વધુ દાગ આપે તે મનપસંદ મોહરદાર મેળવતો ને તત્ત્વગર જુલેજો મોટી રકમ આપી પાછા સંસારમાં પડતો. આ રીવાજ ગુજરાત બાબુએ મુખ્ય કરીને ચાલતો હતો. જેથી કામમાં મોટી ચકચાર ચાલી ને છાપાવાળાઓએ તે સલાહ ઉપાડી લીધી, જેનું પરીણામ પણ મુલ આજુ ને તેથી તે રીવાજ આસતે આસતે નાશુદ થયો.

વીસમી સદીની શરૂઆતથી “ રીત ” લેવાનો ચાલ કામમાં પવેલ થયો, પણ તેનાં શરૂઆતમાંજ ચાંપતા ઉપાયો ન લેવાથી, આજે એ બદી જડ ધાવીને બેટી છે. જેનું મોડું પરીણામ આપણે જોઈએ છીએ. પણ હજી ધારવા કરતાં કાંઈ મોડું થયું નથી. એને અપરકાવનાં ઉપાયો હમણાંથીજ લેવાની ખામ જરૂર છે. તે માટે કોઈ હિમતવાનું મંડળે બહાર આવી આ ખાસ જરૂરની બાબત ઉપાડી લેવી જોઈએ.

૫ળા ધણી જવાનો કે જેઓ આછતી મેલત પર ત્રાપ મારવાનું વધારે પસંદ કરે છે. તેઓની નજર “રીત” નાં દરજા તરફ જ લામતી રહે છે અને જાણે તેવા હરામ-ખોરાને ઉત્તેજન આપવા માટે આજે કમસમજ માણસો ખરે પૂરે તૈયાર રહે છે; જે ઉપર પણ અફમોસ છૂટે છે. રીત લઈ પરજીનારાંઓને આજે ટોટા નથી. પણ તેમાંનાં ઘણાંક એવાળી “નજો” રહે છે કે જેઓની દુનીયા આ રીતમાં જ સમાવી દેવા છે. તેનાં એક બે દાખલા અને લખેલા વર્ણ લેખાશે નહીં. તે ખરા અનેકા બનાવો નામ-દામ બાજુએ રાખી નીચે મુજબ રજુ કરું.

એક વીધવા પારસણ બાઈ કે જેણી ત્રણથી સાડાત્રણ દગ્ગરની પુંછ રીવાય ખીનું કયું પણ ધરાવતી ન હતી. અને જેમ તેમ ભરી રીતી પોતાનું ગુજરાન કરતી હતી. તે બાઈને બે દરજા હતાં તે તે બંને-બેટીઓ હતી. તેમાંની વડીની ઉમ્મર પરણવા લાયક થઈ હતી. ત્યારે બીજીએ માત્ર આડજ ઉન્હાળા બેસા હતા. આટલી નજની પુંછ માથે તે બાઈને આખો ભવ કઢાડવાનો હતો. એક કહેવાતા “ખાનદાની” જવાન સાથે તેમની વડી બેટીની યાદી ગોઠવવામાં આવી, પણ હજી કંઈ થાય તે પહેલાં પેલા મદરસે રીત આડે વધી ઉઠાવ્યો. વધતામા વધતાં તેને રૂખીયા બે દગ્ગર સુધી આપવાની ખાહેશ પતાવી પણ ના, તે “ગેક” ને તેની ગદ્ય પસંદ પડી નહીં ને તેથી કાજ છુટ્યું તે એકંઠારગી સાડે થયું; દારણ ત્યારણાં એવાં ભોખાણાંઓ બહાર આવ્યાં કે જેથી તેની દારણી પુસ્તી થઈ ગઈ. એવાં કાળાં મેંદાઓની ટામમાં આજે ખુદ નથી.

ખીને દાખલો તો ઉપલાને પણ લુલાવે તેવો છે. એવા ચંડાળોના હાથ ઉપર ફક્ત આગમજ તે પર સો વાર વીચાર કરવો વધારે અગત્યનો છે. એવાઓની જર્ખાં પર ભોલાઈ ન જતાં, પોતાની બેટીનો હાથ આપવા આગમય તેની પુરતી તહેરીક ગવડ્ય કરવી જોઈએ. ખીને દાખલો આ પ્રમાણે છે-

એક ખીને જવાન પણ સારી રીત લઈ સંભારમાં પડ્યો હતો. ગરબાને બે ત્રણ વરસ થયા બાદને તે રીતનું તરું આવડાથી, તે પોતાની અસીય-મોદરદાર પર લુલમ કરવા લાગ્યો. પછસા મેળવવા માટે તે દરસુરતે પોતાની બાથડીને સાતાવતો થયો. ઘણી વેળાએ તે ખવીસ પોતાની મોદરદાર પર હાથ વડીક ઉંચકતો, ને પોતાનાં સસરા પા-મેથી પછસા મેળવવા માટે તેણીનો જમ થઈ પડ્યો. આછતા પછસા પર મોજ મારનારા એવા રાખો આજદામ ઘણા વધી ગયા છે. એવાને પોતાની બેટી આપડી, એ કરતાં હજી કુંવારી રાખની વધુ શોભાં ભરેલું છે. ખુદ ! એવા ખવીશથી ગયાવે !

પારસી જેવી સુધેરો ટામ જે દરેક સુધારા વધારામાં આગળ વધેલી લેખાય છે, તેજ ટામ થું આ બાજતમાં સુધારો ન કરી શકે !

ચોડાક વખતની વાત ઉપર બંગાળમાં કેટલાએક આગેવાનોએ મંત્રી, એક ગંન્દર મત્રા મેળવી હતી; ને ત્યાં “રીતની બદી” ઉપર તેઓએ લોચાર ચલાવી એક કાવ પચાર દોવો હતો. તે દરવના રૂએ તેજ વખતે એક દગ્ગર બંગાળી જવાનીઓએ ‘રી-તની બીખ’ થી અવગ રહેવા માટે સોગંદ લીધા હતા. જેઓનું આ તારીફ લાયક પુણ્ય દીનના એકેક જાગવાળાઓએ કિપાડી લીધું હતું. ને તેમનાં આ કાવથી કોઈની

સંભારીક તવારીખમાં એક ઝણકતો સંકેત ઉમેરાયો છે, તે તેમ થયેથી બંગાળીઓએ ખતાવી આપ્યું છે જે તેઓ સુધારા વધાગમાં કેટલા બધા આગળ વધ્યા છે ! આપણે પણ તેઓનાં આ પગલાની નકલ કરી લેઈએ.

દરેક સ્ત્રીની નકલ કરવામાં આપણી ટીમ જાણીતી છે, માટે તેઓને ઉપયોગી ચીતાર અર્થે કંઈ છુ. પાગસી જવાનો એ ઉપર તમારું ધ્યાન પુગાડશે ?

હવે વખત આવી સાચો છે, માટે આપણી પણ ટીમનાં અગ્રેસરોએ, તથા જુદા જુદા મંડળોએ સાથે મળીને એવી એક સભા ગેળવવી જોઈએ, તે તેમાં જવાનોએ સામેલ થઈ પોતાની દરજ્જા જાળવવી જોઈએ. એ માટેનાં ઘટના ઉપાયો લેવાનો ખરો સમય આજ છે માટે હજી પણ “ રીતની જીખ ” નાં ખડક ઉપર આપણી ટીમની કીમ્તી અહીંય તે પહેલાં તેને સગમત રીતે બચાવવાની વધારે અગત્ય છે. તેજીને ટુંકાસે બંસ છે. — (સાંજ વર્તમાન ઉપરથી).

ચોક્કસ સિદ્ધાંતો.

લેખક.—રા. રા. દસપતરામ ગૌરીરાંકર નવલખા.

* * * સાઓમાં સ્વામી કો ઓનુ અર્થુ” અર્થ છે, અને જીઓ સ્વામીની અર્થાગના કહેવાય છે. ત્યારે આપણે આપણા પૂજ્ય દેવતાઓનાં નામે લખએ છીએ ત્યારે “ શ્રી ચંદ્રપાર્વતી ” “ શ્રી રાધા કૃષ્ણ ” એમ બોલીએ છીએ. એટલે દેવોમાં પણ ઓનું નામ સ્વામીની સાથેજ લેવું પડે છે ત્યારેજ દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય છે. એવી માન્યતા છે તો પછી માણસો સ્ત્રીવર્ગને છોડીને એકલો પૂજ્ય એ માત્ર સ્વામીની વાર્તા છે.

* * * પુરૂષ વર્ગ સ્ત્રીના નામ વગર અપુર્ણ ગણાય છે. સ્વામી અને ઓનું એકીકરણ થાય તોજ આર્યોનો વિવાહ વિધીનો ખરો ઉદ્દેશ સમપ્ત થાય.

* * * ગ્રેમ વિના જગત ધન્ય અરણ્ય જેવું થઈ જાય, અસાર ખારો એર જેવો લાગે અને કુટુંબમાં એક કાણુ પણ રહી ન શકાય. એ ગ્રેમ સર્વત્ર છે પણ ઓનું મૂખ્ય સ્થાન કોનો અધિષ્ઠાતા દેવ અસારમાં તો સ્ત્રી પોતેજ છે.

* * * પતિને અનન્ય લાવે માન, કર્મ અને વાણીથી જગનારી ઓઓને સતીઓ કહેવાય છે તે તેની આપણા આર્યોત્તમાં પ્રાચિન સમયમાં અનેક થઈ ગઈ છે. મતીનાં સામર્થ્યનો અભિમાન જુડુ મોટો મનાય છે અને એટલું તો પ્રસન્ન પણ સિદ્ધ છે કે જે મતી છે તે મર્વ ગીતે સુખી થાય છે. માન, પ્રતિષ્ઠા, વિશ્વાસ તે મર્વનો રત્નેક પાત્ર છે.

* * * અહિંયા, તારા, દ્રૌપદી, ગીતા, મ દોદરી, એ પાંચ સતીનાં નામે નિરંતર સ્મરણ કરનારો ચાલ સર્વ સનાતીઓ રાખે છે. નામ સ્મરણથી કદાચ કામ નથી, પણ તે નામ ગંભીરતાથી તેમના ગુણનો વિચાર પેદા થાય, તે ગુણનો વિચાર પેદા થવાથી તેવા ગુણ આપણામાં આણવા એમ નિશ્ચય થાય તે નિશ્ચય થાય તેજ પ્રમાણે નિરંતર કરાય તોજ ને નામ સ્મરણથી હૃતમોહન કામ થાય.

* * * ભોગવની જેવી સનીએ જે ધર્મ પાળ્યો છે તે ખરેખરાત સક્ષ્માં સેવા થોડી છે. પોતાનાં માતપિતાએ જેની સાથે પોતાનું લગ્ન કર્યું તેજ પતિ છે એમ તેણે સર્વદા માન્યું, અને તેનીજ સેવા કર્યાં કરી. સતીઓનાં પૂજ્યોથી શું નથી થતું ? ભોગવતીતો પતિ સર્મ પશુ દિવ્ય રૂપવાળો થઈ ગયો ? આ પતિ ખરેખરાત સર્મજન હશે ! ના નહીં. સર્મ જેવાં દુષ્ટ આચરણવાળા તે પુરૂષ હતા. જે સતીતો પ્રેમ અને સતીની ભક્તિ જોઈ પોતાની દુષ્ટ રીતભાતથી લજવાયો; આખરે તે મુંદરી ઉત્તમ આચારવાળો થયો.

* * * પ્રેમનો મૂખ્ય દેવતા સંસારમાં તો ઓછો છે એટલે સ્ત્રી અને પુરૂષની મૈત્રીનો મુખ્ય હેતુ એ ઠરે છે કે તેમાંથી ઉણપની વ્યર્થવૃત્તિ ધસાઈ જવા માંડે અને પ્રેમવૃત્તિ દ્રઢ થાય ત્યારે ઉભય આત્મભાવને પામે.

* * * જગતમાં જેટલા પ્રકારની કામળતા, જેટલા પ્રકારની ક્ષ્યા, અને જેટલા પ્રકારની પ્રીતિ થઈ શકે છે તે બધાંતો માર કહીને સ્ત્રીનું નિર્માણ કરેલું છે, તેનું સ્ત્રીર ગમે તેવું છે પણ તેના તન, ગન અને હૃદય આત્મિક કામળ અને સર્વત્ર પસાળવાને મર્મથી છે.

* * * સ્ત્રી અને પુરૂષ બેજ ભેગાં હોય ત્યારે બધાં ધર્મનાં કર્મો કરી શકાય છે. પતિની આગ્રહિના વ્રતાદિક કરવાથી સ્ત્રી ઘણું પામે છે. કારણ પતિ એજ સ્ત્રીનો એકનો એકજ શુદ્ધ છે.

* * * સ્ત્રી જો પુરૂષના શુદ્ધો ગૃહણ કરવા જાય અને કામકાજ પણ પોતાને થોડાં હોય તે મૂળી પોતાથી સામેની જાતીનાં પકડવા માંડે તો તેમ કરનાર સ્ત્રી કેવળ દુઃખ પીડા અને પરાજય વિના બીજી કાંઈ મેળવે નહીં.

* * * સંસારમાં જેટલા કલંક સ્ત્રીઓથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનું મૂળ કારણ તે સ્ત્રીઓ પુરૂષના શુભચિત્ત વર્તવા માંડી હોય છે તેજ છે. અને ત્યારે સ્ત્રી પોતાનું ખરું જીવન તથા જોડે મારો જાળવાનું યથા ઈચ્છે છે ત્યારેજ કુટુંબમાં રહેશ થાય છે. સ્ત્રીનું રૂપ પ્રેમમય છે. સ્ત્રીનું ચિત્ત પ્રેમમય છે, સ્ત્રી પોતેજ પ્રેમ છે. એ પ્રેમનાંજ દયિયારથી બ્યારે સ્ત્રી સામાને વસ કરવાનું મૂકી પ્રેમથી ઉદાટા જે બધું રૂપિ દયિયારને તે વાપરના જાય છે ત્યારેજ તે અનંત દુઃખમાં રૂપાય છે.

* * * એવો ચોક્કસ છે કે સ્ત્રી મોટી ઉમ્મરમાં આવ્યા પછી સાસરાનાં કુંજને સંપૂર્ણ રીતે પોતાનું કરી શકતી નથી તેમ જાનુષા પોતાના સ્વામીને પણ પોતાનો કરી શકતી નથી ત્યારે બાલિકા સ્ત્રી સહજાતમાં સ્વચ્છ કુળ સાથે મળી જાય છે. અને પતિ ઉપર એકદમ નિઃશય રાખી શકે છે અને શુદ્ધ સંસારને તે દિપાવે છે.

* * * દુકામાં લગ્ન મળ્યે સપ્તમાં કર્મકાંડો અને ધર્મકાંડો ક્રિયાઓ અને આચારનાં જે અનુષ્ઠાન થાય છે અને જે જે મંત્રો બોલાય છે તેનો જો આર્થો ખરો અર્થ જાણવા તરફી લેના હોય તો તેઓ ખરેખરાત દામ્પત્યપ્રજ્ઞામાં રહેલાં ખરાં રહસ્યને જાણી શકે અને પોતાનો શુદ્ધ સંસાર ઉત્તમોત્તમ રીતે ચલાવી શકે પરંતુ આજે તેમાં વંદિક કર્મકાંડો તરફ લક્ષ આપનારા આર્થો છેજ ક્યાં ?

મને નહીં તો—

મહારા પાડોશીને પણ હજી.

લેખક—શ. રા મુવચ્છ લુનીલાલ ભગત

ઓઝોને માથે જે અનેક દોષ મુકવામા આવે છે તેમાં અદેખાઈ એ મુખ્ય છે. સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ બીજાને સારે રાજ રહી તેના મુખના ભાગીદાર થવાને બદલે અદેખાઈ-ધર્ષણાવ ધારણ કરી પોતાના પડને દુખી કરી આસપાસના સગાબંધાને પણ દુખ દે છે, પોતાની બહેન બોમ્બ અગર દેરાણી જેવાથી મારાં વસ્ત્ર ધરેણાં પહેરતી હોય તો તેનાં જેવા વસ્ત્ર ધરેણાં ધડાવી અપાવતા પિયરમા મામાપ અગર સાસરામા પતિને કનડે છે અને સર્વ રીતે અપાવવા સંપૂર્ણ રતેલ સદનને પણ કલ્યા કમાસથી વાધગીવાડ જેવું બનાવે છે. ૧ગી એથી ઉતરી રીતે ધરણુ ગૃહિણીઓ પોતે વસ્ત્ર વેચાતી લેઇ કમળ બોમ વટામાં રાખી જળવવાની જગલમાં પડ્યા સિવાય સંતોષ પકડી કોઇની પાસે પણ એ ચીજ છે એમા આનંદ માની તેની નૈસર્ગિક બોક્તા બને છે.

“ સૃષ્ટિનો શહેરી ” એ નામના પુસ્તકમાં જન ગોસ્વમીય પ્રમાણીન હીરાન્ન કંઠો પહેરી બહાર નીકળતા એક ઉમરાવનો ટાઇ અગળ્યો માણુમ એમીતો ઉપકાર માને છે એ બનાવ વિષે લખે છે કે—

ઉમરાવ.—કેમ, લોહ “ રા સાડ ? ” મે તને તો એમ્મે હીરા આપ્યો નથી ”

તે અભણમા માણુસે જવાબ આપ્યો—“વાર, પણ તમે મને તેના તરફ નજર નાખવા દીધી અને તેનો તમે પોતે ઉપયોગ કરી શકો તે પણ તેજ છે (બીજાને દેખાડી શકો છો) તેમાં તમારે તેની સલાહ રાખવી પડે છે, જે કામ કરવું બને ગમતું નથી, તે સિવાય કાંઈ વધારે ફરક નથી. ”

એકવાર એક માણુસે પોતાની પાસેના બધાં ગુદર અને મનોહર ચિત્રો એક દુસ્મન તરફ મોકલી આપ્યાં ને એક મિત્રને કાળજી લખ્યો છે જે શેઠની મારે હમેશાં વેદ શુભામગીરી કરવી પડતી હતી તેમને મે વિદાયગીરી આપી છે માલ મિલકત, વાડી વગી રા, ધરમાર કંઈ પણ સધરી રાખવાની જરૂર નથી તે વાપરવાનું મન થાય કે તરત તેના તરફ એક ખરેખરા માલીક તરીકે જોઇ માન્યતા આનંદ લેતા, કમળ બોમવટામાં રાખી તે જળવવાની જગલમાં શા સાડ પડવું ?

ગરીમાઈ અને કંગાલ દાલતમાં પણ કેટલાં મનુષ્યો જીવનને ઉજાડવા બનાવે એવા અદૃશ્ય ધન વૈભવનો ઉપભોગ કરે છે કે જે સુખ ધન સંપત્તિ અને વૈભવવાળા માણુસો પણ મેળવી શકતા નથી. જાનુ મરણુ માન એજ છે કે તે વસ્તુ પામવાની અર્થાત તેમા રસ ઉપજવી લેવાની શક્તિ તેમનામા હોતી નથી અને બોક્તા અને બોલ્ય એ બન્નેનો યોગ થમા વિના માત્રુ સુખ મળતુ નથી કુરતના મૌદર્ધવાન અને પ્રેરણામક દરયો પાસે થઇ જવાનુ હોય તો પણ સુદૃતાના જ્ઞાન વગરનાં અણુજ માણસો જની આંખે આધળા થઇને ચાલી જાય છે તેમના દૃષ્ય છુટાં દોવાથી તેઓ ના ખેરવાઇથી

કુદરતનો નૈસર્ગિક આનંદ લઇ શકતા નથી. જે ગ્રેરણા બીજાઓના આત્માને જાગૃત કરી આનંદમાં લીન કરે છે તેથી આવા માણસને કશીએ અસર થતી નથી.

કવિવર કલાપિના શબ્દોમાં—સૌન્દર્યો પામતાં પહેલાં સૌન્દર્ય બનવું પડે. મુંદરતા મેળવવી હોય તો તમારા પોતાની અંદર સૌન્દર્ય પ્રકટ કરો. સૌન્દર્ય મેળવવા સારૂ માનસિક હુમ્મીકામાં સૌન્દર્ય આણવાની અને તે સાથે એક મસ ધર્મ જવાની જરૂર છે; માટે નિર્દોષ મુખ નિર્દોષ આનંદ,

લ્યો ગમે ત્યાંથી બલે,

એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી,

જગિરેથી નીકલે.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)

*

*

*

*

*

એક સ્ત્રી વિષે એવું કહેવામાં આવે છે કે તે નિર્જન પ્રદેશમાં કંગાલ દાક્ષતમાં રહેતી હતી છતાં પણ તે સારૂ અને મુદર જીવન ગાળતી હતી. તેનામાં સામાન્યને અસામાન્ય, કદરૂપ ને મુંદરવગળી, અને વેડને ગામનની ગંભીર તરીકે ગણી લેવાની અજબ શક્તિ હતી. આવી રમણીઓ બેજવાળા કાઢવમાથી ખીની નીવળતા પવિત્ર અને મુંદર કમળ પુષ્પ સમાન છે.

ખરાબમાં ખરાબ જગાએથી પણ સ્વાસ્થ્ય ગંધ એકદુરં કરતી માખી તમે જોઇ શકો? કાંઈ કાંઈ અદ્ભુત મનુષ્યો તો સૌથી ખરાબ જગાએથી અને નીચમાં નીચ માણસોથી પણ સૌથી સારામાં સારી સામગ્રી શોધી લે છે. કારણ કે કંગાલમાં કંગાલ કે પાપીમાં પાપી માણસ પાસેથી પણ વાતચીત કરતાં જીવનોપયોગી અનુભવ અને જ્ઞાનની વાતો મળી શકે છે.

ધન ધાન્ય, પૈસો ટકા, વાડી વજીરો અને ધરનાર કાંઈ ખરી મિલકત નથી. પણ દરેક વસ્તુ નજરે પડતાં વેતજ લોહમુખકની માફક પામવાની, બોક્તા તરીકેનો આનંદ મેળવવાની દિવ્ય શક્તિ એજ ખરી સમૃદ્ધિ છે મિત્રકૃત છે.

માણસોનો હક બલે બીજાઓને હોય ! પણ તે વસ્તુ આખે જોઇ આનંદપૂર્વક આપણી આંખોને ટાંક આપવી નહીં. ધનવાન લોકના જાંગલા અને બાગ બગીચા જોઇ આપણે તેના માલીક હોઇએ એવી રીતે શા માટે તેનો આનંદ ન બોગવવો ? “મારા માર્ગમાં આવતી સર્વ કુદરતી વસ્તુઓનો હું માલીક થઈ ચકું છું. તેનો તેના માલીક તરીકે ઉપયોગ કરવાનો આનંદ લઇ ચકું છું. ફળ, ફૂલ, છોડ, ઝાડ, પાન, લાડી વગેરેની સુંદરતાની માણી મારીજ છે. બીજાનો કબ્જો હક અગર બોગવવો મારી કુદરતી-માણસની આડે આવતો નથી.” એવું શા માટે કહી ન શકીએ ? ખેતરના સર્વોત્કૃષ્ટ બાગો, બેના ઝરા, બીજાના મેદાનની મુંદરતા, બીજાનો દાગ, પરીનું મંગીત એને અસ્ત ધર્મ અર્પનું દર્શન એ કાંઈ બોગવટલા કારમાં લખી આપવામાં આવનાં નથી જે મનુષ્ય તેના પર આંખ નાખી શકે છે અથવા જેનું મન તેની દર કરી શકે છે તેનીજ માનવી નીમે આ ઘોળે છે.

ગમે ત્યાંની ગમે તે વસ્તુમાંથી નૈસર્ગિક આનંદ અનુભવવાની આ કળા માને સંસ્કૃતિ એ એક દૈવી ભક્તિ છે. આથી છુદ્દગી શીખાય છે; અનુભવ વધે છે અને સ્વભાવ સુંદર બને છે. આત્મોન્નતિ માટે આ એક અસીડીક સંસ્કૃતિ છે.

અત્પરિ ન્યારે એકમતી અત્પત્ત, જરૂર છે એવા ધર્મને આશ્રય પેટે તેમજ પોતાના બંધુઓને પ્રાણપશુથીજ ખીલના કાળની માલગીની ચીજો માટે અદેખાઈ અગર હાથ નહીં રાખતાં ઉત્તરાં તેમનો કબજો રાખ્યા પછેજ આભાર માની તે વસ્તુઓના ખરેખરા સામીક તરીકે જીવોગ કરવાનો આનંદ અનુભવવાની ટેવ પાડવી એ અત્પત્ત, જરૂરની બાબત છે. કારણ કે તેથી ભેદભાવની દિવાલ ટુટે છે, મારા અને તારા પશુનો ભ્રમ જૂઠલ છે અને ખીલની અંદર પોતાના આત્માને અને ખીલનો આત્મા પોતાનામાં રહેલાં જોતાં શીખાય છે.

જે તે વસ્તુ મેળવવાની વાસતાથી મોકકાની મારફત આમતેમ વાટકતા મનને રાખી સ્વસ્થ કરી જરા આશુચાલુ નિહાળે. વસ્તુને પકડવા જતાં આપણે ધિરમુદ્ધ તિજોરીની અંદરથી ચોરી કરનારા ચોરનો હાથ પકડાઈ જાય છે તેમ પકડાઈ જઈએ છીએ. અમુક વસ્તુના માલિક બનેતાં તે વસ્તુ આપણા હાથમાંથી આવી જાય ત્યાં સુધી તે વસ્તુ સાચવી રાખવામાં આપણે શક્તિનો નિરર્થક વ્યય કરવો પડે છે. માટેજ તે વસ્તુ એવી હાવવાની ધાંધલમાં પડી પડી તે જળથી રાખવાનું જોખમ એડવા કરતાં અંતરણી પાસે હોય તે વસ્તુમાં સંતોષ રાખી કુદરતી રીતે બહારની વસ્તુઓ ભોગવતાં શીખવું પડે છે. સંતોષ એજ મુખ્ય છે. અમ્નંતોષ એ દળદળ-મરીખાઈ છે.

કુનીઆ કુખમાં કુખેલી છે. તે કુખ ચોથું કરવાની જરૂર છે. માટે કુખના કારણે જે પ હાથ અને અદેખાઈ દુર કરવાનો પૂણ્ય પ્રયત્નમાં દરેક બંદેને હીસ્સો આપવા સાઈ. “મને નહીં તો મારી પાડોડાને પણ દળે” એ ભાવના સાથે પોતાનાં દરરોજનાં કાળમાં પ્રેમ અને સદાકરથી સુખનો વંચારો કરવો પડે છે.

આનંદાશ્રમ.

ધી હિંદુસ્થાન વ્યાપાર-વિનાશક, દ્રવ્ય હરણુ, અને કલ્લેઆમ કું.લીમીટેડ.

પ્રોસ્પેક્ટસ.

[દરેક કાયદાનાં આધારે ૨૯૨૮૬ થનારી]

ચાપણે રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

જોને રૂ. ૧૦૦) ના ૧૦,૦૦,૦૦ શેરમાં વેચી નાખવામાં આવશે.

હાયરેક્ટરો.

મી જુગારમલ, વીહારમલ હારીનોદવાળા (સાહસીક સટોરીઆ અને આગેવાન વેપારી.)

મી રામતાનઅલી હાજમઅલી [ધી હાટકા મેન્સુફેકચરીંગ કંપનીના ચેરમેન]

મી આરીયાસીંગ તુરીયાસીંગ લી હાવાળા (વેલ્ટેગલ એક્સપોર્ટર અને ઇમ્પોર્ટર)

મી. પટપટરાવ અટપટરાવ પાટભરકર [રવટેસી વઝ મહારના માલિક]

મી. દેવતરા ધીસ્તરવાનજી મહતીઆ (ધી ઈડિયા અધર બેન્ક લો. મેનેજીંગ એજન્ટ.)

મી સોહિસાહબાન આધેગએનાહબાન તાડકીઆ [ધી ફેરેરટ ફાયરીંગ એજન્ટીના ડીરેક્ટર.]

પ્રેસીડન્ટ—લીલા ધીવચંદ ટેલચંદ કંડવાળા.

સેક્રેટરી અને એજન્ટસ—મેસર્સ ફ્રાગટયા અમથાયા અલેક્સાન્ડરુની કંપની.

એકર્મ—ધી આસમાન પાતાગ બેન્ક લીમીટેડ તથા ધી સફાયટ એજીંગ ફારપોરેશન લીમીટેડ.

સોલીસીટર્સ—મેસર્સ અખીબોધ્યા અખીશાહ એન્ડ ગાગાશંકુની કંપની

ઓડીટર્સ—મેસર્સ ફેગમેન ગોહીંગ અવે ધોરબોડુ એન્ડ કંપની

કંપનીનો ઉદ્દેશ.

હી દુરયાનમાં હી દીગ દારીગરોના હાથે, ગટોહના એતરવાવવાનો, લીંગામાંથી રેકમ, જાણમાંથી હીર, કાંદામાંથી કપુર, સોપાગીમાંથી તેલ, અને માટીમાંથી અતર બનાવવાનો ઉલોગ કરાવવામાં આવશે, એવાજ બીજા અનેક નવા દુનર જે દુનિયામાં પણ નીકળવા પામ્યા ન હોય તેવા હાથમાં લેવામાં આવશે.

શેર હોલડરનું હીત જાળવવા માટે કંપનીએ ખાસ નવી રકમ કરી છે. તે એવી રીતે કે ૭ માસીક, વાર્ષિક વ્યાજ ના આપતાં કંપનીનો નફો તથા શેરનું ડીવીડન્ડ તમામ રીઝર્વડ ફંડ ખાતે લઈ જવું, અને તે વંચપરપરા ચલાવતાં જ્યારે કંપનીને ચોખ્ખા લાભે તે વખતે સામઠુ વ્યાજ વેચવામાં આવશે.

દરેક શેરની અરજ સાથે રૂ. ૧૦] લેવામાં આવશે જાનીના કાલ અડવાડીએ, પ-ખવાડીએ લેવામાં આવશે અને શેરની અડધી રકમ વસુલ લેવામાં આવશે.

ખાણ રહેલી રકમના કાપ કંપની કાલના માગતી નથી, તે રીઝર્વડ રાખવામાં આવશે. અને જ્યારે કંપની લીકડીટીશનમાં જાય તે વખતેજ તે કાલની જરૂર પડશે. ત્યાં મુખીને માટે શેરહોલ્ડરને જાણના કાલ બરવાની ચીંતા રાખવાની જરૂર નથી.

શેરની અરજીઓ સંખ્યાબંધ આવે છે અને જરૂર ચપોચપ બરાર્થ જાય છે, માટે બેલાસર અરજીઓ આપવી.

કપનીની ચાપણ દાસ છે તેનાથી કટની વધશે તે હમે કદી શકતા નથી. પણ મને તેટલી વધારવાની સત્તા કપનીએ રાખી છે દાસ તો શેરનો ઉઘાવ જગરો છે આમજ ઉપર ઉપલો જાણે (ધંધર જાણે !) માટે સાકોદ કરજો, નહી તો રહી જશો. જેના ન-ધીયમાં સખાયા હશે તેનેજ આ કપનીના શેર મળશે

સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ,—સર્વત્ર સાખાઓ ખોલવામાં આવશે.

અરજ મોકલવાનું ટેકાણું

મેસર. ફ્રેઝરના અમથાલાલ અલેક્ઝાન્ડરની કું.

ઓદીસ-જહાનમ રોડ, મરાણ મેન્ડાન,
આકારા બંદર.

—(“દિંદુસ્તાન” ઉપરથી.)

—૨૬—

વાલોદ્યાન.

રાજા અને રાણી.

[દિન્દી ઉપરથી]

સખક—ખુદેન સો. ૭—

એક વખત આખા ગુજરાત દેશમાં ખીનપૂલ વરસાદ પડ્યો નહી. ચારે તરફ ઢાઢા-કાર વર્તી રહ્યો કુદરત જાણે મહાશોકની મૂર્તિ હોય એમ દેખાવા લાગી ઝાડો પાન, ફળ, પુલ વિનાનાં થઈ સૂકાઈ ગયા. ખેતરો મરૂંજીને જેવા વેરાન લાગ્યા માંડ્યા ગાય, ખેંસ, બળદ, ઘોડા, વગેરે જનાવરો જૂંખ તરણની દારૂં વેદનાથી મરવા લાગ્યાં દુનિયાં જાણે ગ્રાણી વિનાની, ચેતન વિનાની હોય એમ યથ ગઈ. વનસ્પતીમાં રસ ન રહ્યો, ગ્રાણીઓમાં પ્રેમ ન રહ્યો, માણસોમાં હિંયાસ ન રહ્યો દેશમાં જે કાંઈ પણ રહ્યું જણાતું હોય તો તે દ્રુત અતિ ઉમ તાપ હતો. પ્રચંડ તાપ સપજે વ્યાપી રહ્યો હતો અને આખી પ્રજાને બાળતો હતો.

જરસાદ પડ્યો નહી અને અન્નપાણીનું વિષમ કુખ આવી પડ્યું આકાર તરફ વાદળોની રાહ જોતા લોકોનાં આશા જલ્દી નેત્રો આખરે યાદને નિરાશાપૂર્ણ થઈ ગયાં કોઈના ઘરમાં ખાવાનું રહ્યું નહી ચિન્તાની, ઉદ્વેગની દારૂં જાણ સહનાં મુખ ઉપર અપકર સ્થામતા પ્રસારી રહી હતી. ગૃહસ્થોનાં ઘરોમાં અતિથિઓનો સત્કાર બંધ થયો રાજમાર્ગોમાં જીખારીઓનાં યોળાં તીડની પેઠે ઉમરાવા લાગ્યાં શહેરની ગલીગલીઓમાં પડ્યાં પડ્યા સડતાં, જૂએ મુવેલાં દોર અને માણસનાં દાડપિજર ટેકાણે ટેકાણે જોવામાં આવતા હતા માને ગમે જાતીને કુધાથી પીંડતું બાળક રડતું હતું, પણ એના રોડથી હસકાતા હૃદયમાં પણ હવે પેશું સ્વર્ગનું અમૃત ક્યાં હતું? અરે, આજ નિર્દોષ બાલકો—કુમળું

ખાળકો સહા કંઈથી રડ્યાં કરે છે અને પોતાની માતાનો ખાળામાંજ—દુધ નહીં મળવાથી માથું ઠોકે છે । તે પ્રશ્ન, આ ચિત્ર કેવું બધું કરે છે ?—પણ અફસોસ, તે તદન ખરું હતું.

આ સમયે ગુજરાતમાં દારૂમિંદ રાજ્ય કરતો હતો. તેહનું લગ્ન આ વખતમાંજ થયું. વિવાહનો ઉત્સવ હજી પૂરો થયો નહોતો, દેશનો લાંબા કાળથી એવો રીવાજ હતો કે રાજકીય ઉત્સવોમાં પ્રજા મુલ્યવાન વસ્તુઓ તથા દ્રવ્ય રાગને બેઠે આપતી. આ નિયમને અનુસરીને રાજ્યએ લેણાં ઉપર નવા કર નાખ્યા. રાત દિવસ ભૂખ તરસથી પીડાતી, શોક તાપથી દુઃખી થઇ ગયેલી પ્રજાને માથે આ પ્રમાણે દુઃખ ધવાથી અમલદાર આવી પડ્યો અને તેથી દેશમાં ચારે તરફ હાહાકાર વર્તી રહ્યો. આ સમય કાંઈ જેવો તેહેવો નહોતો. પોતાનાં વ્હાલાં ખાળકોને માતાપિતા, આંસુ વિનાની આંખથી, મરતાં જોતાં હતાં. મનુષ્યોનાં હૃદય આ વખતે ક્રિન પથર જેવાં થઇ ગયાં જણાતાં હતાં. ભૂખ તરસની તીવ્રતાને લીધે તેઓ મરેલાં જનાવરોનાં શરીર જોઈને પણ તેના ભાગ પાડી લેવાને માટે દુદી પડતાં અને લહડતાં. દુકાડા રોટલાને ખાતર તેઓ વારંવાર માથું આપતાં. દેશની આ કુદૃશ હતી. આવે બીજા સમયે પ્રજાજનો ઉપર ભારે નવા કર આવી પડવાથી તેમનાં મન વધારે વધારે બીજા બની ગયાં.

કરમાંથી પ્રમાણ દેશવાસીઓ પણ રાગની આગ પાળી ચક્રા નહિ. જેમની પાસે રાજ—એમ ? કીક. જુઓ, પુરોહિતજીનું શરીર કેવું હબ્બ પુબ્બ છે ? હાલની તે અત્યંતથી કંઈ દુઃખી નથી. તેઓ તો જુના નિયમોને તોડવા ઇચ્છે છે. (પુરોહિત તરફ જોઈને) પુરોહિતજી, મ્હારાં રાણીજીના આવા વ્યવહારથી હું બહુ ચરમાઈ છું.

રાણી—સ્વામી, હમે દેશવાસીઓ ઉપર પ્રમન્ય થાઓ.

રાજ—પ્રસન્ન ? (ગુસ્સામાં આવી જઈને) કીક. જો હમે નમ્ર-વિનાવલ્લે થોડા ઉપર સ્વાર થાઓ અને ખરા બખોરને વખતે આજું સહેર ફરીને આવો, તો મ્હારી પ્રજાનો અપરાધ હામા કર. આ વાત હું સોગન ખાધને કહું છું !—કહો, હવે પ્રમન્ય થયાં !

રાણી—મહારાજ, શું આપનું હૃદય આટલું બધું નિષ્કુર બની ગયું છે ?

પુરોહિત—મહારાજ, આપે આવી કઠોર વાત કહી ? તેથી રાણીજીના કેમજન હૃદયને બહુ દુઃખ થાય છે. જુઓ ! રાણીજી મુજી રહ્યાં છે. મ્હોંં રોહમય બની ગયું છે. મહારાણી ! હું આપને અન્તઃકરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપું છું કે હમે સુખી થાઓ અને હમારું સર્વ રીતે કલાણ થાઓ.

રાણી—મહાત્મન, જો દેસ સુખી ન હોય, તો હું સુખી કેમ થઈ ?—પ્રજાને પીડા કરનાર રાજ્યકર્તાનું કેવે પ્રકારે કલાણ થાય ?—મ્હને આમથી કાંઈ સારું ફળ આવે એમ લાગતું નથી. મ્હારા સ્વામીનાં ફર નયનો આપે સાંભળ્યાં ?

પુરોહિત—માતાજી, આપ આ વાત બીવી જાઓ.

રાણી—મ્હને એનો ખિસકુલ શોક નથી.

પુરોહિત—આપ ખરેખર દેવી-જગદંબાને અવતાર જ છો.

જે. વત્સાણી—હુ મહારાજાએ કહ્યું, તે મોગનપૂર્વક કહ્યું છે ?

પુરોહિત—હા, સોગન ખાધને જ કહ્યું છે, એમાં કાંઈ શક નથી.

રાજા—પ્રિયે ! આ વાતનો શો લય છે ? તદ્મારે જરાપણ ધાસ્તી રાખવાની જરૂર નથી. શું ત્હમને એમ લાગે છે કે કોઈ બુધ્ધિ તરફના જનાવર અમારા ઉપર ચોટ કરશે ? કરે નહિ. વરસાદ નથી તો ઘોડા વખત પછી આવશે, એટલી દિલગીરીની વાત છે કે આ વખત બાગમાં મિલકૂલ ફૂલ ખીલ્યા નથી. નથી ચમેલી-નથી જાંબુ નૂંધ-નથી યુવાળ, ચપો કે મોગશે. તેથી હું ત્હમારો યોગ્ય સત્કાર કરી ચકતો નથી.

રાણી—ના રવામી, એ કારણથી હું દીલગીર નથી. આ સમય વિનોદનો નથી. આપ અત્યારે મ્હને એવું કાંઈ આપો, એ હું ઇચ્છતી નથી. પણ મ્હારી એક પ્રાર્થના છે, ત્હમે તે કઈ રીતે પૂરી કરશો ? જો ત્હમે ધારો તો તે જરૂર પૂરી કરી શકો.

રાજા—શી પ્રાર્થના છે ?

રાણી—ત્હમે દેશવાસીઓની ઉપર દયા કરો એ લોકોના અપરાધ ક્ષમા કરો.

રાજા—શું ત્હમે જ્ઞાવી રાજદ્રોહી પ્રજાની તરફથી મ્હારી પાસે વકીલાત કરો રહ્યા છો ?

રાણી—રાજદ્રોહી ? આપની ગદામે શું આ લોકોએ શત્રુ અશ્ત્ર ધારણ કર્યા છે ? એ રાજદ્રોહી કેવો ગીતે કહેવાય ?

રાજા—સૂત્રજ્ઞાની એ લોકોએ મ્હારી આજ્ઞા ન માની. તેઓ મ્હારા વક્ત્રી નથી આપતા ન.

—રહવાર થયું. આ વાત જાહેર થઈ ગઈ. રાણીજીનો નિશ્ચય પણ લોકોના સામજિકવામાં આવ્યો. સમગ્ર દેશવાસીઓએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે તે દિવસે મધ્યે ધનની ખડાર નીકળવું નહિ. જોત જોતામાં મધ્યાન્હકાળ થેવા આવ્યો કોઈ જગ્યાએ ડાખા નથી, કોઈ કુલ્લો નથી, ચારે તરફ સૂઈનો પ્રકાશ પડે છે, પણ રસ્તામાં માણસનું નામ નથી. ધરનાં માલીકાં ધર બંધ કરીને અંદર પેશી રહ્યા છે. દરવાજા, ખડકીઓ, બારો બાજુનાં વગેરે બધું બંધ છે. ધર વગરનાં તેમજ નિરાશ્રિત મનુષ્યો પણ રસ્તામાં નગ્ન પડતાં નથી, કારણકે એ બધાં દેવાલયોમાં બસાઈ જઈ, પ્રજાની પ્રાર્થના કરવામાં મગ્ન થયાં છે. કાંઈપણ શ્રમ સ્વ કોને પડતો નથી.

સર્વત્ર શાન્તિ અને ચૂપડાઈ વ્યાપી રહી હતી. કાડનું એક પાદુ પણ હાલતુ નહોતું. કારણકે પવન પણ વાતો નહોતો. જાણે દેવ પ્રત્યુના બોળામાં સૂઈ રહ્યો હોય નહિ, એમ સમજે જણાવુ હતુ. અરસોસ, ફક્ત બીણજી તાપ અને નિર્લજ પ્રકાશ આવે તરફ ફેલાઈ રહ્યો હતો !

પ્રિય વાયકો ! ત્હમે પણ ત્હમારી આંખો બંધ કરી દો. એ વખતે નગરના રાજા માર્ગો તરફ ત્હમાર્ગ નયન ન ફેરવશો. બાજુ ચુપડાઈ બંધ કરીને ત્હમારો હૃદયનાં દિવ્ય નેત્રો વડે આ મહાન દર્શન નીહાવો. કારણકે અનનપૂર્ણા માતાનું સ્વરૂપ લઇને—આ કશ્ચા મમીએ ગરીબ લોકોનાં દુઃખ દૂર કરવાને—અવતાર ધારણ કર્યો છે.

જાણી ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ નીકળી પણ તે નગર નહોતી સતીત્વ સાચવવાને—ત્હે ની મર્મોદા જાળવવાને, ત્હેની પાસે એક સુંદર આચ્છાદન હતું. તે ત્હેણે વાપર્યું હતું. આપના લાંબા, સુંદર, ખનસ્પર્શ વાળથી ત્હેણે પોતાના આખા શરીરને લગી દીધું હતું.

તેનું મુખ જમીન તરફ હતું પણ આખા શરીરમાંથી અતીશય મુંદરતા જાણે ચારે તરફ પ્રસરી રહી હોય નહિ, એમ લાગતું હતું. અસારે કોની તાકાત હતી કે આવા સર્વપ્રભા જેવા હેનલજ પ્રકાશની તરફ દૃષ્ટિ પણ કરી શકે ? આ વખતે હવા પણ આ રાત્રી માતાના ઉપ તપના પ્રભાવથી ડરી રિધર ચઢી ઘડી હતી. આખું નગર ફરીતે મહારાણી કંઠથીવતી ધર, તરફ પાછી વળી. ઈશ્વરે એના મનોરથ સંજ્ઞા કર્યો.

જેણે કૌરવની સભામાં દુઃખાત ધૌપદીજીની રક્ષા કરી હતી, તે ભગવાનેજ આજ પારદાના દુઃખથી દુઃખી થએલી કંઠથીવતીને સંદોષ કરીને તેની લાજ રાખી.

એમ કહેવાય છે કે જે વખતે રાત્રીભરી કંઠથીવતી સમસ્ત પ્રજાનું દુઃખ દૂર કરવાને શહેરના રાજાઓ પાવન કરતી હતી, તે સમયે એક મદાપાણીએ પોતાના ધરની દિવાલના છિદ્રમાંથી એની તરફ નજર કરી. પણ એ જાણતો નહોતો કે મદામતીને પ્રતાપ કેવો હોય છે ? તેજ પણથી તે હતભાગી આંધળો ઘડી ગયો !

રાત્રીએ પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળી. નાંખેલા ઠર રદ કર્યા, રાણીના અદ્ભુત કાર્યથી તેનું સખ્ત હૃદય પણ પીગળ્યું. બૂખ્યાં તરફના મનુષ્યોને માત્ર પોતાના રાત્રીના અન્ન ભંડાર તરફે જુલ્યા મૂમ્યા અને રાત્રીખર્ચે રમળે રમળે પાણીનાં સદાનતો બેસાડી દીધાં. ઈશ્વરની દયાથી થોડા સમયમાં પુષ્કળ વરસાદ થયો. ફરીથી પાણી દેશ અન્ન પાણી વનસ્પતિથી ભરપૂર યાદ રહ્યો અને મદારાણી કંઠથીવતીનું નામ જગતમાં અમર ઘડી ગયું *

* આ વાર્તાનું અનુવાદ પ્રસિદ્ધ ઈન્ડિયન લેખક લેન્ડારના એક લેખ ઉપરથી હિન્દીમાં ઉતારવામાં આવ્યો હતો. અને તે ઇંગ્લેન્ડની એક પરગ દયાળુ રાણી (લેડી ગ્રાડીવા) ની પુરાણ કથા ઉપરથી લખવામાં આવ્યો હતો.

આપણા મુંદરાતમાં મોલંદી મહાગાન પહેલા ભીમદેવ (બાણુ વલી) ના સમયમાં આવે એક પ્રસંગ જન્યો હતો. પ્રજાનું ચિન્તામણિમાં લખ્યું છે કે દેશના એક વિભાગના ખેડુતોને દુષ્કાળના ત્રાસથી અત્યંત પીડતા જોઈ, પાટવી કુમાર મૂળરાજે ખીજે દિવસે અથ અધાવવામાં એવી કુશળતા વાપરી કે રાજા તે જોઈને બહુ પ્રસન્ન થયે. કાંઈ ઈનામ માગવાનું દહેતાં, કુમારે પેલા ખેડુતોનું તે વર્ષનું જમીન મહેસુલ માદી માથ એમ માગણી કરી. રાજાએ તે વિનંતી સ્વીકારી અને રાત્રીમાં માદી કરું. ઈશ્વર ઇચ્છાથી એમ બન્યું કે આ પછી ત્રીજે દિવસે મૂળરાજે મરણ પામ્યો. ખીજે વર્ષ પુષ્કળ વરસાદ થયો અને પાક પણ ઘણો આવ્યો. તેથી લોકોએ તે વર્ષનું મહેસુલ તો બહુ એટલું જ નહીં પણ પાછની સાલના પૈસા ભરવાની પણ માગણી કરી. પરંતુ મદારાજાએ તો તે રકમ પોતાના વર્ગમાં કુમારને ખાતર માદી કરી હતી, તેથી તે લેવાની ના દહી. આ ઉપરથી તે રકમ (તથા ચાલુ વર્ષની ઉપજ) શહેરના મદાજને નિર્ણય કર્યા પ્રમાણે કુમાર મૂળરાજના શ્રેય અર્થે “ ત્રિપુર પ્રસાદ ” નામે એક મહોરું દેવાલય બાંધવામાં વાપરવામાં આવી.

સુંદરી સુબોધ : માસિક વધારો.

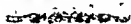
આપણાં બાળકો કંપર દેઇતું બરિષ્ઠ આધાર રાખે છે. આપણી બંદનના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું પરમદિલ છે, તથા આપણા બંધુઓની સદાય વિના પ્રવૃત્તિ. બધી કાળે બાપી-પોતાનામાં તેમજ સહિષ્ણુ, પુરિષો, અને બાલકો, -સ્ત્રીમાં સદાયાર અને સુવિચાર, તેજા શબ્દોનું, સ્વભાવ, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકૃત્ય યાવ, એમ નિરંતર પ્રવર્તે છે. એવાં બાળકોના અંતરોનું આ દેખવું છે.

[૫, ૧૬ મુ.]

સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર, ૧૯૧૯.

[અંક ૯-૧૦.

હૃદયગુજન.

પરમ ધર્મ.

(સ્ત્રીરીત હાર ધ ધર્મ શીઘ્રત ઉપરથી)

અનુવાદક: શ્રી. શ્રી. મુલચંદ સુનીલાંસ ભગત.

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ કહે છે : “ અહિંસા એ પરમ ધર્મ છે. ” જે માત્રથી હોય તે કદાપિ ધર્મિષ્ઠ દોષ શરૂ નહિ. શ્રી કૃષ્ણના ઉપદેશ પ્રમાણે આપણે આમનું દોષ તો આપણાથી અને ત્યાં સુધી આપણે ઠાળને પણ ઇંગ્લેન્ડ કરી નહી.

જેટલીકવાર દુઃખ આપવાની જરૂર પડે છે. એ આપણે માફ પડીએ તો જેટલીકવાર આપણે સાગ્ન થવા સારું દુઃખ યાવ એવા આકરા ઉપાય લેવા પડે છે. તેવીજ રીતે ઘણા પ્રાણીને આપણા કાર્યથી લાલ ધરો એવી ખાતરી થતી હોય તોજ તે વખતે આપણે તેને દુઃખ દેવું, પણ આપણી જોદરકારીથી અથવા તેને શું દુઃખ થશે તે સમજી વિચાર કરી શિવાય આપણે ઠાળને પણ દુઃખ દેવું જોઈએ નહિ.

મનુ ભગવાન કહે છે : “ જેનાથી કાંઈ હાથ પામવું નથી તે મનુષ્ય ત્યારે મરણ પામે છે ત્યારે તેને કાંઈતો પણ હાથ લાગતો નથી. ”

જેમણે ઠાળને પણ ધર્મ કરી નથી એવા ગુરૂઓ અને ઋષિઓનાં અનેક દાખલા ધર્મ પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે. તેમને યોગી-અર્ધાન સર્વ પ્રાણીનો મિત્ર એવાં મુદ્દર સંબોધન પડે બોલાવવામાં આવે છે. વનનાં વિશાળ પશુઓ તેમના પર તરિય મારતા નથી, તે સર્વ એવાં જેવી તીવ્ર વચ્ચે તે આત્મા ભરે છે પણ તેમને કાંઈ ઇંગ્લેન્ડ કરતું

નથી. પક્ષીઓ તેમની પાસે આવે છે અને કદબોલ કરે છે. ડરકણ હરણીયું પણ વગર ખીંકે તેમના હાથમાંથી હાથા ખાઈ શકે છે.

સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે જેના હૃદયમાં પ્રેમ છે તે સર્વ પ્રાણીનો મિત્ર છે.

જે મનુષ્ય બધા પ્રાણીઓને પોતાના જેવા ગણે છે તે દાહને ધન કરતો નથી, અને જે પોતાની વસ્તિઓને કાલુર્મા રાખી રહે છે તે આ લોક તેમજ પરલોકમાં બળા મુખ મેળવે છે.

મોટાં શ્વિઓ જેવાં કામ આપણે કરી શકતા નથી પણ એક કામ તો આપણે બધાએ કરી શકીએ અને તેમાં નાના બાળકો પણ તેમને પગલે ચાલી શકે.

આપણને દુઃખ દેનારને માફી આપવી.

પૃથ્વી ઉપરનાં સ્વર્ગો.

લેખક: રા. રા. જ્ઞાનમુખ એસ. અમીન. બી. એ.

ગૃહ! એ શબ્દમાં પવિત્ર અને દૈવી અર્થ મળાવેલો છે. ગૃહ એ વિશાળો 'લેવાડું' ખંદર છે તે રાજમહેલ હોય કે નાની ઝૂંપડી હોય તોપણ તેમાં કંઈ તકાવત નથી. એક હુંજ કહેવું બસ છે કે ગૃહ તે ગૃહજ છે. ખીમકાતી ઝાડની અંદર એક નાનકડા ખાડામાં રહે છે પરંતુ છાંદગી એ તેને મન એક આનંદની ચીજ છે. વળી જેકુતોનાં છાંદરા પણ આનંદી અને મુખી હોય છે. ગૃહ એ તેમનો ડિરેક્ષો છે. જો તે મહિન ચોરડી હોય તોપણ તેમને તો તે ગૃહ છે, જે મહાન અને ગ્રીહ મહત્વાકાંક્ષીઓથી મનુષ્યાત્મા ઉત્તેજન થયેલો હોય છે તેમને ગૃહ સાથે ધણે નિકટ સંબંધ હોય છે. માતા, પિતા, બહેન અને બાઈ જેમને આપણે તેમના રનેહની આપણને પૂર્ણ ખાતરી હોય છે આપણે તેમનામાં વિશ્વાસ મુજાએ છીએ. તેઓ આપણું રક્ષણ કરે એવી પણ આપણને ખાતરી હોય છે.

પરંતુ પતિ પત્નીને જોડનાર સંબંધ ધણો ઉચ્ચ પ્રકારનો અને પવિત્ર હોય છે, જો કે પ્રીતિ આપણને એકબીજાને પ્રકાશ છે તોપણ તે પ્રમદ પ્રેમના વિરૂદ્ધ આકર્ષણથી ઝાળો પડે છે. જ્યારે આવોજ પ્રેમ સ્ત્રી પુરુષ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારેજ પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ મળવાય છે, ત્યારેજ પૃથ્વી ઉપર વાસ્તવિક ગૃહ રચવાય છે. અને તે રનેહના મધ્યમપણા અને અત્યંતતા ઉપર તે ગૃહનુ સ્થાપાપણુ અવગમી રહેવું હોય છે. જ્યારે આવો પ્રેમ જો માત્રી હૃદયોમાં ઉજળા રહે છે ત્યારેજ ગૃહ આનંદી, સુખી અને હર્ષયુક્ત બને છે—પારેજ વધાર્ય અને યોગ્ય સજ્જ કહી શકાય.

ત્યાર પછી તરતજ બાળકની ચીમ અને મામમું હાથ લગ્નની પ્રતિષ્ઠા ફળિયૂત કરે છે. ગૃહજનનો આનંદ ત્યારેજ મળે છે તમારા છોકરાના આનંદી મુન્દર અને પુર હાસ્યથી તથા તેમના પ્રનાપથી જ્યારે તમારું ગૃહ ગાંઠ ઉમે ત્યારેજ તમે જીવનના મટ બાનમાં પ્રવેશ કરો કહેવાળો તમારાં છે. મારાં તથા બાળાઓ તમને નવાવકાર દેશે તેઓ તેમના ઉત્સાહ અથર આવેશથી તમને ઉત્તેજન કરશે. તમારી યુવાવસ્થાને ગુપ્ત

ઉત્કલ—અહા તે કેવો ચેષી છે તમે ફરીથી તમાગ બચપણની આનંદી જીવ્ની ચૂર્મીતા દીમો છો. તમારું જીવન સંપૂર્ણ રીતે આનંદથી ભરાયું ગયું છે. તે સંતોષજનક બન્યું છે. તમે જીવન સુખાનુ નથી એમ તમને લાગે છે. તમારું જીવન ફળદાયક નીવડ્યું છે ત્હેનાં અનેક મીઠા ફળ તમે ચાખો છો. જ્યારે મૃદ આવા પ્રકારનું બને છે, આવું ફળદાયી નૈવદ્ય છે ત્યારેજ જીવનનો શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચ આનંદ માણસ અનુભવે છે, ત્યારેજ તેનું જીવન ખરેખર સમગ્ર બન્યું છે એમ તેને લાગે છે. જે લોકોની યુવાવસ્થામાં રચિત આશાઓ અને વિચારો સંપૂર્ણ રીતે ફલિત થાય છે તેજ લોકો ખરા સુખી છે—તેમનેજ ધન્ય વાદ થતે છે.

જ્યારે દરેક નવદંપતી પૃથ્વી ઉપર આવું સ્વર્ગ બનાવવાનો ઉચ્ચ આશય ધરશે અને તે આશયને કાર્યમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરશે ત્યારેજ દંપતી જીવન જીવ્યું ગણાશે, ત્યારેજ લોકહીત અને દેશહિતનાં કાર્યો સફળ રીતે સાધી શકાશે, કારણ કે સર્વોત્તમ તથા આત્મ-બળ જેવા શુભોત્તુ ત્યાં પ્રાધાન્ય હોય છે ત્યાંજ તેવાં કાર્યો સાધી શકાય છે, અને જ્યારે આના ઉત્તમ યુગનો ધેરધેર મળી આવશે ત્યારેજ જાનિમળ સમગ્ર અને હિચિતશુદ્ધ સંપન્ન નીવડશે.

જ્યારે આવા સ્વર્ગો પૃથ્વી ઉપર રેકાણે ઠેમણે ફેલાશે ત્યારેજ જીવનમન્ન પ્રસાદ મધારો અને સ્વર્ગીય આનંદનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે.

કાવ્યકુંજ.

પ્રાર્થના.

(હિન્દી ઉપરથી—દેશર સાથે)

અનુવાદક: રા. રા. બચુભાઈ અમરેતલાલ પરીખ.

દયામય ! ક્યારે લેણા અવતાર ?

“ જ્યારે જ્યારે થશે ધર્મગુણ ત્યારે ત્યારે લઈશ અવતાર. ”

મૂની ગયા શું, તાતજી ! કહોને, આપનો કોલકરાર.

દયામય.

દીન, દુઃખી, અમળા, બાળક, સજી સહેતાં દુઃખ અપાર;

દુર્ગતિ હાથથી વધુ શું થાયી ? કરો જુપાણુ વિચાર.

દયામય

શાસ કરે છે પ્રતિપાળ લરલર દુઃખ શોકના દાર,

ધારણ કરી ના શકતી ધરણી, કરોને ધર્મ-પ્રચાર.

દયામય

—૩૩૩૩૩૩—

આવાહન.

લેખક:—રા. રા. નટવર રણછોડ ગેજશ.

અમૃત વરમે છે મળી ! આવેને ઝીલવા,
 ગાવેને, ઝીલવે, આનંદ રેલવા, અમૃત.
 પ્રણય-મેધ-ટંદુ જેને આલમાં થતાં સખી;
 પ્રણયે જવાયે સર્વ ઉર:
 અંતરની જ્યોત સખી ! વદને વિકાસી જાણે;
 આંસની પ્રકાશી નખ ઉરે
 રહેજે મળી ! અમૃતનાં પૂર:—આવેને ઝીલવા, અમૃત.
 અંતરની જ્યોત સખી ! વદને શી સાક્ષી ભેરે ?
 અંતરનાં ટંદુકે શા મોર !
 સજ્જન અનેરી વડી મડી મુખમાંને ગ્યામ કરે;
 હ મને ઇન્દુ શું મને ઘેરે ?
 એનાં મંદ રિમનડા છે આર:—આવેને ઝીલવા, અમૃત.
 વહામાંતા આમ સખી ! પ્રેમના પ્રેમે-દાન,
 પ્રણય-કમલના જે શેર:
 અંતરની ઉર્મિ સખી ! ચમકે શી વીજ સખી !
 ગાજી રહ્યો છે મનધોર:
 ચમકે ચાર ચપળા ચોર:—આવેને ઝીલવા, અમૃત.
 નાચે નચાવે સખી ! અંતરની ઉર્મિઓ !
 જગલી ચડી છે નલ-ઉર:
 રસીલા રમીક માધ રંગીની ગંગે રમે !
 આત્મા કરે જે ચક્રચૂર:
 માંની મળી ! અંતરમાં વર:—આવેને-ઝીલવા, અમૃત.
 તારમે મરીત સજી ઝીણુ નુકસ સ્થામ,
 ક્યુમી મેલે સખી ભારત
 અંતરનાં દેવ મળી ! ઉરનાં દિગોળે પ્રગી:
 પ્રેમની ઘેરડીએં દિવાન.
 જેને મળી ! કાપડના ગર:—આવેને ઝીલવા, અમૃત.
 અમૃતની મેદુલી હે ! બીજાને વચ્ચે ઝીણાં.
 અમૃતની અંતર રેલવા
 અમૃત ઝીલવે મળી ! શાગમાં સુગંધના,
 અંતરનાં દેવને પચાવે;

રનેહે શાશ્વતી ! શિષ્ય સરકાવ -આવેને ઝીલવાં અમૃત.
 સૃષ્ટિ-કલ્પાન સખી ! રસિયાળો શાશે અતિ,
 ધીણું પ્રપુષ્પ પુષ્પ ઊંચઃ
 અમૃત-અમોદને દો ! ગુધીને માંજ રૂડી,
 ઉરનો ઉઘાસે પહેરાવ
 પુષ્પે અધિ ! પ્રેમના વધાવ -આવેને ઝીલવા અમૃત.
 બીજ અનેરી રૂડી પુષ્પાની માળ સખી !
 અંતરના દેવને 'ચે'શવ,
 અંતરના દેવ પાસે ઉઘાસે નાચતા,
 અંતરનો દેવને રીઝાવઃ
 ઉરના ઉઘા ઉમઠા ઠાર -આવેને ઝીલવા અમૃત.

પતિવ્રતા.

લેખક:—શ્રીપુત્ર “ અનુજ. ”

શાદ્દસ વિકિડિત. આઠાં કોરણ દેકતો જળી રહ્યો છે દીપ સંધ્યાગૃહે,
 મુતેલી મુદ્દ સુન્દરી સુખમયી નિદ્રા પવજે બહે,
 આમ્મુ ગિમત દીસે રહેવ રૂપી બિન્નાધરો ઉપર,
 દીસે સ્વર્ગીય સ્વપ્ન એ નિરખતી એ શાન્ત નિદ્રા વિષે.

અનુકૃપ. વીત્યા છે દિન આઠ એ યુગ્મના ભગ્નને દબુ,
 આમ્મુ ત્યાં રમ આજે એ યુવતીને વિચિત્ર કે.

વસંતતિલકા. નેણે અધીકિક અનુપમે ધામ માંડી,
 છે એક દેરી તણી ન્યોતિ વચ્ચ અર્પિત;
 પોતે નમાવી સિમ દેરી મમીપ ઉભી,
 માંડે દુલાસિય ધરી ઉર પ્રેમ ભક્તિ.

અનુકૃપ. ધરી “ઉચ્ચ કરમ નમેરીનો એ શિરે,”
 પ્રીતિ વ્યાણી સુન્દરીને દેરી એ વચનો કહે

શિષ્યચિહ્ન. “ સમાચાર્યા કેગી ધન તિમિર આ રાત્રિ સમયે,
 “ ધમે મત્તુ ત્હારા પતિ તણુ નહી સર્પ કરકયે
 “ બચાવા ને ચાહે પપ મંપુરનો કુભ ભરજે,
 “ જરો પીવા કાને સગપ, પતિ ત્હારો ઉગરો.

વસંતતિલકા. ભગી હી ગયનથી યુગ્મની સહાજા,
 દેરી કહ રાખન મદિરમાં ન બાળા
 ભણ્યુ કહ ધર્મ અધીકિક પ્રેરણા મે,
 ભકાપ કીધ નિજ નાય ઉગરવાને.

અનુક્રુપ.

વાત એ સ્વપ્નની તેણે ચિત્તમાંજ સમાવી ને
પતિને કે કાઢને કે અક્ષરેય કલો નહિ.

ઉપમતિ-વસંતતિલકા.

ધારું હદે વૃત્ત ત્રિરાત્રી કેરું,
નિમગ્ન થી એ વૃત્તમાંથી રામા;
એવી રીતે તો કે દિન વીત્યા,
ને એ જધાય દિનના ઉપવાસ કીધા.

અમાસ કાળી અવલેણુ આવી,
ચિંતા ઉરે યુવતીનેજ લાગી;
ઉડા ચરેરાટ પડ્યો હદે, તે

દાગધું સતિ હૃદય એ કંઈ દમ્પવાને.

અનુક્રુપ.

શ્યામગૃહે પડ્યું એ પોદાડી નિજ નાથને,
યુવતીએ ભરી મધું એક ગોરસ* પાત્ર ત્યાં.

વસંતતિલકા.

આણું હતું જગત એ મુનદાર સુતું,
શાન્તિ મહી સમી જઇ દાસતુંતું સુતું;
સી ઉપરે કર મુકામળ ફેરવીને,
નિદ્રા વળા મુખદ શાન્તિ સમર્પતીતી
રાત્રી વીતી અરધી એક ગઘ દસે, ને
બેઠી હતી યુવતી જગતી ત્યાં પડ્યે;
ત્યાં દારા પાસથી અતિ વિકરાળ સર્પ,
આવે ભયંકર ધસી જગદૂત જેવો.

અનુક્રુપ.

ધુમધુ વાળાને થોભે ઘડી ઉખર પાસ તે,
પડ્યું સ્તબ્ધ બેઠેલી યુવતી કે દમ્પતી.

શારૂલ વિદિગિત.

એચિતો ચમદાર યાપ જ્યમ એ આદાસમાં વીજનો,
કે એવો પણ દારમો યુવતીને આધાત ઉરે થયો;
અંજે અંગ દીર્ઘાં યથાં ભયયત્રી કમ્પી. રહ્યો ગાત્ર સાં,
આખો દાટી રહી અને શરીર એ, ભીંજાયું પ્રવેદથી.

અનુક્રુપ.

અંતરે દેવીને પ્રાર્થો નાથ રક્ષણ કાજ તે,
હૃદય પેઈ ધારીને સ્વરથ થી પલ એકમાં.

વૈતાળીય.

ધસી આગળ સર્પ આવતો, મુસવાટા કરતો બિદામજો;
રમણી હૃદયે ડરી અતિ, પતિમાવત્ર ચાઇ સ્તબ્ધ બેઠીતી.
ચડવાજ પલંગ ઉપરે, અતિભિધ્યાત્રમ સર્પ કે કરે;
લીધ-ચક્રર બે પમંગને, ચડવાનો કંઈ માર્ગ નો મળે.
જવ નિધુજ યાપ સર્પ એ, ધુમવાતો અતિ ક્રોધથી ફરે;

	ભયભીત ધર્મ અંતરે, યુવતી દેવીની પ્રાર્થના કરે.	૧૪
	ફરી એક પળએ ઉપરે, ચન્દ્રાને કંઈ યાન એ કરે;	
	દીકું ત્યાં ભરી મૂક્યું એ હતું, યુવતીએ ફક્ત પાન દુધનું.	૧૬
પસંતનિલકા.	- આવી સુવાસ મીઠી દુધની સપને એ,	
	પાઠા વળા તુરંત કુંભની પાસ આવે;	
	આતુર દષ્ટિ કરી જોઈ ધડીક ધોળે,	
	ધીમે ધીમે રાત્ર કરે પછી એ પીવાનું.	૨૦
મ-દાહા-તા.	ધીમે શામે ચપળ રમણી ઉપર પર્વકથી ને,	
	ધીમા ધીમા હગ ભરતી હૈં આની એ કુંભ માસે;	
	પીતો પીતો સરખ ઉતરે કુંભની માંડ જેમો.	
	બાધી દે છે અપસ કરથી કુંભનું મુખ તુર્ત.	૨૧
અનુક્રૂપ.	હવે દે પૈયં ધારીને ચૂમે ને પતિનું મુખ,	
	પતિ મુખે રહે ખીની હાસ્ય નિશા તણ મીઠું.	૨૨
	વિતાવી રાત્રી એ આખી દેવીની પ્રાર્થના મઠી,	
	પતિ પ્રેમ યત્ર એનું રથું એ ઉર ઉજળા.	૨૩
"અનુજ"	જગતા સ્વર્ણા-દ્વાણો પ્રસારે વિશ્વ ઉપર,	
	અનેશ તેજનાં પુંજ હર્ષ એ ધુવતી ઉર.	૨૪

શુદ્ધ પ્રેમ.*

લેખક:—રા. રા. માતીલાલ બાવાલાલ પુરોહિત.

પ્રણય કેરા સરલ માર્ગે, કદિ અવરોધ નવ આવે,
પવિત્ર પ્રેમની નિર્લોપિત, કનિના વિક્રિયા પામે,
સમિત કેવી ગતિ વર આ પ્રણય શુ નિલ પનથામે !
તરંગો વારીના પેડે, પ્રેતિ પગ પ્રીતિ બદલાશે ?
તરલતા પ્રેમથી નાને, હૃદયમા સ્થિરતા યાગે,
વિપતિ સંપત્તિ હંદો, સદા સરખાં પ્રણય પાશે.
"સચ્ચાન્ધિમા ભ્રમણુ કરની, તરી માટે પ્રણય દીપ છે;
હૃદયની વધરી માટે, પ્રણયની પુષ્ટિ માધન એ."
પ્રણયનો નાથ કરામાં, સમયની શક્તિ ના ચાલે,
પ્રતિષ્ઠા-પ્રેમની આદો ! જગદર્થ છે સદુ રથાને
"નિરમતા પ્રણય આ જગમાં પ્રણયનો અંત નહિ આવે,
પરંતુ અર્ગમાં જાતા, પ્રણય ધુત જોર કે જગે."
પ્રણયની રીતિ છે ન્યારી, પ્રણયની નીતિ છે ન્યારી,
પ્રણયનું સંલક્ષ્ય જોવા, જાનોને પ્રેમ પૂજારી !

* આંગ્રેજ કવિ Shakespeare કૃત "Love alters not when its alteration finds" એસોનેટનું આ ન્દાનું કાવ્ય લાપાંતર છે.

કર્મક્ષેત્ર. ચારિત્ર અને ઉદ્યોગ.

સ્વર્ગસ્થ કાંચનક્ષાલ વાસુદેવ મહેતા.

તેમનું જીવન અને ચર્ચા.

લેખક — શ્રી રા. રા. ચરિત્ર-ગદ્ય ગોવિન્દલાલ મહેતા, એમ. એ.

Full many a flower of purest ray serene
Deep and unfathomable oases of ocean bear,
Full many a flower is born to blush unseen
And waste its sweetness on the desert air

—Thomas Gray,

[મહાસાગરની ઉડી અને અગાધ ખાઇઓમાં ફેટનાં તેજસ્વી અને વિશુદ્ધ રત્નોત્તમો લગાર લાગ્યો રહે છે. ધર્યાંએ પુષ્પો વિશ્વસતા વિશ્વતામાજ વિનાઈ જતા સાચા જન્મે છે અને તેમનું રંગ માધુર્ય રંગુની હવામાં નિરર્થ ફોગાઈ જાય છે]

નિતર્ગાદારામે તદ્દુલ્લખ્યમારોપસુક્રતો ।
કૃતીમાલાકારો મહુલમપિ દુઃખાપિ નિદવે ॥
ઈદં કો જાનીતે યદયમિદં કોગાન્વરગતા ।
જગજ્જાલંન્તર્તા હુમ્ભમભરસૌરમ્ભરિતમ્ ॥

—જગન્નાથ પંડિત.

[ઉપનનમા જીવતા સમુદ્યને રાખવામાં કુશળ એવા કોઈ દક્ષ માણસો સદાજ સ્વભાવે બહુન વૃક્ષ કોઈ અપરિચિત સ્થળે લાડી દીધુ. પણ તે કોણ ન હોય શકે કે આ અડી એક ખૂણામાં પડેનું બેઠેલ દક્ષ તેનાં પુત્રાની સુવાસ વડે જાખા જગતને મધમધારી મૂકશે]

ખીરતી ગુલામ ઝગી અને જીજ્ઞાસી જગતી નદરખામાં સોરમ અને તેજનાં પરિપૂર્ણ તત્ત્વો નયોંડેતાં છતાંજે તે મગીન ખીરવુ અને અદ્રુત ઉગવુ આત્માદા અને મનોદારી હોય છે. સુગંધી અને પ્રગટના રસમર્મને આ ન પા ૥ મા પુષ્પ તેની ઉલ્લેટતાના નેટલો-જ પ્રગેઠ થાય છે. જીવનનાં રસને પગ મારી આરાજ હોય છે. પૂર્ણતાએ પહોંતેનાં જીવનમાં અને વિશ્વતા જીવનમાં અભ્યાસીને તો એક મરજોજ રસ અને આનંદ

પડે છે. આલું એક જીવન-પુખ્ત ખીલતા ખીલતામાં ખરી ગયું. અને તેની તેના સ્વસ્થ પ્રમાણમાં સૌરભ પ્રસરાવું ગયું. સર્વને તે જીવનમાં એક સરખો રસ પડશે એમ કહેવું તે મિથ્યા પ્રભાવ છે. પરંતુ જેટલા અંશોમાં તે જીવન જનપ્રિયતા અને સાર્વજનિકતાને 'પામ્યું' હતું તે પ્રમાણમાં તત્સમજી બે સખ્તે લખવા—ઉચ્ચારવા તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની નિરર્થકતા કે ઉદ્ધિતની અતિશયતા તો નથીજ. જે જીવનની અતિ પ્રસિદ્ધિ હોય તે જીવનનીજ કયા કહેવી જોઈએ એવો પ્રતિજ્ઞક લોહાચાર સર્વદા પળાયજ નહિ. તેથી ઉલટું જે જીવનની સ્વસ્થ પ્રસિદ્ધિ હોય તેની સર્વાંશે પ્રસિદ્ધિ કરવી—અન્યજ જગતને સાચી વાતની જાણ કરવી—સુવર્ણ ઉપરનો મેષ દાદી વિશુદ્ધ સ્વરૂપે ખતાવવું—રત્ન ઉપરની પહેલો હાડી કરી ખતાવવી—પુખ્ત ઉપરની રજ ખંજેરી તેવું કુદરતી સૌંદર્ય જણાવવું—તેમાંજ તે જીવન પ્રજાંધની સાર્થકતા છે.

સુન્દરી સુળેખ વીસમીસદી, આદિ ગુજરાતમાં ઘિટ માસિકના વાંચકોને સુધનો પ્રદાન ખતાવવો, અને રા. મલયાનિલનું ઝોળખાણ કરાવવું સરખુંજ છે. તેમની હમણી હમણી તે માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થએલી વાર્તાઓથી તેઓ સુપરિચિત છે. રા. મલયાનિલ એટલે કાંચન-લાલ વાસુદેવ મહેતા તેઓ અમદાવાદના સારોદરા નાગર બ્રાહ્મણ હતા. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૪૮ ના અષાઢ સુદ એકમને દિવસે એટલે અંગ્રેજી તા. ૨૬ જુન ૧૮૯૨ માં રા. રા. વાસુદેવ ગુણવંતરાય મહેતાના કુલીન કુટુંબમાં થયો હતો. પાંચ વર્ષ સુધી મામુસાળામાં આંક વગેરેનો અભ્યાસ કર્યા પછી તેમને પ્રાથમિક ઝેળવણી માટે મુની-સીપથ શાળામાં પ્રવેશમાં આવ્યા હતા. ત્યાં તેમણે તેમની સારી માલ શક્તિ અને સ્મરણ શક્તિ વડે ક્રમવાર શોળર્વ સુધીમાં સાતધોરણ પૂર્ણ કર્યા હતા. અને 'સુળેખ'ને વર્ષે એટલે સને ૧૯૦૮ માં મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષા પસાર કરી હતી. આ વખતે તેમના જીવનમાં લવિધ્યમાં ખીલવાના બે શુભો આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેમની સંગીત પ્રિયતા અને ડોહંગના વિષયમાં નિપુણતા જે પાછળથી સંગીત અને ચિત્રકળા પ્રત્યેની અભિરુચિમાં પરિણીત થયાં હતાં તેના અંકુરો અત્યારથી પુટવા લાગ્યા હતા.

૧૯૦૮ ની સાલમાં મેટ્રીકની પરિક્ષા પાસ કરી તે તથા તેમના કાકાના દીકરા રા. શ્રીમુખરાવ લક્ષ્મીલાલ મહેતા જેઓ આખ. સી. એસ થએલા છે તે જાનેએ થોડેજ જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. આ જીવનના લેખકને પણ તેજ સાલમાં તેમના સદાખ્યાપી થવાનો પ્રસંગ આવવાથી સંબંધ સંબંધમાં વિશેષ દ્વંદ્વ થયો. તેમણે ૧૯૦૯ માં પ્રીમીયસ, ૧૯૧૦ માં હન્ટરશીપેર અને ૧૯૧૨ માં બી. એ. ની પરિક્ષા એક-૩ કલાસમાં આવી પાસ કરી. તેમના સંબંધમાં પ્રમંગે એક બાબત મુખ્યત્વે કરીને નોંધવા જેવી છે. તેમનામાં કોનેજ જીવનના પ્રારંભમાંજ સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ જન્મીત થઈ હતી. કવિતાનાં વિલાસો ધીમે ધીમે સમજવા લાગ્યા હતા. પણ સાહિત્ય વિલાસો સાથે તેમને વિજ્ઞાન પ્રત્યે પણ પ્રીતિ હતી. તેથી તેમણે સાહિત્યનો શોખ દોવા જનવિ બી. એ. ના વર્ગમાં વિજ્ઞાનના વિષયને પર્મદગી આપી અને તેમાં સારી રીતે નિપુણ થઈ-ઉત્તીર્ણ થયા.

તેમનું લગ્ન સંવત ૧૯૧૮ ના વૈશાખ સુદ ૪ ને રવિવારે એટલે તા. ૨૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૨ ના દિવસે થયું હતું. લગ્ન થયું અને કવિતામાં માયું કે—

પેલો પુષ્પેષુ માલી બન્યો

વેનો વેલી માથે કવચ કયો

નેડાયા હો અને એકરૂપ—અભિન

ને વિષ્ણુદા દત્તા

તેમના લગ્ન પછી દુક સમયમાં તેમની માતાનું અવાસાન થયું. તેના આઘાત તેમના કામળ હૃદય ઉપર ધણો લાગ્યો હતો.

સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના વિષયો પ્રત્યે તેમની અભિરુચિ હતી જતણે તેમણે ૧૯૧૩ ની સાલમાં કામદાનો અભ્યાસ આરંભ્યો એલ એલ બી. થઈને પણ તેમની ઇચ્છા કાંઈ વધીયાત કરવાની નહતી તેમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કોઈ પણ જાતના ઉદ્યોગમાં પડવાનો હતો તેમણે એન એન બી ની પહેલી પરિક્ષા ૧૯૧૩ માં પાસ કરી પણ હજી વિજ્ઞાન (Science) માં પારગત થવાના વિચારો શમી ગયા ન હતા તેમણે ૧૯૧૪ ની સાલમાં વિજ્ઞાનનો વિષય લઈ એમ એ ની પરીક્ષામાં એમવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેમાં ફટકાક અનિવાર્ય પ્રત્યવાયો આવવાથી તેમનો અન્ય પ્રિય વિષય જે સાહિત્યનો હતો તે લેવા વિચાર કર્યો અંગ્રેજી અને મરુત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાનો હોવાથી તેઓએ વેદા તના વિષય માં રૂ મુપ્રસિદ્ધ વે. શા સર્જન શાસ્ત્રીજી રામકૃષ્ણ તથા રા રા નર્મદા-શકર મહેતાની સાહાય લેવા માંડી. આમ એક તરફથી અંગ્રેજી સાહિત્ય અને સંસ્કૃત શીતમુશીનો અભ્યાસ થતો હતો અને બીજી તરફથી તેઓ વિજ્ઞાનની નાની નાની અજન્-માયશો કરતા હતા અને ૧૯૧૪ ના ઓક્ટોબર માસમાં તેઓ એમ. એ ની પરીક્ષામાં બેઠા હતા પરંતુ પરિક્ષા આપવા મુબાઈ ગયા અને ત્યાં પ્રજ્ઞાન માતા પડી જવાથી તેઓ પરિક્ષા આપી ચક્રવા નહિ અને ઘુરતજ અમદાવાદ પાછું આવવું પડ્યું. આ વખતથીજ તેમના શરીરમાં કોઈક જાતના વ્યાધિએ પગલાં માડ્યાં શરૂ કર્યાં હતાં, ત્યાર પછી તેઓએ એમ એ નો અભ્યાસ માંડી વાળ્યો અને ૧૯૧૫ માં તેઓ બીજી એમ. એલ. બી ની પરીક્ષામાં પાસ થયા.

પરિક્ષા પાસ કર્યા પછી તેઓ અમદાવાદમાં (Match Factory) એચ ફેક્ટરીમાં સેક્રેટરી તરીકે કામ કરવા લાગ્યા અને દિવાસળી બનાવવા માટે વપરાતાં મીક્ષરમાં સુધારો વધારો કરી અર્થ ઓછો કરી જાત સુધારી આ વર્ષમાં તેઓ 'ગુજરાત સાહિત્ય સભા' ના સભાસદ થયા હતા અને ૧૯૧૬-૧૭ ની સાલમાં અમદાવાદની 'ગોખલે ઓસામની' ના સભાસદ થઈ "ગરીબ લોકોની ઉન્નતિ માટે પ્રયાસો" નો વિષય માથે લીધો હતો વળી તેમનાજ પ્રવાસથી તેમના બે ચાર મિત્રોમાં તેમણે સાહિત્યની ફળવણી અર્થે એક 'શારદા મેવડ સમીતિ' સ્થાપી હતી તેઓ પોતે સાહિત્યની સ્વતંત્ર રીતે બી-ભવણી કરતા હોવાથી આ સમીતિથી તેમને બહુ લાભ થયો નથી પરંતુ તેમના મિત્રો સમીતિ દ્વારા સારો લાભ પ્રાપ્ત થયો છે આમ એક તરફ જ્યારે તેઓ જીવન ગાળવાના પ્રયાસો કરતા હતા ત્યારે બીજી તરફથી તેમના શરીર

લેવાનો તેનો સદુપયોગ; આ બધા પાડો જીવન એ શી વસ્તુ છે, એના ઝોળખાણ સાથે ક્યાં પહોંચાતા હશે? ભારત વર્ષમાં! કે બમ છે?

પત્નીઓને ઉચ્ચત્તમ વિશેષણોથી વિભૂષિત કરનારા પતિયો! જીવનસખીને પૂછો, પાડારી કને ખનાવ છે? ગ્રાતિમંડળ ગમે છે? ગામની વસ્તી સાથે ગોઠે છે? આટલું જ કેમકે, (અફસોસ) દેશને તો વિરજળ ઝોળખે છે, તે ઝોળખે છે, તે પશ્ચિમના તેજમાં તથા પડો હોય છે, નહિ હોય તો વિદ્યાના નુરમાં અન્યને આજ્ઞા કરનારા છે-હશે એમ સાધુવદ્ય આદર્શ.

આટલી બધી ઉણપ શા સારું? પેલાકમાં, ધરણીમાં, સિરના સેંથામાં અને કંબા મુરમાં સપળા શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે: "યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે" અને "કરણેષુ દાસી" જેવાં સૂત્રોનો લ્હાવ, પતિયો! આટલા અને આ ટાટિના શિક્ષણ તમે તમારી પત્નીઓ દ્વારા લઈ શકો છો? કહેા, કે નિરાશાજ મળે છે, આમ જ "પરિહિં દેવો નારીણાં" નું સ્મરણ પત્નીઓમાં છે? ન હોય તેમાં ખામી કોની છે? પત્ની ક્ષીઓને વિદ્યાસહગમાં નહિ આણુવા દેતાં તેને નિરપ્રકાશી ઉલટે માર્ગે વાળનારી એટલે પતિયોની-નહિ કે પત્નીઓની, અથવા પત્નીઓનાં માતાપિતાની-નહિ કે પતિના પ્રારબ્ધની.

પ્રાણો પૂછે છે કે, "ગીતા-રામ" "રાધા-કૃષ્ણ" જેવાં યુગલ કેટલાંક છે? અરે એકલા નામનું અનુકરણ કરનારાં છે? ના; "મિસિસ" શબ્દ અચ્છો છે! અનુકરણ આટલું છે જ કે પહેલું માન દેવીને દેવું, પણ એ "દેવી" છે! માન દેનારા (પતિયો) દેવો છે-કહેશો?

પતિયો! જડ રૂઢી હોય તેની જડ ઉમેરી નાંખો, દહંગી લગ્નનો પડો ખસેડો, પત્ની પ્રત્યેની ઉતરતી પદ્ધતિની ધારણા હોય તેને તોડી નાંખો; અને તમારાં સંસારને આંગણે શમનાં મતના સાધિયા પૂરો, તે કામની યત્નવેદી આદરો, તેની ફેલાય તેટલે આપે અને હવે ક્યાંવા દો; કેમકે હદાય જગત તમારું હોય, પણ તમારી છે, તમે તેના છો, તમારે જગતને પણ પોતાનું કરવા સાથે જગતના ઝોટા અજવાળે પેલી યત્નવેદીમા હોમી દો; અને બેઠામાં બાણવાના મન્ત્રો આરંભો. મન્ત્રો નવા જૂના છે, જાના નથી, જણીતા છે, તે તે એજ કે પત્નીની લાગણીઓ દ્વારા લેતા દો, તો તેની સાથે તમે તમારા પુરુષાર્થના લાવ એમને બક્ષો જાવ. પત્નીનું પામતા દો, તો તમારી જીવિતે તેમનામાં પ્રેમ; પત્નીના સ્નેહનું પાન કરીને જ પાનારા તો સ્વાર્થી છે. સામું માન ન આપી, કેવળ સ્નેહ પામનારા પતિયો! પ્રેમ તમે ક્યાં સુધી ગળવાના દતા! એક-ગીમની દુક સિવાય કેવું જીવન રસિ તો પીમખોડી છે? રિસ્તુદોની વાતને દમણમાં જાવી જાવ, એમની સહિ તે ગૃહસ્થની તિમા કે પ્રિયા ની રિસ્તુદોના એટલાજ વિશ્વાસ લેવા ઘટે છે કે જેટલા એની ગૃહસ્થાઈને સંભારને અનુકરણ હોય; મજાના નિયમો અને પ્રજાના સત્યોની સંભારને-સમજાતા દેખા

અનુભવીઓ શું કહે છે? કહે છે કે જગતની સીમા શૂન્ય-અરે એમ નહિ, જગત કોને
ચાહે તો તે પેસાંતો વિસ્તારો સ્વગૃહ; અને ગૃહનો વિસ્તારો ગૃહિણી છે, પણ તે સારે જ
ન્યારે ગૃહિણીમાં તે પછું હોય. લલેને ગમે તેટલી ગ્લાનિ પામ્યા હો, હોને ગમગિન હો, અરે
સપળી દિશામાં ઘોર અન્ધારું કાં નથી પથરાયલું-પણ પત્નીનો પ્રગરવ, તેના હૃદયક્રામમાંથી
ઝરવાંના માર્ગરૂપ સિંમત કરતા મુખના થોડા અને મીઠા શબ્દો ને નયનનું મૈત્રિક કોણ
કહેશે કે નવું બળ નથી દેતું? પણ એ સૌ બદલે અસરોનું પરિણામ ગૃહિણી કે માતા
જ છે; નામની પત્ની નથી. એકન કહે છે એ સાચું છે કે—“ગૃહિણી” કે “માતા”
શબ્દોમાંજ ચમત્કૃતિ છે, એમાંજ ઉત્પત્તિ છે—” પણ અર્થનો અનર્થ ન થાય, અને તેનું
રહસ્ય પથાર્ય કળી શકાય તો જ.

મુંદરીને સુશીલ બનાવાય, પછી તેના અનુભવમાં આવ્યાં, તો પ્રખ્યાત નરેલી ટેમર-
ના પ્રદેશ પ્રમાણે પ્રતીતિ આવે કે પત્ની એ પ્રજા તરફથી હેલ્લી ને સર્વોન્નત મળેલી બાંધીસ છે.

માનો, કે પતિયો। તમે ધનુષ્ય છે ને તીર-તમારી પત્ની છેઃ બેચાક; ધનુષ્યને તીર-
નમાવશે તો પશુ તેની, સેવાસેજ. તેને જેચશે-તો પશુ તેને અધિન રહીને; ધનુષ્યને
તીર બેઠે એક બીજાથી અલિન છે, એક લેખકે, પવિત્ર પાત્રના નેહોડિ પતિ પ્રત્યે પત્ની-
ને એવા સખ્દો ઉચારાઆ છે કે, “ જ્ઞાતા ! અમે તો તમને બોલ બોલમાં જીતી લખએ
છીએ.” બાવાર્યનો અનર્થ ન થાય, તો ધનુષ્ય અને તીરની ઉપમાનો માયનો અરથાને
નથી, બોલ બોલમાં જીતનાર પત્ની પશુ પતિની રોહરાઈ છે, ને જીતે છે તે પશુ રોહમાજ.

એ પત્નીએને ઠારાણ કરી કેવળ પતિએ પ્રત્યે આદર શાન્ત, કહેવાનું કે પત્નીના દંકાયથી ઇશ્વરદત્ત શક્તિઓ રૂપ બીજને અનુકૂળ બોધણે વિકસિત કરવાનું, પતિયોએ પોતાના ભાગની વેચણીમાં સ્વીકાર્યું છે. અને જો માંગણી પ્રમાણે વિકાસ થાય-તો સિદ્ધાન્તી ગણ જ સારે તે પ્રકારની, માળાપે પોતાની પુત્રીને કે પતિયો પોતાની પત્નીએને તૈયાર કરે તો પત્નીના ભાગમાં વેચાયેલો અંશ-જે વિકસિત શક્તિઓના સદુપયોગ અને ભોગ પતિ-પુત્રાદિને દેવાનો છે-તે વગર માંગણીએ અર્થો-જન્ય એ સ્વાભાવિક છે. કેમકે ચારિત્ર નય મતિ જ્યેષ્ઠ માની માત્રે જ્યેષ્ઠાદિક્ષતી ભાવતા જણે એ તેમ જ્યેષ્ઠાદિક્ષતી જ્યેષ્ઠાદિક્ષતી માની આ પશુ પતિ પ્રત્યે એવીજ ભાવના ધરાવતી હોય છે કે પતિ અમારું પુણ્ય છે, છત્ર છે અને-સહોપમાં કહીએ તો-પ્રભુ છે; અને કહેશો ? આ ઉપમામાં શી વસ્તુનો સમાવેશ નથી થતો ?

સારે વાચનાર! આવો, આપણે ભાવનામાં ઉડી, પ્રશંસાની સાનિધ્ય પ્રાપ્તિએ કે ભારતવર્ષમાં લેખકોએ પુસ્તકોના પાનામાં ઉતારેલા સરસ્વતીચન્દ્ર ને કુમુદ, કે જ્યાં અને જ્યાં જ્યાં જ્યાંની ઝાંખી કરવાનો પ્રસંગ અમને સંભળા ફળ-ને મળે.

બાલકનું સ્વભાવિક અન્ન.

લેખક:—શ્રીચુત “મેવક.”

બાલકનાં અન્ન માટે સાધારણ નિયમ એવો ગણવો જોઈએ કે, બાળક આથી નવ મહિનાનું થાય ત્યાં સુધી તેનું સ્વભાવિક અન્ન જે દુધ તે સિવાય બીજું કંઈ પણ ખાવા જેવું જોઈએ નહીં. કારણ એ વય સુધી બાલકને દાંત આવતા નથી તેથી બાલકને જરા નુકસાનદાયક છે. બાલકને દુધ દબોચાં ગાયનું ગાયનું, અને તેમાં થોડુંક પાણી મેળવી ગાયનું, આપણા લોકોની એવી સમજ છે કે પાણીવાળું દુધ બાલકને હાનિકારક છે પરંતુ વસ્તુ સ્થિતિ એનાથી ઉલટી છે. પાણી મેળવ્યા વગરનું દુધ બાલકને ભારે પડે છે.—અસર ખરેખરે થતું નથી.

દુધમાં રોગના જંતુઓ હોવાનો સંભવ છે, તેથી દુધ દબોચા સારી રીતે ગરમ કરી જવું વિનાનું કરવું જોઈએ. વિષય જલર, કાલેશ, પીગેરે રોગો દુધ દ્વારા—પણ પાસેથી મનુષ્યમાં પ્રવેશ કરે છે. કેટલાક લોકો અસ્વચ્છતાથી દુધ કુદે છે, અને કેટલાક તો અસ્વચ્છ હાથે દુધ કાઢતા હોવાથી તે હાથના મેસના જંતુઓ દુધનાં વાણીમાં જાય છે અને તેથી તે દુધમાંના રોગો જંતુઓ જિન જિન રોગો જેવી રીતે ઉત્પન્ન કરે છે એ રહેજ રીતે સમજાય છે. કેટલાક બાલકોને જમાવેલું દુધ જોને કટો-સાફ ગિલક કહે છે તે સાર વાફ ગાયે છે. એક ખાવા ગરમ પાણીમાં એક બે ચમચા દુધ મેળવી તે પાછું દેવું. બાલકોને ગાયનું દુધ નીચે આપેલા કોષ્ટક પ્રમાણે વધના પ્રમાણમાં પાવું અને બાલકની પ્રકૃતિ પ્રમાણે ગોચર ફેરફાર કરવો પડે તો કરવો.

બાલકની વય.	કેટલા વખતને અંતરે અ.પવું.	દરેક વખતે કેટલું આપવું.
૧ લે મહિને	૨૫ કલાકે	૬૫ થી ૫ તોલા
૨ ને અને ૩ ને મહિને	૩ કલાકે	૭૫ થી ૧૦ તોલા.
૪ થી અને ૫ મો મહિને	૩ કલાકે	૧૨૫ તોલા.
૬ મહિને	૩ કલાકે	૧૫ તોલા
૭ મે મહિને	૩ કલાકે	૧૧૧ તોલા.
૮ મા થી ૧૦ મા મહિને	૩ કલાકે	૨૦ તોલા

છટ્ટાથી દસમા મહિના સુધી દુધનું પ્રમાણ દરેક મહિને સુમારે, ૨૫ તોલા વધારવામાં આવે છે. આઠ મહિનાનું બાલક નિરોગી હોય અને દાંત આવ્યા હોય તો દુધ સાથે થોડો જાત ડિવા રોટલી જેમ જેમ બાળકની ઉંમર વધતી જાય તે પ્રમાણમાં આપતાં. તો ૫૫ બાળકની વય ૨ વર્ષની થાય ત્યાં સુધી દુધ એ બાળકનું મુખ્ય અન્ન છે એ ખાસ મનમાં રાખવું.

જાપાની સમાજમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો.

(મગરી ઉપરથી)

અનુવાદક—“શ્રીયુત મણિધનપ્રસાદ ”

દરેક દેશને ઉન્નતિના સોપાન પ્રત્યે યદ્યપિ આવશ્યક માધનોમાં તે દેશના સ્ત્રી વર્ગની અમલાગે મથુના કરતી, એ ધર્મજન જરૂરનું છે કારણ કે મનુષ્યને ખરા મનુષ્ય તન્નુ વનજી લગાડવાની જવાબદારી મુખ્ય કરી સ્ત્રીઓ ઉપરજ હોય છે મનુષ્ય જન્મમાં આવ્યા પછી તેનામાં દેખાડેલી વર્તવાની લાલમા-હોમ અને પાવતા આવે ત્યારથી તે પોતાની પાસેના સહવાસના માણુમોનુ જ અનુકરણ કરના માંડે છે કાઈ પણ બાનકને બાલ્યાવસ્થામાં તેની માતા શિવાય વધારે નિકટનો મહત્તમ બીજ કોનો હોઈ શકે ?

સ્ત્રીઓ જે પ્રમાણથી વિનયતીન પણ જરા અભિમાની—પ્રેમાળ પણ જરા ગર્વિષ્ઠ કર્તવ્યદક્ષ, અને શુષ્કચારી હશે તે પ્રમાણેજ તેમનાથી ઉત્પત થનારી પ્રભ કાર્યદક્ષ નીપ જશે એટલાજ માટે સમાજમાં સ્ત્રીઓને પુરોની ગણાવતીનું અથવા તે કરતા પણ વધારે માન હોય એ ચોખ્ખું છે પરંતુ આપણા ભારત વર્ષમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો બહુ ઉચો હતો તે સ્ત્રીઓને ઉદ્દેશીને કાળેના “ દેવી ” “ સતી ” આદિ ગાંધ પ્રયોગો ઉપરથી સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે

જાપાની સમાજમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો કેવો છે ? તેની રામજુત અને તેઓના સમાજની જાણવા ભ્રમ થોડી માહિતી નીચે પ્રમાણે છે

દરેક સમાજમાં બાલકના જન્મનો મહોત્સવ એ જે પ્રમાણે માતાપિતાનું મન લેકોને મુખકર હોય છે, તેજ પ્રમાણે જાપાની સમાજમાંના માતાપિતાને પણ પોતાના નવિન જન્મ પામેલા બાલકના મુખદર્શનથી અસન્ત આનંદ થાય છે બાનક જન્મ પામતાની સાથે એક વધામણીઆદ્રારા એ પુરુષાની મર્ત મળા સમગ્ર-પ્રીતિ-મિત્ર મહાજ-આડોલી નપાડેલી સર્વને આ શુભ મમાચારની વધામણી મોકલવામાં આવે છે વધામણી માલ જીને જેમ અને તેમ ઉતાવળથી તગામ મનુષ્યો પોતપોતાની ચોખ્ખતા પ્રમાણે નજ ગણા (બેટ) તથ તે બાનકને ઘેર લેવા જાય છે અને તેના માતાપિતાને થયેલા આનંદમાં ભાગ લે છે જુની જુડી જાતના રમ ડાઓ, સુતર અને રેગમનાં કપડાઓ વગેરે મીઠા બાલકને માટે તથ જવાનો-જે આપનારો જાપાની સમાજમાં પરિપાક છે—રિવાજ છે બાલક જન્મ્યા પછી સાતમે દિવસે તેનું નામ પાડનામાં આવે છે બાનકનું નામ પાડવાનું કામ તેના પિતાનું જ હોય છે તે દિવસે ટહેરા જોગ એવો વિશેષ મહોત્સવ થતો નથી. આ દિવસ શુભ સમજીને મગનમુખ્ય બાત “ બાનવેવડા ” * મીઠીને સ્વર્ગને જોઈને છે ઘણું કરીને બાનકનું નામ હીમ-કમળ-નદિ કુવ વગેરે કુદરતમાના સુંદર પદાર્થોનું નામ પાડનામાં આવે છે અને દલકા વર્ગમાંના લોકોમાં બાનકનાં નામ આપણે આપીએ છીએ તેવાજ “ દયરા પુત્રો, ઘેનો, ગાંડો, નાથો, મળીઓ વગેરે એવાજ પ્રખરના હોય છે

જપાની છોકરા—છોકરી એ બન્નેનો પોશાક બાલ્યવસ્થાથીજ બિન્ન હોય છે. બાલ્યવસ્થામાં બાલકોનો પોશાક લાવ અથવા પીગારંગનો હોય છે, પરંતુ પછી તરતજ બાલકના પોશાકનો રંગ બદલે છે. છોકરાના પોશાકનો રંગ ઘણા ભાગે આથમાની, શીઝો લીલો અથવા ઝાખો પીગો હોય છે. બાળાઓના પોશાકનો રંગ લાલ મુખ્ય હોય છે. આ સિવાય બાળાઓના પોશાકનાં કપડાં ચમકતાં અને કિમ્મતી હોય છે. જપાનમાં બાલ્યવસ્થામાં પણ પહેરવેશ ઉપરથી છોકરા કે છોકરી તરત ઓળખી શકાય છે.

જપાની મમાનના ઓઝોએ હંમેશાં ઠરાવેલા આશનેજ બેસવું જોઈએ, આની રૂઠી હોવાથી બાલ્યવસ્થાથીજ બાલકોને અને ઘણે ભાગે બાલિકાઓને પગવાળી (ટુંટીયાવાળી) બેસવાની આદત રખાવવામાં આવે છે. બાળકોને ખુરશી ઉપર કે તકીયાને અડેલી બેસવાની દરકત નથી પરંતુ જપાની ઓઝોએ દીવજીવાળીને આસન માંડી બેસવુંજ પડે છે. જપાની બાલકોને આલતાં ચીખવાની રીત બહુ મજેદાર છે. બાલક લગભગ માલવા ભાગે એટલે તેના પગમાં મોળ જોડું આંગળાં વગરના જોડા પહેરાવી તેને દિવાનખાનામાં રમતો મૂકી દે છે. આ દિવાનખાનામાં સુંવાળી ગાદીઓ નાંખેલી હોય છે. તે દિવાનખાનામાં ખુરશીઓ ટેબલ કે બીજા કોઈ પણ સામાન હોતો નથી, ફક્ત સાદા જાડીન ઉપર સુંવાળી શેત્રંજીઓ—ગાશીયા—ગાદીઓ પાયરવામાં આવેલી હોય છે. બાલક ઉતાવળો ચાલતાં પડી જાય તો તેને વાગવાની કે બીજી કંઈ પણ ઇજા થવાનો ભય હોતો નથી. બાલકને ચાલતાં આવડવાની સાથેજ તેના પગમાં “જેટા” નામક જપાની ચપલ પહેરાવવામાં આવે છે. બે ત્રણ વરસની ઉંમરનાં બાલકો ‘જેટા’ પહેરી આમતેમ દોડવા લાગ્યાં એટલે જાણી કે તે પડે છેજ એવો બીજાને લાલ યવા મડે છે.

જપાની કુટુંબ પદ્ધતિમાં બાલ્યવસ્થાનો સમય બાલિકાને માટે બહુજ સુખનો હોય છે. તેઓના માતાપિતા અને મોટાભાઈ ભા-કુઓને તે બહુજ પ્રિય હોઈ તે તેઓની રમતની પ્રિય વસ્તુ ઘણેલી હોય છે. જપાની પદ્ધતિ પ્રમાણે માતાપિતા સિવાય બીજાઓને તેના દર-જાને ચોખ્ખો એવા બહુમાનમુલક વિશેષજી મિલકતો બોલાવી શકાયજ નહિ. નોંધ લોકોને કુટુંબમાંની મોટી છોકરી સાથે ચંબાપણ કરનાં તેને “આ જુઓ રામાચાઈ” “આ” એવી રીતે “કોઈક વસ્તુ” પડે છે, “પરંતુ તે જે માતા બાળકોમાંથી હોય તે માતાને” અને બીજાં બાઈ ભા-કુ તેના રાખવામાં આવેલા નામની પહેલાં બહુમાનાર્થક “ઓ” “હ” અને આગળ “મોટીબહેન” એ અર્થવાળો “માન” ચબ્દ ચોળે છે.

જપાનની નિયતિમાં છોકરા ને છોકરીઓ સાથે સાથે એકજ વર્ગમાં બસવા જાય છે, તેઓની વાંચવાની ચોપડીઓ તથા લખવાની લીપી આપણા ઠરાતો જુદી છે.

તેઓ કલમથી લખતા નથી પરંતુ પીછીથી લખે છે ? શરૂઆતમાં બાળક જોમ એકઠો ધુટે છે તેમ તેઓ પણ પીછીથી ચિત્રે છે. જો આપણે કોઈ જપાની બાળકને લખતો જોઈએ તો એકદમ હસવું આવ્યા વગર રહે નહિં.

તેઓ આપણી મારફત ગળી જાણુએથી ન લખતાં જગણો જાણુએથી લખવાનું શરૂ કરે તે / મરુકામાંનો પરથીવન લખે છે તેમ) લખાણમાં ચબ્દો એકએકની નીચે

છાકરીઓને પતંગ ચડાવી તેના પેચ લગાવવાનો બહુજ શોખ હોય છે. છાકરી-ઓને દીગલી દીગલીની રમત બહુજ પ્રિય હોય છે. જાપાનમાં દીગલી દીગલીની ઉત્ત-રુપિણે એક દિવસ (Feast of dolls) મુકરર થયો છે. તે દિવસે છાકરીઓ પોત પોતાની દીગલીઓને પૂર દાઢામાંથી લુગડાં લતા—ધરણીગાંઠાથી શણગારી પોત પોતાનાં સગાં વહાલાંઓને દેખાડે છે અને આનંદથી રમે છે. ઘણી ખરી દીગલીઓ એટલી બધી જુની હોય છે કે વડીલો પારજીત મિથક્ત માફક માતા પોતાની છાકરીને તે દીગલી આપે છે. અને તેની રીતે તે પોતાની છાકરીને આપે છે. આની રીતે ચાલુ છે. કેટલીક તો બસો વર્ષની જુની ધરડી ધમોની દીગલી હોય છે. તે દીગલીઓને પ્રાણુ સમાન સારી રીતે કાળજીથી રાખે છે. જેમ દીગલી વધારે જુની તેમ તે કુટુંબની ખ્યાતિ વધે છે.

ખાસ્વાવરધામાંથી કૌભાયાવરધામાં પ્રવેશ થતાં સુધી જાપાની બાલિકા કુટુંબના તમામ માણસોની પ્રીતિમાજ વધે છે. તે કુટુંબમાંના સર્વ મનુષ્યોના પ્રેમને પાત્ર ધમોથી હોય છે, એ ખરૂં પરન્તુ તેજ સમયે ઉત્તરને અનુરૂપ એની જવાબદારીનું જ્ઞાન અને આવશ્યક બાબતોનું શિક્ષણ પણ તેને મેળવી લેવું પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ કૌભાયા વરધાથી માટીને પ્રાપ્ત થનારા આવશ્યક કુટુંબીક કર્તવ્યોની પણ માહિતી જાણી લઇને તેને પાળવી પડે છે.

ગૃહિણી-ને-જનની એ બન્ને પદવીઓને જરૂરી એવી સર્વ રીતીઓ રૂઢી પ્રમાણે તેને આજ સમયમાં શીખવી પડે છે, તેમાંજ આધુનીક પદ્ધતિ પ્રમાણે જાપાની કુમારિકાને આજ સમયમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ સપાદન કરી લેવું પડે છે. માતાપિતાને ત્યાં અવરનવર આવનારા મેમાનોની સરભરા કરવી, કુટુંબમાંનાં ધરકર્મો આજ વખતમાં તેણે પોતે શીખી લઇ ઉપાડી લેવા પડે છે. દરરોજ સવારે બીજાનું (પયારી) ઉપાડી બીતમાંના કપડાંમાંજ વ્યવસ્થિતપણે અન્ય સ્થળે મૂકવાં, મજ્જદાની છોડી નાંખવી સવારના નારતો પહેલાં સર્વ ચોરડાઓ ઝાડી છુડી સાફસફ કરવા વગેરે ધર કામકાજ જાપાની બાલિકાને અવશ્ય કરવા પડે છે એટલુંજ નહિ પણ સવારનો નારતો તૈયાર કરી-સર્વ નારતો કરી રહ્યા પછી વામણ ઉટકી-કામથી પરવારી રહ્યા પછી જાપાની બાલિકાઓને જાગરમાં જઈ કે ધરોધર માંયા ઉપર ટોપલીઓ લઇ ફેરીઓ પાસેથી બાજીપાલો [શાક] અને બીજા ધર કામકાજમાં જોડાતી અન્ય વસ્તુઓ જાતે લાવવી પડે છે આ સિવાય શીવજી કામ અભ્યાસ અગર ગૃહિણીને જરૂરના કામકાજમાં રહે છે. જાપાની સ્ત્રીઓનો ઘણો વખત શોવણ કામમાં જતપ છે. આ સિવાય દર વખતે ધોળીને કપડાં દેતાં તેના જુદા જુદા ભાગો છુદા ફેરી દેવાની અને ધોયા પછી તે ફરી એકત્ર ગીવવાની જાપાની લોકોની ચમત્કારીક રીત છે આ રીતે જ્યાં સુધી કપડા કાઠી દુકાડે દુકાડા ધઈ જાય ત્યાં સુધી ચાલુ હોય છે-રહે છે.

જાપાની બાલિકાને કૌભાયાવરધા પ્રાપ્ત થયા પછી તેને તેનું બારી ઉજાગવલ અને સુખમય આયુષ્યનો માર્ગ સ્પષ્ટપણે દેખાવા લાગે છે, પરન્તુ જો કે આ માર્ગ ઉજાગ-વન અને સુખદાયક બાસે છે, પણ આ માર્ગને પરપરાથી ચાલી આવેલી રીત રિવાજોનું સંજ્ઞા જાહેન હોવાથી તે માર્ગે પોતાના સ્વતંત્રપણે-મરજી મુજબ વર્તન કરવું અસ-

કય છે, નાનપણથી મોટપણ સુધી પુરોની મસાયથી જ તે માર્ગ સુશભ - થાય છે એવી એને દેખતા આજ વખતે થાય છે.

જાપાની બાલિકા ઉમર લાવક ચપા પછી તેઓમાં જોવા પ્રમાણમાં આનંદી સ્વભાવ, આત્મક્રિત, ચતોષ્વૃત્તિ, સ્વચ્છતા અને સાદસુદ, ટાપડીપં અને ચતુરાન વગેરે ગુણો વધે છે—આવે છે તેટલાજ પ્રમાણમાં કુટુંબની અંદર તેઓને દરજ્જે પણ વધે છે—માન સન્માન વધે છે.

ખેડૂત વર્ગની બાલિકાઓને ખેતરનાં અને હવે વર્ગની બાલિકાને ઘરના કામો કરવા પડે છે. તેઓને સ્વતંત્રપણે કાષપણ ધધો કરવાની છૂટ નથી. તેઓને હોશ પિતા-પતિ—અને પુત્રના આધાર ઉપર રહેવું પડે છે. જાપાની સ્ત્રીનું અત્યુચ્ચ સુખ શુદ્ધિ માન વધારવા કરતાં આત્મમંથનન છે, અને તે જ શીખવવામાં આવે છે. કારણ કે પુરો કરતાં સ્ત્રીઓને આત્મમંથનની વધારે જરૂર છે એવી જાપાની સમાજની રીતી-સમાજ છે. માન્યતા છે. જાપાની સ્ત્રીઓને ગમે તેટલો ત્રાસ ધાયઅથવા ગમે તેવી દુઃખદ રિયતિ પ્રાપ્ત થાય તો પણ પોતાના ઉપર પડેલા દુઃખ-શોક—મતાપ ઈત્યાદિ દુર્દમનીય મનોવિકાર-મનમાજ સમાજી-મહાર ના દેખાય એવી ખાસ સંલાપ ગણવી પડે છે. એટલુંજ નહિ પણ તેઓને ભયંદર મંદિર મમયે પણ નાણુટકે પ્રમત્રમુખ રાખવુંજ પડે છે.

જાપાની બાલિકાને આત્મસંયમનનો પાક નાનપણથીજ શીખવવામાં આવે છે. તેઓના નૈતિક શિક્ષણમાં આજ મહત્વનો ભાગ હોવાથી કુટુંબમાંના મર્દ વડિલ માણુ-નો નાની બાલિકાના મન ઉપર સાવધાન પ્રત્યક્ષ દરે છે. બીજાઓની સાથે નકામો વાદ વિવાદ દરવાને જાહેર પોતાનો પગલ્ય (નમતું બોલવું) ક્યુન કરવો, તથા પોતાના વર્તનથી અથવા મંજાપણથી બીજાઓને કંટાળો ન આવે તેમ અને તેથી તેઓને આનંદ મળે એવું વર્તન ગણવું એજ “ જાપાની સસ્તા ” ની મુખ્ય પ્રથા છે. જાપાની સ્ત્રીઓમાં એવી માન્યતા છે કે પોતાની છાંદગી સુખમાં ગાળવોજ હોય તો તેણે લોકોને પ્રેમ અને તેમની સાદના મેળવવી જોઈએ, અને તેનામાં ઉપર કહેલા ગુણો અવશ્ય હોવાજ જોઈએ.

જાપાની સ્ત્રીઓને જે શિક્ષણ મળે છે તે ઉપર દરેક ગુણને પોષક હોય છે. બાલિકાઓથી તે ઝેદ સ્ત્રીઓમાં તેઓના મોટક પત્ત મૈદ-કરેલ વર્તનમાં તે શિક્ષણનું ઉત્તમ પરિણામ સ્પષ્ટ જણાય છે. જાપાની સ્ત્રીઓમાં હાકરવાદ અને ધાત્રિય દરવાનો સ્વભાવ નેવામાં આવતો નથી, અમેાગ સગમાળપણું હોતુ નથી. દુનિવાદારીનું જ્ઞાન ઓછું હોય તોપણ શુદ્ધિગત-તથા દાર્શનિકાચલપણું ઓછું હોતું નથી. બાલિકા જોયો નિષ્પાક્ષ સ્વભાવ અને પ્રેમ સ્ત્રીના સમાસિક, અવધારતા વખામાં કુળજ મોટમની સાથે અવજન-કરેલપણું એ જાનેતો. અગિય કહેતો તેમ છે.

સુદૃઢ-મુન્દર રહેણી કહેણી પ્રાપ્ત થોતી નથી. વર્તમાન જાપાન શિક્ષણમાં દિન પ્રતિદિન આગળ તે આગળ વધતું જાય છે. ઘણીક જાપાની કુમારિકાઓ રકુવ-કોતેજમાં શિક્ષણ લે છે. નીચ વર્ગની જાપાની માલિકાઓને ખેતરનાં તથા ઘરનાં કામકાજ કરવા પડે છે. તેઓ પ્રાથમિક વખત નવરાં બેઠતાં જ નથી-તેઓને કામકાજમાંની નવરાસ ગાળી જ નથી, કપડાં ધોવાં-સુકવડાં-સુકાઈ રવા પડી ઘડી કરવાનું અને ઘડી કરી-ધીવડાનું કામ તેઓને જ કરવાનું હોય છે. આ સિવાય તેઓને જ દરરોજ રસોઈની જવાબદારી હોય છે.

ઉચ્ચ વર્ગની જાપાની સ્ત્રીને રસોઈ કરવાની માહિતી અતિથય જરૂરની હોય છે. પદ્ધતિસર-નિયમસર-રીત રીવાજ પ્રમાણે ભાત રાંધી તૈયાર કરવો એ જાપાની લોકિકામાં એક હુનર યજ પડ્યો છે. લગ્ન કરી-સસાર-ચર્યા બોડાતાં પહેલાં જુદાં જુદાં પ્રકારની જાપાની ઘાળ-ડાં-નરમશાક વગેરે તેમજ બેસતા વર્ષના દિવસે અથવા જુદા જુદા વાર તહેવારે-સુભ પ્રસંગે મિત્ર મંડળ, સગવલણાં, અને આડોશી પાડોશી તરફ મોકલવા માટે ખાસ "મોચી" નામનો ભાત (જીરૂ મીઠા ભાતને મળેલો) કરવાની આચન ઇત્યાદિ પાકાશાસ્ત્રની પૂર્ણ માહિતી પ્રત્યેક જાપાની બાલિકાઓને ઘણી સારી રીતે સીખવી પડે છે.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી વાચકોને માનવ પડશે કે જાપાની બાલિકાઓને તેમના નાનપણથી જ અનેક ગૃહ સંબંધી કામકાજ કરવા પડે છે, અને ખીન પ્રુષ્ઠ કામેની જવાબદારી સંભવી પડે છે. આ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે કૌમાર્યવર્યામાં તેઓને સુખ ભોગવવાનું બીજકુલ સાધન નથી અન્ય મુધરેલા દેશો પ્રમાણે જાપાનમાં પણ નાટક શિતેમેટોગ્રાફ, વગેરે મોન્શો ખતા સાધનો ઘણાં છે અને તેઓને જોવાને માટે સામાજિક પ્રતિબંધ નથી. તેઓની આ મટે કુષી પ્રવામાં આવતી નથી જાપાનમાં દેટનાક નાટકો દિવસે થાય છે, અને સ્વતંત્ર રીતે પ્રોડમ [Box] માં બોલી જોરામાં તેઓને દરરોજ પડતી નથી.

જાપાની નાટકો ઉપર બાલિકાઓના શિક્ષણને મુખ્ય આધાર રહેલો છે, એટલું જ નહિ પણ પ્રાચીન જાપાની નીર પુરુષોના પરાક્રમો-પ્રેમ-ભક્તિ-આચાર વિચાર ઇત્યાદિ વિષયો તરફ યુગ્મ જુદાં ઉત્પન્ન થવાની મદત્ત કામગીરી-પ્રભાવની સચોટ છાપ નાટકો જ બનને છે-પાડે છે, એમ કહેવું અતિચયોક્તિ નથી નાટકો જોવાથી જ જાપાની બાલિકાની મનોરસિત બદલાઈ-મુધરી જાય છે, નમ્ર સ્વભાવવાળી પ્રેમાળ અને આનંદી બને છે. તેઓના મનમાં પ્રાચીનકાળનાં જાપાની વીરોની દિવ્ય, પ્રેમાળ, સત્યનિષ્ઠા, આશી અને કુશળ સંન્યક્તા કોશલ્યનો સચાર યાવ છે. જાપાની સ્ત્રી દેરી હોતી જોઈએ, તેના ઉદ્દેશ શો હોયો જોઈએ અને પોતાના માત્રાપ, મર્ગ વહાવા મિત્રમંડળ ન્યાતિના ભક્તિના પ્રત્યે શો ની દરજ્જે છે ઇત્યાદિ વિષયોનું જ્ઞાન નાટકની રમણુમિ-ઉપરથી જ-નાટકો જ તેઓના કુમળા ગાન ઉપર સચોટ છાપ પાડે છે, અને પોતાના પુર્વજોએ મહાનપદ ભોગવવા-પામવા જે જે પ્રયત્નો કર્યા હતા તે તે પ્રયત્નો પોતાને કરવાના છે, તેનાથી જ સમજામાં નામના ભોગવવાની છે, અને તે મિવાય કંઈપણ ચાલવાનું નથી એમ તેઓને ખાતરી થાય છે કુશમાજ-એમ કહેવું જોઈએ કે ઇતિહાસીક વાર્તાઓ અને વીરપુરુષોના ચારિત્રોનાં અલબૂન-પરાક્રમોનું મદત્ત જાપાની સ્ત્રીઓના મન ઉપર કસાવવા જાપાની નાટકો તરફથી જે કામ મદદ થાય છે અને જેનું પરિણામ ઉત્તમ આવે છે એવું બીજા કોઈ પણ શિક્ષણ પદ્ધતિથી થતું નથી. એમ સ્વીકાર્યતા છે,

બાળકપણે પુરૂં કરી-કૌભાર્યોવસ્યા પ્રાપ્ત કરી ગૃહિણીપદ માટે આવશ્યક એવી અનેક ખામતો જાણી ઉત્તરે લાયક તથા સદ્વર્તનને પોષક એવી અનેક જ્વાળામયારીનાં દામો પોતે ઉપાડી લઈ-મન ઉપર પૂર્વજોના વિશે પ્રેમ ભાવના-અને અભિમાન દર્શાવનારા નિર્દોષ અને આવશ્યક મોજશોખનો ઉપભોગ લઈ જાપાની બાલિકાઓ સ્ત્રી વર્ગના અત્યુચ્ચ અવસ્થામાં દાંપત્ય સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરે છે. બાલ્યાવસ્થા સપુણું કરી પ્રૌઢાવસ્થામાં પ્રવેશ થતી વખતે અને પછી પણ પાશ્ચાત્ય દેશની છોકરીઓ માફક અટક્યાણુ-ચાળા-એટલે જાપાની બાલિકાને સ્પર્શ કરી શકતું નથી. જાપાની લોકમાં પાશ્ચાત્ય દેશ પ્રમાણે સ્ત્રીપુરુષોની મિથસમાજ પદ્ધતિ માટે કંઈ પણ પ્રતિબંધ નથી તથાપિ એકાદ પુરુષ પર પોતાનું મન મળી ગયું, દટાસ જોઈ-તેના ઉપર પ્રેમ કરવો અથવા તેનું મનહરણ કરવા માટે ખરેખરા નખરાં બાજી કરવી ઇત્યાદિ ખામતો જાપાની બાલિકાના મનમાં ઇવચિત પણ ઉપસ્થિત થતી નથી.

“ આપણે જાને એક બીજાને પ્રેમ થયો છે માટે અમારા વિવાહની પરવાનગી આપો. ” એવી રીતે પાશ્ચાત્ય યુવક યુવતિ પ્રમાણે જાપાની યુવક યુવતિ-કોઇપણ વખતે પોતાનાં માતાપિતા પાસે વિનંતિ કરવા જતાં નથી. બાલિકા ઉત્તરે લાયક થઈ કે તર-દજ તેના બાપ તેને લાયક હોય એવો વર ખોળી કાઢે છે, અને પછી હરાવેલા દિવસે વર વહુની એક સ્થળે બેઠ થાય છે. આ વખતે સુધી જાપાની બાલિકાને પતિપત્ની અવ-સ્થાની દર્શના પણ હોતી નથી અત્યાર ગંધી પુરુષ વર્ગ એટલે ઉચ્ચ વર્ગ છે, તેઓને માન આપી સેવા ચાકરી કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે, આ ભાવના સિવાય બીજા કંઈ પણ જાતની ભાવના જાપાની બાલિકામાં હોતી નથી અને એટલાજ માટે લગ્ન થયા પહેલાં પુરુષોની સાથેના વર્તનમાં બાલ્યાવસ્થાનું માદુપણું અને પ્રાંદ સ્ત્રી જેવો મોજો આ બે ગુણોનો સંયોગ જણાય છે.

આવી રીતે જાપાની બાલિકા સોજા વર્ષની ચર્મ હોય તે પહેલાં આ બધા ગુણો તેનામાં આવેલા હોય છે. તે નમ્ર-પ્રેમાળ સ્વભાવની હોવાથી સર્વના પ્રેમનું પાત્ર બને છે. પ્રત્યેક પ્રસંગે દેવી રીતે ચાલતું તેની ચોગ્ય દર્શના અને આત્મસંયમનની શક્તિ તેને પ્રસ્તુત થએલી હોય છે; પરન્તુ આ વખતે સુધી જાપાની બાલિકાને આધ્યાત્મિક વિષય-માં પ્રગતિ થએલી દેખીતી નથી ધાર્મિક મદતનું તેના મન ઉપર કંઈજ આવરણ જણાતું નથી તથાપિ રાજના બ્યારમાં તેનામાં આવેલી ચપળતા, ઉચ્ચમી, મધુરતા, સુન્દરતા અને મોહકતા ઇત્યાદિ ગુણ અત્યુચ્ચ પ્રમાણ કરવા લાયક હોય છે. આશ્ચર્યજનક રૂપભાવ—તે ગુણ આજ પણ જાપાની બાલિકામાં સર્વથો ઐટ જોવામાં આવે છે. અને આ ગુણ તેમનામાં પૂર્ણપણે દેવો હોવાથી પોતાનું ગમે તેમ અનિષ્ટ થાય તોપણ પિતા-પતિની આજ્ઞા પાળવાનું અર્થે ચર્મ પડતું નથી. આવી આત્મવિશ્વતિ તથા આત્મસંયમન દુનિયામાં જોવામાં આવેલ પણ દેવોમાં આવશે કે નહિ તેના ખાતરી નથી.

જાપાની લગ્ન પદ્ધતિ આ પ્રમાણે છે:—એકદા વિવાહીતેષુ તદ્દશુ પોતાના એકાદ પરણિત આદેશ મિત્રને પોતાને માટે એક સુદર, શુશ્રુષંપત્ર અને યગ્ન કરવાની ઇચ્છા કશુપ કુમારી દ્વયા સોધી કાઢવાની વિનંતિ કરે છે. આ મિત્ર પોતાના માહિતગાર સર્વ લોકોમાં—પોતાના લાગતાવળગનાઓમાં ધાની છોકરી યારી છે, અને પસંદ કરવાનું કે નહિ આ બધાનો વિચાર તે કરે છે. આટલું કયા પછી જે છોકરી સાથે પોતાના મિત્રનો વિવાહ થવો નેહએ—વિવાહ કરવા યોગ્ય છે એમ લાગતું હોય તે છોકરીને ઘેર જઈ તેના માગાપને જે કહેવા જેવું હોય તે કહે છે છોકરીના માગાપને તેનું કહેવું પસંદ પડ્યા પછી એક દિવસ પોતાના યાદ મિત્રને ઘેર ભવિષ્યમાં યનારાં વહુવરની ભેટ-મીલન થાય છે, તેઓનું લગ્ન થવામાં કોઈપણ જાતની દરકત નથી એવું બન્ને પક્ષના સર્ગા વદાયને લાગે તો તગતજ અરસપરસ નજરાણાં આપવામાં આવે છે “પાડ” (ચાંદલો) નિશ્ચય થયો એટલે થોડા વખત પછી લગ્ન થઈ જાય છે. જે પક્ષ વચ્ચે જે દગ્તાવેજ (લગ્ન લખતપત્ર) થાય તે જે પક્ષના મુખ્ય (લાંઝગડીઆ) રહે છે. લગ્નની સર્વ જવાબદારી આ લાંઝગડીઆ ઉપર હોય છે, અને ભવિષ્યમાં કદાચ વિવાહ ભંગ (Divorce) થવાનો પ્રસંગ થને તો તે પશુ આ લાંઝગડીઆની સંમતિથી થાય છે.

જાપાની લગ્ન સમારંભમાં ધાર્મિક વિધિ અથવા તો ક્ષયદાનું વિશેષ જોર હોય તેમ લાગતું નથી. જાપાની ગાંધિયનું લગ્ન વગ્ને ત્યાં થાય છે. મુખ્ય પુરોહિ (લાંઝગડીઆ) સર્ગાવદાયા સાથે વહુને વરને સાં ગાજતે વાગતે જવું પડે છે. શ્રીમંતની ગાંધિયા હોય તો એક દાગી માથે વરને ત્યાં જાય છે કોઈ કોઈ વખતે આ દાગી છેવટ સુધી તેની સાથે ને સાથે રહે છે વરને ત્યાં લગ્ન માટે જતી વખતે જે વસ્તુઓ તેની માથે કઠીણાવરમાં લઈ જવાની હોય છે તે તે વસ્તુઓ આગળથીજ વરને ત્યાં મોકલવામાં આવે છે. દરેક બાંધકાને પતિ-ગૃહે જતી વખતે સ્ત્રીવાજ મુજબ નીચે લખેલી વસ્તુઓ મુખ્યત્વે કરીને લઈ જતી પડે છે

૧. ખાનાવાળું કપાટ

૨. લખવા માટે મેજ.

૩. દરકોતરો

૪. જમવા માટે જે મેજ તથા ભાત ખાવાની મગીઓ અને જમવા માટે બીજી ઉપયોગી ચીજો

૫. સપનગૃહ માટે જે પથારીઓ

૬. કપડાં લગતા મુકવા માટે પેટી (Trousseau)

આ પેટી (Trousseau) માં ગાળાપે પોતાની સંકિત પ્રમાણે જુદા જુદા તહેવારના પ્રયોગે તથા જુદી જુદી ઋતુમાં પહેરવા લાયક સર્વ તરેકનાં સુતર તથા રેશમનાં કપડાં હોય છે. જાપાની સમાજમાં વારંવાર કપડાં બદલવામાં આવે છે અને તે માટે જવ પરિણિત વધુ પામે શમુરગૃહે પુરકગ કપડાં રાખવા માટે આપવામાં આવે છે. ઉપર કહેલી પેટીઓમાં એટલાં બધાં કપડાં હોય છે કે તે છોકરી જન્મભર સુધી મરજીતગી-પહેરે છે. છોકરીને આપવામાં આવેલી જુગ્મણી પેટીઓ જેમ વધારે કિંમતી હોય તેમ માગાપનુ છોકરી ઉપરનું જ્ઞાત કેટલું છે એમ પ્રેમની કિંમત કરવામાં આવે છે, આ

પેડીઓ ઉપર છોડરી સિવાય કોઈનો પણ હક દાવો હોતો નથી એટલુંજ નહિ પણ ભવિ-
ષ્યમાં ને વિવાદ લંગનો પ્રસંગ આવે તો તે પેડીઓ છોડરી પોતાને પિયેર લઈ જઈ શકે
છે, આ બાળકમાં વર પક્ષવાળાઓનો વધો હોતો નથી—આવતો નથી.

જે વખતે નવપરિણિત વધુ પોતાનાં નવાગૃહે આગમ્યક્રમીને લઈને જાય છે તે
વખતે તેના પિયેર તરફથી શ્વસુર પક્ષના નાનકેથી તે ગોટાં સુધી—ધાવનાં બાળકથી તે
૪૬ સુધી, નોકર, ચાકર, રસોઈઓ ગાડીવાળો વગેરે માણસોને; પોતપોતાની પદ્ધતિ અનુ-
સારે સરપાવ આપવાનો રીવાજ છે. આ સિવાય વધુ તથા વર એ એ પક્ષ તરફથી મિત્ર-
મંડળ-સાગતા વળગતા, આડોશી પાડોશી, વહેવારવાળાઓ તરફથી નવપરિણિત દંપતિને
ગૃહ સંસારને ઉપયોગી એવી ચીજો અથવા રેશમી કપડાંઓ ભેટ આપવામાં આવે છે.

પ્રાચીન સમયમાં જાપાની લોકોમાં જપોરે લગ્ન ક્રિયા કરવામાં આવતી હતી, પરંતુ
હાલમાં સાંજરે લગ્ન કરવામાં આવે છે. જાપાની લગ્નમાં ધાર્મિક ક્રિયા ખડુ હોતી નથી.
વરગૃહે એક ઓરડામાં વધુ, વર, મુખ્ય પુરોહો (લાંઝીઆ) તથા એક છોડરી એટ-
લાજ જણ હોય છે. અને ત્યાં લગ્ન વિધિ કરવામાં આવે છે. વધુ વર પામેજ રહેનારી
છોડરી વધુ વરને જાપાની સમગ્ર એક જ મોંઠાવાળા વામણમાં “ સારે ” નામનો જાપા-
ની મોમરસ નાંખી-પીવા આપે છે. આ મોમરસ પીધા પછી પતિ પત્નીપણ પ્રાપ્ત થાય
છે—ગુણવામાં આવે છે. એકજ વાસણમાંથીજ એ જણે મોમરસ પીવો એ “જીવન પર્યંત
એ જણાં મુખદુઃખનાં સાથી બનીશું.” એક બીજાના વચનથી બંધાઈએ છીએ તેની
પરિવિધિ છે એમ જાપાની લોકમાં માન્યતા છે. આ મોમરસ પાન વિધિ થાય ત્યાં સુધી
લાંઝીઆઓ-વધુવર અને છોડરી સિવાય બીજા કોઈ ત્યાં હોતું નથી. રાખવા દેવામાં
રાવતાં નથી. આ વિધિ સમાપ્ત થયા પછી બીજા ઓરડામાં જોડેસા મર્ગ વલ્લક્ષા મિત્ર-
મંડળ ઇત્યાદિ બધા વધુવર પામે આવે છે એક-ત્રીજાને મળ્યા પછી મીજબાનીમાં બધાં
આનંદમાં નિમગ્નમાં થાય છે.

લગ્ન થયા પછી ત્રીજે દિવસે આ નવલગ્ન દંપતિને મોટા દાદી વધુને મંદર વર સાથે
લઈ જવામાં આવે છે. ત્યાં સર્વ સગાંને મળે છે. આ પ્રસંગે જપોરે અથવા સાંજે વધુપક્ષ
તરફથી મીજબાની આપવામાં આવે છે. આ મીજબાનીમાં મર્વને આમંત્રણ કરી બોલાવવામાં
આવે છે. લગ્ન દિવસે પતિને ઘેર જતાં જે પ્રમાણે વધુને વરના કુટુંબના દરેક માણસને
સરપાવ—પહેરામણી આપતી પડે છે તે પ્રમાણે આ વખતે વરને વધુ પક્ષના સર્વ માણ-
સને સરપાવ વહેંચવો પડે છે. આ મીજબાનીમાં વધુ-પોતાની માતા સાથે પગેણાની
ખાતર બરદાસ્ત રાખે છે. અને જ્યાં જગી રહ્યા પછી નાચ વગેરે થયા પછી બધાંને
વગાડ્યા વગર પોતાના પતિ સાથે શ્વસુરગૃહે જવા પામતી નથી.

લગ્ન થઈ રહ્યા પછી એક જ મહિના સુધી લેકિને મીજબાની આપવાનો રીવાજ
જાપાની લોકોમાં હોય છે. આ મીજબાનીથી કેનો કેની માથે વિવાદ થયો છે તે સર્વને
ખબર પડે છે. કારણ આ પહેલાં થયેલી લગ્ન વિધિ ખાનગી હતી. અને અમુકજ સિવાય
આમંત્રણ પત્રિકાદ્વારા બોલેને પણ ખબર આપવામાં આવેલી નહોતી. કેને કેની સાથે વિ-
વાદ થયો એ કહેને ખબર આપ્યા મિથાસ પણ ને કે જાણવામાં આવે છે તેપણ મી-
જબાની વિના જાહેર રીતે આપી શકું નથી. આ મીજબાની ઉપરાંત વિવાદનો મંત્ર

ગળ પ્રસંગ મમજીએ મંગળદારના માટે "ગોળી" નામનો ભાત મોટા ખર્ચે તૈયાર કરાવરાવી માયા દુઃખદાયનમાં ચર્ચને લદાણી કરવામાં આવે છે.

યુરોપીયન સમાજમાં લગ્ન થવા પછી તરતજ વધુ સાથે વરને પોતાના માતાપિતાથી જુદું થઈ મોડું પડે છે તેનું જાણી લોકમાં ગીત રીવાજ નથી. નવા પરિણિત દંપતિને માતાપિતા સાથે રહેવાનું હોય છે. જાણી લગ્નને કાચાસર હજી કરાવવા માટે વધુનું નામ તેના જાણના કુટુંબમાંની નોંધમાંથી તેનું નામ કાઢી લઈ પતિના કુટુંબની નોંધમાં (નામાવધી) મરદારદારા દેરજદય નક્કર પડે છે. આ થવા પછી તેનો પોતાના માતાપિતા માલ મીલકત ઉપર એક પ્રેમ-લુખ્તદાસ સિવાય બીજા કોઈપણ પ્રકારનો દક્ષ દાવો રહેતો નથી.

જાણી સમાજમાં છૂટાછેડા (Divorce) કરવાનો પ્રતિબંધ નથી એટલુંજ નહિ પણ ગમે તે સ્ત્રી પુરુષો ગમે તેટલી વખત છૂટાછેડા કરી શકે એવો રીવાજ છે. નીચ વર્ગમાં તો આ પ્રથા ધણીજ માન્ય પડે છે પરંતુ ઉચ્ચ વર્ગમાં આખરે જવાનો સ્વાદ હોવાથી છૂટાછેડા જલ્દીજ થાય છે. તોપણ કાય આ રીવાજ ધણીખરે પ્રચલિત છે. ઉચ્ચ વર્ગમાં પણ છૂટાછેડાની મંજૂરી એ સ્ત્રીમાર વધી છે. એમ કહેવામાં આવે છે.

જાણી સમાજમાં છૂટાછેડા કરવાનું કદત એક રીતે અટકાવવામાં આવે છે; તે પ્રતિબંધ આ પ્રમાણે છે;—જાણી કાયદા પ્રમાણે બધા છોકરા ઉપર પતિનો હક હોય છે. છૂટાછેડા થવા પછી દરેક સ્ત્રીને પોતાનાં છોકરાંઓને નાના મોટાં કાવતાં છોકરાં સર્વ પતિને ત્યાં રાખી જવું પડે છે. તેને તેનાં છોકરાં છૂટાછેડા લીધા પછી સોંપવામાં આવતાં નથી. આ ફરી અથવા કાયદો અમલ છે. કારણ મંતાન (વાતસલ) પ્રેમના લીધે કુટુંબમાં રહી ગમે તે દુઃખ સહન કરવા તૈયાર થયેલી કેટલી માધવી અજળા સ્ત્રીઓ દુષ્ટ પતિ તરફથી અસહ્ય દુઃખ ખમી દુઃખ અને કલેશમાં પોતાનું જીવન ગાળે છે.

જાણી સમાજમાં પિતા તરફના વશ વારસનેજ ખસે માનમરતબો મળે છે, માના વશ વારસને માન હોતું નથી. વધુ ગમે તેના નીચ કુટુંબની હોય અને તેનો ઉચ્ચ વર્ગ સાથેના પુરુષ સાથે વિવાહ થાય તો તેના મંતાનને પિતાના ઉચ્ચ દરજ્જાની પદવીનું માન મળે છે.

જાણી સ્ત્રીને પાશ્ચાત્ય દેશની સ્ત્રીઓની જેમ સ્વતંત્ર ધંધો કરવાની છૂટ નથી. તેઓને પતિ, પિતા પુત્ર અથવા બીજા કોઈ કુટુંબના જાગૃત ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. આ કારણે લીધે છૂટાછેડા લીધેથી જાણી સ્ત્રી પામે તેનાં સંતાન રાખવાં એવો કાયદો ખસાર થાય તોપણ તે નકામો છે. કારણ ન્યાં સુધી તેને સ્વતંત્ર ધંધો કરી ઉદર નિર્વાહ કરવાનું માન નથી ત્યાં સુધી તેનાં કાઠગતિ લઈ જુદાં રહેવામાં સુખ મેળવવાને બદલે દુઃખજ પામવાનો વધારો સંભવ છે. જાણ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર હોવાથી અને ત્યાં શિક્ષણ બહુ જોરથી પ્રસાર થતું હોવાથી રાષ્ટ્રોદ્ધારને અવશ્ય એ સુધારણા ત્યાં ગમે તે વખતે કરવામાં આવે તો જાણમાં સ્ત્રી સમાજના આ દુઃખોનો નાશદીન છેડા આવે એમાં કંઈપણ પ્રકારની રાધ નથી.

ગૃહસંસાર કે હાન્ય મંદીર.

લેખક—રા. રા. કેસવલાલ માણેકલાલ બક્ષી.

“ સંસાર ખાંડાનીધાર ” અનુભવી હૃદયની કસાયેલી કલમથી લખાયેલા આ ઉદગારો સંપ્રત સમયના “મારવાડ અને ઉત્તર ગુજરાત ” ના લાગમાં હિન્દુ સમાજમાં અને મુખ્યત્વે કરીને જૈન કામમાં જન્મ ધરનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ ને ગૃહસ્થાશ્રમ મોખાનના પ્રથમ પગથીએ દાંડી સાક્ષાત્કાર થાય છે. કારણકે આજકાલના હિન્દુ ગૃહરાજ્યનું વાતાવરણ દમ્પત્તિમાં ઉભય પ્રત્યે શુદ્ધપ્રેમના અંકુરો અન્યોન્યના હૃદયમાં રુકુરે તે તરફ અણુગમો બનાવવા પાછળના અવલંબી રહેલ છે. આનું સલ કારણ એક તો વડીલ પુરૂષ વર્ગની સંકુચિત વૃત્તિ અને કર્તવ્ય પરાયણતાનો અભાવ છે, ત્યારે બીજી બાજુ સ્ત્રી સમાજની અજ્ઞાન અવસ્થા છે.

ઉભય પક્ષની ઉપેક્ષા ગંભીર જીવોના કંઈમાં ફમી જનું માતાપિતા પુરાણી પ્રચલિત પ્રથા અનુસાર મિશ્રવાતન અને મોટાઈ ખાટવા ખાતર કામજ ક્ષીયોને, વળેનો વિચાર એક ખુણે દાડી દઇ, દુનીયાદારીની આગીગુટી અને ધુંધવાળી જાળમાં ગુચી દઇ આનન્દ સાગરમાં તેમના મન તરંગોને કુબ્રજીઓ ખવરાવે છે. વળી કેટલેક સ્થળે તો વર કન્યાનાં કળેડાં, વિચારશીલ સ્ત્રી પુરૂષને અજ્ઞાન તીખીરમાં પથરાઇ રહેલ પંકજ માટે હૃદયમાં ક્યાની કાગણીઓ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને અણુનાં છુંદ દપકાયે છે.

પરિપક્વ ઉંમરે વિવાહિત યજ્ઞેલ નવયુગલોની અથા વત્ર વિદિત દેશોમાં કંઈ ઓડી નથી. પુત્રને મંસાર ધુંસરીમાં જંગલી વખનનો તેમનો ઉન્નાસ અને ઉત્સાહ તેના ગૃહસ્થાશ્રમી થયા બાદ સંકુચિતપણામાં અને અણુગમમાં બદલાઇ જાય છે. એ તો સ્વભાવીક છે-કે પ્રુખ્ત ઉંમરે મંસારી થનાર અગર યજ્ઞેલ યુગલોને સારાસારનો વિચાર હોય, પોતાના શ્રેયનો અગર નિષ્કલંકીત જીવનનો વિચાર હોય, અને તેથી નૈતિક શૃંગારીક જ્ઞાનગોષ્ઠી, લેખન, વાંચન ઇત્યાદિ જાળવેલા પ્રતિ પ્ધાન એવંચાની આવશ્યકતા રહેજ પણ, ના, જો પુત્ર આવી તેમની ગણતરી પ્રમાણે નજીવી બામતો પર ખ્યાન દેતો જરાપણ માનુષ સને સરખાવ વાનતામાં ઉછરેલ, વ્યર્થી વાતાવરણમાં જીવન ગુજારેલ લોકોની દ્રષ્ટીમાં નીર્લખાતર બરદાસ્ત રાખે છે. પુત્રપ્રેમીમાં કુશળ, પરિનિન્દા તેજ લેખન અને તેજ વાંચન માની વજાગ્યા વગર પોતાના પતિ સાથે અમુકો વિના મુલ્યનો ઈશકામ ધનાયત કરે છે.

જન યદ રલા પત્ની એક જે મહિના શ્રદ્ધાશ્રમમાં પ્રવેશ કરી પોતાના અગર ગૃહે જાપાની લોકોમાં હોય છે. આ મીજબાનીયી મુરે—નદિ કે એક ગૃહિણી તરીકેની તેણીની અગર પડે છે. કારણ આ પહેલાં યજ્ઞેલી જન જગ્યા તેનાપર દંડી નગર રાખી તેણીનાં આશ્રમવંશ પચિસાદારા કાઢેને પણ અગર આપનાં આવજાની લે છે, કિન્તુ જો તેણી પ્રુખ્ત વાદ થયો એ કાઢેને પામેરે આપ્યા મિલાય પણ જો કે જાગે વ સુસંગકારોને તેણીના હૃદય જાગીની વિના જાહેર રસાય માં ગત થયા. આ મીજબાનીયી છે તેવું જતાનું, જગ્યાદિ

મળિયાક પ્રસંગે વડીલ વર્ગની હાજરીમાં ફટાણાં ગાવાં, સાસુ સસરા અગર અન્ય કુટુંબીજન મમતા જીવનસાથી આત્મા કરે તો આજ્ઞાનું ઉદ્ધવન કરી તેઓને આધીન રહી અવાચક રહેવું, જુડા અન્નનો અગર જુડા ચર્મચ પાત્રમાં આહાર કરવો, જે, ચાર કે છ દિવસે જ્ઞાન કરવું સ્વચ્છ રહેવું—ઈત્યાદિ ઇત્યાદિ આગતોનો બહિષ્કાર કરે તો “વેશ્યા જેની છોલી છે” એમ આજ્ઞા સ્ત્રી સમાજમાં સાસુ દરખાસ્ત કરે છે અને સારા નરસાનું જ્ઞાન જુથી બાંધ, ધરતી આજર અને મોઝો કેમ જાળવવો તે દૃષ્ટી બહાર કરી, સ્વાર્થી અને ડાચા કાનની કમ અમ્મય સાસુ પોતાના હાથે સ્વધરનું તીચું નાંખે છે, પણ ખ્યાલ નથી રાખતી કે પુત્ર, પુત્રી અગર પુત્ર વધુઓની જન સમાજમાં નિન્દા થાય તે પોતીકી નિન્દાજ છે.

વાચક બાઈ બેનો ! એટલું તો સર્વ વિદિત છે કે સાપ્રત સમય પ્રગતિતો છે. દિન પ્રતિ દિન જમાનો સુધારામાં આગમ અને આગમ વધતો જાય છે અને સુધારાનો પરન ગૃહે ગૃહે ડાઘીમાં કરે છે માટે લેખન વાચનનો મોખ જન સમાજમાં વૃદ્ધિગત થાય અને લાંબા કાળથી અજ્ઞાનાવસ્થા ભોગવી ગંભીર જુવો કરતો આપણો સમાજ શીખી, વાંચી, અભ્યાસ કરી, જ્ઞાનવાલો થાય તે માટે ચોડા ઘણો કેળવણીનો વર્ગ અદ્ય સમયથી પુસ્તકાલયો કન્યાશાળાઓ, મહત્ વાંચનાલાયો આદિ જોવી પોતાનો સમાજ સુધારવાને મહેનત કરે છે તે-અશંસેનીય છે. પણ પત્યરવત, વિનમ્રતાથી બેઠાઓ જુવાનોના તે પ્રયાસને તોડી પાડવામાં પોતાથી બનતું કરે છે યુવક વર્ગ ! તું કડીમદ રહેજે, આરબ તે અંત દેખાડજે પણ ખાણે પડીગ મંદિ કેમકે તારા સુધારામાં તારું પોતાનું તથા તારા કનિઠ વર્ગનું અને ભવિષ્યની પ્રજાનું ત્રેપ સમાગેલું છે. તારી પ્રત્યેક વ્યક્તિ બહેલી અગર મોટી સાસુસમરા તરીકે સંસારમાં વ્યવહાર કરશે અને તે વખતે જો જીવનભૂમિના ઉચ્ચ સંસ્કારો, મોટું મન આદિ નહિ હોય તો તારા અને તારા પરિચારતો ગૃહસંસાર “જ્ઞાનન્દ મદિર” નહિ થાય પણ “હાસ્ય મદિર” રહેશે, માટે સ્ત્રી-પુરુષોને કેવલ તરફજ સતત સમયમાં જ સમજ અને ચાલુ પ્રયાસ રાખજો.

ભરતી ઝોટ:—મનુષ્યના જીવનપ્રવાહમાં એકવાર બરતી આવે છે, તે વખત સાચવી લીધેલ તો નશીમ ખુલે છે. પણ જો જ્યા દીધો તો, આખી જીંદગીની મુસાફરી છીજરા પાણીમાં અને આકતોમાં ગાળતી પડે છે. આત્રા બરેલા સમુદ્રપર આપણે દાય તરીએ છીએ; જ્યારે પ્રવાહ આપણને કામ આવે ત્યારે તેમાં ઉતરવું જોઈએ. નહિ તો આપણી બરેલી કાળો નિષ્કળ જાય છે. (મહા કવિ શેક્ષપિયર.)

—“મનુષ્યનાં આચાર અને કર્તવ્ય.”

ફુલવાહી.

ચહાના એનુભવસિદ્ધ ગુણ દોષ.

લેખક:-સ્વામી શિવાનંદ સરસ્વતિ તથા સ્વામી પરમાનંદ સરસ્વતિ.

૧.

આ રૂપી રાક્ષસી માયા.

- (ગણેશ.)—અરે યો આ વખાણું શું, મુખે તારી અમલદારી !
અમલમા ને અમલમાં તેં બનાવ્યો દેશ શ્રીખારી. ૧
- નહી ક'પી શકું કિન્ચિત, અમલ શક્તિ અમળ્ય તારી !
ખમાડી મોઢ લોભારી, કીધાં વશ સર્વ નરનારી. ૨
- એ તુજ નામ દિનરાત્રી, નિરોગી રોગી, બોગી;
અરે આ સૌ તને આલે, ગરિય ધીમંત કે બોગી. ૩
- સવારે આ બપોરે આ, ગત્યા બે રોસ્ત તોએ આ;
પડી ત્યાં રાત તોએ આ ધરે કે ખંડાર આ ને આ. ૪
- સવારે ત્યાં મુધી પ્યાસ, રક્ષાળી સાથ નહિ બપોરે;
મિષ્ટાના માંદિ ભક્ષેનાની, નગાએ આંખ નહિ ઉધરે. ૫
- ન આવે કે દહી લાગે, બપોરે વાર ને તારી,
ન સુએ કામ કરવાનું, બગાસાની ચડે સ્વારી. ૬
- દહી પ્રીતિથી કે દોષે, રીસાઇ વન્ય ને રાતે,
મિલનાનો બને દર્દી, છૂટે માધા બદન રાતે. ૭
- કરે ત્રિકાળ સંખ્યા સૌ, મગરે સોજ મુધ્યાન્દે
શું દેવી જેવી હુનિયામાં, તને સૌ માનતી માને. ૮
- સુતેનો પારણે બાગક, લવે મુખથી મને “આ પા”
ભણે નિઘાર્યાં પુસ્તકમાં, પ્રથમ પાઠેજ “બા આ પા” ૯
- બંકે તુજ ભક્ત કે સ્વપ્ને, “અરે ના આ મહ ક્યાં આ”
અન્ય નાદુ ચતારીને, બનાવ્યા ભક્ત તે સાચા ૧૦
- ભલે ખાવાનું નવ પામે, ભલે જુએ સ્ત્રી દિન ગાતે
ભલે બીખ હોડારાં મગિ, ન કિન્તુ આ વિના ચાલે ૧૧
- ભલે તનની બિમારી હો, ભલે ધનની પુવારી હો.
નહીં હોડે તને રાધ, બહેને મેષવારી હો. ૧૨

ભલે દુકાળ હો દુધનો, ભલેને ખાંડ સાકરનો;
 નહીં છોડે તને આ ત્યાં સુધી છે સ્વામ આપરનો ૧૩
 કરે જલરાશિને મંદો, બગિત જોવા ભગાવે છે,
 હરી ને લોહી તું તનથી, ખીસાં પાલી કરાવે છે. ૧૪
 ખનાવી દુનિયાને તેં, બહુ બેગાની દિવાની;
 ગુણો દેખી ધણા આવા, દઈ ઉપગા તને શાની ? ૧૫
 મુખે દુઃખે મદા મુખે, મુખે તારા ગુણો ગાયા;
 ભલે માનો નહીં માનો, ખરે આ રક્ષમી માયા ૧૬

૨.

“અનુભવસિદ્ધ આ”ના ગુણ દોષ.

સંકલ્પ વિરૂપથી રહીત થઈ તો દ્રવ્યની ગોદમાં પડેલો બાલ્ય બાળાધીધી મુકત થયેલો આરામ કરતો દત્તોદયનને માધવું આકર્ષણ થવાથી અથવા તેમાં કોઈ થવાથી એકદમ અપહરે હોયો ને નાંદ્રદેવીની ગોદમાંથી પથારીમાં પડ્યો તે વખતે દુટ્ટનોનો હૃદય સમાન આરે બાલ્યોએ અધકારે જવાએલો દત્તો આકાશમાં તારામંડળ અને નક્ષત્ર મણુ ભગથુ કરતા જણાતા હતા જેમ તેમનું કંઈ બોવાઈ ગયું હોય અથવા તો માદની તથાસમાં નીકળ્યા હોય એક મંદ સ્થોર ગણિયો આવ્યા જતા હતા, કાલુ જાણે તેઓએ શું બોયું છે કે જેની તપામ અનાદિ કાળથી તે આજ સુધી ક્યાં રહે છે, ને તેઓ ક્યાં સુધી એમને એમ ભગથુ ઠગે તે કહી ચકામ નહિ. તે વખતે ધરીમયને તેમાંથી વધારેમાં વધારે જોટલા વગાડી રક્ષાય તેટલો વગાડી એ દોટા જે નાર કાઠની મુઝાદની કરી ફાલ્ય માત્ર માટે ભેગા થએલા હતા તેમને છુટા પડવાનો ખગર નાળી કાગરે કપાળુ જતો કાઠને ભેગા જોઈ ચકામ નહો. હજુ તે જન્મે કાટાઓએ ટંક પથુ વાતે કરી ન હતી નેટલામાં બાર વખત ટંક ટંકને અવગળ સામગી તેમને છુટા પડવાની ફરજ પડી તે વખતે કાઠ બે જણ આપમમાં ધીમે પથુ રપટ અવાજથી વાતો કરતા હોય એમ મને લાગવાથી મેં મારી વૃત્તિ સહજ તે તરફ રોકી. કારણકે કુદરતે રાત અમુક પ્રાણીઓ સીવાય બાકીના તમામ પ્રાણીઓના આરામ માટે સજ્જેલી છે. તેઓ લાલ કાઠ ન લે એટલે ખાસ કારણ વગર બનેજ નહિ. ફાલુ વારમાં હું જાણી ચઠ્યો કે આજ માટે ત્યાં એક સદગુરુશ્રી, શ્રીમત, રાત્ર્યભાષામાં કુશળ અમન સ્વાસ્થ્યમાં બારોણ પેલાના કુટુંબ માથે મહેનાન છે; અને તેમનો સુવાનો બંદોબસ્ત મારા જોડેના રૂમમાં કરવામાં આવ્યો છે. વાડી, ગળીયા અને અર્પ-ટુ-ડેટ ફરતીચરવાળા જંગમમાં સુષ રહેવાવાળાને ધમ ફેર થવાથી બીજા જગ્યાએ જીંધ ન આવે એ સ્વાભાવિક એ એમ મેં ધાર્યું તમે જાગો છો કે ? એમ કાઈ પ્રશ્ન કરવું હોય એમ મને સંભળાયું.

જીવ આવી છેજ કોને એવો આથેથી ઉત્તર મળ્યો મેં પથુ જીંધ આવવા માટે મણુએ પ્રયત્ન કર્યાં પથુ જીંધ આવીજ નહિ. છેવટે મેં તમને જોનાવ્યા.

મહીયા માંકણ, ચાંચણ અગર બીજા કાઈ પથુ જાતનો ઉપદ્રવ નહો. છતાં જીંધ ન

આવી એનું કારણ માત્ર મ્હાનોજી પ્રતાપ છે. આપણી દસ-વાગ્યે મ્હા પીવાની દેવ તે આજે તે વખતે મળી નથી; તેથીજ હાડકાં તુટે છે, આગસ આવે છે, અંગ ભારે થઈ ગયું છે, અને આંખોના રોળા તણુઈ જાય છે. ત્યારે ત્યારે મ્હા મને મળી નથી ત્યારે ત્યારે મારી આવીજ વલે થાય છે.

તે પછી તેઓ ધીમે ધીમે વાતો કરતા હતા; અને પાણી વગર જેમ માઝમાં તર-ફે છે તેમ તેઓ પથારી ઉપર તરફીયાં ખાતા હતા. અને બીજી આજુ મારી પણ એજ દશા થઈ, મને પણ ફરીને ઉંઘ ન આવી તે નજ આવી. બેની કુંઘ ખોનાર વસ્તુ એજજ હતી. પણ તે સંખંધી બેના પીયાર લુલ લુલ હતા. તેઓ લોકોને મ્હા મળી નહોતી, તેથી તેની આહવા ને ધ્રુજા હતી. મેં તેનાથી થતી હાનીઓ અને તુકથાન. સંગિયેલાં, જ્યેલાં અને અનુભવસિદ્ધ કરેલાં નેથી તે પ્રત્યે તીરસ્કાર હતો. મ્હા પીનારની પડોસમાં હું સુઈ રહ્યો તેના પ્રાપ્તીત મને લાગ્યું. જે રાજ્યા પીનારને જે દીવસે મ્હા નહિ મળતી હશે, તે દીવસે તેમની શું વલે થતી હશે તેવો હું કહી પણ ન શક્યો. મારા મહેમાન સર્વ પ્રકારે સુખી હતા તેઓને વગર કારણે કુખી થતા જોઈ મને વશીજ દયા ઉપજ મેં નિશ્ચય કર્યો તે પ્રવાત થવાજ મ્હાનું પીવેચન કરી તેને હોડવાની દેશ બંધુઓને અપીલ કરીશ. એના એ વિચારમાં અન્તે નીચા જેણે પોતાની અંધકાર મતા નીચે અમુક પ્રાણીઓ સિવાય પ્રાણી માત્રને દાખી દીધા હતા, જેની સત્તાના પ્રમાણે પ્રાણીઓ જોડ્યા ચાલ્યા વગર બેલાન અવસ્થામાં પડ્યાં હતાં, ને કોઈ પ્રાણી માયું હતું દરવાની અગર જદાર દાય પગ હલાવવાનો દોશીય કરતું તો થડા પવનના મુમવાટાથી એવું મુથ-વવામાં આવતું કે કોઈ પણ અવયવ જદાર હડાડતો તો તરત થડીથી જટ્ટી દેવામાં આવ-શે, અને ને બૂલચૂકથી ઉભા થયો તો પદાધાતકે અર્ધાંગ વાયુથી હજેમને માટે પથારી-વથ દરવામાં અવિશે, તે પોતાની મતાના ગાંસડાં પોટલાં ખાંધતી દેખાય, અને જે રાત્રી-ની અંધારી સત્તાનો લાગ મછ સફેત તારામંડળ આકાશમાં ટમટમી પોતાનું જોનન પ્રકાશી રહ્યું હતું તે નક્કરગણ આગતેમ આવન કરી રહ્યું હતું. તે હવે ઝાંખા પીગાશ પડતાં અને સત્તાલીન દેખાવા માડ્યાં. ધુવડ, વાગોળ, આમળીડી ઇત્યાદિ જેઓ રાત્રીના અંધકાર-નો ગેરલાગ લઈ કચુર. ચકલાં, હોલા ઇત્યાદિ નીરપરાધીઓને સંતાપી રહ્યાં હતાં અને ખીમારાં બળદીન પ્રાણીઓનાં લોહી સુમવામાં તત્પર થયેલાં એક ઝાડપરથી બીજાં ઝાડપર પુલવાટા કરતાં સંભળાતાં હતાં, તેમની આંખો હવે તેજવીન થવા માંડી, ગંદારોમાંથી ખંટ-નાદ, આરતીના ઇનઘનાટ, હરહર મંત્રોદયની ધ્વનિ સાથે મરજીએમાંથી આઘા હો અકબર [ઇશ્વર સૌથી મોટો છે] ના મહિ કાનમાં આવી અચવતા હતા કે ઇનારાઓ હવે ઉડી હવે સુઈ રહેજનો વખત ગયો છે. હવે જે લોકો તે જોશે ને જાગે તે-ખામશે. હવે થોડીવારમાં સર્વ દેવતાનો રાજ્ય અગત્ય થશે. તે પોતાનાં કારણો દાગ તમગ સીધીય થઈ ગયેલા અંગને તપાવી તમારો મીધીયતા દૂર કરશે; તમારામાં આવેસ ને અવેસ ક્યો છે તેની જગો સ્ફુરતી લેશે, પણ તે પહેલાં તમારે નાદી પોઈ પોતાનું નીલ દર્મ કરી, તૈયાર રહેવું જોઈએ. પણ દીવગીરી આટલીજ છે કે ત્યાં પુન પાડ માટે આગમની, તર-લાગી, પચપાત્રના અવાજ આવતા હતા અને પુનુ કરવા મેંદ દાય પોવાને લેતા અખ-ડતા હતા ત્યાં હવે તેનાં અંદાશમાં ખાલા રહેની અને કીટલીના ઇનઘનાટ કહોડીયને ઝીપ

યઇ પડ્યા છે. નાનાં નાનાં બાળકો પણ આ અવાજથી એવા પરોચિત થઇ ગયાં છે કે આવા રંગીનીના અવાજ કાનમાં પડતાં પથારીમાંથી હઠાં ચાપ છે.

મારો છમ (કુતરાનું નામ છે.) જેને હમેશ ઉડી, ચાર વાગે બહાર જવાની ટેવ છે અને અંતર્યામી ગરજ સારે છે. તેણે બહાર જવા માટે પોતાની બાપમાં સંતા કરી મેં ઉડી તેને બહાર જવાની રજા આપી અને નીલ કર્મયો કારક થઇ ચાની મોહોકાણું મા પથારીમાં પડે પડે ગરકા કરેલો તે પુરો કરવાની સરજાત કરી. તે પહેલાં મને વીચાર આવ્યો કે આમાં કોઇ અમુક પ્રકારની શક્તિ તો ખરી જેમ સવારે ઉઠતાં વાંત તેના ભક્તજનો તેની આગતા સ્વાગતા અને પુખ્ત કરવામાં રોકાય છે, તેમ હું પણ ભાવે કે કહાવે તેમની ચર્ચામાં રોકાયો. આડી અવળી વાતો કારે મુકી હવે મારા દેશબુદ્ધોનું ધ્યાન આ બાબુ જેવું છું.

ચાનાં નામ.

સંસ્કૃતમાં ચાહ, હીંદીમાં ચા, બંગાલીમાં ચાહ, મરેડીમાં ચાહા, ગુજરાતીમાં ચા, અંગ્રેજીમાં ટી, લેટીનમાં થી, ફ્રાન્સીમાં ચાખતાઇ, અરબીમાં સા અગર શા કહેવામાં આવે છે.

આ મૂળ પેદાર ચીન દેશની છે. ચીનમાં ચાને ટા કહે છે. હીંદી, બંગાલી, મરેડી, ગુજરાતીવાળાઓએ ટ ને ચ સાથે બદલો નાખ્યો છે. અંગ્રેજીમાં ટા નો ટી અને લેટીન-વાળાએ ટા નો થી એમજ દરેક દેશવાળાઓએ પોતાની સગવડ પ્રમાણે બોલવામાં તખ-લીફ ન પડે એવો નામમાં ફેરફાર કરી લીધો. ચા એટની બધી પ્રસિદ્ધ અને ભણીતી થઇ પડી છે કે તેની વધારે જોળખાણુ આજવાની જરૂર રહેતી નથી તેના નામ અને રસાદથી અપરોચિત હોય એવા લાગ્યેજ કોઇક નીકળશે. એક હલકીમાં હલકી જાતિમાંથી કાઢી ઉઠ્યા-માં ઉઠી જાત સુદાં દરેકના ઘરમાં ચાનો રીવાજ, ચાનો પ્રચાર, ચાનું ચલણુ એટલું બધું પ્રચરી ગયું છે કે ચા પીધા વગર કોઇ વાતની ચુક કે કોઇ કામનો ઉકેલ પડતોજ નથી. અને ટેટવાક તો એના એટલા બધા આધીન થઇ પડ્યા છે કે ચાને સલામી આપ્યા વગર જો તેઓ જાનરમાં જાય તો લાથી તેમને ધીરે મોઢે પાહું આવવું પડે છે, અને જાનર બહાર આવી એક મોટા નીસાસો નાખવો પડે છે કેમકાં એટું ચા પીધા વગર ગયા એ દિશા ઉતરીજ નકિ

ચાનો ટાઇમ થઇ ચયો હોય અને ચા આવવામાં વાર લાગી હોય તો આયાધીશના હાથમાંથી કલમ દીધી પડી જાય છે. વકીલ અરીક્તના જયાવની દલીલ કરવા બૂની જાય છે. સાક્ષીઓ લુમાની આપની વખત લયડીઆં ખાય છે. ગમે તેવો મહત્વનો કેસ ચાલતો હોય, ગમે તે અગત્યની સાક્ષી લેવાતી હોય તો પણ ચાનો વખત ચયો કે કેસ બધ રાખી આયાધીશને એમ્બરમાં જવાની, વકીલને રૂમમાં અને સાક્ષીઓને ઉપાહાર ગૃહમાં જવાની ફરજ પડે છે.

શુઝ ગાદી ઉપર બેઠા બેઠા નોકાં ખાય છે. મુનીમને રાત્રીએજમાં ભૂલ થાય છે, અને ગમ્મરતા ઉઘાનીચા થયા કરે છે. તે સર્વનું કારણ ચાનો વીજબજ છે.

આવી એનું કારણ માત્ર સ્થાનોજ પ્રતાપ છે. આપણી દસ-વાગ્યે સ્થા પીવાની ટેવ તે આજે તે વખતે મળી નથી; તેથીજ હાડકાં તુટે છે, આળસ આવે છે, અગ લારે થઇ ગયું છે, અને આખોના ડોળા તણાઇ જાય છે. ત્યારે ત્યારે સ્થા મને મળતી નથી ત્યારે ત્યારે મારી આવીજ વધે થાય છે.

તે પછી તેઓ ધીમે ધીમે વાતો કરતાં દના; અને પાણી વગર જેમ માફક તર-ફડે છે તેમ તેઓ પધારી ઉપર તરફડીયાં ખાતા હતા. અને બીજી ખાણુ મારી પણ એજ દયા થઇ, અને પણ ફરીને ઉંધ ન આપી તે નજ આવી. જેની ઊંધ ખોનાર વસ્તુ એકજ હતી. પણ તે સંબંધી ખેના વીચાર જુદા જુદા હતા. તેઓ લોકોને સ્થા મળી નહોતી, તેથી તેની આહના ને ઇચ્છા હતી. મેં તેનાથી થતી કાનીઓ અને તુફાન સાંભળેલાં, જોયેલાં અને અનુભવસિદ્ધ કરેલાં નેથી તે પ્રત્યે તીરસ્કાર હતો. સ્થા પીનારની પડોસમાં ફેં-સુર્ષ રહ્યો તેનાં પ્રાપ્તીત મને વાગ્યાં. જે રોજના પીનારને જે દીવસે સ્થા નહિ મળતી હશે, તે દીવસે તેમની શું વધે થતી હશે તેવો ફેં કદમી પણ ન શક્યો. મારા મહેમાન સર્વ પ્રકારે સમ્પી હતા તેઓને વગર કારણે દુઃખી થતા જોઇ મને ધણીજ દયા ઉપજી હતી. તેનાં પીનારને સ્થા મળી નહોતી તેને ઊડવાની દેશ બંધુઓને મફતમાંથી પપાર થાય છે ત્યારે તેની નામતું જે ઝેર તારામાં ગઈ હોય ત્યાં વસ્તુને પણ પાળે છે. જેના પરીણામે લોહીમાંથી જાન રજકથ્થુ ઓછાં થઇ શરીર શીમુ થવા પામે છે. અન્તે પાન્ડુ આદિ ક્યારે રોગોમાં ગણાય જાય છે. ઉછરતાં ખાણકા અને ખાણકી-ના જેના ઉપર લખિયતો આધાર રહેલો છે, જેનો રંગ ગુલાબના પુલ જેવો હોયો હોયે, તે શીમા ફક્ત જેવા જણાય છે. ગુલાબના પુલ ઉપર જેમ હીમ પડવાથી જે અસર થાય છે તેથીજ અગત્ય લાગતજાનના ગુલાબના પુલ જેવા ખાણક ખાણકીઓ ઉપર આની સર થાય છે. મનુષ્ય જે પોતાને મર્યાદી ઉત્તમ અને શુદ્ધિશાળી ગણે છે, લખકરમાં લખ-પ્રાણીઓને પોતાની વચમાં રાખી રાકે છે, ઇશ્વરીય અંશ હોવાનું આભિમાન ધરાવે છે, ને ધણી વખત તો માહાત પરમાત્મા સ્વરૂપ જાની જાય છે. ત્યારે તેજ મનુષ્યને એક જીવ જડવસ્તુ (ચા) ને આપી નાંખ્યે છીએ ત્યારે તેના મિથ્યા અભિમાન ઉપર હસતું વાળા વગર રહેતુંજ નથી. ખીજાઓની સત્તા ન સ્વીકારી, હોમરૂઝ અગર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિ એવો એક વાપરોજ અભિમાન છે, પણ જેઓ એક નજીવી વતરપતિની સત્તા નીચેથી કાઢી શકતા નથી તેઓ સ્વતંત્રતા કેવી રીતે જોગવા શકશે તે સમજી શકાતું નથી.

માત્ર બંધુઓ ને મત્રારીઓના જાણુ બધાર તો નહિજ હોય કે ત્યાં ચાતું વાવેતર થાય છે ત્યાં તમારા જાણુ બહેનેને તે ઉછેરમાં પરતંત્રતા અને ગુલામગીરીની જાંદગી જોગવે છે. તે આના ગમીયાઓમાં દેહીએક વખત તો તમારા જાણુઓનું લોહી પણ રેડા-યેલું છે. અને તમારી બહેનેની આગર પણ લુટાઈ છે. તેઓને આવા દુઃખમાંથી મુક્ત કરાવવા મારે ધણી ચર્ચા અને લખાણો થઇ ચુક્યાં છે. જેમ તમે તમારી આગર સાચવવામાં તત્પર રહો છો, જેમ તમે સ્વતંત્રતા જોગવાની ઇચ્છા કરો છો તેમ તમારી બહે-નેની આગર સાચવવામાં અને તમારા જાણુઓને સ્વતંત્રતા અપાવવાના પ્રયત્ન કરવા તો એક બાજુ રહું પણ ઉલટું તમે તેમને પરતંત્ર દુઃખમાં અને તમારી બહેનેની આગર

હુતાશમાં ઉત્તેજન આપે છે તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે જેમ મુન્હો કરનાર દોષિત ગણાય છે તેમ મુન્હેગારને મદદ આપનાર પણ દોષિતજ હોય છે અહીંની કાર્ટમાં નહિ તો પરમાત્માની કાર્ટમાં તો કોઈને બદલો મળ્યા વગર રહેનાર નથી તમે જો આજ આ પીવાની બધ કરો, તો પછી વહેપારીઓને ચાના વાવેતર કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી ત્યારે તેનું વાવેતર બધ થશે ત્યારે તમારા લાઠ બહેનો જે અત્યાર સુધી ગુલામ-ગીરી ભોગવે છે તે ત્યાંથી મુક્ત થઈ તમને આલીનાઈ આપશે.

આ નીમીત્તે તમારા ધનનો કેટલો બધો વ્યય થાય છે તે તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચું છું. આર્યાવર્ત વસતી આશરે ત્રીજ કરોડની ગણાય તેમા ઓછામા ઓછા વીસ કરોડ આ પીનારા નીકળી આવશે. માણસ દીક સરેરાસ જે રૂપીઆ મટીને ચાનો ખર્ચ ગણવામાં આવે તો દર મહીને ચાળીસ કરોડ રૂપીઆનું ખર્ચ થાય છે, અને દર વર્ષે ચાર અમજ એસી કરોડ રૂપીઆની ગળતર રકમ શરીરની હાની ઉપરાંત આ નીમીત્તે ખર્ચાય છે. આટલી મોટી ગળતર રકમ જે નકામી આ નીમીત્તે ખર્ચાય છે તે રકમ જે કળા કૌશલ વીણા ઉત્તેજન ઇત્યાદિ સાગ સારા ગર્ભમા ખર્ચવામા આવે તો આખા આર્યાવર્તની દરિદ્રતા દુર થાય એમ છે.

કેટલાએક ચાના એના શોખીન જોનામા આવે છે કે ધરમાં ગમે તેટલી વખત આ પીધી હોય પરંતુ ત્યાં સુધી અમુક વખતે અમુક હોટલ કે અમુક ઉપાહાર ગૃહમાંથી આ પીવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેમને મંત્રેણ વગતો નથી તેના માટે પોતાની ખાસ ગાડીઓ જોડાની મીચોને સાથે લઈ બહુ દાગ ધધો તે વખતે પડતો મુદ્રા આ પીવા સાડ નીકળી પડે છે જે મીચ અત્યારે મફતની ગાડીમા બેગી મફતની આ પી આવ્યા તે અતે તેજ હોટલ કે ઉપાહાર ગૃહના ભોગ થઈ પડે છે તેનું કારણ એટલુંજ છે કે તે હોટલ કે ઉપાહાર ગૃહમાં ચાની અદર અરીથુનાં શીડવા, ખસખસના ગોનાં નાંખી ઉઠાગવામાં આવે છે. એક તો કારેલા, પછી લીબડે ચડેનાં એક તો આ પોતે જોર અને તેની અંદર ઉકેલા અરીથુનાં શીડવા, તે પછી પીનારને તાનામાં કે વગ કરવામાં વાર કેટલી ? પછી તેજ સા હોય તો દહાડો વળે નહિ તો આખો દોરમ ગગામા ખાધા કરે. આવી હોટેલો કે ઉપાહાર ગૃહો ત્યાં આની હાનિકારક હેતર પડી કરવામા આવે છે તેને માટે રાજસત્તા-વાળાઓએ તેની જાગત ખાસ પગલા લેવા જોઈએ, આવી હોટેલો અને ઉપાહાર ગૃહને ભગતો એક દાખતો મને સાલરી આવ્યો છે તે ખાસ વાંચવા જેવો લાગવાથી અત્રે દાંડી દેવામાં આવે છે.

એક દેશી રાત્ર્યમા એક મોટા અગત્યાર ઉપર રાત્ર્યની કંઈ ઇતરાછ થવાથી રાત્ર્ય-માથી બહિષ્કાર કરવામા આવ્યો તેઓએ ખીટીગ રાત્ર્ય તામેના એક ગામમાં આશ્રય લીધો પંચામ્યત્ર હોવાથી તે ગામમા લત્થ મકાન મારી કામગાડી રહેવા લાગ્યો તે ગામ-માં તેના ગતિમધુઓ વધારે પ્રમાણમા રહેતા હતા અને ખેતીસારી કરી પોતાનો નિર્વાક અથાવતા હતા તે ગૃહરથને ત્યાંના રહેવાસીઓ સારા માણસ જણી મળવા આવતા. તેઓ મળતા આવનારને સાડ માન આપી અરીથુને ચાનો સન્કાર કરતો ના કહેનારને પણ

આગ્રહથી પાતો. તે પ્રમાણે લગત જે વળુ માસ ચાત્યા પછી પેલા ગામડીઆ લોભા તેટલામાં આ વીગેરેના પુરેપુરા જાણી થયા ત્યારે તે ગૃહસ્થે એકદમ પોતાને ત્યાંની આ કસ્ટો આપવો બધે કાઢી. ત્યારે મહતના આપતા બધે થયા ત્યારે ગાંડમાથી વેચાતી લાઇ પીવાની કરજ પડી. તે લોકોની આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવાથી પોતાના ખેતરે અડાણે મુકી ચલાવવું પડ્યું. પણ તે તો ક્યાં સુધી નીમે અને પોતાનાં ખેતરો વેચવા પડ્યા. તે ખેતર લેનાર કોણ ? તેઓને કસ્ટમાના જાણી કરનારજ. ત્યારે તે ગૃહસ્થ આ ગામમાં આંધ્યા હતા ત્યારે તેમની પાસે એક તસુ પણ ખેતર નહોતું. તે હવે એ ગામમાં ખાર આની તેમનાં ખેતરો અને ચાર આની આખા ગામના ખેતરો રહ્યા. મહત આ કસ્ટમા પીનારાને પ્રથમ એમ લાગતું નહોતું કે આ મહતની ચીજે અતે બીજા માંગતા કરશે. આ થોડાં વરસ પહેલોજા જનાવ છે અને હવે તે ખેતરો ખરીદનાર પણ દયાત છે. મહતની આ પીનારાને આ દાખલો યાદ રાખવા જોવો છે.

ત્યારે વિદ્વાન વર્ગ આગળ ચાના અવગુણોની વાત નીકળે છે ત્યારે તેઓ આગળથી ઉત્તર આપે છે કે અમે કોઇ દીવસ એકલી આ પીતા નથી. ચાના અંદર તજ, એકલી વીગેરે બીજા મસાલા નાંખી આ ઉકાળીએ છીએ. અગર તો કહેવામાં આવે છે કે અમે એકલા દૂધમાં આ ઉકાળી પીએ છીએ. તેઓ મારા મીત્રોને યાદ રાખવું જોઈએ કે સોમલ અગર વીજા તમે દૂધમાં અગર શીરામાં મેળવી લેશો તોપણ તે પોતાનો અમલ તો બળવશેજ.

હું ધારું છું કે હવે આટલું લખવું સમજી કે કાલા માટે જસ યજ પડશે અને જેના માથામાં ખડ કે છુસો ભરેલો છે તેને માટે તો આંધળા આગળ દીવા જેવું છે.

મારે કાગલદિ ન રાખતાં ચામાં શા શા ચુલુ છે તે પણ પ્રગટ કરવા જોઈએ પણ તે આ કંઈ જે પ્રથમ ચીન દેશમાં રહેનશાહે જેટ તરીકે મોકલેલી જે ઉકાળ્યા પછી લીંમડાનાં પાંદડાં જેવી લાંબી, લીલાશ અને ભૂરાશ રંગના જેવી હતી જેના સુંધવાથી મગજમાં તરવટ આવતી. પણ તે આ ક્યાં ? તેનાં તો હવે આ દેશમાં સ્વર્ના પણ આવતાં હશે નહિ. ચીન દેશમાં હવે પણ આળીશ રૂપીએ રતજ સુધીની આ મળે છે, ને આ પ્રથમ ચીનમાંથી આવેલી છે તેના ચુલુ નીચે પ્રમાણે છે. ચરદીની પ્રકૃતિવાજાને તે સક્તિ આપનાર, કફ કહાડનાર, પરમેલા લાવનાર, ખોટી તરસ મટાડનાર, હોજરીની કાલો દૂર કરનાર અને મુખ્ય છે, પણ હવે ત્યારે જોઈ જમત રહ્યું રહેલું ચાપરવામાં આવે ત્યારે નહિ કે રોજ લેવાથી. આ અસલ ચાના ચુલુ છે. ના કે આજકાલ વાપરવામાં આવે છે તેના.

મારા દેશ બધુંજો અને સંજારીઓ આગળ વીવેચન ક્યાં પછી ચાને સંજોધી મારા લેખને હું પૂરો કરીશ.

૩.

(કબાલી.)

અરે ચંદાલણી ઓ ચા, હવે તું દીન્દમાંથી ન
અમારી સાવકી માતા, હવે તું દીન્દમાંથી ન

હું તે ખુનનું પાણી, કરી નર્મણ આ કાયા;
ફસાયા - દેહ ફંદાર્માં, દીવાના ને વગી કાયા.
અદારે વરણને વળગી, વટાવ્યો દેશ ને દુનીયા,
ચુલો તારા છે ગાઝારા, હવે તું હીન્દમાંથી જા. અરે.

અદાવ્યા લોક અગરોજે, અખાડ્યા સ્વાદ તે' લાગી;
પીતામાં તો પડી વગી, ખેચે શુણ્ણીન ગાઝારી.
સકાવી દાળખં દીધાં, અરે સૌ હો પીનારાનાં;
દ્યા દેવી કરી દુર થા, હવે તું હીન્દમાંથી જા. અરે,

નીચ ઉંચ નાનાં ને મોટાં, રાવ કે રંક સરવેને,
અતુરાઈથી પડી ચેટી, ખનાવ્યું વીશ વ્યસની તે'.
ઉરાડી મુસ્તી તે' સૌની, કરી જાજી છગરમાં ધા;
પીદા તારાં યયાં જ્યાં ત્યાં, હવે તું હીન્દમાંથી જા. અરે.

હલાહલ ઝેર છે તુજમાં, ચુલો તારા પશું રાસી;
ખુવારો ખુમ કાપી તે', ગયા તુંથી હવે ત્રાસી 'ભાગ થા પડે.
રહ્યું ના ખુન કાયામાં, હવે ન્હો દાડ મસિતે અણી આપીને આપણે
ચોકારી કહે છે પીનારા, હવે તુ હીન્દમાંથી દેશમાં અને તદ્દનુસાર
વડી વહી અગોગ તે, ન નાં તેમને અક્ષરજ્ઞાન મળો રહે ત્યાં મુખી
અને દીણલાગીયા તુજની આપણી સીઓ પૂરીના પડ ઉપરની માં
પીધી તેમો પચાઉ

નથી તારી શ્રીકૃષ્ણવણી.

પ્રથમ નાસ્તરનું કે ટાછીપીટનું કે જીમાં ગોડવાનું કામ કરવું પડે
યોગેનો હોયો જોઈએ. તે પ્રજાએ પેનારી અખિા હેરાણું કાઢ્યું
જાપણ ઉપર રહેવા લાગી છે એવી મારી માન્યતા છે.

તે આપણા નિયામ પાન અને આપણી રસોયજી મરી આપણી સહ-
જીવના આપણા મુખ-દુઃખની લાગીનયુ ન જને ત્યાં આપણા સર્વ
જાણ છે.

સીઓની થયેવી પૂજા

યજ્ઞ આપણામાંના કેટલાક અને દીગની દેશ ગાળી તેની પૂજા કરે છે, તે
ને આપણે પહેરે પહેરે નહીન આજુરણથી ચણગીએ છીએ તેમ સજ-
પૂજા દોષમાંથી પણ નીકળી જવું જોઈએ.

આપણા ઉદ્ધારનો આધાર.

1. સીઓ આપણી ગાંઠીમાં કાગ લેતી, આપણી સાથે વાલવિવાદ કરતી,
સમઠ મહાત્મા જાંધીજીની જે હવે દુશ્મનીના રમારક તરીકે પ્રકટ કરવામાં

આપણા ઉદ્ધારો સમજતી, તેને પોતાની, પોતાની અસૌકીક પ્રેરણા સક્તિથી આપણી ખાલો પાધિઓને સાનમાં સમજી તેમાં ભાગ લેતી, આપણને શીતળતામય શાંતિ દેતી થશે, ત્યારે જ આપણો ઉદ્ધાર સંભવે છે, તે પહેલાં નહિ.

સ્ત્રીઓના શિક્ષક પતિ

ત્યાં સગી બાળકમની હાસડી આપણે પહેરથી સરજત હશે, ત્યાં સગી પુરુષોએ પોતાની સ્ત્રીઓના શિક્ષક બનવું પડશે અને એ શિક્ષણ માત્ર અક્ષરવું જ નહિ, ધીમે ધીમે રાત્ર્ય પ્રકરણી, સંસાર સુધારાના વિષયોમાં તેઓને પ્રવેશિત કરી શકાય છે આ કરતાં અક્ષરજ્ઞાનની જરૂર જણાતી નથી. આવા પુરુષે પોતાનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું વયજી ફેરવવું પડશે.

સમાજસેવા.

સમાજસેવા નો ધમાય, આડંબર વિના કરવામાં આવે તોજ શોભી નીકળે જમણા હાથે થવું કામ ડામે હાથ ન જાણે, એવી રીતે કૌશીજ સેવા શ્રેષ્ઠ છે.

માણસનો ખરો ધર્મ.

માણસજાતનો ખરો ધર્મો એજ છે કે તેણે પોતાનું ચારિત્ર્ય ધણું કમાવે અને કંઈ શીખવું પડે એવું નથી જે માણસજાતનો રજો દર્દિ છાડતો નથી, તે માણસ જૂએ મરતો નથી, અને તેણે વખત આવે તે ડરતો નથી.

ખરી કેળવણી

પરોપકાર કરવો, ખીજની સેવા કરવી, ને તેમ કરવામાં જરાએ ગોરાઈ ન માની લેવી એ ખરી કેળવણી છે.

માદાની સેવા.

માદા માણસોની સેવા કરવી એટલે જોગે ઉત્તમ માગે ખીજને શો દોષ ? ધર્મને પણો સમાવેશ તેમાં થઈ જાય છે.

સાધુસંતો અને દેરાસેવા.

દિંદુસ્તાન સારે નરાંને ધર્મજદ છે એટલે દેરાસેવામાં આ કાગે ધર્મની પરિશિમા છે એ ખ્યાલ ઉત્પન્ન થાય તો ધાર્મિક જીવિવાળા માણસો રાજકીય કામમાં વધુ સખ્યામાં જોડાય, જે કાગે સાધુસંતો આ પ્રકરણ હાથમાં લેશે, તે કાગે દિંદુસ્તાન ધાર્મી કાર્મ પ્રદેવથી કરી ચક્રશે, એવી મારી માન્યતા છે.

રાષ્ટ્રની સેવા.

હું મારા કુટુંબની ભાગેજ સેવા કરી ચક્રતો હોઉં, તેને વખતે આખા દિદરી સેવા કરવા બહાર પડવા વિચાર કરવો, એ મદ જ કરેલાય ! હું મારા કુટુંબનેજ માગે પ્રવતવું તક્ષ્ય બનાવવું, અને તેમ કરીને હું એમ માનું કે હું આખા રાષ્ટ્રની સેવા કરું છું, અલ્લ આખી માણસજાતની સેવા કરું છું, તો તે વધારે સાડ કહેવાય. આમાજ નમતા છે, આમાજ પ્રેમ છે.

અગ્રચર્ય અને દેરાસેવા

અગ્રચર્ય એ મહાજાત છે, તે વિના મનની માડ મજાજ થવાર નથી અગ્રચર્યથી

માણસ અધીરવાન, ખાપતો અને હીનો થાય છે જેનું મન વિષયમાં ભમે છે, તેનાથી ડરી દોઢ થવાની નથી આ વાત અગણિત દાખનાથી જતાવી શકાય છે ત્યારે ધરમેસારી-એ શુ ડરવુ એ સવાલ ઉભો થાય છે પણ તે ઉભો ચવાની દશી જરૂર નથી ધર્મસારીએ સગ ડર્યો તે વિષય નથી એમ કાઈ કંઈ સકવુ નથી પ્રજાની ઉત્પત્તિનેજ ખાતર સ્વસ્તીસગ કહ્યો છે, ત્યારે સત્યાગ્રહીને પ્રત્યેત્પત્તિની વાસના ન હોવી ઘટે. તેથી સસાગી જતાં તે અભયર્થ પાળી શકે છે આ વ ત વધારે સ્પષ્ટ કરીને લખવા જેવી નથી સ્ત્રીનો જે નિચાર છે? કેમ એ બધુ થાય? આ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે, જતા જેને મહાકાર્યમાં લાગ લેવો છે તેને એ સવાલનું નિરાકરણ ક્યા વિના છુટકાજ નથી.

હિંદુનું ગૌરવ.

માગી માન્યતા છે કે પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ હિંદુમાં અતિ સુગમ છે.

ઉત્તમ રાજ્ય

વખતે તમે જાણતા હશો કે હું કાંઈ પણ પ્રકારનાં રાજ્યને પસંદ કરતો નથી, મેં અનેકવાર કહ્યું છે તેમ તેજ રાજ્ય સર્વોત્તમ છે કે જે જોખામાં જોખી સત્તા વાપરે છે, અને મને એમ જણાયું છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાંજ મારા ઉપર કમીમાં કમી સત્તા અવા-વવામાં આવશે, અને તેથીજ હું બ્રિટિશ સામ્રાજ્યપ્રતિ વશાધર રહું છું.

નિર્ણયતાની જરૂર.

હિંદના મારા પર્વદન દરમ્યાન મને જણાયું છે કે હિંદ, શિક્ષિત હિંદ, નિર્મળ કરો નાખે એવા તાપમા ઝડપથી ગયું છે..... જાહેરમાં બોધવા ટાણે આપણે જે વાતો ઉચ્ચારીએ છીએ તેમાં આપણે ખરખર માનતા હોતા નથી.

માકે સ્વદેશાભિમાન મને એમ નથી શીખવતું કે મારે દેશી રાજ નીચે તો દેવત જેમ જુદાપ તેમ જુદાવા દેવી મારામાં ખગ હશે તો હું તો દેશી સમજાના જૂઠ્ઠા સામે તેમજ ઈંગ્રેજી જુઠ્ઠા સામે ઝુકીય.

સ્વદેશાભિમાનની વ્યાખ્યા

સ્વદેશાભિમાન એટલે હું દેશનું હિત સમજી છું જે દેશનું હિત ઉચ્ચને હાથે થતું હોય તો હું આજે ઇંગ્રેજને નમીશ.

ખરૂં દેશાભિમાન.

દૂપભાવથી પોતાનું દેશાભિમાન મારે છે, પરન્તુ પ્રેમભાવથી પોતાનું દેશાભિમાન તારે છે.

ધર્મ અને પ્રજાનું એકત્ર

હિંદુસ્તાનમાં ગમે તે ધર્મના માણસ રહી, શરૂ છે તેથી કાંઈ તે જોડ પ્રજા મરનાજ નથી. નવા માણસો દાખન થાય તે પ્રજાભાગ નથી કરી શકતા. તેઓ પ્રજામાં મળી જાય છે એમ થાય ત્યારે જ અમુક મૂલક એ પ્રજા ગણાય. તે મૂલકમાં બીજા માણસોનો સમામ કરવાનો શુણ હોવો જોઈએ. તેવું હિંદુસ્તાન હવે અને છે.

સ્વદેશી.

આપણે સ્વરાજ્યનો રસ લઈ રહીએ તેના પહેલાં સ્વદેશી પ્રત્યે આપણને પ્રેમ તો ખરો પણ રાગ મુદ્દા થવો જોઈએ આપણા કાર્ષમાં સ્વદેશીની જાપ નજરે પડવી જોઈએ,

સ્વદેશી ભાવના

રથદેશી આપણામાં રહેલી તે જાવના છે કે જે આપણને આપણી પાસેની પરિ-
સ્થિતિનો ઉપયોગ કરવા અને તેની સેવા કરવા તથા દુરની પરિસ્થિતિનો ત્યાગ કરવા પ્રેરે છે.

- અસતોષ

મી. લુમ કહેતા કે દિલ્હીસ્તાનમાં અમનોપ ફેનારવાની જરૂર છે તે અર્જનોપ બહુ ઉપયોગી વસ્તુ છે ત્યાં સુધી માણસ પોતાની આત્મ નિયતિમાં રાજી રહે ત્યાં સુધી તેને તેમાંથી નીકળવાનું અમનનાતું એ મુશ્કેલીની વાત છે. તેથી દરેક સુધારાની પૂર્વે અમનોપ હોવો જ જોઈએ.

મદિયુતા,

તમને દિલના ઉપકારની વાત સાંભળેલી નથી ગમતી તે બતાવે છે કે હજુ તમારે સારૂં તો સ્વચ્છતા જોડે છે. તમારા જેવા ધર્માદિન્ટી હોય તો આપણે બાળા જઈ પાઠા પડીએ.

અરુહની મીમાંસા.

પરોપરીએ માણસ અરજ કરે તે તેના જિનયની નિશાની ગણાશે. મુકામ અરજ કરે તે તેની સુધામીની નિશાની છે. જે અરજીની પાછળ બળ છે તે પરોપરીઆની અરજ છે; અને તે પોતાની માગણી અરજ રૂપે જાહેર કરે તે તેની ખાનદાની ખતાવે છે.

७५३

જાળ તે નિર્ણયતામાં રહેલું છે. શરીરમાં ગાંઠના લોચા બહુ હોવામાં જાળ નથી.

21431.

કાયદા આપણને પગલું ન હોય તે પ્રમાણે આપણે ચાલવું એવું શિક્ષણ મરદાષ્ટી વિરૂદ્ધ છે, ધર્મવિરૂદ્ધ છે તે શુભાભીની હદ છે.

वर्तमान ५२.

જાપાનુ, કામ, લોકોની લાગણી જાણી અને તેને પ્રકટ કરી, એ એક છે; બીજું કામ લોકોમાં અમુક લાગણીઓ જરૂરી હોય તે પેદા કરી એ છે, ને ત્રીજું લાગ લોકોમાં એજ હોય તો તે ગમે તેટલી મુશીબતો પડે તો પણ એધકક યજ્ઞ થતાવરી.

અદ્ભુતનીની પાછળતા

પણ માણસોએ કશું તે યોગ્યને કશું કરવું એ અતીશયી વાતો છે, ને તે વહેમ છે. કોવા દાખલા હાલમાં ગણા આવશે તોમા ધણીએ કશું તે ખોટું હોય છે તે યોગ્યને કશું એજ સાચું હોય છે.

सत्याप्रदीनां लक्षणम्.

અનુભવે જોઈ છુ કે માણસ દેશહિતને કારણે સત્યામરી થતા માગે છે. તેણે બહુયમ
પાળવું જોઈએ, મરી/છ ધારણ દરની જોઈએ, મત્યનું તો સેવન દરનું જ પડે, અને તે
નામાં અમયતા આવવી જોઈએ.

दासगुरुं विप्र

પેસો માણ્ણને રાક ગતાને છે. ઝોલી ખીજ વગ્ન તે ફનીઆમાં ત્રિમ છે ના ગન્ને ત્રિમમ છે, તેનો દલ સપના દલ કરતાં જુડો છે. ચાં કરડે ત્યારે ફેડ લાને, છુટકો જડે

ઠે પૈયો અથવા નિમ્ન કરે છે ત્યારે દેહ, અન્ન, મન, બુદ્ધિ એવાં પણ છૂટકારા પામે નથી.
ધનિક.

જેમ મરકાર તેમજ ધનિક, તેને તો સત્તાવીએ ત્યારેજ તે જાગૃત થાય છે. તેને સત્તાનનુ એકજ સાધન છે તે તપશ્ચર્યા છે.

સપત્તિમાં નીતિની શિથિલતા

મને બગલગ ખીન અપવાદ એવો અનુભવ થયો હતો કે જેની સપત્તિ વિશેષ હતી, તેની નીતિ પણ તેના પ્રમાણમાં શિથિલ હતી.

આપણા દેશમાં પણ સપત્તિના હોવાથી ખરા વિકાસને હાનિ પહોંચી છે.

માન્ય ગ્રામ્યજ વેઠ કરાવે છે.

આપણે જે વક્ષા નાખીએ છીએ તે ગર બાજરીના કે મુગી ધાનના નહિ, પણ ખટ મધુરા સ્વાદ કરવાના, ટાઢ સદન થઈ શકવા પૂરતાં જેવાં તેવા કષકાના નહિ, પણ રેગમ ક્ષીનબામના. જે આ લવરી મૂર્ખ વધે તે કુટુંબનાં ભરણ પોષણની ચિંતા થોડી જ રહે છે.

ગરીબાઈની મીઠાશ

જગતને વધારે વિચાર છુ તેમ તેમ વધારે સમગ્ર્ય છે કે તવંગર થવા કરતાં ગરીબ રહેનારા વધારે આધારાન છે.

ગરીબાઈના રૂપો વધારે મુદર અને વધારે મીઠા છે.

ખોટી ચિંતા એટલે અભિમાન.

જેને વિષે આપણે ઉપાય નથી તોધી ગણતા તે સદન કરવું તમે 'તમારું કર્તવ્ય' કરેજ નજો એટલે તમને સંતોષ રહેશે આપણે આપણી કર્મ જાગૃતતા છતાં આખી દુનિયા રોખાયા કરશે તેનું કેમ કરશું ? તેનો વિચાર કરવો એ પણ અભિમાન ગણાય.

ગુણદૃષ્ટિ.

દૃષ્ટિ કરતાં માણસોનાં ગુણ વિશેષ જુઓ. દૃષ્ટિથી તો આપણે બધાં ભાઈ જાએ એટલે આપણે માણસોનાં ગુણ જોઈને તેનું જ મનન કરવું.

માન.

જે માન આપતા ન શીખ્યા તે માન લેવા પામતા નથી.

મેટરનું માન ન રાખીએ તો પ્રજાનો નાશ થાય, પણ મેટરનાં પોતાનું કર્તવ્યભરે તો પણ પ્રજાનો નાશ થાય મોટાઈ, કેવળ ઉમ્મરમા નથી રહેતી, પણ મોટી ઉમ્મર હોવાથી મનેજ અનુભવમા, જ્ઞાનમા વૃદ્ધિ પામેજ અનુગ્રહમા રહેલી છે કેવળ ઉમ્મરની પૂજા મોઢ કરવું નથી.

વરદાસી.

જૂનમી રાગતની સામે થવામા વરદાસી છે, આપણાં અમને વર થવામાં મેરદાસ છે.

મેળાવડા અને પરિષદા.

મેળાવડા અને બાપલો ગોમ્મ આને અને ગોમ્મ વખતે શોભી રહે છે. પણ માન મેળાવડા અને બાપલોથી પ્રભુ ધડતી નથી.

સાર્વજનિક સંસ્થા.

આપણી ઘણી ખરી બધી મંચાઓ વિશે વલ્લિવૃત્તિ વિશેષે જોઈએ છીએ. આ વૃત્તિને ગૌણ રાખી ક્ષત્રિય (સાઈસિઝ) વૃત્તિને, બાહ્ય (દૌર્બલિટી) વૃત્તિને, અને મુખ્યત્વે કરીને શુદ્ધ (સેવા) વૃત્તિને પ્રધાનપદ આપવાની આવશ્યકતા છે.

સાર્વજનિક સંસ્થા અને ધન.

મારી તો ખાતરી છે કે સારાં કાર્યોને સાફ આગરીય દિંદમાં પણ પૈસા મળી રહે છે. કાર્મ સાફ છે એમ સાબીત કરવું એ કારણારીનું કામ છે.

અનાથાશ્રમ

આ આગતમાં આપણે મુક્તિકોશ પામેથી બહુ શીખવાનું મળી આવે છે. તેઓ જે અનાથાશ્રમો ચલાવી રહ્યા છે તેને જુદા છે. આપણા (આશ્રમો) પ્રમાણમાં નિર્જીવ છે. તેઓએ હજારો બાળકોને આશ્રય આપ્યા છે ને તેઓને મરદ બનાવ્યા છે.

આશ્રમમાં આપણે મહાન રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે દેખાણી આપી શકીએ, ઉલ્લેખી શીખવીએ, જે ધર્મા નટ થતા જાય છે તેને ગયાવી લઈએ, આવી વ્યવસ્થાને પરિણામે આજના અનાથ બાળકો તે કાલના પોતાના આશ્રમના શિક્ષકોને, કારીગરોને નેતા બની શકે છે. આવા અનાથાશ્રમમાંથી આપણે આપણા વાતાવરણને યોગ્ય એવું હિન્દુશિક્ષક સરકાર ઉપલબ્ધ કરી શકીએ છીએ.

શુદ્ધ આનંદનું સ્થાન.

ત્યાં નિર્દોષ શુદ્ધિ છે ત્યાં શુદ્ધ આનંદ છે.

ખરો સુધારો.

સુધારો એ વર્તન છે કે જેથી માણસ પોતાની દરજ બળવે. દરજ બળવવી તે તે પાળી એ છે. નીતિ પાળતો એ આપણા મનને તથા આપણી દ્રિષ્ટિને બચા રાખી ને છે. આ જ “સુ” એટલે સારો “ધારો” છે, તેથી જે વિરુદ્ધ તે કુધારો છે.

હાલનો સુધારો.

મારો ખાસ અભિપ્રાય છે કે હિંદુસ્તાન અંગ્રેજીથી નહિ, પણ આજ કાળના સુધારા નીચે કચમચેલું છે. તેની ઝડપમાં તે આવી ગયું છે.

વિનાશનું મૂળ સ્ખલન.

ત્યાં ઘણી લોકો વગર મોતે મરતા હોય ત્યાં ધર્મનો કમનો, આચારનો અભાવ હોવાનો સંભવ છે.

અત્યજ વર્ગ.

અત્યજ વર્ગનો પ્રશ્ન જોઈને અગત્યનો નથી. હિંદુ સમાજમાં જે અત્યજ દયાને તેઓ પામ્યા છે તેમાંથી તેમનો ઉદ્ધાર કરવો એ હિંદુધર્મ ઉપરનું એક કાળી કર્ત્તવ્યક દર કરતા બરાબર છે.

હિંદુ ધર્મની વિકાસ અતિચલનનો સાચો દાખો અત્યજો તરફનું આપણું વર્તન છે.

અસ્પર્શતા અને સ્વરાજ્ય.

આ અસ્પર્શતાના દોષમાંથી આપણે મુક્ત નથી થયા ત્યાં લગી આપણે સ્વરાજ્ય મેળવવા લાયક છીએ કે નહિ, એ મોટે પ્રશ્ન રહેશે. યુગમના માલેકો એ સ્વરાજ્ય મેળવવા લાયક કહી શકાય તો આપણે ભલે હોષ શરીએ.

અત્યારે હિંદુધર્મ ઉપર ભૂલી ન શકાય એવી આ એક ઘણી ટીની છે. તે તે ક્ષત્રક અનાદિ ઇળથી ઉતરી આવ્યું છે એમ માનવાને કુ ના પાડું છું.

શાસ્ત્રનો આધાર.

આપણા વર્તનનો ખ્યાલ આપણે ન્યાયપૂર્વક ન કરી શકીએ તો શાસ્ત્રનો આધાર નિરર્થક છે. શાસ્ત્રો શુદ્ધિથી ને નીતિથી પર ન હોઈ શકે. જે શુદ્ધિ અને નીતિનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો ગમે તે પાખંડનો ધર્મને નામે ખ્યાલ થઈ શકે.

આચાર અને વિચારનો ભેદ.

કું ખલુ મનન કરતાં જોઈ છું કે આપણી કેટલીક કલેવતો ને માનવી શીખામણો કેવળ ધર્મવિરુદ્ધ છે. જેને મર્વોપરી પુસ્તક માનીએ છીએ તેને વ્યવહારમાં ફેર મૂકી દેવા એ છીએ. જેટલું જોર મારામાં હોય તે ખલુ આવી રહેણી સામે અન્યાયવાનો ઉદ્દેશ રાખ્યો છે.

ધર્મ.

ભયા ધર્મ તપી ત્યાં વિદ્યા નથી, વશ્મી નથી, આરોગ્ય નથી. ધર્મ રહિત સ્થિતિ મર્મ શુષ્કતા છે, રાઈ ગમ્યના છે.

શત્રુને મહાત્મ કરવાની ધર્ય રીત.

શત્રુને મારીને રાજ્ય કરવું એ તુચ્છ ઈચ્છા છે. શત્રુને આપણા મતનો ખનાવી તેને મિત્ર મનાવવો એ ધર્મ છે.

‘ભયનું’ પરિણામ.

આપણે આજે નામર્દ છીએ તેનું કારણ આપણને પ્રદાર કરતાં અવશનું નથી, એ નથી, પરન્તુ આપણે મરતાં કરીએ છીએ, એ છે, જે મરણની ભીતિથી ખરા કે ખોટા ભય આવતા નાસી જાય છે, છતાં જે હરખડી એમ ધમકે છે કે બીજે કોઈ પુરુષ દરાવનાર પુરુષનો નાશ કરી લખને દૂર રહે, તે જૈનધર્મના પ્રચારક મહાવીરનો કે શુદ્ધનો, કે વેદનો અનુયાયી હોઈ ન શકે.

કાયાનો જીવો મોહ.

એમ લક્ષમાં લેવાનું નાના મોટાને બધાને રહ્યું છે તે એ કે, કાયાને આપણે રોકી નથી શક્તા તેથી તેને જતી કરી પરમાર્થમાં પચેવાઈ આત્મનિહિ કરી.

લગન.

દેશ કાળ વિચારતાં એમ માનું છું કે હાન તો ઘણા જ મોટા હિંદીએ પરણવાની જરૂર છે. પરણવાનો અર્થ પલ્લ ખલુ ઉડી છે. વિવેક મેળવવાને ખાતર જે માણસ પરણે છે તે પશુ કરતાં પલ્લ હીન છે.....આમ વિચારતાં જે પ્રજા હાન ઉત્પન્ન થાય છે તે જ વિષયની ઉત્પત્તિ છે. આથી જ પ્રજા હીન અને નાસ્તિક ઘાય છે તથા રહે છે.

આત્મા.

આત્મા કરતાં દેહ વહાવો ન થવો જોઈએ. જે આત્માને જાણે છે, તે દેહથી લુપ્ત છે એમ જાણે છે. તે દેહની વિસદ રચા નહિ દરે. આ જાણ અધર કામ છે પણ જેના સંસ્કાર અતિ પવિત્ર છે તે મહેજ ગમજ છે ને તે પ્રમાણે કરે છે દેહમાં રહી તે જ આત્મા સાકે અથવા અરામ કરી શકે છે એ માન્યતા જુદુ જૂનેમરેવી છે ને તેવી માન્યતાથી ફુનીઆમાં અગર પાપ થતાં છે ને યાવ છે.

કુશળ મોત.

જોને હું કદમાણ માનું છું તે કરતા કરતા છંદમીનો જોગ આપવો પડે, તો ખીજું કુશળ મોત કયું ?

મરણ.

મરણપર્યંત મારાથી અધરિત ન થાય એ ઇચ્છું જાણ છે. ને તેમ રખેને ઘર્ષ જાય તેની ચિંતા રાખી પડે છે.

વ્યાયામ.

શરીર આત્માને રહેવાનું સ્થાન હોવાથી તીર્થક્ષેત્ર છે ને તેની સંભાળની જરૂર છે.

સંગીત.

સંગીતની અસર આપણી ઉપર જાણ થાય છે, એનો આપણને જાણેકુમ ખ્યાલ નથી રહ્યો. નહિ તો સંગીત આપણા જાળોને ગમે તેમ કરીને આપણે આપણું દોત. પ્રગ્ન જાળોને સાકે સંગીતને સ્થાન હોવું જોઈએ.

ફિલ.

જો કાંઈ પણ પાશ્વર્ય વસ્તુની નકલ કરી યોગ હોય તો 'ફિલ'ની નકલ કરવા જોઈએ, એમ મને લાગે છે. એક મિત્રે ટીકા કરેલ કે આપણને આપનાં આવડું જ નથી અને એકલા યજ્ઞને રીતસર આનવાની તો સુદ્ધ અમર નથી આવી ફિલનો કેવળ બહારમાં જ ઉપયોગ છે એવું કાંઈ નથી ધજા પરોપકારી કામોમાં ફિલનો લાગે ઉપયોગ થઈ શકે છે.

રાષ્ટ્રીય કેળવણી.

સ્વરાજ્ય આજે મગા કે કાલે-રાષ્ટ્રીય કેળવણી વિના તે નિભરાવું નથી.

રાષ્ટ્રીય કેળવણીમાં (૧) શિક્ષણ માતૃભાષાદ્વારા હોય, (૨) શિક્ષણ વચ્ચે ને ધર-સાસાર વચ્ચે એકના અથવા અનુસંધાન હોય, (૩) શિક્ષણ પ્રગ્નતા મોટા સમૂહની ઘનતો પુરી પાડનાર હોય, (૪) શિક્ષણ પ્રથમ એણીને મારે તો જરૂર અસ્થિરતાન હોય, (૫) શિક્ષણ મક્કત હોય, (૬) શિક્ષણ ઉપર પ્રગ્નતા પુરો અંકુશ હોય.

વિદ્યા.

વિદ્યા ધર્મ વડે જ મોતે છે. મત્સ એ પોને જ ધર્મ છે અને એને શોભાવવા ખીજની જરૂર પડતી નથી. પણ વિદ્યા એટલે અક્ષરજ્ઞાન હોય તો તેમાં મોજા રહેતી નથી, કારણ કે એ તો માત્ર સાધન રૂપ છે.

કેળવણી.

કેળવણી એક એવી વસ્તુ છે કે જેને મારે એકલા પેમાત્રો નહિ પણ શરીરનોયે ભોગ આપવો પડે છે.

આત્મજ્ઞાન.

અક્ષરજ્ઞાન મેળવ્યા વિના આત્મજ્ઞાન તદ્દન શક્ય છે.

કેળવણી.

કેળવણીને આહુવિકાતું દાર ગણવું એ મારી અંદપ્રમતિ પ્રમાણે તુચ્છ વર્તિ છે. આહુવિકાતું દાર-સાધન શરીર છે.

શિક્ષણું કાંઈ.

વિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રધાન અને આહુવિકાતું જોઈ. જે આટલું પરિવર્તન થાય તો તેટલે દરજ્જે અને માત્ર તેટલેજ દરજ્જે દિંદી પ્રગ્ન કાંઈક મેળવશે.

કેળવણીનો આદર્શ.

જે ખરા સદ્ગુણોનું અનુકરણ તમે કરો, સદ્ગુણમય તમારું જીવન જની જાય, તો કેળવણીનો મારો આદર્શ તમે પૂર્ણ કરો છો. આ ગુણોથી સંગ્રહ થઈ તમે આસમનાગ્રામ પણ પ્રણે-જ્યારે તમારું ગુર્જરન મેળવી શકશો, અને આત્મજ્ઞાન-અક્ષરજ્ઞાન મેળવવાને રસ્તે ચલી શકશો.

શિક્ષણ.

શિક્ષણ એટલે અક્ષરજ્ઞાન નહિ, પરંતુ આસ્ત્રિની ખીસવણી-ધર્મભાવનાનું જ્ઞાન-એ મત મારો સપજા પ્રકારનો વાંચનથી મળજી જાય છે.

ખરો અભ્યાસ.

જે માણસ પોતાની કર્મ જગત્તે છે તે સદાય અભ્યાસ કરે છે.

સારી રહેણી રહેતા શીખવું એ અભ્યાસ છે, બાકી ગંધું મિથ્યાઅભ્યાસ છે.

શિક્ષક.

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પરિણામ અર્જાવી શકે છે, એ આપણી જલ્પ સમ્પત્તાનું રજા છે એમ હું માનું છું.

કારણોની અર્થજ્ઞાન વ્યવસ્થા.

મારી માન્યતા છે કે કોલેજ, હાઈસ્કૂલ વગેરેનાં શૈક્ષણિકોમાં આ ગરીબ દેશથી ન સહન થઈ શકે એવું ખર્ચ કરવામાં આવે છે. તેને બદલે જે પ્રાથમિક કેળવણી, સંસ્કૃત-સૌન્દર્યનો કંઈ પણ ખ્યાલ રહેતા હોય અને આરોગ્યની સંભાળ રહેતી હોય એવી નૈયા-એ સુશિક્ષિત, પીક અને નીતિમાન શિક્ષકો મારફત આપવામાં આવે તો થોડી મુદતે આપણે ધણા મહત્ત્વના પરિણામો જોઈ શકીએ.

ક્ષત્રિય કેળવણી.

આપણી કેળવણીમાં ક્ષત્રિયજ્ઞાને સ્થાન નથી. મને પોતાને તે કુખની વાત નથી. એ તો અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલું સુખ માની લીધું છે. પણ પ્રગ્નને દલીલો વાપરતાં શીખવું હોય તેને પસંદ મળવો જોઈએ. પણ તે તો કેળવણી ક્રમમાં વિમરણ ગણેલું જ નજીક છે.

ભાષાની શક્તિ

ભાષાઓ તે લોકોના ચારિત્ર્યનું પ્રતિબિંબ છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના સીદી લોકોની ભાષા જાણનાર તેઓના રીતરિવાજ વગેરેનું જ્ઞાન મેળવી લે છે. યુજ્યુ કર્મ પ્રમાણે ભાષા પ્રધાન છે. જે ભાષામાં વીર્ય, સસ, દશ આદિ લક્ષણ નહિ હોય તે ભાષામાં શીર, દમ્બા-વાન અને સત્યવાદી પુરોહો નહિ થાય એમ આપણે બેધકપણે કહી શકીશું; પણ કોઈનું દોષ નથી ચાહતું પણ પોતામાં હોય તો કટાઈ ગયેનું છતાં કાટનું આવરણ ઉતરે પ્રસરી નીકળે છે. આપણે ધણા કાળ દાસત્વ ભોગવ્યું છે, તેથી આપણામાં વિનયની અતિશયતા સૂચવનારા શબ્દોનો ભંડાર ઘણો વધારે જોવામાં આવે છે.

માતૃભાષા.

આપણી શાળાઓ અને વિદ્યાલયો આપણને માતૃભાષાદ્વારા શિક્ષણ આપતી ન થાય ત્યાં સુધી આપણે જાણીને ભેમવું નહિ.

માતૃભાષાનો નિરાદર માતાના નિરાદર સમાન છે. જે માતૃભાષાનો નિરાદર કરે છે તે સ્વદેશભક્ત કહેવાવાને લાયક નથી.

ઉગ્રેષ્ઠ ભાષાનો અભ્યાસ.

જેમ જેમ આપણો અંગ્રેજી અભ્યાસ વધે છે તેમ તેમ આપણે પ્રગતિ ભૂવતા જાણીએ તે તેમને સમજાવાની શક્તિ ઓછી થતી જાય છે.

મને ઉગ્રેષ્ઠ ભાષાનો દ્વેષ નથી. તેમાં અપુટ ભંડાર હોયો છે. તે રાજભાષા છે; નદ્રબંધી ભરેલી છે, પણ જ્યાં હિન્દીએ તે સીખવાની જરૂર નથી એવી ભારી નિર્મતા છે.

ઉગ્રેષ્ઠ ભાષા રાખવાની જરૂર છે એવી માન્યતાને લીધે આપણે યુવામ જતી રજા ગીએ. આપણે ખરી દેશસેવા માટે નાહાયક જ શંકા છીએ. આમ માનવાની દેવ આપણને પડી હોત તો આપણે સદૃજ અમલ શક્ત કે ઉગ્રેષ્ઠ ભાષા શિક્ષણનું વાદન હોવાને બિં આપણી શુદ્ધિ (સ્વતંત્ર) અગરવી યાઈ ગઈ છે. આપણે જનસમૂહથી નીચાળા પડી પા છીએ. આપણા દેશના મહા મુંદર મગજ પાંખરામાં પૂરાઈ રહ્યાં છે.

ડીક્રીના મોહ.

આપણને ડીક્રીનો ભારે મોહ છે. ઉત્તીર્ણ મના ઉપર આપણા જીવનનો આધાર રાખીએ છીએ. આળી પ્રગતિ નુકસાન થાય છે. ડીક્રી એ સરમરી નોકરીઆત વર્ગને જ કામતી છે, એ આપણે ભૂવી જાણીએ છીએ. પણ પ્રગતી ધમારત કંઈ નોકરીઆત વર્ગ-પર ચલવાતી નથી.

પશ્ચિમની ડેઝવળી.

જેઓ પશ્ચિમની ડેઝવળી પામ્યા છે, તે તેના પાસમાં જે આવ્યા છે તે જ હતાશીમાં ઘેરાયા છે.

હનિહામની દ્વિમત.

તપરિખમાં ન જોઈ હોય તે ન જાને એમ માનવું એ હીજીવણ છે જે વાત આપણી

વિદ્યાર્થી.

વિદ્યાર્થીઓએ પક્ષાપક્ષથી દૂર રહેવું જોઈએ. તટસ્થ રહીને પ્રગતિના બંધા આગેવાનો તરફ પૂર્વ ભાવ રાખવાની આવશ્યકતા છે. આગેવાનોના ગુણગણની મરખામણી કરવાનું કાર્ય નથી. વિદ્યાર્થી તો ગુણગ્રાહી જ છે તે ગુણની પૂજા કરે છે.

વિદ્યાર્થી અને રાજનીતિ.

વિદ્યાર્થી વર્ગ આપણા દેશની ગંજનીતિના નિષેધ ઉપર જાહેર સલાઓમાં ભાષણો આપે એ મારે અને તો પ્રગતિની પ્રગતિનું ખામ ચાર ચિન્હ નથી; પરંતુ તેથી એમ નથી સમજવાનું કે તમારે તમારા વિદ્યાર્થીજન દરમિયાન રાજનીતિનો અભ્યાસ ન કરવો. રાજનીતિ એ આપણા જીવનનું એક અંગ છે. આપણે આપણી રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ સમજવી જોઈએ, આપણી રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ અને તે બધી બાબતો જાણવી જોઈએ.

વિદ્યાર્થી અને પાપક તત્વ

આજે તો આજ ચાલુ છે, રાજકીય જીવનનો ધણો ભાગ વિદ્યાર્થીજનમાં જ હોય છે, ન્યારથી વિદ્યાર્થીઓ કોલેજ છોડી જાય છે અને વિદ્યાર્થી મગી જાય છે, સ્વાસ્થી તેઓ અન્ધકારમાં પડી જાય છે, અને તેઓ કંઝાળ અને તુચ્છ પગારની નોકરી શોધે છે. તેઓની અભિપ્રાયો વધારે ઉમી જઈ શકતી નથી, ધૃશ્વરિયે તેઓ કંઈ જાણતા નથી; તેઓને પાપક તત્વની-સ્વતંત્રતાની-માહિતી હોતી નથી.

મામાપની દરજ.

આપણે આપણા છોકરાઓને જોરાક કે વસ્ત્ર આપવાની આપણી દરજ સમજાવે છીએ તેવી જ રીતે કંઈક આપની તે પક્ષ પ્રત્યેક મામાપની દરજ સમજવાની છે.

ખરું સ્વરાજ્ય

આપણે આપણી ઉપર રાજ બોમનીએ તેજ સ્વરાજ્ય છે, અને એ સ્વરાજ્ય આપણી હથેલીમાં છે.

સ્વરાજ્ય

બેમગી (મત્યાગ્રહ અને શસ્ત્રક્રિયા) એકે વિના સ્વરાજ્યનો કે લોકાની-જનગતિનો સંભવ નથી. ક્રિયા વિના મળેલું 'સ્વરાજ્ય' સરાજ નહિ હોય. લોકાની ઉપર એવા સ્વરાજની અસર કંઈ જ ન થઈ શકે. પોતાનું બધું અનુભવ્યા વિના કદિ જનગતિ થવાની જ નથી. આગેવાન ગમે તે કહે, સરકાર ગમે તેમ મથે, છતાં જો તેઓ અને આપણે બધા મત્યાગ્રહને પ્રધાનપદ ન આપીએ તો શસ્ત્રક્રિયાનું જોર તેની મેળે જ વધશે.

સત્યનો ત્યાગ કરવાથી હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ્ય મળી જાય તો તે નકામું છે. તેમાં છેવટે પ્રગતિ નાશ જ છે.

બાહ્ય અને આંતરિક પ્રવૃત્તિના મેળ.

આપણી ચળવળ બેવડી હોવી જોઈએ સરકારને અરજીઓ લેલે કરાય, વડી ધારા-મખામાં લેલે હક્ક મંગાવ, પણ આ કાર્યો કરતાં લોકજનગતિને સારું આંતરિક ચળવળની વધારે અગત્ય છે, બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં દંભ, સ્વાર્થ વિગેરે દાખલ થવાનો સંભવ છે, આંતરિક

રિક પ્રવૃત્તિમાં તેમ ચલાવો પણો જોઈ સંભવ છે. આંતરિક પ્રવૃત્તિ વિના બાહ્ય પ્રવૃત્તિ શાભશે નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે નિરર્થક જવાનો સંભવ છે.

જૂલ કરવામાં રહેલી સુધારણા.

જેને જૂલ કરવાનો હક્ક નથી તે દિવિ સુધારો કરી શકવાના નથી. જૂલ કરવાની છટ અને તે સુધારવાની સત્તા એજ સ્વરાજ્યની વ્યાખ્યા છે.

એકામતા.

એક કામ પૂરું ન થયું હોય ત્યાં સુધી તેને માટેજ જીવું અને તેને માટેજ મરવું એ મારો સિદ્ધાંત છે.

ન્યાયવૃત્તિ.

આપણી સ્વતંત્રતા આપણે ચલાવતા હોઈએ તો ખીજની છીનવી લેવાનો આપણને અધિકાર નથી.

ઈંગ્રેજ પ્રજા.

ઈંગ્રેજ પ્રજા સાહસિક છે, તેનામાં ધાર્મિક વૃત્તિ રહેલી છે. તેનામાં પોતાને વિશે અગ્રજ શ્રદ્ધા છે, તે પીરોતી પ્રજા છે, તે સ્વતંત્રતા સાધે છે, પણ તેનામાં વ્યાપારવૃત્તિ પ્રધાનપદ ભોગવે છે. લક્ષ્મી સંપાદન કરતાં હંમેશાં આધનની ચોખ્ખતા અશોભ્યતા વિશે તેણે વિચાર નથી કર્યો.

અંગ્રેજ પ્રજા સાહસિક છે, એ જ્વળ તેના પરિપૂર્ણથી જ નથી. તેનામાં કળા છે, શિલ્પ છે, દીર્ઘ દષ્ટિ છે, ચતુરાઈ છે, હઠાપણ છે.

અંગ્રેજ પ્રજાએ ઘણા પુણ્ય કાર્યો કર્યા છે, તેને સારુ પ્રજા તેનું ભવું કરે! પણ અંગ્રેજ પ્રજાને નામે ઈંગ્રેજ અધિકારીઓએ હિંદુસ્તાનને ઘસરદિત કરી જે અધોર પાપ ભું છે તે જે હજી અધિકારી વર્ગ નહિ એતે તો તેના બધા પુણ્યને ધોઈ નાંખશે.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના જે અમુક આદર્શો છે તેને હું ચાહું છું, અને તેમાંના એક આદર્શ આ છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની દરેક પ્રજા પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ, પોતાની પ્રતિભાનું રક્ષણ, અને પોતાના અન્તઃકરણને અનુકૂળ આદર્શો કરવામાં પૂરેપૂરી છટ ભોગવે. મને લાગે છે કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય માટે આમ કહેવું બ્યાજબી છે, પરંતુ ખીજ કોઈ રાજ્ય માટે તેમ કહી શકાય નહિ.

ખડું હિંદુસ્તાન.

તમારે હિંદુસ્તાન ઈંગ્રેજ ખનશે ત્યારે તે હિંદુસ્તાન નહિ કહેવાય; પણ ખરેખર ઇંગ્લીશરધાન કહેવાશે.

જે હિંદુસ્તાન અંગ્રેજ પ્રજાથી નક્કવ કરે તો હિંદુસ્તાન પાપમાલ મહ જાય એમ મારો તો ખાસ વિચાર છે.

હિંદ અને ઇંગ્લાંડનો સંબંધ.

ઇંગ્લાંડ પોતાની નીતિ જાહેર કરી છે કે હિંદીઓનાં હિત માટેજ તે હિંદને સંભાળે છે.

વાર્તાલિહરી.

વિમલા.

લેખક:—બહેન શ્રી શાન્તિ સી બરફીવાલા.

૧.

બી બી. એન્ડ સી આઇ. નું પ્રચંડ એન્જન અતિ વેગથી ધસ્યું જાય છે. ટ્રેનમાં ગીરદી સાધારણ છે. બીજા વર્ગના એક ડબ્બામાં એક મુસાફર એકલો બેઠો બેઠો કાંઈ વિચારમાં ગરક થયો હોય તેમ લાગે છે, કંઈક ઉદાસી પણ છે. મનુષ્ય જ્યારે એકલો હોય ત્યારે તેને વિચારો આવે એ સ્વાભાવિક છે. એ મુસાફરના મ્હો પરથી લાગતું હતું કે, તેના વિચારો ટ્રેનના વેગને પણ હલાવી દેતા હતા, તે મનમાં ન સમાતા ચબ્દ રૂપે તેના મુખમાંથી સરી પડ્યા લાગ્યા—“ મને એટલો જલદી કેમ બોલાવ્યો ? શું, કોઈ માફ પડ્યું હશે ? મુગધ છોડ્યો નહીં તો એ અકવાલીયું પણ પુર થયું નથી—અને તાર ! એવું અગત્યનું તે શું કામ હશે ? એના વિનોદી સ્વભાવ પ્રમાણેનું તો કંઈ આ ધર્તીંગ ઉછું ન કર્યું હોય ? ના, ના, એવી તો મસ્કરી ન કરે. ત્યારે તાર કરી બોલાવવાનું શું પ્રયોજન ? વિનોદી વિનોદ, આ વંદે ત્હારા વિનોદનું તો પરિણામ નથી ને ? આજે આ ટ્રેન પણ ધીમી ચાલતી હોય તેમ લાગે છે. હા, પણ કેટલા વાગ્યા હશે ? જોઉં તો ખરે ! એમ કહી તેણે ધડિયાલ કુટીરી જોયું તો બપોરના એનો સુમાર હતો.

આમરે પાંચેક કલાક પસાર થયો હશે એટલામાં એન્જને સીટી મારી અને ધડકા કરતી હતી ટ્રેન સુરતના લખ્ય સ્ટેશને જરાએક થાક લેવા થોભી પેસેન્જરો ચહેડવા ઉતરવાની ધમાક કરવા લાગ્યા. સ્ટેશન પર ગીરદી ઘણી હતી તેમાં વળી બરફી ઇ-ઇ. ધારી ઇ-ઇ-ઇ. લેઝે-એ-મણીઆ ચા. સેવ, લાજ્યા-આ. વિગેરેની બૂમો પાડી પેસેન્જરોને ગલરાવી નાખતાં, પહાડી ધાંટાવાળા વેચનારાઓ પોતા તરફ લક્ષ્ય આપવાની ફરજ પાડતા હતા. સુરતના વતનીઓ તો તેઓના અનાદરજ કરતાં, પણ ફરથી આવેલા પેસેન્જરો મુઠા સાત્પર્યે અથવા સુરતી બરફી, ધાગીની ખ્યાતિથી મોહીને ચા રડતા બાજકોને જાનાં રાખવા-તેમ નહીં કરી ચઢવાથી, એ ! ધારીનાળા ! એ ! લાજ આરાળા ! અરે, એ ! ચાહવાળા ! આમ આવ ! આમ આવતી જુદી જુદી બૂમો પાડતાં હતાં. કોઈ વગી ‘ ધર્મ ચુસ્ત છીએ ’ એમ દેખાડવા ‘ ભેમણીઆ ’ ચાહવાળાને ધમકાવી પૂજતાં “ કેન, અલ્યા ! કાંઈ વટાળવાનો વિચાર છે કે શું ? દેખાય છે તો ધીંગીના છોકરા જેવો, અય, જ્ય ત્હારી ચાહ નથી જોઈતી.”

“ નહીં રે ‘ સાગ ’, જુઓને આ જનોઈ પણ છે ને ! કેમ, આપુ એક કપ ? ”
“ ચાન, લાય ત્યારે, ” કુદી પેટુળાને ભોગ ધરાયતો હતો. પેનો એકવાયો મુસાફર જરા સ્ટેશન પર ઉતર્યો. મ્હો ધીર્ધ પાણી પી પાઠો ડબ્બા પામે આવ્યો, જોયું તો ત્રણ ચાર

માણસો પોતાના ડબ્બામાં સામાન ગોઠવવાની ઘડબાંજ કરી રહ્યા હતા. મુસાફર તો પોતાની જગ્યાએ જાહેર બેસી ગયો. પેલા ત્રણ ચાર માણસોમાંથી એકને ખૂબ પાડતો સંબોળ્યો — “ પાનાચંદશા ! એા ! પાનાચંદશા. આવો, આવો ! અહીં જગ્યા છે. ”

“ કાણ, નેમચંદશા કે ? તમે પણ મુંબઈ જાઓ છો કે શું ? ” એમ બોલતાં બોલતાં પાનાચંદશાની પધરામણી થકાં ગઈ. ઘટ થયો, ટ્રેનને ઉપડવાની તૈયારી થઈ. એક-ચક્રરથ હાંફીલો ફાંફીલો જલદી જલદી મજૂર દને ટંક ઉપડાવી આવવો દેખાયો. નેમચંદશા-વાળા ડબ્બામાં જગ્યા જોઈ ચડી ગયો, કે ટ્રેન ઉપડી. “ અરે ! શે’, ચંદાના પૈસા આપો ” આ પૈસા ખોટા છે બીજા આપો ! ” ચંદાનુ કપ રહી ગયું છે તે આપી દો ! ” વિગેરે જુદી જુદી ખૂંચો પડતી સંભળાઈ. ઝાકે માલગી અને દોષ તો વળી સંભળેજ તેના ! ટ્રેન ચંદાનથી જુદી પડી કે ખૂંચો પણ વિરામ પામી

નેમચંદશાએ વાત ઉપડી — “ પાનાચંદશા, આજે કંઈ તમે મોડા થઈ ગયા ? ”

પાનાચંદ — “ શું કરીએ વાઈ ! કાંઈ એક વાત છે ? શાળી, હજાર પંચાત ! આ સ્વવારના જનરમાં ગયા પછી ત્યાંથી આવી એક બે સગાને મળવા ગયા. જગ્યા ક્યાં એટલે આ બાધ મૂક્યાં વખત પસાર. મળવા ન જઈએ તો કહેરો કે સાથે પોટલુ વગેરે તે બહીષ્કાર મળવા ન આવ્યા. અને ચાર બેઠાં હોય ત્યારે કહી મળવાને કે-મ્હારે ફાણા બાંધને આમ મોકલવું હતું અને દીઠાં બાંધને તેમ મોકલવું હતું તે પેલા બાંધ નહીં આવ્યા એટલે રહી ગયું આજે ચાંટે પણ બહુવાર વાગી તો ! ”

નેમચંદ — “ પાપડીની મ્હોકાણુમા વાર લાગી હશે, ખરે કરી ? ”

પાનાચંદ — “ હા, મ્હારા મામાના હોકરાનાં લગ્ન હતાં, તે આ એક અડવાડીયું થયું આવ્યા છીએ. એટલા દિવસ પાપડી બાંધી પણ કતારગામની પાપડી ખાતાં તે કંઈ મતોય ચાપ ? થોડી સાથે રાખી લીધી. થોડા કોઠાનો રતાણુ પણ લીધો. મુંબઈ જઈ એકાદવાર ‘ ઉપીયુ ઉપાવીયુ ’ ”

તવકચંદ — “ પણ તમને આજે કતારગામની પાપડી નહીં મળી હોય. હું લેવા ગયો ત્યારે સાત ગેરેક પડીતી તે મેં વાંચ લીધી. બીજી જોઈતી હતી પણ આખ્યા યોદામાં નહોતી ‘ ભાગ ’ ની તો મળી હતી પણ તેને શું કરે ? ”

પાનાચંદ — “ ના, હું ગયો ત્યાર તો નહોતી દેખાતી, પણ જરા આગ તેમ ફૂટતો હતો એટલામાં એક માણસને કતારગામની પાપડીથી ભગેલો ટોપલો લઈને આ વનાં જાયો. હું ભાવ દારતો હતો એટલામાં એક વાણિયો આવ્યો તેણે પાપડીવાળા પાગે આઠ પૈસે શેર પાપડી માંગી પણ ચેતો ના કહે તે પહેલાંજ ત્રણ પૈસા આપવાના હરાવી આખો ટોપલોજ ઉપડાવી લીધો. એથી તે વાણિયો ગાળ દેતો દેતો ગયો, કહે કે — “ આ જનનડા એજ જનર મગાડી મોકલે છે. તાણું તાણું શાક સરસું હોય પણ એના પગલાં જનરમાં થવા જોઈએ, કે પત્તું ! મ્હો માંગ્યા પૈસા આપી લઈજ લેવાના, જાણ કે એના બાપનોજ જનર તો ! ” આપણે તો એને એમ જાણતો ફક્તો મૂળને પાપડી લઈ આવના થયા, ”

આવીજ બધી શાકભાજીની વાતો તેઓમાં ચાલતી. તે પણ એવા રસથી કે, જાણે હમણાંજ તે બધી ચીજોનો આસ્વાદ લેતા હોય! આ વાતો પેલો મુસાફર રમુજથી સાંભળતો હતો. કાંઈ કાંઈ વાર તેનું મોં ઝહેજ મગધાઈ જતું. ‘અરે! વિનોદ શાક ભાજી માટે ‘રિટ્ઝ્ટ’ ગઢે છે તે કાંઈ હવે અભયમ જેવું લાગતું નથી. કેમકે આ મુરતીલાલાઓ પેરે સાંભાડુ હતું કે બહુજ સ્વાદિઓ છે. અને શાક, ચટણી, અચાણું, રાઇતું એવું એવું એટલું બનાવે છે કે ન પડે જાત. એક વર્ષપર વિનોદ સાથે મુરત ગયો ત્યારે વિનોદની માણમાં રહેતો નાગર વાણિયો એની ન્યાતમાં જમી આવ્યો અને રાત્રે એટલે પડ્યા પડ્યા તેણે જે જે વસ્તુઓ ગણાવી તે કાંઈ દિવસ તે સામળી ન હોય તો પંછી ખાધીજ ક્યાંથી હોય! ગણાવતો ગણાવતો એકથી એકાવન સુધી આવ્યો અને વળી કહ્યું કે બે ચાર વસ્તુઓ તો તે જૂની પણ ગયો હશે! ન્યાત પછવાડે તો મુરતીઓ ધ્રુમ પેંચો ખરચે છે આપણું તો દારીઆવાડજ ચાર’ છે. ત્યાં વધારે ભોગ ત્યાં વધારે ટ્રેગ,’ આમ મુસાફર વિચાર કર્યા કરતો.

પાછળથી આવેલો ગૃહસ્થ એકલો જરા અકાષમાં એસી રહ્યો હતો. તેણે આ જમાનાને અનુમરતાં કપડા-એટલે કાટ, પાટયુન, કાનર નેકટાઈ, જૂટ, રેડાન્કિંગ, વિગેરે-પહેવી દર્શાવતો જરા ગૌરવણી એટલે એ કપડા તેને વીક શોભતાં.

‘નવમારી’ એમ જૂમ પડી ટ્રેન ઉભી રહી. બયોરનો વખત અને તાપ પણ પડતો હતો. પાટયુન માસ્તર ‘પ્રેડેશર્મપર’ ઉતર્યો. મોડા લેમનની ખાટલી લાઇ એક છોકરા જોતો હતો, તેને બોલાવ્યો. એ લેમનની ખાટલીની વરથી અપાઇ. લેમન આવ્યું અને ગટગટ કરતું કે ગમેથી હતરી ગયું નેમચંદણ વિગેરે એ પણ પોતાની વાતો જાહેરી, કાંઈએ પાણી પીવું, કાંઈએ ચઢા લીરી, એમ જેની મરજીમાં એવે તે લાઇ કરી પાઠા ડાખામા ગોડવાયાં. પેના મુસાફર બેઠા બેઠા એ ગધી વીના બેસા કરી. ટ્રેન ઉપડી અર્ધ કલાક સુધી કાંઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. નેમચંદણની જીભ સગવળ થતા મોડી-“કેમ, સાહેબ! ક્યાં જાઓ છો? અમે ગધાં તો મુંગઈ જઈએ છીએ, સમજ્યાં કે!” એમ પેના ‘ટીમ દ્રાફ’ ગૃહસ્થને પૂછ્યું.

ગૃહસ્થ — “મુમઇ જવું છે.”

તત્પચંદ વચ્ચે પુરાયા — “મુમઇમાં રહો છો? ત્યાં શું કરો છો?”

ગૃહસ્થ — “મુરત રહું છું, કાંઈ કામ પ્રસંગે મુંગઇ જાઉં છું.”

પાનાચદ — “આપ જાતે નાગર લાગો છો, આપનું નામ શું?”

ગૃહસ્થ — “હા નાગર છું. મ્યાફ નામ કૃષ્ણચંદ્રામ.”

મુસાફર તરફ અગિયો બતાવી નેમચંદણએ પૂછ્યું — “આ જાઇ તમારી સાથેનાં છે?”

કૃષ્ણ — “ના.” એમ હઠી મુસાફરને પૂછ્યું — “આપ ક્યાંથી આવો છો?”

મુસાફર — “દારીઆવાડથી.”

કૃષ્ણ — “ત્યાં તો થશે દૂરથી આવો છો?”

મુસાફર:—“ હાથ.”

કૃષ્ણ:—“ નાગર છે ? ”

મુસાફર:—“ હાથ.”

કૃષ્ણ:—“ મુંગધ જવું છે ? ”

મુસાફર:—“ હાથ.”

કૃષ્ણ:—“ આપ મુંગધમાં નોકરી કરો છો ? ”

મુસાફર:—“ નાથ. હું—”

કૃષ્ણ:—“ ત્યારે, આપ કોલેજમાં અભ્યાસ કરો છો ? ”

મુસાફર:—“ હાથ.”

હવે પાનાચંદલાઇનું ઉજળી આનું. મનમાં બળવા:—“ શું, ધૂળ હાથ, હાથ, ! તેને તે કંઈ પાર હોય કે નહીં ? ”—મ્હોટેથી—“ કેમ બાઇ, તમે તો બધું હુંકળ જવાન આપો છો ને ! અમે બોલીએ છીએ તે તમને ગમતું નથી કે શું ? ”

મુસાફર:—“ નાથ. આપ બોલો છો તેમાં મને આનન્દ લાગે છે.”

બેમચંદરા—“ ત્યારે સાહેબ સમન્ધા કે એતો આપ બહુ ઓછું બોલો છો ને તેથી પૂછવું પડ્યું સમન્ધા કે.”

મુસાફરને બેમચંદરાના ‘ સમન્ધા કે ’ પર હમવું તો બધું આવતું હતું પણ આળી રાખી હતું. “ તેની અડચણ નહિ. મને આપની પાપડીની વાતોમાં આનન્દ પડતો હતો. એવો કંઈ બોલવાનો પ્રસંગ નહોતો નિહાળ્યો તેથી ન બોલ્યો.”

બેમચંદરા—“ તમે પણ શું મ્હારા ભાઈ સમન્ધા કે, ગાડીમાં ધડી ગમ્મત કરિયે તો વખત ચાલ્યો જાય સમન્ધા કે.”

આમ ગપાટા ચાલ્યા કરતાં પવનની મંદ મંદ હંડી લહેર આવતી હતી. એટલે વાતુડીઆ પાનાચંદરાની આંખમાં પણ લેહેર આવવા લાગી. તે જરાક લંબાયા. સેકન્ડ ક્લાસનો ડબ્બો એટલે ગાદીવાળો અને થર્ડ ક્લાસમાં સંભળાતા ખડખડતો અભાવ પછી પૂછવું શું ! પાનાચંદલાઇ તો મીઠો નિંદરમાં પડ્યા, તેના વાઇઝ ધોએ પણ તેનું અનુકરણ કર્યું. કૃષ્ણજીખરામે સીગાર કાઢી તેમાંથી ધૂમાડા કાઢવા શરૂ કર્યા, જાણે કે બીનું એક એન્જીન-જેટો ! મુસાફરે ચોપડી કાઢી વાંચવા માંડી.

‘ ટ્રાંઝિટ ’ આનું. સૌ પોટલા પોટલી સંભાળી ઉતરવા લાગ્યા, મુસાફર - પણ ઉતર્યો. કૃષ્ણજીખરામે પાનાચંદ ઇત્યાદિને અને મુસાફરને ‘ સાહેબજી ’ કરી ચાલતી પકડી. જૈન બંધુઓ પણ એક બીજાને ‘ આવજો, આવજો. ’ કહી છુટા પડ્યા. મુસાફર પણ આમતેમ જોઇ જોની આશા રાખતો હતો. તેને નહિ જોવાથી મનૂર કને ‘ ટ્રંક ’ ઉપડતી ‘ વિક્ટોરીઆ ’ માં બેઠો. ‘ વિક્ટોરીઆ ’ વાગાને ‘ એન્ડરર્ટ રોડ ’ દાઢવા કહ્યું એક મગ્ગન આગળ ગાડી ઉભી રખાવી, ગાડીવાળાને પૈસા ચૂકવી ‘ ટ્રંક ’ ઉપડતી આગળ ગયો. બીજો માગે જઈ ‘ વિનોદ ! વિનોદ ! ’ કહી ખૂસ પોડી એક ‘ રૂમ ’ નું દાર ખખ.

ચાલ્યું. નોકરે આવી તે ઉનાડયું. ધડકતે હૃદયે અંદર પ્રવેશ કર્યો. તેણે નોકરને પેટી સ્થ-
વવાનું પોતે કહી દિવાનખાનામાં જઈ જોયું તો વિનોદ 'છઝીયેર' પર પડ્યો હતો. તેની
આંખ અર્ધ મીએલી હતી. આગતુંકે 'વિનોદ' કહી ફરી ખૂમ પાડી. વિનોદ ખૂરશીમાં
બેઠો થયો. તે આગતુંકને જોઈ કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ખડખડાટ હમી પડ્યો. હમયું
પૂરું થયા પછી બોલ્યો: "એટલે! મયાશંકર, તું વળી ક્યાંથી આવીશ? પાછું આ જોત
વળી ક્યાંથી બહટયું!"

મયાશંકર:—"કેમ વિનોદ, તેં મને બોલાવવાનો તાર કર્યો હતો ને? તે શું એટ-
લામાં જૂઠી ગયો? જાણે કે તું તો કંઈ જાણતો ન હોય તેમ બોલે છે!"

વિનોદ:—"જો-તારી! મયાશંકર, તું પણ ઠીક છે. તાર! તાર વળી કેવો? હા!
હા! હા!"-કંઈ યાદ આવ્યું હોય તેમ-"અરે, હા! મેં તાર કર્યો તેથી તું આવ્યો
કેમ? આવ, આવ! અરે પણ બેસતો ખરો! એમ બાલુકતી માફક ઉભો છે મેનો?"

મયાશંકર, તેની જાણમાં પડેલી ખૂરશી ઉપર બેસનાં તેણે પૂછ્યું:—"પણ વિનોદ,
તેં મને તાર કેમ કર્યો? ત્યારે તાર મળ્યો ને-? ન ધારે વેરી તે ધારે કનેદી? તેમ મને
તો કંઈ કંઈ વિચાર આવી ગયા સરસ્વતી સાબી તો સારા છે ને?"

વિનોદ:—"હા, હા, હું સાચો છું, ત્યારી બાબી સારી છે. ન્હારો રામો પણ સારો
છે. અને બદાર જોઈશું ફતકે પણ મારું છે. અ-મ-ક-ક બધાં 'એમ ખુશન, છે. ચાલ હવે,
તારની વાત પછી કરીશ. હમનાં તો તું ચાક્યો પાક્યો હશે એટલે ન્હાઈ લે કે ચાક
ઉતરી જશે ત્યારે મટે પાણી ગરમ કરાવું છે" એટલું વળી કંઈ કાવકાઈથી કહી
નોકરને ખૂમ પાડી: "રામો!" રામો "હા સાહેબ" કહી હુકમ સાંભળતા આવી ઉભો.

વિનોદ:—"એ શેકળ આંગળી મારી પાણી ઘટુન દે. આંગળી ઘોનર કુનાશ તીકેડેવ."
"બરા." કહી નોકર આશ્વો ગયો

મયાશંકર ન્હાઈ રહ્યો કે તેને લઈ વિનોદ, રસોડામાં જમવા ગયો. પાટલા મડિયા
હતા, તે પર ભેગ થાળી, લોટા તથા વાડકા ચકચકી રજા હતા, સ્વચ્છતાનું સંપૂર્ણ ચત્ત
રસોડામાંજ નહિ પણ આખા ગૃહમાં વ્યાપી રહ્યું હતું. એક અઢારેક વરસની યુવતિ
પીરસવા લાગી. તે સાધારણ કદની, ગૌસ્વર્ણ અને સરમાળ હતી. તેનું હસતું વદન, મોં
પરની રતાસ અને તન્દુરસ્તીને સીને તે ઘણી આકર્ષક હતી. વળી મુશિશિન અને કંઈક
વિનોદી પણ લાગતી. એ વિનોદની પત્નિ હતી તેને જોઈ મયાશંકરે પૂછ્યું: "સરસ્વતી
સાબી, સારાં છોની?" સરસ્વતી પીરમતી પીરમતી બોલી- "હા. લાઈ, આપનાં માનુશી
સારાં છે ક્તી?" મયાશંકર:—"હા મરું મારાં છે." એમ વાતો કરનાં જમવા માડ્યું.

વિનોદે જમતાં જમતાં—"આતો પૂરી આવી છે, બાજીઆ આવ્યા છે, કાચાં આમ
છે, દીકણું તૈમ છે, આમ છે, હમ છે."-વગેરે કહી રસોડામાં ખોડ ઘાડી સરસ્વતીને
ચીડવવા લાગ્યો. જો કે મનમાં તો રમેઈ વખાણતો વખાણતો ખાતો હતો. એમ વિનોદ
કરતાં જમી રહી દિવાનખાનામાં આવ્યા. એવામાં જાણ જાને આરામખૂરશીઓ પર બેઠાં.
એ ખૂરશીઓ આરી આજી મુગી હતી ત્યાં વચમાં આરસના પથ્થરવાળું એક ઝાળ ટેમવ

હતું. તેની ફરતી ચાર ખૂરશીઓ મૂકી હતી. એક બાલુ એક ચોપડીઓનું, અને બીજી બાલુએ એક આખા કાચનું કપડું મૂકવાનું કમાટ હતું. એક બાલુએ એક મોક્ષ મૂક્યો હતો. રતેહીઓના ફોટા તથા કુફરતી દેખાવના ચાર પાંચ ચિત્રો પણ ટાંગેલાં હતાં. બે એક ત્રિપાલ, બીજી બે ત્રણ ખૂરશી એમ આ દિવાનખાનાનો શણગાર સાધારણ હતો. સાધારણ ? હા. કેમકે વિનોદ 'ઇમ્પ્રુવમેન્ટ્સ' માં રૂપીઆ બસોના પગારનો હેડવાઈ હતો. દિવાનખાના ઉપરાંત બીજા ત્રણ ખંડ હતા. એક 'બેડરૂમ' તરીકે વપરાતો. તેમાં પક્ષંગ એએક ખૂરશીઓ એમ હતું. બીજો રસોડા તરીકે અને ત્રીજો મામાન મૂકવા તથા ન્હાવા ધોવા માટે વપરાતો હતો.

વિનોદ અને સરસ્વતી બન્ને સંતોષી, સુખી અને આનન્દી હતાં મયાસંકર એ દંપતીને જોઈ બહુ ખુશ થયો; અને મનમાં પ્રશ્ન પ્રત્યે પ્રાર્થના કરતો કે, "પોતાને પણ એવો સુખી કરે. વિનોદ અને સરસ્વતીના યુગવને દિર્ઘાયુષ્ય આપે."

વિનોદ અને મયાસંકર આગમખૂરશીમાં પડ્યા પડ્યા વાતો કરતા હતા. એટલામાં સરસ્વતી જમીને દિવાનખાનામાં આવી. એણે પાન ખનાવી બન્ને મિત્રોને આપ્યું અને પોતે ખાધું. એ ત્રિપુરી વાતમાં ગુચાઇ. જરાવાર રહી મરસ્વતી સાંધી ઉભી 'બેડરૂમ'માં ગઇ. ચોડીવાર પછી સાંધી કંઈ વાત મની હોય તેવો ધ્વની આવ્યો. મયાસંકરનું ધ્યાન તે તરફ રજા ખેંચાયું. તેણે એક સ્વર સરસ્વતીના સ્વર તરીકે ઓળખ્યો. બીજો પણ કંઈક તેને અસ્થિત લાગ્યો પરંતુ એ કોનો સ્વર છે તે એ વાદ કરી શક્યો નહિ.

મયાસંકરે વિનોદને તાર મૂકવાનું કારણ પૂછ્યું, પણ વિનોદે "કાલે ક્ષીણ અત્યારે યાક્યો છે માટે સ્ત્રી જા. નિમિત્તે નિદ્રા લેવાની મૂકી નકામી મગજને તરિક કાં આપે છે." એમ કહી મયાસંકરને તેની પચારી બતાવી પોતે પણ ગોતાની પચારીમાં ચૂનો. સર્વ નિદાવશ થયા પરંતુ મયાસંકરને નિદ્રા ન આવી. તે તારની ખામતમાં વિચાર કરતો પડી રહ્યો, પણ લાંબી શુમાફરીના યાદને લીધે આખર તેને નિદ્રાદિની વશ થવું પડ્યું.

૨.

આજે સંવિવાર છે એટલે વિનોદને ઔરીમમાં તો જવાનું નથી. વિનોદ અને મયાસંકર જમીને આરામાસનમાં અર્ધશય્યા યથા 'શુન્નચતી' વાંચે છે. મયાસંકરે ચોડીવાર જાણું વાંચી પછી એક કોરે મનમાં કહ્યું—“વિનોદ, હવે જાણું વાંચવું રહેવા દે. જાણી રહ્યું હોય તે પછી વાંચજે અને તું વાત દર કે તે તાર શા વાગતે કહ્યો કવો ?”

આ વિનોદના મગજમાં ઉતર્યું. મયાસંકરના મારા નશીમે તેણે કંઈક ગંભીરતા પારણ કરી જાણ મૂકી દર્શ તે બોલ્યો:—“માનવ, મયાસંકર મ્હને તારા લગ્ન કરી નાંખવાનો વિચાર આવ્યો, અને આ તાર એ વિચારને આજ્ઞાતી છે. અમ્મરા લોકમાં લગ્ન પ્રમંગે સ્ત્રીઓ ગાય છે કે—

હારાએ જોગામાં ચાલીને ખિયડી

એલે યેર યેર માંનીરે દિકરી

એવી રીતે કંઈ ત્હારે કરવું પડે તેમ નથી. મેં, તને પસંદ પડે તેવી એક કન્યા શોધી કાઢી છે. કેમ, બોલની શું વિચાર કરે છે. ? ”

મયારાંકર—“ શું બોલુ ? મ્હારું કપાળ ! ત્હારે તો સીધી વાત કરવી નહિ ને જ્યાં તેમાં મરકરી. મ્હારા મનને કે તું જરા ગંભીર થયો છે તે ખરો ખુલાશો કરશે. પણ તું તો હું પૂછુ છું તેનો જવાબ આપતો નથી ને આડી આડી વાત કરે છે. હું કાલનો આવ્યો છું છતાં તું મને કંઈજ કહેતો નથી ત્યારે મારે શું ધારવું ? મને તો એમજ લાગે છે કે આ તેં મરકરીમાંજ તાર મૂક્યો હશે. ”

વિનોદ—“ તું એમ બોલો વહેમ લઈ જાય છે ત્યારે ચાલ, તને પહેલેથી માંડીને છેલ્લે સુધી ગાંધું પૂરાણુ દઈ છું, તે સાંભળ:-સુરતમાં મ્હારા નદરાંકર કુવાળ અમારા ધરની સામેજ રહે છે. તેને તું ઝાળખે છે ખરું કની ! ”

મયારાંકર—“ હા, પણ તેવું શું છે ? ને તેને તારને શું લાગે વળગે ? ”

વિનોદ—“ અરે તું સાંભળતો ખરો, તારને અને તેનેજ લાગે વળગે છે. જો હવે વચ્ચે ન બોલીશ-તું જ્યારે ‘ કોસ્ટમસ ’ની રજામાં ગયે વર્ષ સુરત આવ્યો હતો ત્યારે, મ્હારા કુવાળની પૂત્રી વિમલાને તેં જોઈ હતી ખરું ને ? ”

મયારાંકર—“ હા. ફાણું આમ હતું ને ઢીણું તેમ હતું એમ કહી તું કહેતા શું થાગે છે તે કહેતી ! ”

વિનોદ—“ જો ! વળી વચ્ચે બોલ્યો ? ના કહી હતી તોપણ માંડગલું હોય તો મુગો મુગો સાંભળ નહિ તો કંઈ આપણે કહેવાના નથી. ” એમ કહી તે આરામાસનમાં નિશ્ચિંતે સૂતો.

મયારાંકર—“ ચાલ ભાઈ, નહીં બોલીયે. જરાક તું ત્હારી મરકરીની ટેવને થોડીવાર માટે પાણીચું આપ; નહિ તો મને કંઈ સમજણ પડવાની નથી કે ખરું શું અને બોલું શું કહે છે. ”

વિનોદ—“ કેમ કંઈ ત્હારું મગજ જગજગ ખસી ગયું છે કે શું ? તું મને કંઈ ગાડો બાડો સમજે છે ? ખરે હું આ ‘ સીરીયસી ’ કહું છું. મરકરીતો રહેજ પણ આમાં વા નથી. ” એમ કહી પાછી વાત ચર કરી.

વિમલાને પાંચ વર્ષની મૂંઝીને, મ્હારા ફોઈ યુજરી ગયા. મયારાંકર, એ મ્હારા ફોઈના યુજરીની શું વાત કરે ? એ યાદ આવતાં હૃદય ભરાઈ આવે છે. ફોઈની પ્રતિમા જાણે કે વિમલાજી હોય. ફોઈ કરતાં પણ કંઈક વિમલાનામાં વિશેષ હશે. એ મ્હારા ફોઈ યુજરી ગયા પછી વિમલા અમારે ઘેર રહેતી હતી. મ્હારા માતા પિતા પણ યુજરી ગયા હતા. એટલે પોણોસો વર્ષના મ્હારા દાદીમા, વિમલાને જણ વહાલથી ઉછેરવા લાગ્યાં, હું તો હું જાણે છે કે કોલેજમાં રજા પડતી ત્યારે થોડે વખત સુરત રહી આવતો. મ્હારા લગ્ન થયાં હતાં. એટલે ત્હારી ભાબી ઘણું ખરું દાદીમા પામેજ રહેતી. વિમલાને અને ‘ એને ’ કીક જનતુ. બે ત્રણ થયાં બહોં કેમ રાખી રહ્યાં. ફોઈને યુજરી ગયાંને એક વર્ષ પછી

પ્રવાણને ખીજવાર લગ્ન કર્યું વિમલાની એ સાવધી માતા ચંચળશક્તિ નિધને કુટુમ્બમાં ઉછરેલી હતી.

ખીજવારની એટલે કુવા તો એને અહો અહોવાના કરે અને તેનો પંડો બોલ ઉપાડે છે. એટલે એનું બહુજ શ્રી જય તેમાં નવાઇ નથી. વિમલા એક ધડીલર ત્યાં જ તો એટલામાં, તે પોતાની સાવધી માતાનો 'પરતો' અનુભવે. જાણ થોડા વખત થયાં તો એનો દોરખામ બહુજ વધી પડ્યો છે. એના ઘરમાં એનાં પિયરીઆનું સંપૂર્ણ ચમચ થયું છે. પ્રવાણનામાં હિમલા શુભો છે પણ હાલ તો એવા બદલાઈ ગયા છે કે કંઈ સમજ પડતી નથી. નવી પાવ તેટલું પાણી એ પીયે છે.

નંદના દાદા દાદિયા હમાંના એક રાખના દિવાન હતા સારે પૈમાની પણ રેલાગ છેત્ર હતી. એના દાદા નુન્દરી ગયા પછી દિવાની ગઈ અને એઓનું વતન સુરત એટલે ત્યાં આવી રહ્યાં. હતુ ખંધા 'નંદશંકર દિવાન' ના નામથી ઓળખે છે, હવે બધું ઘસાવા મૂક્યું છે. પણ નાગર થ યો એટલે થોડો દાડ તો હતુ પર્ણ છેત્ર.

આતો બધું જૂનું પૂરાણ નિકળુ પરન્તુ હાલ ત્યાં શું બન્યું તે સાંજનાં-જો દિવસે તું અદીથી ગયો તેને ખીજો દિવસે રહવારની વિમલા અહીં આવી છે. આપણો મિત્ર તનસુખ ને તેની વાહરે મુંગઈ આવતાં હતા. તેની મ્હારા માજીને ખમર પડી એટલે તેની સાથે વિમલાને મોકલી. તનસુખે કહ્યું કે મ્હારી સાથે માજીએ આ પ્રમાણે કહાવ્યું છે:- "વિમલાની માવડી માતાનો કાંઈ દુરનો સગો છે, તે છે પૈમાદર પણ બસતી છે અને 'એન્ડ્રેશન' નું તો તેનામાં નામે નથી. તેવાની સાથે વિમલાની સાવધી માતા અને તેનો ભાઈ કૃષ્ણજીવરામ તેને પરણાવવા માંગે છે. પહેલાં તો નંદશંકરે ના કહી કે:-મ્હારે ત્યાં નથી આપતી"-પરન્તુ એ ભાઈ બહેને મળી મમત્વથી કંઈક કંઈસ કરી દા પડાવી છે. કહેલ્યાં કટાણી તુરત દા પાડી દીધી તેની માજીને ખમર પડી એટલે વિમલાને અહીં મોકલી દીધી." અને કહાવ્યું કે:- "આ આમતમાં ત્હારો વિચાર હોય તેમ અને વિમલા સુખી થાય તેમ વર્તજે. તને અને વિમલાને જોઈ કું તો એમજ સમજુ છું કે મ્હારા શુશ્રુવત (વિનોદના પિતા) અને કુમુદા જ (વિમલાની માતા) જીવતાં હોય છે. મને ખાતરી છે કે તું વિમલાને કુઝી નહિ કરે. મેં નંદશંકરને વિમલાના લગ્ન ત્યાં ન કરવા સમજાવ્યા. પરન્તુ નવી કાંઈ તેમ થવા દે. નંદશંકર ન સમજ્યા એટલે મેં કહ્યું કે મ્હારે એ કશુંક નથી. તે છતાં લગ્ન કરવાનું કંઈ પચાઈ ભરશે તો પસંદાશે. છતાં ન માની ચાલ્યા ગયા. તેથી વિમલાને ત્હારી પામે મોકલી છે. તને શવે તેમ કરજે. મને સંપૂર્ણ બરાસો છે કે તું થોગ્ય હશે તેજ કરશે."

કું બે માસપર સુરત ગયો હતો ત્યારે મ્હેં, ત્હારે માટે માજીનો ઓળખાવ પૂછ્યો. માજીએ પહેલાં વાંધો લીધો કે:-"મ્હારે શકિઆવાડમાં નાંખવી નથી. મયાસંકર રાજકોટના, મ્હારી છોકરો ત્યાં એકથી પડી જાય. ત્યાંના રીત-રીવાજો પણ બહુ રહ્યા આજી એ છોકરો છે તો સારો. મને તો એને જોઈનેજ વિચાર આવ્યો હતો કે એ વિમલાને લાયકનો છે. પણ પાલુ દર છે એમ કરી વિચાર માંડી વાળ્યો. વારુ, પણ મોના ઘરમાં માજી મજી છે." ત્યારે મેં ત્હારી સંપૂર્ણ ઓળખ આપતાં કહ્યું:- "મયાસંકરના

૬૬ માતા છે, એના પિતા પાંચેક વર્ષ અ્યા મુજરી ગયાં છે. મધ્યાશ્ન સૌથી ન્હાનો છે એનો મોટો લાઈ ત્યાં વકિલાત કરે છે. એના કુટુંબના માણસો સાગાં અને સખીવાં છે. પૈસો પણ કીટ છે.

અસવ તો એ સુરતના. મધ્યાશ્નના દાદાના દાદાને તે વખતે કાઠિઆવાડના રાજ્યમાં મારી નોકરી મળતી હોવાથી સુરતથી છટા પડી રાજકોટ ગયા અને ત્યાં કાંચી ગયું. એટલે ત્યાંજ દાયમનું રહેવાનું રાખ્યું. ધીમે ધીમે કરી સુરત માથનો સંબંધ તૂટતો ગયો તેથી કાઠિઆવાડમાં હાવ ખપી ગયા છે. મધ્યાશ્નકરતો વિચાર મુખ્ય આવી રહેવાનો છે. પછી કંઈ તમને વધી છે ? ” આ સાંમળી માણસે કહ્યું. — “ ના પછી કંઈ વધી નથી. કંઈ એવો પ્રસંગ આવે તો મધ્યાશ્નકરને પૂછી બેઠું. ” એટલેમાં કાંઈ માણસે મળવા આવ્યું, અને વાત બધ પડી. ત્યાર પછી બે દિવસ રહી હું મુંઝવે આવ્યો. એટલે કરી કંઈ એ વાત નિઠ્ઠી નહોતી તું સુરત આવી ગયા પછી મેં પણ ત્હારામાં કંઈ બીજી ફેરફાર થયો જોયો. અમારા મીસીસને પૂછતાં તે પણ ખ્હારા મતમાં લાગ્યા.

આટલીવાર વિનોદે એના સ્વભાવ વિષે જઈ ગંભિરપણે વાત કરી. પરંતુ હવે તેને એ ગંભિરપણું જાણી રાખતું કડિન લાગ્યું. તેણે પોતાના અભિપ્રાયને અનુમતી વાત રાક કરી: — “ વિમલા મુગધ આવી, પછી મેં સરસ્વતી મારફત, — ખરરર ! મીસીસનું નામ કેવાંક ગયું ! હે ! હવે કેમ કરશું ? અલો, કંઈ નદિ સાકુલાદને બોવાની પ્રાપ્તિત કરી નાંખશું. ત્હારી લાલી મારફત વિમલાનો ત્હારે માટે શું અભિપ્રાય છે તે પૂછવું. ” જરાક ગંભિર ચતાં: — “ પણ એ બહેનએ તો એાખ્ખી ને ચટ નાજ કહી ! ” આટલું કહી અટકી જઈ મધ્યાશ્નકરને ટીકવા લાગ્યો.

મધ્યાશ્નકર કંઈ જોયો નહિ.

વિનોદ — “ મધ્યાશ્નકર, ત્હારું ગયું કેમ યજ્ઞ અંદર જેવું ચક્ર ગયું ? તું ગમરાતો ના. એ છોકરીના ગમે તેમ કરી ત્હારી સાથે વચન કરાવી આપીશ. ” આમ કહે છે ત્યાં તો એક પંદરેક વર્ષની બાળા હાથમાં ચઢાના એ પ્યાવા લઈ દિવાનખાનામાં હાજર થઈ. વિનોદ બોલતો બધ થયો.

તે બાળાના શરિરનો ઘાટ મોહક હતો. એના માથપરની શુભાળી અંત્યારે વિશેષ દિપ્તિ રહી હતી. એનું હાથપ્રદેશ અર્ધચંદ્ર જેવું ઝળમળતું. ચઢ્યો હરિજના જેની ચપળ હાજતી. એના ગોળ મુઠોળ ગોરાં હસ્તમાં પાતળાં સોનાની ને કાચની અંગૂઠીઓ શોભતી હતી. માથાના કાળા કમર જેવા પણ સુવાળા વાળનો મોટો અથોડો વાળ્યો હતો. કાનમાં માણેકની નાળુક છૂટી પહેરી હતી. એની કોમળ આંગળી પગના નખ હીરા જેવા ચળકતા. એના મુંદર ગળામાં બે સેરની મોતીની કંઠી હતી. કપાળની વચ્ચે બીજો ચંદ્રક દર્શો હતો, નાળુક પગમાં મંદુર રણકરવાળા નરુર પહેર્યા હતાં. એણે પહેરેલાં કેપડાં પણ એા મલ્લે એનાં રૂપર ખાન રાખી પહેરાયાં હોય તેમ બહુજ બધ એસતાં દીકતાં. વિશેષ તો શું ? પરંતુ એ જાણને બેઈ રા. રા. ન્હાનાવાવબાઈની નીચેની પકિતો પાંદ આવી જતી —

હરિણી રી અંગવાન, નાણક ને નમણી,
કલની કળી સમ સુકુમાર સુરતની રમણી ।

એ બાળા આ કથુ વાતાંની નાચિકા વિમલા હતી. રામે કંઈ લેવાને બદાર ગયો હતો. તેથી સરસ્વતીએ વિમલાને ચડા આપી આવવાનું કહ્યું હતું. પહેલાં તો આનાકાની કરી, પણ એની લાભી [સરસ્વતી] ને ખૂબી ના નહિ કહી ચક્રવાથી, અંતે ચડા આપવા આવવું પડ્યું. વિનોદે, વિમલાના હાથમાંથી ચડાના પાલા લીધા, એક પાલું મયાશંકરને આપ્યું. પોતાનું હાથમાંજ રહેવા દઈ વિમલાને પૂછ્યું:—વિમલાબહેન, આ લાઈ સાહેબની ચડામાં વિશેષ ખાંડ નાખી છે કની? નહિ તો આ કાઠિયાવાડી બાઈને મન તો 'જેટલું ગળ્યું તેટલું ગળ્યું' બાકી બધું બળ્યું ।' કેમ મયાશંકર, ખરું ને? "મયાશંકર" ને અત્યાર સુધી વિમલા તરફ જોઈ રહ્યો હતો: તેને વિનોદે સસ્મિત કયું.

મયાશંકર:—"વિનોદ, તમે સુરતી નાગરો પણ ક્યાં ગળ્યાને છોડો તેવા છો ।"

વિમલા આ બંને મિત્રોમાં વાત કરનાં મુજી ત્યાંથી સરકી ગઈ. તેઓ ચડા પીવાન ખાઈ ઇઝીયેરપર પોત પોતાના મનમાં કંઈ વિચાર કરતા રાત પડી રહ્યા રાગા. એ આરી તેમ જાગ્યાની ખબર આપી તેને વિનોદે કહ્યું:—"તેણે છકડે પાકવ."

એટલામાં એક નવીન ગૃહસ્થે દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. 'ઓહો ! મીસ્ટર કૃષ્ણમુખરામ, સુરતથી ક્યારે પધાર્યા? ત્યાં સર્વ કુશળ છે?'—એમ કહેનાં કહેનાં વિનોદે તેને ખૂબી આપી. ખૂબી ઉપર બેઠાં પછી કૃષ્ણમુખરામ બોલ્યા:—"હું કાલે આવ્યો. સર્વ ખુશીમાં છે."

મયાશંકરને જોઈ અત્યંત થતાં તેને પૂછ્યું:—"કેમ, મીસ્ટર, તમે અહીં ઉતર્યા છો કે શું?"

મયાશંકર:—"હાહ."

આ કૃષ્ણમુખરામ બીજા કોઈ નહિ પણ મયાશંકરની સાથે ટ્રેનમાં હતો તે પાટનુન માત્ર.

કૃષ્ણ:—"વિમલા અહીં આવી છે ને?"

વિનોદ:—"હા."

કૃષ્ણ:—"નંદસંકરે મને કહ્યું છે કે તમે સુરત આવો ત્યારે વિમલાને તેડના આવળે. આજ રાત્રે હું સુરત જવાનો છું. એને મ્હારી માથે મોક્ષવા તૈયાર કરી રાખળે."

વિનોદ:—"કેમ, કુવાજીને એટલામાં વિમલાનું શું કામ પડ્યું? હજી એને આવ્યાને ચાર દિવસ થયા છે."

કૃષ્ણ:—"શું કામ છે તે અને કહ્યું નથી. મને તો કહ્યું છે કે તમે જરૂર વિમલાને તેડી લાવળે."

વિનોદ:—"કુવાજીને કહેલું કે વિમલા આડ દિવસ પછી આવશે, કાલે રાત્રે આ મ્હારા મિત્ર અને અમે બધાં નાટક જોવા જવાના છીએ, હું દિલ્હિ પણ જાઓ છું. વિમલા આને નહિ આવે."

કૃષ્ણુઃ—“હું પરમ દિવસે જાણ્ય ત્યારે મ્હારી માથે મોકલજો, એક દિવસ હું રહી જાશ.”

વિનોદઃ—“એવું અગત્યનું શું કામ છે ? હજુ હમણું તો એ ડોકરી અહીં આવી છે. અને એટલામાં મ્હારેથી એમ મોકલની જવાબ નહિ.”

કૃષ્ણમુખરામ રહેજ તપી જઈ.—“અગત્યનું શું કામ છે તે મેં કાંઈ નંદશંકરને પૂછ્યું નથી એના બાપે તેડાવી છે, છતાં તમે વિમલાને નહિ મોકલવાની આશા કરશો, એમ મેં નહોતું ધાર્યું. નહિ તો વળી પૂછી જાતે.”

વિનોદઃ—“મીસ્ટર કૃષ્ણમુખરામ, અમે પણ વિમલાના મગાં છીએ, કંઈ પરામા નથી, હં—કે ! છતાં પણ વિમલાની ઈચ્છા હોય તો તેડી જાઓ. મ્હારી કંઈ ના નથી.”

વિનોદે, વિમલાને ખૂબ પાડી. સરસ્વતી અને વિમલા દિવાનખાનાની બાજુના ખંડ-માં બેઠાં બેઠાં વિનોદ અને કૃષ્ણમુખની વાતચીત સાંભળતાં હતાં. તેઓએ વિનોદની ખૂબ સાંભળી. પરંતુ વિમલાએ કંઈ જવાબ ન દીધો. તે સરસ્વતીની સામે જોઈ રહી. વિનોદે બીજી ખૂબ પાડી. વિમલા ઈ. સરસ્વતી તરફ જોઈ એક અર્થસૂચક દષ્ટિપાત કરી દિવાનખાનામાં આવી. વિનોદ આગળ નીચું જોઈ ઉભી રહી

વિનોદઃ—“વિમલા, આ ત્હારા માથા તને તેડવા આવ્યા છે ત્હારે જવું છે ?”

વિમલાએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ.

કૃષ્ણમુખ—“કેમ વિમલા, બોલતી કેમ નથી ? ત્હારે મુરત આવવું પડશે, સગાજ કે ? વાસ્તે તૈયાર થઈ રહે ? હું જતી વખત આવી તને તેડી જાશ. બાપ તેડાવે ને ડોકરી ન જાય, એવું તો હજુ સુધી નથી માંડવું. હવે તો ડોકરીઓ પણ નાહરમાન થવા માંડ્યા ! વડિલોનું માન રાખવાનું તો શિખતાંજ નથી !”

સરસ્વતી દિવાનખાનામાં આવી. વિમલાએ સજાળનેત્ર-વિનોદ અને સરસ્વતી તરફ—એક કશ્ચદષ્ટિ નાખી અને પાછું તીરું જોઈ ઉભી રહી. વિનોદ આ સહી ન શક્યો. તે રહેજ ખિન્નવાદને બોલ્યોઃ—“પણ, તમે ક્યારના એ ડોકરીને સા માટે દબાવો છો ? તમારેથી એને તિલમાત્ર કહેવાશે નહિ, સમજ્યાને ? જે વાત કમ્પી હોય તે મ્હારી સાથે કરો.”

સરસ્વતી બોલતી સાંભળાઈ.—“હમણું વિમલા નહિ આવે. આઠ દિવસ પછી અમે સૌ આવવાના છીએ, ત્હારે એ અમારી સાથે આવશે. અમારે ઘેર રહી છે તે કંઈ પરાયું પર છે ? ડુવાજને અમારું નામ દઈ કહેશો એટલે કંઈ વાધો નહિ લેશે.” સરસ્વતી બોલતી અર્ધ ચર્ચ. તે વિમલા પાસે ગઈ અને વિમલાને રહેજ પામે-પોતાની રહેઠામાં લીધી.

કૃષ્ણુઃ—“પણ, હું તો એને લઈજ જાશ. તમારે મોકલવીજ પડશે. શું મ્હારું અપમાન ! શું કાંઈ નંદશંકર વિમલાના દુરુમન છે ? વિમલા, વિમલા ત્હારે મારી સાથે આવવુંજ પડશે, ત્હારી હા હોય કે પછી ના હોય પણ હું તો તને તેડીજ જાશ.”

નંદશંકર:—“પથુ, ત્યારે એ નદી-આવી તેજુ, મ્હારે તે કરવું શું ? તેજાવવાનો એક પત્ર લખીશ પછી કંઈ છે ?”

ચંચળ:—“લખોની ત્યારે, પછી ક્યારે લખશો ? ટપાલ તો હમણાં યોડીવાર પછી નીકળી જશે. હા. હા. પાંચ દિવસ પછી લખજો. મ્હારે શું ? તમારી છોકરી તે તમારે કામે તેમ ચડાવી મૂકજો.”

કૃષ્ણ:—“ઝરે ! ત્યાં કોઈ જુવાનીઓ બેઠા હતા તેણે પથુ મ્હાં અપમાન કર્યું. આજે તો વળા એ લોભા નાટક જોવા જવાના છે.”

ચંચળ:—સાંભળ્યું ? હું તો પહેલેથી કહેતી હતી કે, છોકરીને બહુ નદી બણાવો પરન્તુ હું તો નજીકે તેની દુરમન હોઈ તેમ, મ્હાં તો સાંભળેજ કાણ ? પેલી ડોસલી (વિમલાની માતામહિ) પથુ કહે કે—ના મ્હારા વિનાદને, વિમલાને બણાવવી છે તે, હું તો એને લણાવીજન. લણાવી ત્યારેજ માથાની ફરેલી ઘડ ગઇ ને ! મને તો જંગલે ગણાકારતી નથી મ્હેં જેમ નજીકે એનો કંઈ લાડવો ચોરી લીધો હોય તેમ ?” એમ કહી રુદને ચાડ્યું હતું.

નંદશંકર:—“કૃષ્ણમુખરામ, લાવો ત્યારે પત્ર લખવાનાં સાધનો, જુઓ ! હાં પેલી પેટીપર પડેલાં છે.”

કૃષ્ણમુખે, કાગળ હોશકર, સાદી કાવો આપ્યાં. નંદશંકરે પત્ર લખવા માંડ્યો. કૃષ્ણમુખે વિરોધ વધે એવાં વાક્યો લખાવવા માંડ્યા. નંદશંકરે પત્ર પૂરો કર્યો.

—“હું એ તરફ ચડને જવાનો છું. લાવો પત્ર હું નાખતો જઈશ” એમ કહી કૃષ્ણમુખ લઇ ઉઠ્યો.

તેને જતો અટકાવી ચંચળે પૂછ્યું:—“તું મુંગડ જઈ આવ્યો તે, ત્હારો કંઈ ખરચ થયો હશે કની ?”

નંદ:—“હા. શું ખરચ થયો ? સેક-કકવાસમાં ગયાં હતાં ને.”

કૃષ્ણ:—“હા, એમાં ખરચ તે શું લેવો હતો ?”

નંદ:—“ના, ના. એમ કંઈ થાય ? એને પંદર રૂપીઆ આપ.”

ચંચળ:—“તને પંદર રૂપીઆજ ખરચ થયો ?”

કૃષ્ણમુખે વિચાર ઘોંટા “ખરચ કરતાં ત્રણ ચાર રૂપીઆ વધારે મળે છે ત્યારે વળા લંબાણ કરવાની થી જરૂર છે ?” મ્હોટેથી: “હા, હા. કંઈ બહુ ખરચ થયો નથી.” દેનને અને યોગાગાડીનો મગા એટલેજ થયો હતો.

ચંચળસહી કૃષ્ણીનો મુઠો લઇ, કપાટ ઉઘાડી પંદર રૂપીઆ કઢાડી આપ્યા, તે લઇ કૃષ્ણમુખે પલાયન કર્યું.

કૃષ્ણમુખ, નંદશંકરને લાંબી નિકળ્યો. ત્હેની ખાસે લખાવેલો પત્ર પોસ્ટનાં નાખી એક મારા દેખાવના ઘર આવગળ આવ્યો. તેજુ નોકરને કહ્યું:—“મનસુખરામ મેંડને મ્હાં નામ દઈ કહે કે, હું આવ્યો છું.” તોફર થયો.

થોડીવારમાં એક પાત્રીસેક વર્ષનો પુત્ર્ય હાં આવ્યો. એના મૂખ પરથી એ બમની અને બવી વાતે પૂરા હોય તેમ લાગતું હતું. પાસે પૈસો પુષ્કળ હતા. હજુ સુધી એ કુંવારો હતો. એના ખરાબ વર્તનને લીધે એને કોઈ કન્યા આપતું નહિ. આરા સંજોગમાં કૃષ્ણમુખગમ સાથે મિત્રતા થઈ. વાતપરથી વાત નિકળતાં એણે—“કૃષ્ણમુખ વિમલાના એની સાથે લગ્ન કરાવી આપે તો, કંઈ પૈસા આપવા—” એમ જણાવી દીધું હતું.

કૃષ્ણમુખ તો “પારે પૈસે, પરમાનંદ કરવો અને પોતાના હાડકાં તરફી આપવી નહિ” એવું સૂચ હતું. “પોતાની બહેન, ચંચળલક્ષ્મીને સમજાવી, વિમલાના લગ્ન તેની માથે ગમે તેમ કરી કરાવી આપવા, અને પોતાથી ખરાબ તેટના પૈસા બંને તરફથી ખાવા.” એમ પોતાના મનમાં ગાંઠ વાળી હતી, અને તેને અનુસરીનેજ સર્વ પ્રયત્ન કર્યે જતો હતો.

મનમુખરામે, કૃષ્ણમુખ પામે જઈ તેતો હાથ પકડી—“કેમ, કૃષ્ણમુખરામ, તમે વળા કહાની શું મોઢુંયુ ? તમને તો ગમે ત્યારે આવવા જવાની સદર પરવાનગી છે.” એમ કહી તેને માગપર લઈ ગયો. તોડરને પાન, પાણી લાવવાનું અને ચઢા મૂકવાનું કહ્યું.

તેઓ બંને એક સોશપર બેઠા પછી મનમુખરામે વાતની ચરઆત કરી—“કૃષ્ણમુખરામ, મુંઝવણી ક્યારે આવ્યા ? કેમ, સિંદ કે શિયાળ ?”

કૃષ્ણમુખે જરા ગર્વથી કહ્યું—“અરે ! સિંદ ! શિયાળ તે કેમ ? હું ત્યાં જાઉં ત્યાંથી જ બેરી વગાડીનેજ આવું.”

મનમુખ—“ત્યારે વિમલાને તમે તેડી લાવ્યા ?”

કૃષ્ણમુખ—“ના. વિમલાને હું મ્હારી માથે તેડી નથી લાવ્યો પરંતુ થોડા દિવસમાં આવશે.”

મનમુખ—“ત્યારે, એમ તો નહિ બને કે, વિનોદ આપણી વિરહ જાય ? તમારી સાથે નહિ મોકલી તેથી મને એમ લાગે છે.”

કૃષ્ણમુખ—“ના. ના. અરે, એની મગદૂર નથી કે સામો થાય. હા. પણ, તમારે એ વિષયમાં થોડા ખરચ કરવો પડશે. થોડી ધીરજ પણ રાખવી પડશે.”

મનમુખ—“આપણે ક્યારે ખરચવાની ના કહી છે ! જેટલા નોંધએ તેટલા ખરચબોની, પરંતુ એ કાર્ય સિદ્ધ થયું નોંધએ.” પોતાની અતલમ સાધવા સ્હેજ હુલ્લ થઈ કહ્યું.

તોડર ચઢા લાવ્યો. ચઢા પીધી. પાન ખાઈ થોડીવાર બંને શાંત બેસી રહ્યા.

મનમુખરામે મૌન તોડ્યું—“પણ તમે વિમલાને તેડી કેમ લાવ્યા નહિ ? તમારી માથેજ તેને તેડી લાવવી હતી ને.”

કૃષ્ણમુખ—“તમારે તો અળીને અળી નોંધએ. તે એમ કંઈ ઉતાવળે આંખ પાકે ! તમે જો જો તો ખરા ! બધું ધીરે ધીરે દેઠાણે આવશે. બહુ ખેંચ પકડ કરવા જઈએ તો તુડી ચાર થઈ જાય, એતો કુળથી કામ કરવાનું છે બજેથી નહિ.”

મનસુખ — 'તારે શું ? એણે ગોઠવવાની ચોખ્ખી નાજ કહી ? ત્યાં કંઈ સહડવાડ થઈ હતી ?'

કૃષ્ણ. — "નારે, એ લોકો થોડા દિવસ પછી આવવાના છે. તેથી વિનોદિ કંઈ કે વિમવાને મ્હારી સાથે લઈ આવીશ "

કૃષ્ણમુખે ગમે તેમ ગમ્યાડ ગોટા વાલ્યા. પરંતુ નંદશ કરને કે મનસુખગમને, મુખર્ધમાં વિનોદ સાથે જે વાત થઈ હતી તે મધ્યમ રીતે કાઢને કહી નહિ. એ જન્ને સાથેની પોતાની એકતીંગમા ખાખી આવે નહિ, એની રીતે વાત કહી. થોડીવાર ગપાટા મારી કૃષ્ણમુખ જવાને ઉકયો જતાં જતાં કંઈ યાદ આવી ગયું હોય તેમ — "આ પોજને નાકે, પેયું તમારું ધર છે. તે કંઈ હમણાં બધ છે કે શું ?"

મનસુખ — "હા હમણાં ખાલી પડેલું છે કોઈ લાડુત નથી મળતો. "

કૃષ્ણ. — "હા ના, શું તે ઘર ન્હારે બદલવું છે, શાણું ત્યાં કંઈ ફિક પડ્યું નથી. આપણે તો જરા ખુની લવા ભોમએ કેટલાક દિવસ થયા ઘર બદલવાનો વિચાર હતો પણ કોઈ ઘર ખ્યાનમા આવતું નહોતું. આજે અહીં આનર્તા તમારા એ ઘરપર નજર પડી. થોડા વખત માટે મ્હને એ જાડે નહિ ગાપો ?"

મનસુખ — "હો, વળી તમારી પાને તે કંઈ લાડું લેવાય ? આવજોની સુમે રહેશ. હમણાં તો ખાલીજ પડેલું છે "

કૃષ્ણ. — "ના, એમ કંઈ થાય ? લાડું શું તે કહો તો પછી વિચાર કરી નાખીએ. "

મનસુખ — "વાર તારે, લાડાની વાત પછી થઈ રહેશે. એમા શું ? તમારી મરજી પડે તે આપજોની લા. પણ તમે મુગધ ગયા તે કેટલો ખરચ થયો ? મ્હારે લીધે તમને બહુ અધ્યામણ પડેયો છે. "

કૃષ્ણ. — "તમારી પાસે ખરચ લેવાય ? હુ તો એક મિત્રની કમજ દોલ તે બળવું છું, વિશેષ કંઈ કરતો નથી. ધરનું લાડું શું છે તે કહો, મ્હારાથી કંઈ મરત રહેવા આવશ્ય નહિ "

મનસુખરામ — "લાડું તમારી મરજી પડે તે આપજો. તમારી સાથે લાડું કેરવવાનું તે શું ?"

તારે આ લાડાંસાહેબે એ તો જલણે કે સાલનુંજ નહિ. મનસુખરામ તેને મરત રહેવા આગવા વાસતે કહેતા હોય તેમ વાત કરે છે. !

હો, આ તમને ખરચ ચગો તેના રૂપીઆ "

4

આ માત્રગરે નંદશકર અને મનસુખ, જન્ને પાસે 'ટ્રેનર' ના રૂપીઆ કમગ્યા. એકવાર-દેક એકવાર વાર કૃષ્ણમુખરામ મુખર્ધ જઈ આવ્યા તેમાં તો 'ટ્રેનર' ના અગીખાર રૂપીઆ જાદ કરના, મોતીક રૂપીઆની કમાણી પાડી ધરની વાત પણ છુટી

જ હતી. ભાડું બહુ ચઢી ગયું હતું. ત્યાં ભાડું આપતો ત્યાં દરેક વખતે ધરવાળાને બહુ પગની પગનીને ઘણી ઉધરાણી પછી ભાડું આપતો. તેથી કંટાળી ધરવાળાએ કૃષ્ણ-મુખને ધર ખાતી કરવાની નોટીસ આપી હતી મનસુખરામનું ધર પણ હાલ તો મફતમાં પડતી લીધું. આ પછી કૃષ્ણમુખ પોતાના ધર તરફ વળ્યો.

“ શેઠ, મારા છેકરાનાં લગ્ન છે. તેથી મારે રૂપીઆની બહુ જરૂર છે. હવે તમે વાપણ ક્યાં કરશો તે નહિ ચાલે. મારે રૂપીઆ જોઈએ છે. તમે ધેર ક્યારે મળશો ? ” એમ કહેતા એક કણીઓ કૃષ્ણમુખ સામે આવી ઉભો.

કૃષ્ણ — “ તે કેમ ? ” એમ કહે - “ હામી જવાના ઊંચે કે ઘું ? ” જરા માણસને ઓળખતાં પણ નથી આવડતું ! માત્ર પચીસ રૂપીઆ થયા છે તેમાં તો રૂપીઆ રૂપીઆ ક્યાં કરે છે ? ચાલ લે ! એમ કહી ગળવામાંથી-હમણાજ મનસુખરામે આપેલી બે દશ દશની નોટોમાંથી-એક દશની નોટ કઢાડી, કણીઆને આપી. બંને કે “ કણીઆપર પોતે કેવોએક ઉપકાર કરતો હોય ! ”

કણીઓ-દશ તો દગ-નદિ તો વળી ખીમ માગવા જતાં આટલા પણ શુભાવશું, કરી રૂપીઆ લઈ રહેતે પડ્યો. કૃષ્ણમુખ પોતાને વેગ મિધાર્યા.

૪.

આજે ‘ પખિલક હોલી કે ’ છે. તેથી વિનોદને આજે દિવાળીના દિવસ જેવો આનંદ છે, કેમકે આજનો દિવસ વિનોદ-ચરમમાંથી ઉપરીપણું મનવવાનો હવે લઈ આવેલાં ટોપસાં ને-’ યગ સર, કરવામાંથી છુટા થયો છે.

વિનોદ વિગેરે દિવાળીનામાં બેઠો છે. વિનોદે મમાશંકર તથા મરસ્વતી વાતના ગપાટા મારે છે. વિમલા ટેમનપર પાથરવા માટે એક કમાલ શુંચવાનો લઈ બેઠી છે. કોઈક વખત આ ત્રિપટીની વાતોમાં ટુકડો પૂરે છે. અર્થાત્ એમજ કહો કે મરસ્વતી, વિમલા પાસે ટુકડો પૂરાવે છે.

મમાશંકર — “ વિનોદ, આ સોજ તો નવો જાગે છે ને ? ” એ ક્યારે લાગ્યો ? ”

વિનોદ — “ તું અહીં આવ્યો તેના એક બે દિવસ પહેલાંજ લઈ આવ્યો ! ”

મમાશંકર — “ ત્હાર તો કામ કંઈ વધતું જાય છે ને ? કંઈ પગાર જગાર વધ્યો કે ઘું ? ” કે પછી આ બધી સુસ્તીલાલો કાક છે ! ”

વિનોદ — “ હા, પગાર તો પચીસ રૂપીઆ વધ્યો છે, બાકી સુસ્તીલાલો તે કંઈ ટળવાના ફાટા ! ”

મમાશંકર — “ ત્યારે, પગાર વધ્યો તેની આ જાહેરખબર ટાંગી છે ખરું કની ? સુસ્તીલાલો જાગે એક રાત્રી પૈ આવી કે ગર્વમેન્દ્ર ગેજેટમાં પખિતીશ યુવજ જોઈએ, હમણાં હમણાં તું તે કંઈ ખૂબ રોજ મારે છે ને ! ”

અહીં વિનોદનો-મયાશંકરને જવાબ આપવાનો સાર સરસ્વતીએ ઉપાડી લીધો:-
 “મયાશંકરભાઈ, તમે તમારા ભવિષ્ય તરફ જરા દષ્ટિ દોડારી જુવોની. તમે ઇન્વેન્ડમાં
 ડોક્ટરની પરિક્ષા આપી આવશો, ત્યાર પછી તમારો રોડ તો કેવોએ હશે?”

મયાશંકર:-“ભાભી, અમે તો કાઠિયાવાડી ભાઈઓમાં કંઈ સુરતીઓ જેટલો ફેર-
 ફાર થવાનો નહિ. અમે તો કાઠિયાવાડીજ રહેવાના.”

સરસ્વતી:-“હવે, બેસો, બેસો! તમે તે ક્યા દિવસના કાઠિયાવાડી? આ આર-
 પત્ર પેટી થયા ત્યાં વસો છો, એટલે કાઠિયાવાડી થઈ ગયા, ખરું કની! તમે મુજ તો
 સુરતનાંજ કની?”

મયાશંકર:-“તેમા શું? મારા પાપદાદા તો કાઠિયાવાડીજને? અમારો કંઈ
 તમે સુરતીઓ સાથે સંબંધ રહ્યો છે?”

સરસ્વતી:-“સંબંધ નથી રહ્યો તો એવું વખતમાં થશે. કંઈ આવે છે! ‘મામા-
 તું’ પર કેટલે તો કે દીવા બળે તેટલે.” તેમ, હવે તો તમને સુરતી-થવાનાં સ્વપ્નાં
 આવતાં હશે?” એમ કહી સરસ્વતીએ વિમલા તરફ જોયું. વિમલા પણ તે વખતે તેની
 તરફ ખાડી નજરે જોતી હતી. જન્મેની ચમુઓ મળી. તેઓના વદનપર સ્મિત રમી રહ્યું.
 વિમલાએ બ્રહ્મ ભરેલો, કપડાની નજરે સરસ્વતી તરફ જોયું. આ નજરો-જોગણની ચમુ-
 ઓની સ્નેહાળ રમત મયાગકર અને વિનોદ રમુજીની નજરે મહો મયાશંકરે, સરસ્વતીને
 જવાબ આપવાના અખ્યાલ ક્યાં. વિનોદ હવે વચ્ચે પૂરાયો:-“મયાશંકર, તેં મોન ધરી
 ત્હારી કાર સ્વીકારી કે શું? એ તો ધરતાણી! તમારો કાઠિયાવાડીની શ્રીઓ ન હોય
 કે કાંઈ ખૂબ પાડતું બારણું આગળ દોય તો, બારણું ઉઠાડવાને કે જવાબ આપવાને
 હલે, ઉઠાડા ધરના ક્યા હલે ખૂણે ભરાઈ જાય, તેનો કંઈ પત્તોજ નહિ લાગે!”

મયાશંકર:-“પેક ભાઈ, તમે જે જણાં ને છું એકલો. તમારો જન્મેમાંથી કાંઈ
 નમતું મેં એવા નથી, એટલે મહાં નું કંઈ? તમે જે એક બોયતાં મઠિ કે ખીજું
 બોલો. તમને જન્મેને જવાબ આપતાં આવતાં મહાં તો મહાં પણ દુખી જાય! આપણે
 તો મુંગા રહેજુંજ વધારે પમદ કરીએ છીએ.”

આમ દિવાનખાનામાં ગોઠિયી આનંદ વરગી રહ્યો છે, ત્યાં એક પરખીડીયું કાંઈ રાગો
 કાખત થયેલ તેણે તે વિનોદને આપ્યું.

વિમલાને તે પરખીડીઆપરના અહર પરિચિત લાગ્યા તેથી પૂછ્યું:-“વિનોદભાઈ,
 એ કેતો પત્ર છે? બાપુજીનો છે?”

વિનોદ:-“નારે! એતો આ છુમનો પત્ર છે. કેમ, મયાશંકર, ત્હારો પત્ર ફોફું
 કે? તું વળી મનમાં ખગગાટ કરશે. જા નથી ફોડતા, લે ત્હારો પત્ર.” એમ કહી કાંઈ
 ન જુવે તેમ, મયાશંકરને કંઈ સકેત કરી પત્ર લેના હાથમાં આપ્યો.

વિનોદ:-“વિમલા બહેન, આજે તો તમારા કાચનો બનાવેલો ચહાંખીડો છે,
 બનાવી લાવશો?”

“હા, ભાભી.” એમ કહી વિમલા કમાલ મુંચવાનો રહેવા દઈ, ચહાં ખૂણા રગો-
 ગમાં ગઈ, એટલે વિનોદે મયાશંકરના કાચમાંથી પત્ર લીધો અને ફોડતાં ફોડતાં કહ્યું:-

“ આ નદશ કરનો પત્ર છે હું ધારું છું કે એમાં કંઈ જરૂર ગરમાગરમ વખતુ હશે તે વિમલા જાણે તો એ વળા ઉદાસ થઈ જાય તેથી મેં એને આ સુક્તિથી બાંધી આપી ખસેડી, હવે સંભળો —

ગોપીપૂજ

સૂરત. તા . . .

રા. રા. વિનોદલાલ !

જાત વિમલા મને કહ્યાં વિના મુખપ આવી આવી છે તમારી ફરજ હતી કે એને તુરતજ, તમારે સુરત મૂકી જતી હતી પણ તે કંઈ તમારા ધ્યાનમાં રહ્યું નથી, હશે મ્હે તેડવા મોકલેના કૃષ્ણમુખરામ સાથે તો તમારે મોકલવીજ જોઈતી હતી તેમ નહીં કરતાં ઉલટું—તમે, અને વિમલાએ—કૃષ્ણમુખનું હૃદયજી અપમાન કર્યું છે મ્હે મોકલેના માણસ સાથેનું તમારું એ વર્તન તમને જાજી નથી. તમે આ પત્ર વાંચી તુરત વિમલાને સુરત મૂકી જાજો. તરી તો યહી આગળ મ્હારે મળજ યામ કરશે, તે હું કહી શકતો નથી વારને જરૂર આ પત્ર મળે, ત્યાર પછીની દ્રેનમાં આવી વિમલાને સુરત મૂકી જાજો. આ બનાવથી હું ધણો નારાજ થયો છું.

લી. નદશ કરના

ધરિત

નદશ કરનો ઉપરોક્ત પત્ર વિનોદે વાંચ્યો એક જે ક્ષત્ર સર્વ મુર્ગા રહ્યા પછી સ રસ્તવી બોલી—“ ના મ્હારે તો વિમલાને મરત મોકલવી નથી શું એ ઠાકગીની મા નથી, તેથી એની સાવળ માને અને દુરાચારને, એના પર પિત્રનાજ પાડાતો હા છે ? દુરાચારને પણ નહીં મુજબ હોય કે—અસની અને ગધી વાતે રૂસને તે આવી રતન જતી દિવરી અપાય / મ્હારી પાસે એ ન્હાનપણથી રહી છે, અને હવે પણ રહશે વિમલા, મને એક ન્હાની બેન કરતાં પણ બહુજ જાણી છે મ્હારી વિમલાને તો હું મ્હારી પાસેજ રાખીશ, ” હવે બરાબ આવવાથી તે વધુ બોલી સખી નહીં

વિનોદ—“ હા મ્હારે પણ વિચાર વિમલાને મોકલવાનો તો નથીજ પરંતુ આ પત્રનો જવાબ આપવો કે નહીં ? શું જવાબ આપવો ? ”

કેટલાક તર્કવિતર્ક પછી બધાંનો મત થયો કે પત્રનો જવાબ તો વખતો વિમલાને સુરત નથી મોકલનાની જાણી, સરસ્વતી ખૂશ થઈ. સરસ્વતીને કહે—નપુરનો ચકુ અને મધુર રત આ-યો મરસ્વતીએ પાવવેથી અશ્રુઓ લાંબી નાખ્યાં અને કઈ જાન્યુ ન હોય તેમ બધા પાછા ગ્વરથ થઈ બેઠા

વિમલા—એક જર્મનસીત્વગી તામકમાં ચહાના રજુ પ્યાના ગોડવી તે તાસક લઈ દિવાનખાનામાં આવી તે મરસ્વતી આગળ નૂકી રજુ પ્યાલા જોઈ વિનોદે પૂછ્યું—“ વિમલા બહેન, આ ત્રણ પ્યાલા કેમ ? એક પ્યાલો ત્હારો, એ ત્હારી લાબીતો તે એક મ્હારો બીજો એક જોઈને કેની ? મયાલુંકર, ત્હારે ચકા નથી પીતી કે શું ? એ તારી ! તે તો ચહાનો પ્યાલો લઈ પણ લીધો છે ને શું ? ત્યારે તો વિમલા બહેન, એ બીજો લઈ આવો આને તો આપણે બધા અહીંજ ચકા પીશું ”

વિમલા:—“ભાઈ, તારે હમણાં નંધી પીતી હું પછી ચઢા પીશ.”

વિનોદ:—“કેમ નંધી પીતી? જા, જા, વાલમર્ષી! તારી ચઢા ચઢીં સહ આવ. કંઈ માથું મળવળે છે કે શું? ટપલો બપલો આવો છે?” તે વિમલા સામે હમતો નેહ રજો.

સરસ્વતી:—“તમે એને હજુ ક્યાં સુધી ટપલાં મારી કરશો! તમને એના પર ઝંઘા આવે, એટલે એને ટપલાં ખાવા પડે! એ તે તમારું બહાલ કેવું! વિમલા બહેન, ‘મયારા’ સુમ. તમારી ચઢા ચઢીં લાઇ આવે. નહીં તો કોઈ પણ ચઢા નથી પીવાની. અરે! વાહ! મયાશંકરભાઈ, તમે તો ચઢા પીવા પણ માંડીને! લાવો ખાસ! બધાં સાથે ચઢા પીયું. જાઓ, વિમલા બહેન, તમારી ચઢા લાઇ આવે. ને પેલા દાબડામાં પૂરી છે તે પણ લેતાં આવળે.”

વિનોદ:—“ત્યારે તો આપણે ચઢા વધારે નોંધશે. આ મયાશંકરે તો અર્ધું ખાઈ બલાસ કર્યું છે. એટલે એને તો મયારાથી બમણી નોંધશું. વિગલા બહેન, બીજી ચોરી ચઢા પણ લેતાં આવળે.”

વિમલા, ચઢા અને પૂરીનો દાગડો લાઇ આવી. ચારે જણે આનંદ કરતાં કરતાં, ચઢા અને પૂરીને ઇન્સાફ આપ્યો, તે પણ જેવો તેવો નહીં! વિનોદ અને મયાશંકરે તો, મરસ્વતીને કહી દીધું કે—“તેઓ રહાંને ફક્ત રહી અને ભાતજ ખાશે શરતી બોટલી નથી ખાવાના.”

સરસ્વતી —“ચાલો, વિમલા બહેન! આજે એવારે તમે, મયારી પાસે લીરેલી કણુમાંત મૂકી ગયાં લાગો છો? માઈ થયુ આજે તો આપણે ચારે જણાં બીઝીક રમશું. તમે પાન ખનાવી રહી પાનાં લાવો.”

વિમલા:—“ભાભી, રહવારે તમારી પાસે લીરેલી કણુમાંત હું કંઈ બૂલી ગઇ નથી. તમારા ક્યાં પ્રગણે આજે તો વિકટોરિઆ ગાર્ડન નોવા મને તેડી જતી પડશે. હું તમને હમણાં કહેવાનીજ હતી. બીઝીક નથી રગવી. આ પાન ખનાવી રહી છું. હમણાં કપડાં પહેરી લઇશું.”

વિનોદ:—“એ તમારું ‘હમણાં’ કેટલું દક્ષાકર્યું છે? હું ને તારી ભાભી, કપડાં પહેરવામાં ખાસો દોઢ દક્ષાક લેશો!”

વિમલા:—“હા તે અને કપડાં પહેરવામાં દોઢ દક્ષાક લેતાં લઇશું? ભાઈ, તમેનેજ બંદુવાર લાગે છે. અને તો દસ મીનીટમાં તૈયાર થઇ જઈશું. નોંધજે ત્યારે કોણ જતરી કપડાં પહેરી લે છે? હોય, ભાઈ, આ પાન. ભાભી, ચાલોતી, આપણે કપડાં પહેરી લઇએ.”

નજીકે બોલજી કપડાં પહેરવા ગયાં. અહીં વિનોદ અને મયાશંકરે પેણ તૈયારી કરવા માંડી. વિનોદે, રામાને ‘વિકટોરિઆ’ બોલાવવાનું કર્યું.

સરસ્વતી અને વિમલા ઝટઝટ કપડાં પહેરી આવી. મયાશંકરે પણ કપડાં પહેરી દતા. વિનોદને જેકેટ અને કોટ પહેરવાના રજાં દતા. વિમલાએ મમકને બેઝિ ક્યું—“કેમ, ભાઈ, કોને વાર લાગી? હજુ તો ટોપીને બચ મારવાનો છે! લાવો હું ટોપી સાફ કરી આપું.”

વિમલાએ ટાપી સાફ કરી, વિનોદના હાથમાં આપી. વિનોદે ટાપી લેતાં, એક મુઠ્ઠા ટપકી મારતાં કહ્યું—“વિમલા બહેન, આ બહિસ !”

વિમલાએ જરા હાડ કરતાં કહ્યું—“ભાભી, જુવોની ! હાં, વિનોદ બાઈ, હું તમારું હવે કંઈ કામ નહીં કરું જો તમે આજ ટપકી માથો કરીશો તો.”

વિનોદે જરા હાથ સાથે—“આમ, આ ! વગર ક્યાં વાગ્યું ?” કહી, વિમલાના માથાપર ખીજ એક ટપકી મારી

રામાએ આવી ખમર આપી કે ગાડી આવી છે. રામો વિશ્વામુહ તો—તેથી તેને ઘર સોંપી, સર્વ આગ જોવા ગયા.

x x x x x x

“હું બજારીજન હતી કે તમારા પત્રને પૂત્ર નથી કરવાના કેમ ? તમે તો કહેતા હતા ને કે—આ પત્ર લખ્યો છે એટલે વિમલા આવશે તે કેની આવા ? શું લખે છે ? હા, કે વિમલા હમણી નથી આવવાની એમજ લખે છે ને ? કૃષ્ણબાઈ, જરા કરીયો” એ પત્ર વાંચો તો ”

મુનષથી વિનોદે લખેલો પત્ર નંદશંકરને મળ્યો. એ પત્ર આપ્યો ત્યારે કૃષ્ણમુખરામ ત્યાં બેઠો હતો. કૃષ્ણમુખે પહેલેથી ગજુની કરી રાખી હતી કે, પગજ આવશે, અને તે આ વખતે આવશે એવુંયે તેથી તે આવે તે પહેલાજ પોતે લાં ગોડવાયા હતા પત્ર વાંચ્યા પછીતો આ, ચંદ્રગણદામીને ઉઠાડાટ છે એકવાર પત્ર સાંભળી સંતોષ ન થયો, તે ખીજ વાર પત્ર વાંચવાનું કૃષ્ણમુખને કહે છે કૃષ્ણમુખ પત્ર વાંચે છે—

સોનહરદે ગાઁ, મુંબઈ.

મુંબઈની કુવાણ !

જત આપનો પત્ર મળ્યો છે હું નથી ધારતો કે આપને નારાજ થવાનું મેં કંઈ પણ કારણ આપ્યું હોય છતાં આપ નારાજ થયા હો, બજારી હું ધજો દિનગીર હું વિમલાને દૂરત મોકલી દેવાનું આપે લખ્યો છો તો આપ મૂખત્યાર છો. તે પ્રમાણે હું મોકલી આપીશ પરંતુ એવું અમત્યનું શું કામ છે ? તેનું આપે કે કૃષ્ણમુખે ન્હાને કંઈ કહ્યું નથી. આપને વિદિતજ છે કે—વિમલાને અમારી માયા બહુ છે. કેમકે એ અમારી આપ આગજ ઉછરી છે. એ આવી તેવી પાછી તરતજ મોકલી દેવી એમને ઠીક લાગતું નથી. જો કે એ છોકરી તો કૃષ્ણમુખરામ આવી ગયા, ત્યાર પછી ક્યાં કરે છે કે—હારે સુરત જતુ છે ? કૃષ્ણમુખબાઈએ એને ધમકાવી નાખી હતી તેથી એ એમ ક્યાં કરે છે, એમ મને લાગે છે શું આપને ન્હારો કંઈ અવિશ્વાસ આપ્યો છે ? કૃષ્ણમુખરામનાં મેજધર્મી આપે જે લખ્યું છે તે વાંચી હું. બહુ અભયમ અને દિનગીર થયો છું. એ કે વિમલાએ એનું કહ્યું અપમાન કર્યું નથી. વિમલા તો બિચારી એક બહાર પશુ બોલી નથી ! તે પછી અપમાન કરવાની વાતજ કેની ! ! વિમલાને થોડા દિવસ પછી જરૂર સુરત મોકલી આપીશ. મુંબઈની ફાઇને અમારા અન્નેના પ્રજામ કહેશો વિમલાએ આપને અને અમારા ફાઇને પ્રજાએ લખાવ્યા છે

લી. અંબેડકર આગંકિત

વિનોદના પ્રજામ

કૃષ્ણમુખે ઉપર પ્રમાણેનો, વિનોદે લખેલો પત્ર વાંચી સંભળાવ્યો. તે સંભળી ચંચળકમ્પી વધારે ઉદ્વિગ્ન—“હા, ત્યારે મ્હારો ભાઈ જુદું કહે છે. અને એ સાચું બોલે છે. એ તો મિચ્છારી એક અસર બોલી નથી. શું કામ બોલે ? મિચ્છારી ? હા કેમકે અને કંઈ એને ખાવાનું આપીએ છીએ ? નથી આપતા પછી મિચ્છારીજ હોય હતી ? એને પેલી સરસ્વતીની અને વિનોદની માયા ! એનું તો એ અને પેલી ડાસણી (વિમલાની માતામદિ) જ ખધું કરે છે ! મ્હારે શું ? તમારે પાત્રવે તેમ કરવો. મ્હાને ભાઈ, પોતે ગમે તેવું સંકટ પેઠી-જોડે મ્હારા ભાઈને તો તેમાં કંઈ લાભ નથી છતાં પણ તમારું સારું કરવા મથે; ત્યારે પેલી કહેવત વાળી વાન કે ‘દયાની માને ડાકણ ખાખ’ મ્હેં તેમને કેટલી વાર કહ્યું કે વિમલાને સરસ્વતી સાથે નહિ રાખો. મ્હારું કંઈ તમે સાંભળો ? સરસ્વતીજ વિમલાને મઠાવે છે. અને આપણી માથે વિશેષ વધારે છે. વધારે ભણેલીઓ અધીજ એવી હોય ! લુલોની ! તે દિવસે વિનોદની વર્ષગાંઠ હતી, ત્યારે એના મિત્રો અને મિત્ર પત્નીઓનું એકે મ્હોરું સમ્મેલન કર્યું હતું તેમાં તમારા દેખતાં અને વિનોદના બેંધા મિત્રો દેખતાં સરસ્વતી હાર્મોનીયમ વગાડવા બેઠી પછી તો તેણે હાર્મોનીયમ વગાડતાં વગાડતાં ગરબા પણ ગવડાવવા માંડ્યા બધાના દેખતાં એને શરમ ના આવી ? પેલી ડાસી પણ એને કપડા દેવાને બદલે સરસ્વતી કંઈ માફ કાર્ય કરતી હોય તેમ રાહ ચાપ અને જ્મિના વખાણ કરે કે, મ્હારી વડુ કેરી કોશીવાર છે ! કોઈની લાજ શરમ રાખે નહિ એવી ડાસીની વડુ ડામીને હોગિવાર લાગી ! ડામીએ વિનોદની દા એ હા ભણ્યું કરે છે તો તમે જો જો તો ખરા ! સરસ્વતી વિમલાને પોતાના જેવી કરી મુકશે વિમલા જો મ્હારી પોતાની છાંપી હોય તો હું એક લાજભર ત્યા ન રહેવા દઉં પણ શું કંઈ ? એ માવળ છે એટલે કંઈ બોલાતું નથી !” આટલું-ધણી પુટે તેમ-ફરડ બોલી, જગાડે આસ લેવા થોભી નંદરાકર તેને યાંત્ર પાડતાં બોલ્યા—“પણ તું અકળાવ છે શું કામ ? વિમલા હમણાં ગઈ છે થોડા દિવસ પછી આવશે—અને વિનોદે કંઈ એમ નથી લખ્યું કે આપણે વિમલાને કુખ દહએ છીએ. ઉપરું એતો એમ લખે છે કે ‘આપ મુખત્યાર છો’ વિનોદ, સરસ્વતી અને વિમલાએ તને પ્રણામ લખાવ્યા છે એમ કહી નંદરાકરે કૃષ્ણમુખને પૂછ્યું—“કેમ, કૃષ્ણમુખરામ, એમજ આ પત્રમાં છે ને ?”

કૃષ્ણમુખ—“હા, લખ્યું તો એમ છે,” એટલું કહી મગો રહ્યો. કેમકે એને લાગ્યું કે ચંચળકમ્પીએ જે લેખ્યાર ચંચળું હતું તે પૂરતું હતું તેથી એટલુંજ બોલ્યો. પરંતુ એટલુએ માખી રીતે બોલાયું નહી, તેથી વચ્ચે મ્હોરો મળ્યો. તો ‘દાખી નાખી દીધો. એની બહેનને મમળાવવા-વિનોદે પત્રમાં તો લખ્યું ‘છે ખરું. પરંતુ તે લખવામાંજ એની અસર ચંચળકમ્પીપર આપાદ થઈ—“હા, તેની ખબર પડી ગઈ ને ? મુખત્યાર છો ને નહી મુખત્યાર છો તે એમ હતું તો એણે મોઢતી કેમ નહી ? એનું એનું તો મ્હને બહુને લખતા આવડે છે. લખ્યા પ્રમાણે કંઈ કરી બતાવ્યું ? તમારે મ્હોરો તો એ લખતે ‘મ્હોરો બા’ કરે અને પાડાથી તમારી નિંદા કરે, એ તમને માફ લાગે છે હતી ? વિનોદના મિત્રે મ્હારા ભાઈનું અપમાન કર્યું નથી, પરંતુ મ્હારા ભાઈએ તેનું અપમાન કર્યું, ખરું ને ? તેનું કહેવું તમને ખરુંજ લાગતું હશે.”

હજી વિરોધ બહુકાસ ફાટકા ફાટકાનો વિચાર કરે છે, ત્યાં તો નીચેથી કાઢ પોતાને જૂમ પાડી મળવાયુ એટલે આગળ બોલવાનો વિચાર માડી વાળ્યો કૃષ્ણમુખ પણ કહેવો પરતુ જતાં જતાં એક ગપ્પો હાકતો ગયો—“ ૩ । હું તો આપને કહેવાનું બૂલી ગયો ! આજે રહેવારે ચોટે હું શાક લેવા ગયો હતો ત્યારે મ્હને મનમુખરામભાઈ મળ્યા હતા તે કહેતા હતા કે—‘ હવે મ્હારે હા-ના નો જવાબ જોઈએ છે, બીજે ઘણે ઠેકાણેથી માર્ગ આવે છે, મારે મ્હારે જવાબ જલદી જોઈએ નહીં તો પછી મ્હારો દોષ મહત્તા નહીં. ’ આટલી વાત થઈ છે હવે એને શું જવાબ આપું ? ”

નંદરાકર — ‘ કહેજો કે આડ દિવસ પછી જવાબ આપીયું ’

અચળવદ્ધી — ‘ હર તે આડ દિવસ સુધી, એવા મોટા ઘરનો છોકરો તમારા જવાબની વાટ જોઈ ખેસી ગઈશે કે ? ને કહેવું હોય તે હમણાજ કહી નાખોતી. ’

નંદ — ‘ વિમના આવશે પછી જવાબ આપશું ’

અચળ — ‘ ત્યારે જાણેને તેડવા એવું ઘર ફરી ફરી મળવાયું નથી ’ આમ કહે છે ત્યાં તો એની સંકિર જણે એને નીચેથી જૂમ પાડી નહીં તે-માગપર આવી. એટલે અચળવદ્ધીથી કંઈ વધારે બોલતું નહિ

કૃષ્ણ — ‘ શી, જાજ રાત્રી દેનમાજ જાણેતી હું ધાર છું કે તે, આપને વધુ સમવડાતાં થો

નંદ — ‘ ત્યારે આજ રાત્રે જાજ

કૃષ્ણ — ‘ હું રોશનપર મુકવા આવું ? ’ નંદરાકરનો જવાબ નમરનો ગયો

કૃષ્ણમુખગમ મનમાં બમડા — ‘ આનો સાર થયું નહિ તો બની રાત્રે એક દોઢ વાગ્યા સુધી જાગવું પડતું પાછું સોગનથી આવતા ગાડી કરવા ને ગાડના પૈસાનું ગોપી-ચદન કરવું પડતે તેમ નહિ તો અધી રાત્રે દોઢ ગાઉનું ચક્કર લેવું પડશે એકતો રાત્રી પણ અધારી છે. ચાલજી હવે તો આત્મા આવતે પરતુ હું કંઈ કુખ બેઠું તેવો નથી ! કર્મ સંજોગે રોશને જવાનું ફરતે તો આ જાણજાણી ગાડી કરી લાવતે તેના પૈસા નંદ રાકર પામે અપાનતે.

કૃષ્ણમુખ પોતાનો ઘેર ગયો નંદરાકરે મુર્છા જવાની તૈયારી કરી. અચળવદ્ધીએ— ‘ જો વિનાશ, વિમવાને મોકલવાની ના કહે તો તમે ફાલ્સું કહેજો ને કીકણું કહેજો અને જરૂર તેડીજ આવજો ’ એવું જ બધું લાપણું-નંદરાકરને આપવા માંડ્યું એવું બાપણું તો પૂરું થાય તેમ નહોતું પરતુ દેનનો ટાઇમ કંઈ એના પૂરા થવાની રાત્રી જુવે તેમ જ પશુ નહોતું નીચેથી ગાડીવાળાએ જૂમ મારી.

રોશને પહોંચ્યા દેન આવી હતી ગીટીટ લઈ મજૂર અને સામન ઉપડાવી, બીજા નર્મનાં કૃષ્ણમા બેઠા ગરદ દેન એટલે ન્હાના રોશનો તરફ દુર્લક્ષ્ય રાખી આગળ અપાટનથી ચાલી જતી હતી નંદરાકરને ચિતાને લીધે નિત્રા આવતી નહોતી નંદરાકર મેઘ હતા તે કૃષ્ણમા બીજા બે પેમેન્જરા બેઠા હતા- તેઓ તો ચોડીવાર પછી બીજારા

પોયરી સુધ ગયા. નંદશંકરે તો મતાં મતાં વિચાર કર્યા કરતા હતા:—“વિનોદ વિમલા-
ને મોકલશે તો ખરો. આર્ય અપમાન તો ન કરે ? એ મહેને ન્હાનપણથી માન આપતો
આવ્યો છે. પહેલાં દુઃખ મું તે જાણ્યું નહોતું. હાલ તેનો પૂરો અનુભવ થાય છે. કુમુદ !
કુમુદ ! (નંદશંકરના ગર્ભ પત્ની) તું છવની હતે તો કંઈ મને મંતાપ હતો ? વિમલા
તું કમનસીમ નિવડી, નહિ તો ત્હારી માતા શું કામ મરી જતે ? એ ઠાકરીનીયે ત્યાં
વિવાહ કરવાની નામરજી દશે તો કેમ કરવું ? ધરમાંના દરેશજીના કંઠાસથી હું હંમે
કંઠાણી ગયો છું, શું કરવું ? કંઈજ સૂજતું નથી.” એવા અનેક તક-વિતર્કો થયા પછી
જરાક આંખ મળી ગઈ. કેટલાક વખત પછી દાદરનું રેશન આંખું. દેન ઉની રહી તેની
સાથેજ નંદશંકરની આંખ ઉપડી ગઈ. બીજા થોડા રેશનો પસાર કર્યા પછી ‘મૌલિક’
આંખું. નંદશંકર સામાન ઉચકાડી રેશન બહાર આવ્યા. વિકટારીઆને વિનોદના
ધર તરફ દંડોવી.

નંદશંકરે, વિનોદના ડગ આગળ આવી જોયું તો દાર થયે હતા. નંદશંકરે દાર
ખર્ખડાવ્યા, અને વિનોદને ખૂમ પાડી. બધાં સ્થવારના પંચનની મીઠી લેકડી લેતા, ઉપતો
જગતો મતાં દંતાં. મયારાંકર ઉભો. દાર ઉઘાડ્યાં.

નંદશંકરને જોઇ તે જગ અનપજ થયો. પરંતુ એણે અનપજથી દાખી દીધી. અને
માનમદિત આવકારે આખો. વિમલા વિગેરે ઉઠી ગયાં. અને થયાંએ બહુ
આદરથી બોલાવ્યા.

નંદશંકર વિગેરે જમ્યા પછી થોડીવાર મુઠ ઉઘાડ્યાં. દિવાનખાનામાં મયારાંકર, નંદ-
શંકર અને વિનોદ એટલા બેઠા હતા નંદશંકરે:—“વિનોદશાઈ, તમે વિમલાને કેમ
! મોકલી ?”

વિનોદ:—“મને લાગ્યું કે એ થોડા દિવસ થયાં તો આવી છે. અને પાંછી તરતજ
સાકસી દેવી મને કીક તરફ લાગ્યું. તમે જાણો છો કે એને અહીં બહુ ગમે છે. તમારા
તપરથી કંઈ એમ લાગ્યું નહિ કે એવું ત્યા અગત્યનું કામ હશે, વળા કૃષ્ણમુખગમને પૂછતાં
બેમણે પ્રજા કંઈ કહ્યું નહોતું. તમે આખા છો એવા લાગે છે કે, વિમલાનું ત્યાં કંઈ
માસ કામ હશે.”

નંદશંકર:—“તે કંઈ તમારાથી ગુમ છે ? આપણી યાતિના પેલો મનસુખરામ જોડે
બેમલાના લગ્ન કરવાનો વિચાર છે. જો કે આજને પૂછનાં તેમણે તો ના કહી પરંતુ
મને લાગ્યું કે એવું ધર બીજું મળવાનું નથી.”

વિનોદ:—“પેલા મનસુખ સાથે ? ના, ના. તમને એ સલાહ દોણે આપી ? એતો
પછી વાતે પૂરો છે. પછો દારડોગો છે એમ કહું તો કંઈ જોડું નથી. એની પામે પેલો
કે તેની કું ના નથી કરેતો. પેમાને શું કરે ? પેલો દોષ મજા માણમ
ખરામ દોષ તેનું કેમ ?”

નંદશંકર:—“એ ખજાર કહ્યાની છે પણ મહેને તો જાણે કેમણે એને મારે
દારે મલિકાપ મળ્યો છે. કૃષ્ણમુખરામ પેલેજ જઈ ગઈ તમાસ કરી લાગ્યા છે, પહે

તો મ્હને પણ જરા એને માટે સશય હતો અને મ્હારી મરજી પણ નહોતી. પરંતુ શ્રુમુખની તપામ પછી મ્હારો વિચાર મદવાઈ ગયો છે. ત્હારી ફાઈને પણ એ ધર સંદેહ પડ્યું છે. ”

વિનોદ નંદરાઈકરની વાતપરથી પામી ગયો કે-ચંચળપદ્મી અને કૃષ્ણમુખરાત્રે વિમનાં લગ્ન ત્યાં કરવાને એને ઉચ્ચેર્યા છે, આથી નંદરાઈકરનો તો વિચાર નહોતો, હજી પણ દશકરને સમજાવીશું તો સમજાવે ખરા.

વિનોદ — “ હું કબૂલ કરું છું કે કૃષ્ણમુખરાત્ર મારફત તમને એવી ખબર મળી છે. પરંતુ એ ખબર ખોટી છે. મ્હાગપર માછનો મન હતો તેથી મેં ખબર કદાવી તો કોઈ પણ મનમુખરાત્ર માટે સાઈ નથી કહેતું અને કેટલાકે તો મને કહ્યું કે-‘તમને મેં માટે એવો વિચારેજ કેમ આવ્યો ? પાત્રીમ વર્ણનો છે. પરંતુ હજી એ કુંવારો છે ઉપરથીજ ધોરી થયોને. એને ઘેર લક્ષ્મીની કૃપા છે છતાં કાંઈ કન્યા નથી આવડતું. ની આવડે કેવી છે તે તો સારી ન્યાન બૂલે છે તમે અત્રી ગદી બજાવો તો હું તમારી મરજી આતરી કરાવી આપુ ખીત્ત ધણાએ સારા સારા છોડરાઓ છે. ”

એટલામા કઈ કામ પ્રાગે વિમના ત્યાં આવી. વાત બંધ પડી. નંદરાઈકરે વિમલાને કહ્યું — “ કેમ બહેન ત્હારા મામા સાથે તું બોની પણ નહિ ? તું એમ કરે તે ત્હારા મામાને ખરામ લાગે કેની ? ”

વિમનાથી કંઈ જવામ અપાયો નહિ. તેની આખમા પ્રાણી ભંગાઈ આવ્યાં. તેને તેની માંના માદ આવ્યો. તે મત્લીમૃત યષ્ઠ ઉભી રહી

વિનોદ — “ એ ગિયારી શું બોલે ? એ મામ જોવી છાકરીને એણે તો પહેલેથીજ ધાડવા માંડી હતી. મ્હારી સાથે પણ ગદુજ અમમ્યતાથી વર્ણવે હતા આ મ્હારા મત્ર તેમને શાત પાડવા ગયા, ત્યારે એનું પણ અપમાન કર્યું તે મને બહુ મારી આવ્યું હતું. ”

મયારાઈકર બોલ્યો — “ ના ના. મ્હને કંઈ એમાં અપમાન લાગ્યું નથી. દરેક હુમ્મની પ્રતિ કંઈ સગળી હોતી નથી. ”

વિમના દયામણાં મ્હોએ ઉભી રહી હતી તેને જોઈને નંદરાઈકરને વિમનાની માતા પ્રવતી હતી ત્યારે તે કેનાં બાપમા ઉજરતી હતી તે સાંભરી આવ્યું અને બીજાવાર લગ્ન થઈ પછી પોતે જોઈએ તેટલી વિમનાની મંલાજ રાખી શક્યા નથી તે લાગી આવ્યું. તેના મત્સ્ય ઉભરાયો. તેના મત્સ્યો કંઈક બીના લાગ્યાં નંદરાઈકરને વિમનાને પોતાની પાસે રાખવી વિમના પિતા પામે આવી. તેની અશુભાએ આવશ્ય રહેલો. આજ કેટલાક વખતો ઉભા પિતા પામે આવી ક્યો નંદરાઈકરે વિમલાને ગાયે તથા વામે હાથ ફેરવે એ તેને સ્વત્વન આવ્યું

સ્થાને નંદરાઈકર અને વિનોદ ગાડીમા બેસી માથુ નમાથ તરફ વરવા ગયા મયારાઈકર બેના મિત્રને મળવા ગયો હતો કેટલીક આમતેમની વાતો પછી, અનુકૂળ પ્રાગ જોઈ વિનોદે પૂછ્યું — “ તમારા મયારાઈકરને માટે શું નિર્ણય છે ? ”

બાલ ! તે તો બાલ ! જગમાં બાલપર રહી વ્હોલ !
 મુકુન્દભાનુ જન રસીયુ ! કામળ કામળ બાલ !
 વેરીના દેશમાં વામે, તે તો રૂડાં બાલ !
 બાલ ! તે તો બાલ ! જગમાં બાલપર રહી વ્હોલ !
 અંતરમાં ઉપાધિ નિધના, સામે માયા બાલ !
 ધારેથી વન્દન તો દેવા, દેવદૂત એ બાલ !
 બાલ ! તે તો બાલ ! જગમાં બાલપર રહી વ્હોલ !

પ્રભુ પ્રાર્થના.

લેખક-શ્રીયુત “મુરેન્દ્ર.”

(ભુજગી ૭૬)

અહો, ધણ બાળે મત્યા ગુણુ મારા,
 કરીએ અમે પ્રાર્થના દુખ જના;
 અમારી કુટેવો પ્રભુ સુધારો,
 નિરાધારને એક આધાર-તારો. ૧

રહીએ નિરોગી સદા સર્વ સારા,
 ગણીએ ગુણો ભાવથી જોડ તારા,
 કરેણા કરીને દુ ખોને નિવારો,
 નિરાધારને એક આધાર તારો. ૨

અમારા બધામાં સદા સપ આપો,
 રહેલી અમારી કુશુદ્ધિન કાપો,
 હમેશાં વધે સપમાં જે સુધારો,
 નિરાધારને એક આધાર તારો. ૩

ધરીએ બધાં જે ગુણો સર્વ સારા,
 બધાં સહજાને સદા ટાળનારા,
 ગણીએ દુ ખો તો નથી કાંઈ આરો,
 નિરાધારને એક આધાર તારો. ૪

કરીએ બધાં પ્રાર્થના યીશ નામી,
 તમે હો સદા સર્વના શ્રેણગામી;
 અમારી વિનંતી હદેમાં ઉતારો,
 નિરાધારને એક આધાર તારો. ૫

સુન્દરી સુખોદ.

(સ્વર્ગસ્થ સાધુશ્રવ્ય ગોવર્દનભાઈના સંપ્રદાય કહીએ તો " સીએ પડિતે યાય, રસમ યાય, કુટુંબોપક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીર બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગતાના પ્રમાણમાં કુટુંબમન્થનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય, ને તે મુક્તિપાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મુખ્ય દિશાઓ અને કસેપામાથી છુટી, એ કુટુંબનું " અર કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને. કુટુંબના બાબક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને રક્ષણોની કલ્યાણવાસનાઓ લીધે કરે; સાધ્ય પત્ની મઈ પતિનું જીવન વન્નત કરે, પવિત્રપાવન સેવાશ્રિની બની કુખનિભિરમા રૂબતા બાન્ધુના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માનુષ્યનું પુત્રી તરીકે દિવ્યમૈયાના સન્તાનોના વિગમ અને પ્રતિતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવતસ્ય યનનિરૂપે સ્વદેશમા ઉદયશૂર્યના તેજસ્વી, હૃદયસકર્ષી ત્રિગુણી પૂર્ણ વિરનાથી પ્રસારે એજ આર્થ સુન્દરીઓના જીવનની સ્ફુલ્ભતા છે. સી વિના ચૂદ નથી, ચૂદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્રિ નથી... સીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ એક થાય છે ")

પુ. ૬૬ મું.]

નોવેમ્બર-ડીસેમ્બર ૧૯૧૯

[અંક ૧૧-૧૨.

જ્ઞાન સુગન્ધ.

—૦૦૦૦૦—

ઉદ્ધાર.

કુખની પહોંચેનો જે માણસ અધ્યા તરફ દયા રાખે છે તદ્દનેજ, પોતાનો જોગે ઓઠો થતો લાગે છે.

ઓ બન્ધુ ! ત્હારા જાતિમન્ડુને આલિંગન આપ; ન્યાં દયાનો વાસ છે ત્યાંજ પ્રા-ર્થિત શાન્તિ હોય છે. એક જીભ પર સ્નેહ રાખવો એજ ખરી સેવા છે.

દરેક સ્મિત એ સ્તોત્ર છે અને દરેક દયાર્તુ કામ એ પ્રાર્થના છે.

ત્હમારા માર્ગમાં અનેક કુઃખ છે. અદા, આશા, અને ધીગત્થી આગળ વધો. કુ-નિયાં પાપી મનુષ્યોનાં કુખ ઓછાં કરવાના અનેક પ્રસંગો ત્હમને આપશે.

અદતાનો નાશ થયા સિવાય પાપ દુર કરવાની આશા વ્યર્થ છે. સ્નેહની ચેતનામાં અદતાને તો વીમરીજ ના, અને તેમ કરીશ તો પછી દેવદુતોએ ત્હાગ પ્રભે બળવેલા કાર્યનું નક્ષુ તું નહિ વાળી શકે તો તેઓ પણ વીસરી જશે. જે ઓડતો બધે છે તદ્દને માટે સ્વર્ગનો દરવાજો બંધ છે. કોઈ પણ આત્માનો ઉદ્ધાર કરો અને ત્હમારો ઉદ્ધાર થશે.

(બ્હીટીઆર).

—સ્વ. અંબાસાહે પટેલ દ્વારા 'પુનઃ રત્ન'—

હતી કે એના શિક્ષકો પણ એને યોગ્યજમના માનતાં રૂપ માનતા હતા. અને જે પા-
ઠશાળામાં એમોનીયમ અને હીલેગ્ગ-રીસ જેવા મમર્થ વિદ્વાનોની સત્તા ચાલી હતી અને
મોમ તથા શહેનશાહી શેખના અભ્યાસીઓ પણ સીખવા સારૂ જ્યાં આવતા હતા, તે
પાઠશાળામાં પણ હાઇ પેશીઆ જેવી જાનિકાને શિક્ષક તરીકે આવવાનું આમંત્રણ કરવું
શરમ ભરેલું ગણાતું નહોતું.

તેના વૃદ્ધ પિતા તથા શિક્ષકોએ તેના સંબંધમાં જે આશા રાખી હતી તે ખરી
પડી. તેની કીર્તિ ચોડા વખતમાં એટલી મધી ફેલાઈ ગઈ કે તત્કાલિન પુત્રીઓ સર્વ
જગ્યાએથી એલેક્ઝાન્ડ્રોઆર્માજ શીખવા માડે એમ. થયા વળી તે એટલી મધી પવિત્ર
સુશીલ અને સ્વમાન કૃતિવાળી હતી કે એલેક્ઝાન્ડ્રોઆના બહારમાં અને હામખાનાઓ
(ન્હાવાના રથગો) માં જ્યાં દ્વારો આ પુત્રો એમનાં યજ્ઞ ગામ ગપાટા મારતા હતાં
તેવે કોઈપણ રથગો પણ તેના મંદિર નિદા અગર લોકચર્યાનો મએકપણ અપસન્ન
કોઈ હોય તું નહોતું.

કમનશીમે તે વખતે અનેકજા પુત્રોની પ્રાચીન ધર્મગાદી ઉપર શીરીસ નામનો
જુના વિચારવાળો ધર્માખ્ય હોત તત્કાલિન પ્રકૃતિનો અને બેડા ધર્માખ હોતો, એની પાને
દોગાખ ધર્મચુરો અને પા રીઓ રહેતા હતા આ ગંધા સાધુઓ હોય જીવણી
અને વૈદિક શોધખોળની વિદ્વદના તેના દ્રેષના બળતા અગારામાં ખી હોમતા હતા.

હાઇ પેશીઆની વિદ્વતાના વખાણ એમરે થતાં તેના વ્યાખ્યાન મંદીરમાં વધારે ને
વધારે ધુવકો આવવા લાગ્યા અને દેવગમા શ્રોતાજનોમાંથી પણ ટેલક મહાન શિમસુર
પોરોનું તત્કાલિન તે સીખવતી હતી તે સાંજના જ્યાં લાગ્યા એટલે પોતાની આ
હરીફને જ્ઞાનનાં પુનીત-પ્રદાશીત કીરણો ફેલાવતી અટકાવવા અગર તો તેમ ન બની શકે
તો છેવટે તેને મૃત્યુ શબ્દ કરવાનો શીરીને તેના પાપી મનમાં દંડ નિમિષ થયો.

પ્રથમ તો તેણે તે કુમારીને પોતાની જુન ભરતી ભમણીમાં ફાવવાનો મત્ત થયો,
કારણકે તેને મારી નાખવા કરતાં તેના તીવ્ર મગજને વ્હેમની સાંકડી ખીણમાં જકડી
નાખવામાં કે તેના છુદ્ધિબળના કીર્તિદીપને વામમાર્ગના પાવરા વડે છુટવી નાખવામાં
રિશેષ વિજય હતો પણ હાઇ પેશીઆએ ઉડાવેલો વિદાર્થ વિજય-વાવડો એવો તો
પુષ્પ અમાન હલકો અને જીવન સમાન પ્રિય તેને યજ્ઞ પડ્યો હતો કે વામમાર્ગના સકુ-
ચીત મેતાની દરવાજો યજ્ઞને તે કલપિ જાય એ અસંભવિત ન હોતું.

હાઇ પેશીઆએ પોતાને વટાવવાને મોકલવામાં આવેલા સાધુઓની યોદી ફાલો
પોતાના છુદ્ધિ બળથી એવી સુન્દર રીતે તોડી નાખી કે તેઓ શરમાઈને પોંજ મથા એ-
વે હવે બીજા ઇલાજ રહ્યો નહિ એમ ધારીને શીરીને તેને મારી નાખવાનો મક્કમ
ન કર્યો અને પીટર ધિ રીડર નામના કુર અને કરપીણ ધર્મવેતા માણસને બો-
લે હાઇ પેશીઆ જ્યારે પાઠશાળામાં પોતાનું લાપણ કરીને ધર તરફ પાછી વળતી હોય
વખતે કુર્મા કુર સાધુઓની સેતાની ટોળીની મદદથી આ કહેવાતી આસુરી માણસો
કરવાની આઠા આપી

આ પછી તે, “હાઈ પેશીઆની પૂઠ અમર ધાગ્યો છે અને તેણેજ તેને અસૈદ્ધિ પ્રુમસરતી તથા ચનાયલી છલ આપી છે અને તેથી તે લુહાણા અને જાદુઈ વિદ્યા વડે અસેક્યાન્ડ્રીઆના જોળો લોકના આત્માને હો છે,—” એવી જે કાંઈ સાધુ મને તેને વાત કરવા જાગ્યો. અન્તે સાધુઆની ટાળા ધીમે ધીમે આગળ ધકેળે હાઈ પેશીઆ રોજ જતી આવતી હતી ત્યાં આગળ લઈ ગયો. કેટલાક તો કાચગાની છીપો લઈને આઆ હતા, કારણકે એવી વાતો ચાલી રહી હતી કે કાચણુ માંસ અને હાડકાં એકઠાં રહે તો તેને મારી નાખ્યા પછી મણુ તે જીવતી થઈ શકે. આથી આ લોકોએ એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે આ કાચણુ માંસ હાડકાં ઉપરથી એવી રીતે ઉતારી લેઈ જુદાં પાકણુ કે તેના કાંઈ પથુ જાદુઈ ચમત્કારથી તે સજીવન થઈ શકેજ નહિ.

જુઓ હવે શું અને છે ?—એક સાધુડો સજાણે દોડી આવી અટકલ ખાંધી કહે છે કે “તે નજીકમા આવી છે.” એક કાણુ માત્રમાં તેની ગાડી દેખાય છે અને વિદ્યાની લબ્યતાથી તેનો મહેરા પ્રમશી નીકળે છે અને જ્ઞાનના પ્રમાવથી તેની ઉંડી આંખો ચમકી રહે છે.

જુમ પાડતાં જે તર્જ વિકરાળ મ્હોવાળુ આમતેમ કાચ અજાણતુ તે મોટુ ટાળુ મેથાં થઈ હાઈ પેશીઆની ગાડીની આસપાસ ફરી વળે છે. ઘોડાઓ આડી જાય છે, એટલે તે કુમારોદા ચમકીને પોતાનો જગાએથી ઉઠી ગાય છે. અને જોતજોતામાં તે માત્રા પીટરના પાળી પંજામાં પકવાઈ જાય છે.

તે ગાંધરી જતી જાય છે. પોતાને મન્માન આપતી શ્રોતાજનની ગંડળીને ખસે કાળાં કર્મ કરવાથી જેના મ્હો ઉપર મેસ જેની ત્રયાગતા છવાઈ રહી હતી, એવા કાળાં મ્હોનાં સાધુઓનાં જુભી જુભી તેની નગરે પડે છે. પોતાને પીઠાણુતો એક પન્નુ માણસને એ મોટાં ટાળામાંથી મળી આવતો નથી.

“દેવળ તરફ, દેવળ તરફ, ચાલો ! આગળે આ ડાહ્યને આપણા દેવતા મહાન સત્તા હોમી કઈએ” એવો પોકાર પડે છે અને ગાળો તથા ગાય દેતા અને પ્રાર્થના કરતા સાધુઓની આગળ પીટર તે જોવાન બાલિકાને ધસડી લઈ જતો માણસ પડે છે. અસેક્યાન્ડ્રીઆનું મોટું દેવળ આવે છે એટલે કોઈથી વિકરાળ અનેલો અને હાંફિતો પીટર તેની મહાન યજ્ઞવેદીના જીયા પગથીઆ ઉપર તે અનામ અને અશરણ બાલિકાને એથી લાવે છે. અર્ધાં અજાળ પોતાના પૂજ્યગિયા તરફ જોઈ રહેવા વખ થયેલા મહાત્મા જિગસ ક્રાંતરતની મુર્તિ માણસ પડે છે.

કાણુઅર હાઈ પેશીઆ શીરીવન પાળીના પંજામાંથી મુક્ત થાય છે અને પોતાને મારવાને ઉગામી રહેલા મન્મા જાંઘ હાય અને વિકરાળ મ્હોડાં તે જુએ છે અને જાણે જોયલા માંડતી હાય તેમ પોતાનું મ્હોં ઉઘાડે છે. રસ્તામાંની દુ.ખારક જેથાજેથી તેને ઘેરો ઝાંઝો મુંઝાઈ ફાટી ગયો હતો પણ તેના મુખ ઉપર તો માધુર્ય, ગાંભીર્ય અને સામર્થ્યનો દેવતાઈ પ્રકાશ તરતો હતો. સજ્જનમાં તેનો મધુર સ્વર ગાજ નીકળે છે પણ દેવળની અંદર ફરી વળે છે એટલામાં તો હાઈ પેશીઆના વાક્સૌન્દર્યના પ્રમાવથી પોતાના ધારેલા કામમાં આ ટાળુ નાકક દગ્ગન બેઠે એવા જયથી પીટરે પોકાર કર્યો — “ડાહ્યુ ! ડાહ્યુ ! અરે ગાળો ડાહ્યુ છે ! એવી એવી વિદ્યા સંભાળો નહીં.”

અસુર તેના કાનમાં કાંઈ બોલે છે તે હું જોઈ છું અને આતો ડાકણ છે. અને તે તેના હાથ ખસી આવે છે. એનો ઝમો ગળાથી તે હીચણ સુધી ચીરી પોતાના પગ આગળ યીધરે ચીધરે ચાલ પડ્યાં ત્યાં લગી તેનાં બધાં કપડા ફોડી નાંખે છે.”

એક દુરાત્મા ત્યાં આવું દુષ્ટ કર્મ કરવાને આગળ થયો કે બીજા અસુરો પણ પાછળ ન રહ્યા. સુવર્ણ પદ્મવેદી આગળ ધોળા બંદર સમ પ્રકાશતી તે સુંદર, ઉજવળ, કામળ કુમારીકાનું શરીર વચ્ચે રહિત ચંદ્રને સખત પડ્યું.

સાધુઓ તેને મારવા મંડપ, તેના તેજસ્વી સુવર્ણ કેસ હાથમાં પકડી તાલુવા લાગ્યા, અને જોયો છીયો લઇને આવ્યા હતા તેમણે તેનું શરીર હાડકાં નજરે પડ્યાં ત્યાં સુધી ચામડી અને માંસ લુદાં પાડી ધાતકી રીતે તમામ અવયવો કાપી નાંખ્યા અને ડાકણને બાળી ભસ્મીભૂત કરવા દેવતા માટે શુભાશુભ કરી મુકી.

અને કાષ્ટરટની મહાન મૂર્તિ આ અસંત કરેણાજનક, ત્રાસદાયક દેખાવ મુજે મોઢે જોઈજ રહી. સ્વાર પછી તેમણે દગલાળ બહાર લાડકાં ભેગા કરી ચીતા ખડકી તેના શરીરના કકડા તેમાં નાખી દેવતા સજગાઓ અને ડાકણની ચીતાની આસપાસ સ્તોત્રો બાવા લાગ્યા અને ત્યારે કેવળ રાખોડી ચાંચ જાંચ એટલે તે દલામા ઉમે ઉડાડી દહ પોતાના કૂર કાર્યની દતેદથી દરખાત્ય ધર તરફ વિદાય થયા.

હવે શીરીકતે શાંતિ વળી, કારણકે હવે તેનો હરીફ તેના શ્રોતાજનને ખેચી જશે, એ ભય રહ્યો નહોતો, અને પીટર પણ પોતાના કર્મીજી કૃત્યથી પરવારી દાર પીતે પોડી ગયો. પણ તે દુષ્ટને અને સાધુઓને જીવન પર્યંત એવા તો લાયાનક સ્વપ્ના આવ્યાં કર્યા કે તે દિવસે તેમણે પોતે કરેલ કાર્ય તે પુણ્યનું કે પાપનું હવે તે બાબત અનેક તક વિતર્ક થયા અને આખરે ખાત્રી પણ થઈ હોવી જોઈએજ.

કાળાં કૃત્યના સાક્ષીભૂત બનેલા તે દેવદર્શી લોકોની નીકા અને માણસનાં માંસના દુઃકષ અને વીખેગી નાંખેલા સોનેરીવાળા પડ્યા હતા.

અને કાષ્ટરટની મહાન મૂર્તિ તે મુજે મોઢે જોઈજ રહી.

ધરી ગમ્મત !

ચાલુ જમાના બાળકો દુરદેશી હોય છે એક મનુષ્યને પોતાની પુત્રીને માટે ધણોજ સારો અભિપ્રાય હતો. એક દિવસે તેણે કહ્યું “બેટા ! આજે સવારે એક માણસ મળ્યો અને તેણે તારા નાના ભાઈના બદલામાં એક ચોરડા ભરી સોનું આપવાનું કહ્યું. જો હું નાના ભાઈને તેટલી કિંમત લઈ વેચી દઉં તો તારે માટે જોઈતી દરેક વસ્તુઓ ખરીદવા શક્તિવાન થઈ બેટા ! નાના ભાઈને વેચી દઉં ?”

પુત્રીએ જવાબ આપ્યો “ ના પિતા ના ” પુત્રીના નિઃસ્વાર્થી જવાબ સાંભળી હાઈવેસો પિતા તેને અભિનંદન આપવા જતો હતો તેનામાં તે બોલી “નાના ભાઈને સહેજ વધારે મોટા થયા હો, પછી તમને માન્ય પડશે કે તે તમારા ધારવા કરતાં પણ વધારે કિંમતી થશે. ”

- એકએક સુન્દરસિંહે ચીસ પાડી અને પોતાની કુમળી ગરદન ઉઘી કરી દ્યા કે પળવે તેવી રીતે અપાવતી તરફ જોયું. અપાવતીએ તેની ગરદન પરથી પોતાનો હાથ ખસેડી જોયું કે તે જગાપર જરા સોળે ચઢ્યો હતો. તેજ વખતે તેણીએ એક ભમરને માળામાંના ફૂલ પરથી ઉડેતો જોયો. ભમરે તે બિચારાને કંઈ દીધો હતો. પરંતુ દરે સુન્દરસિંહ બહુજ રડતો હતો, અને તેને જાતે રાખવા વાસ્તે તેને પુરી આપીશ, એવું અપાવતીએ કહ્યું. આટલું કહી તે ઉભી થઈ પરંતુ તેને તમ્મર આવતા હતા, તેથી ફરીને બેસી ગઈ, હાર પછી પાસેના અરામાંથી થોડું પાણી પી, પોતાના બાંધને તેડી તે પોતાનાં બડિલો ને જગાએ દતાં ત્યાં જવા નીકળી.

૨. રાજા અને રાણી.

Is there one cruel turn of fortune's wheel unseen of me ?

Is there a pang, a grief my wounded heart has missed ?

ગાદ અરણ્યની અંદર ન કળી શકાય તેવી જગાએ ઝાડોની ઘટા નીચે, રોપા તમા વાંસથી બાંધેલ જેવા તેવા છુપાણી અંદર રાણો પ્રતાપ મહારાણી બુધ્ધવતી સાથે બેઠો હતો. તેઓએ છૂંદું વસ્ત્ર પહેર્યો હતો. તેઓ ગમગીન હતાં. પરંતુ આ ગમગીનીની અંદર પણ રાજપુત છુસ્સો અને અવજનીય રોષ વખતે વળત ઉછળી આવતું હતું. બન્ને વિચારમાં તસ્લિન હતાં. થોડીવાર પછી નિશ્વાસ નાંખી રાણીએ કહ્યું: “ રાણીજી, અત્મારે આપણી કેવી ગોચનીય દશા છે ? માત્ર આજે પહેલીજવાર આપણી કુંપડીમાંથી અન્ન ખાધા વગર ભૂખ્યા બાહ્યજીને જવું પડે છે અને પ્રભુ અમારી આ યી દશા છે ! ”

અરે, રાજપુતાનાના સુગટ રૂપી ચિતોડના હાનિમ રાજાની આવી નિખારીની સ્થિતિ થતો, એવું કાણે કાણું હતું ? આપણા દારમાંથી ભૂખ્યા બાહ્યજીને પાણું વળવું પડ્યો, કાણે કાણું હતું ? અરે આ શરમ હું કેવી રીતે સદન કરી શકું ? પ્રભુ ! દરે બહુ થયું. દયા કર, અને આ દુઃખનો અંત આણ. આ કાણે મૃત્યુ આવે તો મને કેવું મીઠું લાગે ? ” આટલું કહી ગાદ નિશ્વાસ નાંખી રાજા શાંત રહ્યો પરંતુ તેની સાથેજ બે-ભાન થઈ બોલપર દળો પડ્યો.

મહારાણીએ તેમને શુદ્ધિમાં આવડો, અને તેનું કાણું બોળામાં નાંખી પોતાની સાડીના પલ્લવથી તે પવન નાંખવા લાગી. થોડા વખત પછી શુદ્ધિમાં આવ્યા બાદ તેને રાણીએ કહ્યું—“ મહારાજ, ધૈર્ય ધરો. પરમેશ્વર કાંઈને પણ રેડાં મુકતો નથી. તે આપણી પણ આજ દીવસ સુધી સંભાળ લે છે, અને બલિષ્ઠમાં પણ આપણને તજ નહીં દે. કૃપાનાય સર્વદા કૃપાળુ છે. માટે રત્નામિનાય, હું આપને વિરુદ્ધ કંઈ છું કે આવા વિચાર કરી આપ શોકાતુર ન થાઓ. ચિતોડના સિંહને આવી સ્થિતિ બાજતી નથી.”

પ્રતાપ—“ વદાસી, પણ આ પહેલીજવાર આપણા ધરમાંથી બાહ્યજી નિરાશ થઈ ગયો છે. ત્યારે તે પાછો આવશે ત્યારે હું શું કહીશ ? મહા દિવસ સુધી આપણે કૃપા સહન કરી છે, અને હું દડ રહ્યો છું. આપણા પ્રિય પુત્ર અશ્વમેધમારણ પણ કૃપાથીજ

અવસાન થયું, આપણી મેઘી પુત્રી મુવ-કુમારી પણ અત્યંત ઝરતી જગતને એકલા નમન કરી આવતી થઈ ગઈ, તે પણ હું દેખી જોતો નહીં. તું પણ ધણી વખત ઉપવાસ કરી સુઈ રહે છે તે પણ મને કાંઈ થતુ નથી. પણ આજે...અરે.....!"

ધણી વખત મદાન માણસો પણ નિરાશાને આધિન થાય છે. રાણાજી જોતો જાય છે, તે તેઓ જરા પણ જોતી ચમત્તા નથી અને ઘણા વખત સુધી તેઓના મુખ પર નિરાશાનું નિરકૃય રાજ્ય દષ્ટિએ ચર થાય છે. રાણા પ્રતાપ પુનઃ સુખાવશ થઈ ગયો.

આજ વખતે સ્વપાવતી તેના બાઈ મરીન સુપડાની અંદર દાખલ થઈ.

શુશ્રુવતી—"સપા, અત્યારે અરી કેમ આવી?"

આ સાંજની સ્વપાવતી જરા અટકી ગઈ: થોડીવાર રેતબ્ધ રહી કહ્યું: "માજ, અત્યારે હું અડીઆ આવી હોત નહીં પણ..."

શુશ્રુવતી—"પણ શું?"

સ્વપાવતી—"આજે દાર પામેથી કાંઈ દિવસ આજણ સુધાવર જવો ન જોઈએ."

શુશ્રુવતી—"અતિથિ રિતે તું શું જાણે?"

સ્વપાવતીએ જગીનપર એકાગ્ર મીતે જોઈ જવાગ વાળ્યો "હું આપણના દાખલ સાંજળતા હતી."

શુશ્રુવતી—(શુરો થઈ) "તું પગજાની માફક તું પણ મંતાઈને જાનીમાની ખીજઓની માફક વાતો માલજે છે?"

સ્વપાવતી—"જી ના આ પ્રથમજ મહારાથી જૂન થઈ છે, મારે મને સમા કરો પરંતુ મારા પિતાજીને કરો કે અતિથિ જુઓ નહીં જ જાય હું તેને અત્ય આપીશ."

આ વખતે રાણાએ આંખ ઉઘાડીને ઉચ્ચેચઈ ગયો દોષ તેવી રીતે પૂછ્યું "તું તું ખવડાવીશ 'અન્ન' કયાથી લાવીશ?"

સ્વપાવતી—"હું હમણાંજ આવું છું." આટલું કહી સ્વપાવતી સુપડાની બહાર એકદમ ગઈ.

શુદ્ધગિંદ મિચારો હવે કાંઈ રાઈને ચાલી ગયો હતો તે જુઓ હતા અને તેને અંધારાં આવના હતા એમ આસામ થતો હતો. શુશ્રુવતીએ તેને જોળામાં લીધો, અને તુરંતજ તે નિગ્રને આધીન થયો.

થોડીવારે સ્વપાવતી બે નાની પુરી લઈ પાછી આવી. પુરી દેખી કે તુરંતજ રાણા-જીના મુખ પર ફરીથી તેજ પ્રકાશ્યું, અને તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. ખુશાલી અને તેની સાથે અચળા સહિત તેણે પૂછ્યું—"સપા, બહેન, પુરી તે કયાથી મેળવી?"

સ્વપા—"કાંઈ સાંજે મને જૂન લાગી ન હતી, અને તેથી મે પુરી મારા લાગની

(આ માત્ર ખદાનું હતું ખરી વાત એ હતી કે વારંવાર મુન્દરસિંહના રૂને તેને ધણીજે ખિન્ન બનાવી હતી, અને પોતાના ભાગની પુરીએ તેણીએ તેના વારસેજ રાખી હતી. માત્ર ખેર ઉપર તે પોતાની છાંદગી નર્મીવતી હતી, અહા ! આ અગીઆર વર્ષની નાની છોકરીના ચૌર્યની-આત્મખતની શી વાત કરવી ?)

“ આ પુરી મેં મુન્દરસિંહ વાસ્તે લાઇને આમ જરૂર પડે તે વખત માટે રાખી હતી. પણ હવે તે સુધ ગયો છે, માટે હું તે અતિથિને આપીશ. ”

આ સાંભળી રાણાનું અંતઃકરણ પુત્રી તરફના વાત્સલ્ય ભારથી ભરાઇ આવ્યું, અને હર્ષના આસુઓ તેની અશ્રુઓમાંથી વહેવા લાગ્યાં. પુત્રીને તેણે છાંતી સરસી દાખો અને માત્ર “ બની છોકરી, પ્રજા તને સુખી કરો. ” એટલુંજ તેનાથી બોલી ચકાવ્યું.

૩. અતિથિનું પુનઃ આવાગમન.

એવી છાંદગી નિર્ગમન કરતાં રાણાને હવે ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં. એટલી તો કં-માળ સ્થિતિ તેઓની આવી પડી હતી કે ધણીવાર તે રાજકુટુંબને ભુખ્યાંજ મુઠ જવું પડતું હતું. માત્ર યોગજ અનુચરો હવે તેઓની સાથે રહી એનિષ્ઠાથી સ્વામિનું લુણ અદક્ષ કરતા હતા. તેઓને પાસેના ગામડામાંથી જે કાંઈ મળતું તે વડે રાણાજી તથા કુટુંબનો તેઓ નિર્વાહ કરતા હતા. પરંતુ આવા તેઓના ભગીરથ પ્રયત્ન છતાં, સર્વતે દિવસે માત્ર એક અગર આડી પુરી આવતી હતી. રાજદંપતિ તો માત્ર શરીરમાં શ્વાસ રહે તેટલોજ આવશ્યક ખોરાક લેતા હતા, અને ખાઇને પોતાનાં છોકરાઓને આપતા હતા.

ઘણાં વર્ષ સુધી મહારાજની આવી ગિયતિ રહી; પરંતુ આ સર્વ જાને આવશ્યકીને ? માત્ર સ્વતંત્રતાને ખાતરજ. માત્ર તેના આ લુપ્તભાવેજ તેનો દેહ ટકાવી રાખ્યો હતો. અપસિદ્ધ આ સત્વરું ધૈર્યથી સહન કરતો હતો. નિરાશા સર્વ રથને પ્રસરી રહી હતી, પરંતુ આ પીરના હૃદયની અદર તેને યાગ મળતું ન હતું. તેને માટે તેનાં હૃદયદાર નિધ હતા; અને આવી દુઃખદાયક સ્થિતિમાં રાણો ઘેરાયેલો હતો છતાં પણ “ હું ફરીથી માત્ર રાજ્ય મેળવીશ. ” એજ વિચાર તેના મસ્તકમાં વારંવાર ધોળામાં કરતો હતો.

એક સવારે [કે જેને માટે આ કથા લખાતામાં આવી છે] રાણાજીના અનુચરો પાસેના ગામડામાંથી યોગી તોટ લાવ્યા ત્યારે તેના રોટલા કરવામાં આવ્યા, સારે તે ધણી યોગજ થયા, અને માત્ર રાજાના શ્વાસ અનુચરો તેમજ છોકરાઓને ભાગે યોગજ યોગજ આગા. રાજદંપતિએ તે દિવસે કાંઈ ખાધું નહીં. સંપાદનીને આની ખબર હતી તેથી પે તે પણ ખાધું નહીં. પોતાના ભાગમાં જે પુરીઓ (ભાખરોઓ) જે આવી તે તેણીએ રાખી મૂકી; અને જે તે લાવી હતી તે આજ પુરીઓ હતી. અગાઉ ઠહી ગયા તે મુજબ આ પોતાની પુત્રીના આત્માર્પણના દાખવાથી રાણીજીની છાંતી ઉમરાઈ આવી; પરંતુ આ નાની જે પુરીઓએ તેની ઘોડીજ ચિંતા દુર કરી. કારણકે તે જોયુંતો હતો કે અતિથિની સુખઃ રાંધ કરવા તાગે આ પુરી ન હતી.

રાણી બુબુલતીને મહારાણ્યએ કુંવરી ચંપાવતી ન સાંભળે તેવી રીતે પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો. અહા ! આટલા સ્વાભાવિકીથી સંચરેલી બે પુરીઓ હંલુ સંપૂર્ણ ન હતી. જો કે રાણ્યએ ધણાજ ધીમે સ્વરે રાણીજને કહ્યું, તો પણ તે ચબ્દો ચંપાવતીના કાને પહોંચ્યા. તે સાંભળી તેણીએ એકદમ કહ્યું—“ પિતાજી, ચિંતા ન કરો મારી પાસે બે સિક્કા પણ છે. મારે તે વડે આપણે બીજાને લોટ મંગાવી શકીશું, અને તેની પુરી બનાવી અતિથિની કુધા તૃપ્ત કરી શકીશું.”

પુરતજ મહારાણ્યએ તે સિક્કા લઇ લીધા, અને લોટ ખરીદવા જતે પાસેના ગામમાં ગયો.

પ્રતાપસિંહ પાછો આવ્યો ત્યાર પછી ચોડીવારે બ્રાહ્મણ હરીથી આવ્યો.

આ પહેલાં ચંપાવતીએ મુંપડા નછકે જગ્યા સાદ કરી હતી, અને અતિથિને બેસવા વારતે સાદડી પાચરી રાખી હતી. અતિથિ આચરે-પચારોક વર્ષની વયનો દેખાયો, અને જો કે ચીંથરે હાથ હતો, છતાંપણ પ્રભાવ પાડે તેવી તેની આકૃતિ હતી. જ્યારે તે મુંપડા પામે આવ્યો ત્યારે બોલ્યો: “ કુધાતુર બ્રાહ્મણ અંન માગે છે. ઈશ્વર તમને સુખી કરે.” આ સાંભળી મુંપડા બહાર ચંપાવતી આવી, અને અતિથિને સાદડી પર બેસાડ્યું કહ્યું.

આમને બે' પછી તેણે ચંપાવતીને પૂછ્યું: “ પુત્રી તું કોણ છે ?”

ચંપાવતી—“ મહારાજ, હું રાણાજીની પુત્રી આપની સેવામાં હાજર છું.”

જ્યારે આ ચબ્દો અતિથિએ સાંભળ્યા ત્યારે તેણીને વારતે તેને દયા આવી. પરંતુ તેવામાં તો ચંપાવતી, પુરી લેવા અંદર જતી રહી. તેણી પુરતમાં દેખના પાનપર આચરે દશોક પુત્રી તથા તેની સાથે ચોડી ચટણી લઈ પાછી આવી પાસે જળનેા લોટો પણ મુક્યો. અતિથિ આરાગવા લાગ્યો.

ચંપાવતી (ચરમથી નીચું જોઇ) “ મહારાજ, અમારી દરિદ્રાવસ્થાને લીધે આવો લોકો ખોરાક અમે તમને આપીએ છીએ. તમને આવો ખોરાક ક્યાંથી ગમે ?”

અતિથિ—“ નહીં પુત્રી, તેમાં કાંઈ દરકત નહીં. મને કાંઈ પણ ખોરાક પ્રલો ગમે છે. ઈશ્વર તને સુખી કરે.”

જમી રહ્યા બાદ અતિથિ જવાને તૈયાર થયો. ચંપાવતીની મુખમુદ્રાપર આનંદ પ્રસરી રહ્યો હતો. આ આનંદની કિંમત તેણીને ધણીજ ભારે પડી હતી—અને કિંમત પ્રમાણે તેણીને આનંદ પણ હતો જતાં જતાં બાહ્યે કહ્યું કે “ હું રાજે રાણાજીને મળવા હરીથી આવીશ.”

ચંપાવતી આ ખબર દેવા, તેમજ અતિથિ પ્રસન્ન થઇને ગયો છે, તે વિષે સમાચાર દેવા શણાજ પામે એકદમ જવા લાગી, પરંતુ કુધાએ તેની સર્વ શક્તિ દરી લીધી હતી. દારમાં તેણીએ જેવો પ્રવેશ ઝોં તેવીજ તે બેભાન થઈ બોધ પર ઢળી પડી.

“નવ વાગ્યા—નવ—આખરે ઘેરે તો આવવુંજ પડ્યું. ના રાખ્યા કોઈએ—પર તો છેજ ને અન્તે !”

૧) હું ઉતાવળે/પગલે છુલ્હાકુંવર પાસે આવ્યો, જાને એ બેઠાં હતાં ત્યાં નીચે વળતો હતો, પરંતુ એમણે નીચેથી ઉઘી દ્રષ્ટિ કરી નહીં, મને કંઈપણ કારણ સમજતું ન હતું તેથી કિંમિત આશ્ચર્ય લાગ્યું. પણ તુરત તેઓથી મોતે સંભાષણ થઈ ગયા, અને હું જગ પાસે આવ્યો—

“જલ્દા છો મને, બેવાળ દેશો” ? બારણાં તરફ ગયાં. હું પાછળ જલ્દા ગયો, પરંતુ બારણું તુરતજ દેવાઈ ગયું. રહજવાર વિચાર કરવા લાગ્યો કે વળી શું નવું કોતક ભગ્ય ? બારણાં આગળ જઈ કાન દીધા, પણ કંઈ સંભળાયું નહીં એવો કંઈ અનુભવ ન હોય તેમ ડાળ કરી “છઝીએર” (આરાગ ખુરદા) પર પડી છાપ વાંચવા માંડતો હતો, એટલામાં તો તે શાંતામાઈ પાછાં આવી—

“એ તો હવે આમજ આંધ્યા કરવાનું, ખરેખર ? તમે ધારતા હશો કે તમને એમાં કંઈ ગમત યતી હશે કે મેં આખી સાંજ તમારો વાટ જોઈ જોઈને કાઢી તે માત્ર તમે છાપ વાંચ્યા હશે ને હું તમારો સામે મોઢું વિકસી બેસી રહું ? ના. ના. છાપું મૂકી ના દેશો, ને હવે શું કામ ઉઠો છો, મારે કંઈ તમને ઉઠાડવા નથી, એતો હુંજ એવી છું કે તમને હેરાન કર્યા કરું છું—તમે તો આખો દિવસ કામ કરીને આવ્યા ને વળી પાણી બાંધી પાણી રોશ્દારમાં રખડુ પડ્યું હશે, તે યાકી ગયા હશે, હવે તમને આરામ જોઈતો હશે, કંટાળી ગયા હશે. ને હું તમને હેરાન કરીશ, તમે તમારે છાપું વાંચો, હુંજ એવી છું કે તમારી સાથે જોવા કરું છું. જાણતી દોત કેની જે મધરાતે આવવાના છો—”

“હા. પરિણામ સામે શું જુઓ છો ? બે કલાક હતું પરિણામ મોઢું રાખોની ! મને કંઈ સમજ પડે છે ?—તમને ઘોડીજ કંઈ વખતની કીમત છે ?—બાર વાગે, એક વાગે. બે વાગે, ત્રણ વાગે, તમે તમારે તમારોજ મોજમા પડ્યા એટલે યયુ ! હું સપરમે દહાડે. મારી વરસગાંઠે દિવસે તમારી વાટ જોઈ બેસી રહું, મનમાં બલ્યાં કરું, મીઝાર્યા કરું, તેમાં તમને શું મજા પડતી હશે ? મારી આજે વરસગાંઠ છે, તે તમે તો જુવોજ ગયા હશે—મને ઉતરે નહીં નકામા—હા, જોની તમને શોભે છે, હું જાણ છું તો જ તમે આજે આખો દહાડો પેના દયાવ જોડે અપાટ માધ્યાં કર્યા—નકાર શું કરવા કરો છો ?—તમે પછી કલ્પનાં ગયા, ત્યાં આઠ પાણી ઉઠાવ્યાં—આજે તો કલ્પનાં મર-સીના (વાર્ષિક) મેળાવડા હશે—તમે તો મને ત્યાં પહોં લઈ જવા મંગિા છો, પણ ઓએને કોઈ લાવતું નથી, એટલે લાચાર છો—જાને માટે લાવે ? મજા ઘોડીજ પછી રહે ! તમારે તો પેવો દલાલીમાં દોષ તો સારું લાગે ! હું તે કોણ તમારી ધેરીજ કેની, ને એ તો દોશ્દાર ! આખો દિવસ દલાલીમાં ધકકા ખાઈ ખાઈ, પાતળો ફિક્કો પડી ગયેતો મેલાં કપડાં બાળીને આવતો તે તમને સારો લાગે—આર્વા આર્વાની મોજત કરતાં જરા તો લાગે—શું એના બાપ જોડે આપણે જુનો સજાઈ હતો ?—તમે મોંઢા પડ્યા ત્યારે એના બાપે તમને દવા આપી સારા કર્યા તે જુલી જવાય, એવું એવું તમારે કહેવું હશે ?

પણ લોકો શુ કહે છે તેની કંઈ ખબર છે ? મને તો આખ્ખી ને આખ્ખી પીખી નાખે છે પીખી !—”

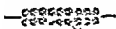
અત્યાર સુધી છુદ્ધાકુવરેજ એક સરખી રીતે મોઢાં જતાં હતાં, પણ “ પી ખી ” આગળ કંઈક થોમ્બાં, તે ઉપરથી મેં જાણ્યું, જે મારી ધોવવાની વારી આવી, મેં મોઢું દિવાડ્યું—પણ—

“ હા, હું એમ મોઢું છું એટલે તમને તો રાજ ઉપજેરતો તમે તો એની વ્હારે ચલો, ગરીમના મેલી તે તમે !— શુ ? મોલતા કેમ નથી ? તમારે મોલવાનું હોય શુ જે મોલો ! એક મોલ તમારે મોલવાનો છે, તમારા બચાવમાં—એક મોલ પણ ! ” (હું જરા પારે આવ્યો) “ શુ મને ધ કે મારવો છે ? હા, હા, મારોની મારો, મારે તમને અટકાવવા નથી.—(હું બારણા આગળ ગયો) પણ હી મત ક્યાંથી તમારામાં હોય તમારા મનમાં જે હું મોકર આરને બધાને જગાડીશ—[હું પાછો આવ્યો] પણ જૂન છે તમારો, મને મારી વધારે લાજ છે ધરના ઝાઝા કાંઈ હું મોકરઆકરને બતલાવીશ નહીં કે તે પણ જાણે તમારો લક્ષણ—[મેં નિશ્ચય કર્યો કે હવે જવાબ આપવોજ નહાં] હા, મોકર આરને પણ તારો, સમજ્યા ? (જોતવાના યાકથી ધાગે હવે ધીમે પડેલો માણસ પડ્યો, પરંતુ મોલવું તો ચાલુ રહ્યું) સમજો છો, હું કહું છું તે ?—શુ જવાબ આપવો નથી ? તમે તમારે જાણું વાંચો—વાંત ઉગવવાની રહેલી રીત —” (મારી પાસે આવી)—કેટલાક માણસોનાં કાંઈ સ્ત્રીને— પોતાની સ્ત્રીને-દિલગીર જોઈ પોતાનાં દૈયાં કાઢી જાય, એની જેડે હેતવી વાતો કરે, માણશુ રાખે કહે, અને તમને તમારી રાત દીવસ વાંત જાણ પૂજા (1) દરનારી ઉપર જરા દયા પણ ન મળે ! હું, શુ, તમને પૂછું છું ?—માત્ર સવારથી સાંજ સુધી આખો દીવસ ક્યાં હતા-હા, અને કશુંયે કરો કે દસ દમ માર માર વાગે ધેર આવવું તે જરા જૂન છે—દસ અગિયાર વાગે ?—મુખાઈની માઠી સાડા છ વાગે આવે છે તોપણ—તમે પોતેજ કાલે એ માઠી જોઈ હતી અને, અત્યંત હું વિચાર કર્યો કર્યો, કરાગો આવ્યો ?—હવે પૂછું કે—પણ તમે જવાબ નહીંજ આપો !—” (સખી, આવ્યો ગામ આપાદ મેહુલો વરસે રે !) એ, બા ! જો તું જાણતી હોત કે મારે માથે આમ થશે, અને આ તો હજી પાસેનીમાં પહેલી પુણી છે—(મેં એના ખભા ઉપર હાથ મુક્યો)—“ જોડો મને, મારા ખોટા દોષ નહીં જોઈએ. તમે કપટી છો, તમે મને ગાવવા મગતા હતા, તમને શીજી શુ જોઈએ,—મારે નસીમે તો હવે રડવાનુંજ રહ્યું—મારે હવે રડવા કરવાની ટેવ પાડવી, ને તેમાંથીજ દિલાસો મેળવવો ” (હું પાણીના માટલામાંથી પાણી લાવી, ટેમન આગળ આવી પીવા લાગ્યો)—“ અહિં તમારે પાણી પીવું નહીં મેં આજે નવું ટેમન કાઢાયું પાણ્યું છે, તે બગડેલું, ગાંધ વરસ

પચ્ચીસમી વર્ષગાંઠની ભેટ ”—“ આ એરીય લેવા તમે મુન્નાઈ ગયા હતા, અને તેમાંજ મેહું થયું હતમે કેવા પક્ષા છે ”—હું તમારી બટ ભેળને બેસી રહી, ને મુન્નાયા કહે-લો, ચારો જલદી કપડાં કાઢો, હું હમણાં દશમી જરા ગરમ કરી નાખું છું ”—એમ કહી અમારા પત્ની શ્રી રસોડા તરફ દસતાં દસતાં સીધાન્યાં, પણ એક પણ ચબ્દ બોલવાની તક તો મને આપીજ નહી.

પ્રિય ભદ્ર, હિંદુસંસારમાં આવાં કેટલાં કુટુંબો હશે સૌ. જન્માકૃત્વમાં હૃદયની કામળ લાગણીઓનો અભાવ છે, એમ હું માની નથી રાખતો. પણ હું ધૈર્ય છું કે એમના મનમાં એમ રહે છે, કે પુરુષ વર્ગની સ્ત્રીઓ તન્નુ એટલી કામળ લાગણીઓ હોતી નથી, અને એ વિશ્વાસની અપેક્ષાને લીધે પુરુષો તરફ તેઓ અનાય કંઈ છે. મારા મારી પત્ની તરફનો પ્રયાસ એટલોજ છે કે તેની અત્રી દરની કે ભેટનું કામળ હૃદય એમનું છે તેથી ઓછું માફ નથી. ” અસ્તુ—

સિંઘ પાંચાલાલના યથાયોગ્ય.

સ્ત્રી-સામ્રાજ્ય.

કન્યાશાળામાં શિક્ષણ લેનારી ખહેનેને શીખામણ.

લેખક.—ખહેન સૌ. કૃષ્ણાગીરી હીરાલાલ વિધારામ રાવળ

(મુખ્ય શિક્ષક, વિદ્યોત્તરિયા બુધીની કન્યાશાળા, સુર્ય-રામપુર.)

૧. સવારમાં વહેલાં ઊઠવું, અને સારો રીતે દાંતણ કરવું.
૨. હાથે પગે નખ વધવા ન દેતાં યોગ્ય સમયે નખ લેવાવર્તા રહેવું.
૩. શરીરના તમામ ભાગો ઉપરથી એક ઉતારી નિત્ય નહાવું, તથા ગરમીના દિવસોમાં બની શકે તો બે વખત નહાવું.
૪. માથાના વાળ મેક્ષા થવા ન દેવા, એટલે યોગ્યનાં રહેવું તથા હમેશાં સવારમાં ચોટ લો વાળવો. અને હિંદુ ખહેનએ કપ બે આલેવો કરવો.
૫. રમના દિવસોમાં લગાડાં કાઢીને વૃદ્ધોં હોય તે માંડિને દુરસ્ત કરવા, તથા સાબુથી ધોઈને સ્વચ્છ રાખવા.
૬. પ્રાતઃકાળે નહાયા પછી સ્વાસ્થ્ય સંતોષે પહેરી ચોડીવાર પ્રભુ પ્રાર્થના (છાત્રભક્તિ) કરી.
૭. હમેશાં નિશાળના વખત પાઠશાળામાં ક્યાંક વહેળાં હાજર થઈ જવું અને બહુ જરૂરના કામ સિવાય ગેરહાજર ન સારો લઈ. ત્યારે ગેરહાજર રહેવાની જરૂર પડે ત્યારે બનતા સુધી અગાડીથી જુને સર્વજનિગવવી.

તે જુરી જા...

૮. દરેક શનિવારે (અથવા અઠવાડીઆમાં એક દિવસ) પોતાના ધરતું નવું અથવા જૂનું સોપકામ લાવી તે કાગનો વિશેષ અનુભવ મેળવવો. અને એ રીતે ધરતું કામ કરી માયાપનો પોતાના પ્રત્યે તેમજ શાળા તરફનો પ્રેમ વધારવો.
૯. શિક્ષણ લેનારી બહેનોએ ખનતા સુધી કાચળા કે ચોળા ના પહેરતાં હંમેશાં કમળ અથવા પોશકાં પહેરવા નિયમ રાખવો. પોશકાંની ખાંચો કુંડી ન રાખતાં ઘટિત રીતે લાખી રાખવી એ સમ્યક્તા ભરેલું છે.
૧૦. શાળાના વખત બહાર માયાપને હંમેશાં ધરકામમાં તથા નાનાં ભાઈ બહેનને સાચવવામાં મદદ આપવી; કે જ્યાં તેઓ ખુશી થઈને કન્યાઓને વખતસર નિશાળે મોકલે.
૧૧. શાળાનો અને ધરનો વખત આળસમાં કે નકામી વાતોમાં ન ગુમાવતાં દરેક કન્યાએ પોતાનો અભ્યાસ પાકો કરવા તરફ વિશેષ ધ્યાન આપવું.
૧૨. શાળાના શિક્ષકો તરફ પૂજ્યભાવ અને પ્રેમ રાખી તેમની દરેક આજ્ઞા પાળી તેમને માન આપવું.
૧૩. પોતાના શિક્ષક કે માયાપ બોધીએ ત્યારે ઠગવાયલાં પાઠસી કુટુંબોનાં બાળકોની માફક 'હ' શબ્દનો ઉચ્ચાર કરી "હા, હ," "ના, હ." કહી ધીમેથી મિઠાસથી વાત કરવાની ટેવ પાડવી.
૧૪. શિક્ષણ લેનારી મોટી વયની બહેનોએ સારી રીતે માદ રાખવું કે હીરા, મોતી અને સુવર્ણ આદિના અવકારથી ચરીર શણગારવું તેના કરતાં વિદ્યા અને સંયુક્તરૂપી અલકારથી સુગોઝિત થવું એ વિશેષ ઉચ્ચમ છે.

—૩૩૩૩૩૩—

રમરણાંજલી.

લેખક:—બહેન સૌ. મીઠીબહેન.

કંપતી કરમાં લેખિની, લખતાં તમારા લેખ, વ્યા !
મનુએ સમય કાં આપીયો ? આવો, અમેને હાથ ! આ.
હર ઉજળે તમ સ્નેહમાં રોમાંચ સાથે અંગનાં,
માતા સમ બહાલી સંખી ! મૂકી અમેને ક્યાં ગયાં ?

છાવાવાડ દેગ ટુભ નાલુ, રમણી રત્ન તણી એ ખાલુ;
લઘુવયમાં મા સ્વર્ગે ગયાં, જે ભગિની તે પાછળ રહ્યાં.
તાતે લાડ લડાવ્યાં અતિ, વય થાતાં પરણ્યાં ગઢપતિ.
લઘુવયમા દોપાલુ નામ, પરઉપકારી કાયાં કામ,
પાયકને આપ્યાં બહુ દાન, પામ્યાં પૂર્ણ પતિતું માન,
ભાભી મુજને મુખથી કીયે, રમતાં જમતાં સાથે લીયે,

નિર્મળ છુદિ, નિર્મળ મન, નિર્મળ કંચન સરખું તન,
 રૂળ તો હજી વિકસ્યુંતું જેલ પગર રતે વેડાયું તેલ !
 સગપણ સાચું બહેનડી ! પૂર્વ તણો જ સંબંધ,
 ઝાઝા દિન પોંચ્યું નહિ, દેવ મતિ બલવંત.

બહેની વિરહ.

લેખક—બહેન મી જેનાખાઈ નયુભાઈ.

આખી અંદગીનો આધાર, બહાલી બેની ક્યાં મર્ઝ ?
 મારા સંસારિયાનો સાર, બહાલી બેન ક્યાં મરઝ !—(૨૩).
 એક ધડીએ એન પડે નહિ, પળ પળ આવે માલ,
 જાણું હમેશ હયાત છતાં રુ, કેમ ન આપે સારે !—બહાલી.
 મોઢી તે તારી આખડી, ને મીઠું તે તારું મુખ,
 મીઠા તે તારા બોલ્યા, આજે દિલ કે દારણુ દુઃખ.—બહાલી.
 ઉચ્ચ આચાર, વિચાર, વાતો, ને ઉચ્ચ તારો અભ્યાસ,
 માલગણું, ગાણું, વાંચણું ઉચું, અંતરે ઉચો આસ.—બહાલી.
 દૂર એ મોતના દૂત ! તમેને પ્રથમ હું એક વાત,
 'મુ' ખપ જેનો આદિં ત્યારં તેનો, કે કાઈ બૂલ્યા વાટ ?—બહાલી.
 જાણું તે સર્વ જાણ છે ને, ખોલ્યુ તે તો કરમાય,
 જાણુ જગનનો નીમ, પરંતુ વિયોગ ના રહેવાય.—બહાલી.

જાત મહેનત અને લોકોપયોગીતા.

સામે માણસ પોતાના ધંધા રોજગારમાં ફક્ત પામે તેનાં રૂળ સારાજ થાય છે. તે હમેશ આનંદમાં રહે છે, દયાળુ થાય છે, સ્વતંત્ર રહે છે અને નમ્રતાવાળો થાય છે. જે માણસને જાપદાદ તરફથી વારસામાં પૈસો મળ્યો હોય તે લોકોપયોગી કામ કરશે કે નહીં એ નમ્રી કહી શકાય નહીં. એવો માણસ સારો નિવસવાને તેનામાં અસાધારણ સહ-ગુણ અને સારી સમજ હોય તો જોઈએ. સાધારણ રીતે એવું બને છે કે પૈસાવાળાના ઓકરા મનુષ્ય જાતિની સ્વાભાવિક નમ્રગાઈએને ચરણ થાય છે અને ઉપયોગી શહેરી થતા નથી. પરંતુ જે માણસને પોતાની જાતમહેનતથી ધીમે ધીમે કરકસર અને ઉયોગથી સુખના દલાડા આવ્યા હોય તે માણસનામાં પોતાના જાત લાઈઓનું જાણું કરવાની ઇન્તેજની આવે-આપ પેદા થાય છે.

—ગોવિંદલાઈ દેસાઈ દ્વારા “ બેન્ગાલિન ક્રોકડિન.”

જેવું બહેન મો. મંજુલાના સ્મરણમાં. જેવું બહેન કાંતમાળાઈની માલગીરીમાં.

આ પદોમાંથી કેટલોક સંગ્રહ જાણ મુજી દેવામાં આવ્યો છે.

અનુભવિકા.

જીવનના ગદન પ્રસંગો.

[આ માસિકમાં અને આ વિકાસમાં પ્રસિદ્ધ થતા માનવજીવનના વિવિધ અનુભવો તથા પ્રસંગો કેાઇ પણ અનુક્રમિકરણને ભગતા અથવા અનુક્રમિકરણને બનેલા બતાવે પરંતુ સીધેલા હોતા નથી. પરંતુ માત્ર આવા અનુભવો સામાન્ય રીતે બેલામાં આવે છે, એટલીજ કલ્પના છે.]

—તંત્રી મુ. મુ.]

૧. સૌ. નાની બહેનને જવાબ.

લેખક:—શ્રીયુત્તમ “મસ્ત”

‘પાપ ખરું?’ એ વિષયક ચર્ચા મરીને અંગત હુમલો થવા પામ્યો છે, એમ આપના ‘સુન્દરી સુબોધ’ના ૧૬૧૬ ના જુલાઈ-ઓગસ્ટના અંકમાંના શ્રીયુત્તમ, દ્વ. મુ. અને બહેન સૌ. નાની બહેનના લેખો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. હું તો ધારતો હતો કે મુજબ વિષયને ચર્ચા ‘સુન્દરી સુબોધ’ના વાચક વૃંદને જ્ઞાન ગંભીર આપવામાં આવશે અને “મસ્ત”ના લેખને જિજ્ઞાસુ કરી તેને સીધો જાણી શકીને સ્વસ્થતામાં બતાવવામાં આવશે નહીં. પણ તેને બદલે સુધરેલા જમાનાની ગાળાગાળી થઇ પડી એ પેશુ સુધરેલા જમાનાની અને પાશ્વિમાલ્ય તાલીમ લીધેલી જીવનશૈલી, વાંક માત્ર એટલેજ કે મહેન જીવનશૈલીથી અભિપ્રાય જુદો પડ્યો.

લેખ “હમેશા પુસ્તકોદ્ધાર મેળવેલા જ્ઞાન અને સ્વચ્છ” અથવા પર અનુભવનું પરી-જ્ઞાન હોય છે. દરેક લેખક પોતાનો લેખ જનસમાજ સમક્ષ મુકે છે, માત્ર એટલીજ મુશ્કેલી કે જો તે વાસ્તવિક હોય તેણે તે માન્ય કરવો, બીજાએ કચરાપટ્ટીમાં ફેંકી દેવો પણ ન્યારે સુધારા અને સ્વતંત્રતાનાં સેવક સેવીકાઓને “દીન બોલ. નહીં તો મોંઘે પુકેતા હું” એ સિદ્ધાંતનું અનુકરણ કરી એક અનુક્રમિકરણ ઉપર ઉડી પડતાં બેડ હું ત્યારે તો માત્ર મૌન સર્વાર્થ સાધન એ વચનને યેટ ગણી વિષય ચર્ચાના ત્યાગ કરી છુ. કાળ મુજબ સાબીત કરી આવે છે અને જરૂર આવશે.

“પીપળ પાન ખરું, દસતી ફેંપણમાં;

“મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડીનાં.”

અંગત હુમલાના સંબંધમાં:—

હું અધિકાર મુજબનાં જુના રાખીઓએ કેાઇ મુકેલો ચેલો હોઈ, મેં તત્વજ્ઞાન માટે પ્રયત્ન ન કર્યો હોય, અને વર્તમાન જીવન તરફ દૃષ્ટી ન કરી હોય,—મુનોવરસીકીએ મને મિત્રી આપવાથી સ્થિતિ શાશ્વતિય થઇ પડી હોય,—મારાં હાલ, શુદ્ધી, વિશાલ વગરનાં રહી ગયાં

હોય, અને જો મારા જોવા વીસમી સદીનો ટ્રેન્ડ્યુએટ ન સ્વીસ્વાતંત્ર્યમર્હતિ એ વાક્ય વા-
પરવામાં ગંભીર શ્રુત કરતો હોય, -તો જવાબ માત્ર એટલોજ છે, કે જે સનાં સીધાં બે-
સતેજ બારે છે. તેમાં હિંચા નીચા થવાની કંઈ પણ આવશ્યકતા નથી. “સારે શહેરમાં
શીકર” રાખવામાં કાલજી દુબળા પડી જાય છે. “આપ આપડી સંભાલીઓ” એ સૂત્ર મુખ-
કર છે. તેમ “મસ્ત” ને કનવા નથી કે તેનાં વાક્ય ધ્વજાની વાણી ગણાય, ગણાય ને
ગણાયજ. અથવા તેને શરૂ જની એલા મુંડવાની પણ જરૂર છે ઇચ્છા નથી, “મસ્ત” તો
માત્ર પોતાને જ લાગે છે તે કહીને વીરમે છે. “મસ્ત” તો, પોતાનાને અને પોતાના
પંડને પહેલો જોઈ કહે છે કે,

“જડ ચૈતન શુન દોષમય, જગત કીન કિરતાર;

“સંત હંસ પય મઢી સજ, ખરદરી ખારી બિહાર.”

એ સિદ્ધાંતને અનુસરો.

ખહેન સૌ, નાની ખહેનને જો હું કંઈ કહું, તો તો મારી છબે કાટાજ ઉગે. હું તો
એ ખહેનની મુધરેલી ગાળોને ધીની નાજ સમજી છું; વળી વધારામાં કહું છું કે, કહું પણ
જો, જુના પુરાણા શાસ્ત્રી “મસ્ત” લાઇ ઉપર રોય કાટવાનો ખાકી રહી ગયો હોય.
તો ખહેનજ, ‘મુન્દરી મુબોધ’ ના આવતા અક ને અંદામાં તે નવસાવી, તમાઈ ઉદય
ભલે પ્રુથીથી ખાલી કરજો. “મસ્ત” લાઇના જુના પુરાણા શાસ્ત્રમાં, ખહેનો તરફ
ખોડું લગાડવાનું લખ્યું નથી. પણ “મસ્ત” લાઈ જરૂર જણાતાં કવીનાઇન ખીવાની
સલાહ આપ્યા વગર તો રહેશે નહીં. તે સલાહ માન્ય કરવી, તે ખહેનોએ જોવાનું છે.
“મસ્ત” લાઇ નારીને હીરાની ખાલુજ સદા સમજે છે, પણ સજા એટી ગયેલી ધુળને
લાટપી નાંખવાની જરૂર તો, અજ્ઞાન અને મુધરેલા, ઉભય પક્ષે જુએ છે. “મસ્ત” લા-
ઈ તો “કરક નહીં” નારી ને નરમાં” એમ નીરખ્યા કરે છે અને બન્નેને એક ગાદીના
ખજા સમજે છે. તેથી જ વખતે જ ખજા દખલો જણાય છે. તે ખજાને જાગત કરવા
પ્રયત્ન કરે છે.

ખહેન સૌ, નાની ખહેન, “મસ્ત” લાઇ તો, ધર લાગતી ખહેનોનાં ધર મંડાવ-
વાને અને ધર લાગનાં અટકાવવાને પ્રયત્ન કરે છે. ભલે તમે, “મસ્ત” લાઇને “રહે તો
આપથી ને જાય તો સગા આપથી” એવી જુની પુરાણી, અજ્ઞાન સ્ત્રી ઉચ્ચારે, તેવી
ન સ્વીસ્વાતંત્ર્યમર્હતિ એ સિદ્ધાંતને અનુમોદન આપતી, ઉક્તીથી ઠારો દો; પણ તમારો
“મસ્ત” લાઈ તો તમાઈ જાલુજ ઇચ્છાનો. એનાંથી પોતાની, ખહેનોને એવું નહીંજ
કહેવાય કે હવે તમાઈ વાક્ય સત્ય ઠરાવે. તે તો તમને નર નારીનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ખતાવવાનું
પ્રયત્ન કરે, અને મન દુરંગને જુદી રૂપી લગામને વશવતીં યવા કહેતો. ખહેન, ભલે
તમે શરકારે દીસો મુકેલો પ્રેસ એક્ટ “મુન્દરી મુબોધ” ના વિશાળ અને દીર્ઘ દૃષ્ટીવાળા
તાંત્રીને, “મસ્ત” લાઈ જેવા, ખહેનોનું અને લાઈઓનું શુભ ચિંતન કરતાં લેખકની
સામે, વાપરવાનું કહો, “મુન્દરી મુબોધ” ને એકતરફી ખતાવવા માગો, અને આંકડતરી
રીતે, “મસ્ત” લાઇ ઉપર તમારી અસીનો પ્રહાર કરો, પણ “મસ્ત” લાઇ તો તમે

ભગીનીઓનું, ધાથી ધવાઈ જવા છતાં પણ, શુભજ વાંછશે. “મરત” બાઈ, જેટલો દોષ અત્યંત કુપમા અથડાતી બહેનોમાં જુએ છે, તેટલોજ, “ધરનાં છોકરાં બંદી ચારે ને ઉપાધ્યાયને ચારે” આપવા નીકળેલી બહેનોમાં જુએ છે. “મરત” બાઈ તો હમ્મેજ છે કે સ્ત્રીઓ પુરુષોને દેશાંતરીમા મદદરૂપ થાઈ, પણ બીક માત્ર એટલીજ રાખે છે કે—

“બાઈને તો રખડવા જવા, બાઈને ફક્ત મારે પારા !”

એના જેવું ન થાય. કારણ કે દરેકને ધન, આખા, નોકર, રસોઈઆ, મોટર અને ઘોડાગાદી તેમ મહેલાતો ઈશ્વરે આપ્યાં નથી, તેમ દરેકના પત્ની એકસરખા હોતા નથી જે દિવસે સ્ત્રીઓ પુરુષના પડખામાં રહીને, પોતાના પ્રાણસ્વત્વ પ્રાપ્ત્ય કરશે, અને તેને પછાડી રાખી આગળ પડવાનો પ્રયત્ન આદરતી બધે પડશે, તે દહાડે તો બહેન, ખરેખર આપણા દેશમાં “સોના સમોરે મૂળ છગીઓ” એમ થશે. અને જે દિવસે પુરુષ સ્ત્રીને યોગ્ય, યથાર્થ શીક્ષણ આપી સન્માન અને સન્માનતાની ગાદીએ બેસાડશે, તે દિવસે પછી બાઈને અને બહેનને, એક બીજાને મારે કાંઈ બોલવાનું નહીં રહે. “મરત” બાઈ, જે પુરુષ સ્ત્રીને નાહકની દબાવે છે તથા તેને અધમ ગિયતિમાં રાખે છે, તેની તરફ જેટલી કટુ નજરથી જુએ છે, તેટલીજ કટુ નજરથી પોતાનું યથાર્થ કર્તવ્ય છોડી આગળ પડવા માગતી સ્ત્રીઓ તરફ પણ જુએ છે

ઉવટમા એટલુંજ, કે ને તમે મને વૈરભાવે પણ “મરત” બાઈ કહીને બેસાડ્યો છે, તો, તમે ભગીનીઓના ક્રિયાથેજ “મરત” બાઈ પ્રયત્ન કરે છે, તેમ ક્યાં કમવાનો પણ બહેન, તેમાં કદી કદી—

ક્રુ, કરીઆતુ અને કાલખાનો સાર્વજનિક ઉકાળો, મારી ભગિનીઓને, બાઈઓની માફજ પીવો પડે, તો મોં કટાણું ન કરતા, “મરત” બાઈ તરફ કટાક્ષના ચારો ન વરસાવતા, એટલો ભગીની દાવો દાખવી માનજો, કે “મરત” બાઈ અમારું ભૂલું તો નહોતું હમ્મેજ

હા, એટલું તો ખરજ કે—

I must have liberty
Withal, as large a charter as the wind,
To blow on whom I please, for, so fools have,
And they that are most galled with my folly,
They most must laugh.
He, that a fool doth very wisely hit,
Doth very foolishly, although he smart,
But to seem senseless of the bob; if not,
The wise man's folly is anatomized,

Even by the 'squandering glances of the fool,
 Why, who cries out on pride,
 That can therein tax any private party ?
 Doth it not flow as hugely as the sea,
 Till that the wearers very means do ebb ?
 Who can come in and say that I mean.....
 but therein suits
 His folly to the mettle of my speech ?
 Let me see wherein,
 My tongue hath wronged him; if it do him right,
 Then he hath wronged himself; if he be free,
 Why then, my taxing like a wise goose flies,
 Unclaimed of any man'.

સારાંશકે,

મિત્રી મનકની પ્રતિવાળને વાધુની પેઠે બમણુ કરવાની રગ દોવી નોંધજી અને નોંઝાને મીઠી મળક આડકતી હોય, તેઓએ પેટ પડીને ઢસવું નોંધજી. ને, મીઠા મરક-ચાને તાલન કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેનો પ્રયાસ મિથ્યા જાય છે, કારણ કે, તે તો પ્રહારને માથા ઉપરથી અંખેરી નાંખે છે. ન્યારે, પ્રહાર કરનાર મુંઝાયા કરે છે. મીઠા મરકચાની આગ્રહતી આંખો, ચાણાના ચાણુપદને બેઠી તેનું આંતર આપનાની પેઠે નિહાળી શકે છે. મીઠી મરકરી કાંઈ અમુકને ઉદ્દેશીને કદાપી હોતી નથી. એ મરકરીની સીમા તો સાગર જેની હોય છે, પછી બલે, અમુક વ્યક્તિ, તે પોતાને માથે ઝોંઘી લઈ, તેને સંકુચિત બનાવી નાંખે ! મીઠી મરકરી, વખતે મનને ઉચલાવી પાડતી હશે, પણ તેમાં તેનો વાંક નથી. એ તો માત્ર, ને વ્યક્તિ, તે મીઠી મરકરીને, પોતાને લાગુ પાડી લે છે, તેનો છે. ને મીઠી મરકરી સીધે રસ્તે ચડાવી દે છે, તો, તે મીઠી મરકરીને, પોતાને માથે ઝોંઘી લેનાર પોતાના પડને અન્યાય કરે છે. ને તે મીઠી મરકરીથી મુક્ત હોય, તો તો, એ વાથેલી, બલેને ન ધણીઆની થઈ સવળી દિવામાં બમ્બા કરે.

મેં તો જમતને એકજ દિશી નોંધું છે, આલેખ્યું છે :

या दृष्टं मया दृष्टं, वादर्थं क्लित्वं मया ।

यदि शुद्धमशुद्धं वा, म दोषो न दीयते ॥

હું નથી કહેતો કે બધું વિષ :ખરાબ છે કે સાફ છે કે એટલી ખીઝોળ માન-જરામ છે. હું તો એટલું જ કહું છું કે

Nothing can be said on both sides—

દરેક યીજને બે બાજુ છે અને દરેકને માટે જેટલું કઠીએ તેટલું થોડું છે. જેવા સં-
ચોગોમાં, આપણી જોડવણી, કર્મ અને કર્તા કરે, તે સંચોગોમાં સંતોષ માની, સુખમય
સંસાર પસાર કરવાની બાજુ જોડાવી, આત્મોન્નતિ અને પર-ઉન્નતિનો માર્ગ પકડવો, એજ
સુખકર અને ઐશ્વર્યકર છે.

૨. “કાગનો વાધ.”

લેખક:-મીશ્રુત “વોરા.”

વિ. વિ. ૨- આપના “જુલ્હા-ઝંઝર” ના અંકમાં સૌ. નાની બહેન “એમાં
પાપ ખરું ?” એ વિષયની ચર્ચામાંથી ૨૮ મસત વીએરે ઉપર છેડાઈ પડ્યા છે તે એટ-
લે સુધી કે- આપને પણ સૌ. બહેનશ્રીએ છેડાયા નથી તત્કાળે મૂકી દે એ જોશ લખવા
રત્ન લઈ છું, જે આપને થોડા જાણીતા તો આપના ભોક્ત્રિય માસિકમાં સ્થાન આપવા
રૂપા કરો.

સૌ. નાનીબહેન “એમાં પાપ ખરું ?” એ વિષયની ધણી નારાજ થયાનું સ્પષ્ટ
સમજાય છે, સામાન્ય ચર્ચામાંથી “કાગનો વાધ” યદ્ય જરો, એવું “સુન્દરી સુજોષ”
ના વાચક-વૃન્દે ધાર્યું નહોતું. યીધત “મસત” પણ હવે સમજ્યા દરો કે લેખમાં જરા
પણ કટુતા આવી જવાથી સ્ત્રીઓનાં કામજી હલકા થવા કંપી હો છે.

સૌ. નાનીબહેનના લેખથી “સુન્દરી સુજોષ” ના વાચક-વૃન્દેનાં મન અતી કચલાઈ
ગયા છે. સૌ. નાનીબહેનના બે બોલ લેખના કટુતા હોવા ખરા જાણનાથી બોલાયેલા છે,
એમ કહ્યું કર્યા વિના ચાલતું નથી. સહન કરવાની શક્તિ પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં કુદરતી
રીતે વિશેષ હોય છે, પરંતુ જ્યારે સ્ત્રી નિર્ણય થાય છે, ત્યારે જાહેરાયેલી સિદ્ધાંતની મા-
ફક મા-હોમ કરતાં પણ વાર લગાડતો નથી, એવો સર્વનાં અનુભવની વાત છે. સ્ત્રીઓનાં
હલકા કામજી હોય છે. પરંતુ જ્યારે આપાત ખમી ચકવાને અસમર્થ બને છે, ત્યારે તેજ
હલકા કોરતાલા રૂપમાં કેવું ફેરવાઈ જાય છે, તે સૌ નાની બહેનના લેખ ઉપરથી જાણાય છે.

સૌ નાનીબહેનના લેખના દરેક શરિરમાર વાંચવાથી આનંદ સાથે હાસ્ય ઉત્પન્ન
થાય છે સૌ. બહેનશ્રીને ફનીયાનો બોલો અનુભવ છે, એવો ખરેખર પ્રતીત થાય છે.
લેખની વાત સાચી છે, પણ ભાષા એવી કડક છે કે કઈને જરા કટુ લાગે છે. ગુસ્સાના
આવેશમાં “મરદો-શાણા-ખજલા જેવા” લખવામાં સૌ બહેનશ્રીની કામજી લેખની ગૂઢ-
સ્થાપના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરી ગઈ છે.

“હુંડીઓને માટે આપ થો.” એ વાક્ય લેખ લખાઈ રહ્યા બાદ ફરીવાર વાંચ્યું
હતે તો જરૂર લેખો તે પર છેક મારે બહેનશ્રીને પુરૂષો માટે આવેલા ખ્યાલ છે એ જાણી
મેને ફામગીરી નહિ થાય. પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને કેવી માની છે અને માને છે, છતાં સૌ.

બહેનશ્રી પુરો માટે પોતાની લેખિનીનો નિર્દય પ્રખર-પ્રવાહ ચનાવે જાય છે, તેથી સખેદાશ્વર્થ થાય છે.

“સોટી લઇને “મસ્ત” ભાષના જેવા ..” એ વાક્યથી તો હલ કરી દીધી !

ઉપરમાં સૌ બહેનશ્રીએ નિગ્રહમાં “ધ્રુવરથી ડરીને શીઓને માણસ તરીકે તો ગણો !” એ વાક્યથી પોતાના લેખની દતિથી કરેલી છે.

“સુન્દરી મુખોષ” માં આવતા લેખોથી હમેશાં જ્ઞાન-સાચે મ મત મળે છે છતાં બહેનશ્રી કહે છે કે-“માઠી અસર થાય” વીગેરે! આપ જેવા કેળવણેશ બહેનો નિખાનસ હૃદયથી વાંચશે તો સારીજ અસર થશે

સાચા માણસનું હૃદય હમેશાં સાચુંજ હોય છે આપ સાચાં છો, તેથીજ શ્રીઓના હિમાયતી તરીકે બહાદુરીથી જવાબ કરવા બહાર પડ્યાં છો, એ ખુશ થવા જેવું છે “થાય ખૂંડ?” એ ચર્ચાએ વાચક-વૃન્દમાં નવીન ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કર્યો છે આપ જેવી વિદુષી બહેન અને રા બાપ “મસ્ત” જેવા વિદ્વાન લેખકો ગુર્જરભૂમિના શૃંગારરૂપ છો, એમ અમે માનીએ છીએ. જોકે આવી કડકલાવામાં લેખિનીનો ઉપયોગ કરવો એ ઈચ્છિતો ચોખ્ખ નથી તોપણ સરળ ભાષામાં મોઢીની તાગણીને દુખ ન થાય તેના લેખો હમેશા આદર-ભૂષિત છે સાહિત્ય પ્રેમી ચરકારી ભંગિની અને બન્ધુઓ સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં ઝૂંપનાવની વખતે પોતાના ઉપર શી શી જવાબદારીઓ હોય છે તેથી હમેશા વોકેશનર હોય છે.

શ્રી-સમાજ તો સૌ. નાની બહેનના લેખ વિશે અભિપ્રાય પૂછતા, બધાં મૌ નાનીબહે-નને માટે ચડી બેસે છે !

1. વિદ્યા-વિશ્વાસી ભગિનીઓ અને બન્ધુઓ કે જેઓ નિ સ્વાર્થપણે માનસિક યોગકની ખોટ પૂરી પાડે છે, તેઓનાં મન કંઈ પણ હયા થયાં હોય, તો તેવું કશું મનમાં નહિ લાવવા મ્હારી તેઓને નષ્ટ વિવૃત્તિ છે અને આશા છે કે હવે પછીના લેખોમાંથી કાગ-નો-વાધ નહિ થાય ! ઇતિ-શિવમ્.

૩.

“લેખક:-રો. રા. નરહરિલાલ ત્રાંબકલાલ. એમ. એ. એલ. એલ બી.

આ વિષયની ચર્ચા જોઈએ તેના કરતાં વધારે લગાણથી તથા કંઈક કડવાસથી હવે તો ચાલે છે મોઢાં મોઢાં લેખમાં તો કંઈક બાલિસતા પણ માલમ પડે છે આ ચર્ચાને હવે સમેતી લેવાની જરૂર છે

આ ચર્ચા આટલી લાંબી થવાનું કારણ એ છે કે વિવાદાત્મક થયો થયો છે સદગન મહાપાનિસે જે પ્રશ્ન મૂક્યો તે અચૂક આપેલી દષ્ટાન્તરે ઉદ્દેશીને જ હતો એ પ્રશ્નનું ચોખ્ખ ઉત્તર એમણે જાતેજ બીજા લેખમાં આપ્યું છે પ્રથમ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટેજ એમણે વળતું સ્થિતિ બદલી હતી કાચ જે લેખો આવે છે તે મૂળ પ્રશ્નને બાજુએ મૂકી

સ્ત્રી પુરુષનાં પરસ્પર બેઠી વર્તનને હૃદયેથી આવે છે. એ ચર્ચા પણ ઉપયોગી નથી. એ મંથની લગાણ બર્થ નથી. પરંતુ વિષયાંતર કરીને અથોગ્ય અંત દીકરો કરવામાં આવે છે ત્યારે વિશેષ સ્પટીકરણની જરૂર છે.

મૂળ પ્રશ્ન હુંદ્રાણમાં આ પ્રમાણે હતો. પોષ્ટ માસ્તર અને તેની કોઠિકા મહા-દેવનાં દર્શનાર્થે ગયાં હતા. દર્શન દર્શનને ઠેકાણે રહ્યાં અને દેવની આરાતીથી પણ ના આકર્ષતા કોઠિકા અગ્રેજ નિગાળના યુવાન હેડ માસ્તર તરફ નિર્ણય કરતી હતી. દષ્ટિ-મિશ્રન થયું છતાં કોઠિકાએ દષ્ટિ પાછી ખેંચી લીધી હતી; પણ આ દશ્ય પોસ્ટ મા-સ્તરની નજરે પડ્યું કે કોઠિકાએ તરેન-પોસ્ટ દેવની લાંબી. ઘેર આવી પોસ્ટમાસ્તરે આ બાબત રહેજ નરમાસથી પૂછ્યું, ત્યારે તેની સાથે કોઠિકાએ ઘણાજ તરફાણ કર્યા.

પ્રસ્તુત વિષય માત્ર આટલોજ હતો, આ વર્તનમાં પાપ છે કે નહિ એનો ઉત્તર એકજ છે કે જેને કે કિન્નની દષ્ટિ વિકાર ભરી હોય તો પાપ ખરું. શુદ્ધ હોય તો પાપ નહિ. સ્ત્રીઓએ પુરુષોની સાથે જોવુંજ નહિ કે પુરુષોની સાથે પરિચય બીજાક સખવોજ નહિ એવું કોઈ કહેતું નથી. સંભારમા અનેક પ્રમગોએ સ્ત્રી પુ-રુષોને મળવું પડે છે, ઘણા મેળાપ નિર્દોષ વિકારહીન હોય છે અને કેટલાક વિકારમય હોય છે. જ્યાં વિકાર હોય છે, ત્યાં ઘણી વખત તેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ દષ્ટિ વિકારથીજ થાય છે માટે અમુક દષ્ટિ શુદ્ધ છે કે નહિ તેના ઉપર જ પાપ પુરુષના નિર્ણયનો આધાર રહે છે. મન કાંઈ કાંઈનું જેઠું શકતું નથી પણ બહારની ચેષ્ટાથીજ અંદરની વૃત્તિઓ સમજાય છે. ઘણીવાર એ અનુમાન ખરા હોય છે, કાંઈ વાર ખોટા પણ હોય. એ અનુમાન દરેક માણસ પોતપોતાની શક્તિ અને અનુભવ પ્રમાણે કરે છે, અને તેથી તેમાં મતભેદ હોવાનો સંભવ રહે છે. સદરૂપ પ્રશ્નના પ્રથમ બે ઉત્તરમાં એક રહે અને એક જ્યોત્સ્ના બહેને આપ્યો હતો. જ્યોત્સ્ના બહેનનો ઉત્તર એમના દષ્ટિર્મિત્ર પ્રમાણે જરાખર હતો પણ તેમાં અનુભવની ખામી હતી અને વિષયનાર હતો પુ-રુષો આમ કરે છે માટે સ્ત્રીઓને તેમ કરવામાં કંઈ બાધ નથી, એમ કહેવું ઠીક છે. પણ એ બહારની-પોતપોતાની અનુકૂળતાની વાર્તા છે. પણ પાપ ખરું કે નહિ એનો ઉત્તર તો આપેલી વસ્તુ રિયલિટી ઉપરથી વિકારનું અનુમાન થાય છે કે નહિ તે ઉપર જ અવલંબી રહેવો છે. બીજી વાર એ જ્ઞાનમાં સખવાની છે કે પાપ ખરું કે નહિ એનો ઉત્તર આદર્શની દષ્ટિથીજ અપાય, પછી જગતમાં એવા ઘણાંએ સદમ પાપ હોય છે કે જે નસારી લેવાં પડે છે. મનુષ્યનાં મન નિર્બળ છે અને સુધ રાના પવનથી તે વિશેષ નિર્બળ થયાં છે. દષ્ટિવિકાર ઘણુંજ સાધારણ પાપ છે અને બહારમાં તેના ઉપર બહુ લક્ષ્ય અપાતું નથી. દષ્ટિએ સદમતાથી તપાસવાનું બહુ અઘરું છે અને બૂલ ભરેલાં અનુમાન ઘણાં ચલાવો સંભવ છે. તેથી કંઈ વિશેષ પાપમયતા માલમ પડે નહિ ત્યાં સુધી મનની સહજ ચંચળતા પર દુર્વૃદ્ધ કરવાથી વિશેષ લાભ છે. બહેમથી તો હનનું પાપને પોપણ મગ છે. સામે પક્ષે એ પણ સત્ય છે કે શું સ્ત્રી કે પુરુષ, મત ઉપર સવમ રાખનાં રીખનું જેઠું અને પોતાનાં જીવંતીના સાથીને અસં-તોષ થાય એવા પ્રમગો નહિ આવરા દેવામાંજ ડકાપણ છે. હમણાં હમણાંમાં દંભ અને સંબાહણર ઘણા વધી ગયા છે અને જ્યોત્સ્ના મન અત્યંત વિકારમય હોય છે તે સ્વતંત્રતાને બદલે મનિવ્રતાનો અત્યંત ડાળ કરે છે. સુધારો વધવાથી આર્થિક અને નૈતિક બ

લાભ રજા થતા હશે પણ વ્યભીચારને તો તેથી વધુ ઉત્તેજન મળે છે, એ કાષ્ટ પણ અનુભવી વિચારશીલ પુરુષ કે સ્ત્રી ના કંઈ સહે તેમ નથી. પછી મિત્રના આડંબર કરવો હોય તો જુદી પાત છે. પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર ગીમન એના “રામની પડતી”ના ઇતિહાસમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કરે છે—

“Although the progress of civilisation has undoubtedly contributed to assuage the fiercest passions of human nature, it seems to have been less favourable to the virtue of chastity, whose most dangerous enemy is the softness of the mind. The refinements of life corrupt while they polish the intercourse of the sexes. The gross appetite of love becomes most dangerous when it is elevated or rather, indeed, disguised by sentimental passion. The elegance of dress of motion and of manners gives a lustre to beauty and allures the senses through the imagination. Luxurious entertainments, midnight dances and licentious spectacles, present at once temptation and opportunity to female frailty.” Gibbon's Decline and Fall of the Roman Empire Vol. I ch. IX.)

“સુધારાની પ્રગતિ મનુષ્ય સ્વભાવના પ્રચંડ વિકારોને શાંત પાડે છે પણ પતિવ્રતના મદ્યગુણને તે ઓછી અનુકૂળ છે, કારણ કે મનની કામજનતા એજ એ મદ્યગુણનો મહા લાપંકર દુશ્મન છે. જીવનના સુખ અને સોખની સામગ્રીઓથી સ્ત્રી પુરુષનો બ્યવહાર ખદા-રથી મુબ્બ બને છે પણ અદરથી સહે છે. કામની કુદ વાસનાને લાવમય પ્રેમથી લાંછી એ સદાનવામાં આવે છે ત્યારે તે વિશેષ હાનિકારક થાય છે. કપડાં, ગતિ અને રીત જા-ની મદાદથી સૈદ્ધર્થની શાલા વધે છે અને તેથી દરેકનાની મદદથી ધર્મિઓ ઉશ્કેરાય છે. આનંદના લાપકામધે મેળાવકાઓ, મધગતના નાચ રંગ, અને બીલકસ દેખાવોથી સ્ત્રીઓની સચળતાને, લાલચ અને પ્રસંગ મળે છે.”

જોઈએ એકોને તેજુજી સુખોને. ઓઝોને સ્વતંત્રતા નથી ઘટતી અને પુરુષોને ઘટે છે તેનું કંઈ નથી. નિર્ગળ મનવાળા કામને ઘટતી નથી. મારી માન્યતા તો એવી છે કે વંશદિની ખાજતમાં ઓઝોમાં પુરુષો કરતાં વિશેષ મનોમગ્ન હોય છે મનોમગ્ન એ કુદર-તની બશિર્મ છે અને સારી કેજવણીથી તે વધે અને અવધિત કેજવણીથી ઘટે છે. હાલની કેજવણીની પદ્ધતિમાં મનોમગ્ન વધારવા કરતાં ઘટાડવાના વિશેષ લક્ષણ છે મનુષ્યના આ-માનો ઉદાર કે જગતનો ઉદાર મનના સંદેશ ઉપર રહેલો છે. મનને નિરકુશ કરવાથી આત્માની અવનતિ થાય છે. અંકુશ અયોગ્ય હોય તો તે તોડો થોગ્ય અંકુશ મૂકવા જો-ઈએ. હામ કેજવણીનું પરિણામ આપણા સમાજના અંકુશોને અનિષ્ટ ગણી તેમને દૂર કરવા તરફ છે પણ તેને સ્થાને બીજા વધારે મુખકથ અંકુશ કાષ્ટ બતાવવું નથી, એટલે નિરંકુશતા વધે છે. સુધારણા સુધારાની સ્વતંત્રતા આપણે અહણ કરવા તત્પર થઈએ છીએ પણ ત્યાંના સમાજ પ્રધનમાં પણ દેવદાસ અંકુશ છે તેનો વિચાર કરતા નથી. સ્વતંત્ર-

તાને દેવી ગણી-તેને - પૂજવા સૌ ધર્મ આકર્ષા છે પણ અધિકાર વિનાની સ્વતંત્રતા અનર્થ કરનારી છે. યોગ્યતા વિનાની સ્વતંત્રતા દ્વી પણ ધર્મને હિતકર હોય નહિ. દરેક પક્ષના સૂત્રોમાં તે તે દષ્ટિએ કંઈ સત્ય હોય છે. ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ એ સૂત્રમાં પણ સત્ય છે તેમ યત્ર નાર્યસ્તુપૂજ્યન્તે રમન્તે તંત્ર દેવતાઃ - એ સૂત્રમાં પણ સત્ય છે, એ સૂત્રોનો ઉપયોગ તેને યોગ્ય સ્થળે કરવો જોઈએ. કવીનાઇન દવા છે, પણ અતિશય ડોઝમાં તે ઝેર થાય છે, સોમક ઝેર છે પણ જરૂર વખતે યોગ્ય પ્રમાણમાં શરીરને ફાયદો કરે છે. ધર્મ એમ કહે કે ન પુરુષઃ સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ તો અમુક પરિસ્થિતિમાં તે પણ ખરું કહેવાય. સભ્યો દેવા છે તે જેવું જોઈએ. સ્ત્રી પુરુષના પગ પર વ્યવહારમાં જાતીય આકર્ષણ તો અવશ્ય હોય છે, યાદ મંચમથી આકર્ષણને દાખે છે ધર્મ ટાંગથી બહારની ત્રિશુદ્ધિનો ડાળ કરે છે મંગમનો ધર્મ સ્ત્રીઓ પર વિશેષ મૂલ્યમાં શાસ્ત્રકારોએ હડાપણ વાપર્યું છે એક તો સ્ત્રીઓમાં મનોભજ વધારે છે માટે તે નિયમ પાળવાની તેમનામાં શક્તિ છે. બીજું સ્ત્રીને શુદ્ધિથી ધર્મ મુખ્યત્વે હોવાથી એ સંયમ ગમવાની તેને અનુકૂળતા છે. એક જાતિ ઉપર અંકુશ મૂકવો એટલે બીજી ઉપર આપોનાય અંકુશ ઘણ જ ગયો. સ્ત્રીઓએ પુરુષો સાથે આજુબાટી છૂટ ના લેવી એવું મિદ્ધ થઈ. તો પુરુષોને અણુધરતી છૂટ નહિ જ મગે. એટલે તેમના ઉપર પણ અંકુશ સમ્યકોક્ષમાં તો મૂકવો.

વાસનાની વ્યવસ્થિત સ્ત્રી પુરુષના એકાંત ખાનગી મમાગમથી થાય છે. દબી સુધારકો ગમે તેમ કહે છે પણ એકાંત ખાનગી સમાગમ તો મર્યાદા અનિષ્ટ જ છે. જાતીય આકર્ષણ ઉત્પન્ન થયા પછી શુદ્ધ રહેવું કે ન રહેવું એ મનોભજની વાત છે. એ મનોભજ કંઈ બધામાં હોતું નથી, વિવાહી આવતુ નથી, વૈલય વિનાસથી ઘટે છે માટે સ્ત્રી પુરુષના એકાંત સમાગમ ઉપર સર્વ સમાજમાં મર્યાદાઓ સુદૃઢી હોય છે અને ત્યાં ત્યાં એ મર્યાદા પ્રણાતાં નથી, ત્યાં લોકો અનિષ્ટની શંકા કરે છે અને જાણી વાર તે ખરી હોય છે. મર્યાદા અને વિનય સાથે સ્ત્રી પુરુષોને જરૂરના પ્રગોએ જળવાની છૂટ હોય તો આફ, એવર સુવાસથી સ્ત્રીઓની જાતિ ઓછી થાય છે અને ત્રિમત આવે છે પણ વિના કારણ આદર્શ મૈત્રીને જ્ઞાને જે એકાંત ખાનગી મમાગમ થાય છે તેમાં મોટે ભાગે બહારનો દંભજ હોય છે અને તેથી ત્યાં અપવાદ હોય છે, ત્યાં પણ મમાજ ત્રિશુદ્ધિની શંકા જ કરે છે. જેવી એકાંતની તેમ વાતાંના વિગતની ત્યાં પણ હોય છે જેથી પુરુષના મગ સમાજમાં સ્ત્રી પુરુષો ને કે છૂટથી વાત દરે છે છતાં કંઈ પણ બીજાના ભાર આવે એવી વાત અવિનયી ગણાય છે અને સ્ત્રીઓની સમક્ષ મોટે ભાગે વાતચિત્તાના નિયમમાં મર્યાદા જાણવાય છે આપણે ત્યાં ત્યાં સુધારાનો આડંબર હોય છે ત્યાં એવી મર્યાદા મોટે ભાગે જળવાતી નથી. યુવાન સ્ત્રી પુરુષોના એકાંત સમાગમ ખાનગીમાં પણ મધિમના શિષ્ટ લોકોમાં ઘણી મર્યાદાઓ છે. સ્થળ અને સમયની પણ મર્યાદાઓ હોય છે.

મનુષ્ય સ્વભાવની નિર્જળતા સર્વને વિનિ હોવાથી દરેક ગૃહપતિ પોતા પોતાના સંસારમાં અમુક અંકુશ રાખે છે. શુદ્ધ સ્ત્રીઓ આપેજ નિયમમાં વને છે, કેટલીક શુદ્ધ સ્ત્રીઓ જે વર્તનમાં નિયમ રાખતી નથી તેમને જાનની નિહાની ચિંતા કેટલીક વાર મકાન પણ અને કાષ્ટકવાર વિના કારણ બોલવાની પડે છે. શંકાને કારણ ના આપણે એ વ્યવહાર.

રમાં તો ઉત્તમ ઉપાય છે. શુદ્ધિ હોય તો મછી અશુદ્ધિને ઉત્તેજન રહે એવું વર્તન બહાર
રથી રાખવાથી કંઈ લાભ નથી. જમતની કમોટી કરતાં પણ મનની કમોટી વધુ કપરી
છે. જાણી નોંધને કસોટીમાં ઉતરવાથી કંઈ લાભ નથી, કેવળ કલેશ છે. અણુધર્મની છટ
સેતી ફેટલી બધી સ્ત્રીઓ પુરુષોની મરકરીઓ અને પ્રેમપત્રિકાઓનો ભોગ થઈ પડે છે.
એવા વિષયો આચરણ પ્રત્યે ક્ષમા ના જ થઈ, વિનયી સ્ત્રીઓએ આવો અવિવેક તરતજ
પોતાના પતિ અગર વડીલની જાણમાં લાવવો જોઈએ, જેથી તે વિષયો પુરુષનું દુરાચરણ
મૂળમાંથીજ અટકે. કેવળ પોતાનાજ મનોજાળપર આધાર રાખનારી ઘણી સ્ત્રીઓ આવા
પ્રસંગોને ગ્રમ રાખી છેવટે ધીમે ધીમે પોતાનું મનોજાળ નહિ ટપી શકતાં પાપભાગી છંદે
છે. અવિનય અને અવિવેકના પ્રસંગમાં દટતાથી કામ લેતાં તે તરત અટકે છે, તેને જતો
કરતાં ધીમે ધીમે તે અસદા થઈ પડે છે અમર તો મનોજાળ ન ટકવાથી તપસી પણ
લપસી જાય છે.

આ ચર્ચામાં વિષયોત્તર ઘણું થવાથી, મેં પણ વિષયોત્તર કરી ફેટલીક અનુભવના
દષ્ટિબિંદુથી વાત લખી છે. હાલના સુધરતા જમાનામાં પ્રથમ દષ્ટિવિકાર પ્રેમ પત્રી પત્રિકા-
પત્રી મિલન-પત્રી મનોજાળની કસોટી-આમ દુનિયા ચાલે છે. પ્રથમથીજ મનના ઉપર
સંયમ રાખ્યો હોય તો કસોટીના પ્રસંગજ ના આવે, પણ ફેટલાક તરંગી જનોને એવી
કસોટીનો શોખ હોય છે; અને તેમને તેની શિક્ષા ભોગવવી પડે છે, માટે વ્યવહારમાં ઉત-
્તમ માર્ગ એ છે કે દષ્ટિમાંથી વિકાર દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, પ્રેમની ગાંઠ કાઢીની રીકા-
રથી કે વાંચવી નહિ, ટપાલમાં આવે તો પતિ કે વડીલ અગર મોક્ષજનારની પત્નીને સુ-
પ્રત કરી દેવી અને પ્રેમ સંજોગથી કંઈ પણ ચર્ચા કે વાતચિતમાં સ્ત્રી પુરુષોએ દેરવાનું નહિ.

આર્થ સંસાર ખીજ ઘણા મુમાજ કરતાં વિગુહ છે. જે કાલા માણુમો એ વિગુહિ
જાણવા ઇચ્છતા હોય, તેમનું એ કર્તવ્ય છે કે સ્વતંત્રતાને મોટે અને ખોટે નામે દુગચર-
પોષણ મળે એવી બ્યવસ્થા રાકવી. બાકી જન્મામા કે મળવામાં કંઈ પણ પાપ નથી.
પાંદને સંયમ રાખી મનને ડગમગાવવાના પ્રસંગ ના આવવા દેવા એટલે બસ. સ્ત્રીઓ-
। તો ખાસ કરી પોતાની આજર સાથે રમત ના કરવી અને પરપુરુષની સાથે અયોગ્ય
પ્રસંગમાં કે તેના ઉપદાર તલે ના આવડું.

જેમી વર્તન તો સ્ત્રી પુરુષ ઉભયને અનિષ્ટ છે અને સંસાર ખરાબ દરે છે. અતિ
પ્રેમમાં જેમ કંઈક તો હોયજ. જે વસ્તુ પોતાને અતિશય આકર્ષે છે તે ખીજનો પણ
તેવીજ રીતે આકર્ષણ કરશે, એવી સહજ કલ્પના યાય; પણ આપણો સ્ત્રીધર્મ સાધારણ
રીતે લાગ્યપુક્ત અને શુદ્ધ છે, માટે જેમથી મગજ ના ખમી જાય અને અણુધાર્યુ અનિ-
ષ્ટ ન નીપજવા પામે, તેની દરેક સ્ત્રી પુરુષે કાળજી રાખવાની જરૂર છે, તેમ પ્રેમી જનના
સહજ જેમથી ઇછેછાઇ જઈ લડી પડવાની પણ કંઈ જરૂર નથી. ચંચળ મનને જેવું
જાતીય આકર્ષણ સહજ છે તેવુંજ પ્રેમયુક્ત હૃદયને જેમનું સમજવું. પણ એ આકર્ષણ કે
જેમ ન્યારે છુદિને બગાડે છે ત્યારેજ અનિષ્ટ થવા પામે છે.

આ ચર્ચામાં ફેટલાકે કુત્ર શરીર સંજોગનેજ પાપરૂપ માની દીકાઓ કરી છે. મન
વિધારી થઈ દુષિત થયું એટલે માનસિક પાપ થઈજ ચૂક્યું અને આત્માની ઉન્નતિ અવ-
શ્યતિ માનસિક પાપ ઉપરાંત મુખ્યરૂપે બાહ્ય રાખે છે, માનસિક પાપને સંનમયો જાણ

મન વિશુદ્ધ રાખતા પ્રયત્ન કરવાની દરેક સ્ત્રી પુરુષની દરજ્જા છે; નહિ તો તે નિયમની બહાર જઈ ક્યારે અનિષ્ટ પરિણામ લાવશે તે કહી શકાય નહિ. દન્દ્રિયો અને મનને નિયમમાં રાખવાં, એજ આત્માને ઓળખવાનો ઉપાય છે એમ લગવાનું શંકાસ્થાયી છે.

આ ચર્ચાથી ઉદ્ભવતા વિચારો મેં આમ સ્પષ્ટ કરી મૂક્યાં છે કે દરેકને વસ્તુસ્થિતિ સમજાય. નિયમ અને સંયમનેજ દુઃખરૂપ ગણનારાઓને આ અનુભવના કટુ વિચારો નહિ. એ; પણ સ્વતંત્રતાની કે સુધારાની વાતો કર્યાંથી તે સિદ્ધ થતાં નથી. અનુભવી માણસો પોતાના સ્ત્રી વર્ગને જે સ્વતંત્રતા આપે છે; તેટલી ખરી રીતે સુધારાના પ્રયત્નો આપતા નથી. જાહેર મેળાવડાઓમાં જવામાં કે પુરો સાથે વાતો કર્યાંમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતાનો સમવેશ થતો નથી. સ્ત્રીઓનાં ગૃહકાર્યમાં તે તેમના સંસારના વ્યવહારિક સંબંધોમાં સુધારામાં દંભ કરનારા પુરો ઘણી વખત જરૂરી છૂટ આપતા નથી. વાતો કરવાંથી કંઈ સિદ્ધિ નથી. જે જેનું કાર્ય, જેને જેટલો અધિકાર, તેટલા પ્રમાણમાં તેને સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. બાકી કેવળ નિરંકુશ સ્વતંત્રતાથી સ્વચ્છંદતા ફસાઈ અને દુઃખ સિવાય બીજું પરિણામ નથી.

કોઈકાની દૃષ્ટિ જે સંગેજો આપ્યા છે તેમાં અને વિકારમય લાગી, કોઈને ના પણ લાગે. એ અનુમાનનો વિષય છે. રૂક્ષ એટલાજ પ્રશ્ન ઉપર ઉદાપોદ્ધ યર્ષ હોત તો તકરારની જગત નહોતી આવત પણ આ ચર્ચા રસિક હોવાથી આભુઆભુના વિષયો વધી પડ્યા. પણ આ દેખાણા, બોધદેહ અને વાંચવા લાયક તો થઈ છેજ અને તેથી કોઈને કશી હાનિ નથી.

**** આ ચર્ચા હવે બંધ કરવામાં આવે છે.**

“પાપ ખડું ?—એ વિષયની ચર્ચા ઘણી લાંબી ચાલી. વિષયાન્તર પણ ત્રેને અને બહુ થયું છે. શરૂઆત કરનાર સદગત લાઈથી કંચનેવાલે નહિ ધારેલી, નહિ કદબેલી વસ્તુસ્થિતિ પણ ત્રેમાં રચાઈ. પણ તે સહ નિરૂપણોગી તો નથીજ. કારણ કે આપણાં હિન્દુસંસારના દૈવતજીવન જેવા અત્યંત મહત્વના અંગના સંબંધમાં તે દ્વારા સારો ઉદાપોદ્ધ થયો છે.

કેટલાંક લખાણમાં કટુતા આવી ગઈ છે. અને ભીતી છે કે આ ચર્ચા દેવે આજુ રાખેથી અયોગ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરશે. કારણકે મજેશાંબીનાં પત્રોમાંથી કેટલાકમાં પણ પ્રત્યાઘાતની વૃત્તિ અતિ દિશ્ય જેવામાં આવે છે. લેખકો પોતાના પ્રમાણિક અભિપ્રાય રજૂ કરે, એ ધન્ય છે; પરંતુ મુન્દરી સુબોધની સર્વ સામાન્ય ભૂમિકાનો દુરુપયોગ થાય નહિ; એ પણ સાથે જોવાનું છે. કેટલાક મનજનોના લેખ બોડો મન્યાને લીધે અથવા ત્રેમાં નવી દલીલો નહિ હોવાથી,—પ્રકટ યર્ષ, શક્યા નથી, તે માટે દિલગીર છું. અને આ ચર્ચામાં હિસાદથી, રસથી ભાગ લેનાર સર્વ જહેનો તથા જુઓનો દુઃખદાર માનું છું.

પત્રસંજૂષા.

*સુન્દરી સુબોધમાં વહેમના પોષણની બ્રાન્તિ:

અને તેના ઉપાય.

("સુન્દરી સુબોધના એક વાચક" ના ચર્ચાપત્રનો ઉત્તર.)

સુન્દરી સુબોધના ગ્રેહેરણાન અધીપતી ભેગ,

મારા "ક્ષયરોગ" ના લેખ ઉપર ટીકા ચએથી, તેના જવાબમાં આ લેખ મોકલી તમારા સુન્દરી સુબોધના માસિકમાં તે પ્રગટ થવાની આશા રાખું છું. અને અવકાશે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે આશુવેદ સજ્જાની લોકપ્રયોગી બીજા લેખ મોકલવો રહીશ. હાલમાં "સુવારોમના ઉપાય" તથા "છાંદરો ન થવાનાં કારણ તથા તેના ઉપાય અને સારી તથા બગવાન પ્રગ્ન ઉત્પત્ત કરવાની વિધિ" એ વિષયો ઉપર સવિસ્તર લેખ તૈયાર થઈ છે. તે પછી એક બે દિવસમાં મોકલી આપીશ. આ માસિક દ્વારા તમે જે જનસમાજની સેવા બજાવો છો, તે બાબત વિશેષ ન લખતા આટલુંજ લખવું ખસ છે કે શ્રી સપ્તાજ ઉપર એક મોટા ઉપકાર કરનાર અને તેઓને પોતાની સ્થિતિનું બાળ લાવનાર આ એક જ માસિક છે. અને જે ધન્ય કરે એના પ્રાદક્ષી વધે અને તે પત્ર માસિકના બદલામાં પખવાડિયાનું અથવા સપ્તાહિક થાય તો વધારે ઉપયોગી થઈ પડે.

સુન્દરી સુબોધના ગયા અંકમાં મારા "ક્ષયરોગ" ના લેખના અમુક ભાગ ચર્ચાપત્રીના મગજમાં ઉપર એ પત્રના એક "વાચક" તરફથી ચએથી ટીકા અને પેટેલું થયું!

પણીજ ઉત્તમ અને વધારી લેવા જેવી લાગી. દવે એ

લેખકને ઉદ્દેશી જણાવવાનું કે-હે ભાઈ, તમારા વિચાર ધણાજ ઉચ્ચ અને પ્રદક્ષીન છે. પણ મારા લેખમાંથી જે અમુક બાબતોના તમોને વાંધા છે. તેમાંથી-એક તો સ્મૃત તમારા મનમાં પેકું તે ઘડી નાંખવાની જરૂર છે. પણ તમોએ પદ્યમાં બેસીને વાતોનો આરંભ કયો. તેથી મને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે તમે તે ચોટલાવાલા કે ચોટલીવાલા દેશો? ખુલ્લી રીતે તમે બહાર પડ્યા હોત તો હું-ઠાંઈ પણ સંબોધીને લખી શકત. અમળાઓ તરફથી તો શુભની શુભ કે ચીંતીયગી સંભળાઈ નથી, તો તમે શું કાંઈ-એમનાથીએ જોયા મનના છો? ના ના, એમ તો નહીં હોય. સારે કાળે જાણે તમે કેમ બીન્યા અને શુભના નામથી ચમક્યા? દવે શુભથી મુક્ત થવાનો ઉપાય તમોને ખતાવું છું-તમે જો અમળા હો તો તમાગ નામનો પહેલો અક્ષર કદાડી નાંખશો. એટલે શુભની બીક લાગશે નહીં અને શુભ હિલ્લુ તમારા નામથી બ્લીશે! અને જો તમે પુરુષ હો તો તમારામાં પુર-

* સુન્દરી સુબોધના જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી (૧૯૧૬) ના અંકમાં સ્વામીજીને "ક્ષયરોગ" વિશેના લેખ પ્રગટ થયો હતો અને તેમાં ઇર્શાવાચક અમુક વિચાર વિભિન્ન ઉપર જણાવેલું ચર્ચાપત્ર મેન્ડુન (૧૯૧૬) ના અંકમાં પ્રગટ થયું હતું.

પણ જોણું હોતું નેહ્યે. તેનો ઉપાય વીરરસ ક્યાનું વચન અને વીરપુરોનો સંજ છે. આટલો ઉપાય ને તમે કરશો તો અલખત ભુતથી બંદીશી નહીં. આ બે ઉપરાંત નીળ તો તમે શું હોઈ શકો? મારા મિત્ર અને મુંદરીઓના પ્રતીનીધી તમે ભુતના લાભથી બંદીશી નહીં. તમારા મળનારો ને ભુત બરાબર છે. તે ભુત જુદું છે અને મારા લેખમાં ને ભુત છે તે જુદું જ છે. તમે ને હસદષ્ટિએ મારા લેખ વાંચ્યો હોત તો—અને કાંઈકાંઈ ન રાખી હોત તો,—તમારી મેલેજ તમારા મનમાંથી ભુત નીકળી જત.

તમે નેને અચાન વગેરે કહો છો તે તમારા કરતાં વધારે પ્રમાણમાં છે. અચાન વર્ગના તેઓનું સમાધાન કરવું ઘણું જરૂરું છે. તે માટે ભુત પ્રેત બંદનનું સમાધાન. વીગેરે સંજો વાપરવાની જરૂર પડી—મારા બંધુ. તમે ને મારા લેખમાં “ભુત પ્રેત આદિનો ઉપાય” પ્યાનપુર્વક વાંચ્યો હોત તો તમને જણાઈ આવત કે એમાં નેટલી વસ્તુઓ વાપરવાની દરદીને ભલામણ કરી, તે ક્ષયરોગને મટાડવામાં સદાય આપનારી છે. અલખત મારી આટલી જુલ અરી કે તમારા જેવા પાશ્વિ માસ સંસ્કારવાળાને જકરીનું મૂત્ર અને જકરીની લીડીઓ વાપરવા જવાની, તે તમેને રૂચી હતો નહીં. ને એના બદલામાં પેરીસનું લવર, એરોમોહની, કામનીઆ ઓછક, કંત્યાદીથી હવન કરવા બતાવ્યું હોત તો કદાચ દીક પડત. પરંતુ મારા દેશ બંધુ. જકરીની લીડીઓ અને મૂત્ર ક્ષયરોગનું ભુત કદાચ અતી ઉપયોગી છે. તેથી તમેને રૂચી મારો લેખ વાંચવા ભલામણ કરું છું. “ભુત પ્રેત” લખવાંથી ચારી ને આશય છે, તે નીચે લખી સંપટ કરું છું. હું ધારું છું. કે એથી તમારા મનનું ભુત નીકળી સમાધાન થશે.

આકાશ મંડલમાં પ્રમાણુ રૂપ ને રોગના જંતુઓ ઉડે છે અને સરીરમાં પ્રવેશ કરી અનેક પ્રકારની વ્યાધીઓ ઉત્પન્ન કરે છે, તેને આયુર્વેદમાં ભુત પ્રેત પ્રેતનો ત પ્રેતની સંજા આપવામાં આવી છે, તે સંજથી પ્રજો સરસ અને નિર્ભય સ્પષ્ટ રીતે આયુર્વેદમાં જુલાસો આપેલો છે. લગભગ ચવાથી અંગર તો પોચા માણસોને બીક લાગશે. એમ ધારી અને તેના સ્થળજ રાકું છું. લગભગ જાતી કંઈક રાખી મનમાંથી બીક દૂદાડી નાંખી ઇચ્છા હોય તો લાંચી વાંચી નેશો. થી બંદીશી પ્રેતમાં સુદ્રિત યજ્ઞેર્વા પુસ્તકોઃ સંવત ૧૯૫૮ માં પ્રકટ થયેલ આયુર્વેદનીદનસા. (પાન ૧૨૮) શ્લોક ૧૭ થી ૩૨ સુધી, અથવા સંવત ૧૯૬૩ માં પ્રકટ થયેલ ક્ષાવ પ્રકાશ (પાન ૭૪૫) શ્લોક ૧૬ થી ૩૨ સુધી, અથવા સંવત ૧૯૬૮ માં પ્રકટ થયેલ ચરકસંહિતા—નીવાનસ્થાન, અધ્યાય ૭ મે (પાન ૪૮૨ થી ૪૮૮ સુધી.)

બીજું કમ વિપાકમાં તમેને સંજા થઈ કે લોકોજની હત્યા કરવાથી ક્ષય રોગે થાય છે અને શુદ્ધીને મારવાથી ક્ષય પાપ થતું નથી અમર તો બીક કમ વિપાક કાષ્ઠ રીતે બીજને ત્રાસ આપનાર પાપના બોગી થતા નથી. તે મારો કે મળેશરને સિદ્ધાંત નથી. તે તો ક્ષય ભુદીને તસ્દી ન આપવાની અમીજ લાગે છે. દરેક સંતાપનારને કે દરેક બીજની આતરડી કમગાવનારને દ્રવ્ય કે અદ્રવ્ય રીતે તેના કમ અનુસાર સીધા મળ્યાજ કરે છે.

એમ બ્રાહ્મણની હત્યાથી ક્ષયરોગ થવાનું વર્ણવેલું છે, તેમ બીજીની દિ'સાથી બીજીન કબ-
કર રોગો થાય છે, જેનું વર્ણન વિસ્તારપૂર્વક ધર્મસિંધુ આદી ધર્મ-પુસ્તકોમાં લખ
વામાં આવેલું છે. કોઈ પણ રાત્રીએ ગાનીતી કે અર્ચનો દોષો પ્રદેશ, ગંગીર અગર
જીનીન પડાવી લીધી હોય અને તેને તેનો ખટલો ન મળે તે તમારીજ કબ્બા છે,
અગર તમે કોઈ અનર્થ કરનાર રાત્રીને આવા લક્ષકર રોગથી પીડાનો ભયો નથી તેથી
ધર્મ વિપાક ખોટોજ છે એમ ધારણું તે શુદ્ધીની વિશ્વશ્રદ્ધા છે. કેટલાકે કહેવું રજ
તત્કાળ મળે છે અને કેટલાકે કહેવું રજ કાવાંતમાં મળે છે-જે રાત્રીએ પોતાના રાત્રી
ચલાવવાનો સમય બીજીએતે સંતાપવા અગર અતીરી કડી વ્યવહાર ચલાવવામાં કદાચો
હોય, તે બીજી વખત અધમ યોનીમાં જન્મ લેજ અનેક પીડાઓથી પીડાઈ પોતાનાં
કરેલાં કૃત્યના પશ્ચાત્તાપ કરી આયુષ્ય વ્યતીન કરે છે, જેનો ચિતાર ચિતારપૂર્વક ધર્મ-
સિંધુ, નિર્ણય સિંધુ, રમ્પતિ આદિ અનેક પ્રમાણ બૂન મંથોમાં આપેલો છે. કારણ કે-

અવશ્યમેવ મોક્તવ્યં કૃતં કર્મ શુભાશુભન્ ।

ના શુક્તં ક્ષીયતે કર્મ કલ્પકોટીશૈવૈરપિ ॥

(અર્થ:-) પુર્વ જન્મમાં કરેલાં શુભ અથવા અશુભ કર્મનું રજ અરજ્ય બોગવતું
પડે છે. તે બોગવ્યા સિવાય કોટી જન્મ સુધી પ્રપત્ન કરે તો પણ તેનો નાશ નહીં થાય.

મારા મિત્ર, જેને તમે વિજ્ઞાન દષ્ટિ એટલે સુધરેલો જમાનો કહો છો, તે તેમ
નથી કારણ કે વિજ્ઞાન દષ્ટિ જમાનાનાં જે લક્ષણ છે, તે એમાં
આ સુધરેલા જમાનાનું છે? એક પણ નથી. સુધરેલા જમાનામાં શરમ, લગ્ન, મર્યાદા વિવેક,
પરોપકાર, આદી અનેક ગુણો ભેદે તે માંડેલા હાડના જમાનામાં

એક પણ દ્રષ્ટીગોચર યતા નથી. ઉદ્ધટું તેના બચ્ચામાં બેથરની, નિર્ધનતા, અમર્યાદા,
અવિવેક અને સ્વાર્થ આદિ દુર્ગુણો વિશેષ દેખાય છે. મોટાઓની આગર ન સાચવતો,
ઝાંધી મુનીઓનાં વાક્ય ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખતો, ધર્મ પુસ્તકોને ઘોષાં માનવાં, અતે ધર્મ-
રની પણ ખોટી ખોટામાં વિદ્વાતા માનવી, એનું નામ જો વિજ્ઞાન દષ્ટિ જમાનો હોય,
તો મારાથી એ વાતની ના કહેવાય નહીં. એ જયો પ્રતાપ, પોતાનાં પુત્રો વાંચ્યા વગર
અન્ય-ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવાનોજ છે. જો પહેલે પોતાના ઋષિ મુનીનાં કરેલાં પુસ્તકો
વાંચી પછી અન્ય ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચ્યા હોત તો આવી શુદ્ધી થાત નહોં. વિજ્ઞાન દષ્ટિ
જમાનામાં આયુષ, બળ, શુદ્ધીનો વધારો થયો જોઈએ: નહિ કે હુંકાં આયુષ, બચ્ચીનના અને
કરેક વસ્તુમાં પરાધીનતા હોતો જોઈએ. યુરોપચારીઓ સુધરવા માટે યત્ન કરે છે, અને તે માટે
અખતરાઓ કરે છે, સુધરવા માટે તન મન ધનથી મથે છે. એ દેશોમાં સુધરવા માટે
અનેક કોષોનો ભોગ અપાય છે, અસંખ્ય રૂપીઆ ખરચાય છે, તેથી તે લોકો એક દીવસ
જરૂર સુધરશે. હજી તે લોકો પણ અખતરાના ચયોગ પર ચડ્યા છે. તે ચક્રર કરતે
કરતે ત્યારે ઠોઠાણે આવશે, ત્યારે તે સમય આધાર્વાર્તના પ્રાચીન સમય સાથે મળેલો
આવશે. ભારતવાસીઓ અસારે પોતાને સુધરેલા માને એ તો એક નવાઈ જેવું છે.
કોસર, નેકલક બાધી, છુટ પહેરી જમતાં શીખ્યા એટલાથીજ પોતે સુધરેલામાં અપતા
હોય, તો કોણ જાણે? જેઓની નકલ કરવા જાઓ છો, તેઓના સારા ગુણોની નકલ

ન માનવાં, તેનો તો ઉપાયજ નથી. પછી તમે જો એમ દેહો કે પુનર્જન્મ પ્રત્યક્ષ નથી અર્થાત્ દેખાતો નથી, તો એવી ઘણી વસ્તુઓ છે કે જે પ્રત્યક્ષ છતાં પ્રતીત થતી નથી. તેના માટે “અનુમાન” શબ્દ આદી પ્રમાણુ જ લેવાં પડે છે. જેમકે—

(૧) અતી મમીપતાથી વીરમાન છતાં પ્રત્યક્ષ થતુ નથી. અર્થાત્ નેત્રમાં જો અંજન ધાલેલું હોય તો તે દેખાશે નહીં. તેમજ વધારે દુર દેવાથી પણ દેખી શકાતું નથી. વધ-માં ક્ષેપ વસ્તુ કે ભીંત આદી આવવાથી પણ જોઈ શકાતું નથી. મનના સંયોગ વગર ઇન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ થવા ચોખ્ખુ વસ્તુ પણ પ્રત્યક્ષ થઈ શકતી નથી. એમજ મામાન્ય વસ્તુ-માં ભળ્યા જવાથી અર્થાત્ એક ચોખ્ખાને બીજા ચોખ્ખાના દગવામાં મેળવી દેવાથી પછી તે પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી.

પ્રત્યક્ષની વ્યાખ્યા:—આત્મા, ઈન્દ્રીય, મન, અને ઇન્દ્રીયોના વિષય, તે સર્વેનો સ્વીકાર્થ થવાથી, જે નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન થાય છે, તે પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે.

એક વસ્તુ બીજાના તેજમાં અલગ જાય તેથી પણ પ્રત્યક્ષ થતી નથી. જેમ સુર્યના પ્રકાશની આગળ તારાગણુ વીરમાન છતાં જોવામાં આવતા નથી. અલંત સુક્ષ્મ હોવા છતાં પણ પ્રત્યક્ષ થતા નથી, દત્તાદી. આ વીગેરે ઘણાંકારણો છે કે જેથી વસ્તુ અસ્તિ-ત્વમાં છતાં પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાતી નથી. માટે આમ જોવતું કે જે વસ્તુ અમારી ઇન્દ્રીઓથી પ્રતીત થાય તેજ વસ્તુ છે અને બીજી સર્વનો અભાવ છે, એ અપ્રમાણીક બકવાદજ છે. દુરામલ વગર તેમ કહી શકાય નહીં. કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુનેજ માનનારા અને અન્ય પ્રમાણુને ન માનનારા, પોતાના બાપને બાપ કેની રીતે માનતા હશે તે મમજી શકાતું નથી. કારણ કે શબ્દ પ્રમાણુ મિથ્યાય તેની પાસે બીજું પ્રમાણુ નથી. પોતાની માતા પાસેથી પ્રભિભેતુ કે અમુક પીતા છે, તેજ આધાર છે. માટે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ સિવાય શબ્દ અનુ-માન, અર્થોપતિ, આદી બીજાં પ્રમાણુનો પણ આશ્રય લેવો પડે છે.

(૨) જન્મનાં કાણુ માતાપીતાજ છે. જો એમ માનીશું તો કંઈક થયે-કે માતા પીતાના આત્માજ પુત્રરૂપે જન્મે છે કે માતાપીતાના આત્માથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય છે ? પણ એમ જાનવું અશક્ય છે. કારણ કે માતા અગર પીતાના આત્મા બે પ્રકારથી જન્મી શકે છે. એક મંપુર્ણ રૂપથી અગર અંશ વીભાગે અર્થાત્ કુકા થઈને. યદી કહેશો કે સંપુર્ણ આત્માજ સંતાન રૂપે મંચાર કરે છે, તો માતા અગર પીતાના સંપુર્ણ આત્મા પુત્રમાં આવવાથી તેનો નારા થવો જોઈએ. યદી કહેશો કે આત્માનો કાઈ-ભાગ ધણ સં-તાનરૂપથી પેદા થાય છે. તો તેમા પણ બાધ આવે છે, કારણ કે સુક્ષ્મ આત્માના વીભાગ થઈ શકનાજ નથી. માટે આમ કહેતુ કે કર્મ આધીન પુનર્જન્મ નથી અને માતાપીતા-ઓજ સંતાનની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે બ્યર્થ છે જો માતાપીતાથીજ સંતાનની ઉત્પત્તિ થતી હોત તો ઘણા લેક્ષિના જે-નિર્વંશ જાય છે, તે જન-નહી. માતાપીતાથી સંતાનની ઉત્પત્તિ મનાય તો રૂવેદજ, ઉલ્લિજ, આદી છવોની ઉત્પત્તિ ક્યાં માતાપીતાથી થાય છે ?

(૩.) યદી કહેશો કે સ્વભાવીક ધર્મ છે કે પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ અને આત્માના સંયોગથી ઉત્પત્તિ અને વીયોગથી નાશ થાય છે, તો તેના સંયોગ વીયોગનાં કારણ માનવા પડશે. તો તે પૂર્વ જન્મનાં કર્મજ નીકળશે.

સ્મરણ તત્તત્ત્વા જાણ અને ધરા, અર્થાત્ સત્ અને સ્મરણ, એ બે ભેદ છે. સત્

ત્રિઘણાભાષ અને અમત વિનાશકારકને કહે છે. તેના જાણવાનાં માધન ચાર પ્રકારનાં છે. અર્થાત્ ચાર પ્રમાણે! દ્વાગ મન અને અમન મીઠ શક શકે છે. તે ચાર પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે.

આમ-ઉપદેશ, પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, શુદ્ધિ:

આપ્તોપદેશ:—જે મહાત્માઓના રજેશુ અને તમેશુ તપ અને જ્ઞાનના બળથી નષ્ટ થઈ ગયા હોય અને ભુત ભવિષ્ય અને વર્તમાનને જાણી શકતા હોય એવા મહા પુરોહિતે આમ, સીધા તે જ્ઞાની કહે છે. એમનાં વાક્ય નિઃસંદેહ મત્ત હોય છે. કારણ કે તેઓ રજ-નમથી સુક્ત હોવાને લીધે અસત્ય બોલતા નથી. જેમ શ્રીકૃષ્ણ, મનુ, પરાશર, આદિ.

આમ, સીધા, જ્ઞાની, વીજેરના લક્ષણવાળા શ્રી કૃષ્ણ જેની કીર્તિઓથી અન્ય ધર્મ-વાળા પણ સ્વીકારે છે, તે પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના માંખ્યદોશ-ખીન અધ્યાયના શ્લોક ૨૭ માં અર્જુનને ઉપદેશક કરી વખતે પુનર્જન્મનું પ્રતીપાદન કરે છે.

જાતસ્ય हि ध्रुवो मृत्यु ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

तस्मादपरिहार्यं न त्वत्तोचिनुमर्दसि ॥

(અર્થ) કારણ કે જન્મેના પ્રાણીનું, પ્રારબ્ધ કર્મો નાશ થાયા પછી, અવશ્ય મરણ થાય છે. તેમજ મરણ પામેલા પ્રાણીને પ્રથમનાં શરીર વડે કરેલાં કર્મોથી અવશ્ય જન્મનું પડે છે. માટે અવશ્ય થનારા જન્મ અને મરણના વિષયમાં તારે વિદ્વાન થઈને શોક કરવો યોગ્ય નથી.

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ-તેનું વિવેચન પ્રથમ થઈ શકે છે અનુમાન પ્રમાણ ત્રણ પ્રકારનાં થાય છે. દાર્ઘ લીંગ અનુમાન,—કારણ લીંગ અનુમાન,—અને દાર્ઘ દાંત્ય લીંગ અનુમાન અથવા એમ કહીશું કે પુર્વવત્, મેયવત્, અને સામાન્યતોદોષ્ટ. આ ત્રણ પ્રકારનાં અનુમાન અતીત, અનાગત, અને વર્તમાન, આ ત્રણ દાખલા જ્ઞાનનાં બોધક થાય છે. જેમ પુત્ર દર્શનથી અગ્નીનો બોધ થાય છે. આ વર્તમાનનું અનુમાન છે. અને ગર્ભ-વતીને જોઈ આ બોધ થાય છે કે પ્રથમ એણે પુરુષ સંગ કરેલ છે. આ અતીત (ભૂત), કાળનું અનુમાન છે. બીજાને જોઈ એમ બોધ થાય છે કે આનાથી આવતાં. કુળ યશો. અત ભવિષ્યત્ કાલિક અનુમાન છે. આ અનુમાન પ્રમાણ દ્વારા પણ પુનર્જન્મ મિદ્ થાય છે. જેમ એકજ માતાપીતાથી ઉત્પત્ત યજ્ઞેવા પુત્રોના રંગ, ગર, આકૃતિ, હૃદિ, ભાવ્યર્ગા બેઠ થાય છે. અર્થાત્ કાળનું સુખમાં આયુ અને કાળનું દુઃખમાં આયુ વ્યતિન થાય છે: એજ આયુષમાં ન્યુન અધીકતા અને આ જન્મમાં કર્મો કર્મોનાં ફલ આ જન્મમાં ન મળવા, વગર સીધા જન્મતા હોત તો સ્તન પાન કરવું ઇત્યાદિનું થી રીતે અનાન અવસ્થામાં ભાન થાત ! થોડા અભ્યાસ અને બાલ્યાવસ્થામાં વીગેષ વીદ્યા અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તથા પ્રુમ મહેનત અને અભ્યાસ કર્યા છતાં જ્ઞાન અને વીદ્યાનો અભાર. એકજ વસ્તુ ઉપર એકનો ભાવ અને બીજાનો વીરોધ એવા એવા અનેક હેતુઓથી અનુમાન પ્રમાણ દ્વાગ સીધ થાય છે કે પુર્વજન્મના સંસ્કારથી ત્રેક બનાવ બન છે. કરેલાં કર્મ કાલ વખતે નષ્ટ થતાં નથી. તેનેજ લોકીક ભાષામાં દેવ, પ્રારબ્ધ કહેવામાં આવે છે. જેનું ફલ આ

જન્મના ભોગમાં પડે છે, એમ જ આ જન્મનાં કર્મનાં ફલ કર્મ આગામી જન્મમાં ભોગવા પડશે, જેમ ફળથી બીજા અને ત્રીજાથી ફળ થાય છે, તેમજ કર્મ મધ્યમ જન્મ થતાં જાય છે, સુકૃતિથી પુનર્જન્મની રીતી—પરમ મહામન અને બૃહદાત્મા, આ જના સંબંધથી ગર્ભનાં દિર્ઘાંત થાય છે. અર્થમાં આવી જન્મ લેવાનું શસ્ત્ર પુર્વ જન્મનો સંબંધ છે. કારણ કે કર્મ અને કારણનો સંયોગ થવાથી જ ક્રિયાનો આરંભ થાય છે, કર્મનાં કર્મનાં જ ફળ થાય છે. વગર કર્મનાં થતાં નથી. જેનાં ફલ કર્મ કરે છે, તેનાં ફળ ભોગવા પડે છે.

આ પ્રમાણે આરંભ પ્રમાણથી પુનર્જન્મની રચના મીઠી થાય છે. બીજું પુનર્જન્મમાં આરંભ રાખવાથી મનુષ્ય ધર્મ પાળે છે અને અતીતીથી મરે છે, ધર્મ કાર્મમાં તત્તર રહે છે, બીજાને મંતાવવા કે દુઃખો કરતાં બચે છે. મન, માણી, મનિયો કુર્મ કરી વખતે મમકાય છે, આવાં આવાં અનેક દુઃખ પ્રાપ્તિ થાય છે. આનાં અનેક ફળ પુનર્જન્મના માનવામાં છે.

પુનર્જન્મ ન માનવામાં જે કુળ છે. તે આવનાં અંકમાં તમારો તરફથી જે બહાર પડે તે જાણી માહિતગાર થઈશું.

कर्मणाचोदितो येन तदाप्नोति पुनर्नये ।

अभ्यस्ताः पूर्वदेहे ये तानेव भजते गुणान् ॥

(અર્થ:) જીવ મગીત કર્મોના માર્ગમાંથી પ્રારબ્ધરૂપે ગોચર્યોનાં જોડનાં કર્મોનાં ફળને ભોગવા માટે અવતર્યો હોય, તેટલાં કર્મોનાં ફળોને તે જન્મમાં પ્રાપ્ત થા. છે અને પુર્વજન્મમાં જે ગુણોનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તે ગુણોનું જ સેવન કરે.

જેનાં પાંચાં અંગે એક જુદી અને સંકારીય પ્રજા ઉત્પન્ન થવાથી હવે પંચગિા અમેરિકાથી આવી આવે છે અને તેને આનામે આપણા જ્યોત્સ્નીઓને ચાવવું પડે છે, અને તે પંચાંગો મેટનાં ગયા છુતી અને વિદ્વાનો તેવાર દરવામાં આવે છે કે આખા- વરસના એક એક મંદીના તો શુ : પણ એક એક દીવમના એક એક કલાકનો પણ ખુલામો તેમાં આપેલા હોય છે તે હતા જ તમે જુદીના ગમચથી .સંકા કરો તો આશાત કુદરતજ દર્શાવેલ ગાનવા માટે દરજ પાડે છે.

અમુક જુદીનામા અમુક દારમે અને અમુક કવાકે મુર્ખ અગર ચંદ્ર મદણ મરો એવું તે વંદના જાણનાં હો છે અને તે પ્રમલે થાય છે તે કેનો પ્રતાપ ?

અમુક વખતે અમુક ગતી નુર્ધની અને ગમુક ગતી, ચંદ્રમાની અને એના વચમાં અમુક વખતથી અમુક વખત કુખી પૃથ્વી આવી આવી સુર્ધનું તેજ ચંદ્રમા ઉપર નહીં પડ્યા હો, એમ પ્રમથો જણાય છે અને તે પ્રમાણે થાય છે, તે જણી થાયો દુકોએ છીન ?

અમુક વંસે અમુક વખતે પૃથ્વીએ તારો અમુક અમુક જગ્યાએ દેખાગે અને દેખાય છે ? ને વાંધા કય ?

આના ગતિ અનેક પ્રકાર લખવા છે. પણ ઉપર દર્શાવેલાં કાણેને લેઈ આટલાંથી જ બધ કરે છુ.

આવા વંશજો અમો દર્શાવેલ હોએ છીએ. તમે આની વંદાને જો કહેતા હો તે તમે જાણો છો

અમુક દરદાને રુશિયા અને અમુક દરદાને અમાવાસ્થા ભારે હોય છે, એમ તમે જાણેલું નહીં પણ સાબોજી તો હશે એનુંજ નામ ગ્રહની અસર થતુંજાનો શબ્દ કે જે દરદાના શરીરમાં "મેમ" નામની ધાતુ (જેને ખુલામો . વાળેલું તત્ત્વ હોવામાં આવે છે તે) જોઈ થઈ જાય છે અને તેનો ચંદ્રમા ગમે મધ્ય વાંચાથી તેને ચંદ્રમાનાં કીંજોથી ખેંચાય થાય છે, તેથી દરદી દુઃખી થાય છે જેનો એક પ્રચલ ગખ્યાં સમુદમાં થતી કરતો અને ઓટ છે.

તેજ પ્રમાણે જારો કે મનીમાં વાન પ્રખળ છે અને અમુક દરદીમાં પણ વ ત વીરોય છે અને તે મનીની મની પૃથ્વીના નજીકમાં છે તો તેની અસર તે વાત વીરોયવાળા દરદી ઉપર પડ્યા વગર રહેજો નહીં એજ પ્રમાણે દરેક મદણ મગધી માની લેવું.

સાગ કુદમમાં ઉત્પન્ન થઈ, સારી ઝળવણી પામી, જુદી જોટે ગરતે ધરવાપ, તેને અમે હવેના મંદકાન દર્શાવે છીએ. ગાદના લેખનાં મચાળા વાંચીને

શીખામણ : દીગ કની અને વચમાં થ છે તે ન વાંચવું, તે તો કુટોવ સિવાય બંધુ શુ હેઠ ને ? મને કાયદેસરનો લેખ જુદીપુર્વક વાંચ્યો

હોન તો તમે ઈશા કુદતજ નહીં તમે જે લીંડીએ લખી સંકા દરમાની ત્યાં ફારે આં રહે જે મ લખી દર્શાવે તમેને વાચતની તમની આપરી પડી. કાંઈ લખનારને ઉત્સાહ આપવાનું ખાજુ ગુખ, ખાંડી સંકાએ કરવામાં જુદાનો કમચાઈ લેવો, તે વિદ્વાન કહેવાય જ નહીં.

વાલોચાન.

લીલુનું લાડ.

લેખક—શ્રીચુત “મણિધરપ્રસાદ.”

સ્વર્ગના પારિભ્રમક પૂરપુરુષ પ્રદુષિત સુહૃદથી બાલકો જાને પ્રિય નહિ હોય ? ! જેનાં કુસુમસમ કોમળ હૃદયમાં છળ-કપટ નહિ-ક્રોધની ધગધગતી આગનો અંચાર નહિ-કાઈનું અનિષ્ટ કરવાની સેશમાત્ર પણ ઇચ્છાનો ભાસ નહિ-જેને જર્જરિત પાપપૂર્ણ કલુષિત હૃદય નહિ-એવાં પરમદસવૃત્તિવાળાં બાલકોની પ્રશંસા કોણે નથો કરી ? તેમના માટે જાનો છળ દુભાતો નથી ? તેમની તોતડી-કાલીકાલી-કર્જપ્રિય બોલી અને બાલ્યવેષ્ટાથી મુગ્ધ બની અન્ય સાંસારિક સુખો થરીભર કોણે બૂલી નથી ગયું ? મણિ-માણેકમય મુમૂર્ષુ ઐશ્વર્ય સુખ સમ્પન્ન ગૃહવાસિયો-સુહૃદથી બાલકોનું કયો અભાગીઓ દાસત્વ સ્વીકારી-લાલન પાલન નહિ કરતો હોય ? જેને ત્યાં એક સુહૃદથી-અંગ બાલિકા કે બાલક હોય તેના સુખનો પારજ નથી.-તેની ઉપમા કંઈ આપી ગયાય તેમ નથી, શું આપી શકાય ? ! તે સુખનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. શી રીતે શક શકે ?

કામકાજથી કંટાળી-નોકરીથી ચાક્યા પાક્યા ઘેર નીરાશ બની બેઠા હોય-શ્રીવર્ગના વાંકથી ચડલથી રીસથી ખીજ થયા હસો-અંસારની ઉપાધિથી દત્તાય ચઇ દુઃખદ વિચારોમાં ગરક થયા હગો, છતાં પોતાના પુત્રને ચારણામા મૂકુ મૂકુ દાસ્ય કરતું-રમતું આનંદમય મુખકું જોઇ મર્વ મંતાપ દૂર ચલે, તેના મુખદર્શનથીજ તમામ માંસારિક અનેક ઉપાધિઓથી મુક્ત બની ત્રીલોકનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

આનું કારણ શું ? શું બાલકો કાંઈ જાદુ-વશીકરણ મંત્ર તંત્ર જાણે છે ? ના, તેમ કંઈ પણ નથી. મત્ર તેઓનો એકજ છે, અને તે વિશુદ્ધ નિખાલસ પ્રેમનો-શાકનોજ છે. તેના અજન્મ-સર્વશક્તિમાન-સરલ અને નિસ્વાર્થ પ્રેમભાવથી ક્રોધિતા ક્રોધ ગળા જાય છે. હૃદય સ્પર્શી કાલીકાલી બોલીથી લલચવા દુશ્મનની દુશ્મનાવટ બાલ્યવેષ્ટા ઓગળ ચુકું વિચૂર્ણ ચઇ જાય છે. રૂઢનથી પાસાણુ હૃદયના પુરવો પણ પાણી પાણી બની હારો જાય છે. દાસ્યથી દસાવી આનંદ આનંદ સર્વત્ર પથરાવી દે છે. કેહો, પછી બાલક જાને અપ્રિય હોય ?

બાલકની બાલ્યવેષ્ટા સામારિક મનુષ્યને જીવનપથમાં શું મૂલવી રહી છે ? બાલકની સરલ પૂજા વિરલ શક્તિ તરફ જુઓ; વિચાર કરો, અને તમારૂં નાનપણ પાદ કરો. બાલક બાલ્યવેષ્ટાથી આપણને વિશુદ્ધ નિખાલસ પ્રેમ રાખતા શીખવે છે. તમે તમારા મૂતાપિતા-પત્ની પુત્રપુત્રાદિ-કુટુંબ, મર્ગ વહાવા-મિત્રમંડળ, સમાજ અને ધર્મને પણ તેટલાજ વિશુદ્ધ પ્રેમથી ચારો-અને સેવો.

વિશુદ્ધ પ્રેમનું જળ પછી જુઓ કે, સામારિક આધિ-આધિ અને ઉપાધિ ઇત્યાદિ વિપત્તિઓથી વિમુક્ત-પાવન ચલેલ, અમુલ્ય સ્નેહ સત્સંગથી કામ્યાજીવો અમી ગરજાંથી

જીવનને વિકાસી કેટલું સુવાસીત-આનન્દીત-પ્રસુષિત, ઉત્તર ઉત્તરવળ અને દિવ્ય બનાવે છે ? દિવ્ય પ્રેમની શક્તિનો પ્રભાવ અપૂર્વ-અમમ્-અને અદ્ભૂત છે.

જાણકોની કામી કરવા માટે-પોતાને ત્યાં પારણું ઝાંધી રતેદથી લાલન પાલન કરવા માટે સ્ત્રી પુરુષ અનેક રીતે લાભ લે છે. મત્ર તત્ર દોરાધાગા, ત્રત-પ્રસુ લક્ષિત પ્રત્યદિ ખાલે મેળવવા માટે કરે છે. જાવકના મુખદર્શનની આશામાં ને આશામાં કાગને ડાળે મો કાડો રાહ જુએ છે. ક્યારે પૂરું પામે હોય છે પરંતુ જાણકની અમૃત્ય ભેટ ન હોવાથી તેઓને પોતાનું જીવન નિરમ-નિર્માવ્ય-ભાગે છે. ક્યારે ભંડારો શું સત્ય સુખ આપે છે ? તેનાથી જીવન સુધારી-સુખકર થાય છે ? જાણક અધૈકિક-અમૃત્ય-અલભ્ય જીવનને સુવાસિન-આનન્દિત-સુખકર દૈવિક ભેટ છે.

ખાલોસ વર્ષની ઉમ્મરમાં લીલુની પ્રાપ્તિથી મને પોતાને અત્યંત લાગવવાન મમ-જવો હતો. જે વખતે લીલુ પોતાની જન્મદાતા જન્મેતાની સાથે સુતિકાગૃહમાં હતી તે સમયે મને તેને જોવાની ઉત્કંઠા ઘણી જ થતી-તેજ અભિવ્યક્તિમાં દે દિવસો નિર્ગમન કરતો હતો, પરંતુ એક દિવસે-અમૃત્ય સમયે-માગી તે અભિવ્યક્તિ પૂર્ણ થઈ, માગી પ્રેમાળ પતિવ્રતા પંક્તિએ પોતાનો પ્રતિરૂપ પ્રતિનિધિ-તે પ્રદુષિત પ્રતાપી પારિગતક પુખ્તને પ્રેમથી પ્રજાતમાં પ્રજાગ કરી મને અર્પણ કર્યું; મેં સહર્ષથી ગ્રહણ કર્યું. જાણકે જોને પ્રિય નથી ? તે ચન્દ્રસુખી લીલુને જોવાની રમાડ્યાની ઉત્કંઠા દિવસે દિવસે ખદારા હૃદયમાં વધતી ગઈ. તેના વિના મને કઈ પણ ચેન પાડુ ન હતું.

કે પુસ્તક અધ્યયનમાં રાત દિવસ નિર્ગમન કરતો હતો, અને તેને છોડીને કંઈપણ ગૃહકાર્યમાં માથું મારતો નહતો. તે અધ્યયન અને લીલુ વિના કંટાળા જરેખું લાગવા માંડ્યું. મેં તે લાજ લીધું. જમ, રાત દિવસ લીલુના વિમળ-વિરલ-વિરલ વાગ્યો આજ્ઞા-હિત ક્યોલને સુમન કરતો ને તેની જાળવેષ્ટા અને મુદ્દાસ્તને નિરખતો મગ્ન થતો હતો. ગારી અભિવ્યક્તિ આટલેથી પરિનૃપ્ત થઈ નહતી પરંતુ મા...મા...મા...ખૂ...વગેરે તેનો કાવીકાલી કર્ણપ્રિય જોલીથી મને વંચારે ને વધારે સ્તોત્ર પ્રાપ્ત થતો હતો. છેવટે પરમેશ્વરપણુ પરમાત્માએ માગી લીલુને સરસ્વતી અર્પી મારી અભિવ્યક્તિ પૂર્ણ કરી. મ

આશા ! એ જગતની એવી તો ક્રિટ વસ્તુ છે કે એના લીધેજ સર્વ 'પ્રાણીઓનું' જીવન દકો રહ્યું છે. નિર્જળ મનુષ્યને આશાજ દિગ્મત આપી ઉન્નતિના પથ ઉપર ચડાવે છે. કુખી માણુમનુ કુખ મદાકારી ઔષધિ પણ તેજ છે. આ જગતમાં-અલ્પાની સંષ્ટિ-માં એવો ભાગ્યેજ કાઈ પણ પ્રાણી દગે કે જોને આશા ન હોય-યવાની ન હોય અને ભવિષ્યમાં યજ્ઞ નહિ ! મનુષ્યને મરણ સુધી આશાની તૃષ્ણા હોય છેજ, તે દિન પ્રતિ-દિન મદા મર્વદા નવીન સ્વરૂપમાં જોવામાં આવે છે. તેહનું રૂપ ઘડાજ સુદમ હોવાથી મર્વત ત્વરિત ગતિએ જઈ શકે છે. તેહની સત્તા શયથી તે રકે સુની જામેલી છે. જોઈને કંઈ-પ્રાણને આ પેલું એમ કંઈને કંઈ ઇચ્છિત મેળવવા સર્વ પ્રાણીઓ આશાના ડાળે જોતા જોવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી દેહમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હૃદયમાં તેહનો વાસ રહે જ, આશા અમર છે, આશા ન હોય તો દેહનથી અને દેહ ન હોય તો વિષ પશુ નથી.

સુંદરી સુબોધ * માસિક વધારો.

આપણા બાળકો ઉપર દેશનું લવિષ્ય આવાર રાખે છે, આપણી બહેનોના હાથમાં બાળકોનું અને આપણું પરમહિત છે, તથા આપણા બંધુઓની સદાય વિના પ્રતિ થવા કઠિન છે આથી-પોતાનામાં તેમજ સ્ત્રીઓ, પુરુષો, અને બાલકો, સર્વમાં સદાચાર અને સુવિચાર, તથા શ્રદ્ધા, સત્ય, પ્રેમ અને ત્યાગનું પ્રાકટ્ય થાય, એમ નિરંતર પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એજ ભારત સત્તાનો ખરું દેશવત છે

પુ. ૧૬ મું.]

નવેમ્બર-ડીસેમ્બર, ૧૯૨૯

[અંક, ૧૧-૨૨.

સરસ્વતી.

સ્ત્રી પુરુષનું લગ્ન: પ્રેમ-

અપાર કરુણામય પરમેશ્વરે આ સંસારમાં સ્ત્રી અને પુરુષ એ બે પ્રખરની સૃષ્ટિ આ રચેલી છે એ બે સૃષ્ટિઓમાં ભિન્ન ભિન્ન અનુપમ સૌન્દર્ય રહેલાં માનુષ પડે છે. પુરુષનું શરીર બલિષ્ઠ અને કર્મક હોય છે, નારી દેહ સુકોમલ અને લાનબુધ્ધી પરિપૂર્ણ રહે છે પુરુષ શૌર્ધ, વીર્ય અને દૃઢતા વગેરે ગુણોથી ગૌરવિત થયેલો હોય છે, ત્યારે નારી-પ્રકૃતિ સ્નેહ, મમતા અને સહનશીલતા વગેરે ગુણોની પ્રતિભા પ્રતિભા છે વિધા તાનું સૃષ્ટિ કૌશલ્ય એવું છે કે એ મન્ને પ્રકૃતિઓ પરસ્પર વિચ્છિન્ન હોવા છતાં તેમના શુભ સંયોગથીજ મતાનની ઉત્પત્તિ થાય છે અને એટલા માટેજ તેણે તે બન્નેને એક બીજા ઉપર આધાર રાખનારાં બનાવ્યાં છે જેની રીતે પર્વતમાંથી નીકળતા બે જળ પ્રવાહો અગાડી સપાટ જમીન ઉપર આવીને પરસ્પર એક બીજાને ભેગીને એક થઈ જાય છે અને તે એકત્ર થયેલો જળપ્રવાહ, શક્તિ અને સૌન્દર્યમાં વિસ્તાર પામીને, હજારો માઇલ મુધી પ્રગળ વેગે વહન કરી આખરે સમુદ્રને મૂકે છે તેવીજ રીતે સ્ત્રી અને પુરુષ આ સંસારમાં જન્મ ગ્રહણ કરી, લાલિત પાવિત અને સર્વદિત થઈ, છેવટે સારાં પરિણમના પ્રતાપથી પરસ્પરનો સબન્ધ થવાથી અનન્ત ઉન્નતિ અને સાધના તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે આનુંજ નામ સ્વાભાવિક પ્રેમ છે. એવા સ્વાભાવિક પ્રેમ અભિન્ન હૃદયમાં પરસ્પર લગ્નની જે ગાઢ બંધાય છે, તેજ ખરેખરો પ્રેમ છે એ શુભ પ્રેમ જ કુટુંબ પરિવારનું મૂળ અને મનુષ્ય સંસાર બંધનના સેતુરૂપ છે

—ભારતની દેવીઓ: ભાગ ૧ લે.

યમદમ યોગીની શતાઢિદ.

લેખક—શ્રીચુત ન્હાનાકાલ દલપતરામ કવિ.

નેગી ! તારા જીવનનાં મો—મો વર્ગો વીત્યાં હો જી,

નેગી ! એ તો અવખની ગંજલિનાં પૂર,

નેગી ! તારા જન્માક્ષર આજે જગતે ઓળખ્યા હો જી,

નેગી ! એનાં અધૂરાં છે પૂર્યાં તર.

નેગી ! તારા જીવનનાં

નેગી ! તું તો અમરાપુરીથી ઉતર્યો આંગણે હો જી,

નેગી ! તારે અમરોનાં આગમ્યાં ઓળખાણ;

નેગી ! રહેં તો આગમ આ યુગનાં આખિયાં હો જી,

નેગી ! એનાં આજે ચે આવતાં એધાણ.

નેગી ! તારા જીવનનાં

નેગી ! જેવી કૃપાની શેરમ ફેરે બાગમાં હો જી,

નેગી ! જેવા શીતળ ચડના ઉભસ,

નેગી ! તારા જીવનની મીઠી—મધુરી મંજરી હો જી,

નેગી ! રહેનાં સાધુતાશીતળા સુવાસ,

નેગી ! તારા જીવનનાં

નેગી ! જેવા ગિરિવર તો ગળી ખ્યાનમાં હો જી,

નેગી ! જેવાં ભરિયાં સરોવર નીર;

નેગી ! જેવા ગગનના મેઝા માગેરો દો જી,

નેગી ! એવા ગરવા ને ગુણગભીર.

નેગી ! તારા જીવનનાં

નેગી ! ત્હાગ અદારરેહ અણઆધમ્યા હો જી,

નેગી ! અહીં અવનીમાં અવધોનાં માપ;

નેગી ! તું તો બેઠો જઈ અમૃતગોખમાં હો જી,

નેગી ! અહીં જગતમાં ત્રિવિધના તાપ.

નેગી ! તારા જીવનનાં

નેગી ! બોલે મેના ને ટુકે કાપડ મોરલો દો જી,

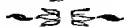
નેગી ! તારો લીલો—સૂઝો આ ગુજરાત;

નેગી ! બ્રહ્મચૂડે ભરકિયા યા ઉર્ગિયા હો જી,

નેગી ! જગ્યા મન્તો, ને આધમી ગત,

નેગી ! આગ્યો અરણ્ય ને પડિયા પ્રભાત.

કાવ્યકુંજ.

“ તે તું ”

લેખક — શ્રીયુત “ રજૂર ”
(ગઝલ)

દિલી'તી વાદળી ખૂરી, હૃદય'તી નૂરમાં તે તું
જીવન વર્ષો હૃદયપટપર, વહે નદિ પૂરમાં તે તું —
પુટે અકુચ પ્રણય પોષક, નયન આશી પુરે તોની
તે નયનોમા વગે મળી ઝીંગી, જે દૂરમાં તે તું —
કૃપા નલદેવની મળના, પુટ્યા પુલો ચર્તા વેના,
સમીરની રહેગા જેતી સુગંધી ફૂનમાં તે તું —
ખરે પ્રલયને ફેરે ફલ તે રમેનીનાં અને સાથી
આહા ! જહેમાં કુબુધુ સ્ખલાડ, એ ફળની મધુરતા તે તું —
કહે “ રજૂર ” હૃદય સ્પર્ષી, સુચેતનને જડો જગના
રણવે રાગમાં ત્યાગે હમાવે ઉરમાં તે તું —

બેહિસ્તનું શુલશુલ.

લેખક — શ્રીયુત “ દીન ”

નિજ સ્નેહીના એ સ્નેહની પરવા જરા કરશે નહિ,
મદવ પડી શુલશુલ ખીચાઈ સ્નેહથી બેશે ફરી,
એ આહમાં ને આહમાં નિજ ફૂ અને ખૂલી જશે,
એ આશમાં ને આશમાં, નિજ આત્મ પથુ ખૂલી જશે
તુટેલ વિજ્ઞાને નક્કી એ સ્નેહથી ફરી માધિશે,
નિજ અગથી એ તાત તોડી તતને ત્યા બાધિશે,
તેહની નખલી ફરી પાછી વિજ્ઞાય બળવશે,
“ તારીજ છુ ” તારીજ છુ ”, એ સુરને મીનાવશે,
લોનાર આશુની નથી, ફરમાર તેને જગતમા,
આશુ ખુટે ને આખમાં, આશુ રૂવે એ રમતાનાં,
એ રમતામા ને રમતામાં જન્મત મરીને પામશે,
બેહિસ્તનું શુલશુલ નક્કી ત્યાં ત્યાં વિસાગે પામશે.

બહાલી ઇન્દ્રેનીઓને.

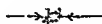
લેખક:—શ્રીયુત રમાકાન્ત ઈ. ગુપ્ત.
 આવો, સુહાવો, બહાલી બહેનીઓ રે લોલ !
 પ્રેમથી પધારી રચી રાસ—
 મળી રનેદનો રે લોલ—આવો ० ધ્રુવ.
 એકમેકથી હળીમળી ગાઇ પ્રજુ ગુણ ગાન,
 ઉદાત્ત હૃદયે રનેદની લેતાં દેતાં લ્હાણ,
 ઉન્નતિના પંથમાં પથુય—
 રનેદહેનીઓ રે લોલ—આવો ०
 હૃદયમન્દિર ઉજળતી દસતી ત્રીણાં દાસ,
 પતિપ્રાણુ—પતિ આધિના—સખીઓ રમીએ રામ.
 પૂર્ણતા અપૂર્ણ તે પમાય—
 સખી સંગમાં રે લોલ—આવો ०
 અખણ પ્રેમથી નીધિસુતા પોદંતાં યદુરાય,
 પતિપ્રાણુ—સતી—સુન્દરી તજાંધતી પતિપાય.
 આજ બહેનાં ! કાંઈ તે રમરાય—
 શું ઉમંગમાં રે લોલ—આવો ०
 સખીઓ ! મતી કમલાતણું ન્યથાંત આ દૃષ્ટાન્ત
 બહેનાં ! ઉરમાલી ધરી અનુસરીએ તણ બાન્ત -
 પણે સતીઓના પંથનાં લેવાય ?
 સીતાની સુતા રે લોલ—આવો ०

—શ્રીકૃષ્ણ—

વસંતહૃદય—ખંસી.

લેખક:—શ્રીયુત “વિનય.”,
 [હિન્દી ઉપરથી]
 દયામય ! ક્યારે લેશે એવતાર ?
 “ ત્યારે ત્યારે યારે ધર્મ—ગંનાની ત્યારે—
 ત્યારે લઇશ અરતાર.” દયામય ०
 ભૂલી ગયા શું ? કહો શિધુ આ.
 આપનો ઝાલકાર ?
 દીન, દુખી, અખલા, ખાલક સૌ
 સહે દુઃખ અપાર,
 દુર્ગતિ અપૂના આવી વધુ શું ?
 કેમ નોજ વિચાર.

ખૂલે છે, જાયે છે અતિપગ
 દુખ, શોકનાં દાર.
 ધારણ કરી ન શકે ધરણી
 અધુના વિપત્તિને ભાર,
 યઈ જાયે રાખૂ નષ્ટ ત્યારે
 શુ યાગે કરતાર ?
 જન્મનનો સહાર સીન કરી,
 કરે ધર્મ-વિસ્તાર

ગત મિત્રનું સ્મરણ.

લેખક.—શ્રીચુત “ચન્દ્ર”

(હરિગીત)

હા ! એજ શશિ છે જ્યોતમા, એ એજ તારક સગમા,
 હા ! એજ રવિ ઉગે દિને છે, એજ એ આકાશમાં
 ને જ્યોત કેરા રંગ પણુ, વિધવિધ બવાએ એજ હા !
 પણુ એજ એજ એ મમ મિત્ર ક્યા ? મુજ હૃદયનો રાણુગાર ક્યા ?
 એ એજ પૃથ્વી આ દિસે મનુજે ફરે ને ઉપરે,
 એ એજ સદિધ્યુતા તણો હા ! ગુણુ એ ધારણુ કરે
 કુદરતે રહે છે જગતને એજ એ દીધા કરે,
 પણુ એજ એ મમ મિત્ર ક્યા ? દુખથી હૃદય બદ્ધ ઉકળે
 એ એજ રૂઝો કમકમે પડાઈને આવ્યા કરે,
 નિજ અવનવા ઉત્સાદથી મન જગતના રંજન કરે
 ઉદાન આલ્હાદક બધા એ એજ પરિભળ પ્રસરતા,
 પણુ એજ એ મમ મિત્ર ક્યા ? મુજ હૃદયનો વિશામ ક્યા ?
 એ એજ વાયુ પહી જતો મદમદ લકરી લાવતો,
 એ એજ સૂચના દઈ જતો કે “ઝટકરો ને ઝટકરો”
 હા ! એજ એ તોફાન કરતો નાવ કષ્ટ ઉધા કરે,
 પણુ એજ એ મમ મિત્ર ક્યા ? હે ઈશ આ તું શુ કરે ?
 વિણી સ્વર્ગમા મુજ મિત્રને સુખમા હમેશા રાખજે,
 એ આત્મને બહારે કરી ચાંતિ અવિચળ આપજે
 તુજ પુન એ સાચો મણી મેવા મહી પુજ રાખજે,
 વ્હાલા પ્રણમય મિત્રપર અખી દષ્ટિ તુ પરસાવજે

સમાજ-સાહિત્ય-વિજ્ઞાન:

૭૭૭૭૭૭

દુનિયાની દુગ્ધાથી દૂર!

અથવા નિવૃત્તિ એજ ખરો સંતોષ.

અનુવાદક: રા. રા. લક્ષ્મણાય હકુમતરાય ઠાકોર.

૭

કર્મનું મૂળ, શ્રદ્ધા.

જ્ઞાન વિજ્ઞાની મનુષ્યોના યોધવચનોમાં શ્રદ્ધા એ શબ્દ મહત્ત્વ ધરાવે છે અને દરેક ધર્મમાં તે શબ્દ આગળ પડતો ભાગ લખે છે. એક ધર્મશુદ્ધના કહેવા પ્રમાણે મુક્તિ આપવા ઉદ્દેશ્ય માટે અમુક પ્રકારની શ્રદ્ધા રાખવાની જરૂર છે. ખીજા ધર્મશુદ્ધ એ ચોક્કસ યોધ આપ્યો છે કે ખરી શ્રદ્ધા એજ ક્ષણ પામવાનું પ્રથમ અને ખાસ આવશ્યક પગલાઈ છે; કારણ ખરી શ્રદ્ધા વગર ખર્ચ વર્તન હોઈ શકે નહીં, અને જે મનુષ્ય પોતાના મન ઉપર કાંઈ રાખી વર્તવાનું શિખ્યો નથી તે મનુષ્યને ક્ષણના મૂળાકારનું જ્ઞાન હજી સુધી થયું નથી એમ કહેવા સરકત નથી.

૨. અમુક મંત્રપ્રદાય, તત્ત્વદર્શન કે ધર્મમાં શ્રદ્ધા હોય તેજ શ્રદ્ધા ખરી, એવું મહાન શુદ્ધોનું કહેવું નથી. પરંતુ પોતાના મનના વલણ ઉપરથી પોતાના આખા ચારિત્રનો નિર્ણય થાય તેમ શ્રદ્ધાનો તેમા પ્રભાવેશ કરેલો છે. જેની શ્રદ્ધા તેવું, વર્તન હોવાથી શ્રદ્ધા અને વર્તન બુદ્ધિ ગણાય નહીં.

૩. બધા કર્મનું મૂળ શ્રદ્ધા છે તેથીજ મન તથા હૃદયમાં જેની શ્રદ્ધા હોય તેવી શ્રદ્ધા વર્તન રૂપે પ્રગટ થાય છે. દરેક મનુષ્યના અંતરમાં જેવી શ્રદ્ધાના મૂળ રોપાયાં હોય તેવી શ્રદ્ધાને પૂર્ણ રીતે અનુસરી તે કાર્ય કરે છે, મનન કરે છે અને જીવન ગાળે છે. શ્રદ્ધા એક પ્રકારની હોય અને વર્તન તેથી ઉલટ પ્રકારનું હોય એ બનવું તદ્દન અસંભવ છે. દાખલા તરીકે, કોઈ મનુષ્યને ન્યાય અને અન્યાયમાં, પ્રેમ અને દ્વેષમાં, કલહ અને શાંતિમાં, વિનાશીમાં અને અવિનાશીમાં એકો વખતે શ્રદ્ધા હોય એ અસંભવ છે. દરેક મનુષ્યની શ્રદ્ધા આવા વિરોધી બે પ્રકારની નહીં છતાં એક પ્રકારનીજ હોય છે, અને તે તેના દરરોજના વર્તન ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જે મનુષ્યને ન્યાયમાં શ્રદ્ધા છે, જે મનુષ્ય તેને શાશ્વત અને અવિનાશી સંકીર્ણે લેખે છે તે મનુષ્યને ખરો દોષ થતો નથી, જોડગીની અસમાનતા કોઈ રંગ તો કોઈ રાખ એ વાત ઉપર તે સ્વીકારતો નથી અથવા નિરાશ થતો નથી, પરંતુ દરેક કસોટી અને મુશીમનમાં શાંત અને સ્વસ્થ રહે છે. સર્વજન ન્યાયનું રાજ્ય પ્રવર્તે છે અને જે અન્યાય કહેવાય છે તે તો ખોટી ભાંતિ છે એમ તે માનતો હોવાથી તે વિશ્વ વર્તન તે અપ્સરોતોજ નથી.

૪ જે મનુષ્ય પોતાના જાતીલાઇઓના અન્યાય ઉપર હર વખત ગુસ્સે થયા કરે છે, તેની પોતાની સાથે જોડુ વર્તન ચલાવ્યા બાજત જે મનુષ્ય ખમડે છે અથવા પોતાની આસપાસ જ્યાં જ્યાં ન્યાયની ખામી હોવા બદલ દયગીરી બતાવ્યા કરે છે, તે પોતાના વર્તનથી, મનના વનુષ્ઠી, જતાની આપે છે કે તે “અન્યાયને” માને છે. આ વિરૂધ્ધ ગમે તેવું તે બોલે તોપણ સૃષ્ટિમાં અવ્યવસ્થા અને અધાધુધી પ્રવર્તી રહ્યાં છે એવી તેની માન્યતા હોય છે આથી પરિણામ એ આવે છે કે ચિંતા અને કલેશના વિચારો તે ક્યાં કરે છે અને તેનું વર્તન દુષિત થાય છે

૫. વળી જે મનુષ્યને પ્રેમ ઉપર અને તેના મક્કમપણા તથા શક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા છે તે મનુષ્ય હરકોઇ મનેગમાં પણ પ્રેમ દર્શાવે છે, તેમાથી કદીપણ ચસડતો નથી અને મિત્ર તથા શત્રુ સાથે એકસરખી રીતે પ્રેમથી વર્તે છે જે મનુષ્ય બીજાની નિંદા કરી તેમને દુષણ દે છે, જે બીજા લોકો માટે હમાતું બોલે છે અથવા તેમને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુવે છે તેને પ્રેમમાં શ્રદ્ધા નહીં છતાં તિરસ્કારમાં શ્રદ્ધા છે, જો કે તે પ્રેમના વખાણ માટે લાખા લાખા લાખણો આપે અથવા મોટા મોટા નિમંત્રણ લખે તોપણ તેની શ્રદ્ધાનો નિર્ણય તેના સવળા કાર્યો ઉપરથી થાય છે

૬. જેને શાંતિમાં શ્રદ્ધા છે તે પોતાના શાંત વર્તનથી ઓળખાઇ આવે છે તેવો મનુષ્ય કહ્યોઆમાં જોડાય એ વાત તદ્દન અસંભવીત છે તેને જે કોઈ મારવા આવે તો તે તેવું વર્તન સામે દાખવતો નથી કારણ શાંતિરૂપી દેવીના દર્શન તે કરી ચુકે હોય છે એટલે કહ્યોઆ રૂપી રાક્ષસને તે માન આપે એવું કદી બને નહીં. જે મનુષ્યના કહ્યોઆ દ્વાન તરીકે, ન્યાયના ખાં તરીકે, હરકોઇ અથવા હરેડ સ્વીકારવાના કારણ ઉપર પોતાનો ખયાવ કરવા મઠી જાય છે તેને કહ્યોઆમાં શ્રદ્ધા છે તેવો મનુષ્ય શાંતિમાં લાલ જોતો નથી

૭ એ કરતાં આગળ જઈએ તો જે મનુષ્યને અવિનાશીમાં શ્રદ્ધા છે તે પોતાના વિનાશી જીવલાવતો ત્યાગ કરે છે, એટલે જે વિકારો, તૃષ્ણાઓ અને અપતકાણો દેહની તૃપ્તિની ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે તેવો તે નથી એવું વર્તન આચરે છે અને આવી રીતે પોતાના જીવલાવતો ત્યાગ કરવાથી અવિનાશી આત્મામાં તેનું લક્ષ સંજ્ઞા -હોટે છે અને તે જ્ઞાન વિજ્ઞાની (વિવેક જ્ઞાનવાણુ), સુશીલ અને નિષ્કલક જીવન ગાળે છે જે મનુષ્યને પોતાના જીવલાવ ઉપર શ્રદ્ધા છે તે પોતાની કમોંદ્રિયોને લાડ લડાવી તેમને તૃપ્ત કરે છે અને બહારો મારે છે, તે તેના કાર્યમાં વખતો વખત નાહમેદ થાય છે, તેના ઉપર વખતો વખત કોપાધી આવી પડે છે અને તેનું જ્ઞાન બગ પણ થાય છે

૮. બધી સૃષ્ટી એક આત્માની બનેલી છે એવું જે માને છે, તેના ઉપર દુખ આવતું નથી કારણ સ્વાર્થ જે સૌ દુખનું મૂળ છે તેનો તેણે ત્યાગ કરેલો હોય છે.

૯ આ ઉપરથી સમજશે કે કેટલાક મનુષ્યો, શાંત અને અવિનાશી શક્તિ, જેથી મનુષ્યનું જીવન નીતિ નિયમ પ્રમાણે ગધુર રીતે ગાલે છે તે હોવાનું અને બીજા, એવો

કોઈ શક્તિ નહીં હોવાનું માને છે. જે મનુષ્ય એવી શક્તિ નહીં હોવાનું માને છે તે અસારી કાર્યોમાં તથા તેના પોતાના જીવનમાં તદ્દન નિષ્ફળ નિવરે છે.

૧૦. ન્યાય, દયા અને પ્રેમના દેવી મુદ્રામાં શ્રદ્ધા એજ ખરી શ્રદ્ધા છે અને તેવી શ્રદ્ધા એજ ખરા વર્તનનું મૂળ છે એવું બુદ્ધિદેવે કહેલું છે. અને બીજા ધર્મ પુસ્તકોમાં પણ એવી શ્રદ્ધા દ્વારા મોક્ષ મેળે છે એમ દર્શાવેલું છે. આવી જે શ્રદ્ધા છે તે આવા મુદ્રાને અનુસરી પોતાનું જીવન ધરે છે તે વિરૂદ્ધ નહીં, અને તેથી તેવો મનુષ્ય પોતાનું હૃદય નિર્મળ બનાવી પોતાના જીવને પૂર્ણપદે પહોંચાડે છે એટલે શિવરૂપ બનાવે છે.

૧૧. આવા દેવી મુદ્રા ન હોવાની માન્યતાને બધા ધર્મો અશ્રદ્ધા કહે છે અને એ અશ્રદ્ધાને પાપી, દુઃખી અને અજ્ઞાની જીવન દર્શાવવામાં આવે છે.

૧૨. જેમને ખરી શ્રદ્ધા છે તેઓ નિષ્કલંક જ્ઞાની જીવન-મહાત્માનું જીવન-ગાળે છે ત્યાં ખોટી શ્રદ્ધા છે ત્યાં પાપ છે, દુઃખ છે. મન તથા 'પ્રાણ ઉપર ચોક્કસ કાબુ હોતો નથી, અને તેવાજ મનુષ્યને કલેશ તથા ચિંતા હોય છે. 'કરણી તેવી પાર ઉતરણી', એ ઉપરથી તમને મમળશે.

૧૩. મને બુદ્ધિદેવમાં શ્રદ્ધા છે, મને શંકરાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય-મહામંદ, કાઈસ્તિ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા છે એવું જુદા જુદા ધર્મોના મનુષ્યોને આપણે બોલતાં સાંભળીએ છીએ. પરંતુ બુદ્ધિદેવ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા એનો અર્થ શો ? તેનો અર્થ એટલોજ કે તેમણે પોતાની આજ્ઞાપત્રિકામાં જે સિદ્ધિતા ધરી કહાડ્યા, અને તે સિદ્ધિતા પ્રમાણે બોધ લેવા લાયક મહાત્માનું જીવન તેમણે ગાળ્યું તે સિદ્ધિતામાં તથા તેમની વાણીમાં શ્રદ્ધા, એટલો અર્થ થાય છે, તેમની શ્રદ્ધા બોલવા પુરતી છે. જેઓ બુદ્ધિદેવ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા હોવાનું જણાવે છે જોતાં વિષયવાસનાની તૃપ્તિ કરવામાં, બીજા ઉપર ખાર રાખવામાં તથા તેમને દુષિત ગણવામાં પોતાનું સવશું જીવન ગાળે છે. તેઓ પોતાની જાતને હેતરે છે. તેના લોકોને બુદ્ધિદેવ વગેરેમાં શ્રદ્ધા નહીં છતાં પોતાની પશુચરિતમાં શ્રદ્ધા છે. જેમ કોઈ નીમકહલાલ નોકર પોતાના શેઠનો કુકમ માથે ચઢાવવામાં આનંદ માને છે, તેમ જેમને બુદ્ધિદેવ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા છે તેઓ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, અને એ પ્રમાણે વર્તી પ્રાપ્તિથી મુક્ત થાય છે. "હું તેની આજ્ઞા બરાબર રીતે પાળું છું કે કેમ ?" એવો પ્રશ્ન બુદ્ધિદેવ વિગેરેમાં શ્રદ્ધા હોવાની કસોટી કરવા મારે પુછવો ઉત્તમ છે. એવી શ્રદ્ધા હોવાનું કહી તે પ્રમાણે વર્તે તો ન હોય તો તે લગાડ છે, તેના બોલવામાં સત્ય નથી. પરંતુ જે મનુષ્ય પોતાનું વચન પાળે છે તેજ મનુષ્ય ઈશ્વરી આજ્ઞા, પૂર્ણ રીતે ખરેખર પાળે છે.

૧૪. નિષ્પક્ષપાતપણે સખ્ત કસોટી કર્યા પછી જણાય છે કે મનુષ્યના વર્તનનું મૂળ શ્રદ્ધા છે. દરેક વિચાર, દરેક કાર્ય, દરેક આદત, અસુક પ્રધારની હસી ગયતી શ્રદ્ધામાંથી ઉદ્ભવે છે, અને જેમ જેમ મનુષ્યની શ્રદ્ધામાં રૂપાંતર થતું જાય છે, તેમ તેમ તેના વર્તનમાં ફેરફાર થાય છે. જેમાં આપણું મન ચહેરે તેમાં આપણી શ્રદ્ધા દોષ છે. જેવું વર્તન આપણે ચલાવીએ તેમાં આપણી શ્રદ્ધા દોષ છે. ત્યારે કોઈ આગત ઉપરથી આપણી

શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે ત્યારે તેમાં આપણું મન લાગતું નથી, અથવા તે પ્રમાણે આપણે વર્તતા નથી. જીર્ણુ યજ્ઞ ગયવાં કપડાંને જેવી રીતે આપણે દહાડી નાખીએ છીએ તેમ તેવી પ્રાગતને દૂર કરીએ છીએ. મનુષ્યોને પોતાની તુષ્ટિમાં, જીવંતમાં અને બચ્ચ મારવામાં શ્રદ્ધા હોવાથી તેનો ત્યાગ તેઓ કરતા નથી-તેઓ માને છે કે તેમાંથીજ લાભ અને સુખ મળવાના છે. તેમની શ્રદ્ધાનું વલણ ત્યારે નીતિ અને નમ્રતાના દૈવીગુણો તરફ થાય છે. ત્યારે ઉપર કહેલાં દુઃખો તેમના પર આવી પડતાં નથી.

૧૫. હમેશ સત્યનોજ જય થાય છે, એવી શ્રદ્ધા હોવાથી મનુષ્યો ખોટાં આચરણથી મુક્ત રહે છે. ગુરૂમાં અથવા મહાત્માની યાત્રી દ્વારમાં શ્રદ્ધા હોવાથી તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી. સત્જનનપણામાં શ્રદ્ધા હોવાથી દુર્ગતનપણુ આચરતા નથી કારણ જેવી શ્રદ્ધા તેવું વર્તન હોય છે. ધર્મથી જ્ઞાન સંબંધે મનુષ્યની શ્રદ્ધા કેવી છે તેની તપાસ કરવાની જરૂર નથી, તે બિન જરૂરી છે. જો કોઈ મનુષ્ય આસુરી પાપવૃત્તિમાં પડી રહેતો હોય તો બુદ્ધભગવાને લેકિના લદ્ધા માટે સંસાર ત્યજ્યો, અથવા તેઓ પરમેશ્વરના અવતાર હતા અથવા ધર્મ પ્રમાણે તેમનું કાર્ય વારતવિક હતું એવું તેને મનાવવામાં શો લાભ છે ? “અમુક મનુષ્ય કેવું જીવન ગાળે છે ? કસોટીના પ્રસંગે તે કેવી રીતે વર્તે છે ?” એ પ્રશ્નો પુછવા જેવા છે. આ પ્રશ્નોના જવાબોથી તે મનુષ્ય આસુરી કે દૈવી શક્તિને માને છે તેની ખાતરી થયે.

૧૬. સત્જનનપણામાંજ ઉત્તમ સુખ હોવાનું જે મનુષ્ય સમજે છે તે શુશીલ, અધ્યાત્મિક અથવા ભગવતી જીવન ગાળે છે, તેનું કારણ સત્જનનપણામાં ઈશ્વરનો વાસ છે, તે ખરેખર તે ઈશ્વરનું રૂપ છે. અને જે મનુષ્યને સર્વોત્કૃષ્ટ કલ્યાણકારી પ્રભુમાં મક્કમ અને અચળ શ્રદ્ધા છે તે પોતાનાં પાપ અને દુઃખમાંથી જલદી મુક્ત થઈ જાય છે.

૮.

જીવને ઉદ્ધાર થાય તેવી શ્રદ્ધા.

૧. એમ કહેવાય છે કે મનુષ્યનું આખું જીવન અને વર્તન તેની શ્રદ્ધામાંથી ઉદ્ભવે છે, વળી એવું પણ કહેવાય છે કે મનુષ્યની જીવંતિને તેની શ્રદ્ધા સાથે કાંઈપણ સંબંધ નથી. બંને કથનો ખરા છે. આ બેઉ કથનોની પરસ્પર વિરૂધ્ધતા સ્પષ્ટ રીતે દેખાઈ આવે છે. મગજની, શ્રદ્ધા તથા હૃદયની શ્રદ્ધા, એવી જુદા જુદાં બે પ્રકારની શ્રદ્ધા હોવાનું ત્યારે લક્ષમાં લેવામાં આવે ત્યારે આ વિરૂધ્ધતાનો જતલો ઉકેલ થાય છે.

૨. મગજની અથવા બુદ્ધિની શ્રદ્ધા એ અગત્યની અને કાર્યજનક શ્રદ્ધા નથી. તે તો ઉપર ચોટીઆ અને આતુવગિક છે, તેથી મનુષ્યનું જીવન ધણતું નથી એવું દરકોઈ નિરિક્ષણ કરનાર સહેલાઈથી સમજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે કોઈપણ સંપ્રદાયના થોડા માણસોના સ્વભાવનો મુકાબલો કરો. તેઓ જાણે ધર્મ સંબંધે એકજ પ્રકારની શ્રદ્ધા છે એટલુંજ નહીં પરંતુ તે ધર્મના તેના તેજ સિદ્ધાંતો દરેક વિગતમાં તેઓ ક્ષુબ્ધ રાખે છે; છતાં પણ તેમના વર્તન ધણાજ જુદા પ્રકારના હોય છે, એક મનુષ્ય ઉમદા દિલનો,

તો બીજો હૃદય વિચારનો હોય છે. એક નમ્ર અને વિવેકી, તો બીજો અસભ્ય અને અને હાંડી હોય છે. એક પ્રમાણિક તો બીજો અપ્રમાણિક હોય છે, એક પોતાની કુટુંબ પ્રમાણે છટકી પતે ન તો બીજો, તેના કુટુંબની સખ્ત પરેશ પાળે છે. આ પ્રમાણે ધર્મ સંબંધે શ્રદ્ધા એ મનુષ્યના જીવનમાં મહત્વનો ભાગ ભજવતો નથી.

૩. ધાર્મિક જ્ઞાન નાંખે મનુષ્યની શ્રદ્ધા એ સ્પષ્ટ, ઈશ્વર, ધર્મ, પુસ્તક વિગેરે સંબંધે તેનો પોતાનો મત છે તેના હૃદયમાં ગુપ્ત લપટ રહેલી જે શ્રદ્ધા હોય છે તે તો તેની જીવિતના તળાવો, તેના છેક બીતરમાં રહેલી હોય છે; મનુષ્યનું બધું જીવન આ શ્રદ્ધા વડે ઘડાય છે અને સુધરે છે. ધર્મના જ્ઞાન સંબંધે ઉપર કહેલા મનુષ્યોનો એકજ મત છે તોપણ તેમના કાર્યો વિરૂધ્ધ વર્તનવાળા હોય છે; તેનું કારણ એજ કે હૃદયની ખરી શ્રદ્ધા તે મૌમાં એક સરખી હોતી નથી.

૪. ત્યારે આ હૃદયની શ્રદ્ધા કેવી હોય છે ?

૫. જે બામતને મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં આહે છે, જેને તે વળગી રહી પોપે છે તે તે છે. મનુષ્ય આ પ્રમાણે પોતાના હૃદયમાં કેટલીક બાબતોને આહે છે અને તેમને વળગી રહી પોપે છે, તેનું કારણ એજ કે તેને તેમાં શ્રદ્ધા છે અને એવી શ્રદ્ધા હોવાથી તેમના પર પ્રાપ્તિ રાખી તે પ્રમાણે તે વર્તે છે. આવી રીતે તેનું જીવન, એ તેની શ્રદ્ધાનું પરિણામ હોય છે. પરંતુ જે ખાસ સંપ્રદાયમાં તેની જીવિત અનુસાર શ્રદ્ધા હોય છે તે સંપ્રદાય સાથે તેના કાર્ય પણ સંબંધે હોતો નથી. એકજ મનુષ્યને નાપાક અનીતિની બામતમાં શ્રદ્ધા હોવાથી તેને તે વળગી રહે છે. બીજા મનુષ્યને તેમાં શ્રદ્ધા ન હોવાથી તે તેમનો ત્યાગ કરે છે. મનુષ્યને શ્રદ્ધા હોવા સિવાય કાંઈ બામતને વળગી રહે નહીં. કાર્ય પરેલા શ્રદ્ધા હોય છે, તેથી મનુષ્યના કાર્યો ને જીવન તેની શ્રદ્ધાના પરિણામ હોય છે.

૬. એક સંપ્રદાયના ગુરુઓ એક દુઃખી નિગ્રહાર મનુષ્યની નજીક ચાલ પસાર થયા. તેમને તેમના વડીલો તરફથી ઉતરી આવેલા ધર્મના જ્ઞાન સંબંધે ઉપદેશ મળ્યો હતો એમાં જરાએ શંકા નથી. તેમની જીવિત અનુસાર તેવી માન્યતા તેમને હતી પરંતુ તેમના હૃદયમાં દયા કરવાનું માનવતા નહોતી અને તેથી તેમણે તેનું જીવન બાબતું અને તે પ્રમાણે વર્ત્યું. બીજા પંથનો એવા એક સત્જન મનુષ્ય જેને ધર્મના જ્ઞાન સંબંધે શ્રદ્ધા હતી યા નહીં, અને તો હોવી નહોતી એ કાંઈ જરૂરનું ન હતું પરંતુ તેના હૃદયમાં દયા હતી અને તેથી તેણે એવા મનુષ્ય ઉપર દયા ભાવ દેખાડ્યો.

૭. એ તો ચોક્કસ છે કે સત્જનપણામાં શ્રદ્ધા અને દુર્જનપણામાં શ્રદ્ધા એવી બે પ્રકારની શ્રદ્ધા છે અને તેજ શ્રદ્ધા જીવન ઉપર ખરી અસર કરે છે.

૮. જે મનુષ્ય સદાચારની બાબતોને ઈષ્ટ ગણે છે તે તેની બાબતો ઉપર પ્રેમ ગણે છે અને તેનું જીવન ગાળે છે. જે મનુષ્ય દેહને લગતી અનીતિની બાબતોને ઈષ્ટ ગણે છે તે તેની બાબતો ઉપર પ્રેમ રાખે છે અને તેમને વળગી રહે છે કાંતી કિંમત તેના ઉપરથી થાય છે.

૯. ઈશ્વર, શ્રીકૃષ્ણ અને ગીતા સંપદે જે શ્રદ્ધા હોય છે તે બાબત એક છે. તેના કાર્યોથી જે જીવન ધરાયું હોય તે બાબત બીજી છે. આવા કોઈપણ મનુષ્યની ધાર્મિક જ્ઞાન સંપદા શ્રદ્ધાને વળન આપવા નેતુ નથી; પરંતુ જે વિચારો તેના મનમાં ધોળાયા છે તે વિચારો, બીજા મનુષ્યો પ્રત્યે તેના મનનું વલણ તથા તેના કાર્યો કેવાં છે, એ ઉપરથીજ તેની અંતર શ્રદ્ધા ખરા માર્ગે કે ખોટા માર્ગે દોરાયેલી છે તેનો નિશ્ચય થઈ જતાની આપે છે.

૬.

વિચાર અને કાર્ય.

૧. જેમ જાડમાંથી ફળ અને ઝરામાંથી પાણી, તેમ વિચારમાંથી કાર્યનો ઉદભવ થાય છે. કાર્યનો ઉદભવ કારણ મિવાય એકાએક થતો નથી. તે તો સાંતા કાળ સુધી સુપ્ત રીતે વૃદ્ધિ પામેલા કારણનું ફળ હોય છે. અને સુપ્ત રીતે ધણી વખતથી જે બળની જમાવટ થતી હતી તેનું પરિણામ તે હોય જે જે જગત નવા રંગમાં પ્રવેશક કાળ સુધી સુપ્ત રીતે ક્રિયા ધમ્મ જાડમાંથી ફળ અને ખડકમાંથી પાણી નિકળ્યાં તે, તે જગત તથા હવામાં ફેલાયેલ ક્રિયાના સંયોગનું પરિણામ હોય છે. તેમ પ્રમાણે ઠંડકાક કાળ સુધી જેવા વિચારો મનમાં ધોળાયા કરતા હોય તેવા વિચારોના ફળ મારા પા આઠ પાકે છે, એટલે જ્ઞાનના વિચાર હોય તો સુંદર કાર્યો, અને પાપના વિચાર હોય તો કાળાં કર્મોદ્દીપી ફળ નિપજે છે.

૨. જે મનુષ્યને, બીજા શોધેલા અડગ નિશ્ચયવાળા માને છે તેમજ તે જાતે પણ તે પ્રમાણે માને છે તેવો કોઈ મનુષ્ય ભારે લાલચને લીધે અધોર પાપમાં એકાએક ફસાય ત્યારે જે વિચારમાંથી તે કાર્ય નિષ્પન્ન થયું, તે વિચારોની સુપ્ત શ્રેણીને ખુલ્લો કરવામાં આવે તો તેની અધોગતી એકાએક અથવા વગર કારણે થઈ નહોતી એમ સમજાય છે. આ અધોગતી તો ફક્ત શમ્ભાસિરૂપે, બાહ્ય દેખાવ રૂપે અને ધણી વર્ષોથી જે વિચારો મનમાં ધોળાયા કરતા હતા તેના આખર પરિણામ રૂપે હતી. તે મનુષ્યે ચોતાના મનમાં વિચારને એક વખત આવવા દીધો અને બીજી તથા ત્રીજીવાર તેને વધારી લઈ ચોતાના હૃદયમાં વાસો આપ્યો. ધીમે ધીમે આવા વિચાર દરવાની ટેવ તેને પડી; ખાદ તેનું સેવન કરી, મનમાં આનંદ માની, પુષ્ટિ આપેતા ગયો. એ પ્રમાણે તેવા વિચારની વૃદ્ધિ થતી ગઈ જેથી તેમાં એટલી દ્રઢતા અને બળ આવ્યાં કે તેને તેની મંધી મળી અને તેથી તે વિચાર રક્તરી નિકળી કાર્ય રૂપે દેખાયો. હરકોઈ લબ્ધ મકાનનો પાયો, પાણીના લીધે ધીમે ધીમે ખજાર્ધ જતો હોય જેથી તે મકાન છેવટે જેમ પડી જાય છે તેવી રીતે જે અડગ નિશ્ચયવાળા મનુષ્ય ચોતાના મનમાં દુષ્ટ વિચારોને છુપાવે છે તેને જે માનેલા પ્રમાણે સુપ્ત રીતે ધોધા લગાડે છે તે આખરે પડવા વગર રહેતો નથી.

૩. જ્યારે પાપ કર્મના અંગે દોષના વિચારો મનમાં ઉદભવ થવાથી સ્વભાવ રીતે તેનું પરિણામ તેજુજ આવે છે. એવું મનુષ્યને સમજાય છે ત્યારે તેવા વિચાર દર દરવાની જેને કમ પડે છે અને તે દર દર લાગે એમ ને માને છે અને તેની આજ્ઞા

વહેલી મોટી ખરી પડે છે. માટે જો કાંઈ મનુષ્ય પોતાના મનમાં નિર્દોષ શુભ વિચારોને આવવા દઈ તે ઉપર મનન કરી સૃષ્ટિ આપ્યા કરે તો તેના વિચારો, ખરાબ વિચારોની માફક, વૃદ્ધિ પામે અને ધીમે ધીમે તેમનું બળ વધે, અને છેવટે એવા સંતોગો આવી ચડે કે તે વિચારો પરિપક્વ થઈ ધારેલું શુભ કાર્ય પાર પડે છે.

૪. કુષ્પણુ છાની વાત આખરે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા વગર રહેતી નથી. તેમજ જે કાંઈ વિચાર મનમાં સેવવામાં આવે તે સૃષ્ટિની સ્વભાવિક પ્રેરકશક્તિના બળે, તેના શુભ દોષ પ્રમાણે સારાં યા માફાં કર્મ રૂપે આખરે બહાર આવ્યા વિના રહેતો નથી. કર્મ શુર અને વિષયવપટ બંને પોતપોતાના વિચારોના પરિણામે તે સ્થિતિએ પહોંચેલા હોય છે; અને હાલ તેઓ જે સ્થિતિ બોગવે છે તે સ્થિતિ જે વિચાર કૃષ્ણીખીઆં તેમણે પોતાના હૃદયરૂપી બગીચામાં રોપ્યાં અથવા વાવ્યાં, અને પાછળથી પાણી પામ્યું, ઉછેરી, ફળવ્યાં તેના ફળરૂપે છે.

૫. પાપ અને લોભનો પ્રસંગ આવેથી તેમની સામુ દકર ઝીલી તેમને દૂર કરી શકાશે એમ કાંઈપણ મનુષ્યે ધારવું નહીં. તે જાતે નિર્મળ વિચાર કરતો રહે, તેજ તે તેમને દૂર કરી શકશે. મનુષ્ય એકાંત રોવન કરીને, તેમજ પોતાના કર્તવ્યો કરવામાં ખોટી આચરણવાળી ઇચ્છાને દરરોજ ખત રાખી દૂર કરીને તે રમજો ખરા અને બોધદાયક વિચારોને દાખલ કરતો રહે તો, કુષ્પણુ કરવાની મંધિ ટળી જઈ, તે સ્થળે શુભ કાર્ય કરવાની મંધિ આવી મળે છે; તેનું કારણ એ છે કે જે વસ્તુ મનુષ્યના પ્રકૃતિશુભને અનુસરતી હોય તેજ વસ્તુ તેના તરફ આકર્ષાય છે, અને ત્યાં સુધી મનુષ્યના હૃદયમાં તે વસ્તુને આવકાર દે એવું લક્ષણ હોય નહીં ત્યાં સુધી તેની લાલચ તે મનુષ્ય તરફ આકર્ષાતી નથી.

૬. હે વાંચનાર! ચોખ્ખા મંભાળ રાખી વિચાર કરતા રહો; કારણ સારા યા માફાં, જેવા શુભ વિચારો આજે તમે કરો છો તેવા વિચારો વહેલા મોટા કર્મ રૂપે પ્રગટ થવાના છે. જે મનુષ્ય પોતાના મનમાં કુષ્પ વિચારોને દાખલ થવા દેતોજ નથી, અને પ્રેમના વિચારો, નીતિના ઉત્તમ સદ્ગુણવાળા સુંદર વિચારો દરવખત કર્યાં કરે છે, તે મનુષ્ય તે વિચારોનું ફળ પ્રાપ્ત થવાની વખતે મનને શાંતિ ઉપજાવે એવાં પવિત્ર કાર્યો કરશે અને જે કાંઈ લાલચ તેની સામુ ખડી ચશે તો તેને મારી દાણવા કદિપણ ગાફલ હશે નહીં.

૧૦.

માનસિક સ્થિતિ.

૧. વિચારવંત મનુષ્ય તરીકે તમારે સમજવું જોઈએ કે તમારી કારકીર્દી મુધારવા અથવા બચાવવાનો નિર્ણય તમારી પ્રજા માનસિક સ્થિતિ ઉપર રવો છે. તમારામાં હાલ જ્ઞાન કેટલું છે અને હવે પછી કેટલું થશે તે પશુ તે સ્થિતિ કહી આપશે. તમારા પ્રકૃતિશુભનું કહેવાનું પરિમિતપણું, તમારા વિચારોની દરેક રેખા છે; તે તમે જાતે ઉભી કરેલી

છે. તેમને ટુંકી કરી સકાય, લખાવી સકાય અથવા જે તે સ્થિતિમાં કાયમ રાખી સકાય તેમ છે.

૨. તમારા વિચારના ઉત્પન્ન કરનાર તમે છો, અને તે ધોરણે તમારી જાત તથા સ્થિતિના ધણાર તમેજ છો. વિચાર એ કારણદર્શક અને ઉત્પાદક છે. અને તે તમારા જીવન તથા વર્તનમાં પરિણામ રૂપે દેખાય છે. જીંદગીમાં આકસ્મિક બનાવો જેવી વસ્તુ નથી. જીવનમાં જે કડગટ અથવા મધુરતા લાગે છે તે તમારા વિચારોના યોગ્ય પરિણામ હોય છે. મનુષ્ય વિચાર કરે છે અને તેનું કાર્ય જીવનમાં પ્રગટ થાય છે.

૩. તમારી પ્રથમ માનસિક સ્થિતિ શાંતિમય અને પ્રેમમય હશે તો તમને સુખ અને આનંદ પ્રાપ્તો થશે જો તે પ્રતિકૃત અને દ્રેષી હશે તો દુઃખ અને આપત્તિરૂપી વાદળો તમારીપર આવી પડશે ખરાબ લાવનારી શોક મતાપ પેદા થાય છે. અને શુભ લાવનારી સુખ શાંતિ મળે છે.

૪. તમારા સંબંધો તમારાથી જુદા હોવાનું તમે ધારો છો, પરંતુ તેઓ તો તમારી વિચાર સૃષ્ટિ સાથે બારી જોડે બોંધાયેલી હોય છે યોગ્ય ધરણી વિના કાંઈ પણ બનતું નથી જે થાય છે તે વાજબી થય છે અકબળ પામતું નિર્માણ મેળું નથી. દરેક ખામત જેવી થીએ તેવી થકાય છે.

૫. જેવા તમારા વિચાર, તેવું તમારું વર્તન. પ્રેમના પ્રમાણમાં તમે આકર્ષણ કરો છો. તમારી હાલની સ્થિતિ તમારા વિચારોએ આણી છે, હવે પછી જેવા વિચાર તમે કરશો તેવી સ્થિતિમાં તમે લવિષ્યમાં આવશો. તમારા વિચારોના પરિણામમાંથી તમે ઇચ્છી શકશો નહીં; પરંતુ તે પરિણામો ભોગવી તે ઉપરથી ઓછ લઈ શકશો. અને તે સ્વિકારશો એટલે તમને આનંદ થશે.

૬. જે સ્થળે તમાગ પ્રેમ (તમારી સતત તિન મનોવૃત્તિ) ને યોગ્ય તૃપ્તિ મળે તે સ્થળે તમે હમેશ દોરાશો. તમારો પ્રેમ અધમ હશે તો તમે અધમ સ્થળે જશો, જો તે સુદર હશે તો તમે સુદર જગ્યાએ જશો.

૭. તમારા વિચારોને બદલી નાખો એટલે તમારી સ્થિતિ બદલાશે. આ સંસારનું રણ પતાવવાની જવાબદારીનો વિસ્તાર તથા ગૌરવ કેટલો છે તે બારિક દ્રષ્ટિથી નિહાળવા ચાલુ કરો, તમે બળવાન છો, બગદિન નથી. આદર્શાંગ કુખમાં તમે બળવાન છો, અનીતિના માર્ગે જવામાં જેવા મદદ છો તેવાજ નીતિ માર્ગે ચાલવામાં થાઓ. અજ્ઞાનતામાં પડી રહેવા જેવા રાજા છો તેવા વિવેક જ્ઞાન મેળવવા માટે થાઓ. જેની મુખ્ય તમે કરશો તે તમે શિખી શકશો. અજ્ઞાનપણમાં પડી રહેવાનું તમે પસંદ કરશો તો તમે અજ્ઞાન રહેશો. જો તમને જ્ઞાન ઉપર પ્રેમ હશે તો તે તમે મેળવશો. જો તમને વિવેક-જ્ઞાન ઉપર પ્રેમ હશે તો તે તમને આવી મળશે. તમને નીતિ ઉપર પ્રેમ હશે તો તેનો આદર્શ તમને થશે. દરેક બાબતનો આધાર તમારી મુખ્ય ઉપર રહેલો છે એટલે જે વિચારો તમે કરતા હો, તે વિચારોને અનુસરી કંઈ બાબતને તમે પસંદગી આપો છો એટલું લક્ષમાં રાખજો.

૮. એક મનુષ્ય જ્ઞાનપણમાં પડી રહેવામાં મજા માને છે તેથી તે મૂર્ખ રહે છે અને મૂર્ખાઈના વિચારો કરે છે. બીજાને મનુષ્ય વિવેકજ્ઞાન મેળવવામાં મજા માને છે, તેથી તે વિવેકજ્ઞાની થાય છે; અને જ્ઞાન, વિજ્ઞાનના વિચારો કરે છે. કાંઈ પણ મનુષ્યને બીજાને મનુષ્ય રોડી શકતો નથી, તે પોતેજ પોતાને રોકે છે. કાંઈ મનુષ્ય બીજાને લીધે દુઃખમાં સપડાતો નથી. પોતાની જાતના કરેલા કર્મો માટે તે દુઃખ ભોગવે છે. નિર્મળ વિચારરૂપી ભવ્ય દ્વારે જશે તો તમે ઉંચા સ્વર્ગમાં જશો; પરંતુ અનીતિના વિચારરૂપી અધમદ્વારે જશે તો છેક નીચા નર્કમાં પડશો.

૯. બીજા લોકો તરફ તમારા મનનું વલણ જેવું હશે તેવા પૂર્ણ અંશમાં તમારા ઉપર તેનો પ્રત્યાઘાત થશે, અને તમારા જીવનના દરેક કાર્યમાં તેની રીતે દેખાશે. સ્વાર્થનો દરેક મહિન વિચાર તમે ખદાર દેંદ્રશે. એટલે તે વિચાર દરેકાઈ પ્રકારના દુઃખના રૂપમાં તમારા ચંભેગોમાં તમને આવી મળશે. નિઃસ્વાર્થનો નિર્મળ વિચાર કરવાથી તમને આનંદ આવી મળશે તમારા ચંભેગો એ તો પરિણામે છે અને તેના કારણ તમારા બીનરમાં અદૃશ્ય રહ્યા છે. તમારા વિચારોના જનક પિતા તરીકે તમારી દાસની તેમજ ભવિષ્યની સ્થિતિ ધડનાર તમે છો. તમે પોને કાવું છો એ ત્યારે તમે સમજતા થશો, ત્યારે તમારી જીંદગીનો દરેક જનાવ ધર્મના અદલ ત્રાજવે તોલાય છે એમ તમે જણશો. ત્યારે તે નિયમ તમે મગજમાં ઉતારશો ? ત્યારે ચંભેગોના નચાચા તમે નાચો એવા તમે અંધ તથા ખાણલા નથી એમ તમે તમારી જાતને ગણશો, એટલે તમે ખરામદ અને ઝાની રૂર થશો.

૧૨.

વાવવું તેવું લણવું.

૧. વાવણીની વેળાએ એતરોમાં અને ગામની નાળોમાં તમે જશો તો ખેડુતો અને વાધરીઓ નવી, તૈયાર કરેલી જમીનમાં બીજાં વાવવા લાગી ગયા હશે એવું તમને જણાશે. તે ખેડુતો અથવા વાધરીઓમાંના એકાદને તમે પુછશો કે એ બીજામાંથી કંઈ જાતનો પાક તે મેળવવા ધારે છે એટલે તે તમને બેરાક મૂર્ખ ગણશે, અને કહેશે કે એમાં કાંઈપણ ધારવાપણું છેજ નહીં. એતો જણાવતી વાત છે કે જેવું વાવીએ તેવું લણીએ, એટલે કાદરા બાગરી, ચાકભાજી જેવો પાક મેળવે તેવું વાવવું જોઈએ.

૨. કુદરતના દરેક કાર્ય અને ક્રિયામાંથી ઝાની મનુષ્યને કંઈ ને કંઈ સાફ શિખ-વાનું મળે છે. દુનિઆમાં એક નિયમ એવો નથી કે જે, મનુષ્યના મનપર તથા મનુષ્ય જાતીના જીવનપર ગણિતના જેટલા ચોક્કસાદથી ક્રિયા કરતો નહીં હોય ? ધર્મ ગુરૂઓના સર્વ વચનો આ મત્વ વાતને દ્રઢાત રૂપે દર્શાવે છે, અને તે સઘળાં કુદરતની સાધારણ આજ્ઞામાંથી તારવેલાં છે. મનમાં તથા જીવનક્રમમાં બી વાવવાની એક રીત છે, એટલે સમ્પ્રદાય વાદેતક ક્ષત્રી જેવું બી વાવવું હોય તેવો પાક મળે છે, વિચાર/વાણી અને કાવ,

એક જાતના વાવેલા ખીઆ છે. અને જગતના અનિવાર્ય, નિયમના ધોરણે ખીનાં જાત પ્રમાણે પાક થયા કરે છે.

૩. જે મનુષ્ય દેવી વિચાર કરે છે તે તિરસ્કાર પામે છે જે પ્રેમી વિચાર કરે છે તેને બધા ચાહે છે. જે મનુષ્યની વિચાર, વાણી અને કાર્ય નિખાતસ હોય છે તેને તેના મિત્રો મળી આવે છે, કુટિય મનુષ્યને કુટિલ મિત્રો મળી આવે છે. જે મનુષ્ય ખોટા વિચાર અને કાર્યો રૂપી વાવેતર કરી ઈશ્વર પાસેથી આનંદ મેળવવા પ્રાર્થના કરે તે, કોઈ ખેડુતે કોદરા વારી થઈતો પાક લથુના માટે ઈશ્વર પાસે માગવા જેવું છે. માટે જેને આનંદ મેળવવા ઇચ્છા હોય, તેણે આશિષો મળે એવાં કાર્યો કરવા જોઈએ જેને સુખી થવા ઇચ્છા હોય તેણે ખીજના સુખ માટે વિચાર કરવો જોઈએ.

૪. આવાં બી વાવેતર માટે ખીજ ખાણુ તપાસવાની રહે છે. ખેડુતે જમીનમાં ખીજી વાવેતર કરવું અને તે પછી તેનું પરિણામ કુદરત ઉપર છોડી દેવું. લોભ કરી બી રાખી મૂકે તો તે બી તથા તેના પાક બંને શુભાવે, કારણ બી સડી જઈ નાશ પામશે વાવવાથી ખીજો નાશ થાય છે ખરો, પરંતુ તેના નાશથી ચોક્કસ પાક પેદા થાય છે. તેજ પ્રમાણે જીવનમાં દાન કરવાથી આપણને મળે છે. વિત્તાર વધારવાથી પુષ્કળ પ્રાપ્તિ થાય છે જે મનુષ્ય એમ મોલે કે જ્ઞાન ગ્રહણ કરવા લાયક મનુષ્ય દુનિયામાં કોઈ ન હોવાથી મારું જ્ઞાન ખીજને અપાય તેમ નથી, તે મનુષ્યમાં તેવું જ્ઞાન નથી, અને જો હશે તો તે ચોક્કસ વખતમાં કટાઈ જશે. સંગ્રહ કરવો એ શુભાવ્યા ખરોખર છે, એકલા પોતાનું જ કરી રાખવું એટલે તે વસ્તુ વિનાના થયા ખરોખર છે.

૫. જે મનુષ્યને પોતાનું દ્રવ્ય વધારવાની ઇચ્છા હોય તે, પોતાની પામે જે કાંઈ થોડી મુડી હોય તે બહાર કઢાડી બાજે ધીંગવા ખુશી હોવો જોઈએ. અને પછી તેના નફાની ગઢ તેણે જોવી જોઈએ. ત્યાંસુધી પોતાના કિમતી દ્રવ્યને ઘરમાં ભરી રાખશે ત્યાંસુધી તે ગરીબ રહેવાનો એટલુંજ નહીં પરંતુ દરરોજ વધુ ગરીબ થતો જશે, કારણ આવક નથી પરંતુ ખર્ચ આણુ રહે છે જે વસ્તુ ઉપર તે પ્રેમ રાખે છે તે વસ્તુ છેવટે તેમાં આવક ન થવાથી તે શુભાવજે જે દ્રવ્યને વિવેકથી ઘર બહાર કઢાડે, જે પેલા ખેડુતની માફક દ્રવ્ય રૂપી ખીઆનું વાવેતર કરે તો વધારો એટલે નફો મેળવવાની રાહ વાસ્તવિક રીતે તે જોઈ શકે અને નફાની આશા રાખે તે ખોટું કહેવાય નહીં.

૬. મનુષ્યો ઈશ્વર પામે શાંતિ અને શુદ્ધ જીવિની, ન્યાય અને આનંદની માગણી કરે છે, પરંતુ તેમને તે મળતાં નથી. તેનું કારણ શું ? તેનું કારણ એ છે કે તેઓ તે મુજબ વર્તતાં નથી, તેનું વાવેતર તેઓ કરતા નથી એ એક વખતે એક ધર્મગુરૂને મારી મળવા માટે ખરા દીલથી પ્રાર્થના કરતો સાબળથો હતો, અને પછી તરતજ પોતાના ઉપદેશ દરમ્યાન એતાજનોને પોતાના ધર્મના વિરોધીઓ પ્રત્યે જરાપણ દયા નહીં બતાવવા કહેતો હતો આવો સ્વાર્થભિદ દયાજનક છે. શાંતિ અને આનંદ મેળવવાનો માર્ગ શાંતિના તથા આનંદના વિચાર, વાણી અને કાર્યો કરવાથી જડે છે એ મનુષ્યોએ શિખવાનું હજી બાકી છે.

૭. કહ્યો કે કંકાસના, અનીતિના અને મોહોમોહિ વેગ કરાવે એવાં બી વાવી

શાંતિનો, શુદ્ધ ભુદ્ધિનો, અને સંપન્નો, સુંદર પાક ભાગવાથી તે મળી જાય એમ મનુષ્યો માને છે. ક્રોધી અને ક્રુર્યાબોર મનુષ્ય શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરે, એ દેખાવ ક્રેણુ-જનક નથી વાડ ? મનુષ્યો જેવું વાવેતર કરે તેવું તેઓ લહે છે તેથી હરકાષ્ટ મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થને ખસતો કરી પરાપકાર ભુદ્ધિના, વિવેકના અને પ્રેમના બીજાનું બોહોળું વાવેતર કરે તો તે ચાહુ જન્મમાં અને એછી વખતે જ્ઞાન-દત્તો પાક લહે ખરા.

૮. જે કાષ્ટ મનુષ્ય આશ્વત્થમાં આવી પડ્યો હોય, સંદેહામયમાં આવી પડ્યો હોય, શોકાતુર અથવા દુઃખી થયો હોય તો તેણે પોતાના મનને યુજીતુ કે:-

“કેવા વિચાર રૂપી બીજાં હું વાવતો. આવ્યો છું ?”

“હાથ હું કેવાં બીજાં વાલું છું ?”

“બીજા લોકો માટે મેં શું કર્યું છે ?”

“બીજા લોકો તરફ મારું વર્તન કેવું છે ?”

“આધી આધી અને ઉપાધી રૂપી કેવાં બીજાં મેં વાવ્યાં છે કે જેથી મને આ કડવાં રૂપ માખવાં પડે છે ?”

તે પોતાનું બીતર તપાસશે એટલે તેને ખરી હકીકત માલમ પડશે અને તે માલમ પડ્યા પછી સ્વાર્થ રૂપી સપળા બીજાને પડતાં મુશ્કેલી હવે પછી ફક્ત નિસ્વાર્થ રૂપી બીજાં તે વાવવાં માંડશે. દરેક મનુષ્યે ખેડુત પાસેથી વિવેક જ્ઞાનના સરળ બોધ પાઠો શિખવા જોઈએ.

દુકાળનાં ભયંકર દુખો.

કષ્ટાળી ખેડુત કન્યાઓનું વેચાણ.

એક કરોડ રૂપિયાનો વેપાર.

કાશિયાવાડથી એક ખમરપત્રી જણાવે છે કે કાશિયાવાડમાં હોણુ ભયંકર દુકાળ હોઈ, ગુજરાત અને મહેસુલ ભરવાનાં સાધનો ગરીબ ખેડુતોને નહિ હોવાથી તેઓ પોતાની નિર્દોષ કન્યાઓને ટોર અથવા ગુલામોને વેચે તેમ ગુજરાતમાં આવી લગ્ન માટે તલપાપડ થતા “એક પગ મરાણમાં રાખીને ઉભેલા” ઘરડા ગ્રાહકોને મોં માગ્યાં નાણાં લેઈ વેચી દે છે. છેલા ચાર મામમાં કન્યાઓનું આવું વેચાણ ધમધાકાર આવી દસહજાર કન્યાઓ વેચાઈ છે અને મરાસરી એક હજાર રૂપિયાની કોંમત ગણીએ તો એક કરોડ રૂપિયાનું વેચાણ થયું છે. આવી કન્યાઓ કાશિયાવાડ-ગુજરાતના લુદા લુદા ભાગોમાં વેચાઈ છે. આવા બનાવથી ‘અંગારા વરસે ત્યારે હોઈ આગ દેખાય’ એ કહેવત સિદ્ધ થાય છે. પ્રભુ આ નિર્દોષ કન્યાઓનાં સ્વાર્થો માખાયોને સદ્ભુદ્ધિ આપો.

સુખોદ્ધ:

બીજાનામાં જે અડણ કરવા જેવું હોય તે અવસ્થા, લેને પણ કદી પણ અધિયુ અનુકરણ કરશો નહીં.

તિરસ્કાર વડે તિરસ્કારનો પરાભવ નહિ, પણ પ્રેમવડેજ વૈરનો પરાભવ કરી યજ્ઞપ છે. જનતા સુધી અરે! ખામ કરીને “હું સ્વદેશી વસ્તુજ વાપરીશ” એવી પ્રતિજ્ઞા લેશે.

ફુલવાડી.

~~~~~

શ્રી મુગ્ધાખ્યાન.

પુરુષોત્તમ માસની કથાનો અન્તભાગ.

અનુવાદક:—રા. રા. મગનલાલ દલસુખરામ શાસ્ત્રીજી.

અનુક્રમણિકા.

૧. ઉદ્દેશ.	૨. એક પત્ર.
૩. પ્રારંભ.	૪. અવન્તિનું વર્ણન.
૫. દેરાણી જેઠાણી.	૬. સ્નાન મહિમા.
૭. પતિવ્રતાનું આખ્યાન.	૮. પોપટ અને સારિકા.
૯. વ્રતનો પ્રકાર.	૧૦. શ્રદ્ધા રજો છે.
૧૧. અનન્ય ભક્તિનું રજ	

૧. ઉદ્દેશ.

આ મુગ્ધાખ્યાન પુરુષોત્તમ માસની કથાનો અંતર ભાગ છે. એ કથાનો મુખ્યાલે કરીને વિશેષ પ્રચાર મુળેષ તેમજ સુરત શહેરમાં વિશેષ છે.

આ લેખમાં શ્રદ્ધા, અનન્ય ભક્તિ તથા પતિવ્રતા ધર્મનું આરં નિરૂપણ કરેલું છે તેથી એ સરળ ભાષામાં હોય તો જનસમુદાયને ધણીજ ઉપયોગી થાય એવા હેતુથી આ ભાષાન્તર કરવામાં આવ્યું છે.

૨. એક પત્ર.

ભાષ્યશ્રી,

આપના તરફથી (મુગ્ધાખ્યાન) વાંચવા માટે મોકલ્યું તે મેં વાંચી જોયું છે. પુસ્તક મળ્યું સારૂ અને ખરેખર વાંચીને દરેક જાહેરનાને મનન કરવા જેવું છે. આજ કાલ ઘણા પુસ્તકો જપાઈને ખટા પડે છે પણ તેનાં કરતાં જો આવા બોધ લેવા લાયક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય તો જન સમાજને વિશેષ લાભ થવા વિના રહે નહિ.

દેરાણી જેઠાણીના આખ્યાનમાંથી દેરાણી મુગ્ધાની પુરુષોત્તમ માસના વ્રતમાં તેની જ ખરી શ્રદ્ધા તેમાંથી શ્રદ્ધાનો ગુણ કેમ ખીલવે એવું શીઘ્રજ્ઞ સ્ત્રીઓને બોધ લેવા લાયક મળે છે.

. વળી પતિભક્તિના મહિમાનું વર્ણન પણ આપ જન્મજીએ આમા સારી રીતે વર્ણવેલું છે તેમાંથી સ્ત્રીઓને ઘણા સરખોધ શ્રદ્ધા કરવા જેવું છે. તેવી અચળ દૃઢ મનથી પતિ-ભક્તિ કરનારી વસુમાન રાજાની પત્નિ કીર્તીમતીએ પતિસેવા પુન્યભાવથી કરી હતી

કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા શૌનકાદિક અકામી દમર ઋષિઓ ક્રિયુષ પ્રાપ્ત થયેલા બાણી એક દાણ માત્ર મમય ભગવત કથા. કીર્તન કર્યા વિના જાય નહિ એવા નિશ્ચયથી નૈમિષારણ્યમાં દસ દમર વર્ષનો યજ્ઞ આરંભી બેસ દતા. તેમણે પ્રાતઃકર્મ મમાપ કરી સૂત ધૌગણીકને પૂછ્યું.

શૌનક—હે સૂત ! પરમ ભાગ્યવાળા આપ તો કયા કહેનારાઓમાં ધરા એષ્ટ છે. તમે બ્રહ્મી ગુણ વાતો જાણી છે એટલા માટે અમારાં અંતઃકરણમાં જે મંગલ થયો છે તેનું નિરાકરણ કરો.

હે સૂત ! સંસારમાં ધનવાન મનુષ્યો શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી વ્રત કરી ગતિપ્રિય કલ્યાણ મેળવે છે. નિર્ધન માણુઓ વ્રત કરે છે પણ દ્રવ્યની અનુકૂળતા ન હોવાથી મનવાંચના પૂર્ણ કરી શકતા નથી; તે હેતુથી નિર્ધન મનુષ્યોએ અગવ-પ્રાપ્તિ માટે શું કરવું તે કહો ?

સૂત—હે ઋષિઓ ! તમારા પ્રશ્ન ધણે યોગ્ય છે. કળ મેળવવા મારૂં પદા અને ભક્તિ જેટલા આવશ્યક છે તેટલો દ્રવ્યની આવશ્યકતા નથી. અભિમાનો ધનવાન બદલ, દારથી જે વ્રત, દાન, સેવા વગેરે દ્રવ્યથી કરે છે તેજ નિર્ધન ભગ્નજનો પ્રેમ કાણુઓ ભક્તિવરે કરે છે અને તેમને ભક્તિનત્યવ પ્રભુ સંદાન કરે છે. પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે શ્રીકૃષ્ણે પ્રિય સખા અર્જુનને કહ્યું છે કે મારા બહન તુમણી પત્ર, કળ, વૃક્ષ બાવડા જળ શુદ્ધ અંતઃકરણથી મને અર્પણ કરે છે તેથી જેવો દુઃખ મારું હું તેવો શ્રદ્ધા ચંદ્રેત પુરુષ દ્રવ્યથી પ્રસન્ન થતો નથી. ભક્તિ અને શ્રદ્ધા વગરનું સંપત્તિ નિષ્ફળ કામ છે. સત્કર્મ શ્રદ્ધાભક્તિથી થાય તો જન્મમરણના ફેરામાંથી છળી ભગવાનને શરણે થવાય હે ઋષિઓ ! તમારા પ્રશ્નને અનુમરતોજ મારા મનમાં મંગલ થવાથી એક મમયે મારા પદ પેદનારાયણને મેં પૂછ્યું તે વખતે મને ભાવિક મને દહ નિશ્ચયવાળો બાણી નૈકુનામી બાણીને સંદર્ભીલને જે અંતિદારીક કથા કહી હતી તેજ તમને સચિરતર વ્યાખ્યાનિ કહું છું.

અવતિતુ વર્ણન.

હે દિગ્ગે ! મંદા મુગધ અને શીતલ વાયુથી મનને અતિ આનંદ આપનારો સિંધુ નદી ઉપર પુરાતની અવંતી ઉત્તમ નામે મનોહર નગરો છે. નદીના તટ ઉપર મોટા મોટા પ્રાસાદો અને અગીર ઉમરાવાનાં સુંદર ઉપરનોઆં અગાક, આશ્રા કંદગ, પાગિમન, વ્યઘોધ, અશ્વત્થ વગેરે વૃક્ષ ઉપર બેઠેલાં દંભ, મારુ, ઝોકિય, મધુર, શુક મારિકા વગેરે નાના પ્રકારનાં પક્ષિઓના મધુર શબ્દથી શ્રવણેન્દ્રિયને અન્યંત આગ છે. નદીના મધ્યમાં પથ અને પોયણાનાં વનોમાં દંસ, જક, સારંગ અને જલક્રક વગેરે પક્ષિઓ કોય હતી હતા. અજનાળા અને અશ્વશાળીઓમાં દાથી અને અશ્વોના ચમક ચમક રજા છે. રજન કાને શાકટિક મણિના ચંદ્ર સરખા ઉત્તમ મહેલ અને સુવર્ણમય મંદિરોથી તે નગરી સ્વંત શોભાપમાન છે. મોટા મોટા રાજમાર્ગ, ચોટા, ખખર અને યોગાંડા માર્ગ અમ-પાતી નગરીનું ભાન કરાવે છે. પ્રાસાદ અને દેવ મંદિરોનાં સિંખર ઉપર જ્વાળ પતાકા અને મધુર પારાવન વગેરે પક્ષિઓ નૃસ કરી રજા છે. જ્યાં ત્યાં માર્ગમાં જાત્રોનાં હંદ-શવ અને દાંડમાં માંત્રધોર પદાર્થો દીપી રજા છે. પ્રાસાદોના મધ્ય ભાગમાં રત્નમય

સ્તંભ અને મુક્તાકળનાં તેજો સોળી રહ્યાં છે. મણિ માણેક અને મોકિતકં અલંકાર તથા દિવ્ય વસ્ત્રોથી શોભતી નાગરીક સ્ત્રીઓ દેવાંગનાઓનું અતિ કેમણું કરતી જણાય છે. મોટા મોટા સરદારોના દ્વારમાં બોલો કરતા શેંકડો અનુભવી શસ્ત્રાસ્ત્રમજ્જુ પોતાના સ્વામીઓના કાર્યમાં તત્પર રહેલા છે. પાદ્રણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર વગેરે ચારે વર્ણ પોતાપોતાના ધર્મને અનુસરે છે. જાલસારી વગેરે ચારે આશ્રમો પણ ધર્મમાં તત્પર રહેલા જણાય છે. જે નગરીમાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્રના પરમ ગુરુ સાંદીપન ઋષિનો આશ્રમ છે. જન-ભિગંતા મહાકલેશ્વરના લક્ષ્મીને વિષે રહેલા ચંદ્રધી તે નગરી હમેશાં ચંદની સુકા શેખે છે. આવી સુંદર અને મનહર નગરીમાં સાંતા અર્હનશ પદ્મકર્મમાં તત્પર, કુલીન, પવિત્ર, સાંગ વેદનો બજુનારો, સર્વ કર્મમાં કુશળ અને ભગવત્સેવામાં શ્રેષ્ઠ ગણાતો વિષ્ણુપ્રિય નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને દેવળ અને માધવ નામે બે પુત્ર હતા. તેઓ પણ શુદ્ધિશાળી અને ભગવદ્ ભક્તિમાં આસક્ત હતા. બ્રાહ્મણવસ્થામાં એમની માતાનો કાલ થયો યોગ્ય વયે પહોંચતાં પિતા પણ મૃત્યુ પામ્યા, તેથી સંભાર શૂદ્રની ઉપાધિને લીધે ચિંતામગ્ન થઈ બન્ને બાળ વિચાર કરવા લાગ્યા મોટા ભાઈનું નામ દેવળ હતું. તેનું લગ્ન રૂપવતી નામે સ્ત્રી માથે થયેલું હતું. તે ધણી રૂપવાન અને ગર્વિષ્ઠ હતી. નાના ભાઈનું નામ માધવ હતું. તેની સ્ત્રીનું નામ મુન્ધા હતું. તે અલ્પ શુદ્ધિવાળી તથા ભોળા સ્વભાવવાળી હતી તેથી કેટલાક લોક તેને અધિક્ષા નામે પણ ઘોષાવતા હતા હું ધરમાં મોટી રહી, દેરાણી મગજતી નથી એમ હરી ધરનાં અને બહારનાં દરેક કામમાં આમળ પડી બધું કાર્ય રૂપવતી પોતાની મતાધીજ ચલાવતી હતી. કેટલોક વખત ગયા પછી પ્રારબ્ધ-વશાત્ દારિદ્ર આવ્યું, બધાં દુઃખી થયાં તેથી સ્ત્રીઓને ધર સોંપી બન્ને ભાઈએ દ્રવ્યની લાલસાથી પરદેશ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. જતી વેળા માધવે કહ્યું કે હે ભાભી ! મોટાભાઈ પિતા તુલ્ય છે અને તમે માતા તુલ્ય છો. તમે તો શુદ્ધવાન છો. શૂદ્ર તથા સંસાર વ્યવહારના કાર્યમાં નિપુણ છો. તમારા દેગણી અજ્ઞાન છે. ધરનાં કામકાજ તથા ન્યાત જતના વ્યવહારનો તેણે ન જરા પણ માદતી નથી માટે એને બેનની પેઠે અથવા તો પુત્રી માફક ગણી આપણા ધરના શુદ્ધ દોષ કાઢી ન શકે એવી યોગ્ય સંભાળ કાર્ય પ્રમંજે રાખવી એ તમારું કર્તવ્ય છે.

દેરાણી અને બેટાણી.

મૃત—એ પ્રમાણે હરી ધરની સુપૃથ રૂપવતીને હરી દ્રવ્યની ધુન્ડાવાળા બન્ને ભાઈઓ પોતાના ગામથી ધણે દૂર બીજે ગામ ગયા. ત્યારબાદ કેટલેક દિવસે રૂપવતીએ જરીનો ઈન્દ્રાધી તેમાં આડ બનેલી પોતાની દેરાણી મુન્ધાને કહ્યું કે “ હે રંગા ! હું મારા ધરમાંથી નીકળ તારા નકરા બાબરડે મારા રંગમી અને તારો ધણી પરબથ જાખારા થયા. ગામ છોડી તેમને પરદેશ જવું પડ્યું. તને ન્યાત જાતમાં બેસવા આવવાનું લાગે નથી. હે મર્ખ, હે પાપિષ્ઠ. તારા જીવતરને ધિક્કાર છે, તારી રધૂલ શુદ્ધિને ધિક્કાર રે, તારા આયરણને ધિક્કાર છે ” એવાં એવાં દોર વચન હરી ત્રિવારી સુશીલ કુન્ધાને કહ્યું માર મારી ધરની બહાર કાઢી મૂકી. ત્રાપાપ વિનાની મુન્ધાનાં માર આવા-યો માત્ર શિયલ થયાં છે, માથે જીપર લપ્પડો વાગવાથી ફાંત પડી ગયા છે, મોંમાંથી લોહી

નીકો છે, સુંઝાંપતી છે તો પણ તે રાત્રી પડતી ધરણી બહાર આવી, મહેલા વચ્ચે એક આંત્રી નાંખી પોતી રહ્યા લાગી. તે મનમાં વિચારણા કરે છે કે મેં શું ખાપ કર્યું હશે. એ પેરમેપેરે મારા ઉપર દુઃખનો દગલો એકાએક નાખ્યો. હે વિશ્વંભર ! હું શું કરું ! કર્યા બહાર ! જાને શરણુ ધાઉં અને હવે મારું શું થશે. !

એ પ્રમાણે બલરાત્રી અને દુઃખમાં બોલતી અવસાને જોઈ, આડેશીપાડેશી એકલા બધા. તેમણે પાસે આવી દ્રષ્ટાંત બાણી કર્યું કે “હે મુન્ધા ! તું ધીરજ રાખ. અકલાઈત નહિ. મુંઝાઈ નહિ. દોષ નિરાધારતા આધાર, દયાના સાગર નંદનંદન સદૃસાર કરશે” એ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી તેને નજીકના સામમાં જૂદી રહેવા કર્યું.

મુન્ધા જૂદી રહી. જોડાણીએ ધરમાંથી કાંઈ પણ વસ્તુ આપી નહિ તેથી બોધાનુ ધમકાઈ કરી માંગી તાગી પોતાનું ઉદર પોષણ કરે છે. કુડકપટમાં સમજતી નથી. જોડાણીએ કાઢી મૂકી છે. તેની બેનપણીઓ તિરસ્કાર કરી નિંદે છે તોપણ કુટિલાઓના કુટિલપણને ન બાળ્યુનારી મુન્ધા જોડાણી વડીલ છે, એમની સેવા કરવી ઘટે એ હેતુથી મનમાં બોધું ન આજીવતાં વખતો વખત ધાગણુપૂર્વક શુદ્ધ અંતઃકરણથી તેનું પશુ ધમકાઈ કરે છે.

ફેટલાક દિવસ મયા પછી લગવાનને વડાલો પ્રશ્નોત્તમ મામ આજ્યો આ વેળા નિત્યનાં કરતાં દોઢા રનાન, દાન, જપ, તપ, અને ભગવતપૂજા વગેરે ધર્મ કાર્ય વિશેષ કરવા લાગ્યા. રૂપવતી પણ સખીઓ સાથે નદીએ જઈ રનાન કરી આવી. ત્યારે જો ધરમાં જગ્યા સ્વચ્છ કરી ઘીના દીવાની અખંડ સ્થાપના કરી. અર્ચનવિધિથી શ્રીગણા પુરોહિતમ દેવતાનું પૂજન કરી ઘરે હાઈ પામી. મુન્ધા રૂપવતીને ઘેર આવી ત્યારે તેણે નહિ દોઢું નહું મત કરતાં જોઈ વિસ્મય પામી ધોમે રહી પૂછ્યું—“આખો ! આ ક્યા દેવનું મંત્ર છે. એ કરવાથી શું ફળ મળે. એ શી રીતે કરવું તે મને કહેજો. મારાથી બનશે તો હું પણ કરીશ.”

રૂપવતી:—“મારા ધરમાં, મયા વડાલોમાં પિટાચણી, પાપિણી અને મૂર્ખ તો વૃંદ છે. તું ત્રુતને ઝોગખતી નથી, સારાસારનું જ્ઞાન નથી, રૂકા પેટ જરી બાળે છે. “જોશ થી કરડી નજરે” તું શું મત કરનારી છે. તારાથી દરિની સેચા કેમ બનમે ! આ મત કરવાનાં તારી બોજવતા નથી. જેમાં તેમાં મારો જરોખતો દરજા બદલ છે.”

જોડાણીના અબીમાન કાર્યો વચન સાંભળી સોમનસ થઈ આંખમાં અશ્રુ આણી પોતાની જાતને વણોડતી ઉતાવળી ઉતાવળી આવજા જેરી જતી હતી. તેથીને જોઈ રસ્તામાં સામી આવતી રૂપવતીની મખી ભાગિનીએ પૂછ્યું, “બેન મુન્ધા ક્યાંથી આવી ! કર્યા બધા છે ? જાણ જેવી કેમ દોમે છે ! મોં રડેલું કેમ જણાય છે ! તને શું દુઃખ મધું છે તે મને કહે. હું તારું દુઃખ દૂર કરીશ.”

મુન્ધા:—“તમ્હારી સખીને મત કરતાં જોઈ તમે શું કહે છે ! મને કહે ! બનશે તો હું પણ કરીશ” એટલું પૂછનામાં તો તેમણે મને તરજોડી નાંખી અને મોઢા નારી પાસે ખાવા તો છે નહિ, વૈતરું કરી બટકાને પેટ ભરે છે; એ પ્રમાણે સદન ન થઈ શકે એવાં પણાં કાચા વેણુ બોલાં. હું તો કાંઈ બોલી નહિ, તરતજ પાછી વળી. લેણુ કહે

છે કે મોટાં છે પણ લામિનીબેન । હું શું સમજતી નથી, નાની કાલી છું. ” જરૂર વિનાનાં
 ચેત્તા અને છોટરાં વિનાનાં નાનાં ” રોજ હુંકારા, હુંકારા સાંભળીને, હું સત્તા આવ્યા, તેનાં
 કરતાં બહુ ” ગમે ત્યારે મરતું તો છે, તેથી આ સંસાર અપારજન છોડી દીધું હોય તો
 મારા જેવી ભાગ્યદીનના મરવાથી જ્યતને શું દાનિ થવાની છે. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે
 ‘ કુજીવિતાત્ વરં મૃત્યુઃ ’ હવે પાનીને છુટવા કરતાં મરતું ધણું સારું છે.”

એ પ્રમાણે મુખ્યાનાં વચન સાંભળી મદોન-મત્ત, પ્રપચ્છી લામિની ઉપદ્રવ્ય કરતી દ-
 સીને મોલી:— મુખ્યાબેન । સહેજ કારણ માટે પ્રાણ ત્યાગ કરવા બ્યાજગી નથી. તારી
 જોડાણીએ ન બતલાવ્યું તો શું થયું એ વત તો મેં પણ કહ્યું હતું. લે હું તને આપને
 મદિમા કહું છું.

સ્નાન મદિમા.

પૂર્વે સત્યયુગમાં વસુમાન નામે રાજા પૃથ્વીતું માલત્ર કરતો હતો. તેની રાણીતું નામ
 કીર્તિમતી હતું. બન્ને દંપતી મળી ધાર્મિક અને ભગવત્સેવામાં તાવર હતાં. પ્રત્યેક પુર-
 ચોત્તમ માસમાં સ્નાન કરી દમેશાં યથાશક્તિ વત કરતાં હતાં. એકવખરે પુરુષોત્તમ માસ
 તું વત કરતાં પાંચ દિવસ થયા એવામાં રાજાને ત્યાં ફરતા ફરતા મંડ નામે મુનિ પધાર્યા
 તેમને સ્વાગત કરી સિંહાસન ઉપર ખેંસાડી અર્ધપાદ વગેરે પૂજનપ્રકારથી યોગ સંકાર
 કરી પ્રસન્નમુખે રાજરાણી દાય તોડી પાસે ઉભા રવાં.

ચંડ:—“ દે વસુમાન ! તારું રાજ્યપાંદ સાફ છે ? સાચે કામ શું તો નથી ? દે
 રાજા ! સર્વ રીતે મુખ છતાં તું દુર્બલ કેમ દાસે છે ? ”

વસુમાન:—“ આજ કાલ પુરુષોત્તમ માસ છે. તીર્થના જળમાં સ્નાન કરી
 ઉપવાસ કરું છું.”

ચંડ:—“ કોપયમાન થઈ ” રાજા આ મહમાસમાં તો ધર્મકામ કાંઈપણ ન થાય
 પછાં ધાર્મિકીક કર્મ વર્જ્ય કયાં છે. તું તો મૂર્ખ છે.” એ પ્રમાણે કહી ઉડીને ચાલતા થયા.

બીજે દિવસે રાજાએ નિયમ છોડી દીધો. સ્વાભાવિક નિયમ એવો છે કે જગતમાં
 પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ મહી શ્રદ્ધાવાળી હોય છે, તેથી રાણીએ પોતાનું વત છોડ્યું નહિ.

એ જગમાં વસુમાન રાજા સહુ માણ્યો મતિમત્તે મહારાજાની કીર્તિનાતી તે
 કામે ચિતામાં જળી બરમ થઈ. વસુમાન રાજાએ પુરુષોત્તમ માસમાં પાંચ દિવસ યથાવિધી
 વત કરી છોડી દીધું તેથી તેના વિશ્વાસ્ય પર્વતમાં પદિ ભતિમાં મપૂરતો જન્મ થયો.
 સતી થનારી સ્ત્રીઓ બીજા જન્મમાં પણ પૂર્વના પતિનેજ પામે છે. એ કારણથી કીર્તિમ-
 ણિના પણ તે પર્વતમાં મપૂર યોનિમાં જન્મ થયો. મોરને જાન નથી પરંતુ સતીને પૂર
 જન્મતા પુત્રે જાન થવાથી આ મોર મારો પૂર જન્મતો પતિ છે, એ પ્રમાણે ગણતરી
 થવાથી તે તેની સાથેજ રહેતી હતી.

પતિવ્રતા આખ્યાન.

સામીજીએ પૂછ્યું કે “દે ભગવન ! તમે જે સતી ધર્મ કહો તે ક્યાં કરીને મને
 કહેવા મોઝ છે.”

લોકો ધણા એકઠા થયા. કાંઈ જોવા આવે છે, કાંઈ લેવા આવે છે. જોનારા ધણા છે. સેનારા થોડા છે. વત્સ નામે એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ સારિકાની મધુર વાણી સાંભળી અત્યંત પ્રમત્ત થયો. એકઠી સારિકા આપી નહિ તેથી તે બન્ને પક્ષી વેચાતાં લઈ ગેર આવ્યો. પાંજરા બનાવરાવી એકમાં પોપટ અને બીજામાં સારિકા એ પ્રમાણે બન્નેને બૂંદાં બૂંદાં રાખ્યાં.

પેલા પંડિત સવારમાં ઉઠી પોપટ અને સારિકાને લણાવે છે. સારિકાં બણે છે પણ પોપટ બણતો નથી તેથી સારિકા વખતો વખત શોકાતુર થઈ ગઈની પામતી હતી. દિન-પ્રતિદિન સારિકા ઉપર બ્રાહ્મણની પ્રીતિ વધતી ગઈ. રોજ સવારમાં પાંજરાં નીચે ઉતારી તેમને નવરાવે છે, રમાડે છે અને પાંજરાં માફ કરી દુણે છે.

એક દિવસે પેલા પંડિતે પાંજરાં લટકાવતી વેળા નજરચૂકને લીધે પોપટનું પાંજરું વાસવાનું બૂંદી ગયા. દૈવશાસ્ત્ર એક મોટા નિલાડો આવ્યો, તેણે પાંજરા ઉપર તલપ મારી પોપટની ડોક પકડી મરડી નાંખી સારિકાએ પ્રાણ બચાવવા કોલાહલ કરી મૂક્યો. તે સ્ત્રીઆ વચ્ચેથી ડોક બહાર કાઢે છે, પાંખો પગડે છે, રડે છે, ચીમો પાડે છે, વારે વારે ધરના માણસોને પોકાર પાડે છે પરંતુ સૌ કાંઈ ધામમાં ચુંચાએલાં હોવાથી કાંઈએ માં-ભણ્યું નહિ. થોડીવારમાં પોપટ તરફડીયાં મારી મૃત્યુ પામ્યો.

સત્—મધ્યાન્હનો સમય થયો ત્યારે પંડિત સ્નાન મંથ્યા વગેરે આહ્વાનિક કર્મ કરી પરવાપો અને ખાવાનું મૂકવા નિલની પેઠે સારિકા પાસે આવ્યા.

સારિકા—મારે ખાનું નથી. આપની માથેના અમારો અજ્ઞાનમધે આજ પૂરો થયો. પોપટને નિલાડાએ મારી નાંખ્યો. હવે હું જીવવાની નથી અને પાપી છીએ. પૂર્વના પુન્ય અને પુરુષોત્તમ ભગવાનની કૃપા વડેજ આપને ત્યાં અમારો વાસ થયો. આપ જોવા સત્યુત્પન્ના સંગથી પતીત પાવન થયા છે, ધણા કૃત કૃત્ય થયા છે માટે અમારા ઉપર કૃપા કરો. પુરુષોત્તમ માસના સ્નાનનું પુન્ય આપી તમે અમારો ઉદ્ધાર કરો, એ પ્રમાણે કહી પોતાના ત્રણ જન્મની અથડતિ વિગત કહી, પેલા પંડિતે સારિકાની વાર્તા સાંભળી ધણો ખેદ પામ્યા. તેમણે હાથમાં જલ લઈ સંકલ્પ કર્યો. હું પુરુષોત્તમ માસના કરેલાં ગંગાસ્નાનનું ફળ આ સારિકા અને પોપટને આપુ છું; એ પ્રમાણે કહી બન્નેના ઉપર તે જળ છાંટ્યું. તે વેળા તે બન્ને તરતજ દિવ્યરૂપ બની બ્રાહ્મણને દંડવત પ્રણામ કરી વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં ગયાં.

ભામિની—હે બેન ! બ્રાહ્મણે પુરુષોત્તમ માસમાં કરેલાં ગંગાસ્નાનનાં આપેલાં પુન્ય વડે પોપટ અને સારિકા સ્વર્ગમાં ગયાં તો જે મનુષ્ય પોતે પુરુષોત્તમ માસમાં શ્રદ્ધાથી સ્નાન કરે તે પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકે એમાં નવાઈ નથી. “યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્ત્વંદેવેતરોજનઃ” મહાત્મા પુરુષો જે માણે વર્તે છે તેજ માર્ગને બીજા અનુસરે છે.

વ્રતનો પ્રકાર.

જેને ! એ વ્રતના બે પ્રકાર છે. એક શુદ્ધ અને બીજો પ્રસિદ્ધ છે. પ્રસિદ્ધ પ્રકાર તો બધા લોકો કરે છે તેનો વિધિ પ્રથમ કહુ છું. પહેલે દિવસે સવારમાં સૂર્ય ઉદય થતાં

પહેલાં ઉઠવું. તીર્થે નડાવા જવું. ધરના એક ખૂણમાં અગર તો દેવમંદિર પાસે જઆ લીધી તેમાં ધીના અર્ખંડ દીવાની સ્થાપના કરવી. ઘઉં કે ચોખાનું અણદંડ (કમલાકૃતિ) કરી તેમાં તાંબાનો ધડો મૂકવો તેમાં જલ ભરવું. પંચપક્ષવ, સર્વોપધી, અક્ષત, ચંદન, મોપારી, પંચરત્ન વગેરે નાખવું. પછી ઘણ ઉપર પૂર્ણિમાન ગોઠવવું. પીળું વસ્ત્ર પાથરવું. સોના રૂપાની રાધા પુરોત્તમ દેવની પ્રતિમાની ધ્યાનથી પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેની પોડચો-પચારે પૂજન કરવી. નિયમ ગ્રંથથી કરવા હવિષ્યાન ખાવું. ધ્યાનથી દેવની (ગોડા) ની પૂજા કરવી. માવણુડા અને દુધપાક જમાડવા. દક્ષિણા આપવી. મંપુટ, પાનનાં બીડાં, અન્ન, વસ્ત્ર, ક્ષિવા વગેરેનું યજ્ઞશક્તિ નિલ દાન આપવું. માસ પૂરો થયે, વ્રતોવાપન કરવું. પથ આ પ્રમાણે કરવાથી જો રૂઝ મળે છે તે આ જન્મમાં મળતું નથી.

હવે રૂઝ છે તેનું રહસ્ય કોઈ જાણતું નથી તેથી કોઈ કરતા નથી. પહેલાં દેવમંદિર-થી મારે થેર એક મોટા મોગી આવ્યા હતા તેમના નિર્મળ અંતઃસ્વણથી મેં સેવા કરી તેથી મારા ઉપર પ્રમત્ર થઇ મનુષ્યોને દુર્લભ અને શુભમાં શુભ આ મતનું રહસ્ય તેમણે મને કહ્યું. હું મુન્દરી શરૂ મદાગજની પૂજા કરવાથી તે હું જાણું છું. તું જાણિક છે. મને તારી જાણ આવે છે, એટલા માટે તારી આગળ બધી વિધિ રહું છું. આ મહિનાનું નામ મન્દરાગ (પુરોત્તમ રામ) છે. એના જેવું મહિમ્નુષ્ય ભગવાન છે. સ્નાન કરતી વેળા આન દરનામને મોઢું લુએ તો તત્ત ખંડિત થાય, માટે કોઈ દેખી ન શકે તેમ એકાંતમાં મહાં મેલાં, આગાજ, ટોઈ અર્ધ ન કરતાં હોય, ઘણી દુર્ગંધ ઉડતી હોય એવા જળમાં દરજીજ નહાવું. ખાટા, ખારા, તીખા, કડવા, ભગેડા, વાસી અને તામરીક પદાર્થોનું ભોજન નહું. પીપળાના આડની પૂજા કરવી. પીપળાનાં પાનના પડીયા કરી તેમાં સંપુટ બનાવી દાન આપવું. મુન્દરી ! હું નિયમ રાખી આ વ્રત મહિના મુખી કરીશ તો તારા વ્રતના પ્રતાવથી મોસાદવાસી ભગવાન દર્શન આપી આ જન્મમાં જ સુખ આપી અતિ શુક્તિ આપશે હું પોતે પણ તને કહેવા પ્રમાણેજ કરું છું. કર્તવ્ય હોય તો મારા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી તું પણ એ પ્રમાણે કર. મેં તારા સાગને માટે જતાલું, પછી તારી મરજી.

નારનાજ ભાગિની જાહરોગહાર રૂપતીને મેર ગઇ. મોટેથી ઘોડા, પાડી, લોઢા સાંભળે તેમ મુન્દરીને જાતાવેલા મતનું અથ ધર્મિ જ્ઞાતિ રહી સાંભળાલું, તેથી રૂપવતી અને બીજા કેટલીક કુલદાઓ આશ્રિત હાથ કરવા લાગી.

ભાગી જલવાન છે. ખોટું કહ્યું છે કે ખરું, તેનો વિચાર ન કર્યો. કુટ્ટ ભાગિની ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો અને વ્રતની શરૂઆત કરી.

સવારમાં ઉઠી શોચ, મુખમર્જન વગેરે કામ પરવારી કટલેક વેગળે મન્દર મગતરાં ગણગણાટ કરી રજાં છે કીડઓ ખદમદી રજા છે એવા દુર્ગંધના ભંડારરૂપ મોરોના મહીન જળના ખાડામાં એકમાર્ગી વિશ્વાસ મુન્દરીએ પ્રેમપૂર્વક મનવિદારી, મરોદાનંદન, દીન દયાલ, નંદલાલ ઓકૃષ્ણચંદ્રનું હૃદયમાં સ્મરણ અને ધ્યાન કરી દળવે દળવે સ્નાન કર્યું. પાસે પીપળાનું ઝાક હતું તેની નિષ્કપટ લક્ષિભાવથી પૂજા કરી પ્રણામ કર્યાં. થેર આવ્યા પછી પુનઃ શરીર શુદ્ધ કરવા રૂવાના જળવડે સ્નાન કર્યું. ભાગિનીએ કહેલા કડવા, ખારા, ખાટા પદાર્થોનું ભોજન કર્યું.

એ પ્રમાણે મુઝ્યાએ પ્રતનો જદાપુત આરબ રૂથો. ઉવટનો દિવસ નજીક આવ્યો સારે ઉચ્ચતરે હરખાતી હરખાતી લામિનીને ચેર આવી. લામિની તેને જોઇ ખોલી અતિ । તું તો પ્રારબ્ધવાન છે । તારા ઉપર પુરુષોત્તમ ભગવાનની કૃપા છે. તારૂં પ્રત તો નિર્વિધને પાર પડ્યું. મારે તો અનિવાર્ય વિધ્વંસી આરબેયું પ્રત પૂછું ન થયું.

મુઝ્યા—લામિની ખેન । પ્રતનો શુભ વિધિ તમે બતાવ્યો તે પ્રમાણે મેં કર્યું છે, માટે ઉદ્ધાપનનો પ્રકાર તમને પૂછવા આવી છું

લામિની—રૂપવતીએ મન કર્યું છે તેને ઘેર ઉદ્ધાપન ઘાપ તે નીતે તારે કરવું. ગાર મહારાજ તમે ભ્રમભવરો. જે શુભ વિશેષ વિધિ છે તે તને હું કહું છું. કાવે મવારે નિત્ય નિત્ય પરવાર્ષા પછી તું પીપળાને કહે જે કે હે દેવના દેરા । તમે તો સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ ભગવાન છો. હે જગન્નાથ । મેં તમારૂં પૂજન પૂર્વક યથાશક્તિ મન કર્યું છે. હવે તેનું ઉદ્ધાપન કરવા આપ આના આપો. હે રાધિકેય । મારે ઘેર પધારો.

‘મુઝ્યા ખેન । પીપળા જો આજા આપે તેજ નમારે પરિશ્રમ મણ થયો કહેવાય. અને પ્રત્યુત્તર મને ઝોટલે ઘેર આવી તૈયારી કરજે મારોર નગેના લોટમાં ધી ગોળ નાખી એક મેટા લાકુ કરજે. અગ્રોતર યન ૧૦૮ બાલ્યજ દંપતીને ભ્રમવાનું આગમન થયું કરજે, તુષિપર્યંત તેમને ભોજન કરાવજે. પીપળાના પાનના પગીયાના મંજુટ કઠી દાન આપજે, પરંતુ મુઝ્યા । ભગવાન તારી સાથે બોલે નહિ અને દરેક આપે નહિ તો મિથ્યા શ્રમ કરી ખર્ચમાં પડીશ નહિ.

શ્રદ્ધા રૂપે છે.

ખીજે દિવસે લામિનીના કહેવા પ્રમાણે કર્યું પરંતુ પીપળાએ કાંઈ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ, તેથી મિચારી કુખી થઇ નમ્રનાયી કાની ઘેની વાણીરડે બે શરમે બોરી હેં જી ! મારો શો અપરાધ છે. લોટમાં મારી તાળી યને રાકીની મેરા થા અભિમાન નહિ કરો । હું નિત્ય પાપીજ છું. દુઃખન રાજ થયો. હવે હું રા કા. વિધિના લેખ લાખ્યા કેમ ટા । પરમેશ્વર પારખું તો નહિ જોતા હોય । કીક છે. જોડે છું સત્યમાર્ગે કરેલો શ્રમ મિથ્યા તો જતોજ નથી.

‘ અર્થ સાચયામિ વા દેહં પાત્તયામિ. ’

સૂત—હે દિલ્લે ।

ન કાણ્ઠે વિવ્રતે દેવો ન પાપાણે ન મૃગપ્રયે ।

માવો દિ વિવ્રતે દેવે તસ્માન્નાવો દિ કારણમ્ ॥

કાષ્ઠમાં, પાપાણમાં કે માટીની મૂર્તિમાં દેવ ગહેતા નથી દેવમાં ભાવના એજ મુખ્ય મારણ છે પરમાત્મા પુરુષોત્તમ પ્રભુ મચરાચર આપી છે. ખોટાના મગી નથી તાણાના ખેલી છે. વિશ્વાસ અને પ્રેમથી ખ્યાન, સ્મરણ, ધર્મન, પૂજન કરનારા એકાંતિક ભક્ત જતોને તે સહાય કું છે ભગવાને વિચાર કર્યો કે જો હું કર્યો આપીશ નહિ અને ખેલીશ નહિ તો જરૂર આ મુઝ્યા પ્રણય સાચ કર્યો એમ ધારી બહાદેરનું પચન સત્ય

કરતા, લોક પ્રહ્લાદનું રક્ષણ કરવા નારાયણ નરમિદ રૂપ ધારણ કરી સ્તંભમાંથી પ્રગટ થયા દત્તા તેમજ અહિં પણ મેઘસ્થામ મૂર્તિ પીતામ્બર ધારણ કરી, વનમાંવા અને કૌસ્તુભ મણિયુક્ત બે હાથે મુરલી વગાડતા, મંદ હાસ્ય કરતા આનંદજનક સ્વરૂપથી અકસ્માત પીપળામાંથી પ્રગટ થઇ બોલ્યા કે હે મુન્ધા ! અંબલડીશ નહિ. તેં મત કરવામાં કોઇ પ્રકારે ન્યૂનતા રાખી નથી, તેં મત ખરા શુદ્ધ પ્રેમથી કર્યું છે. હું તારા મતથી અત્યંત પ્રસન્ન થયો છું. તું હિતાવળી ઘેર જા હિતાવળી સામગ્રી તૈયાર કર. અકલાપ્ત નહિ. કાલે સમય થશે ત્યારે હું આવીશ. લોકો તને ખૂંચશે કે સમાપ્ત ક્યાંથી કરીશ પાસે તો કશુંકા નથી. ખર્ચ કોણ વેદશે. તે વખતે સંક્રાંત ન રાખતાં ખુલા મનથી કહેજે કે પછે વેગલે મારા બાઇ રહે છે. હમણાં હું પીપર ગઇ નથી અને મળી નથી તે તેડવા આવનાર છે તે સદુ કરશે. ખીન્નું કંઈ બોલીશ નહિ.

સૂત—ઉપર પ્રમાણે મુન્ધાને સમજાવી, આસના વામના કરી જમવાન અંતર્યામિન થયા એટલે હિતાવળી ઉપરથી પોતાને ઘેર આવી, સાંજનો વખત થયો તે વેળા શું કરી આવી. નેહએ તો ખગ, એમ ધારો લામિની રૂપવતીને સાથે તેડી મળવાના મિમે આવી. સાધારણ મનુષ્યોના કરતાં લોકતજનોના અપૂર્વ અને પવિત્ર પ્રેમ પરમાત્માને વિશે ઉચ્ચ પ્રકારનો હોય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. મુન્ધા શાંત વૃત્તિથી ઇશ્વર જનનમાં મગ્ન છે તેથી લામિની બોલી કે રૂપવતીબેન ! તમારાં દેરાણીની વાત હવે કહેવા જેવી રહી નથી. એના સખી નજર તો કરો. એના હૃદયમાં આનંદ તો માતો નથી.

રૂપવતી—ઘેરી થઇ છે ઘેરી.

મુન્ધા—(આનમાંથી જાગી) બાબીજી ! તમે અને લામિનીબેન આવ્યાં તેની મને ખગર નથી.

લામિની—શાંતી હોય. કહો સવારે શું થયું ?

મુન્ધા—પીપળાએ ઉદાપન કરવા આઠા આપી. ઘેર આવવા કબૂલ થયા—વચન આપ્યું.

એ પ્રમાણે સાંજળી લામિની તો ચક્રિત થઈ ગઇ. રાક્ષસાગરમાં ડુબી ગઇ. તર્ક—વિતર્કમાં શાંત થઇ આ શું બકે છે ! શું એ ખર્ડે છે ! જે પરમાત્મા યોગજનનોને સેકંડી વર્ષ સુધી યોગ સાધના દર્શન આપતા નથી, તેમણે શું એની સાથે વાત કરી ! હં..... એને ક્યાંથી મળે ! ! ! પણ કોઈ કપટી માણસે પ્રેમપૂર્વક પ્રીતિના ઉદ્ગાર સાંજળી જમણામાં લખાવી દશે, એ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો.

લામિની—ત્યારે તમારાં નેહાણીને કહો કે એક સો આઠ દાંપત્યને જમવાનું આમંત્રણ કરે.

મુન્ધા—શીક યાદ કરાવ્યું.

રૂપવતી—પેટ ભરવાનાં સાંસાં છે. અજ નથી, આખર નથી, એના બોલવા ઉપર વિશ્વામ રાખી નિમંત્રણ દઉં તેમાં ફજેતી તો મારી યાય. નહતું શું જાય ! નિર્લજને લાજ રી ! (મોં મરડી) લામિનીબેન ! આવો કહી આણતી થઇ.

બીજો દિવસે સવારનો પહોર થતાં ઉત્સાહથી કામદોજથી પરવારી બામિનીના કહેવા પ્રમાણે ૧૦૮ બ્રાહ્મણ દેવતાને જન્મવાનું આમંત્રણ કર્યું. સવારે આટાનો એક લાડુ અને બીજું સાદિત્ય તૈયાર કર્યું. પ્રભુ પધારશે તેની વાટ જોતી હાથમાં જખનાવા ધારણ કરી એકાગ્ર ચિત્તે ધ્યાન કરવા લાગી.

માત્સર્ય છે, ઇર્ષ્યા છે તેથી રૂપવતી પણ પોતાને ઘેર તેજ દિવસે જન્મજુવાર લેઈ મેઢી. ઘણી જાતનાં તરેહવાર પકવાનો જનાવરાવ્યાં. ભાલ્ય, બોભ્ય, લેલ અને ગોખ્ય; એમ ચાર પ્રકારના ખટરસ પદાર્થો તૈયાર કરાવ્યા.

સૂત—મુઝ્યાની દાસી ચાપ. પોતાનું સારું કહેવાય. એ કારણથી રૂપવતીએ ઘણી ઉત્તમ રસોઈ કરાવી. એણે વ્રત કર્તિને માટે કર્યું છે, અભિમાન છે, એને ભાવ જરા પણ નથી. પ્રભુ સર્વજ છે. પરમ ભક્તનાં અનેક કાર્ય કરે છે. મુઝ્યાને વચન આપ્યું છે. નહિ જઈ તો તેણીનું હાર્ય થશે. મુઝ્યા ભાવિક છે તેથી ભક્તતાવીન ભગવાન તેને ઘેર આવવા સારું ઇચ્છા.

અનન્ય ભક્તિનું ફળ.

સૂત—હે શૌનકાદિક ઋષિઓ ! મધ્યાહ્નનો સમય થતાં બ્રાહ્મણોના ઝોળે ઝોળાં જળપાત્ર અગ્રોદીપાં લઈ આવવા લાગ્યા. જે આવે તે રસોડા તરફ નજર કરે છે. કાંઈ દેખતા નથી તેથી બહાર જાય છે અને ધરમાં આવે છે. કાંઈ આંદર સત્કાર કરવું નથી તેથી અમતોય પામેલા વિગ્રે કોષાપમાન યદ્ય બોલ્યા કે 'હલુ મુધી કાઢ દેઠાલું' નથી. નકામા ટાપી બેસી રહેવાનું શું કારણ ? આપણે મૂર્ખ છીએ. એ દુર્બલ શું જન્માવાની છે. જન્માડવાનું ડોળ તો જણાવું નથી. આવો પાછા છોડ. આ કમાલના બોલય છંપડ બંદો શો ! ધન્ય છે એની જગણીને કે તેણે તો રસોઈ બધી તૈયાર કરાવી છે.

એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણો બગડે છે એવામાં પુરપોત્તમ પ્રભુ ભક્તવત્સલ હોવાથી બ્રાહ્મણોના વેશ ધારણ કરી અકૂર, ઉદ્ભવ, સાલકી વગેરે ભક્તજનો સાથે જોઈતી સામગ્રી લઈ રથમાં બેસી માધવનું ધર કર્યું ? મુઝ્યા ક્યાં રહે છે ? એ પ્રમાણે પૂછતા પૂછતા મુઝ્યાના ધર આગળ આવ્યા. બ્રાહ્મણો જન્મવાના ઘણાં લોગી હોય છે, તેથી અચાનક રથમાં બેસી આવનારાઓને જોઈ તેજમાં મોહિત થઈ હસા રહી ગાસન આપી પૂજવા લાગ્યા. ક્યાં રહેવું ? કેમ આવ્યા ? મુઝ્યા સાથે કાંઈ સંબંધ છે ?

ભગવાન—હા. અમે ઉત્તર દેશના રહેવાશી છીએ. અમારું નામ પુરપોત્તમ છે. મુઝ્યા અમારી બેન ચાપ. અમે માધવના ચાળા ચાઈએ છીએ, બેન ધણા દિવસ યયાં મળ્યા નહોતાં. બેનથી પરદેશ ગયા છે. બેન એકવાં રહે છે. દુઃખ પામે છે. અમારે ઘેર આવે તો સારું, માટે તેડવા આવ્યા છીએ. તમે મૂર્ખ મૂળ છો ? (એકદમ સાથે) બ્રાહ્મણ છીએ. અહિં વ્રતોવાપન છે તેથી જન્મવા આવ્યા છીએ પણ રસોઈ પાણીનું કાંઈ દેઠાલું નથી તેથી પાછા ઘેર જઈએ છીએ.

પુરપોત્તમ—નોતરેલા બ્રાહ્મણ જન્મ્યા વિના ઘેર જાય અને નિરાશ થાય એવા જેવું

મેઠું ખીલું કાઢ પાપ નથી. આવો, આવો, બેગો. જશો નહિ. એકને હાથે એમજ દોષ દમણું થશે.

બાહણો માર્મિક વચનો બોલ્યા, આવ્યા, ગયા, તેમાં મુઝાનું લક્ષ્ય નહોતું તે તો પ્રશ્નના ધ્યાનમાં જ લીન હતી.

પુરૂષોત્તમ—મુઝા ! હું આવ્યો છું. તે વેળા મુઝાએ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં. ઉદ્ધવ અને અકૂરને જોયા. હૈયું ભરાઈ આવ્યું. રોમાંચ થયાં. ગળગળા થઈ ગઈ. આંખમાં આનંદનાં અશ્રુ આવ્યાં, બોલી શકાયું નહિ, તોપણ કાંતિથી પ્રણામ કર્યાં. હું આપનીજ પાટ જોતી હતી. મારું કાંઈ નથી માટે આ બધું કાર્ય આપનેજ કરવાનું છે. એટલું બોલી.

પુરૂષોત્તમ—પૂર્ણવિધિ પરવાયાં. રસોઈનો વિલંબ છે ?

મુઝા—ના. વાર નથી. પરવારી છું.

સાર બાદ સાત્ત્વજીએ બાહણોને રત્ન કરવા કહ્યું અને ઉદ્ધવે બેસવાની ગોઠવણ કરી પત્રાગાં પડીયા મૂક્યા પારશ્વમઙ્ગિતો સ્પર્શ થવાથી લોહણું સુવર્ણ બને તેમ પરમાત્માનો સ્પર્શ થવાથી પડીયા પત્રાગાં સુવર્ણમય થઈ ગયાં. રસોડામાં અન્નપૂર્ણા દેવીએ આવી વાસ કર્યો. સાદિત્યમાં આમી રહી નાંદ. પીરખવા માંડ્યું. સંપૂર્ણ પીરસાઈ રહ્યું. મુઝાને પગે લગાડી યવારુચિ જમવાની આજ્ઞા અપાઈ. રસાસ અને રસનિષ્ઠ તરેહ તરેહવાર પદાર્થો જમી જમી બાહણો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. આવા પદાર્થો તો કાંઈ વાર જમ્યાજ નથી. પડીયા પત્રાગાં નાનાં પડયાં. ગણો તો ખરા દેટલી જતના શાક ભાજી છે. લજ્જા યાનાં યાનાં છે. અચાણાં અને રાષ્ટતાનાં તો પારજ નથી. તમે સ્વાદ કે લો. દેટલાક બોલ્યા કે અમે તો મિષ્ટાન્ન વિના ખીજને હાથ અડાડતાજ નથી.

સ્તુ—બાહણો યથેહ જમ્યા. હાથ ધોયા. મુખવાસ માટે ખરામ કરતુરી યુક્ત પાનાં ખીડાં આપ્યાં. તે ધણી બહેણી રત્નાં. બોજન દક્ષિણા આપી. પીપળાના પાનના ત્રીપાનાં સંપુટ કરી રાખેલાં હતાં તે સુવર્ણમય થઈ ગયાં, હીરા, માણેક, મોતી વગેરે જવાહીર રત્નો તથા સુવર્ણ દક્ષિણા મૂકી દરેક બાહણને સંપુટ આપ્યાં. સાર પછી આનંદમાં મગ્ન થયેલા તે બાહણો દારિદ્ર દારિદ્રા કહેવા લાગ્યા કે અરે મુઝા ! એ મુઝા ! આ બધું તમે ક્યાં વેળાએ તૈયાર કર્યું ? અમે આવ્યા ત્યારે તો કર્યુંએ જણાવું નહોતું.

મુઝા—બધું આપ બૂદેવોની કૃપાવડે થયું છે. હું તો ગરીબ છું. મારાથી શું જની શકે ! આપના સ્વરૂપ પ્રમાણે મારાથી કાંઈ થયું નથી.

બાહણો આખે રત્ને વખાણ કરતા અને પેટે હાથ ફેરવતા હોણવાં હોણવાં કરી એકાકાર ખાતા વાદવાદ ધન્ય છે મુઝાને. આજ તો બહુ જમાયું. ભાણેજો ! મુઝા બેને તો જન્મપર્વતનું આપણું દારિદ્ર કાઢ્યું. ગરીબ ગરબાં (ગામણો) નાં પણ દરિદ્ર જતાં રતાં. એ પ્રમાણે કહેતા કહેતા પોતાને ઘેર ગયા.

પુરૂષોત્તમ—મુઝા બેન ! દલે તમે જમી લો.

મુઝા—આપના જમ્યા પછી હું જમીશ.

પુરુષોત્તમ—આ બધા કાણુ જન્મ્યા. બધી ગયા ‘બ્રાહ્મણા મામકી તનુઃ’ બ્રાહ્મણુ જન્મ્યા તે દુઃખ જન્મ્યો. તમે પ્રમાદ સેા.

મુન્ધાએ ભગવદ્ આશાથી પ્રસાદ ખાધો. અત્યાર સુધી જે અજ્ઞાન હતું તે નાશ પામ્યું. જે સ્વરૂપનાં દર્શન પીપળાના શ્વેતમાં કર્યા હતાં તેજ સ્વરૂપનાં દર્શન અત્યારે પણ કર્યા.

મુન્ધા—હે દેવના દેવ ! હે જગન્નિયતા ! ‘મુન્ધા અમારી બેન થાય, માધવના અમે’ શાળા થઈએ’ એ પ્રમાણે કહેતાં આપને શરમ ન આવી.

પુરુષોત્તમ—ભક્ત સાથે ગમે તેવો સંબંધ જતાવવા મને લાજ આવતી નથી. તારી અત્યવ શ્રદ્ધા અને અનન્ય ભક્તિ જોઈ હું તારે આધીન છું. જે દુર્ગંધમય ખાણમાં તે એક માસ પર્યંત સ્નાન કર્યું છે તે ‘મુન્ધા સરોવર’ નામે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થશે. પુરુષોત્તમ માસમાં તારી પેઠે આશ્વા રાખી જે મનુષ્ય એ સરોવરમાં સ્નાન કરશે અને પીપળાની પૂજા કરશે તેને આજ સ્વરૂપે દર્શન આપી મોક્ષ આપીશ.

મૂત—એ પ્રમાણે વચ્ચાન આપી મુન્ધાને વિમાનમાં બેસાડી પુરુષોત્તમ ભગવાન પોતાની માથે ઝોલોમાં લઈ ગયા.

હે નકપિઓ ! હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું કે ‘ચાદશી ભાવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી’ ભાવના પ્રમાણે ફળ મળે છે.

હે દ્વિજો ! ભામિનીએ જોટલુ જતાવ્યું તેટલું ઉપર હતું પરંતુ તે બરોળર છે, એમ ક્યોંથીજ પ્રભુ પ્રમન્ન થશે એવા હલ નિશ્ચયથી અનન્ય ભક્તિવડે મુન્ધાએ વ્રત કર્યું તો જે મહાત્મા યોગિઓ ધ્યાનસ્થ રહેવા સક્તતા નથી તે લોકોને સદેખમાં પામી.

હવે રૂપવતીને ઘેર બ્રાહ્મણો જન્મવા આવ્યા હતા તેમને પત્રાણાં પડીયા આવ્યા પરંતુ અનાગ્યાને લીધે પરમાત્માની આવાવડે રસોષખાનામાંથી સંધળા સામગ્રી મુન્ધાને ઘેર આવી. ત્યાં કંઈ રહ્યું નહિ તેથી પીરમતી વેળા મોટા કાલાદય થયો. બ્રાહ્મણો આસન ઉપરથી ઉડીને જોવા લાગ્યા. થોડીવાર બેસી રહ્યા પેશ રહ્યું નહિ. છેવટે નિરાશ થઈ લોટા જળપાત્ર ટોળી દઈ તિરસ્કારપૂર્વક રૂપવતીને શપ આપી ગાળા દેતા પોતાને ઘેર ગયા.

સૂત—હે શૌનસાદિક ત્રપિઓ ! ‘ભાવના પ્રમાણે સિદ્ધિ-કરણી તેવી પાર ઉતરણી’ એ કહેવત પ્રમાણે અશ્રદ્ધા તથા ભક્તિ રહિત વ્રત કરનારી રૂપવતી અને તેની-સખા ભામિની આ લોકમાં દુખ પામી અપ્પરા જોગવી અતે અધોગતિને પામ્યાં. એટલા મોટે થી કૃષ્ણવદ્રે હૃદયે હતું કે અનન્ય ભક્તિથી જે સિદ્ધિ મળે છે તે બીજાથી મળતી નથી. આ કુ-લાખ્યાનને ભાવિક શ્રદ્ધ જે રૂદ્ધાવડે શ્રવણ કરે છે. નિરંતર પાઠ કરે છે તે એવસ્થાપાદન કરી પરમ પદને પામે છે. इतिशिवम्

ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ.

શાલાન્ત પરિક્ષા.

૧.

ગુજરાત સ્ત્રી કેળવણી મંડળ નામની જે સંસ્થા લગભગ ચાર વર્ષ થયાં વિવિધ દિશામાં કેળવણીનું કાર્ય કરી રહી છે તેના તંત્રથી ઉપરોક્ત સંસ્થા ગયે વર્ષે નીકળી છે. તેના ખાસ-ઉદ્દેશ ગુજરાતમાં જુદે જુદે સ્થળોએ થતા કન્યાઓના રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના ખોનગી પ્રયોગોને માર્ગ દર્શાવવાનો અને તેમને વ્યવસ્થિત કરી આગળ વધારવાનો છે. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવાના એક ઉપાય તરીકે આજ પ્રયોગો કરની શાળાઓને આ મંડળ સાથે જોડવાનું, તેમના શિક્ષણપર દેખરેખ રાખવાનું અને તેમના છેલ્લા ધોરણનો અભ્યાસક્રમ ધરીને તે મુજબ તેની પરીક્ષા લેવાનું કાર્ય હાય ધરવામાં આવ્યું છે.

આ રીતે હાલમાં મંડળ સાથે જે સંસ્થાઓ જોડાઈ છે. વનિતાવિશ્રામ મહિલાવિદ્યાલય અમદાવાદ અને મહિલાવિદ્યાલય સુરત. આ સંસ્થાઓમાં મંડળે નિર્ધાર કરેલો અભ્યાસક્રમ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. (અભ્યાસક્રમની વિગત માટે જુઓ "કન્યાઓના માધ્યમિક શિક્ષણની છેલ્લી પરિક્ષાના અભ્યાસક્રમ સંબંધી વિવેચન અને સમજૂતી").

આ અભ્યાસક્રમમાં અગત્યના મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) મૂલકલા અને વિજ્ઞાનના શિક્ષણને મહત્વનું સ્થાન.
- (૨) ગુજરાતીના પદ્ધતિસર અભ્યાસ તરફ ખાસ ધ્યાન.
- (૩) હિંદના પ્રાચીન ઇતિહાસ અને સાંપ્રત રાજ્યગૃહધોરણનો અભ્યાસ.
- (૪) વિષય વિભાગ-આવશ્યક અને ઐતિહાસિક.
- (૫) લલિતકલાઓનો ઉચ્ચતર અભ્યાસ.
- (૬) શિક્ષણસંબંધી અભ્યાસ (અંગ્રેજી ચાર ધોરણના બધા વિષયો શીખવવાના જ્ઞાન સાથે).
- (૭) ગુજરાતી દ્વારા શિક્ષણ.

પરીક્ષણ પદ્ધતિમાં મહત્વના ફેરફાર નીચે મુજબ છે:—

- (૧) ગુજરાતી દ્વારા પરીક્ષણ.
- (૨) વર્ષમાં બે વખત પરીક્ષણ.
- (૩) જેટલા વિષયમાં નાપાસ થાય તેટલાજ વિષયમાં ફરીથી પરીક્ષણ.
- (૪) પ્રેરીક્ષણ પરીક્ષામાં અંગ્રેજી, સંસ્કૃત અને ગણિતમાં પાસ થયેલીને તે તે વિષયની પરીક્ષામાંથી છૂટ; શીમેશ પ્રેરીક્ષણલેખના છેલ્લા વર્ષમાં પસાર થયેલીને શિક્ષણસંબંધી પરીક્ષામાંથી છૂટ (અંગ્રેજીના શિક્ષણની પરીક્ષા

સિનાય) અને સ્કુલ ઝાંઝા આદ્યો જેથી એડમાં પાસ થએલીને ચિત્રક-
લાના અમુક ઉપવિષયોમાંથી છટ.

આ પરિક્ષાને 'શાસ્ત્રાન્ત' પરિક્ષા' કહેવામાં આવે છે. (વિગત માટે 'શાસ્ત્રાન્ત' પરિક્ષાના ના નિયમો જુઓ.) તે પહેલ વહેલી આવતા જુન માસની તા. ૨૧ મીને સોમવારે સર થશે.

પરીક્ષામાં બેસવા ઇચ્છનારે પોતાની અરજી તા. ૬-૫-૨૦ પહેલાં મંડળના મંત્રીને મોકલી આપવી. મંડળ સાથે બેગમપટ્ટી સંસ્થા તરફથી નહિ બેગમનાર ખાનગીરીતે બેસી શકશે.

અમદાવાદ સિવાય પરીક્ષાનાં બીજાં મથકો, પરીક્ષકાનાં નામ, વિગેરે વધુ હકીકત અરજીઓ આવ્યા પછી જાહેર કરવામાં આવશે.

આવતી શાસ્ત્રાન્ત પરીક્ષામાં નીચેના વિષયો પૈકી પ્રાઈ વિષયમાં બોલાઈમાં બોલા ૪૫ ટકા મેળવી સૌથી ઉચે નંબરે પાસ થનારને રૂ. ૧૦૦નું ધનિામ મળશે.

૧. ગુજરાતી. ૨. ગૃહકલા અને વિજ્ઞાન. ૩. અંગ્રેજી. ૪. સંગીત. ૫. હિન્દી. તથા ૬. ઇતિહાસ, ચિત્રકલા, શીવજીભરત, શિક્ષણશાસ્ત્ર, અને સંસ્કૃત.

શાસ્ત્રાન્ત પરીક્ષાના નિયમો:

૨.

૧. પરીક્ષા દર વર્ષે જુનના ત્રીજા અને ડીસેમ્બરના બીજા સોમવારથી એમ બે વખત અમદાવાદમાં અને મંડળ વખતે વખત નક્કી કરે તેવા બીજાં સ્થળોમાં લેવાશે.

૨. ઉમેદવારોએ પોતાની અરજીઓ પરીક્ષાની તારીખના દોઢ માંસ અગાઉ શીના રૂ. ૧ સાથે મંત્રીને મોકલવી. શીની રસીદ મોકલવામાં આવશે.

૩. મંડળ સાથે બેગમપટ્ટી સંસ્થાના ઉમેદવારોએ સંસ્થાના મુખ્ય અધિકારી માંસ રૂતે અરજી મોકલવી.

૪. ખાનગી ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી સાથે પોતે જેવી રીતે અભ્યાસ કર્યો છે તે દર્શાવનારૂં વાલીનું પ્રમાણપત્ર તથા ન્તે નિરાળમાં અભ્યાસ કર્યો હોય તો જેવાં ને નિરાળમાં અભ્યાસ કર્યો હોય તે નિરાળના મુખ્ય અધિકારીનું અભ્યાસ અને વર્તનનું પ્રમાણપત્ર મોકલવાં.

૫. પરીક્ષા નીચેના વિષયોમાં લેવાશે:—

આવશ્યક વિષયો—

(૧) ગુજરાતી. એક પ્રશ્નપત્ર (૨) અંગ્રેજી એક પ્રશ્નપત્ર.

(૩) ગૃહકલા અને વિજ્ઞાન એ પ્રશ્નપત્ર.

(૪) ઇતિહાસ. } એક પ્રશ્નપત્ર.
હિન્દુ શાસ્ત્ર જ મારણ.

અંગ્રીક વિષયો—

(૧) શીવજીભરત. એક પ્રશ્નપત્ર. (૨) સંગીત. એક પ્રશ્નપત્ર. (૩) ચિત્રકલા. એક પ્રશ્નપત્ર. (૪) શિક્ષણશાસ્ત્ર. એક પ્રશ્નપત્ર. (૫) સંસ્કૃત. એક પ્રશ્નપત્ર. (૬) હિન્દી એક પ્રશ્નપત્ર. (૭) ગણિત. એક પ્રશ્નપત્ર. (૮) ભૂગોળ. એક પ્રશ્નપત્ર.

અંગ્રીક વિષયો પૈકી પોતાને જે તે જે વિષયોમાં પરીક્ષા આપવી પડશે. શિક્ષણ-શાસ્ત્રમાં જેમનારને બીજા કોઈ અંગ્રીક વિષયની પરીક્ષા આપવાની જરૂર રહેશે નહિ.

૬. શિક્ષણશાસ્ત્રમાં જેમનારે પરીક્ષાની તારીખ પહેલાં અઢાર વર્ષ પૂરાં કરેલાં હોવાં જોઈશે.

૭. પરીક્ષા ખનશે ત્યાં સુધી છાપેલા પ્રશ્નપત્રોથી લેવાશે. આ ઉપરાંત નીચેના વિષયોમાં મ્હોડાની અને વ્યવહાર પરીક્ષા પણ લેવાશે:—

અંગ્રેજી, હિન્દી, શીવજીભરત, સંગીત, ચિત્રકલા અને શિક્ષણશાસ્ત્ર.

શીવજીભરત તથા ચિત્રકલાની પરીક્ષા આપનારે તે તે વિષયના અભ્યાસક્રમમાં જણાવ્યા મુજબ પોતે કરેલા કામના નમુના પરીક્ષા વખતે રજુ કરવા. રજુ કરેલા નમુના પોતે કરેલા છે તેવું પ્રમાણપત્ર જોડાયેલી મંસ્થા તેરફથી જેમનારે મુખ્ય અધિકારીનું અને ખાનગી જેમનારે વાલીનું રજુ કરવું.

૮. પરીક્ષા અંગ્રેજી મિલાય બીજા બધા વિષયોમાં ગુજરાતીદ્વારાજ લેવાશે.

૯. ઉમેદવારોને નીચેની મરતોએ નીચેના વિષયોની પરીક્ષામાંથી છૂટ મળશે,—

(૧) મુખ્ય યુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષામાં અંગ્રેજી, ગણિત અને સંસ્કૃતમાં અથવા તે પૈકી કોઈ વિષયમાં પસાર થએલાંને તે તે વિષયમાંથી; (અંગ્રેજીમાં મ્હોડાની પરીક્ષા મિલાય)

(૨) રીમેલ ટ્રેનીંગ કોલેજનું છેલ્લું વર્ષ પસાર કરેલીને ‘શિક્ષણશાસ્ત્રના ઇતિહાસ’ સિવાયના શિક્ષણશાસ્ત્રના બીજા બધા ઉપવિષયોની પરીક્ષામાંથી; (વ્યવહાર પરીક્ષામાં ફક્ત અંગ્રેજી નિશાળના પહેલા અથવા ધોરણ પૈકી કોઈ ધોરણમાં અંગ્રેજીનો પાઠ પરીક્ષક રૂબરૂ આપવો પડશે.)

(૩) મરકારી સ્ટુડન્ટ આર્ટના ત્રીજા ટ્રેડની પરીક્ષા પસાર કરેલી ને ચિત્રકલાના વિષય પૈકી ઉપવિષય ૧, ૨ અને ૩ માંથી;

(૪) આ પરીક્ષામાં જે વિષયની પરીક્ષા પાસ કરી હોય તે વિષયમાંથી;

૧૦. નિયમ ૯ માં જણ્યા પ્રમાણે છૂટ મેળવવા ઇચ્છનાર ઉમેદવારે પસાર કરેલા વિષયનું પ્રમાણપત્ર અરજ સાથે મોકલી આપવું. તપાસ્યા પછી તે પાછું મોકલવામાં આવશે.

નોંધ—જુન માસની પરીક્ષાની ઉમેદવાર જે તે પહેલાંનાજ માર્ચમાં મેટ્રીકની પરીક્ષામાં પેલી હોય તો ઉપરનું યુનિવર્સિટીનું પ્રમાણપત્ર અથવા મંડળ

સ્વીકારી શકે તેનું કોઈ ખાત્રીપત્રક પરીક્ષા પહેલાં આપવાની આ સુધીમાં મો-
ટલી શક્ય.

૧૧. પરીક્ષા પૂરી થયા પછી બને તેટલી ઉતાવળે પરિણામ બહાર પાડવામાં આવશે.
૧૨. પાસ થવાને માટે દરેક વિષયમાં ઓછામાં ઓછા ત્રીસ ટકા માર્ક્સ મેળવવા પડશે.
૧૩. એકંદર ઓછામાં ઓછા ૩૦ ટકા માર્ક્સ મેળવનારને પામ વર્ગમાં, ઓછામાં ઓછા ૪૫ ટકા માર્ક્સ મેળવનારને બીજા વર્ગમાં અને ઓછામાં ઓછા ૬૦ ટકા માર્ક્સ મેળવનારને પહેલા વર્ગમાં મુકવામાં આવશે નિયમ ૯ મુજબ કોઈ વિષયમાંથી છૂટ મેળવી પરીક્ષામાં પામ થનારને 'લગર વર્ગ' માં મુકામાં આવશે.
૧૪. પૂરી પરીક્ષા પાસ કરનારાને પ્રમાણપત્રો આપવામાં આવશે.
૧૫. નાપાસ થનાર ફરીથી પરીક્ષામાં બેસી શકશે.
૧૬. જે વિષયમાં ઉમેદવાર નાપાસ થઈ હોય તેમાં જ તેને ફરીથી પરીક્ષા આપવી પડશે.

સૌ. શારદા મહેતા.
મંત્રી.

* * આ પરીક્ષાને લગતા ફોર્મ તથા બીજી હકીકત આ મંથના મંત્રીને "સ-
હાર સુધારા હોલ લઈ, અમદાવાદ." એ સરનામે સમ્બંધી મળી શકશે.

સ્ત્રીની મહેતા.

૧. મારા સુક્ષ્મ વિચારોની બહુ મારી માની પ્રેમપૂર્ણ દ્રષ્ટિ છે.—જો-અન.
૨. મનુષ્યને દૂર દર્શિના, માતા પામેથી અને વીરતા પિતા પાસેથી પિતૃ-ધનમાં મળે છે.
—સોપનહાર.
૩. સ્ત્રી ધરતું ધન અને ધરતી શોભા છે તેટલા માટે તેની હમેશા રક્ષા કરવી. મહા-
ભાગ્યવતી પુણ્ય કરવાવાળી સ્ત્રી પૂજનીયા છે.—વ્યાસ.
૪. જે કોઈ આજે હું છું અથવા યદ્યં શકું છું તે મારી જાવો માતાના પ્રતાપ છે.
—હથાહીમ. લોકન.
૫. જે પ્રારંભિક ક્ષરમીની શિક્ષા મારી માતા પામેથી પ્રાપ્ત કરી અને નાની ઉંમર-
માંજ મને મારી માતાએ અનેક લાભપ્રદ નૈતિ શિખામણે આપી હતી. જે મને
જેવોતે તેવી થાક છે.—સર સૈયદ અહમદ.
૬. દરેક દેશ, જાતી અને ધર્મમાં જેમ પોતાની માતા ઘીખવે છે તેવાજ બને છે.
—સર એડમંડ વરટી.
૭. મારી માતાએ મારા ઉપર દ્રષ્ટિ રાખી અને મને મારા સહચરોના જુરા પ્રભાવથી
બચાવ્યો.
—દાદાભાઈ નૌરોજી.
૮. એક શિક્ષિત માતા એ શિક્ષિત પુત્રોથી હિતચિત્ત છે.—જોર્જ હર્વર્ડ.
૯. જે ધરમાં સ્ત્રી પુણ્યથી અને પુણ્ય સ્ત્રીથી, સંતુષ્ટ રહે છે, તે ધરમાં નિશ્ચય સુખ
અને શાન્તિ વાસ કરે છે.—મહં.

- ૫ દિવા ટીમટીમાતા હૈ.
- ૬ હંસમેં સદ સદ હતી હૈ.
- ૭ માંધી સર સર, ચલતી હૈ.
- ૮ નદીસે પાની વહતા, પહા જાતા હૈ.
- ૯ ગુલાબ પહુત તરહકા હોતા હૈ.
- ૧૦ પીતલકા રંગ પીછા હોતા હૈ.
- ૧૧ લીમ કદવા હોતા હૈ.
- ૧૨ વતાશા મીઠા હોતા હૈ.
- ૧૩ મામ પકકર પોલા હોતા હૈ.
- ૧૪ લેગનકા રંગ લેમની હોતા હૈ.

દીવો અગમગ કરે છે.
 ગેરડીમાં ખડખડ થાય છે
 વટોળાઓ મગ મગ આવે છે.
 નદીમાંથી પાણી વહેતું આવ્યું જાય છે
 ગુલાબ બહુ જાતના થાય છે.
 પીતળનો રંગ પીછા હોય છે.
 લીમડો કદવો થાય છે.
 પતાસું ગળ્યું લાગે છે.
 ફરી પાછીને પીળી થઇ જાય છે
 રીંગણાનો રંગ કાળો (૧) હોય છે.

પાઠ ૪ થો.

વિભક્તિના પ્રત્યયો તથા અવ્યય.

- ૧ ચંદ્ર સન્દુક મેં રંગ હૈ.
- ૨ રાજા ધોડે પર સવાર હૈ.
- ૩ દો કુત્તે સાય સાય જાતે હૈ.
- ૪ વહ પાશુ સે તરવૂજકો કાઢતે હૈ.
- ૫ રામા વપ્પોકે કીયે મામ કાયા.
- ૬ ગ્વાલેને ગાયકો પાંધકર રક્ષા હૈ.
- ૭ કસ્તૂકે પીછે ધોડા જાતા હૈ.
- ૮ સોરનને પતંગ લદાઈ.
- ૯ કદકેકા જૂતા.
- ૧૦ ગાય ગૌશાલકે મીતર હૈ.
- ૧૧ કહકા કીતાબ હેકે પાટલાકા સે જાતા હૈ.
- ૧૨ વહ ગમિયોમેં મહાનકે વહાર સોતા હૈ.
- ૧૩ ધોધીકે સાય ચેલ મી હૈ.
- ૧૪ મોહન લહકા ઓર તસકા પાપ સીતલ પહુતરે પર વેરે હૈ.

વાંદર પેગીમાં બેઠું છે.
 રાજા ધોડા ઉપર સવાર થયો છે.
 બે કુતરા માથે સાથે જાય છે.
 તે આકૃત્તી તરવૂજ કાપે છે.
 રામાએ છોડરાને વારતે ફેગીઓ આપી
 ગોવાળોએ ગાય બાંધી રાખી છે.
 કસ્તૂની પાશુ ધોડો જાય છે.
 સોરને પતંગ ઉડાડી.
 છોડરાનો બેઠો.
 ગાય ગૌશાળા (ઘેડીયાં)ની અદર છે
 મોહન મોપડી લેખને નિશાબથી આવે છે.
 તે ગરમીની મોસમમાં મહાનની બહાર મુએ છે
 ધોધીની બેઠે બળદ પશુ છે.
 મોહન છોડરા તથા તેનો પાપ સીતળ મ
 જુનરાપર બેઠા છે.

- १ पुष्प एक प्रकारका पक्षी है.
- २ बकरीका बच्चा कूद रहा है.
- ३ शहर में पानी भरो.
- ४ मच्छर रातको बहुत दिक् करते हैं.
- ५ उस लड़केको यह सुन लगता आहे.
- ६ लडू बाजारसे मोहलो.
- ७ ठंडा मत करो.
- ८ हमारे घर कृष्णजीकी तस्वीर है.
- ९ कुत्तेके बच्चे यहां नहीं है.
- १० राजा गद्दी पर बैठा.
- ११ मोर सही काफ़ी खाते है.
- १२ गन्ना मोटा होता है.
- १३ यह अन्धा बहुत गरीब है.
- १४ ऐसा सपना कभी मत लिखना.
- १५ कुत्ता कहाँ है.
- १६ यह बच्चा पान रखनेके लिये है.
- १७ आपने अन्नभी नहीं देखी है.
- १८ एक घण्टा छाया.
- १९ इस बालेमें दूध है.
- २० इस गादीके चक्र खराब है.
- २१ दुग्धारे छात्री ले देंगे.
- २२ बॉले हंक होता है.
- २३ बील्ली स्पाव स्पाव करती है.
- २४ टोपीको अलमरीमें रख दो.
- २५ इस चायमें कितने फल्वर है.
- २६ यह मूरत सरस्वतीजी की है.
- २७ बैथेके पास घन होता है.
- २८ इस पुष्पका क्या नाम है.
- २९ इस गडकीको रस्तीसे बाँचो.
- ३० महराज बड़ा भाव था.
- ३१ यह पक्षी क्या खाता है.
- ३२ जानसिंहका घर कहाँ है.
- ३३ सुर्गा वांग देता है.
- ३४ कुत्ता भोक्ता है.
- ३५ गाव बच्चाकी देखकर नगाँ रहो है.
- ३६ दुग्धारे बाकी यही रखा जाता है.

पुष्प एक जंतु. पक्षी (पक्षी) है.
 बकरीनु बच्चा (बाल) कुटी रहूँ है.
 मोटवामा पाणी भरो.
 मच्छर रातमा बहुत सतावे है.
 ओ छोकराते आ सलजाने बालमा आनी
 लाउवा अन्नमाथी भरीदी ह्यो.
 मरुतीना छोरो.
 हमारे त्या कृष्णजी कपी है.
 कुत्तरीमा अदी नथी.
 राजा गादीपर भेठा.
 मोर सही गयेहुं मुग्ध आप है.
 रोटी अणा लागे है.
 रोटी आधिया भाजना बलोन गरीब है.
 ओरो राज कछ दंडाडा कपडा नहि.
 कुटी ह्या है.
 आ उन्को पान राखवा भरो है.
 तमे अन्नमाथी सीमनी लेध है.
 ओक भमयो सावो.
 आ भावा (भावा) मा दूध है.
 आ गादीना चक्र भराण है.
 तभारे आस्ते छोरो नेयाती वेधु.
 लमरामे उभ होय है.
 बिल्ली भ्याव भ्याव करे है.
 रोपीने क्वाटमा भूरी हो.
 आ चायमा केटवा पुवारा है.
 आ भक्ति सरस्वती देवीनी है.
 बैस वेधनी भासे रोरो होय है.
 आ पुधनु शुभ नाम है.
 आ रोडली (गडकी) ने दोरीयो अधि.
 प्रह्लाद मोटा अन्न दतो.
 आ पंथी शुभ आय है.
 जानसिंहनु घर कहाँ है.
 मरयो कुन्ने कुन्ने है.
 कुत्ता भोक्ते है.
 गाव बाउरामे लेधे अराउ है.
 तभारे घेर जमाना भाव रसो है.

- ૩૯ જમીનકન્દ ઘટતું પર્યાપ્ત હોતા હૈ.
- ૪૦ સવ્યે બાદમીકા સાચી ફીશર હોતા હૈ.
- ૪૧ કુંઘાર ગધેર ઘરતન હાર્દકર સાજા-
રમે વેચને જાતો હૈ.
- ૪૨ મજદૂર છોગ સહકર મિટી વૃદ્ધો હૈ.
- ૪૩ આપ યાચૂ સાહચકે યદે ભારી મિત્ર હૈ.
- ૪૪ અન્તમે યદ મામલા પંચોકે પાસ ગયા.
- ૪૫ યદ આમ અમી પકા નહી.

- મુરણ ધણું સનર થાય છે.
ઈશ્વર સાચા આદેશોના મંત્રી થાય છે.
કુંભાગ ગધેરા પર વાસણ સારીને બગરમાં
વેચવાને જાય છે.
મજૂર લોહા, સડક પર માટી ફેટે છે.
તમે જાણુ સાહેબના ધણા ગાઠ મિત્ર છે.
આખરે એ કેસ પંચોતી પામે ગયો.
આ કેરી હજી પાકી નથી.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫

સંગ્રહ.

- ૧ હજારોનો પાંચાથે કિ અપને માંવાપ
કા કહના માને.
- ૨ અપને યદે માઈકો ફરજતે રહો.
- ૩ અપને છોટે માઈકો મદદકરો.
- ૪ તુમ્હારે જર્ણા નહાને જાતો હૈ.
- ૫ તુમ્હારી ધાંધીમાં સાચ હૈ.
- ૬ તુમ્હારે માઈકા હજકા તુમ્હારા મ-
તોજા હોતા હૈ ઓર ઉસકી "વદન
તુમ્હારી મતીની હોતી હૈ."
- ૭ તુમ અપની માંકે માઈકો મામા ફ-
રતે હો યદ તુમે ધાંધા કહવા હૈ.
- ૮ તુમ્હારે ધાપકી વદન ફૂપી હૈ, ઓર
ઉસકે સ્વામી તુમ્હારે ફૂફા રોતે હૈ.
- ૯ તુમ્હારે માઈકી સ્ત્રી તુમ્હારી માવજ હૈ.
- ૧૦ તુમ્હારે પિતાકે પિતા તુમ્હારે દાદા હુષ.
- ૧૧ તુમ્હારે માકા પિતા તુમ્હારે માના હોતે હૈ.
- ૧૨ માંકી માંકો નાની ચોક્તે હૈ.
- ૧૩ પિતાકી માંકો દાદી કહતે હૈ.
- ૧૪ માંકી વદન મોસી કહવાતી હૈ, ઓર
ઉસકા સ્વામી મોસા કહવાતે હૈ.
- ૧૫ અપની માવજકો તુમ દેપર હોતે હો.
- ૧૬ તુમ્હારી માવજકે સ્વામીએ જો યદ

- છાડરનિ માટે પોતાનાં મામાપતું કહેવું માનવું
એ ખાસ જરૂરનું છે.
તમારા મોટા બાઈનું માન રાખો.
તમારા નાનાબાઈને મદદ કરો.
તમારા મોટા તથા નાના દાદા નહાવાને જાય છે.
તમારી દાદી પથુ તેમની સાથે છે.
તમારા બાઈને છાકરો તમારો બગીચે થાય
અને તેની બહેન તે તમારી બગીચે થાય.
તમે તમારી માના બાઈને મામા કહો છો.
અને તે તમને ભાણેજ કહે છે.
તમારા બાપની બહેન તમારી ફાઈ થાય અને
તેમના સ્વામી (ધણી) તમારા પુઆ થાય.
તમારા બાઈની સ્ત્રી તમારો બોળાઈ થાય.
તમારા બાપના બાપ તમારા દાદા થાય.
તમારો માના બાપ તમારા નાના (દાદા) થાય છે.
માની માને નાની (દાદી) કહે છે.
બાપની માને દાદી કહે છે.
માની બહેન મામા કહેવાય અને તેના સ્વામી
(ધણી) માસો કહેવાય.
તમારો બોળાઈના તમે દીયેર થાઓ છો.
તમારી બોળાઈના ધણી મરના ને તમારો

- માદ છે વહ વસકા જેઠ લગતા હે
- ૧૭ તુમ્હારે મણલે માદ્દકી સીકી-તુમ્હારે
સથલે બદે માદ્દકી સી જિઠાની લ
ગતી હે
- ૧૮ તુમ્હારે સથલે બદે માદ્દકી સી તુમ્હારે
મણલે માદ્દકી સીકો સીવરાની કહતી હે
- ૧૯ તુમ્હારી માવજકે તુમ્હારે પિતા સસુર
હુદ્દ ખોર તુમ્હારીમા વસકી સાસ હુદ્દ
- ૨૦ તુમ્હારે માવજકે માદ્દ તુમ્હારે માદ્દકે
સાલે હોતે હે
- ૨૧ તુમ્હારી માકી વહનકે સ્વામીકો તુ
મ્હારે પિતા સાદ્દ કહતે હે
- ૨૨ અપ્પર લોગ વહનકો સાસ ખોર મા
દ્દકી સાસકો સી મોસીકર ચોલ્લતે હે
- ૨૩ તુમ્હારી વહનકા સ્વામી તુમ્હારા વ
માદ્દ હોતા હે
- ૨૪ તુમ્હારા વહનોદ્દ તુમ્હારા વાપકા
જમાદ્દ હોતા હે
- ૨૫ હુમ અપ્પે નાના-નાનીકે ધેવતા હો
તુમ્હારી વહન ધેવતી હે
- ૨૬ હુમ અપ્પે દાદા ખોર દાદીકે પોતે
હો, ખોર તુમ્હારી વહન પોતી હે

મેટા બાઇ છે તે તેનો જોડ થાય.
તમારા વચના બાઇની સ્ત્રીની તમારા સૌથી
મેટા બાઇની સ્ત્રી જોડાણી થાય.

તમારા સૌથી મેટા બાઇની સ્ત્રી તમારા
વચના બાઇની સ્ત્રીને દેરાણી કહે છે
તમારી જોગબના તમારા બાપ સસરા ને
તમાગી મા સાસુ થાય
તમારી જોગ ના બાઈ તમારા બાઇના
સાળા થાય
તમારી માની બહેનના સ્વામી (માસા) ને તમારા
બાપ સાસુ કહે છે
બધા જથ્થુ બહેનની મામુને તેમજ બાઈની
સામુને પણ 'માસી' કહે છે
તમાગી બેનનો વર તમારો બનેલી થાય.

તમારા બનેલી તમારા બાપના જમાઇ થાય.
તમે તમારા નાના-નાની (દાદા-દાદી, મા)ના
બાપ તથા મા)ના દીકર (પૌત્ર છે ત
મારી બહેન દીકરી છે (પૌત્રી)
તમે તમારા દાદા તથા દાદીના પૌત્ર છે,
અને તમારી બેન પૌત્રી છે

પાઠ ૭ મો.

વાહન.

- ૧ જવ કઢી જાનેકા કામ હુમા તો
પેદલ જાનેસે ઘોડેપર ચઢકર જાનેસે
માદ્દમી જલ્દ પહુચ સકતા હે
- ૨ ઘટેમ પેદલ સીન મીલ જાયગા તો
ઘોડેપર સવાર હોકર કમસે કમ ચાર
મીલ તો મી વાસકતા હે
- ૩ ઘોડાગાદી તો હુમ દેસહી જુકે દો
- ૪ વહ હુમ દેસમં વહુલ લોગોકે પાસ
હોતી હે.

જ્યારે કાઇ ઠેકાણે જવાનું થાય ત્યારે પગે
ચાલીને જવા કરતાં ઘોડાપર બેસીને
જવાથી જલદી પહોંચી શકાય છે
એક ક્યાકમા પગે ચાલીને ત્રણ માર્ગન જઈ
શકાય તો ઘોડાપર સવારી કરીને એણમા
એણ ચાર માર્ગન જરૂર જઈ શકાય
તમે ઘોડાગાદી તો જોઈજ દરો
તે આ દેશમા ઘણા લોકો રાખે છે.

- ૫ દવસનકી તરફસે एक आदमी बहुत हो जल्द २ (जल्द से जल्द) पैर गाड़ी पर चढ़ जा रहा है.
- ૬ इस पर आदमी घंटेमे दस मील अच्छी तरहसे जा सकता है.
- ૭ इसमें न घास खर्च होता है न दाना.

દક્ષિણ તરફથી એક મનુષ્ય ઘણો જલદથી સ્થાઈકલ પર આવે છે.

તેના પર મનુષ્ય એક કલાકમાં દસ માઇલ ઘણી સારી રીતે જઈ શકે છે.
એનામાં ધાસનું ખર્ચ થતું નથી તેમજ તેને ઘણો ભેદતો નથી.

પાઠ ૮ મો.

સાત વાર.

- ૧ आज इतवार है.
- ૨ अंग्रेज लोग आजके दिन कुछ काम नहीं करते.
- ૩ अंग्रेज सोरागर भी आज अपनी हुकानोंको बंद रखते हैं.
- ૪ आजके दिन रूप दफ्तर और कच-हरियां बंद रहेती हैं.
- ૫ हमने देखा होगा कि इतवारके दिन सब मदरासा और कोलेज (पाठ-शाला) भी बंद रहते हैं.
- ૬ कल सोमवारको दफ्तर, कचहरियां, कलेज और मदरसे आदि सब कुछ जायेंगे, और सब लोग अपने २ कामोंमें लग जायेंगे.
- ૭ सोमवारके दिन जब अमावस आती है वो बहुत जगह दफ्तरों और क-चहरियोंमें छुट्टी हो जाती है पर एसा बहुत कम होता है.
- ૮ पासेा मंगलवार है.
- ૯ हनुमानजीके मंदिरमें कसरत होगी और चनेके छट्टु बरेंगे.
- ૧० अतरसोंको पुष है
- ૧१ इस दिन पहलवान लोग कसरत नहीं करते । न और लोगोंको कसरत सिखाते हैं.

આજ રવીવાર (આદિતવાર) છે.
અંગ્રેજ લોક આજ કંઈપણ કામ કરતા નથી.

અંગ્રેજ વેપારી પણ આજ પોતાની દુકાન બંધ રાખે છે.

આજ રોજ બધી ઓશીસો તથા દારટી (કચેરીયો) બંધ રહે છે.

તમે જુવો છો (જાણો છો) કે રવીવારને રોજ બધી નિશાળો તથા પાઠશાળાઓ બંધ રહે છે.

કાલે સોમવારે ઓશીસ, કચેરીયો, કાલેજ તથા નિશાળો વગેરે સર્વે ઉઘડશે, અને બધા વાકે પોતપોતાના કામ કરશે.

સોમવારે અમાસ હોય તે રોજ ઘણી જગાએ ઓશીસ તથા કચેરીઓમાં રજા હોય છે પરંતુ આવું ઘણીજ યોદીવખત બને છે.

પરમ દિવસે મંગળવાર છે.

હનુમાનજીના મંદીરમાં કસરત થશે અને અ-જાના લાગવા વહેતવામાં આવશે.

ચોથે દિવસે બુધવાર આવે છે.

તે દિવસે મહા લેખી કસરત કરતા નથી તે-મજ બીજા લેખાને કસરત શીખવતા પણ નથી.

- ૧૨ વુધસે જાગલે દિન વૃહસ્પતિવાર હૈ.
- ૧૩ મુસલમાન લોગ હસકો જુમેરાત કહેતે હૈ.
- ૧૪ ફોર શુક્રવાર માયેગા જિસે મુસલમાન જુમા કહેતે હૈ
- ૧૫ હસ દિન મુસલમાન લોકોકો વક ઘંટેકી નમાઝ પઢનેકી છુટો પીલેગો.
- ૧૬ સનીચરકો મદરસોકે લટકે મિલકર માપસમે ગેંદયલ્લા (ક્રિકેટ) खेलते है.
- ૧૭ ઘર ઘરેકે સાત દિનોકે નામ-ભાગયે હૈ.
- ૧૮ હસસે જુમકો સબ દિનોકે નામ યાદ રહેંગે.

જુધને બીજે દિવસે ગુરુવાર આવે છે. તેને મુસલમાન લોકો જુમેરાત કહે છે. પછી શુક્રવાર આવેશે તેને મુસલમાન જુમા કહે છે. તે દિવસ મુસલમાન વિદ્યાર્થીઓને નમાઝ પઢવા સારું એક કલાકની રજા મળશે. (પછી) સનીચરને રોજ નિશાળના છોકરા એકઠા થઇ ગેડી દડા (ક્રિકેટ) રમે છે અઢવાડીઆના સાતે વારોનાં નામ ઉપર આવી ગયાં છે. આથી તમને બધા વારોનાં નામ યાદ રહેશે.

* * * હિન્દી ભાષાનો પ્રચાર આખા હિન્દુ દેશમાં બહુ રહેતો છે. અને હાલમાં, પ્રજાતંત્ર ભાવનાના ઉદય તથા સ્વરાજ્ય વાંચનાના સંચાર સમયમાં, એ ભાષાનો અભ્યાસ ધણો મહત્વનો થઇ પડ્યો છે. મહાત્મા શ્રી ગાંધીજીએ તહેને આપેલું પ્રોત્સાહન પણ એની આવશ્યકતાનું સૂચવે છે.

રા. રા. પૂનમચંદ કૈશવનાથ શાહ જેવા હિન્દી ભાષાના અભ્યાસી વિદ્વાને લખેલી “હિન્દી-ગૂજરાતી શિક્ષક” એ પ્રકટ કરતાં આનંદ યાચું છે. બાઇ પૂનમચંદ ધણી સમયથી કાંઈ પણ ધધિલ શિવાય, પ્રેમપૂર્વક ગૂજરાતી ભાષા સાહિત્યની સેવા કરતા આવડ્યા છે અને એમના લેખો સામાન્ય રીતે બહુ ઉપયોગી હોય છે. આ “શિક્ષક” માત્ર પ્રથમ પગલું જ બતાવે છે. પણ હિન્દી ભાષાના અભ્યાસનો આરંભ કરનાર માટે તે ઉપયોગી છે અને આટલું વાચન કર્યા પછી, અન્ય સાધનો દ્વારા તેમાં વધારો થઇ શકશે.

વાર્તાનિહરી.

~~~~~

વિમલા.

લેખક:—ખેનશ્રી શાન્તિ. સી. બરફીવાલા

(ગતાંકથી આપુ.)

(૧૫.)

વિનોદના ઘરમાં આજે ધમાલ ચઢી રહી છે. કોઈ મનુષ્ય આવે છે કોઈ જાય છે. કોઈ વળી મોટી મોટી ટુંકા, એજ વગેરે લઈને આવે છે. કોઈને વિનોદ સહ મેલો લાવવાનું કહે છે, તો કોઈને દરજીને ત્યાં સીવના આપેલાં કપડાં લાવવાનું કહે છે. સરસ્વતી અને વિમલા પણ એકાદ મહિનો રહે છતાં ન જગડે એવું ખાવાનું બનાવવામાં શેઠાયાં છે. મયારાંકર અને વિનોદ પણ સામાન પેક કરવા મંડ્યા છે. સામાન પેક કરી તેના પર મયારાંકરનું નામ અને કંઈ અમુક નખરનાં 'લેમલો' ચોટાડે છે. મયારાંકર માદ કરી કરી સામાન પેક કરે છે. રાત્રો તો 'ઈંકડે પે' ને 'તીકડે જ' ના 'એડર્શો' બનાવતાં લાવતાં યાત્રીને લોથ ચઢાવે છે.

જ્ઞાના ન્હાના બે બાવક ને એક ગાલિકા દોડતાં દોડતાં આવી, મયારાંકરની ટોટ લટકાઈ જઈ પૂડે છે — "કાકા, તમે સાહેબ લોકના દેશમાં જવાના છો, ત્યાંથી ખાજા ક્યારે આવશો ?"

"તમે ત્યાં તો નથી રહેવાના ને ?"

"અમે બાપુને પૂછ્યું કે કાકા ક્યાં જાય છે ?"

"બાપુએ કહ્યું કે — "કાકા તો સાહેબ લોકના દેશમાં જાય છે. ત્યાંથી, તમે ગળુડાં ખાઈને માર્ગ પડો છો, ત્યારે તમને ડૉક્ટર કાકા દવા આપે છે, તે તોવા-ડૉક્ટર કાકા જવા થઈને આવશે."

"હે ! કાકા, બાપુ કહે છે તે વાત ખરી છે ? કાકા, અમે તો એવી કડવી કડવી દવા નથી પીવાના ને."

"ત્યારે કાકા, તમે ત્યાં નહિ જાઓ ને"

"ડૉક્ટર કાકા ત્યારે અમને કડવી દવા આપે છે ત્યારે તે અમને નથી ગમતાં ને. અમને તેની પાસે જતા બીક લાગે છે ને."

"ત્યારે કાકા, તમે પણ પછી અમને કડવી દવા આપશો કે ?"

"ત્યારે તો પછી અમારાથી તમારી પાસે નહિ અવાય."

"પણ કાકા, અમને તમારા વિના નહિ ગમે ને !"

મયારાંકર — "ના, બાપુ, હું તમને કડવી દવા નહિ પાઠું. હું તમને મીઠી મીઠી દવા આપીશ. હું થોડા દિવસ પછી આવીશ" એમ કહી પગવાર સામાન લઈતો અટકી જઈ, તે બાગીચાને રેતેઠર્યાં પોતાના અકામાં બઈ બેસીએ. હવે છે બાગીચા તેની માતાના

પોતાના કાકાના મંમન્ધમાં કઈ કઈ પૂજ્યા પાછા દોડી જાય છે. પરંતુ આ બધી ધમાન શાની છે ?

મયાશંકર 'ક્રાંતમેડીકવ ફેલેજ' ની 'ક્રાંતનન' પરિક્ષામાં પાસ થયો છે રાજકોટ જઈ તે, તેની માતા, તે બીજા સંબંધીઓને મળી આવ્યો છે. તે કોલેટરી વિદ્યાનો વધુ અભ્યાસ કરવા ઇચ્છતો જાય છે. તેની આ બધી ધમાલ મચી રહી છે આવતે શનિવારે એટલે ચાર દિવસ પછી પિ. એ. ની મેલ સ્ટીમર ઉપડવાની છે. રાજકોટથી મયાશંકરના મહોટાભાઈ અને તેમની પત્ની, મયાશંકરને મુલાકાતે આવ્યાં છે. પેલા બે બાલક ને એક બાલિકા મયાશંકરનાં મહોટા ભાઈનાં બાલકો છે.

ચાર દિન પાણીનાં રેલા માફક વહી ગયા. શનિવાર આવી પહેાંચ્યો. સ્વવારનો પહોર એટલે કાંઈને જૂખ ન હતી, તેથી રસોઇ કરવાનું માંડી વાળ્યું. ન્હાણ પોઈ, ચઢા ને નારતો લીધો. મયાશંકરને 'મેયાડંપીપર' સુધી મૂકવા જવાને મટિ સૌએ તૈયારી કરવા માંડી. સામાન તો કંઈ સાથે લઈ જવાનો નહોતો. કંઈકે તે તો પહેાંચીઈ રવાના કરવામાં આવ્યો હતો.

'મેયાડંપીપર' પર લોકોની પુષ્કળ ગીરદી હતી મયાશંકર વિગેરે ત્યાં આવ્યા તેના મિત્રો પણ આવ્યા હતા મયાશંકરને તેના સ્નેહીઓ કુલનો હાર, તુરા આપવા અને— 'ભાઈ શરીર સાચવજો. પત્ર લખતા રહેજો' વગેરે કહેવા લાગ્યા મિત્રો વિગેરે ઓંકી સનો વખત થવા આવ્યો હોવાથી, મયાશંકરની મુસાફરી નિર્વિઘ્ને પસાર થાઓ અને ઇચ્છિત કાર્ય સિદ્ધ થાય એવાં અર્થનું કહી કરી ચાલ્યા મંડ્યા. અંદરપર મયાશંકર વિગેરે રહ્યા. વિનોદે, મયાશંકરને કુલનો હાર પહેરાવ્યો. મયાશંકરનાં ભાઈના વતી તેનાં એક બાલક મયાશંકરને હાર પહેરાવ્યો. એક બાલકે હાર પહેરાવ્યો એટલે બીજાં બે બાલકો બોલ્યા—“અમારે પણ કાકાને હાર પહેરાવવો છે કાકા ! જરા નીચા વળો કની.” મયાશંકરને બધાંએ હાર પહેરાવ્યા હતા તે તેણે ઉતારી ઉતારી બાવડોને આપ્યા હતા તેમાથી એક એક લઈને બાલકોએ મયાશંકરને હાર પહેરાવ્યા. અગ્રતિમ હર્ષથી મયાશંકરનાં ચક્ષુ લિંબ્યાં.

મયાશંકર એ હારો પણ ઉતારતો હતો તેને બાલકોએ અટકાવ્યો—“ના. કાકા, એ હારો કાઢી નહિ નાંખો. તમે જાવ છો ત્યાં એ પહેરીનેજ જાજો.”

મયાશંકરે એ માલરાગઓની આઠા માની.

સરસ્વતી—“મયાશંકરભાઈ ! તમારા 'ચેક્રસ'માં જેનાં ઉપર લખ્યું હોય કે 'અધ્યાત્મિક સુધી રહેજો' તે પહેલાં આઈ જાજો નહિ તો ખગડી જશે. વિમલા તરફ જોજો—“વિમલાબહેન, તમે કહેતા હતા કે—‘હું એ પ્રમાણે લખી લેખવ ચોટાડોશ’ તે તમે ચોટાડ્યા છે ને ? ભૂતી તો નથી ગયા ?”

વિમલાંએ માત્ર ડોક દવાની નીચી નજરે ‘હા’નો જવાબ આપ્યો.

મયાશંકર પોતાના ભાઈ જોનાંઈને નમન કર્યું તે બંનેએ અંતરજી પૂર્વક આશિષ આપી. મર્વનાં ચક્ષુ લિંબ્યાં. મયાશંકર અને વિનોદ સર્વથી જરાક દૂર થયા.

“વિનોદ:—હું તો હવે જાણ્યો. તે, વિમલાને માટે મને આપેલી આશા ફરીથી ત્રણ થશે કે? શું નંદરાંકર ત્હારા વિચારને મળતા થશે? વિમલા દદ રહેશે કે? તને કીક લાગે તો મ્હોટાભાઈને, એ સંબંધમાં વાત કરી નેજો.”

વિનોદ:—“મયાસંકર, તું કશી ચિંતા કરીશ નહીં. બધું આપણી. મરજી પ્રમાણે જ થશે. વિમલાને વારતે તને સંશય છે? ત્યારે વિમલાને તેં હજી પૂરેપૂરી જાણખી નથી. આલ હવે ઉતાવળ કર, તને જવાનો વખત થવા આવ્યો છે.”

તેજાને મનને કે ધીમે ધીમે સ્વરે ઇચ્છામાં કરેલી આ વાત કાઢીને કાને પડી નથી. પણ એ ધારણું જોઈને હતું. કેમકે વિમલાનું મ્હોં સરસ્વતી વગેરે તરફ હતું પણ તેનું બધું ધ્યાન એ જો મિત્રોની વાતમાં હતું. વિમલાની ચક્ષુમાંથી એક હર્ષાનિદુ ખરી પડ્યું. દાઈ જુવે નહીં તેમ તે લુછી નાખ્યું. મર્વેએ કંઈ કંઈ સમજાવ્યો કરી. વિમલા મ્હોંચીથી તો કંઈ પણ જોલી નહીં, પણ વિમલા ને મયાસંકર વચ્ચે જે નિર્દોષ નેવ સંભાવણું થયું તે દાઈ પણ વાત કરતાં વિશેષ હતું. મયાસંકરે બધાં પાસેથી છેલ્લી રાત લેવા માંડી. આ વખતે મયાસંકરની લાભીને બહુ લાગી આવ્યું. કારણકે મયાસંકર પર એ પૂતવત પ્રેમ રાખતી હતી.

મયાસંકરને જોઈ બાળકો જોવા:—“કાકા, તમે જાણો છો ત્યાંથી આમારે સારું શું લાવશે?”

મયાસંકર:—“તમારે શું જોઈએ છે?”

એક બાળક:—“મ્હારે તો વિનોદકાકા પાસે બાઈસીકલ છે તેવી બાઈસીકલ જોઈએ છે.”

બીજો બાળક:—“કાકા, મ્હારે વારતે તો મોટર લાવજો. મ્હોટી મોટર ગાડી કે મ્હારાથી તેમાં બેસીને ફરવા જવાય.”

બાલિકા કંઈ જોલી નહીં એટલે મયાસંકરે તેને ફરીથી પૂછ્યું—“કેમ બહેન, ત્યારે શું જોઈએ છે?”

બાલિકા:—“કાકા, મ્હારેકની (વિમલાને બતાવી) આ વિમલામાથી રમાલ ગુંથી જે પેટીમાં રાખે છે તે તેવી પેટી જોઈએ છે. કાકા, હું મ્હોટી ચપ્પલ ને ત્યારે રમાલ ગુંથીય, તે મૂકવાને મ્હારે એવી પેટી જોઈશો. કાકા, તમે એવી પેટી લાવશો કે?”

મયાસંકર:—“હા, બહેન.”

મયાસંકર સર્વથી છોટા પડી અઢેક કદમ દૂર ગયો હશે, એટલામાં એને લાગ્યું કે કાકા હુમ પાડે છે. તેણે પાછા ફરી જોયું તો—“કાકા! આ કાકા! આ તમારો રમાલ પડી ગયો છે.” એમ કહેતી પેલી બાલિકા દોડતી આવતી હતી. તેણે મયાસંકરને રમાલ આપ્યો. તેણે બાલિકાને ઉચકી લઈ બેઠ્ઠી કરી. બાલિકા પાછી તેની માતા પાસે આવી.

મયાસંકર રતીમલોચમાં બેસી રતીમરપર ગયો. વિનોદ વિગેરેએ બીજી બાલુથી દરિયા આગળ જઈ મયાસંકર દેખાવો ત્યાં મુખી, તેની તરફ જોવા કર્યું. પછી સપળાં વિહીવાં જોવા પાછા ફર્યા.

આજ રાત્રિએ મયારાંકરના ભાર્ષ વગેરે પાછાં રાજકોટ જવાના છે. મયારાંકરના લાઇના ત્રણે બાલકોને વિમલાની બધાં માયાં લાગી હતી.

બાલકો પોતાની માતાને કહેતા હાયા: “બા, આપણે વિમલામાશીને આપણે ઘેર તેડી જશું?”

તેની માતા જવાબ આપે તે પહેલાં વિમલા બોલી:—“હાથ, તમે આજે જાવ. હું પછી આવીશ.”

બાલક —“માશી, તમે પછી કોની સાથે આવશો? શું તમે એકલાં આવશો?”
સરસ્વતીએ કહ્યું —“તમે પાછા તમારા કાકાને તેડવા આવશોને, ત્યારે તમે વિમલાં માશીને તમારી સાથે તેડી જાશો.”

બાલિકા:—“હેં! માશી, આમારા કાકાને અને તેડવા આવશું ત્યારે તમે આવશો? ત્યારે હમણાં કેમ નથી આવતાં?”

વિમલા કંઈ બોલી નહીં. વિનોદે, મયારાંકરનાં લાઇને, મયારાંકર અને વિમલાના લગ્ન સંબંધમાં કંઈક વાત તેને કાને નાંખી હતી. તેથી આ અનેકાળ બાલિકાના નિર્દોષ પ્રશ્નો સર્વનાં વિચારે કંઈ જુદાજ વચણ લીધી. વિમલાએ તે બાલિકાને એવાં વધુ પ્રશ્નો પૂછતી અટકાવવાને કુક્ષિતપી બીજી વાત કહાડી:—“એન ત્યારે, મારી પાસે છે તેડી પેડી જોઈએ છેને! લે આ મ્હારાં પેડી તું ત્યારી સાથે લઈ જા.” એમ કહી વિમલાએ પોતાની સુન્દર ન્હાની પેડી લાવી બાલિકાને આપી.

બાલિકા:—“માશી, એ તમારે જોઈશેને? તમે પછી રૂમાલ શેમાં મકસી?”

વિમલા:—“મારે જો પેડીનો ખપ નહિ પડે. મ્હાર પાસે બીજી પેડી છે તેમાં મૂકીશ.”

બાલિકા —“ત્યારે, મારી કાકા ત્યારે સાર પેડી લાવશેને તે હું તમને આપીશ.”
એમ કહી બાલિકાએ પેડીની ભેટ સ્વીકારી. તે જોઈ વિનોદ વગેરેને રહેજ દાસ્ય ઉપજ્યું.

બાલિકાની માતા:—“એન, માશીની પેડી લઈ લેવાય કે? એને તું હમણાં શું કરીશ? ત્યારે તો એવી પેડી તું મ્હોટી યાવ ત્યારે જોઈએ છે ને? ત્યારાં માશી તો મ્હોટાં છે તે રૂમાલ ગુચે છે એટલે એ પેડી માશીને કામની છે, માટે માશીને પાછી આપી દે જોઈને!”

તે બાલિકાનું મ્હોં ઉતરી મધું પરંતુ માતાપિતાની આજ્ઞા પાળવાની એ ત્રણે બાલક-કોને દેવ હોનાથી બાલિકાએ પેડી પાછી આપવા માશી. તેણે કહ્યું:—“માશી, કાકા લાવશે, તે પેડી હું લઈશ. જો, આ પેગ તમે રહેશ છો.”

વિમલા —“ના જોઈને, મારે એ પેગ નથી જોઈતી. એ તો મેં તને આપી દીધી છે.” બાલિકાની માતા તરફ ફરી કહ્યું:—“એને એ પેડી લેવા છોને? મ્હારે એનું કંઈ દાસ્ય નથી.”

માતાએ પેડી લેવાની હા પાડી. બાલિકા હવેમાં આવી જઈ વિમલાને કંઈ લેટકાઈ જઈ બોલી —“માશી, તમે કેવાં બહારાં લાગો છો! તમે રાજકોટ આવો તો ત્યાં આપણે જાગ છે તેમાં રમવાની કેવી ગણ પડે તે!”

‘સર્વ જમી સ્ટેશનપર જવાની ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. “ આવજો ! આવજો ! ” ના અગ્નિ વચ્ચે વિદ્યેરીઆ દકારાક, વિનોદ મથાશંકરના લાઇ વગેરેને ટ્રેનમાં બેસાડી પાછો ઘેર આવ્યો. સઘળાના જવાથી ઘરમાં સુનું સુનું લાગવા માંડ્યું. વિમલા ને સરસ્વતીની આંખમાં ઝળઝળીઆ પથુ આવી ગયાં, ‘ માણસ આવતું ખગાય પણ જતું ના ખમાય. ’

આપણે હવે મથાશંકર સાથે સ્ટીમરમાં નથી જવું. પહેલ વહેલાં જ્યારે ‘ ક્રાન્સ ’ અને ‘ જર્મની ’ વચ્ચે લડાઇ જાગી ત્યારે શરૂઆતમાં, સુરતમાં જોને ‘ ક્રાન્સ ’ અને ‘ જર્મની ’ એમ બોલતાં નહિ આવડે તેવાંજોને એ નામે બોલતા આવડે તેવાંજો પણ પેલાંજોનું જોઈ રમુજમાં કહેતા કે:—“ ક્રાન્સ અને ચીમની વચ્ચે લડાઇ જાગી છે ! ” જે જરા જાણતા હતા તે તો દ્વિઅર્થી બોલતા. કમક ધણી ખરી ચીમનીજો જર્મનીથી આવતી હતી. ‘ ક્રાન્સ ’ તે ‘ ક્રાન્સ ’ અને ‘ ચીમની ’ તે ‘ જર્મની ’ ! તો એથી ‘ ચીમની ’ ગાંધી, સખમરીનમાં જર્મનજો આવી ટોપીડોનો ધંકાક બાકાક કરે, તેથી સ્ટીમરની અને પેસેન્જરની જે સ્થિતિ થાય, તેનું ચિત્ર તમારા મન આગળ ખડું ચતાં તમેજ કહેશો કે:—“ ના, બા ! ત્યારે તો આપણે સ્ટીમરમાં નથી જવું ! ” ત્યારે સ્ટીમરને નાંખી પડતી ને ચાલે સુરત ! ત્યાં જઈ આપણે મનસુખરામના કંવા દાલ છે તે જોઈએ.

સુરતમાં શહેરથી થોડે દૂર આવેલી વરાળની સડકપર થોડા બગલાંજો છે. એ એકાંત સડકપર જતા-રાત્રિ અંધારી ઘેર છે એટલે કદાચ તમને બીક લાગે પરંતુ ત્યાં ગયાં સિવાય છુટકાંજ નથી ! ત્યાં એક બંગલામાં દીપકનો મંદમંદ પ્રકાર પડે છે. એ પ્રકારમાં, તેના આગલા ભાગના એટલાપરનાં એક ખુણામાં બેઠેલો તે બંગલાનો રખવાળ નગરે પડે છે. તેણે પોતાને નહિ ઉંઘવાનાં મજલા કપરા હુકપનો અનાદર કરાવતી નિગને તાંબે ચતાં, પોતાનાં કચવાતાં મનનું સાત્તન લેવા માંડ્યું:—“ નહિ ઉંઘતો ! નહિ ઉંઘતો ! ” શું કપાળ ઉંઘતો નહિ ? આટલા આટલા દારૂના ઘાટલા પંગાંબ્યા, પણ હોમથી એક અંકાળું પણ અને અપાયું ? (જાણે કે દારૂ મળવાથી નિદ્રા અટકાવી શકતે !) ખગરદાર રહેજે ! કાઇનો ખગરવ સંભળાય કે તુરત ખગર કરજે. ‘ ખગરદાર રહેજે ને ખગર કરજે ’ ત્યારે સાથે સાથે કહેવું હતુંની કે ટાલ વગાડજે ! અત્યારે કયો એનો આપ નવરો બેઠો છે કે, અધીરાંને એની ખગર લેવા આવવાનો હતો ? હું તો ઉંઘવાનો ને ઉંઘવાનોજ. ” એમ અડખડતાં તે, એક દંક કપડું પાચરી, માથા નીચે દાંચ રાખી ધોરવા મંડ્યો.

તે બંગલાની અંકુમાં પડતી બે બારીઓ ખુલી છે. નીચે બારી આગળ ઝમેક સીપાઇજો ટોળું વળા ઉભા ઉભા કંઈ સડેલ કરે છે. કંઈ નિશ્ચય કર્યા પછી, જોને જોમ કાંચુ તેમ બીંતપરથી ચઢી ગયાં કે, એટલાપર સતેલ રખવાળને તેની કશી ખગર પડી નહિ ઘરમાં બેઠેલાંજોને તો ખગર પ્રડેજ રાની ? તેઓનાં મોં આગળ દારૂના ઝમેક શીશા, આંકે ‘ વાઈન ગ્લાસ ’ પડેલા હતા, પાસેજ પાના અને પાસા પણ હતાં. દાંચ મંડતા ને દારૂના ખાલ લરી ભરી ઠંસાતા હતા. તેઓની પાસે ફૂંપીઆ અને નોટા પડેલી હતી. તેઓનાં જીવને નિર્મલ હતી કે, આપણે વિદ્યાનુ માણસ એટલાપર બેઠો એકા કરે છે, તેથી ટાળની મગદૂર નથી કે ટાંધ આવી આપણાં કાર્યમાં ખસેલ કરે, તેથી તેઓ

દાવ માણવામાં મતનુન થઈ ગયા હતા પરંતુ એ બધામાં આગળ પડતો લાગ લે છે અને રૂપીઆ ફેંકફેંકી કરે છે તે કાણુ ? તમે એને ન જોગખ્યો ? એજ આ બગનાનો માવેક મનસુખરામ ? વિમળાના જેની સાથે લગ્ન કરાવવાની, કૃષ્ણમુખ ને ચંચળ-દમી હક લઈ બેઠાં છે, તેજ નામજદો મનસુખ તે પોતાના દારૂડીઆ મિત્ર સાથે આજે અહીં જુગાર રમવા આવ્યો છે

પોલીસ ફેટલાક દિવસ થયા એ ટોળા પછરાડે વાગી હતી, પરંતુ એ ટોળા ફરેક વખતે સીપાઈઓને હાથ તાળી આપી જતી રહેતી

દાખન ચથેવા સીપાઈઓ ગુપચુપ આવી તે ટોળા આસપાસ ફરી વળ્યા પેની ટોળાનાં મનુષ્યો એકદમ ગભરાઈ ગયા આજે આગાદ પકડાયા એટલે તેઓનું દર્દ ચાલ્યું નહિ તેથી પોલીસને તાબે થઈ ગયા પોલીસ તે બધાને લઈ નીચે ઉતરીને ફેડફેડ બારણાં ઉઘાડી બહાર આવી ઉભી રહી તેમાંથી એકે સંકેત ખાનિ કર્યો કે તત્તજ ગાડીઓ આની ઉભી રહી તેમાં પેલા જુગારીઓને બેસાડી પોલીસ ચોખ્ખા લઈ આવ્યા મનસુખ વગેરે-ને રાત્રિ પોલીસ ચોડીમાંજ ગાળવી પડી

(૬૦)

નદરાકર સેક્રાપર પાયા પડ્યા ‘દેરીમિન’ વાચતા હતા તેની નજર એક અસુદ લખાણપર જતા જરા અગમ્ય થયા નદરાકર તે વાંચી કંઈક વિચારમા પડ્યા કંઈ માદ આવી ગયું હોય તેમ વળી પાછી તે લખાણપર નજર નાંખી ગયા, ને કંઈ વાતનો નિ-શ્ચય કરતા હોય તેમ લાગ્યું નદરાકર વિચારમા હતા એવામા કૃષ્ણમુખ દાદર ચઢી મા જાણ પર આ પો તેની તેને ખજાર રહી નહિ કૃષ્ણમુખે દિવાનખાનામા આવી દવાની શીશી-ઓ ટેબલ પર મૂકી, તેનાં પૃનિધી નદરાકરનું લક્ષ્ય તેના તરફ ખેંચાયું

કૃષ્ણમુખ આજે જાણી ચંચળ-દમી બાલુના ખડમાંથી આવી દિડોનાપર સતી આજે તે ફેટલોક વખત થયાં માહી આનની હતી વિમળાના મનસુખ સાથે લગ્ન કરવાની તેની હક હજી ચાલુજ હતી

કૃષ્ણમુખ—‘જેન, કાલ રાત્રે નિદ્રા આવી હતી કે ? આજ તને કેમ લાગે છે ? જરા સારું છે ને ?’

ચંચળ-દમી—‘છે એમનું એમ છે કંઈ એન પડતું નથી દયા લાવ્યો ?’

કૃષ્ણ—‘હા પેલા ટેબલ પર મૂકી છે લે આ બે આના.’

નદરાકર—‘કેમ, આજે કંઈ ચીંદ માતા લીધા કે શું ? દિવસે દિવસે ડાંડર તો કંઈ દવાના પેસા ખૂંચ રાખી’ કરે છે ને !’

ચંચળ—‘શું ત્યારે મારો લાક પેસા ખાઈ જાય છે ? એ કાંઈ બૂખ્યો નથી રવડો કે નમારા પેસામાંથી ચોરી કરી પોતાનું પેટ ભરે. મારે માટે દવાના પેસા ખર-ચતા કંઈ થતું હોય તો રહેવા દો મારે દવા નથી પીતી’

નદરાકર—‘પણ, હું એમ કયા કદુ છું ? આપણી પામે નકેટ પેસા વધારે લે તો પણ મારે મોખનું નહિ !’

કૃષ્ણ:—“ પણ, બહેન, હું તો કંઈ એવા અર્થમાં લેતો નથી. પૂછ્યું તેમાં શું થઈ ગયું ! મેં તપાસ કરી હતી. ‘કંબાઈ-ડર’ કહે કે-દમણી દવા બહુ મોંઘી થઈ ગઈ છે.”

નંદરાંકર:—“ (વાત બદલીને) કૃષ્ણમુખરામ, તમે ‘દેશીમિત્ર,’ માં કંઈ વાંચ્યું કે ?”

કૃષ્ણ:—“ ના. કેમ, શું છે ?”

નંદરાંકર:—“ તેમાં આનું છે કે-આઠેક મનુષ્યોની એક જુગારી ટોળી પકડાઈ છે. તેમાં મનસુખરામ પણ પકડાયા છે! તેને બંગલે એ પોતે ને બીજા સાત મનુષ્યો જુગાર રમતા હતા, ત્યાં સીપાઈઓએ જઈ દરોડા ખાડી બધાને પકડ્યા છે અને ત્યાંથી.....”

કૃષ્ણમુખ અધિરાઈથી વચ્ચે બોલ્યો:—“ એ બનવા ભોગ નથી. બીજા કોઈ મનસુખરામ નામના મનુષ્યને પકડ્યો હશે કતિા છાપનારની ભૂલ થઈ હશે.”

તે કે કૃષ્ણમુખે, મનસુખરામનો બચાવ કર્યો ખરો, પણ એના મનમાં ખટકો રહી ગયો, કેમકે તેની નસેનસ એ જાણતો હતો. તેથી એનું મોં રહેજ પંડી ગયું.

નંદરાંકર:—“ મનસુખરામના પિતાજીનું નામ પણ એજ. વરાણાની સડકપર આવેલા એના બગલામાં તે અને તેના મળતીઆ, દારૂના શીશા, પાના પાસા સાથે અને વળી એ-લોકો જ્યારે જુગાર રમતા હતા તે ધડીએજ બરાબર પકડાયાને શું ! સીપાઈઓએ મેજરટ્રેટની સન્મુખ દારૂના શીશા વગેરે રજુ કર્યા હતા. મનસુખરામને જામીનપર છોડ્યા છે. કેસ આવતા મહીનાની તા.....એ છે. જુઓ આ ‘દેશીમિત્ર.’”

કૃષ્ણ:—“ ના, ના. પણ બહુ અગત્યજ જેવું છે !” એમ કહી ‘દેશીમિત્ર’ લઈ તેનાપર જરા નજર નાંખી ગયો.

તેણે કંબવાણા પડી કહ્યું:—“ મનસુખરામ માણસ તો! સારા છે, પણ એને કોઈ એવા બદમાશોની સોળત લાગી હશે; તેથી એ દસાઈ ગયા લાગે છે. હું તપાસ કરીશ કે સત્ય શું છે ?”

અચળ:—“ હા. કૃષ્ણભાઈ, તું તપાસ કરજે.”

નંદરાંકરને આ સાંભળી કંડક થઈ ને કૃષ્ણમુખને હાથ વરાળ થવા લાગી, કેમકે વિભલા મનસુખને નહિ મળે તો કૃષ્ણમુખનું તરભાણું પણ ભરાય નહિ.

આજની આ કૃષ્ણમુખની હાથ વરાળ ઓછી હોય તેમ, નંદરાંકરનાં દરજીએ આવી સીલાઈના પૈસા માગ્યા:—“ શેઠ, મ્હારો દિગ્રાજ દરોડાની, અમે ગરીબ માણસ, અમને મજૂરીના પૈસા તરત નહિ મળે તો અમારૂં ગાડું કેમ કરી નમે ! શેઠ સીલાઈના પચીસ રૂપીઆ થયા છે.”

નંદરાંકર:—“ કેમ, કૃષ્ણમુખરામ મ્હેં તમને પંદરેક દિવસપર રૂપીઆ આપ્યા હતા કની ? તે, તમે આને નથી આપી આપ્યા શું ?”

કૃષ્ણ:—“ મ્હેં મ્હારા પાડોશીના છોકરા મગન સાથે તમે રૂપીઆ આપ્યા તે દિવસેજ-મોટી આપ્યા હતા.” દરજી તરફ કરડી નજરે નોંધ:—“ કેમ, તમે મગન રૂપીઆ નથી આપી ગયો ?”

દરજી. — ‘ના. સાહેબ, મગન તો એણે જો ખીસ સીવડાવ્યા હતાં, તેની સીધાપના પેમા આપી ગયો છે. તોના રૂપીઆ મને મળ્યા નથી.’

કૃષ્ણ — ‘જા, જી ! હું મગનને યાદ દેવડાવીશ, આજ બપોરે તને રૂપીઆ મળી જશે. મગન નહિ આવશે તો હું આવી આપી જઈશ. ચન, જા ! હવે શેરને તરફી આપવા આવતો નહિ.’

દરજી — ‘શેડાણી, કંઈ મીવડાવતું છે ?’

શેડાણી — ‘ચંચળદમ્પતીની ના મળવાથી દરજી મયો.’

કૃષ્ણમુખ દરજીપર બહુ ખીજવાઈ ગયો હતો. કારણકે નંદગંઢરે આપેલા કમીઆ કૃષ્ણમુખને ઘેર પેટીમા પડ્યા હતા અને એકદિમાં થાય તો તેમ કરવાનો વિચાર હતો. પોતે પકડાઈ જવાની બીડથી મગનનો ગપો માથે હતો ચોડીવાર આમતેમ વાતો કર્યા પછી કૃષ્ણમુખ પોતાને ઘેર ગયો.

* * * * *

ચંચળદમ્પતીની માદમી દિન-પર-દિન વધતી જતી હતી. મ્હોટા મ્હોટા ડકડરોનાં પશુ પત્તા લાયતા નહિ. દરેક જણને ગાયતુ કે ચંચળદમ્પતી ધીમે ધીમે મૃત્યુની નજદીક જતી હતી. વિમલા અને સરસ્વતી પાંચેક દિવસ થયાં સુરત આવ્યાં છે. એ બંને ચંચળદમ્પતીની સારવારમાં એકે પછે ખડાં ગહેતો. વિમલાની માતામઠી પણ દિવસમાં એક-બે વખત ચંચળદમ્પતી પાસે આવી જતા. ચંચળદમ્પતીનાં સર્વ અંગો મિથિય થઈ ગયા હતા. પશુ છૂટ્યા તો જેવીને તેવીજ ચાનતી, એ માંદી હતી પણ વિમલાપરના સાવજી માતાના દેત (1) માં કંઈ ખાખી આવવા દેતી નહિ.

મગરવતી આજ સહવારે મુઝઈ ગઈ હતી. તે હતી ત્યાં સુધી ચંચળદમ્પતીથી વિમલાને બહુ તરછોડાતી ન હતી. પરંતુ સંસ્કૃતી ગઈ ત્યારથી આજ સહવારથી મંગળાચરણ થઈ સુઝતું હતું.

વિમલા દૂધ અને દવા લઈ ચંચળદમ્પતીને આપવા ગઈ, ત્યારે તે મિચારીના ઉપર ઝાંસા ઝટકા કરી તે નહીં લીધા. કૃષ્ણમુખ ફટ લાઈને આવ્યો. વિમલાને દૂધનું ખાંધું લઈ ઉભેલી જોઈ પૂછ્યું : ‘વિમલા, મ્હેનને દવા આપી ?’

વિમલાને બોલવાનો અવકાશ આપ્યા વિના ચંચળદમ્પતી બોલી. — ‘ના, મ્હારે એના હાથની દવા નથી જોઈતી. જાપને વ્હાની યત્તા દવા, દૂધ વગેરે આપવા આવે છે, હું કંઈ જાણું સમજતીજ ના હોઈ, ખરૂં ને ? હું એના હાથનું દૂધ લઈ એટલે તેમાં ઝેર ન આવે-તેમાં કંઈ સશય નહીં. જરૂર એ તેમ કરાવ્યા વિના નહિ રહે.’

એટલું જરા જોરથી બોલી તેથી, ચાક ચઢવાથી-પથારીમા પડી. વિમલાની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. ચંચળદમ્પતીના પવન પામે ત્રિપાથ પડી હતી તેનાંપર દૂધનું ખાંડું ફવાની રીંચી અને ‘એઝરગ્લામ’ ને પાણીનું પવાહું મૂકી, તે બીજા ખંડમાં ચાલી ગઈ. ‘ઇઝીએર’ પર પડ્યાં પડ્યાં હલ્લને ઉઠારે ચમ્રુદારા બધાર ઠાક્યો.

કૃષ્ણમુખે, ચંચળદમ્પતીને દવા આપી. વિમલાપર ચંચળ ઝૂસે થઈ હતી તેથી કૃષ્ણ-

મુખ અંત કરણમાં તો રાજ થતો હતો, પરંતુ નંદશંકર બાળુના ખંડમાં બેસા હતા તેથી, તેણે, ચંચળવદ્ધની શોડાંક શિક્ષા વચ્ચે કલા. કૃષ્ણમુખે મહિનામાં વીસ દિવસ નંદશંકરને ઘેર જમવાનું રાખ્યું હતું.

‘નંદશંકરને પૈસે તાગડ-ધીના દેરવા’ એ વૃત્તધારી-કૃષ્ણમુખના આજે પણ, નંદશંકરને ઘેર ધામા હતા. તેમાં વળી હાલ તો ચંચળવદ્ધની મારી હતી એટલે કૃષ્ણમુખ રાત્રિ દિવસ ત્યાંજ પડ્યો રહેતો. માત્ર કોઈ શિક્ષકની આજ્ઞા હોય તોજ બહાર જતો.

બપોરના કૃષ્ણમુખ કંઈ કાર્પ માટે બહાર ગયો હતો. નંદશંકર ગરિના, ઉભાગગને લીધે અત્યારે સ્થ ગયા હતા. વિમલા ચંચળવદ્ધની પાસે બેસી રહી હતી. દવાનો વખત થયાથી તેણે પૂછ્યું “બા, દવા કાઢું?” વખત થયો છે.”

ચંચળ — “ના, શ્વારે હમણા નથી જોઈતી. કૃષ્ણલાલ ઝીંવશે પંજી લઈશ તું ત્હાગા ઝોરડામાં જા. અહીં ત્હાં કંઈ કામ નથી.”

વિમલાની આખમાં ઝળઝળાઈ આવ્યાં. થોડીવાર પછી વિમલાએ કહ્યું “બા, મામા મને દીધે ગયા છે કે દવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તું દવા આપજો. કાકડરે પણ કહ્યું છે કે વખતસર દવા આપજો. બા ! દવા કાઢું, સાથે સતરૂ ખાશો કની ?”

વિમલા પ્રત્યુત્તરની આશાએ ચંચળવદ્ધની તરફ જોવા લાગી,
જરાકવાર રહી ધણીજ કંઈસ સ્વરથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો-‘ના’.

વિમલા ત્યાંથી બીજા ખંડમાં ગઈ. ત્યાં આરામખુરશીમાં થોડીવાર શુન્ય થઈ પડી રહી. પછી બહાર આવી એક ચાકરડીને કહ્યું “ગંગા ! જા, બાને દવા આપી આવ. ત્યાં ટેબલ ઉપર એક મોટી શીરી છે તેમાંથી દવા આપજો મને એક સતરૂ ને રકાબી આપી જજો.”

ગંગાએ ચંચળવદ્ધની પાસે જઈ પૂછ્યું- “શોડાબી, દવા આપુ ?”

ચંચળવદ્ધનીએ-હા-હા. મહીએ દવા કાઢી આપી.

વિમલા. “કેમ ગંગા, બાએ દવા પીધી ?”

ગંગા: “હા બેન.”

વિમલા — “લે, ગંગા, આ સંતરાની રકાબી બાને આપી આવ. પૂછી જોજો કે બા સંતરૂ જોઈએ છે. હા કહે તો બીજું એક લેતી આવજો.”

ગંગા સંતરૂ આપી આવી—“બેન, બાને બીજું સંતરૂ નથી જોઈતું”-કહી ચોતાને મે લાગી.

હમેશ આ પ્રમાણે-એથીયે વિગત-જન્યે જતું ચંચળવદ્ધની ધણી ધણી કઠોર રાખેલી પછી વિમલા તે સર્વ સહી જતી, ને ચંચળવદ્ધનીની સારવાર કરવામાં લગતર પણ મી આવવા દેતી નહીં.

એક દિવસ સવારે વિમલા દૂધ લિમળાને લાવતી હતી. વિમલાનું ખંડમાં દોઢાંબંધું અને કૃષ્ણમુખે ‘મેઝગ્યાસ’ માં દવા કાઢી-ચંચળવદ્ધનીના દાંધમાં આપવી, એ જાને એકી વખતે બન્યા. “અરે ! મામા ! એ દવા ન આપશો, એ પીવાની દવા નથી !”

એમ છુમ પાડતી વિમના કૃષ્ણમુખ આગળ આવી, વિમવાને આમ છુમ પાડતી સાંભળી અંચળવદ્મી દવા પીવા માડતી હતી તે અટકી જઈ, વિરિગત યથ વિગલા તરફ જોઈ રહી વિમનાએ કહ્યું “ મામા, એ પીવાની દવા નથી. એતો ચોળવાની દવા છે ”

કૃષ્ણમુખે ચમકી જઈ જોયું તો વિમલાએ કૈંસું તેમજ હલું.

અચળવદ્મી કૃષ્ણપર ચીડવાઈ “ બાબુ આ તારે બંધાર જવાનું બંધારે જવાની ઉતાવળમાં તું તો મને મારીજ નાખતે ને ? જા, તારે બંધાર જવું હોય ના હું મારે દવા લઈશ વિમના, આ દવા પાછી ધીરોમાં રેડી દે અને ‘ મેઝરઆસ ’ સાફ કરી મને પીવાની દવા આપ. ” એમ કહી ‘ આસ ’ પાસે પડેલી ત્રિપાવળ મૂકી તે ચાલ્યું ગઈ.

કૃષ્ણમુખ ખિંચીઆણો પડી ગયો “ બેન, બૂલ યથ ગઈ હતી, તેમાં એટલી ઝૂંસો શુ થાય છે ? મારે કંઈ બંધાર જવાની ઉતાવળ નથી. હંમણાં હમણાં તારો સ્વાભાવજ એવો યથ ગયો છે કે ધડી ધડીમાં ખિજવાઈ ગય છે. ”

અચળ - “ હા. તારો વાક છુપાવવાને મેને વળેડ આટલા દિવસ સારી હતી ને હવે નારી ટાગી ખરૂં હતી ? ”

વિમલાએ ‘ મેઝરઆસ ’ સાફ કરી તેમાં દવા આપી. અચળવદ્મીએ દવા ને દૂધ લીધા તેણે કાઈ પણ દિવસ-રહેજપણુ નરમાસથી વિમલા સાથે રીતસર વાત કરી હે અને તેના હાથમાથી-હાથોહાથ દવા ને દૂધ લીધાં હોય તો તે આજ પહેલ પહેલુ હત

નારે અચળવદ્મી પાસે નંદશંકર વગેરે બેગ બેગ વાતો કરતા હતા. કા’ ખત અચળવદ્મી, તેઓની વાતોમાં ટુંકાર પૂરતી

વિમલા, હવે હું મહાન. આખો દિવસ ફેરાફેગ કરવાથી તું યાકી મને ચોપડામાં પડશે તો ઉમડીશ અને શેષ, તમે પણ જરા આરામ લ્યો. હું અહીં બેઠો કરને મહાકો લગાડવાની ઇચ્છાથી, કૃષ્ણમુખે કહ્યું

વિમના “ ના, મામા, તમે અને બાપુંજી સર્ષ જવ હું કાઈ યાકી ગઈ મેં હામ શુ કર્યું છે કે યાકી નહિ ? ”

અંતે એમ કહ્યું કે વિમલાએ જાગવું અને એ નણુ કલાક વિલા પ્રકી કૃષ્ણમુખ ગવું નદશંકર બહુ થાકેલા હોવાથી તેને આજ રાત્રે જગાડવા નહિ, એમ નક્કી થયું તે પોતાના ખંડમાં જઈ સર્ષ ગયા કૃષ્ણમુખે તો પથારીમાં પડતાની સાથેજ ધોરવાં માડે એ કનાક વીત્યા પછી અચળવદ્મીએ કૃષ્ણમુખને છુમ પાડી પરંતુ કૃષ્ણમુખનામ રહેજ પણ સસજ્યા કે વમસ્યા નહિ વિમલા જાગતી હતી તે બેઠો બેઠો કાઈ ચોપડી વાંચ્યા કરતી હતી અને વારંવાર અચળવદ્મી બણી જોયા કરતી હતી. તેણે અચળવદ્મીના અવાજ સાંભળી, ચોપડી મૂકી દધ પાસે જઈ પૂછ્યું “ બા, શુ કામ છે ? તમારે કંઈ જોઈએ છે ? ” જેણે કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં, થોડીવાર પછી ફરીથી કૃષ્ણમુખને છુમ મારી પણ કંઈ ઉત્તર ન મળવાથી કૃષ્ણમુખપર બગાડવા માંડ્યું “ આવી ઉંધ તો કાઠની જોઈ નથી. મારી થાકરી કરવા રહ્યો છે અને પાડાની કાણી પડ્યો પડ્યો દેવો થોડે છે. હું મરી નહિ તોયે એને ખમર શાની પડે ? લોક તો જાણે કે બહેનની આકરી કરીને હાથ

વળી જોતો હશે, ઘણ એ ડેટલી ચાકરી કરે છે તે માફ મન જાણે છે. અરે! એના મન-જનું જ ક્યાં ડેકાણું છે? આજ સંવારે કંઈની કંઈ દવા પાઈ દેતો હતો, આપણે હું પાણી વિના ટળવળું છું પણ ઉઠે છે?” વિ. વિ. વિમલાએ પાણીનું પ્યાનું લઈ ચંચળ-લક્ષ્મી આગળ ધર્યું પણ તેણે તેના તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. વિમલા ખિચારી પાણી લઈ ઉભી રહી. ચોડીવારે તેણે કહ્યું:—“બા, પાણી લેવાની, હું તમને ખાઉં?”

ચંચળલક્ષ્મી પાણી લેતે તો નહિ, પણ તૃપ્તા પ્રયત્ન થવાથી વિમલાના હાથમાંથી પાણીનું પવાનું ઝુટી જઈ પાણી પીધું.

મળમટ્ટે કૃષ્ણમુખની આંખ ઉઘડી ગઈ. તેણે આજસ્ય મરડતાં મરડતાં કહ્યું:—“વિમલા! તું હજી બેસી રહી છે? ડેટલા વાળા? (ધડીકાપંત્ર બણી જોઈ) ઓહો! પાંચ વાગી ગયા ને શું! મને ઉઠાડ્યો પણ નહિ? જા, તું સૂઈ જા. હવે હું ઉભી જાઉં છું.”

વિમલા:—“મામા, કંઈ કામ નહોતું પાણું એટલે નહિ ઉઠાડ્યા. બાની આંખ દમણાંજ રહેજ મળી ગઈ છે. કંઈ અવાજ થશે તો જાગી ઉઠશે.”

કૃષ્ણ:—“વારું, તે હું સમાવીશ.”

વિમલા ગઈ. કૃષ્ણમુખ તાતજી પાણી કરી આવી, ચંચળલક્ષ્મીના પક્ષગ પાસે પડેલી રક્ષીમાં બેઠો. રહવારે જ્યારે ચંચળલક્ષ્મી જગૃત થઈ ત્યારે-કૃષ્ણમુખ શરે જાગ્યો નહિ. તેની ખૂણ ધૂળ ખંખેરાઈ અને અનિદ્રાએ વિમલાનો તરફેણના એકાદ બે વાક્યો વિમલાના આ પ્રમાણે વિમલાપરનું ઘેરાયેલું વાદળ ધીમે ધીમે વિખેરાઈ જઈ લાગ્યું.

રહી. પછી ચંચળલક્ષ્મીને એવું થઈ ગયું હતું કે, દવા તો વિમલાજી આપે; હવે પણ દેખાઈ ઉપર એ કંઈ કામ હોય તો ચંચળલક્ષ્મી વિમલાનેજ કહે. બીજા દાષ્ટનું એને પમ જાણે.”

! ચંચળલક્ષ્મીના વર્તનમાં ફેરફાર થવાથી વિમલા કંઈકે આનન્દમાં આવી ગંગાજલક્ષ્મીની સારવાર ઉત્સાહથી કરવા લાગી.

ચંચળમુખ ડાકટરને ત્યાંથી દવા લઈ આવ્યો. વધારાના પૈસા નંદશંકરને આપી; વિમલાના પક્ષગ પાસે પડેલી જુરસીમાં બેઠો. બીજી ત્રીજી વાતો ક્યાં પછી નંદશંકરે ગ:—“કૃષ્ણમુખરામ, તમે મનસુખ વિષે કંઈ માંત્રણું કે?”

કૃષ્ણ:—“ના. વળી શું છે?”

નંદશંકર:—“મનસુખરામ, કેટલાં જઈ આવ્યા તોએ કરોને બેસાયું નહિ, તે વળા ના કપીઆ ઘાલી ન્હારી ગયા છે! પોલીસ તેની શોધમાં ફરે છે. માંગનારાઓ ધરપર ટાંચ લાવ્યા છે.”

કૃષ્ણમુખે વિનમ્રતાથી કહ્યું:—“જોશી કહેતા હતા કે એને શનિ નડે છે. તેથી બચારા આખાવિખી થઈ ગયા. ગૃહદેશ્ય આગળ મનુષ્યનું શું ચાલે? કેટલાયે મારા મનુષ્યો અટવાઈ ગયાં છે!”

નંદશંકરને આ વાત ફરી નહિ, તે વાત ફરતી બોલ્યા:—“કૃષ્ણમુખરામ, આ રહવારે વિતોદતો પમ આવ્યો છે, તે મળે છે કે, અપાસંકરઆજ, જાલ-જાલ માકલની પાંચ

આપવા ગયા હતો તે 'ફર્ટ' ક્લાસમાં પાસ થઈ આવ્યા છે અને છ મહિના થયા મુંબ-
ઈમાં 'ગ્રેડીસ' કર છે. બહુ હોશિયાર છે. મધ્યે જોવાવ્યા છે તેથી આજ રાત્રે સુરત
આવવાના છે તેઓ જેને ત્યાં ઉતરવાના છે તેનું 'ટેકાણું' વિનંદે લખી મોકલ્યું છે. એનો
વિચાર એમ છે કે તમારી બેન વાસ્તે એ ડાક્ટરને જોનાવીએ તમારો શુ અભિપ્રાય છે ?"

કૃષ્ણમુખ — "હું તો નથી ધારતો કે એ મલાઈકર એટલો હોશિયાર હોય ! હમણાં
આપણે જે ડાક્ટરની દલા કરીએ છીએ તે નુ કમ છે ? નવા મનુષ્યની દલા કરતાં પહેલાં
બહુ વિચારવાનું છે "

ચચ્ચ — "હું કહી રહ્યો ! ત્યારે વિચાર તો તેનીજ દલા ખાવાનો છે, માટે હું
વેને તેડી લાવજે હું તેને ઝોળાણું છું તેનું રહેવાનું પણ આપણે ત્યાંજ રાખજો. "

વિમલાપરતુ વાણ વિખેરાઈ ગયું હતું તેનું આ પરિણામ

નદશકર — "કૃષ્ણમુખરામ, તમે કાલ મંવારે મલાઈકરલાઈને મળી આવજો
અને તેને અનુકૂળ પડે તે વખતે આપણે ત્યાં આવવાનું કહેતા આવજો "

કૃષ્ણમુખ 'વાર કહી બહાર ગયો. કૃષ્ણમુખ ગયા પછી પા કનાજ રહીને ડાક્ટરનો
કમ્પાઉન્ડર આળો તેણે નંદશકરને કહ્યું — "માહેમ કૃષ્ણમુખલાઈ દવાના પૈસા આપી
ગયા, પણ આ નોટ તો ખોટી છે ! મને ઉત્તરવળ હતી તેથી ખ્યાન ન રહ્યું એટલે નોટ
લઈને દવાના આડ આના ! પી લઈ સહા નન રૂપિઆ પાછા આપ્યા "

નંદશકર — "કેટલાં રૂપિઆ પાછા આપ્યા ? "

કમ્પાઉન્ડર — "સાહેબ, માઝા નવ રૂપિઆ. "

નદશકર — "મને તો કૃષ્ણમુખે કહ્યું કે, આજે તેર આના લીધા ! "

કમ્પાઉન્ડર — "ના સાહેબ, આડેજ આના લીધા છે મારી પાસે ચોપડામાં
લખેલું છે ને "

નંદશકર — "જા, ત્યારે ચોપડા લઈ આવ, પણ મહે તો નોટ ખરી આપી હતો !
એ નોટ બીજી કોઈ આપી ગયું હશે "

કમ્પાઉન્ડર — "આજે આપના જિવાય બીજા કોઈની નોટ નથી આવી "

નદશકર — "હીક ત્યારે એ નોટ મળી જા. હું તને વદલી આપીશ "

કમ્પાઉન્ડર ગયો નદશકર વિચારમાં પડ્યા. થોડીવાર તેણે વિમલાને કહ્યું — "જેન
જેનો ત્યારે મામા પૈસા આપી ગયા તે પાછા મળી જો, કેટલાં છે ? "

વિમલા — "બાપુજી, નવ રૂપિઆ ત્રણ આના છે "

નદશકર કંઈ જોવા નહિ પરંતુ તેની નજર સ્વાભાવિક રીતે ચચ્ચનાં સ્વરૂપ તરફ
મથ કમ્પાઉન્ડર ચોપડા લઈ આળો નદશકરે જોયું તો તે દિવસના આડ આના લખેલા
હતા. તેણે બીજા પાનાં ઉપલાવી જોવા માંડ્યાં અને અત્યાર સુધીમાં આવેલી દવાના
લેખેલા પૈસા લખેલા જોઈ અન્યથા થઈ ગયા કેમકે તેમાં દવાના પૈસા દસ આનાથી વ.
ધારે લખેલા નહોતા, ઘણાં ખરા દિવસના આડ આના અને છ આના લખ્યા હતા પણ
નદશકરને તો કાંઈ દિવસ કૃષ્ણમુખે માગે અનાયો ઝોળા ક્યાં નહોતા !

નંદરાંકરે—“અબ્બા, આ ખાતુ અમારે છે કે ? આમાં તો દસ આનાથી કાંઈ દિવસ વધુ લીધેલા જણાતા નથી, ”

કમ્પાઉન્ડર —“ હા, સાહેબ એ ખાતું આપતુજ છે. અને દસ આના તો સાહેબ, કાંઈકજી દિવસના છે. બાકી ધણી ખરા દિવસના તો જી થી આઠ આના છે ”

કૃષ્ણમુખને કમ્પાઉન્ડર આગળ ઉઠાડે નહિ પાડવાની ઇચ્છાથી નંદરાંકરે કહ્યું — “ કૃષ્ણમુખ હિતાવનમાં બાકીના પૈસા આપતા જૂની ગયા હશે અથવા તો સાંજળવામાં જૂલ થઈ હશે. કૃષ્ણમુખ તો અમારા ધરતુ માણસ છે એટલે કંઈ હરકત નહિ ” વિમલા ભણી જોઈ,—મેં ન, કમ્પાઉન્ડરમાંથી દસ રૂપિયાની નોટ કઢાવી આપ ”

વિમલાએ દશની નોટ કઢાવી આપી, તે અને ચોપડો લઈ કમ્પાઉન્ડર ચાલ્યો ગયો. કૃષ્ણમુખરામભાઈના આ પરાક્રમથી ચંચળવદ્ધીના મનજના ‘યર્મામીટર’નો પારો એકસો સાત રીધી સૂધી ચડી ગયો ! તેને થયું કે,—“કૃષ્ણમુખ કપારે આવે કે એને ઉધડો લઈ, ” તે કૃષ્ણમુખના આવવાની સહ જોઈ લાગી કિન્તુ કૃષ્ણમુખ તે દિને દેખા-યોજ નહિ, રાત્રે પણ તેના પત્તો નહોતો !

૭

બીજા દિવસે બપોરે કૃષ્ણમુખ આવ્યો, તેને ખર ન હતી કે પોતાની ગેરહાજરીમાં પોતાનું ચોચન ઉધાડુ પડ્યું છે. તેણે આવી ચંચળવદ્ધીની ખર પૂછી આજે તેના મનની ‘રીટ’ કંઈક ચોછી થઈ હતી, એટલે તે ‘મારું છે’ કહી જૂની રહી.

નંદરાંકરે —“ તમે, મધાચક્રભાઈને આપણે ત્યાં આવવાનું કહી આવ્યા, કાલે તમે કેમ કેળાયા નહિ. ”

કૃષ્ણમુખ —મધાચક્રને મારે મહે પચિંક ધક્કા ખાધા પરન્તુ મને તે મળ્યા નહીં ! જેહી વખતે ગયો હાલે કહાલ્યું કે—‘મારેથી નંદરાંકરે ત્યાં આવવાનું નહીં બને.’ તે માજ રાત્રે મુગ્ધ જવાના છે. કાલે હું નહિ આવ્યો તેનું કારણ કે મ્હારો ધણો વખત તો મધાચક્ર પાસે ધક્કા ખાવામાં ગયો, અને રાત્રે મારા એક મિત્રને ત્યાં જરા કામ હતું તેથી ન છુટકે ત્યાં જતું પડ્યું. ”

નંદરાંકરે વિરિમત ચર્ચ પૂછ્યું—“ શુ, મધાચક્રને નાજ કહી ? તે તમને મળ્યા હતા ? ”

કૃષ્ણમુખ—“ તે મને મળ્યા નહોતા. તેણે પચાવાગા સાથે ના કહાવી મોકલી હતી. ” આ સાંભળી વિમલા ખિન્ન ચર્ચ

ચંચળવદ્ધીથી ન રહેવાયુ તેથી તેણે જમર લાગી પૂછ્યું —“ કાલે દવાનો કેટલો પૈસા આપ્યા હતા ? ”

કૃષ્ણમુખ —“ કેમ, મેં ગેઝને કહ્યું ને ? તેર આના આપ્યા હતા. ”

અત્યાર સુધી તે જરા ધીમેથી જોતી હતી, તે કૃષ્ણમુખનો જવાજ સાંભળી ઉઠી — “ હવે વધારે જુલુ જોતી પાપમાં શું કામ ઉમેરો કરે છે ? ત્હારું કાણું મ્હોં સંતાડી તને મ્હાગ પૈસા જોતી ઉપવર્તી રાત્રે ના આપી ? ત્હારે પૈસા જોઈના હતા નો માંનાં,

શું વાઈ ચીની હતી ? ત્યાં મ્હેં જણાવ્યું હતું ? મનસુખરામના મામાની ડોહરી-મ્હારી ખાસ બેનપણી છે-ને અહીં આવી ત્યારે કહેતી હતી કે-“ વિમલાને તેડવા કૃષ્ણમુખ મુંગઈ ગયા હતા. તેણે મ્હારા લાકડા પાસે ‘ટ્રેનકેર’ ના વીંછ રૂપિયા લીધા હતા. ” તેને થાકે લાગવાથી બધ પડી નંદરાંકરને, મનસુખ પાસે કૃષ્ણમુખે ‘ટ્રેનકેર’ લીધો તે સાંભળી નવાઈ લાગી, ને કૃષ્ણમુખપર ચિહ્નાર આવ્યો. થાક ઉતરવાથી ચંચળલક્ષ્મીએ પાછું ચડ કહ્યું:-“ તને ‘ટ્રેનકેર’ના રૂપિયા મ્હેં નહોતા આપ્યા ? અહીંયાંએ લીધા ને ત્યાંથી પણ લીધા । ત્યારે એમ કરવાનું શું કારણ ? ” હરામખોરી કે કંઈ ખીજું ? અને રાજ મ્હારી હવા લાવતો તેમાંથીએ તે પૈસા ચોપી । તુ મારો લાકડો છે કે કુસ્મન ? દયની નોટ પણ તું ખોરી આપી આવ્યો. અહીંયાં તો તને ખરી નોટ મળી હતી હતી ? ત્યારે મન કે કોઈ કંઈ બજવાનું નથો પરંતુ પાપ કંઈ છુપું રહે કે ? ”

ચંચળલક્ષ્મીને નંદરાંકરે વધું બોલતી અટકાવી, કૃષ્ણમુખ નીચું નેમ સાંભળ્યા કરતો હતો. તેની ઉંચું જોવાનો દિમ્મત ના ચાલી. એવામાં નોટરે આવી કહ્યું:-“ રોક, બહાર કોઈ આવ્યું છે; તેણે આ ચીટી આપી છે. ”

નંદરાંકરે તે લઈ લેઈ, તો મવાસંકરના નામનો ‘કાડ’ હતો. નંદરાંકર ચંચળલક્ષ્મીને મવાસંકર આવ્યાની ખબર કહી, તેને બોલાવતા પોતે બહાર ગયા. કૃષ્ણમુખ એ બધી બધું જાણાયો, કેમકે એ લાકડા સાહેબ કંઈ મવાસંકરને બોલાવી આવવા એકવાર ગયા નહતા. અને વળી પાછું હમણાજ એનું પૂરાણું વંચાઈ હતું । તેણે પડાગન કરવાની ચળવળ કરી, કિન્તુ ચંચળલક્ષ્મીએ જે ચણુ કાઢવા ચાલ્યો કહી તેને રોક્યો નંદરાંકર મથો-સંકરને લેઈ પાછા આવ્યા. મવાસંકર ખંડમાં દાખલ થયો કે પહેલી વિમલા અને મવાસંકરની “ મળી દણે દણ । ”

મવાસંકરે કૃષ્ણમુખને લેઈ:-“ માહેમજી, મી. કૃષ્ણમુખરામ । ” એમ કહી ‘ગેફેન્ડ’ કરવા હાથ લગાવ્યો. કૃષ્ણમુખે ન છુટકે ‘ગેફેન્ડ’ ક્યાં, સર્વ બેસા પછી જરાવારે નંદરાંકરે વિમલાને કહ્યું:-“ બેન, પાણી મંગાવ. ”

વિમલા પાણી લાવવા જતી હતી, તેને ચંચળલક્ષ્મીએ પાસે બોલાવી કહ્યું:-“ બહાર ને ચાલ મુકવાનું પણ કહેતી આવજો. ”

મવાસંકર:-“ ફોઈને હવે કેમ છે ? મ્હને વિનોદે અને સરસ્વતી બાબીએ કહ્યું હતું કે-તમે જતો જઈ ફોઈની તખીયત કેમ છે તે લેઈ આવજો. ”

વિનોદેનું નેમ મવાસંકર પણ ચંચળલક્ષ્મીને ફોઈ કહેતો.

નંદરાંકર:-“ કંઈ ફેર નથી પડતો. મેં, તમને તેડવા કૃષ્ણમુખને મોકલ્યા હતા; પણ એણે તો કહ્યું કે-તમે અહીં આવવાની ના કરાવી છે । ”

મવાસંકર:-“ ના. મને તો કોઈ બોલાવવા નથી આવ્યું । મ્હને વિનોદે કહ્યું નંદિ હોન તો મજા હું ફોઈની ખબર કાઢવા આવવાનોજ દતો. તમને મળ્યા વિના મુંગઈ નહોતો જવાતો. આજ સહવારનાજ હું તમને મળવા આવવાનો હતો, પરંતુ એક પેશન્ટને તપાસવામાં રોકાઈ ગયા તેથી ન બન્યું. ”

નંદરાંકર:-“ કૃષ્ણમુખરામ, તમે મવા દનાને ? ”

કૃષ્ણમુખે ગળગળતો ઉત્તર દીધો:—“હા. મને પડવાળાએ કહ્યું કે—ઝાટર તો આજે ત્રણે જવાના છે. અને તમારે ત્યાં આવવાનું નહીં જાતે.”

ચંચળવદ્ધીએ ભૂમર ચઢાવી કહ્યું:—“કમ, તું તો એમ કહેતો હતો તે કે,—મયાશંકરનાં પડવાળા સાથે ના કંઠાવી ?”

કૃષ્ણમુખ લુહું બોલ્યો:—“ના. મહેં એમ નહોતું કહ્યું.”

મયાશંકર એની ગયો કે આ મહેરગાન જોતું બોલે છે. નંદશંકરે એ વાત પછી નાખતાં કહ્યું:—“હશે હશે, કંઈ સમજદાર થઈ દેશે.”

આ વાત વિગમ દ્વાર આગળ ઉઘી રહી સાંભળતી હતી. મયાશંકરે અહીં આવવાની ના કહી નહતી તે જાણી રાજી થઈ.

વિગમ્યાએ પાણી લાવી નંદશંકરને આપ્યું. તે પાછી ભોજનખંડમાં ચઢા બનાવવા ગઈ. નંદશંકર:—“મયાશંકરબાઈ, જીવેની દેવતાએ મહિતા થયાં આ ઝાટરની દવા ચક્ર છે; પણ કંઈ ફેર પડતો નથી. તમે તપાસો. તમને શું લાગે છે ?”

નંદશંકરના કહેવાથી મયાશંકરે ચંચળવદ્ધીના રોગની ધારીકાઈથી ચિકિત્સા કરી. તેણે નંદશંકરને કહ્યું:—“કંઈ શીકર કરવા જેવું નથી. હું દવા લખી આપીશ. પણ તમે ફેરવને હવાંદર માટે કંઈ લઈ આવ.”

નંદશંકર:—“ક્યાંની દવા વધારે અતુલ્ય થશે ?”

મયાશંકર:—“ડુમક જાઓ. સુરતથી નજદીક પણ પાછો અને ત્યાં બધી સગવડ પણ મળે. ત્યાંની દવા પગુ ઘણી મારી છે.”

ગદા આવનાથી વાન બધ થઈ. રાવેએ ચઢા પી પાન ખાધું.

મયાશંકર ‘પ્રિન્કિપ્પન’ લખી આપી જતા હર્યો. તેને નંદશંકરે આગ્રહ કરી બે ત્રણ દિવસ પોતાને ઘેર રહેવાનું કહ્યું. નંદશંકરના બહુ આગ્રહને લીધે મયાશંકરથી ના હેવાઈ નહિ અને ના કહેવાનું મન પણ રાખું ચામ !

મયાશંકર:—“વાદ ત્યારે કાલ રાત્રે હું જઈશ. હું જોને ત્યાં ઉતર્યો છું તેને મગીને નહીં આવી આવીશ.” આમ કહી તે ગયો. કૃષ્ણમુખબાઈ તો મયાશંકર ગયા પછી—‘હું જરા બદાર જઈ આવું છું’ કહીને ગયા તે ગયાજ.

મયાશંકર એક દિવસ નંદશંકરને ઘેર રહી મુગઈ ગયો. ત્યાં જઈ તેણે નંદશંકરના ધરનું પાનાવરણ બદલાવાની ખુશ ખબર વિનોદ અને સરસ્વતીને કહી. એ સાંભળી વિનોદથી દરખા વિના રહેવાયું નહિ. તેણે સરસ્વતીને કહ્યું: “ત્યારે તો આપણા આ ઝાટર માટેના સુરત જઈ લખનું નક્કી કરી આવ્યા લાગે છે !”

પ્રિયજનોની આવી જાતની મસ્કરીમાં પણ એક જાતનો આનંદ રહેલો હોય છે.

હમેશાના નિયમ પ્રમાણે એક સાંજે મયાશંકર વિનોદને ત્યાં આવ્યો; તેને વિનોદે કહ્યું: “ઝાટર આજના પંચમી દુવાલ લાગે છે કે—તમારા ‘ઈન્મટકશન’ પ્રમાણે ડુમક જવાથી અને તમે ‘પીરકાષમ’ કરેલા ‘મિક્ચર’થી ફેરતી તખીવનમાં ઘણા સુધારા થતા જાય છે. મને આ બે મહીનામાં એક વાર તેજસ્વાનું લખ્યું નથી. પરંતુ આજે તો કંઈ બહુ ખુશ થઈ ગયા લાગે છે. ફાઈએ મને, તને અને તારી ભાતીને ડુમક થોડા દિવસ રહેવાને ત્યાગકર્તાક નિમંત્રણ આપ્યું છે.”

મયાશંકરે:—“તારે જાઓ કુમસ. મારાપર પણ નંદશંકરનો પત્ર છે. તેમાં એકવાર ફરીથી ફાઇને તપાસી જવાનું લખ્યું છે મારે વિચાર આવતા અકવાડિયામાં જઈ આવવાનો છે. તારી ‘પ્રીવીલેજ લીવ’ (હકની રજા) ચડેલી છે. એટલે તારાથી એકાદ મહિનો ત્યાં રહેવાશે તારે બે વિચાર થતાં હોય તો હાલ થોડા દિવસની રજા લે. તને ત્યાં ફીક પડે તો પછી વધારે રજા મંગાવજો.”

વિનોદ:—“વધારે રજાગળની વાત નહિ. થોડીક તો ‘રજા બેલેન્સ’માં રહેવી જોઈએ કની? કોઈ વખત કામ લાગે. અરે? માર્ક વખત શું? તારા લગ્નમાં આવવું પડતે કની, કંઈ છુટકો ચવાનો છે? મારી ઇચ્છા છે કે થોડાક વખત કુમસ રહી આવું. ૨૬ મહાં બે વર્ષ થયાં સ્પષ્ટ ગયો નથી. પણ તું ત્યાં કેટલા દિવસ રહેશે?”

મયાશંકર:—“તું જાણે છે ને? મારાથી કાંઈ વધારે દિવસ કુમસમાં રહેવાય? હું તો એકાદ બે દિવસ રહીશ.”

વિનોદે રજા લઈ કુમસ જવાનું નક્કી કર્યું અને નંદશંકરને એ જાણવનો પત્ર લખી દીધો. તેઓએ માછને ગાંધા પછી કુમસ જવાનું રાખ્યું.

મયાશંકર, વિનોદ અને સરસ્વતી મવારની ટ્રેનમાં સુરત આવ્યાં. વિનોદે માડીવાળા માથે કુમસ જવાનું બાકુ નક્કી કરી, તેને બે વાગે ગાડી લાવવાનું કહ્યું. તોફરને સામાન ઘરમાં મૂકવાનું કહી; એ ત્રિપુટી માળ ઉપર પુગના ખંડમાં આવી. “માછ!” એમ વિનોદે બૂમ પાડી. માછએ પ્રાણ ફરી નેપું. “આવ હીરરા, શરીર તો સાફ છે કની? કાલે તારે કાગળ મળ્યો ને મને તો ફાળ પડી હતી કે એકદમ સુરત આવવાનું દેમ લખે છે. મયાશંકરભાઈ અહિં આવ્યા હતા ત્યારે તેણે કહ્યું, હતું કે બધાં કુરાળ છે. પણ સુરત આવવાનો કાગળ વાંચીને મને ‘કંઈક કંઈક’ વિચાર આવી ગયા. સરસ્વતીને તેડી લોવ્યા છો?”

સરસ્વતી બહાર ઉભી હતી તેણે પૂર્જના ખંડમાં જઈ માછને પ્રશ્નમાં કર્યાં. માછએ તેને આશીર્વાદ આપી

વિનોદ:—“માછ, તમે આતે તો બોલાવ્યોજ નહિ! આ મૂર્તિને તો જરા નિહાળો!” એમ કહી મયાશંકરનો હાથ પકડી ખંડમાં બેઠો. માછ:—“કાણું મયાશંકર-ભાઈ! આવી લોઈ સારા છે ને?” મયાશંકર: “હા, માછ.”

વિનોદ વગેરે જગીને માછ સાથે વાતો કરતા હતા. વિનોદે સુરત આવવાનું કારણ માછને બંજાવ્યું. વાતમાં ને વાતમાં બે વાગ્યા. ગાડીવાળાએ નીચેથી બૂમ પાડી. મયાશંકર, વિનોદ અને સરસ્વતી ગાડીમાં બેઠાં. મુગધથી વિનોદ ‘કૂટ’ લાવ્યો હતો, તેમાંથી થોડું માછને વાસ્તે રહેવા દઈ બાકીના ફૂટનો કરેડીઓ તથા સામાન વગેરે લઈ લીધો.

વિનોદ:—“માછ, આઠેક દિવસ પછી હું પાછો સુરત આવી જઈશ. તમે કહ્યું છે તે પ્રમાણે રજાના થોડા દિવસ-સુરતમાં ગાળીશ.”

નંદશંકરે કુમસમાં ‘ગોડી ચોપાટી’ જવાના રસ્તા ઉપરનો એક બંગલો લાડે રાખ્યો હતો, ત્યાં વિનોદની ગાડી આવી ઉભી. પોતાના બંગલા આગળ ગાડી ઉભી રહી જાણી નંદશંકર બહાર આવ્યા. વિનોદ વગેરેને બેઈઝમન થયા. સર્વ બંગલામાં જઈ ચંચળપદ્મી અને વિમલાને મળ્યાં. ચંચળપદ્મીની તબીબત ઘણી સુધરેલી નેહ, મયાશંકર, વિનોદ ને સરસ્વતી બહુ રાજી થયાં.

વિનોદે એક દિવસમાં બેઠા હીંધું કે ચંચળલક્ષ્મીના વર્તનમાં બેઠું ફેર પડી ગયો છે. તેનું કાગળ બાણીના વિનોદને મહેનત ના પડી કેમકે ચંચળલક્ષ્મીના સ્વભાવમાં ફેર પાડનાર વિમળાએ એલાજપૂર્વક કરેલી સારવાર હતી. વિમળા સરવતી અને વિનોદનું વર્તન એવું હતું કે, — જાણે તેઓને ચંચળલક્ષ્મીના કંટુવેશનો આગ્રવાદ એક પણ દિવસ લીધો ન હોય. આથી ચંચળલક્ષ્મીને પોતાના આગલા વર્તનના માટે બહુ લજ્જા આવતી હતી.

* * * * *

ચંચળલક્ષ્મી પોતાની સંપૂર્ણ તન્મુદ્રાથી મેળની મુંઝવેથી હ્રમસ પાછા ફર્યા છે. તેના સ્વભાવના પરિવર્તનના પરિણામમાં વિમળાના મ્હાસાંકર સાથે લગ્ન થઈ ગયાં છે. આજે વિદાયગિરીનો દિવસ છે. મ્હાસાંકરના ભાઈ તેનાં પત્ની અને પેલાં નજી બાહુમાં પણ આવ્યાં છે. મ્હાસાંકર વિમળાસર પોતાનાં મુદ્દ માતુંકીને પગે લાગી, થોડા દિવસ રાજકોટ રહી પછી મુમુક્ષુ જવાના છે. નમ્મકરે સર્વને સારી વિદાયગિરી આપી મતોખ્યા વિમળાએ વડિલોને પગે લાગી વિદાય આગી. છેલ્લે ચંચળલક્ષ્મી પાસે ગઈ, તેને પગે લાગી. આ સમય તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેણે વિમળાને વક્ષચ્છન સાથે આપી. તેના ચક્ષુમાંથી આશુ ટપકવા લાગ્યાં. તેનાથી કંઈ વધુ બોલાયું નહિ. ફક્ત એટલું જ બોલી: “વિમળા તારા કપડાંની ટુંકમાં એક તારી સુખાતી પેટી છે. તને ત્યારે નવરાશ મળે ત્યારે તું તે બોલીને લેજે.”

વિમળાને, રાજકોટ આવ્યા પછી થોડાક દિવસ, મુકી નર્વરોએ ને ગળા, કેમકે મ્હાસાંકરના ભાઈએ મર્વ સગાં અને રનેલીઓને મ્હાસાંકરની લન્નની ખુશાલીમાં એક પાઈ આપી હતી એક દિવસ વિમળા નવરી પડતાં ચંચળલક્ષ્મીએ આપેલી પેટી લખાડી. તેમાં એક પત્ર અને ચંચળલક્ષ્મીની મનગમતી પાણીધર હીરા અને મોતીની નોક પહેરવાની એક કિમ્બી વાળી હતી વિમળાએ તે પત્ર ઉઠેલી વાચવા માંડ્યો. —

મુરત—

મી. વિમળા!

“આ પત્ર જોઈ તું અજાણ્ય થશે. કેમકે તારા પરનો આ મારો પ્રથમ પત્ર છે. તું મુંઝઈ હતી ત્યારે, તું આરોગ્ય હશે પણ મેં તારા પર થોડા દિવસ પત્ર લખ્યો નથી.

આ પત્ર જોઈ રમે મનમાં બીંતિ ધરતી, કે વળા કંઈ મારા તરફથી કંટુવેશનો સંભળવાના અપૂર્ણ રવા ફગે તે આ પત્રથી હું પૂર્ણ કરતી હોઈશ. વિમળા તેમ નથી. પણ મારા હૃદયમાં ન સમાતાં વેગને આ પત્રદ્વારા કંઈક ખાલી કરું છું.

વિમળા! મારું હૃદય, મન્ય છે. એમ તને લાગતું હશે પણ પહેલાં તેમજ હતું. માતા વિનાની બાળકી તરફ મારી શું ફરજ છે તે હું સમજ શકી નહતી. તારી સાથે માતા તરીકે તો નહિ પણ ઉચ્છૃં—એ વો શોકથી પુત્રી તેમાં મારે શું લેવા દેવા — એ વિચારે તારી તરફના મારા વર્તનને દુર જનાવું હતું. હવે તો તેનો ખ્યાલ મારા આવતા હૃદય ખિન્ન થાય છે; પણ ત્યારે તો એવા વર્તમાનમાં આનંદ લાગતો હતો.

તું એમ ન ધારતી કે મેં તને દીધેલું કુખ્ય હું વિસરી ગઈ હોઈશ, પણ તેનો ખ્યાલ તને આવતો હશે તેના કરતાં કંઈક વિશેષ મને આવતો હશે. કુખ્ય રનાએ

દુઃખ ખમનારની લાગણીનો પૂરો ખ્યાલ આવે નહિ, એ ખડ છે પણ તું તો એ તને જે-જે દુઃખો દીધાં છે તેટલાંજ બળે છે. પણ તારે માટે ચોક્કસ કિન્તુ ફલીશ ત ન શકેલાં, એવા અનેક કડોનો તને શું ખ્યાલ આવે ?

અચાર પહેલાં મેં તારે એક પણ દિવસ દિત આપ્યું ન હતું. તારી જગ્યાએ ઢાંધ બીજી છોકરી હોત તો હું મથી, ધારતી કે તારા જેટલું કદ મને મેહોએ સંકળ કરી શકત. આ સહનશીલતાનો વારસો તને તારા પિતા તરફથી મળેલો લાગે છે.

વિમળા ! તું તો મને તારી માતાજી મણતી આવી છે. પરંતુ આ નિષ્કુર હૃદયે તને પુત્રી ગણી નહોતી. મારી માંદગીમાં મારી પોતાની છોકરી હોત તોપણ—મારી ચા-કરી જેટલી તે કરી હતી તેનો પા ભાગ પણ તે કરી શકત નહિ. તું, સરસ્વતી, વિનોદ અને તારા પિતા તો મારી માંદગીની વાત નીકળે છે ત્યારે ખિન્ન થાંઓ છો. પણ હું તો હવે મોંઘું છું; કેમેકે હું માંદો ન પડી દોત તો મને તારી દિમિત કેટલી છે તેની કંઈ ખબર પ્રકત નહિ; અને મારા લાકડાના ખરેખરા રૂપ તું મને કદિ પણ ભાન થાત નહિ.

વિમળા ! તારા—(મારી ઝોરમાન પુત્રીના)—અને કુણમુખ—(મારા સગા ભાઈ.) નાં સ્વભાવની તુલના કરતાં અને પડેલી તારી એક 'નોટલુક' મોની ફરીઓ આદિ ઉ-તારે છું તે બસ છે:—

“દસે હસાવી ફલીએ કનક દરાબાં;
કેવં પ્રયત્નો મન ફેરી રીતે સમાબ્યાં.”
તને કેહેલોનીન બંદર નથી કે દસ દોણ અને ફલી દોણ ?

વિમળા ! તારા સહયોગનું વર્ણન હું કરી શકતો નથી. હું કંઈ તારો જેટલી શિ-ક્ષિત નથી કે મારો તારી તરફના કૂર વર્તન માટે માફ હૃદય કેટલું બળે છે તે શબ્દોમાં શુધી તને દર્શાવી શકું.

તને દુઃખ દઈ હું મોનતી હતી કે—મને મુખ ચાપ છે. હવે મને લાગે છે કે મેં ઢાંધ દિવસ ન અતુલવેલી શાંતિ હું અતુલવું છું.

મારે કેહેવાનું તો ઘણુંએ છે તેનો કંઈ ખબર આવે તેમ નથી. પણ હવે બધ કંઈ છું. આ પત્ર સાથેની મારી નજીવી બેટ તું સ્વીકારજે. એ વાળી હું તને એક સાંભાળ ચિન્હ તરીકે આપું છું.

તમે ઉભય સર્વદા સર્વ રીતે મુખી રહો અને વિનોદ તથા સરસ્વતી સાંથેનો ત-મારો સંબંધ અચળ અને સુખદલી નિવડે.

લી. તમારી માતાના આશીષ.

* વાંચક ! ચંચળચરમીના અંતઃકરણમાંથી નિકળેલાં, તેના ઉપદ્રા પત્રને અંતે આવેલાં આશિર્વાચનો ઉભય મુગ્ધોના મંજામાં સંપૂર્ણ રીતે ફલીશ ત થયા છે.

વિચિત્ર વદન.

લેખક:—શ. રા. જનકરાય માધવરાય મગધુદાર.

* * * * * વમંતું, નેતું આવતી હતી. મુશુભ સવાર હતું અને શીતમ મંદ મંદ પવન વાતો હતો. બહાર ફરવા જવાનો વિચાર, થવાથી હું ને મારા મિત્ર મી. સત્ય-વંતરાય મગધુદાર પાકું તરફ નીકળી પડ્યા. ધ્યાનથી લીલા જોતાં ને આમતેમ ફરતાં એ ત્રણ કલાક વ્યતીત થઈ ગયા. દરેક વાગ્યાના સુમારે ઘેર આવ્યા. દાર ઉધારી અંદર ગયા એટલે તોફાર સામે આવોને જોયો “મોક્ષ કરજો સાહેબ ! આપના ગયા પછી કોઈ એક પ્રદક્ષ આપ્યા હતા. પણ આપ ન-હોવાથી પાછા ગયા.” “ત્યારે તે અંદર કેમ ન જોસાર્યા ?” એ પુછ્યું. “તેઓ અંદર જોયા હતા, પણ તેઓ બહુ અસ્વચ્છ જણાતા હતા અને જોટલી વાર રહ્યા ત્યાં મુઠી આમતેમ કમર્મા આંટા માર્યા અને ધડી ધડી ખારીએ જઈ આપની આતુરતાથી વાટ જોતા હતા અને છોવે રું તે નહીં આવે ?” એમ બગચી અને યોગજી સમયમાં આવવાનું કહી પાછા ગયા.”

“અરેખર” મી. સતુભાઈ જોડ્યા “તે મને કોઈ કેસમાં રોકવા ધારે છે અને તેની આતુરતા ઉગરથી જણાય છે કે તે અમલનો દોષો જોઈએ * * * પેટી હશે કેમય પામે ગયા અને કેમય ઉપર પડેલી એક તમાકુ પીવાનો પાછપ (Pipit) જોઈને મી. મનુભાઈ જોડ્યા:—“અરે આ મારી પાછપ ન હોય. તે માણસ જુવી ગયેલો દોષો જોઈએ. જવી મુદર ! અરેખર તે માણસનું ચીત ઠેકણે હોવું ન જોઈએ. કારણે આવી કીમતી અને બહુ વહાલી પાછપ કોઈ ઇરાદાપૂર્વક મુદી ન જાય.”

“કેમ જાણ્યું આ પાછપ તેને મનુ પ્રીય છે ?” એ પ્રશ્ન કર્યો

“ઓ ! આની મુળ દીક્ષત આઠેઠ આના છે તે તે નાજયાએ ને મોઝે એમ જો કાલે રામરાવેલી છે તે વળી કપાના વાળાથી. અને તે સમગવવાની કીમત તેની મુળ દીક્ષતથી વધી જાય છે. જો તેને એ પ્રીય ન હોત તો તે નહીં ખરીદત.” મી. સત્ય-વંતરાયને પોતાની હમેશની રીત મુજબ આમતેમ ફરવાને જોતા જોઈ મે પુછ્યું. “ખીનુ કંઈ વધારે ?”

“આનો માથીક એક મગધુન, જુવાન, ડાબોડી, નીરકાળજવાળો અને ઉગેલ માણસ છે.”

“જવી રીતે ?” મે પુછ્યું.

“કેમ ! આતો તદ્દન સ્પષ્ટ છે કારણે આવી પાછપ વાપરનાર કોઈ ખાનદાન દોષો જોઈએ. અને પાછપની અંદરથી જરા તમાકુ અંજેરી જોડ્યા આ ચાર આને તોવાના બાવની તમાકુ છે અને તેનાથી અર્ધો કીમતે સારો તમાકુ મળી શકે, તેથી જવાય છે કે તે ઉગાઉ છે. વળી તે પાછપ દીપથી સજાવતો દોષો જોઈએ કારણે આના મોઝા કેટલોક જાગ જણી ગયો છે અને અવમત દીવાસળોથી એમ થાય નહીં અને તે જમજી ખાણુએ છે તેથી તે ડાબોડી છે. તદુપરાંત આના નાગયાના છેડે દાંન જોડેલા છે તેથી જવાય છે કે તે મુશુભ સવારના ને જુવન માણસ છે. સહુક ? જો દું બખતો ન

હોઈ નો તે માણસ આવતો જણાય છે તેથી આપણે એને જાતેજ જોઈ લઈશું.

+ - + + + +

મારા મીત્ર મી. મત્યવંતરાય મજમુદાર એક પ્રખ્યાત ડીટેક્ટીવ છે. તેઓ હાલ મુમુઝમાં રહે છે. હાલમાં વધતા જતા ગુના તથા ઘણાએક બેદરમોવાળા કેસો પકડી ધણી નામના મેળવી છે. અને તેમનું નામ આખા મુમુઝમાં પ્રસીદ્ધ છે; તે ઉપરાંત તે ઘણી અદ્ભુત તક શક્તી ધરાવતા હોવાથી માણસના ચહેરા ઉપરથીજ તેનો અપુર્ણ વર્તાત ક્લી દેતા, વળી તેઓનું શરીર ઝટપટ ને કસરતથી કેળવાયું છે. ચહેરા બળ અને મુકામીજીમાં જમે તેવાને દગવી દેવાને શક્તીમાન છે. માત્ર તેમની જોડે ખાસ અંગત મોત્રતા છે અને ઘણું ખર્ચ જામે એકજ મકાનમાં રહેતા. મી. સતુભાઈ એક ધરી પશુ નવરા રહેતા નહતા. એક કેમનો પત્નો કપાડ્યો. કે. બીજો કેસ આવી હાજર થતો. અને દરેકમાં ધ્વિર કૃપાએ ક્ષેત્રમંદળ થતા. તેઓનું નામ આખા શહેરમાં પ્રસીદ્ધ હોવાથી દરેક માણસ તેઓની સલાહ લેતા આવતું.

* * * * *

એક પળમાં દગ્યાને ઉઠાશે અને એક ઉઠ્યા લગવતાર યુવાને પ્રવેશ કર્યો તે ત ન જુરા પોશાકમાં રાજ્ય ચપેલો હતો. તેની ઉમાર લગભગ ત્રીસેક વર્ષની હતી.

“માઝ કરજો માટેમ; કારણ મું એકદમ અદર આળ્યો, સમય કે અત્યારે માઈ ચીત દેકાણે નથી” અને ચીતચમ [મેડ] માણસની પેડે કપાળે હાથ મુકી બેઠા હતા બચે પુરસા ઉપર પડાવ્યો.

“મને લાગે છે કે તમે આજ ત્રણ દીવમણી ઉધ લીધી નથી.” મી. મતુભાઈ પોતાના હાથેના સાદા ને આનંદી સ્વભાવ પ્રમાણે બોલ્યા. “અને તેજ માણસની મનો-નયા દેટની છે તે ક્લી આપે છે અને હું આપને પુજાની રજા લઈશ કે આપને મું દેની રીતે મદદકર્તા થઈ શકું.”

“સાહેબ! મારે આપની મવાહતી જરૂર છે કારણ આથી મારી જીંદગીના સુરે-નુરા યજ જાણ એમ છે અને આ બાબત મારે મું કરવું તેની મુજ પડતી નથી.”

“ત્યારે મને આ બાબતમાં ડીટેક્ટીવ તરીકે રોકવા કારો છો ?” મી. સતુ-ભાઈ બોલ્યા.

“અવશ્યત, વળી મારે ન્યાયદિષ્ટિએ આપની સવાહતી પણ જરૂર છે.” નવો માવનાઃ બોલ્યો અને તેની બોલી ઉપરથી સ્પષ્ટ લાસણ હતું કે બોલવું એ એને કાણ કાઈ યજ પડવું હતું. તેના મનમાં વિચાર ધોળાયા કરતા હતા.

“સાહેબ!” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “આ ઘણી ગંભીર બાબત છે કારણ સોમ પોતાના ઘરની બીના બીજાને જણાવવા રાજી હોતા નથી. અને પોતાની ઓની બીજા બાળપણ માણસ સાચી વર્તણૂક કોઈ આગળ ચર્ચવી એ કેટલું બયંકર છે.પણ શું કહે! લાચાર મું કે મારે આપની સલાહતી જરૂર છે.”

“પણ ખામ ડીવર મી. પુરદર.....!!!!”

આ અનવયો એકદમ ખુરદીમાંથી ઉભો થયો. “ શું તમે માફ નામ બોલો છો ? ”

“ ને તમારે છુપું રાખવું હોત તો તમે તમારા કંઠરના છેડે તમારું નામ ન લખન અથવા વાત કરનાર સાથે પીઠ ફેરવીને ઉભા રહ્યા હોત. ” મી. સતુલાઈ હસીને બોલ્યા.

“ મારા દોસ્ત મારે તને કહેવું જોઈએ કે, મેં આ દમમાં ઘણા છુપા બેટા સાંભળેલા છે ને ઈશ્વર કૃપાથી બધામાં ફતેહમંદગ થયેલા છું અને ખાત્રીથી કહું છું કે તમારા કેસમાં પણ સફલેસફલજ થઈશ. પણ હાં આગળ ચલાઓ. ”

“ જુઓ મીસ્ટર સત્વંતરાય ! બીના એ છે કે હું પરણેલો છું. મને પરણે આજ કાલ ત્રણ વર્ષ થઈ ગયાં છે. જે સમયમાં હું ને મારી સ્ત્રી એક બીજાને ઘણાજ દેવથી આહતા, હમારે વિચાર કે વાણી કચાપમાં લુદાઈ નક્કી. હાલમાં ગયા સોમવારથી હમારી વચ્ચે મતભેદ ઉડ્યો છે. મને લાગે છે કે તેની જીંદગીમાં કંઈક બેદ છે અને તેજ કારણથી એક બીજાનાં મન ઉચ્ચાં મધ ગયાં છે. અને તે બેદ હું જાણવા માગું છું પણ આગળ કહું તે પહેલાં મારે એક વાત જણાવવી જોઈએ તે એક મારી સ્ત્રી મને ચાહે છે એ નીચરેદ છે. તે પણ ખરા જીગરથી. તે હું જાણું છું ને મને લાગે પણ છે. તે વિષે મારે ચર્ચા ચલાવવી નથી.—પણ હમારા વચ્ચે કંઈક બેદ છે—જે ખુશ્કો થયા વિના હમે એક યર્ષ સજીશું નહિ. ”

હવે હું તેણીનું જાણું છું એટલું જતાં કહીશ. “ તેણી વિધવા છે અને પ્રથમ મેં જોઈ ત્યારે તેણી ફક્ત ખાત્રીસ વર્ષની હતી. તે વખતે તેનું નામ મીસીસ હેમરન હતું. તે બમપજમાં સાંધે ગઈ હતી. ત્યાં દૈદરાગાદમાં મી. હેમરન નામના ખાનદાન સીધી જે વહીવટો ધધે કરતો હતો તેની સાથે પરણી તેજોને એક સંતાન પણ પ્રાપ્ત થયેલું. દરમીયાન ગામમાં ખેડ કાઢી નીકળવાથી તેનો ખતી ને ખાત્રીક મરણ પામ્યું. (મેં તેના મૃત્યુનું મરદીશકિટ જોયું છે,) તેથી તેણીએ દૈદરાગાદ છોડી અહીં મુંબઈ આવી. તેના ઘણી બેની પાછળ ખાર હમારે રૂપિયાની મીઠકત મુકી ગયો છે જે બેન્કમાં તેણીના નામે નામે છે. તેણી મારાથી થોડેક દુર રહેતી હતી. અહીં આવ્યાને છ માસ પછી મેં પ્રથમ તેણીને જોયું. એક બીજા સાથે પ્રેમમાં બધામાં અને પખવાડીઆમાં લાસ પણ ચલાવું. ”

“ હું અહીં દેશમતો વેપાર કરું છું. મારી આવક ૮૦૦૦ રૂપિયા છે તેથી હમે ફરીઆ કોનારે એક મુંદર બગલામાં રહીએ છીએ. હમારી સામે કેટલાક અંતરે એક નાના ઘર સીવાય બીજી કોઈની વસ્તી નથી. મારા વ્યાપારીયે કોઈ કોઈવાર મારે હાલેરમાં જવું પડતું પણ ઉનાળામાં ઘણું ખર્ચ થેરજ રહું છું; જે સમય હમે દંપતી મુંબયેનમાં અતિત કરતાં અને હું ફરીથી કહું છું કે હમારી વચ્ચે કંઈ અંતરે પડ નહતો. વળી મારે બીજી એક વાત જણાવવાની છે કે હમારા લાસ ચર્ચા કે તરતજ. મારી સ્ત્રીએ તેની બધી જીજ્ઞસ મારે નામે ચલાવી દીધી અને તે પણ મારી મરજી વિરુદ્ધ, કારણ મારા ધધામાં જોઈ જાય તો તેણીના બધા પેસા જાય. ”

... .. છતાં મેં તેની મરજી પ્રમાણે કરવા દીધું. આજથી મહોના પહેલાં તેણી મારી પાસે આવી ને કહ્યું “ જુઓ મુરંદર ! તમે મારા પેસા રાખ્યા છે તેથી મારે ખાપ પડે તો આપો કે નહિ ? ”

“વાહ” મેં કહ્યું “આ બધું તારૂં જ છે ને.”

“ઠીક ત્યારે મારે રૂપીઆ સોનો ખપ છે તો આપો.”

... .. આ સાલણી હું જરા ખમયાયો કારણ હું તો ધારતો હતો કે તેણી કંઈ કપડાં કે એવી ચીજ માગતી હશે.

“શું કરીશ ?” મેં પુછ્યું.

“વાહ, વાહ, તમે તો કહો છો હું તો તારો રક્ત યારાં હું અને યારાં કદી કારણ પુછતા નથી.” તેણી હસતાં હસતાં બોલી.

“ને એમજ હોય તો હું આપવા તૈયાર છું” મેં કહ્યું.

“હા, આપો ત્યારે !”

“અને શામાટે તે નહિજ કહે !”

“કાંઈ દીવસ, અન્યારે નહિ !”

મેં તરતજ રૂપીઆ સોનો એક કાઢી આપ્યો અને એટલેથીજ સતોપ માની બેસી રહ્યો. હવે મેં આગળ જણાવ્યું હતું કે મારા ઘરની સામે એક નાતું ઘર હતું. તે ઘરની પાછળ સરસ મોટાં ઝાડોની ઘટા હતી. તેથી ત્યાં હમેશાં કડક રહેતી. ને હું પણ ઘણું ખર્ચ એ ઝાડની નીચે સવાર સાંજ કરના જતો. આ ઘર આડેકે મહીનાથી ખર્ચ હતું. પણ ગયા રવીવારની મંડિ હું એટલામા ફરતો હતો ત્યારે એક ગાડામાં સામન ભરાઈને એ તરફ આવતો હતો તેથી મને માત્રમ પડ્યું કે ઘરમાં ઘાઈ રહેવા આવે છે. મારા પાડોશી કંઈ નતના લોક છે તે જોવા ખાતર હું એ તરફ નજર નાખતો ફરતો હતો ત્યાં મારો નજર એકદમ ખારી ઉપર પડી અને જોતાજ એકદમ આભે બની ગયો

... .. મેં શું જોયું ? એક વિચીત્ર ચહેરો, તરતજ મારા શરીરમાં કંપારી છુટી. ખરેખર મી. સત્યવતરાય, હું જાણતો નથી કે તે ચહેરામાં શું જાદુ છે. હું કેટલોક દુર ખસી ગયો અને તે ચહેરાને તાકીને જોવા લાગ્યો. તેમા મને કંઈક અસ્વભાવીક અને કુદરત વિરુદ્ધ લાક્ષ્યું. તેણે મારી મન ઉપર સત્ક્રમ અસર કરી અને એક પગમાં તે અંધારામા અદ્વિત યજ ગયો. હું પાંચેક મીનીટ વીચાર કરતો હતો રહ્યો. ખરેખર, હું કદી શકતો નથી કે તે ચહેરો પુરુષનો હતો ના સ્ત્રીનો હતો. તેનો રંગ શીશ પીળા હતો અને આગળ પાછળ કઈક કડક ને ઉચું નીચું હતું જે મને અસ્વભાવીક લાગ્યું. હું એટલો બધો ઉત્કેષાત્ર ગયો હતો કે ઘરનાં માણસોને મળવા મારો વિચાર થયો. હું ઘર પાસે ગયો દાર ખડખડાવ્યાં. તરતજ એકે ઉચી મજબુત ને કરડો દેખાવવાળી બાઈએ દાર ઉઘાડ્યાં ને પુછ્યું—“કેમ છું કામ છે ?”

“હું તમારો પાડોશી છું અને સામેના (અગિળી ખતાવીને) ઘરમાં રહું છું હું ધાર છું કે તમે હમણાંજ રહેવા આવો છો તેથી મારી મદદની જરૂર હોય તો... ..”

..... “ઓહ, હમને ખપ પડશે તો બોલાવીશું.” એમ કહી હું વાક્ય પૂરું કરું તે પહેલાં તેણે ખારણાં વાળી દીધાં.

.....મને, તેના આ ઉદ્દત જવામથી જલુ ગુરસો આવ્યો પણ જેમ તેમ કરી કોષ સમાવી ઘેર આવ્યો.

આ ખીનાથી મારો વાદરને અનાત રાખી, ફક્ત એટલુંજ કહ્યું કે આપણી સામે કોઈ રહેવા આવ્યું છે. પણ તેણીએ કંઈ ખ્યાન આપ્યું નહિ.

“અવનત, મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે હું ઘણો ઉંઘણી છું અને મારે ઘેર ચાલુ દીકા મતી કે રાત્રે હું કંધાથી જગતો નથી, પણ દેવ જાણે તે દીવમે થયેલા બનાવથી કે બીજા કોઈ કારણે મને ઉંઘ આવી નહિ. રાત્રે મને અર્ધ સ્વપ્નાવસ્થામાં લાગ્યું કે મારી રૂમમાં કંઈ ખડખડાટ થાય છે. મને માત્રુમ પડ્યું કે, મારી પત્ની કેસ પહેરતી હતી.....આ સમય વિનાની તૈયારી જોઈ આશ્ચર્યથી કંઈ પુછવા મારા હોઠ ઊંચડ્યા પણ મેં ઉપર પ્રકાશ પડતાં તેનો અહેસાસ જોઈ ચમક્યો; કારણ કોઈ દીવસ આવો અહેસાસ મેં જોયો ન હતો—તેણી બહુજ ગભરાયેલી જણાતી હતી, હાથ ધ્રુજતા હતા. સ્વાસ જોમજોર ચાલતો હતો. હું જલુ છું કે નહિ તે જોવા તેણીએ માગ આગળ દીવો ધર્યો પણ અંધ તો આખો મીચીને જાણે કુંભકર્ણના નિંદ્રામાં ન પડ્યા હોય એવો દેખાવ થયો. મને ઉઘતો ધારો ધીમે પગે ધરતી બહાર નીકળી. હું ઝટ આખો મમકતો કે બેઠો થયો, હાથનું રીસટ વેચ કાઢી જોયું તો અંદો થયા હતા.....રાતના અંદો વાગે આમ મારી જોને બહાર જવાનું શું પ્રયોજન હશેવાર ?”

+ + + + નજીકથી વીમેક મીનીટ સુધી હું વીચાર કરતો બેસી રહ્યો. જેમ જેમ વધારે ઉઠા ઉતર્યો તેમ તેમ વધારે આશ્ચર્ય જણાયું. હું હજી પણ વધારે મનમાં ગોતો ખાત પણ મારી વિચારમાળા ટુટી, હેઝળ જારણાં ઉપડ્યા તે વસાયા; ને નીસરણી ઉપર પગલાં સલગાયાં ઉપર આવતેવેંત મેં તેને પુછ્યું—“હનીયાના ક્યા લાગમાં બધ હતી?”

તેણીએ એકદમ ખમચીને લાગતી ન્યામ પાડી. આ ચીમે મને ચોંટી વધારે ગભરાતો કારણ મેં જાણ્યું તેણીના અત કરણમાં કંઈક પાપ છે.

મારી સ્ત્રી હમેશાં સાદા સ્વભાવની ને ખુલ્લા હૃદયની હતી અને જ્યારે મેં તેને પૂછ્યું ત્યારે તેને રોતી ને ડરકાં ભરતી જોઈ મને કંપારી છુગી.

—“તમે જાણો છો? હું તો ખારતી હતી કે રાત્રે કંધાપથી તમે જાગતા નથી.” તેણી જનાવડી દારપથી બોલી.

“પણ તું મન હતી ક્યા ?” મેં જરા કડકાચથી પુછ્યું

“હું ધારું છું કે તમે સકમંદ થયા છો ચામાટ ?” મેં માગી છુદગીમાં કહી આવું દૃત્ય ક્યું નથી.....

..... ખીના એ છે કે મારો આસ રૂખાવાથી જરા તાજી હવા લેવા બહાર જારણાં આગળ પાચ મીનીટ ઉભી હતી, હવે મને યીક છે.” તેણીએ ઉતર વાળ્યો. મેં ધારીને જોયું કે તેણીની આંખોમાં મુજબતી હતી અને તેનો અવાજ હમેશ કરનાં ભદવા-ચેલો માલમ પડ્યો. મને ખાત્રીથી લાગ્યું કે તેણી જલુ જોયે છે. મેં કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ પણ શુન્ય હૃદયે મેં હજારો શક તે તરંગથી ભરેલા મનથી બીંત તરફ જોઈ રહ્યો—મારી જોને મારાથી છુપ રાખવાનું શું હશે ? તેણી રાત્રે ક્યા મન હતી ? એવા વિચાર

રમાં બાપીની રાત્રી ગોતાં ખાતો પડ્યો ગયો + + + મવારે કંઈ કારણમર મારે. શહેરમાં જવાનું હતું પણ મનોબધાને લીધે બધું રાખ્યું. મારી વાદળની પણ મારા જેવીજ રિયતિ હતી અને તેણીના બોલવા ઉપરથી વાગ્યું કે રાત્રે ખતાવેલું બાનું મેં માન્ય રાખ્યું નથી.

આ બાબત ઉપર વિચાર કરવા હું ફરવા નિકળ્યા પડ્યો. એક વાગે ઘર તરફ વળ્યો. મારો રસ્તો પેલા ઘરની બાલુએ યદને હતો ગરનામાં પેલી બારી તરફ નજર નીખી પેલા વિચીત્ર ચહેરા જોવાને હોમો રહ્યો પણ ખરેખર મી. મતેન્દ્રાય ! જ્યારે યોગેશ્વરે બારણું ઉઘડ્યું અને અંદરથી મારી સ્ત્રીને બહાર આવતી જોઈ ત્યારે મારો પીતો ઉઘળી ગયો. હું તો આભોજન ખતો ગયો.....એક બીજાની આખ મળી.

તેણીએ એકદમ પાછી પેલી જવાનો પ્રવલ્ન કર્યો પણ હવે બધું નકામું છે એમ નજી શીકા ચહેરે ને બમ્બિત નયને મારી સામે આવીને બોલી.—“જો ડીપર ! આપણા પાડોશીને મારી મદદની કંઈ જરૂર હોય તો કહેવા હું હમણાં જ અંદર મઠ હતી..... પણ આમ તમે મારા મામુ જોઈ કેમ રહ્યા છો ? તમે શુંને થયા છો ?”

“હા, હા, હું રાત્રે અર્ધજાગ આવી હતી ?”

“તમે એમ ધાગે છો ?”

“અબજત ! આ લોકો કોણ કે જે કે એકે મમ્મે નહીં આવે છે ?”

“ના, ના, હું અહીં આવી નથી.”

“માવ જનાવડી ?” મેં કહ્યું “તારો અવાજ પણ ફેરવાઈ ગયો છે.....હું હમણાંજ અંદર જઈ બધી બાબતો પુત્રાસો કરી નાખું છું.”

“ના, ના, તમને ઈશ્વરના સોગંદ છે.” તેણી લાગણીઓથી ઉભરાઈ જતાં બોલી અને જોવો હું બારણા પાસે ગયો કે તેણે મારી બાથ પટ્ટી પોતાના તરફ ધસેડ્યો.

“હું તમને એમ ન કરવા વિનંતિ કરું છું. અને તમને થોડા દીવસમાં સર્વ વાત કહીશ, પણ જો તમે અત્યારે અંદર જશો તો પરિણામ ખરાબ આવશે.”

મેં હોડાવવા ધણોજ પ્રવલ્ન કર્યો પણ તેણી સત્જનક બાપી રહી ને મદગંદ કંઈ બોલી “મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખો, ડીપર ! ફક્ત એકવાર અને તેમાં તમને ખતરોયો થશે નહિ અને ફક્ત તમારીજ ખાતર છુપુ રાખું છું. હાલ મારો જોડે ઘેરજ આવો તેમાંજ મારું છે.....

.....મારી સ્ત્રીની આ નમ્ર વાણીએ મારું હૃદય પિંગળાવ્યું, હું રજુ થયો.

“હું તારા ઉપર વિશ્વાસ રાખું છું પણ તે એક સરતે તે જો—મને તું આ વાત જુદી રાખે પણ આજ પછી તારે રાત્રે ત્યાં જવું નહિ અથવા મારાથી છુપુ કંઈ પણ જવું નહિ તો હું મઠ ગુજરી વાત જુદી જવા તૈયાર છું.”

.....પણ થોડાક દીવસમાં મને લાગ્યું કે તેણી પોતાનું વચન પાળવા અસમર્થ હતી. તે દીવસે હું શહેરમાં ગયો હતો અને અહીંને બદલે દોઢ વાગે ઘેર આવ્યો (હંમેશાં આજ વાગે આવવાનો લાઘવ હતો.) હું જોવો ધરમાં ગયો કે દાસી મકરામેને અંદરે સામી આવી.

“ તારી શોકાણી ક્યાં છે ? ” મેં પુછ્યું.

“ તેઓ બહાર ફરવા ગયાં છે. ”

હું તપાસ કરવા ઉપર ગયો પણ કોઈ મળે નહિં. ખારીમાંથી નજર નાખતાં જોયું તો દામી જેની માથે મેં વાત કરી હતી તે ઘણી ઝડપથી સામેના બર તરફ જતી હતી. (કારણ હું આવું તો ખમર આપવાનું તે કહી ગઈ હતી.) મારી સ્ત્રી ત્યાં ગઈ હતી. એકદમ ગુસ્સાના આવેશમાં હોય છેવર્યો અને તે ઘર જેમાં હમારા વચ્ચેના બેઠેલા પડો રહેલો હતો તેની તપાસ કરવા દોડ્યો. મારી સ્ત્રી તથા દાસી હાકતાં હાકતાં સામે ખાંચાં.

તેમની સાથે વાત કરવા પણ ન ઉભો રહેતાં અને ખારણાં, ખડખડાવ્યા શીવાય એકદમ અંદર ઘૂસ્યો.

બરમાં સર્વે મુન્યકાર હતુ રમોડમાં દેવના ઉપર કીટલી ઉઠાવતી હતી અને એક ખીલાડી ગુંજળ વળાઈને પાને ભેગી હતી. પણ મેં આગળ જોયેલી સ્ત્રીનો પતો લાગ્યો નહિ. હું ઉપર ગયો પણ મર્વે ખાલી. આખા ઘરમાં કોઈ ન મળે. ફરનીયર પણ માવ સાઈં હતું પણ ન્યારે બાંતે મારી સ્ત્રીનો ફૂલ માર્છજનો ફોરો જે તેણીએ ત્રણ મહીના યધાં મારી રજાથી પડાવ્યો હતો તે જોયો ત્યારે મારો વહેમ એકદમ ગુસ્સાની લાગેલે નવાનીકે મગદી નીકળ્યો. કેટલીકવાર બરમાં થેલી હું પાછો આવ્યો. મારી સ્ત્રી મામી આવી પણ તેને આવી દેલી હું બરમાં પેડો. તેણી ત્યાં આરી સામી બની રહી.

“ હું દીલગીર છુ કે મેં માર્ફ વચન તોડ્યુ છે. પણ ન્યારે તમે બધી વાત જાણો ત્યારે તમે મને માશી આપ્યા વગર રહેશો નહિ ” તેણીએ કહ્યું.

“ ત્યારે મને બધું કહી દે. ”

“ લાચાર છુ હમણું નહિં. ”

“ એ બરમાં મળ્યુ છે જે તેં તારો ફોરો આપ્યો છે ? તે મને નહિં કહે ત્યાં સુધી આપણે એક થવાનાં નથી. ” હું ધરની, બહાર નીકળતાં જોયો અને મી. સત્તવત-સમ તે ગઈ કાલેજ બન્યું છે. ત્યાર પછીની વાત હું કંઈ જાણતો નથી. અને મેં તેને જોઈ પણ નથી.....આ હમારા વચ્ચે પટેલજી લગાળ્યુ છે, અને હું જાણતો નથી કે તેવું શું પરિણામ આવશે.

..... એકાએક આજ મવારે મને વિચાર સ્પુરી આવ્યો કે આપ મારી સંકા-નું નિવારણ કરશો. હવે આપને કંઈ શંકા હોય તે પુછો હું સત્તર ખુલાશો કરીશ.”

+ + + + +

મેં અને મી. સત્તલાઈએ આ વાત ઘણા બ્યાનથી સાંભળી. મી. સત્તલાઈ તો આ બધો વખત હાથ ઉપર દાટી ટેકવી હોય વિચારમાં મગસુબ થઈ ગયા હતા. થોડીવારે જોતા—

“ સાચું કહો કે તે ચહેરો પુરપૂનો હતો કે સ્ત્રીનો ? ”

“ મેં દરેક વખતે જોયો પણ કદાચ છેવર્યો તેથી બરોબર કહી શકાય નહિં. ”

“ અને તેથી તમારા ઉપર બહુ અસર થઈ. ”

“ અલગત ! કારણ તેમાં મને કંઈ અસ્વભાવિક ભાસ્યું. તેનો રંગ ને આકૃતિ વિચિત્ર હતી. ”

“ તમારી સ્ત્રીએ મો કૂપીઆ માગ્યાને કેટલો સમય થયો ? ”

“ લગભગ બે મહિના. ”

“ તમે કદી તેણીના પહેલા બરવારનો ફોટો જોયેતો ખરો ? ”

“ નહિજ, કારણ તેના અવમાન પછી હૃદયગાદમાં ભપકર આગ લાગી હતી જેમાં એનું સર્વસ્વ ધ્વંસ થયું હતું. ”

“ જતાં તેણી કહે છે કે તેનું મરણુપત્ર દયાત છે, અને તમે તે જોયું છે ? ”

“ હા. ”

“ તમ તેણીના સીધના ઓળખીતાને મળ્યા છે. ”

“ ના. ”

“ તેણીએ ફરીથી ત્યાં જવાની વાત કાંઈ દીવસ કરેલી. ”

“ ના. ”

“ ત્યાંથી તેના મગગો આવતા ? ”

“ ગાન ગાજવામાં નથી. ”

“ ઠીક, આ ખામત ઉપર કેટલોક સીમાર રીંગ અને જે તે વર માવ ખાતી હશે તો કેટલીક તકનીક પણે અથવા તો ઘરના માણસો તમારા જવા પહેલાં કંઈ જતાં રહ્યા હશે અને તેઓ હવે પાછાં આવ્યા હશે તેથી તમને કહું છું તમે તમારે ધૈર પાછા જાઓ અને જે તે લોકો હોય તો અંદર જશો પણ અને ટેલીફોન દ્વારા ખબર આપજો. તો એક કલાકની અંદર હમે આવી સર્વ પત્તો લગાડી દઈશું. ”

“ અને ખાતી હોય તો ? ”

“ તો હમે તમે આવીશું મતરાશે નહિ—સાહેબજી. ”

મી પુરદરના ગયા પછી મી સતુલાઈ બોલ્યા, “ ઘણું ખરાબ કામ, તમે શું ધારો છો ? ”

“ ખરેખર વિચીત્ર કેસ છે. ” એ કહ્યું

“ હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે સ્ત્રીનો પહેલો ઘણી અગર કોઈ સમઘી તે ધરમાં છે. ”

“ શાથી તમે ધારો છો ? ” એ પૂછ ક્યો.

“ કેમ ! તેણી પોતાના બીજા બરવાર (મી પુરદર) ને અંદર ન જવા દેવા કેટલી આતુર હતી ? મારી તો એ માન્યતા છે કે — “ આ સ્ત્રી સીધમાં પરણી તેના પતિ કંઈ ખરાબ મંજતે ચડી જવાથી અથવા મરી જવાથી, તેણીથી છુટો પડી ગયો. તેથી ત્યાંથી નાશી આવી મુખાઈ આવી નામ ફેરવી નવી જાદગી શરૂ કરી. તેણી ત્રણ વર્ષ થયાં પરણી છે ને પોતાને સહિ સનામન ધારે છે ને કાંઈનું મરણુપત્ર (મરેલા માણસનું નામ ધારણ કરી) દેખાડી ત્યાં રહી હવે તેના આગળ પતિના કામ સંભાળે. ”

તેની ખજર પહેલી તેણે પોતાનાં ત્યાં આવવાનો .ધમકી બધો કાગળ લખેલો. તેણે જ એમ ન કરવા સો રૂપિયા મોકલેલા છતાં તે આવેલો; અને ત્યારે મી. પુરંદરે કહ્યું કે સામા ધરમાં કોઈ આવ્યું છે ત્યારે તેણે જણ્યું કે તેઓએ પુલ પકડી છે. રાત્રે તેઓને અહીંથી જવા વીનવવા ગયેલી પણ પોતાના કાર્યમાં નિષ્ઠા થવાથી વારંવાર જતી. તેના બીજા પતિને ત્યાં ન જવા કહેતી, માત્રા પ્રમાણે ફોટો આપી આવેલી અને સવાલ આપતી હતી તે વચમાં દારીએ તેના આવવાની ખજર આપી, તે પરભારે અહીં આવશે એમ ધારી ધરનાં લોકોને પાછલે ખારણેથી ઝડીમાં સંતાડેલાં અને તેને ધર ખાલી માલમ પડ્યું. હવે જોઈએ છે કે તેનો શો જવાબ આવે છે.”

“ હજી હવે મારી આ ધારણા વિને શું ધારો છો ? ”

“ તદ્દન બ્યાજખી. ” પણ હમણાં તેના મદદશા ધિવાય કંઈ કરી શકીએ નહિ.

હમારે વધારે ખોટી થતું પડ્યું નહિ આ નારતાને ઇનસાફ આપ્યા પછી હમે જરા આમતેમ ફરતા હતા ને ટેલીફોનની ધંટલી વાગી.

“ હલ્લો ! મી. સત્યવંતરાય, જલ્દી આવો માણસો છે, અને તે ચેહેરા દેખાયો છે. હું એમખાતર થીએટર આગળ મળીશ. ”

હમે એકદમ કપડાં પહેરી ઉપડ્યા. મુકરર કરેલી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા. મી. પુરંદર ગાડી લઈ અમારી રાહ જોતો હતો.

મી. સતુભાઈની બાંધ ઝાલી બોલ્યો. “હજી તેઓ છે, મેં ધરમાં અજવાણું નેતું છે.”

“ તમે શું કરવા ધારો છો ? ” મેં પુછ્યું.

“ હું હમણાંજ અંદર જઈ ધરમાં કોણ લોકો છે તેનો તપાસ કરી આવું છું ને તમે બેને સાફી તરીકે સાચે લઈ જઈશ. ”

“ તમારી સ્ત્રીની મરજી વિરુદ્ધ તમે આ કામ કરવા મક્કમ છો ? ” મેં પુછ્યું.

“ અલખત. ”

“ ઠીક, ત્યારે મરજી પ્રમાણે કરો. ”

રાત અંધારી હતી. જોવા હમે રસ્તામાં આગળ વધ્યા તેમ ઝાડોની દારમાંથી છેટે અજવાણું દેખાડી મી. પુરંદર બોલ્યો. “મેલું દેખાય છે એ માફ ધર છે. અને આ સામું છે તે પેલા વિચીત્ર ચહેરાવાળું ધર.” પછી હમે રસ્તાને છેડે એક ગલીમાં વળ્યા ને તે ધરની નજીક આવી પહોંચ્યા.

ધર ઉપાડું હતું ને ખારીઓ પણ ખુલ્લી હતી. “ જુઓ ! મી. સતુભાઈ મેડી ઉપર કોઈ ફરતું માલમ પડે છે. ચાલો આપણે જાતેજ તપાસ કરીએ. ”

અમે ખારણા નજીક ગયા ને તરતજ એક સ્ત્રીનો આકાર અંધારામાંથી આવીને દીવાના અજવાળા આગળ આવીને ઉભો. હમે તેનો ચેહેરા બરાબર જોઈ ચક્રા નહિ પણ તેના દાઢ જણે દયા માગતી હોય એમ રાખ્યા હતા.

“ ડીપર, પરમેધરની ખાતર નહિ આવશે તમે અત્યારે આવશે એમ મારી ખાતરી જો. જરા વિચાર કરો, મારા ઉપર ભડકો રાખો, તમને પરતાવો નહિ થાય. ”

“ મેં ઘણો ભૂંડો રાખ્યો છે.” પુરંદરે કહ્યું. “ હવે મને ઊઝ. હું, ને માથા મોત્રો હમણાં અંદર જઈને જે તે વાતનો નિર્ણય કરી આવીએ છીએ.” તેને આવી હાથેથી અને અંદર ગયા. જેવા અંદર ગયા કે એક ઈચ્છી સ્ત્રી હમને અટકાવવા સામી આવી પણ તેને ધક્કો મારી અને ઉપર ચઢી ગયા.

આ મેડી સાધારણ રીતે ચણુગારેલી હતી. ટેબલ ઉપર એ મીણુગતીઓ બળતી હતી. ખુણામાં એક ટેબલને અટોલીને એક નાની છોડી બેઠી હતી. અને અંદર ગયા એટલે તેનું મોં ફેરવેલું હતું. પણ હમે જોઈ ચક્રા કે તેણે રાતું કોક પહેરેલું હતું અને હાથ ને પગ ઉપર લાંબા ઘોળાં મોંજાં ચઢાવેલાં હતાં. તેણે હમારા તરફ મોં ફેરવ્યું એટલે અને જોયું કે તેના ચહેરા ઘણો વિચિત્ર હતો ને દેખાવ અવર્ણનીય હતો. મી. પુરંદર હાડખીને બોલ્યો જુઓ એજ ચેહરો. એક પણ પછી બધો બેદ ખુલ્લો થઈ ગયો. મી. સતુભાષ્યને જરા આગળ વધી હસતાં હસતાં તેના કાન આગળથી એક આછું પંડ ઉઘેડી નાંખ્યું. ને અં. મારાં આંગળ એક નાની કાપલા જેવી કાળી સફેદ દાંતવાળી હાથસણ ઉભી રહી.

બધા એકદમ ખડખડાટ હમી પડ્યા. પણ મી. પુરંદર તો એ હાથે માથુ પકડી દોંગ-મુદ બની ગયો. “ આનો શો અર્થ ? ”

“ હું બધું કહીશ, તમે મને મારી મરણ વિરૂદ્ધ ફરજ પાડી છે ” મારી સ્ત્રી રૂમમાં દખલ થતાં બોલી. “ મારા પતિ દેહરાખાદમાં ગુનરી ગયો હતો પણ માફ બાળક બચી ગયું છે. ”

“ તોફાન ? ” પુરંદરે કહ્યું.

તરતજ તેણીએ ચાંદીનું લોકાટ કાઢ્યું અને બોલી, “ કહી તમે આને ઉઘાડું જોયું હતું ! ”

“ હું તો ધારતો હતો કે તે નહિ ઉઘડ્યું હોય ! ”

તેણીએ સ્ત્રીંગ દાખી ને ઢાંકણું ઉઘડી ગયું. અંદર એક મુંદર ને ચાલાક પણ મીંચનો વૃતની હોય એવા માણસનો ફોટો હતો.

“ આજ દેહરાખાદનો વઢીલ મી. હેબરન. એના જેવો ઉમદા માણસ કુનીઆમાં પાક્યો નથી. મેં એને પરણવા મારી જાત ગુપ્ત અને તેથી મારે ખતાવાનો વખત પણ આવ્યો નથી. પણ હમારું એટલુંજ કમનસિખ કે ઊઝડું મારા કરતાં તેની જાતનું નિકળ્યું. આનાં લગ્નોમાં ઘણું ખર્ચ એમજ બને છે. આ નાની લીલી તેના આપ કરતાં પણ વિગેય કાળો છે. પણ કાળો કે ધાંજી પણ તે મારી પુત્રી, એક માતાનું વહાલુ ફરજન છે. મેં દેહરાખાદ ઊઝડું ત્યારે તેને ત્યાં મુકવાનું કારણ તેની તબીબત જરાબર મારી નહતી. તેથી તેને એક નિમકેદલાલ દક્ષણી આપાને સોંપી હતી. તેને મારી પુત્રી તરિકે ન ગણવાનો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવ્યો નથી, પણ દેવચોગે આપણે ચાહતાં થયાં અને મારા બાળક વિષે વાત કરતાં હું બીની; ઇશ્વર જાણે હું કેમ બીહતી કે તમે મને ઊડી દેશો અથવા મારી હીમત ન ચાલતી, પણ વર્ષ થયાં આ વાત શું થાળી હતીનું.”

પણ ત્યારે મેં જાણ્યું કે હવે તે તદ્દન માઈ ધણ ગયું છે ત્યારે મારા બાળકને જોવાના મને તીવ્ર ઇચ્છા થઈ. મેં તેને સો રૂપિયા મોકલ્યા ને સામેના ઘર વિશે માહિતી આપી અહિં આવવા લખ્યું જેથી આમાં મારો હાથ છે એમ જણાય નહિ. હું બનતાં મુધી ઊઠીને અંદરજ રાખતી ને હાથ પગ ને મોં ઢાક્યાં રાખતી કે જારીમાથી ગ્રાહી જુએ તો કાંઈ ઊકડે ધરમાં છે એમ શંકા ન રહે. તમેજ મને કહ્યું હતું કે ધરમાં કાંઈ રહેવા આવ્યું છે. હું મવાર મુધી રહેત પણ મારા બાળકને જોવા માટે મન એટલું તો તલ્લી રહ્યું હતું કે હું થોભી શકી નહિ. રાત્રે તમે જાગતા નથી એમ જણી રાત્રેજ નીકળી પડી, પણ તમે જોઈ ગયા અને ત્યાંથીજ મારી વિપત્તિની શરૂઆત થઈ. ત્રીજી દિવસે તમે અંદર આવ્યા ત્યારે આપા ને લીવાને પાછલે ખારણેથી સતાડી દીધાં હતાં, અને આજ તમે બધું જાણ્યું છે. હવે મારું ને મારા બાળકનું શું થશે ?” એમ કહી હાથ જોડી જવાબની રાહ જોતી હભી રહી બે મીનીટ મુધી મો. ધરંદર વિચાર કરતો ઉભો રહ્યો અને જે જવાબ એણે આપ્યો તે સૌને ગમ્યો.....એણે બાળક ને ઉપાડ્યું; વદાલથી દબાવી બચી કરી. બીજો હાથે તેની સ્ત્રીને હાથ પકડી ધર તરફ ખાત્યો. હું ને મી. સતુભાષ એક દિવસ એને ત્યાં પરાણાગત ભોગતી ધર તરફ વિદાય થયા—અસ્તુ.

સીની મહત્તા.

૧. નિમ્ન દેહ એક શિક્ષિત માતા હજારો શુર્યો કરતા ઉત્તમ છે.—સર મૈયક અલ્પમદ.
૨. સ્ત્રી અને પુરુષ સાથેજ ઇશ્વર પ્રાર્થના કરે છે, હર્ષ, શોક આનંદ અને દુઃખમાં પરસ્પર સહાયતા કરે છે. કંઈ પણ વાત એક બીજાથી છુપાવતાં નથી અને એક બીજાને લારણપ થતાં નથી. પ્રભુ આ જોઈને પ્રમદ રહે છે અને જરૂરત આપે છે. જ્યાં સુધી પુરુષ પ્રેમથી રહે છે ત્યાં કોઈ ગુણ પ્રકારની જુરાઈ થતી નથી.—સર જોન લેક.
૩. ખાસ ખાનમાં રાખવું કે કોઈપણ જાતિ આપણી ‘માતાથી અધિક’ વધી શકતી નથી.—મીસ સહોરામજી.
૪. જેની સ્ત્રી પ્રતિષ્ઠાપત્ત છે. અને જેની સાથે તે મુર્ખપૂર્વક રહે છે તે આ સંસારમાં અધિક લાગ્યવાન છે.—લ્યૂથર.
૫. હું મ્હારી તમામ કાર્યતત્પરતા અને ધૈર્ય મારી માતાની ગાદમાં શીખ્યો છું.—નેપોલિયન.
૬. જો પ્રત્યેક કુટુંબમાં યોગ્ય માતાઓ હોય તો દેશ નિસ દેહ ઉર્જાત કરી શકે છે સીધિશનો ઉદ્દેશ એ છે કે જેથી સ્ત્રીઓ ઉત્તમ માતાઓ બની શકે—લેડસ્ટન.
૭. જ્યાં સ્ત્રીઓ પૂજીય છે ત્યાં દેવતા નિવાસ કરે છે.—મનુ.

કર્મક્ષેત્ર-ચારિત્ર્ય-ઉદ્યોગ.

દ્યુકેશિયાં.

લેખક:—રા. રા. અબેલાલ સવરામભાઈ દેશાઈ.

ભારતવર્ષની ભૂમિ ઉપર ફેટલોએ મદાસતીઓ, વીરંગનાઓ ઉત્પન્ન થઈ આપણી એ પવિત્ર ભૂમિને તેમણે જગતમાં ગૌરવદાળી બનાવી, પોતાના ધર્મ, દેશ, અને જીવન શ્રેષ્ઠ શિયળના રક્ષણ માટે પ્રાણાર્પણ કરી. પોતાનાં અમર નામથી અને મુચારિત્ર્યોથી હિન્દના ઇતિહાસના પાના સુવર્ણક્ષિરે અંકિત કરેલાં છે. પ્રાચીન કાળમાં ભારતના ઉત્કર્ષનો સૂર્ય ધરાધર મધ્યાનહુકાળે તપતો હતો તે આવી સતીઓના પ્રતાપથીજ ચમકતો હતો. તેવીજ રીતે પ્રાચીન કાળમાં યુરોપ ખંડના રોમન રાજ્યના ઉત્કર્ષનો સૂર્ય ભારતવર્ષની માફક વીરંગનાઓ, અને સતીઓના પ્રતાપથીજ પૂર્ણ કળાથી પોતાનો પ્રકાશ પ્રકટાવી રહ્યો હતો તે પૈકી એક શિયળ માટે પ્રાણાર્પણ કરનારી વીરંગના દ્યુકેશિયાનો અદ્ય પરિચય “ સુન્દરી મુખોષ ”ના સુર વાચકને અદ્યમતિ અનુસાર દર્શાવવાનો આ હુદ્ લેખકનો મનોભાવ છે.

દ્યુકેશિયા એ રોમના રાજ સર્વિયસના પુત્ર કોલેનટાઇનની પત્ની હતી. ન્યારે એક અત્યાચારી રાજ સર્વિયસનું ખૂન કરી રોમના રાજ્યાસન ઉપર, એકાં તે વખતે કોલેનટાઇન રોમમાં નહોતો. ઉભય પતિ પત્ની જઘાર હતાં કોલેનટાઇનને પિતાના ખૂનની ખબર પડતાં તે વૈરનો જઘલો લેવા ઉત્સુક થયો. દ્યુકેશિયાએ તેને ધીરજ આપતાં કહ્યું — “હાવા ! સર્વ રાજ્યના અમીર ઉમરાવો અને સરદારો અત્યારે આપના તરફ વફાદાર નથી માટે આખે એકદમ સહમ કરવું ન જોઈએ કારણ કે તેમ કરવાથી આપણી ખારણા પાર પડશે નહિ પણ ઉલટા આપણે નાશ થશે પત્થર તજે હાથ દબાશે છે તે જાણી નહિ પણ કળથી કાઢવો જોઈએ, વખત આવ્યે સૌ સાફ થશે અજુ ઉપર વિશ્વાસ રાખો તે જરૂર તમને તમારાં સત્કાર્યમાં મદદ કરશે. ”

પત્નીના વચનો સુણી તેને પોતાના એક મિત્રને નિન્દાવશ સ્થિતિમાં સોપી પિતાનું અજ મેળવવા કોલેનટાઇન ગયો. દ્યુકેશિયા જગત ચર્તાજ તેને આ વાતની ખબર પડી “ ન્યાં વૃક્ષ ત્યાંજ વૃક્ષની જાયા હોય છે ” એમ કહી પોતાના પતિની પાછળ તે પણ ગઈ. ઉભય પતિ પત્ની સર્વિયસનાં શમની આગળ આઠક કરે છે અને કોલેનટાઇન એવી પ્રતિજ્ઞા લે છે કે “ હું જો આરા પાપનો સાચો પુત્ર હઉંશ તો જરૂર અત્યાચારી રાજ દાર-કિવનને મારી નાખી રોમના રાજ્યાસનને શોભાવીશ ”

પતિ પત્ની ત્યાંજો જવાની તૈયારીમાં હતા એવામાં દારકિવનનાં માણસો તેઓને ઝેર કરે છે અને + સેનેટમાં લઈ જાય છે પ્રથમ ઇન્સાફ માટે કોલેનટાઇનને રાજ્યાસન

સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો. ત્યાં રાજા ટારકિવન અને રાણી ટુલિયા 'તરફથી તેને જીવતો બાળી મૂકવાની શિક્ષા કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ દ્યુકેશિયાને લાવવામાં આવે છે. પતિને જીવતદાન આપવા માટે અત્યંત આક્રંદ કરતા તેણે કહ્યું:—“ સહેનશાહ સાહેબ ! મારા પ્રભુને મુક્ત કરો ! તેનો કોઈ પણ જાતનો મુન્દો નથી. એના વિના મારું જીવન તરૂન નકામુ યદ્ય જગે-ધૂળમા મળી જશે ! વૃક્ષ વિનાની વેલી, જળ વિનાની માછલી, અને પાંખ વિનાની પખિણી જગતમા શી રીતે રહી શકે ? હું આપને મળું પરીને અરજ મુજાં હું કે મારા પતિને બચાવો અને એને બદલે મારો પ્રાણ લો ! પતિને માટે પતિના નામપર પ્રાણપાંજુ કરવાને હું લેશ પણ ડરીશ નહિ. મારા પતિને બચાવવામાં મારો પ્રાણ ઉપયોગી બનશે તો મારા જેવી કોઈ પણ બાબતવાન સ્ત્રી આ જગતમા નથી એમ હું માનીશ. સ્ત્રીઓનું સર્વસ્વ પતિ છે પતિ વગેરે સ્ત્રીની ગતિ છે. મારી જીવન જ્યોતિને મુક્ત કરો અને આ હતભાગી અબળાનો મંદાર કરો ! ”

અત્યાર મુધી તે રામનો રાજા ટારકિવન દ્યુકેશિયા તરફ અનિમેષ નેત્રે જોઈ રહ્યો હતો. પોતાની રાણી કરતા દ્યુકેશિયાનું સરીર સૌન્દર્ય તે ટાંગી રામને શ્રેષ્ઠ જણાવું રામ મોહાન્ય થયો. અને તુર્તજ તે નિર્દોષ દમ્પતીને મુક્ત કરવાનો હુકમ આપ્યો. પોતાની પાપવાગતાને પૂર્ણ કરવા તેણે કોલેનટાઇનને પોતાના લગ્નકરમા એક હવા કુદા ઉપર નીચો અને ઠેટલીક જાનીરો પણ બંધીમ આપી.

દુ.ખી કોલેનટાઇન દુ.ખમાં પણ સુચકણા સ્ત્રીના પ્રભાવે આનંદ ભોગવતો હતો. દ્યુકેશિયા હમ્મેશાં પોતાના પતિએ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા તેને યાદ દેવડાવતી હતી અને કહેતી કે:—“ રાજાના હુકમ અકમાં પીવાતી પ્રજાને તમે જાદી મુક્ત કરો ! એ રાક્ષસના પંખ-આથી ગરીમ ગાય જરી પ્રજાને ઝેડવી તેઓના અન્ન રરજીને આશીર્નાદ મેળવો ! ”

એક દિવસ દમ્પતી રૂપ દુ.ખની વાતો કરતા હતાં અને બિખમ્મજાં કેદી રીતે કામ લેતું તેને મટે વિચાર કરી રહ્યાં હતા એટલામા સહેનશાહ ટારકિવનના એક સરદાર આવીને કોલેનટાઇનને એક પત્ર આપ્યો. તેમા લખ્યું હતું કે —“ તમે દમણીજ લશ્કર લઇને જાઓ, અને ઓર્ડિઆનો દિલોપસાર કરીને આવો ” દ્યુકેશિયાને વીર કોલેનટાઇનને તે પત્ર જતાવ્યો અને લગાઇ ઉપર જવાને પોતાની પાંખ પત્નીની પરવાનગી માગી. દ્યુકેશિયાના હૃદયમા કાષ્ટક લખતો સંચાર થયો. તેણે તે વીર પત્ની હતી. પોતાના બાવને પ્રકટ ન થવા દેતાં તેણે પ્રમન્ન વેદને રવાનીને વચ્ચે પહેરાવ્યા, કમ્બરે તથવાર બાધી અને લેશપણ ખેદ વિના “ પ્રણામ તમારો નિજમ થશે અને નિર્વિધિ પાછા ફરી આ દાસીને આપનાં પવિત્ર દર્શન આપજો. ” એટલું કહી તેણે સ્વાગીના કંકમાં સંગન્દ્ય પૂર્ણ પુષ્પમાલા વિલય ચિન્હ તરીકે અર્પણ કરી. વીર કોલેનટાઇન પોતાનું દર્શન બચાવવા ચાલ્યો ગયો. સતી દ્યુકેશિયા મગેજ પતિની હાજીનું દર્શન કરી તેનું પ્યાન કરતી અને દમ્મેશ પ્રભુ પ્રાર્થના કરતી કે “ મારા પ્રાણધારને સદા કુશળ રૂપજો ! ”

સાખી દ્યુકેશિયા એક દિવસ માંજના સમયે પતિ સ્મરણમાં લીન થયેલી હતી એટલામાં દાસીએ આરીને ખચર આપી કે “ જહાઝ કોઈ મહેમાન આવ્યો છે અને તે આપના પતિગણ પાસેથી આવ્યો છે. ” “ પતિરાજ પાસેથી આવ્યો છે ” એ વાત

સાંભળતાંજ દ્યુકેશિયા અત્યંત રામી અને મ્હેમાનનો યોગ્ય આદર મત્કાર કરવા ઉત્સુક થઇ. પણ એક ડાગમા તેના મગજમાં કંઇક વિચાર આવવાથી તેણે દામીને કહ્યું કે - “જાઓ ! મ્હેમાનને કહો કે તમે મ્હારા પૂજ્ય પતિ કોલેનટાઇન પામેથી આવ્યા છો તો તેમની કંઈ નિશાની લાવ્યા છો ?” દાસીએ એ પ્રમાણે આગતુકને જઇને જણાવ્યું તુર્તજ તેણે કોલેનટાઇનના હાથની એક ખનાવળી વીટી દાસીના હાથમા મુકતા કહ્યું “કોલેનટાઇન પોતાની નિશાની દાખલ આ વીટી અને આપી છે.” દાસી ત્યાંથી નવરિત ગતિએ દ્યુકેશિયા પામે ગઈ અને તેના હાથમાં વીંગ આપી પતિના હસ્તની વીટી જોતાંજ તેને તેણે પ્રણામ કર્યો અને આખો સાથે લગાડી તે વીટીને ઉદેશીને કહેવા દાસી “અરે ! જલ વીટી તુ માગ કરવા પણ જામવાન છે કે ત્યાં મ્હારા પતિ જાય છે તેની સાથેજ તું પણ રહે છે અરે હું તેમની પત્ની છું પણ માફ એવું સરહાજ નથી” વિચાર નિન્દામયી જાણત યતાર તેને મ્હેમાનનું સ્મરણ થઇ આવ્યું અને તુર્તજ તેણે દાસીઓને કહ્યું કે - “જાઓ ! મ્હેમાનને મન્ગાન મઠ જોતાવી લાવો અને તેમની યોગ્ય મેવા ચાકરી કરો. પાંચ પચ પ્રકારે મારા પતિના નામને લાન્ન બાજે નહિ તેની ખમર-દાગી રાખજો !”

દાસીઓ મ્હેમાનને તેડી લઈ મ્હેમાનની તેના દરજ્જા પ્રમાણે દ્યુકેશિયાએ આગતા સ્વાગતા કરી. તેણે પતિના મગાવાર પૂછ્યા અને જ્યાર મ્હેમાને કહ્યું કે “તેઓ સર્વ વાતે કુશળ છે અને આપને હરધરી સલામો દરે છે” હારે તો તે હાંમાં ઉન્મત્ત બની ગઈ. મ્હેમાનની બીજી મર્મ પ્રગટની સેવા કર્યા બાદ તેને એક ચોરડામાં સન્માન સહ સુવાડવામાં આવ્યો. અને પોતે પણ પોતાના શયનશુવનમા પતિદેવનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં નિન્દાવચ થઇ

સમય મધ્યરાત્રિનો હતો સર્વત્ર જગત આ નાશવત સમારતી સુક્ર ચિન્તાઓનો પરિત્યાગ કરી નિન્દાદેવીના જન્મનમાં પડેલું હતું. સર્વત્ર ચાંતતા હતી. પવન લેશ પણ વાતો નહોતો કિન્તુ કોઇ કોઇ વખત પોતાના ભતિ સ્વભાવ પ્રમાણે એકાદ હેરી કરકાવતો હતો કૃષ્ણ પદ્મની શ્યામ રાત્રિએ શ્યામ કૃત્ય કરવા તૈયાર થનાર દ્યુકેશિયાને ત્યાં આવેલો મ્હેમાન માત્ર જાગ્રત હતો કુદગતનો એવો નિયમ છે કે કાગા કૂતરો દરનારા ઓને નિન્દાદેવી પોતાનું સુખ આપતી નથી કુદ મનુષ્યોને સાગસારનો વિચાર રહેતો નથી આજર, પૈસા, સ્નેહી, અખધી, કે કોઇની પણ તેને દરકાર રહેતી નથી અને તેમાં કામાન્ધ મનુષ્યનો હડખાર્યા જ્ઞાન માફક કોઈ પણ જાતનો વિચાર વિના ઉન્મત્ત બની જાય છે. ।

દ્યુકેશિયાનો મ્હેમાન પતંગ ઉપરથી ઉડી ધીર ધીરે દ્યુકેશિયાના ચોરડામાં આવ્યો. ચાંત ચિત્તે દ્યુકેશિયા નિન્દા લેતી હતી. તેના મુખાર્વિદ ઉપર દિવ્ય પતિનિષ્ટા ચમકતી હતી કોઇપણ મનુષ્યને તેના પવિત્ર મ્હેરા તરફ જોતા ભક્તિ તથા પૂજ્યજાવ ઉત્પન્ન થતો હતો, મોઢ ઉત્પન્ન થતો નહોતો અત્યાચારી મ્હેમાન દ્યુકેશિયાનું એવું પવિત્ર અને તેજસ્વી સ્વરૂપ નિહાળી કંડાગાર થઇ ગયો કેટલોક વખત મુઠી તે સ્તબ્ધ થઇને ઉભો રહ્યો. તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું અને ભયથી સર્વાંગ દમ્ભવા લાગ્યું. તે નીચે બેસી ગયો

આત્મા તેની પવિત્રતા માથે અમર કીર્તિને આ ક્ષણેલગુર મંસારમાં છોડી દિવ્ય લોકમાં ચાલ્યો ગયો. સતીએ શિયળ માટે પ્રાણપાપું કર્યું. ધન્ય છે સતી ! તારા જેવી પવિત્ર રમણીઓના અસ્તિત્વથી આ જગત ચાલી રહ્યું હતુ, ચાલે છે, અને ભવિષ્યમાં ચાલશે.

+ + + + + + +

દ્યુકેશિયાના મગલની હકીકત વિષુત્તવેગે આખા રોમન ગત્યમા પ્રસરી ગઇ આથી પ્રગળે રાજા ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો અને અત્ય અમયમાં તે અલાચારી રાજાને પદબાજુ કરી પ્રાંતમાં સતી દ્યુકેશિયાના પતિ 'સીર ફેલેનટાઇન'ને રાજ્યાસન પર બેસાડ્યો. અને ઠારકિવનને ફારસીને લાખડે લટગાવ્યો. સતીનો આપ હજ્યો અને તે આત્યાચારી રાજાને તેના ફલનો પદલો મળ્યો.

આજે પણ રોમન લોકો દ્યુકેશિયાનાં ગિયળ રક્ષણની વાતો કુમારિકાઓને મંલકાવા છે અને તેનાં ચર્યાગાન કરે છે. કુવેરા પુરૂષો દ્યુકેશિયાનાં જેવી પત્ની અમને મળીએ એવી પ્રભુ પ્રાર્થના કરે છે અને વિવાહિત પુરૂષો દ્યુકેશિયાના જેવી સુત્રી અમને પ્રાપ્ત થાને એવી પ્રભુ પાને માગણી કરે છે.

—૧૬૬—

ત્રીઓની મહત્તા.

૧. જો કે મ્હારી માને, ગુન્દરી ગયા ત્રીય વર્ષ ધણ ગર્ભ છે તોપણ તે મ્હારા વિચારો અને મ્હારા સમ્બોમાં હજ્યે હયાત છે—મિચલેટ.

૨. ત્રીઓમાં એક એવું અદ્યુત બનું છે કે તે જો આઢે તો અસભ્ય મનુષ્યને સભ્ય બનાવી પોતા તરફ આકર્ષિ લે છે—ક્રાલિ.

૩. જાજક પોતાનો પ્રારલિક પાક માતાઓ પામેથી શીખે છે. જે વિચાર આલ્યક જમાં જડ પડી જાય છે તે જીવનપર્યંત મનુષ્યની પ્રકૃતિ અને મનપર મંદેવ રજાજ કરે છે, પાજકથી દેવાએવી શિખામણ તેને ખસેડી રાક્ષી નથી—અમીર અખદુલ રહેમાન હવાં.

૪. હું મ્હારા તમામ હાલેઆ એન વિલેખા મોટ મ્હારા માતા સુમરકૃત પેસદોતોનો અહેસાન માનુ છું.—નેપોલિયન.

૫. સ્ત્રી શાન્તિની દેવી છે. તેની ઉંચી પદવીએવી નીચે ધડેવતી એ અરખર અસભ્યો-ગિન કાર્ય છે—ફ્રાડિયસ.

૬. માતા પોતાના બચ્ચાની પહેલી મરજક અને મરજક છે તેજ તેને પ્રથમ શિક્ષા આપે છે ત્યાર પછી બચ્ચાની કિંદાનું કાર્ય બીજાને સોંપાય છે—નિચી.

૭. હું ઓઓતો આઢર કંઈ છું તે એકલા મોન્દર્થ મોજ નહિ પણ તેનાથી ઉત્પન્ન થતા ગુણોને માટે અને તેથીજ હું તેનું ગૌરવ વધારું છું—એડિસન.